VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

18. KÖTET
1872 – 1875

BUDAPEST 1969

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

18. KÖTET
1872–1875

BUDAPEST 1969

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a tizennyolcadik kötethez

Marx és Engels műveinek tizennyolcadik kötete az 1872 márciusa és 1875 májusa között írott munkákat foglalja magában.

A Párizsi Kommün a világtörténelem új szakaszának kezdetét jelzi. A „szabad" kapitalizmus kezd imperializmusba átnőni, a polgári demokrácia hanyatlik és reakcióba lendül át. Az ezzel kapcsolatos világgazdasági és világpolitikai változások új helyzetet teremtettek, s új feladatok elé állították a munkásmozgalmat. A Kommün után a nemzetközi munkásmozgalom történetében a marxizmus elterjedésének, „az osztályjellegű, proletár jellegű szocialista tömegpártok kialakulásának, növekedésének és megerősödésének szakasza" kezdődik el (*Lenin* Művei, 19. köt. 289. old.).

A hetvenes években a nemzetközi munkásmozgalom új fejlődési szakaszának jellegzetes vonásai már világosan megmutatkoztak. A tudományos kommunizmus elméletének a propagandája jelentősen kiterjedt. A Nemzetközi Munkásszövetségnek (I. Internacionálé) Európa csaknem valamennyi országában, valamint Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában, Új-Zélandban és Indiában voltak szervezetei, amelyek terjesztették az elméletet a proletariátus tömegei között, s több országban előkészítették a talajt az önálló proletár pártok megalakulásához. Németországban ezt a feladatot az első marxista párt, a Szociáldemokrata Munkáspárt vállalta, melynek élén Bebel és Liebknecht, Marx és Engels harcostársai álltak. A munkásosztály önálló mozgalma, a kispolgári demokráciától való elszakadása újabb lépéssel jutott előbbre, amikor Oroszország, Olaszország, Spanyolország és más országok fiatal munkásmozgalma megjelent a politikai porondon. A proletariátus osztályöntudatának növekedése kifejezésre jutott abban, hogy az Internacionáléhoz tartozó haladó munkások szervezetten és egységesen szembenálltak a Párizsi Kommün bukása után tomboló reakcióval.

A tudományos kommunizmus megalapítói e hirtelen történelmi fordulatnak már a kezdeti szakaszában helyesen mérték fel az objektív helyzetet és a hetvenes évek elején kialakult konkrét feltételek között felvázolták a proletariátus forradalmi pártjának feladatait és taktikáját. Felismerték, hogy a napirenden levő feladat a munkástömegek ideológiai, politikai és szer-

vezeti előkészítése az eljövendő proletárforradalmakra, ezért továbbra is fáradhatatlanul munkálkodtak a forradalmi elmélet és a forradalmi gyakorlat egyesítésén, s arra tanították a munkásságot, hogy önálló, a burzsoáziától független politikát folytasson. Marx és Engels ezekben az években kidolgozták a legfontosabb programszerű taktikai és szervezeti kérdéseket; ezáltal a nemzetközi munkásmozgalom újabb, magasabb szintre emelkedett és létrejött az az alap, melyen a szocialista proletár tömegpártok később a különböző országokban megalakultak.

Marx ezekben az években a „Tőke" befejezésén dolgozott, s emellett azon is fáradozott, hogy tanítása a különböző országok munkásosztályának mihamarabb közkincsévé legyen. 1872 március végén jelent meg Pétervárott a „Tőke" első kötetének orosz kiadása, a tudományos kommunizmus eme alapvető munkájának első idegen nyelvű fordítása. 1872 nyarán megjelent Hamburgban a „Tőke" első kötetének második német kiadása és 1872 és 1875 között a francia fordítás is napvilágot látott folytatásokban. A német, az angol és a spanyol munkássajtó hasábjain megjelentek egyes fejezetek és részek a „Kommunista Párt kiáltványá"-ból és a „Tőke" első kötetéből.

Engels ezekben az években több munkát ír az állam és a forradalom elméletének legfontosabb kérdéseiről; a természettudomány filozófiai kérdéseivel kezd foglalkozni, s e kutatásának eredményeként születtek meg későbbi kiemelkedő tudományos művei, a „Természet dialektikája" és „Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása".

Mindezekben az években Marx és Engels nagy figyelmet fordítanak a Párizsi Kommün történelmi tapasztalatainak további tanulmányozására és elméleti általánosítására. A kommünárok gyakorlati tapasztalatai lehetővé tették azoknak a következtetéseknek a kiegészítését, amelyeket Marx a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" című munkájában az 1848—1849-es forradalomból levont. A Kommün nemcsak a proletariátus első kísérlete volt a polgári államapparátus szétzúzására, hanem egyúttal azt is megmutatta, hogy a lerombolt államapparátust mivel kell helyettesíteni. Ennek a történelmi tanulságnak Marx és Engels óriási jelentőséget tulajdonítottak: 1872-ben szükségesnek tartották, hogy a „Kommunista Párt kiáltványát" ezzel összefüggésben kiegészítsék, s az új német kiadás előszavában ezt írták: „A Kommün bebizonyította, hogy a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet és nem hozhatja azt működésbe saját céljaira" (87. old.). A Párizsi Kommün világtörténelmi jelentőségét világítják meg azok a rövid határozatok is, amelyeket Marx az Internacionálé tagjainak és az emigrált kommünároknak a Párizsi Kommün

első évfordulója alkalmából Londonban tartott gyűlése számára írt. A proletariátus — állapítja meg az első határozat — a Párizsi Kommünt „ama nagy társadalmi forradalom hajnalhasadásának tekinti, amely az emberiséget mindörökre meg fogja szabadítani az osztályuralomtól" (50. old.).

A Párizsi Kommün tapasztalataiból kiindulva dolgozta ki Marx és Engels az államra vonatkozó tanítást, a munkásosztály politikai uralmának, a hatalomra jutás feltételeinek és a proletárállam funkcióinak kérdéseit, melyekkel szorosan összefüggnek a munkásmozgalom politikájának, taktikájának és szervezetének, a proletár párt jellegének és feladatainak problémái. Éppen a forradalmi elmélet és gyakorlat e fő kérdéseiben vívta ki elméleti győzelmét a marxizmus a munkásmozgalomban a szocializmus nem proletár formái (proudhonizmus, lassalleanizmus, bakunyinizmus stb.) fölött. Ezekben az években kiéleződött a harc a reformistákkal és az anarchista szektásokkal, s e polémiákban Marx és Engels továbbfejlesztették azt a tanításukat, hogy a kizsákmányoló tőkés termelési mód felszámolásának és a szocializmus felépítésének történelmileg törvényszerű útja a proletárforradalom és a proletárdiktatúra.

Nagy elméleti jelentősége van Engels írásának a „Lakáskérdéshez". Ez az eleven, polémikus formában megírt mű a polgári és kispolgári szociálreformerek ellen irányul, akik a polgári társadalom fekélyeinek elkenésével e társadalom kapitalista alapjait szentnek és sérthetetleneknek tüntették fel. A proudhonista Mülberger és a polgári filantróp Sax utopikus és reakciós tervezeteivel Engels a forradalmi proletariátus valóban szocialista programját állítja szembe, amely a kollektív tulajdon elvei alapján a társadalom gyökeres átalakítását tűzi ki céljául. A lakásínség, mondja Engels, a kapitalista rendszer törvényszerű következménye és a kapitalizmus fejlődésével szükségszerűen fokozódik, és csak a proletariátus fogja győzelmének kivívása után a szocialista társadalom felépítése alapvető problémáinak megoldásával a lakáskérdést is megoldani.

A tőkés kizsákmányolás lényege a lakáskérdésben a legleplezettebb formában jelentkezik, minthogy a lakásínség nemcsak a munkásokat sújtja, hanem a lakosság más rétegeit is. Ezért a polgári szociológusok a lakáskérdést előtérbe állítják, hogy ilymódon az osztályharc kérdését elkenjék. Engels leleplezi azt a tényt, hogy a bérlők és a háztulajdonosok közötti megállapodás lényegében közönséges kereskedelmi ügylet, amely gyökeresen különbözik a tőkés és a bérmunkás közötti megállapodástól. Ezzel kapcsolatban Engels a munkásolvasó számára könnyen érthető formában kifejti a „Tőke" első kötetének legfontosabb alaptételeit, s csakúgy, mint szá-

mos más munkájában is, népszerűsíti Marx gazdasági tanait. Mülberger cikkeinek megsemmisítő kritikájával egyszersmind betetőzi a proudhonizmus elméleti szétzúzását, amelyet Marx 1847-ben „A filozófia nyomorúsága" című munkájában kezdett meg.

Különösen érdekesek azok a gondolatok, amelyeket Engels „A lakáskérdéshez" című írásában a falu szocialista átalakulására vonatkozólag fejt ki. Mülberger szerint a város és a falu ellentéte „természetes" és az ennek megszüntetésére irányuló törekvés az „utópia" birodalmába tartozik. Engels, amikor ezt cáfolja, egyszersmind kimutatja, hogy a szocialista forradalom a kizsákmányoló osztályok megsemmisítésével a falu és a város ellentétét is megszünteti. A szocialista társadalomban az ipari és a mezőgazdasági termelés közötti szoros kapcsolat a falusi lakosságot kiszakítja évezredes elszigeteltségéből és eltompultságából.

A falu szocialista átalakulásával összefüggő problémákat Marx „A föld államosítása" című írásában elemzi. E munka a marxizmus fontos dokumentuma az agrárkérdésről. Marx rámutat arra, hogy a társadalom gazdasági fejlődése, a lakosság szaporodása és koncentrálódása a jövőben szükségszerűen megköveteli a szocialista elvek szerint megszervezett kollektív munka alkalmazását a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági termelés állandó növekedése csak a modern tudomány és technika vívmányainak széles körű alkalmazása alapján biztosítható. De, hangsúlyozza Marx, „meglevő tudományos ismereteinket és a földművelés rendelkezésünkre álló technikai eszközeit, például a gépeket stb. csak akkor alkalmazhatjuk eredményesen, ha a föld egy részét nagyüzemi módon műveljük meg" (54. old.).

Elemzésében Marx az egyes országok agrárrendjének sajátosságaiból indult ki. Angliában, ahol nincs paraszti földtulajdon és a nagybirtok az uralkodó, a föld államosítása Marx kifejezése szerint „társadalmi szükségességgé" vált. Egyúttal megcáfolja Marx azokat a polgári-reformista elgondolásokat, amelyek szerint az agrárkérdést a föld államosításával a tőkés társadalom keretein belül véglegesen meg lehetne oldani. „Ha a földet államosítanák és kis parcellákban bérbe adnák egyéneknek vagy munkástársulásoknak, polgári kormányzat esetén ez csak féktelen versenyt idézne elő köztük, ennélfogva a bérleti díjak bizonyos növekedését okozná, s így újabb lehetőséget nyújtana a kisajátítóknak, hogy a termelőkön élősködjenek" (55. old.).

Az agrárkérdés végleges megoldása csak olyan államban lehetséges, ahol a munkásosztály hatalmon van. Akkor „a mezőgazdaságot, a bányászatot, a gyáripart, egyszóval a termelés minden ágát fokozatosan a legeredményesebb formában szervezik meg. *A termelési eszközök nemzeti centralizációja*

természetes alapjává válik egy olyan társadalomnak, amely közös és ésszerű terv alapján tudatosan cselekvő, szabad és egyenlő termelők társulásaiból áll" (55—56. old.).

E probléma megoldásának útjai az egyes államok társadalmi-gazdasági viszonyaitól, az agrárrend sajátosságaitól, a parasztság életmódjától, a történelmi hagyományoktól stb. függenek. Olyan országban, mint Franciaország, ahol a paraszti parcella túlsúlyban van, a szocialista átalakulás más úton mehet végbe. Bakunyin „Államiság és anarchia" című könyvéhez írott megjegyzéseiben Marx megállapítja, hogy a dolgozó parasztság megnyerése végett „a proletariátusnak mint kormányzatnak olyan rendszabályokhoz kell folyamodnia, amelyek helyzetének közvetlen megjavulását éreztetik a paraszttal, amelyek tehát megnyerik a forradalomnak; ámde olyan rendszabályokhoz, amelyek csírájukban megkönnyítik az átmenetet a földmagántulajdonból a kollektív tulajdonba" (600. old.).

A hetvenes évek elejének társadalmi-gazdasági és politikai viszonyait vizsgálva Marx fontos adalékot nyújtott a proletárforradalom elméletéhez. 1872 szeptember 8-án az Internacionálé tagjainak amszterdami gyűlésén tartott beszédében (148—150. old.) kifejtette, hogy — bár a forradalmi erőszak alkalmazása az adott körülmények között a legtöbb országban elkerülhetetlen eszköze a proletárdiktatúra kivívásának és fenntartásának — a proletariátus egyes országokban, mint Anglia, az Egyesült Államok, Hollandia, bizonyos ott kialakult történelmi viszonyok (a kifejlett hivatalnoki és katonai apparátus akkori hiánya) következtében, „békés úton" is uralomra juthat. Ezt a gondolatot, amelyet Marx Angliára nézve már az ötvenes években felvetett, itt most továbbfejleszti, s hangsúlyozza az anarchista szektásokkal szemben is, akik szerint az állam „forradalmi robbantással" azonnal megszüntetendő, valamint a reformistákkal szemben, akik a parlamenti harcban látták a munkásosztály hatalomra jutásának egyetlen útját.

Lenin megcáfolta Marx e következtetésének opportunista és revizionista értelmezését (*Lenin* Művei, 28. köt. 236—237. old.). A proletárforradalom békés útjának lehetőségére vonatkozó tétel arról tanúskodik, hogy a marxista elmélet, amelytől minden dogmatizmus idegen, nemcsak a proletárforradalom és a proletárdiktatúra általános fejlődési törvényeinek felismerését követeli meg, hanem a különösnek, a sajátosnak a figyelembevételét is, amely az egyik vagy másik ország konkrét gazdasági és politikai viszonyaiból adódik.

Rendkívül fontos gondolatokat fogalmazott meg Marx az államra, a proletárforradalomra, a proletariátus diktatúrájára és a munkás-paraszt szövetségre vonatkozóan Bakunyin „Államiság és anarchia" című könyvéhez

írott kritikai megjegyzéseiben. Bakunyin szerint a „szociális forradalom" bármely időben és helyen lehetséges, s a forradalomnak okvetlenül az „állam megszüntetésével" kell kezdődnie. Ezzel a szubjektivista és voluntarista álláspontal szemben Marx pontosan megfogalmazza a proletárforradalom közvetlen összefüggését a gazdasági fejlődésnek és a proletariátus osztályharcának bizonyos történeti feltételeivel. A proletariátus diktatúrája elkerülhetetlen és szükséges azoknak a gazdasági feltételeknek kiküszöböléséhez vagy átalakításához, „melyeken az osztályharc és az osztályok létezése alapul" (599. old.). De a forradalmi erőszak ideiglenes, átmeneti jellegű: „A munkásoknak a régi világ ellenük harcoló rétegei fölötti *osztályuralma* csak addig állhat fenn, amíg az osztálylétezés gazdasági alapja nincs megsemmisítve" (605. old.). Marx megcáfolja a proletariátus diktatúrájára vonatkozó anarchista kritikát, amely állítólag a „demokrácia" védelmét szolgálja és kimutatja, hogy az igazi demokráciát a népesség túlnyomó többsége számára csak a munkásosztály valósítja meg, mihelyt uralomra jutott.

E kötet jelentős részét a Nemzetközi Munkásszövetség fennállásának utolsó szakaszában írt cikkek és dokumentumok alkotják. Ebben az időszakban az anarchizmus elleni küzdelem a proletár forradalmi harc elméletének és gyakorlatának minden sarkalatos kérdésében fellángolt. Különösen kiéleződött a harc az 1871. évi londoni konferencia után. E konferencia határozatai, amelyek leszögezték, hogy az osztálynélküli szocialista társadalom felépítése céljából a munkásosztálynak meg kell szereznie a politikai hatalmat, s ennek érdekében önálló politikai pártokat kell alakítania, élesen elhatárolták az Internacionálé céljait és feladatait az anarchista elvektől. Az 1871 novemberében Sonvillier-ben tartott anarchista kongresszuson elfogadott körlevél a proletariátus forradalmi diktatúrájának eszméjével szembeállította a politikai tevékenységtől való tartózkodás bakunyinista tanítását, a proletár pártossággal szemben pedig a fegyelem tagadását és az „autonómia" elvét hirdette. Amikor a munkásosztály erőit az eljövendő proletárforradalmak számára egyesíteni kellett, az Internacionálé céljaival összeegyeztethetetlen bakunyinista eszmék, amelyek megvalósulása a munkásszövetségek felbomlására vezetett volna, elodázhatatlan feladattá tette az anarchizmus ideológiai és szervezeti szétzúzását.

Ezt a célt szolgálta a Főtanács körlevele: „Az állítólagos szakadások az Internacionálében". Ebben Marx és Engels — a körlevél szerzői — kimutatják, hogy a bakunyinizmus a proletár tömegmozgalommal szembenálló szektásságnak a megjelenési formája. A munkásmozgalom létrejöttének és kialakulásának szakaszában a szekták megjelenése történelmi törvényszerűség volt; de amikor a munkásmozgalom megerősödik és a prole-

tariátus mint osztály tudatára ébred a maga sajátos helyzetének és sajátos feladatainak, a szekták mindinkább a proletár tömegmozgalom fejlődésének fékjévé válnak. A társadalmi ellentmondások feloldására szőtt fantasztikus terveikkel „a szekták a munkásmozgalom gyermekkorát jelentik, ahogyan az asztrológia és az alkímia a tudomány gyermekkorát. Ahhoz, hogy az Internacionálé megalakulhasson, a proletariátusnak ezen a szakaszon túl kellett jutnia" (29. old.).

Marx és Engels felfedték a bakunyinista szektásság jellemző vonásait: az elméleti elmaradottságot, a forradalmi tömegmozgalomtól való elszakadottságot, a dogmatizmust és a „forradalmi" kalandorságot. A szekták ellensúlyozásául a munkásosztálynak forradalmi tömegszervezetre van szüksége. Ilyen szervezet az Internacionálé, „minden ország proletárosztályának reális és harcos szervezete, azoké a proletároké, akik szövetkeztek egymással közös harcukban a tőkések, a földtulajdonosok és ezeknek az államban szervezett osztályhatalma ellen" (29. old.).

A bakunyinista szervezet, az Alliance támadta a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsát, alá akarta ásni annak a vezető testületnek a tekintélyét, amelynek feladata volt a különböző országokban működő Internacionálé-szervezetek tevékenységének összehangolása és akcióegységének biztosítása. A bakunyinisták a Főtanács funkcióit pusztán levelező és statisztikai funkciókra szerették volna leszűkíteni, ami annyit jelentett volna, hogy a proletariátus lemond saját fegyelmezett és ideológiailag egységes szervezetének kiépítéséről. Marx és Engels, amikor a Főtanács szerepének helyes értelmezéséért és biztosításáért küzdöttek, valójában a proletárpárt szervezeti elveiért szálltak síkra.

A bakunyinistákhoz, akik az Internacionálé olaszországi, svájci és főként spanyolországi szervezeteiben bújtak meg, csatlakoztak a belga proudhonisták, az Egyesült Államok polgári reformerei és az angol trade-unionisták; az Internacionálé elleni támadásaikban a lassalleánusok is egy tömböt alkottak a bakunyinistákkal. 1872 nyarán az anarchizmus elleni harc főszíntere Spanyolország volt, ahol a bakunyinista titkos Alliance a legmélyebb gyökereket eresztette. Spanyolország gazdasági elmaradottságának következményeként a spanyol munkásosztály jelentős része a polgári és a kispolgári nézetekkel még nem tudott határozottan szakítani. Az anarchisták „forradalmi" frázisai visszhangra találtak a proletár sorba süllyedt spanyol kispolgárságban. A Nemzetközi Munkásszövetség spanyolországi, portugáliai és olaszországi helyzetéről szóló jelentésében Engels kimutatta, hogy a bakunyinisták által alapított szekciókban „az Alliance sajátos tanait — az állam azonnali megszüntetését, anarchiát, tekintélyellenességet, minden-

fajta politikai tevékenységtől való tartózkodást stb. — az Internacionálé *tanaiként* hirdették Spanyolországban" (171. old.). Engels mint a Főtanácsnak a spanyolországi ügyekkel megbízott titkára az Internacionálé spanyol tagjainak legjobbjait mozgósította a bakunyinisták kétkulacsos bomlasztó tevékenysége ellen. „Ugyanazok az emberek" — írta a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához szóló felhívásban —, „akik a Főtanácsot *tekintélyelvűséggel* vádolják... akik minden alkalommal a *szekciók autonómiájáról, a csoportok szabad föderációjáról* beszélnek ... ugyanezek az emberek a gyakorlatban olyan hierarchikusan szervezett titkos társaságot alkotnak, amelynek nemcsak tekintélyelvű, hanem teljességgel diktatorikus a rendszere; a szekciók és föderációk mindennemű autonómiáját lábbal tiporják; titkos szervezetük révén M. Bakunyin személyes, ortodox doktrínáját igyekeznek rákényszeríteni az Internacionáléra" (107. old.). „A munkásosztály harcainak történetében első ízben találkozunk olyan titkos összeesküvéssel, amelyet ezen az osztályon belül nem a fennálló kizsákmányoló rendszernek, hanem magának e rendszer ellen harcoló Szövetségnek az aláaknázása végett szőttek" — írta Engels a fönt említett felhívásban (110. old.). Az a tevékenység, amelyet Engels az Internacionálé idején a spanyol munkásmozgalom forradalmi erőinek egyesítése végett kifejtett, megvetette az alapját a spanyolországi önálló munkáspárt későbbi megalakulásának.

A bakunyinisták leleplezésével egyidejűleg Marx, Engels és híveik felléptek azok ellen a kispolgári és polgári reformista elemek ellen is, akik a Nemzetközi Munkásszövetséget az Egyesült Államokban és Angliában a maguk céljaira akarták kihasználni (45—48., 88—93., 74—76. old.).

Marxnak és Engelsnek az Internacionálén belüli harcot olyan körülmények között kellett folytatniuk, amikor szakadatlan támadás folyt a Nemzetközi Munkásszövetség és vezetői ellen burzsoá politikusok, szolgálatukba álló publicisták stb. részéről, akik eltorzítva, meghamisítva igyekeztek beállítani a Szövetséget.

Az Internacionálé ideológiai és szervezeti megerősítése szempontjából nagy jelentősége volt Marx és Engels publicisztikai tevékenységének. Írásaik jelentek meg úgyszólván minden országban, ahol az Internacionálénak szervezetei voltak, elsősorban a németországi „Volksstaat"-ban, továbbá a New York-i „Arbeiterzeitung"-ban, a londoni „Eastern Post"-ban és „International Herald"-ban, a madridi „Emancipación"-ban, a portugáliai „Pensamento Social"-ban, az olaszországi „Plebé"-ben és „Il Gazzettino Rosá"-ban.

Engels 1872-ben állandó munkatársa volt a „Plebé"-nek, s e szocialista

lapban „Londoni levelek" közös címmel megjelent cikkei (67—68., 166—167., 177—182. old.) az olasz munkásságot megismertették más országok munkásmozgalmával, előmozdították az olaszországi munkásosztály nemzetközi kapcsolatainak megszilárdulását és az anarchista befolyás leküzdését.

Az Internacionálé egyik legfontosabb kongresszusa volt az 1872 szeptember 2-től 7-ig megtartott hágai kongresszus, amely Marx és Engels személyes vezetésével és aktív részvételével folyt le. A kongresszus az Internacionálé programtételének ismerte el a tudományos kommunizmus alapgondolatát, a proletariátus diktatúráját mint az osztály nélküli társadalom felépítésének eszközét, és egyben leszögezte, hogy a proletariátus önálló, a burzsoáziától független politikai tömegpártjainak megalakítása a nemzetközi munkásmozgalom fejlődése szempontjából elsőrendű feladat. E kérdések eldöntése a kongresszusi határozatokban tükröződik. A beszámolót az Internacionálé tevékenységéről a Főtanács nevében Marx tartotta (119—126. old.), de ezenkívül Marx és Engels csaknem minden vitás kérdéshez hozzászóltak. Egyes felszólalásaikra vonatkozó feljegyzések e kötet mellékleteiben látnak napvilágot.

Ugyancsak ez a kötet tartalmazza a hágai kongresszus határozatait, amelyek legnagyobb részét Marx és Engels írták, de valamennyi határozatot a kongresszus megbízásából ők szerkesztették meg és öntötték végleges formába. Egyik legfontosabb határozat az, amelynek értelmében az Internacionálé általános szervezeti szabályzatába beiktatták a munkásosztály politikai tevékenységéről az 1871-es londoni konferencián hozott határozat lényegét (138. old.), az ügyviteli szabályzatba pedig a Főtanács jogkörének bővítésére vonatkozó cikkelyeket. Az anarchisták ellen folytatott harc eredményeként a kongresszus megszavazta a bakunyinista vezetők kizárását az Internacionáléból. Ugyancsak megszavazta a kongresszus a Főtanács székhelyének New Yorkba való áthelyezését; az erre vonatkozó határozati javaslat megindokolását Engels felszólalása tartalmazza (630. old.).

A hágai kongresszus legfontosabb határozatait és eredményét elemezte és propagálta Marx az Internacionálé amszterdami gyűlésén tartott beszédében, Engels a „Plebé"-ben és az „Emancipación"-ban megjelent cikkeiben („A kötött mandátumok a hágai kongresszuson", „Londoni levelek II"), s ezt a célt szolgálta még sok más cikk is, melyekben Marx és Engels a bakunyinisták bomlasztó agitációjával szemben az Internacionálénak a hágai kongresszus határozataiban megerősített alapelveit védelmezték. A kongresszus megbízásából írta Marx és Engels a bakunyinisták alattomos tevékenységére vonatkozó részletes beszámolót, mely „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" címmel francia nyel-

ven Londonban és Hamburgban 1873-ban, német fordításban „Összeesküvés a Nemzetközi Munkásszövetség ellen" címmel 1874-ben Braunschweigben jelent meg. Ez a munka, a konkrét történeti tények nagy mennyiségére támaszkodva, számos dokumentum alapján bebizonyította, hogy az Internacionálén belül az anarchistáknak egy titkos szervezete létezik, melynek szervezeti és ideológiai elvei szöges ellentétben állnak a munkásmozgalom céljaival és feladataival. E szervezet — az Alliance — vezetője Bakunyin volt. Marx és Engels ebben az írásban végigkísérték a bakunyinistáknak az európai országokban kifejtett romboló munkáját, majd „Az Alliance Oroszországban" című fejezetben leleplezték a csalásnak és a hazugságnak azokat a módszereit, amelyeket Nyecsajev, Bakunyin egyik bizalmasa alkalmazott, és kimutatták, mekkora kárt okozott Bakunyin és Nyecsajev kalandorsága az oroszországi forradalmi mozgalomnak.

A bakunyinisták felforgató tevékenységének leleplezése és vezetőiknek az Internacionáléból való kizárása után Marx és Engels továbbra is elméleti harcot folytattak a bakunyinisták ellen, főképp a marxizmus olyan alapvető kérdéseivel kapcsolatban, mint a politikai hatalom kivívása és a proletariátus diktatúrájának szerepe a szocializmus megvalósításában. Az ide vonatkozó írások közül a legfontosabb Marxnak egy olasz szocialista almanach részére írt cikke: „A politikai közömbösség", és Engelsnek ugyanebben az évkönyvben megjelent cikke: „A tekintélyről". Marx megcáfolja a politikai cselekvéstől való „tartózkodás" Proudhontól származó bakunyinista tételét és az állam azonnali megszüntetésének anarchista eszméjét. Lenin az „Állam és forradalom"-ban a szociáldemokrata revizionistákkal vitatkozva elemzi ezt a két cikket. Marx és Engels anarchistaellenes fellépésének történelmi jelentőségét értékelve megjegyzi: „Marx — nehogy elferdítsék az anarchizmus ellen folytatott harcának igazi értelmét — külön hangsúlyozza a proletariátus számára szükséges állam »forradalmi és *átmeneti* formáját«" (*Lenin* Összes Művei, 33. köt. 55. old.).

Engels „A tekintélyről" című írásában élesen bírálta az anarchisták zavaros tekintélyellenes nézeteit. „A forradalom — írta Engels — minden bizonnyal a leginkább tekintélyen alapuló dolog a világon; olyan cselekedet, amellyel a lakosság egyik része puskák, szuronyok és ágyúk — tehát igen tekintélyt parancsoló eszközök — segítségével rákényszeríti akaratát a másik részre; s a győztes pártnak — ha nem akarja, hogy küzdelme hiábavalónak bizonyuljon — uralmát annak a félelemnek a segítségével kell fenntartania, amelyet fegyverei a reakciósokban keltenek... Tehát vagy, vagy: a tekintélyellenesek vagy nem tudják, mit beszélnek, s ebben az esetben csak zavart keltenek; vagy tudják, s ebben az esetben árulói a proletariátus mozgal-

mának. Mindkét esetben a reakciónak tesznek szolgálatot" (292—293. old.). Lenin, amikor idézi ezt a fejtegetést, kiemeli az elvi különbséget Marx és Engels álláspontja és a között a bírálat között, mellyel a II. Internacionálé revizionistái léptek fel az állam eltörlésének anarchista tétele ellen, voltaképpen azért, hogy a burzsoá állam osztályjellegét elkenjék és fennállását tartósítsák. „A szociáldemokraták, akik Engels tanítványainak vallják magukat — írta Lenin — 1873 óta milliószor vitatkoztak már az anarchistákkal, de éppen *nem* úgy, ahogyan marxistáknak lehet és kell vitatkozniok. Az állam eltörlésének anarchista elképzelése zavaros és *nem forradalmi* — így vetette fel Engels a kérdést" (*Lenin* Összes Művei, 33. köt. 57. old.).

„A bakunyinisták munkában" című cikkében Engels azzal foglalkozik, hogyan szerepeltek a bakunyinisták az 1873. évi spanyol forradalomban. Ez a cikk mintája annak, hogyan kell a munkásosztály feladatainak meghatározását tudományos módszerrel megközelíteni: figyelembe véve az ország fejlődésének konkrét történelmi sajátosságait, az ott kialakult politikai és gazdasági viszonyokat, valamint magának a proletariátusnak a fejlettségi fokát. Engels e munkája fontos eleme a forradalmi taktikára és módszerekre vonatkozó marxista tanításnak. Engels rámutat arra, hogy egy társadalmi és gazdasági tekintetben annyira visszamaradt országban, mint Spanyolország, mindenekelőtt a polgári demokratikus forradalmat kell véghezvinni. A proletariátus taktikájának meghatározásánál ezt a szempontot figyelembe kell venni. A bakunyinisták nem ismerték fel a polgári demokratikus forradalom feladatait, s ez volt egyik oka hibás taktikájuknak. Jóllehet abban az időpontban a spanyol proletariátus jelentékeny része követte őket, nem tudták tanításaikat megvalósítani, s a gyakorlatban „ultraforradalmi szólamaik" ellenére is a burzsoázia uszályába kerültek. „A bakunyinisták Spanyolországban", mondja Engels befejezésül, „felülmúlhatatlan példáját szolgáltatták annak, hogy forradalmat hogyan *nem* szabad csinálni" (466. old.).

E kötet dokumentumainak egy része a korabeli angol munkásmozgalommal kapcsolatos. A Párizsi Kommünnel nyíltan szolidaritást vállaló Internacionálé magatartása, valamint az 1871. évi londoni konferencia határozatai következtében az Internacionálé Főtanácsa és a trade unionok opportunista vezetői között végleges szakításra került sor. Az angol munkásosztály megnyeréséért folytatott harc támaszpontja volt az 1871 októberében megalakult brit föderális tanács. Marx és Engels segítették a brit föderális tanácsot a tömegkapcsolatok megerősítésében, tagjai útján terjesztették a tudományos kommunizmus eszméit és vezették a harcot a reformista elemek ellen. Ugyancsak nagy erőfeszítéseket tettek a fiatal ír munkásmozgalom támogatása érdekében. Az Internacionálé keretében önálló ír tömegszer-

vezet megteremtésén fáradoztak, hogy ezen az alapon idővel létrejöhessen a polgári nacionalistáktól független ír munkáspárt. Állhatatosan és következetesen harcolt Marx és Engels az angol és az ír munkásság közti ellenségesség megszüntetéséért. Az angol burzsoázia által mesterségesen szított angol–ír ellentétet az angol reformista vezetők soviniszta nézetei is táplálták. Az a beszéd, melyet Engels a Főtanács 1872 május 14-i ülésén az ír szekciók és a brit föderális tanács kapcsolatainak megvitatása során tartott, fényes példája a nagyhatalmi sovinizmus leleplezésének és az internacionalista elvek védelmének. „Ha egy hódító nemzet tagjai arra szólítanák fel az általuk meghódított és továbbra is elnyomott nemzetet, hogy felejtse el nemzeti mivoltát és helyzetét, »tegye félre a nemzeti ellentéteket« stb. — fejtette ki Engels —, ez nem internacionalizmus lenne; ezzel tulajdonképp a járom elviselését prédikálnák, s a hódító uralmát próbálnák az internacionalizmus leple alatt igazolni és állandósítani. . . Olyan esetben, mint az íreké, az igazi internacionalizmust okvetlenül önálló nemzeti szervezetre kell alapozni" (72. old.). Marx és Engels agitációja eredményekkel járt. Mint Engels a „Plebé"-ben 1872 novemberében megjelent cikkében („Londoni levelek III") írta, „először történt, hogy lakosságunk angol és ír elemei baráti egyetértésben léptek fel. A munkásosztálynak e két eleme, amelynek kölcsönös ellenségeskedése oly jól szolgálta a kormány és a vagyonos osztályok érdekeit, most kezet nyújtott egymásnak; s ez az örvendetes tény mindenekelőtt annak köszönhető, hogy az Internacionálé volt Főtanácsa minden erőfeszítést megtett, hogy e két nemzet munkásainak a teljes egyenlőség alapján álló szövetségét előkészítse" (178. old.).

A hágai kongresszuson az önálló munkáspártok alapítására hozott határozatot beiktatták az Internacionálé szervezeti szabályzatába. Ezzel összefüggésben kiéleződött a harc a reformista elemek ellen, amelyek 1872 decemberében szakadást idéztek elő a brit föderális tanácsban. Marx és Engels azon fáradoztak, hogy elősegítsék a brit föderális tanács forradalmi erőinek összefogását. Ezt a törekvésüket több dokumentum tükrözi: „A brit föderális tanács üzenete a szekciókhoz, ágazatokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és tagokhoz", „Válasz a brit föderális tanács állítólagos többségének újabb körlevelére", „A manchesteri külföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciójához és tagjához". Az angol munkásmozgalom forradalmi irányzatának támogatására tett erőfeszítéseik mellett Marx és Engels felismerték e mozgalom általános fejlődési tendenciáját, melyet Anglia társadalomgazdasági helyzete határozott meg. Az angol munkásosztály vezetésébe befészkelődött opportunizmus társadalmi forrásainak mélyreható elemzését tartalmazza Engels 1874 február 22-i cikke: „Az angol választások".

„. . .Angliában", írta Engels, „nem létezik többé külön politikai munkáspárt. Ez érthető egy olyan országban, ahol a munkásosztály, inkább mint másutt, részt kapott a nagyipar roppant kiterjesztésének előnyeiből, ahogy a világpiacon uralkodó Angliában ez nem is lehetett másképp" (469. old.). Az angol munkásság nagy tömegei „újabban majdnem kizárólag csak a »nagy liberális párt« szélső balszárnyaként lépnek fel". Hangsúlyozta egy erős, önálló angol munkáspárt megszervezésének sürgős szükségességét.

A hágai kongresszus az Internacionálé utolsó kongresszusa volt. Az új helyzet és a különböző országok munkásmozgalmának sajátosságai a munkásosztály megszervezésének új formáit követelték meg. A nemzetközi munkásmozgalom kiterjedése folytán minden országban külön proletárpárt szervezése és megerősítése vált szükségessé, s ilyen pártok megalapításához a feltételeket a Nemzetközi Munkásszövetség teremtette meg.

Más tényezők is hozzájárultak ahhoz, hogy az Internacionálé a régi formájában kénytelen volt működését beszüntetni. A reakció támadása folytatódott az európai országokban, az angol munkásmozgalom a liberális burzsoázia politikájának befolyása alá került, a bakunyinistáknak sikerült a Nemzetközi Munkásszövetség egy részét a szervezetről lehasítani, — mindebből Marx és Engels azt a következtetést szűrték le, hogy az Internacionálé mint szervezeti forma történetileg túlélte magát és hogy lehetőségei kiapadtak.

A kialakult viszonyoknak ez a mélyreható és józan elemzése kifejezésre jut azokban a levelekben, melyeket Marx és Engels 1873–1874-ben Sorgénak, Bebelnek, Liebknechtnek és másoknak írtak. A helyzetelemzés mellett utat is mutatnak az új fejlődési szakasz feladatainak megfelelő szervezeti formák megalkotásához. Sorgénak 1873 szeptember 27-én írt levelében Marx hangsúlyozza, hogy az Internacionálé szervezeti formájáról való lemondás nem jelenti a nemzetközi proletár együttműködés megszakadását. „. . . A *régi* Internacionálé . . . teljesen lezárult és vége van . . . régi formájában túlélte magát" — írta Engels 1874 szeptemberében Sorgénak. „Egy új Internacionálé", teszi hozzá, „mint a világ összes proletárjainak szövetsége" jön majd létre, „kezdettől fogva kommunista lesz és egyenest a mi elveinket fogja zászlajára írni".

A Nemzetközi Munkásszövetség igen fontos történelmi szerepet töltött be a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésében. Először fordult elő a történelemben, hogy a munkásosztály érezhette szervezett akcióinak erejét a tőkések osztálya ellen folytatott harcban. Marx és Engels vezetésével a tudományos szocializmus a Marx előtti szocializmus minden formájával szemben győzedelmeskedett. Az Internacionálé volt az az iskola, amelyben

a nemzetközi proletariátus élcsapata a tudományos kommunizmus eszméit elsajátította, s megtanulta, mi a proletár internacionalizmus. Az Internacionáléban nevelte ki Marx és Engels az egyes országok munkáspártjainak későbbi megalakításához szükséges proletár káderekét. Az I. Internacionálé Marx és Engels vezetésével megteremtette a szocializmusért folyó nemzetközi proletárharc alapzatát. Lenin megállapította, hogy az I. Internacionálé működése nagy szolgálatot tett minden ország munkásmozgalmának és maradandó eredményeket ért el (*Lenin* Összes Művei, 16. köt. 73. old.).

A nemzetközi munkásmozgalom irányítása közben a marxizmus megalapítói különös figyelmet szenteltek a német munkásosztálynak. Úgy vélték, hogy a közeli jövőben rá fog hárulni a világproletariátus élcsapatának szerepe, minthogy Németországban alakult először országos marxista tömegpárt. Marx és Engels állandó kapcsolatban álltak a német Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőivel, Bebellel, Liebknechttel és másokkal. E kötet számos olyan cikket tartalmaz, amelyet Engels a német Szociáldemokrata Munkáspárt központi lapja, a „Volksstaat" számára írt. Ebben az időben Marx és Engels között mindjobban kialakult az a munkafelosztás, amelyről Engels ezt írta: „. . .rám hárult az a feladat, hogy nézeteinket az időszaki sajtóban, tehát nevezetesen az ellentétes nézetekkel való harcban képviseljem, s így Marxnak ideje maradjon nagy főműve kidolgozására" (645. old.). A „Volksstaat"-ban jelentek meg először azok a fontos publicisztikai művek („A lakáskérdéshez", „A bakunyinisták munkában", „Emigráns-irodalom" stb.), amelyeket Engels 1872 és 1875 között írt.

„A német parasztháború" 1870-ben írt előszavának ugyancsak e kötetben található kiegészítése Lenin szerint olyan megjegyzéseket tartalmaz, amelyeket Engels „a gyakorlatilag és politikailag megerősödött német munkásmozgalomnak adott" (*Lenin* Összes Művei, 6. köt. 24. old.). Engels itt az elmélet jelentőségét fejtegeti, s megállapítja, hogy „a szocializmus, amióta tudománnyá lett, megköveteli, hogy tudományként is űzzék, azaz hogy tanulmányozzák. Nagy fontossága lesz annak, hogy az így szerzett, egyre tisztultabb belátást a munkástömegek között fokozott buzgalommal terjesszék. . ." (489. old.). A harcot három irányban kell összehangoltan és tervszerűen folytatni: elméleti és politikai irányban, s gyakorlati-gazdasági téren (ellenállás a tőkésekkel szemben).

Marx és Engels a német munkásmozgalom megerősödéséhez elengedhetetlennek tartották a beállott szakadás megszüntetését és az egységes szocialista párt létrejöttét, de egyszersmind hangsúlyozták, hogy az egyesülésnek csak elvi alapon, ideológiai engedmény nélkül szabad történnie. A lassalleánusokat bírálja, lapjuknak a hágai kongresszusra és a Főtanács új össze-

tételére vonatkozó rágalmait leplezi le Engels két cikke: „A »Neuer Sozialdemokrat« cikkeihez" és „Az Internacionálé és a »Neuer«".

„A birodalmi katonai törvény", „Félhivatalos kardcsörtetés", „A poroszországi »válság«" és Engels más írásai az 1871-ben porosz hegemónia alatt megalapított agresszív német birodalom reakciós jellegét világítják meg, rámutatnak a „porosz nemzet német birodalmának" militarizmusára és a német burzsoázia szánalmas magatartására, amely nagyrészt a proletariátustól való félelemből fakadt. A német birodalom bonapartista jellegének elemzésével kapcsolatban Engels megjegyzi: „Poroszországnak az a furcsa sors jut osztályrészéül, hogy polgári forradalmát, amelyet 1808–1813-ban kezdett el . . . e század végén a bonapartizmus kellemes formájában fejezi be" (485. old.). A bonapartizmus bismarcki porosz változatának példáján Engels feltárja a bonapartista monarchia sajátosságait.

A kézirati hagyatékból került elő a „Különfélék Németországról", amelyben Engels a marxista történetfelfogásra támaszkodva röviden vázolja a német történelemnek a középkor alkonyától a XIX. század kezdetéig terjedő szakaszát. Felfedi Németország történelmi szétforgácsoltságának, valamint politikai és gazdasági elmaradottságának okait. Minthogy a német államokban, különösen a junkerok Poroszországában az uralkodó osztályok népellenes kalandorpolitikát folytattak, a német burzsoázia pedig képtelen volt arra, hogy a feudalizmus elleni harc kérdéseit forradalmi úton döntse el, Németországban a XIX. század közepéig nem ment végbe polgári átalakulás.

E kötet több cikke tanúskodik arról, milyen nagy figyelemmel kísérte Marx és Engels az oroszországi forradalmi mozgalom minden megnyilvánulását. Tanulmányozták az 1861-ben kihirdetett jobbágyreform után Oroszországban kialakult gazdasági struktúrát, a földkérdést, a társadalmi viszonyokat és az osztályrétegeződést. Behatóan foglalkoztak az orosz kultúrával, az orosz nyelvvel, amely Engels szavai szerint „mint a legerőteljesebb és leggazdagabb élő nyelvek egyike – mind önmagáért, mind az általa feltáruló irodalom kedvéért busásan megjutalmazza a tanulmányozására fordított fáradságot. . ." (515. old.). Az „Emigráns-irodalom" című cikksorozatban Engels a demokratikus mozgalom és a munkásmozgalom új irányzatainak jellemzése mellett meghatározza az oroszországi forradalmi válság közeledésének döntő tényezőit: az orosz munkásosztály megjelenését a politikai porondon, valamint a paraszti tömegmozgalom megnövekedését, mely szükségszerű következménye volt annak, hogy a parasztságot a jobbágyreform végrehajtása során valósággal kifosztották. Mint Engels kiemeli, az orosz forradalmi mozgalom mélységére és erősségére „két szocialista Lessing" jellemző: Csernisevszkij és Dobroljubov, a forradalmi

Oroszország kimagasló előharcosai. Egyúttal bírálja Engels Lavrov és Tkacsov narodnyik ideológusok személyében a narodnyik mozgalomnak a hetvenes évek elején kibontakozott fő irányzatait („Az oroszországi társadalmi viszonyokról"). Kimutatja, hogy a narodnyikok sajátos idealista voluntarista történetfelfogást vallanak, s nem értik meg a társadalmi fejlődés materialista alapjait. Oroszország 1861 utáni társadalmi viszonyainak általános elemzéséből Engels azt a következtetést szűri le, hogy a kapitalizmus fejlődése ebben az országban mindinkább fokozódik, ami előbb-utóbb felbomlasztja a közösségi földtulajdont. A narodnyikok idealizálják a földközösséget, s nem veszik észre a cári abszolutizmus szoros összefüggését a földbirtokosok és a tőkések anyagi érdekeivel.

Engels kritikai megjegyzései vetették meg az alapját az orosz narodnyikság marxista bírálatának, melyet a XIX. század kilencvenes éveiben Lenin minden vonatkozásban kiteljesített, ami a narodnyikság teljes ideológiai, elméleti összeomlására vezetett.

Az orosz forradalom feladataival és perspektíváival összefüggésben vizsgálja Engels Lengyelország jövőjének kérdéseit is. A lengyel nép társadalmi és nemzeti felszabadulása és az orosz néptömegeknek a cári önkényuralom elleni harca között szoros összefüggés áll fenn. A lengyel kérdéssel kapcsolatban Engels újból megfogalmazza a tudományos kommunizmus fontos vezérelvét: „Az a nép, amely más népeket elnyom, nem szabadíthatja fel önmagát" (499. old.). Az 1863. évi lengyel felkelés évfordulójára rendezett emlékünnepen (540–543. old.) Marx és Engels felvetették azt a fontos kérdést, hogy a munkásosztálynak a kizsákmányoló társadalom ellen folytatott harca mennyiben kapcsolódik össze az elnyomott népek nemzeti felszabadító harcával.

A tizennyolcadik kötetben foglalt írások Marx és Engels 1872–1875 között folytatott elméleti és politikai tevékenységének fő irányát jellemzik: a proletár forradalmi harc elméleti és gyakorlati kérdéseinek alkotó kidolgozását az új történelmi körülményekre való tekintettel. Az opportunizmus és az anarchista szektásság ellen harcolva Marx és Engels példát mutattak arra, miképpen kell a forradalmi elvhűséget az adott történelmi feltételek józan mérlegelésével összekapcsolni, s a rohamosan növekvő munkásmozgalom forradalmi feladatait és perspektíváit felismerni.

A kötet mellékletében olyan okmányokat közlünk, amelyek megfogalmazásában vagy szerkesztésében Marx és Engels részt vett, továbbá a Főtanács ülésein és a hágai kongresszuson elhangzott felszólalásaik jegyzőkönyvi feljegyzéseit és a Főtanács olyan dokumentumait, amelyek Marxnak és Engelsnek az Internacionáléban kifejtett irányító tevékenységéről tanúskodnak.

Karl Marx és Friedrich Engels

Az állítólagos szakadások az Internacionáléban

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának bizalmas körlevele[1]

Les prétendues scissions dans l'Internationale.
Circulaire privée du Conseil Général de
l'Association Internationale des Travailleurs

A megírás ideje: 1872 január közepe—március eleje

A megjelenés helye: Genf, 1872

Eredeti nyelve: francia

LES

PRÉTENDUES SCISSIONS

DANS

L'INTERNATIONALE

CIRCULAIRE PRIVÉE

DU

CONSEIL GÉNÉRAL

DE

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS

GENÈVE
IMPRIMERIE COOPÉRATIVE, RUE DU CONSEIL-GÉNÉRAL, 8
1872

„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"
c. brosúra címlapja

Mindmáig a Főtanács abszolút tartózkodást erőltetett magára az Internacionálé belső küzdelmei tekintetében, és sohasem válaszolt nyilvánosan azokra a nyilvános támadásokra, amelyeket ellene szövetségi tagok több mint két év óta folytattak.

Ámde ha néhány intrikus kitartó igyekezete, hogy szándékosan zűrzavart okozzanak az Internacionálé és egy olyan társaság[2] között, amely megalakulása óta ellenségesen áll vele szemben, meg is engedné a további hallgatást, — az a támasz, amelyet az európai reakció az e társaság által provokált botrányokban talál olyan pillanatban, amikor az Internacionálé a legkomolyabb válságát éli megalapítása óta, kötelezi a Főtanácsot, hogy mindezen intrikák történetét feltárja.

I

A Párizsi Kommün bukása után a Főtanács első tette az volt, hogy közzétette a „Polgárháború Franciaországban" című üzenetét*, s ebben szolidárisnak nyilvánította magát a Kommün összes tetteivel, amelyek éppen e pillanatban arra szolgáltak a burzsoáziának, a sajtónak és az európai kormányoknak, hogy a leggyalázatosabb rágalmakat szórják a párizsi legyőzöttekre. Magának a munkásosztálynak is volt egy része, amely még nem értette meg, hogy az ő zászlaja szenvedett vereséget. Erről a Főtanács a többi között bizonyságot nyert azáltal, hogy két tagja, Odger és Lucraft polgártárs, az üzenettel minden szolidaritást megtagadva, lemondtak tisztségükről. Állíthatjuk, hogy az üzenetnek az összes civilizált országokban történt nyilvánosságra hozatala indította meg a munkásosztály egységes szemléletét a párizsi eseményekről.

---

* *V. ö. 17. köt. 285–335. old. — Szerk.*

Másfelől az Internacionálé a leghatalmasabb propagandaeszközök egyikére talált a burzsoá sajtóban és főként a nagy angol sajtóban, mivel ez az üzenet e lapokat polémiára kényszerítette, amelyet a Főtanács ellenvetései ébren tartottak.[3]

A Kommün számos menekültjének Londonba érkezése arra kötelezte a Főtanácsot, hogy Segélyezési Bizottsággá alakuljon és több mint 8 hónapon át gyakorolja ezt a funkciót, mely szabályszerű ügykörén teljesen kívül esik.[4] Mondani sem kell, hogy a Kommün legyőzöttjei és számkivetettjei semmit sem remélhettek a burzsoáziától. Ami a munkásosztályt illeti, a segélykérelmek nehéz pillanatban érkeztek hozzá. Svájc és Belgium már megkapták a maguk menekült-kontingensüket, amelyet támogatniok kellett, vagy lehetővé tenniök, hogy ezek a menekültek Londonba jussanak. A Németországban, Ausztriában és Spanyolországban gyűjtött összegeket Svájcba küldték. Angliában a kilencórás munkanapért folytatott nagy harc, amelynek döntő csatáját Newcastle-ban vívták meg,[5] felemésztette mind a munkások egyéni járulékait, mind pedig a trade unionok által szervezett alapokat, amelyeket egyébként, a szervezeti szabályzat szerint, csakis szakmai harcra szabad felhasználni. Szakadatlan fáradozással és levelezéssel a Főtanács kis összegekből mégis össze tudta gyűjteni azt a pénzt, melyet minden héten szétosztott. Az amerikai munkások a felhívásra bőkezűbben reagáltak. Hát még ha a Főtanács realizálni tudta volna azokat a milliókat, amelyeket a burzsoázia megrémült fantáziája oly nagylelkűen helyez az Internacionálé páncélszekrényébe!

1871 májusa után a Kommün néhány menekültjét meghívták, hogy helyettesítsék a Főtanácsban a francia képviseletet, amely a háború következtében nem volt meg benne többé. Az így kooptált tagok között voltak régi internacionalisták, és volt egy kisebbség, amelyet forradalmi energiájukról ismert emberek alkottak, akiknek megválasztása a Párizsi Kommünnek szóló hódolat volt.

Ilyen gondok közepette kellett a Főtanácsnak az előkészítő munkálatokat elvégeznie az általa összehívott küldöttkonferencia számára.[6]

Az erőszakos intézkedések, melyeket a bonapartista kormányzat az Internacionáléval szemben foganatosított, megakadályozták a bázeli kongresszuson[7] elhatározott párizsi kongresszus megtartását. A Főtanács, élve a szervezeti szabályzat 4. cikkelyében biztosított jogával, 1870 július 12-i körlevelében a kongresszust Mainzba hívta össze.[8] A különböző föderációkhoz egyidejűleg intézett leveleiben javasolta nekik, hogy tegyék át a Főtanács székhelyét Angliából egy másik országba és kérte, hogy lássák el a küldötteket e tárgyban kötött mandátumokkal. A föderációk egyhangúlag a londoni

székhely megtartása mellett nyilatkoztak.[9] A néhány nappal később kitört francia–porosz háború minden kongresszust lehetetlenné tett. Ekkor a megkérdezett föderációk felhatalmaztak minket arra, hogy a legközelebbi kongresszus dátumát az események szerint határozzuk meg.

Mihelyt úgy látszott, hogy a politikai helyzet megengedi, a Főtanács zártkörű konferenciát hívott össze; az összehívás az 1865-ös konferenciának[10] és mindegyik kongresszus zártkörű ügyviteli üléseinek precedensére támaszkodott. — Nyilvános kongresszus lehetetlen volt és csak denunciálásnak tette volna ki a kontinentális küldötteket olyan pillanatban, amikor az európai reakció orgiáit ülte, amikor Jules Favre a menekültek mint közönséges bűnözők kiadatását kérte minden kormánytól, még Angliától is;[11] amikor Dufaure a parlagi nemesek gyűlésének az Internacionálé törvényen kívül helyezésére tett törvényjavaslatot[12] — amelynek álszent utánzatát nyújtotta később Malou a belgáknak —; amikor Svájcban a Kommün egyik menekültjét, *várva a szövetségi kormány határozatát a kiadatási kérelemről*, előzetes letartóztatásba helyezték; amikor az internacionalisták elleni hajsza volt a Beust és Bismarck közötti szövetség nyilvánvaló alapja[13] — s ennek az Internacionálé ellen irányuló cikkelyét Viktor Emánuel sietett magáévá tenni —[14]; amikor a spanyol kormány, teljesen rendelkezésére bocsátván magát a versailles-i hóhéroknak, a madridi föderális tanácsot arra kényszerítette, hogy Portugáliában keressen menedéket;[15] olyan pillanatban végül, amikor az Internacionálé fő kötelessége az volt, hogy szorosabbra zárja szervezetét és felvegye a kormányok által odadobott kesztyűt.

A Főtanáccsal rendszeres kapcsolatban álló valamennyi szekciót kellő időben meghívták a konferenciára, amely, jóllehet nem volt nyilvános kongresszus, komoly nehézségekbe ütközött. Mondani sem kell, hogy Franciaország a fennálló helyzetben nem tudott küldötteket választani. Olaszországban az egyetlen szervezett szekció akkor a nápolyi volt, — ezt a küldött kijelölése pillanatában a fegyveres erő feloszlatta. Ausztriában és Magyarországon a legaktívabb tagok börtönben ültek. Németországban a legismertebb tagok közül néhányat hazaárulás címén pörbe fogtak, mások börtönben ültek, a párt pénzügyi eszközeit pedig felemésztette az a segítség, melyet a letartóztatottak családtagjainak kellett nyújtani.[16] Az amerikaiak részletes emlékiratot intéztek a konferenciához, ebben ismertették az Internacionálé helyzetét országukban, a kiküldetés költségeit pedig a menekültek támogatására fordították.[17] Egyébként az összes föderációk elismerték a szükségszerűségét annak, hogy a nyilvános kongresszus helyett zártkörű konferenciát tartsanak.

A konferencia, miután 1871 szeptember 17-től 23-ig ülésezett London-

ban, a Főtanácsra bízta, hogy gondoskodjék határozatainak közzétételéről; rögzítse az ügyviteli szabályzatot és tegye közzé a felülvizsgált és javított általános szervezeti szabályzattal együtt három nyelven; vezessen be az idevonatkozó határozat értelmében tagkönyvecskék helyett tagdíjbélyegeket; szervezze át az Internacionálét Angliában[18] és végül, teremtse elő mindehhez a szükséges költségeket.

Mihelyt a konferencia dokumentumai nyilvánosságra kerültek, a reakciós sajtó Párizstól Moszkváig, Londontól New Yorkig denunciálta a munkásosztály politikájáról szóló határozatot,[19] amely olyan veszélyes szándékokat foglal magában — a „Times"[20] „hidegen kiszámított vakmerőséggel" vádolta —, hogy ez sürgetővé teszi az Internacionálé törvényen kívül helyezését. Másfelől, a becsempészett szektás szekciókat elítélő határozat[21] ürügyül szolgált a lesben álló nemzetközi rendőrségnek, hogy a Főtanács és a konferencia megalázó zsarnokságával szemben hangoskodva követelje a munkásoknak — pártfogoltjainak — autonóm szabadságát. A munkásosztály az Internacionálében olyan „súlyosan elnyomottnak" érezte magát, hogy a Főtanács Európából, Amerikából, Ausztráliából és még Kelet-Indiából is kapott csatlakozási nyilatkozatokat és értesítéseket új szekciók alakulásáról.

II

A burzsoá sajtó denunciálásai csakúgy, mint a nemzetközi rendőrség sirámai még Szövetségünkben is találtak rokonszenvező visszhangra. Látszólag a Főtanács ellen, valójában a Szövetség ellen intrikákat szőttek a Szövetség kebelén belül. Ezen intrikák mögött az elkerülhetetlen *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése*, az „Alliance" áll, amelyet az orosz Mihail Bakunyin hozott világra. Szibériából való visszatérte után Herzen „Kolokol"-jában[22] hosszas tapasztalatai gyümölcseként a pánszlávizmust és a fajok háborúját prédikálta.[23] Később, svájci tartózkodása idején, meghívták az Internacionálé ellenzékeként alapított „Béke- és Szabadságliga"[24] irányító bizottságába. Mivel ennek a polgári társaságnak az ügyei mind rosszabbul és rosszabbul álltak, elnöke, G. Vogt úr, Bakunyin tanácsára felajánlotta az Internacionálé 1868 szeptemberében Brüsszelben ülésező kongresszusának[25], hogy lépjenek szövetségre. A kongresszus egyhangúlag kijelentette, hogy két dolog közül csak az egyik lehetséges: vagy ugyanazt a célt követi a Liga, mint az Internacionálé, ez esetben semmi létjogosultsága nincsen, vagy pedig eltérő a célja, s akkor lehetetlen a szövetség. A Ligának néhány nappal később tartott berni kongresszusán Baku-

nyin véghezvitte pálfordulását. Alkalmi programot indítványozott, amelynek tudományos értéke megítélhető ebből az egyetlen mondatból: *az osztályok gazdasági és társadalmi egyenlővé tétele.*[26] Egy parányi kisebbségtől támogatva szakított a Ligával, hogy belépjen az Internacionáléba, azzal az eltökéltséggel, hogy a Liga által visszautasított alkalmi programját állítsa az Internacionálé általános szervezeti szabályzata helyébe, a Főtanácsot pedig a maga személyes diktatúrájával váltsa fel. Ebből a célból egy sajátos eszközt teremtett magának, *a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülését*, amely arra volt hivatva, hogy Internacionálévá váljon az Internacionálén belül.

E társaság megalakításához szükséges elemeket Bakunyin az olaszországi tartózkodása alatt létesített kapcsolataiban és az orosz emigránsok egy csoportjában találta meg; ezeket használta fel arra, hogy mint megbízottak és toborzók tevékenykedjenek az Internacionálé svájci, franciaországi és spanyolországi tagjai között. De csak miután a belga és a párizsi föderális tanács ismételten visszautasította az „*Alliance*" elismerését, szánta rá magát arra, hogy a Főtanács elé terjeszti jóváhagyásra új társaságának szervezeti szabályzatát, amely nem volt egyéb, mint a berni „meg-nem-értett" program hű mása. A Főtanács 1868 december 22-i kelettel a következő körlevél útján válaszolt:[27]

A Főtanács a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének

Körülbelül egy hónappal ezelőtt Genfben néhány polgártárs összeállt mint *központi kezdeményező bizottsága* egy új nemzetközi társaságnak, amelyet *a „Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésé"-nek* neveztek el; az Egyesülés *„speciális küldetéséül* tűzte ki politikai és filozófiai kérdések tanulmányozását az *egyenlőség* e nagyszerű elvének alapján stb."

E kezdeményező bizottság nyomtatott programját és szabályzatát a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsával csak 1868 december 15-én közölték. Ezen okmányok szerint a fent említett Egyesülés, az Alliance „teljesen beleolvadt a Nemzetközi Munkásszövetségbe", s ugyanakkor teljesen e Szövetségen kívül alapíttatott. Az *Internacionálénak* az egymás után következő genfi[28], lausanne-i[29] és brüsszeli kongresszusokon megválasztott Főtanácsán kívül a kezdeményező bizottság szabályzata értelmében lesz majd egy másik, önmaga kinevezte központi tanács Genfben. Az *Internacionálé* helyi csoportjai mellett ott lesznek majd az *Alliance* helyi csoportjai, amelyek az *Internacionálé* nemzeti irodáin kívül működő nemzeti irodáik útján

„az Alliance központi irodájától kérik majd felvételüket az Internacionáléba"; az *Alliance* központi bizottsága ezzel illetéktelenül magának követeli az *Internacionáléba* való felvétel jogát. Végül majd még a *Nemzetközi Munkásszövetség általános kongresszusa* is másodpéldányra lel az *Alliance általános kongresszusában*, mert a kezdeményező bizottság szabályzata azt mondja, hogy az évi munkáskongresszuson a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének küldöttsége, mint a Nemzetközi Munkásszövetség ágazata, *„nyilvános üléseit külön helyen tartja majd"*.

Tekintettel arra,

hogy egy második nemzetközi szervezet léte, amely a Nemzetközi Munkásszövetségen belül és kívül ténykedik, a legbiztosabb eszköz volna ez utóbbi szétbomlasztására;

hogy egyének bármely csoportjának bármely helyen joga volna ahhoz, hogy utánozza a genfi kezdeményező bizottságot, és többé-kevésbé tetszetős ürüggyel más nemzetközi szövetségeket, amelyeknek más a speciális küldetésük, oltson bele a Nemzetközi Munkásszövetségbe;

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség ezen a módon hamarosan mindenféle nemzetiségű és pártú cselszövők játékszerévé válna;

hogy ezenkívül a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata csak helyi és nemzeti ágazatokat enged meg a Szövetség keretein belül (lásd a szervezeti szabályzat 1. és 6. cikkelyét);

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióinak tilos olyan szervezeti szabályzat, illetve ügyviteli szabályzat elfogadása, amelyek ellenkeznek a Nemzetközi Munkásszövetség általános szabályzatával és ügyviteli szabályzatával (lásd az ügyviteli szabályzat 12. cikkelyét);

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzatát és ügyviteli szabályzatát csak egy általános kongresszus revideálhatja, amelyen a jelenlevő küldöttek kétharmada ilyen revízió mellett szavaz (lásd az ügyviteli szabályzat 13. cikkelyét);

hogy e kérdést a *Békeliga* ellen a brüsszeli általános kongresszuson hozott egyhangú határozatok már előre eldöntötték;

hogy a kongresszus ezekben a határozatokban kijelenti, hogy a *Békeligának* semmiféle létjogosultsága nincs, mivel legutóbbi nyilatkozatai szerint célja és alapelvei azonosak a Nemzetközi Munkásszövetség céljával és alapelveivel;

hogy az Alliance kezdeményező csoportjának több tagja, mint a brüsszeli kongresszus küldötte, e határozatok mellett szavazott;

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa 1868 december 22-i ülésén egyhangúlag így határozott:

1. a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése szabályzatának mindazon cikkelyeit, amelyek a Nemzetközi Munkásszövetséghez való kapcsolatai felől rendelkeznek, semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja;

2. a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülését nem fogadja el a Nemzetközi Munkásszövetség ágazatának.*

G. Odger, az ülés elnöke
R. Shaw főtitkár

London, 1868 december 22.

Néhány hónappal később az Alliance újból a Főtanácshoz fordult és megkérdezte tőle, hogy *elismeri-e vagy sem az elveit.* Igenlő esetben az Alliance késznek nyilatkozik arra, hogy feloldódik az Internacionálé szekcióiban. Válaszul az 1869 március 9-én kelt következő körlevelet kapta:[30]

A Főtanács a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése központi bizottságának

Szervezeti szabályzatunk 1. cikkelye értelmében a Szövetség befogad minden munkásegyesületet, amely ugyanarra a célra, tudniillik a *munkásosztály védelmére, haladására és teljes felszabadítására törekszik.*

Minthogy a különböző országokban a munkásszekciók fejlődésének feltételei különbözők, ebből szükségszerűen következik, hogy elméleti nézeteik, amelyek a valóságos mozgalmat tükrözik vissza, szintén különbözőek.

A cselekvés közössége azonban, amelyet a Nemzetközi Munkásszövetség hív életre, a különböző nemzeti szekciók szerveinek közleményei által megkönnyített eszmecsere, végül az általános kongresszusokon lefolytatott közvetlen viták fokozatosan feltétlenül létrehoznak majd egy közös elméleti programot.

Nem tartozik tehát a Főtanács funkcióihoz, hogy *kritikai vizsgálatnak* vesse alá *az Alliance programját.* Nem kell kutatnunk, vajon adekvát kifejezése-e a proletármozgalomnak *vagy sem.* Nekünk csak azt kell tudnunk, nem tartalmaz-e semmi olyat, ami ellenkezik Szövetségünk *általános tendenciájával,* vagyis a *munkásosztály teljes felszabadításával.* Az önök programjában van egy mondat, amely ebből a szempontból hibás. A 2. cikkelyben ez olvasható:

* *V. ö. 16. köt. 330–331. old. – Szerk.*

(Az Alliance) „mindenekelőtt az *osztályok politikai, gazdasági és társadalmi egyenlővé tételét* akarja".

Az osztályok egyenlővé tétele, ha szó szerint értelmezzük, *a tőke és a munka harmóniájába* torkollik, amelyet a burzsoá szocialisták oly tolakodóan prédikálnak. Nem *az osztályok egyenlővé tétele* — ez megvalósíthatatlan logikai képtelenség —, hanem ellenkezőleg, *az osztályok megszüntetése* — a proletármozgalomnak ez az igazi titka — *a Nemzetközi Munkásszövetség* nagy célja. Mindazonáltal, ha a szövegösszefüggést tekintjük, amelyben ez a mondat — *az osztályok egyenlővé tétele* — található, úgy tűnik, mintha egyszerű elírásként csúszott volna be oda. A Főtanács nem kételkedik abban, hogy készséggel kiküszöbölnek majd programjukból egy mondatot, amely ilyen veszélyes félreértésekhez vezethet. Szövetségünk, alapelveinek megfelelően, azon esetek kivételével, amelyekben általános tendenciáját sértenék meg, hagyja, hogy minden szekció szabadon fogalmazza meg a maga elméleti programját.

Semmi akadálya tehát annak, hogy az Alliance szekciói *átalakuljanak* a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióivá.

Ha majd véglegesen elhatározták az *Alliance feloszlatását és szekcióinak az Internacionáléba való belépését*, szabályzatunk értelmében szükségessé válik, hogy *értesítsék a Főtanácsot minden új szekció székhelyéről és számbeli erejéről.**

A Főtanács 1869 március 9-i ülése

Az Alliance-ot, miután elfogadta ezeket a feltételeket, a Főtanács felvette az Internacionáléba. Bakunyin programján szerepelt néhány olyan aláírás, melyekből a Főtanács tévesen feltételezte, hogy a genfi francia-svájci föderális bizottság már elismerte az Alliance-ot, holott éppen ellenkezőleg, szüntelenül távol tartotta magától. Az Alliance immár elérte közvetlen célját: képviseltethette magát a bázeli kongresszuson. Azoknak a tisztességtelen eszközöknek ellenére, amelyekhez párthívei folyamodtak — ilyen eszközök csak ebből az alkalomból és csakis ezúttal kerültek alkalmazásra az Internacionálé valamely kongresszusán —, Bakunyin csalatkozott abban a várakozásában, hogy a kongresszus átteszi a Főtanács székhelyét Genfbe és hivatalosan szentesíti az ósdi saint-simonista rögeszmét, az örökösödési jog azonnali eltörlését, amelyet Bakunyin a szocializmus gyakorlati kiindulópontjává tett.[31] Ez volt a jeladás a nyílt és szakadatlan háborúra, amelyet az Alliance nemcsak a Főtanács ellen, hanem az Internacionálé mindazon szekciói ellen

* *V. ö. 16. köt. 339–340. old. – Szerk.*

is folytatott, amelyek e szektás klikk programját és kivált a politikától való abszolút tartózkodás doktrínáját nem voltak hajlandók átvenni.

Bakunyin már a bázeli kongresszus előtt kapcsolatba lépett a Genfbe érkezett Nyecsajevvel és egy titkos társaságot alapított a diákok között Oroszországban. Miközben saját személyét mindig különféle „forradalmi bizottságok" nevével takargatta, Cagliostro korának minden csalafintaságával és misztifikációjával kiagyalt autokratikus felhatalmazásokat követelt magának. E társaság nagy propagandaeszköze abban állt, hogy ártatlan személyeket kompromittáljon az orosz rendőrség előtt, amennyiben Genfből közleményeket küldtek nekik sárga borítékban, kívül orsz nyelven a „titkos forradalmi bizottság" bélyegzőjével ellátva. A Nyecsajev-per[32] hivatalos jelentései bizonyítják, hogy gyalázatos visszaélést követtek el az *Internacionálé* nevével.*

Az Alliance ebben az időben nyilvános polémiát kezdett a Főtanács ellen, előbb a locle-i „Progrès"-ban[33], majd a genfi „Egalité"-ban[34], a francia-svájci föderáció hivatalos lapjában, ahová Bakunyin kíséretében az Alliance néhány tagja belopódzott. A Főtanács, mely a „Progrès"-nak, Bakunyin személyes sajtószervének támadásait nem méltatta figyelemre, az „Egalité" támadásait nem hagyhatta figyelmen kívül, mert ezekről fel kellett tételeznie, hogy a francia-svájci föderális tanács jóváhagyta őket. Ekkor közzétette 1870 január 1-i körlevelét[35], amely kijelenti: „Az »Egalité« 1869 december 11-i számában ezt olvassuk: »*Bizonyos*, hogy a Főtanács rendkívül fontos dolgokat elhanyagol. Emlékeztetjük kötelességeire az ügyviteli szabályzat 1. cikkelyének felemlítésével: ‚A Főtanács *köteles* végrehajtani a kongresszusi határozatokat stb.'... Elég sok kérdésünk lenne a Főtanácshoz, úgyhogy válaszai meglehetősen hosszú bulletint eredményeznének. Kérdéseink majd később következnek... Várva stb. ...« A Főtanács sem a szervezeti szabályzat, sem az ügyviteli szabályzat egyetlen olyan cikkelyét sem ismeri, amely arra kötelezné, hogy levelezésbe vagy polémiába bocsátkozzék az »Egalité«-val vagy bárminemű újságok »kérdéseire válaszoljon«. A francia Svájc szekcióit a Főtanácsnál csakis a genfi föderális bizottság képviseli. Ha a francia-svájci föderális bizottság kérdésekkel vagy szemrehányásokkal fordul hozzánk, mégpedig az egyetlen jogszerű úton, vagyis titkára útján, a Főtanács mindenkor kész a válaszra. De a francia-svájci föderális bizottságnak nincsen joga ahhoz, hogy lemondjon funkcióiról az »Egalité« és a »Progrès« szerkesztői

* Hamarosan nyilvánosságra kerül a Nyecsajev-per kivonata. Az olvasó meg fogja találni benne azoknak az ostoba és egyúttal alávaló irányelveknek a példáját, amelyekért Bakunyin barátai az *Internacionáléra* hárították a felelősséget. – *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

javára, sem pedig ahhoz, hogy megengedje ezeknek az újságoknak funkciói bitorlását. Általánosságban szólva, a Főtanácsnak a nemzeti és helyi bizottságokkal folytatott ügyviteli levelezését nem lehetne nyilvánosságra hozni anélkül, hogy ez a Szövetség általános érdekeit nagymértékben ne sértené. Ha tehát az Internacionálé többi sajtóorgánuma utánozná a »Progrès«-t és az »Egalité«-t, a Főtanács az előtt az alternatíva előtt állna, hogy vagy elveszti hitelét a nyilvánosság előtt azzal, hogy hallgat, vagy pedig megsérti kötelességeit azzal, hogy nyilvánosan válaszol. Az »Egalité« csatlakozott a »Progrès«-hoz, hogy a »Travail«-t (párizsi lap)[36] *szólítsák fel* arra, támadja meg a maga részéről a Főtanácsot. Ez csaknem afféle Közjóléti Liga[37]!"*

Közben a francia-svájci föderális bizottság, még mielőtt tudomására jutott volna ez a körlevél, az Alliance párthíveit már eltávolította az „Egalité" szerkesztőségéből.

Az 1870 január 1-i körlevelet, éppúgy mint az 1868 december 22-i és az 1869 március 9-i körlevelet, az Internacionálé összes szekciói jóváhagyták.

Mondani sem kell, hogy az Alliance soha nem teljesített az általa elfogadott feltételek közül egyet sem. Állítólagos szekciói rejtélyek maradtak a Főtanács számára. Bakunyin a spanyolországi és olaszországi néhány szórványos csoportot és a nápolyi szekciót, amelyet leválasztott az Internacionáléról, igyekezett megtartani személyes irányítása alatt. Más olasz városokban kis csoportocskákkal levelezett, amelyek nem munkásokból, hanem ügyvédekből, újságírókból és más doktrinér polgárokból álltak. Barcelonában befolyását néhány barátja tartotta fenn. Dél-Franciaország néhány városában az Alliance Albert Richard és a lyoni Gaspard Blanc irányításával szeparatista szekciókat iparkodott alapítani, amelyekre még vissza kell térnünk. Egyszóval, az Internacionálén belüli internacionális társaság folytatta sürgés-forgását.

Az Alliance nagy rajtaütésének, amikor megkísérelte, hogy a francia Svájc szekcióinak vezetését megkaparintsa, az 1870 április 4-én megnyílt la-chaux-de-fonds-i kongresszuson kellett bekövetkeznie.

A harc az Alliance küldötteinek részvételi joga körül tört ki; ezt a jogot a genfi föderációnak és La-Chaux-de-Fonds szekcióinak küldöttei kétségbe vonták.

Jóllehet az Alliance párthívei saját számlálásuk szerint a föderáció tagjainak csak az ötödét képviselték, a bázeli manőverek megismétlésével sikerült nekik egy vagy két szavazatnyi fiktív többségre szert tenniök, olyan többségre, amely saját sajtóorgánumuk kijelentése szerint (lásd az 1870 május 7-i

* *V. ö. 16. köt. 373–374. old. – Szerk.*

„Solidarité"-t[38]) csak *tizenöt* szekciót képviselt, míg egyedül Genfben harminc szekció volt! Ezzel a szavazással a francia-svájci kongresszus két részre szakadt, amelyek üléseiket külön-külön folytatták. Az Alliance párthívei, akik az egész föderáció legális képviselőinek tekintették magukat, a francia-svájci föderális bizottság székhelyét La-Chaux-de-Fonds-ba tették át és megalapították Neuchâtelban hivatalos sajtóorgánumukat, a Guillaume polgártárs által szerkesztett „Solidarité"-t. E fiatal írónak az volt a speciális küldetése, hogy rágalmazza a genfi „gyár"[39] munkásait, ezeket a gyűlöletes „burzsoákat", hogy támadja az „Egalité"-t, a francia-svájci föderáció újságját és abszolút politikai tartózkodást prédikáljon. Ez utóbbi tárgyról a legjellegzetesebb cikkeket Marseille-ben Bastelica és Lyonban az Alliance két oszlopa, Albert Richard és Gaspard Blanc írták.

A genfi küldöttek visszatértükkor szekcióikat általános gyűlésre hívták össze, amely Bakunyin és barátai ellenzése dacára jóváhagyta a la-chaux-de-fonds-i kongresszuson tett lépéseiket. Valamivel később Bakunyint és legaktívabb cinkostársait kizárták a régi francia-svájci föderációból.

Alig fejeződött be a francia-svájci kongresszus, az új la-chaux-de-fonds-i bizottság máris a Főtanács közbelépését kérte egy levélben, amelyet F. Robert titkár és Henri Chevalley elnök írt alá; ezt az elnököt két hónappal később a bizottság sajtóorgánuma, a „Solidarité" július 9-i száma *tolvajként* denunciálta. Mindkét fél igazoló okmányainak megvizsgálása után a Főtanács 1870 június 28-án úgy döntött, hogy a genfi föderális bizottságot meghagyja régi funkcióiban és a la-chaux-de-fonds-i új föderális bizottságot felszólítja, hogy helyi nevet vegyen fel.[40] Ez a döntés csalódást okozott a la-chaux-de-fonds-i bizottságnak, amely ezért a Főtanácsot *tekintélyelvűséggel* vádolta, elfeledkezve arról, hogy ő kérte közbelépését. A zavar, amelyet ez a bizottság a francia-svájci föderális bizottság nevének makacs bitorlásával a svájci föderációban keltett, arra kötelezte a Főtanácsot, hogy vele minden hivatalos kapcsolatot megszakítson.

Louis Bonaparte éppen akkor kapitulált seregével Sedannál. A háború folytatása ellen mindenünnen felhangzottak az internacionalisták tiltakozásai. A Főtanács, mely szeptember 9-i üzenetében denunciálta Poroszország hódító terveit, rámutatott arra, hogy Poroszország győzelme veszélyezteti a proletariátus ügyét és megjósolta a német munkásoknak, hogy ők lesznek e győzelem első áldozatai.[41] Angliában a Főtanács gyűléseket kezdeményezett az udvar poroszbarát törekvéseinek meghiúsítása érdekében. Németországban az internacionalista munkások demonstrációkat rendeztek, amelyeken követelték a köztársaság elismerését és „a tisztességes békét Franciaország számára . . . ".

A forrófejű (neuchâteli) Guillaume-nak viszont azt a ragyogó eszmét sugalmazta harcias természete, hogy bocsásson ki egy *névtelen* kiáltványt, mely a „Solidarité" című hivatalos újság mellékleteként és annak cégére alatt látott napvilágot; e kiáltvány svájci szabadcsapatok alakítását követelte a poroszok elleni harcra, olyan tevékenységre, melyben őt magát kétségtelenül mindenkor megakadályozták absztencionista* nézetei.[42]

Bekövetkezett a lyoni felkelés.[43] Bakunyin odarohant, s Albert Richard-ra, Gaspard Blanc-ra és Bastelicára támaszkodva szeptember 28-án betelepedett a városházába, de a városháza környékének megvédésétől mint politikai aktustól *tartózkodott*, s így néhány nemzetőr kiűzte onnan. Szánalmas kiűzetése abban a pillanatban történt, amikor nehéz szülés után végre napvilágot látott az *állam eltörléséről* szóló dekrétuma.

1870 októberében, francia tagjainak távollétére való tekintettel, a Főtanács kooptálta a Brestből menekült Paul Robin polgártársat, aki az Alliance egyik legismertebb párthíve volt, sőt mi több, szerzője azoknak a támadásoknak, melyeket az „Egalité" zúdított a Főtanácsra; Robin, kooptálásától kezdve a Főtanácsban szakadatlanul a la-chaux-de-fonds-i bizottság félhivatalos megbízott felelőse gyanánt működött. 1871 március 14-én az Internacionálé zártkörű konferenciájának összehívását javasolta a svájci viszály rendezésére. A Főtanács, mely előre látta, hogy Párizsban nagy események vannak készülőben, kereken elutasította javaslatát. Robin több ízben újra visszatért erre, sőt még azt is javasolta a Főtanácsnak, hozzon végleges döntést a viszályra vonatkozóan. Július 25-én a Főtanács úgy döntött, hogy ez az ügy egyike lesz azoknak a kérdéseknek, melyeket az 1871 szeptemberében összehívandó konferencia elé terjesztenek.

Augusztus 10-én az Alliance, amely nem óhajtotta, hogy ügyködéseit egy konferencia firtassa, kijelentette, hogy ugyanazon hónap 6-a óta fel van oszlatva.[44] De szeptember 15-én újból megjelenik és kéri a Főtanácstól felvételét a *szocialista ateisták szekciója* néven. A bázeli kongresszus V. sz. ügyviteli határozata szerint[45] a Főtanács nem vehette volna fel anélkül, hogy ne tanácskozzék a szektás szekciókkal folytatott kétévi harcba belefáradt genfi föderális bizottsággal. Egyébként a Főtanács az angol keresztény munkásegyleteknek (Young Men's Christian Association**) már kijelentette, hogy az Internacionálé nem ismer el teológiai szekciókat.

Augusztus 6-án, az Alliance feloszlatásának napján, a la-chaux-de-fonds-i föderális bizottság megújítja kérelmét, hogy hivatalos kapcsolatba léphessen

* – a politikai tevékenységtől való tartózkodást hirdető – *Szerk.*
** – Keresztyén Ifjak Egyesülete – *Szerk.*

a Főtanáccsal, egyben kijelenti, hogy továbbra is figyelmen kívül hagyja a június 28-i határozatot és Genffel szemben önmagát tekinti a francia-svájci föderális bizottságnak, és „hogy ennek az ügynek a megítélése az általános kongresszusra tartozik". Szeptember 4-én ugyanez a bizottság bejelentette, hogy tiltakozik a konferencia illetékessége ellen, holott annak összehívását ő kérte elsőnek. A konferencia viszont megkérdezhette volna, hogy miféle illetékessége van a párizsi föderális tanácsnak, amelyet ez a bizottság Párizs ostroma előtt megkeresett, hogy döntsön a svájci nézeteltérésben.[46] A konferencia beérte azzal, hogy megerősítette a Főtanács 1870 június 28-i döntését. (Az indokokat lásd a genfi „Egalité" 1871 október 21-i számában[47].)

III

Néhány francia számkivetett jelenléte Svájcban, akik ott menedéket találtak, megint kissé fellobbantotta az Alliance életének pislákoló parazsát.

A genfi internacionalisták minden tőlük telhetőt megtettek a számkivetettekért. Segélyeket biztosítottak nekik az első pillanattól fogva és hatalmas agitációval megakadályozták a genfi hatóságokat abban, hogy a versailles-i kormány követelésére kiszolgáltassák a menekülteket. Többen közülük súlyos veszélyeknek tették ki magukat, amikor Franciaországba mentek, hogy segítsék a menekülteket a határ elérésében. Mekkora volt hát a genfi munkások meglepetése, amikor azt látták, hogy egyes főkolomposok, olyanok, mint B. Malon*, azonnal érintkezésbe léptek az Alliance embereivel és Ny. Zsukovszkijnak, az Alliance extitkárának segítségével megpróbáltak Genfben a francia-svájci föderáción kívül új szekciót alapítani, a forradalmi szocialista

* Vajon B. Malon barátai, akik őt sztereotíp reklámmal három hónap óta az *Internacionálé alapítójának* nevezik, s könyvét a *Kommünről szóló egyetlen független írásműként* hirdetik, tudják-e, milyen magatartást tanúsított Batignolles[48] polgármesterének helyettese a februári választások előestéjén? Ebben az időben B. Malon, aki még nem látta előre a Kommünt és csak a nemzetgyűlésbe való beválasztásának sikerét tartotta szem előtt, intrikákhoz folyamodott, hogy az Internacionálé tagjaként felkerüljön a négy bizottság listájára. E célból arcátlanul letagadta a párizsi föderális tanács létezését és a bizottságok elé egy általa Batignolles-ban alapított szekció listáját terjesztette, mintha az teljes egészében a Szövetségtől származna. — Később, március 19-én egy nyilvános okmányban szidalmazta az előző estén végrehajtott nagy forradalom vezetőit. — Ma ez a minden hájjal megkent anarchista kinyomtatja vagy kinyomtattatja azt, amit már egy évvel ezelőtt a négy bizottságnak mondott: Az Internacionálé én vagyok![49] B. Malon módot talált arra, hogy XIV. Lajost és Perron csokoládégyárost együttesen parodizálja. Hát nem mondta-e ez, hogy *csakis* az ő csokoládéja ... ehető! — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

propaganda és akció szekcióját.[50] Ez szervezeti szabályzatának első cikkelyében „kijelenti, hogy csatlakozik a Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzatához, *fenntartva magának minden akció-* és kezdeményezési *szabadságot*, amely az autonómia és a föderáció elvének, a Szövetség szervezeti szabályzata és *kongresszusai* által elismert elvnek logikus következményeként megilleti". Más szavakkal, fenntartott magának minden szabadságot arra, hogy folytassa az Alliance művét.

Malon 1871 október 20-i levelében ez az új szekció harmadízben intézett kérelmet a Főtanácshoz, hogy vegyék fel az Internacionáléba. A bázeli kongresszus V. határozata értelmében a Főtanács megkérdezte a genfi föderális bizottságot, amely élénken tiltakozott azellen, hogy a Főtanács elismerje az „intrikáknak és viszálykodásoknak" ezt az új „tűzfészkét". A Főtanács csakugyan eléggé „tekintélyelvű" volt ahhoz, hogy ne akarja rákényszeríteni egy egész föderációra B. Malon és Ny. Zsukovszkij Alliance extitkár óhajait.

Miután a „Solidarité" megszűnt, az Alliance új hívei megalapították a „Révolution sociale"-t[51] Madame André Léo legfelsőbb irányításával, aki nemrégiben kijelentette a lausanne-i békekongresszuson, hogy „Raoul Rigault és Ferré a Kommün két baljós figurája, akik addig" (a túszok kivégzéséig) „szüntelenül, és mindig hiába, véres rendszabályokat követeltek".[52]

Ez az újság első számától fogva azon buzgólkodott, hogy a „Figaró", a „Gaulois", a „Paris-Journal"[53] és más szennylapok színvonalára kerüljön, amelyeknek a Főtanács elleni gyalázatos kirohanásait megismételte. Alkalmasnak tartotta a pillanatot arra, hogy felszítsa még az Internacionáléban is a nemzeti gyűlölködés parazsát. Szerinte a Főtanács német bizottság, melyet egy bismarcki agy dirigál.*

Miután a „Révolution sociale" helyesen megállapította, hogy a Főtanács bizonyos tagjai nem kérkedhetnek azzal, hogy ők *„mindenekelőtt gallok"*, nem tudott mást tenni, mint belekapaszkodni az európai rendőrség által forgalomba hozott második jelszóba, és denunciálni a Tanács *tekintélyelvűségét*.

Mik voltak hát a tények, amelyekre ezek a gyermeteg rikoltozások támaszkodtak? A Főtanács hagyta az Alliance-ot természetes halállal meghalni, s egyetértésben a genfi föderális bizottsággal megakadályozta feltámadását. Ezenfelül felszólította a la-chaux-de-fonds-i bizottságot, vegyen fel olyan

* Íme e Tanács nemzetiségek szerinti összetétele: 20 angol, 15 francia, 7 német (akik közül öten az Internacionálé alapító tagjai), 2 svájci, 2 magyar, 1 lengyel, 1 belga, 1 ír, 1 dán és 1 olasz. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

nevet, mely lehetővé teszi neki, hogy békében éljen a francia-svájci internacionalisták nagy többségével.

E „tekintélyelvű" cselekedeteken kívül mennyiben élt a Főtanács 1869 októberétől 1871 októberéig azokkal az eléggé kiterjedt felhatalmazásokkal, amelyeket a bázeli kongresszus adott neki?

1. 1870 február 8-án a párizsi pozitivista proletárok társasága kérte a Főtanácstól a felvételét. A Tanács azt válaszolta, hogy a társaság külön szervezeti szabályzatában a tőkére vonatkozóan lefektetett pozitivista elvek szembeszökő ellentmondásban vannak az általános szervezeti szabályzat bevezető részében foglalt indokolással; ennélfogva ezeket törölniök kell és az Internacionáléba nem mint „pozitivistáknak", hanem mint „proletároknak" kell belépniök, és szabadságukban áll, hogy elméleti nézeteiket a Szövetség általános elveivel összeegyeztessék. A szekció e döntés helyességét felismerte és belépett az Internacionáléba.

2. Lyonban szakadás következett be az 1865-ös szekció és egy újabban alakult szekció között, ahol, becsületes munkások körében, az Alliance-ot Albert Richard és Gaspard Blanc képviselték. Amint az ilyen esetekben szokásos, a Svájcban megalakított döntőbíróság ítéletét nem ismerték el. 1870 február 15-én az újabban alakult szekció nemcsak azt kívánta a Főtanácstól, hogy a bázeli kongresszus VII. határozata alapján ebben a nézeteltérésben döntsön, hanem egy teljesen kész ítéletet is küldött neki, melyben kizárta és aljassággal vádolta az 1865-ös szekció tagjait; ezt az ítéletet a Főtanácsnak alá kellett volna írnia és *postafordultával* visszaküldenie. A Főtanács elítélte ezt a hallatlan eljárást és bizonyítékokat kívánt. Erre a kérésre az 1865-ös szekció azt válaszolta, hogy az Albert Richard-t terhelő bizonyítékokat, melyeket a döntőbíróságnak benyújtottak, Bakunyin megkaparintotta és vonakodik visszaadni őket, s ennek folytán a szekció nem tud teljes egészében eleget tenni a Főtanács kívánalmainak. A Főtanácsnak ebben az ügyben hozott március 8-i döntése nem váltott ki semmilyen ellenvetést sem az egyik, sem a másik félnél.

3. A londoni francia szekció, amely több mint kétes jellegű elemeket vett fel, lassanként Félix Pyat úr betéti társaságává alakult át. Arra szolgált neki, hogy kompromittáló demonstrációkat szervezzen L. Bonaparte meggyilkolása érdekében stb. és hogy Franciaországban az Internacionálé leple alatt propagálja nevetséges kiáltványait. A Főtanács arra szorítkozott, hogy kijelentse a Szövetség sajtóorgánumaiban, miszerint Pyat úr nem tagja az Internacionálénak, ezért az Internacionálé nem felelhet Pyat tetteiért és cselekedeteiért.[54] A francia szekció ekkor kijelentette, hogy nem ismeri el sem a Főtanácsot, sem a kongresszusokat; London falaira kiragasztatta, hogy a

francia szekció kivételével az Internacionálé forradalomellenes társaság. A francia internacionalistáknak a népszavazás előestéjén való letartóztatása egy olyan összeesküvés ürügyén, amelyet valójában a rendőrség forralt, s amelynek a pyatista kiáltványok a valószínűség látszatát adták, arra kényszerítette a Főtanácsot, hogy a „Marseillaise"-ben és a „Réveil"-ben[55] közzé tegye 1870 május 10-i határozatát; ebben kijelentette, hogy az úgynevezett francia szekció több mint két éve nem tartozik már az Internacionáléhoz, és hogy annak üzelmei rendőrügynökök művére vallanak.[56] E közbelépés szükségességét igazolta a párizsi föderális bizottság nyilatkozata ugyanezekben az újságokban és a párizsi internacionalisták nyilatkozata a perük idején, — mindkét nyilatkozat a Főtanács határozatára támaszkodott. A francia szekció eltűnt a háború kezdetén, de Londonban, akárcsak az Alliance Svájcban, ismét feltűnt új szövetségesekkel és más néven.

A konferencia utolsó napjaiban a Kommün számkivetettjei körében megalakult Londonban az „1871-es francia szekció", körülbelül 35 tagból. A Főtanács első „tekintélyelvű" cselekedete az volt, hogy e szekció titkárát, Gustave Durand-t mint a francia rendőrség kémjét nyilvánosan leleplezte.[57] A birtokunkban levő dokumentumok bizonyítják a rendőrségnek azt a szándékát, hogy Durand-t előbb a konferencián szerepeltesse, később pedig a Főtanács kebelébe bejuttassa. Mivel az új szekció szervezeti szabályzata előírta tagjainak, hogy „a Főtanácsban nem fogadhat el semmilyen más delegálást, mint amit szekciójától kapott", Theisz és Bastelica polgártársak kiléptek a Főtanácsból.

A szekció október 17-én kötött mandátummal ellátott két tagját delegálta a Főtanácsba, s ezek közül az egyik nem más, mint Chautard úr, a tüzérségi bizottság egykori tagja, akit a Főtanács nem volt hajlandó elfogadni, mielőtt az „1871-es szekció" szervezeti szabályzatát meg nem vizsgálta.* Itt elegendő lesz annak a vitának a fő pontjaira emlékeztetni, melyre e szervezeti szabályzat alkalmat adott. E szabályzat 2. cikkelye így hangzott:

„A tagfelvétel feltétele, hogy a jelölt igazolja létfenntartási forrásait, erkölcsi biztosítékokat adjon stb." 1871 október 17-i határozatában[58] a Főtanács javasolta az „*igazolja létfenntartási forrásait*" szavak törlését. „Kétes esetekben", mondta a Főtanács, „valamely szekció »erkölcsi biztosítékok« gyanánt beszerezhet persze információkat a létfenntartási forrásokról, más

* Nem sokkal később ezt a Chautard-t, akit rá akartak erőltetni a Főtanácsra, a maga szekciója kitaszította mint Thiers rendőrügynökét. Ugyanazok az emberek vádolták meg, akik mindannyiuk közül a legméltóbbnak tartották arra, hogy őket a Főtanácsban képviselje. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

esetekben azonban, így menekültek, sztrájkoló munkások stb. stb. esetében éppen az igazolható létfenntartási források hiánya szolgálhat erkölcsi biztosítékul. De a jelöltektől az Internacionáléba való felvételük általános feltételeként létfenntartási forrásaik igazolását kívánni, ez az általános szervezeti szabályzat betűjével és szellemével ellenkező burzsoá újítás lenne."* A szekció azt válaszolta, „hogy az általános szervezeti szabályzat a szekciókat teszi felelőssé tagjaik erkölcsiségéért, s következésképpen elismeri jogukat arra, hogy olyan módon szerezzék be biztosítékaikat, *ahogy azt helyesnek tartják*". Erre a Főtanács november 7-én így válaszolt:[59] „Ha így nézzük a dolgot, egy *teetotallerek* (antialkoholista társaság) alapította nemzetközi szekció a külön szervezeti szabályzatába ilyen cikkelyt iktathatna be: »A tagfelvétel feltétele, hogy a jelölt esküt tegyen arra, hogy tartózkodik mindennemű szeszes italtól.« Egyszóval a különböző szekciók külön szervezeti szabályzatai a legképtelenebb és legelütőbb feltételekhez köthetnék az Internacionáléba való felvételt, mindenkor azzal az ürüggyel, hogy ők »ilyen módon tartják helyesnek« annak biztosítását, hogy felelősséget vállalhassanak tagjaik feddhetetlenségéért... Arra a mondatra, hogy a sztrájkolók »létfenntartási forrása« a »sztrájkpénztár«, mindenekelőtt azt lehet válaszolni, hogy ez a »pénztár« gyakran csak fiktív. Angol hivatalos vizsgálatok egyébként bebizonyították, hogy az angol munkások többsége ... kénytelen — akár sztrájkok, akár munkanélküliség, akár a bérek elégtelensége vagy fizetési határidők miatt és még sok egyéb okból — szüntelenül zálogházakhoz folyamodni és *adósságokba* keveredni; ilyen »létfenntartási források« igazolását pedig nem lehet megkövetelni anélkül, hogy minősíthetetlen módon be ne avatkoznánk az állampolgárok magánéletébe. Egyik a kettő közül: vagy a szekció »a létfenntartási forrásokban« csak »erkölcsi biztosítékokat« keres, és akkor a Főtanács javaslata ... eleget tesz ennek a célnak... Vagy pedig a szekció a szervezeti szabályzat 2. cikkelyében »a létfenntartási források« igazolásáról szándékosan úgy beszél, mint ... tagfelvételi feltételről ... az »erkölcsi biztosítékon« *kívül* ... és ez esetben a Főtanács megerősíti, hogy »ez az általános szervezeti szabályzat betűjével és szellemével ellenkező burzsoá újítás«."

A szekció szervezeti szabályzatának 11. cikkelye kimondja: „Egy vagy több delegátust küld a Főtanácsba." A Főtanács kérte ennek a cikkelynek a törlését, „mivel az Internacionálé általános szervezeti szabályzata nem jogosítja fel a szekciókat arra, hogy delegátusokat küldjenek a Főtanácsba". „Az általános szervezeti szabályzat", tette hozzá, „a Főtanácsba való választásnak csak két módját ismeri el — vagy a kongresszus általi kine-

* *V. ö. 17. köt. 402–403. old. — Szerk.*

vezést, vagy maga a Főtanács általi kooptálást...”* „Igaz, hogy a Londonban működő különböző szekciókat felszólították, küldjenek delegátusokat a Főtanácsba, amely, az általános szervezeti szabályzat megszegését elkerülendő, mindenkor a következőképpen járt el: Mindenekelőtt meghatározta, hogy mindegyik szekció hány delegátust küldhet a Főtanácsba, fenntartva jogát arra, hogy elfogadja vagy elutasítja őket, aszerint, hogy alkalmasnak ítéli-e azokra az általános funkciókra, amelyeket be kell tölteniök, — a delegátusok nem a szekcióiktól kapott megbízatás alapján váltak a Főtanács tagjaivá, hanem a Főtanácsnak az általános szervezeti szabályzatban lefektetett, új tagok bevonására vonatkozó joga alapján. A londoni Tanács, amely a legutóbbi konferencia határozatáig a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsaként és egyben angliai Központi Tanácsként is működött, hasznosnak vélte, hogy a kebelébe közvetlenül bevont tagokon kívül, elsősorban olyan tagokat fogadjon be, akiket szekcióik delegáltak. Roppant tévedés lenne, ha a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának választási eljárását a párizsi föderális tanács választási eljárásához akarnók hasonlóvá tenni, hiszen ez a tanács még csak nem is egy nemzeti kongresszus kinevezte nemzeti tanács volt, mint például a brüsszeli föderális tanács vagy a madridi föderális tanács. A párizsi föderális tanács csak a párizsi szekciók küldöttsége volt... A Főtanács választási eljárását... az általános szervezeti szabályzat határozza meg és tagjai nem fogadhatnak el más kötött megbízatást, mint ami az általános szervezeti szabályzatból és ügyviteli szabályzatból fakad... Az előző szakaszt is figyelembe véve a 11. cikkely jelentése nem egyéb, mint a Főtanács összetételének teljes megváltoztatása, és az, hogy a Főtanácsot az általános szervezeti szabályzat 3. cikkelyével ellenkezésben átalakítsa a londoni szekciók delegációjává, amelyben az egész Nemzetközi Munkásszövetség befolyása helyett a helyi csoportok befolyása érvényesül.”** Végül a Főtanács, melynek fő feladata a kongresszusi határozatok végrehajtásában áll (lásd a genfi kongresszus ügyviteli szabályzatának 1. cikkelyét), kijelenti, hogy „annak a kérdésnek, amelyről nyilatkoznia kell, semmi köze sincs azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket az 1871-es francia szekció az általános szervezeti szabályzatnak a Főtanács összetételére vonatkozó cikkelyei radikális módosítását illetően kifejtett...”***

Egyébként a Főtanács kijelentette, hogy a szekció két küldöttét hajlandó ugyanolyan feltételekkel bevonni, mint a londoni szekciók többi küldöttét.

---

* *V. ö. 17. köt. 430–431. old. — Szerk.*
** *V. ö. 17. köt. 403–404. old. — Szerk.*
*** *V. ö. 17. köt. 428. old. — Szerk.*

Az 1871-es francia szekció, melyet ez a válasz korántsem elégített ki, december 14-én közzétett egy „nyilatkozatot"[60]; ezt a szekció valamennyi tagja aláírta, az új titkár is, akit kevéssel utóbb mint méltatlant kizártak az emigránsok társaságából. E nyilatkozat szerint a Főtanács azáltal, hogy megtagadta törvényhozói ügykörök bitorlását, „a szocialista eszmétől való egészen leplezetlen meghátrálás" bűnébe esett.

Most lássuk néhány példáját annak a jóhiszeműségnek, mely e dokumentum kidolgozását áthatotta.

A londoni konferencia helyeselte a német munkások háború alatti magatartását.[61] Nyilvánvaló volt, hogy ez a határozat, amelyet egy svájci küldött* javasolt, egy belga küldött támogatott, és amelyet egyhangúlag megszavaztak, csak azokra a német internacionalistákra vonatkozott, akik börtönben lakoltak, sőt ma is lakolnak a háború alatti antisoviniszta magatartásukért. Sőt mi több, minden rosszindulatú értelmezés megelőzése végett a Főtanácsnak Franciaország ügyeivel megbízott titkára** a határozat igazi értelmét mindjárt meg is magyarázta egy levélben, melyet a „Qui Vive!"[62], „La Constitution", „Le Radical", „L'Emancipation", „L'Europe" stb. közölt.[63] Mindamellett nyolc nappal később, 1871 november 20-án, az 1871-es francia szekció tizenöt tagja a „Qui Vive!"-ben „tiltakozást" tett közzé, amely sértegette a német munkásokat és a konferencia határozatát a Főtanácsban uralkodó „pángermán eszme" cáfolhatatlan bizonyítékának minősítette. Németország feudális, liberális és rendőri sajtója viszont mohón megragadta ezt az incidenst, hogy a német munkásoknak nemzetközi álmaik hívságát bizonyítsa. S mindezek után az egész 1871-es szekció a december 14-i nyilatkozatában magáévá tette a november 20-i tiltakozást.

Hogy bemutassa, „a tekintélyelvűségnek mily végtelen lejtőjére süllyedt a Főtanács", hivatkozik arra, hogy „ez a *Főtanács* közzétette az *általa revideált* általános szervezeti szabályzat *hivatalos* kiadását". Ha csak egy pillantást vetünk a szervezeti szabályzat új kiadására, láthatjuk, hogy minden bekezdéshez megtalálható a függelékben az utalás a hitelességét megalapozó forrásokra![64] Ami a „*hivatalos* kiadás" szavakat illeti, az Internacionálé első kongresszusa úgy döntött, hogy „az általános szervezeti szabályzat és az ügyviteli szabályzat *hivatalos és kötelező* szövegét a Főtanács fogja közzétenni". (Lásd „Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866", 27. old., jegyzet.)

* Ny. Utyin. — *Szerk.*
** A. Serraillier. — *Szerk.*

Mondani sem kell, hogy az 1871-es szekció folyamatos kapcsolatban volt a genfi és neuchâteli szakadárokkal. Egyik tagját, Chalaint, aki több energiát fejtett ki a Főtanács elleni támadásban, mint valaha is a Kommün védelmében, egyszerre csak rehabilitálta B. Malon, aki még nemrég igen súlyos vádakat hozott fel ellene a Tanács egyik tagjához intézett levelében. Egyébként alig hogy az 1871-es francia szekció kibocsátotta nyilatkozatát, máris kitört soraiban a polgárháború. Legelőbb Theisz, Avrial és Camélinat vonult vissza. Ettől kezdve a szekció több kis csoportra morzsolódott, amelyek közül az egyiket Pierre Vésinier uraság vezeti, akit a Főtanács Varlin és mások megrágalmazása miatt kizárt, majd az 1868-as brüsszeli kongresszuson kijelölt belga bizottság az Internacionáléból is kizárta. E csoportok közül egy másiknak az alapítója B. Landeck volt, akit Piétri rendőrfőnök szeptember 4-i váratlan szökése megszabadított attól a „lelkiismeretesen betartott" kötelezettségétől, hogy „többé nem foglalkozik *politikai ügyekkel*, sem pedig az Internacionálé ügyeivel Franciaországban!" (Lásd „*Troisième procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris*", 1870. 4. old.) Másfelől a francia menekültek zöme Londonban egy olyan szekciót alakított, amely teljes összhangban van a Főtanáccsal.

IV

Az Alliance emberei, akik a neuchâteli föderális bizottság mögé rejtőztek és új erőfeszítést akartak nagyobb területen megkísérelni az Internacionálé dezorganizálására, 1871 november 12-re összehívták szekcióik kongresszusát Sonvillier-be. Guillaume mester már júliusban — barátjához, Robinhoz intézett két levélben — megfenyegette a Főtanácsot egy ilyen kampánnyal, amennyiben nem járulna hozzá, hogy a „genfi brigantikkal szemben" nekik adjon igazat.

A sonvillier-i kongresszus tizenhat küldöttből tevődött össze, akik azt állították, hogy összesen kilenc szekciót képviselnek, köztük az új genfi szekciót: a forradalmi szocialista propaganda és akció szekcióját.

A tizenhatok szereplése egy anarchista dekrétummal kezdődött; ebben feloszlatottnak nyilvánították a francia-svájci föderációt, amely sietett az Alliance tagjait visszavezetni „autonómiájukhoz", amennyiben kiűzte őket az összes szekciókból. Egyébként a Főtanácsnak el kell ismernie, hogy a józanság egy felvillanása elfogadtatta velük a jurai föderáció nevet, melyet a londoni konferencia adott nekik.[65]

Majd a tizenhatok kongresszusa hozzálátott az „Internacionálé átszer-

vezéséhez", amennyiben a konferencia és a Főtanács ellen egy „körlevelet" bocsátott ki „a Nemzetközi Munkásszövetség összes föderációihoz".[66]

A körlevél szerzői mindenekelőtt azzal vádolják a Főtanácsot, hogy 1871-ben kongresszus helyett konferenciát hívott össze. Az előzetesen adott magyarázatokból következik, hogy ezek a támadások közvetlenül az egész Internacionálé ellen irányulnak, mert ez egyhangúlag elfogadta a konferencia összehívását, melyen egyébként az Alliance megfelelőképpen képviselve volt Robin és Bastelica polgártársak által.

A Főtanácsnak minden kongresszuson voltak küldöttei; a bázeli kongresszuson például hat küldötte volt. A tizenhatok azt állítják, hogy „a konferencia többségét eleve meghamisította a Főtanács hat, szavazati joggal rendelkező küldöttének részvétele". Valójában a Főtanácsnak a konferencián résztvevő küldöttei közül a francia számkivetettek a Párizsi Kommün képviselői voltak, a Főtanács angol és svájci tagjai pedig csak kivételes esetekben vehettek részt az üléseken, mint ezt a legközelebbi kongresszusnak bemutatandó jegyzőkönyvek tanúsítják. A Főtanács egyik küldöttének mandátuma volt az egyik nemzeti föderációtól. Egy másikét* a konferenciához intézett levél szerint visszatartották, mivel az újságok halálhírét költötték. Marad egy küldött, úgy hogy egyedül a belgák 6:1 arányban voltak képviselve a Főtanácshoz képest.

A Gustave Durand személyében távol tartott nemzetközi rendőrség keserűen panaszkodott, hogy egy „titkos" konferencia összehívásával megszegték az általános szervezeti szabályzatot. Általános ügyviteli szabályzatunkról még nem volt eléggé tájékozott, mert különben tudná, hogy a kongresszusok ügyviteli ülései *kötelezően zártkörűek*.

Mindamellett ezek a panaszok együttérző visszhangra találtak a sonvillier-i tizenhatoknál, akik így kiáltottak fel: „És mindennek tetejében e konferencia egyik döntése úgy intézkedik, hogy maga a Főtanács fogja meghatározni a következő kongresszusnak vagy *a kongresszust helyettesítő konferenciának* időpontját és színhelyét; ilymódon annak a veszélynek vagyunk kitéve, hogy megszüntetik az általános kongresszusokat, az Internacionálé e nagy nyilvános üléseit."

A tizenhatok nem akarták megérteni, hogy ezzel a döntéssel az Internacionálé csak hangsúlyozta a kormányokkal szemben azt a rendíthetetlen elhatározását, hogy minden megtorló intézkedés ellenére egy vagy más módon megtartja általános összejöveteleit.

A genfi szekciók 1871 december 2-i általános gyűlésén, amely kedvezőt-

* Karl Marxét. — *Szerk.*

len fogadtatásban részesítette Malon és Lefrançais polgártársakat, utóbbiak javaslatot terjesztettek elő arra, hogy erősítsék meg a sonvillier-i tizenhatok által kibocsátott dekrétumot és fejezzék ki rosszallásukat a Főtanáccsal szemben, továbbá jelentsék ki, hogy a konferenciát nem ismerik el.[67] – A konferencia úgy döntött, hogy a „nem nyilvánosságra szánt határozatait a *Főtanácsnak* az egyes országok ügyeivel megbízott titkárai *közlik majd* a *különböző országok föderális tanácsaival*. . .".* Ezt a határozatot, amely teljesen megegyezik az általános szervezeti és ügyviteli szabályzattal, B. Malon és barátai a következő módon hamisították meg: „A konferencia határozatainak *egy részét fogják közölni csak* a föderális tanácsokkal *és* az egyes országok ügyeivel megbízott titkárokkal." A Főtanácsot még „*az őszinteség elvének* hiányával" is megvádolták, mivel visszautasította, hogy „*a nyilvánosság*" útján kiszolgáltassa a rendőrségnek azokat a határozatokat, melyeknek kizárólagos céljuk az Internacionálé újjászervezése olyan országokban, ahol üldözik.

Mi több, Malon és Lefrançais polgártársak panaszolták, hogy „a konferencia vétett a gondolatszabadság és annak megnyilvánulása ellen . . . mert feljogosította a Főtanácsot arra, hogy leleplezze és megtagadja szekcióinak és föderációinak mindazokat a nyilvános sajtóorgánumait, amelyek akár a Szövetség alapját képező elveket, akár a szekciók és föderációk mindenkori érdekeit, akár végül a Szövetség teljes egészének általános érdekeit tárgyalják (lásd az »Egalité« október 21-i számát)". És mit tartalmaz az „Egalité" október 21-i száma? A konferencia egy határozatát, amely „figyelmeztet arra, hogy a Főtanács ezentúl köteles nyilvánosan váddal illetni és megtagadni az Internacionálé mindazon orgánumait, melyek — a »Progrès« és a »Solidarité« eljárása nyomán — hasábjaikon a burzsoá közönség előtt olyan kérdéseket tárgyalnak meg, melyek megvitatása kizárólag a helyi és a föderális bizottságokra és a Főtanácsra vagy a föderális vagy általános kongresszusok zárt ügyviteli üléseire tartoznak".**

B. Malon kesernyés sirámainak helyes megítélése végett figyelembe kell venni, hogy ez a határozat egyszer s mindenkorra véget vet egyes olyan újságírók kísérleteinek, akik szeretnének az Internacionálé felelős bizottságainak helyébe kerülni és körében ugyanolyan szerepet játszani, mint amilyent a bohém újságírók játszanak a polgári világban. Egy ilyen kísérlet következtében az Alliance tagjai a genfi föderális bizottság szeme láttára olyan

* *V. ö. 17. köt. 392. old. – Szerk.*

** *Ugyanott. – Szerk.*

szellemben szerkesztették a francia-svájci föderáció hivatalos lapját, az „Egalité"-t, amely e föderációval szemben tökéletesen ellenséges volt.

Egyébként a Főtanácsnak nem volt szüksége a londoni konferenciára ahhoz, hogy „nyilvános váddal illesse és megtagadja" az újságírás visszaéléseit, mert a bázeli kongresszus úgy döntött (II. határozat), hogy: „Mindazokat az újságokat, amelyekben támadják a Szövetséget, a szekciók azon nyomban kötelesek beküldeni a Főtanácsnak."[45] — „Nyilvánvaló", mondja a francia-svájci föderális bizottság az 1871 december 20-i nyilatkozatában (december 24-i „Egalité"), „hogy a határozat e cikkelyének nem az volt a célja, hogy a Főtanács a levéltárában őrizze a Szövetséget támadó újságokat, hanem az, hogy válaszoljon és szükséghez képest megsemmisítse a rágalmak és a rosszindulatú becsmérlések káros hatását. Nyilvánvaló az is, hogy a határozat e cikkelye általában minden újságra vonatkozik, és ha nem akarjuk szó nélkül tűrni a polgári újságok támadásait, annál inkább indokolt, hogy központi küldöttségünk, a Főtanács által meghazudtoljuk azokat az újságokat, amelyeknek ellenünk irányuló támadásai Szövetségünk nevével takaródznak."

Mellékesen jegyezzük meg, hogy a „Times", a kapitalista sajtónak ez a leviatánja, a (lyoni) „Progrès", a liberális burzsoázia újságja és az ultrareakciós „Journal de Genève"[68] ugyanezekkel a szemrehányásokkal halmozták el a konferenciát és majdnem ugyanazokat a kifejezéseket használták, mint Malon és Lefrançais polgártársak.

A tizenhatok körlevele, miután szót emelt a konferencia összehívása, majd összetétele és úgynevezett titkos jellege ellen, magukat a határozatokat támadja meg.

Legelőbb is megállapítja, hogy a bázeli kongresszus leköszönt, „mert átruházta a Főtanácsra az Internacionálé szekciói visszautasításának, befogadásának vagy felfüggesztésének jogát", továbbá ezt a bűnt tulajdonítja a konferenciának: „Ez a konferencia ... olyan határozatokat hozott ... amelyek arra irányulnak, hogy az Internacionálét, autonóm szekciók szabad föderációját fegyelmezett és teljes mértékben egy Főtanácsnak alárendelt szekciók hierarchikus és tekintélyuralmi szervezetévé tegyék, s ez a Főtanács tetszése szerint elutasíthatja a szekciók csatlakozását vagy felfüggesztheti tevékenységüket!!" A továbbiakban visszatér a bázeli kongresszusra, amely szerinte „eltorzította a Főtanács funkcióit".

A tizenhatok körlevelének mindezek az ellentmondásai arra lyukadnak ki, hogy az 1871-es konferencia felelős az 1869-es bázeli kongresszus határozataiért, a Főtanács pedig bűnös abban, hogy betartotta a szervezeti szabályzatot, amely megköveteli tőle a kongresszusi határozatok végrehajtását.

Valójában a konferencia elleni mindezen támadások igazi indítéka sokkal intimebb természetű. Először is a konferencia a maga határozataival meghiúsította az *Alliance* embereinek gyakorlati intrikáit Svájcban. Továbbá, az Alliance vezetői Olaszországban, Spanyolországban, Svájc és Belgium egy részében bámulatos szívóssággal létrehoztak és fenntartottak egy célzatos zűrzavart *Bakunyin alkalmi programja és a Nemzetközi Munkásszövetség programja között.*

A konferencia ezt a szándékos félreértést megvilágította a proletárpolitikára és a szektás szekciókra vonatkozó két határozatával. Az első határozatot, amely elítéli a Bakunyin programjában hirdetett politikai tartózkodást, teljességgel igazolja a határozatnak az általános szervezeti szabályzatra, a lausanne-i kongresszus határozatára és más precedensekre támaszkodó indokolása.*

---

* Íme a konferencia határozata *a munkásosztály politikai tevékenységéről*:[19]

„Tekintettel arra, hogy a szervezeti szabályzat bevezetője kimondja: »A munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat *mint eszközt* alá kell rendelni«;

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség *alapító üzenete* (1864) megállapítja: »a föld és a tőke urai mindig fel fogják használni politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére. Nemcsak hogy nem segítik elő a munka felszabadítását, hanem továbbra is minden lehetséges módon akadályt fognak gördíteni útjába ... Ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége«;

hogy a *lausanne-i kongresszus* (1867) ezt a *határozatot hozta*: »A munkások társadalmi felszabadítása elválaszthatatlan politikai felszabadításuktól«;

hogy a Főtanács a francia Internacionálé-tagoknak a népszavazás előestéjén (1870) szőtt állítólagos összeesküvésével kapcsolatban nyilatkozatot tett, melyben kijelenti: »Szervezeti szabályzatunk értelmében persze minden szekciónknak Angliában, a kontinensen és az Egyesült Államokban sajátos küldetése, hogy ne csak a munkásosztály szervezeti központjául szolgáljanak, hanem segítsék a különböző országokban mindazokat a politikai mozgalmakat, amelyek végső célunknak — a munkásosztály gazdasági felszabadításának megvalósítására törekszenek«;

hogy az eredeti szervezeti szabályzat hibás fordításai különböző olyan hamis értelmezésekre adtak alkalmat, amelyek ártottak a Nemzetközi Munkásszövetség fejlődésének és tevékenységének;

hogy az Internacionálé féktelen reakcióval áll szemben, amely kegyetlenül elnyomja a munkásoknak a felszabadulásra irányuló minden erőfeszítését, s amely nyers erővel igyekszik fenntartani az osztálykülönbségeket és a vagyonos osztályoknak ebből eredő politikai uralmát;

tekintettel arra,

hogy a vagyonos osztályok ezen egyesített hatalma ellen a munkásosztály mint osztály csak akkor léphet fel, ha *politikai párttá szerveződik, amely minden régi, a vagyonos osztályok által alakított párttól különbözik és velük szemben áll*;

hogy a munkásosztálynak erre a politikai párttá szerveződésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját – az *osztályok megszüntetését*;

Térjünk rá mármost a szektás szekciókra:

A proletariátusnak a burzsoázia ellen vívott harcában az első szakaszt a szektamozgalom jellemzi. Ennek van létjogosultsága olyan korszakban, amikor a proletariátus még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy osztályként cselekedjék. Egyes gondolkodók bírálják a társadalmi ellentéteket és fantasztikus megoldásokat javasolnak, s a munkások tömegének nem kell mást tennie, mint ezeket a terveket elfogadni, terjeszteni és a gyakorlatba átültetni. Az e kezdeményezők által alakított szekták természetüknél fogva tartózkodnak és idegenkednek minden valódi cselekvéstől, a politikától, a sztrájkoktól, az egyesülésektől, egyszóval minden közös megmozdulástól. A proletariátus tömege mindig közömbösen vagy éppenséggel ellenségesen fogadja propagandájukat. A párizsi és lyoni munkások éppolyan kevéssé akartak tudni a saint-simonistákról, a fourieristákról és az ikaristákról, mint az angol chartisták és trade-unionisták az owenistákról.[70] A szekták eredetileg előrelendítői a mozgalomnak, de mihelyt az túlhaladta őket, akadályává lesznek; ekkor reakcióssá válnak; bizonyságok erre a franciaországi és az angliai szekták, újabban pedig a németországi lassalleánusok, akik miután éveken át gátolták a proletariátus szervezkedését, végül a rendőrség puszta eszközeivé váltak. Egyszóval a szekták a proletármozgalom gyermekkorát jelentik, ahogyan az asztrológia és az alkímia a tudomány gyermekkorát. Ahhoz, hogy az Internacionálé megalakulhasson, a proletariátusnak ezen a szakaszon túl kellett jutnia.

A szekták fantasztikus és antagonisztikus szervezeteivel szemben az Internacionálé minden ország proletárosztályának reális és harcos szervezete, azoké a proletároké, akik szövetkeztek egymással közös harcukban a tőkések, a földtulajdonosok és ezeknek az államban szervezett osztályhatalma ellen. Ezért az Internacionálé szervezeti szabályzata csak egyszerű „munkás"-társaságokat ismer, amelyek mindannyian ugyanazt a célt követik és ugyanazt a programot fogadják el, ez pedig arra szorítkozik, hogy a proletármozgalom fő vonásait jelölje meg, és ezek elméleti kimunkálását a gyakorlati harc szükségleteiből adódó ösztönzésre s a szekciókban folytatott eszmecserékre bízza, megkülönböztetés nélkül minden szocialista meggyőződésnek teret engedve sajtóorgánumaikban és kongresszusaikon.

---

hogy a munkásosztály erőinek egyesítése, melyet gazdasági harcaival már megvalósított, ugyanakkor emelőül kell hogy szolgáljon a kizsákmányolóik[69] politikai hatalma ellen vívott harcában —

a konferencia emlékezteti az *Internacionálé* tagjait,

hogy a munkásosztály harci állapotában gazdasági mozgalma és politikai tevékenysége elválaszthatatlan egységbe forr össze." — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

Ahogyan minden új történelmi szakaszban egy időre újra felbukkannak a régi tévedések, hogy azután hamarosan ismét letűnjenek, az Internacionálé kebelében is újjászülettek a szektás szekciók, ha nem is egészen határozott formában.

Az Alliance, amely óriási haladásnak tekinti a szekták feltámadását, döntő bizonyíték arra, hogy idejük lejárt. Míg ugyanis a szekták eredetileg a haladás elemeit képviselték, addig a „Korán nélküli Mohamed"* járószalagján tipegő Alliance programja pusztán hangzatos frázisokba burkolt, rég eltemetett eszmék halmaza, amely csupán félkegyelmű burzsoákat képes megrémíteni és bonapartista meg egyéb ügyészeknek tárgyi bizonyítékul szolgálni az Internacionálé tagjai ellen.**

A konferencia, ahol valamennyi szocialista árnyalat képviselve volt, a szektás szekciók elleni határozatot egyhangúlag üdvözölte abban a meggyőződésben, hogy ez a határozat, mely az Internacionálét visszavezeti igazi talajára, haladásának újabb fázisát fogja jelezni. Az Alliance párthívei, akik úgy érezték, hogy ez a határozat halálos sebet ejtett rajtuk, nem láttak benne egyebet, mint a Főtanácsnak az Internacionálén aratott győzelmét, amelynek révén — mint körlevelük mondja — „uralomra" jutott néhány tagjának „speciális programja", „személyes doktrínája", „az ortodox doktrína", „a hivatalos elmélet, melynek egyedül van polgárjoga a Szövetségben". Egyébként ebben nem az a néhány tag a hibás; ez szükségszerű következménye, „megrontó hatása" volt annak a ténynek, hogy tagjai voltak a Főtanácsnak, mert „teljességgel lehetetlen, hogy egy ember, akinek hatalma" (!) „van felebarátai fölött, erkölcsös ember maradjon. A Főtanács az intrikák tűzfészkévé válik."

A tizenhatok véleménye szerint az általános szervezeti szabályzatot már az a súlyos hiba is terheli, hogy a Főtanácsnak jogot adott új tagok kooptálására. Ezzel a hatalommal felruházva, mondták, „a Főtanács utólagosan egész személyi állományt kooptálhat, amely tökéletesen megváltoztathatja többségét és irányzatait". Úgy látszik, hogy szerintük a Főtanácshoz való tartozás ténye egymagában tönkreteheti az illetőknek nemcsak *erkölcsét*, hanem józan eszét is. Hogyan tételezhető fel másként, hogy egy többség önkéntes kooptálásokkal önmagát kisebbséggé változtassa?

---

* Mihail Bakunyin. — *Szerk.*

** Az utóbbi időben az *Internacionáléról* megjelent rendőri művek — s ez alól nem kivétel sem Jules Favre-nak a külföldi hatalmakhoz intézett körirata, sem a parlagi nemes Sacaze-nak a Dufaure-féle törvényjavaslatról szóló jelentése — hemzsegnek az Alliance dagályos kiáltványaiból vett idézetektől.[71] E szektások, kiknek egész radikalizmusa a szavakban rejlik, frazeológiájukkal remekül szolgálják a reakció kívánságait. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

Egyébként úgy látszik, hogy maguk a tizenhatok sincsenek minderről túlságosan meggyőzve; hiszen a továbbiakban arról panaszkodnak, hogy a Főtanács „egyfolytában öt éven át *ugyanazokból a mindig újraválasztott emberekből* tevődött össze", majd közvetlenül ez után megismétlik: „*többségük* nem a mi szabályszerű megbízottunk, *mivel nem kongresszuson választották meg őket*".

Tény az, hogy a Főtanács személyi összetétele állandóan cserélődött, jóllehet az alapítók közül egynéhányan benne maradtak éppúgy, mint a belga, a francia-svájci stb. föderális tanácsban.

Megbízatásának betöltésében a Főtanács három lényeges feltételnek van alávetve. Először is szüksége van elég nagyszámú személyi állományra, hogy sokrétű munkáját végrehajthassa; továbbá a „Nemzetközi Szövetségben képviselt különböző nemzetekhez tartozó dolgozókból" kell állnia, és végül túlsúlyban kell lenni benne a munkáselemnek. Hogyan tudná a Főtanács egyesíteni ezeket az elengedhetetlen feltételeket a kooptálási jog nélkül, amikor személyi összetételében a munkásoknak a munkalehetőségektől való függése szüntelenül változásokat okoz? Mindazonáltal a Főtanács szükségesnek vélné e jog pontosabb meghatározását, mint ezt az óhaját a legutóbbi konferencián ki is fejezte.

A Főtanácsot az egymás után következő kongresszusokon, amelyeken Anglia alig volt képviselve, eredeti összetételében mindig újra megválasztották, ami azt látszik bizonyítani, hogy a Főtanács lehetőségeinek határain belül megtette kötelességét. A tizenhatok viszont ebben nem látnak mást, csak a „kongresszusok vak bizalmának" bizonyítékát, olyan bizalomét, amely annyira fokozódott, hogy Bázelban már „valamiféle önkéntes leköszönés" történt a „Főtanács javára".

Szerintük a Főtanács „normális szerepének" „egyszerű statisztikai és levelezőiroda" szerepére kellene szorítkoznia. Ezt a meghatározást a szervezeti szabályzat hamis fordításából idézett néhány cikkellyel támasztják alá.

Ellentétben minden burzsoá társaság szervezeti szabályzatával, az Internacionálé általános szervezeti szabályzata alig érinti ügyviteli szervezetét. Ennek kialakulását a gyakorlatra és szabályozását a jövendő kongresszusokra bízza. De minthogy csak az egység és az akcióközösség adhatja meg a különböző országok szekcióinak a nemzetköziség megkülönböztető jellegét, a szervezeti szabályzat többet foglalkozik a Főtanáccsal, mint a szervezet más részeivel.

Az eredeti szervezeti szabályzat 5. cikkelye így hangzik:[72] „A Főtanács *nemzetközi ügyvivőként* fog működni a különböző nemzeti és helyi csoportok között", majd néhány példán megmutatja, hogyan kell eljárnia. Ugyan-

ezen példák között található olyan instrukció a Tanács számára, „hogy ha azonnali lépésre van szükség, mint nemzetközi viszályok esetén", akkor járjon el úgy, hogy „a Szövetség összes csoportjai egyidejűleg és egységesen cselekedhessenek". A cikkely így folytatódik: „A Főtanács, valahányszor ezt helyénvalónak látja, vállalja a helyi és nemzeti társaságok elé terjesztendő javaslatok kezdeményezését." Ezenkívül a szervezeti szabályzat meghatározza a Tanács szerepét a kongresszusok összehívásában és előkészítésében, s megbízza bizonyos munkálatokkal, amelyeket a kongresszusok elé kell terjesztenie. Az eredeti szervezeti szabályzat olyannyira nem állítja ellentétbe a csoportok spontán akcióit a Szövetség akcióegységével, hogy a 6. cikkely kimondja: „Minthogy a munkásmozgalom sikere minden egyes országban csak az egyesülés és a szervezettség erejével biztosítható; másrészt hogy a Főtanács tevékenysége minél hatékonyabb legyen ... az Internacionálé tagjainak minden erejüket latba kell vetniök, hogy az országukban még elszigetelt munkástársaságokat központi szervek által képviselt nemzeti szövetségekbe egyesítsék."

A genfi kongresszus első ügyviteli határozata (1. cikkely) így szól:[73] „A Főtanács *köteles végrehajtani* a kongresszusi határozatokat." E határozat legalizálta azt a pozíciót, amelyet a Főtanács fennállásától fogva elfoglalt: a Szövetség *végrehajtó szervének* pozícióját. Nehéz lenne utasításokat minden más „szabadon elismert tekintély" híján erkölcsi „tekintély" nélkül végrehajtani. A genfi kongresszus egyúttal megbízta a Főtanácsot „a szervezeti szabályzat hivatalos és kötelező szövegének" közzétételével.

Ugyanez a kongresszus határozatba hozta (genfi ügyviteli határozat, 14. cikkely): „Minden szekciónak jogában áll, hogy ügyviteli szabályzatát és szervezeti szabályzatát összehangolja országának helyi körülményeivel és törvényhozási sajátságaival. E szabályzatok azonban nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellentmond az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatnak."

Jegyezzük meg mindenekelőtt, hogy itt nincs a legcsekélyebb utalás sem külön elvi nyilatkozatokra, sem pedig speciális küldetésekre, amelyeket ez vagy az a szekció magára vállalna az Internacionálé valamennyi csoportja által követett közös célon kívül. Pusztán a szekcióknak arról a jogáról van szó, hogy összehangolják az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatot „országuk helyi körülményeivel és törvényhozási sajátságaival".

Másodszor, kinek kellett megállapítania a külön szervezeti szabályzatok megegyezését az általános szervezeti szabályzattal? Nyilvánvaló, hogy ha nem lett volna egy ezzel a funkcióval megbízott „tekintély", a határozat semmis és érvénytelen lenne. Nemcsak rendőri vagy ellenséges szekciók

alakulhattak volna, hanem deklasszált szektások és burzsoá filantrópok a Szövetségbe benyomulva eltorzíthatták volna jellegét és a kongresszusok létszámukkal legázolhatták volna a munkásokat.

A nemzeti vagy helyi föderációk megalakulásuktól fogva jogot formáltak arra, hogy a maguk országában befogadjanak vagy visszautasítsanak új szekciókat, attól függően, hogy ezeknek a szervezeti szabályzata az általános szervezeti szabályzattal megegyezett-e vagy sem. Ugyanezt a funkciót a Főtanács az általános szervezeti szabályzat 6. cikkelye értelmében gyakorolja, s eszerint a *független helyi társaságok*, vagyis olyan társaságok, amelyek országuk föderális kötelékein kívül alakulnak meg, jogosultak a Főtanáccsal közvetlen kapcsolatba lépni. Az *Alliance* élt is ezzel a joggal, hogy a megkívánt feltételek szerint küldötteket meneszthessen a bázeli kongresszusra. A szervezeti szabályzat 6. cikkelye intézkedik arról is, hogy amennyiben bizonyos országokban törvényes akadályai merülnek fel nemzeti föderációk alakításának, akkor a Főtanács van hivatva arra, hogy a föderális tanács szerepét töltse be. (Lásd *„Procès-verbaux du Congrès, etc. de Lausanne, 1867"*. 13. old.[74])

A Kommün bukása óta ezek a törvényes akadályok csak növekedtek a különböző országokban és még elengedhetetlenebbé tették a Főtanács ama tevékenységét, hogy távol tartsa a Szövetségtől a rossz hírű elemeket. Így például legutóbb franciaországi bizottságok kérték a Főtanács közbelépését, hogy megszabadulhassanak a rendőrspicliktől, egy másik nagy országban* pedig az internacionalisták felkérték, hogy ne ismerjen el semmilyen szekciót, amelyet nem az ő közvetlen megbízottai szerveztek meg vagy nem az ottani szervezet alapított. Kérelmüket azzal indokolták, hogy ilymódon kell távol tartani az agent provocateuröket, akiknek hangos buzgalma páratlanul radikális szekciók rohamos alakításában nyilvánult meg. Másfelől az úgynevezett tekintélyellenes szekciók sem haboznak a Főtanácshoz folyamodni, mihelyt nézeteltérés támad kebelükön belül, vagy azt kérni tőle, hogy teljes erővel csapjon le ellenfeleikre, amint ez a lyoni nézeteltérés esetében történt. Nemrégiben, már a konferencia óta, a torinoi Munkásföderáció elhatározta, hogy az Internacionálé szekciójának nyilvánítja magát. Egy szakadás folytán a kisebbség megalapította a Proletár Felszabadítása elnevezésű társaságot.[75] Ez csatlakozott az Internacionáléhoz és szereplését azzal kezdte, hogy határozatot hozott a juraiak érdekében. Újságjában — a *„Proletarió"-ban*[76] — csak úgy hemzsegnek a felháborodott frázisok

* Ausztria. — *Szerk.*

mindennemű tekintélyelv ellen. A tagdíjak beküldésekor a társaság titkára* figyelmeztette a Főtanácsot, hogy a régi föderáció valószínűleg szintén be fogja küldeni tagdíjait. Majd így folytatja: „Mint bizonyára olvasták a »Proletarió«-ban, a Proletár Felszabadítása Társaság ... kijelentette ... hogy visszautasít minden szolidaritást a burzsoáziával, amely munkásálarcban a *Munkásföderációt* alkotja", és kéri a Főtanácsot, „közölje ezt a határozatot az összes szekciókkal és utasítsa vissza a 10 centime-os tagdíjakat, amennyiben ezeket neki beküldenék."**

Akárcsak az összes Internacionálé-csoportoknak, a Főtanácsnak is feladata a propaganda. Ezt a feladatot betöltötte manifesztumai által és azon megbízottai által, akik elsőkként rakták le az Internacionálé alapjait Észak-Amerikában, Németországban és sok franciaországi városban.

A Főtanács egy másik funkciója abban áll, hogy segítse a sztrájkokat, biztosítsa számukra az egész Internacionálé támogatását. (Lásd a Főtanács beszámolóit a különböző kongresszusokon.) A többi között a következő eset bizonyítja, hogy mekkora súlya volt a sztrájkokba való közbelépésének. Az angol vasöntők ellenállási társasága önmagában egy nemzetközi trade union, amelynek más országokban, főként az Egyesült Államokban is vannak ágazatai. Mindazonáltal az amerikai vasöntők, egyik sztrájkjuk alkalmával, szükségesnek tartották segítségül hívni a Főtanács közvetítését avégett, hogy megakadályozza angol vasöntők bevitelét országukba.

Az Internacionálé fejlődése döntőbírói funkciót hárított a Főtanácsra éppúgy, mint a föderális tanácsokra is.

A brüsszeli kongresszus határozatba hozta: „A föderális tanácsok tartoznak minden negyedévben beszámolót küldeni a Főtanácsnak saját ügykörük *ügyviteléről* és *pénzügyi helyzetéről*." (3. sz. ügyviteli határozat.[77])

Végül, a bázeli kongresszus, amely epés dühre ingerli a tizenhatokat, nem tett mást, mint hogy szabályozta a Szövetség fejlődéséből fakadó ügyviteli vonatkozásokat. Ha a Főtanács illetékességének határait mértéken felül kiterjesztette, kinek a hibája ez, ha nem Bakunyiné, Schwitzguébelé, F. Robert-é, Guillaume-é és az Alliance más küldötteié, akik ezt nagyhan-

---

* Carlo Terzaghi. — *Szerk.*

** Ilyen *látszólagos* nézetei voltak ebben az időben a Proletár Felszabadítása Társaságnak, amelyet levelező titkára, Bakunyin egyik barátja képviselt. Valójában e szekció irányzatai egészen mások voltak. Miután ezt a kétszeresen hűtlen képviselőjét pénzek elsikkasztása és Torino rendőrfőnökéhez fűződő baráti kapcsolatai miatt kizárta, a Társaság olyan felvilágosításokat adott, amelyek minden félreértést megszüntettek közte és a Főtanács között. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

gon követelték? Vádolhatják tehát magukat a londoni Főtanácsba vetett „vak bizalomért".

Íme a bázeli kongresszus két határozata:

„IV. Minden megalakuló új szekció vagy társaság, amely az Internacionálé tagja akar lenni, köteles csatlakozását azonnal bejelenteni a Főtanácsnak", és „V. A Főtanácsnak joga van elfogadni vagy elutasítani minden *új társaság vagy csoport csatlakozását, a következő kongresszushoz való* fellebbezési jog fenntartásával."[45]

Ami a föderatív kötelékeken kívül alakult, független helyi társaságokat illeti, ezek a cikkelyek mindössze megerősítik az Internacionálé megalakulása óta folytatott gyakorlatot, amelynek fenntartása élet vagy halál kérdése a Szövetség számára. De túl messzire vezetne e gyakorlat általánosítása s megkülönböztetés nélkül minden alakulóban levő szekcióra vagy társaságra való alkalmazása. Ezek a cikkelyek ténylegesen feljogosítják a Főtanácsot arra, hogy a föderációk belső életébe beavatkozzék; de ebben az értelemben a Főtanács még soha nem alkalmazta őket. A Főtanács kihívja a tizenhatokat, hogy idézzenek egyetlenegy esetet, amikor fennálló csoportokhoz vagy *föderációkhoz csatlakozni szándékozó új szekciók ügyeibe beavatkozott* volna.

Az imént idézett határozatok az alakulófélben levő szekciókra vonatkoznak, a következő határozatok pedig a már elismert szekciókra:

„VI. A Főtanácsnak ugyancsak joga van ahhoz, hogy a következő kongresszusig felfüggessze az Internacionálé valamelyik szekcióját." — „VII. Amennyiben egy nemzeti csoport társaságai vagy ágazatai között, vagy pedig különböző nemzetiségű csoportok között viszályok keletkeznének, a Főtanácsnak joga lesz a nézeteltérésben dönteni, a feleknek pedig joguk van döntése ellen a következő kongresszushoz fellebbezni, amely a végleges döntést meghozza."

Szélsőséges esetekre szükséges e két cikkely, jóllehet mostanáig a Főtanács sohasem alkalmazta őket. A fenti történeti áttekintés bizonyítja, hogy a Főtanács soha egyetlen szekciót sem függesztett fel és nézeteltérés esetén csakis a két fél által meghívott döntőbíróként cselekedett.

Végül elérkezünk a Főtanácsnak egy olyan funkciójához, amelyet a harc követelményei róttak rá. Bármily sértő legyen is az Alliance párthívei számára, a Főtanács éppen azoknak a támadásoknak a makacssága folytán, amelyek a proletármozgalom minden ellensége részéről érik, úgy véli, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség védelmezőinek az élén halad.

V

Miután a tizenhatok elítélték az Internacionálét, amilyen most, megmondják nekünk, hogy milyen legyen.

Eszerint a Főtanács először is névlegesen egyszerű statisztikai és levelezőiroda lenne. Ügyviteli funkcióinak megszüntetésével levelezése szükségszerűen a Szövetség újságjaiban már megjelent értesülések reprodukálására korlátozódna. A levelezőiroda tehát kiküszöbölődnék. Ami a statisztikát illeti, ez megvalósíthatatlan munka egy hatalmas szervezet és főként — mint az eredeti szervezeti szabályzat határozottan kimondja — közös irányítás nélkül. Vagy, minthogy mindennek erősen „tekintélyelvű" íze van, iroda talán lenne, ámde statisztika biztosan nem. Egyszóval, a Főtanács eltűnne. Ugyanez a logika agyonüti a föderális tanácsokat, a helyi bizottságokat és más „tekintélyelvű" központokat is. Egyedül az autonóm szekciók maradnak meg.

Mi lesz mármost a küldetése ezeknek a szabadon föderált „autonóm szekcióknak", amelyek szerencsésen megszabadultak minden tekintélytől, „mégha ezt a tekintélyt a munkások választották és konstituálták is"?

Itt ki kell egészítenünk a körlevelet a jurai föderális bizottságnak a tizenhatok kongresszusa elé terjesztett beszámolójával. „Hogy a munkásosztályt az emberiség új érdekeinek igazi képviselőjévé tegyük", szükséges, hogy szervezetüket „az az eszme vezérelje, amelynek diadalmaskodnia kell. Ezt az eszmét a társadalmi élet jelenségeinek folyamatos tanulmányozásával korszakunk szükségleteiből, az emberiség benső irányzataiból *leszűrni, majd bejuttatni* munkásszervezeteinkbe, ezt kell célul kitűzni" stb. Végül, „munkásnépességünk kebelén belül egy igazi forradalmi szocialista *iskola*" alakítandó ki.

Ilyenformán az autonóm munkásszekciók egy csapásra átváltoznak *iskolákká*, amelyeknek iskolamesterei az Alliance-nak ezek az urai lesznek. *Leszűrik az eszmét* a legcsekélyebb nyomot sem hagyó „folyamatos tanulmányokkal". Aztán „majd *bejuttatják* munkásszervezeteinkbe". Számukra a munkásosztály nyersanyag, káosz, amelynek, hogy formát nyerjen, szüksége van az ő Szentlelkük leheletére.

Mindez nem egyéb, mint az Alliance régi programjának[78] parafrázisa, mely ezekkel a szavakkal kezdődött: „A Béke- és Szabadságliga szocialista kisebbsége, miután kivált ebből a Ligából", tervbe veszi, hogy megalakítja „a Szocialista Demokrácia új ... egyesülését, amely ... *speciális küldetésként* vállalja, hogy a politikai és filozófiai kérdéseket ... tanulmányozza ..." Íme az *eszme*, amely ebből *„leszűrődik"*! „Az ilyen vállalkozás ... Európa

és Amerika őszinte szocialista demokratáinak *eszközt* fog adni ahhoz, hogy szót értsenek egymással és *eszméiket* megszilárdítsák."*

Ilymódon, saját bevallásuk szerint, egy polgári társaság kisebbsége valamivel a bázeli kongresszus előtt az Internacionáléba csak azért szivárgott be, hogy azt *eszközként* felhasználva, a munkástömegek előtt egy titkos tudomány papjaiként lépjenek fel, egy négy mondatból álló tudomány papjaiként, amelynek csúcspontja „az osztályok gazdasági és társadalmi egyenlősége".

Az Internacionáléba javasolt új szervezetnek ezen az „elméleti küldetésén" kívül megvan a maga gyakorlati oldala is. „A jövendő társadalom", mondja a tizenhatok körlevele, „ne legyen egyéb, mint annak a szervezetnek az általánosítása, melyet az Internacionálé önmagának adni fog. Gondoskodnunk kell tehát arról, hogy ez a szervezet, amennyire csak lehetséges, megközelítse eszményünket."

„Hogyan kívánhatjuk, hogy egy tekintélyelvű szervezetből egyenlőségelvű és szabad társaság származzon? Ez lehetetlen. Az Internacionálé, a jövendő emberi társadalom csírája, köteles arra, hogy már most hű képmása legyen a szabadságot és a föderalizmust illető elveinknek."[66]

Más szavakkal, ahogy a középkori kolostorok a mennyei élet képmását testesítették meg, az Internacionálénak az új Jeruzsálem képmásává kell lennie, amelynek „csíráját" az Alliance hordozza méhében. A párizsi föderáltak nem buktak volna el, ha megértve, hogy a Kommün „a jövendő emberi társadalom csírája", elvetettek volna minden fegyelmet és minden fegyvert, — olyan dolgokat, amelyeknek el kell tűnniök, mihelyt nem lesznek többé háborúk!

De hogy egészen világos legyen, miszerint „folyamatos tanulmányaik" ellenére nem a tizenhatok költötték ki az Internacionálé bomlasztásának és lefegyverzésének ezt a csinos tervét abban a pillanatban, amikor az létéért küzd, Bakunyin a minap megjelentette az eredeti szöveget az Internacionálé szervezetéről szóló emlékiratában. (Lásd „*Almanach du Peuple pour 1872*", Genf.[79])

* Az Alliance emberei, akik szüntelenül szemére vetik a Főtanácsnak egy zártkörű konferencia összehívását olyan pillanatban, amikor nyilvános kongresszus rendezése az árulásnak vagy az ostobaságnak a teteje lett volna; a feltűnésnek és a nagy nyilvánosságnak ezek a föltétlen párthívei szervezeti szabályzatunkat semmibe véve az Internacionálén belül valóságos titkos társaságot szerveztek, amely magát az Internacionálét támadja meg abból a célból, hogy szekcióit, tudtuk nélkül, Bakunyin *főpapi irányítása alá* helyezzék.

A Főtanácsnak az a szándéka, hogy a következő kongresszuson vizsgálatot kér e titkos szervezet ellen és azok ellen, akik ezt bizonyos országokban, például Spanyolországban kezdeményezik. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

VI

Most olvassuk el a jurai bizottság által a tizenhatok kongresszusa elé terjesztett beszámolót. „Ez az olvasmány", mondja hivatalos lapjuk, a „Révolution sociale" (november 16.), „*pontos mértéket* fogja adni annak, ami a jurai föderáció híveinek odaadásától és gyakorlati intelligenciájától várható." A beszámoló először is kijelenti, hogy „ezek a rettenetes események" — a porosz–francia háború és a franciaországi polgárháború — „részben *demoralizáló* befolyást" gyakoroltak „az Internacionálé szekcióinak helyzetére".

Bár a porosz–francia háború csakugyan *bomlasztotta* a szekciókat, mivel nagyszámú munkást vitt be mindkét hadseregbe, de viszont a császárság bukása és a hódító háborúnak Bismarck részéről történt nyílt proklamálása szenvedélyes harcot váltott ki Németországban és Angliában a poroszokat pártoló burzsoázia és az internacionalista érzelmeiben jobban mint valaha megerősödött proletariátus között. Ezáltal az Internacionálé nyilván teret nyert ebben a két országban. Amerikában ugyanez a tény szakadást idézett elő a német proletár emigránsok nagy tömegében, az internacionalisták határozottan elkülönültek a sovinisztáktól.

Másfelől a Párizsi Kommün hatalomra jutásának hatására példa nélkül álló mértékben terjedt az Internacionálé befolyása és fokozódott elveinek bátor védelme minden nemzetiségű szekciója részéről —, kivéve a juraiakat, akiknek a beszámolója így folytatódik: azóta, hogy „az óriási küzdelem megkezdődött ... elérkezett a latolgatás ideje ... egyesek félreállnak, hogy elrejtsék gyöngeségüket ... Sokak számára ez a helyzet" (a saját soraikban) „a megrokkanás jele", holott „ez éppen ellenkezőleg ... *alkalmas helyzet* az *Internacionálénak*" az ő képmásukra való „*teljes átformálásához.*" Meg fogjuk érteni ezt a szerény óhajt, ha elmélyültebben megvizsgáltuk ezt az annyira kedvező helyzetet.

Ha figyelmen kívül hagyjuk a feloszlott és azóta a Malon-féle szekcióval helyettesített Alliance-ot, akkor a bizottságnak húsz szekció helyzetét kellett megítélnie. Ezek közül hét egészen egyszerűen hátat fordított neki; íme, mit mond róluk a beszámoló:

„Az *óratokművesek*, valamint a *vésnökök és gillosálók** *bieli* szekciója soha *egyetlen* hozzájuk intézett közlésünkre sem válaszolt."

„A *neuchâteli* szakmai szekciók — *asztalosok, óratokművesek, vésnökök és gillosálók — semmilyen* választ nem adtak a föderális bizottság közléseire."

„*Semmiféle* hírt nem tudtunk kapni a *Val de Ruz-i* szekciótól,"

---

* — *óratokcsiszolók* — *Szerk.*

„A *locle-i vésnökök és gillosálók* szekciója *semmilyen* választ nem adott a föderális bizottság közléseire."

Íme, ezt nevezik az autonóm szekciók *szabad* érintkezésének föderális bizottságukkal.

Egy másik szekció, „*Courtelary* kerület *vésnökeinek* és *gillosálóinak* szekciója, három évi konok állhatatosság után ... e pillanatban ... ellenállási társasággá alakul" az *Internacionálén kívül*, ami korántsem gátolja őket abban, hogy képviseltessék magukat két küldöttel a tizenhatok kongresszusán.

Ezután következik négy igencsak halott szekció:

„A *bieli központi szekció* pillanatnyilag *szétesett*; odaadó híveinek egyike azonban legutóbb azt írta nekünk, hogy *nem veszett el minden remény*, hogy megérjük a Internacionálé feléledését Bielben."

„A *saint-blaise-i* szekció *szétesett*."

„A catébat-i szekció, fényes pályafutása után, *kénytelen volt meghátrálni* az intrikák elől, melyeket ennek a helységnek az uraságai" (!) „e *vitéz*" (!) szekció feloszlatása végett szőttek."

„Végül a corgémont-i szekció ugyancsak *áldozatául esett* a munkáltatók cselszövéseinek."

Majd a *Courtelary kerület központi szekciója* következik, amely „bölcs rendszabályhoz folyamodott: *felfüggesztette* tevékenységét", ami nem gátolta meg abban, hogy két küldöttet menesszen a tizenhatok kongresszusára.

Most négy olyan szekció következik, amelyeknek létezése több mint problematikus.

„A *grange-i* szekció egy a szocialista munkásokból álló *kis magra* zsugorodott ... Helyi tevékenységüket megbénítja csökkent létszámuk."

„*A neuchâteli központi szekciónak jelentékenyen meg kellett szenvednie* az eseményeket, s néhány tagjának odaadása és aktivitása nélkül *bukása biztos lett volna*."

„*A locle-i központi szekció*, mely néhány hónapig *élet és halál között* lebegett, végül is *feloszlott*. A minap megint talpra állt, nyilván azzal az egyetlen céllal, hogy két küldöttet menesszen a tizenhatok kongresszusára.

„A *szocialista propaganda la-chaux-de-fonds-i szekciója válságos helyzetben* van ... Helyzete korántsem javul, *sőt, inkább rosszabbodik*."

Következik további két szekció, a *saint-imier-i* és a *sonvillier-i tanulmányi kör*: ezeket csak mellékesen említik és állapotukról egy szót sem szólnak.

Marad a mintaszekció, amely, nevéből — *központi* szekció — ítélve, maga sem más, mint az eltűnt többi szekció üledéke.

„A *moutier-i* központi szekció az, amely minden bizonnyal a legkevésbé

szenvedett ... bizottsága folyamatos kapcsolatban állt a föderális bizottsággal ... *szekciókat még nem alapítottak* ..." Ezt így magyarázzák: „A moutier-i szekció tevékenységének egészen különösen *kedvez* a munkáslakosság *kitűnő hajlama* ... a népi erkölcsökre; szívesen látnánk, ha e vidék munkásosztálya még jobban függetlenítené magát a politikai elemektől."

Csakugyan láthatjuk, hogy ez a beszámoló „*pontos mértékét* adja annak, ami a jurai föderáció híveinek odaadásától és *gyakorlati intelligenciájától* várható". Teljessé tehették volna még azzal a kiegészítéssel, hogy La-Chaux-de-Fonds-nak, bizottságuk eredeti székhelyének a munkásai mindig mellőztek minden kapcsolatot velük. Még legutóbb is, az 1872 január 18-i általános gyűlésen, egyhangúlag megszavazott választ adtak a tizenhatok körlevelére azzal, hogy megerősítették mind a londoni konferencia határozatait, mind az 1871 májusi francia-svájci kongresszus határozatát: „a Bakunyinoknak, Guillaume-oknak és követőiknek kizárását az Internacionáléból egyszer s mindenkorra".

Kell-e még egyetlen szót is hozzátenni ennek a sonvillier-i állítólagos kongresszusnak az értékéről, amely kongresszus saját kijelentése szerint „kirobbantotta a háborút, a nyílt háborút az Internacionálén belül"?

Persze, ezeknek az embereknek, akik amilyen kicsinyek, olyan nagy lármát csapnak, tagadhatatlan sikerük volt. Az egész liberális és rendőri sajtó nyíltan pártjukat fogta; a Főtanács elleni személyi rágalmaikat és az Internacionálé elleni erőtlen rohamaikat támogatták minden ország állítólagos reformátorai, — Angliában a burzsoá republikánusok, akiknek cselszövéseit a Főtanács meghiúsította; Olaszországban a dogmatikus szabadgondolkodók, akik Stefanoni zászlaja alatt nemrég megalakították a Racionalisták Egyetemes Társaságát[80], Rómával mint obligát székhellyel, egy „tekintélyuralmi" és „hierarchikus" szervezettel, ateista szerzetesek és apácák kolostoraival, olyan szervezeti szabályzattal, mely a kongresszusi teremben elhelyezendő márvány mellszobrot irányoz elő minden polgárnak, aki tízezer frankot adományoz; végül segítették őket Németországban a bismarcki szocialisták, akik rendőri újságjukon, a „Neuer Sozialdemokrat"-on[81] kívül a porosz-német császárság fehérzubbonyosainak[82] szerepét játsszák.

A sonvillier-i konklávé egy patetikus felhívásban azt kívánja az összes Internacionálé-szekcióktól, hangoztassák egy azonnali kongresszus sürgősségét, „hogy megakadályozzák", mint Malon és Lefrançais polgártárs mondja, „a londoni tanács sorozatos túlkapásait", — valójában pedig azért, hogy az Internacionálé helyébe az Alliance-ot állítsák. Ez a felhívás olyan bátorító visszhangra talált, hogy nyomban kénytelenek voltak meghamisítani

a legutóbbi belga kongresszus egyik döntését. Hivatalos lapjukban („Révolution sociale", 1872 január 4.) ezt mondják:

„Végül, ami még nyomósabb, a belga szekciók december 24-én és 25-én kongresszusra gyűltek össze Brüsszelben és egyhangúlag megszavaztak egy határozatot, mely azonos a sonvillier-i kongresszusával és az általános kongresszus összehívásának sürgősségére vonatkozik." Fontos megállapítanunk, hogy a belga kongresszus éppen ellenkezőleg szavazott. Megbízta a júniusra kitűzött belga kongresszust, dolgozzon ki új általános szervezeti szabályzatra egy tervezetet, hogy ezt az Internacionálé *legközelebbi kongresszusán* előterjesszék.[83]

Az Internacionálé túlnyomó többségével egyetértésben a Főtanács az évi kongresszust csak 1872 szeptemberére fogja egybehívni.

VII

Néhány héttel a konferencia után megérkeztek Londonba Albert Richard és Gaspard Blanc urak, az *Alliance* legbefolyásosabb és legbuzgóbb tagjai, azzal a feladattal, hogy a francia menekültek között olyan segítőtársakat toborozzanak, akik hajlandók a császárság restaurálásáért dolgozni, ami — szerintük — az egyetlen eszköz Thiers lerázására és arra, hogy a zsebük ne maradjon üresen. Bonapartista üzelmeikre a Főtanács figyelmeztette az érdekelteket, a többi között a brüsszeli föderális tanácsot.

1872 januárjában levetették álarcukat, s közzétették brosúrájukat: *Albert Richard* és *Gaspard Blanc*, „L'EMPIRE ET LA FRANCE NOUVELLE. Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française", Brüsszel, 1872.

Az Alliance sarlatánjainak szokásos szerénységével így dícsérik fel önmagukat: „Mi, akik a francia proletariátus nagy hadseregét alakítottuk ... mi, az Internacionálé legbefolyásosabb vezetői Franciaországban* ...

* A (genfi) „Egalité" 1872 február 15-i száma „*Pellengérre*!" címmel ezt mondja:

„Még nem érkezett el a napja annak, hogy megírjuk a délfrancia Kommün-mozgalom vereségének történetét; de mi, akik nagyrészt tanúi voltunk az április 30-i lyoni felkelés sajnálatos vereségének, kijelentjük, hogy ez a felkelés részben G. Blanc-nak a gyávaságán, árulásán és tolvajlásain bukott meg, aki mindenüvé belopakodott, és végrehajtotta az árnyékban meghúzódó A. Richard parancsait.

Szándékos manővereikkel sikerült ezeknek a nyomorultaknak több személyt kompromittálni azok közül, akik a felkelési bizottságok előkészületi munkáiban részt vettek.

Mi több, ezeknek az árulóknak sikerült az Internacionálét Lyonban olyannyira lejáratni,

minket, szerencsére, nem lőttek agyon, s mi itt vagyunk, hogy kitűzzük velük szemben (*a becsvágyó parlamentáriusokkal, a jóllakott republikánusokkal, a mindenfajta állítólagos demokratákkal szemben*) azt a zászlót, melynek árnyékában küzdünk, s hogy a csodálkozó Európának mindenfajta ránk váró rágalom, fenyegetés, támadás ellenére odavessük azt a kiáltást, mely lelkiismeretünk mélyéből fakad és nemsokára minden francia szívében visszhangozni fog:

»ÉLJEN A CSÁSZÁR!«

A megszégyenített és lehurrogott III. Napóleonnak fényes rehabilitációt kell kapnia", s a III. invázió titkos alapjaiból fizetett Albert Richard és Gaspard Blanc uraknak külön megbízatásuk van erre a rehabilitációra.

Egyébként, mint bevallják: „eszméink logikus továbbfejlődése tett minket császárpártivá". Íme egy vallomás, amely bizonyára kellemesen hízeleg az *Alliance-beli* hittestvéreiknek. Miként a „Solidarité" szép napjaiban, A. Richard és G. Blanc feltálalják az ő régi frázisaikat a „politikai tartózkodásról", amely „logikus továbbfejlődésük" adatai szerint csak a legabszolútabb zsarnokság alatt válik valósággá, amikor a dolgozók éppúgy tartózkodnak minden politikai beavatkozástól, mint ahogy a fogoly tartózkodik attól, hogy a napon sétáljon.

„A forradalmárok ideje", mondják, „elmúlt ... a kommunizmust száműzték Németországba és Angliába, de különösen Németországba. Egyébként éppen ott már régóta komolyan ki volt dolgozva, hogy azután kiterjedjen az egész Internacionáléra, s a *német befolyásnak* ez a nyugtalanító fokozódása nem kevéssé járult hozzá, hogy megállítsa a Szövetség fejlődését, illetve, hogy annak új irányt szabjon Közép- és Dél-Franciaország szekcióiban, ahol sohasem fogadták el semmilyen németnek a jelszavát."

Nem kell-e azt hinnünk, hogy magát a nagy főpapot* halljuk, aki az Alliance megalapítása óta, orosz lévén, a *latin fajok* képviseletének speciális misszióját tulajdonította magának, vagy pedig a „Révolution sociale" (1871 november 2.) „igazi misszionáriusai" szólnak itt hozzánk, azok, akik

---

hogy a párizsi forradalom pillanatában a lyoni munkások a legnagyobb bizalmatlansággal viseltettek az Internacionálé iránt. Ebből adódott a szervezettség teljes hiánya, ebből a felkelés veresége is, amely szükségszerűen maga után vonta a saját elszigetelt erőire hagyott Kommün bukását! Csak ez után a véres lecke után volt propagandánk képes arra, hogy Lyon munkásait megint az Internacionálé zászlaja köré gyűjtse.

Albert Richard volt Bakunyin prófétának és társainak elkényeztetett gyermeke." — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

* Mihail Bakunyin. — *Szerk.*

megróják „a visszafejlődést, melyet a német és bismarcki agyak rákényszeríteni iparkodnak az Internacionáléra"?

Szerencsére azonban nem veszett ki az igazi hagyomány, s Albert Richard és Gaspard Blanc urakat nem lőtték agyon! Ezért az ő személyes „munkájuk" abban áll, hogy „új irányt szabjanak" az Internacionálénak Közép- és Dél-Franciaországban, amennyiben próbálnak bonapartista szekciókat alapítani, amelyek már ezáltal lényegileg „autonómak".

Ami a proletariátusnak politikai párttá való szervezését illeti, ahogy a londoni konferencia javasolta, „*a császárság restaurálása után mi*" — Richard és Blanc — „hamarosan végezni fogunk nemcsak a szocialista elméletekkel, hanem megvalósulásuk kezdetével is, ami a tömegek forradalmi szervezetében megmutatkozik".

Egyszóval, kiaknázva a „szekciók autonómiájának" nagy „elvét", amely „az Internacionálé igazi erejét alkotja ... különösen a *latin fajú* országokban" („Révolution sociale", január 4.), ezek az urak az Internacionálén belüli anarchiára alapítják számításukat.

Az anarchia — íme, ez a nagy harci ménje mesterüknek, Bakunyinnak, aki a szocialista rendszerekből csak a címkéket vette át. Minden szocialista ezt érti anarchián: mihelyt a proletármozgalom elérte célját, az osztályok megszüntetését, eltűnik az államhatalom, amely arra szolgál, hogy a nagy többséget, a termelőket, a csekély számú kisebbség, a kizsákmányolók igájában tartsa, és a kormányzási funkciók egyszerű igazgatási funkciókká alakulnak át. Az Alliance fordítva fogja fel a dolgot. Azt hirdeti, hogy a proletárok sorainak anarchiája a legcsalhatatlanabb eszköz a kizsákmányolók kezében összpontosult óriási társadalmi és politikai hatalom szétzúzására. Ezzel az ürüggyel éppen akkor, amikor a régi világ az Internacionálé megsemmisítésére törekszik, azt követeli tőle, hogy szervezetét anarchiával cserélje fel. A nemzetközi rendőrség sem kíván többet ennél ahhoz, hogy örök életűvé tegye a Thiers-féle köztársaságot, császári palástot borítva rá.*

---

* A Dufaure-törvényről szóló jelentésében a parlagi nemes Sacaze elsősorban az Internacionálé „*szervezete*" ellen kel ki. Az ő szemében ez a szervezet vörös posztó. Miután megállapította „e félelmes Szövetség felfelé ívelő mozgását", így folytatja: „Ez a Szövetség elveti ... az őt megelőző szekták sötét praktikáit. Szervezete fényes napvilágnál jött létre és módosult. E szervezet erejének következtében ... növelte fokozatosan tevékenységének és befolyásának övezetét. Minden területre behatol." Ezután leírja „sommásan a szervezetet" és így fejezi be: „Ilyen bölcsen egységes ... ennek az óriási szervezetnek a felépítése. Ereje magában a koncepcióban rejlik; de éppúgy híveinek tömegében, akik együttes cselekvésre szövetkeztek, végül pedig abban a lebírhatatlan ösztönzésben, amely mozgásba tudja hozni őket."[84] — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

A Főtanács

R. Applegarth; *Antoine Arnaud*; *M. J. Boon*; *F. Bradnick*; *G. H. Buttery*; *F. Cournet*; *Delahaye*; *Eugène Dupont*; *W. Hales*; *Hurliman*; *Jules Johannard*; *Harriet Law*; *F. Lessner*; *Lochner*; *Marguerite*; *Constant Martin*; *Z. Maurice*; *Henry Mayo*; *George Milner*; *Charles Murray*; *Pfänder*; *Vitale Regis*; *J. Rozwadowski*; *John Roach*; *Rühl*; *G. Ranvier*; *Sadler*; *Cowell Stepney*; *Alf. Taylor*; *W. Townshend*; *Ed. Vaillant*; *John Weston*; *F. J. Yarrow*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Karl Marx – Németország és Oroszország; *Frankel Leó* – Ausztria és Magyarország; *A. Herman* – Belgium; *Th. Mottershead* – Dánia; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok; *Le Moussu* – az Egyesült Államok francia szekciói; *Aug. Serraillier* – Franciaország; *Charles Rochat* – Hollandia; *J. P. MacDonnel* – Írország; *Fried. Engels* – Olaszország és Spanyolország; *Walery Wróblewski* – Lengyelország; *H. Jung* – Svájc

Charles Longuet, az ülés elnöke
Hermann Jung, pénztárnok
John Hales, főtitkár

33, Rathbone Place, W.
London, 1872 március 5.

Karl Marx

A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról[85]

I

A két föderális tanács

I. cikkely. Tekintettel arra,

hogy *központi tanácsok csakis* abból a célból alakíthatók, hogy a munkásmozgalom egyesülésének és szervezettségének erejét minden országban biztosítsák (lásd az általános szervezeti szabályzat 7. cikkelyét[64]);

hogy ezért egy és ugyanazon föderációban két egymással vetélkedő központi tanács *fennállása* az általános szervezeti szabályzat nyílt megsértése;

*a Főtanács felszólítja mindkét föderális tanácsot, hogy ismét egyesüljenek** és az amerikai általános kongresszus összehívásáig mint egyazon ideiglenes föderális tanács működjenek.

II. cikkely. Tekintettel arra,

hogy az ideiglenes föderális tanács *hatékonyságát* lényegesen csorbítaná, ha túl sok olyan tagja volna, akik csak egészen rövid ideje csatlakoztak a Nemzetközi Munkásszövetséghez;

a Főtanács javasolja, hogy az ilyen újonnan alakult, számbelileg gyönge szekciók szövetkezzenek egymással néhány közös küldött kijelölése végett.

* *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben*[86]: mindkét New York-i föderális tanácsot, hogy egyesüljenek — *Szerk.*

II

Az Egyesült Államok föderációjának általános kongresszusa

I. cikkely. *A Főtanács javasolja, hogy* 1872 július 1-re *hívjanak össze* általános kongresszust az Egyesült Államok szekcióinak és szövetséges egyleteinek képviselőiből.

II. cikkely. *Ezt a kongresszust illeti meg* az Egyesült Államok *föderális tanácsának kijelölése.* Ha helyénvalónak tartja, felhatalmazhatja az így kijelölt föderális tanácsot, hogy az bizonyos korlátozott számú taggal kiegészítse önmagát.

III. cikkely. *Ugyanez a kongresszus az egyedül illetékes* arra, hogy leszögezze a melléktörvényeket és szabályzatokat a Nemzetközi Munkásszövetségnek az Egyesült Államokban működő szervezete számára, de ezek a melléktörvények és szabályzatok nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellenkezik a Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzatával és ügyviteli szabályzatával (ügyviteli szabályzat V, 1.).

III

*Szekciók**

I. cikkely. Tekintettel arra,

hogy a 12. szekció, New Yorkban, nemcsak formai határozatot hozott, miszerint „minden szekciónak független előjoga", hogy „a különböző kongresszusok tárgyalásait és az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatot" tetszése szerint értelmezze, hanem ezenfelül cselekedetei is teljes összhangban állnak ezzel az elvvel, amely, ha általánosan betartanák, a Nemzetközi Munkásszövetségből a nevén kívül semmit sem hagyna meg;

hogy ugyanezen szekció a Nemzetközi Munkásszövetséget *továbbra is* olyan célok eszközévé és hordozójává teszi, amelyek a Nemzetközi Munkásszövetség céljaitól és feladatától részben idegenek, részben pedig velük ellentétesek;

---

* *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben*: A 12. szekció — *Szerk.*

ezen okokból

a Főtanács kötelességének tartja a bázeli kongresszus VI. ügyviteli határozatának[45] érvénybe léptetését és a Nemzetközi Munkásszövetség 1872 szeptemberére kitűzött következő általános kongresszusának megtartásáig a *12. szekció felfüggesztését.*

II. cikkely. Tekintettel arra,

hogy az általános szervezeti szabályzat szerint a Nemzetközi Munkásszövetségnek kizárólag „munkásegyesületekből" kell állnia (lásd az általános szervezeti szabályzat 1., 7. és 11. cikkelyét);

hogy ennélfogva az általános szervezeti szabályzat 9. cikkelye, amely így szól: „A Nemzetközi Munkásszövetségnek tagja lehet mindenki, aki elismeri és védelmezi annak elveit", jogot ad ugyan az *Internacionálé* olyan tevékeny híveinek, akik nem munkások*, hogy akár egyéni tagok legyenek, akár munkásszekciókba belépjenek, ámde korántsem jogosít fel kizárólag vagy főképp olyan tagokból álló szekciók alakítására, akik nem a munkásosztályhoz tartoznak;

hogy ugyanezen okból kifolyólag a Főtanács néhány hónappal ezelőtt kénytelen volt egy diákokból álló szláv szekció elismerését megtagadni;[87]

hogy az általános szervezeti szabályzat V, 1. szerint az általános szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályzatot minden ország „helyi körülményeivel" kell összehangolni;

hogy a társadalmi állapotok az Egyesült Államokban, jóllehet sok más pontban rendkívül kedvezőek a munkásmozgalom sikere szempontjából, különösen megkönnyítik látszatreformerek, polgári kuruzslók és politikai kufárkodók behatolását a Nemzetközi Munkásszövetségbe;

ezen okokból

*a Főtanács javasolja, hogy a jövőben ne vegyenek fel olyan új** amerikai szekciókat, amelyek nem állnak legalább kétharmad részben bérmunkásokból.*

III. cikkely. *A Főtanács felhívja az amerikai föderáció figyelmét a londoni konferencia*[6] *II, 3. határozatára, hivatkozással* ama „szektás szekciókra"*** avagy „külön testületekre", amelyek „speciális küldetéseket és külön feladatokat tulajdonítanak maguknak", eltérően és különállóan a Szövetség olyan közös céljaitól, mint: „a munkás felszabadítása a munkaeszközök monopolistáinak (kisajátítóinak) gazdasági uralma alól", tekintve, hogy a

* *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben hiányzik*: akik nem munkások — *Szerk.*

** *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben hiányzik ez a szó.* — *Szerk.*

*** *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben*: szekcióra vagy szekciókra — *Szerk.*

munkás gazdasági alávetettsége az alapja „a szolgaság minden formájának, minden társadalmi nyomorúságnak, szellemi elkorcsosodásnak és politikai függésnek". (Lásd az általános szervezeti szabályzat bevezetését.)

Beschlüsse des Generalrats über
die Spaltung in der Föderation
der Vereinigten Staaten, angenommen
in seinen Sitzungen vom 5. und 12.
März 1872.

A megírás ideje: kb. 1872 március 5.

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 május 8. (37.) sz.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

[A „Liberté"[88] szerkesztőjének]

London, 1872 március 12.

Szerkesztő Úr,

G. Lefrançais polgártársnak a „kommunalista mozgalomról" szóló könyvében, amelyről csak néhány napja szereztem tudomást, a 92. oldalon a következő passzust találom:

„Az a levél, amelyet Karl Marx, az Internacionálé német szekciójának fő sugalmazója utólag írt Serraillier polgártársnak a február 8-i választásokról, s amelyben bizonyos keserűséggel bírálja a francia szekció közreműködését ezekben a választásokban, kellőképpen tanúsítja, hogy az Internacionálé akkoriban, okkal vagy oktalanul, kevés hajlandóságot érzett az aktív politikába való beavatkozásra."

Közvetlenül az után, hogy Serraillier-nak szóló állítólagos levelem megjelent, kijelentettem a „Times"-ban, a „Courrier de l'Europe"-ban, a berlini „Zukunft"-ban[89] stb., hogy ez a levél a „Paris-Journal" koholmánya volt. Serraillier a maga részéről nyilvánosan leleplezte azt a rendőrségi újságírót, aki ennek a levélnek igazi szerzője volt. Minthogy az Internacionálénak majdnem valamennyi sajtóorgánuma, sőt még néhány párizsi újság is tudomásul vette nyilatkozatainkat[90], valóban csodálkozással látom, hogy Lefrançais polgártárs átvészi azt a közirathamisítást, amelyet Henri de Pène követett el.

Fogadja Uram, kiváló tiszteletem kifejezését. Hív e

Karl Marx

A megjelenés helye: „La Liberté",
1872 március 17. (11.) sz.
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

Az 1871 március 18-i Kommün évfordulójának megünneplésére tartott gyűlés határozatai[91]

Az 1871 március 18-a évfordulójának megünneplésére tartott gyűlés a következő határozatokat hozta:

I

A március 18-i dicsőséges mozgalmat ama nagy társadalmi forradalom hajnalhasadásának tekinti, amely az emberiséget mindörökre meg fogja szabadítani az osztályuralomtól.

II

Kijelenti, hogy a dolgozók elleni gyűlöletükben Európa-szerte szövetkezett burzsoá osztályok ostobaságai és bűnei halálra ítélték a régi társadalmat, bármilyen is a kormányformája, akár monarchikus, akár republikánus.

III

Megállapítja, hogy az összes kormányoknak az Internacionálé ellen folytatott keresztes hadjárata, valamint a versailles-i gyilkosok és porosz legyőzőik terrorja sikereik hiábavalóságát tanúsítja, s annak igazolása, hogy az egyetemes proletariátus fenyegető hadserege ott állt a Thiers és Vilmos egyesült erői által szétvert hősi élcsapat mögött.

Résolutions prises au meeting réuni pour
célébrer l'anniversaire de la Commune du 18. Mars, 1871

A megírás ideje: 1872 március 13 és 18 között

A megjelenés helye: „La Liberté",
1872 március 24. (12.) sz.

Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

A spanyol föderális tanácsnak

Megkaptuk március 15-én kelt leveleteket és köszönjük a részletes tudósítást Szövetségünk jelenlegi spanyolországi helyzetéről, amely mostani körülményeink között nagyon kielégítő. Közzé fogjuk tenni e tudósítás tartalmából a legfontosabbat, s írunk majd egy levelet a zaragozai kongresszushoz, később pedig küldünk egy táviratot.* A táviratot a Főtanács és az angol föderális tanács nevében küldjük. Ami Franciaországot illeti, az Internacionálé elleni Dufaure-féle törvény miatt[12] nincs lehetőség föderális tanács fenntartására, de írni fogunk Párizsba, hogy a „Ferré szekció"[92] küldjön nektek levelet a kongresszus részére — névaláírások nem lesznek rajta, de ha „Ferré szekció" aláírással érkezik, rendben lesz. Németországban a legutóbbi pörök időlegesen dezorganizálták a Szövetséget, s mint tudjátok, Liebknechtet és Bebelt kétesztendei börtönre ítélték, főként az Internacionálé ügyei miatt; pillanatnyilag onnan távirat nem küldhető, leveleteket mégis továbbítottuk Németországba.

A tagdíjbélyegeket illetően nincsen semmiféle nehézség. Igényeljetek annyi bélyeget, amennyire szükségetek lesz, és utaljátok át a július elseje előtt *megkapott* tagdíjakat vagy azok egy részét, akkor két vagy három héttel az általános kongresszus előtt eljuttathatjátok hozzánk a többit, a fel nem használt bélyegekkel együtt. Nagy mennyiség áll rendelkezésünkre, és nem baj, ha kongresszusi küldötteitek néhány ezret visszaszolgáltatnak.

Tegnap este Jung, a pénztárnok nem jelent meg a Főtanácsban; elküldtem neki a nyugtát, hogy írja alá és majd ha visszakapom, beküldöm nektek, ugyanígy a zaragozai kongresszushoz intézett levelet is.

Reméljük, hogy a londoni konferencia[6] határozatait jóváhagyásra beterjesztitek a regionális kongresszushoz; ezeket a határozatokat eddig elismerte

* *V. ö. 57–58., 59. old. – Szerk.*

a német, a francia-svájci, a német-svájci (Zürich), az angol, a holland és az amerikai föderáció, valamint a francia és az írországi szekció.

Al Cons. fed. Reg. Española

A megírás ideje: 1872 március 27.

A megjelenés helye: Marx–Engels Werke,
18. köt. Berlin 1962

Eredeti nyelve: spanyol

Karl Marx

A föld államosítása[93]

A földtulajdon . . .*, ez az eredeti forrása minden gazdagságnak, lett az a nagy probléma, melynek megoldásától a munkásosztály jövője függ.

Nem óhajtunk itt vitába szállni mindazokkal az érvekkel, amelyeket a föld magántulajdonának védelmezői — jogászok, filozófusok és közgazdászok — felhoznak, csak azt akarjuk mindenekelőtt leszögezni, hogy a birtokbavétel *eredeti tényét* a *„természetes jog"* köpenye alá rejtik. Ha a birtokbavétel kevesek természetes joga volt, akkor a sokaknak csupán elegendő erőt kell gyűjteniök ahhoz, hogy megszerezzék a természetes jogot annak visszafoglalására, amit tőlük elvettek.

A hódítók a történelem folyamán igyekeznek a maguk hozta törvények segítségével az eredetileg erőszakkal szerzett jogcímüknek bizonyos társadalmi szentesítést** adni. Végül jön a filozófus és kijelenti, hogy ezek a törvények a társadalom*** általános jóváhagyását élvezik. Ha a föld magántulajdona valóban ilyen általános jóváhagyáson alapulna, akkor nyilvánvalóan azonnal megszűnne, mihelyt a társadalom többsége már nem hagyja jóvá annak jogosultságát.

Ámde, figyelmen kívül hagyva a tulajdonhoz való úgynevezett „jogokat", megállapíthatjuk, hogy a társadalom gazdasági fejlődése, a népesség növekedése és koncentrációja,° a kollektív és szervezett munka, gépek és más találmányok alkalmazása a mezőgazdaságban a föld államosítását *„társa-*

---

* *Az „International Herald"-ban*[94] *nincsenek kihagyást jelölő pontok.* — *Szerk.*

** *Az „International Herald"-ban*: állandóságot — *Szerk.*

*** *Az „International Herald"-ban*: emberiség — *Szerk.*

° *Az „International Herald"-ban a mondat további része így hangzik*: azok a körülmények, amelyek a tőkés gazdálkodót arra kényszerítik, hogy áttérjen a kollektív és szervezett munkára, gépeket és más találmányokat alkalmazzon, mindinkább olyan „társadalmi szükségszerűséggé" fogják tenni e föld államosítását, amellyel szemben a tulajdonjogról való minden fecsegés hiábavaló — *Szerk.*

dalmi szükségszerűséggé" teszik, amellyel szemben a tulajdonjogról való minden szóbeszéd hiábavaló.

Azok a változások, amelyeket a társadalmi szükségszerűség ír elő, előbb-utóbb utat törnek maguknak, s amikor a társadalom parancsoló szükségleteivé válnak, ki kell őket elégíteni, a törvényhozás pedig mindig kénytelen lesz alkalmazkodni e változásokhoz.

Arra van szükség, hogy a termelés naponta emelkedjék, de ennek feltételei mindaddig nem teremthetők meg, amíg néhány egyén saját szeszélye és magánérdeke szerint irányíthatja a termelést, vagy tudatlanságában kimerítheti a talaj termőerejét. Valamennyi modern módszert, az öntözést, lecsapolást, gőzekét, vegyszerek alkalmazását végre* be kellene vezetni a mezőgazdaságban. De meglevő tudományos ismereteinket és a földművelés rendelkezésünkre álló technikai eszközeit, például a gépeket stb. csak akkor alkalmazhatjuk eredményesen, ha a föld egy részét nagyüzemi módon műveljük meg.

A föld nagyüzemi művelése — ha még jelenlegi tőkés formájában is, amely a termelőt közönséges igavonó állattá alacsonyítja le —, annyival jobb eredménnyel jár,** mint kis, felaprózott területek művelése, nem bizonyos-e, hogy országos méretekben alkalmazva óriási ösztönzést adna a termelésnek? Egyrészt a népesség mindinkább növekvő szükségletei, másrészt a mezőgazdasági termékek állandóan növekvő árai megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a föld államosítása „társadalmi szükségszerűséggé" vált.

A mezőgazdasági termelés csökkenése, amely egyéni rablógazdálkodás következménye, meg fog szűnni, ha a föld megművelését a nemzet ellenőrzése alatt, a nemzet költségére*** és javára végzik.°

Gyakran hivatkoznak Franciaországra, de ez az ország a maga *paraszti tulajdonviszonyaival* sokkal távolabb áll a föld államosításától, mint Anglia a maga nagybirtok rendszerével. Igaz, hogy Franciaországban a föld hozzáférhető mindenkinek, aki meg tudja vásárolni, de éppen ez a lehetőség vezetett a föld felaprózásához; s e kis parcellák megművelői szerény anyagi eszközökkel rendelkeznek, és főleg a maguk és családjuk fizikai munkájára szorulnak. A földtulajdonnak ez a formája és az ebből következő parcellás földművelés nemcsak kizárja mindenfajta modern mezőgazdasági újítás

* *Az „International Herald"-ban*: nagymértékben — *Szerk.*

** *Az „International Herald"-ban betoldva*: gazdasági szempontból — *Szerk.*

*** *Az „International Herald"-ban hiányzik ez a szó.* — *Szerk.*

° *Az „International Herald"-ban betoldva*: „Mindazok a polgárok, akiket a kérdésről folyó vita során itt hallottam, a föld államosítása mellett voltak, de erről igen különböző nézeteket vallottak." (Ez a mondat, úgy látszik, Dupont-tól származik.) — *Szerk.*

alkalmazását, hanem ugyanakkor a földművelést minden társadalmi haladásnak és mindenekelőtt a föld államosításának leghatározottabb ellenségévé is teszi.

Bár oda van láncolva a földhöz, melyre kénytelen minden életerejét ráfordítani, hogy viszonylag csekély jövedelemre tegyen szert; bár termésének nagyobbik részét oda kell adnia adó formájában az államnak, perköltségek formájában a jogászok klikkjének és kamat formájában az uzsorásnak; s bár fogalma sincs arról, milyen társadalmi folyamat megy végbe az ő kis tevékenységi területén kívül; mégis szenvedélyesen ragaszkodik talpalatnyi földjéhez és pusztán névleges tulajdonjogához. Ilyenformán a francia paraszt egészen végzetes ellentétbe került az ipari munkások osztályával. A paraszti tulajdonrendszer tehát a legnagyobb akadálya a „föld államosításának", ennélfogva Franciaország, jelenlegi állapotában, bizonyára nem az a hely, ahol e nagy probléma megoldását keresnünk kell.

Ha a földet államosítanák és kis parcellákban bérbe adnák egyéneknek vagy munkástársulásoknak, polgári kormányzat esetén ez csak féktelen versenyt idézne elő köztük, ennélfogva a „bérleti díjak" bizonyos növekedését okozná, s így újabb lehetőséget nyújtana a kisajátítóknak, hogy a termelőkön élősködjenek.

Az Internacionálé 1868-as brüsszeli kongresszusán[25] egyik barátom ezt mondta: „A kis magántulajdon fölött a halálos ítéletet a tudomány mondta ki, a nagy magántulajdon fölött az igazságosság. Tehát csak egy alternatíva van. A földnek mezőgazdasági szövetkezetek vagy az egész nemzet tulajdonává kell válni. A jövő el fogja dönteni a kérdést."[95]

Ezzel szemben én ezt mondom: A jövő* úgy fog dönteni, hogy a föld csak a nemzet tulajdonában lehet. Ha a földet szövetkezett mezőgazdasági munkások kezébe adnák, ezzel az egész társadalmat kiszolgáltatnák a termelők egy külön osztályának. A föld államosítása teljes változást fog előidézni a munka és a tőke viszonyában, és végül a tőkés termelést mind az iparban, mind a mezőgazdaságban egészen meg fogja szüntetni. Csak akkor fognak eltűnni az osztálykülönbségek és kiváltságok, a gazdasági alappal együtt, amelyből fakadnak, és a társadalom átalakul szabad „termelők" társulásává. Senki sem élhet majd a mások munkájából, az élősködés a múlté lesz! Nem lesz többé olyan kormány vagy állam, amely elkülönül magától a társadalomtól!

A mezőgazdaságot, a bányászatot, a gyáripart, egyszóval a termelés minden ágát fokozatosan a legeredményesebb formában szervezik meg. *A*

* *Az „International Herald"-ban:* A társadalmi mozgalom — *Szerk.*

termelési eszközök nemzeti centralizációja természetes* alapjává válik egy olyan társadalomnak, amely közös és ésszerű terv alapján tudatosan cselekvő, szabad és egyenlő termelők társulásaiból áll. Ez az** a cél, amely felé a XIX. század nagy gazdasági mozgalma tart.

A megírás ideje: 1872 március–április
A megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962
Eredeti nyelve: angol

* *Az „International Herald"-ban*: nemzeti – *Szerk.*
** *Az „International Herald"-ban betoldva*: az emberiség érdekeit átfogó – *Szerk.*

Friedrich Engels

A zaragozai spanyol körzeti kongresszus küldötteihez[96]

London, 1872 április 3.

Polgártársak!

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa megbízott, hogy tolmácsoljam jókívánságait a spanyolországi második kongresszus ülése alkalmából. Rövid idő alatt olyan eredményeket értetek el, amelyekért valóban gratulálhattok magatoknak. A Spanyolországban megalapított Internacionálé még hároméves sincs, és máris az egész országot átfogja szekcióival és föderációival; minden városban megalakította szervezetét és most a vidékre is behatol. Tevékenységetek jóvoltából, valamint az országotok egymást követő kormányainak ostoba és esztelen üldözése következtében születtek meg ezek a nagy eredmények, amelyek nyomán az Internacionálé Spanyolországban valóságos hatalommá vált. Ne feledjük azt se, hogy ezeket az eredményeket csak Szövetségünk sajátos szervezeti felépítése teszi lehetővé, amely mindegyik regionális vagy helyi föderációnak tökéletes akciószabadságot ad, és amely a központi szervekre csak annyi hatalmat ruház át, amennyi föltétlenül szükséges ahhoz, hogy módjuk legyen őrködni mind a program egysége, mind a közös érdekek fölött, és megakadályozni, hogy a Szövetség a burzsoá cselszövésnek és a rendőrség mesterkedéseinek játékszerévé váljon.*

Valószínű, hogy az üldöztetés mértéke, melyet el kell szenvednetek, még nem telt be. Emlékezzetek, amikor ez az eset bekövetkezik, hogy vannak más országok, olyanok, mint Franciaország, Németország, Ausztria és Magyarország, ahol az internacionalisták még szörnyűbb üldöztetéseket

* *A levél fogalmazványában itt ez a mondat következik*: „Egy polgári egyesület ilyen körülmények között sohasem tudna fennállni; a modern proletariátus legnagyobb érdeme volt, hogy a közös harcra megteremtette ezt a Szövetséget, mely valamennyi civilizált országra kiterjed és mégsem sérti meg egyetlen föderáció autonómiáját sem." — *Szerk.*

szenvednek a kormányoktól, és ahol mégsem hajtanak fejet, tudva, ahogy ti is tudjátok, hogy az üldöztetés a Szövetségünk melletti propaganda hatékony eszköze, és hogy nincsen oly erő a világon, mely elnyomhatja a modern proletariátus egyre újjászülető forradalmi mozgalmát. Az Internacionálé elpusztításához el kellene pusztítani azt a talajt, mely az Internacionálét spontán módon létrehozta: ez a talaj a modern társadalom.

Üdvözlet és testvériség
A Főtanács megbízásából

Spanyolország ügyeivel megbízott titkár
Friedrich Engels

A los ciudadanos delegados del Congreso regional español constituido en Zaragoza

A megjelenés helye: „La Emancipación", 1872 április 13. (44.) sz.

Eredeti nyelve: spanyol

Friedrich Engels

[A zaragozai kongresszushoz]

Távirat

London, [1872 április] 6.

A Főtanács és az angol föderális tanács köszönti a zaragozai kongresszust.

Éljen a proletariátus felszabadítása!

Engels

A megjelenés helye: „La Emancipación",
1872 április 13. (44.) sz.
Eredeti nyelve: spanyol

Karl Marx

[A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata Cochrane alsóházi szerepléséről[97]]

A versailles-i parlagi nemes gyülekezet[12] és a spanyol cortes színjátékai, amelyek célja az Internacionálé megsemmisítése volt, a felső tízezret képviselő brit alsóházi tagok szívében méltán felébresztették a vetélkedés nemes szellemét. Így B. Cochrane úr, a felső osztály értelmi fokának egyik legjellegzetesebb képviselője, 1872 április 12-én felhívta a Ház figyelmét e rettenetes társaság szavaira és tetteire. Mivel ő nem az olvasás embere, feladatára úgy készült fel, hogy az elmúlt ősszel a kontinensre utazott és szemlét tartott az Internacionálé néhány főhadiszállásán, hazatértekor pedig sietett a „Times"-hoz intézett levelével afféle ideiglenes védelmet biztosítani e témához való elsőbbségi jogának. Amit parlamenti beszéde felfed, azt bármely más ember esetében úgy tekintenék, hogy szándékosan és előre megfontoltan nem ismeri azt, amiről beszél. Egy kivételével ismeretlen előtte az Internacionálé megannyi hivatalos kiadványa; helyettük magánszemélyek jelentéktelen svájci kiadványaiból idéz egy csomó részletet, amelyekért az Internacionálé mint testület éppoly kevéssé felelős, mint a brit kabinet Cochrane úr beszédéért. E beszéd szerint „azok, akik Angliában csatlakoztak a Szövetséghez — számuk 180 000 volt —, nagy többségükben egyáltalában nem ismerték azokat az elveket, amelyeket ez a Szövetség valóra szándékozik váltani, s amelyeket gondosan eltitkolt előttük, amikor aláírták a belépési nyilatkozatot".[98] Nos, azok az elvek, amelyeket az Internacionálé valóra szándékozik váltani, le vannak fektetve az általános szervezeti szabályzat bevezetőjében, és Cochrane úr boldog tudatlanságában nem ismeri azt a tényt, hogy senki nem léphet be a Szövetségbe anélkül, hogy ne fejezné ki határozott egyetértését ezekkel az elvekkel. A továbbiakban Cochrane kijelenti: „a Szövetség eredetileg a trade unionok elvein alapult, és politikai elemet akkor nem vittek bele". Nemcsak az eredeti általános szervezeti szabályzat bevezetője tartalmaz hangsúlyozottan politikai elemet, hanem a Szövetség politikai törekvései teljes részletességgel ki vannak fejtve

az alapító üzenetben is, amely a szabályzattal egyidejűleg 1864-ben jelent meg.[99] Egy másik bámulatos felfedezés az, hogy Bakunyint „megbízták", válaszoljon az Internacionálé nevében Mazzini támadásaira; ez egyszerűen nem igaz. Cochrane úr, miután idéz Bakunyin brosúrájából,[100] így folytatja: „Mi talán mosolygunk az ilyen bombasztikus ostobaságon, de amikor ezek az írások Londonból szerteáradtak" (onnan *nem* áradtak szerte), „meglepő-e, hogy a külföldi kormányok megriadtak?" S meglepő-e, hogy Cochrane úr e kormányok szószólója lett Angliában? Egy másik vád az, hogy az Internacionálé éppen most „egy lapot" indított Londonban; ez ugyancsak nem felel meg a valóságnak. De vígasztalódjék Cochrane úr, az Internacionálénak sok lapja van Európában és Amerikában, mégpedig majdnem minden civilizált nyelven.

Az egész beszéd velejét azonban a következő mondat tartalmazza: „*Be tudja bizonyítani*, hogy a Kommün és a Nemzetközi Szövetség valójában egy és ugyanaz, s hogy a Londonban levő" (?) „Nemzetközi Társaság utasította a Kommünt, gyújtsa fel Párizst és gyilkolja meg a város érsekét." S most lássuk a bizonyítékokat. Eugène Dupont mint az 1868 szeptemberében tartott brüsszeli kongresszus[25] elnöke valóban kijelentette, hogy az Internacionálé célja a társadalmi forradalom. És mi a titkos összefüggés Eugène Dupont 1868-ban elhangzott e kijelentése és az 1871-es Kommün cselekedetei közt? Az, hogy „éppen a múlt héten Eugène Dupont-t letartóztatták Párizsban, ahová innen titokban ment át. Nos, ez az Eugène Dupont úr tagja volt a Kommünnek és egyszersmind tagja a Nemzetközi Társaságnak."

E rendkívül meggyőző érvelésmód balszerencséjére A[nthime] Dupont, a Kommün tagja, akit Párizsban letartóztattak, nem volt az Internacionálé tagja, és E[ugène] Dupont, az Internacionálé tagja, nem volt a Kommün tagja. A második bizonyíték: Bakunyin „1869 júliusában, amikor a kongresszus Genfben az ő elnöklete alatt összeült, kijelentette, hogy »az Internacionálé ateistának vallja magát«". Csakhogy az Internacionálénak 1869 júliusában nem volt kongresszusa Genfben; Bakunyin sohasem elnökölt az Internacionálé egyetlen kongresszusán sem, és sohasem kapott megbízást arra, hogy az Internacionálé nevében kijelentéseket tegyen. Harmadik bizonyíték: A „Volksstimme"[101], az Internacionálé Bécsben megjelenő lapja, ezt írta: „Bár a vörös zászló az egyetemes szeretet jelképe, ellenségeink óvakodjanak attól, hogy ezt a zászlót az egyetemes terror jelképévé változtassák." S mi több, ugyanez a lap világosan leszögezte, hogy a londoni Főtanács valóban az Internacionálé Főtanácsa, vagyis annak központi igazgatási szerve. Negyedik bizonyíték: Az Internacionálé ellen folytatott

egyik francia perben Tolain nevetségesnek nyilvánította az ügyésznek azt az állítását, hogy „az Internacionálé elnökének" (aki nem létezik) „elég fölemelnie az ujját, hogy engedelmességre kényszerítse az egész földkerekséget". Cochrane úr zavaros elméje Tolain tagadását állítássá változtatja. Ötödik bizonyíték: A Főtanács üzenete a franciaországi polgárháborúról; ebből Cochrane úr azt a helyet idézi, amely a túszokkal szemben alkalmazott megtorló intézkedéseket és a tűz alkalmazását mint az adott körülmények közt szükséges háborús rendszabályt védelmezi. Nos, minthogy Cochrane úr helyesli a versailles-iak mészárlásait, ebből azt a következtetést kell-e levonnunk, hogy ő *rendelte el* ezeket a mészárlásokat, holott bizonyára sohasem gyilkolt, legföljebb vadászaton erdei vadat. Hatodik bizonyíték: „Az Internacionálé és a Kommün vezetői Párizs felgyújtása előtt megbeszélést tartottak." Ez ugyanúgy igaz, mint az a tudósítás, amely nemrég járta be az olasz sajtót és arról adott hírt, hogy az Internacionálé Főtanácsa szemleútra küldte a kontinensre őszintén és hőn szeretett emberét, Alexander Baillie Cochrane-t, aki rendkívül kielégítő módon számolt be a szervezet virágzó állapotáról és megállapította, hogy ez a szervezet 17 millió tagot számlál. Az utolsó bizonyíték: „A Kommünnek az a határozata, amely elrendelte a Place Vendôme-on levő oszlop ledöntését, jelzi az Internacionálé jóváhagyását." Szó sincs ilyesmiről a határozatban, ámbár a Kommün kétségtelenül tudta, hogy az egész Internacionálé világszerte üdvözölné ezt a döntést.

Ezek tehát a „Times" szerint megcáfolhatatlan bizonyítékai Cochrane azon állításának, hogy Párizs érsekének* megölése és Párizs felgyújtása az Internacionálé londoni Főtanácsának egyenes utasítására történt. Ha Cochrane zavaros szóáradatát összehasonlítjuk Sacaze úrnak Versailles-ban az Internacionálé elleni törvényről[12] tartott beszédével, láthatjuk, milyen különbség van még mindig egy francia parlagi nemes és egy brit Dogberry[102] közt.

Cochrane úr fidus Achateséről[103], Eastwick úrról, Dante szavaival azt mondhatnánk, „Nézz rá és menj tovább"[104], ha nem hangzott volna el az a képtelen állítása, hogy az Internacionálé felelős Vermersch (a művelt Cochrane úr Vermuthnak nevezi) „Le Père Duchêne"-jéért.[105]

Egy olyan ellenfél, mint Cochrane úr, merő élvezet, viszont elviselni Fawcett úr pártfogását — ha így nevezhető — kész szerencsétlenség. Fawcett úrban van annyi merészség, hogy az Internacionálét olyan erőszakos intézkedésekkel szemben, amelyeket a brit kormány sem nem mer, sem nem

* Georges Darboy. — *Szerk.*

kíván megtenni, megvédje, egyszersmind van benne annyi kötelességérzet és nagy erkölcsi bátorság, hogy legfelső professzori ítéletét kimondja fölötte. Sajnos, az Internacionálénak tulajdonított tanítások, amelyeket támad, az ő saját szegény agyának szüleményei. „Az államnak", mondja Fawcett úr, „az Internacionálé szerint ezt meg azt kellene tennie és pénzt kellene előteremtenie, hogy végrehajtsa minden elgondolásukat. Programjuk első cikkelye úgy hangzik, hogy az állam vásároljon fel minden földet és minden termelési eszközt és adja őket bérbe méltányos és elfogadható áron a népnek." Ami azt illeti, hogy az állam bizonyos körülmények közt vásárolja fel a földeket és adja őket bérbe méltányos és elfogadható áron a népnek, ezt Fawcett úr az elméleti oktatójával, John Stuart Mill úrral és a politikai főnökével, John Bright úrral intézze el. A második cikkely „azt javasolja, hogy az állam szabályozza a munkaidőt". Professzorunk történeti tudása fényesen felragyog, amikor az Internacionálét teszi meg a brit gyári és műhelytörvények kezdeményezőjének, és gazdasági hozzáértése ugyanilyen előnyösen mutatkozik meg e törvények értékelésében. A harmadik cikkely, „hogy az állam gondoskodjék ingyenes oktatásról". Az olyan közismert tények, mint az ingyenes oktatás fennállása az Egyesült Államokban és Svájcban s e tények áldásos következményei mit számítanak Fawcett professzor komor jóslataival összehasonlítva? A negyedik cikkely, „hogy az állam adjon kölcsön tőkét a szövetkezeteknek". Itt egy kis tévedés van; Fawcett úr összekeveri az Internacionálé elveit Lassalle követeléseivel, aki még az Internacionálé megalapítása előtt meghalt. Egyébként Lassalle hivatkozott mint precedensre arra az állami kölcsönre, amelyet a brit földtulajdonosok mezőgazdasági fejlesztés ürügyén és a parlament segítségével olyan nagylelkűen juttattak maguknak. Az ötödik cikkely: „Betetőzésül javasolja, hogy az egész nemzeti jövedelmet progreszszív vagyonadó kivetésével növeljék." Ez már igazán több a soknál; Robert Gladstone úrnak és liverpooli polgári pénzügyi reformerjeinek követeléseit az Internacionálé „betetőzésévé" tenni!

Ez a nagy közgazdász, Fawcett úr, akinek tudományos hírnévre támasztott igénye pusztán azon alapszik, hogy iskolásfiúk részére vulgarizálta John Stuart Mill úr politikai gazdaságtani kézikönyvét, beismeri, hogy „huszonöt évvel ezelőtti bizakodó jóslataikat" (mármint a szabadkereskedőkét) „a tények meghazudtolták". Ugyanakkor bízik abban, hogy le fogja tudni csendesíteni napjaink hatalmas proletármozgalmát, ha újra meg újra és még felhígítottabb formában elismétli azokat a megáporodott szólamokat, amelyekkel e 25 évvel ezelőtti téves jóslatokat alátámasztották. Az Internacionálé megvédésének színlelése, ami valójában alázatos mentegetődzés régebbi, a munkásosztály iránti állítólagos rokonszenve miatt, remélhetőleg ki fogja

nyitni azoknak az angol munkásoknak a szemét, akiket még mindig megtéveszt a szentimentalizmus, amely mögé Fawcett úr mostanáig tudományos jelentéktelenségét rejteni próbálta.

Ha a brit Alsóház politikai értelmét Cochrane úr, gazdaságtudományát pedig Fawcett úr képviseli, akkor hogyan hasonlítható össze a „londoni kluboknak ez a legkellemesebbike" az amerikai képviselőházzal, amely 1871 december 13-án törvényt fogadott el egy munkaügyi statisztikai hivatal[106] létesítéséről s kijelentette, hogy ezt a törvényt a Nemzetközi Munkásszövetség határozott kívánságára hozta és a Szövetséget korunk egyik legfontosabb tényének tekinti.

A Főtanács

R. Applegarth; *A. Arnaud*; *M. Barry*; *M. J. Boon*; *F. Bradnick*; *G. H. Buttery*; *F. Cournet*; *P. Delahaye*; *Eugène Dupont*; *W. Hales*; *Hurliman*; *Jules Johannard*; *C. Keen*; *Harriet Law*; *F. Lessner*; *Lochner*; *C. Longuet*; *Marguerite*; *C. Martin*; *Zévy Maurice*; *H. Mayo*; *G. Milner*; *Ch. Murray*; *Pfänder*; *J. Rozwadowski*; *V. Regis*; *J. Roach*; *Rühl*; *G. Ranvier*; *Sadler*; *Cowell Stepney*; *A. Taylor*; *W. Townshend*; *E. Vaillant*; *J. Weston*; *De Wolfers*; *F. J. Yarrow*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Leo Frankel — Ausztria és Magyarország; *A. Herman* — Belgium; *Th. Mottershead* — Dánia; *A. Serraillier* — Franciaország; *Karl Marx* — Németország és Oroszország; *C. Rochat* — Hollandia; *J. P. MacDonnel* — Írország; *F. Engels* — Olaszország és Spanyolország; *Walery Wróblewski* — Lengyelország; *Hermann Jung* — Svájc; *J. G. Eccarius* — Egyesült Államok; *Le Moussu* — az Egyesült Államok francia szekciói

J. Hales, főtitkár

London, 1872 április 17.

A megírás ideje: 1872 április 13 és 16 között
A megjelenés helye: Külön röpiratban
Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A Ferrarai Munkások Egyesületének[107]

Polgártársak!

Válaszolva március 3-i becses leveletekre, a Főtanács nevében megköszönöm csatlakozástokat a Nemzetközi Munkásszövetséghez; ugyanakkor közölnöm kell, hogy a Tanács, mielőtt elfogadná, felvilágosítást kíván arról, hogyan értelmezendő az „autonómiátokra" vonatkozó fenntartás.

Valamely egyesület megalakulásakor mindenekelőtt rögzíteni kell a szervezeti és ügyviteli szabályzatot, mint ahogy nektek magatoknak is vannak ilyen szabályzataitok, s van az Internacionálénak is. Ez utóbbiakat talán nem ismeritek, miért is mellékelten küldök egy példányt francia nyelven. Szíveskedjetek azt egyesületetek elé terjeszteni és elfogadás esetén értesítsetek erről. Ez az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat Szövetségünk egyedüli törvénye, autonómiátokat csak ez korlátozhatná. De magatok is meg fogjátok érteni, hogy az Internacionálénak nem lehet kétféle szekciója: olyan, amely elfogadja a közös törvényeket és olyan, amely elutasítja őket*. Ámde remélem, hogy számotokra semmiféle nehézséget nem okoz majd e törvények elfogadása, amelyeket egész Európa munkásai alkottak hét év alatt évente megtartott kongresszusaikon, és amelyeket valamennyi kongresszus elismert.

Az ügyviteli szabályzat V. szakaszának 1. cikkelye leszögezi, hogy „minden szekciónak jogában áll helyi ügyvezetését illetően a helyi körülményekhez és országa sajátos törvényeihez igazodó szervezeti és ügyviteli szabályzatot bevezetni". De ez a szervezeti és ügyviteli szabályzat semmi olyat nem tartalmazhat, ami az általános szervezeti és ügyviteli szabályzattal ellenkezik.** Az ügyviteli szabályzat V. szakaszának 1. cikkelye szerint a

---

* *A levél fogalmazványában Engels hozzáfűzte, majd áthúzta:* „*és megőrzi autonómiáját*". — *Szerk.*

** *A levél fogalmazványában Engels hozzáfűzte, majd áthúzta:* „Mivel Olaszországnak mindeddig nincsen szabályszerű föderális tanácsa, az olaszországi szekciók szervezeti és ügyviteli szabályzatának felülvizsgálata a Főtanács feladata." — *Szerk.*

Főtanács felelős minden új szekció befogadásáért vagy elutasításáért, s reá hárul az a funkció is, hogy felülvizsgálja, vajon ezeknek az új szekcióknak a szervezeti és ügyviteli szabályzata összhangban áll-e a fenti cikkellyel; kérlek tehát benneteket, szíveskedjetek szervezeti szabályzatotok egy példányát e formalitás elintézése céljából a Főtanácsnak megküldeni.

Alla Società dei Lavoratori ferraresi

A megírás ideje: 1872 április 16.

A megjelenés helye: Marx—Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962

Eredeti nyelve: olasz

Friedrich Engels

Londoni levelek[108]

I

[Az angol mezőgazdasági munkások sztrájkja]

London, [1872] április 20.

Angliában a munkásmozgalom ez utóbbi napokban roppant nagy lépéssel haladt előre, gyökeret eresztett a mezőgazdasági munkások körében, méghozzá szilárdan. Ismeretes, hogy Nagy-Britanniában az egész föld igen korlátolt számú nagybirtokos tulajdona, s földbérlet címén a legszegényebbek közülük 100 000, a leggazdagabbak sok millió líra évi jövedelmet húznak. Westminster őrgrófjának évi jövedelme több mint tízmillió.

A földeket nagy parcellákra osztották fel, melyeket kevés paraszt művel meg gépek segítségével a nagybérlő számlájára. Kisgazdák nincsenek; a mezőgazdasági munkások száma, mely az általuk megművelt földterülethez viszonyítva már amúgy is kicsi, új gépek bevezetése folytán évről évre csökken, így az angol mezőgazdasági munkások, akik tudatlan, ma inkább mint valaha röghöz kötött rabszolgák és ugyanakkor a konkurrencia áldozatai is, a lakosság legrosszabbul fizetett osztályát alkotják. Néhányszor fellázadtak mostoha sorsuk ellen; 1831-ben Dél-Angliában felgyújtották a bérlők széna- és gabonakazlait[109]; néhány évvel ezelőtt ugyanezt tették York grófságban, időről időre saját körükben ellenállási egyesületet próbáltak alakítani, de ez nem járt komoly eredménnyel. A mostani mozgalom azonban néhány hét alatt olyan méreteket öltött, hogy óriási sikere biztosra vehető. Ez a mozgalom Warwick grófság földmunkásai körében indult meg; a munkások azt követelték, hogy 11 vagy 12 shilling (13 vagy 14 frank) összegű hetibérüket emeljék fel 16 shillingre (19 frank); céljuk elérésére ellenállási egyesületet alapítottak és sztrájkba léptek.[110] Általános rémület tört ki a földbirtokosok, a bérlők és a grófság konzervatív elemei között; a testi és lelki rabszolgaság-

ban tartott munkások több mint ezer év után lázadozni mertek az urak hatalma ellen! És valóban fel is lázadtak, sztrájkba léptek, mégpedig olyan eredményesen, hogy két vagy három hét leforgása alatt nemcsak Warwickshire, hanem a vele határos nyolc grófság összes mezőgazdasági munkásai is csatlakoztak a lázadáshoz. A mezőgazdasági munkások szövetsége az lett a megrémült földbirtokosok és bérlők számára, ami az Internacionálé Európa reakciós kormányai számára: ijesztő kísértet, melynek még a neve is rémületbe ejti őket. És szembeszálltak vele, de hiába; a szövetség, melyet az ipari munkások ellenállási szervezetei segítettek tanáccsal és tapasztalatokkal, megszilárdult és napról napra terjeszkedett; még a burzsoá közvélemény is támogatta. A burzsoázia, bár politikai szövetségi paktum köti az arisztokráciához, mindig afféle kisebb gazdasági háborút visel ez utóbbi ellen; s mivel a jelen pillanatban nagy ipari virágzást él át, amikor sok munkásra van szükség, szinte minden sztrájkoló parasztot a városokba költöztettek, ahol sokkal különb munkát és fizetést adtak nekik, mint aminőt a mezőgazdaságban kaphattak volna. Így tehát a sztrájk teljes sikerrel járt, olyannyira, hogy a földbirtokosok és bérlők egész Angliában önszántukból 25—30 százalékkal emelik a mezőgazdasági munkások bérét. Ez az első nagy győzelem a falusi proletariátus szellemi és társadalmi életének új korszakát fogja megnyitni, tömeges bekapcsolódását a tőke zsarnoksága ellen küzdő városi proletármozgalomba.

Az elmúlt héten az angol parlament az *Internacionáléval* foglalkozott. Cochrane úr, ez a dühödt reakciós, azzal vádolta ezt a rettenetes munkásszövetséget, hogy a Párizsi Kommünnek parancsot adott az érsek* meggyilkolására és a város felgyújtására! Ezután Cochrane úr megtorló intézkedéseket követelt a Főtanács ellen, mely jelenleg Londonban székel. A kormány természetesen azt válaszolta neki, hogy az internacionalisták, éppúgy mint Anglia minden lakosa, csak a törvény előtt felelősek, s mivel azt eddig nem szegték meg, nincs ok arra, hogy megtorló intézkedéseket foganatosítsanak ellenük.[111] Úgy hiszik, hogy a Főtanács felelni fog Cochrane úr hamis állításaira.**

F. E.

Lettere Londinesi [I]

A megjelenés helye: „La Plebe",
1872 április 24. (48.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

---

* Georges Darboy. — *Szerk.*

** *V. ö. 60—64. old.* — *Szerk.*

Friedrich Engels

[Theodor Cuno üldöztetéséről[112]]

Egy idő óta ismeretes, hogy Németország, Ausztria és Olaszország kormányai összeesküdtek, hogy hajszát indítsanak az Internacionálé tagjai ellen.[13] Hogy miképpen működik ez az összeesküvés, azt a következő tények mutatják: Milánóban az Internacionálé egyik jeles tagját, Theodor Cuno polgártársat, porosz származású mérnököt, aki egy nagy gépgyárban dolgozott, állásából elbocsátották, majd február 25-én letartóztatták, és minden iratát, valamint a birtokában levő fényképeket (köztük apjáét stb.) elkobozták. Megbilincselve Veronába vitték, ahol majdnem egy hónapig fogva tartották, tolvajok és gyilkosok közt, és ezekkel egyforma bánásmód mellett, miközben iratait felülvizsgálás végett Rómába küldték. Március 29-én egy közönséges bűnözőhöz láncolva a határra szállították, és átadták az osztrák hatóságoknak. Itt értesült Cuno először letartóztatásának okáról. Milyen nagy volt a meglepetése, amikor megtudta, hogy azért tartóztatták le, mert „Milánóban munka nélküli nincstelen csavargó volt, s mi több, a nemzetközi szocialista párt veszélyes ügynöke, miért is kiutasították Olaszország területéről"! Nos, Cuno annyira nem volt munkanélküli, hogy március 1-én Comóban az egyik gyár igazgatójaként igen jövedelmező állást kellett volna elfoglalnia, és nincstelen sem volt, mert az olasz hatóságoknak, amikor elváltak tőle, át kellett adniok neki 111 frankot — saját pénzét! Az osztrák hatóságok nem értették ezt az ellentmondást, de ahelyett hogy szabadon bocsátották volna, átadták egy rendőrnek azzal, hogy kísérje őt, Cuno költségén, a bajor határra; ilyenformán Cunónak nemcsak további hét éjszakát kellett börtönben töltenie, hanem pénzének nagyobb részét is el kellett költenie. A bajor határon — kétségtelenül a kellő utasítások hiányának és a bajor rendőrség ősi ostobaságának jóvoltából — értesült arról, hogy táviratoztak hozzátartozóinak és miután kielégítő válasz érkezett, végre szabadon bocsátották. Látható tehát, hogy az Internacionálé ellen kötött európai rendőri szövetség valóság. Megtehették volna, hogy Cunót a svájci határra küldik és ott szabadon bocsátják; ehelyett ki kellett őt szolgáltatni az osztrákok-

nak és az osztrákok útján a bajoroknak, hogy mint közönséges bűnözőt egyik börtönből a másikba küldjék. Ime a „szabad" alkotmányos monarchiák liberalizmusa.

A megírás ideje: 1872 április 22–23.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1872 április 27. (187.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

[Az ír szekciók és a brit föderális tanács kapcsolatairól[113]]

Engels polgártárs kijelentette, hogy ennek az indítványnak az igazi célja az, hogy az ír szekciókat a brit föderális tanács fennhatósága alá helyezze, amibe az ír szekciók sohasem fognak beleegyezni, a Főtanácsnak pedig sem jogában, sem hatalmában nem áll, hogy erre kötelezze őket. A szervezeti és ügyviteli szabályzat szerint a Főtanácsnak nincs hatalma arra, hogy bármely szekciót vagy ágazatot valamely föderális tanács fennhatóságának elismerésére kényszerítsen. Persze köteles bármely föderális tanács fennhatósága alá tartozó új ágazat felvételének engedélyezése vagy elutasítása előtt e tanács véleményét kikérni. De Engels polgártárs megállapítása szerint az angliai ír szekciók éppoly kevéssé tartoznak a brit föderális tanács fennhatósága alá, mint az itteni francia, német vagy olasz* szekciók. Az írek minden tekintetben különálló nemzetiséget alkotnak, s az a tény, hogy angol nyelven beszélnek, nem foszthatja meg őket attól a minden nemzetiséget megillető jogtól, hogy az Internacionálén belül független nemzeti szervezetük legyen. Hales polgártárs úgy beszélt Anglia és Írország kapcsolatairól, mintha ezek a legidillikusabbak volnának, olyasfélék, mint Anglia és Franciaország kapcsolatai a krími háború idején,[114] amikor a két ország uralkodó osztályai nem győzték egymást dicsérni, s minden a legtökéletesebb összhangot sugározta. De itt egészen más eset forog fenn. Itt az angol hódítók hétévszázados írországi uralmának, Írország elnyomatásának esete forog fenn, és amíg ez az elnyomás tart, az ír munkások arculcsapását jelenti az a követelés, hogy vessék alá magukat a brit föderális tanácsnak. Írország Angliával szemben nem egyenrangú fél, helyzete olyan, mint Lengyelországé Oroszországgal szemben. Vajon mit szólnának, ha a Főtanács arra szólítaná fel a lengyel szekciókat, hogy ismerjék el fölöttes szervüknek a pétervári orosz föderális tanácsot, vagy ha a porosz-lengyelországi, az észak-schleswigi és az elzászi szekcióktól azt kívánná, hogy vessék alá magukat a berlini föderális tanácsnak? Már-

* *A Főtanács jegyzőkönyvében*: vagy lengyel — *Szerk.*

pedig az ír szekcióktól lényegében ezt kívánják. Ha egy hódító nemzet tagjai arra szólítanák fel az általuk meghódított és továbbra is elnyomott nemzetet, hogy felejtse el nemzeti mivoltát és helyzetét, „tegye félre a nemzeti ellentéteket" stb., ez nem internacionalizmus lenne; ezzel tulajdonképp a járom elviselését prédikálnák, s a hódító uralmát próbálnák az internacionalizmus leple alatt igazolni és állandósítani. Helybenhagyása lenne ez annak az angol munkások körében túlságosan is elterjedt nézetnek, hogy ők az írekhez viszonyítva felsőbbrendű lények és olyan arisztokraták, mint amilyeneknek a rabszolgatartó államok hitvány fehér emberei tekintik magukat a négerekhez viszonyítva.

Olyan esetben, mint az íreké, az igazi internacionalizmust okvetlenül önálló nemzeti szervezetre kell alapozni. Az írek, éppúgy mint más elnyomott nemzetiségek, csak a hódító nemzet tagjaival egyenrangú félként és a hódítás ellen tiltakozva csatlakozhatnak a Szövetséghez. Az ír szekciók tehát szervezeti szabályzatuk bevezetésében nemcsak jogosultak, hanem kötelesek is voltak leszögezni, hogy nekik, mint íreknek, első és legsürgetőbb feladatuk nemzeti függetlenségük kivívása. Az angliai ír és angol munkások közti ellentét Angliában mindig is az osztályuralom fenntartásának egyik leghatásosabb eszköze volt. Engels felidézte azokat az időket, amikor saját szemével látta, hogyan ebrudalják ki az írek Feargus O'Connort és az angol chartistákat a manchesteri Hall of Science-ból.[115] Most első ízben van esély arra, hogy az angol és az ír munkások közös felszabadulásuk érdekében együttesen és összhangban cselekedjenek, ez pedig olyan eredmény, aminőt hazájukban semmilyen korábbi mozgalom nem tudott elérni. S alighogy ez megindult, olyan felszólítás hangzik el, amely szerint azt kellene diktálni az íreknek, hogy mozgalmukat ne a maguk módján folytassák, hanem vessék alá magukat egy brit tanács irányításának! De hiszen ez azt jelentené, hogy az írek angliai leigázását az Internacionáléban is meghonosítjuk! Ha e javaslat kezdeményezőit olyan csordultig megtölti az igazi nemzetközi szellem, ám bizonyítsák ezt be azzal, hogy a brit föderális tanács székhelyét áthelyezik Dublinba és egy írekből álló tanácsnak rendelik alá.

Ami az ír és az angol szekciók közti állítólagos összetűzéseket illeti, ezeket az okozta, hogy a brit föderális tanács egyes tagjai be akartak avatkozni az ír szekciók ügyeibe, rá akarták bírni őket, hogy mondjanak le sajátos nemzeti jellegükről és helyezkedjenek a brit tanács fennhatósága alá. — Azután pedig az angliai ír szekciókat nem lehet az írországi ír szekcióktól elkülöníteni; nem lenne helyes, ha az írek közül néhányan a londoni föderális tanácstól, mások pedig a dublini föderális tanácstól függenének. Az írországi ír munkások körében folytatott tevékenységünk bázisai az angliai ír szekciók; ezek

fejlettebbek, mivel kedvezőbb körülmények között működnek és az írországi mozgalom propagálása és szervezése csak az ő közvetítésükkel valósítható meg. Vajon pusztítsák-e el szándékosan saját tevékenységük bázisát, dobják-e félre az egyetlen eszközt, melynek segítségével az Internacionálé valóban megnyerheti Írországot? Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy az ír szekciók — igen helyesen — sohasem egyeznének bele abba, hogy feladják önálló nemzeti szervezetüket és alárendeljék magukat a brit tanácsnak. A kérdés lényege tehát ez: békében hagyjuk-e az íreket vagy elkergetjük-e őket a Szövetségből? Ha a Főtanács elfogadná az indítványt, voltaképpen azt mondaná az ír munkásoknak, hogy az angol arisztokrácia írországi uralma, majd az angol burzsoázia írországi uralma után most arra kell felkészülniök, hogy beköszönt az angol munkásosztály uralma Írország fölött.

A megírás ideje: 1872 május 14 körül

A megjelenés helye: Marx—Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata[116]

Néhány héttel ezelőtt egy pamflet jelent meg a következő címmel: *„A Nemzetközi Munkásszövetségnek és a hozzá tartozó republikánus szocialista társaságoknak egyetemes föderális tanácsa"*.

E pamflet célja nem csekélyebb, mint egy coup d'état* végrehajtása az Internacionálén belül. Meghirdeti egy második Főtanács megalakítását és egyúttal denunciálja mind az Internacionálé szervezetét, mind pedig Főtanácsának ügyvitelét. Kik hát ennek az** önmaga kinevezte egyetemes tanácsnak a tagjai és ennek a pamfletnak a szerzői? A dokumentum aláírói között található először is *John Weston*, a Főtanács tagja és volt pénztárnoka. John Weston a Főtanácshoz intézett levelében kijelenti, hogy nevét engedélye nélkül használták.

Ezután következik az úgynevezett *Általános Republikánus Liga*[117] hat küldötte, egy olyan társaságé, amely nem áll kapcsolatban az Internacionáléval. Továbbá: két küldött egy *föderális-republikánus-internacionális szekciótól*, amelynek létezéséről a Főtanács sohasem hallott. Majd két küldötte a *Föld- és Munkaligának*[118], amely társaság sohasem tartozott*** az Internacionáléhoz. Aztán: két úgynevezett° küldötte a londoni°° Német *Munkás Művelődési Egyletnek*, valójában annak a néhány németnek a küldötte, akiket az *Internacionáléval szemben nyilvánított ellenségeskedés* miatt kizártak nevezett Egyletből.[119] Végül négy küldött két francia társaságtól, amelyek összesen nem számlálnak húsz főt, s mindkettő hasztalanul kérte a Főtanácstól befogadását az Internacionáléba. E két társaság küldöttei között szerepel egy

* — államcsíny — *Szerk.*

** *Az „Eastern Post"-ban betoldva*: új — *Szerk.*

*** *Az „Eastern Post"-ban*: nem tartozik — *Szerk.*

° *Az „Eastern Post"-ban*: önmaga által kinevezett — *Szerk.*

°° *Az „Eastern Post"-ban hiányzik ez a szó.* — *Szerk.*

bizonyos *Vésinier*, akit a brüsszeli kongresszus által kijelölt bizottság 1868-ban *kizárt* az Internacionáléból és bizonyos Landeck úr, akit Piétri rendőrfőnök szökése* (1870) szeptember 4-én felmentett ama önkéntes és *„lelkiismeretesen betartott"* fogadalma alól, hogy *„tartózkodik az Internacionálétól és a politikától Franciaországban"***, s akit ráadásul a menekült kommünárok londoni társasága nemrég *kizárt.****

E dokumentum aláírói — csupa olyan ember, aki semmiféle kapcsolatban sincs az Internacionáléval — természetesen nagyon is jól tudják, hogy ugyanolyan joguk van az Internacionálé egyetemes tanácsává feltolni magukat vagy annak szervezetébe beavatkozni, amilyen joga az Internacionálé Főtanácsának lenne, hogy° magát a Brit Északi Vasút igazgatóságává feltolja vagy annak ügyvitelét megreformálja.

Nem csoda hát, hogy ezek az emberek teljesen tájékozatlanok az Internacionálé története és szervezete tekintetében. Honnan is tudhatnák, hogy°° a Főtanács a kongresszusoknak tartozik beszámolni, nem pedig nekik? Honnan is tudhatnák, hogy amikor a háború kitörése lehetetlenné tette az 1870-es kongresszus megtartását, a szekciók egyhangú határozata meghosszabbította a Főtanács teljhatalmát addig a pillanatig, amikor°°° a Főtanács a politikai helyzetet nyilvános kongresszus összehívására alkalmasnak tartja.

Ami a Főtanács által gondozott menekültalaphoz való hozzájárulásokat illeti, a Főtanács üléseiről közzétett jelentések beszámolnak az egész összegről, egyetlen fillér sem került nyugta nélkül elköltésre. Ezekbe a nyugtákba, csakúgy mint a Főtanács üzleti könyveibe, mindenkor betekinthet bármelyik adakozó pénztárnokunknál, Jung polgártársnál, 4, Charles Street, Northampton Square, Clerkenwell. Az ilyen betekintés be fogja bizonyítani, hogy a Főtanács nemcsak sok időt és fáradságot szentelt e számára idegen funkciónak, hanem egyúttal azt is, hogy mind össztestületként, mind pedig egyéni tagjai révén lehetőségeinek keretén belül hozzájárult ehhez a segélyalaphoz.

Az a kiterjedtség és befolyás, amelyet az Internacionálé már kivívott, az

---

* *Az „Eastern Post"-ban*: Louis Bonaparte rendőrfőnökének hirtelen szökése — *Szerk.*

** *Az „Eastern Post"-ban betoldva*: (vegyék figyelembe az Internacionálé ellen Párizsban lefolytatott harmadik perről megjelent beszámolót) — *Szerk.*

*** *V. ö. 24. old.* — *Szerk.*

° *Az „Eastern Post"-ban a mondat vége így hangzik*: beavatkozzon a Nagy Északi Vasút szervezetébe, vagy pedig annak igazgatóságává nyilvánítsa magát — *Szerk.*

°° *Az „Eastern Post"-ban betoldva*: szervezeti szabályzatunk szerint — *Szerk.*

°°° *Az „Eastern Post"-ban a mondat vége így hangzik*: a politikai viszonyok nyilvános kongresszus összehívását megengedik — *Szerk.*

iránta ellenséges és vele vetélkedő társaságoknak csak *egy* esélyt hagy a sikerre: kénytelenek bitorolni a nevét, hogy* alááshassák. Ezt a mindenféle árnyalatú kormány- és burzsoá sajtó — kezdve a rendőritől egészen az ún. demokrata és republikánus sajtóig — oly jól megérti, hogy ugyanazok az újságok, amelyek a Főtanács minden hivatalos közleményét rendszeresen kirekesztik, kárörvendő sietséggel kürtölnek ki Európa-szerte olyan jelentéktelen és nevetséges megnyilvánulásokat, mint amilyenek az „egyetemes föderális tanács" fellépése.

A Főtanács

R. Applegarth; *Ant. Arnaud*; *M. J. Boon*; *F. Bradnick*; *G. H. Buttery*; *Delahaye*; *Eugène Dupont*; *W. Hales*; *Hurliman*; *J. G. Eccarius*; *Jules Johannard*; *Harriet Law*; *F. Lessner*; *Lochner*; *Charles Longuet*; *Constant Martin*; *Henry Mayo*; *George Milner*; *Charles Murray*; *Th. Mottershead*; *Pfänder*; *John Roach*; *Rozwadowski*; *Rühl*; *G. Ranvier*; *Sadler*; *Cowell Stepney*; *A. Taylor*; *Sexton*; *W. Townshend*; *Ed. Vaillant*; *John Weston*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Karl Marx — Németország és Oroszország; *Frankel Leó* — Ausztria és Magyarország; *A. Herman* — Belgium; *F. Cournet* — Dánia; *Le Moussu* — Egyesült Államok: *Aug. Serraillier* — Franciaország; *Charles Rochat* — Hollandia; *J. P. MacDonnel* — Írország; *F. Engels* — Olaszország és Spanyolország; *Walery Wróblewski* — Lengyelország; *Hermann Jung* — Svájc

Hermann Jung, az ülés elnöke
John Hales, főtitkár

33, Rathbone Place, W. C.
London, 1872 május 20.

Erklärung des Generalrats
der Internationalen Arbeiterassoziation

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 június 1. (44.) sz.

Eredeti nyelve: német

---

* *Az „Eastern Post"-ban betoldva*: hatalmát — *Szerk.*

Karl Marx

Még egyszer Stefanoni és az Internacionálé[120]

[Levél a „Gazzettino Rosa"[121] szerkesztőségének]

London, 1872 május 23.

Szerkesztő úr,

A „Libero Pensiero"[122] március 28-i számában Stefanoni úr helyesen látta előre, hogy — ámbár Liebknechttel pórul járt[123] — folytonos rágalmaira továbbra is hallgatással válaszolnék. Ha most megtöröm ezt a hallgatást, ennek az az oka, hogy Karl Vogt úr, akit „Vogt úr" című könyvemmel Németországban politikailag és erkölcsileg megsemmisítettem, ma elvbarátja, Stefanoni állításainak sugalmazójaként bukkan fel újra.

Stefanoni úr Vogtnak ellenem és általában a német kommunista párt ellen írott könyvéből idézi a Cherval rendőrkémhez fűződő kapcsolataimról szóló mesét; ám megfontoltan elhallgatja J. Ph. Becker genfi levelét, mely a legtréfásabb hangnemben leplezi le Vogt otromba koholmányait (lásd „Herr Vogt", 21. old.[124]).

Ezt a rágalmat és más ehhez hasonló állításokat, melyekkel Vogt a maga szennyes könyvét megtöltötte, néhány nappal a könyv megjelenése után a berlini „Nationalzeitung"[125] közzétette. Londonból azonnal pert indítottam rágalmazás miatt. A porosz joggyakorlat szerint mindenekelőtt előzetes eljáráson kellett átesnem, vagyis bírósági engedélyt kellett kapnom a „Nationalzeitung" szerkesztőjének perbe fogására. Kénytelen voltam tehát a bíróságok egész lépcsőzetét végigjárni, a vizsgálóbírótól a legfelső bíróságig, hogy nulla eredményre jussak. Szóval megtiltották nekem egy olyan per megindítását, mely erősen kompromittálná Vogt urat (aki „Politische Studien" című írásában éppen akkor szólította fel Poroszországot, hogy fegyveres erővel hajtsa uralma alá Németország többi államát) — de ugyanúgy kompromittálná azt az újságot is, mely egy fiktív ellenzék álarca mögé búvva a kormány

szekerét tolta és később Bismarck legszolgaibb eszközének bizonyult, — s amely per végül teljes elégtételt szolgáltatott volna annak az embernek, akit akkor felülről jövő parancsra Németország egész megvásárolt sajtója megrágalmazott.

A porosz bíróságokkal vívott harcomnak minden mozzanata, az eléjük terjesztett igazoló okmányokkal együtt, nyomtatásban megjelent „Vogt úr" című könyvemben, a jeles Stefanoni úrnak tehát tudnia kell róluk.

Stefanoni úr „Leleplezések a kölni kommunista-perről" című írásomból (1853) is[126] idéz, hogy mit bizonyítson? Azt, hogy kapcsolatban álltam a német kommunistákkal.

Erre büszke vagyok. Említett kiadványom igazi célja egyébként az volt, hogy kimutassam, miszerint a Kommunisták Szövetsége nem volt titkos társaság a büntető törvénykönyv értelmében, és hogy a porosz kormány éppen ezért kénytelen volt a gyalázatos Stieberrel és cinkostársaival egy sor hamis okiratot gyártatni, melyeket azután nekem és a vádlottaknak tulajdonítottak. Németországban ma még Bismarck hívei között sem akad senki, aki ezt a tényt tagadni merné. Hogy Stefanoni úr nemcsak Vogttal, hanem még Stieberrel is egy követ fúj, az már túlságosan forte* még egy Stefanoni vágású esprit fort-tól** is.

Lapjának április 18-i számában Stefanoni úr újból támad. Könyvemben kellőképpen bebizonyítottam, hogy Vogt úr 1859-ben eladta magát Bonaparté-nak, fő ügynökévé szegődött Németországban és Svájcban. Tíz évvel később barátainak, Jules Favre-nak és társainak indiszkréciója csupán alátámasztotta ezt a tényt.[127]

Teljesen hamis állítás az, hogy engem állítólagos német érdek Ausztria védelmére késztetett Vogt úrral, Itália e vitéz bajnokával szemben. 1848—49-ben a „Neue Rheinische Zeitung"-ban[128] síkraszálltam Itália ügyéért a parlament és a német sajtó többségével szemben. Később, 1853-ban és más időpontokban a „New York Daily Tribune"-ban[129] védelmembe vettem egy olyan embert — Mazzinit —, akivel elvi téren állandóan szemben álltam.[130] Egyszóval mindig a forradalmi Itália pártján voltam Ausztriával szemben.

De az 1859-es háború egészen más ügy volt. Ezt elítéltem, mert csak arra szolgált, hogy egy további évtizeddel meghosszabbítsa a bonapartista császárság létét, Németországot a porosz klikk uralma alá hajtsa és Olaszországot azzá tegye, ami ma.[131] Mazzini is kivételesen az én véleményemen volt (lásd

* — erős — *Szerk.*

** — erős szellem; szabadgondolkodó — *Szerk.*

„Pensiero ed Azione", 1859 május 12–15)[132]. Ebben az időben az okvetetlenkedő Vogt úr őt épp úgy támadta, mint engem.

Bár kész voltam Vogt urat mint bonapartista ügynököt kipellengérezni, mégsem voltam hajlandó annak a névtelen röplapnak az apaságát vállalni, melyet Karl Blind adott ki ellene. Stefanoni úr Vogt nyomán idézi azokat a nyilatkozatokat, melyeket ez utóbbi szerzett be a nyomdatulajdonostól és a szedőktől, bebizonyítandó, hogy nem Blind volt a röplap szerzője és hogy nem az említett nyomdatulajdonos nyomatta azt ki.

Nos, ha Stefanoni úr, mint állítja, elolvasta a könyvemet, a 186–187. oldalakon[133] megtalálhatta volna az említett szedőnek és szaktársának *egy angol bíróság előtt eskü alatt tett nyilatkozatait*, melyek leszögezik, hogy éppen Karl Blind volt a névtelen röplap szerzője!

Vogt után Stefanoni úr rátér Herzenre. Mindenekelőtt azt állítja, hogy Herzen jelen volt azon a gyűlésen, amelyen az Internacionálé megalakult, és a Szövetség létrejöttének időpontját 1867-re teszi. Mindenki tudja, hogy az Internacionálé 1864 szeptemberében egy Long Acre-i gyűlésen alakult meg,[134] ahol Herzen nem volt jelen. Stefanoni úr, a racionalizmus evangelistája, ugyanúgy kezeli az időrendet és a helyrajzot, ahogyan elődei tizennyolc évszázaddal ezelőtt az Új Testamentumban kezelték. Mintegy tíz évvel az Internacionálé megalapítása előtt elutasítottam azt a felhívást, hogy az orosz pánszlávista Herzen úr mellett szónokként fellépjek egy nyilvános demonstráció alkalmával.

Ugyanez a Herzen a halála után megjelent, fia által kiadott könyvében,[135] melyben hemzsegnek a rám vonatkozó hazugságok, nem meri azt mondani, hogy én őt *orosz kémnek* neveztem, mint azt az igazságszerető Stefanoni úr állítja. Egyébként azoknak, akik tisztázni kívánják, hogyan értékeljék a dilettáns szocialista Herzent, csak Szerno-Szolovjovics „Hazai ügyeink" című könyvecskéjét[136] kell elolvasniok.

Maradok szerkesztő úr
tisztelő híve
Karl Marx

Ancora Stefanoni e L'Internazionale
A megjelenés helye: „Gazzettino Rosa",
1872 május 28. (148.) sz.
Eredeti nyelve: olasz

Karl Marx

[Válasz Brentano első cikkére[137]]

A „Volksstaat"[138] szerkesztőségének

Egy barátom megküldte nekem Németországból a „Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage"[139] március 7-ről kelt 10. számát, amelyben a „német gyárosok szövetségének lapja" a következő című vezércikket hozza: „*Hogyan idéz Karl Marx*".

A Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenetében* a többi között Gladstone 1863 április 16-i költségvetési beszédéből idézek egy passzust, mely a parlamenti viták Hansard-féle félhivatalos kiadásában nem található.[140] Amiből a „Concordia" kedélyes gyároslogikája minden további nélkül ezt következteti: „Ez a mondat sehol sem található Gladstone beszédében", és széplelkének ujjongása ebben a kárörvendő, vastag betűkkel nyomtatott gyárosnémetségben tör utat:

„Marx ezt a mondatot alakilag és tartalmilag hozzáhazudta!"

Tényleg rendkívül furcsa volna, ha az eredetileg angol nyelven, Gladstone szeme láttára Londonban kinyomtatott alapító üzenet az ő szájába egy általam közbecsúsztatott mondatot adna, amely hét és fél éven át háborítatlanul körben járt a londoni sajtóban, hogy aztán végre-valahára a német gyárosszövetség „tudósai" Berlinben rajtakapják.

Az alapító üzenet kérdéses mondata így hangzik: „This intoxicating augmentation of wealth and power is entirely confined to classes of property" (Inaugural Address etc., 6. old.). (Szó szerinti fordításban: „*A gazdagság és hatalom e szédítő növekedése teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik.*"**)

A „Fortnightly Review"[141] egyik (1870 novemberi) cikkében, amely nagy feltűnést keltett, s amelyet az egész londoni sajtó megtárgyalt, Beesly úr,

* *V. ö. 16. köt. 3–11. old. – Szerk.*
** *V. ö. 16. köt. 5. old. – Szerk.*

az itteni egyetemen a történelem professzora, az 518. oldalon idézi: „*An intoxicating augmentation of wealth and power, as Mr. Gladstone observed, entirely confined to classes of property.*" (Vagyis: „*A gazdagság és hatalom szédítő növekedése, amely, mint Gladstone úr megjegyezte, teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik.*")[142]

De Beesly professzor cikke hat évvel később jelent meg, mint az alapító üzenet! Helyes! Forduljunk egy kizárólag a londoni City* részére szánt szakirathoz, amely nemcsak *az alapító üzenet előtt*, hanem még *a Nemzetközi Munkásszövetség megalapítása előtt* jelent meg. Címe: „The Theory of Exchanges. The Bank Charter Act of 1844", London 1864, kiadta T. Cautley Newby, 30, Welbeck Street.[143] Ez részletesen megbírálja Gladstone költségvetési beszédét és a 134. oldalon idéz belőle: „*This intoxicating augmentation of wealth and power is entirely confined to classes of property.*" (Vagyis: „*A gazdagság és hatalom e szédítő növekedése teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik.*"), tehát szó szerint úgy, ahogy én idézem.

Ez máris cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a német gyárosszövetség „*alakilag és tartalmilag hazudott*", amikor ezt a „mondatot" az „én" gyártmányomnak kiáltotta ki!

Mellesleg megjegyezve: a derék „Concordia" vastag betűkkel nyomat ki egy másik passzust, amelyben Gladstone az angol munkásosztálynak az utóbbi húsz év folyamán elért „rendkívüli és minden országban és minden időkben példa nélkül álló" felemelkedéséről fecseg. A vastag betűk azt akarják jelenteni, hogy én ezt a passzust elsikkasztottam. Ellenkezőleg! Az alapító üzenetben éppen hogy a legnagyobb mértékben hangsúlyozom azt a kiáltó ellentmondást, mely e szemérmetlen frázis és az ugyanezen időszakról szóló angol hivatalos jelentések — mint Beesly professzor találóan jellemzi — „borzasztó statisztikája" („appalling statistics") között van.**

A „Theory of Exchanges" szerzője éppúgy, mint én, nem a Hansardból dézett, hanem az egyik londoni újságból, amely az április 16-i költségvetési beszédet április 17-én közzétette. 1863-as feljegyzéseimben azonban hiába kerestem a megfelelő kivonatot, tehát a lapnak a nevét is, amelyből vettem. De ennek semmi köze az ügyhöz. Jóllehet a londoni újságok parlamenti jelentései mindig eltérnek egymástól, abban mégis biztos voltam, hogy egészen egyikük sem sikkaszthatta el Gladstone ennyire feltűnő kijelentését. Utánanézek tehát az 1863 április 17-i „Times"-ban — ez akkor épp úgy mint

* London üzletnegyede. — *Szerk.*

** Más apologetikus szólamokat ugyanebből a beszédből a „Tőke" c. írásomban (638., 639. old.[144]) utasítok vissza. — *Marx jegyzete.*

most, Gladstone sajtóorgánuma volt —, és abban a 7. oldalon, az 5. hasábban a költségvetési beszédről szóló jelentésben olvasom:

„That is the state of the case as regards the *wealth of this country*. I must say for one, I should look almost with apprehension and with pain upon *this intoxicating augmentation of wealth and power*, if it were my belief that it was confined *to classes who are in easy circumstances*. This takes no cognizance at all of the condition of the labouring population. *The augmentation I have described*, and which is founded, I think, upon accurate returns, *is an augmentation entirely confined to classes of property*."

Vagyis: „Ez a helyzet *az ország gazdagságát illetően*. A magam részéről ki kell jelentenem, hogy majdnem aggodalommal és fájdalommal *néznék a gazdagság és hatalom e szédítő növekedésére*, ha az volna a hitem, hogy az a *jómódú osztályokra* korlátozódik.* Ez egyáltalán nem érinti a dolgozó lakosság helyzetét. *A növekedés, melyet vázoltam*" (tudniillik, amelyet épp az imént „*a gazdagság és hatalom e szédítő növekedésének*" jellemzett), „. . . *teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódó növekedés.*"

Gladstone úr tehát 1863 április 16-án „*alakilag és tartalmilag*" kijelentette az Alsóházban — saját sajtóorgánuma, az 1863 április 17-i „Times" jelentése szerint —, hogy „*a gazdagság és hatalom e szédítő növekedése teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik*", s csak abban az esetben érezne némi borzongást, ha ez csupán a szóbanforgó osztály egyik részének, az igazán jómódú részének javára szolgálna.

Italiam, Italiam![146] Végre elérkeztünk *Hansardhoz*. Gladstone úr volt olyan okos, hogy az ott utólag helyrepofozott kiadásból kicsenje ezt a paszszust, mely egy angol pénzügyminiszter szájából bizonyára kompromittáló. Egyébként hagyományos angol parlamenti szokás ez, s korántsem a pöttöm Lasker találmánya contra Bebel.[147] Ha pontosan összehasonlítanók Gladstone valóban elmondott beszédét, úgy ahogyan a „Times"-ban szerepel, annak utólag ugyancsak Gladstone által kiforgatott formájával, friss adalékot kapnánk ennek a kenetteljes, fráziscséplő, szőrszálhasogató, szigorúan templomos, jámborságát és liberális „lelki attitüdjeit" („attitudes of mind") félénken fitogtató burzsoá hősnek a jellemrajzához.

Egyik legbosszantóbb dolog „*A tőke*" című művemben az a nagy tömegű hivatalos bizonyíték a gyárosgazdálkodás ábrázolására, amelyben eddig egyetlen tudós sem volt képes hibát találni. Erről még a német gyárosszövetség urai is hallottak valamit harangozni. Ámde, gondolták:

* Az „easy classes", „classes in easy circumstances" szavakat alkalmasint először *Wakefield* vezette be a vagyonos osztály tulajdonképpeni gazdag részére vonatkozóan.[145] — *Marx jegyzete.*

Was kein Verstand der Verständigen sieht,
Das übet in Einfalt ein kindlich'Gemüt.*

A szót tett követte. Az alapító üzenet általuk gyanúsnak talált idézetéről felvilágosítást kérnek londoni üzletbarátjuktól, az első útjukba akadó Mundellától, aki maga is gyáros lévén, sebtében átküldi a tengeren nyomtatásban Hansard parlamenti vitáinak kivonatát. Most megkapták gyártási titkomat. Nemcsak a szöveget gyártom, hanem ráadásul a hozzávaló idézeteket is. És győzelemittasan világgá kiáltották: *„Hogyan idéz Karl Marx!"* Így árulták el egyszer s mindenkorra árum „hibáját", mégpedig, ahogy gyárosokhoz illik, közönséges üzleti úton, mindenféle tudományos költség nélkül.

E kínos utójáték talán felvilágosítja a gyárosszövetség okosait arról, hogy bármily kiválóan értenek is máskülönben az áruhamisításhoz, az irodalmi áru vizsgálatához annyit értenek, mint a szamár az ábécéhez.

Karl Marx

London, 1872 május 23.

An die Redaktion des „Volksstaat"
A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 június 1. (44.) sz.
Eredeti nyelve: német

*— Mit a bölcsek esze föl nem ér,
Gyakorolja a gyermeki tiszta kedély.[148] — *Szerk.*

Friedrich Engels

[A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának határozatai a hágai kongresszus összehívásáról és napirendjéről[149]]

I

Tekintettel a bázeli kongresszusnak[7] arra a határozatára, amely a legközelebbi kongresszus helyéül Párizst jelölte ki; továbbá a Főtanács 1870 július 12-i határozatára, amely a kongresszust — minthogy Párizsban akkor nem lehetett megtartani — az általános szervezeti szabályzat 4. cikkelye értelmében Mainzba hívta össze, ahol az összejövetelt a porosz—francia háború kitörése akadályozta meg; továbbá tekintettel arra, hogy az Internacionálé ellen mind Franciaországban, mind Németországban folyó kormányüldözések mindmáig lehetetlenné teszik a kongresszusnak akár Párizsba, akár Mainzba való összehívását; a Főtanács a szabályzat 4. cikkelye értelmében, amely felhatalmazza, hogy szükség esetén megváltoztassa a kongresszus találkozó helyét, a Nemzetközi Munkásszövetség legközelebbi kongresszusát 1872 szeptember 2-ra, hétfőre, Hágába (Hollandia) hívja össze.[150]

II

Tekintettel arra, hogy azok a kérdések, amelyeket az 1870 szeptember 5-re kitűzött mainzi kongresszus programja tartalmazott, nem felelnek meg az Internacionálé jelenlegi szükségleteinek, mivel e szükségleteket az azóta végbement nagy jelentőségű történeti események mélyrehatóan befolyásolták; tekintettel arra, hogy különböző országokban számos szekció és föderáció javasolta, hogy a következő kongresszus foglalkozzék az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat módosításával; továbbá arra, hogy az üldözések, amelyek jelenleg majdnem valamennyi európai országban az Internacionálé ellen folynak, az Internacionálé kötelességévé teszik szerve-

zetének megerősítését; a Főtanács, fenntartva magának a jogot, hogy később egy átfogóbb, a szekciók és a föderációk javaslataival kibővített programot dolgozzon ki, a hágai kongresszus napirendjére mint legfontosabb kérdést az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat módosítását tűzi.

A megírás ideje: 1872 június 18.

A megjelenés helye: „The International Herald", 1872 június 29. (13.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx és Friedrich Engels

[Előszó a „Kommunista Párt kiáltványa" 1872-es német kiadásához][151]

A Kommunisták Szövetsége[152], egy nemzetközi munkásegyesülés, amely az akkori viszonyok között magától értetődően csak titkos lehetett, az 1847 novemberében Londonban megtartott kongresszusán megbízta az alulírottakat a nyilvánosságnak szánt, részletes elméleti és gyakorlati pártprogram megfogalmazásával. Így keletkezett az itt következő „Kiáltvány", amelynek kézirata néhány héttel a februári forradalom[153] előtt jutott el kinyomtatás végett Londonba. Miután először németül került nyilvánosságra, ezen a nyelven Németországban, Angliában és Amerikában legalább tizenkét különböző kiadásban nyomtatták ki. Angolul első ízben 1850-ben Londonban, a „Red Republican"-ben[154] jelent meg, Miss Helen Macfarlane fordításában, majd 1871-ben Amerikában, legkevesebb három különféle fordításban. Franciául első ízben Párizsban, rövid idővel az 1848-as júniusi felkelés előtt[155], nemrégen pedig a New York-i „Le Socialiste"-ban[156] jelent meg. Egy újabb fordítása előkészületben van. Lengyelül Londonban jelent meg, rövid idővel első német kiadása után. Oroszul Genfben a hatvanas években.[157] Dán nyelvre ugyancsak hamarosan megjelenése után fordították le.

Bármennyire megváltoztak is a viszonyok az utóbbi huszonöt esztendő alatt, az ebben a „Kiáltvány"-ban kifejtett általános alapelvek nagyjában és egészében még ma is teljesen helyesek. Egyes részletek itt-ott javítandók lennének. Ezen alapelvek gyakorlati alkalmazása, jelenti ki maga a „Kiáltvány", mindenütt és mindenkor a történelmileg meglevő körülményektől fog függni, és ezért egyáltalában nem helyezünk különös súlyt a II. fejezet végén javasolt forradalmi rendszabályokra. Ez a passzus ma sok tekintetben másképp hangzanék. Tekintettel a nagyiparnak az utóbbi huszonöt esztendőben tett óriási továbbfejlődésére és a munkásosztálynak ezzel együtt tovább haladó pártszervezettségére, tekintettel az először a februári forradalomból, majd, még sokkal inkább, a Párizsi Kommünből adódó gyakorlati tapasztalatokra — amikor a proletariátus első ízben volt két hónapon át a politikai ha-

talom birtokában —, ma ez a program helyenként elavult. Nevezetesen a Kommün bebizonyította, hogy „a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet és nem hozhatja azt működésbe saját céljaira". (Lásd „A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete" német kiadásának 19. oldalát, ahol ez a gondolat bővebben ki van fejtve.*) Továbbá magától értetődik, hogy a szocialista irodalom kritikája mai szempontból hézagos, mert csak 1847-ig terjed, s hogy a kommunistáknak a különböző ellenzéki pártokhoz való viszonyára vonatkozó megjegyzések (IV. fejezet), bár alapvonásaikban még ma is helyesek, kifejtésükben azonban ma már azért is elavultak, mert a politikai helyzet teljesen átalakult, és a történelmi fejlődés a legtöbb ott felsorolt pártot elsöpörte a föld színéről.

De a „Kiáltvány" történelmi dokumentum, amelyen változtatni már nincs jogunk. Egy későbbi kiadás talán majd az 1847-től máig terjedő időközt áthidaló bevezetés kíséretében fog megjelenni; a jelenlegi utánnyomás túl váratlanul ért minket ahhoz, hogy időt hagyjon erre.

London, 1872 június 24.

Karl Marx
Friedrich Engels

Vorwort

A megjelenés helye: „Das Kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser", Lipcse 1872
Eredeti nyelve: német

* *V. ö. 17. köt. 306–307. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

Az Internacionálé Amerikában[158]

Olvasóink bizonyára értesültek már amerikai tudósításainkból, hogy az Egyesült Államokban szakadás állt be az Internacionálé tagjai között. Ami New Yorkban az utóbbi hónapokban történt, az csakugyan annyira új az Internacionálé történetében, hogy érdemes összefüggésében bemutatni. Ehhez alapul vesszük a madridi „Emancipación"[159] egyik (június 22-i) cikkét és kiegészítjük a rendelkezésünkre álló eredeti dokumentumokkal.

Tudvalevő, hogy Európában a burzsoázia és a kormányok az Internacionáléból valami félelmetes mumust csináltak, amely be is töltötte célját és minden jó polgárt annyira megrémített, hogy senkinek sem kell félnie attól, hogy az Internacionálét a polgári elemek tömeges csatlakozása valaha is elidegenítheti eredeti céljától. Amerikában ez másként van. Olyan dolgok, amelyektől az európai burzsoák és kormányok görcsöket kapnak, ott, éppen ellenkezőleg, érdekesnek tűnnek. Az a társadalom, amely földbirtokos nemesség nélkül és monarchia nélkül, tisztán polgári alapzaton nőtt naggyá, nevet az európai burzsoázia gyermeteg halálfélelmén, amely burzsoázia még mindig nem — legalábbis szellemileg még Franciaországban sem — nőtt ki a monarchia és a nemesség virgácsa alól. Minél félelmetesebbnek tűnt tehát az Internacionálé Európában, minél szörnyűbbnek ábrázolták az amerikai sajtó tudósítói — és ezeknél az uraknál senki sem tud rikítóbb színekkel festeni —, annál inkább gondolták Amerikában, hogy az Internacionáléból most lehetne tőkét kovácsolni, pénztőkét és politikai tőkét.

Hogy az amerikai társadalom mennyire előtte jár az európainak, csattanósan megmutatkozik abban a tényben, hogy e felfedezésre először két amerikai *hölgy* jutott és erre üzletet is próbáltak alapítani. Míg az európai burzsoázia férfiai reszkettek az Internacionálétól, két amerikai burzsoá nő, Victoria Woodhull asszony és nővére, Tenni Claflin kisasszony (a „Woodhull & Claflin's Weekly" kiadói), azt a tervet szőtték, hogy e szörnytársaságot kiaknázzák. S majdnem sikerült is nekik.

Ez a két milliomos nővér, a nőemancipáció és főként a „szabadszerelem"

prédikátorai, elszántan beléptek az Internacionáléba. A 9. szekció Claflin kisasszony, a 12. szekció Woodhull asszony irányításával alakult meg; hamarosan új szekciók követték őket Amerika legkülönbözőbb részeiben, valamennyit a nővérpár hívei alakították. Az érvényes rendelkezések szerint minden szekciónak joga volt egy küldöttet meneszteni a New Yorkban ülésező központi bizottságba. A következmény az lett, hogy ezt az eredetileg német, ír és francia munkásokból álló föderális tanácsot hamarosan a mindenfajta és mindkét nembeli amerikai polgári kalandorok tömege árasztotta el. A munkások a háttérbe szorultak, a két spekuláns nővér győzelme biztosnak látszott. Ekkor előtérbe lépett a 12. szekció, s megmagyarázta az amerikai Internacionálé megalapítóinak, hogy tulajdonképpen miről is van szó.

1871 augusztus 30-án a 12. szekció egy kiáltványt bocsátott ki,[160] W. West titkár aláírásával. Ebben a következőket találjuk:

„Az Internacionálé végcélja egyszerű, a férfi- és a nőmunkás felszabadítása a politikai hatalom meghódítása révén. Magában foglalja: először is mindkét nem politikai egyenlőségét és társadalmi szabadságát. A *politikai egyenlőség* mindenkinek a személyes részvételét jelenti azoknak a törvényeknek az előkészítésében, meghozatalában és végrehajtásában, amelyek szerint mindenkit kormányoznak. A *társadalmi szabadság* teljes biztosítást jelent a tisztán személyes természetű ügyekbe, tehát például a *vallási meggyőződésbe, a nemi viszonyba, a ruhaviseletbe stb.* való minden néven nevezendő illetéktelen beavatkozással szemben. Benne foglaltatik továbbá az egész világot átfogó *egyetemes kormányzat* létrehozása. E program természetesen *minden nyelvi különbözőség megszüntetését* is magában foglalja."

Nehogy a szóbanforgó cél félreérthető legyen, olyan szervezetet kívánnak, amely szerint „lehetőleg minden elektorválasztó kerületben legyen egy szekció, a politikai tevékenység megkönnyítésére... legyen minden városban a fennálló városi tanácsnak megfelelő városi bizottság, minden államban az állam törvényhozó tanácsainak megfelelő állami bizottság, az egész nemzet számára pedig az Egyesült Államok Kongresszusának megfelelő nemzeti bizottság... Az Internacionálé munkája nem kevesebbet foglal magában, mint a fennálló formákon belül egy olyan új kormányzati forma kialakítását, amelynek rendeltetése, hogy a régieket helyettesítse."

Eszerint tehát az Internacionálé hivatása nem a fennálló állam alapjainak megdöntése, hanem a fennálló állam kiaknázása. West úrnak csakugyan igaza volt, amikor („Woodhull & Claflin's Weekly", 1872 március 2.) így kiáltott fel: „A 12. szekció kiáltványának kibocsátása *új éra* kezdete volt az Internacionálé történetében!"

Ennek az „új érának" a megvalósításához mindenekelőtt le kellett rázni az eddig vitathatatlan joggal fennálló általános szervezeti szabályzatnak és kongresszusi határozatoknak a béklyóit. Ennek megfelelően a 12. szekció („W. & C. Weekly", 1871 október 21.) proklamálta, hogy „minden szekciónak független joga van a kongresszusi határozatokat, a Főtanács szervezeti szabályzatát és rendelkezéseit" (értsd a Szövetség általános szervezeti szabályzatát és ügyviteli szabályzatát[64]) „szabadon értelmezni, amennyiben minden egyes szekció felelős a saját fellépéséért".

A garázdálkodás most már tűrhetetlen lett. Munkásszekciók helyett mindenféle polgári szédelgők, szabadszerelem-hivők, asztaltáncoltatók, szellemidéző shakerek[161] stb. szekciói alakultak, s így az 1. szekció, az első Amerikában alakult (német) Internacionálé-szekció, végül egy felhívást bocsátott ki, amelyben ezzel a szédelgéssel szemben a Szövetség lényegileg proletár jellegét hangsúlyozta. A 12. sz. amerikai anyaszekció nyomban válaszolt. Az 1871 november 18-i „W. & C. W."-ben titkára, West útján kijelenti: „A polgárjogi egyenlőségnek a nőkre való kiterjesztése az egész világon *meg kell hogy előzzön minden általános változtatást a tőke és munka közötti viszonyban*... A 12. szekciónak fel kell szólalnia az egész tiltakozást" (az 1. szekcióét) „átható azon hamis feltevés ellen is, mintha a Nemzetközi Munkásszövetség a *munkásosztály szervezete* volna."

November 25-én a 12. szekciónak egy újabb tiltakozása következik, amelyben ez olvasható: „Az az állítás" (az általános szervezeti szabályzatban), „hogy a munkásosztály csak önmagát szabadíthatja fel, nem tagadható, de ez csupán abban az értelemben igaz, hogy *a munkásosztály nem szabadítható fel a saját akarata ellenére.*"[162]

Végül kitört a háború: egyik oldalon az államkiaknázók, állásvadászok, szabadszerelem-hivők, asztaltáncoltatók és egyéb polgári szédelgők, másik oldalon a munkások, akik együgyűségükben csakugyan azt képzelték, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség, Amerikában is, nem a burzsoáziának, hanem a munkásosztálynak a szervezete. Az 1. sz. német szekció a központi bizottságtól a 12. szekció félreállítását és mindazon szekciók küldötteinek kizárását kérte, amelyek nem állnak legalább kétharmad részben bérmunkásokból. Erre a követelésre szakadás állt be a központi bizottságban: a németek egy része és az írek meg néhány francia az 1. szekciót támogatta, míg az amerikaiak a francia szekciók többségével és két (svájci) német szekcióval együtt új központi bizottságot alakítottak.

A régi bizottság (ezt I. számúnak nevezzük) december 4-én egy körlevelet bocsátott ki[163], amelyben a tényállást a következőképpen írja le:

„A központi bizottságban, melynek minden reformszédelgés elhárítójá-

nak kellene lennie, a többség végül is a már majdnem feledésbe ment reformátorokból és népboldogítókból állott, s így történt, hogy olyanok, akik a szabadszerelem evangéliumát prédikálták, a legtestvériesebben együtt ültek azokkal, akik az egész világot egy közös nyelvvel akarták boldogítani vagy akik mezőgazdasági szövetkezeteket akartak alapítani; asztaltáncoltatók, ateisták és deisták, mindegyik a maga vesszőparipáját próbálta meglovagolni. Különösen a 12. szekció (Woodhull)... Az első lépés, amelyet itt meg kell tenni a mozgalom elősegítésére, ez: megszervezni és egyúttal ösztönözni a munkás és a tőkés érdekellentétében gyökerező forradalmi elemet... Az 1., 4., 5., 7., 8., 11., 16., 21., 23., 24., 25. és más szekciók küldöttei, miután látták, hogy hiábavaló minden fáradozásuk e garázdálkodás megfékezésére, a régi központi bizottság meghatározatlan időre való elnapolása után határozatot hoztak (1871 december 3.), hogy újat alakítanak, *amely igazi munkásokból áll.*"

Közben a II. sz. központi bizottság (Woodhull) szintén tovább ülésezett és feltöltötte magát egy sereg küldöttel az állítólagos új szekciókból, amelyeket főként a 9. és a 12. szekció alapított, de amelyek többnyire olyan gyöngék voltak, hogy alig volt elegendő tagjuk a legszükségesebb posztok (titkár, pénztárnok stb.) betöltésére.

Mindkét bizottság a londoni Főtanácshoz fellebbezett. Időközben különböző szekciók (pl. a 10. sz. francia és valamennyi ír szekció) a Főtanács döntéséig mindkét bizottságtól visszahúzódott.

A Főtanács március 5-én és 12-én hozta meg a „Volksstaat"-ban (37. sz.) már közzétett határozatait.* Ezek felfüggesztették a 12. szekciót, tanácsolták a két bizottság egyesítését egy amerikai kongresszusig, amely ez ügyben döntene, és a jövőre nézve javasolták minden olyan szekció felvételi kérelmének elutasítását, amely nem áll legalább kétharmad részben bérmunkásokból. Ezek a határozatok, noha indokoltan szinte kizárólag javaslati formájuk volt, eldöntötték az Internacionálé sorsát Amerikában. Mivel a lényeget illetően az I. sz. bizottságnak adtak igazat, lehetetlenné tették a II. sz. bizottság burzsoáinak, hogy az Internacionálé nevét külön céljaikra továbbra is kihasználják.

Továbbá, noha a londoni konferencia 17. sz. határozata[65] elrendelte, hogy a Szövetség összes belső ügyeit csakis a szekciókon és föderációkon belül, nem pedig a nagyközönség előtt tárgyalják, a II. sz. bizottság e határozat egyenes megsértésével a szakadás bekövetkezte óta a New York-i sajtó tudósítóit minden összejövetelére meghívta és gondoskodott arról, hogy az egész ügyet a leghírhedtebb burzsoá lapokban szellőztessék. Ugyanez tör-

* *V. ö. 45–48. old. – Szerk.*

tént most, amikor ez a bizottság kirohant a Főtanács ellen, amiért nem sikerült rászednie. New York legalávalóbb lapjai, mint a „Herald"[146] stb., a II. sz. bizottság révén abba a helyzetbe kerültek, hogy kijelenthették, miszerint az egész ügy a németek és franciák, a kommunizmus és szocializmus stb. közötti viszály, s a munkások New York-i ellenfeleinek örömére szolgált az Internacionálé állítólagos megsemmisítése Amerikában.

De emellett a II. sz. bizottság állandóan igyekezett a világ tudomására hozni, hogy az Internacionálé nem munkás-, hanem burzsoá társaság. Sajtóorgánuma, a „Woodhull & Claflin's Weekly" már 1871 december 16-án kijelentette: „A *mi* bizottságunkban nem kell kimutatni, hogy egy szekciónak kétharmada, illetve valamiféle töredéke *bérrabszolgákból* áll, *mintha szabadnak lenni bűn volna*"; és 1872 május 4-én megint kijelenti: „A Főtanács dekrétuma nem átallja javasolni, hogy a jövőben semmilyen amerikai szekciót ne fogadjanak be, amelyik nem áll legalább kétharmadában *bérrabszolgákból*. Netán *politikai rabszolgáknak* is kell lenniök? Az egyik ugyanaz, mint a másik. A »látszatreformerek, népboldogítók, polgári kuruzslók és politikai kufárkodók« behatolásától éppen a polgárok azon osztálya részéről kell tartani, amelynek nincs más megélhetési forrása, mint a *bérrabszolgaság hozama.*"

Ezzel a II. sz. bizottság egy irányban kimondta utolsó szavát. Nemcsak dőreség volt azt hinni, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség munkásoknak az egyesülése, hanem mi több, célját is csak akkor töltheti be igazán, ha a munkásokat, a bérrabszolgákat kizárja vagy legalábbis gyanúsnak nyilvánítja.

És mi hát a célja a (munkások nélküli) Nemzetközi Munkásszövetségnek Amerikában? Most erről is felvilágosítást kapunk. Közelednek a választások — az Egyesült Államok új elnökének megválasztása.

A „W. & C. W.", ez az elmaradhatatlan hölgylap, 1872 március 2-i számában „A küszöbönálló egyesült nagygyűlés" című cikkében ezt írja: „Az ország különböző reformátor elemeinek képviselői most azt a javaslatot tárgyalják, hogy májusban itt egy nagy közös gyűlést tartsanak... Tényleg, ha ez a gyűlés bölcsen jár el, ki tudja, hogy az elhalt Demokrata" (azaz rabszolgabarát) „Párt[165] maradványai nem kerülnek-e napvilágra és nem vesznek-e részt benne... Ott minden *radikálisnak* képviselve kellene lennie" stb.

Ugyanez a lap most hétről hétre felhívásokat közöl az összes világmegjavítókhoz, „munka-, földbirtok-, béke- és mértékletességi reformerekhez, internacionalistákhoz, a női választójog doktoraihoz és mindazokhoz, akik hisznek abban, hogy eljött az ideje az igazi erkölcs és vallás" (!) „elveinek végrehajtására"; aláírás — első helyen Victoria Woodhull, majd Th. H. Banks, R. W. Hume, G. R. Allen, W. West, G. W. Maddox, T. Millot, egy-

szóval a II. sz. bizottság főemberei. Mindezekben a felhívásokban kifejezetten megmondják, hogy a küldöttgyűlés jelölteket fog állítani az Egyesült Államok elnöki és alelnöki tisztségére.

Végül május 9-én, 10-én és 11-én megtartják a New York-i Apolló-csarnokban ezt a páratlan küldöttgyűlést. Egybesereglett ott Amerika minden hóbortos hím- és nőnemű lénye. A II. sz. bizottság egész tömegében jelen volt. Elhatározták, hogy az *Egyesült Államok elnökének Victoria Woodhull asszonyt jelölik*, mégpedig az *Internacionálé nevében*!

Egész Amerika harsány kacajjal válaszolt. Az ügyben érdekelt spekuláns amerikaiakat ez persze nem ingatta meg. De másként állt a dolog a beugratott németekkel és franciákkal. A 2. (francia) szekció visszahívta küldöttét a II. sz. bizottságtól és alávetette magát a Főtanács határozatainak. A 6. (német) szekció ugyancsak visszahívta a II. sz. bizottságtól küldöttét, Dr. Grossét, a berlini Schweitzer egykori magántitkárát, és visszavonult a II. sz. bizottságtól, amíg az alá nem rendeli magát a Főtanács határozatainak. Május 20-án további nyolc — francia és német — szekció vonult vissza a II. sz. bizottságtól, amely most már csupán az ismert kétes amerikai elemeket képviseli, akik csakugyan már az Internacionáléba történt belépésük előtt összetartoztak, — Madame Victoria Woodhullt, tartozékaival együtt. Ezek most kijelentik, hogy különálló, kizárólag amerikai Internacionálét akarnak alapítani, ami természetesen jogukban áll.

Időközben a Főtanács a saint-louis-i német szekció és a New Orleans-i francia szekció kérdezősködésére kijelentette, hogy csakis az I. sz. bizottságot (az Egyesült Államok mostani ideiglenes föderális tanácsát) ismeri el.[166] És ezzel végre befejeződött Madame Victoria Woodhull hadjárata az Internacionálé meghódítására.

Az „Emancipación" hozzáteszi: „E tények után mindenkiben, aki pártatlan, fel kell hogy merüljön a kérdés: *mikor* és *hogyan ért volna véget* ez a botrány, ha nincs Főtanács, melynek teljhatalma van arra, hogy érvényesítse az Internacionálé alapelveit és felfüggesszen olyan szekciókat és föderációkat, melyek a Szövetséget a maguk politikai vagy személyes céljaik eszközévé igyekeztek átgyúrni."

Die Internationale in Amerika
A megírás ideje: kb. 1872 július 9.
A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1872 július 17. (57.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

Friedrich Engels

A dolgozó osztályok felszabadulásáért küzdő pármai bizottságnak[167]

Június 7-én kelt leveletekből – postabélyegzője július 9., és július 13-án érkezett ide – arra kell következtetnem, hogy egyesületetek csatlakozni kíván a nagy Nemzetközi Munkásszövetséghez.

Tekintve, hogy szervezeti szabályzatotok semmi olyat nem tartalmaz, ami ellenkezik a Szövetség általános szervezeti és ügyviteli szabályzatával, csatlakozástoknak nincsen semmi akadálya.

Csupán az szükséges, hogy elismerjétek a Szövetség általános szervezeti és ügyviteli szabályzatát, melynek egy példányát mellékelten küldöm francia nyelven (mivel teljes és hiteles olasz kiadás nincsen). Szíveskedjetek ezzel kapcsolatban döntést hozni és az eredményt velem közölni, hogy igenlő esetben csatlakozástok ügyében megtehessem a szükséges lépéseket.

Al Comitato per l'Emancipazione
delle Classi lavoratrici in Parma

A megírás ideje: 1872 július 18.

A megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962.

Eredeti nyelve: olasz

Karl Marx

A Ruhr-vidéki sztrájkoló bányamunkásokhoz[168]

A német tőkés sajtó azt kívánja tőletek, hogy ejtsétek el a napi nyolcórás munkaidőre és a 25 százalékos béremelésre vonatkozó követeléseteket és kezdjétek el újra a munkát, nehogy a német ipar arra kényszerüljön, hogy szenét Angliából hozassa, és így a német pénz külföldre menjen, ahelyett hogy német munkát fizetne.

Ez a burzsoák örök jajveszékelése, mihelyt a munkások a saját lábukra állnak és megpróbálnak valamilyen követelést kiharcolni. Angliában, ahol ezt a régi nótát immár vagy negyven esztendeje fújják, senki ügyet sem vet már rá. A szóbanforgó esetben azonban érdemes kimutatni, hogy a tőkés sajtó szándékosan meg akar benneteket téveszteni azzal a mesével, hogy a kohótulajdonosoknak és gyárosoknak csupán írniok kell Angliába, s tüstént annyi szenet kapnak, amennyit csak akarnak.

Angliában a szénfogyasztás 1869 óta eddig soha nem látott mértékben emelkedett az angol ipar azóta bekövetkezett általános fellendülése folytán, a gyárak szaporodása, a vasutak megnövekedett fogyasztása, a tengergőzhajózás rohamos növekedése, főleg azonban a vasipar roppant kiterjedése folytán, amely az utóbbi három évben jóval felülmúlta a virágzás minden korábbi időszakát. A *Daily News*[169], egy liberális tőkés lap (ez év július 15-i* száma) így ír erről: „A jelenlegi széndrágulás egyik fő oka kétségtelenül a vasipar hirtelen és példátlan fellendülése. Észak-Anglia szolgáltatja az ország egész széntermelésének körülbelül a negyedét. Ennek nagy része Londonba és Dél- és Kelet-Angliába megy; nagyon sok kell gőzhajók számára is; de újabban a clevelandi (az észak-angliai bányák közelében levő) vaskohók fejlődése hirtelen helyi keresletet teremtett szén iránt. Hogy ez az iparág ennyire megnőtt, úgyhogy most alkalmasint legalább *öt-hatmillió*

* *A „Volksstaat"-ban tévesen*: 12-i — *Szerk.*

*tont** fogyaszt évenként, az a széntermelésnek magától értetődőleg hatalmas lökést adott. Ehhez járult a nyugati parton levő hematitvasérc-vidék gyors fellendülése. Cumberland és Lancashire nagyolvasztói tüzelőanyagukat csaknem kizárólag a durhami szénmedencéből szerzik be, és mérsékelt becslés szerint évenként *másfél millió tonra* van szükségük. Az épülő új nagyolvasztóknak csak magában Észak-Angliában évi *háromnegyed millió tonra* lesz szükségük. Ehhez járulnak a nyugati part új hengerművei és új nagyolvasztói. Ezért nem meglepő, hogy a tüzelőanyag-kérdés egész Észak-Angliában csakhamar életkérdéssé lett, és érthető volt, hogy a szénárak gyorsan emelkedtek. Dél-Staffordshire-ben, Skóciában, Dél-Walesben, Derbyshire-ben, Nyugat-Yorkshire-ben és más vidékeken ugyanezek az okok idézték elő a szénárak emelkedését."

Ilyen körülmények között az angol bányamunkások azt tették, amit ti: magasabb bért és rövidebb munkaidőt követeltek. Az angol bányatulajdonosok, akik, mint mindig, tisztánlátás és élettapasztalat dolgában jóval felülmúlták német konkurrenseiket, nem ellenkeztek komolyan, hanem beleegyeztek az összes követelésekbe. Hallgassátok meg, mit ír még a *Daily News*: „Időről időre felemelték a bért ... A bányamunkások továbbá a munkaidő rendszeres megrövidítését követelték. Mármost szakemberek azt állítják, hogy egy munkás jelenleg csak háromötödét termeli annak a szénmennyiségnek, amelyet régebben, lanyha üzletmenetkor és alacsonyabb bérért termelt. Lehetne viszont több munkást alkalmazni; de munkásokat nem lehet pillanatok alatt szerezni. Persze hozattak néhányat a földművelő kerületekből; de vájároknak hosszú tanulóidőre van szükségük, és ezért a baj itt csak lassan és fokozatosan orvosolható. Ez idő szerint a munkások néhány vidéken *elérték* a munkaidő *napi nyolc órára* való korlátozását, miközben *mindenütt oly gyorsan követik egymást a béremelések*, hogy úgy látszik, nincs más kiút, mint a szénárak emelése."

Ehhez járul még egy másik körülmény. *A legfelső szénrétegek szinte egész Angliában kimerültek*, és egyre mélyebben kell fejteni. Halljátok ismét a *Daily News* cikkét. „Ezeknek a dél-staffordshire-i értékes szénrétegeknek legjobb telepeit rablógazdálkodással kifosztották. Ennek az egykor szénben gazdag övezetnek számos vidékén kimerültek a telepek, és egyre több hányót változtatnak megint szántófölddé és legelővé, bár még sok ezer hold (hányó) kihasználatlan. Amellett a körzet tartalékai még nem merültek ki. Mélyebb aknákat létesítenek körben a régi szénterület körül ... De

* Egy angol ton majdnem pontosan egyenlő 2000 vámfonttal, illetve 1000 kilogrammal. — *Marx jegyzete.*

a helyzet olyan, hogy a szén kifejtése, még a legújabb segédeszközökkel is, egyre költségesebb lesz, amihez még hozzájárul, hogy a telepek távolabb vannak a kohóművektől... Amit Dél-Staffordshire-ről mondottunk, sok más vidékre is érvényes. A szenet nagyobb mélységből kell felhozni, és rendeltetési helyéig nagy távolságokra kell szállítani."

Ennek az a következménye, hogy a szénárak, a telepen való átvétel esetén, mint a *Daily News* mondja, „megkétszereződtek", és hogy *valóságos szénínség állott be*, amely az egész ország figyelmét magára vonja. Egy másik lap, az angol tőkések fő gazdasági lapja, az *Economist*[170] július 20-i számában ezt mondja: „Ez év eleje óta a szén ára szüntelenül emelkedett, úgyhogy most 60–100 százalékkal drágább, mint egy évvel ezelőtt... Nem telik bele egy-két hét, s a felár esetleg jóval több lesz 100 százaléknál, amellett semmilyen komoly jel sem mutat arra, hogy nem fog tovább emelkedni. A szénkivitel ez év júniusában 1 108 000 ton volt, vagyis 4 százalékkal több, mint az előző év júniusában, de értéke 758 000 font sterling volt, vagyis 53 százalékkal több. Az idén a júniusban kivitt szén értéke tononként átlagosan 13 shilling 9 penny (vagyis 4 tallér 17 $^1/_2$ garas) volt; tavaly 9 shilling 4 penny (vagyis 3 tallér 3 $^1/_2$ garas)."

A „*Spectator*"[171], egy harmadik tőkés lap ugyancsak közli (július 20.), hogy Londonban a jó háztartási szén ára 23 shillingről, vagyis 7 tallér 20 garasról 35 shillingre, vagyis 11 tallér 20 garasra emelkedett.

Ezekből a tényekből láthatjátok, mit jelentenek a kohótulajdonosoknak és gyárosoknak azok a fenyegetései, hogy szenüket Angliából szerzik be. **Alfred Krupp úr kiadhat annyi ukázt, amennyit akar, az angol szenet drágábban kell megfizetnie, mint a Ruhr-vidékit, és nagyon kérdéses, hogy egyáltalán kap-e belőle.**

Mint a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Németország ügyeivel megbízott titkára, kötelességemnek tartottam, hogy ezeket a tényeket tudomásotokra hozzam.

K. Marx

London, 1872* július 21.

An die streikenden Bergarbeiter im Ruhrtal

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1872 július 27. (60.) sz.

Eredeti nyelve: német

---

* *A „Volksstaat"-ban tévesen*: 1871 – *Szerk.*

Karl Marx

[Válasz Brentano második cikkére][172]

A „Volksstaat" szerkesztőségének

A július 4-i „Concordiá"-ban a német gyárosok szövetsége igyekszik nekem bebizonyítani, hogy „tudósai" éppoly kiválóan értenek az irodalmi áru felülvizsgálatához, mint gyárosai az áruhamisításhoz.

Hivatkozással Gladstone 1863 április 16-i költségvetési beszédéből az Internacionálé alapító üzenetében idézett passzusra, a gyárosok sajtóorgánuma (10. sz.) ezt mondta: **„Marx e mondatot alakilag és tartalmilag hozzáhazudta."**

E mondatot a lap tehát alakjában és tartalmában, szőröstül-bőröstül, az én gyártmányomnak nyilvánította. Sőt mi több. Egészen pontosan tudta, hogyan gyártottam. „A tényt", fejtegette e lap, „hogy Gladstone ezt stb. felhozza, *Marx felhasználja arra, hogy Gladstone-nal azt mondassa* stb."

Ugyanezt a mondatot idéztem egy írásból, a „Theory of Exchanges"-ből[143], mely az alapító üzenet előtt jelent meg, s ilymódon lelepleztem a gyároslap durva hazugságát. Erre a lap, mint maga elmondja, meghozatta Londonból ezt az általa nem ismert írást és meggyőződött a tényállásról. De most milyen hazugsággal vágja ki magát? Lássuk saját szavait: „Amikor azt mondottuk, hogy Marx a kérdéses mondatot hozzáhazudta Gladstone beszédéhez, sem alakilag, sem tartalmilag nem állítottuk, *hogy ezt ő maga gyártotta is.*"

Itt nyilvánvalóan a gyárosész sajátságának megfelelő fogalomcsere történt. Ha például a csaló gyáros üzletbarátaival egyetértésben, szalagtekercseket küld világgá, amelyek állítólag három tucat, de valójában csak két tucat rőföt tartalmaznak, akkor csakugyan egy tucat rőföt *hozzáhazudott*, éppen mert *„nem ő maga gyártotta"*. És miért ne történhetne a hozzáhazudott mondatokkal ugyanaz, ami a hozzáhazudott rőfökkel? „Az emberek nagy többségének gondolkodását", mondja Adam Smith, „szükségszerűen a rendes foglalkozásuk alakítja ki"[173], tehát a gyárosgondolkodást is.

A „Volksstaat" révén kibővítettem a gyárosok sajtóorgánumának tudományanyagát, nemcsak a „Theory of Exchanges"-ből vett idézettel, hanem „A tőke" című írásomnak azon oldalaival is, amelyek Gladstone költségvetési beszédeire vonatkoznak. A neki szolgáltatott anyagból mármost azt igyekszik bebizonyítani, hogy én a vitás passzust nem egy „londoni újságból" idéztem, hanem a „Theory of Exchanges"-ből. E bizonyítási eljárás a gyároslogikának egy másik mintapéldánya.

Elmeséltem a gyároslapnak, hogy a „Theory of Exchanges" a 134. oldalon éppen úgy idéz, ahogyan én, s e lap felfedezi, – hogy én éppen úgy idézek, ahogyan a „Theory of Exchanges" a 134. oldalon idéz.

Tovább!

„Már a széljegyzetek is, amelyeket Marx a szóbanforgó szöveg elismétléséhez az abban foglalt ellentmondásról hozzáfűz, benne vannak az említett könyvben."

Ez egyszerűen hazugság. Én a „Tőke" 639. oldalán[174] széljegyzeteimet Gladstone beszédének ezekhez a szavaihoz fűzöm: „Miközben a gazdagok gazdagabbak lettek, a szegények mindenesetre kevésbé szegényekké váltak. Hogy a szegénység végletei csökkentek, azt nem merem állítani." Amit ehhez megjegyzek, az a következő: „Milyen gyenge csattanó! Ha a munkásosztály »szegény« maradt, csak »kevésbé szegény« abban az arányban, amelyben »a gazdagság és a hatalom szédítő növekedését« termelte a tulajdonnak az osztálya számára, akkor viszonylag ugyanolyan szegény maradt. Ha a szegénység végletei nem csökkentek, akkor növekedtek, mert a gazdagság végletei nőttek." És ezek a „széljegyzetek" sehol sem találhatók a „Theory of Exchanges"-ben.

„Már a széljegyzetek is ... benne vannak az említett könyvben, *nevezetesen* a »Tőke« 640. oldalán a 105-ös jegyzetben közölt Molière-idézet *is*."[175]

Tehát „nevezetesen" Molière-t „is" idézem, s átengedem a „Concordia" „tudósainak", hogy kiszimatolják és a közönségnek elárulják azt, hogy ez az idézet a „Theory of Exchanges"-ből származik! Valójában azonban a „Tőke" 640. oldalán a 105-ös jegyzetben kifejezetten azt mondom, hogy a „Theory of Exchanges" szerzője „Gladstone költségvetési beszédeinek folytonos kiáltó ellentmondásait a *következő Molière-idézettel jellemzi*".

Végül: „... ugyanúgy megtalálhatók a létfenntartási eszközök drágulására vonatkozóan a London Orphan Asylum* Marx által idézett adatai az említett könyv 135. oldalán, de az adatok helyességét illetően Marx nem e

* Londoni Árvaház. – *Szerk.*

könyvre, hanem annak forrásaira hivatkozik (lásd »A tőke«, 640. old. 104-es jegyzet)."

A „Concordia" igen bölcsen elfelejti megmondani olvasóinak, hogy az „említett könyv" *forrásokat nem* ad meg. Mit akart a „Concordia" bebizonyítani? Hogy én a „könyvből" Gladstone beszédének egyik passzusát forrásának ismerete nélkül veszem át. És hogyan bizonyítja be? Úgy, hogy én az említett könyv egy valóságos idézetét, e könyvtől függetlenül, az eredeti forrásból ellenőriztem!

Beesly professzornak a „Fortnightly Review"-ban megjelent cikkéből (1870 novemberi füzet) vett idézetemről a „Concordia" megjegyzi: „Beesly professzor e cikke ugyanis az Internacionálé történetéről szól és, mint a szerző minden kérdezősködőnek maga megmondja, olyan anyag alapján íródott, amelyet maga *Marx* szolgáltatott neki."

Beesly professzor ezt mondja: „Senkinek sem köszönhet a Szövetség sikere annyit, mint dr. Karl Marxnak, akinek, nézetem szerint, az egész európai ipari mozgalom történetének és statisztikájának ismeretében nincs vetélytársa. Én nagymértékben (largely) lekötelezettje vagyok az ebben a cikkben foglalt információért."[142]

Mindaz az anyag, amit Beesly professzornak szolgáltattam, kizárólag az Internacionálé történetére vonatkozott, s egyetlen szóval sem érintette az alapító üzenet tartalmát, amelyet ő kibocsátása óta ismert. Az összefüggés, amelyben fenti megjegyzése áll, olyannyira nem hagyott erre nézve semmilyen kétséget, hogy a „Saturday Review", Beesly professzor cikkére vonatkozó bírálatában[176] nyíltan arra céloz, miszerint *ő maga* az alapító üzenet szerzője.*

A „Concordia" azt állítja, hogy nem Beesly professzor idézi a kérdéses passzust Gladstone beszédéből, hanem ő csak hivatkozik arra, *„hogy az alapító üzenet tartalmazza ezt az idézetet"*. Lássuk hát.

Beesly professzor a következőket írja: „Az üzenet a munkásnak a középosztállyal szembeni ügyét olyan csattanósan és erőteljesen fejti ki, ahogyan ezt egy tucatnyi kis oldalba így belesűríteni még sohasem sikerült. Szeretném, ha helyem volna, hogy bőséges idézeteket közöljek belőle."

Miután megemlíti a „Kékkönyvek[177] borzasztó statisztikáját", melyre az üzenet hivatkozik, így folytatja: „Erről a szörnyű statisztikáról áttér az üzenet a jövedelmi adóval kapcsolatos hivatalos adatokra, amelyekből kiviláglott, hogy az ország megadóztatható jövedelme nyolc év alatt húsz

* Beesly professzor írásban figyelmeztetett engem e quid pro quo-ra (felcserélésre, összecserélésre). — *Marx jegyzete.*

százalékkal növekedett, ez »a gazdagság és hatalom szédítő növekedése«, amely, *mint Gladstone úr megjegyezte*, »teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik«."

Beesly professzor e szavakat: – *mint Gladstone úr megjegyezte* – nem teszi idézőjelbe, saját nevében mondja, s éppen ezzel bizonyítja be a „Concordiá"-nak napnál világosabban, hogy Gladstone költségvetési beszédét – csakis az alapító üzenet idézetéből ismeri! A német gyárosok szövetségének londoni üzletbarátja, ő az egyedüli, aki ismeri Gladstone költségvetési beszédeit, amiként egyes-egyedül ő tudja azt is, hogy „akiknek a jövedelme 150 font sterling alatt van, azok ugyanis nem fizetnek jövedelmi adót Angliában". (Lásd „Concordia", 10. és 27. sz.) Angol adószedők viszont abban a rögeszmében szenvednek, hogy ez az adó csupán a **100** font sterlingnyi jövedelem *alatt* szűnik meg.

Az alapító üzenet vitás passzusáról a gyároslap ezt mondta:

„*Ez a mondat azonban sehol sem található Gladstone beszédében.*" Én bebizonyítottam ennek ellenkezőjét az 1863 április 17-i „Times"-beszámolóból. Megadtam az idézetet a „Volksstaat"-ban angolul és németül, mert kommentárt igényelt Gladstone-nak az a bizonykodása, hogy ő „majdnem aggodalommal és fájdalommal nézne a *gazdagság és hatalom e szédítő növekedésére*, ha úgy hinné, hogy az a jómódú osztályokra – *classes who are in easy circumstances* – korlátozódik". Wakefieldre való hivatkozással kijelentettem, hogy a „*classes who are in easy circumstances*" – olyan kifejezés, melynek semmilyen pontos német megfelelője nincs – a „tulajdonképpeni gazdagokat", a vagyonos osztályok „igazán jómódú részét" jelenti. Sőt, Wakefield a tulajdonképpeni középosztályt egyenesen „*the uneasy class*"-nak nevezi, aminek megközelítő fordítása: „A kényelmetlenül [ungemächlich] élő osztály".*

A jámbor gyároslap nemcsak hogy elsikkasztja fejtegetésemet, hanem – amikor az általam idézett passzust e szavakkal kíséri: „idáig idézi Marx a »Times«-t" – értésére adja olvasóinak azt is, hogy az én fordításom szerint idéz, holott valójában a kérdéses kifejezést – „classes who are in easy circumstances" – tőlem eltérőleg nem „jómódú osztályok"-nak fordítja, hanem így: „osztályok, amelyek *kellemes viszonyok között élnek*". Annyi észt még feltételez olvasóiról, amennyivel beláthatják, hogy a tulajdonnal bíró osztályok** nem minden alkotó része „jómódú", jóllehet nekik mégis-

* „The middle or uneasy class" („England and America", London 1833, I. köt. 185. old.)[145] – *Marx jegyzete.*

** – classes of property (*szó szerint*: tulajdonnal bíró osztályok, *de jelentése az angol nyelvben*: vagyonos osztályok) – *Szerk.*

csak mindig „kellemes viszonynak" számít, hogy tulajdonnal bírnak. De Gladstone még idézetemnek a „Concordia"-ban adott fordítása szerint is a „*gazdagság és hatalom e szédítő növekedésének*" nevezi a tőkés gazdagság általa vázolt haladását, megjegyzi, hogy ez „a dolgozó lakosság helyzetét *egyáltalán nem érinti*", s azzal fejezi be, hogy ez a „*növekedés csupán a vagyonos osztályokra korlátozódik*". Miután a német gyárosok szövetségének „tudósa" így a „Times" 1863 április 17-i jelentésében „alakilag és tartalmilag" ugyanazt mondatta Gladstone-nal, amit én mondattam vele az alapító üzenetben, nemes érzülettől dagadó mellét veregetve így pattog: „*Mindazonáltal ... Marxnak volt mersze* ahhoz, hogy a június 1-i »Volksstaat«-ban ezt írja: »Gladstone úr tehát, 1863 április 16-án *alakilag és tartalmilag* kijelentette az Alsóházban – saját orgánuma, az 1863 április 17-i ‚Times' jelentése szerint –, hogy *a gazdagság és hatalom e szédítő növekedése teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik*«." A német gyárosok szövetségének „tudósa" nyilván egészen pontosan tudja, hogy mi az, amit olvasóközönségének nyújtania szabad!

A június 1-i „Volksstaat"-ban megjegyeztem, hogy a „Concordia" el akarja hitetni olvasóival, miszerint én az alapító üzenetben elsikkasztottam Gladstone frázisait a brit munkásosztály felemelkedéséről, noha én ott, éppen fordítva, a legnagyobb mértékben hangsúlyoztam azt a kiáltó ellentmondást, amely e szónoklat és a hivatalosan megállapított tények között van. Július 4-i válaszában a gyároslap megismétli ugyanezt a manővert. „Idáig", mondja, „idézi Marx a »Times«-t; mi tovább is idézzük." Nekem e lappal szemben valóban csak a vitás passzust kellett idéznem. Ámde nézzük meg egy pillanatra „a továbbit".

Gladstone, miután eldalolta himnuszát a tőkés gazdagság növekedéséről, a munkásosztályhoz fordul. Korántsem azt mondja, hogy a munkásosztály részt vett a „*gazdagság és hatalom szédítő növekedésében*". Ellenkezőleg, a „Times"-jelentés szerint közvetlenül ezekkel a szavakkal folytatja: „*A tőke növekedése* azonban közvetve előnyös a munkásnak stb." *Megvigasztalja* magát továbbá azzal, „hogy míg a gazdagok *gazdagabbak*, a szegények *kevésbé szegények* lettek". Végül fogadkozik, hogy ő és meggazdagodott parlamenti barátai „*örvendetesen* tudják" – azt, aminek a parlamenti vizsgálatok és a statisztikai kimutatások az ellenkezőjét tudják – nevezetesen azt, „hogy a brit munkás átlagos helyzete az utolsó 20 év folyamán oly mértékben javult, hogy az tudomásunk szerint rendkívüli és példátlan bármely ország vagy bármely kor történelmében".

Gladstone úr előtt összes hivatali elődei „*örvendetesen*" kiegészítették költségvetési beszédeikben a tőkés gazdagság gyarapodásának ecsetelését

a munkásosztály helyzetének javulásáról hangoztatott önelégült szólamokkal. Ennek ellenére Gladstone úr mindvalamennyit meghazudtolja, mivel az ezeréves birodalom[178] csupán a szabadkereskedelmi törvények bevezetése óta köszöntött be. Ám itt nem a vigasz és szerencsekívánatok Gladstone-féle okainak helyességéről vagy helytelenségéről van szó. Egyszerűen arról van szó, hogy Gladstone álláspontjáról a munkásosztály helyzetének állítólagos „rendkívüli" javulása távolról sincs ellentmondásban „a gazdagság és hatalom szédítő növekedésével, amely teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik". Megfordítva. A tőke szóvivőinek ortodox tana – és Gladstone úr egyike a tőke legjobban fizetett szóvivőinek – éppen abban áll, hogy a legkipróbáltabb eszköz, mellyel a munkások *önmaguknak jót tehetnek*, kizsákmányolóik – *meggazdagítása*.

A gyárosok sajtóorgánumának szemérmetlen butasága vagy buta szemérmetlensége ebben az állításban csúcsosodik ki: „A »Times« jelentése csak alakilag összevontabban közli azt, amit a gyorsírói jelentés Hansardnál *szó szerint* ad meg."* Nézzük meg mármost az egyik és a másik képet:

I

Gladstone 1863 április 16-i beszédéből, a „Times" 1863 április 17-i közleménye szerint.

„Ez a helyzet az ország gazdagságát illetően. A magam részéről meg kell mondanom, majdnem aggodalommal és fájdalommal néznék a *gazdagság és hatalom e szédítő* növekedésére, ha az volna a hitem, hogy a valóban jómódú osztályokra (classes who are in easy circumstances) korlátozódik. Ez egyáltalán nem érinti a dolgozó lakosság helyzetét. *A növekedés, amelyet vázoltam... teljesen a vagyonos osztályokra kor-*

II

Gladstone 1863 április 16-i beszédéből, Hansard közleménye szerint (170. kötet, parlamenti viták 1863 március 27-től május 28-ig).

„Ez a helyzet a felhalmozás általános haladását illetően; de a magam részéről meg kell mondanom, *bizonyos mérvű fájdalommal* és sok aggodalommal *néznék* erre a *rendkívüli és* **majdnem** *szédítő növekedésre*, ha azt hinném, hogy olyan személyek kategóriájára korlátozódik, akiket jómódban élőknek lehet minősíteni (the class of persons who may be described as in easy circumstances). A számok, amelye-

* A gyároslap, úgy látszik, csakugyan azt hiszi, hogy a nagy londoni lapok nem alkalmaznak gyorsírókat parlamenti jelentéseikhez. – *Marx jegyzete.*

látozódó növekedés. De a tőke növekedése közvetett előnnyel jár a munkás számára stb."

ket felhoztam, kevéssé vagy egyáltalán nem érintik azoknak a helyzetét, akik jövedelmi adót nem fizetnek, *vagyis* más szavakkal, eléggé pontosan az *általános igazság*" (!) „számára, nem érintik a dolgozó lakosság *tulajdonát*" (!) „*avagy*" (!) „*jövedelmük* nagyobbodását. Közvetve a tőke puszta növekedése ténylegesen *rendkívül nagy* előnnyel jár a munkásosztály számára stb."

Rábízom magára az olvasóra, hogy összehasonlítsa a Hansard-kiadás csavaros, agyonzáradékolt, nyakatekert Circumlocution-Office (Huzavonahivatal[179]) stílusát a „Times"-jelentéssel.

Itt elegendő annak a ténynek a megállapítása, hogy a „Times"-jelentés szavait – „*A gazdagság és hatalom e szédítő* növekedése ... *a növekedés, amelyet vázoltam ... teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódó növekedés*" – a Hansardban részben megcsonkították, részben teljesen elsikkasztották. Nyomatékos „*szó szerinti*" értelmük egyetlen fültanú figyelmét sem kerülte el. Például:

„*Morning Star*"[180], *1863 április 17.* (*Gladstone 1863 április 16-i költségvetési beszéde.*) „A magam részéről meg kell mondanom, hogy aggodalommal és fájdalommal néznék a *gazdagság és hatalom e szédítő növekedésére*, ha azt hinném, hogy a valóban jómódú osztályokra (classes who are in easy circumstances) korlátozódik. *A gazdagságnak ez a nagy gyarapodása* (this great increase of wealth) egyáltalában nem érinti a dolgozó lakosság helyzetét. *E növekedés olyan növekedés* (the augmentation is an augmentation), amely *teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik* (entirely confined to the classes possessed of property). De *e növekedésnek* (But that augmentation) közvetett előnnyel kell járnia a dolgozó lakosság számára stb."

„*Morning Advertiser*"[181], *1863 április 17.* (*Gladstone 1863 április 16-i költségvetési beszéde.*) „A magam részéről meg kell mondanom, hogy majdnem aggodalommal és ijedelemmel (alarm) néznék a *gazdagság és hatalom e szédítő növekedését*, ha azt hinném, hogy az a valóban jómódú osztályokra (classes who are in easy circumstances) korlátozódik. *A gazdagságnak ez a nagy gyarapodása* egyáltalában nem érinti a dolgozó lakosság helyzetét. *Az említett növekedés* (The augmentation stated) *olyan növekedés, amely teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik* (classes possessed of property). *E*

növekedésnek (This augmentation) közvetett előnnyel kell járnia a munkásosztály számára stb."

Gladstone tehát az Alsóházban 1863 április 16-án mondott szavait – *„A gazdagság és hatalom e szédítő növekedése... olyan növekedés, amely teljesen a vagyonos osztályokra korlátozódik"* – utólag kicsente beszédének Hansard-féle félhivatalos kiadásából. Ezért a „Concordia" nem találta meg a londoni üzletbarátja által hozzájuttatott kivonatban és megfújta a kürtöt: „Ez a mondat azonban sehol sem található Gladstone beszédében. **Marx e mondatot alakilag és tartalmilag hozzáhazudta.**"

Nem csoda, hogy a „Concordia" most rámordít, hogy kritikai *„szokás"* a parlamenti beszédeket úgy idézni, amint hivatalosan meghamisítják, nem pedig amint valóban elmondják őket. Az ilyen „szokás" csakugyan megfelel az „általános" berlini „műveltségnek" és a német gyárosszövetség korlátolt porosz alattvalói értelmének[182]. Időhiány folytán arra kényszerülök, hogy a kellemes érintkezést egyszer s mindenkorra megszakítsam vele, de búcsúzóul még egy megfejtendő rejtvény „tudósai" részére. Milyen cikkben található és hogyan hívták azt a férfiút, aki a „Concordiá"-val legalábbis egyenrangú ellenfélnek ezeket a magvas szavakat kiáltotta oda: „Asinus manebis in secula seculorum"*?

Karl Marx

London, 1872 július 28.

An die Redaktion des „Volksstaat"

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1872 augusztus 7. (63.) sz.

Eredeti nyelve: német

* – „Szamár maradsz örökkön-örökké" – *Marx jegyzete.*

Friedrich Engels

A Főtanács a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához[183]

Polgártársak!

A Főtanács kénytelen nyilvánosan leleplezni előttetek azokat az Internacionálén belüli intrikákat, amelyekről, bár évek óta szövődnek, a szövetségi tagok többségének soha sejtelme sem volt.

„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" című, 1872 március 5-i bizalmas körlevelünkben fel kellett hívnunk figyelmeteket az úgynevezett Szocialista Demokrácia Egyesülése [*Alliance de la Démocratie Socialiste*][2] szektásainak azzal a céllal folytatott üzelmeire, hogy a viszály magvát elhintsék sorainkban és hogy Szövetségünk legfőbb vezetését alattomban egy klikk kezére játsszák, mely Mihail Bakunyin vezetése alatt áll.

A Szocialista Demokrácia Egyesülése – bizonyára emlékeztek rá – megalakulásakor olyan szervezeti szabályzatot tett közzé, amely, ha elfogadjuk, kettős létezést biztosított volna számára, az Internacionálén belül és egyszersmind kívüle. Saját szekciói, föderációi és kongresszusai lettek volna az Internacionálé szekciói, föderációi és kongresszusai mellett, ugyanakkor pedig igényt tartott arra, hogy az Internacionáléhoz tartozzék. Célja az volt, hogy általános szervezeti szabályzatunkat M. Bakunyin külön programjával helyettesítse és az ő személyes diktatúráját Szövetségünkre ráerőszakolja.

A Főtanács 1868 december 22-i körlevelében elutasította ezeket az igényeket. Csak azzal a határozott feltétellel vette fel a Szocialista Demokrácia Egyesülését az Internacionáléba, hogy az nem lesz többé nemzetközi testület, hogy szervezetét feloszlatja és hogy szekciói egyszerű helyi szekciókként lépnek be. Az Alliance ezeket a feltételeket forma szerint elfogadta. De összes állítólagos szekciói közül egyedül a genfi központi szekció lépett be Szövetségünkbe. A többi rejtély maradt a Főtanács számára, melynek azt kellett hinnie, hogy azok nem is léteznek.

Nos, több mint három évvel később olyan dokumentumok birtokába jutottunk, amelyek cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy ugyanez az Egyesülés formális ígérete ellenére, továbbra is létezett és létezik mint nemzetközi testület az Internacionálén belül, mégpedig titkos társaság formájában; hogy továbbra is M. Bakunyin vezeti; hogy céljai továbbra is ugyanazok, és hogy minden támadás, amelyet egy év óta látszólag a londoni konferencia[6] és a Főtanács, de valójában egész szervezetünk ellen indítottak, az Alliance-tól eredt. Ugyanazok az emberek, akik a Főtanácsot tekintélyelvűséggel vádolják, anélkül, hogy valaha is rá tudtak volna mutatni egyetlen autoritatív cselekedetére, akik minden alkalommal *a szekciók autonómiájáról, a csoportok szabad föderációjáról beszélnek*, akik a Főtanács szemére vetik, hogy saját *hivatalos, ortodox doktrínáját* rá akarta erőltetni az Internacionáléra és *hierarchikusan* szervezett szövetséggé igyekszik az Internacionálét átalakítani, – ugyanezek az emberek a gyakorlatban olyan hierarchikusan szervezett titkos társaságot alkotnak, amelynek nemcsak tekintélyelvű, hanem teljességgel diktatorikus a rendszere*; a szekciók és föderációk mindennemű autonómiáját lábbal tiporják; titkos szervezetük révén M. Bakunyin személyes, ortodox doktrínáját igyekeznek rákényszeríteni az Internacionáléra. Ők, akik azt kívánják, hogy az Internacionálét *alulról felfelé* szervezzék meg, mint az Alliance tagjai alázatosan behódolnak a *felülről lefelé* osztogatott parancsnak.

Mondanunk sem kell, hogy az ilyen titkos társaság létezése az Internacionálén belül nyílt megszegése az általános szervezeti szabályzatunknak. E szabályzat szerint az Internacionálénak csak egyféle tagjai vannak, egyenlő jogokkal és kötelességekkel; az Alliance két osztályra választja szét őket, a beavatottak és az avatatlanok osztályára; ez utóbbiaknak az a rendeltetésük, hogy az előbbiek vezessék őket olyan szervezet útján, amelynek még a létezéséről sincs tudomásuk. Az Internacionálé azt követeli híveitől, hogy az igazságot, az igazságosságot és az erkölcsöt ismerjék el magatartásuk alapjául; az Alliance a hazugságot, a képmutatást és a csalást teszi beavatottjainak elsőrendű kötelességévé, amikor előírja nekik, hogy az avatatlan internacionalistákat a titkos szervezet létezésére, sőt szavaik és cselekedeteik indítékaira és céljára vonatkozóan is megtévesszék. Az Internacionálé programja szervezeti szabályzatunkban le van fektetve és azt mindenki ismeri; az Alliance programját sohasem vallották be, s az máig sem ismeretes.

Az Alliance magva a jurai föderáció; tőle indulnak ki a jelszavak, ame-

* *Az angol szövegben*: vezetése – *Szerk.*

lyeket a többi szekció és a titkos szervezet szolgálatában álló lapok menten felkapnak és ismételgetnek. Olaszországban néhány társaság az Alliance irányítása alatt áll. Ezek a társaságok az Internacionálé szekcióinak nevezik önmagukat, de sohasem kérték felvételüket, nem fizettek tagdíjat és egyetlenegyet sem teljesítettek az ügyviteli szabályzatunkban előírt egyéb feltételek közül sem. Belgiumban az Alliance-nak néhány eléggé befolyásos ügynöke működik. Dél-Franciaországban levelezői vannak, akik közül néhányan ezt a funkciót rendőrségi titkári funkcióval párosítják. De a legerősebb szervezete és a legkiterjedtebb ágazatai Spanyolországban vannak az Alliance-nak. Mivel ott észrevétlenül már kezdettől fogva belopakodott az Internacionálé soraiba, majdnem mindig magához tudta ragadni az egymást követő föderális tanácsok és a kongresszusok irányítását. A legodaadóbb spanyolországi internacionalistákkal elhitették, hogy ez a titkos szervezet Szövetségünkön belül mindenütt létezik s hogy oda belépni szinte kötelesség. Ezt a tévedést eloszlatta a londoni konferencia, ahol a spanyol küldött, maga is az Alliance tagja*, meggyőződhetett az ellenkezőjéről, s eloszlatták azok a hazugságok és heves támadások, amelyeket közvetlenül ezután Bakunyin parancsára hívei** a konferenciára és a Főtanácsra zúdítottak. Az Alliance-on belül vívott hosszas harc után azok a spanyol tagok, akiknek a szívéhez közelebb állt az Internacionálé, mint az Alliance, kiléptek az utóbbiból. Nyomban a legvadabb sértésekkel és rágalmakkal illették őket azok, akik hívek maradtak a titkos társasághoz. Az érvényben levő ügyviteli szabályzat nyílt megszegésével kétszer is kizárták őket a madridi helyi föderációból. Amikor „új madridi föderációvá"[184] akartak alakulni, a spanyol föderális tanács megtagadta ennek engedélyezését és visszaküldte az általuk beszolgáltatott tagdíjakat. Meg kell itt mondanunk, hogy e föderális tanács nyolc tagja közül öt (Vicente Rossell, Peregrin Montoro, Severino Albarracin, Francisco Tomás és Franco Martínez) tudomásunk szerint az Alliance tagja; sőt, valószínűleg még mások is. Ilymódon az autonómiájukra olyan büszke spanyol helyi szekciókat és föderációkat, anélkül, hogy csak gyanítanák is, mint birkanyájat irányítják Svájcból érkező titkos parancsokkal, amelyeket a föderális tanácsnak vakon végre kell hajtania, különben kizárják az Alliance-ból.

A spanyol föderális tanács, mivel biztosítani akarta, hogy a hágai kongresszus küldötteivé az Alliance tagjait válasszák meg, július 7-i kelettel bizalmas körlevelet intézett a helyi szekciókhoz és föderációkhoz, s ebben

* Anselmo Lorenzo. — *Szerk.*

** *Az angol szövegben*: hűséges nyája . . . zúdított. — *Szerk.*

rendkívüli járulékot követel tőlük a kongresszusi küldöttek költségeinek fedezésére és önkényesen rájuk parancsol, hogy a küldötteket lajstromos szavazással, egész Spanyolországra terjedő egységes lista alapján válasszák, a szavazatok megszámlálásával pedig őt, a föderális tanácsot bízzák meg. Ezzel a választási módszerrel akarták biztosítani az Alliance jelöltjeinek sikerét. Tetejében bejelenti, hogy kollektív utasítást fog kidolgozni, amelynek e küldöttek kötelesek alávetni magukat. Mihelyt tudomást szereztünk erről a tervről, mely szerint az Alliance delegátusait az internacionalisták pénzén küldenék a kongresszusra, s bizonyítékokat szereztünk arról, hogy a spanyol föderális tanács bűnrészese a titkos társaság üzelmeinek, július 24-én felszólítottuk a tanácsot, hogy

1. küldje meg nekünk az Alliance spanyolországi tagjainak listáját, annak megjelölésével, hogy ki milyen funkciót tölt be az Internacionáléban;

2. indítson vizsgálatot az Alliance spanyolországi jellegére és tevékenységére, valamint Spanyolországon kívüli szervezetére és ágazataira vonatkozóan;

3. küldje meg nekünk a július 7-i bizalmas körlevelének egy példányát;

4. magyarázza meg nekünk, hogyan egyezteti össze az Internacionálé iránti kötelességeivel azt, hogy a föderális tanácsban az Alliance-nak legalább három közismert tagja foglal helyet;

5. postafordultával adjon határozott választ.*

A választ legkésőbb augusztus 1-ig kézhez kellett volna kapnunk. De csak augusztus 5-én kaptunk egy levelet, Valencia, augusztus 1-i kelettel (a postabélyegző olvashatatlan), amely azzal az ürüggyel odázza el a választ, hogy a tanács tagjai nem értik franciául írott levelünket s lefordíttatása időbe telik. Ugyanez a tanács június 15-i levelében arra kért bennünket, hogy közleményeinket stb. lehetőség szerint francia nyelven küldjük meg neki, mert ebben a nyelvben ők (a tanács tagjai) némileg járatosak! Az ürügy tehát átlátszó; csak azt akarják, hogy értékes időt veszítsünk.

Kénytelenek vagyunk tehát a spanyol föderális tanácsot a Szövetség minden tagja, s különösen a spanyol internacionalisták előtt a *Nemzetközi Munkásszövetség árulójaként* leleplezni. Ahelyett, hogy hűségesen teljesítené a spanyol internacionalistáktól ráruházott megbízatást, olyan társaság szerve lett, amely idegen az Internacionálétól, sőt ellenségesen szemben áll vele. Ahelyett, hogy az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatnak, valamint az általános és spanyol kongresszusok határozatainak engedelmes-

* *V. ö. 112–113. old. – Szerk.*

kedne, M. Bakunyintól eredő titkos parancsoknak engedelmeskedik. Egy olyan föderális tanács, amely többségében a Szövetségünktől idegen titkos társaság tagjaiból áll, már a puszta létezésével is nyíltan megszegi az általános szervezeti szabályzatot.

Íme ezek azok a tények, polgártársak, amelyeket a kongresszusi küldöttválasztás előtt tudomásotokra kell hoznunk. A munkásosztály harcainak történetében első ízben találkozunk olyan titkos összeesküvéssel, amelyet ezen az osztályon belül nem a fennálló kizsákmányoló* rendszernek, hanem magának e rendszer ellen harcoló Szövetségnek az aláaknázása végett szőttek. Olyan összeesküvés ez, amelyet a proletármozgalom ellen szerveztek. Ezért bárhol találkozunk vele, azt látjuk, hogy a politikai cselekvéstől való teljes tartózkodás ernyesztő doktrínáját prédikálja; és míg az egyszerű avatatlan internacionalistákat szinte minden európai országban üldözik és börtönbe vetik, az Alliance vitéz tagjai egészen kivételes mentességet élveznek.

Polgártársak, választanotok kell. E percben nem a szekciók autonómiája forog kockán, nem a csoportok szabad föderációja, nem az alulról felfelé szervezés kérdése vagy bármely egyéb pöffeszkedő és hangzatos formula; a kérdés ma csupán ez: azt kívánjátok-e, hogy olyan emberekből álljanak a központi szervek, akik nem ismernek el más megbízatást, csak azt, amit tőletek kaptak, vagy olyan emberekből, akiket csellel választottak meg, s akik megbízástokat azzal az elhatározással fogadják el, hogy egy Svájcban élő rejtélyes személyiség titkos utasításai szerint birkanyájként vezessenek benneteket.

Felfedni a csalók e titkos társaságának létezését annyi, mint megsemmisíteni hatalmát. Az Alliance emberei maguk sem olyan ostobák, hogy azt hinnék, az internacionalisták nagy tömege tudatosan aláveti magát egy olyan szervezetnek, mint az övék, ha ennek létezéséről tudomást szerez. Hiába, a csalók és kiszemelt áldozataik, az Alliance és az Internacionálé nem férhetnek össze.

Egyébként itt az ideje, hogy egyszer s mindenkorra véget vessünk azoknak a belviszályoknak, amelyeket ezen élősködő testület jelenléte Szövetségünkben újból és újból előidéz. Ezek a viszályok csak felőrlik a jelenlegi burzsoá rendszer elleni harcra hivatott erőket. Az Alliance azzal, hogy megbénítja az Internacionálénak a munkásosztály ellenségei ellen irányuló tevékenységét, kitűnő szolgálatot tesz a burzsoáziának és a kormányoknak.

---

* *Az angol szövegben*: tőkés — *Szerk.*

A Főtanács tehát a hágai kongresszuson kérni fogja az Alliance minden tagjának kizárását az Internacionáléból, valamint a szükséges felhatalmazásokat, hogy hasonló összeesküvések megismétlődésének elejét vehesse.

A Főtanács

Le Conseil général à tous les membres
de l'Association Internationale des Travailleurs

A megírás ideje: 1872 augusztus 4–6.

Az első megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx és Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol szekcióihoz[185]

London, 1872 augusztus 8.

Tekintettel az Alliance[2] nevű titkos társaság egyes tagjainak a Nemzetközi Munkásszövetség ellen szőtt intrikáira, a Főtanács végrehajtó bizottsága[186] 1872 július 24-i ülésén megbízta F. Engels polgártársat, a Spanyolország ügyeivel megbízott titkárt, hogy a következő levelet intézze a spanyol föderális tanácshoz Valenciába:

„*A spanyol föderális tanácsnak*

Polgártársak!

A kezünkben levő bizonyítékok szerint az Internacionálé kebelében, s különösen Spanyolországban, egy *Alliance de la Démocratie Socialiste* nevű titkos társaság működik. Ennek a társaságnak, melynek Svájcban van a központja, az a sajátos rendeltetése, hogy külön törekvéseinek megfelelően irányítsa nagy Szövetségünket és azt az internacionalisták óriási többsége számára ismeretlen célok felé terelje. Ezenkívül a sevillai »La Razon«[187] révén tudjuk, hogy tanácsotoknak legalább három tagja az Alliance-hoz tartozik.

Ez a társaság 1868-ban, amikor nyilvános egyesületként megalakult, kérte felvételét az Internacionáléba, de mivel igényt tartott arra, hogy a Nemzetközi Munkásszövetségen belül és kívül tevékenykedő második nemzetközi testületet alkosson, a Főtanács kénytelen volt felvételét megtagadni mindaddig, amíg az egyesület le nem mond nemzetközi jellegéről. Csak azon ígérete alapján léphetett be az Internacionáléba, hogy csupán egyszerű genfi helyi szekcióként fog tevékenykedni. (Lásd a Főtanács bizalmas körlevelét: »Az állítólagos szakadások stb.«, 7. old. kk.)*

Ha e társaság jellege és szervezete ellenkezett szervezeti szabályzatunk szellemével és betűjével már akkor is, amikor még nyilvánosan és beval-

* *V. ö. 11–12. old. – Szerk.*

lottan működött, úgy az, hogy megszegve adott szavát, titokban tevékenykedik az Internacionálén belül, valóságos árulás Szövetségünkkel szemben. Az Internacionálé csak egyfajta tagokat ismer, mindenkire egyformán vonatkozó jogokkal és kötelességekkel; az Alliance viszont két osztályba: az avatottak és az avatatlanok osztályába sorolja tagjait; az utóbbiaknak azt a sorsot szánja, hogy az előbbiek vezessék őket egy olyan szervezet útján, melynek amazok még a létezéséről sem tudnak. Az Internacionálé megköveteli tagjaitól, hogy az igazságot, az igazságosságot és az erkölcsöt vallják magatartásuk alapjának; az Alliance azt parancsolja híveinek, hogy a titkos szervezet létezését, szavaik és tetteik indítóokait, sőt célját illetően megtévesszék az avatatlan internacionalistákat. A Főtanács bizalmas körlevelében már bejelentette, hogy a következő kongresszuson vizsgálatot fog kérni az Alliance-ra vonatkozóan, mely valóságos összeesküvés az Internacionálé ellen. A Főtanács egyébként tud azokról az intézkedésekről, melyek megtételére az Alliance emberei társaságuk érdekében a spanyol föderális tanácsot rábírták. El van szánva arra, hogy véget vet ezeknek a sötét üzelmeknek. E célból ahhoz az emlékirathoz, melyet az Alliance ügyében a hágai kongresszus elé szándékozik terjeszteni, a következőket kéri tőletek:

1. Az Alliance összes spanyolországi tagjainak névsorát, az Internacionálében betöltött funkcióik megjelölésével;

2. részetekről lefolytatandó vizsgálatot az Alliance jellegére és tevékenységére, valamint szervezetére és Spanyolországon kívüli ágazataira vonatkozóan;

3. július 7-i körleveletek egy példányát;

4. magyarázatot arról, milyen módon egyeztetitek össze az Internacionálé iránti kötelezettségeitekkel azt a tényt, hogy tanácsotokban az Alliance-nak legalább három közismert tagja szerepel.

Amennyiben a Főtanács nem kap *postafordultával határozott és kielégítő választ*, kénytelen lesz ellenetek Spanyolországban és külföldön nyilvánosan vádat emelni az általános szervezeti szabályzat szellemének és betűjének megsértése és az Internacionálénak egy olyan titkos társaság érdekében történt elárulása miatt, mely nemcsak idegen tőle, hanem ellenséges is vele szemben.

Üdvözlet és testvériség!

A Főtanács nevében
Spanyolország ügyeivel megbízott titkár
Federico Engels

33, Rathbone Place, W.
London, 1872 július 24."

A spanyol föderális tanács Valenciában, augusztus 1-én kelt és Londonban augusztus 5-én kézhez vett válaszának a Főtanács kérdéseire vonatkozó része így szól:

„Elvtársak! Megkaptuk legutóbbi leveleteket, mivel azonban franciául írtátok, tartalmát nem értettük meg. Tekintve hogy szokott fordítónk nincs Valenciában, egy másik elvtárshoz fordultunk azzal a kéréssel, fordítsa le mielőbb a levelet, hogy válaszolhassunk rá."

A Főtanács végrehajtó bizottsága 1872 augusztus 8-i ülésén elhatározta, hogy addig is, amíg a spanyol föderális tanácstól kért felvilágosítások beérkeznek, nyilvánosságra kell hozni a fenti levelet, azzal a felhívással, hogy minden spanyol szekció indítson vizsgálatot az „Alliance" nevű titkos társaság fennállására, tevékenységére és céljára vonatkozóan.

A Főtanács végrehajtó bizottsága
és az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Frankel Leó — Ausztria és Magyarország; *J. P. MacDonnel* — Írország; *F. Engels* — Spanyolország és Olaszország; *A. Serraillier* — Franciaország; *Le Moussu* — Amerika; *Hermann Jung* — Svájc; *Karl Marx* — Németország és Oroszország

Az ülés elnöke: *Walery Wróblewski* — Lengyelország
Az ülés titkára: *F. Cournet* — Hollandia

Aux sections Espagnols
de l'Association Internationale des Travailleurs

A megjelenés helye: „La Emancipación",
1872 augusztus 17. (62.) sz.

Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

A Főtanács az új madridi föderációhoz

A végrehajtó bizottság[186], melyet a Főtanács ideiglenesen a Szövetség ügyvitelével megbízott,

tekintve az új madridi föderáció[184] augusztus 5-én kelt levelét, amelyben elismerését kérte a Főtanácstól;

tekintve Spanyolország regionális föderális tanácsának július 16-i határozatát, amelyben az említett föderáció elismerését megtagadja;

figyelembe véve, a formát illetően, hogy abszurdum lenne e tárgyban egy olyan regionális föderális tanács előzetes véleményét elfogadni, mely többségében az Internacionáléval szemben ellenséges titkos társaság tagjaiból áll, és amely ellen a Főtanács a kongresszus előtt vádat fog emelni;

figyelembe véve, a lényeget illetően, hogy az új madridi föderáció alapítói ugyanazok az emberek, akik Spanyolországban elsőként mertek elszakadni ettől az *Alliance de la Démocratie Socialiste*[2] nevet viselő titkos társaságtól, felfedni és akadályozni ennek a társaságnak az üzelmeit;

ezen indokoknál fogva

a végrehajtó bizottság a Főtanács nevében elhatározta, hogy elismeri az új madridi föderációt, és szabályos és közvetlen kapcsolatba lép vele.

London, 1872 augusztus 15.

A végrehajtó bizottság nevében
Spanyolország ügyeivel megbízott titkár
Federico Engels

Consejo General a la nueva
Federación Madriléña

A megjelenés helye: „La Emancipación",
1872 augusztus 24. (63.) sz.

Eredeti nyelve: spanyol

Friedrich Engels

[A Főtanács üzenete a Nemzetközi Munkásszövetség olaszországi szekcióihoz a rimini konferenciára vonatkozóan[188]]

33, Rathbone Place
London, 1872 augusztus 23.

Kaptunk egy augusztus 6-án Riminiben kelt, a Nemzetközi Munkásszövetség állítólagos olasz föderációjának konferenciáján elfogadott határozatot,[189] melyben ez a föderáció a londoni Főtanáccsal minden szolidaritást megtagad, *önhatalmúlag** anti-autoritárius** kongresszust hív össze a svájci Neuchâtelba, s felszólít minden vele azonos szellemű szekciót, hogy küldje el oda delegátusait Hága helyett, ahol az Internacionálé a szabályszerű kongresszusát tartja.

Meg kell állapítanunk, hogy a 21 szekció közül, melyek küldöttei ezt a határozatot aláírták, *egyetlenegy* (Nápoly) tartozik az Internacionáléhoz. A többi 20 szekció egyike sem teljesített soha egy olyan feltételt sem, amelyhez általános szervezeti és ügyviteli szabályzatunk új szekciók felvételét köti. A Nemzetközi Munkásszövetségnek tehát nincsen olasz föderációja. Azok, akik azt állítják, hogy meg akarják alakítani, külön Internacionálét alakítanak, mely a nagy Munkásszövetségen kívül áll.

A hágai kongresszus[150] feladata lesz, hogy ilyen visszaélések ügyében döntsön.

A Főtanács nevében és rendeletére
Olaszország ügyeivel megbízott titkár

Federico Engels

A megjelenés helye: „Il Popolino", 1872 szeptember 29. (20.) sz.
Eredeti nyelve: olasz

* *Engels kéziratában*: „úgynevezett" — *Szerk.*
** — tekintélyellenes — *Szerk.*

A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 2–7.[150]

[Karl Marx]

A londoni Főtanács hivatalos beszámolója a hágai nemzetközi kongresszus nyilvános ülésén[190]

Munkások!*

Legutóbbi, Bázelban tartott kongresszusunk[7] óta Európa arculatát megváltoztatta két nagy háború — a német—francia háború és a franciaországi polgárháború; e kettőt megelőzte, kísérte és még utánuk is folytatódott egy harmadik háború: háború a Nemzetközi Munkásszövetség ellen.

Az Internacionálé párizsi tagjai** nyilvánosan és nyomatékosan megmondták a francia népnek: aki a népszavazáson[191] részt vesz, megszavazza az önkényuralmat Franciaországon belül és a háborút az országon kívül.[192] A népszavazás előestéjén, 1870 április 29-én letartóztatták őket, azzal az ürüggyel, hogy részt vettek egy állítólag Louis-Napoléon meggyilkolására szőtt összeesküvésben. Ugyanakkor Lyonban, Rouenban, Marseille-ben, Brestben és más városokban is letartóztattak internacionalistákat. A Főtanács 1870 május 3-i nyilatkozatában kijelentette:

„Ez a legutóbbi összeesküvés méltóképpen sorakozik két torz emlékezetű elődje mellé: a francia kormány zajos és erőszakos rendszabályai kizárólag egyetlen célra irányulnak — a népszavazás mesterséges befolyásolására."***

Igazunk volt. Azokból az iratokból, amelyeket a decemberi kormányzat bukása után utódai nyilvánosságra hoztak, most láthatjuk, hogy ezt a legutóbbi összeesküvést maga a bonapartista rendőrség szőtte.[193] Ollivier egy bizalmas köriratban, amelyet néhány nappal a népszavazás előtt küldött ügynökeinek, egyenesen elrendelte:

---

* *A „Liberté"-ben és az „International Herald"-ban*: Polgártársak! — *Szerk.*

** *A „Liberté"-ben és néhány más lapban ez a mondat a következő szavakkal kezdődik*: Olyan időpontban, amikor a császárság azt kívánta, hogy létezését Franciaország újabb népszavazással szentesítse, az Internacionálé párizsi tagjai — *Szerk.*

*** *V. ö. 16. köt. 410. old.* — *Szerk.*

„Az Internacionálé vezetőit le kell tartóztatni; különben a népszavazás esetleg nem megfelelően bonyolódik le."

A népszavazási komédia befejezése után Louis Bonaparte bírái elítélték ugyan a párizsi föderális tanács tagjait, de csak azért, mert az Internacionáléhoz tartoztak, nem pedig a koholt összeesküvésben való bármiféle részvételért.[194] A bonapartista kormányzat tehát szükségesnek vélte, hogy a legpusztítóbb háborút, amely Franciaországot valaha is sújtotta, a Nemzetközi Munkásszövetség francia szekciói ellen indított előzetes hadjárattal vezesse be. Ne felejtsük el, hogy a francia munkásosztály egy emberként állt talpra a népszavazás elvetésére. Éppígy arról se feledkezzünk meg, hogy az értéktőzsdék, a kormányok, az uralkodó osztályok és a sajtó szerte Európában úgy ünnepelték a népszavazást, mint a francia császárság fényes győzelmét a francia munkásosztályon (lásd a Főtanács 1870 július 23-án kelt üzenetét a háborúról*).

Néhány héttel a népszavazás után, amikor a bonapartista sajtó szítani kezdte a francia nép háborús kedvét, a párizsi internacionalisták, mit sem törődve a kormány üldözésével, július 12-én kibocsátották felhívásukat „Valamennyi nemzet munkásaihoz", amelyben vétkes őrültségnek bélyegezték a tervezett háborút, németországi testvéreiknek pedig azt mondták: „Egyenetlenségünk csak a despotizmus teljes győzelmét vonná maga után a Rajna mindkét partján", majd leszögezték: „mi, a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai, nem ismerünk országhatárokat".[195]

Felhívásuk lelkes visszhangra talált Németországban, úgyhogy a Főtanács 1870 július 23-i kiáltványában joggal mondhatta:

„Maga az a tény, hogy miközben a hivatalos Franciaország és a hivatalos Németország testvérgyilkos küzdelembe rohan, Franciaország és Németország munkásai a béke és a barátság üzeneteit küldik egymásnak – ez a nagy tény, amelynek nincs párja a múlt történetében [...], azt bizonyítja, hogy ellentétben a régi társadalommal, amelynek velejárója a gazdasági nyomor és a politikai téboly – új társadalom születik, melynek nemzetközi elve a béke, mert minden nemzetnél egyazon elv lesz uralkodó: a munka! Ennek az új társadalomnak az úttörője a Nemzetközi Munkásszövetség."**

A köztársaság kikiáltásáig a föderális tanács tagjai börtönben maradtak. Közben a Szövetség többi tagját napról napra porosz kémeknek nevezték a csőcselék előtt.

Amikor a sedani kapitulációval a második császárság úgy végezte, ahogy

* *V. ö. 17. köt. 2. old. – Szerk.*
** *V. ö. 17. köt. 5. old. – Szerk.*

kezdte, paródiával, akkor a porosz–francia háború második szakaszába lépett. A francia nép elleni háborúvá vált. Poroszország, miután annyiszor ünnepélyesen kijelentette, hogy csakis a külföldi támadás elhárítására ragad fegyvert, most levetette az álarcot és hódító háborút hirdetett. Ettől fogva nemcsak Franciaországban a köztársaság ellen, hanem egyidejűleg Németországban az Internacionálé ellen is kénytelen volt harcolni. E harc lefolyására itt csak utalhatunk.

Mindjárt a hadüzenet után az Északnémet Szövetség területének legnagyobb részét: Hannovert, Oldenburgot, Brémát, Hamburgot, Braunschweiget, Schleswig-Holsteint, Mecklenburgot, Pomerániát és a Porosz Tartományt ostromállapotba helyezték és kiszolgáltatták Vogel von Falckenstein tábornok szelíd uralmának. Ez az ostromállapot, amelyet kívülről fenyegető betörés elleni védekezésként jelentettek be, nyomban a német internacionalisták elleni hadiállapottá változott át.

Egy nappal azután, hogy Párizsban kikiáltották a köztársaságot, a német Szociáldemokrata Munkáspártnak, az Internacionálé országos törvények szabta korlátok között alakult tagozatának braunschweigi központi bizottsága kibocsátotta szeptember 5-i kiáltványát. Ebben felszólította a munkásokat, hogy minden erejükkel lépjenek fel Franciaország feldarabolása ellen, követeljék, hogy kössenek tisztességes békét Franciaországgal, és ismerjék el a francia köztársaságot.[196] E kiáltvány Elzász-Lotaringia tervezett bekebelezését bűnnek nyilvánította, amelynek következményeképpen egész Németország porosz kaszárnyává változik, a háború pedig európai intézménnyé emelkedik. Szeptember 9-én Vogel von Falckenstein elfogatta a braunschweigi bizottság tagjait és láncra verve 130 német mérföldnyire, az orosz határon levő Lötzen melletti porosz erődbe szállíttatta őket; a gyalázatos bánásmód, amelyet ott velük szemben alkalmaztak, méltó ellentéte volt annak a fényűző vendéglátásnak, amelyben a császári vendéget Wilhelmshöhén részesítették.[197] Minthogy a német munkásosztály internacionalista élcsapatát a bebörtönzés, munkások kiutasítása egyik német államból a másikba, a munkáslapok betiltása, katonai durvaságok és különféle rendőri zaklatások sem tartották vissza attól, hogy a braunschweigi kiáltvány szellemében cselekedjék, Vogel von Falckenstein szeptember 21-i ukázával betiltotta a Szociáldemokrata Párt minden gyűlését. Ezt a tilalmat október 5-én hatálytalanította egy második ukáz, amelyben Falckenstein ravaszul megparancsolja rendőrkémeinek, hogy minden olyan egyénről, aki netán nyilvános tüntetésekkel bátorítaná Franciaországot ellenállásában a Németország szabta békefeltételekkel szemben, neki személyesen tegyenek jelentést, hogy az ilyen embereket a háború tartamára ártalmatlanná tehesse.

A porosz király, a külső háború gondjait Moltkéjára bízva, a belső háborút új irányba terelte. Október 17-én Versailles-ból azt a kabinetparancsot röpítette Hannoverba, hogy Vogel von Falckenstein kölcsönképpen adja át lötzeni foglyait a braunschweigi kerületi bíróságnak, ez pedig vagy találjon jogalapot fogva tartásukra, vagy juttassa őket vissza a rettenetes tábornok biztos őrizetébe.

Vogel von Falckenstein rendszabályait természetesen egész Németországban utánozták, miközben Bismarck egy diplomáciai körlevelében azzal ugratta Európát, hogy a szabad véleménynyilvánítás és szabad gyülekezés jogának felháborodott élharcosaként lépett fel — a franciaországi békepárt érdekében. Ugyanakkor, amikor Franciaország számára szabadon választott nemzetgyűlést követelt, Németországban elfogatta Bebelt és Liebknechtet, egyrészt büntetésül, mert az északnémet Reichstagban vele szemben az Internacionálét képviselték, másrészt azzal a céllal, hogy a küszöbönálló választásokon újraválasztásukat megakadályozza.[198]

Ura és parancsolója, Hódító Vilmos, Versailles-ból újabb kabinetparancscsal támogatta, amely a választás egész tartamára meghosszabbította az ostromállapotot, vagyis minden polgári jog felfüggesztését. Valóban az ostromállapotot Németországban a Franciaországgal való békekötés után is fenntartotta még két hónapig. Csökönyössége, amellyel a belső ostromállapothoz ragaszkodott, és ismételt személyes beavatkozása saját német foglyainak ügyében, a diadalmas fegyvercsörtetés és az egész német burzsoázia fanatikus üdvrivalgása közepette is arról tanúskodott, hogy a proletariátus növekvő pártja félelmet kelt benne. Az anyagi erőszak önkéntelen hódolata volt ez az erkölcsi hatalom előtt.

Az Internacionálé ellen folyó háború bizonyos ideig lokalizálódott — először Franciaországra, a népszavazás napjaitól a császárság bukásáig, majd Németországra, abban az egész időszakban, amikor a köztársaság ellenállt Poroszországnak —, de a Párizsi Kommün kikiáltása és bukása után általánossá vált.

1871 június 6-án Jules Favre köriratot intézett a külföldi hatalmakhoz, amelyben azt követelte, hogy a Kommün tagjait* mint közönséges bűnözőket szolgáltassák ki, s keresztes hadjáratra szólított fel mindenkit az Internacionálé ellen, amely ellensége a családnak, a vallásnak, a rendnek és a tulajdonnak, tehát mindannak, amit ő saját személyében oly méltón képvisel.[199] Ausztria és Magyarország azonnal felkapták a jelszót. Június 13-án razziát indítottak a Pesti Munkásegylet[200] állítólagos vezetői ellen: iratai-

* *A „Liberté"-ben és az „International Herald"-ban*: menekültjeit — *Szerk.*

kat lefoglalták, őket magukat pedig letartóztatták és hazaárulás vádja alá helyezték. Az Internacionálé több bécsi küldöttjét, akik éppen Pesten voltak látogatóban, további megrendszabályozás végett Bécsbe szállították. Beust utólag még 3 000 000 forintot kért és kapott is Birodalmi Tanácsától „politikai hírszerzéssel kapcsolatos kiadásokra, amelyek" — mint panaszolta — „nélkülözhetetlenebbek, mint valaha, mert az Internacionálé egész Európában veszedelmesen elterjedt". Ettől fogva Ausztria—Magyarország munkásosztálya valóságos rémuralom alá került. Az osztrák kormány még végső haláltusájában is féltőn ragaszkodik régi előjogához, hogy az európai reakció Don Quijotéját játssza.

Néhány héttel Jules Favre körirata után Dufaure indítványt tett junker kamarájának arra a már jogerős törvényre[12], amely szerint bűntény az, ha valaki a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartozik, vagy akár csak vallja annak elveit.

Thiers, aki tanúként megjelent a Dufaure törvényjavaslatával kapcsolatosan kiküldött junker bizottság előtt, azzal kérkedett, hogy ez a törvény saját okos fejéből pattant ki. Ő fedezte fel először azt a csalhatatlan csodaszert, hogy az Internacionáléval úgy kell bánni, ahogyan a spanyol inkvizíció bánt az eretnekekkel. De még ezen a ponton is baj van az eredetiségre támasztott igényével. Jóval, mielőtt kinevezték volna a társadalom megmentőjévé, a bécsi törvényszékek felállították azt az igazi jogelméletet, amely az internacionalistáknak az uralkodó osztálytól kijár. 1870 július 26-án az osztrák munkáspárt legkiválóbb embereit hazaárulás címén több évi súlyos börtönbüntetésre ítélték, havonta egy-egy böjtnappal. Az ítélet indokai a következők voltak:

„A foglyok maguk is elismerik, hogy az eisenachi német munkáskongresszus (1869) programját[201] elfogadták és aszerint cselekedtek. Ez a program magában foglalja az Internacionálé programját. Az Internacionálé célja a munkásosztály felszabadítása a vagyonos osztály uralma és a politikai függőség alól. Ez a felszabadítás összeegyeztethetetlen az osztrák állam fennálló intézményeivel. Aki tehát az Internacionálé programjának elveit elfogadja és terjeszti, az osztrák kormányzat megdöntését előkészítő cselekményt követ el s ennélfogva hazaárulás bűnében vétkes."

November 27-én* kimondták az ítéletet a braunschweigi bizottság tagjai felett. Különböző időtartamú börtönbüntetéssel sújtották őket. Az indokok

* 1871 — *Szerk.*

felsorolásánál a törvényszék kifejezetten hivatkozott a bécsi ítélet indokolására mint precedensre.

Pesten a Munkásegylet vádlottait, miután csaknem egy évig ugyanolyan szégyenletes bánásmódot kellett eltűrniök, amilyenben a brit kormány a fénieket[202] részesítette, 1872 április 22-én bíróság elé állították. Az ügyész itt a Bécsben leszögezett jogelmélet alkalmazását követelte. A törvényszék azonban felmentő ítéletet hozott.

Lipcsében 1872 május 27-én Bebelt és Liebknechtet hazaárulás előkészítése címén kétévi várfogságra ítélték.

Az indokolás ugyanaz volt, mint a bécsi ítéleté. Csakhogy ebben az esetben a bécsi bírák elméletét szász esküdtek verdiktje erősítette meg.

Koppenhágában ez év május 9-én letartóztatták a központi bizottság három tagját, Brixet, Piót és Geleffet, mégpedig azért, mert azt a szilárd elhatározásukat nyilvánították, hogy rendőri tilalom ellenére megtartanak egy szabadtéri gyűlést. A letartóztatás után közölték velük, hogy a szocialista eszmék már önmagukban véve is összeegyeztethetetlenek a dán állam létével és hogy ezért már puszta terjesztésük is bűnténynek minősül a dán alkotmány ellen. Újfent a bécsi törvényszék jogelmélete. A vádlottak még most is vizsgálati fogságban vannak.

A belga kormány, amelyet Jules Favre kiszolgáltatási kérelmére adott rokonszenvező válasza tett előnyösen ismertté, Malou útján sietve képviselőháza elé terjesztette a Dufaure-törvény képmutató másolatát.

Őszentsége IX. Pius pápa egy svájci katolikusokból álló küldöttséghez intézett szónoklatában a következőket mondotta:

„Kormányotok, amely republikánus, kötelességének tartja, hogy súlyos áldozatot hozzon azért, amit szabadságnak neveznek. Menedékjogot ad sokaknak a legrosszabb fajtájú emberek közül, megtűri azt az Internacionálénak nevezett szektát, amely egész Európával úgy szeretne elbánni, ahogyan Párizzsal elbánt. Ezektől az Internacionáléhoz tartozó uraktól, akik egyáltalán nem urak, félni kell, mert az Isten és az emberek örök ellenségének javára dolgoznak. Minek oltalmazni őket? Imádkozni kell értük."

Előbb akasszátok fel őket, azután imádkozzatok értük!

Bismarck, Beust és Stieber támogatásával, 1871 szeptember elején Salzburgban összeült az osztrák és a német császár, hogy — úgymond — szent szövetséget kössenek a Nemzetközi Munkásszövetség ellen.

„Egy ilyen európai szövetség" — állapította meg Bismarck magán-Moniteurje, a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung"[203] — „az egyetlen lehetséges

mód az államnak, az egyháznak, a civilizációnak, egyszóval mindannak a megmentésére, ami az európai államok talpköve."

Bismarck valódi célja természetesen az volt, hogy szövetségeseket biztosítson magának az Oroszország elleni közelgő háborúhoz, és az Internacionálét csak meglobogtatták Ausztria előtt, ahogyan a bika előtt meglobogtatják a vörös posztót.

Olaszországban Lanza az Internacionálét egyszerű rendelettel tiltotta be. Spanyolországban Sagasta törvényen kívül állónak nyilvánította[204]; talán azt remélte, hogy ilymódon jobb viszonyba kerül az angol pénzpiaccal.

Az orosz kormánynak, amely a jobbágyok felszabadítása óta arra a veszedelmes menedékre van utalva, hogy ma félénk engedményeket tegyen a nép követelésének, amelyeket azután holnap újra visszavon, az Internacionálé elleni általános uszítás ürügyül szolgált a belső reakció fokozására. Azt remélte, hogy külföldön kifürkészheti a Szövetség titkait. Valóban sikerült is egy svájci bírót találnia, aki egy orosz kém jelenlétében házkutatást tartott Utyin orosz internacionalistának, a genfi „Egalité" — francia-svájci föderációnk lapja — volt szerkesztőjének lakásán.[205] Svájc köztársasági kormányát pedig csak a svájci internacionalisták agitációja akadályozta meg abban, hogy Kommün-menekülteket Thiers-nek kiszolgáltasson.

Végül Gladstone úr kormánya, amely nem léphetett fel Nagy-Britanniában ilyen szellemben, legalább a jószándékát bizonyította azzal, hogy Írországban rendőrterrort fejtett ki alakulófélben levő szekcióink ellen, és azzal, hogy külföldi képviselőinek megparancsolta, szerezzenek információkat az Internacionáléról.

Ám minden elnyomó intézkedés, amelyet az európai kormányok egyesített bölcsessége kieszelni képes volt, eltörpül amellett a rágalomhadjárat mellett, amelyet a civilizált világ hazug elemei indítottak. Apokrif Internacionálé-történetek és titkok, hivatalos dokumentumoknak és magánleveleknek szemérmetlen meghamisítása, szenzációhajhász táviratok stb. gyorsan követték egymást; a rágalom minden zsilipje, amely a megvásárolható burzsoá sajtó rendelkezésére állt, egyszerre megnyílt és szabadjára engedte az aljasság vízözönét, hogy belefullassza a gyűlölt ellenséget. Erre a rágalomhadjáratra nem akad példa a történelemben, annyira valóban nemzetközi a színtér, melyen zajlik, s annyira tökéletes az egyetértés, mellyel az uralkodó osztályok legkülönbözőbb pártorgánumai folytatják. A chicagoi nagy tűzvészt a távíró az Internacionálé pokoli műveként adta hírül az egész világnak, és valóban csodálatos, hogy a Nyugat-Indián végigsöprő orkánt nem az Internacionálé démoni behatásának tulajdonították.

Korábbi nyilvános évi jelentéseiben a Főtanács rendszerint áttekintést

nyújtott arról a haladásról, amelyet a Szövetség az előző kongresszus óta tett. Ti, munkások*, bizonyára méltányoljátok azokat az okokat, amelyek arra késztetnek bennünket, hogy ezúttal eltérjünk ettől. Azonkívül különböző országok küldötteinek beszámolói — és ők tudják a legjobban, meddig mehetnek el — talán pótolják majd ezt a hiányt. Mi annak a közlésére szorítkozunk, hogy a bázeli kongresszus és főleg az 1871 szeptemberi londoni konferencia[6] óta az Internacionálé gyökeret vert az írek között Angliában és magában Írországban, továbbá Hollandiában, Dániában és Portugáliában; szilárdan megszerveződött az Egyesült Államokban, s ágazatai vannak Buenos Airesben, Ausztráliában és Új-Zélandban.

Hogy mi a különbség aközött, ha a munkásosztálynak nincs Internacionáléja és aközött, ha van Nemzetközi Szövetsége, a legvilágosabban akkor mutatkozik meg, ha visszapillantunk 1848-ra. Hosszú évekbe tellett, amíg maguk a munkások felismerték, hogy az 1848-as júniusi felkelés[155] a saját élharcosaik műve volt. A Párizsi Kommünt viszont azonnal újjongva köszöntötte az egész világ proletariátusa.

Ti, a munkásosztály küldöttei, azért gyűltök össze, hogy megszilárdítsátok egy olyan szövetség harcos szervezetét, amelynek célja a munka felszabadítása és a nemzeti viszályok kiirtása. Szinte ugyanebben a pillanatban gyülekeznek Berlinben a régi világ koronás hatalmasságai, hogy újabb láncokat kovácsoljanak és újabb háborúkat eszeljenek ki.[206]

Éljen a Nemzetközi Munkásszövetség!

Offizieller Bericht des Londoner Generalrats,
verlesen in öffentlicher Sitzung
des Internationalen Kongresses zu Haag

A megírás ideje: 1872 augusztus vége

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 szeptember 18. (75.) sz.

Eredeti nyelve: német

* *A „Liberté"-ben és az „International Herald"-ban*: polgártársak *Szerk.*

Friedrich Engels

A hágai kongresszuson a Főtanács nevében előterjesztett beszámoló a Szocialista Demokrácia Egyesüléséről[207]

A Szocialista Demokrácia Egyesülését [Alliance][2] 1868 vége felé Bakunyin alapította. Ez olyan nemzetközi társaság, melynek az volt a szándéka, hogy a Nemzetközi Munkásszövetségen kívül és egyidejűleg azon belül is működjék. Bár utóbbinak a tagjaiból tevődött össze, akik jogot formáltak arra, hogy az Internacionálé minden összejövetelén részt vegyenek, mégis fenn akarta tartani magának azt a jogot, hogy helyi csoportjai, nemzeti föderációi és külön kongresszusai legyenek az Internacionálé mellett. Az Alliance tehát kezdettől fogva igényt tartott arra, hogy Szövetségünkön belül valamiféle arisztokráciát, saját programmal és különleges kiváltságokkal rendelkező elit testületet alkosson.

A levelezést, mely akkoriban az Alliance központi bizottsága és Főtanácsunk között folyt, közli „*Az állítólagos szakadások az Internacionálében*" című körlevelünk, 7—9. old.,* (1. sz. igazoló okmány). A Főtanács visszautasította az Alliance befogadását mindaddig, amíg megtartja különálló nemzetközi jellegét; csak azzal a feltétellel ígérte meg befogadását, ha az Alliance feloszlatja sajátos nemzetközi szervezetét, ha szekciói Szövetségünk egyszerű szekcióivá válnak, és ha a Főtanácsot minden új szekció helyéről és számbeli erejéről tájékoztatják.

Ezekre a kívánalmakra 1869 június 22-én a következőket válaszolta az Alliance központi bizottsága, amely** ettől fogva a Főtanáccsal való kapcsolatában felvette a „Szocialista Demokrácia genfi szekciója" nevet:

„Az Önök Tanácsa és a Szocialista Demokrácia Egyesülésének központi bizottsága közötti megegyezésnek megfelelően az Alliance külön-

* *V. ö. 9—12. old. — Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: ebből az alkalomból megváltoztatta nevét — *Szerk.*

böző csoportjai elé terjesztettük az Egyesülés mint a Nemzetközi Munkásszövetségtől különálló szervezet feloszlatásának kérdését... Örömmel értesítjük Önöket, hogy a csoportok nagy többsége osztozott a központi bizottságnak abban a nézetében, mely a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének feloszlatására vonatkozik. *A mai napon a feloszlatás kimondása megtörtént.* Értesítettük erről a döntésről az Alliance különböző csoportjait, s felhívtuk őket, alakuljanak meg példánk nyomán a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióiként, és mint ilyenek ismertessék el magukat Önök által vagy pedig ki-ki a maga országában e Szövetség föderális tanácsa által. Az Alliance volt központi bizottságához intézett levelük igazolásaképpen ma Önök elé terjesztjük szekciónk szervezeti szabályzatát, kérve a Nemzetközi Munkásszövetség ágazataként való hivatalos elismerésünket..." (aláírás) Ch. Perron, ideiglenes titkár (2. sz. igazoló okmány).

Az Alliance szervezeti szabályzatának ez a példánya *3. sz.* alatt található az igazoló okmányok között.

A genfi szekció maradt az egyetlen, mely felvételét kérte. Az Alliance más állítólagos szekcióiról több szó nem esett. Mindamellett a folyamatos intrikák ellenére, melyekkel az alliance-isták speciális programjukat az egész Internacionáléra ráerőltetni és Szövetségünk irányítását megszerezni igyekeztek, feltehettük, hogy az Alliance megtartotta ígéretét és feloszlott. De* aztán a Főtanács elég határozott jelzéseket kapott, melyekből arra kellett következtetnie, hogy az Alliance sohasem oszlott fel; hogy ünnepélyes fogadkozása ellenére titkos társaság formájában tovább létezett és létezik, s hogy ezt a rejtett szervezetet továbbra is eredeti uralmi céljának követésére használta fel. Létezése különösen Spanyolországban lett egyre nyilvánvalóbb az Alliance-on belül támadt egyenetlenségek következtében, amelyek történetét a későbbiekben mondjuk el. Itt elég, ha megjegyezzük, hogy létezésüket először egy körlevél fedte fel, amely az ország régi föderális tanácsának azoktól a tagjaitól származott, akik egyúttal az Alliance spanyolországi központi bizottságának is tagjai voltak** (lásd az „Emancipación" 61. számát, 3. old. 2. hasáb, 4. sz. igazoló okmány).[208] Egy 1872 június 2-án kelt körlevél[209] hírül adja az Alliance összes spanyolországi szekcióinak, hogy az alulírottak az Alliance szekciójaként most feloszlottak, s fel-

* *A kéziratban törölve*: ez év májusában — *Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: s képtelenek lévén összeegyeztetni az Internacionálé iránti kötelességüket azzal, hogy e szervezeten belüli titkos társaság tagjai legyenek, június 2-án felhívták [...] — *Szerk.*

szólítják a többieket, hogy kövessék példájukat.* A körlevelet az „Emancipación"-ban közzétették (59. sz., 5. sz. igazoló okmány.).** E közzététel az Alliance lapját, a barcelonai „Federación"-t[210] (1872 augusztus 4-i, 155. sz.) arra kényszerítette, hogy ő maga közzétegye az Alliance szervezeti szabályzatát (*6. sz. igazoló okmány*). Az Alliance létezése tehát teljességgel megállapítást nyert.

Ha összehasonlítjuk a titkos társaság szervezeti szabályzatát a genfi Alliance által a Főtanácsnak benyújtott szervezeti szabályzattal, először is azt látjuk, hogy az előbbinek a program-bevezetése azonos a másikéval. Csak néhány szerkesztési változtatás található, úgyhogy a titkos szervezeti szabályzatban Bakunyin speciális programja világosabban kifejezésre jut.

Íme a pontos kimutatás:

A genfi 1. cikkely szó szerint azonos a titkos 5. cikkellyel
A genfi 2. cikkely általában azonos a titkos 1. cikkellyel
A genfi 3. cikkely szó szerint azonos a titkos 2. cikkellyel
A genfi 4., 5. cikkely általában azonos a titkos 3. cikkellyel
A genfi 6. cikkely általában azonos a titkos 4. cikkellyel

Maga a titkos szervezeti szabályzat a genfi szervezeti szabályzaton alapul. Így a titkos 4. cikkely szó szerint megfelel a genfi 3. cikkelynek; a 8. és 9. genfi cikkely megtalálható, lerövidítve, a titkos 10. cikkelyben éppúgy, mint a genfi 15—20. cikkely a titkos 3. cikkelyben. A genfi 7. cikkely, ellentétben az alliance-isták jelenlegi gyakorlatával, az Internacionálé „*erős* szervezetét" hangoztatja és az Alliance összes tagjait arra kötelezi, hogy „támogassák ... a kongresszusi határozatokat és a *Főtanács hatalmát*". Ez a cikkely nem található meg a titkos szervezeti szabályzatban, de hogy kezdetben szerepelt benne, bizonyítja az, hogy szinte szó szerint újra fellelhető a madridi sección de oficios varios*** ügyviteli szabályzatában, 15. cikkely (7. sz. igazoló okmány), ahol az Alliance programja is megtalálható.

Nyilvánvaló tehát, hogy nem két különböző társasággal, hanem egy és ugyanazon társasággal van dolgunk. Míg a genfi központi bizottság biztosította a Főtanácsot az Alliance feloszlatásáról, s a Főtanács, a nyilatkozatban bízva, az Internacionálé szekciói közé befogadta, ennek a központi

---

* *A kéziratban törölve*: Fő oknak azt a tényt hozták fel, hogy az Alliance létezése köztudomású lett, sőt mi több, az Egyesülés eltért eredeti céljától. — *Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: Az Alliance bosszúja nem késett. A körlevél szerzőit azonnal kizárták a madridi föderációból, méghozzá az érvényben levő szabályzat nyilvánvaló megsértésével (v. ö. ugyanazt a számot). Ekkor kitört a harc, melyet a kizártak, az Emancipación szerkesztői olyan jól folytattak, hogy — *Szerk.*

*** — különféle foglalkozások szekciója — *Szerk.*

bizottságnak a főkolomposai, élükön M. Bakunyinnal, megerősítették ugyanennek az Alliance-nak a szervezetét, amennyiben titkos társasággá változtatták, s megőrizték nemzetközi jellegét, amelynek felhagyására ígéretet tettek. Becstelenül visszaéltek a Főtanács jóhiszeműségével és az egész Internacionáléval, amely az eléje terjesztett levelezés alapján hagyta jóvá a szekció befogadását. Ezeknek az embereknek, miután ilyen hazugsággal léptek színre, nem volt többé okuk arra, hogy feszélyezzék magukat mesterkedéseikben, melyekkel vagy alávetni, vagy pedig sikertelenség esetén bomlasztani akarták az Internacionálét.

Most idézzük a titkos szervezeti szabályzat fő cikkelyeit:

„1. A Szocialista Demokrácia Egyesülése a *Nemzetközi Munkásszövetség tagjaiból áll* és célja, hogy propagálja és kifejlessze az *ő* programjának elveit, s tanulmányozza mindazokat az eszközöket, melyek alkalmasak a munkásosztály közvetlen és *azonnali* felszabadításának előmozdítására.

2. Avégett, hogy a lehető legjobb eredményeket érje el és avégett, hogy a társadalmi szervezet működését ne veszélyeztesse, az Alliance *kiváltképp titkos* lesz.

4. Senki sem vehető fel tagnak a program elveinek stb. előzetes teljes és őszinte elfogadása nélkül.

5. Az Alliance lehetőség szerint gyakorolni fogja *befolyását* a *Munkásszövetség helyi föderációjának kebelén belül*, nehogy az reakciós vagy forradalomellenes útra térjen.

9. A tagok többsége *kizárhatja az Alliance-ból* bármelyik tagját *az ok megjelölése nélkül.*"

Az Alliance tehát magában az Internacionálében megalakított titkos társaság, amelynek speciális programja korántsem azonos az Internacionálé programjával, s amelynek célja a maga egyedül forradalminak tartott programjának a propagandája. Azt a feladatot rója tagjaira, hogy olymódon tevékenykedjenek a maguk helyi Internacionálé-föderációján belül, hogy ez utóbbi ne térjen reakciós vagy forradalomellenes útra, vagyis semmiképp se távolodjon el az Alliance programjától. Vagyis az Alliance célja, hogy titkos szervezete révén a maga szektás programját az egész Internacionáléra rákényszerítse. Ennek elérésére a leghatásosabb eszköz, ha kezébe keríti a helyi és föderális tanácsokat és a Főtanácsot olyképpen, hogy a titkos szervezet adta hatalom felhasználásával beválasztja oda az Alliance tagjait. Mint később látni fogjuk, pontosan ezt tette az Alliance ott, ahol azt hitte, hogy esélyei vannak a sikerre.

Világos, hogy senki sem venné rossz néven az alliance-istáktól, hogy propagandát fejtenek ki programjuknak. Az Internacionálé a legkülönbözőbb árnyalatú szocialistákból tevődik össze. Programja elég tág ahhoz, hogy valamennyit felölelje; a bakunyinista szektát ugyanolyan feltételekkel fogadták be, mint a többieket. Amit szemére vetnek, az éppen az, hogy megsértette ezeket a feltételeket.

Ami az Alliance titkos jellegét illeti, az már más dolog. Az Internacionálé természetesen tudja, hogy a titkos társaság számos országban, Lengyelországban, Franciaországban, Irországban jogos védelmi eszköz a kormányzati terrorral szemben. De kijelentette a londoni konferencián, hogy teljesen távol akar maradni az ilyen társaságoktól, s ennek folytán nem fogja őket szekciókként elismerni. És, ami a fő, itt olyan titkos társasággal állunk szemben, amely nem a kormányzatok elleni harcra, hanem éppen az Internacionálé elleni harcra jött létre.

Efféle titkos társaság szervezése kirívó megsértése nemcsak az Internacionáléval szemben vállalt kötelezettségnek, hanem általános szervezeti szabályzatunk betűjének és szellemének is. Szervezeti szabályzatunk szerint az Internacionálénak csak egyféle tagjai vannak, egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel; az Alliance a tagokat két kasztra osztja, avatottakra és avatatlanokra, arisztokratákra és plebejusokra, utóbbiakat arra szánva, hogy az előbbiek vezessék őket olyan szervezet útján, amelynek még a létezéséről sincs tudomásuk. Az Internacionálé azt követeli híveitől, hogy az igazságot, az igazságosságot és az erkölcsöt ismerjék el magatartásuk alapjául; az Alliance a hazugságot, a képmutatást és a csalást teszi beavatottjainak elsőrendű kötelességévé, amikor előírja nekik, hogy az avatatlan internacionalistákat a titkos szervezet létezése tekintetében, szavaik és cselekedeteik indítékai, sőt még azok célja tekintetében is megtévesszék. Az Alliance megalapítói nagyon jól tudták, hogy az avatatlan internacionalisták nagy tömege sohasem rendelné alá magát tudatosan olyan szervezetnek, mint az övék, mihelyt tudomást szerezne létezéséről. Ez az, amiért szervezetüket „kiváltképp titkossá" tették. Mert nagyon is figyelembe kell venni, hogy az Alliance titkos jellege nem a kormányzatok éberségének megtévesztését szolgálja, máskülönben nem nyilvános társaság megalakításával kezdte volna pályafutását; ez a titkos jelleg* egyes-egyedül az Internacionálé beavatatlan tagjainak megtévesztésére volt szánva, mint ezt a becstelen eljárás bizonyítja, mellyel az Alliance a Főtanácsot ámította. Ez tehát valóságos összeesküvés

* *A kéziratban törölve*: a tények bebizonyították — *Szerk.*

az Internacionálé ellen. Első ízben találkozunk a munkásosztály harcainak történetében olyan titkos összeesküvéssel, amelyet ezen az osztályon belül nem a fennálló kizsákmányoló rendszernek, hanem éppen annak a Szövetségnek az aláaknázására szőttek, amely a legerélyesebben küzd a kizsákmányoló rendszer ellen.

Egyébként nevetséges lenne azt állítani, hogy egy társaság a jelenlegi kormányzatok üldözéseivel szemben akarja magát a titkossággal megóvni, amikor ez a társaság mindenütt az abszolút politikai tartózkodás elernyesztő doktrínáját hirdeti, s amikor programjában kinyilatkoztatja (3. cikkely, a titkos szervezeti szabályzat bevezetője), hogy „visszautasít minden forradalmi akciót, amelynek nem azonnali és közvetlen célja a munkások ügyének diadala a tőke fölött".

Nézzük most, milyen tevékenységet fejtett ki ez a titkos társaság az Internacionáléban?

A válasz erre a kérdésre részben már megtalálható a Főtanácsnak *„Az állítólagos szakadások" stb.* című bizalmas körlevelében. De minthogy a Főtanács akkoriban még nem ismerte a titkos szervezet kiterjedtségét, s minthogy azóta jó néhány fontos esemény történt, ez a válasz csak nagyon hiányos lehetett.

Szögezzük le elsősorban, hogy az Alliance tevékenysége két világosan megkülönböztethető szakaszra oszlik. Az elsőben azt hitte, hogy hatalmába kerítheti a Főtanácsot és ezáltal Szövetségünk legfelsőbb vezetését. Ekkor kívánta híveitől az Internacionálé „erős szervezetének" és „elsősorban a Főtanács *hatalmának*, úgyszintén a föderális tanács és a központi bizottság hatalmának" támogatását; ekkor történt az, hogy az Alliance hívei a bázeli kongresszuson mindazokat a kiterjedt felhatalmazásokat követelték a Főtanács számára, melyeket később mint *tekintélyelvűeket* olyan irtózással utasítottak vissza.

A bázeli kongresszus, legalábbis egy időre, megsemmisítette az Alliance reményeit.* Ettől kezdve szőtte azokat az intrikáit, amelyekről a *„Szakadások"*-ban szó van; a Jurában, Olaszországban és Spanyolországban szüntelenül a maga speciális programját igyekezett az Internacionálé programja helyébe állítani. A londoni konferencia, a munkásosztály politikájáról és a szektás szekciókról hozott határozataival, véget

* *A kéziratban törölve*: átengedve őt a helyi intrikáknak. Az Alliance elég nyugodtan viselkedett, amíg a londoni konferencia, a munkásosztály politikájáról és a szektás szekciókról hozott határozataival, helyre nem állította az Internacionálé eredeti programját az Alliance programjával szemben — *Szerk.*

vetett ennek a nemzetközi quid pro quónak*. Az Alliance nyomban újból mozgolódni kezdett. A jurai föderáció, az Alliance svájci erejének megalapozója, kibocsátotta a Főtanács ellen a sonvillier-i körlevelet.** Ebben az erős szervezetet, a Főtanács hatalmát, a bázeli kongresszusnak ugyanezen körlevél aláírói által javasolt és megszavazott határozatait *tekintélyellenűeknek* minősítik, s ez a megjelölés, úgy látszik, elegendő ahhoz, hogy mindezt sommásan elítéljék; ebben „a háborúról, a sorainkban kitört nyílt háborúról" beszélnek; ebben az Internacionálé számára olyan szervezetet követelnek, mely nem az aktuális harc szükségleteihez, hanem az eljövendő társadalom nem tudni miféle eszményéhez igazodna stb. Ettől a pillanattól fogva taktikát változtattak. A jelszó ki volt adva. Mindenütt, ahol az Alliance-nak ágazatai voltak, Olaszországban és főként Spanyolországban, hevesen támadták a bázeli kongresszus és a londoni konferencia tekintélyelvű határozatait, úgyszintén a Főtanács tekintélyelvűségét. Már csak a szekciók autonómiájáról, a szabadon föderált csoportokról, az anarchiáról stb. beszéltek. Mindez könnyen megérthető. Az Internacionálén belüli titkos társaság hatalmának természetesen abban a mértékben kellett növekednie, amelyben az Internacionálé nyilvános szervezete meglazul és meggyöngül. A nagy akadály, amellyel szembe találták magukat, a Főtanács volt, s ezért őt támadták elsősorban; de mindjárt meg fogjuk látni, hogy ott, ahol megfelelőnek hitték az alkalmat, ugyanígy bántak el a föderális tanácsokkal.

A Jura-körlevélnek semmiféle hatása nem volt, kivéve azokban az országokban, ahol az Internacionálé többé vagy kevésbé az Alliance befolyása alatt állt, azaz Olaszországban és Spanyolországban. Ez utóbbi országban az Alliance és az Internacionálé egyidejűleg alakult meg, közvetlenül a bázeli kongresszus után. A legodaadóbb spanyolországi internacionalistákkal elhitették, hogy az Alliance programja azonos az Internacionálé programjával, hogy a titkos szervezet mindenütt létezik, és abba belépni majdnem kötelesség. Ezt az illúziót szétrombolta a londoni konferencia, ahol a spanyol küldött***, maga is tagja az Alliance spanyolországi központi bizottságának, meggyőződhetett ennek ellenkezőjéről, mégpedig magának a Jura-körlevélnek révén, amelynek e konferencia elleni és a Főtanács elleni féktelen támadásait és rágalmait az Alliance összes szervei nyomban felkapták. Így a Jura-körlevél első következménye Spanyol-

* — felcserélésnek; összecserélésnek — *Szerk.*

** *V. ö. 17. köt. 442—447. old.* — *Szerk.*

*** Anselmo Lorenzo. — *Szerk.*

országban az volt, hogy magában a spanyol Alliance-ban egyenetlenséget keltett azok között, akik mindenekelőtt internacionalisták voltak és azok között, akik csak annyiban akartak tudni az Internacionáléról, amennyiben az Alliance uralkodhat fölötte. Az eleinte lefojtott harc hamarosan kirobbant az Internacionálé összejövetelein. A valenciai konferencián[211] (1871 szeptember) megválasztott föderális tanács bebizonyította cselekedeteivel, hogy az Internacionálét az Alliance elébe helyezi, ezért tagjainak többségét kizárták az Alliance uralma alatt álló madridi helyi föderációból.[212] A zaragozai kongresszus[96] rehabilitálta őket és kettőt* közülük, Morát és Lorenzót, megint beválasztották az új föderális tanácsba, jóllehet a régi tanács összes tagjai előzőleg kijelentették, hogy nem akarják elfogadni őket.**

A zaragozai kongresszus aggasztotta az Alliance főkolomposait, akik attól féltek, hogy Spanyolország ki fog csúszni kezeik közül. Ezért az Alliance nyomban ugyanúgy támadta a spanyol föderális tanács hatalmát, mint a Jura-körlevél a Főtanács úgynevezett tekintélyelvű hatáskörét. Spanyolországban egy fölöttébb demokratikus és egyúttal nagyon pontos szervezeti formát dolgozott ki a barcelonai kongresszus[213] és a valenciai konferencia. Ez a szervezet — a Valenciában megválasztott föderális tanács segítségével (tevékenységének elismerését a kongresszus külön megszavazta) — ragyogó eredményeket ért el, amelyekről az általános beszámoló*** megemlékezett. Zaragozában Morago, az Alliance lelke Spanyolországban, kijelentette, hogy a hatáskörök, amelyeket ebben a szervezetben a föderális tanácsnak adtak, *tekintélyelvűek*, korlátozni kell őket, a föderális tanácsot meg kell fosztani attól a jogtól, hogy befogadjon vagy visszautasítson új szekciókat, s attól a jogtól, hogy megállapítsa, megegyezik-e a szekciók szervezeti szabályzata a föderációéval, végül pedig szerepét puszta statisztikai és levelezőirodáéra kell lecsökkenteni. A kongresszus, mely Morago javaslatait elvetette, határozatot hozott, hogy megtartja a fennálló tekintélyelvű szervezetet. (Lásd „Estracto de las actas del segundo congreso obrero" stb.[214], 109. és 110. old., 8. sz. igazoló okmány. — Ehhez a ponthoz fontos lesz Lafargue polgártársnak, a zaragozai kongresszus küldöttének tanúskodása.)

---

* *A kéziratban törölve*: a legaktívabb tagjai közül — *Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: A kongresszus a föderális tanácsot Valenciába helyezte át abban a reményben, hogy ez semleges terület lesz és ezek a viszályok nem fognak megismétlődni. De az új föderális tanács öt tagja közül három az Alliance támogatója volt, s ezeknek a száma kooptálásokkal legalább ötre szaporodott. — *Szerk.*

*** *V. ö. 119—126. old.* — *Szerk.*

A kongresszus áthelyezte az új föderális tanácsot Valenciába, hogy távol tartsa a Madridban támadt széthúzásoktól. De ezeknek a széthúzásoknak az oka, az Alliance és az Internacionálé között kibontakozó antagonizmus, nem volt helyi jellegű. A kongresszus, amely még az Alliance létezéséről sem tudott, kizárólag ennek a társaságnak a tagjaiból állította össze az új tanácsot; ketten közülük, Mora és Lorenzo, homlokegyenest ellentétbe kerültek vele, s Mora nem fogadta el megválasztását. A Főtanácsnak „*Az állítólagos szakadások*" című körlevele, a Jura-körlevélre válaszolva, felszólította az összes internacionalistákat, hogy nyilatkozzanak vagy az Internacionálé, vagy az Alliance mellett. A vita, mely egyfelől az „Emancipación", másfelől az alliance-ista újságok, a barcelonai „Federación" és a sevillai „Razon" között folyt, egyre jobban elmérgesedett. Végül, június 2-án, a régi föderális tanács tagjai, az „*Emancipación*" szerkesztői és az Alliance spanyol központi bizottságának tagjai elhatározták, hogy az Alliance összes spanyol szekcióihoz körlevelet intéznek, melyben kijelentik, hogy mint a titkos társaság szekciója feloszlanak, és felhívják a többi szekciót, hogy kövessék példájukat. A bosszú nem váratott magára. Azonnal és az érvényben levő ügyviteli szabályzat kirívó megsértésével újból kizárták őket a madridi helyi föderációból. Ekkor megalakultak új madridi föderáció gyanánt és kérték a föderális tanácstól elismertetésüket.[184]

Időközben azonban a föderális tanácsban a kooptálásokkal megerősített alliance-ista elemnek sikerült teljesen uralomra jutni, olyannyira, hogy Lorenzo lemondott tagságáról. Az új madridi föderáció kérelmét a tanács kereken visszautasította, s már azzal foglalkozott, hogy biztosítsa az Alliance jelöltjeinek megválasztását a hágai kongresszusra. Evégett július 7-én bizalmas körlevelet intézett a helyi föderációkhoz, amelyben előbb elismételte a „*Federación*"-nak a Főtanács elleni rágalmait, majd azt javasolta a föderációknak, menesszenek a kongresszusra egész Spanyolország részéről az összes szavazatok többsége által megválasztott közös küldöttséget, amelynek lajstromát maga a tanács fogja elkészíteni (9. sz. igazoló okmány). Mindazok számára, akik ismerik a spanyol Internacionálén belüli titkos szervezetet, nyilvánvaló, hogy ilymódon az Alliance embereit választatták volna meg, hogy az internacionalisták pénzén őket küldjék a kongresszusra. Mihelyt a Főtanács, melynek ezt a körlevelet nem küldték be, tudomást szerzett e tényekről*, a spanyol föderális tanácshoz július 24-én

* *A kéziratban törölve*: (ami éppen abban az időben történt, amikor a titkos szervezet létezésének első vitathatatlan bizonyítékait a Főtanács megszerezte) — *Szerk.*

az igazoló okmányokhoz csatolt levelet intézte (10. sz.).* A föderális tanács** augusztus 1-én azt válaszolta, hogy idő kell neki franciául írott levelünk lefordításához, augusztus 3-án pedig megírta a Főtanácsnak a „Federación"-ban megjelent kitérő válaszát (11. sz. igazoló okmány). Ebben a válaszban az Alliance pártjára állt. A Főtanács már az augusztus 1-i levél kézhezvétele után közzététette ezt a levelezést az „Emancipación"-ban.

Fűzzük hozzá még, hogy a titkos szervezet lelepleződése óta azt állítják, hogy az Alliance már a zaragozai kongresszuson feloszlott. A központi bizottságot azonban nem értesítették erről (4. sz. igazoló okmány)***.

Az új madridi föderáció tagadja ezt a tényt, pedig neki tudnia kellene róla. Különben is nevetséges azt állítani, hogy egy olyan nemzetközi társaságnak, mint az Alliance, a spanyol ágazata feloszlathatja magát anélkül, hogy a többi nemzeti ágazatokkal tanácskozzék.

Közvetlenül ez után az Alliance kísérletet tett coup d'état° végrehajtására. Amikor látta, hogy a hágai kongresszuson képtelen lesz a bázeli és la-chaux-de-fonds-i manővereinek megismétlésével mesterséges többséget biztosítani magának,[215] felhasználta az úgynevezett olasz föderáció által Rimiriben tartott konferenciát[189] a nyílt szakadás keresztülvitelére. Az ott egybegyűlt küldöttek egyhangú határozatot hoztak (lásd 12. sz. igazoló okmány). Ez volt tehát az Alliance kongresszusa az Internacionálé kongresszusával szemben. De csakhamar észrevették, hogy ez a terv nem kecsegtet sikerrel. Visszavonták hát, s elhatározták, hogy elmennek Hágába, — és íme, ugyanazok az olasz szekciók, az a huszonegy szekció, amelyek közül *egyetlenegy* tartozik Szövetségünkhöz, miután előbb elvetették a hágai kongresszust, elég arcátlanok ahhoz, hogy Hágába menesszék küldötteiket!°°

Tekintettel arra,

1. hogy az M. Bakunyin által alapított és irányított Alliance°°° az Internacionáléval szemben ellenséges társaság, mert arra törekszik, hogy vagy uralkodjon az Internacionálén vagy bomlassza azt;

---

* *V. ö. 112–114. old.* — *Szerk.*

** *A kéziratban törölve*: előbb időt próbált nyerni, azt állítva, hogy a fordítás — *Szerk.*

*** *A kéziratban törölve*: és milyen hitelt lehet adni az ilyen állításnak az 1869-es tapasztalatok után? Semmiféle bizonyíték nem támasztja alá. Ellenkezőleg, a tények inkább azt mutatják, hogy a titkos szervezet még mindig létezik. — *Szerk.*

° — államcsíny — *Szerk.*

°° *A kézirat margójára feljegyezve, németül*: Aztán Bakunyin levele és a szervezeti szabályzat, ha szükséges. — *Szerk.*

°°° *A kéziratban törölve*: — amelynek fő szerve a jurai föderáció központi bizottsága — *Szerk.*

2. hogy ennek következtében az Internacionálé és az Alliance összeférhetetlenek;

a kongresszus az alábbi határozatot hozza:

1. M. Bakunyint és a Szocialista Demokrácia Egyesülésének összes jelenlegi tagjait kizárjuk a Nemzetközi Munkásszövetségből. Csak akkor léphetnek be újra, ha előbb nyilvánosan megtagadnak minden közösséget ezzel a titkos társasággal.

2. A jurai föderációt mint ilyent kizárjuk az Internacionáléból.

Rapport fait au Congrès de la Haye,
au nom du Conseil Général,
sur l'Alliance de la Démocratie Socialiste

A megírás ideje: 1872 augusztus vége

A megjelenés helye: Marx—Engels Werke,
18. köt. Berlin 1962.

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx és Friedrich Engels

Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai[216]

I

Határozat a szervezeti szabályzatról

A következő cikkelyt, amely a londoni konferencia (1871 szeptember) IX. határozatának* tartalmát foglalja össze, a szervezeti szabályzat 7. cikkelye után kell beilleszteni:

7a. cikkely. – A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szemben áll.

A proletariátusnak ilyen politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának, az osztályok megszüntetésének győzelmét biztosítsa.

A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolók politikai hatalma ellen vívott harcában.

A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége.

Elfogadva 29 szavazattal 5 ellenében, 8 tartózkodással.

Mellette szavazott: Arnaud, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Dereure, Dumont, Dupont, Duval, Eccarius, Engels, Farkas, Friedländer, Frankel, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Longuet, Le Moussu,

* *V. ö. 17. köt. 387–389. old. – Szerk.*

Mottershead, Pihl, Ranvier, Serraillier, Sorge, Swarm, Vaillant, Wilmot, MacDonnel.

Ellene szavazott: Brismée, Coenen, Gerhardt, Schwitzguébel, van der Hout.

Tartózkodott a szavazástól: van den Abeele, Dave, Eberhardt, Fluse, Guillaume, Herman, Sauva, Marselau.

A kongresszus azt az ügyrendi döntést hozta, hogy elfogadja azon küldöttek szavazatát, akiket a bizottságokban végzett munkájuk megakadályozott az ülésen való részvételben. A következő küldöttek szavaztak a határozat mellett: Cuno, Lucain, Marx, Vichard, Walter, Wróblewski; összesen hatan. — Ellenszavazatot nem helyeztek letétbe.

II

Határozatok az ügyviteli szabályzatról

1. A Főtanács jogköre

A II. rész 2. és 6. cikkelyét a következő cikkelyekkel helyettesítették.

2. cikkely. — A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat és ügyelni arra, hogy az Internacionálé alapelveit, általános szervezeti és ügyviteli szabályzatát minden országban szigorúan betartsák.

6. cikkely. — A Főtanácsnak ugyancsak joga van az Internacionálé ágazatait, szekcióit, föderális tanácsait, illetve bizottságait és föderációit a következő kongresszusig felfüggeszteni.

Ezt a jogát azonban valamelyik föderációhoz tartozó szekciókkal szemben csak az illető föderális tanáccsal való előzetes megtárgyalás után gyakorolja.

Valamely föderális tanács feloszlása esetén a Főtanácsnak ugyanakkor fel kell kérnie e föderáció szekcióit, hogy legfeljebb harminc napon belül új föderális tanácsot válasszanak.

Egy egész föderáció felfüggesztése esetén a Főtanács köteles erről haladéktalanul értesíteni az összes föderációkat. Ha a föderációk többsége kívánja, a Főtanács köteles minden nemzetiség egy-egy küldöttének részvételével rendkívüli konferenciát egybehívni, amely egy hónap múltán összeül és véglegesen eldönti a vitát.

Mindazonáltal magától értetődik, hogy azok az országok, ahol az Internacionálé be van tiltva, ugyanolyan jogokat élveznek, mint a reguláris föderációk.

A 2. cikkelyt 40 szavazattal, 4 ellenszavazattal, 11 tartózkodással elfogadták.

Mellette szavazott: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Cuno, Dereure, Dumont, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Friedländer, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Lessner, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnel, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Roach, Sauva, Scheu, Serraillier, Sexton, Sorge, Swarm, Schumacher, Vaillant, Vichard, Walter, Wróblewski.

Ellene szavazott: Fluse, Gerhardt, Splingard, van der Hout.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Coenen, Dave, Eberhardt, Guillaume, Herman, Morago, Marselau, Farga Pellicer, Schwitzguébel, van den Abeele.

A 6. cikkelyt 36 szavazattal, 6 ellenszavazattal, 16 tartózkodással elfogadták.

Mellette szavazott: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, B. Becker, Cournet, Cuno, Dereure, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Friedländer, Hepner, Heim, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Lessner, Le Moussu, Longuet, Ludwig, MacDonnel, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Serraillier, Schumacher, Sexton, Sorge, Swarm, Vaillant, Vichard, Walter, Wróblewski.

Ellene szavazott: Brismée, Coenen, Fluse, Herman, Sauva, Splingard.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Cyrille, Dave, Dumont, Eberhardt, Guillaume, Lucain, Marselau, Morago, Mottershead, Farga Pellicer, Roach, Schwitzguébel, van den Abeele, van der Hout, Wilmot.

2. A Főtanácshoz befizetendő tagdíjak

A tagsági díj emelésére, illetve csökkentésére vonatkozó követelésekkel kapcsolatban a kongresszust felszólították, döntse el, hogy helyes-e vagy sem a jelenlegi 10 centime évi tagdíj összegének megváltoztatása. A kongresszus 17 szavazattal 12 ellenében, 8 tartózkodással megmaradt a 10 centime mellett.

A változtatás ellen szavazott: J. Ph. Becker, Brismée, Coenen, Cyrille, Dupont, Duval, Eberhardt, Eccarius, Farkas, Fluse, Gerhardt, Herman, Hepner, Serraillier, Sorge, Swarm, Wilmot.

A változtatás mellett szavazott: Dumont, Engels, Frankel, Heim, Johannard, Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnel, Pihl, Sauva.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Dave, Dereure, Guillaume, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel.

A következő küldöttek — Arnaud, Cournet, Ranvier, Vaillant —, akiknek még a vita előtt el kellett hagyniok Hágát, írásban tették le szavazatukat a tagdíjak felemelése mellett.

III

Határozat az ellenállási társaságok nemzetközi kapcsolatairól

Az új Főtanács azt a speciális megbízatást kapja, hogy alakítson nemzetközi szakszervezeteket.

Ebből a célból a kongresszust követő hónap folyamán körlevelet kell szerkesztenie, amelyet lefordíttat és kinyomattat minden nyelven, s megküld minden munkástársaságnak, amelynek a címét tudja, akár az Internacionáléhoz tartoznak, akár nem.

Ebben a körlevélben felszólít minden munkástársaságot, hogy szakmájában nemzetközi szakszervezetet alakítson.

Minden munkástársaság felhívandó, hogy sajátmaga rögzítse feltételeit, melyeknek alapján részt vesz szakmájának nemzetközi egyesülésében.

A Főtanács feladata, hogy összesítse a feltételeket, melyeket a nemzetközi egyesülés gondolatát elfogadó társaságok rögzítettek, és általános tervezetet szerkesszen, mely a nemzetközi szakszervezetekben részt venni kívánó összes társaságoknak ideiglenes elfogadásra előterjesztendő.

A nemzetközi szakszervezetek végleges szerződését a következő kongresszus fogja szentesíteni.

Egyhangúlag megszavazva, — néhány tartózkodás kivételével, amelyek számát nem vették jegyzőkönyvbe.

IV

Határozat a szekciók részvételéről

A mandátumvizsgáló bizottság összetétele a következő volt: Gerhardt (50 szavazat), Ranvier (44), Roach (41), Marx (41), MacDonnel (39), Dereure (36), Frankel (22).

1. *Az észak-amerikai föderáció 2. szekciója* (New York, francia). — Ezt

a szekciót az amerikai föderális tanács kizárta. A Főtanács sem ismerte el független szekcióként. A kongresszus nem fogadta el részvételét. A részvétel ellen 38, mellette 9 küldött szavazott; tartózkodott 11.

2. *Az észak-amerikai föderáció 12. szekcióját* (New York, amerikai) a Főtanács felfüggesztette.*

A 12. szekció mandátumáról folytatott vitában a következő javaslatot fogadták el:

„A Nemzetközi Munkásszövetség, mely az osztályok megszüntetésének elvén alapszik, nem fogadhat el semmilyen polgári szekciót."

A javaslat mellett: 47 szavazat, ellene: 0, tartózkodás: 9.

Mellette szavazott: Arnaud, J. Ph. Becker, Barry, Brismée, Cournet, Cuno, Coenen, Dave, Dereure, Dietzgen, Dupont, Duval, Eberhardt, Fluse, Farkas, Frankel, Friedländer, Guillaume, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Lessner, Lucain, Marx, Milke, Mottershead, Pihl, Ranvier, Sauva, Scheu, Schumacher, Serraillier, Sexton, Sorge, Splingard, Swarm, Vaillant, Vichard, Wilmot, Wróblewski, Walter, van den Abeele.

A szavazástól tartózkodott: Alerini, Eccarius, Harcourt, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Roach, Schwitzguébel, van der Hout.

A 12. szekciót 49 szavazattal 0 ellenében, 9 tartózkodással, kizárták.

A kizárás mellett szavazott: Arnaud, Barry, J. Ph. Becker, Brismée, Cournet, Coenen, Cuno, Dave, Dereure, Dietzgen, Dumont, Dupont, Duval, Eberhardt, Fluse, Farkas, Frankel, Friedländer, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Lessner, Lucain, MacDonnel, Marx, Milke, Pihl, Ranvier, Roach, Sauva, Scheu, Schumacher, Serraillier, Sexton, Sorge, Splingard, Swarm, Vaillant, van den Abeele, van der Hout, Vichard, Wilmot, Wróblewski, Walter.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Eccarius, Guillaume, Harcourt, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Mottershead, Schwitzguébel.

3. *Marseille-i szekció.* — Ezt a szekciót, amely teljesen ismeretlen a Főtanács és a vele kapcsolatban álló francia szekciók előtt, nem fogadták el. Az elfogadás ellen: 38 szavazat, mellette: 0, tartózkodás: 14.

4. *A forradalmi szocialista propaganda és akció szekciója, Genf.* Ezt a szekciót, mivel nem egyéb, mint az 1871 augusztusában feloszlott genfi Szocialista Demokrácia (nyilvános) *Egyesülésének* [Alliance] feltámasztása, nem ismerte el sem a francia-svájci föderális tanács, sem a Főtanács, amely vissza is küldte a jurai föderális bizottság révén eljuttatott tag-

* *V. ö. 46–47. old. – Szerk.*

díjakat. A kongresszus határozatba hozta felfüggesztését a titkos *Alliance-ról* folytatott viták befejeztéig. A felfüggesztést egyhangúlag megszavazták, – néhány nem regisztrált tartózkodás kivételével.

5. *Új madridi föderáció.* — Ez a föderáció az előző spanyol föderális tanácsnak azokból a tagjaiból alakult, akik leleplezték a titkos Alliance összeesküvését a Nemzetközi Munkásszövetség ellen, s ezért a régi madridi föderáció az érvényben levő ügyviteli szabályzat kirívó megsértésével kizárta őket. Az új madridi föderáció ezután előbb a spanyol föderális tanácshoz fordult, amely visszautasította csatlakozását. Ekkor a Főtanácshoz fordult. A Főtanács saját felelősségére elismerte* anélkül, hogy tanácskozott volna a spanyol föderális tanáccsal, amelynek 8 tagja közül legalább 5 a titkos Alliance-hoz tartozott.

A kongresszus e föderáció részvételét 40 szavazattal, ellenszavazat nélkül, elfogadta; a néhány tartózkodást nem regisztrálták.

V

A Főtanács elszámolásainak felülvizsgálata

A kongresszus által a Főtanács (1871–72. évi) elszámolásainak felülvizsgálatára kijelölt bizottság a következő polgártársakból állt: Dumont, Franciaország; Alerini, Spanyolország; Farkas, Ausztria és Magyarország; Brismée, Belgium; Lafargue, új madridi föderáció és Portugália; Pihl, Dánia; J. Ph. Becker, Német-Svájc; Duval, francia-svájci föderáció; Schwitzguébel, jurai föderáció (Svájc); Dave, Hollandia; Dereure, Amerika; Cuno, Németország.

Az e bizottság elé terjesztett elszámolásokat a bizottság összes tagjai — a távollevő Dave kivételével — jóváhagyták és aláírták.

Felolvasás után a kongresszus egyhangúlag jóváhagyta az elszámolásokat.

* *V. ö. 115. old. – Szerk.*

VI

A Főtanács és a föderális tanácsok által adott felhatalmazások

A kongresszus határozatot hozott, hogy „megsemmisíti mind a Főtanács által, mind a föderális tanácsok által az internacionalistáknak adott összes felhatalmazásokat azon országokban, melyekben az Internacionálé be van tiltva, és fenntartja az új Főtanács számára a kizárólagos jogot, hogy ezekben az országokban a Nemzetközi Munkásszövetség meghatalmazottait kijelölje".

Egyhangúlag elfogadva – néhány tartózkodás kivételével, melyek számát nem rögzítették.

VII

Határozatok az Alliance-ról

A Szocialista Demokrácia (titkos) Egyesülésének vizsgálatára kijelölt bizottság a következő polgártársakból állt: Cuno (33 szavazat), Lucain (24), Splingard (31), Vichard (30), Walter (29).

A kongresszusnak előterjesztett beszámolójában e bizottság többsége kijelentette, hogy „a titkos Alliance-ot olyan szervezeti szabályzattal alapították, amely teljes ellentétben áll az Internacionálé szervezeti szabályzatával". A bizottság javasolta:

Mihail Bakunyin kizárását az Internacionáléból az Alliance megalapítása és személyes vétség elkövetése miatt[217];

Guillaume-nak és Schwitzguébelnek mint az Alliance tagjainak kizárását;

B. Malon, Bousquet* (a franciaországi Béziers-ben rendőrségi titkár) és Louis Marchand kizárását, akikről bebizonyosodott, hogy tevékenységük célja a Nemzetközi Munkásszövetség bomlasztása;

Alerini, Marselau, Morago, Farga Pellicer és Zsukovszkij felmentését, azon határozott kijelentéseik alapján, hogy többé nem tartoznak az Alliance-hoz;

a bizottság felhatalmazását a következtetéseinek alapjául szolgáló dokumentumok közzétételére.

---

* A bizottság nem tudta, hogy Bousquet urat, szekciójának kérésére, a Főtanács szabályszerű határozattal már kizárta. — *Az 1872-es kiadás jegyzete.*

A kongresszus határozatba hozta:

1. Mihail Bakunyin kizárását. A kizárás mellett 27, ellene 6 szavazat; tartózkodás: 7.

A határozat mellett szavazott: J. Ph. Becker, Cuno, Dereure, Dumont, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Heim, Hepner, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnel, Marx, Pihl, Serraillier, Sorge, Swarm, Vichard, Wilmot, Walter, Wróblewski.

A határozat ellen szavazott: Brismée, Dave, Fluse, Herman, Coenen, van den Abeele.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Guillaume, Marselau, Morago, Sauva, Splingard, Schwitzguébel.

2. Guillaume kizárását. – A kizárás mellett 25, ellene 9, tartózkodás: 8.

A határozat mellett szavazott: J. Ph. Becker, Cuno, Dumont, Dupont, Duval, Engels, Farkas, Frankel, Heim, Hepner, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Le Moussu, Longuet, Lucain, Marx, Pihl, Serraillier, Sorge, Swarm, Vichard, Walter, Wilmot, Wróblewski.

A határozat ellen szavazott: Brismée, Coenen, Cyrille, Dave, Fluse, Herman, Sauva, Splingard, van den Abeele.

Tartózkodott a szavazástól: Alerini, Dereure, Friedländer, MacDonnel, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel.

3. Schwitzguébel kizárásának elvetését. – A kizárás mellett 15 szavazat, ellene 16, tartózkodás: 7.

A kizárás mellett szavazott: J. Ph. Becker, Cuno, Dumont, Engels, Farkas, Heim, Hepner, Kugelmann, Le Moussu, Marx, Pihl, Splingard, Vichard, Walter, Wróblewski.

Ellene szavazott: Brismée, Coenen, Cyrille, Dave, Dereure, Dupont, Fluse, Frankel, Herman, Johannard, Longuet, Sauva, Serraillier, Swarm, Wilmot, van den Abeele.

Tartózkodott a szavazástól: Duval, Lafargue, Lucain, MacDonnel, Marselau, Morago, Farga Pellicer.

4. A bizottság által javasolt többi kizárás szavazásra bocsátásának elvetését néhány tartózkodás kivételével egyhangúlag elfogadták.

5. Az Alliance-ra vonatkozó dokumentumok közzétételét néhány tartózkodás kivételével egyhangúlag elfogadták.

Le kell szögezni, hogy az Alliance-ról történt szavazások nagyszámú francia* és német küldött kényszerű eltávozása után mentek végbe.

---

* *Engels kéziratában itt még szerepel*: angol – *Szerk.*

VIII

A jövendő Főtanács székhelye és összetétele

1. Szavazat a Főtanács székhelyének megváltoztatásáról. – A változtatás mellett 26; ellene 23; tartózkodás: 9.

Mellette szavazott: Barry, J. Ph. Becker, Brismée, Cuno, Dave, Dumont, Dupont, Engels, Harcourt, Johannard, Kugelmann, Lafargue, Lessner, Le Moussu, Longuet, MacDonnel, Marx, Roach, Sauva, Serraillier, Sexton, Sorge, Swarm, Vichard, van den Abeele, Wróblewski.

Ellene szavazott: Arnaud, B. Becker, Cournet, Dereure, Duval, Farkas, Frankel, Friedländer, Gerhardt, Heim, Hepner, Herman, Lucain, Ludwig, Milke, Pihl, Ranvier, Schumacher, Splingard, Vaillant, Wilmot, Walter, van der Hout.

Tartózkodott a szavazástól: Cyrille, Eberhardt, Fluse, Guillaume, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Schwitzguébel, Alerini.

2. A Főtanács székhelyét áthelyezték New Yorkba 30 szavazattal, 14-en London mellett szavaztak és 13-an tartózkodtak a szavazástól.

New York mellett szavazott: J. Ph. Becker, B. Becker, Brismée, Cuno, Coenen, Dave, Dumont, Dupont, Engels, Farkas, Fluse, Friedländer, Herman, Kugelmann, Lafargue, Lessner, Le Moussu, Longuet, Lucain, MacDonnel, Marx, Pihl, Roach, Serraillier, Sexton, Splingard, Swarm, Vichard, van den Abeele, Wróblewski.

London mellett szavazott: Arnaud, Cournet, Dereure, Duval, Frankel, Heim, Hepner, Ludwig, Milke, Ranvier, Schumacher, Vaillant, Wilmot, Walter.

Tartózkodott a szavazástól: Cyrille, Eberhardt, Gerhardt, Guillaume, Johannard, Alerini, Marselau, Morago, Farga Pellicer, Sorge, Schwitzguébel, van der Hout.

3. A kongresszus határozatot hozott, hogy kijelöli a New Yorkban székelő Főtanács tizenkét tagját, azzal a felhatalmazással, hogy még három tagot kooptálhassanak. A következő tagokat jelölték ki:

Bertrand, német,	29 szavazat	Carl, német,	28 szavazat
Bolte, német,	29 szavazat	David, francia,	26 szavazat
Laurel, svéd,	29 szavazat	Dereure, francia	26 szavazat
Kavanagh, ír,	29 szavazat	Fornaccieri, olasz,	25 szavazat
Saint-Clair, ír,	29 szavazat	Speyer, német	23 szavazat
Levièle, francia,	28 szavazat	Ward, amerikai,	22 szavazat

IX

A következő kongresszus színhelye

Azon javaslat fölött, hogy a legközelebbi kongresszust tartsák Svájcban és annak színhelyét az új Főtanács állapítsa meg, a következőképpen szavaztak: Svájc mellett 15, London mellett 5, Chicago mellett 1 és Spanyolország mellett 1 szavazat.

X

Bizottság a jegyzőkönyvek megszerkesztésére

A választás alapján ellenszavazat nélkül megválasztották a bizottságot, tagjai: Dupont, Engels, Frankel, Le Moussu, Marx, Serraillier.

London, 1872 október 21.

A bizottság

E. Dupont, F. Engels, Frankel Leó, Le Moussu, Karl Marx, Auguste Serraillier

Résolutions du Congrès Général
tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872.
A megjelenés helye: London, 1872 (külön brosúrában)
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

Beszéd a hágai kongresszusról[218]

A XVIII. században a királyok és a hatalmasságok szokása volt, hogy Hágában összeüljenek dinasztikus érdekeik megtárgyalására.

Éppen itt akartuk megtartani a munka kongresszusát, azon aggodalmak ellenére, amelyeket bennünk kelteni igyekeztek. A legreakciósabb lakosság körében kívántunk tanúságot tenni nagy Szövetségünk létezéséről, elterjedtségéről és a jövőbe vetett reménységéről.

Amikor elhatározásunkról tudomást szereztek, arról beszéltek, hogy mi megbízottakat küldtünk szét a talaj előkészítésére. Nos, nem tagadjuk, hogy mindenütt vannak megbízottaink; de legtöbbjüket nem ismerjük. Hágai megbízottaink azok a munkások voltak, akik éppen olyan fáradságos munkát végeznek, mint amszterdami megbízottaink, ezek is munkások, olyanok, akik napi tizenhat órát dolgoznak. Íme, ezek a mi megbízottaink, másokkal nem rendelkezünk; és minden országban, ahol megjelenünk, készek rokonszenvvel fogadni bennünket, mert igen hamar megértik, hogy sorsuk megjavítására törekszünk.

A hágai kongresszus három fontos eredményt ért el.

Kihirdette, hogy a munkásosztálynak politikai téren, akárcsak társadalmi téren, harcolnia kell az összeomlófélben levő régi társadalom ellen: és örömünkre szolgál, hogy a londoni konferencia erre vonatkozó határozata* immár bekerült szervezeti szabályzatunkba.

Körünkben csoport alakult, amely azt hirdette, hogy a munkások tartózkodjanak a politikától.

Kötelességünknek véltük kijelenteni, hogy az ilyen elveket ügyünk szempontjából mennyire veszedelmeseknek és végzeteseknek tekintjük.

A munkásnak egy napon meg kell ragadnia a politikai hatalmat, hogy a munka új szervezetét felépítse; meg kell döntenie a régi intézményeket fenntartó régi politikát, máskülönben – úgy jár, mint a régi keresztények,

* *V. ö. 138. old. – Szerk.*

akik ezt elhanyagolták és lebecsülték – soha nem jön el az ő országa ezen a világon.

Nem állítottuk azonban, hogy ezt a célt mindenütt azonos módon lehet elérni.

Tudjuk, hogy figyelembe kell venni a különböző helyi intézményeket, szokásokat és hagyományokat, és nem tagadjuk, hogy vannak országok, mint Amerika, Anglia – és ha jobban ismerném az Önök intézményeit, talán hozzátenném Hollandiát –, ahol a munkások békés eszközökkel elérhetik céljukat. De ha ez igaz is, el kell ismernünk, hogy a kontinens legtöbb országában az erőszaknak kell forradalmaink emeltyűjéül szolgálnia; az erőszakhoz kell egy ideig folyamodnunk, hogy megteremtsük a munka uralmát.*

A hágai kongresszus új és nagyobb jogkörrel ruházta fel a Főtanácsot. Valóban, egy olyan pillanatban, amikor a királyok összegyűlnek Berlinben, amikor a feudalizmus és a múlt hatalmas képviselőinek e találkozóján új és hathatósabb elnyomó intézkedéseket hoznak majd ellenünk; egy olyan pillanatban, amikor megszervezik az üldözést, a hágai kongresszus helyesen úgy vélte, ésszerű és szükséges, hogy növelje Főtanácsának jogkörét és tekintettel a meginduló harcra, összpontosítsa tevékenységét, amely elszigetelten hatástalan lenne. S különben is, a Főtanács hatalma kelthet-e gyanakvást másban, mint ellenségeinkben? Vajon van-e a Főtanácsnak bürokráciája, felfegyverzett rendőrsége, amellyel kikényszerítheti az engedelmességet? Vajon hatalma nem kizárólag erkölcsi hatalom-e és határozatait nem terjeszti-e a föderációk elé, amelyekre a végrehajtás hárul? A királyok, ha ilyen körülmények közé kerülnének, ha hatalmukat hadsereg, rendőrség és hivatalnokok nélkül már csak erkölcsi befolyásukra és tekintélyükre alapozhatnák, bizonyára gyenge akadályok lennének a forradalom útjában.

Végül a hágai kongresszus a Főtanács székhelyét áttette New Yorkba. Úgy látszik, hogy még barátaink közül is sokan meglepődtek ezen a határozaton. Elfelejtik talán, hogy Amerika sajátlagosan a munkások világává válik; hogy évente félmillió ember, munkás vándorol ki erre a másik földrészre, és hogy az Internacionálénak mély gyökereket kell eresztenie ebbe a földbe, ahol a munkásság túlsúlyban van? A kongresszus határozata egyébként felhatalmazza a Főtanácsot, hogy kiegészítse magát olyan tagokkal, akiket a közös ügy érdekében szükségesnek és hasznosnak vél. El-

* *A „Volksstaat"-ban ez utóbbi mondat helyett*: De nem minden országban forog fenn ez az eset. – *Szerk.*

várhatjuk bölcsességétől, hogy olyan embereket válogat ki, akik feladatuk magaslatán állnak és szilárdan kézben tudják tartani Európában Szövetségünk zászlaját.

Polgártársak! Gondoljunk az Internacionálé alapelvére: a szolidaritásra. Ha szilárdan megalapozzuk valamennyi ország munkásai között ezt az éltető elvet, el fogjuk érni a magunk elé tűzött nagy célt. A forradalomnak szolidárisnak kell lennie, erre tanít bennünket a Párizsi Kommün nagy példája is, amely* azért bukott el, mert a párizsi proletariátus e hatalmas felkelésének megfelelő nagy forradalmi mozgalom nem lobbant fel valamennyi centrumban, Berlinben, Madridban és másutt.

Ami engem illet, folytatni fogom munkámat, és állandóan dolgozni fogok ennek a jövő szempontjából oly gyümölcsöző munkásszolidaritásnak a megteremtésén. Nem, nem vonulok vissza az Internacionálétól, és életem hátralevő részét, éppúgy, mint eddigi erőfeszítéseimet, a szociális eszmék diadalának szentelem, amelyek egy napon — legyenek meggyőződve erről — a proletariátus uralmához vezetnek az egész világon.

A megjelenés helye: „La Liberté",
1872 szeptember 15. (37.) sz.
Eredeti nyelve: francia

* *A „Volksstaat"-ban a mondat vége így hangzik*: csak azért bukott el, mert éppen ez a szolidaritás hiányzott a többi ország munkásai részéről. — *Szerk.*

Karl Marx

A „Corsaire"[219] szerkesztőjének

Szerkesztő Úr,

A szeptember 11-i „*Figaro*" közöl egy beszélgetést, amelyet a „*Soir*"[220] tudósítójával állítólag én folytattam. A „Figaro"-féle sajtó mindenféle rágalmakat engedhet meg magának anélkül, hogy az ember fáradságot venne leleplezésükre; de amikor egy tudósító megvásárolható képzelgése odáig megy, hogy súlyos vádakat ad a számba barátaim ellen, akik az egykori Főtanácsban működtek, akkor kénytelen vagyok megállapítani, hogy az igazság minden szabálya ellen vétett, amikor azt merészelte állítani, hogy velem egyetlen szót is váltott.

Élek az alkalommal, hogy tudtul adjam barátainknak és ellenségeinknek, miszerint sohasem szándékoztam kiválni az Internacionáléból, továbbá közöljem, hogy a Főtanács áthelyezését New Yorkba én javasoltam a régi Főtanács több más tagjával együtt.

Valótlanságot tartalmaz az a közlés, hogy Bakunyint és cinkostársát, Guillaume-ot, egy úgynevezett föderalista párt vezéreiként zárták ki. Bakunyin és Guillaume kizárását az indokolta, hogy Szövetségünk keretén belül egy titkos társaságot alakítottak, a *Szocialista Demokrácia Egyesülését*,[2] mely arra törekedett, hogy az Internacionálét az elveivel ellenkező célok felé irányítsa.

A kongresszus nagy többsége jóváhagyta a Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptemberében tartott londoni konferenciájának a munkásosztály politikai tevékenységéről hozott határozatát és megszavazta annak beiktatását az általános szervezeti szabályzatba.*

* *V. ö. 138. old. — Szerk.*

Hága és Amszterdam munkásságának közvéleménye a legnagyobb mértékben rokonszenvezett a kongresszussal.

Íme, ennyit érnek a reakciós sajtó beszámolói.

Van szerencsém Önt szívélyesen üdvözölni.

Karl Marx

Hága, 1872 szeptember 12.

À M. le rédacteur du „Corsaire"

A megjelenés helye: „Le Corsaire", 1872 szeptember 15.; „La Emancipación", 1872 szeptember 21. (66.) sz.

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

A „Daily News" szerkesztőjének

Uram,

Hágából hazatérve látom, hogy az Ön lapja azt a szándékot tulajdonítja nekem, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsát követve New Yorkba költözöm. Engedje meg, hogy válaszképpen kijelentsem, hogy Londonban szándékozom és mindig is szándékoztam maradni. Hónapokkal ezelőtt közöltem itteni, londoni barátaimmal és a kontinensen levő levelező-társaimmal azt a szilárd elhatározásomat, hogy nem maradok a Főtanácsnak, sem bármilyen ügyviteli testületnek a tagja, mert tudományos munkám ezt már nem engedi meg. Ami a hágai kongresszus lefolyásáról szóló elferdített sajtójelentéseket illeti, a hivatalos kongresszusi jegyzőkönyvek küszöbönálló közzététele el fogja őket hallgattatni.[221]

Maradtam, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

Modena Villas, Maitland Park N. W.
szeptember 17.

To the Editor of the „Daily News"

A megjelenés helye: „The Daily News",
1872 szeptember 18. sz.

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A hágai kongresszus[150]

London, 1872 október 1.

Kedves Bignami,

A Nemzetközi Munkásszövetség 64 küldötte szeptember 2-től 7-ig Hágában ülésezett. Közülük Franciaországot 16 küldött, Németországot 10, Belgiumot 7, Angliát 5, Amerikát 5, Hollandiát 4, Spanyolországot 4, a francia-svájci föderációt 3, a jurai föderációt (ugyancsak Svájc) 2, Írországot 1, Ausztriát 1, Magyarországot 1, Lengyelországot 1, Portugáliát 1, Ausztráliát 1 és Dániát 2 küldött képviselte. — Nemzetiségük szerint 20 francia, 16 német, 8 belga, 6 angol, 1 lengyel, 1 ír, 1 korzikai, 1 dán volt.[222]

A mandátumok felülvizsgálása több mint két napig tartott. Ebben a formában szóba került minden belső kérdés, mellyel az Internacionálé a legutóbbi kongresszus óta foglalkozott; és szinte mindig a Főtanács tevékenységéről esett szó.

A Portugáliát és a két spanyol helyi föderációt képviselő Lafargue polgártárs három mandátuma közül az új madridi föderáció mandátumát a többi spanyol küldött megtámadta. Az új madridi föderációt, melyet a régi föderáció által önkényesen és a szervezeti szabályzat megsértésével kizárt internacionalisták alakítottak meg, a spanyol föderális tanács nem ismerte el; az új föderáció a londoni Főtanácshoz fordult, amely elismerte.*

A kongresszus egyhangúlag jóváhagyta ezt a döntést.

Azt a hat delegátust, akiket — az előző kongresszusok eljárásához igazodva — a Főtanács küldött — s akik egyébként, egy delegátust kivéve, más mandátumokkal is rendelkeztek —, befogadták. A Főtanács által el nem ismert genfi forradalmi propaganda és akció szekciója küldöttének mandátumát a kongresszus egész tartamára felfüggesztették és a szekciót nem is-

* *V. ö. 115. old. — Szerk.*

merték el.* A spanyol föderáció négy küldötte addig nem vehetett részt az üléseken, amíg meg nem fizették az 1871–72. évi tagsági díjakat, melyekkel a Főtanácsnak tartoztak. Végül, a Főtanács által felfüggesztett New York-i 12. szekció küldötte, több mint egy órát tartó felszólalása ellenére, nem vehetett részt a kongresszuson. Mindezek a háromnegyedes többséggel hozott határozatok megannyi bizonyítékai a Főtanács iránti bizalomnak, s a Főtanács „tekintélyelvű" ténykedését (mint néhányan előszeretettel nevezték) a kongresszus óriási többsége teljes egészében jóváhagyta.

E viták után, melyek az Internacionálén belül felmerült számos viszályt elsimítottak s ezért egyáltalán nem voltak haszontalanok, a kongresszus azonnal rátért magának a Főtanácsnak a kérdésére. Meg kell-e ezt a szervet szüntetni? Ha pedig fenntartják, meg kell-e óvni tekintélyét is, vagy fokozzák le és legyen egyszerű statisztikai és levelezőiroda, azaz boîte aux lettres**? A kongresszus válasza nem volt kétes. Az ügyviteli szabályzat II. részének 2. cikkelye így hangzott: „A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat."*** A hágai kongresszus ehhez hozzáfűzte: „És ügyelni arra, hogy az Internacionálé alapelveit, általános szervezeti és ügyviteli szabályzatát minden országban szigorúan betartsák".° (40-en e kiegészítés mellett szavaztak, 5-en ellene, 11-en tartózkodtak a szavazástól.)

Ugyanezen rész 6. cikkelyét, mely szekciók felfüggesztésére jogosította fel a Főtanácsot, így szövegezték meg:

„6. cikkely. – A Főtanácsnak ugyancsak joga van az Internacionálé ágazatait, szekcióit, föderális tanácsait, illetve bizottságait és föderációit a következő kongresszusig felfüggeszteni.

Ezt a jogát azonban valamelyik föderációhoz tartozó szekciókkal szemben csak az illető föderális tanáccsal való előzetes tárgyalás után gyakorolja...

Egy egész föderáció felfüggesztése esetén a Főtanács köteles erről haladéktalanul értesíteni az összes föderációkat. Ha a föderációk többsége kívánja, a Főtanács köteles minden nemzetiség egy-egy küldöttének részvételével rendkívüli konferenciát egybehívni, mely egy hónap múltán összeül és véglegesen eldönti a vitát.

---

* *V. ö. 142–143. old. – Szerk.*

** – levélszekrény – *Szerk.*

*** *V. ö. 17. köt. 412. old. – Szerk.*

° *V. ö. 139. old. – Szerk.*

Mindazonáltal magától értetődik, hogy azok az országok, ahol az Internacionálé be van tiltva, ugyanolyan jogokat élveznek, mint a reguláris föderációk."*

Világos, hogy az ügyviteli szabályzat ezen új cikkelye, mely világosabban körvonalazza a Főtanács hatáskörét, ezt visszaélés meggátlása céljából kellő biztosítékokkal védi.

A kongresszus kijelentette, miszerint azt akarja, hogy a Főtanácsnak tekintélye legyen, felelősséggel járó tekintélye. Ezt a cikkelyt 36 szótöbbséggel fogadták el, 11 ellenszavazat és 9 tartózkodás mellett.

Ezután az új Főtanácsra vonatkozó kérdés következett. Ha a lelépő Főtanács azt akarta volna, hogy teljes egészében vagy részben újraválasszák, biztosra vehette a csaknem egyhangú megválasztást, mivel ebben a kérdésben a belgák és a hollandok elkülönültek a kisebbségtől és Londonra szavaztak. De Marx, Engels, Serraillier, Wróblewski, Dupont és a lelépő Főtanács más tagjai, hogy bebizonyítsák, miszerint a Főtanács hatáskörének kiterjesztését és pontosabb meghatározását nem személy szerint önmaguk számára kérték, azt javasolták, helyezzék át a Főtanácsot New Yorkba, mert Londonon kívül ez az egyetlen hely, ahol biztosítható a két fő feltétel: az irattár biztonsága és a Főtanács összetételének nemzetközi jellege. A régi Főtanács minden előterjesztett javaslata közül ez volt az egyetlen, melynek elfogadtatása némi nehézségbe ütközött, mivel a juraiak és a spanyolok kivételével mindenki egyetértett abban, hogy az Internacionálé irányítása maradjon ugyanazokban a kezekben, melyekben eddig volt. Csak miután a régi Főtanács legaktívabb és legismertebb tagjai határozott nyilatkozatot tettek, hogy új mandátumot nem hajlandók elfogadni, szavazták meg abszolút többséggel a New Yorkba való áthelyezést. Ezután áttértek az új Főtanács megválasztására; ebbe 2 ír, 1 svéd, 1 olasz, 3 francia, 1 amerikai és 4 német tagot választottak, akik három további tag kooptálására jogosultak.

Ismeretes, hogy a londoni konferenciának (1871 szeptember) a munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó IX. határozatát a juraiak, egyes spanyolok, továbbá az olaszok többsége hevesen támadták, mondván, hogy az ellentmond az Internacionálé elveinek. Nos, ez a határozat alkotja most az Internacionálé általános szervezeti szabályzatának 7a.** cikkelyét, mely így szól:

---

* *V. ö. 139. old. — Szerk.*

** *A „Plebe" szerint*: 8. — *Szerk.*

„7a. cikkely. – A vagyonos osztályok egyesített hatalma elleni harcában a proletariátus mint osztály csak akkor cselekedhet, ha maga is külön politikai párttá szerveződik, amely a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal szemben áll.

A proletariátusnak ilyen politikai párttá alakulása elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalmi forradalomnak és végső céljának, az osztályok megszüntetésének győzelmét biztosítsa.

A munkásosztály erői egyesítésének, melyet gazdasági harcával már elért, egyúttal emelőül kell szolgálnia ezen osztály kezében a kizsákmányolók politikai hatalma ellen vívott harcában.

A föld és a tőke urai mindenkor felhasználják politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére és a munka leigázására. A politikai hatalom meghódítása tehát a proletariátus nagy kötelessége."*

Ezt a határozatot 28 szavazattal fogadták el, 13 szavazat ellenében (a tartózkodásokat beleértve); s mivel a többség meghaladja a kétharmadot, ez a határozat is az általános szervezeti szabályzat alkotó részévé válik. A többséghez hozzá kell számítanunk 6 német és 4 francia küldött szavazatát, akiknek el kellett hagyniok Hágát, s igenlő szavazatukat írásban hagyták hátra; így a szavazatok háromnegyede, egynegyed ellenében, elítélte a politikától való tartózkodás irányvonalát. Egyetlen fontos kérdés maradt hátra. A Főtanács bejelentette a kongresszusnak, hogy az Internacionálé kebelében van egy titkos társaság, mely nem a fennálló kormányok, hanem saját Szövetségünk ellen jött létre. E társaság, mely a beavatottság foka szerint három különböző részre oszlik, s alapítója, Mihail Bakunyin vezetése alatt áll, azt tűzte ki célul, hogy magához ragadja az Internacionálé központi irányítását, ha pedig ez nem lenne lehetséges, dezorganizálja az Internacionálét, hogy könnyebben befolyásolhassa. Ily célból terjesztette jelszavait a szekciók *autonómiájáról* és a Főtanács tekintélyelvű törekvéseivel szemben tanúsítandó *ellenállásról*. A kongresszus e társaság ügyében vizsgáló bizottságot nevezett ki, melynek jelentését az utolsó ülésen felolvasták. Ez a jelentés, mely leszögezte, hogy e társaság létezése és ellenséges jellege bizonyítást nyert, azzal a javaslattal zárult, hogy Bakunyint, Guillaume-ot, Schwitzguébelt, Malont és két másik társukat zárják ki az Internacionáléból.

A jelentésnek az Alliance-ra vonatkozó következtetéseit a kongresszus

* *V. ö. 138. old. – Szerk.*

elfogadta; ami a személyeket illeti, Bakunyint és Guillaume-ot kizárták, Schwitzguébelt egy csekély kisebbség megmentette, a többiek amnesztiát kaptak.

Íme a hágai kongresszus fő aktusai; ezek az aktusok eléggé döntő jelentőségűek és egyszersmind rendkívül mérsékeltek. A Főtanács, melyet 75 százalékos többség támogatott, arra törekedett, hogy világosan és pontosan meghatározott pozíciót biztosítson az új Főtanácsnak, világosan megszövegezze az Internacionálé politikai programját, melynek helyességét egy szektás kisebbség kétségbe vonta, s szétzúzzon egy titkos társaságot, amely a fennálló kormányok helyett éppen az Internacionálé ellen szőtt összeesküvést. Ezután a Főtanács elutasította újraválasztását, és nagy fáradságába került, amíg lemondását el tudta fogadtatni.

A kongresszus többségét főleg francia, német, magyar, dán, lengyel, portugál, ír, ausztráliai, amerikai és francia-svájci küldöttek alkották; kisebbségét belgák, hollandok, spanyolok, juraiak és egy amerikai. Az angolok nem voltak egységesek és különbözőképpen szavaztak. A kisebbség szavazatainak száma (a tartózkodásokkal együtt) sohasem haladta meg a 20 szavazatot a 64-ből. Általában 12 és 16 közt mozgott.

Egy olasz küldött, a rimini föderáció elnöke* jelen volt, de nem mutatta be mandátumát; a kongresszus ezt bizonyára nem fogadta volna el. Ő mint megfigyelő vett részt az üléseken.

Hágából visszatérve, a mantovai „Favillá"-ban[223] Ateo** aláírással találtam egy cikket, mely kétségbe vonja azt az állítást, hogy ama 21 szekció közül, melyek küldöttei aláírták a rimini határozatot,[189] csak egy (a nápolyi) tartozik az *Internacionáléhoz*. „Ha a nagy Tanács azt állítja, hogy egyedül a nápolyi szekció szabályszerű, akkor hazudik. A milánói munkáskör, a girgenti, a ravennai, a római egyesület, a torinoi szekció, mely kezdeményezőként lépett fel, már jó ideje lefizette az általános szervezeti szabályzatban előírt 10 centesimót." Hogy lássuk, vajon a Főtanács hazudik-e vagy pedig Ateo úr, elegendő megállapítani, hogy sem a milánói, sem a girgenti, sem a torinoi szekció nem szerepel a rimini határozat aláírói között, és hogy a római szekció csak e konferencia után fordult a Főtanácshoz (s azt hiszem, ez nem is ugyanaz a szekció, amely Riminiben képviselve volt).

Az olasz internacionalisták egyébként higgyék el, hogy amíg fennáll az *Internacionálé*, amíg van kongresszus, *Főtanács, általános szervezeti és ügyviteli szabályzat*, addig sem a kongresszus, sem a Főtanács nem ismer

* Carlo Cafiero. — *Szerk.*

** Ateista (Carlo Terzaghi). — *Szerk.*

el semmiféle szekciót, amíg az nem hajlandó elfogadni az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatban rögzített feltételeket, melyek egyformán vonatkoznak mindenkire.

Federico Engels

Il Congresso all'Aja

A megjelenés helye: „La Plebe", 1872 október 5. (106.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

[Friedrich Engels]

A kötött mandátumok a hágai kongresszuson[224]

Sok parlamenti képviselőnek a választóival szemben nemrég elkövetett árulása újra divatba hozta a régi középkori kötött mandátumokat, amelyeket az 1789-es forradalom megszüntetett. E helyütt nem bocsátkozunk elvi vitába ezekről a mandátumokról. Csupán megjegyezzük, hogy ha minden választótestület kötött mandátumokkal látná el küldötteit valamennyi napirendi pontot illetően, a küldöttek gyűlése és vitája feleslegessé válna. Elég lenne elküldeni a mandátumokat valamiféle központi hivatalba, amely megtartaná a szavazatszámlálást és kihirdetné a szavazás eredményét. Ez sokkal olcsóbb lenne.

Fontos azonban megvilágítani azt az egészen kivételes szerepet, amelyre a kötött mandátumok a hágai kongresszuson képviselőiket kötelezték, s amely e mandátumok abszolút csodálóinak valóban tanulságul szolgálhat.

A spanyol föderáció küldötteinek, akiket – mint mindannyian tudjuk – a föderális tanács befolyására választottak,* kötött mandátumuk volt, amelynek értelmében kérniök kellett, „hogy a szavazatokat azok száma szerint számítsák, akiket a kötött mandátummal ellátott küldöttek képviselnek, viszont azoknak a szavazatait, akiket kötött mandátummal el nem látott küldöttek képviselnek, ne számítsák addig, amíg az általuk képviselt szekciók vagy föderációk a kongresszuson vitára bocsátott kérdéseket meg nem tárgyalják és határozatot nem hoznak róluk... Abban az esetben, ha a kongresszus a hagyományos szavazás rendszeréhez ragaszkodna, küldötteink részt vesznek a vitákban, de tartózkodnak a szavazástól."**

---

* *V. ö. 108–109. old. – Szerk.*

** A jurai „Bulletin"[225], mely tudvalevően az Alliance[2] vezetőinek orgánuma, legutóbbi számában a hágai kongresszus üléseiről beszámolót közöl, amelynek szavahihetőségét megítélhetjük a szó szerinti fordításban következőképpen hangzó szavak alapján: „A spanyolok – a belgák és a juraiak támogatásával – azt kérték, hogy a szavazás ne egyénenként, hanem *föderációnként* történjék." Ez volt-e az, amit a spanyol föderáció a mandátumában kért? *– Engels jegyzete.*

Ez a mandátum tehát azt kéri, hogy a kongresszus, mielőtt bármi mással foglalkozna, hozza meg a következő három határozatot:

1. Módosítsák az ügyviteli szabályzatnak a szavazás módjáról szóló cikkelyeit.

2. Mondják ki határozatilag, hogy a kötött mandátummal nem rendelkező küldötteknek nincsen joguk szavazni.

3. Jelentsék ki, hogy ezeket a változtatásokat azonnal alkalmazni kell a mostani kongresszusra.

A spanyol föderáció küldötteivel ezután közölték, hogy még ha a kongresszus 1. és 2. számú követelésüket el is fogadná, a 3. számú követelés elfogadhatatlan lenne. A hágai kongresszust a Szövetség bizonyos szervezeti törvényei alapján hívták össze. Kétségtelenül jogában állt ezeket a törvényeket megváltoztatni; de ha megváltoztatná őket, egyúttal saját létezésének alapjait zúzná szét és feltétlen szükségessé válna, hogy egy új kongresszus összehívása után, melynek küldötteit az új szervezeti törvények alapján választanák meg, nyomban feloszlassa magát. Az új törvényeknek a jelenlegi kongresszusra való alkalmazása azt jelentené, hogy visszaható erőt kölcsönzünk ezeknek az új törvényeknek és megsértjük az igazságosság minden elvét. Ilymódon tehát a kongresszus akár elfogadná az 1. és 2. számú javaslatot, akár nem, semmiképp sem fogadhatná el a 3. számú javaslatot; és ha a spanyol küldöttek olyan mandátumot kaptak és fogadtak el, mely nyilvánvalóan ellentmond önmagának és lehetetlenné tette számukra, hogy szavazzanak a kongresszus minden ülésén, kinek a hibája ez?

Az eset olyan világos volt, hogy sem a kisebbség, de még a mi országunk küldöttei sem vitatták egy árva szóval sem. Következésképpen ottmaradtak a kongresszuson szavazás nélkül, ami végül is annyira feldühösítette a hollandokat, hogy egyikünk megkérdezte tőlük: „Miért nem maradtatok otthon, ha olyan mandátumotok van, amely meggátol benneteket a szavazásban és amely a kisebbséget minden szavazáskor négy szavazattól megfosztja?"

De mi sem jellemzőbb egy igazi Alliance-mandátumra és annak allianceista módon történő felhasználására, mint a *jurai* föderáció mandátuma.

E föderáció küldötteinek mandátuma így szól:

„A jurai föderáció küldöttei azt a kötött mandátumot kapják, hogy terjesszék a hágai kongresszus elé az Internacionálé szervezetének alapjaként a következő elveket:

Teljes jogú szekciója az Internacionálénak minden munkáscsoport, amely elfogadja az Internacionálé programját, úgy ahogy a genfi kongresz-

szuson elfogadott általános szervezeti szabályzat bevezetője meghatározta, és amely kötelezi magát, hogy gazdasági szolidaritást vállal minden munkással, vagy munkáscsoporttal a monopolizált tőke elleni harcban."[226]

Itt az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat már el van törölve. Ha a bevezető indokolást meghagyják, csak azért hagyják meg, mert úgy sincs értelme, ha a bevezető után nem következik semmi.

„Minthogy a föderatív elv", folytatódik tovább a mandátum, „az Internacionálé szervezetének alapja, a szekciók szabadon szövetkeznek egymás között, és a föderációk autonómiájuk teljes birtokában szintén szabadon szövetkeznek egymás között és szükségleteik szerint hozzák létre mindazokat a levelező szerveket, statisztikai irodákat stb., amelyeket megfelelőnek tartanak.

A fentebb leszögezett elvek következményeként a jurai föderáció a Főtanács megszüntetésére és minden tekintély megszüntetésére szavaz az Internacionáléban."

Tehát szüntessék meg a Főtanácsot, a föderális tanácsokat, a helyi tanácsokat és mindenféle szervezeti és ügyviteli szabályzatot, amelynek „tekintélye" van. Mindenki úgy működik majd, ahogy „autonómiája teljes birtokában" a legjobban tetszik neki.

„A Jura küldötteinek teljes szolidaritásban együtt kell működniök a spanyol, az olasz, a francia és mindazon küldöttekkel, akik őszintén tiltakoznak a tekintélyi elv ellen. Következésképpen, ha e föderációk valamelyik küldöttének befogadását a kongresszus megtagadja, a Jura küldötteinek *azonnal ki kell vonulniok*. Ugyanígy, ha a kongresszus nem fogadja el az Internacionálé fentebb kinyilvánított szervezeti alapjait, a küldötteknek *ki kell vonulniok*, egyetértésben a tekintélyellenes föderációk küldötteivel."

Most látjuk, mivé tették a jurai küldöttek ezt a kötött mandátumot. Először is, nem volt tekintélyellenes francia küldött a kongresszuson, csupán egyetlenegy, egy bolond, aki nagy hűhóval kétségkívül többször is „kivonult", s mindig visszatért, anélkül hogy kivonulásakor egyetlen másik tekintélyellenes küldöttet is magával ragadott volna. Sauva mandátumát, melyet a New York-i 2. sz. (tekintélyellenes) szekciótól* kapott, megsemmisítették,[227] s a juraiak ottmaradtak a kongresszuson. *A genfi forradalmi szocialista propaganda és akció* szekciója közvetlenül a jurai föderációhoz tartozik; e szekció mandátumát a kongresszus befejezéséig felfüggesztették,** s a *juraiak* maradtak, mintha mi sem történt volna.

* *V. ö. 141–142. old. – Szerk.*
** *V. ö. 142–143. old. – Szerk.*

A New York-i 12. szekciót maguk a juraiak bátorították a Főtanáccsal szembeni ellenállásra, de amikor e szekció mandátumát a kongresszus megsemmisítette,* a *juraiak* rendületlenül maradtak. Ami a megjelent olasz küldött** mandátumát illeti, még csak bemutatni sem merték.

És az organizációs, vagy jobban mondva, a dezorganizációs alapokat, melyeket a juraiak javasoltak, elfogadta-e a kongresszus? Semmiképpen; sőt ellenkezőleg, a kongresszus úgy döntött, hogy megerősíti a szervezetet, vagyis, az ő kifejezésükkel élve, a tekintélyt. Kivonultak akkor? Szó sincs róla; csupán kijelentették, hogy a továbbiakban tartózkodnak a szavazástól.

Ez egy kötött mandátummal való mesterkedés igazi módja. A küldött engedelmeskedik, ha ínyére van, de ha nincs, akkor előre nem látott körülményekre hivatkozik, és végső soron azt teszi, ami neki tetszik. Végül is, nem kötelességük-e a tekintélyelleneseknek, hogy éppúgy csúfot űzzenek a kötött mandátumok *tekintélyéből*, mint bármely más tekintélyből? Az ízig-vérig alliance-ista szellemet, amely olyan szemléletesen bontakozott ki a juraiak kötött mandátumában, kiteljesítette az a valóban anarchikus eljárás, amellyel küldötteik ezt a mandátumot lábbal tiporták. Arra kell-e ebből következtetnünk, hogy ezek a küldöttek az Alliance-ban a beavatottság magasabb fokát képviselték, mint spanyol kollégáik?

A *jurai* mandátum még további meggondolásokra is ad alkalmat. Ez a mandátum felfedi az akcióegységet, mely az Alliance-ban uralkodik, ahol az *anarchia*, az *autonómia*, a *szabad föderáció* stb. minden frázisa ellenére, valójában csak két dolog van: *tekintély* és *engedelmesség*. Néhány héttel azelőtt, hogy Schwitzguébel és Guillaume megfogalmazta saját mandátumát, mely a bevezető indokolás kivételével eltörli az általános szervezeti szabályzatot, barátaik, a rimini konferencia[189] nem-internacionalista küldöttei, megfogalmazták az úgynevezett olasz föderáció szervezeti szabályzatát, amely az általános szervezeti szabályzat indokolásából és egy föderális ügyviteli szabályzatból áll. Az általános szervezeti szabályzatot tehát a rimini konferencián megszavazott szervezetben eltörölték. Mint látható, az Alliance emberei mindig titkos és összehangolt parancsoknak engedelmeskedve járnak el. Kétségtelenül ugyanezen titkos parancsoknak engedelmeskedett a barcelonai „La Federación", amikor hirtelen az Internacionálé dezorganizálását hirdette, minthogy Szövetségünk erős szervezete Spanyolországban veszedelmessé kezdett válni az Alliance titkos irányítói számára. Szervezetünk túlságosan nagy erőt kölcsönöz a

* *V. ö. 142. old. — Szerk.*
** Carlo Cafiero. — *Szerk.*

munkásosztálynak, és ezért nehézséget támaszt az alliance-ista urak titkos kormányzatának, akik nagyon jól tudják, hogy zavarosban jól lehet halászni. Zúzzátok szét a szervezetet, és olyan zavaros lesz a folyó, amilyennek csak akarjátok. Zúzzátok szét mindenekelőtt a szakszervezeteket, üzenjetek hadat a sztrájkoknak, a munkásszolidaritást fokozzátok le üres szólammá, és szabad tér nyílik fellengzős, üres és doktrinér frázisaitok számára. Persze csak akkor, ha országunk munkásai engedik szétzúzni azt a művet, amely négyesztendei fáradozásukba került, és amely vitathatatlanul az egész Internacionálé legjobb szervezete.

Visszatérve a kötött mandátumokhoz, még egy kérdést kell megoldanunk: mi az oka annak, hogy az alliance-isták, minden tekintélyi elv ádáz ellenségei, olyan makacsul ragaszkodnak a kötött mandátumok tekintélyéhez? Ennek az az oka, hogy az olyan titkos társaság számára, mint az övék, mely egy olyan nyilvános társaság kebelében létezik, mint az Internacionálé, semmi sem olyan kényelmes, mint a kötött mandátum. Az alliance-isták mandátumai mind azonosak lesznek; az Alliance befolyásától mentes vagy az ellene lázadó szekcióké egymással ellentmondók lesznek; ilymódon, az abszolút többség sokszor, s a relatív többség mindig a titkos társaságé lesz; viszont olyan kongresszuson, ahol nincs kötött mandátum, a független küldötteket a józan ész hamarosan közös pártban egyesíti a titkos társaság pártja ellen. A kötött mandátum az uralom igen hatékony eszköze, és éppen ezért támogatja az Alliance, minden *anarchizmusa* ellenére, a kötött mandátum tekintélyét.

Mielőtt a kérdést lezárjuk, meg kell jegyeznünk, hogy az alliance-istákból álló spanyol föderális tanácsnak egy *kollektív* kötött mandátum kiállítására kiagyalt eljárása szükségképpen csak egy eredményhez vezethetett: a föderális tanács kívánsága szerinti kötött mandátumhoz, vagy ami ugyanaz, Alliance-mandátumhoz. Országunk összes föderációi, amelyek elfogadták a föderális tanács szabályzatellenes javaslatát, elküldték Valenciába a rendkívüli járulékokat a küldöttek útiköltségének fedezésére; és a járulékokkal együtt a helyi föderáció szavazásának eredményét; és a szavazás eredményével együtt az illető helyi föderáció kötött mandátumát, hogy „egyesítsék valamennyit és *kollektív kötött mandátumot* hozzanak létre". Szívesen elismerjük, hogy a regionális tanács* *lojálisan* és *jóhiszeműen* összeszámolhatta az összes helyi föderációk szavazatait; de hogy egybegyűjtse az összes föderációk különböző véleményeit, a regionális tanácsnak vagy hihetetlen intelligenciával, vagy kitűnő olvasztótégellyel kellett ren-

* — föderális tanács — *Szerk.*

delkeznie, ahová valószínűleg beledobta a különböző kötött mandátumokat. És mi jött ki ebből az újfajta tégelyből? Csak ami kijöhetett, a regionális tanács véleménye. Mi kihívjuk az összes alliance-istákat, mutassanak nekünk olyan kémiai választói eljárást, mely más eredményre vezethetne.

A tekintélyellenes, anarchikus stb. spanyol föderális tanács tehát a kezében *centralizálta* a járulékokat, hogy elküldje a delegátusokat Hágába; ő maga olyan ügyesen folytatta le ezeknek a küldötteknek a választásait, hogy csupán alliance-istákat választottak meg, és végül megfogalmazta a *kollektív kötött mandátumot*, mely szerinte a spanyol terület internacionalistáinak akaratát fejezte ki.

Ennél jobban nem lehet tiszteletben tartani az autonómiát.

Los Mandatos Imperativos
en el Congreso del Haya

A megírás ideje: 1872 október eleje

A megjelenés helye: „La Emancipación",
1872 október 13. (69.) sz.

Eredeti nyelve: spanyol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Londoni levelek

II

[*Még egyszer a hágai kongresszusról*[150]]

London, 1872 október 5.

Remélem, hogy a hágai kongresszus kimenetele elgondolkoztatja olaszországi „autonóm" barátainkat. Tudniok kellene, hogy ahol szervezet van, ott az autonómia egy részét fel kell áldozni az akcióegység javára. Ha nem látják, hogy az *Internacionálé* harcra és nem szép elméletek céljára szervezett szövetség, fájlalni fogom, de egy dolog bizonyos: a nagy *Internacionálé* Olaszországot a maga erejére utalja, amíg a mindenki számára közös feltételeket nem hajlandó elfogadni.

A Szocialista Demokrácia titkos Egyesülésében[2] három fok van: nemzetközi testvérek (egy kis szám), nemzeti testvérek és egyszerű tagok. C.* — nemzetközi testvér, akárcsak Guillaume (Bakunyin vezérkari főnöke) meg egy-két spanyol.

A francia küldöttek közül öten álnéven Franciaországból jöttek; a többiek a Kommün menekültjei voltak. Mellékelem a listát,[228] melyen a francia szekciók nevei és helységei nincsenek feltüntetve, nehogy eláruljuk őket a rendőrségnek. De Franciaországnak több mint 30 megyéjében újra vannak szervezeteink, s az *Internacionálé* ott erősebb és aktívabb, mint valaha.

Biztató látvány volt, ahogy a franciák és a németek mindig egyetértésben szavaztak Hágában; jól mutatta ez, hogy a háborúk, a hódítások, a nemzeti gyűlölet, mindez az *Internacionálé* számára nem létezett. S a franciák és a németek egységének köszönhető, hogy a kongresszus valamennyi hatá-

* Carlo Cafiero. — *Szerk.*

rozatot kivétel nélkül elfogadta. A Főtanácsot azért helyezték át New Yorkba, mert 1) Marx, Serraillier, Dupont, Engels szilárdan elhatározták, hogy nem fogadnak el új mandátumot. Marx és Engels tudományos munkájukat akarják folytatni, amire két év óta nem jutott idejük; 2) bizonyos volt, hogy lemondásuk esetén a londoni Főtanács, ami a franciákat illeti, *blanquistákból* tevődne össze, akik összeesküvési lázukban franciaországi embereink többségét — amennyiben ezek egyáltalán elfogadják őket — börtönbe juttatnák; ami pedig az angolokat illeti, korrupt emberekből állna, akik megszokták, hogy eladják magukat a liberális burzsoáziának és Gladstone úr *radikális* ügynökeinek; ami pedig a többi nemzetiséget illeti, ezeknek egyáltalán nem lenne képviseletük, mert Wróblewski, MacDonnel és Frankel nem akartak maradni Marx és a többiek nélkül.

Bármit mond is a polgári sajtó, a hágai munkások jól fogadtak bennünket. Egy alkalommal a reakció egy maroknyi részeg embert küldött a nyakunkra, hogy az ülés berekesztése után elénekeljék a királyi holland nemzeti himnuszt. Hagytuk őket énekelni, s közöttük elvonulva, a *Marseillaise*-szel válaszoltunk. A kongresszus kisebbsége is elegendő lett volna ahhoz, hogy erőszakkal szétkergessük őket. Az utolsó ülésen, szombaton, a nagyszámú közönség lelkesen megtapsolta a szónokokat.

Lettere londinesi

A megjelenés helye: „La Plebe",
1872 október 8. (107.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderális tanácsának
Portugál sztrájkok ügyében

122, Regent' s Park Road. N. W.
London, 1872 október 16.

Polgártársak!

Szeptember 26-i ülésükön Dupont polgártárs útján tisztelettel Önök elé terjesztettem a lisszaboni föderális tanácsnak egy címemre küldött értesítését az Internacionálé ottani szekcióinak néhány szakszervezeti ügyében, amely itt azonnali cselekvést követelt.[229] Láttam, hogy ez az értesítés megjelent az „International Herald"-ban, de arról nem kaptam hírt, vajon a föderális tanács tett-e további lépéseket az ügyben.

Mivel lisszaboni levelezőimnek be kell számolnom arról, hogy mit tettem az érdekelt felekért, remélem, a föderális tanács lesz szíves közölni velem, tett-e valamit a kérdéses ügyben, s ha igen, mit.

Maradok, polgártársak, testvéri üdvözlettel

F. E.

To the British Federal Council,
International Workingmen's Association

A megjelenés helye: Marx—Engels Werke,
18. köt. Berlin 1962.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Volksstaat" szerkesztőségének

A „Volksstaat" 84. számának vezércikkében — „A hágai kongresszusról[150]. III." — egy rám vonatkozó ténybeli tévedés van, amelynek helyesbítését szükségesnek tartom, mégpedig, ezt meg kell jegyeznem, csakis azért, mert e tévedés a „Volksstaat"-ban fordult elő. Ha fáradságra érdemesnek tartanám, hogy a velem szemben ellenséges sajtó hazugságait, rágalmait, gyalázkodásait, sőt éppenséggel önkéntelen „tévedéseit" helyesbítsem, mikor is maradna egy pillanatnyi időm igazi munkára!

Az említett cikk ezt mondja:

„Lafargue olyannyira nem volt Marx »adjutánsa«, hogy amikor Schwitzguébelnek, Guillaume társának kizárásáról volt szó, *ő tartózkodott a szavazástól*, jóllehet kizárására[230] *Marx* tette a javaslatot."

Ezt a javaslatot a kongresszus által kijelölt vizsgáló bizottság tette, nem én. Amit én a kongresszusnak javasoltam, az az *Alliance*[2] *kizárása* volt, valamint ebből a célból egy vizsgáló bizottság kijelölése. E bizottság előtt, másokhoz hasonlóan, terhelő tanúként szerepeltem. Csak a vizsgálat vége felé, az utolsó pillanatban, mégpedig egy kongresszusi ülés alatt, idéztek meg engem. Előzőleg a bizottság egyik tagja, pusztán ténybeli kérdések megvilágítása céljából, egy magánösszejövetelt óhajtott velem. Ezt elhárítottam, hogy a bizottság személyes befolyásolásának még a látszatát is kerüljem.

A bizottság előtti kihallgatásom során egyetlen szóval sem említettem sem Schwitzguébelt, sem pedig vezérkosát, Guillaume-ot. Én a kongresszushoz tartozó alliance-isták közül csak egyet* említettem meg, akivel kapcsolatban megjegyeztem, hogy meggyőződésem szerint nem tagja a „titkos" Alliance-nak, illetve mindenesetre régóta eltávolodott tőle.

Az utolsó kongresszusi ülésen Schwitzguébel kizárása *mellett* szavaztam, mert a „titkos" Alliance-hoz tartozásának bizonyítékai ugyanazok, mint

* G. T. Morago. — *Szerk.*

Guillaume-nál. Ilyen körülmények között Schwitzguébel meghatott vezeklőbeszéde engem nem hangolhatott át. Mellesleg megjegyezve, Guillaume úr a „Bulletin Jurassien"-ban szándékosan *hazudik* — ez egyébként a „titkos" társaság minden tagjának kötelessége —, amikor azt bizonygatja, hogy Schwitzguébel vele szolidárisnak nyilatkozott. Ellenkezőleg. Guillaume nyilatkozott nagy pátosszal úgy, hogy Schwitzguébel vele áll és bukik, Schwitzguébel azonban süket maradt ezzel az in extremis* kiáltással szemben! Vezeklőbeszéde egy szóval sem említi Guillaume-ot, s ez a vezeklőbeszéde volt az, ami a többséget megvesztegette. Mint a kongresszusi tárgyalások közzétételére alakított bizottság tagja, természetesen pontos betekintést nyertem a hivatalos kongresszusi jegyzőkönyvbe.

Lafargue-gal kapcsolatban megjegyzendő, hogy Biedermann, ez a „jóember" [„Biedermann"] nem mond igazat, amikor Lafargue-ot Barcelona küldöttének nevezi. Lafargue a portugál föderális tanácsnak, az új madridi föderációnak[184] és egy másik spanyol szekciónak a küldötte volt.

London, 1872 október 20. *Karl Marx*

An die Redaktion des „Volksstaat"
A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1872 október 26. (86.) sz.
Eredeti nyelve: német

* — végső — *Szerk.*

Friedrich Engels

Jelentés a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának a Szövetség helyzetéről Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban[231]

1. Spanyolország

Spanyolországban az Internacionálét eredetileg Bakunyin titkos társasága, az *Alliance*[2] puszta függvényeként alakították meg, hogy e társaságnak valamiféle toborzó területe legyen és egyszersmind emeltyű, amellyel az egész proletármozgalmat kézben tarthatják. Mint a későbbiekből kitűnik, ez az Alliance nyíltan arra törekszik, hogy a spanyol Internacionálét jelenleg újra ilyen alárendelt helyzetbe juttassa.

E függőség következtében az Alliance sajátos tanait – az állam azonnali megszüntetését, anarchiát, tekintélyellenességet, mindenfajta politikai tevékenységtől való tartózkodást stb. – az Internacionálé *tanaiként* hirdették Spanyolországban. Egyúttal az Internacionálé minden kiemelkedő tagját azonnal fölvették a titkos szervezetbe s elhitették vele, hogy ez az ellenőrzési rendszer – a nyilvános Szövetségnek a titkos társaság útján történő ellenőrzése – mindenütt megvan és magától értetődő.

Ez 1869-ben történt, és az Internacionálét az Alliance-szal együtt Spanyolországba elsőként az olasz *Fanelli* vezette be, aki ma, jóllehet a politikai tevékenységtől való tartózkodás elvét vallja, tagja az olasz parlamentnek. 1870 júniusában Barcelonában tartották a spanyol Internacionálé első kongresszusát.[213] Itt fogadták el a szervezeti tervet, amely – miután a valenciai konferencia (1871 szeptember) részletesen kidolgozta[211] – ma is érvényben van és eddig egészen kitűnő eredményeket hozott.

Az a szerep, amelyet Szövetségünk a Párizsi Kommünben játszott (és az is, amelyet neki tulajdonítanak), mint mindenütt, Spanyolországban is ráirányította a figyelmet az Internacionáléra. Ez a figyelem és a nyomban meginduló első kormányüldözések, jelentősen növelték sorainkat Spanyol-

országban. Mindamellett a valenciai konferencia idején, a különböző helyeken elszigetelten működő néhány szekción kívül, csupán tizenhárom helyi föderáció létezett Spanyolországban.

A valenciai konferencia meghagyta a föderális tanács székhelyét Madridban, ahová előzőleg a barcelonai kongresszus helyezte, s összetételét nagyjából változatlanul hagyta; az egyik fontos személyt azonban, Tomás Gonzáles Moragót (a hágai küldöttet) nem választották meg újra. Amikor a föderális tanácsnak 1871 júniusában, az első kormányüldözések idején, egy időre menedéket kellett keresnie Lisszabonban, Morago a veszély pillanatában elhagyta posztját, és ez volt az oka annak, hogy az új föderális tanácsból kizárták. Ekkor kezdődött a titkos háború, amely nyílt szakítással végződött.

Közvetlenül a valenciai konferencia után ült össze a londoni konferencia (1871 szeptember)[6]. A spanyolok elküldték megbízottjukat, Anselmo Lorenzót, aki először vitte haza Spanyolországba a hírt, hogy a titkos „Alliance"-ot a mi Szövetségünkben *nem* tekintik természetes dolognak, sőt ellenkezőleg, a Főtanács és a föderációk többsége egyenesen szemben áll az Alliance-szal, már amennyire annak létezése akkor ismeretes volt.

Nem sokkal ezután kezdte meg *Sagasta* a hajszát az Internacionálé ellen, amelyet törvényen kívül állónak nyilvánított. Morago, aki akkor még a madridi helyi tanács tagja volt, megint ott hagyta posztját, és lemondott. A kormány fenyegetéseit azonban nem követte komoly cselekedet; *nyilvános* gyűlések tartását valóban nem engedték meg az Internacionálénak, de a szekciók és a tanácsok továbbra is zavartalanul megtartották üléseiket. A kormány beavatkozásának egyetlen következménye az volt, hogy óriási mértékben megnövekedett az Internacionálé híveinek száma. Az 1872 áprilisában megtartott zaragozai kongresszuson[96] a Szövetség 70 szabályszerűen megszervezett helyi föderációt számlált, 100 más helységben pedig élénken folyt a szervező és propagandamunka. Azonkívül 8 foglalkozási ág országszerte szakmai szervezetekbe tömörült és az Internacionálé ellenőrzése alatt állt; a spanyolországi gyári munkások (gépészek, fonók és szövők) nagy egyesülete pedig éppen alakulóban volt.

Időközben az Internacionálén belül tovább folyt a titkos háború, és most már kezdett más jelleget, komolyabb formát ölteni. Az a személyes harag, melyet Morago (akinek ismételt hűtlensége ellenére nagy helyi befolyása volt Madridban) a Valenciában választott új föderális tanács tagjaival szemben táplált, már nem volt e háború egyetlen mozgatóereje. A londoni konferenciának az Alliance nyilvános ágazatáról és a munkásosztály politikai tevékenységéről hozott határozatai felbőszítették a titkos Alliance vezetőit, s

különösen a titkos beavatottság magasabb fokán állókat, akik közvetlenül Bakunyintól kapták utasításaikat s akik közé tartozott Morago is. Ez a düh nyilvánult meg a jurai föderáció sonvillier-i körlevelében,[1] amelyben egy rendkívüli kongresszus azonnali összehívását követelték. E kérdésben a spanyol föderális tanács számos szekcióval egyetértésben vonakodott állást foglalni a Főtanács és a londoni konferencia ellen, s ez újabb bűnnek számított. Továbbá 1872 januárjában Paul Lafargue Madridba érkezett, s miután baráti kapcsolatba került a föderális tanács tagjaival, csakhamar számos ténnyel meggyőzte őket arról, hogy az egész jurai ügy rágalmon alapuló intrika, amelynek célja az Internacionálé bomlasztása. Ettől a perctől kezdve sorsuk meg volt pecsételve. Mivel a föderális tanács tagjai egyszersmind az „Emancipación" szerkesztői is voltak, a helyi tanács viszályba keveredett a lappal, majd kizáratta a szerkesztőket a madridi helyi föderációból. Ezt a kizárást a zaragozai kongresszus semmisnek nyilvánította, de az Alliance elérte közvetlen célját: személyi cívódásokkal lehetetlenné tette a föderális tanács Madridban maradását. Valóban át is helyezték a föderális tanácsot Valenciába, és összetételét teljesen megváltoztatták. Az előző tanács két újból megválasztott tagja közül Mora mindjárt nemet mondott, Lorenzo pedig az ezt követő viszályok miatt igen gyorsan lemondott. A többiek jobbára a titkos Alliance tagjai voltak.*

A zaragozai kongresszus után egyre nyilvánvalóbb lett a szakadás az Alliance emberei és azok közt, akik az Alliance-szal szemben az Internacionáléhoz húztak. Végül 1872 június 2-án az előző föderális tanács tagjai (Mesa, Mora, Pauly, Pagés és mások), akik egyidejűleg az Alliance madridi szekciójának többségét alkották, körlevelet küldtek a titkos társaság valamennyi többi szekciójának; ebben bejelentették, hogy szekciójukat mint a titkos társaság szekcióját feloszlatják, és felszólították a többieket, hogy kövessék példájukat.[209] Másnap hazug ürüggyel és az ügyviteli szabályzat nyílt megsértésével kizárták őket a madridi Internacionálé helyi föderációjából. E szavazásnál 130 tag közül csak 15-en voltak jelen. A kizártak új föderációt alakítottak, de a föderális tanács megtagadta elismerésüket; a Főtanácshoz fordultak, amely a spanyol föderális tanács megkérdezése nélkül elismerte őket, és ezt az aktust a hágai kongresszus[150] jóváhagyta.

Az ok, amiért a régi Főtanács ebben az ügyben nem kérdezte meg a

* *A kéziratban törölve a következő mondat*: Amilyen mértékben közeledett az Internacionálé 1872 szeptemberi kongresszusa, olyan mértékben mesterkedett az Alliance mind szembetűnőbben azon, hogy a kongresszuson többséget biztosítson magának. — *Szerk.*

spanyol tanácsot, a következő volt. Miután a Főtanács végre elegendő bizonyítékot szerzett az Alliance spanyolországi létezéséről és tevékenységéről, valamint arról a tényről, hogy a spanyol tanács tagjainak többsége, ha ugyan nem valamennyi tagja, az Alliance-hoz tartozik, írt e tanácsnak, és magyarázatot, illetve felvilágosítást kért* a titkos társaságról. 1872 augusztus 3-án kelt válaszában a spanyol tanács nyíltan az Alliance mellett foglalt állást, s azonfelül kijelentette, hogy az Alliance feloszlott. Eszerint több mint fölösleges lett volna egy olyan tanácshoz fordulni, amely az Internacionálé és a soraiban működő titkos társaság közti összeütközésben már a titkos társaság pártjára állt; a hágai kongresszus teljes mértékben jóvá is hagyta a Főtanács cselekedetét.

A föderális tanács biztosítani akarta, hogy a hágai kongresszus küldötteivé az Alliance tagjait válasszák meg, s ezért egy bizalmas körlevél útján, amelyet soha nem hozott a Főtanács tudomására, olyan mesterkedésekhez folyamodott,** amelyeket a kongresszus leleplezett, s amelyek elegendők lettek volna ahhoz, hogy a spanyol föderáció négy küldöttjének mandátumát érvénytelenítsék, ha a többség Hágában nem lett volna különlegesen elnéző.

A dolgok állása tehát Spanyolországban jelenleg a következő.

Spanyolországban csak két olyan helyi föderáció van, amely nyíltan és fenntartás nélkül elismeri a hágai kongresszus határozatait és az új Főtanácsot: az új madridi föderáció[184] és az Alcalá de Henares-i föderáció. Ha nem sikerül nekik a spanyol internacionalisták zömét a maguk oldalára vonniok, egy új spanyol föderációnak a magját fogják alkotni.

A spanyol internacionalisták nagy többségét még mindig az Alliance irányítja, amely a föderális tanácsban és a legfontosabb helyi tanácsokban egyaránt túlsúlyban van. De sok jel mutat arra, hogy a kongresszusi határozatok erősen hatottak a spanyolországi tömegekre. Az Internacionálé nevének ott nagy a súlya, és hivatalos kifejezésének, a kongresszusnak nagy az erkölcsi hatása. Ennélfogva az Alliance embereinek kemény harcot kell vívniok, hogy a tömegeket meggyőzzék igazukról. Az ellenzék kezd komollyá válni. A katalóniai gyári munkások, akiknek szakszervezete 40 000 tagot számlál, kezükbe veszik a vezetést és rendkívüli spanyol kongresszus összehívását követelik, hogy meghallgassák a hágai küldöttek beszámolóját és megvizsgálják a föderális tanács magatartását. Az új madridi föderáció lapja, az „Emancipación", amely ma talán a legjobb lapja az Internacio-

* *V. ö. 112–114. old. – Szerk.*
** *V. ö. 160–161. old. – Szerk.*

nálának, minden héten leleplezi az Alliance működését; s azok a példányok, amelyeket Sorge polgártársnak küldtem, meggyőzhetik a Főtanácsot arról, mennyi energiával, józan ésszel és Szövetségünk elveinek milyen elméleti megértésével vívja ez a lap a harcot. Jelenlegi szerkesztője, José Mesa, kétségtelenül messze a legjelentősebb emberünk Spanyolországban mind jellem, mind tehetség dolgában, s valóban egyik legkülönb emberünk.

Bátorkodtam spanyol barátainknak azt a tanácsot adni, hogy ne nagyon sürgessék a rendkívüli kongresszus összehívását, hanem a lehető legjobban készítsék elő. Időközben az „Emancipaciónnak" megküldtem a kongresszusi jelentéseket és küldtem más cikkeket* is, s továbbra is ezt fogom tenni, mert Mesa — az egyetlen ember ma Madridban, aki hatásosan bánik a tollal — nem tud mindent elvégezni, bármily csodálatos energiáról tesz is tanúságot. Nem kétlem, hogy ha spanyol barátaink a Főtanács akciója révén megfelelő segítséget kapnak, le fogunk ott győzni minden akadályt és az Internacionálé egyik legjobb szervezetét megszabadítjuk az alliance-ista szédelgés befolyásától.

London, 1872 október 31.

Fred. Engels

a spanyolországi ügyek volt titkára

Report to the General Council
of the International Workingmen's Association
upon the situation of the Association
in Spain, Portugal and Italy

A megjelenés helye: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere." Stuttgart 1906.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 160–165. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

A lodi alsó-lombardiai munkások és földművesek egyesületének (az Internacionálé szekciója)[232]

London, 1872 november 13

Polgártársak!

Nagy örömmel értesültem arról, hogy az Internacionálé szekciójaként megalakultatok, és azonnal közöltem ezt a New York-i új Főtanáccsal. E levél alján közlöm a Főtanács címét, hogy közvetlenül levelezhessetek vele, egyúttal mindenkor rendelkezésre állok, ha bármiféle felvilágosítást, magyarázatot vagy szolgálatot óhajtanátok.

Üdvözlet és testvériség

Federico Engels

All'Associazione degli operai e degli agricoltori della Bassa Lombardia (Sezione Internazionale) di Lodi

A megjelenés helye: „La Plebe", 1872 november 17. (117.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

Friedrich Engels

Londoni levelek

III

[*A Hyde Park-i nagygyűlés*]

London, 1872 november 14.

A *liberális* angol kormány jelenleg nem kevesebb, mint 42 ír politikai foglyot tart börtöneiben, akikkel nemcsak mint tolvajokkal és gyilkosokkal, hanem sokkal rosszabbul, egészen rendkívüli kegyetlenséggel bánik. Bomba-király* szép napjaiban Gladstone úr, a mostani *liberális* kormány feje, körutazást tett Olaszországban, s meglátogatta Nápolyban a politikai foglyokat; Angliába visszatérve egy kis könyvet adott ki, melyben kipellengérezte Európa színe előtt a nápolyi kormányt a politikai foglyok gyalázatos kezelése miatt.

Ez azonban nem gátolja ugyanezt a Gladstone urat abban, hogy ugyanígy bánjon az ír politikai elítéltekkel, akiket még mindig lakat alatt tart. – A londoni ír internacionalisták elhatározták, hogy általános amnesztia érdekében tüntetést, *monstre* tüntetést szerveznek a Hyde Parkban (ez London legnagyobb nyilvános parkja, itt tartják mozgalmas időkben az összes nyilvános nagygyűléseket). Érintkezésbe léptek London valamennyi demokratikus egyesületével, s bizottságot alakítottak, melyben többek közt részt vett MacDonnel (ír), Murray (angol) és Lessner (német), valamennyien az *Internacionálé* előző Főtanácsának tagjai.

Eközben nehézség merült fel. A parlament legutóbbi ülésén a kormány olyan törvényt fogadtatott el, mely feljogosította arra, hogy a londoni parkokban tartott nyilvános gyűlésekkel kapcsolatban rendszabályokat írjon elő. Ezt kihasználta egy olyan rendelkezés kibocsátására, mely szerint

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

azok, akik ilyen gyűlést szándékoznak tartani, kötelesek a rendőrséghez két nappal előbb írásbeli értesítést eljuttatni, s ebben a szónokok nevét feltüntetni. Ez a rendelkezés, melyet a londoni sajtó előtt gondosan eltitkoltak, egy tollvonással eltörölte a londoni munkásnép egyik legbecsesebb jogát: azt, hogy a parkokban bármikor tetszése szerint gyűlést tarthasson. E rendelkezés betartása a nép jogának feláldozását jelentette volna.

Az írek, akik a lakosság legforradalmibb elemét alkotják, nem olyan fából voltak faragva, hogy ilyen gyöngeséget tanúsítsanak. A bizottság egyhangúlag elhatározta, hogy úgy cselekszik, mintha a rendelkezésről nem tudna, s a kormánnyal szembeszállva megtartja a gyűlést.

Múlt vasárnap, három óra tájban, két végeláthatatlan menetoszlop zenekarokkal és zászlókkal a Hyde Park felé vonult. A zenekarok ír nemzeti dalokat és a Marseillaise-t játszották; a menet ügyszólván csupa ír (zöld színű, a közepén arany hárfa) és vörös zászlókat vitt. A park bejáratánál csak kevés rendőr állt, így a menetoszlopok minden ellenállás nélkül bejuthattak a parkba, összegyűltek a kijelölt helyen, s megkezdődtek a beszédek.

Legalább harmincezer néző volt jelen, akik közül, ha keveset mondunk, a fele zöld szalagot vagy zöld levelet viselt a gomblyukában, hogy ír nemzetiségét tanúsítsa; a többiek angolok, németek, franciák voltak. A tömeg túl nagy volt ahhoz, hogy a beszédeket hallhassa, ezért az első gyűlés mellett egy másodikat rendeztek, melyeken más szónokok beszéltek ugyanarról a kérdésről. Erélyes határozatokat hoztak, ezekben általános amnesztiát követeltek, továbbá követelték a kivételes törvények eltörlését, amelyek Írországban állandó ostromállapotot teremtettek. Öt óra felé megint menetoszlopokba rendeződött a tömeg, s elhagyta a parkot, miután a Gladstone-kormány rendeletét lábbal tiporta.

Először zajlott le ír tüntetés a Hyde Parkban; nagy sikere volt. Ezt még a londoni polgári sajtó sem tagadhatja. Először történt, hogy lakosságunk angol és ír elemei baráti egyetértésben léptek fel. A munkásosztálynak e két eleme, amelynek kölcsönös ellenségeskedése oly jól szolgálta a kormány és a vagyonos osztályok érdekeit, most kezet nyújtott egymásnak; s ez az örvendetes tény mindenekelőtt annak köszönhető, hogy az Internacionálé volt Főtanácsa minden erőfeszítést megtett, hogy e két nemzet munkásainak a teljes egyenlőség alapján álló szövetségét előkészítse. A november 3-i gyűlés új korszakot nyit a londoni munkásmozgalomban.

Ámde, kérdezitek majd, mit tesz a kormány? Talán könnyen beletörődik abba, hogy így kezeljék? Hagyni fogja, hogy rendelkezését lábbal tiporják?

Nos azt tette, hogy a Hyde Parkban a szószék mellé két rendőrbiztost és két hivatalnokot állított, akik feljegyezték a szónokok nevét. Másnap

ez a két biztos feljelentést tett a *békebírónál* a szónokok ellen. A bíró megidéztette őket, s a következő szombaton meg kell jelenniök előtte. Ez az eljárási mód eléggé bizonyítja, hogy nem akarnak nagy pört indítani ellenük. Úgy látszik, hogy a kormány a vereséget, melyet az írek — vagy mint itt mondják, a féniek[202] — mértek rá, zsebre vágja és egy kis pénzbüntetéssel be fogja érni. A tárgyalás mindenesetre érdekes lesz, s egyik következő levelemben majd beszámolok róla.* Annyi már most is bizonyos, hogy az írek erélyükkel megmentették a londoni népnek azt a jogát, hogy a parkokban bármikor tetszésük szerint gyűlést tarthassanak.

F. Engels

Lettere da Londra

A megjelenés helye: „La Plebe",
1872 november 17. (117.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

---

* *V. ö. 180–182. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

Londoni levelek

IV

[*A Hyde Park-i nagygyűlés. – A spanyolországi helyzet*]

London, 1872 december 11.

A Hyde Park-i ír nagygyűlés szónokai ellen indított perrel* az angol kormány nagy vihart kavart fel önmaga ellen. Igaz, hogy a békebíró öt font sterling bírságot rótt ki a vádlottakra, de a tárgyalás több tekintetben teljes mértékben bebizonyította a közkertekre vonatkozó új rendelet törvénytelenségét, s így a fellebbviteli bíróságnak, mely a perrel foglalkozik, fel kell majd mentenie a vádlottakat.

S ez még nem minden: ezen első nagygyűlés óta nem telik el vasárnap, melyen ne volna nyilvános gyűlés a Hyde Parkban; és a kormány egyetlen szónokot sem mer zavarni. Egy alkalommal a sztrájkoló rendőrök érdekében tartottak ott gyűlést, más alkalommal meg egyszerűen azért folyt nagygyűlés, hogy megerősítsék a parkokban való gyülekezés jogát.

Rendőr-sztrájk? – kérdezitek majd. Igenis, uraim, Anglia átkozott egy ország, ahol a sztrájk mindenhová behatol. Emlékszem, hogy tizenöt évvel ezelőtt a béremelést követelő manchesteri policemanok** indítottak sztrájkot, mely már két nap alatt teljes sikerrel járt. Néhány héttel ezelőtt London rendőrei fenyegetőztek sztrájkkal, mert egy körülbelül 20%-os béremelést megtagadtak tőlük. Az utolsó percben a kormány jónak látta, hogy minden követelésüket teljesítse; megtorlásképpen akkor megbüntette annak az „ellenállási egyesület"-nek a titkárát, melyet maguk a rendőrök alakítottak; mivel pedig ez nem akarta a rárótt büntetésnek alávetni

* *V. ö. 177–179. old. – Szerk.*

** – rendőrök – *Szerk.*

magát, elmozdították állásából. Ekkor tiltakozó mozgalom tört ki a rendőrség soraiban, és meghirdették a Hyde Park-i gyűlést; a kormány újból engedett, már a gyűlés megtartása előtt amnesztiában részesítette a lázadókat – az említett titkár kivételével. Ez azt bizonyíthatja, hogy Angliában, a teljesen arisztokratikus külszín mögött, a polgári szellem mindenüvé behatolt. Mert valóban, mely más nemzet annyira polgári, hogy megengedhetné magának a rendőrök ellenállási egyesületeit és sztrájkjait?

Az Internacionálé különböző föderációinak a hágai kongresszus[150] határozataival kapcsolatos magatartásáról igen kielégítő híreket kaptunk. Hollandiában (ennek az országnak a küldöttei a kisebbséggel szavaztak) egy regionális kongresszuson a nagy Szövetség igazi szellemében fogant határozatokat hoztak.[233] Itt kísérlet történt arra, hogy a New York-i Főtanács általános szervezeti és ügyviteli szabályzatának megfelelően járjanak el; fenntartották egyébként maguknak, hogy kifogásaikat, ha ezt majd szükségesnek vélik, az 1873 szeptemberében tartandó általános kongresszus elé terjesszék és ne ismerjék el semmilyen más kongresszus jogát arra, hogy a Szövetség általános érdekeit érintő határozatokat hozzon.

Még Spanyolországban is, ahol a hágai kisebbség vezetői teljesen a helyzet urainak hitték magukat, utat tör a munkások józan esze. Az Alliance[2] hívei, akik a föderális tanács élén állnak, december 25-re Córdobába regionális kongresszust hívtak össze.[234] Ennek a kongresszusnak, az előző zaragozai kongresszuson[96] megszavazott napirend szerint, azzal kellene foglalkoznia, hogy a spanyol föderális szervezetet azokkal a határozatokkal összhangba hozza, amelyeket az Internacionálé általános kongresszusa elfogad. A föderális tanács ezzel szemben az Internacionálé hágai kongresszusának és a saint-imier-i Internacionálé-ellenes kongresszusnak a határozatai[235] közötti választást tűzte napirendre. Ez az általános szervezeti szabályzat kirívó megsértését jelenti. S az új madridi föderáció[184] ezért felhívást intézett valamennyi valóban internacionalista föderációhoz (vagyis azokhoz, amelyek elismerik az Internacionálé általános szervezeti szabályzatát és a kongresszus határozatait), hogy válasszanak új, ideiglenes föderális tanácsot.[236] Ehhez a felhíváshoz már jelentős föderációk és szekciók csatlakoztak, így a léridai, a badalonai, a deniai, a Pont de Vilumara-i szervezet; ezenkívül a jelenlegi föderális tanács ellen foglalt állást a graciai, a toledói, az alcalái és több cádizi és valenciai föderáció. Graciában, Barcelona ipari külvárosában, az ottani (500 tagot számláló) föderáció, az Alliance barcelonai híveivel három éjjelen át folytatott vita után, egyhangúlag elfogadta a hágai kongresszus minden határozatát, s elhatározta, hogy megrovásban részesíti a spanyol küldötteket a legutóbbi általános kong-

resszuson tanúsított magatartásuk miatt. Valenciában ugyanez a föderális tanács, minthogy az a veszély fenyegette, hogy a plenáris ülésen vereséget szenved, megakadályozta a szavazást, mely számára kedvezőtlenül végződhetett volna; ez a dolog szakadáshoz vezetett.[237] S ennek az útnak Spanyolországban még csak a kezdetén vagyunk; néhány hét múlva ez a mozgalom elég erős lesz ahhoz, hogy bebizonyítsa, miszerint a spanyol munkások nem akarják eltűrni, hogy az *Internacionálé* egyes titkos társaságok vezérei érdekében széthulljon.

A hágai kongresszuson szó esett egy bizonyos Bousquet-ről*, a béziers-i rendőrkapitányság titkáráról, aki befurakodott az Internacionálé soraiba, de akit egyébként saját szekciójának a kívánságára a legutóbbi Főtanács már kizárt. E derék legény, akit Thiers azután saját városában rendőrőrmesterré léptetett elő, a „Bulletin Jurassien" 21. számában védelmezőre lelt.[238] Ez nem nagyon meglepő, hiszen a jurai föderáció soraiból kerültek ki olyan derék fickók is, mint Albert Richard meg a derék Gaspard Blanc, akik ma Louis-Napoléon cimborái.

F. Engels

Lettera londinese
A megjelenés helye: „La Plebe",
1872 december 14. (122.) sz.
Eredeti nyelve: olasz

* *V. ö. 144. old. – Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

[Az „International Herald" szerkesztőjének[239]]

Kedves polgártárs!

Mostanáig fölöslegesnek tartottuk, hogy válaszoljunk azokra a rágalmakra és hazugságokra, amelyeket az „autonóm" John Hales úr fáradhatatlanul terjeszt rólunk. De amikor a brit föderális tanács nevében és annak állítólagos jóváhagyásával kürtölnek világgá ilyen rágalmakat, akkor ezzel általában az Internacionálénak akarnak ártani s mi kénytelenek vagyunk megtörni hallgatásunkat.

Ez a Hales úr, aki egyszerre a szekciók és a föderációk „autonómiájának" bajnokaként lép fel, a gyakorlatban ezt az autonómiát saját egyéni autokráciájának fogja fel. Megválasztatta magát először jegyzőkönyvi titkárnak, másodszor az angliai ügyek titkárának (hazai és külföldi viszonylatban), harmadszor a brit föderális tanács pénztárnokának; de mivel mindezeknek a tisztségeknek nem tud egyszerre eleget tenni, negyedszer, kijelöli a tanács más tagjait, hogy az ő szolgáiként lássák el ezeket a feladatokat. S ötödször, a brit föderális tanács nevében, de annak tudta és beleegyezése nélkül leveleket ír a világ minden részébe.

Így a „Bulletin Jurassien" 23. száma a szakadár jurai bizottságnak a brit föderális tanácshoz intézett hivatalos levelét közli, amely válasz John Hales úrnak egy ugyancsak közzétett levelére. E levél létezéséről, ebben biztosak vagyunk, a brit föderális tanácsnak egyáltalán nem volt tudomása.

A szóbanforgó levélben Hales úr azt állítja, hogy „ez a kongresszus (a hágai)[150] leleplezte a régi Főtanács embereinek képmutatását, akik megpróbáltak a Szövetségünkön belül egy kiterjedt titkos társaságot szervezni, azzal az ürüggyel, hogy megsemmisítsenek egy másik titkos társaságot, amelynek létezését saját céljaikra kitalálták".

Hales úr logikája csodálatos. Az a tény, hogy a kongresszus kizárta az Alliance-ot[2] az Internacionáléból, szerinte azt bizonyítja, hogy a régi Főtanács képmutatóan járt el, amikor ezt a testületet kiközösítette. Ami

azt illeti, hogy a Főtanács kitalálta az Alliance-ot és titkos összeesküvést szervezett, Jung polgártárs, aki jelenleg a föderális tanács tagja, a legilletékesebb arra, hogy minden szükséges tájékoztatást megadjon. Mivel azelőtt a svájci ügyekkel megbízott titkár volt, ismeri az Alliance üzelmeit, s mivel tagja volt a régi Főtanács végrehajtó bizottságának[186], mindent tud a John Hales által kitalált „összeesküvésről". A nyilvános Alliance üzelmeit a régi Főtanács az „Állítólagos szakadások stb." című körlevelében* már leleplezte. E társaság titkos tevékenységét napvilágra fogják hozni azok a kiadás alatt levő dokumentumok, amelyek a hágai kongresszus által kijelölt vizsgáló bizottság kezében vannak.**

Hales úr így panaszkodik: „Amikor a Tanács főtitkára voltam, sohasem tudtam a kontinensen levő föderációk címét és sohasem sikerült őket megszereznem." Amikor Hales úr a Főtanács titkára és egyetlen fizetett tisztviselője volt, nem volt más feladata, mint hogy elkészítse a jegyzőkönyvet, kivonatot küldjön belőle a sajtónak és levelezzen az angol szekciókkal és trade unionokkal.

A kontinensen vagy másutt működő többi föderációval folytatott levelezés fizetés nélküli titkárokra volt bízva, akiknek a tevékenységébe Hales úr nem avatkozhatott be. Hogy miképpen látta el feladatát — a saját részlegében a levelezést —, az kitűnik a Főtanács külön határozatából, amely ezt a feladatot átruházza Milner polgártársra.[240]

Hales úr kijelenti továbbá: „Egyik nap a brit föderális tanács igen fontos levelet kapott a spanyol föderális tanácstól, de a levél írója, Anselmo Lorenzo polgártárs, elfelejtette megadni a címét; a brit föderális tanács megkérte Engels polgártársat, aki akkor a spanyol ügyekkel megbízott titkár volt, hogy adja meg neki Lorenzo címét; Engels polgártárs ezt kereken megtagadta. Nemrég ugyanilyen elutasító választ adott a lisszaboni föderális tanáccsal kapcsolatban."

Engels polgártárs mindössze annyit tud az ügyről, hogy a szóbanforgó spanyol levelet Jung polgártárs elküldte neki azzal az egyetlen kéréssel, hogy fordítsa le, amit ő meg is tett. Arról nem tud, hogy a brit föderális tanács Lorenzo címét kérte volna, s hálás lenne, ha megkapná az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonatot.

Ami a lisszaboni ügyet illeti, a portugál tanács egy sztrájk ügyében fordult támogatásért Engelshez, és Engels mindenekelőtt a brit föderális tanács együttműködését kérte, de ugyanakkor tőle telhetően más intéz-

* *V. ö. 1—44. old. — Szerk.*
** *V. ö. 311—445. old. — Szerk.*

kedéseket is tett. Miután a föderális tanács tagjai útján szóban többször, egyszer pedig írásban* közölte a portugálok kérését, mintegy két hónappal később levelet kapott Halestől, aki közölte, hogy a föderális tanács tett lépéseket az ügyben; Hales egyben kérte a lisszaboni címet. Erre a levélre Engels nem válaszolt, mert nyilvánvaló volt előtte, hogy Halesnek csupán saját személyes fondorlatai céljából van szüksége ezekre a címekre. A brit föderális tanács többi tagjával szemben sohasem gondoltak ilyen fenntartásra. Amikor Jung a föderális tanács nevében a berlini, a lipcsei és a bécsi címeket kérte, nyomban megküldték neki.

Ha majd megjelennek a volt Főtanács jegyzőkönyvi kivonatai, amelyek zömét maga Hales úr írta, ki fog derülni, miért táplál Hales haragot e testülettel szemben. A jurai bizottsághoz intézett saját levelének szavaival kifejezve, akkor szemmelláthatő lesz, hogy „aki nem ismerte közelről a régi Főtanácsot, annak nincs fogalma arról, hogyan torzított el tényeket" – John Hales úr.

Testvéri üdvözlettel

F. Engels
Karl Marx

A megírás ideje: 1872 december 20.
A megjelenés helye: „The International Herald", 1872 december 21. (38.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 168. old. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

A manchesteri külföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciójához és tagjához[241]

Munkások!

Kötelességünknek érezzük, hogy hozzátok forduljunk egy körlevél kapcsán, amelynek szerzői, a brit föderális tanács többségének nyilvánítva magukat, felszólítanak benneteket, hogy csatlakozzatok a Szövetségünk alapelvei elleni nyílt lázadásukhoz.[242]

Ebben a körlevélben a föderális tanács többsége azt állítja, hogy a kisebbség minden munkát lehetetlenné tett s az ügyeket holtpontra juttatta, amennyiben az elnök* a legutóbbi ülésen a vita megakadályozása céljából a tárgyalás közepette feloszlatta az ülést.

Már első pillantásra különösnek látszik, hogy a kisebbség elnémíthassa a többséget, holott egyszerű szavazás elég lett volna e kisebbség elhallgattatásához. *Kisebbségi* csoportok kiválása eddig elég gyakran előfordult. Ez az első eset, hogy a *többség* válik ki, s ez a tény önmagában több mint gyanússá teszi az egész eljárást. Ami az ürügyet, az elnöknek egy bizonyos ülésen követett eljárását illeti, szavahihető forrásból tudjuk, hogy a szóbanforgó alkalommal az elnök egy fél órával a kitűzött idő után, fél tizenkettőkor oszlatta föl a gyűlést, mert a többség ragaszkodott a napirend berekesztéséhez.[243]

A körlevél szerint a föderális tanács abban a kérdésben oszlik meg, hogy Szövetségünk szeptemberben megtartott hágai általános kongresszusának határozatait[150] érvényesnek tekintsék-e vagy sem. Nos, az Internacionálé tagjai szemében ez egyáltalán nem kérdés. Az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat 3. cikkelye értelmében az általános kongresszus kötelessége, hogy „foganatosítsa a Nemzetközi Szövetség eredményes munkájához szükséges intézkedéseket".** A kongresszus a Szövet-

* Samuel Vickery. — *Szerk.*

** *V. ö. 17. köt. 409. old.* — *Szerk.*

ség törvényhozó szerve. Határozatai mindenkire kötelezők. Akinek nem tetszenek, az kiléphet a Szövetségből, vagy a legközelebbi kongresszuson megkísérelheti megváltoztatásukat. De egyetlen tag, szekció, föderális tanács, helyi vagy nemzeti kongresszus sem jogosult arra, hogy érvénytelennek nyilvánítsa e határozatokat és emellett megmaradjon az Internacionáléban.

A körlevél aláírói azt állítják, hogy a hágai kongresszus nem volt szabályszerűen megszervezve és nem képviselte a Szövetség tagjainak többségét. Ezt a kongresszust a Főtanács az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat 4. cikkelye értelmében szabályszerűen hívta össze. 64 küldött vett részt, akik 15 különböző nemzetiséget képviseltek, és személy szerint 12 különböző nemzetiséghez tartoztak. Egy előző kongresszus sem dicsekedhetett ilyen valóban nemzetközi összetétellel. Hogy a hozott határozatokat mennyire igazi internacionalista szellem hatotta át, azt bizonyítja az a tény, hogy majdnem valamennyit három: egy arányban fogadták el, s hogy a nemrég testvérháborúba bonyolódott két nemzet, a francia és a német nemzet küldöttei majdnem mindig egy emberként szavaztak. Ha Anglia a saját hibájából nem nagy számban volt képviselve, ok-e ez arra, hogy a kongresszust érvénytelennek nyilvánítsák?

A körlevél kifogásolja a kongresszusnak a munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó határozatát. Azt mondja, e határozatot akkor hozták, amikor a küldöttek többsége már elutazott. Az „International Herald" 37. számában (december 14) megjelent hivatalos jelentésből kitűnik, hogy 64 küldött közül 48 szavazott ebben a kérdésben és közülük 35 szavazat szólt a határozat mellett. E 35 között van Mottershead úr is, aki most aláírta a körlevelet, mely ezt a határozatot elveti.

Nos, milyen határozat ez? Lényegében, és nagyrészt szavakban is ugyanaz a határozat, mint amelyet az 1871 szeptemberében megtartott londoni általános konferencia hozott[6] és a Főtanács ugyanazon év október 17-én a többi határozattal együtt hivatalosan közzétett, s amelyet többek között John Hales, Th. Mottershead, H. Jung, F. Bradnick, H. Mayo és John Roach is aláírt!* Tekintve, hogy a Főtanács köteles végrehajtani a konferencia határozatait, miért nem tartotta e polgártársak közül senki illendőnek, hogy lemondjon a Főtanácsban elfoglalt helyéről és tiltakozzék e határozat ellen, amelyet most egyszerre olyan veszedelmesnek tartanak?

A körlevél teljesen meghamisítja e határozat értelmét, ami azonnal lát-

* *V. ö. 17. köt. 387–389., 392–393. old. – Szerk.*

ható, ha szemügyre vesszük az „International Herald" 37. számában közölt szövegét.* A határozat, a körlevél állításával szemben, nem teszi kötelezővé a trade unionok és más semleges testületek számára a politikai tevékenységet. Csak azt kívánja, hogy minden országban alakuljon meg a munkásosztály pártja, amely egyértelműen szembenáll minden polgári párttal. Vagyis itt Angliában felszólítja a munkásosztályt, ne legyen többé a „nagy liberális párt" függvénye és alakítsa meg saját független pártját, mint a nagy chartista mozgalom dicsőséges napjaiban.

Ilyenformán merő kitalálás az az állítás, hogy megszegjük a trade unionoknak tett ígéretünket. De hadd tegyük fel a kérdést: *hol vannak most* azok a trade unionok, amelyek egykor önként csatlakoztak az Internacionáléhoz? A múlt évi pénztári kimutatások tanúsítják, hogy úgyszólván valamennyien eltűntek Hales polgártárs titkársága idején.

A másik kifogás az, hogy a Főtanács székhelyét New Yorkba helyezték át és a Főtanácsban nem foglalnak helyet sem angolok, sem amerikaiak. Az új Főtanács tagjai öt különböző nemzetiséghez tartoznak, s ha New Yorkban az angolok távol tartják magukat az Internacionálétól, magukra vessenek, ha nincsenek képviselve a Tanácsban. Amikor a Tanácsnak Londonban volt a székhelye, az angolok mindig sokkal nagyobb számban voltak benne képviselve, mint bármely más nemzet, sőt igen gyakran az övék volt az abszolút többség, míg például a franciákat egy időben nem képviselte senki. De az angolok ezt nem tekinthetik szerzett joguknak. Amikor a hágai kongresszus a szervezeti szabályzat 3. cikkelye által ráruházott kötelessége és joga értelmében megválasztotta az új Főtanácsot, azt a helyet választotta ki, amelyet a legjobbnak vélt, és azokat az embereket, akiket ott a legmegfelelőbbnek tartott. A körlevél aláírói lehetnek más véleményen, de ez mit sem változtat a kongresszus jogán.

A körlevél állítása szerint ezzel a lépéssel a szekciókat és a föderációkat megfosztották attól a meglevő joguktól, hogy ők döntsék el, milyen politikát kívánnak folytatni a maguk országában. Ez megint nem igaz. Akár Londonban van a Főtanács székhelye, akár New Yorkban vagy másutt, a szekciók és a föderációk jogai nem változnak. De, mondja a körlevél, a kongresszus, hogy megakadályozza e cikkely alapján az engedetlenséget, „felhatalmazta ezt a Főtanácsot, hogy indokolás nélkül, amikor jónak látja, felfüggesszen bármely szekciót, föderációt vagy föderális tanácsot". Ez szintén nem igaz. A szekciók felfüggesztésének jogával már a bázeli kongresszus (1869)[7] ruházta fel a Főtanácsot. A hágai kongresszus hatá-

* *V. ö. 138–139. old. – Szerk.*

rozatainak hivatalos szövege — II. határozat, 1. cikkely* („International Herald", 37. sz.) — mutatja, hogy ha a kongresszus ki is terjesztette, vagyis inkább jobban meghatározta a Főtanács jogkörét, egyszersmind olyan biztosítékokkal vette körül, amelyek azelőtt nem voltak érvényben. Ezek szerint, ha a Főtanács egy föderális tanácsot feloszlat, *30 napon belül* gondoskodnia kell új tanács megválasztásáról; tehát végső fokon maga a föderáció marad a döntőbíró. Ha a Főtanács felfüggeszt egy egész föderációt, akkor a többi föderáció kívánságára köteles határozatát *egy hónapon belül* végső döntésre az összes föderációk küldöttkonferenciája elé terjeszteni. Ezt nevezi a körlevél indokolás nélkül alkalmazható felfüggesztési jognak!

Munkástársaink! Egyénileg akár helyeslitek a Hágában hozott határozatokat, akár nem, azok pillanatnyilag az *Internacionálé törvényei*. Ha vannak köztetek olyanok, akik nem értenek velük egyet, a legközelebbi kongresszushoz fordulhatnak orvoslásért. De egyetlen szekciónak, sem a brit föderális tanácsnak, sem valamely általa összehívott nemzeti kongresszusnak sincs joga ahhoz, hogy elvesse egy szabályszerűen összehívott általános kongresszus határozatait. Aki ilyesmit megpróbál, az tulajdonképpen kirekeszti magát az Internacionálé soraiból; s valóban ezt tették a körlevél aláírói. Ha engednénk, hogy ilyen tevékenység uralkodjék az Internacionálében, ez egyenlő lenne a szervezet feloszlatásával.

Még azokban az országokban is, amelyeknek a küldöttei a hágai kisebbséget alkották, erős ellenhatás mutatkozik az e küldöttek által szított szakadár törekvésekkel szemben. Amerikában, Franciaországban, Németországban, Lengyelországban, Ausztriában, Magyarországon, Portugáliában és egy alig 200 főből álló kis csoportot kivéve egész Svájcban örömmel elfogadták a hágai határozatokat, a holland internacionalisták pedig egy kongresszuson elhatározták, hogy a New York-i Főtanács mellé állnak[233] és esetleges panaszaikat csakis a legközelebbi törvényes, 1873 szeptemberében esedékes általános kongresszuson terjesztik elő. Spanyolországban, ahol a föderális tanács hasonló szakadár mozgalommal próbálkozott, mint amilyet a szóbanforgó körlevél elindított, naponta erősödik az ellenállás, és egyik szekció a másik után csatlakozik a hágai határozatokhoz.

Munkástársaink! Mindezen okoknál fogva tiltakozunk olyan brit kongresszus összehívása ellen, amely ítélkezni akar a Szövetségben képviselt valamennyi nemzet küldöttei által hozott szövetségi törvény fölött.

---

* *V. ö. 139. old. — Szerk.*

Tiltakozunk minden olyan rövid határidővel összehívott kongresszus ellen, mint amilyen a január 5-re kitűzött kongresszus.

Nyomatékosan felhívunk minden szekciót, terjesszék az itt elmondottakat megfontolás végett tagjaik elé, és ne felejtsék el, hogy Angliában Szövetségünk jövője függ attól, miképpen fognak cselekedni a jelenlegi válságban.

Szükséges, hogy csak azokat ismerjük el a föderális tanács törvényes küldötteiként, akik síkraszállnak a hágai kongresszus tekintélye mellett és igyekeznek végrehajtani az ott hozott határozatokat.

Így döntött a manchesteri külföldi szekció 1872 december 21-én, szombaton megtartott közgyűlése.

Testvéri üdvözlet Szövetségünk minden tagjának.

P. ZÜRCHER, a gyűlés elnöke
F. Kupper, főtitkár és Németország ügyeivel *megbízott titkár*
O. Wyss, Franciaország ügyeivel megbízott titkár

The Manchester Foreign Section
to all Sections and Members
of the British Federation

A megírás ideje: kb. 1872 december 20.

A megjelenés helye: röpiratként, 1873 december 23.

Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx]

A brit föderális tanács üzenete a szekciókhoz, ágazatokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és tagokhoz[244]

Polgártársak!

1872 december 19-i ülésünkön felhívták a figyelmünket egy körlevélre, amelyet az angliai szakadárok képviselői adtak ki. Tüstént elhatároztuk, hogy minden szekciónak értesítést küldünk s ebben felszólítjuk őket, hogy a körlevélről ne mondjanak ítéletet, amíg nem látják válaszunkat, amelynek közlését azonnalra ígértük. S a brit föderális tanács december 23-án, hétfő este megtartott rendkívüli ülésén egyhangúlag elfogadta a fent említett körlevél állításaira adandó következő választ:

1. A tárgyalást Hales személyes ügyének folytonos felvetése juttatta holtpontra; Hales és Mottershead már a Főtanácsban, amikor kölcsönösen a korrupció vádjával illették egymást, megpróbáltak hasonló helyzetet teremteni. Az ülésen, amelyre a körlevél céloz, a holtpontot Mottershead idézte elő, aki részeg volt és folyvást heves személyes vádakkal illette az elnököt*, ami szükségessé tette az ülés fél tizenkettőkor történt berekesztését; s éppen Hales volt az, aki az ülés berekesztését követelte. A tagok régebben bizonyára olvasták az „International Herald"-ban, hogy a déllambethi szekció visszahívta küldöttét, mert a többség minden tényleges ügyintézést meggátolt.

2. A szóbanforgó körlevél igazi indítóoka a hágai kongresszus[150] szakadár kisebbségén belül létrejött megállapodás, melynek értelmében karácsony táján minden országban különféle kongresszusokat hívnak össze szakadár tevékenységük jóváhagyatása végett. Így össze is hívtak ilyen kongresszusokat december 25-re Belgiumban és Spanyolországban (ami ellen Spanyolországban erős, napról napra fokozódó ellenállás tapasztalható). Most azon mesterkednek, hogy az angol szekciókat, amelyek nem tudják, miről van szó, rávegyék az összeesküvés támogatására.

* Samuel Vickery. — *Szerk.*

3. A kezünkben levő körlevelüket nem mutatták be a föderális tanácsnak. Semmi sem mutatja jobban, mennyire féltek szerzői a vitától, mint az, hogy a tanács háta mögött, titkos ülésen agyalták ki. Előfordult-e már valaha, hogy a többség, ahelyett hogy leszavazná a kisebbséget és így fölébe kerekednék, elszakad tőle? Miért akar a többség rendkívüli kongresszust, amikor a tanácsban, amelyet állítólag kezükben tartanak, egyszerű szavazás az ő javukra döntené el a kérdést?

4. A körlevél aláírói — bár még nem merészkednek olyan messzire, mint a kontinens szakadárjai, akik nyíltan kijelentik, hogy ők a Genfben tartott első kongresszuson kívül[28] egyetlen kongresszus tekintélyét sem ismerik el — kezdik kétségbe vonni a hágai kongresszus érvényességét, holott ez a kongresszus volt a leginkább nemzetközi, sőt tulajdonképpen Szövetségünk első igazi nemzetközi kongresszusának tekinthető, mert itt fordult elő első ízben, hogy a többséget nem egy nemzetnek vagy esetleg csupán helyi csoportoknak a képviselői alkották. Ha e kongresszus megszervezése nem volt szabályszerű, miért írta alá Roach polgártárs, aki a mandátumvizsgáló bizottság tagja volt, e bizottság jelentését? Most pedig a kongresszus ellen tiltakozó körlevelet írja alá.

5. Azt mondják, kitartanak az általános szervezeti szabályzat mellett abban a formájában, amely a hágai kongresszus előtt volt érvényben. E szabályzat 3. cikkelye kimondja: „A kongresszus... foganatosítja a Nemzetközi Szövetség eredményes munkájához szükséges intézkedéseket és kinevezi a Szövetség Főtanácsát." A 12. cikkely így hangzik: „Ez a szervezeti szabályzat bármely kongresszuson felülvizsgálható — feltéve, hogy a jelenlevő küldöttek kétharmada a felülvizsgálás mellett szavaz."* Az általános szervezeti szabályzat nem ad jogot egyetlen helyi vagy föderális kongresszusnak sem, hogy felülvizsgálja valamely általános kongresszus határozatait. Ennélfogva a körlevél aláírói nyílt lázadást indítanak az Internacionálénak nemcsak a hágai kongresszuson leszögezett alkotmánya ellen, hanem az ellen az általános szervezeti szabályzat ellen is, amelyről kijelentik, hogy kitartanak mellette.

Melyek hát a hágai kongresszusnak azok a határozatai, amelyek a körlevél aláíróinak annyira ellenszenvesek?

Az első a munkásosztály politikai tevékenységéről szóló határozat, amelyet állításuk szerint a kongresszus akkor hozott, amikor a küldöttek többsége már eltávozott. Ez szöges ellentétben van az igazsággal, mert a kong-

* *V. ö. 17. köt. 409., 410. old. — Szerk.*

resszuson részt vevő 64 küldött közül 48-an szavaztak e határozat kérdésében, mégpedig 35-en, vagyis több mint kétharmad szavazott a határozat mellett, köztük Mottershead polgártárs is, aki ennek ellenére aláírta a szóbanforgó körlevelet. Ezenkívül az eltávozott küldöttek közül a legtöbben írásbeli nyilatkozatot hagytak az elnöknél, s abban a határozat mellett foglaltak állást.

A határozat nem egyéb, mint kivonata az 1871 szeptemberében megtartott londoni konferencia IX. határozatának[19], amelyet a Főtanács a többi határozattal együtt 1871 október 17-én Bradnick, Mayo, Mottershead, Jung, Roach és Hales akkori főtitkár aláírásával tett közzé. A konferenciának ez a határozata idézi az általános szervezeti szabályzatot, az alapító üzenetet, a lausanne-i kongresszus[29] egyik határozatát és utal a Főtanács kezdettől fogva folytatott tevékenységére, hogy bebizonyítsa, miszerint a határozatban foglalt tétel csupán magyarázata – ugyanabban az értelemben – annak, ami a Szövetségnek mindig hivatalosan elfogadott politikája volt. A hágai kongresszus előtt a Főtanács egyhangúlag elhatározta, hogy javasolni fogja e kongresszusnak, vegyék be ezt a határozatot az általános szervezeti szabályzatba;[245] aznap este, miután Halest felfüggesztették, Jung polgártárs töltötte be a titkár tisztségét. Sőt még a nottinghami kongresszus is, amelynek határozataira a körlevél mint precedensre hivatkozik, lényegében ugyanilyen határozatot fogadott el.[246]

Ami azt illeti, hogy e határozattal állítólag eltaszítjuk a trade unionokat, éppen az ellenkezője igaz; a kongresszus a trade unionok érdekében még messzebb ment, mint a szervezeti szabályzat vagy bármely előző kongresszus. Megbízta az új Főtanácsot, hogy szervezze meg a trade unionok szövetségét, s ebbe még olyan trade unionokat is vegyen fel, amelyek nem tartoznak az Internacionáléhoz; hogy szólítson fel minden trade uniont, állapítsák meg maguk, mely feltételek mellett hajlandók belépni ilyen szövetségbe, és készítsen egy általános tervet, amelyet ideiglenes elfogadás végett minden csatlakozó trade unionnak bemutatnak mielőtt azt a következő kongresszus végleg jóváhagyná.

A másik kifogás az, hogy a Főtanács székhelyét a kongresszus áthelyezte New Yorkba. Ez a kifogás egyértelmű azzal, mintha egy főtanács, amelyben Hales, Mottershead, Jung, Bradnick, Mayo és Roach urak nem foglalnak helyet, nem tarthatna igényt arra, hogy az Internacionálét képviselje.

Kifogásolják továbbá, hogy e Főtanács jogkörét a kongresszus kiterjesztette. Nos, a Hágában hozott első ilyen értelmű határozat a következő: „A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat és ügyelni

arra, hogy az Internacionálé alapelveit, általános szervezeti és ügyviteli szabályzatát minden országban szigorúan betartsák."* Ezt a határozati javaslatot a régi Főtanács egyhangú szavazata alapján terjesztették a kongresszus elé.[247] Hogyan lehetne ezt a határozatot végrehajtani, ha a Főtanácsnak nem volna joga olyan testületek felfüggesztésére, amelyek az Internacionálé kebelében az Internacionálé ellen cselekszenek? Egyébként a szekciók, föderális tanácsok és föderációk felfüggesztésének jogára vonatkozó hágai határozatok tulajdonképpen korlátozták a Főtanácsnak a bázeli kongresszustól[7] kapott meghatalmazását (lásd ügyviteli szabályzat, II, 6. és 7. cikkely), és a Főtanács cselekedetét minden esetben ellenőrzésnek vetik alá.[248]

A kontinensen a kormányok és a polgári sajtó mindenütt támogatja azoknak a kísérleteit, akik a Szövetség soraiban szakadást igyekeznek előidézni, viszont azokat, akik kitartanak az Internacionálé mellett, mindenütt letartóztatják, s lapjaikat a rendőrség üldözi. A szakadárok azzal kérkednek, hogy erőfeszítéseik eredményeként az Internacionálé mindenütt a felbomlás állapotában van és mindenütt lázongnak a hágai határozatok ellen, ezzel szemben a tény az, hogy a Szövetség erősebb, mint valaha, s a hágai határozatokat maradéktalanul támogatják Franciaországban, Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Portugáliában, Amerikában, Dániában, Lengyelországban és Svájcban, az utóbbi országban mintegy 150 szakadár kivételével. Hollandiában, bár az ország küldöttei Hágában a kisebbséggel szavaztak, kongresszust tartottak, amely határozatot hozott, hogy hű marad a Főtanácshoz és nem ismer el más általános kongresszust, mint az 1873 szeptemberében Svájcban tartandó szabályszerű kongresszust.[233] Spanyolországban, ahol a szakadárok azt hitték, mindent keresztül tudnak vinni, hiszen a föderális tanács az ő pártjukon van, napról napra erősödik az ellenállás velük szemben. Még Olaszországban is vannak szekciók, amelyek továbbra is ragaszkodásukról biztosítják az új Főtanácsot, s ez a fortély, egy újabb angol kongresszus összehívása, a végső eszköz, amelyre a szakadárok rákényszerülnek.

Válaszképpen a körlevél javaslataira a következőket kell előterjesztenünk:

1. Törvénytelennek nyilvánítunk minden Angliában tartott olyan kongresszust, amelynek célja, hogy felülvizsgálja a hágai kongresszuson hozott határozatokat, mert minden föderációnak joga van kifogást emelni a következő általános kongresszuson. Továbbá, a brit föderáció törvényes kongresszusa csakis az, amely az 1871 júliusában megtartott nottinghami kongresszus határozata értelmében pünkösdkor Manchesterben fog összeülni.

* *V. ö. 139. old. – Szerk.*

2. Felszólítjuk a szekciókat, vonják vissza a körlevél aláíróinak adott meghatalmazásukat és képviselőikként új megbízottakat küldjenek a föderális tanácsba.

3. Felszólítjuk a szekciókat, jelöljenek ki egy bizottságot, amelynek átadják a föderális tanács jegyzőkönyveit és amely sajátmaga fogja megállapítani, ki gátolta és ki segítette elő a Szövetség munkáját, s ki cselekedett a munkásosztály ellenségei érdekében.

4. Felszólítjuk a szekciókat, jelöljenek ki egy bizottságot, amely megvizsgálja a szekciók szervezetét, a tagok számát és a megalakulás időpontját, s különösen azt a körülményt, hogy hány megbízottat szoktak a föderális tanácsba küldeni.

Most, hogy a szekciók mindkét nyilatkozat birtokában vannak, az ő kezükbe tesszük le az ügyet. Csak arra kérjük őket, azonnal közöljék velünk döntésüket.

Mi azonban habozás nélkül kijelentjük, hogy a Szövetség szervezeti szabályzata és alkotmánya értelmében és a munkásosztály igazi érdekében cselekszünk.

Éljen a Nemzetközi Munkásszövetség!

F. Hurry, dél-lambethi szekció, elnök; *E. Hills*, westendi szekció; *F. Lessner*, nottinghami kongresszus, a Főtanács volt tagja, a Nemzetközi Munkásszövetség egyik megalapítója; *W. H. Riley*, nottinghami kongresszus; *Ch. Murray*, normanby-i szekció, a Főtanács volt tagja; *G. Milner*, Nemzeti Reformliga, a Főtanács volt tagja; *J. Mitchell*, hinkley-i szekció, Leicestershire; *G. A. Weiler*, londoni német szekció; *S. Vickery*, birkenheadi szekció; *Eugène Dupont*, manchesteri szekció, a Főtanács volt tagja, a Nemzetközi Munkásszövetség egyik alapítója

Minden értesítés Riley polgártárs, az „International Herald" szerkesztője címére, 7, Red Lion Court, Fleet Street, London, küldendő.

London, 1872 december 23.

Address of the British Federal Council
to the Sections, Branches, Affiliated Societies
and Members

A megírás ideje: 1872 december 20.

A megjelenés helye: röpiratként,
1872 december 30–31.

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A lakáskérdéshez[249]

Zur Wohnungsfrage

A megírás ideje: 1872 május–1873 január

Az első megjelenés helye: „Der Volksstaat" 1872 június 26–1873 február 22.

Eredeti nyelve: német

April 73. Laura Lafargue
der Verfasser

Zur Wohnungsfrage.

Von

Friedrich Engels.

Separatabdruck aus dem „Volksstaat".

Leipzig, 1872.

Verlag der Expedition des „Volksstaat".

„A lakáskérdéshez" címlapja (1. füzet); ajánlással: „Laura Lafargue-nak a szerző"

ELSŐ SZAKASZ

Hogyan oldja meg Proudhon a lakáskérdést

A „Volksstaat" 10. és következő számaiban hat cikkből álló sorozat található a lakáskérdésről. A cikkek csak azért érdemelnek figyelmet, mert — a 40-es évek néhány régen elavult, inkább szépirodalmi jellegű munkáját nem számítva — ez az első kísérlet a proudhoni iskolának Németországba való átültetésére. Roppant nagy hátralépés ez a német szocializmus egész fejlődésmenetével szemben, hiszen a német szocializmus éppen a proudhoni elgondolásoknak már 25 évvel ezelőtt megadta a kegyelemdöfést,* s ezért érdemes ezzel a kísérlettel mindjárt szembeszállni.

Az úgynevezett lakásínség, amely ma akkora szerepet játszik a sajtóban, nem abban áll, hogy a munkásosztály egyáltalán rossz, túlzsúfolt, egészségtelen lakásokban él. *Ez* a lakásínség nem sajátos jellegzetessége a jelenkornak, még csak nem is azoknak a nyavalyáknak egyike, amelyek a modern proletariátust minden régebbi elnyomott osztálytól megkülönböztetik: ellenkezőleg, ez minden idők elnyomott osztályát meglehetősen egyformán sújtotta. Csak *egy* eszközzel lehet *ennek* a lakásínségnek véget vetni: azzal, hogy egyáltalán megszüntetjük a dolgozó osztálynak az uralkodó osztály általi kizsákmányolását és elnyomását. — Amit ma lakásínségen értünk, az a munkások rossz lakásviszonyainak sajátos kiéleződése azáltal, hogy a lakosság hirtelen a nagyvárosokba tódul; a lakbérek óriási emelkedése, a lakók még fokozottabb összezsúfoltsága az egyes házakban, és az, hogy némelyek egyáltalában nem juthatnak fedélhez. És *erről* a lakásínségről csupán azért esik annyi szó, mert nem szorítkozik a munkásosztályra, hanem vele együtt a kispolgárságot is sújtja.

A munkásoknak és a kispolgárok egy részének lakásínsége modern nagyvárosainkban egyike a számtalan *kisebb*, másodlagos bajnak, amelyek a mai tőkés termelési módból erednek. Egyáltalában nem abból fakad köz-

---

Marx „A filozófia nyomorúsága stb." c. művében[250], Brüsszel–Párizs] 1847. — *Engels jegyzete.**

vetlenül, hogy a tőkés a munkást *mint* munkást kizsákmányolja. Ez a kizsákmányolás az alapvető rossz, amelyet a szociális forradalom fel akar számolni azzal, hogy felszámolja a tőkés termelési módot. A tőkés termelési mód sarkköve azonban a következő tény: mostani társadalmi rendünk a tőkéseknek módot ad arra, hogy a munkás munkaerejét annak értékén vásárolják meg, de értékénél sokkal többet facsarjanak ki belőle olymódon, hogy a munkást tovább dolgoztatják, mint amennyi a munkaerejéért fizetett ár újratermeléséhez szükséges. Az ilymódon előállított értéktöbbleten a tőkések és földbirtokosok egész osztálya osztozik fizetett szolgáival együtt, a pápától és a császártól az éjjeliőrig és lejjebb. Hogy ez az elosztás hogyan megy végbe, itt nem érdekel bennünket; annyi bizonyos, hogy mindazok, akik nem dolgoznak, csak ennek az értéktöbbletnek hulladékaiból élhetnek, amelyek ilyen vagy amolyan módon hozzájuk jutnak. (V. ö. *Marx*: „*A tőke*", amely ezt először fejti ki.[251])

A munkásosztály által termelt és tőle térítés nélkül elvett értéktöbblet felosztása a nem-dolgozó osztályok között fölöttébb épületes civakodások és kölcsönös becsapások közepette játszódik le; amennyiben ez az elosztás adásvétel útján megy végbe, egyik legfőbb emeltyűje a vásárló rászedése az eladó által, s ez a kiskereskedelemben, főként a nagyvárosokban, ma teljességgel életfeltétele lett az eladónak. Ha azonban a munkást szatócsa vagy pékje az áru árával vagy minőségével becsapja, ez nem az ő sajátos munkás-mivoltában történik vele. Ellenkezőleg, mihelyt a csalás bizonyos átlagmértéke társadalmi szabállyá válik valahol, előbb-utóbb kiegyenlítődést kell találnia a bérek megfelelő emelésében. A munkás mint vevő áll a szatóccsal szemben, azaz mint pénz- vagy hiteltulajdonos, tehát semmiképpen sem munkás-mivoltában, azaz nem mint munkaerő-eladó. A csalás őt, s általában a szegényebb osztályt súlyosabban érintheti, mint a gazdagabb társadalmi osztályokat, de a csalás nem olyan baj, ami kizárólag őt sújtja, ami sajátosan az ő osztályára vonatkozik.

Ugyanígy áll a dolog a lakásínséggel. A modern nagyvárosok kiterjedése bizonyos övezetekben, különösen a központi fekvésűekben, mesterséges, gyakran hihetetlenül emelkedő értéket kölcsönöz a teleknek; a rajta álló épületek nem növelik a telek értékét, sőt inkább lenyomják, mert a változott viszonyoknak már nem felelnek meg; lebontják és újakkal pótolják őket. Ez történik mindenekelőtt a központi fekvésű munkáslakásokkal, amelyek bére, bármily nagy a zsúfoltság, soha, vagy csak módfölött lassan emelkedhetik bizonyos maximum fölé. Lebontják őket és helyükre üzleteket, áruraktárakat, középületeket emelnek. A bonapartizmus ezt az irányzatot Párizsban Haussmann révén óriási méretekben aknázta ki szél-

hámosságra és egyesek meggazdagodására; de Haussmann szelleme Londont, Manchestert, Liverpoolt is bejárta, és úgy látszik, hogy Berlinben és Bécsben is ugyanilyen otthonos. Az eredmény az, hogy a munkások a városok központjából a környékre szorulnak, hogy a munkáslakások és egyáltalán a kislakások megritkulnak és megdrágulnak, sőt gyakran egyáltalán nem kaphatók; mert ilyen viszonyok között az építőipar, amelynek a drágább lakások sokkal jobb teret adnak a spekulációra, mindig csak kivételesen fog munkáslakásokat építeni.

Ez a lakásínség tehát a munkást bizonyára súlyosabban érinti minden tehetősebb osztálynál; de éppúgy, mint a szatócs csalása, nem csupán a munkásosztályt nyomasztó baj, és amennyiben a munkásosztályt érinti, bizonyos fokon és bizonyos időtartam esetén ugyancsak bizonyos gazdasági kiegyenlítődést kell találnia.

Elsősorban a munkásosztálynak más osztályokkal, nevezetesen a kispolgársággal közös szenvedései azok, amelyekkel a kispolgári szocializmus – s ehhez tartozik Proudhon is – olyan előszeretettel foglalkozik. Így tehát egyáltalában nem véletlen, hogy német proudhonistánk mindenekelőtt a lakáskérdésre veti rá magát, amely, mint láttuk, korántsem kizárólagos munkáskérdés, és hogy írásai ezt a kérdést a valósággal ellentétben igazi, kizárólagos munkáskérdésnek nyilvánítják.

„Ami a *bérmunkás a tőkéssel* szemben, az a *bérlő a háztulajdonossal* szemben."[252]

Ez teljesen hamis.

A lakáskérdésben két fél áll egymással szemben, a bérlő és a bérbeadó, azaz a háztulajdonos. Az előbbi az utóbbitól egy lakás ideiglenes használatát akarja megvenni; van pénze vagy hitele – még ha ezt a hitelt kénytelen is magától a háztulajdonostól ismét uzsoraáron, bérpótlékkal megvásárolni. Egyszerű áruügylet ez; nem proletár és burzsoá, nem munkás és tőkés között kötött ügylet. A bérlő – még ha munkás is – *javakkal rendelkező emberként* lép fel, aki vagy eladta már sajátos áruját, munkaerejét, hogy az érte kapott összeggel egy lakás haszonélvezetének vevőjeként léphessen fel, vagy biztosítékot tud nyújtani arra, hogy ezt a munkaerőt mielőbb el fogja adni. Azok a sajátos következmények, amelyek a munkaerőnek a tőkés részére történő eladásából adódnak, itt teljességgel hiányoznak. A tőkés a megvásárolt munkaerővel először is újra előállíttatja annak értékét, másodszor pedig egy értéktöbbletet állíttat elő, amely egyelőre, a tőkésosztály közötti elosztásának fenntartásával, az ő kezében marad. Itt tehát többletértéket állítanak elő, a meglevő érték összegét gyarapítják.

Nem így a bérleti ügyletnél. Akármennyivel csapja is be a bérbeadó a bérlőt, mindig csak már *meglevő*, előzőleg *megtermelt* érték átruházásáról van szó, és a bérlő és bérbeadó *együttes* birtokában levő értékek összege továbbra is ugyanaz marad. A munkás, ha munkáját a tőkés akár értéken felül, alul, vagy éppen az értékén fizeti meg, munkatermékének egy részével minden esetben megrövidül; a bérlő csak akkor, ha a lakást értékén felül kell megfizetnie. Teljes elferdítése tehát a bérlő és bérbeadó közötti viszonynak, ha azonosítani akarják a munkás és tőkés közötti viszonnyal. Ellenkezőleg, itt egészen közönséges adásvételről van szó két polgár között, és ez az ügylet azok szerint a gazdasági törvények szerint bonyolódik le, amelyek egyáltalában az áruforgalmat, és sajátlag a földbirtok-áru eladását szabályozzák. A ház vagy az illető házrész építési és fenntartási költségeit számítják fel először is; a ház kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb fekvéséből következő telekérték következik másodsorban; a kereslet és kínálat viszonyának pillanatnyi állása dönti el végül a kérdést. Ez az egyszerű gazdasági viszony a mi proudhonistánk fejében így jelentkezik:

„A már felépített ház *örökös jogcímül* szolgál a társadalmi munka bizonyos hányadára, akkor is, ha a ház valódi értékét lakbér formájában már réges-rég kelleténél jobban megfizették a tulajdonosnak. Így áll elő az a helyzet, hogy egy, mondjuk 50 évvel ezelőtt épített ház ez idő alatt bérhozadékával kétszeresen, háromszorosan, ötszörösen, tízszeresen stb. fedezte már az eredeti önköltségi árat."

Már ebben benne van az egész Proudhon. Először is elfelejti, hogy a lakbérnek nemcsak a házépítés költségeinek kamatját kell fedeznie, hanem tatarozásokat, bizonytalan adósságoknak, meg nem fizetett béreknek, valamint a lakás esetleges üresen állásának az átlagösszegét is, végül pedig a mulandó, idővel lakhatatlanná és értéktelenné váló házba befektetett építési tőkét évi részletekben le kell törlesztenie.* Másodszor elfelejti, hogy a lakbérnek fedeznie kell a háztelek értékemelkedésének kamatát is, hogy tehát a lakbér egy része földjáradék. Proudhonistánk ugyan rögtön kijelenti, hogy ez az értékemelkedés, minthogy a telektulajdonos hozzájárulása nélkül jön létre, jog szerint nem az övé, hanem a társadalomé; azt azonban nem látja, hogy ezzel valójában a földtulajdon eltörlését követeli. De ha ezzel a ponttal behatóbban foglalkoznánk, az túl messzire vezetne. Végül nem veszi észre, hogy az egész ügyletnél szó sincs arról, hogy a tulajdonostól megvegyék a házat, hanem csak annak haszonél-

* *A „Volksstaat"-ban hiányzik*: végül, pedig ... törlesztenie. — *Szerk.*

vezetét veszik meg meghatározott időre. Proudhon, aki sohasem törődött a valóságos, tényleges feltételekkel, amelyek között valamely gazdasági jelenség végbemegy, természetesen azt sem értheti meg, hogyan térül meg egy ház eredeti költségösszege esetleg tízszer is bér formájában ötven év alatt. Ahelyett, hogy ezt az egyáltalában nem nehéz kérdést gazdaságilag vizsgálná és megállapítaná, hogy valóban ellentmond-e a gazdasági törvényeknek és ha igen, miképpen, a közgazdaságtanból a jogtudományba való merész ugrással segít magán: „a már felépített ház *örökös jogcímül* szolgál" meghatározott évi fizetésre. Hogy ez hogyan jön létre, hogy a ház *hogyan lesz* jogcím, arról hallgat Proudhon. Pedig éppen ezt kellett volna megmagyaráznia. Ha megvizsgálja, akkor rájött volna, hogy a világ minden jogcíme, ha mégoly örökös is, nem adhatja meg egy háznak azt a hatalmat, hogy költségösszegét ötven év alatt tízszer kapja vissza bér alakjában, hanem hogy ezt csakis gazdasági feltételek idézhetik elő (amelyeket jogcímek formájában társadalmilag elismerhetnek). És ezzel ismét ugyanott tart, ahol az elején.

Az egész proudhoni tan ezen a mentőugráson nyugszik, mellyel a gazdasági valóságból a jogi frázisba menekül. Ahol a derék Proudhon elveszti a gazdasági összefüggést — pedig ez minden komolyabb kérdésnél megesik vele —, mindig a jog területére menekül és az *örök igazságra* hivatkozik.

„Proudhon először az örök igazságosság eszményét az árutermelésnek megfelelő jogi viszonyokból meríti, amivel mellesleg szólva, minden nyárspolgár vigasztalására azt is bizonyítja, hogy az árutermelés formája éppoly örök, mint az igazságosság. Azután, megfordítva, a valóságos árutermelést és az annak megfelelő valóságos jogot akarja e szerint az eszmény szerint átalakítani. Mit gondolnánk egy olyan vegyészről, aki ahelyett, hogy az anyagcsere valóságos törvényeit tanulmányozná és azok bázisán bizonyos feladatokat megoldana, az anyagcserét akarná a »természeti adottság és a rokonság« »örök eszméi« szerint átalakítani. Talán többet tudunk az »uzsoráról«, amikor azt mondjuk, hogy ellenkezik az »örök igazságossággal«, az »örök méltányossággal«, az »örök kölcsönösséggel« és egyéb »örök igazságokkal«, mint amennyit az egyházatyák tudtak róla, amikor azt mondták, hogy ellenkezik az »örök keggyel«, az »örök hittel«, az »Isten örök akaratával«?" (Marx: „Tőke", 45. old.)[253]

A mi proudhonistánk sem sikeresebb uránál és mesterénél:

„A bérleti szerződés egy a sok ezer művelet közül, amelyek a modern társadalom életében éppen oly szükségesek, mint a vérkeringés az állati testben. Természetesen ennek a társadalomnak érdekében állna, hogy

minden ilyen műveletet egy *jogeszme* hasson át, vagyis, hogy az mindenütt az igazságosság szigorú követelményei szerint menjen végbe. Egyszóval a társadalom gazdasági életének, mint Proudhon mondja, a *gazdasági jog* magaslatára kell felemelkednie. Valójában tudvalevőleg ennek éppen ellenkezője történik."

Ki hinné, hogy öt évvel azután, hogy Marx a proudhonizmust éppen ebben a döntő vonatkozásban oly tömören és csattanósan jellemezte, lehetséges német nyelven még ilyen zagyvaságot kinyomtatni? Mert mit jelent ez a locsogás? Semmi egyebet, mint hogy a mai társadalmat szabályozó gazdasági törvények gyakorlati hatásai arcul csapják a szerző jogérzetét, és hogy az a jámbor óhaja van, vajha a dolgot úgy lehetne elrendelni, hogy ez a baj megszűnjék. — No persze, ha a varangynak farka volna, nem lenne többé varangy! És talán a tőkés termelési módot nem „hatja át egy jogeszme", ti. az az eszme, hogy joga van a munkások kizsákmányolására? És ha a szerző közli velünk, hogy ez nem az *ő* jogeszméje, vajon előbbre vagyunk-e egy lépéssel is?

De térjünk vissza a lakáskérdéshez. Proudhonistánk most szabad folyást enged „jogeszméjének" és az alábbi megható szavalatot vágja ki:

„Nem habozunk kimondani, hogy nincs szörnyűbb kigúnyolása magasztalt századunk egész kultúrájának, mint az a tény, hogy a nagyvárosokban a lakosság 90, sőt még nagyobb százalékának nem jut hely, amelyet a magáénak mondhatna. Az erkölcsi és családi lét tulajdonképpeni csomópontját, a házitűzhelyt is magával ragadja a szociális forgatag. . . Ebben a vonatkozásban mélyen a vadak alatt állunk. A trogloditának megvan a maga barlangja, az ausztráliainak a sárkunyhója, az indiánnak saját tűzhelye — a modern proletár ténylegesen a levegőben lóg" stb.

Ebben a jeremiádában benne van a proudhonizmus a maga egész reakciós mivoltában. Hogy a proletariátus modern forradalmi osztálya létrejöjjön, feltétlenül el kellett vágni a köldökzsinórt, amely a múltbeli munkást még a földhöz és telekhez kötötte. A kézi takács, akinek kis háza, kertje és földje volt szövőszéke mellett, minden nyomorúság és minden politikai nyomás ellenére csöndes, „teljes istenességében és tisztességében" elégedett ember volt, kalapot emelt a gazdagok, papok és állami hivatalnokok előtt és bensejében ízig-vérig rabszolga volt. Éppen a modern nagyipar, amely a röghöz kötött munkásból teljesen nincstelen, minden hagyományos láncától* eloldott, *szabadon* kiszolgáltatott proletárt csinált, éppen

* *A „Volksstaat"-ban*: kultúrától — *Szerk.*

ez a gazdasági forradalom teremtette meg azokat az egyedüli feltételeket, amelyek között a dolgozó osztály kizsákmányolásának utolsó formáját, a tőkés termelést meg lehet dönteni. És most jön ez a könnyeket ontó proudhonista, aki, mint valami nagy visszaesésen, azon siránkozik, hogy a munkásokat kiűzték hajlékukból, ami pedig éppen legelső feltétele volt szellemi felszabadulásuknak.

Huszonhét évvel ezelőtt („A munkásosztály helyzete Angliában"[254]) éppen ezt a folyamatot ecseteltem főbb vonásaiban, a munkások kiűzését hajlékukból, ahogyan az a XVIII. században Angliában lejátszódott. Ugyanott kellőképpen méltattam azokat a gyalázatosságokat is, amelyeket a földbirtokosok és gyárosok eközben elkövettek, valamint az anyagilag és erkölcsileg hátrányos hatásokat, melyeket ez a kiűzetés mindenekelőtt az érintett munkásokra szükségképpen gyakorolt. De eszembe jutott-e, hogy ebben a körülményekhez képest mindenképpen szükségszerű történelmi fejlődési folyamatban visszaesést lássak „a vadak" színvonala alá? Szó sincs róla. Az angol proletár 1872-ben mérhetetlenül magasabb fokon áll, mint amelyen a „házitűzhellyel" rendelkező falusi takács állt 1772-ben. És vajon a troglodita a maga barlangjával, az ausztráliai a maga sárkunyhójával, az indián a maga saját tűzhelyével végrehajt-e valaha is egy júniusi felkelést[155] és egy Párizsi Kommünt?

Hogy a munkások helyzete a tőkés termelés kialakulása óta nagyjában és egészében anyagilag rosszabb lett, abban csak a burzsoá kételkedik. De sandítsunk-e ezért vágyakozva vissza az (ugyancsak nagyon sovány) egyiptomi húsosfazék,[255] a falusi kisipar felé, amely csak szolgalelkeket nevelt, vagy a „vadak" felé? Ellenkezőleg. Csak a modern nagyipar által létrehozott, minden öröklött lánctól, az őt földhöz kötött láncoktól is megszabadult és a nagyvárosokban összezsúfolt proletariátus képes végrehajtani a nagy szociális átalakulást, amely véget vet majd minden osztálykizsákmányolásnak és minden osztályuralomnak. A házitűzhellyel bíró régi falusi kézi takácsok erre sohasem lettek volna képesek, ilyen gondolatuk sohasem támadhatott volna, és még kevésbé akarhatták volna megvalósítását.

Proudhon szemében viszont az utolsó száz év egész ipari forradalma, a gőzerő, a nagyüzemi gyártás, amely a kézi munkát gépekkel helyettesíti és a munka termelőerejét ezerszeresére emeli, módfölött bosszantó esemény, olyasmi, aminek voltaképpen nem lett volna szabad megtörténnie. A kispolgár Proudhon olyan világot kíván, amelyben mindenki külön, önálló terméket állít elő, s az rögtön elfogyasztható és a piacon kicserélhető; ha aztán mindenki visszakapja munkájának teljes értékét egy másik termékben, ezzel már beteljesült az „örök igazságosság" és létrejött a világok leg-

jobbika. De ezt a proudhoni legjobb világot már csírájában széttaposta a haladó ipari fejlődés talpa, amely a különálló munkát minden nagy iparágban régen megsemmisítette és a kisebb és legkisebb iparágakban napról napra mindinkább megsemmisíti; amely a különálló munka helyébe a társadalmi munkát állítja, gépek és kezessé tett természeti erők segítségével, s ezek kész, rögtön kicserélhető vagy elfogyasztható terméke közös műve sok egyednek, akiknek kezén át kellett mennie. És éppen ezzel az ipari forradalommal olyan fokra emelkedett az emberi munka termelőereje, hogy lehetségessé vált — először, mióta emberek élnek — mindenkire kiterjedő értelmes munkamegosztás mellett nemcsak eleget termelni a társadalom minden tagjának bőséges fogyasztása és jelentékeny tartalékalap céljaira, hanem minden egyénnek elegendő szabad időt is biztosítani, hogy mindaz, ami a történelmileg öröklött műveltségből — tudományból, művészetből, érintkezési formákból stb. — valóban méltó a fennmaradásra, ne csak fennmaradjon, hanem az uralkodó osztály monopóliuma helyett az egész társadalom közkincsévé váljék és továbbfejlődjék. És ez a döntő pont. Mihelyt az emberi munka termelőereje eddig a fejlődési fokig eljutott, egy uralkodó osztály fennállásának minden ürügye eltűnik. Hiszen a végső érv, amellyel az osztálykülönbségeket védték, mindig ez volt: kell olyan osztálynak lennie, amely nem kénytelen vesződni a napi létfenntartásához szükséges termeléssel, hogy ideje maradjon a társadalom szellemi munkájának ellátására. Ennek a szóbeszédnek, amelynek eddig nagy történelmi jogosultsága volt, az utolsó száz év ipari forradalma egyszer s mindenkorra elvágta a gyökerét. Egy uralkodó osztály fennállása napról napra mindinkább akadályává válik az ipari termelőerők és egyúttal a tudomány, a művészet és nevezetesen a művelt érintkezési formák fejlődésének. Modern burzsoáinknál faragatlanabb tuskók sohasem voltak a földön.

Mindezzel Proudhon barátunk nem törődik. Ő csak az „örök igazságosságot" akarja, semmi mást. Mindenki kapja meg termékéért cserébe munkájának teljes hozadékát, teljes értékét. Igen ám, de a modern ipar termékében ezt bonyolult dolog kiszámítani. A modern ipar elhomályosítja éppen az egyes ember külön részét az össztermékben, amely rész a régi különálló kézi munka idején magától megmutatkozott az előállított termékben. Továbbá a modern ipar mindinkább kiküszöböli az egyéni cserét, amelyre Proudhon egész rendszere épül*, ti. a közvetlen cserét két termelő között, akik közül mindegyik azért cseréli ki a maga termékét a másikéval, hogy ezt elfogyassza. Ezért vonul végig az egész proudhonizmuson egy reakciós

* *A „Volksstaat"-ban itt végződik a mondat. — Szerk.*

vonás, az ipari forradalom elleni berzenkedés, és az a hol nyíltabban, hol leplezettebben megnyilatkozó hajlam, hogy az egész modern ipart gőzgépeivel, fonógépeivel és egyéb szédületeivel együtt sutba dobja és visszatérjen a régi, szolíd kézi munkához. Hogy akkor a termelőerő kilencszázkilencvenkilenc ezredrészét elveszítjük, hogy az egész emberiség a legrútabb munka-rabszolgaságba süllyed és az éhezés általános lesz — mit számít mindez, hacsak sikerül a cserét úgy elrendeznünk, hogy mindenki megkapja a „teljes munkahozadékot" és keresztülvisszük az „örök igazságosságot"? Fiat justitia, pereat mundus!

Legyen igazság –
És vesszen a világ!

Márpedig a világ valóban elveszne e proudhoni ellenforradalom által, ha az egyáltalán keresztülvihető lenne.

Egyébként magától értetődik, hogy a modern nagyipar által megszabott társadalmi termelés is biztosíthatja mindenkinek „munkája teljes hozadékát", amennyire ennek a frázisnak értelme van. Értelme pedig csak akkor van, ha kibővítjük azzal, hogy nem minden egyes munkás egyénenként lesz birtokosa „munkája teljes hozadékának", hanem a csupa munkásokból álló egész társadalom válik birtokosává munkája egész termékének, amelyet részben eloszt fogyasztásra tagjai között, részben termelési eszközeinek pótlására és gyarapítására fordít, részben pedig felhalmozza a termelés és fogyasztás tartalékalapjaként.*

Az eddigiekből már előre tudhatjuk, hogyan fogja megoldani proudhonistánk a nagy lakáskérdést. Egyfelől áll az a követelés, hogy minden munkásnak legyen meg a saját tulajdonát képező lakása, s így ne álljunk továbbra is a *vadak színvonala alatt*. Másfelől áll az a kijelentés, hogy egy ház eredeti felépítési költségének kétszeres, háromszoros, ötszörös vagy tízszeres megtérítése lakbér alakjában, ahogyan az valóban végbemegy, *jogcímen* nyugszik, ez a jogcím pedig ellenkezik az *„örök igazságossággal"*. A megoldás egyszerű: eltöröljük a jogcímet és az örök igazságosság értelmében a fizetett bért törlesztésnek nyilvánítjuk magának a lakásnak az árára. Ha valaki a feltevéseit úgy csoportosítja, hogy a végső következtetés már bennük is rejlik, akkor ehhez nem kell több ügyesség, mint amennyi bármely sarlatáné, hogy az előre elkészített eredményt készen kihúzza a zsákból és hivalkodjék a megrendíthetetlen logikával, melynek az gyümölcse.

---

* *A „Volksstaat"-ban hiányzik ez a mondat. — Szerk.*

Ez történik itt is. A bérleti lakás eltörlését szükségszerűségnek nyilvánítják, mégpedig olyanformán, hogy követelik minden bérlő átváltoztatását lakása tulajdonosává. Mi ennek a módja? Egészen egyszerű:

„A bérleti lakást megváltják... Az eddigi háztulajdonosnak az utolsó garasig megfizetik háza értékét. Ahelyett, hogy – mint eddig – a fizetett bér adó lenne, amelyet a bérlő a tőke örök jogának fizet, ehelyett attól a naptól fogva, amelyen kihirdetik a bérleti lakás megváltását, a bérlő által fizetett, pontosan szabályozott összeg évi törlesztés lesz a birtokába került lakásra... A társadalom ... ezen az úton független, szabad lakástulajdonosok összességévé alakul át."

A proudhonista merényletet lát az örök igazságosság ellen abban, hogy a háztulajdonos munka nélkül földjáradékot és kamatot* csiholhat ki a házba befektetett tőkéjéből. Elrendeli, hogy ennek meg kell szűnnie; hogy a házakba befektetett tőkének nem szabad többé kamatot*, és amennyiben megvásárolt földbirtokot képvisel, földjáradékot sem hoznia. Láttuk viszont, hogy ezzel a tőkés termelési mód, a mostani társadalom alapzata, nem szenved semminő csorbát. A tengely, amely körül a munkás kizsákmányolása forog: a munkaerő eladása a tőkésnek és az a mód, ahogyan a tőkés ezt az ügyletet felhasználja, midőn arra kényszeríti a munkást, hogy sokkal többet termeljen, mint amennyi a munkaerő megfizetett értéke. Ez a tőkés és munkás közötti ügylet hozza létre az egész értéktöbbletet, amely aztán földjáradék, kereskedelmi profit, tőkekamat**, adó stb. alakjában a tőkések különböző alfajai és kiszolgálóik között megoszlik. És most jön a mi proudhonistánk és azt hiszi, hogy ha a tőkések *egyetlen alfajának*, éspedig az olyan tőkéseknek, akik közvetlenül nem is vásárolnak munkaerőt, tehát nem állíttatnak elő értéktöbbletet sem, megtiltanák a profit-, illetve kamat-*** csinálást, azzal már egy lépéssel előbbre volnánk! A munkásosztálytól elvett megfizetetlen munka mennyisége ugyanaz maradna akkor is, ha holnap megfosztanák a háztulajdonosokat attól a lehetőségtől, hogy földjáradékot és kamatot* fizettessenek maguknak, de ez a mi proudhonistánkat nem akadályozza meg abban, hogy kijelentse:

„A bérleti lakás eltörlése tehát egyike a *legtermékenyebb és legnagyszerűbb törekvéseknek*, amelyek a forradalmi eszme méhében fogantak, és a szociális demokrácia *elsőrendű követelésévé* teendők."

* *A „Volksstaat"-ban*: profitot – *Szerk.*
** *A „Volksstaat"-ban hiányzik ez a szó.* – *Szerk.*
*** *A „Volksstaat"-ban hiányzik*: illetve kamat – *Szerk.*

Hajszálra magának Proudhon mesternek vásári kiabálása, a kotkodácsolás nála is mindig fordított arányban áll a tojt tojások nagyságával.

Gondoljuk el mármost azt a szépséges állapotot, amikor minden munkás, kispolgár és burzsoá arra kényszerül, hogy évi törlesztés fejében először részben, aztán egészen tulajdonosa legyen lakásának! Anglia ipari kerületeiben, ahol nagyipar van, de a munkások kicsiny házakban laknak és minden nős munkás maga lakik egy kis házban, még lenne a dolognak valamelyes értelme. De Párizs és a kontinens legtöbb nagyvárosának kicsi iparát nagy házak egészítik ki, amelyekben tíz, húsz, harminc család lakik együtt. A világfelszabadító rendelet napján, amely a bérleti lakás megváltását kihirdeti, Péter Berlin egyik gépgyárában dolgozik. Egy év leforgása után tulajdonosa valahol a Hamburger Tornál levő ötödik emeleti egyszobás lakás — mondjuk — 1/15 részének. Elveszíti munkáját és nem sokkal ezután egy másik hasonló lakásba kerül, ragyogó kilátással az udvarra, a hannoveri Pothof harmadik emeletén, ahol öthónapos tartózkodás után éppen megszerezte a tulajdonjog 1/36-át, amikor egy sztrájk következtében Münchenbe vetődik és kénytelen tizenegy hónapos ott-tartózkodás miatt egy Ober-Angergasse mögötti félhomályos földszintes lakóhely tulajdonjogának pontosan 11/180-át a nyakába venni. További költözködések, amilyenek a munkásoknál ma olyan gyakoriak, nyakába varrják még: egy nem kevésbé ajánlatos lakás 7/360-át St. Gallenban, egy másiknak 23/180-át Leedsben, és 347/56223-át — pontosan számítva, nehogy az „örök igazságosságnak" panaszra legyen oka — egy harmadiknak Seraingban. Mi haszna van mármost ennek a Péternek mindezekből a lakás-résztulajdonokból? Ki ad neki értük megfelelő értéket? Hol hajtsa fel különböző hajdani lakásai többi részeinek tulajdonosát vagy tulajdonosait? Hát még hogyan festenek a tulajdonviszonyok bármely nagy ház esetén, amelynek emeletein mondjuk húsz lakás van és amelynek, ha a megváltási idő lejár és a bérleti lakást eltörölték, esetleg háromszáz résztulajdonosa van a világ minden tájáról szétszórva? Proudhonistánk erre azt feleli, hogy addigra már meglesz a proudhoni cserebank, amely mindenkor mindenkinek kifizeti majd minden munkatermékéért a teljes munkahozadékot, tehát minden egyes lakás-résztulajdon teljes értékét is. De a proudhoni cserebankhoz itt először is semmi közünk, mert még a lakáskérdésről szóló cikkekben sem említik sehol; másodszor pedig azon a különös tévedésen alapszik ez a cserebank, hogy valahányszor valaki árut akar eladni, mindig szükségképpen meg is találja a vevőt teljes értékére, azonkívül harmadszor, Proudhon még fel sem találta, amikor Angliában Labour Exchange Bazaar néven már ismételten csődbe ment.[256]

Az egész elképzelés, hogy a munkásnak meg kell *vásárolnia* a lakását, megint azon a már ismertetett proudhoni reakciós alapfelfogáson nyugszik, hogy a modern nagyipar által megteremtett állapotok kóros kinövések és a társadalmat erőszakkal – vagyis a száz év óta követett áramlat ellenében – olyan állapotba kell juttatni, amelyben az egyed régi stabil kézi munkája a szabály, és amely egyáltalában nem más, mint a lehanyatlott és lehanyatló kisipari üzem eszményített visszaállítása. Ha a munkásokat sikerül ezekbe a stabil állapotokba újból visszavetni, ha a „szociális forgatagot" szerencsésen kiküszöbölik, a munkás természetesen megint használ veheti a „házi-tűzhely" tulajdonának és a fenti megváltási elmélet kevésbé otrombának tűnik fel. Csak azt felejti el Proudhon, hogy ennek megvalósítása céljából előbb még száz évvel vissza kellene igazítania a világtörténelem óráját, és hogy ezzel a mai munkásokat ismét ugyanolyan korlátolt, csúszó-mászó, alamuszi rabszolgalelkekké tenné, amilyenek dédapáik voltak.

Amennyire azonban a lakáskérdés proudhoni megoldásában van észszerű, gyakorlatilag értékesíthető tartalom, annyira manapság már keresztül is viszik, mégpedig ez a keresztülvitel nem a „forradalmi eszme méhében fogant", hanem — maguktól a nagyburzsoáktól ered. Hallgassuk meg erről egy kitűnő spanyol lap, a madridi „La Emancipación" 1872 március 16-i számát:

„Van a lakáskérdés megoldására még egy eszköz, amelyet Proudhon ajánlott és amely első tekintetre elkápráztató, de közelebbi vizsgálatra elárulja egész tehetetlenségét. Proudhon azt ajánlotta, hogy a bérlőket részletfizető vevőkké változtassák, úgy, hogy az évenként fizetett lakbér a lakás értékének részlettörlesztéseként beszámíttassék és a bérlő bizonyos idő múltán a lakás tulajdonosává váljék. Ezt az eszközt, amelyet Proudhon nagyon forradalminak tartott, manapság minden országban felhasználják spekuláns társaságok, amelyek ilymódon a lakbér emelésével kétszer-háromszor megfizettetik maguknak a házak értékét. Dollfus úr és Északkelet-Franciaország más nagy gyárosai megvalósították ezt a rendszert, nemcsak pénzszerzésre, hanem tetejében még politikai mellékgondolattal is.

Az uralkodó osztályok legokosabb vezetői mindig igyekeztek a kistulajdonosok számát szaporítani, hogy ilymódon hadsereget neveljenek maguknak a proletariátus ellen. A múlt század polgári forradalmai kisparcellákra osztották a nemesség és az egyház nagybirtokait, mint azt ma a spanyol republikánusok a még fennálló nagybirtokkal tenni akarják, s ilymódon kis földtulajdonosok osztályát hozták létre, amely

azóta a társadalom legreakciósabb eleme és a városi proletariátus forradalmi mozgalmával szemben állandó akadály lett. III. Napóleon az államadóssági kötvények felaprózásával hasonló osztályt szándékozott a városokban létrehozni, és Dollfus úr és társai, amikor munkásaiknak évi részletekben törlesztendő lakásokat adtak el, minden forradalmi szellemet meg akartak fojtani a munkásokban és egyszersmind telektulajdonaikkal ahhoz a gyárhoz láncolni őket, amelyben dolgoztak; így Proudhon terve nemcsak hogy könnyebbséget nem szerzett a munkásosztálynak — még egyenesen ellene is fordult."*

Hogyan kell hát megoldani a lakáskérdést? A mai társadalomban ugyanúgy oldják meg, mint minden más társadalmi kérdést: a kereslet és kínálat fokozatos gazdasági kiegyenlítődése útján, ez pedig olyan megoldás, amely magát a kérdést mindig újratermeli, szóval nem megoldás. Hogy a szociális forradalom hogyan oldaná meg ezt a kérdést, az nemcsak a mindenkori körülményektől függ, hanem sokkal messzebbmenő kérdésekkel is összefügg, amelyek közül egyik leglényegesebb a város és a falu közötti ellentét megszüntetése. Minthogy nem az a feladatunk, hogy a jövő társadalmi berendezésére utópikus rendszereket dolgozzunk ki, egészen céltalan lenne a kérdésnek ezzel a részével foglalkoznunk. Annyi azonban bizonyos, hogy a nagyvárosokban már most elég lakóház van ahhoz, hogy ezek ésszerű felhasználásával azonnal segíthessünk minden valódi „lakás*ínségen*". Ez természetesen csak a mai tulajdonosok kisajátítása útján valósítható meg, illetőleg olymódon, hogy házaikba hajléktalan vagy eddig szerfölött összezsúfoltan lakó munkásokat költöztetünk be, s mihelyt a proletariátus meghódította a politikai hatalmat, ilyen közérdekű rendszabály éppoly könnyen lesz végrehajtható, mint amily könnyen hajtja végre a mai állam a kisajátítás és beszállásolás egyéb fajtáit.

---

* Hogy a lakáskérdésnek ez a megoldása — a munkások saját „otthonhoz" kötése — nagy vagy nagyra növő amerikai városok közelében milyen természetessé válik, arról lásd Eleanor Marx-Aveling Indianapolisban 1886 november 28-án kelt levelének következő passzusát: „Kansas Cityben, vagy inkább mellette szánalmas, mintegy háromszobás kis fabódékat láttunk, még egészen a vadonban; a telek 600 dollárba került és éppen akkora volt, hogy a kis házikó ráépülhetett; ez maga további 600 dollárba került, összesen tehát 4800 márka egy nyomorúságos kis odúért, egyórányira a várostól, mocsaras sivatagban." Szóval a munkásoknak súlyos jelzálogkölcsönöket kell felvenniök, hogy csak megkapják ezeket a lakásokat, és most igazán rabszolgái lesznek kenyéradó gazdáiknak; hozzá vannak kötve házaikhoz, nem mehetnek el onnan és kénytelenek minden nekik kínált munkafeltételbe belenyugodni. — *Engels jegyzete az 1887-es kiadáshoz.*

Proudhonistánk azonban nem éri be eddigi teljesítményeivel a lakáskérdés terén. A sivár földről a magasabb szocializmus síkjára kell emelnie a kérdést, hogy ezen a síkon is mint „a szociális kérdés" lényeges „töredéke" helytálljon:

„Tegyük fel mármost, hogy a tőke termelékenységét valóban szarvánál ragadják meg, amint annak előbb-utóbb meg kell történnie, pl. egy átmeneti törvénnyel, amely *minden tőke kamatját egy százalékban szabja meg*, méghozzá azzal a tendenciával, hogy ezt a százalékot is mindinkább a nullához közelítsék, úgyhogy végül nem fizetnek meg semmi egyebet, csak a *tőke megforgatásához szükséges munkát*. Mint minden más termék, természetesen a ház és a lakás is beleesik ennek a törvénynek a keretébe... Maga a tulajdonos lesz az első, aki szorgalmazni fogja az eladást, hiszen háza különben kihasználatlan és a beléfektetett tőke egyszerűen haszontalan lenne."

Ebben a mondatban benne van Proudhon kátéjának egyik legfőbb hitcikkelye és csattanós példáját mutatja a benne uralkodó zűrzavarnak. A „tőke termelékenysége" fából vaskarika, amelyet Proudhon látatlanban átvett a polgári közgazdászoktól. A polgári közgazdászok ugyan szintén azzal a tétellel kezdik, hogy a munka minden gazdagság forrása és valamennyi áru értékmérője; de azt is meg kell magyarázniok, miképp történik, hogy a tőkés, aki egy gyári vagy kézműipari ügylethez tőkét előlegez, az ügylet végeztével nemcsak előlegezett tőkéjét kapja vissza, hanem a tetejébe profitot is kap. Így tehát mindenféle ellentmondásokba kell bonyolódniok és a tőkének is bizonyos termelékenységet kell tulajdonítaniok. Semmi sem bizonyítja jobban, mennyire foglya még Proudhon a polgári gondolkodásmódnak, mint az, hogy magáévá teszi ezt a szólásmódot a tőke termelékenységéről. Már bevezetőben láttuk, hogy az úgynevezett „tőketermelékenység" semmi más, mint az a hozzá tapadó (a mai társadalmi viszonyok között, amelyek nélkül persze tőke sem volna) tulajdonság, hogy bérmunkások megfizetetlen munkájának kisajátítására képes.

De Proudhon abban különbözik a polgári közgazdászoktól, hogy ezt a „tőketermelékenységet" nem helyesli, hanem ellenkezőleg, az „örök igazságosság" megsértését fedezi fel benne. Ez az akadálya annak, hogy a munkás a munkájának egész hozadékát megkapja. Tehát el kell törölni. De hogyan? Úgy, hogy a *kamatlábat* kényszertörvényekkel leszállítják és végül nullára csökkentik. Akkor proudhonistánk szerint a tőke nem lesz többé termelékeny.

A kikölcsönzött *pénz*tőke kamata csak egy része a profitnak; a profit, akár az ipari, akár a kereskedelmi tőkéé, csak egy része az értéktöbbletnek, melyet megfizetetlen munka alakjában a tőkésosztály a munkásosztálytól elvett. Azok a gazdasági törvények, amelyek a kamatlábat szabályozzák, az értéktöbblet rátáját szabályozó törvényektől annyira függetlenek, amennyire ez egyazon társadalmi forma törvényei között egyáltalán lehetséges. Ami azonban ennek az értéktöbbletnek az egyes tőkések közötti elosztását illeti, világos, hogy olyan gyárosok és kereskedők profitrátája, akiknek üzletében más tőkések által előlegezett sok tőke van, ugyanolyan mértékben kell hogy emelkedjék, amilyen mértékben — ha minden más körülmény ugyanaz marad — a kamatláb esik. A kamatláb leszorítása és végül eltörlése tehát egyáltalán nem „ragadná meg szarvánál" az úgynevezett „tőketermelékenységet", hanem csak a munkásosztálytól elvett megfizetetlen értéktöbbletnek az egyes tőkések közötti elosztását szabályozná másképpen és nem a munkásnak biztosítana előnyt az ipari tőkéssel szemben, hanem az ipari tőkésnek a pénztőkéssel szemben.

Proudhon a maga jogászi szempontjából a kamatlábat, mint minden közgazdasági tényt, nem a társadalmi termelés feltételeivel magyarázza, hanem az állami törvényekkel, amelyekben ezek a feltételek általános kifejezésre jutnak. Ebből a szempontból, amelyben még a sejtelme sincs meg annak, hogyan függnek össze az állami törvények a társadalom termelési feltételeivel, ezek az állami törvények szükségképp merőben önkényes parancsoknak tűnnek, amelyek bármely pillanatban ugyanúgy homlokegyenest ellenkezőkkel helyettesíthetők. Mi sem könnyebb tehát Proudhonnak, mint kibocsátani egy rendeletet — mihelyt megvan hozzá a hatalma —, amely a kamatlábat egy százalékra csökkenti. És ha minden más társadalmi körülmény változatlan marad, ez a proudhoni rendelet éppen csak papíron létezik majd. A kamatláb minden rendelet ellenére továbbra is azokhoz a gazdasági törvényekhez igazodik, amelyeknek ma alá van vetve; hitelképes emberek a körülményekhez képest 2, 3, 4 és több százalékra fognak pénzt felvenni, akárcsak annak előtte, és az egyetlen különbség az lesz, hogy a pénztőkések óvatosak lesznek és pénzüket csak olyan embereknek adják kölcsön, akikről tudják, hogy nem kell pertől félniök. Amellett ez a nagy terv, a tőke „termelékenységének" megszüntetése, ősrégi, olyan régi, mint az — *uzsoratörvények*, amelyeknek nincs más céljuk, mint a kamatláb korlátozása, s amelyeket most már mindenütt eltöröltek, mert a gyakorlatban mindig megszegték vagy kijátszották őket, és az állam kénytelen volt beismerni tehetetlenségét a társadalmi termelés törvényeivel szemben. És ezeknek a középkori, keresztülvihetetlen törvényeknek feltámasztása

„ragadná meg szarvánál a tőke termelékenységét"? Látjuk, minél közelebbről vizsgáljuk a proudhonizmust, annál reakciósabbnak mutatkozik.

Ha aztán a kamatlábat ilymódon nullára csökkentik, tehát a tőkekamatot megszüntetik, akkor „nem fizetnek meg semmi egyebet, csak a tőke megforgatásához szükséges munkát fizetik meg". Ez azt akarja jelenteni, hogy a kamatláb megszüntetése egyenlő a profitnak, sőt az értéktöbbletnek a megszüntetésével. De ha lehetséges volna, hogy a kamatot rendelettel *valóban* megszüntessék, mi lenne ennek a következménye? Az, hogy a *pénztőkések* osztályának nem lenne többé érdeke tőkéjét előlegek alakjában kikölcsönözni, hanem azt ő maga, vagy részvénytársaságok útján, saját számlájára fektetné az iparba. A munkásosztálytól a tőkésosztály által elvett értéktöbblet mennyisége ugyanakkora maradna, csak elosztása változnék meg, s az sem jelentősen.

Proudhonistánk valóban nem veszi észre, hogy a polgári társadalom árueladásában átlagban már most sem fizetnek meg semmi mást, mint a „tőke megforgatásához" (jobban mondva, a meghatározott áru termeléséhez) „szükséges munkát". A munka minden áru értékmérője, és a mai társadalomban — a piac ingadozásaitól eltekintve — teljességgel lehetetlen, hogy nagy átlagban az árukért az előállításukhoz szükséges munkánál többet fizessenek. Nem, nem, kedves proudhonista, a bökkenő egészen máshol van: ott, hogy a „tőke megforgatásához" (az Ön zavaros kifejezésmódját használva) „szükséges munkát" éppen *nem fizetik meg teljesen*! Hogy ez miképp megy végbe, elolvashatja Marxnál („Tőke", 128—160. old.[257]).

De mindez nem elég. Ha a *tőke*kamat [*Kapital*zins] eltöröltetik, ezzel a *lak*bér [*Miet*zins*] is eltöröltetik. Mert „mint minden más termék, természetesen a ház és a lakás is beleesik ennek a törvénynek a keretébe". Ez egészen megfelel annak a szellemnek, amelyben egy bizonyos öreg őrnagy magához rendelte önkéntesét: „Mondja csak, azt hallom, maga doktor — nézzen el hát időnként hozzám, ha az embernek felesége és hét gyermeke van, mindig akad egy kis foltoznivaló."

Önkéntes: „Bocsánatot kérek, őrnagy úr, én a filozófia doktora vagyok."

Őrnagy: „Egykutya az nekem. Felcser az felcser."

Így jár a mi proudhonistánk is: lakbér [Mietzins] vagy tőkekamat [Kapitalzins], neki egyre megy, kamat az kamat, felcser az felcser. — Fentebb láttuk, hogy a bérlet ára [Mietpreis], köznyelven lakbér [Mietzins], a következőkből tevődik össze: 1. egy rész földjáradékból; 2. egy rész

* — *szó szerint*: *bérlet*kamat — *Szerk.*

kamatból – az építési tőke után fizetendő kamatból, beleértve az építési vállalkozó profitját is; 3. egy rész tatarozási és biztosítási költségből; 4. egy olyan részből, amely az építési tőkét profittal együtt évi részletekben törleszti (amortizálja), abban az arányban, melyben a ház lassanként elhasználódik.[258]

És most már a vaknak is tisztán kell látnia:

„Maga a tulajdonos lesz az első, aki szorgalmazni fogja az eladást, hiszen háza különben kihasználatlan és a beléfektetett tőke egyszerűen *haszontalan* lenne."

Természetesen. Ha az előlegezett tőkére fizetendő kamatot eltörlik, a háztulajdonos nem kaphat többé egy fillér bért sem a házáért, pusztán azért nem, mert bér [Miete] helyett azt is mondhatjuk: bérlet*kamat* [Miet*zins*]*, és mert ebben van egy rész, amely valóságos tőkekamat. Felcser az felcser. Az uzsoratörvények, melyeket a közönséges tőkekamatra vonatkozóan valóban csak megkerülésükkel lehetett hatálytalanná tenni, a házbér tételét soha a legtávolabbról sem érintették. Proudhonra várt, hogy azt képzelje, az ő új uzsoratörvénye minden további nélkül nemcsak az egyszerű tőkekamatot, hanem a lakásokért fizetett bonyolult bérletkamatot is szabályozni fogja és lassanként eltörli.** Hogy akkor a háztulajdonostól miért vegyék még meg drága pénzen az „egyszerűen haszontalan" házat, és hogy ilyen körülmények között a háztulajdonos miért nem fizet még maga rá, hogy ezt az „egyszerűen haszontalan" házat lerázza a nyakáról és ne kelljen több tatarozási költséget ráfordítania, az titok marad számunkra.

Proudhonistánk, miután a magasabb szocializmus terén (melyet Proudhon mester szupraszocializmusnak nevezett) végbevitte ezt a diadalmas teljesítményt, jogosultnak érzi magát arra, hogy valamivel még magasabbra szárnyaljon.

„Most már csak arról van szó, hogy néhány következtetést levonjunk, s ilymódon minden oldalról teljes világosságot derítsünk olyannyira jelentős tárgyunkra."

És ugyan melyek ezek a következtetések? Olyan dolgok, amelyek az előzőkből éppoly kevéssé következnek, mint a lakóházak értéktelensége a kamatláb megszüntetéséből, és amelyek, ha szerzőnk pompázatos és

* *A „Volksstaat"-ban itt végződik a mondat. – Szerk.*
** *A „Volksstaat"-ban hiányzik a két utolsó mondat. – Szerk.*

kenetteljes szólamait lehántjuk róluk, semmi egyebet nem jelentenek, mint azt, hogy a bérleti lakás-megváltási ügylet jobb lebonyolításához kívánatos: 1. pontos statisztika erről a tárgyról; 2. jó egészségügyi rendőrség és 3. építőmunkás-szövetkezetek, amelyek új házak építését vállalhatják — csupa olyan dolog, ami bizonyára szép és jó, de minden vásári frázisburkolat ellenére sem hoz „teljes világosságot" a proudhoni gondolatzavar sötétjébe.

Aki ilyen nagy dolgot vitt véghez, annak most már joga van arra is, hogy komoly intelemmel forduljon a német munkásokhoz:

„Az ilyen és hasonló kérdések, azt hisszük, méltán megérdemlik a szociális demokrácia figyelmét... Jó lenne, ha igyekezne tisztán látni, éppúgy mint itt a lakáskérdésben, a többi hasonlóan fontos kérdésben is, amilyen *a hitel, az államadósságok, a magánadósságok, az adózás* stb." és így tovább.

Itt tehát proudhonistánk egész sor cikket helyez kilátásba „hasonló kérdésekről", és ha ezeket is olyan részletesen tárgyalja, mint a jelenlegi „olyannyira jelentős tárgyat", akkor a „Volksstaat" egy évre el van látva kéziratokkal. De ennek elébe vághatunk — minden a már elmondottakra lyukad ki: a tőkekamatot eltörlik, ezzel elesik az államadósságok és magánadósságok után fizetendő kamat, a hitel költségmentes lesz stb. Ugyanez a varázsige alkalmazható minden tetszés szerinti tárgyra, és minden egyes esetben kérlelhetetlen logikával kihozható ugyanaz a csodálatos eredmény: hogyha a tőkekamatot eltörlik, a felvett pénzért nem kell többé kamatot fizetni.

Egyébként szép kérdések azok, amelyekkel proudhonistánk fenyeget bennünket: *hitel*! Kell a munkásnak más hitel, mint amelyet egyik hétről a másikra kap vagy a zálogházban élvez? Hogy ezt költségmentesen adják-e vagy kamatok, sőt akár zálogházi uzsorakamatok ellenében, mit számít neki a különbség? És ha, általában véve, előnye volna ebből, tehát a munkaerő termelési költségei csökkennének, nem esne-e szükségképpen a munkaerő ára? — De a burzsoá és kivált a kispolgár számára — az ő számukra a hitel fontos kérdés, és kivált a kispolgár számára szép volna, ha mindenkor, méghozzá kamatfizetés nélkül kaphatna hitelt. — „Államadósságok"! A munkásosztály tudja, hogy nem ő csinálta őket, és ha hatalomra jut, kifizetésüket átengedi majd azoknak, akik felvették. — „Magánadósságok"! — lásd hitel. — „Adók"! Olyan dolgok, amelyek a burzsoáziát nagyon, a munkásokat azonban csak igen kevéssé érdeklik: ami adót a munkás fizet, idővel beleolvad a munkaerő termelési költségeibe, a tőkés tehát

kénytelen annak keretében megtéríteni. Mindezek a pontok, amelyeket itt a munkásosztály számára rendkívül fontos kérdésekként tálalnak fel nekünk, valójában csak a burzsoá és még inkább a kispolgár érdekei szempontjából lényegesek, márpedig mi Proudhon ellenére nem tartjuk a munkásosztály hivatásának, hogy ezen osztályok érdekeit óvja.

A munkásokat valóban érintő nagy kérdésről, a tőkés és bérmunkás közötti viszonyról, arról a kérdésről, miképp lehetséges, hogy a tőkés meggazdagodhat munkásai munkájából, a mi proudhonistánk egy szót sem szól. Igaz, ura és mestere foglalkozott ezzel, de egyáltalában nem tette világossá és utolsó írásaiban sem jutott lényegében tovább, mint a „Philosophie de la misère"-ben („A nyomorúság filozófiája"-ban), melynek egész semmisségét Marx már 1847-ben oly csattanósan kimutatta.[259]

Elég baj, hogy a latin nyelvű országok munkásainak huszonöt év óta úgyszólván semmilyen más szocialista szellemi táplálékuk nem volt, mint a „második császárság" e „szocialistájának" írásai; kettős szerencsétlenség lenne, ha a proudhoni elmélet most még Németországot is elárasztaná. De ettől nem kell tartani. A német munkások elméleti álláspontja ötven évvel jár előtte a proudhoninak, és elég lesz ezen az *egy* lakáskérdésen példát statuálni, hogy minden további fáradozástól ebben a vonatkozásban fel legyünk mentve.

MÁSODIK SZAKASZ

Hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést

I

A lakáskérdés *proudhonista* megoldásáról szóló szakaszban kimutattuk, mennyire közvetlenül érdekelt ebben a kérdésben a kispolgárság. De a nagypolgárságnak is nagyon jelentős, bár közvetett érdeke fűződik hozzá. A modern természettudomány bebizonyította, hogy az úgynevezett „nyomornegyedek", ahol a munkások összezsúfolva élnek, tenyésztelepei mindazoknak a járványoknak, amelyek időnként sújtják városainkat. Kolera, tífusz és paratífusz, himlő és más pusztító betegségek terjesztik csíráikat ezeknek a munkásnegyedeknek dögletes levegőjében és fertőzött vízében; jóformán sohasem halnak ott ki és mihelyt a körülmények megengedik, járványokká fejlődnek, s ilyenkor tenyésztelepükön túl eljutnak a tőkés uraságoktól lakott levegősebb és egészségesebb városrészekbe is. A tőkésuralom nem engedheti meg magának büntetlenül azt a kedvtelést, hogy ragályos betegségeket termeljen ki a munkásosztály körében; a következmények visszahullanak rá és az öldöklő angyal a tőkések között éppoly irgalmatlanul pusztít, mint a munkások soraiban.

Alighogy a tudomány ezt megállapította, az emberbarát burzsoák nemes vetélkedéssel lázasan törődni kezdtek munkásaik egészségével. Társaságokat alapítottak, könyveket írtak, tervezeteket dolgoztak ki, törvényeket vitattak meg és bocsátottak ki, hogy a folyton visszatérő járványoknak elejét vegyék. Megvizsgálták a munkások lakásviszonyait és kísérleteket tettek a legkirívóbb bajok megszüntetésére. Főképp Angliában, ahol a legtöbb nagyváros volt és a nagypolgároknak ezért legélesebben a körmére égett a dolog, nagy tevékenység indult meg; kormánybizottságokat neveztek ki a munkásosztály egészségi viszonyainak megvizsgálására; e bizottsági jelentések, melyek valamennyi kontinentális forrástól pontosságukkal, teljességükkel és pártatlanságukkal dicséretesen eltérnek, alapul szolgáltak újabb, többé-kevésbé erélyesen beavatkozó törvényekhez. Bármily tőké-

letlenek is ezek a törvények, mégis mérhetetlenül fölötte állnak mindannak, ami a kontinensen ebben az irányban mostanáig történt. Ennek ellenére a tőkés társadalmi rend minduntalan olyan szükségszerűséggel termeli ki a bajokat, amelyek orvoslásáról szó van, hogy a gyógyulás még Angliában is alig haladt egyetlen lépéssel előbbre.

Németországban, mint rendesen, sokkal több idő kellett ahhoz, míg az itt is krónikusan jelenlevő járványforrások elérték azt a heveny fokot, amely szükséges volt az álmos nagypolgárság felrázásához. De hát lassú víz partot mos, s így végül nálunk is létrejött a közegészségügy és a lakáskérdés polgári irodalma — vizenyős kivonata külföldi, jelesen angol elődeinek, amelyhez csalárdul hangzatos és kenetteljes frázisokkal az emelkedett felfogás látszatát tapasztják. Ehhez az irodalomhoz tartozik: Dr. *Emil Sax*, *„Die Wohnungszustände der arbeitenden Klassen und ihre Reform"*, Bécs 1869.

Csak azért ragadom ki a lakáskérdés polgári tárgyalásának bemutatására ezt a könyvet, mert kísérletet tesz arra, hogy e tárgyról szóló polgári irodalmat lehetőleg összefoglalja. És szép kis irodalom az, amely szerzőnknek „forrásul" szolgál! Az angol parlamenti jelentések, az igazi fő források közül csak három egészen régit nevez meg; az egész könyv azt bizonyítja, hogy a szerző *soha egyetlenegybe sem nézett bele*. Ezzel szemben egész sora vonul el előttünk a közhelyszerűen polgári, jószándékúan nyárspolgári és képmutatóan emberbaráti írásoknak: Ducpétiaux, Roberts, Hole, Huber, az angol társadalomtudományi (vagy helyesebben locsogó) kongresszusok jegyzőkönyvei, a poroszországi dolgozó osztályok jóléti egyesületének folyóirata, az osztrák hivatalos jelentés a párizsi világkiállításról, a hivatalos bonapartista jelentések ugyanerről, az „Illustrated London News", az „Über Land und Meer" és végül egy „elismert szaktekintély", egy „éles elméjű, gyakorlati felfogású", „nyomatékosan meggyőző szavú" férfiú, tudniillik — *Julius Faucher*! Ebből a forrásjegyzékből már csak a „Gartenlaube", a „Kladderadatsch" és Kutschke gyalogos hiányzik.[260]

Hogy álláspontját illetően félreértés ne legyen, Sax úr a 22. oldalon kijelenti:

> „Társadalmi gazdaságtannak nevezzük a társadalmi kérdésekre alkalmazott nemzetgazdaságtant, pontosabban azoknak az eszközöknek és módoknak foglalatát, melyeket ez a tudomány nyújt ahhoz, hogy »*vas*« *törvényei alapján a jelenleg uralkodó társadalmi rend keretein belül az úgynevezett*" (!) *„nincstelen osztályokat a birtokos osztályok színvonalára emeljük.*"

Nem bocsátkozunk bele abba a zavaros elképzelésbe, hogy a „nemzetgazdaságtan" vagy politikai gazdaságtan egyáltalán egyébbel is foglalkoznék, mint „társadalmi" kérdésekkel. Rögtön a fő pontba vágunk bele. Dr. Sax azt kívánja, hogy a polgári gazdaságtan „vastörvényei", a „jelenleg uralkodó társadalmi rend kerete", más szóval a tőkés termelési mód maradjon érintetlen, s az „úgynevezett nincstelen osztályok" mégis emelkedjenek „a birtokos osztályok színvonalára". Csakhogy a tőkés termelési módnak kikerülhetetlen előfeltétele egy nem úgynevezett, hanem valóságosan nincstelen osztály megléte, amelynek éppen nincs más eladnivalója, mint a munkaereje, amely tehát kénytelen ezt a munkaerejét az ipari tőkéseknek eladni. A Sax úr által feltalált új társadalomgazdaságtan feladata tehát: az eszközök és módok megtalálása ahhoz, hogy egy olyan társadalmi renden belül, melynek alapja az ellentét egyfelől tőkések, minden nyersanyag, termelési szerszám és létfenntartási eszköz birtokosai és másfelől olyan nincstelen bérmunkások között, akiknek nincs egyebük, mint a munkaerejük, szóval, hogy ezen a társadalmi állapoton belül hogyan lehetne valamennyi bérmunkást tőkéssé változtatni úgy, hogy mégis továbbra is bérmunkások legyenek. Sax úr azt hiszi, hogy megoldotta ezt a kérdést. Talán lesz szíves megmondani nekünk, hogyan lehet a francia hadsereg összes katonáit, akik az öreg Napóleon óta tudvalevőleg mind tarsolyukban hordják a marsallbotot, tábornagyokká tenni, de úgy, hogy azért közkatonák maradjanak. Vagy hogyan ejthetnők módját annak, hogy a német birodalom 40 millió alattvalóját egytől egyig német császárrá tegyük.

A polgári szocializmus lényege az, hogy szeretné fenntartani a mai társadalom minden bajának alapját s ugyanakkor véget vetni ezeknek a bajoknak. A polgári szocialisták, mint már a „Kommunista Kiáltvány" megmondja, „orvosolni akarják a társadalmi visszásságokat, hogy ezzel a polgári társadalom fennmaradását biztosítsák", *„burzsoáziát akarnak proletariátus nélkül"*.[261] Láttuk, hogy Sax úr ugyanígy teszi fel a kérdést. Megoldását pedig a lakáskérdés megoldásában találja; nézete az, hogy „a dolgozó osztályok lakásainak megjavításával sikeresen lehetne segíteni a vázolt testi és szellemi nyomorúságon és ezáltal — *pusztán* a lakásviszonyok átfogó megjavításával — fel lehetne emelni ezeknek az osztályoknak túlnyomó részét gyakran alig emberhez méltó létének posványából az anyagi és szellemi jólét tiszta csúcsaira" (14. old.). Mellékesen megjegyezve, a burzsoáziának érdeke, hogy a polgári termelési viszonyok által teremtett és azok további fennállásának feltételét képező proletariátus létezését elkendőzze. Ezért meséli nekünk Sax úr a 21. oldalon, hogy dolgozó osztá-

lyokon a voltaképpeni munkásokon kívül valamennyi „vagyontalan társadalmi osztály" értendő, „egyáltalán kisemberek, mint kézművesek, özvegyek, nyugdíjasok" (!), „kistisztviselők stb." A burzsoá szocializmus kezét nyújtja a kispolgári szocializmusnak.

Honnan ered mármost a lakásínség? Hogyan jött létre? Sax úrnak, a jó burzsoának nem szabad tudnia, hogy az a polgári társadalmi forma szükségszerű terméke; hogy lakásínség nélkül nem állhat fenn az olyan társadalom, amelyben a dolgozók nagy tömege csakis a munkabérre, tehát a létfenntartási eszközöknek a létezésükhöz és fajfenntartásukhoz szükséges összegére van utalva; amelyben az egyre tökéletesebb új gépek stb. tömegestől munkanélküliekké teszik a munkásokat; amelyben a heves, szabályos időközökben visszatérő ipari ingadozások egyrészt a nem-foglalkoztatott munkások nagy létszámú tartalékhadseregének meglétét szabják meg, másrészt időnként munkások nagy tömegét hajtják munka nélkül az utcára; amelyben a munkások tömegesen zsúfolódnak össze a nagyvárosokban, mégpedig gyorsabban, mint ahogy a fennálló viszonyok között lakások készülnek számukra, amelyben tehát a leggyalázatosabb disznóólnak is szükségképp mindig akad bérlője; amelyben végül a háztulajdonos tőkésmivoltában nemcsak jogosult, hanem a konkurrencia következtében bizonyos mértékben köteles is háztulajdonából a legnagyobb lakbéreket kíméletlenül kisajtolni. Az ilyen társadalomban a lakásínség nem véletlen, hanem szükségszerű intézmény, és az egészségre gyakorolt visszahatásaival stb. egyetemben csak akkor küszöbölhető ki, ha gyökeresen átalakul az egész társadalmi rend, amelyből fakad. Ezt azonban a burzsoá szocializmusnak nem szabad tudnia. Neki nem *szabad* a lakásínséget a viszonyokkal magyaráznia. Nem marad tehát számára más eszköz, mint hogy erkölcsi frázisokat hangoztatva, ezt az emberek rosszaságával, úgyszólván az eredendő bűnnel magyarázza.

„Itt pedig nem lehet észre nem venni — tehát nem lehet tagadni sem" (merész következtetés!) —, „hogy a hiba ... egyfelől *magukat a munkásokat* terheli, a lakáskeresőket, másfelől azonban, éspedig sokkal inkább azokat, akik a szükséglet kielégítését vállalják, vagy, noha rendelkeznek a szükséges eszközökkel, nem is vállalják: *a vagyonos, felsőbb társadalmi osztályokat*. Ez utóbbiak hibája ... abban áll, hogy nem igyekeznek gondoskodni jó lakások elégséges kínálatáról."

Mint Proudhon a gazdaságtanból a jogtudományba, úgy ez a burzsoá szocialistánk a gazdaságtanból az erkölcs területére visz át bennünket. S ennél mi sem természetesebb. Aki a tőkés termelési módot, a mai polgári

társadalom „vastörvényeit" érinthetetlennek jelenti ki, és kellemetlen, de szükségszerű következményeiket mégis ki akarja küszöbölni, az nem tehet egyebet, mint hogy erkölcsprédikációkat tart a tőkéseknek, erkölcsprédikációkat, amelyek megríkató hatását a magánérdek és szükség esetén a konkurrencia nyomban újra semmivé foszlatja szét. Ezek az erkölcsprédikációk szakasztott olyanok, aminőket a tyúk tart a tó szélén, amikor az általa kiköltött kiskacsák vígan úszkálnak a tóban. A kiskacsák rámennek a vízre, noha nincsen hídja, a tőkések pedig rávetik magukat a profitra, noha nincsen szíve. „Pénzkérdésekben nincs helye a szívnek"[262], mondta már az öreg Hansemann, aki ezt jobban tudta Sax úrnál.

„A jó lakások ára oly magas, hogy a munkások legnagyobb részének *egyáltalában nem áll módjában* azokat igénybe venni. A nagytőke . . . riadtan tartózkodik a dolgozó osztályoknak való lakásoktól. . . Így hát ezek az osztályok lakásszükségletükkel javarészt a spekuláció prédájává lesznek."

Ocsmány spekuláció — a nagytőke persze sohasem spekulál! De nem rosszindulat, csak a tudatlanság akadályozza meg a nagytőkét abban, hogy munkásházakkal spekuláljon:

„A háztulajdonosok egyáltalán nem is *tudják*, milyen nagy és fontos szerepe van a lakásszükséglet normális kielégítésének. . . *nem tudják, mit követnek el az emberek ellen*, amikor ilyen felelőtlenül rendszerint rossz, ártalmas lakásokat kínálnak nekik, és végül nem *tudják*, mennyire ártanak ezzel sajátmaguknak" (27. old.).

A tőkések tudatlanságának azonban tartozéka a munkások tudatlansága, ez a kettő szüli együtt a lakásínséget. Miután Sax úr elismerte, hogy a munkások „legalsóbb rétegei", nehogy „egészen hajléktalanok maradjanak, iparkodnak" (!) „akárhol és akárhogyan éjszakai szállást keresni és ebben a vonatkozásban teljesen védtelenek és gyámoltalanok", ezt adja tudtunkra:

„Hiszen közismert tény, hányan vannak közöttük" (a munkások közt), „akik könnyelműségből, főként azonban tudatlanságból, szinte azt mondhatni, művészettel vonják meg testüktől a természetes fejlődés és egészséges élet feltételeit, minthogy az ésszerű egészségápolásról, de különösen arról, milyen roppant jelentősége van ezen a téren a lakásnak, a *legcsekélyebb fogalmuk sincs*" (27. old.).

Itt aztán kibújik a polgári szamárfül. Míg a tőkések „hibája" tudatlan-

sággá enyhült, a munkásoknál a tudatlanság csak indíték a hibához. Halljuk csak:

„Így" (ti. a tudatlanság folytán) „történik, hogy ha valamicskét is megtakaríthatnak a lakbéren, sötét, nedves, meg nem felelő, egyszóval az egészségóvás minden követelményét megcsúfoló lakásokba költöznek ... hogy gyakran több család bérel együtt egyetlen lakást, sőt egyetlen szobát — csak azért, hogy a lehető legkevesebbet költsön lakbérre, míg ugyanakkor *italra és mindenféle haszontalan szórakozásra valósággal vétkes módon herdálják el* keresetüket."

A pénz, amelyet a munkások „pálinkára és dohányra pazarolnak" (28. old.), a „kocsmázás a maga minden gyászos következményével együtt, amely ólomsúlyként mindig újra lehúzza a munkásságot a posványba", csakugyan ólomsúlyként fekszi meg Sax úr gyomrát. Hogy az adott körülmények között az iszákosság a munkások között élethelyzetük szükségszerű terméke, ugyanolyan szükségszerű, mint a tífusz, a bűnözés, a tetű, a végrehajtó és más társadalmi betegségek, annyira szükségszerű, hogy az iszákosságba süllyedők átlagos száma előre kiszámítható, azt Sax úrnak már megint nem szabad tudnia. Egyébként már öreg elemi iskolai tanítóm megmondta: „A közönséges emberek a csapszékbe mennek, az előkelők a klubba", és mivel én mindkettőben voltam, tanúsíthatom, hogy igaza van.

A mindkét fél „tudatlanságáról" folytatott egész fecsegés a tőke és munka érdekeinek összhangját csépelő régi szólamokra lyukad ki. Ha a tőkések ismernék igazi érdekeiket, jó lakásokat adnának a munkásoknak és egyáltalán jobb helyzetet biztosítanának nekik; és ha a munkások belátnák igazi érdekeiket, nem sztrájkolnának, nem csinálnának szociáldemokráciát, nem politizálnának, hanem szépen szót fogadnának feletteseiknek, a tőkéseknek. Sajnos, mindkét fél egészen máshol találja meg érdekeit, mint Sax úrnak és számtalan elődjének a prédikációiban. A tőke és munka közötti összhang evangéliumát már jócskán ötven éve prédikálják; a polgári emberbarátok nehéz pénzt költöttek rá, hogy ezt az összhangot mintaintézetekkel bizonyítsák; és mint később látni fogjuk, ma is ugyanott tartunk, ahol ötven évvel ezelőtt.

Szerzőnk most hozzálát a kérdés gyakorlati megoldásához. Hogy Proudhon indítványa, mely a munkásokat lakások *tulajdonosaivá* akarta tenni, milyen kevéssé volt forradalmi, már abból is kiderül, hogy a polgári szocializmus ezt az indítványt már előtte is megpróbálta gyakorlatilag keresztülvinni és még most is kísérletezik vele. Sax úr is kijelenti, hogy a lakáskérdés

teljesen csak a lakás tulajdonjogának a munkásra való átruházásával oldható meg (58. és 59. old.). Mi több, költői elragadtatásba esik ettől a gondolattól és lelkesen ömlengeni kezd:

„Van valami sajátos az ember ösztönös vágyában egy kis földbirtok után, s ezt az ösztönt a tárgyi javakat hajszoló jelenkor *lázasan lüktető* élete sem volt képes gyöngíteni. Tudattalan érzése ez a földbirtokban rejlő gazdasági vívmány jelentőségének. Az ember biztos támaszpontot kap vele, mintegy szilárdan gyökeret ver a földben, minden gazdaságnak" (!) „ebben van a legtartósabb alapja. De a földbirtok áldásos hatása messze túlmegy ezeken az anyagi előnyökön. Aki olyan szerencsés, hogy ilyet magáénak mondhat, *elérte a gazdasági függetlenség elképzelhető legmagasabb fokát*; van egy terület, ahol *korlátlanul* tehet-vehet, a *maga ura*, van bizonyos hatalma és *biztos hátvédje* a szükség napjaiban; öntudata nő és vele együtt erkölcsi ereje. Innen a tulajdon nagy jelentősége a szóbanforgó kérdésben... A konjunktúra minden hullámzásának ma gyámoltalanul kiszolgáltatott, munkaadójától állandóan függő munkás ezáltal bizonyos fokig kikerülhetne ebből a bizonytalan helyzetből, *tőkéssé válnék* és az ennek következtében előtte is nyitva álló ingatlanhitel biztosítaná a munkanélküliség vagy munkaképtelenség veszélyei ellen. *Ezáltal a nincstelenek osztályából a birtokosok osztályába emelkednék*" (63. old.).

Sax úr nyilván feltételezi, hogy az ember lényegében paraszt, különben nem fogná rá nagyvárosi munkásainkra ezt a földbirtok utáni vágyakozást, amelyet rajta kívül senki sem fedezett fel náluk. Nagyvárosi munkásaink első életfeltétele a mozgásszabadság, és a földbirtok számukra csak béklyó lehet. Juttassátok őket saját házhoz, kössétek őket újra a röghöz, és megtöritek ellenállóerejüket a gyáros munkabér-leszorításával szemben. Az egyes munkás alkalomadtán eladhatja házikóját; de komoly sztrájk vagy általános ipari válság* esetén az érintett munkások háza mind egy szálig szükségképpen piacra kerülne eladás végett, tehát nem találna vevőt, vagy jóval vételára alatt kellene túladni rajta. Ha pedig valamennyi találna vevőt, ezzel Sax úr egész lakásreformja újra füstbe menne, és elölről kezdhetné az egészet. De hát a költők a képzelet világában élnek, így Sax úr is, aki azt képzeli, hogy a földbirtokos „elérte a gazdasági függetlenség legmagasabb fokát", megvan a „biztos hátvédje", *„tőkéssé válnék* és az ennek következtében előtte is nyitva álló ingatlanhitel biztosítaná a munkanélküliség

* *A „Volksstaat"-ban hiányzik*: vagy általános ipari válság — *Szerk.*

vagy munkaképtelenség veszélyei ellen" stb. Nézze csak meg Sax úr a francia és a mi rajnai kisparasztjainkat; házuk és földjük roskadozik a jelzálogkölcsönök terhe alatt, termésük már lábon hitelezőiké, és „területükön" nem ők tesznek-vesznek korlátlanul, hanem az uzsorás, az ügyvéd és a végrehajtó. Tagadhatatlan, ez a gazdasági függetlenség elképzelhető legmagasabb foka — az uzsorás számára! És hogy a munkások is a lehető leggyorsabban az uzsorás ugyanilyen korlátlan uralma alá helyezzék házikójukat, a jóindulatú Sax úr gondoskodóan rámutat a nekik is nyitva álló *ingatlanhitelre*, amelyet munkanélküliség és munkaképtelenség esetén felhasználhatnak, ahelyett hogy a szegénygondozásnak válnának terhére.

Sax úr mindenesetre megoldotta az elején feltett kérdést: a munkás saját házikójának megszerzésével *„tőkéssé válik"*.

A tőke parancsnoklás mások megfizetetlen munkája fölött. A munkás házikója tehát csak akkor lesz tőke, ha egy harmadik személynek bérbe adja és házbér alakjában kisajátítja e harmadik személy munkatermékének egy részét. Azáltal, hogy maga lakja, éppen megakadályozza a házat abban, hogy tőkévé válhasson, aminthogy a kabát abban a pillanatban már nem tőke többé, amikor megveszem a szabótól és magamra öltöm. A munkás, akinek 1000 tallér értékű kis háza van, nem proletár ugyan már, de csak Sax úr képes arra, hogy tőkésnek nevezze.

Munkásunk tőkés-voltának van azonban még egy másik oldala is. Tegyük fel, hogy valamelyik ipari vidéken szabállyá vált, hogy minden munkásnak saját kis háza van. Ebben az esetben az *illető vidék munkásosztálya ingyen lakik*; a lakás költségei már nem folynak bele munkaerejének értékébe. Viszont a munkaerő előállítási költségeinek minden csökkenése, azaz a munkás életszükségleteinek minden tartós árcsökkenése „a közgazdaságtan vastörvényei alapján" a munkaerő értékének leszorításával egyenlő, és így végül is a munkabér megfelelő leszállításával jár. A munkabér tehát átlagban a megtakarított átlaglakbérrel esne, vagyis a munkás megfizetné a házbért saját házáért, csak éppen nem pénzben a háztulajdonosnak, mint azelőtt, hanem megfizetetlen munka alakjában a gyárosnak, akinek dolgozik. Ilymódon a munkásnak a házikójába fektetett megtakarított pénze bizonyos tekintetben tőkévé válna ugyan, de nem az ő számára, hanem az őt foglalkoztató tőkés számára.

Szóval Sax úrnak még papíron sem sikerül munkását tőkéssé változtatnia.

Mellesleg megjegyezve, a fentiek minden olyan úgynevezett szociális reformra állanak, amelynek lényege megtakarítás vagy a munkás létfenntartási eszközeinek olcsóbbá tétele. Vagy általánossá lesz az ilyesmi, akkor megfelelő bérleszállítás követi, vagy szórványos kísérlet marad, s akkor

maga az, hogy mint szórványos kivétel van meg, bizonyítja, hogy nagyban való keresztülvitele összeférhetetlen a fennálló tőkés termelési móddal. Tegyük fel, hogy valamely vidéken sikerülne fogyasztási szövetkezetek általános bevezetésével a munkások élelmiszereit 20 százalékkal olcsóbbá tenni; akkor a munkabérnek ott idővel megközelítőleg 20 százalékkal kellene esnie, azaz ugyanabban az arányban, amelyben az illető élelmiszerek a munkás létfenntartási költségeiben szerepelnek. Ha a munkás például hetibérének háromnegyedét fordítja ezekre az élelmiszerekre, a munkabér végül is háromnegyedszer 20 = 15 százalékkal esik. Röviden: mihelyt az ilyen megtakarítási reform általánossá lesz, a munkás ugyanolyan arányban kap kevesebb bért, amilyenben a megtakarítás lehetővé teszi neki az olcsóbb megélhetést. Adjatok *minden* munkásnak 52 tallér megtakarított, független évi jövedelmet, és hetibére végül is szükségszerűen egy tallérral fog esni. Szóval: minél többet takarít meg, annál kevesebb bért kap. Tehát nem a maga, hanem a tőkés érdekében takarékoskodik. Hát nem elég ez ahhoz, hogy „a legerősebben serkentsük benne ... az első gazdasági erényt, a takarékosságot"? (64. old.)

Egyébként Sax úr mindjárt ezután meg is mondja, hogy a munkásoknak nem annyira saját érdekükben kell háztulajdonosokká lenniök, mint inkább a tőkések érdekében:

„Ám nemcsak a munkásságnak, a társadalom egészének is legnagyobb érdeke azt látni, hogy lehetőleg sok tagja kapcsolódik a földhöz" (!) (szeretném egyszer Sax urat ebben a pozitúrában látni) „...* Valamennyi rejtett erőnek, amely a talpunk alatt izzó, szociális kérdésnek nevezett tűzhányót fűti, a proletár elkeseredésnek, a gyűlöletnek ... a veszedelmes fogalomzavaroknak ... szét kell foszlaniok, akár a ködnek a reggeli naptól, ha ... maguk a munkások ezen az úton a birtokosok osztályába emelkednek" (65. old.).

Más szavakkal: Sax úr reméli, hogy a munkások proletár helyzetük eltolódásával, amit a házszerzésnek elő kellene idéznie, proletár jellegüket is elveszítik és újra meghunyászkodó mamlaszok lesznek, amilyenek ugyancsak háztulajdonos elődeik voltak. Szívleljék meg ezt a proudhonisták.

Sax úr ezek után azt hiszi, hogy megoldotta a szociális kérdést.

„*A javak igazságosabb elosztása*, az a szfinx-talány, amelynek megoldásával már sokan hasztalanul kísérleteztek, nem áll-e így kézzelfogható tényként előttünk, nem szállt-e le ezzel az eszmények világából,

* *A „Volksstaat"-ban még a következő idézetrész szerepel*: „a földbirtok ... csökkenti a számát azoknak, akik a birtokos osztály uralma ellen küzdenek"... — *Szerk.*

hogy a valóság birodalmába lépjen? És ha megvalósítjuk, nem értük-el ezzel egyik legmagasabb célunkat, melyet még *a legszélsőségesebb irányzatú szocialisták is elméleteik tetőpontjául tűznek ki?*" (66. old).

Valóságos szerencse, hogy idáig átrágtuk magunkat. Ez az örömkiáltás ugyanis Sax könyvének a „tetőpontja". Ettől kezdve ismét szép lassan lefelé lejtünk, „az eszmények világából" vissza a sekélyes valóságba, és mikor odalenn megérkezünk, azt látjuk, hogy távollétünk alatt semmi, az égvilágon semmi nem változott meg.

Az első lépést lefelé akkor lejtjük, amikor vezetőnk értésünkre adja, hogy a munkáslakásoknak két rendszere van: az egyik a cottage-rendszer, amelyben minden munkáscsaládnak saját kis háza és lehetőleg kis kertje is van, mint Angliában; a másik a sok munkáslakást magában foglaló nagy épületek bérkaszárnya-rendszere, mint Párizsban, Bécsben stb. A kettő között áll szerinte az Észak-Németországban szokásos rendszer. Nos, a cottage-rendszer lenne ugyan az egyedül helyes és az *egyetlen*, amelyben a munkás megszerezhetné háza tulajdonjogát; a kaszárnya-rendszer azonfelül nagy hátrányokkal jár az egészségre, erkölcsre és házi békére — de sajnos, sajnos, a cottage-rendszer éppen a lakásínség központjaiban, a nagy városokban a telekdrágulás miatt kivihetetlen, s még örülhetünk, ha ott nagy kaszárnyák helyett négyhatlakásos házakat építenek vagy a kaszárnya-rendszer fő hibáit mindenféle építészeti furfanggal enyhítik (71—92. old.).

Ugye jócskán lejjebb vagyunk *már*? A munkások átváltoztatása tőkésekké, a szociális kérdés megoldása, minden munkásnak saját tulajdonában levő háza — mindez odafönn maradt „az eszmények világában"; most már csak azzal kell foglalkoznunk, hogy a cottage-rendszert vidéken bevezessük, a városokban pedig lehetőleg elviselhetően rendezzük be a munkáskaszárnyákat.

A lakáskérdés polgári megoldása tehát bevallottan zátonyra futott — zátonyra futott *a város és falu ellentétén*. És itt eljutottunk a kérdés velejéhez. A lakáskérdés csak akkor oldható meg, ha a társadalom eléggé átalakult ahhoz, hogy a mostani tőkés társadalomban végsőkig kiéleződött város—falu ellentét megszüntetéséhez hozzáláthat. A tőkés társadalom korántsem szüntetheti meg ezt az ellentétet, sőt ellenkezőleg, napról napra kénytelen jobban kiélezni. Ellenben az első modern utopista szocialisták, Owen és Fourier, ezt már helyesen felismerték. Mintaépületeikben a város és falu ellentéte már nincsen meg. Tehát az ellenkezője történik annak, amit Sax úr állít: nem a lakáskérdés megoldása oldja meg egyúttal a szociális kérdést, hanem csak a szociális kérdés megoldásával, vagyis a tőkés termelési mód megszüntetésével válik egyúttal lehetővé a lakáskérdés megoldása. A lakáskérdést megoldani

és a modern nagyvárosokat továbbra is megtartani — fából vaskarika. A modern nagyvárosok azonban csak a tőkés termelési mód megszüntetésével küszöbölhetők ki, ha pedig erre sor kerül, egészen más dolgokról lesz szó, mint hogy minden munkásnak egy saját tulajdonában levő házikót juttassanak.

Eleinte azonban minden szociális forradalomnak úgy kell majd vennie a dolgokat, ahogyan vannak, és a legkirívóbb bajokon a meglevő eszközökkel kell segítenie. Ezen a ponton már láttuk, hogy a lakás*ínségen* rögtön segíteni lehet a vagyonos osztályok tulajdonában levő luxuslakások egy részének kisajátításával és a többibe való betelepítéssel.

Ha mármost Sax úr a továbbiakban újra kimegy a nagyvárosokból, és hosszasan értekezik a városok *mellett* létesítendő munkáskolóniákról, ha ecseteli az ilyen kolóniák minden szépségét, közös „vízvezetékkel, gázvilágítással, lég- vagy melegvízfűtéssel, mosókonyhákkal, szárítóhelyiségekkel, fürdőszobákkal és hasonlókkal", „kisdedóvóval, iskolával, imateremmel" (!), „olvasószobával, könyvtárral . . . kellően tisztes bor- és sörházzal, tánc- és zeneteremmel", minden házba bevezetendő gőzerővel, amely a „termelést bizonyos mértékben a gyárakból visszaviheti a házi műhelybe" — ez mit sem változtat a dolgon. Az általa ecsetelt kolóniát Huber úr vette át közvetlenül a szocialista Owentól és Fourier-tól, s csupán minden szocialista jelleg lehántásával teljesen elpolgáriasította. Ezzel azonban most már igazán utopikus lett. Egyetlen tőkésnek sem érdeke, hogy ilyen kolóniákat létesítsen, aminthogy nincs is a világon sehol ilyen, a franciaországi Guise-en kívül; ezt meg egy fourier-ista építette, nem jövedelmező spekuláció céljából, hanem szocialista kísérletképpen.* Polgári tervkovácsolásának alátámasztására éppígy idézhette volna Sax úr a 40-es évek elején Owen által Hampshire-ben alapított és régen megszűnt „Harmony Hall" nevű kommunista kolóniát.[264]

Ámde ez az egész kolonizációs fecsegés csak suta kísérlet, amellyel a szerző ismét fel akar röpíteni bennünket az „eszmények világába", s amelyet csakhamar el is ejt. Ezután frissen lejtünk újra lefelé. A legegyszerűbb megoldás most az, „hogy a munkáltatók, a gyárosok segítsék a munkásokat megfelelő lakáshoz, akár úgy, hogy maguk állítják elő, akár úgy, hogy a munkásokat saját építkezésre buzdítva és támogatva telket bocsátanak rendelkezésükre, előlegezik az építéshez szükséges tőkét stb." (106. old.). — Így ismét kijutottunk a nagyvárosokból, ahol minderről szó sem lehet, és visszakerültünk vidékre. Sax úr most bebizonyítja, mennyire érdeke magának a gyárosnak, hogy munkásait tűrhető lakásokhoz juttassa, egyrészt mert ez jó

* És végül ez is pusztán a munkáskizsákmányolás fészke lett. Lásd a párizsi „Socialiste"[263] 1886-os évfolyamát. — *Engels jegyzete az 1887-es kiadáshoz.*

tőkebefektetés, másrészt mert a munkásoknak ebből múlhatatlanul „következő felemelkedése ... szükségképpen testi és szellemi munkaerejük növekedését eredményezi, ami természetesen ... nem kevésbé ... a munkáltató javára is szolgál. Ezzel pedig adva is van a helyes szempont az utóbbinak a lakáskérdésben való részvételéhez: ez nyilván folyománya annak a *rejtett társulásnak*, a munkáltató többnyire emberbaráti törekvések leplébe burkolt ama gondoskodásának, hogy munkásai testi és gazdasági, szellemi és erkölcsi jólétét előmozdítsa, ami eredményei folytán – egy rátermett, ügyes, készséges, elégedett és *engedelmes* munkásság felnevelése és biztosítása folytán – anyagilag önmagától kifizetődik" (108. old.).

A „rejtett társulás" frázisa, amellyel Huber[265] „magasabb értelmet" próbált csempészni a polgári filantróp locsogásba, mit sem változtat a dolgon. A vidéki nagy gyárosok, főként Angliában, ilyen frázis nélkül is régen belátták, hogy munkáslakások létesítése nemcsak szükségszerűség, nemcsak magának a gyártelepnek egy része, hanem nagyon jól ki is fizetődik. Angliában ilymódon egész falvak keletkeztek, melyek közül nemegy idővel várossá fejlődött. A munkások azonban, ahelyett hogy hálával viseltettek volna az emberbarát tőkések iránt, kezdettől fogva nagyon sok kivetni valót találtak e „cottage-rendszeren". Nemcsak hogy monopolárakat kell fizetniök a házakért, mert a gyárosnak nincs konkurrense, hanem sztrájk esetén rögtön hajléktalanokká is válnak, mert a gyáros minden további nélkül kiteszi a szűrüket és ezáltal minden ellenállást nagyon megnehezít. Közelebbi részletek „A munkásosztály helyzete Angliában" című munkám 224. és 228. oldalán[266] olvashatók. Sax úr azonban úgy véli, hogy az ilyesmi „cáfolatot alig ha érdemel" (111. old.). Talán nem akarja a munkást házikójának tulajdonához juttatni? Dehogyisnem, mivel azonban „a munkáltatóknak abban a helyzetben kellene lenniök, hogy a lakás fölött mindig rendelkezzenek, mert ha egy munkást elbocsátanak, kell a hely a pótmunkás számára", azért – nos hát, ezért „*a tulajdon visszavonhatóságáról megegyezéssel* kellene ilyen esetekre nézve gondoskodni"! (113. old.)*

* Az angol tőkések Sax úr szívbéli óhajait régóta ebben a tekintetben szintén nemcsak teljesítették már, hanem jóval felül is múlták. 1872 október 14-én, hétfőn, Morpethben a bíróságnak a parlamenti választói névjegyzék összeállítása végett döntenie kellett arról a beadványról, mely 2000 bányásznak a névjegyzékbe való felvételét kérte. Kiderült, hogy a bánya dolgozóinak a zöme a bánya szabályzata szerint az általa lakott házikónak *nem bérlőjeként*, hanem *megtűrt* lakójaként tekintendő és minden felmondás nélkül bármikor az utcára tehető. (A bányatulajdonos és a háztulajdonos természetesen egyazon személy volt.) A bíró úgy döntött, hogy ezek az emberek nem bérlők, hanem *cselédek*, és mint ilyenek, nem jogosultak a névjegyzékbe való felvételre. („Daily News", 1872 október 15.) — *Engels jegyzete.*

Ezúttal váratlanul gyorsan csúsztunk le. Először arról volt szó, hogy a munkásnak lesz egy saját kis háza; aztán megtudjuk, hogy ez a városokban lehetetlen és csak vidéken vihető keresztül; most pedig arról értesülünk, hogy ez a tulajdon vidéken is csupán „megegyezéssel *visszavonható*" tulajdon lenne! Azzal, hogy Sax úr a munkások számára a tulajdonnak ezt az új fajtáját fedezi fel, s „megegyezéssel visszavonható" tőkésekké változtatja őket, szerencsésen ismét megérkeztünk a sík földre, és itt kell megvizsgálnunk, mit tettek a tőkések és egyéb emberbarátok a *valóságban* a lakáskérdés megoldására.

II

Ha hitelt adhatunk Dr. Saxunknak, a tőkés urak már most jelentős mértékben hozzájárultak a lakásínség orvoslásához és bebizonyították, hogy a lakásínség a tőkés termelési mód alapján megoldható.

Sax úr mindenekelőtt utal a — bonapartista Franciaországra! Louis Bonaparte tudvalevőleg a párizsi világkiállítás idején bizottságot nevezett ki, látszólag, hogy az a francia dolgozó osztályok helyzetéről jelentést tegyen, valójában pedig, hogy a császárság nagyobb dicsőségére ezt a helyzetet valóságos paradicsomnak tüntesse fel. És Sax úr *ennek*, a bonapartizmus legkorruptabb kiszolgálóiból álló bizottságnak a jelentésére hivatkozik, különösen mert munkájának eredményei „az e célból kiküldött bizottság *saját kijelentése* szerint meglehetősen teljes képet adnak Franciaországról"! És melyek ezek az eredmények? Az adatokat szolgáltató 89 nagyiparos, illetve részvénytársaság közül 31 *nem* épített munkáslakásokat; a megépített lakásokban Sax saját becslése szerint legföljebb 50–60 000 lélek lakik, és az egy-egy családra eső lakások majdnem kizárólag csak kétszobásak!

Magától értetődik, hogy minden tőkés, akit iparának feltételei — vízierő, a szénbányák fekvése, vasérctelepek és egyéb bányák stb. — egy meghatározott vidékhez kötnek, kénytelen munkásainak lakásokat építtetni, ha ott nincsenek. Aki ebben a „latens társulás" fennállásának bizonyítékát látja, „az ügynek és nagy kihatásának fokozódó megértéséről tanúskodó bizonyságot, sokat ígérő kezdetet" (115. old.), abban nyilván nagyon erősen kifejlődött az a szokás, hogy önmagát rászedje. Egyébként a különböző országok gyárosai ebben is mindenkori nemzeti jellemük szerint különböznek. Pl. Sax úr a 117. oldalon ezt mondja:

„*Angliában* csak *újabban* észlelhető a munkáltatók fokozott tevékenysége ebben az irányban. Kivált a félreeső vidéki telepeken . . . legfőbb

indok, mely a munkáltatókat munkáslakások *építésére készteti*, az a körülmény, hogy a munkásoknak különben gyakran hosszú utat kell megtenniök a legközelebbi helységtől a gyárig és, már kimerülten érkezve oda, nem végeznek kielégítő munkát. De azok száma is nő, akik a viszonyok *mélyebb megértésével* a rejtett társulás minden más elemét is többé-kevésbé kapcsolatba hozzák a lakás*reformmal*, és ennek köszönhetik létrejöttüket ama virágzó kolóniák ... Ashton (Hyde-ban), Ashworth (Turtonban), Grant (Buryben), Greg (Bollingtonban), Marshall (Leedsben), Strutt (Belperben), Salt (Saltaire-ban), Ackroyd (Copleyben) stb. ennek köszönhetik, hogy nevük jól ismert az egész Egyesült Királyságban."

Szent együgyűség és még szentebb tudatlanság! Csak „újabban" építettek az angol vidéki gyárosok munkáslakásokat! Nem, kedves Sax úr, az angol tőkések igazi nagyiparosok, nemcsak a zsebük, hanem a fejük szerint is. Jóval előbb, semmint Németországnak igazi nagyipara volt, ezek a gyárosok már belátták, hogy a vidéki gyáriparban a munkáslakásokra költött összeg az egész befektetett tőkének szükséges része, mely közvetlenül és közvetve nagyon jövedelmező. Jóval előbb, semmint a Bismarck és a német burzsoák közötti harc a német munkásokat megajándékozta az egyesülési joggal, az angol gyárosok, bánya- és kohótulajdonosok már gyakorlatilag tapasztalták, mekkora nyomást fejthetnek ki a sztrájkoló munkásokra, ha egyúttal lakásadóik ezeknek a munkásoknak. Greg, Ashton, Ashworth „virágzó kolóniái" annyira „újabb" keletűek, hogy a burzsoázia már 40 évvel ezelőtt mintaképül kürtölte ki őket, mint ezt magam már 28 évvel ezelőtt megírtam („A munkásosztály helyzete", 228–230. old., jegyzet[267]). Körülbelül ugyanilyen régiek a Marshall- és Akroyd-félék (így írja a nevét ez az úr), a Strutt-féle kolóniák pedig még sokkal régibbek, kezdeteik visszanyúlnak a múlt századba. És mivel Angliában egy munkáslakás átlagos élettartamát 40 évre becsülik, Sax úr az ujjain kiszámíthatja, milyen roskatag állapotban vannak ezek a „virágzó kolóniák". Amellett nagy részük most már nem is vidéken van; az ipar roppant kiterjedése legtöbbjüket annyira körülvette gyárakkal és házakkal, hogy 20 000–30 000 vagy még több lakosú piszkos, kormos városok kellős közepén fekszenek; ami a Sax úr által képviselt német burzsoá tudományt nem gátolja abban, hogy az 1840-es és már egyáltalán nem alkalmazható régi angol dicshimnuszokat még ma is híven elzengje.

És mi több, az öreg Akroyd!* Igaz, ez a derék férfiú vérbeli emberbarát

* *A „Volksstaat"-ban*: És mi több, az öreg A — nem akarom megnevezni, már régóta halott és el van temetve! — *Szerk.*

volt. Annyira szerette munkásait és főként munkásnőit, hogy kevésbé emberbarát konkurrensei Yorkshire-ban azt szokták mondani róla, hogy gyárát csupán saját gyermekeivel üzemelteti! Sax úr persze azt állítja, hogy ezeken a virágzó kolóniákon „a törvénytelen születések egyre ritkábbak" (118. old.). Igen, a *házasságon kívüli* törvénytelen születések; a csinos lányok ugyanis az angol gyárnegyedekben nagyon fiatalon mennek férjhez.

Angliában a munkáslakások létesítése — minden nagyobb vidéki gyár közvetlen közelében és a gyár építésével *egyidejűleg* — hatvan éve és még régebben szabály volt. Mint már említettük, sok ilyen gyárfalu éppenséggel magja lett a később köréje települő egész gyárvárosnak, minden visszássággal, amely egy gyárvárossal együtt jár. Ezek a kolóniák tehát a lakáskérdést nem oldották meg, hanem a maguk vidékén *éppenséggel létrehozták*.

Viszont azokban az országokban, amelyek nagyipari téren csak Anglia után kullogtak és tulajdonképpen csak 1848 óta tudták meg, mi a nagyipar, így Franciaországban és különösen* Németországban egészen más a helyzet. Itt csak óriás kohóművek és gyárak szánják el magukat hosszú habozás után néhány munkáslakás építésére — mint a Schneider-művek Creusotban és a Krupp-művek Essenben. A vidéki gyárosok zöme hagyja, hogy munkásai hőségben, hóban és esőben több mérföldet ügessenek reggel a gyárba és este megint haza. Kivált hegyes vidékeken van ez így — a francia és az elzászi Vogézekben, ugyanígy a Wupper, Sieg, Agger, Lenne és más rajna-vesztfáliai folyók partvidékén. Az Érchegységben is aligha jobb. Ugyanaz a kicsinyes fukarkodás a németeknél, mint a franciáknál.

Sax úr nagyon jól tudja, hogy mind a sokat ígérő kezdet, mind a virágzó kolóniák a semminél is kevesebbet jelentenek. Most tehát megpróbálja a tőkéseknek bebizonyítani, milyen remek járadékokat szerezhetnek munkáslakások építéséből. Más szavakkal, új utat akar nekik mutatni a munkások becsapására.

Először olyan londoni építőtársaságok egész sorának példáját tárja eléjük, melyek részint spekulációs, részint filantróp természetűek, és 4—6 százalék tiszta hozadékot, sőt még többet értek el. Hogy a munkáslakásokba fektetett tőke jól jövedelmez, azt Sax úr nélkül is tudjuk. Hogy nem fektetnek ilyen lakásokba többet, mint amennyit belefektetnek, annak az az oka, hogy a drágább lakások még többet hoznak a tulajdonosnak. Sax úr intelme a tőkésekhez tehát megint nem egyéb üres erkölcsprédikációnál.

Ami mármost azokat a londoni építőtársaságokat illeti, amelyek fényes eredményeit Sax úr olyan hangosan világgá kürtöli, saját felsorolása szerint

---

* *A „Volksstaat"-ban hiányzik ez a szó. — Szerk.*

— és ebben minden tetszőleges építési spekuláció is benne foglaltatik — ezek mindössze 2132 családnak és 706 legényembernek állítottak elő hajlékot, tehát még csak nem is 15 000 léleknek! És efféle gyerekséget merészelnek Németországban komoly ábrázattal nagy eredményeknek feltüntetni, míg csupán London keleti negyedében egymillió munkás él a legnyomorúságosabb lakásviszonyok között. Mindezek a filantróp törekvések igazában olyan szánalmasan semmisek, hogy a munkások helyzetével foglalkozó angol parlamenti jelentésekben soha még csak említés sem történik róluk.

London ismeretének nevetséges hiányáról, amely ezen az egész fejezeten végigvonul, itt nem is akarunk beszélni. Csak egyet. Sax úr úgy véli, hogy a Sohóban a legényotthon azért szűnt meg, mert ezen a környéken „nem lehetett nagyszámú vendégre számítani". Sax úr ugyanis az egész londoni West Endet* egyetlen luxusvárosnak képzeli és nem tudja, hogy a legelőkelőbb utcák tőszomszédságában a legpiszkosabb munkásnegyedek vannak, amelyekhez például a Soho is tartozik. A sohoi mintaotthon, amelyről beszél és amelyet már 23 évvel ezelőtt ismertem, eleinte tömeges látogatottságnak örvendett, de aztán megszűnt, mert senki sem bírta ki benne. Pedig ez még egyike volt a legjobbaknak.

Hanem a mulhouse-i munkásváros Elzászban — az mégiscsak eredmény?

A mulhouse-i munkásváros a kontinentális burzsoák nagy díszparipája, akárcsak Ashton, Ashworth, Greg és társainak valaha virágzó kolóniái az angol burzsoáké. Sajnos, ez nem „rejtett" társulás terméke, hanem a második francia császárság és az elzászi kapitalisták nyílt társulásáé. Egyike volt Louis Bonaparte szocialista kísérleteinek, amelyhez az állam előlegezte a tőke egyharmadát. Tizennégy év alatt (1867-ig) 800 kis házacskát épített, olyan tökéletlen rendszerrel, mely Angliában, ahol ehhez jobban értenek, elképzelhetetlen, és ezek magasabb házbér havi lefizetése ellenében 13—15 év után kerülnek a munkás tulajdonába. A tulajdonszerzésnek ezt a módját, melyet — mint látni fogjuk — angol szövetkezeti építőtársaságok már régen bevezettek, az elzászi bonapartistáknak nem kellett felfedezniök. A házvételi lakbérfelár az angolhoz viszonyítva meglehetősen nagy; a munkás például, miután 15 év alatt lassanként lefizetett 4500 frankot, olyan házat kap, amely 15 évvel ezelőtt 3300 frankot ért. Ha a munkás el akar költözni, vagy csak egyetlen havi fizetéssel hátralékban marad (amely esetben kilakoltatható), az eredeti házérték 6 $^{2}/_{3}$ százalékát számítják fel neki évi lakbérként (pl. 3000 frank házértéknél havi

* — Nyugati Negyedet — *Szerk.*

17 frankot) és a maradékot kifizetik neki, de *egyetlen fillér kamat nélkül.* Hogy a társaság emellett, az „államsegélytől" eltekintve is, megtollasodhat, magától értetődik; éppígy magától értetődik, hogy az ilyen körülmények között szolgáltatott lakások — már csak azért is, mert a város peremén, félig vidéki módra épülnek — jobbak a város belsejében levő ósdi bérkaszárnya-lakásoknál.

Arról a pár nyomorúságos németországi kísérletről, amelyeknek silányságát maga Sax úr is elismeri a 157. oldalon, egy szót sem szólunk.

Mit bizonyítanak mármost mindezek a példák? Egyszerűen azt, hogy munkáslakások létesítése, még ha nem is tiporják lábbal az egészségvédelem összes törvényeit, tőkés szempontból jövedelmező. Ezt azonban sohasem vitatta senki, ezt mindannyian tudtuk eddig is. *Minden* tőkebefektetés, amely szükségletet elégít ki, ésszerű kezelés mellett kifizetődik. A kérdés éppen ez: miért áll fenn a lakásínség *ennek ellenére*, miért nem gondoskodnak a tőkések ennek ellenére elegendő egészséges munkáslakásról? Itt pedig Sax úr újra csak intelmeket tud intézni a tőkéhez, de a válasszal adós marad. Az igazi választ erre a kérdésre már fentebb megadtuk.

A tőke, ezt most már végleg megállapítottuk, nem is *akarja* a lakásínséget megszüntetni, még ha tudná sem. Csak két más kivezető út marad: a munkások önsegélye és az államsegély.

Sax úr, az önsegély lelkes tisztelője, a lakáskérdés terén is csodákat tud erről regélni. Sajnos, kénytelen mindjárt bevezetőben elismerni, hogy az önsegély csak ott érhet el valamit, ahol a cottage-rendszer vagy fennáll vagy keresztülvihető, tehát megintcsak vidéken; a nagy városokban, Angliában is, csak igen csekély mértékben. Ilyenkor, sóhajtja Sax úr, „a reform ezen az úton" (az önsegély útján) „csak *kerülővel*, tehát *mindig* csak tökéletlenül hajtható végre, nevezetesen csak annyiban, amennyiben a saját tulajdon elvének a lakás minőségére visszaható ereje van". Ezt is kétségbe lehetne vonni; mindenesetre a „saját tulajdon elve" szerzőnk stílusának „minőségére" egyáltalán nem hatott vissza reformáló erővel. Ennek ellenére az önsegély Angliában olyan csodákat vitt véghez, „hogy mindent *messze túlszárnyal*, ami ott a lakáskérdés megoldására más irányban történt". Az angol „building societykról"* van szó, amelyeket Sax úr kivált azért is tárgyal hosszadalmasabban, mert „lényegük és működésük felől általában nagyon elégtelen vagy téves nézetek terjedtek el. Az angol building society semmiképpen sem ... építőtársaság vagy építőszövetkezet, hanem inkább ... mondjuk »házvételi egyesületnek« volna

* — „építkezési társaságokról" — *Szerk.*

nevezhető; olyan egyesület, amelynek célja az, hogy a tagok rendszeres járulékaiból alapot gyűjtsön és abból a befolyt összegek mértéke szerint kölcsönt adjon a tagoknak egy-egy ház megvásárlására... A building society tehát a tagok egy része számára takarékegylet, a többiek számára kölcsönpénztár. — A building society ilyenformán a munkás szükségleteihez szabott jelzáloghitel-intézet, amely főként ... a munkások megtakarított pénzét ... a betevők osztályostársainak juttatja házvásárlás vagy építés céljából. Mint feltételezhető, ezeket a kölcsönöket az illető ingóság megterhelése ellenében olymódon folyósítják, hogy törlesztésük rövid részletfizetésekben történik, amelyek a kamatot és a törlesztést egyesítik magukban... A kamatot a betevőknek nem fizetik ki, hanem mindig *kamatos kamattal javukra* írják... A betétek és a felgyűlt kamatok ... havi felmondás ellenében bármely pillanatban visszakövetelhetők" (170—172. old.). „Angliában több mint 2000 ilyen egylet van ... a bennük felgyülemlett tőke mintegy 15 millió font sterling, és mintegy 100 000 *munkás*család jutott ezen az úton már saját otthonhoz; ez olyan szociális vívmány, amelyhez foghatót bizonyára nem egykönnyen találunk" (174. old.).

Fájdalom, a „de" itt is nyomban utána kullog.

„A kérdés tökéletes megoldását azonban ezzel még *korántsem érték el*, már csak azért sem, mert a házvétel csak a *jobbmódú* munkások ... előtt áll nyitva... Nevezetesen az egészségügyi szempontokat gyakorta nem veszik eléggé figyelembe" (176. old.).

A kontinensen „az ilyen egyesületeknek ... csak csekély térhódítási lehetőségük van". Feltételük a cottage-rendszer, amely itt csak vidéken áll fenn; vidéken azonban a munkások még nem eléggé fejlettek az önsegélyhez. Másrészt a városokban, ahol igazi építőszövetkezetek jöhetnének létre, „különféle igen nyomós és komoly akadályok állanak útjukba" (179. old.). Tudniillik csak cottage-okat tudnának építeni, ez pedig a nagy városokban nem lehetséges. Röviden, „a szövetkezeti önsegélynek ez a formája ... a mai viszonyok között — és alkalmasint a közeljövőben is még — aligha játszhat vezető szerepet a szóbanforgó kérdés megoldásában". Ezek az építőszövetkezetek ugyanis még „az első, kifejletlen kezdet szakaszában" leledzenek. „Áll ez még Angliára is" (181. old.).

Tehát: a tőkések nem *akarják* és a munkások nem *tudják*. És ezzel le is zárhatnók ezt a fejezetet, ha nem kellene okvetlenül némi tájékoztatást adnunk az angol building societykről, amelyeket Schulze-Delitzsch színezetű burzsoák folyvást követendő például állítanak munkásaink elé.

Ezek a building societyk nem munkástársaságok és fő céljuk sem az, hogy munkásokat saját házhoz juttassanak. Ellenkezőleg, látni fogjuk, hogy ez csak nagyon kivételesen történik. A building societyk lényegében spekulációs jellegűek, a kicsik, amelyekkel elkezdődött a dolog, éppúgy, mint nagy utánzóik. Valamelyik kocsmában, rendszerint a kocsmáros biztatására, akinél aztán a heti gyűléseket tartják, néhány törzsvendég és ezek barátai, szatócsok, segédek, kereskedelmi utazók, kisiparosok és más kispolgárok — elvétve egy gépgyári szakmunkás vagy osztályának arisztokráciájához tartozó egyéb munkás — építőszövetkezetté állnak össze; a közvetlen indítóok rendszerint az, hogy a kocsmáros aránylag olcsón megszerezhető telket szimatolt ki a szomszédságban vagy egyebütt. A tagok többségét foglalkozása nem köti egy meghatározott környékhez; még a szatócsok és kézművesek közül is soknak csak üzlethelyisége van a városban, nem lakása; aki csak teheti, szívesebben lakik künn, mint a füstös városban. A telket megvásárolják és felépítik rá a lehetséges számú cottage-ot. A tehetősebbek hitele lehetővé teszi a vételt, a heti járulékok néhány kis kölcsönnel együtt fedezik az építés heti költségeit. Azok a tagok, akik saját házra spekulálnak, sorshúzás útján jutnak az elkészült cottage-okhoz, és a megfelelő házbér-felár törleszti a vételárat. A fennmaradó cottage-okat bérbe adják vagy eladják. Az építőtársaság pedig, ha jó üzleteket csinál, kisebb-nagyobb vagyont gyűjt, amely a tagoké marad, amíg járulékaikat fizetik, ezt aztán időről időre, vagy a társaság feloszlásakor elosztják. Ez a pályafutása tíz angol építőtársaság közül kilencnek. A többiek nagyobb társaságok, melyek néha politikai vagy filantróp ürüggyel alakulnak; ezeknek fő célja azonban végül mindig az, hogy a *kispolgárság* megtakarított pénzének telekspekuláció útján jelzáloggal biztosított, jól kamatozó és osztalékot ígérő előnyös befektetést juttasson.

Hogy milyen kliensekre spekulálnak ezek a társaságok, mutatja a legnagyobbakhoz tartozó, sőt talán éppen a legnagyobb ilyen társaság prospektusa. A Birkbeck Building Society (29 and 30, Southampton Buildings, Chancery Lane, London), amelynek bevételei fennállása óta több mint 10,5 millió font sterlingre (70 millió tallérra) rúgnak, s amely több mint 416 000 font sterlinget helyezett el a bankban és állampapírokban, jelenleg pedig 21 441 tagja és letéteményese van, a következőképpen mutatkozik be a közönségnek:

„A legtöbb ember ismeri a zongoragyárosok úgynevezett hároméves rendszerét, amely szerint mindenki, aki három évre zongorát bérel, ez idő leteltével annak tulajdonosává lesz. E rendszer bevezetése előtt

szerény jövedelmű emberek számára csaknem ugyanolyan nehéz volt egy jó zongorának, mint egy saját háznak a megszerzése; évről évre fizettek a zongorabérletért és kétszer-háromszor annyi pénzükbe került, mint amennyit a zongora megért. De ami zongorák esetében lehetséges, az házak esetében is lehetséges... Mivel azonban egy ház többe kerül egy zongoránál ... hosszabb idő kell hozzá, hogy házbérrel letörlesszék a vételárat. Ennélfogva az igazgatók London és külvárosai különböző részeiben megállapodásokat kötöttek háztulajdonosokkal, s ezáltal módjukban áll a Birkbeck Building Society tagjai és mások részére nagy választékban a legkülönbözőbb városrészekben házakat felajánlani. A rendszer, amely szerint az igazgatók eljárni szándékoznak, ez: $12\,^1/_2$ évre adják bérbe a házakat, mely idő leteltével, ha a házbért rendszeresen megfizetik, a ház korlátlan tulajdona lesz a bérlőnek anélkül, hogy bármely további fizetést kellene teljesítenie... A bérlő rövidebb lejárati időt is kiköthet magasabb, vagy hosszabbat alacsonyabb bérösszeg mellett... *Szerény jövedelmű emberek, kereskedelmi alkalmazottak és segédek* stb. rögtön függetleníthetik magukat minden háziúrtól, ha a Birkbeck Building Society tagjai lesznek."

Ez eléggé világos beszéd. Munkásokról szó sincs, hanem szerény jövedelmű emberekről, kereskedelmi alkalmazottakról és segédekről stb.; tetejébe még azt is feltételezik, hogy az ügyfeleknek rendszerint *már van zongorájuk*. Itt csakugyan nem munkásokról van szó, hanem kispolgárokról és olyanokról, akik azokká akarnak válni *és válhatnak is*; olyan emberekről, akiknek jövedelme, ha bizonyos határok között is, rendszerint lassanként emelkedik, mint a kereskedelmi alkalmazottaké és más hasonló foglalkozásúaké, míg a munkások jövedelme összegszerűleg legjobb esetben ugyanaz marad, valójában azonban családja növekedésével és annak növekvő szükségleteivel arányban esik. Valóban, csak kevés munkás vehet kivételesen részt az ilyen társaságokban. Egyrészt túlságosan csekély a jövedelmük, másrészt túl bizonytalan ahhoz, hogy $12\,^1/_2$ évre kötelezettségeket vállalhassanak. Az a kevés kivétel, amelyre ez nem áll, vagy a legjobban fizetett munkásokból, vagy gyári művezetőkből kerül ki.*

* Ide még egy kis adalékot sajátlag a londoni építőtársaságok üzletviteléhez. Csaknem egész London területe tudvalevőleg körülbelül egy tucat arisztokrata tulajdonában van, köztük a legelőkelőbbek Westminster, Bedford, Portland stb. hercegei. Ezek az egyes háztelkeket eredetileg 99 évre adták bérbe, s ez idő elteltével visszakapják telküket mindazzal, ami rajta áll. A házakat most rövidebb időre, pl. 39 évre adják bérbe az úgynevezett repairing lease alapján, amely szerint a bérlő köteles a házat lakható állapotba hozni és abban megtar-

Egyébként mindenki látja, hogy Mulhouse munkásvárosának bonapartistái csak nyomorúságos majmolói ezeknek az angol kispolgári építőtársaságoknak. Csak éppen a bonapartisták a nekik nyújtott államsegély ellenére sokkal jobban becsapják ügyfeleiket, mint az építőtársaságok. Feltételeik általában kevésbé méltányosak, mint az Angliában átlagosan érvényesek, és míg Angliában minden részletfizetés után kamatot és kamatos kamatot számítanak s egyhavi felmondásra vissza is fizetik, addig a mulhouse-i gyárosok zsebre vágják a kamatot és kamatos kamatot és csak a kemény ötfrankosokban befizetett összeget térítik vissza. Ezen a különbségen pedig senki sem fog jobban csodálkozni Sax úrnál, akinek könyvében mindez benne van, csak ő nem tud róla.

A munkások önsegélye tehát szintén nem ér semmit. Marad az államsegély. Mit nyújthat nekünk Sax úr ebben a vonatkozásban? Háromfélét:

„Először is az államnak gondolnia kell azzal, hogy törvényhozásában és közigazgatásában megfelelően javítsa, illetve kiküszöbölje mindazt, ami valamilyen módon növelhetné a dolgozó osztályok lakásínségét" (187. old.).

Vagyis: az építési törvényhozás felülvizsgálata és az építőipar szabadjára engedése, hogy olcsóbban lehessen építkezni. Angliában azonban az építési törvényhozást minimumra csökkentették, az építőipar szabad, mint a madár, mégis van lakásínség. Amellett Angliában ma olyan olcsón építenek, hogy a házak inognak, ha egy kordé arra jár, és naponta beomlik néhány. Éppen tegnap, 1872 október 25-én, Manchesterben egyszerre hat ház omlott össze és okozott hat munkásnak súlyos sérüléseket. Tehát ez sem segít.

„Másodszor, az államhatalomnak meg kell akadályoznia, hogy egyének szűkkeblű önzéséből a bajt továbbterjesszék vagy újra előidézzék."

Tehát: a munkáslakások egészségügyi és építészetrendészeti felügyeletét,

---

tani. Mihelyt a szerződés létrejött, a telektulajdonos elküldi építészét és a kerületi építésrendészet felügyelőjét (surveyor) házszemlére és a szükséges tatarozási munkák megállapítására. Ezek gyakran olyan terjedelműek, hogy az egész homlokfalat, tetőt stb. meg kell újítani. A bérlő erre biztosítékként letétbe helyezi a bérleti szerződést egy építőtársaságnál és ettől megkapja a szükséges pénzt – 130–150 font sterling évi bérnél 1000 font sterlinget vagy többet is – mint előleget az ő költségére eszközlendő építéshez. Ezek az építőtársaságok tehát fontos közbülső láncszemek lettek egy olyan rendszerben, amelynek célja, hogy a nagy telektulajdonos arisztokraták tulajdonában levő londoni házakat fáradság nélkül és a közönség költségére mindig újjáépítsék és lakható állapotban tartsák. És ez legyen a lakáskérdés megoldása a munkások számára! – *Engels jegyzete az 1887-es kiadáshoz.*

a hatóságokat jogosítsák fel arra, hogy az egészségre veszélyes és összeomlással fenyegető lakásokat lezárja, ami Angliában 1857 óta megtörtént. De hogyan történt ott? Az első, 1855-ös törvény (Nuisances Removal Act*), mint Sax úr maga elismeri, „holt betű" maradt, éppúgy a második, 1858-as (Local Government Act**) (197. old.). Ezzel szemben Sax úr azt hiszi, hogy a harmadik, az Artisans' Dwellings Act***, amely csak tízezer lakoson felüli városokra vonatkozik, „bizonyára kedvező tanúságot tesz a brit parlamentnek szociális kérdéseket illető nagymérvű belátásáról" (199. old.), holott ez az állítás ismét csak „kedvező tanúságot tesz" arról, hogy Sax úrnak sejtelme sincs az angol „kérdésekről". Hogy Anglia „szociális kérdésekben" sokkal előbbre van a kontinensnél, magától értetődik; hiszen a modern nagyipar szülőhazája, itt fejlődött ki a tőkés termelési mód a legszabadabban és a legmesszebbmenően, következményei itt mutatkoznak legkirívóbban, ezért előbb is hatnak vissza a törvényhozásra. Legjobb bizonyítéka ennek a gyári törvényhozás. De ha Sax úr azt hiszi, hogy egy parlamenti törvényt csak be kell iktatni ahhoz, hogy mindjárt gyakorlatilag is alkalmazzák, roppantul téved. S ez egyik parlamenti törvényre sem áll inkább (az egy Workshops' Act° kivételével), mint éppen a helyi közigazgatásról szóló törvényre. A törvény végrehajtását a városi hatóságokra ruházták, amelyek csaknem mindenütt Angliában mindenfajta vesztegetésnek, családi részlehajlásnak és jobberynek°° elismert gócpontjai. E városi hatóságok közegei, mivel állásukat mindenféle családi szempontoknak köszönhetik, vagy nem képesek vagy nincs is szándékukban az ilyen szociális törvényeket végrehajtani; viszont éppen Angliában a szociális törvényhozás előkészítésével és végrehajtásával megbízott állami hivatalnokok többnyire szigorú kötelességteljesítésükkel tűnnek ki — ha ma csekélyebb mértékben is, mint 20—30 évvel ezelőtt. A városi tanácsokban az egészségtelen és beomlással fenyegető lakások tulajdonosai csaknem mindenütt közvetlenül vagy közvetve erősen képviselve vannak.

---

* — Közegészségi és közbiztonsági ártalmak kiküszöböléséről szóló törvény — *Szerk.*

** — A helyi közigazgatásról szóló törvény — *Szerk.*

*** — A kézművesek lakásáról szóló törvény — *Szerk.*

° — Műhelyekről szóló törvény — *Szerk.*

°° Jobbery: valamely közhivatal felhasználása a hivatalnok vagy családja személyes előnyére. Ha pl. az állami távírda főnöke valamelyik országban csendestárs lesz egy papírgyárban, ennek a gyárnak fát szállít erdőiből, aztán papírt rendel nála a távírda irodái számára, ez ugyan meglehetősen kicsi, de annyiban egészen szép job, hogy a jobbery elvének teljes megértéséről tanúskodik; mint az egyébként Bismarcknál magától értetődő és várható volt. — *Engels jegyzete.* (A „Volksstaat"-ban a jegyzet utolsó mondatának vége nem szerepelt. — *Szerk.*)

A városi tanácsosok kis kerületek szerinti megválasztása a megválasztottakat a legkicsinyesebb helyi érdekektől és befolyásoktól teszi függővé; ha egy városi tanácsos azt akarja, hogy újra megválasszák, sohasem merészkedhet amellett szavazni, hogy ezt a törvényt az ő választókerületére alkalmazzák. Érthető tehát, milyen ellenszenvvel fogadták a helyi hatóságok ezt a törvényt csaknem mindenütt, s hogy eddig csak a legbotrányosabb esetekre alkalmazták — s ott is többnyire csak egy már kitört járvány következtében, mint tavaly Manchesterben és Salfordban a himlőjárvány alkalmával. A belügyminiszterhez való fellebbezés eddig csak ilyen esetekben ért valamit, aminthogy minden *liberális* kormánynak az az elve Angliában, hogy szociális reformtörvényeket csak végső szükség esetén indítványozzon, és a már létezőket, ha csak lehetséges, egyáltalán ne hajtsa végre. A kérdéses törvénynek, mint Angliában sok egyébnek, csak az a jelentősége, hogy munkások által irányított vagy szorongatott kormány kezében, amely végre valóban alkalmazni fogja, hatalmas fegyver lesz arra, hogy a jelenlegi szociális állapoton rést üssön.

„Harmadszor", Sax úr szerint az államhatalom „minden rendelkezésére álló pozitív intézkedést a legátfogóbb mértékben tegyen meg a fennálló lakásínség orvoslására."

Szóval építsen kaszárnyákat, „igazi mintaépületeket" „alantas tisztviselői és szolgái" számára (de hiszen ezek nem munkások!) és „a dolgozó osztályok lakásainak megjavítása céljából nyújtson kölcsönöket községi képviseleteknek, társaságoknak és magánosoknak is" (203. old.), mint ez Angliában a Public Works Loan Act* értelmében történik, és mint azt Louis Bonaparte Párizsban és Mulhouse-ban tette. De a közmunkakölcsöntörvény szintén csak papíron létezik, a kormány csak legföljebb 50 000 font sterlinget bocsát a megbízottak rendelkezésére, ami legföljebb 400 cottage építésére elegendő, ez tehát 40 év alatt 16 000 cottage, azaz legföljebb 80 000 léleknek való lakás — egy csöpp a tengerben! Még ha feltételezzük is, hogy 20 év múlva a bizottság anyagi erői a visszafizetések folytán megkétszereződnek, tehát a hátralevő húsz évben további 40 000 lélek számára építenek lakásokat, az is csak egy csöpp a tengerben. És minthogy a cottage-ok átlagban csak 40 évig tartanak, 40 év múlva a folyósítható 50 000 vagy 100 000 font sterlinget évenként az összeomló legrégibb cottage-ok pótlására kell fordítani. Erről mondja Sax úr a 203. oldalon,

* — Közmunkákra nyújtandó kölcsönről szóló törvény — *Szerk.*

hogy az elv gyakorlatilag helyes és „korlátlan mértékben is" megvalósítható! És ezzel a vallomással, hogy az állam „korlátlan mértékben" jóformán semmit sem teljesített még Angliában sem, Sax úr be is fejezi könyvét, miután még egy erkölcsi prédikációt ereszt meg valamennyi érdekelthez.*

Hogy a mai állam a lakásbajokat nem tudja és nem is akarja orvosolni, az napnál világosabb. Az állam nem más, mint a birtokos osztályok, a földbirtokosok és tőkések szervezett együttes hatalma a kizsákmányolt osztályokkal, a parasztokkal és munkásokkal szemben. Amit az egyes tőkések (és itt csak ezekről lehet szó, mert ebben a kérdésben az érdekelt földbirtokos is mindenekelőtt tőkés-mivoltában szerepel) nem akarnak, az államuk sem akarja. Ha tehát az *egyes* tőkések, bár sajnálkoznak a lakásínségen, alig vehetők rá arra, hogy legijesztőbb következményeit felületesen eltussolják, az összkapitalista, az állam sem fog sokkal többet tenni. Legföljebb arról fog gondoskodni, hogy a felületes eltussolás már szokássá vált fokát mindenütt egyöntetűen biztosítsák. És láttuk, hogy csakugyan ez történik.

De felmerülhet az az ellenvetés, hogy Németországban még nem uralkodnak a burzsoák, Németországban az állam még bizonyos fokig függetlenül a társadalom fölött lebegő hatalom, amely éppen ezért a társadalom összérdekeit képviseli, nem pedig egyetlen osztályéit. Az *ilyen* állam valóban tehet egyet-mást, amit a burzsoá állam nem tehet meg; tőle szociális téren is egészen más dolgokat lehet elvárni.

Így beszélnek a reakciósok. Valójában azonban Németországban is az állam, fennálló formájában, szükségszerű terméke a társadalmi alapzatnak, amelyből kinőtt. Poroszországban — és Poroszország most a mérvadó — a még mindig erős nagybirtokos nemesség mellett van egy viszonylag fiatal és főleg rendkívül gyáva burzsoázia, amely eddig sem a közvetlen politikai uralmat nem vívta ki, mint Franciaországban, sem a többékevésbé közvetettet, mint Angliában. A két osztály mellett azonban

* Újabban az angol parlamenti törvényekben, amelyek a londoni építési hatóságoknak megadják a kisajátítási jogot új utcák építése céljából, némi tekintettel vannak az ilymódon kilakoltatott munkásokra. Beiktatják a törvénybe azt a rendelkezést, hogy az újonnan létesítendő épületeknek alkalmasaknak kell lenniök az addig e helyen lakó néposztályok befogadására. Így hát nagy, öt-hatemeletes bérkaszárnyákat építenek munkások számára a legértéktelenebb telkeken és ezzel eleget tesznek a törvény betűjének. Hogy ez — a munkásoknak egészen szokatlan és a régi londoni viszonyok közepette teljességgel idegenszerű berendezkedés — hogyan fog beválni, majd meglátjuk. Legjobb esetben azonban az új építkezések által valóban hajléktalanná vált munkásoknak alig egynegyede talál itt elhelyezést. — *Engels jegyzete az 1887-es kiadáshoz.*

van egy gyorsan növekedő, szellemileg nagyon fejlett és napról napra egyre inkább szervezkedő proletariátus. Itt tehát a régi abszolút monarchia alapfeltétele, a földbirtokos nemesség és a burzsoázia közötti egyensúly mellett megtaláljuk a modern bonapartizmus alapfeltételét: a burzsoázia és proletariátus közötti egyensúlyt. Mind a régi abszolút, mind a modern bonapartista monarchiában azonban a valóságos kormányhatalom egy külön tiszti és hivatalnoki kaszt kezében van, amely Poroszországban részint önmagából, részint a hitbizományi kisnemességből, ritkábban a nagybirtokos nemességből, legkisebb részben a burzsoáziából egészül ki. Ez a kaszt a társadalmon kívül és úgyszólván azon felül állónak látszik, s ennek az önállósága adja meg az államnak az önállóság látszatát a társadalommal szemben.

Az az államforma, amely Poroszországban (és példájára Németország új birodalmi alkotmányában) ezekből az ellentmondásos társadalmi állapotokból szükségszerű következetességgel kifejlődött, a látszatalkotmányosság; ez a forma a régi abszolút monarchia mostani felbomlási formája és egyszersmind a bonapartista monarchiának is létformája. Poroszországban a látszatalkotmányosság 1848-tól 1866-ig csak leplezte és enyhítette az abszolút monarchia lassú rothadását. 1866 és kivált 1870 óta azonban a társadalmi állapotok átalakulása és ezzel a régi állam felbomlása mindenki szeme láttára és roppantul növekvő mértékben megy végbe. Az iparnak és főként a tőzsdei szédelgésnek gyors fejlődése minden uralkodó osztályt belerántott a spekuláció forgatagába. Az 1870-ben Franciaországból importált nagyméretű korrupció hallatlan gyorsasággal terjed. Strousberg és Péreire kalapot emelhetnek egymás előtt. Miniszterek, tábornokok, fejedelmek és grófok felveszik a versenyt a részvényüzérkedésben a legdörzsöltebb tőzsdés zsidókkal, és az állam azzal ismeri el egyenlőségüket, hogy a tőzsdés zsidókat tömegesen bárósítja. A répacukorgyártással és pálinkafőzéssel már jó ideje iparosult vidéki nemesség régen elfelejtette a hajdani szolíd időket és nevével minden szolíd és nem-szolíd részvénytársaság igazgatóinak névsorát duzzasztja. A bürokrácia egyre inkább lenézi a pénztárhiányt mint fizetése megjavításának egyetlen eszközét; faképnél hagyja az államot és sokkal jövedelmezőbb állásokra vadászik az iparvállalatok igazgatóságaiban; akik hívek maradnak a hivatalhoz, feljebbvalóik példáját követve részvényekkel spekulálnak, vagy „részesedést" biztosítanak maguknak vasúti társaságoknál stb. Még az is joggal feltételezhető, hogy egynémely spekulációban a hadnagyok kacsója is benne van. Szóval a régi állam minden elemének bomlása, az abszolút monarchiának bonapartista monarchiává alakulása javában folyik, s a legközelebbi

nagy kereskedelmi és ipari válsággal nemcsak a mostani szédelgés, hanem a régi porosz állam is összeomlik.*

És ez az állam, amelynek nem-polgári elemei napról napra jobban elpolgáriasodnak, oldaná meg a „szociális kérdést" vagy akár csak a lakáskérdést? Ellenkezőleg. A porosz állam minden gazdasági kérdésben egyre inkább martalékává válik a burzsoáziának; és ha a törvényhozás 1866 óta gazdasági téren nem igazodott még jobban a burzsoázia érdekeihez, mint ahogy az történt, ki a hibás ebben? Főként maga a burzsoázia, amely először is túlságosan gyáva ahhoz, hogy követeléseit erélyesen képviselje, másodszor pedig minden engedmény ellen berzenkedik, mihelyt ez az engedmény egyúttal a fenyegető proletariátusnak is új fegyvereket ad a kezébe. És ha az államhatalom, azaz Bismarck, saját házi proletariátust próbál magának szervezni, hogy azzal a burzsoázia politikai tevékenységét féken tartsa, mi más ez, mint szükségszerű és jól ismert bonapartista eszközöcske, amely a munkásokkal szemben semmi egyébre nem kötelez, csak néhány *jóakaratú szólamra* és legföljebb *minimális* államsegélyre építőtársaságok esetében à la Louis Bonaparte**.

A legjobb bizonyíték arra, hogy mit várhatnak a munkások a porosz államtól, azoknak a francia milliárdoknak a felhasználása,[268] amelyek a porosz államgépezet önállóságának a társadalommal szemben újabb, rövid lejáratú haladékot adtak. Vajon felhasználtak-e ezekből a milliárdokból egy tallért is arra, hogy fedélhez juttassák az utcára dobott berlini munkáscsaládokat? Ellenkezőleg. Az ősz beálltával maga az állam bontatta le azt a néhány nyomorúságos barakkot, amely nyáron át szükséglakásul szolgált nekik. Az ötmilliárd elég szaporán vándorol az enyészet útján erődökre, ágyúkra és katonákra; és tompafői Wagner[269], valamint az Ausztriával folytatott Stieber-konferenciák[270] ellenére a milliárdokból annyit sem fognak juttatni a német munkásoknak, amennyit Louis Bonaparte juttatott a franciáknak azokból a milliókból, amelyeket Franciaországtól ellopott.

* Ami ma, 1886-ban is még összetartja a porosz államot és annak alapzatát, a nagybirtok és az ipari tőke védővámokkal megpecsételt szövetségét, pusztán a félelem az 1872 óta számban és osztálytudatban hatalmasan megnövekedett proletariátustól. — *Engels jegyzete az 1887-es kiadáshoz.*

** — Louis Bonaparte módjára — *Szerk.*

III

Valójában a burzsoáziának csak egy módszere van arra, hogy a lakáskérdést a *maga* módján megoldja — azaz csak úgy tudja megoldani, hogy a megoldás a kérdést mindig újratermeli. Ennek a módszernek neve: „*Haussmann*".

„Haussmann" alatt itt nemcsak a párizsi Haussmann sajátosan bonapartista módszerét értem, amely abban áll, hogy a szűk munkásnegyedeket hosszú, egyenes és széles utcákkal átvágják és mindkét oldalról nagy luxusépületekkel közrefogják, amivel a barikádharcok megnehezítésének stratégiai célján kívül még azt is el akarták érni, hogy a kormánytól függő sajátosan bonapartista építőipari proletariátust teremtsenek és a várost merő luxusvárossá változtassák. „Haussmann" alatt azt az általánossá vált gyakorlatot értem, amely abban áll, hogy áttörik a munkáskerületeket, kivált ha nagyvárosaink központjában fekszenek — akár közegészségügyi és városszépítési szempontok, vagy a központi fekvésű nagy üzlethelyiségek iránti kereslet miatt, akár a közlekedés szükségletei, például vasutak, utcák létesítése stb. érdekében történt is. Az eredmény mindenütt ugyanaz, ha mégoly különböző is az indíték: a legbotrányosabb utcák és szűk sikátorok eltűnnek — miközben a burzsoázia önmagát ünnepli ezért a hallatlan sikerért —, máshol azonban nyomban újra keletkeznek, gyakran a közvetlen szomszédságban.

A „Munkásosztály helyzete Angliában" című munkámban leírtam Manchestert, ahogyan 1843-ban és 1844-ben festett.[271] Azóta a város kellős közepén áthaladó vasutakkal, új utcák létesítésével, nagy köz- és magánépületek emelésével az ott leírt kerületek közül a legrosszabbakat áttörték, levegősebbé tették és megjavították, némelyiket egészen el is söpörték, noha sok közülük — az azóta megszigorított egészségrendészeti felügyelettől eltekintve — még mindig ugyanolyan, vagy még rosszabb állapotban levő épületekből áll, mint akkor. Viszont, a város roppant terjeszkedése folytán — lakossága azóta több mint felével megnövekedett — nemegy, akkor még levegős és tiszta kerület ma éppolyan szűk, piszkos és túlzsúfolt, mint akkor a legrosszabb hírű városrészek voltak. Íme csak egy példa: könyvemben a 80. oldalon[272] és a következőkön a Medlock folyó völgyében fekvő egyik házcsoportot írtam le, amely Kis-Írország (Little Ireland) néven már évek óta szégyenfoltja volt Manchesternek. Kis-Írország régen eltűnt; helyén ma magas alapzaton egy pályaudvar emelkedik; a burzsoázia kérkedve hivatkozott Kis-Írország szerencsés, végleges eltüntetésének nagy diadalára. Erre a múlt nyáron hatalmas

árvíz következett be, aminthogy egyáltalán a gátak közé szorított folyók nagyvárosainkban évről évre könnyen megmagyarázható okokból nagyobb árvizeket idéznek elő. S ekkor kiderült, hogy Kis-Írország korántsem tűnt el a föld színéről, csak éppen az Oxford Road déli oldaláról az északi oldalra helyeződött át és ott még mindig virul. Hallgassuk meg, mit ír erről a „Manchester Weekly Times", a manchesteri radikális burzsoázia lapja, 1872 július 20-i számában:

„A Medlock völgyében lakókra múlt szombaton zúdult szerencsétlenségnek remélhetőleg lesz *egy* jó következménye: hogy a nyilvánosság figyelme ráterelődik a közegészség valamennyi törvényének arra a kézzelfogható megcsúfolására, amelyet ott a városi tisztviselők és a városi egészségügyi bizottság orra előtt már oly régóta eltűrnek. Tegnapi számunk egy kemény, de még mindig túlságosan enyhe cikkben leplezte le a Charles Street és a Brook Street néhány, az árvíztől elért pincelakásában uralkodó gyalázatos állapotokat. A cikkünkben említett udvarok egyikének pontos megszemlélése után módunkban áll valamennyi ott közölt adatunkat megerősíteni és kijelenteni, hogy ennek az udvarnak a pincelakásait régen le kellett volna zárni, helyesebben nem lett volna szabad sohasem megtűrni, hogy emberi lakásul szolgáljanak. A Squire-udvart hét-nyolc lakóház zárja körül, a Charles Street és a Brook Street sarkán, ahol a járókelő még a Brook Street legalacsonyabban fekvő helyén is napról napra elmehet a vasúti híd íve alatt, nem is gyanítva, hogy a mélyben alatta emberi lények tanyáznak barlangokban. Az udvar el van rejtve a közönség szeme elől, csak azok számára hozzáférhető, akiket a nyomor arra kényszerít, hogy ebben a kriptához hasonló rejtekben keressenek maguknak hajlékot. Még ha a Medlock többnyire tunya, vízfogógátak közé szorított vize nem emelkedik is szokott szintje fölé, ezeknek a lakásoknak a padlója akkor is csak néhány hüvelykkel lehet a folyó tükre fölött: minden kiadósabb zápor felhajtja oda az undorító poshadt vizet a csatornanyílásokon és levezetőcsöveken át és a lakásokat megfertőzheti a dögvészes gázokkal, amelyeket minden áradás emlékül hátrahagy... A Squire-udvar még mélyebben fekszik a Brook Streeten álló házak lakatlan pincéinél... húsz lábbal alacsonyabban az utcánál, és a dögletes víz, amely a csatornanyílásokon keresztül szombaton feltört, egészen a tetőkig ért. Tudtuk ezt, és ennélfogva elvártuk, hogy az udvart lakatlanul vagy csak az egészségügyi bizottság alkalmazottaitól megszállva találjuk majd, akik a bűzös falakat lemossák és fertőtlenítik. Ehelyett egy borbély pincelakásában valakit azzal

láttunk elfoglalva ... hogy egy sarokban felhalmozott rothadó szemetet talicskára lapátolt. A borbély, akinek pincéje már meglehetősen ki volt seperve, még lejjebb küldött bennünket jó néhány lakásba, amelyekről azt mondta, ha írni tudna, megírná a sajtónak, és e lakások lezárását követelné. Így értünk el végül a Squire-udvarhoz, ahol egy csinos, egészséges külsejű ír asszonyt találtunk, éppen ruhamosás közben. Ő és férje, egy magántársaság éjjeliőre, hat éve lakott az udvarban, sokgyermekes családjával... A házban, melyet most elhagytak, a víz a tetőig emelkedett, az ablakok mind betörtek, a bútorok romokban hevernek. Aki itt lakott, mondotta, csak úgy tudta kibírhatóvá tenni a házban uralkodó bűzt, hogy kéthónaponként újra meszelte a házat... A belső udvaron, ahová tudósítónk csak most jutott el, három házat talált, melyek hátsó fala az imént leírt házakhoz támaszkodott. A három közül kettőben laktak. A bűz ott olyan undorító volt, hogy néhány perc után a legegészségesebb embernek is tengeri betegséget kellett kapnia... A visszataszító odút héttagú család lakta; csütörtökön este (az első áradás napján) ezek valamennyien otthon aludtak. Illetve, mint az asszony helyesbítően hozzátette, nem aludtak, mert ő és férje a bűztől az éjszaka nagyobb részén folyvást okádtak. Szombaton, mellig gázolva a vízben, ki kellett vinniök gyermekeiket. Az asszony is azon a nézeten volt, hogy ez az odú disznónak sem való, de tekintettel az olcsó bérre — heti másfél shilling (15 garas) — mégis kivette, mert férjének az utóbbi időben betegsége miatt gyakran nem volt keresete. Az udvar és a benne mintegy korai sírban összezsúfolt lakók a végső elesettség benyomását keltik. Egyébként azt kell mondanunk, hogy a szerzett tapasztalatok szerint a Squire-udvar csak egyik — talán kirívó — példája ama környék több más lakóhelyiségének, amelyek létezéséért egészségügyi bizottságunk nem állhat helyt. És ha megengedik, hogy ezekben a helyiségekben továbbra is emberek lakjanak, ezzel a bizottság olyan felelősséget vesz magára és a környéket a fertőző járványok olyan veszélyének teszi ki, amelynek jelentőségét nem akarjuk tovább feszegetni."

Íme egy csattanós példája annak, hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést a gyakorlatban. A ragályos betegségek melegágyait, a leggyalázatosabb odúkat és lyukakat, amelyekbe a tőkés termelési mód éjszakáról éjszakára munkásainkat bezárja, nem távolítják el, hanem csak — *áthelyezik*! Ugyanaz a gazdasági szükségszerűség, amely egyik helyen létrehozta, a másikon is létrehozza őket. És amíg a tőkés termelési mód fennáll, addig balga szándék a lakáskérdésnek vagy a munkások sorsát

érintő bármely más társadalmi kérdésnek külön-külön megoldására törekedni. A megoldás a tőkés termelési mód megszüntetésében, az összes létfenntartási és munkaeszközöknek a munkásosztály által történő kisajátításában rejlik.

HARMADIK SZAKASZ

Még egyszer Proudhonról és a lakáskérdésről

I

A „Volksstaat" 86. számában A. Mülberger felfedi magát az általam e lap 51. és következő számaiban bírált cikkek* szerzőjeként. Válaszában a szemrehányások olyan özönét zúdítja rám és közben minden szempontot, amelyről szó van, annyira összekever, hogy akarva-akaratlan kénytelen vagyok felelni rá. Megpróbálom feleletemet, amelynek sajnálatomra nagyrészt a személyes polémiának Mülberger által rám kényszerített területén kell mozognia, általános érdekűvé tenni azzal, hogy a leglényegesebb pontokat újólag és lehetőleg még az eddiginél is világosabban kifejtem, még akkor is, ha Mülberger megint értésemre találja adni, hogy mindebben „alapjában semmi új nincs, sem az ő, sem a »Volksstaat« más olvasói számára".

Mülberger panaszkodik bírálatom formája és tartalma miatt. Ami a formát illeti, elég annyit válaszolnom, hogy abban az időben még nem is tudtam, kitől származnak az illető cikkek. Személyes „elfogultságról" a szerzővel szemben tehát nem lehetett szó; a lakáskérdésnek a cikkekben kifejtett megoldásával szemben mindenesetre annyiban „elfogult" voltam, amennyiben azt Proudhon műveiből már rég ismertem és megvolt róla a véleményem.

Kritikám „hangjáról" nem akarok vitatkozni Mülberger barátunkkal. Ha valaki annyi időt tölt a mozgalomban, mint én, megvastagodik a bőre a támadásokkal szemben és ezért másoknál is könnyen tételezi fel ugyanezt. Hogy Mülbergert kárpótoljam, igyekszem ezúttal „hangomat" az ő epidermiszének (bőrszövetének) érzékenységével kellő összhangba hozni.

Mülberger kiváltképp keserűen panaszolja, hogy proudhonistának neveztem, és esküdözik, hogy nem az. Természetesen hinnem kell neki, de

* *V. ö. 201–219. old. – Szerk.*

be fogom bizonyítani, hogy az illető cikkekben – márpedig nekem csak ezekkel volt dolgom – nincsen egyéb színtiszta proudhonizmusnál.

Ámde Mülberger szerint Proudhont is „könnyelműen" bírálom és nagyon igaztalan vagyok hozzá:

„A kispolgár Proudhonról szóló tanítás nálunk Németországban merev dogma lett, és sokan hirdetik, anélkül, hogy egy sorát is olvasták volna."

Amiatti sajnálkozásomra, hogy a latin nyelvű országok munkásainak húsz év óta Proudhon művei az egyetlen szellemi táplálékuk, Mülberger azt válaszolja, hogy a latin nyelvű munkások között „a Proudhon megfogalmazta elvek alkotják csaknem mindenütt a mozgalom eleven hajtóerejét". Ezt kénytelen vagyok tagadni. Először is a munkásmozgalom „eleven hajtóerejét" sehol sem az „elvek" alkotják, hanem mindenütt a nagyipar fejlődése és annak hatásai, a tőke felhalmozása és koncentrációja az egyik oldalon és a proletariátusé a másik oldalon. Másodszor nem áll az, hogy a proudhoni úgynevezett „elvek" a latinoknál azt a döntő szerepet játsszák, amelyet Mülberger tulajdonít nekik; hogy „az anarchia, az organisation des forces économiques, a liquidation sociale* stb. elvei ott ... a forradalmi mozgalom tulajdonképpeni hordozóivá lettek". Nem is szólva Spanyolországról és Olaszországról, ahol a proudhoni egyetemes csodaszerek csak a Bakunyintól még inkább elrontott alakjukban jutottak némi befolyáshoz, köztudomású tény mindenki számára, aki a nemzetközi munkásmozgalmat ismeri, hogy Franciaországban a proudhonisták kis létszámú szektát alkotnak, míg a munkások zöme a Proudhon által „liquidation sociale" és „organisation des forces économiques" címmel kifundált társadalmi reformtervről tudni sem akart. Megmutatkozott ez egyebek között a Kommün alatt. Noha ebben a proudhonistáknak erős képviseletük volt, a legcsekélyebb kísérlet sem történt arra, hogy Proudhon javaslatai szerint számolják fel a régi társadalmat vagy szervezzék meg a gazdasági erőket. Ellenkezőleg. Legnagyobb becsületére válik a Kommünnek, hogy „eleven hajtóerejét" összes gazdasági intézkedéseinél nem valaminő elvek adták, hanem — az egyszerű gyakorlati szükséglet. És ezért gazdasági intézkedései — a pékek éjszakai munkájának megszüntetése, a gyárakban szokásos pénzbírságok eltiltása, a leállított üzemek és műhelyek elkobzása és munkásszövetkezeteknek történt átadása — korántsem Proudhon szellemében, hanem éppen a német tudományos szocializmus szellemében

* — a gazdasági erők szervezése; a társadalmi felszámolás — *Szerk.*

fogant intézkedések voltak. Az egyetlen szociális rendszabály, amelyet a proudhonisták hajtottak végre, az volt, hogy — a Francia Bankot *nem* foglalták le és a Kommün részben ezen bukott meg. Éppígy az ún. blanquisták, mihelyt megkísérelték, hogy pusztán politikai forradalmárokból határozott programmal bíró szocialista munkásfrakcióvá alakuljanak – mint ez a blanquista menekültek által Londonban kiadott „Internationale et révolution" című kiáltványukban megtörtént[273] —, nem Proudhon társadalommegváltó tervének „elveit", hanem csaknem betűről betűre éppen a német tudományos szocializmus nézeteit proklamálták arról, hogy szükség van a proletariátus politikai akciójára és diktatúrájára mint átmenetre az osztályok és velük együtt az állam megszüntetéséhez — ami már a „Kommunista Kiáltvány"-ban és azóta számtalanszor kifejezésre jutott. És ha Mülberger méghozzá — abból, hogy Proudhon megbecsülése a németeknél hiányzik —, a latin mozgalom megértésének hiányát vezeti le „egészen a Párizsi Kommünig", ám nevezze meg e hiánynak bizonyítására azt a latin munkát, amely a Kommünt csak megközelítőleg is olyan helyesen megértette és ábrázolta, mint az „Internacionálé Főtanácsának üzenete a franciaországi polgárháborúról", amelyet a német Marx írt.*

Az egyetlen ország, ahol a munkásmozgalom közvetlenül a proudhoni „elvek" befolyása alatt áll, Belgium, és a belga mozgalom éppen ezért, Hegel szavaival élve, „a semmiből a semmin keresztül a semmihez" ér el.[274]

Ha szerencsétlenségnek tartom, hogy a latin országok munkásai húsz év óta közvetlenül vagy közvetve szellemileg csak Proudhonból táplálkoznak, ezt a szerencsétlenséget nem a Mülberger által „elveknek" nevezett proudhoni reformrecept merőben mitikus uralmában látom, hanem abban, hogy a fennálló társadalomra vonatkozó gazdasági kritikájukat megfertőzték a teljességgel hamis proudhoni fordulatok és politikai akciójukat elfuserálta a proudhoni befolyás. Hogy eszerint a „proudhonizált latin munkások" „állanak inkább benne a forradalomban" vagy a németek, akik a német tudományos szocializmust mindenesetre összehasonlíthatatlanul jobban megértik, mint a latinok az ő Proudhonjukat, erre majd akkor válaszolhatunk, ha már tudjuk, mit jelent: „benne *állani* a forradalomban". Hallottunk már olyan emberekről, akik „a kereszténységben, az igaz hitben, Isten kegyelmében állanak" stb. De mit jelent a forradalomban, a leghatalmasabb mozgalomban „állani"? Vajon dogmatikus vallás-e „a forradalom", amelyben hinni kell?

Mülberger továbbá szememre veti, hogy munkájának kifejezett szavai

* *V. ö. 17. köt. 285–335. old. — Szerk.*

ellenére azt állítom, hogy ő kizárólagos munkáskérdésnek minősíti a lakáskérdést.

Ezúttal Mülbergernek valóban igaza van. Nem vettem észre az illető passzust. Megbocsáthatatlan mulasztás, mert ez egyike azoknak a passzusoknak, melyek értekezésének egész tendenciájára a legjellemzőbbek. Mülberger csakugyan kereken ezt mondja:

„Mivel olyan gyakran és sokszor teszik nekünk azt a *nevetséges* szemrehányást, hogy *osztálypolitikát* folytatunk, *osztályuralomra* törekszünk és más efféléket, mindenekelőtt hangsúlyozzuk, mégpedig nyomatékosan, hogy a lakáskérdés egyáltalán nem kizárólag a proletariátust érinti, hanem *ellenkezőleg* — a *legnagyobb mértékben* érdekli a *tulajdonképpeni középosztályt*, a kispart, a kispolgárságot, az egész hivatalnokságot ... a lakáskérdés éppen az a pontja a szociális reformoknak, amely az összes többinél alkalmasabbnak látszik arra, hogy a *proletariátusnak* és a társadalom *tulajdonképpeni középosztályainak érdekei között fennálló abszolút belső azonosságot* feltárja. A középosztályok éppannyira, sőt *talán még erősebben* megszenvedik a bérlakás nyomasztó béklyóit, mint a proletariátus... A társadalom tulajdonképpeni középosztályai előtt ma az a kérdés áll ... lesz-e elég erejük ... az ifjúi erőtől és energiától duzzadó munkáspárttal karöltve beavatkozni a társadalom átalakulási folyamatába, *amelynek áldásai mindenekelőtt éppen nekik fognak javukra szolgálni.*"

Mülberger barátunk tehát itt a következőket állapítja meg:

1. „Mi" nem folytatunk „osztálypolitikát" és nem törekszünk „osztályuralomra". Ezzel szemben a német Szociáldemokrata Munkáspárt, éppen *mert munkáspárt*, szükségképpen „osztálypolitikát" folytat, a munkásosztály politikáját. Minthogy minden politikai pártnak az a célja, hogy meghódítsa az államban az uralmat, így a német Szociáldemokrata Munkáspárt szükségképpen a *maga* uralmára törekszik, a munkásosztály uralmára, tehát „osztályuralomra". Egyébként *minden* igazi proletárpárt, az angol chartistáktól[70] kezdve, mindig az osztálypolitikát, a proletariátus önálló politikai párttá szervezését tűzte ki a harc első feltételének és a proletariátus diktatúráját a harc legközelebbi céljának. Mikor Mülberger ezt „nevetségesnek" mondja, ezzel a proletármozgalmon kívül és a kispolgári szocializmuson belül helyezkedik el.

2. A lakáskérdésnek megvan az az előnye, hogy nem kizárólagosan munkáskérdés, hanem „a legnagyobb mértékben érdekli" a kispolgárságot, amennyiben a „tulajdonképpeni középosztályok éppannyira, sőt talán még erősebben" megszenvedik, mint a proletariátus. Ha valaki kijelenti,

hogy a kispolgárság, akár csak egyetlen vonatkozásban is „talán még erősebben" szenved a proletariátusnál, bizonyára nem panaszkodhat, ha a kispolgári szocialisták közé sorolják. Mülbergernek tehát nincs oka az elégedetlenségre, ha ezt mondom:

„Elsősorban a munkásosztálynak más osztályokkal, nevezetesen a kispolgársággal közös szenvedései azok, amelyekkel a kispolgári szocializmus — s ehhez tartozik Proudhon is — olyan előszeretettel foglalkozik. Így tehát egyáltalában nem véletlen, hogy német proudhonistánk mindenekelőtt a lakáskérdésre veti rá magát, amely, mint láttuk, korántsem kizárólagos munkáskérdés."*

3. A „társadalom tulajdonképpeni középosztályai" és a proletariátus érdekei között „abszolút belső azonosság" áll fenn, és a társadalom küszöbönálló átalakulási folyamatának „áldásai" nem a proletariátusnak, hanem „éppen" e tulajdonképpeni középosztályoknak „fognak mindenekelőtt javukra szolgálni".

Szóval a munkások a küszöbönálló szociális forradalmat „mindenekelőtt éppen" a kispolgárok érdekében viszik majd véghez. Továbbá abszolút belső érdekazonosság áll fenn a kispolgárok és a proletariátus között. Ha a kispolgárok érdekei belsőleg azonosak a munkások érdekeivel, akkor a munkások érdekei is azonosak a kispolgárokéival. A kispolgári álláspont tehát a mozgalomban ugyanolyan jogosult, mint a proletár álláspont. És ennek az egyenjogúságnak állítása éppen az, amit kispolgári szocializmusnak nevezünk.

Ennélfogva az is egészen következetes, ha Mülberger a különlenyomat 25. oldalán[275] a „kisipart" a „társadalom tulajdonképpeni pilléreként" ünnepli, „mert az tulajdonképpeni adottságánál fogva egyesíti magában a munka, kereset, tulajdon három tényezőjét, és mert ennek a három tényezőnek egyesítése folytán az egyén fejlődőképességének nem állít semmilyen korlátot"; és ha a modern iparnak kivált azt veti szemére, hogy az átlagemberek e nevelőiskoláját megsemmisíti és „egy életképes, önmagát folyton újratermelő *osztályból* tudattalan ember*tömeget* csinált, amely nem tudja, hová fordítsa aggódó tekintetét". A kispolgár tehát Mülberger mintaembere és a kisipar Mülberger minta termelési módja. Megrágalmaztam-e tehát akkor, amikor a kispolgári szocialisták közé soroltam?

Mivel Mülberger minden felelősséget elhárít Proudhonért, fölösleges lenne itt tovább fejtegetni, hogy Proudhon reformtervei a társadalom valamennyi tagjának kispolgárrá és kisparaszttá változtatását célozzák.

* *V. ö. 203. old. – Szerk.*

Éppígy nem szükséges tovább feszegetnünk a kispolgárok és a munkások érdekeinek állítólagos azonosságát. Az ezzel kapcsolatos mondanivaló megtalálható már a „Kommunista Kiáltvány"-ban. (Lipcsei kiadás, 1872. 12. és 21. old.[276])

Vizsgálatunk eredménye tehát az, hogy a „kispolgár Proudhonról szóló monda" mellé a kispolgár Mülbergerről szóló valóság lép.

II

Rátérünk most egy fő pontra. Kifogásoltam Mülberger cikkeiben, hogy azok proudhoni módra gazdasági tényeket meghamisítanak azáltal, hogy jogi kifejezésekbe ültetik át őket. Ennek példájául Mülberger következő mondatát emeltem ki:

„A már felépített ház *örökös jogcímül* szolgál a társadalmi munka bizonyos hányadára, akkor is, ha a ház valódi értékét lakbér formájában már réges-rég kelleténél jobban megfizették a tulajdonosnak. *Így áll elő az a helyzet*, hogy egy, mondjuk 50 évvel ezelőtt épített ház ez idő alatt bérhozadékával kétszeresen, háromszorosan, ötszörösen, tízszeresen stb. fedezte már az eredeti önköltségi árat."*

Mülberger mármost így panaszkodik:

„*Egy ténynek* ez az *egyszerű, józan megállapítása* arra indítja Engelst, hogy megrójon, amiért nem magyaráztam meg, *hogyan* lesz a ház »jogcím« – ami egészen kívül esett feladatom határain... Más a *leírás*, más a *magyarázat*. Ha Proudhon nyomán azt mondom, hogy a társadalom gazdasági életét egy *jogeszmének* kell áthatnia, ezzel a mai társadalmat olyannak *írom le*, amely híjával van, ha nem is minden jogeszmének, de a *forradalom jogeszméjének*, s ezt a tényt Engels maga is el fogja ismerni."

Maradjunk egyelőre a már felépített háznál. A ház, ha bérbe adják, építtetőjének házbér alakjában földjáradékot, tatarozási költséget és kamatot** hoz befektetett építési tőkéje után, beleértve az arra eső profitot,*** és a folytatólagosan fizetett bérösszeg a körülményekhez képest összesen a kétszeresét, háromszorosát, ötszörösét, tízszeresét teheti ki az eredeti

* *V. ö. 204. old. – Szerk.*

** *A „Volksstaat"-ban*: profitot – *Szerk.*

*** *A „Volksstaat"-ban hiányzik*: beleértve az arra eső profitot – *Szerk.*

önköltségnek. Ez, Mülberger barátom, a „tény egyszerű, józan megállapítása", ez a tény pedig *gazdasági*; és ha tudni akarjuk, „hogyan áll elő" ez a tény, gazdasági téren kell megvizsgálnunk. Vegyük tehát kissé közelebbről szemügyre a tényt, hogy ezután egy gyermek se érthesse félre. Valamely áru eladása tudvalevőleg abban áll, hogy a tulajdonos odaadja annak használati értékét és zsebre teszi a csereértékét. Az áruk használati értékei egyebek közt abban is különböznek egymástól, hogy elfogyasztásuk különböző időtartamot igényel. Egy cipót megesznek egy nap alatt, egy nadrágot egy év alatt nyűnek el, egy házat mondjuk száz év alatt. A hosszú kopási tartamú áruknál tehát megvan az a lehetőség, hogy használati értéküket részletekben, mindenkor meghatározott időre adják el, azaz *bérbe adják*. A részletekben történő eladás tehát csak fokozatosan realizálja a csereértéket; az eladó lemond az előlegezett tőke és a rá eső profit azonnali megtérítéséről, s ezért felár kárpótolja, olyan kamatozás, melynek nagyságát a közgazdaságtan törvényei határozzák meg, korántsem önkényesen. Száz év múltával a ház elhasználódott, elkopott, lakhatatlanná vált. Ha akkor a fizetett lakbérek teljes összegéből levonjuk: 1. a földjáradékot, a közbeeső idő alatt esetleg beállott emelkedését is számítva, és 2. a folyó tatarozási költségek ráfordítását, akkor azt látjuk, hogy átlagban a maradék a következőkből tevődik össze: 1. a ház eredeti építési tőkéjéből, 2. a reá eső profitból, és 3. a fokozatosan lejáró tőke és profit* kamataiból. Ennek az időtartamnak a végén a bérlőnek nincs ugyan háza, de a háztulajdonosnak sincs. Ez utóbbinak csak a telek marad meg (ha tudniillik az ő tulajdona) és a rajta levő építőanyagok, ez azonban már nem ház. És ha a ház közben „ötszörösen vagy tízszeresen fedezte már az eredeti önköltségi árat", meg fogjuk látni, hogy ennek oka csak a földjáradék növekménye; ez senki előtt sem titok olyan helyeken, mint pl. London, ahol a telektulajdonos és a háztulajdonos többnyire két különböző személy. Az ilyen óriási lakbéremelkedés gyorsan növekedő városokban fordul elő, de nem fordul elő földművelő falvakban, ahol az építési telkek utáni földjáradék csaknem változatlan marad. Hiszen közismert tény, hogy a földjáradék emelkedését nem számítva, a házbér a háztulajdonosnak átlagban nem hoz többet az évente befektetett tőke (és profit) 7 százalékánál, amelyből azonban még a tatarozási költségeket stb. kell fedezni. Szóval a lakásbérleti szerződés egészen közönséges áruüzlet, mely a munkást elméletileg nem érdekli sem többé, sem kevésbé, mint bármely más áruüzlet — kivéve azt az egyet, melyben a munkaerő vételéről és eladásáról van szó —, gyakorlatilag viszont a lakbérleti ügylet

* *A „Volksstaat"-ban hiányzik*: és profit — *Szerk.*

úgy áll vele szemben, mint a polgári csalás ezernyi formájának egyike, amelyekről a különlenyomat[249] 4. oldalán* szólok, amelyek azonban, mint ott kimutattam, szintén gazdasági szabályozásnak vannak alávetve.

Mülberger ezzel szemben a lakásbérleti szerződésben nem lát egyebet merő „önkénynél" (különlenyomat, 19. old.), és ha az ellenkezőjét bizonyítom be neki, panaszkodik, hogy „csupa olyasmit" mondok, „amit, sajnos már maga is tudott".

A házbér legtüzetesebb gazdasági vizsgálatával sem jutunk azonban oda, hogy a bérleti lakás megszüntetését „a forradalmi eszme méhében fogant legtermékenyebb és legnagyszerűbb törekvések egyikévé" változtassuk át. Hogy ezt véghezvihessük, ezt az egyszerű tényt a józan közgazdaság területéről a már jóval inkább ideológiai jogtudomány területére kell átültetnünk. „A ház örökös jogcímül szolgál" a házbérre — *„így áll elő az a helyzet"*, hogy a ház értéke házbérben kétszeresen, háromszorosan, ötszörösen, tízszeresen fizethető meg. Hogy megtudjuk, miként „áll elő ez a helyzet", ahhoz a „jogcím" egy tapodtat sem visz bennünket előre; ezért mondtam, hogy Mülberger csak annak vizsgálatával, hogyan lesz a ház jogcímmé, tudhatta volna meg, *miként* „áll elő ez a helyzet". Ezt csak akkor tudjuk meg, ha — mint én tettem — a házbér *gazdasági* természetét vizsgáljuk, ahelyett, hogy feldühödnénk a jogászi kifejezésen, amellyel az uralkodó osztály szentesíti. — Aki gazdasági lépéseket javasol a házbér megszüntetésére, az alkalmasint mégis köteles valamivel többet tudni a házbérről, mint azt, hogy az „adó, amelyet a bérlő a tőke örök jogának fizet". Erre Mülberger azt feleli, hogy „más a leírás és más a magyarázat".

A házat tehát, noha az semmiképpen sem örök, a házbérre való örökös jogcímmé változtattuk. Látjuk, hogy bármint „áll elő ez a helyzet", e jogcím folytán a ház többszörösen meghozza értékét házbér alakjában. A jogászi területre való átültetéssel szerencsésen olyan messze eltávolodtunk a közgazdaságtól, hogy már csak azt a jelenséget látjuk, hogy egy ház a bruttó lakbérjövedelme révén apránként többszörösen kifizetődhet. Mivel jogászilag gondolkodunk és beszélünk, a jog, az igazságosság mércéjét alkalmazzuk erre a jelenségre és így azt találjuk, hogy ez *igazságtalan*, hogy a „forradalom jogeszméjének", akármi is e csodabogár, nem felel meg, tehát hogy a jogcím mit sem ér. Úgy találjuk továbbá, hogy ugyanez áll a kamatot hozó tőkére és a bérbe adott szántóföldre, és most ürügyünk van arra, hogy a tulajdonnak ezeket a fajtáit elkülönítsük a többitől és kivételesen kezeljük. E kivételes kezelés alapján követeljük, hogy 1. a tulajdonostól vegyük el a

* *V. ö. 202. old. — Szerk.*

felmondási jogot, tulajdona visszakövetelésének a jogát, 2. a lakás- vagy földbérlőnek, a kölcsönt felvevőnek díjtalanul engedjük át a neki juttatott, de tulajdonát nem képező tárgy haszonélvezetét, és 3. a tulajdonost hosszabb részletekben, kamattérítés nélkül fizessük ki. És ezzel ebben az irányban kimerítettük a proudhoni „elveket". Ez Proudhon „társadalmi likvidálása".

Mellékesen. Kézenfekvő, hogy ez az egész reformterv majdnem kizárólag kispolgárok és kisparasztok javára szolgálna, olymódon, hogy kispolgári és kisparaszti helyzetükben *megerősíti* őket. A „kispolgár Proudhonnak" Mülberger szerint legendás alakja tehát itt hirtelen nagyon is kézzelfogható történelmi létezésre tesz szert.

Mülberger így folytatja:

„Ha Proudhon nyomán azt mondom, hogy a társadalom gazdasági életét egy *jogeszmének* kell áthatnia, ezzel a mai társadalmat olyannak *írom le*, amely híjával van, ha nem is minden jogeszmének, de a forradalom jogeszméjének, s ezt a tényt Engels maga is el fogja ismerni."

Sajnos nem áll módomban Mülbergernek ezt a szívességet megtenni. Mülberger azt kívánja, hogy a társadalmat jogeszme *hassa* át, és ezt leírásnak nevezi. Ha nekem a bíróság végrehajtó útján adósságfizetési meghagyást kézbesítteti, Mülberger szerint nem tesz egyebet, csak *leír* engem olyan embernek, aki nem fizeti meg az adósságait! Más a leírás és más a követelmény. És éppen ebben rejlik a lényeges különbség a német tudományos szocializmus és Proudhon között. Mi a gazdasági viszonyokat olyanoknak írjuk le — és minden valódi leírás, ha Mülberger nem is tudja, egyúttal a dolog magyarázata is —, amilyenek és amilyenekké fejlődnek, és szigorúan gazdasági alapon bizonyítjuk, hogy ez a fejlődésük egyúttal egy szociális forradalom elemeinek fejlődése: egyrészt annak az osztálynak, amelyet élethelyzete szükségszerűen a szociális forradalom felé hajt, tehát a proletariátusnak a fejlődése; másrészt pedig a termelőerőknek a fejlődése, amelyek, miután túlnőttek a tőkés társadalom keretein, ezeket szükségképpen szétfeszítik, és egyúttal az eszközöket is nyújtják ahhoz, hogy az osztálykülönbségek magának a társadalmi haladásnak érdekében egyszer s mindenkorra kiküszöbölhetők legyenek. Proudhon ellenben azt a követelést támasztja a mai társadalommal szemben, hogy ne saját gazdasági fejlődésének törvényei, hanem az igazságosság (a „*jogeszme*" nem tőle való, hanem Mülbergertől) előírásai szerint alakuljon át. Míg mi bizonyítunk, Proudhon *prédikál* és sopánkodik, és vele együtt Mülberger is.

Hogy „a forradalom jogeszméje" mi a csoda, arra egyáltalában nem tudok rájönni. Igaz, Proudhon „*a* forradalomból" amolyan istennőt csinál, az ő

„igazságosságának" hordozóját és végrehajtóját; eközben abba a furcsa tévedésbe esik, hogy az 1789–1794-es polgári forradalmat összekeveri az eljövendő proletárforradalommal. Ezt csaknem minden művében megteszi, kivált 1848 óta; példának csak egyet idézek: „Idée générale de la révolution" 1868-as kiadás, 39. és 40. old. Mivel azonban Mülberger semmi néven nevezendő felelősséget nem vállal Proudhonért, még azt sem tehetem meg, hogy „a forradalom jogeszméjét" Proudhonból magyarázzam, és egyiptomi sötétségben maradok.

Majd így folytatja Mülberger:

„De sem Proudhon, sem én nem fellebbezünk valamilyen »örök igazságossághoz«, hogy ezzel *magyarázzuk* a fennálló igazságtalan állapotokat, sőt, hogy – mint Engels nekem felrója – ezeknek az állapotoknak javulását az örök igazságossághoz való fellebbezéstől várjuk."

Mülberger nyilván arra épít, „hogy Proudhon Németországban egyáltalán szinte teljesen ismeretlen". Proudhon minden társadalmi, jogi, politikai*, vallási tételt valamennyi írásában az „igazságosság" mércéjével mér, aszerint vet el vagy ismer el valamit, hogy összefér vagy nem fér össze azzal, amit ő „igazságosságnak" nevez. A „Contradictions économiques"-ben[259] ez az igazságosság még mint „örök igazságosság", justice éternelle, szerepel. Később az örökkévalóságról hallgat, de az lényege szerint megmarad. Pl. a „De la justice dans la révolution et dans l'église"-ben, 1858-as kiadás, a következő részlet az egész háromkötetes prédikáció textusa (I. köt. 42. old.):

„Melyik az az alapelv, a társadalmak szerves, szabályozó, szuverén elve, az az elv, amely minden más elvet maga alá rendelve uralkodik, véd, visszaszorít, fegyelmez, szükség esetén pedig a lázadó elemeket mind el is fojtja? Talán a vallás, az eszmény, az *érdek*?... Ez az elv nézetem szerint az *igazságosság*. – Mi az igazságosság? *Magának az emberiségnek a lényege*. Mi volt az igazságosság a világ kezdete óta? Semmi. – Mi kellene hogy legyen? Minden."

Az az igazságosság, amely magának az emberiségnek a lényege, mi más, mint az *örök* igazságosság? Az az igazságosság, amely szerves, szabályozó, szuverén alapelve a társadalmaknak, de eddig mégis semmi sem volt, holott minden kell hogy legyen – mi más ez, mint az a mérce, amellyel minden emberi dolgot mérni kell, amelyhez minden vitás esetben, mint döntőbíróhoz kell fellebbezni? És állítottam-e én valami egyebet annál, hogy közgazda-

* *A „Volksstaat"-ban betoldva*: állapotot, minden elméleti, filozófiai – *Szerk.*

sági tudatlanságát és gyámoltalanságát Proudhon úgy leplezi, hogy a gazdasági viszonyokat nem a gazdasági törvények szerint, hanem aszerint ítéli meg, vajon összeférnek-e az örök igazságosságról való elképzelésével vagy sem? És miben különbözik Mülberger Proudhontól, ha azt kívánja, hogy „a modern társadalom életében minden tranzakció... egy *jogeszmétől* legyen áthatva, vagyis mindenütt az *igazságosság szigorú követelményei* szerint valósíttassék meg". Vajon én nem tudok olvasni, vagy Mülberger nem tud írni?

Továbbá ezt mondja Mülberger:

„Proudhon ugyanolyan jól tudja, mint Marx és Engels, hogy az emberi társadalomban az igazi hajtóerők a gazdasági és nem a jogi viszonyok, ő is tudja, hogy egy nép mindenkori jogeszméi csak kifejezései, lenyomatai, termékei a gazdasági — különösen a termelési viszonyoknak... Egyszóval a jog Proudhon szerint — történelmileg létrejött gazdasági termék."

Ha Proudhon ezt (Mülberger pontatlan kifejezési módját elnézem és a jó szándékot veszem figyelembe) — ha Proudhon ezt mind „ugyanolyan jól tudja, mint Marx és Engels", min vitatkozhatnánk még? De Proudhon tudományával bizony kissé másként áll a dolog. Egy adott társadalom gazdasági viszonyai mindenekelőtt *érdekek* képében jelentkeznek. Viszont Proudhon kereken kijelenti főműve idézett helyén, hogy „a társadalmak szabályozó, szerves szuverén alapelve, amely minden más elvet maga alá rendel", nem az *érdek*, hanem az *igazságosság*. És ugyanezt minden írásában, minden döntő helyen megismétli. Ami Mülbergert nem akadályozza meg abban, hogy így folytassa:

„...hogy a gazdasági jog eszméje, amelyet Proudhon legmélyebben »La guerre et la paix«-ben fejt ki, teljesen egybeesik Lassalle alapgondolataival, amelyek a »System der erworbenen Rechte«-hez írt előszavában oly szépen benne foglaltatnak."

„La guerre et la paix" talán a legiskolásabb Proudhon sok iskolás műve közül, de hogy bizonyítékul idézzék arra, milyen jól megértette — állítólag — a német materialista történetfelfogást, amely minden történelmi eseményt és elképzelést, minden politikát, filozófiát, vallást az illető történelmi korszak anyagi, gazdasági életviszonyaiból magyaráz, erre nem számíthattam. A könyv olyan kevéssé materialista, hogy még a háború magyarázatához is kénytelen a *Teremtőt* segítségül hívni:

„Ám a Teremtőnek, aki ezt az életmódot választotta számunkra, megvoltak a maga céljai" (II. köt. 1869-es kiadás, 100. old.).

Hogy milyen történelemismeretre támaszkodik, az kitűnik abból, hogy hisz az aranykor történelmi létezésében:

„Kezdetben, amikor az emberiség még gyéren lakta a földgolyót, a természet fáradság nélkül is kielégítette szükségleteit. Ez volt az aranykor, a bőség és a béke korszaka" (ugyanott, 102. old.).

Közgazdasági álláspontja a legkirívóbb malthusianizmusé:

„Ha a termelést megkettőzik, csakhamar a népesség is megkétszereződik" (106. old.).

És miben áll akkor a könyv materializmusa? Abban, hogy azt állítja, a háború oka kezdettől fogva és ma is „a pauperizmus" (pl. 143. old.). Bräsig bácsi[277] ugyanilyen sikerült materialista volt, mikor 1848-as beszédében e nagy szózatot szenvtelenül kimondta: A nagy szegénység oka a nagy pauvreté*.

Lassalle műve, a „System der erworbenen Rechte", nemcsak a jogász minden illúziójával, hanem az óhegeliánus illúziójával is terhes. Lassalle a VII. oldalon határozottan kijelenti, hogy „*közgazdasági* téren is a szerzett jog fogalma minden további fejlődés ösztönző forrása", ki akarja mutatni, hogy „a jog értelmes, *önmagából*" (tehát nem gazdasági előfeltételekből) „fejlődő szervezet" (XI. old.), szerinte a jogot nem gazdasági viszonyokból kell levezetni, hanem „magából az akarat fogalmából, amelynek a jogfilozófia csak fejlődése és kifejtése" (XII. old.). Mit kezdjünk tehát itt ezzel a könyvvel? A különbség Proudhon és Lassalle között csak az, hogy Lassalle igazi jogász és hegeliánus volt, Proudhon pedig a jogban is, a filozófiában is, mint minden másban, puszta műkedvelő.

Nagyon jól tudom, hogy Proudhon, aki tudvalevőleg folyton ellentmond önmagának, itt-ott olyan kijelentést is tesz, amelynek az a színezete, mintha tényekből magyarázná az eszméket. Efféle kijelentések azonban egészen jelentéktelenek e férfiú általános gondolatmenetéhez képest, és ráadásul, ahol előfordulnak, rendkívül zavarosak és önmagukban következetlenek.

A társadalom bizonyos, nagyon kezdetleges fejlődési fokán előáll az a szükséglet, hogy a termelésnek, a termékek elosztásának és cseréjének napról napra visszatérő tényeit közös szabályba foglalják, gondoskodjanak arról, hogy az egyes ember a termelés és a csere közös feltételeinek alávesse magát. Ez a szabály előbb erkölcsi szokássá, aztán csakhamar *törvénnyé* válik. A törvénnyel szükségképpen létrejönnek olyan szervek, amelyek a

* — szegénység — *Szerk.*

törvény érvényesítésével vannak megbízva, azaz létrejön a közhatalom, az állam. A további társadalmi fejlődéssel a törvény többé-kevésbé terjedelmes törvényhozássá alakul. Minél bonyolultabb ez a törvényhozás, annál jobban eltávolodik kifejezési módja attól, ahogyan a társadalom szokásos gazdasági életfeltételeit kifejezik. Önálló elemnek tűnik, amely létjogosultságát és továbbfejlődésének megokolását nem a gazdasági viszonyokból meríti, hanem saját, belső okokból, mondjuk az „akarat fogalmából". Az emberek elfelejtik, hogy a jog gazdasági életviszonyaikból származik, ahogyan elfelejtették azt is, hogy ők maguk az állatvilágból származnak. Amikor a törvényhozás bonyolult, terjedelmes egésszé alakul, új társadalmi munkamegosztás szükségessége jelentkezik; kialakul a hivatásos jogtudósok rendje, és velük együtt a jogtudomány. Ez további fejlődése során különböző népek és különböző korok jogrendszereit nem a mindenkori gazdasági viszonyok lenyomataiként hasonlítja össze, hanem olyan rendszerekként, amelyeknek megoldása önmagukban található. Az összehasonlítás valami közöset feltételez: ez úgy található meg, hogy a jogászok azt, ami az összes jogrendszerekben többé-kevésbé közös, *természetjog* címen foglalják össze. De az a mérce, amelyen mérik, hogy mi a természetjog és mi nem az, éppen magának a jognak legelvontabb kifejezése: az *igazságosság*. Ettől kezdve tehát a jog fejlődése a jogászok és azok számára, akik vakon hisznek nekik, már csak az a törekvés, hogy az emberi állapotokat, amennyiben jogászilag fejezik ki őket, mind közelebb hozzák az igazságosság, az *örök* igazságosság eszményéhez. Ez az igazságosság pedig mindig csak ideologizált, eszményített kifejezése a fennálló gazdasági viszonyoknak, hol a konzervatív, hol a forradalmi oldalukról nézve. A görögök és a rómaiak igazságossága igazságosnak találta a rabszolgaságot; az 1789-es burzsoák igazságossága a feudalizmus megszüntetését követelte azért, mert az igazságtalan. A porosz junker szemében már a rothadt járási szabályzat[278] is az örök igazságosság megsértése. Az örök igazságosságról alkotott képzet tehát nemcsak a korral és a hellyel, hanem még a személyekkel is változik, és azokhoz a dolgokhoz tartozik, amelyeken, mint Mülberger helyesen megjegyzi, „mindenki valami mást ért". Míg a közönséges életben az elbírálás alá kerülő viszonyok egyszerűsége mellett az olyan kifejezések, mint jogos, jogtalan, igazságosság, jogérzék, félreértés nélkül használhatók társadalmi dolgokra való vonatkozásukban is, addig gazdasági viszonyokra vonatkozó tudományos vizsgálódásokban, mint láttuk, olyan áldatlan zavart idéznek elő, amilyen pl. a mai vegytanban keletkeznék, ha meg akarnók tartani a flogiszton-elmélet kifejezési módját. Még nagyobb lesz a zavar, ha valaki, mint Proudhon, ebben a szociális flogisztonban, az „igazságosságban"

hisz, vagy ha, mint Mülberger, azt erősítgeti, hogy a flogiszton is tökéletesen igaz meg az oxigén is.*

III

Mülberger továbbá panaszkodik, hogy reakciós jeremiádának nevezem azt a „nyomatékos" kijelentését, mely szerint „nincs szörnyűbb kigúnyolása magasztalt századunk egész kultúrájának, mint az a tény, hogy a nagyvárosokban a lakosság 90, *sőt még nagyobb százalékának* nem jut hely, amelyet magáénak mondhatna". Valóban. Ha Mülberger — mint állítja — arra szorítkozott volna, hogy „a jelen borzalmait" írja le, bizonyára nem mondtam volna egy rossz szót sem „róla és szerény szavairól". Ehelyett azonban valami egészen mást tesz. Ezeket a „borzalmakat" mint annak *következményét* írja le, hogy a munkásoknak *„nem jut hely, amelyet a magukénak mondhatnának"*. Kesereghet valaki „a jelen borzalmain" azért, mert a munkások háztulajdona megszűnt, vagy — mint a junkerok teszik — azért, mert megszűnt a feudalizmus és a céhrendszer — mindkét esetben csak reakciós jeremiáda lehet belőle, sirám az elkerülhetetlen, a történelmileg szükségszerű dolgok bekövetkezése miatt. A reakció éppen abban rejlik, hogy Mülberger a munkások egyéni háztulajdonát akarja újból visszaállítani — valamit, amin a történelem már réges-rég túlhaladt, és hogy a munkások felszabadítását nem tudja másként elképzelni, csak úgy, hogy mindegyik ismét tulajdonosává lesz házának.

Továbbá:

„A leghatározottabban mondom: a voltaképpeni harc a tőkés termelési mód ellen irányul, és csak *annak megváltoztatásától* remélhető a lakásviszonyok javulása. Engels mindebből semmit sem vesz észre ... feltételezem a szociális kérdés egész megoldását, hogy hozzá lehessen látni a bérleti lakás megváltásához."

---

* Az oxigén felfedezése előtt a vegyészek azzal magyarázták a testek égését atmoszferikus levegőben, hogy feltételeztek egy külön égőanyagot, a flogisztont, amely égés közben eltávozik. Mivel azt tapasztalták, hogy elégett egyszerű testek elégés után súlyosabbak, mint azelőtt, kijelentették, hogy a flogisztonnak negatív súlya van, úgyhogy egy test flogiszton nélkül súlyosabb, mint vele együtt. Ilymódon a flogisztonra lassanként ráfogták az oxigén fő tulajdonságait, de valamennyit *megfordítva*. Amikor felfedezték, hogy az égés az égő testnek egy másik anyaggal, az oxigénnel való vegyülése, s ezt az oxigént elő is állították, a flogiszton-elmélet — de csak az idősebb vegyészek hosszas ellenállása után — elvesztette hitelét. — *Engels jegyzete.*

Sajnos, mindebből még ma sem veszek észre semmit. Mert azt mégsem tudhatom, mit tételez fel agyának csendes rejtekében valaki, akinek még a nevét sem ismertem. Én csak Mülberger kinyomtatott cikkeihez tarthatom magam. Ezekben pedig még ma is azt találom, hogy Mülberger (a különlenyomat 15. és 16. oldalán) a bérleti lakás megváltási lehetőségének megvalósításához nem tételez fel semmi mást, mint – a bérleti lakást. Csak a 17. oldalon ragadja meg „szarvánál a tőke termelékenységét", amire még visszatérünk. És még válaszában is megerősíti ezt, amikor kijelenti:

„Éppen azt kellett kimutatnom, hogy *a fennálló viszonyokból kiindulva* miképp lehet teljes változást a lakáskérdésben keresztülvinni."

A fennálló viszonyokból kiindulni és a tőkés termelési mód megváltoztatásából (azaz megszüntetéséből) kiindulni mégiscsak két egészen ellentétes valami.

Nem csoda, hogy Mülberger panaszkodik, amiért én az ő proudhonista terveinek egyetlen lehetséges gyakorlati megvalósítását Dollfus úr és más gyárosok azon emberbaráti törekvéseiben látom, hogy a munkásokat saját házhoz segítsék. Ha belátná, hogy Proudhon társadalommentő terve merőben a *polgári* társadalom talaján mozgó ábránd, természetesen nem hinne benne. Jó szándékát soha és sehol nem vontam kétségbe. De hát akkor miért dicséri Dr. Reschauert azért, hogy a Dollfus-féle terveket utánzásra ajánlja a bécsi városi tanácsnak?

Mülberger továbbá kijelenti:

„Ami sajátlag a város és falu közötti ellentétet illeti, ennek megszüntetése utopikus szándék. Ez az ellentét természetes, helyesebben mondva, történelmileg kialakult... Ezt az ellentétet nem *megszüntetni* kell, hanem olyan politikai és szociális formákat kell találni, amelyekben az ellentét *ártalmatlan*, sőt *gyümölcsöző*. Ilymódon az érdekek békés kiegyenlítődésére, lassanként létrejövő egyensúlyára lehet számítani."

Tehát a város és falu ellentétének megszüntetése azért utópia, *mert* ez az ellentét természetes, helyesebben mondva, történelmileg kialakult. Alkalmazzuk ezt a logikát a modern társadalom más ellentéteire, és meglátjuk, hová jutunk vele. Pl.:

„Ami sajátlag" a tőkések és bérmunkások „közötti ellentétet illeti, ennek megszüntetése utopikus szándék. Ez az ellentét természetes, helyesebben mondva, történelmileg kialakult. Ezt az ellentétet nem *megszüntetni* kell, hanem olyan politikai és szociális formákat kell találni, amelyekben

az ellentét *ártalmatlan*, sőt *gyümölcsöző*. Ilymódon az érdekek békés kiegyenlítődésére, lassanként létrejövő egyensúlyára lehet számítani." És így ismét eljutottunk Schulze-Delitzschhez.

A város és falu közötti ellentét megszüntetése nem többé és nem kevésbé utópia, mint a tőkések és bérmunkások közötti ellentét megszüntetése. Ez is napról napra egyre inkább gyakorlati követelésévé lesz az ipari és a mezőgazdasági termelésnek. Senki sem követelte ezt hangosabban, mint Liebig az agrokémiáról írott munkáiban, amelyekben mindig az az első követelése, hogy az ember adja vissza a földnek azt, amit tőle kap, és bebizonyítja, hogy ezt csak a városok, nevezetesen a nagyvárosok létezése akadályozza meg. Ha látjuk, hogy csupán itt Londonban nagyobb mennyiségű trágyát szórnak napról napra hallatlan költséggel a tengerbe, mint amennyit az egész Szász Királyság termel, és hogy milyen óriási berendezésekre van szükség, nehogy ez a trágya megmérgezze egész Londont, akkor a város és falu közötti ellentét megszüntetésének utópiája figyelemreméltó gyakorlati alapzatra tesz szert. És még a viszonylag jelentéktelen Berlin is legalább harminc éve fulladozik a saját bűzös piszkában. Másfelől merő utópia, ha valaki, Proudhon módjára, a mostani polgári társadalmat át akarja alakítani, de a parasztot mint olyant akarja megtartani. Csak a lakosság lehetőleg egyenletes eloszlása az egész országban, csak az ipari és földművelő termelés benső összekapcsolása, a közlekedési eszközöknek ezáltal szükségessé váló kiterjesztésével — feltételezve emellett a tőkés termelési mód megszüntetését — képes arra, hogy a falusi lakosságot kiragadja abból az elszigeteltségéből és elbutulásából, amelyben évezredek óta csaknem változatlanul tengődik. Nem az az utópia, ha azt állítjuk, hogy az emberek felszabadulása a történelmi múltjuk által rájuk vert bilincsekből csak akkor lesz teljes, ha megszűnik a város és falu közötti ellentét; az utópia csak akkor jön létre, ha valaki arra vállalkozik, hogy „a fennálló viszonyokból kiindulva" előírja ama *formát*, melyben a fennálló társadalomnak ez vagy bármely más ellentéte megoldandó. Márpedig Mülberger így jár el, amikor magáévá teszi Proudhon formuláját a lakáskérdés megoldására.

Azután sérelmezi Mülberger, hogy „Proudhonnak a tőkéről és kamatról vallott szörnyű nézeteiért bizonyos mértékben őt is felelőssé teszem", és a következőket mondja:

„A termelési viszonyok megváltoztatását *adottnak tételezem fel*, és a kamatlábat szabályozó átmeneti törvény tárgya nem a termelési viszonyok, hanem a társadalmi tranzakciók, a forgalmi viszonyok... A termelési

viszonyok megváltoztatása, vagy mint a német iskola pontosabban mondja, a tőkés termelési mód megszüntetése természetesen nem a kamatot megszüntető átmeneti törvényből adódik, mint Engels *rámfogja*, hanem az *összes munkaeszközök tényleges birtokbavételéből*, abból, hogy a dolgozó nép az egész ipart birtokába veszi. Hogy akkor a dolgozó nép inkább a megváltásnak vagy inkább az azonnali kisajátításnak fog-e hódolni" (!), „azt sem Engels nem döntheti el, sem én."

Ámulva dörzsölöm a szememet. Még egyszer elejétől végig elolvasom Mülberger értekezését, hogy megtaláljam azt a passzust, amelyben kijelenti, hogy szerinte a bérleti lakás megváltása megtörténtnek tételezi fel „az összes munkaeszközök tényleges birtokbavételét, azt, hogy a dolgozó nép az egész ipart birtokába veszi". Ezt a passzust nem találom. Ez nincsen. „Tényleges birtokbavételről" stb. sehol sincs szó. Ellenben a 17. oldalon ez a szöveg áll:

„Tegyük fel mármost, hogy a tőke termelékenységét *valóban szarvánál* ragadják meg, amint annak előbb-utóbb meg kell történnie, pl. *egy átmeneti törvénnyel, amely minden tőke kamatját egy százalékban szabja meg*, méghozzá azzal a tendenciával, hogy ezt a százalékot is mindinkább a nullához közelítsék... Mint minden más termék, természetesen a ház és a lakás is beleesik ennek a törvénynek a keretébe... Erről az oldalról nézve tehát látjuk, hogy a bérleti lakás megváltása *szükségszerűen következik egyáltalában a tőke termelékenységének megszüntetéséből*."

Itt tehát Mülberger, legújabb fordulatával szöges ellentétben, kereken kijelenti, hogy a tőke termelékenysége, amely zavaros szólamon bevallottan a tőkés termelési módot érti, a kamatot megszüntető törvénnyel mindenesetre „szarvánál ragadható meg", és hogy éppen e törvény következtében „a bérleti lakás megváltása szükségszerűen következik egyáltalában a tőke termelékenységének megszüntetéséből". Szó sincs róla, mondja Mülberger most. Az átmeneti törvény tárgya „nem a *termelési* viszonyok, hanem a *forgalmi* viszonyok". Erről a teljes ellentmondásról, amely Goethével szólva „egyaránt titokzatos bölcsnek és bolondnak"[279], már csak azt tételezhetem fel, hogy két egészen különböző Mülbergerrel van dolgom, akik közül az egyik joggal panaszkodik, hogy olyat „fogok rá", amit a másik kinyomatott.

Hogy a dolgozó nép sem tőlem, sem Mülbergertől nem fogja megkérdezni, vajon a tényleges birtokbavételnél „inkább a megváltásnak vagy inkább az azonnali kisajátításnak hódoljon-e", minden bizonnyal igaz. Fölöttébb valószínű, hogy inkább egyáltalában nem fog „hódolni". De

hiszen arról, hogy a dolgozó nép az összes munkaeszközöket ténylegesen birtokba veszi, nem is volt szó, csak Mülbergernek arról az állításáról (17. old.), hogy „a lakáskérdés megoldásának egész tartalma a *megváltás* szóban adva van". Ha most aztán ezt a megváltást fölöttébb kétesnek jelenti ki, mire való mindkettőnknek és az olvasóknak ez az egész hiábavaló fáradság?

Egyébként meg kell állapítanunk, hogy az összes munkaeszközök „tényleges birtokbavétele", az egész iparnak a dolgozó nép birtokába vétele, szöges ellentéte a proudhoni „megváltásnak". Az utóbbinál az *egyes munkás* lesz a tulajdonosa a lakásnak, a parasztbirtoknak, a munkaeszközöknek; az előbbinél a „dolgozó nép" közös tulajdonosa marad a házaknak, gyáraknak és munkaeszközöknek, s ezek használatát, legalábbis egy átmeneti időben, aligha fogja a költségek megtérítése nélkül egyeseknek vagy társaságoknak átengedni. Ugyanúgy, ahogy a földtulajdon megszüntetése sem jelenti a földjáradék megszüntetését, hanem annak — bár megváltozott formában — átruházását a társadalomra. Ha tehát az összes munkaeszközöket a dolgozó nép ténylegesen birtokába veszi, ez korántsem zárja ki a bérleti viszony fenntartását.

Egyáltalán nem is arról a kérdésről van szó, vajon a proletariátus, ha hatalomra kerül, a termelési eszközöket, nyersanyagokat és létfenntartási eszközöket egyszerűen erőszakkal birtokába veszi-e, vajon rögtön kártérítést fizet-e értük vagy azok tulajdonát lassú részletfizetéssel megváltja. Ha valaki ilyen kérdést előre és mindenesetre meg akarna válaszolni, utópiákat gyártana, ezt pedig átengedem másoknak.

IV

Ennyit kellett összeirkálnom, hogy Mülberger sokféle kibúvóján és csűrés-csavarásán keresztül végre rátérhessek a dolog lényegére, amelynek érintését válaszában Mülberger gondosan kerüli.

Mi pozitívat mondott értekezésében Mülberger?

Először, hogy „egy ház, telek stb. eredeti önköltségi ára és mai értéke közötti különbség" jog szerint a társadalmat illeti. Ezt a különbséget közgazdasági nyelven földjáradéknak nevezik. A földjáradékot Proudhon ugyancsak a társadalomnak akarja juttatni, amint az „Idée générale de la révolution" 1868-as kiadásának 219. oldalán olvasható.

Másodszor, a lakáskérdés megoldása abban áll, hogy mindenki bérlőből tulajdonosává lesz a lakásának.

Harmadszor, ez a megoldás úgy megy végbe, hogy a lakbérfizetéseket törvény útján a lakás vételárának törlesztésévé változtatják. — Ez a 2. és 3. pont egyaránt Proudhontól van átvéve, mint bárki megláthatja az „Idée générale de la révolution" 199. és következő oldalain, a 203. oldalon pedig még az idevágó törvényjavaslat kidolgozott szövege is megtalálható.

Negyedszer, a tőke termelékenységét szarvánál kell megragadni egy átmeneti törvénnyel, amely a kamatlábat egyelőre egy százalékra csökkenti, későbbi további csökkentés fenntartásával. Ez szintén Proudhontól van átvéve, mint az „Idée générale" 182—186. oldalán részletesen olvasható.

E pontok mindegyikénél idéztem azt a helyet, ahol a Mülberger-féle másolat eredetije Proudhonnál megtalálható, és most megkérdezem, jogos volt-e, hogy egy teljességgel proudhoni és csakis proudhoni nézeteket tartalmazó cikk szerzőjét proudhonistának neveztem? És mégis, Mülberger a legkeserűbben azt panaszolja fel, hogy így nevezem, csak mert „néhány Proudhonra jellemző *fordulatra* bukkantam"! Ellenkezőleg. A „*fordulatok*" mind Mülbergerei, a *tartalom* Proudhoné. S ha én aztán a proudhonista fejtegetést Proudhonból kiegészítem, Mülberger panaszkodik, hogy Proudhon „szörnyű nézeteit" a nyakába varrom!

Mit válaszoltam ezek után én erre a proudhonista tervre?

Először azt, hogy a földjáradéknak az államra való átruházása egyet jelent az egyéni földtulajdon megszüntetésével.

Másodszor, hogy a bérleti lakás megváltása és a lakás tulajdonának az eddigi bérlőre való átruházása a tőkés termelési módot egyáltalán nem érinti.

Harmadszor, hogy ez az indítvány a nagyipar és a városok mai fejlődési fokán éppoly elcsépelt, mint reakciós, és hogy minden egyes ember egyéni lakástulajdonának visszaállítása hátrafelé tett lépés lenne.

Negyedszer, hogy a tőkekamat kényszerű leszállítása a tőkés termelési módot* egyáltalán nem támadja meg, ellenkezőleg, mint az uzsoratörvények bizonyítják, éppoly ősrégi, mint amilyen lehetetlen.

Ötödször, hogy a tőkekamat megszüntetésével a házbér még egyáltalán nem szűnik meg.

A 2. és 4. pontot Mülberger most elismerte. A többi pontra egy szót sem válaszol. Pedig éppen ezek azok, amelyekről a vitában szó van. Mülberger válasza azonban nem cáfolat; gondosan kerül minden gazdasági pontot, pedig ezek a döntők; ez a válasz személyes panaszirat, semmi egyéb. Így pl. panaszkodik, ha más kérdésekben — pl. államadósságok,

* *A „Volksstaat"-ban*: termelést — *Szerk.*

magánadósságok, hitel kérdésében — bejelentett megoldásának elébe vágok és állítom: a megoldás mindenütt az, hogy, mint a lakáskérdésnél, megszüntetik a kamatot; a kamatfizetéseket a tőkeösszeg törlesztésévé változtatják és a hitelt költségmentesítik. Ennek ellenére még ma is fogadnék, hogy ha ezek a Mülberger-féle cikkek napvilágot látnak, tartalmuk lényegileg ugyanúgy egyezni fog azzal, ami Proudhon „Idée générale" 182. oldalán a hitelről, 186. oldalán az államadósságokról, 196. oldalán a magánadósságokról található, ahogyan a lakáskérdésről mondottak egyeznek ugyanennek a könyvnek idézett helyeivel.

Ez alkalommal Mülberger kioktat arra, hogy az ilyen kérdések, mint adózás, államadósságok, magánadósságok, hitel, amelyekhez most még a községi önkormányzat járul, a paraszt számára és a falusi propaganda szempontjából szerfölött fontosak. Nagyrészt egyetértek vele, de 1. a parasztokról eddig még szó sem volt és 2. mindezeknek a kérdéseknek proudhoni „megoldásai" gazdaságilag ugyanolyan értelmetlenek és lényegileg ugyanolyan polgáriak, mint a lakáskérdés általa ajánlott megoldása. Mülbergernek az ellen a célzása ellen, hogy nem ismerem fel kellően, mennyire szükséges a parasztok bevonása a mozgalomba, *nekem* nem kell védekeznem. De azt mindenesetre dőreségnek tartom, hogy a parasztoknak erre a célra a proudhoni csodadoktorságot ajánlják. Németországban még nagyon sok nagybirtok van. Proudhon elmélete szerint mindezeket kis parasztbirtokokra kellene felosztani, ami az agrártudomány mai fokán és a parcellabirtokokkal Franciaországban és Nyugat-Németországban szerzett tapasztalatok után egyenesen reakciós lenne. A még fennálló nagybirtok éppen kedvező alkalmat fog nekünk nyújtani arra, hogy a nagyüzemi mezőgazdaságot — s csakis ez képes minden modern segédeszközt, gépet stb. alkalmazni — szövetkezett munkások kezére adjuk, és ezzel tegyük a kisparasztok előtt szemmelláthatóvá a nagyüzem előnyeit a szövetkezés alapján. A dán szocialisták, akik ebben a vonatkozásban az összes többi szocialisták előtt járnak, ezt már régen belátták.[280]

Hasonlóképpen nem kell védekeznem azellen sem, mintha a munkások mai gyalázatos lakásviszonyait „jelentéktelen apróságnak" tartanám. Ha jól tudom, én voltam az első, aki német nyelven leírtam ezeket az állapotokat klasszikusan kifejlett formájukban, ahogyan Angliában fennállanak: nem azért, mert mint Mülberger véli, „*jogérzetem* arculcsapásának" éreztem őket — túl sok dolga akadna annak, aki minden tényt, mely jogérzetét arculcsapja, könyvekre akarna átváltoztatni —, hanem, mint könyvem előszavában[281] olvasható, hogy az akkor kialakuló, üres frázisokat pufogtató német szocializmusnak ténybeli alapot adjak a modern nagyipar

által megteremtett társadalmi állapotok leírásával. De hogy az úgynevezett lakás*kérdést* megoldani akarjam, az természetesen eszembe sem jut, amint-hogy a még fontosabb *evési kérdés* megoldásának részleteivel sem foglalkozom. Beérem azzal, ha bebizonyíthatom, hogy modern társadalmunk termelése elegendő ennivalót juttathatna a társadalom minden tagjának, és hogy elegendő ház is van, amelyekben a dolgozó tömegek egyelőre tágas és egészséges hajlékot találhatnának. Hogyan fogja szabályozni egy eljövendő társadalom az élelem és a lakások elosztását, arról elmélkedni közvetlenül az *utópia* birodalmába vezet. Legföljebb azt állapíthatjuk meg valamennyi eddigi termelési mód alapfeltételeinek megismeréséből, hogy a tőkés termelés bukásával az eddigi társadalom bizonyos elsajátítási formái lehetetlenné válnak. De még az átmeneti rendszabályoknak is mindenütt a pillanatnyilag fennálló viszonyokhoz kell majd igazodniok, a kisbirtokok országaiban egészen másfélék lesznek, mint a nagybirtokok országaiban stb. Hogy hová jutunk, ha ezekre az úgynevezett gyakorlati kérdésekre, amilyen a lakáskérdés stb., külön megoldásokat keresünk, senki sem bizonyítja jobban, mint maga Mülberger, aki előbb 28 oldalon[275] kifejti, hogy „a lakáskérdés megoldásának egész tartalma a *megváltás* szóban adva van", aztán pedig, mihelyt elevenére tapint valaki, zavartan azt dadogja, valóban nagyon kérdéses, vajon a házak tényleges birtokbavételekor „a dolgozó nép inkább a megváltásnak fog-e hódolni" vagy a kisajátítás valamely más formájának.

Mülberger azt kívánja, legyünk *gyakorlatiak*: a „valóságos gyakorlati viszonyokkal szemben" ne „csak holt elvont formulákat vessünk latba", hanem „lépjünk ki az elvont szocializmusból és *nézzünk szembe a társadalom meghatározott konkrét viszonyaival*". Ha Mülberger ezt tette volna, talán nagy érdemeket szerzett volna a mozgalomban. Az első lépés ahhoz, hogy a társadalom meghatározott konkrét viszonyaival szembenézzünk, nyilván mégis abban áll, hogy megismerjük őket, hogy fennálló gazdasági összefüggéseikben megvizsgáljuk őket. És mit találunk e téren Mülbergernél? Két egész mondatot, mégpedig:

1. „Ami a bérmunkás a tőkéssel szemben, az a bérlő a háztulajdonossal szemben."

A különlenyomat[249] 6. oldalán kimutattam,* hogy ez teljesen hamis, Mülbergernek pedig egy válasz-szava sincs erre.

* *V. ö. 203–204. old. — Szerk.*

2. „A bika pedig, amelyet" (a szociális reformnál) „szarvánál kell megragadni, nem egyéb, mint a *tőke termelékenysége*, ahogy a liberális közgazdaságtani iskola nevezi, holott a tőke termelékenysége *valójában nem is létezik*, de *látszólagos létezésével* leple lesz minden egyenlőtlenségnek, amely a mai társadalomra nehezedik."

Az a bika tehát, amelyet szarvánál kell megragadni, „*valójában nem* is létezik", tehát „szarva" sem lehet. Nem ez maga, hanem csak *látszólagos létezése* a baj. Mindazonáltal (a tőke) „úgynevezett termelékenysége képes arra, hogy házakat és városokat varázsoljon elő a földből", amelyeknek létezése aztán igazán nem csak „látszólagos" (12. old.). És ez az ember, aki — noha Marx „Tőké"-jét „ő is jól ismeri" — ilyen gyámoltalanul zagyva módon hebeg a tőke és a munka viszonyáról, ez akar a német munkásoknak új és jobb utat mutatni, s „építőmesternek" tünteti fel magát, aki „az eljövendő társadalom szerkezeti felépítésével legalább nagyjában és egészében tisztában van"!

Senki sem „nézett szembe a társadalom meghatározott konkrét viszonyaival" jobban, mint Marx a „*Tőké*"-ben. Huszonöt évet fordított arra, hogy e viszonyokat minden oldalról megvizsgálja, és kritikájának eredményei mindenütt egyszersmind magukban foglalják az úgynevezett megoldások csíráit, amennyire ilyenek egyáltalában manapság már lehetségesek. Ez azonban Mülberger barátunknak nem elég. Mindez elvont szocializmus, holt és elvont formula. Ahelyett, hogy „a társadalom meghatározott konkrét viszonyait" tanulmányozná, Mülberger barátunk beéri néhány Proudhon-kötet elolvasásával, amelyek ugyan jóformán semmit sem nyújtanak neki a társadalom meghatározott konkrét viszonyairól, de annál több igen határozott konkrét csodagyógymódot minden társadalmi baj ellen. S ezt a kész szociális mentőtervet, ezt a proudhoni *rendszert* viszi a német munkások elé azzal az ürüggyel, hogy *ő* „búcsút mond a *rendszereknek*", míg én „az ellenkező utat választom"! Hogy ezt megértsem, azt kell hinnem, hogy vak vagyok, Mülberger pedig süket, úgyhogy minden megértés merőben lehetetlen közöttünk.

Végezzünk. Ha ez a vita semmi másra nem jó, az az előnye mindenesetre megvan, hogy bebizonyította, miben áll ezeknek a magukat „gyakorlati" szocialistáknak nevező embereknek a gyakorlata. Ezek a minden szociális baj kiküszöbölését célzó gyakorlati javaslatok, ezek a társadalmi csodaszerek mindig és mindenütt szektaalapítók gyártmányai voltak, akik abban az időben léptek fel, amikor a proletármozgalom még gyermekkorát élte. Proudhon is közéjük tartozik. A proletariátus fejlődése ezeket a pólyá-

kat csakhamar sutba dobja és magában a munkásosztályban kitermeli azt a felismerést, hogy semmi sem kevésbé gyakorlati, mint ezek az előre kiokoskodott, minden esetre alkalmazható „gyakorlati megoldások", és hogy a gyakorlati szocializmus nem ebben áll, hanem a tőkés termelési mód különböző oldalainak helyes megismerésében. Az a munkásosztály, amely e téren tájékozódni tud, adott esetben *sohasem* lesz zavarban, hogy fő csapásait mely társadalmi intézmények ellen és milyen módon kell irányítania.

Karl Marx

A „Times" szerkesztőjének

Uram,

Felhívták figyelmemet egy közleményre, amely „Karl Marx és az Internacionálé" címmel a „Times" mai számában jelent meg. A közleményben az áll, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa, amikor felszólította a különböző föderációkat és szekciókat, hogy ők maguk javasolják a Főtanács által kijelölendő meghatalmazottakat, egyúttal kijelentette: „okvetlenül szükséges, hogy egyidejűleg pontos másolatot küldjenek Karl Marxnak Londonba. Ennek célja az, hogy senki más ne kapjon meghatalmazást, csak akit Karl Marx Londonban elfogad és jóváhagy, s mivel e megbízottaknak természetszerűen állandó összeköttetésben kell majd lenniök Marxszal, tulajdonképpen a mozgalom diktátora lesz Marx."

Az említett felhívás, egyebek közt, a lipcsei „Volksstaat" december 25-i számában jelent meg.[282] Felszólítja a Szövetség német tagjait, hogy a hitelesség megállapítása végett javaslataikról küldjenek másolatot a németországi ügyekkel megbízott régebbi titkárnak (vagyis nekem). Nyilvánvaló, hogy az új Főtanács nem ismerheti sem a személyeket, sem kézírásukat. A tőlem kívánt szolgálatot a New York-i Főtanács olyan magától értetődőnek tartotta, hogy az üggyel kapcsolatban előzőleg nem is lépett velem érintkezésbe. A többi olyan országra vonatkozóan, ahol az Internacionálé szabad szervezete törvényes akadályokba ütközik, a megbízottak igazolás a nem tartozik rám.

A továbbiak során a közlemény ezt állítja: „Franciaországban ezek a megbízottak meghallgatás nélkül zárnak ki tagokat, és kényük-kedvük szerint oszlatnak fel szekciókat, bizottságokat és föderációkat." Az Ön tudósítójára vár, hogy megmagyarázza, miképp követhetik el ezek a megbízottak mindezeket a szörnyűségeket, amikor még egyetlenegy sem kapott közülük megbízást. Ha Franciaországban egyes személyeket kizártak az Internacionáléból,

akkor ezt a helyi szekciók tették, semmi esetre sem a New York-i Főtanács.

Maradok, Uram szolgálatára készen

Karl Marx

Január 2.

To the Editor of „The Times"

A megjelenés helye: „The Times", 1873 január 3. (27 577.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A poroszországi „válság"

Valóban, Franciaországot, a „nagy nemzetet", joggal szorította háttérbe a „nagy nemzet" — Németország. Versailles-ban politikai válság keletkezik, mert a francia parlagi nemesek összeesküvést szőnek, hogy monarchiát állítsanak a fennálló köztársaság helyébe; ugyanakkor Berlinben azért tör ki válság, mert a porosz parlagi nemesek nem akarják feláldozni az őket — nyolcvan évvel a francia forradalom után — még mindig megillető ófeudális földesúri rendőrséget. Lehet-e még egy pillanatig is kételkedni a német „kultúrának" a francia civilizáció feletti fölényében? A franciák, szokott felületességgel, olyan puszta *formák* miatt veszekszenek, mint köztársaság és monarchia. Az alapos poroszok a kérdés alapjáig hatolnak, amennyiben végre-valahára 1872-ben, Mecklenburg és Oroszország kivételével utolsókként Európában, a földesúri megbotozásoktól megóvják a társadalom alapzatát, a parasztok ülepét — avagy talán nem is!

Semmi sem jellemzőbb a porosz burzsoázia szánalmas magatartására, mint ez az egész bohózat, amely a járási szabályzat körül lezajlott.[278] 1848-ban Poroszországban forradalom volt; a burzsoázia kezébe vette a hatalmat; a hadsereg felesketése az alkotmányra — mindegy, hogy milyenre — elegendő lett volna a hatalom megtartásához. A feudálisok és bürokraták rémülete oly nagy volt, hogy akkor a feudalizmus még fennálló maradványainak megszüntetése természetesnek látszott. Valóban, az 1848-as első alkotmánytervezetek és még az 1849-esek is, jóllehet a szokott nyomorúságos formában, mégis e tekintetben minden lényegest magukban foglaltak. A burzsoázia legcsekélyebb ellenállása elegendő lett volna ahhoz, hogy lehetetlenné tegye a feudális jogok visszatértét; hiszen a néhány parlagi nemesen kívül senki sem ragaszkodott hozzájuk, csak a romantikus IV. Frigyes Vilmos. De alighogy az európai reakció győzött, a porosz burzsoázia már Manteuffel lába elé kúszott és minden egyes ostorcsapását hálatelt farkcsóválással viszonozta. Nemcsak hogy visszaadta a kelet-elbai junkeroknak az uradalmi rendőrséget és mindenféle más feudális ócskaságot; önmagát is megfenyítette bűnös

liberalizmusáért azzal, hogy még az 1808-ban létesített iparszabadságot is saját kezűleg megsemmisítette és a XIX. század kellős közepén helyreállította a céheket.[283]

A burzsoázia a legjobb esetben is bátortalan osztály. Még a legragyogóbb vívmányait — a XVII. századi angliai és a XVIII. századi franciaországi vívmányait — sem ő harcolta ki magának, hanem a plebejus néptömeg, a munkások és a parasztok harcolták ki számára. Franciaországban is úgy menekült ki a burzsoázia az 1848 júniusi napok borzalmaiból, hogy egy komédiás lábaihoz borult; Angliában is egy hosszú reakciós periódus következett be 1848 után; de ez a reakció mindkét országban arra az ürügyre támaszkodott, hogy a *polgári* társadalom alapjait védi a proletariátus támadásaitól. Poroszországban az volt a forradalom eredménye, hogy végre megengedte a romantikus IV. Frigyes Vilmosnak középkori szíve vágyai beteljesülését, amennyiben a győztes reakció elmosott egy csomó antiromantikus intézményt, amelyek II. Frigyestől kezdve Steinig és Hardenbergig belopakodtak a porosz államba. A polgári társadalmat, azzal az ürüggyel, hogy megvédik a proletariátustól, megint a feudalizmus uralma alá helyezték. A világ egyetlen burzsoáziája sem dicsekedhet olyan szégyenletes periódussal, mint amilyen az, amelyet Manteuffel alatt a porosz burzsoázia átélt. Mely másik országban lett volna lehetséges, hogy egy Hinckeldeyt a szabadság előharcosaként és mártírjaként ünnepeljenek?[284]

Végül, egymást keresztező palotacselszövények folytán, bekövetkezett az *új éra*[285]. A burzsoáziának váratlanul egy óliberális kormány hullt az ölébe. S ez a burzsoázia, amely e kormány életre hívásáért kisujját sem mozdította, ez az összes burzsoáziák leggyávábbja, egyszeriben azt képzelte, hogy ő áll a kormányrúdnál, hogy a régi porosz katona- és rendőrállam eltűnt, hogy beiktathat és letehet minisztereket és rákényszerítheti akaratát az udvarra. Ha a Manteuffel-korszak a burzsoázia gyávaságát bizonyította be, az új éra viszont leleplezte politikai tehetetlenségét.

Az ár, melyért az óliberális kormányt engedélyezték, a hadsereg újjászervezésének végrehajtása volt. Az itáliai háború[286] adta meg a kívánt ürügyet arra, hogy ezt a tartományi gyűléstől [Landtag] kérjék. Egyfelől az 1859-es mozgósítás bebizonyította, hogy a régi hadseregszervezet teljességgel elavult. Másfelől az a közömbösség, mellyel Franciaországban Szavojának és Nizzának az annektálását fogadták, bebizonyította, hogy a francia sovinizmust csak a rajnai hódítások kilátásával lehet hatékonyan megmozgatni, azaz Poroszország elleni háborúval. Biztos volt tehát, hogy mihelyt Louis Bonaparte császársága Franciaország belföldi eseményei folytán ismét veszélybe kerül, ez a veszély csak Poroszország elleni háborúval vezethető le, ez a háború

pedig szövetségesek nélkül csakis a régi porosz hadsereg vereségével járhat. Másfelől Poroszország, jóllehet lényegében katonaállam, nem teremtette meg a modern nagy hadseregek szükségszerű előfeltételeit. Ehhez túl gyönge volt. De annyival is kevésbé vonhatta ki magát az általános kontinentális szükségszerűség alól, mivel a „szabad kéz politikája" címen űzött kétkulacsos politikája minden megbízható szövetségtől elvágta. S végül, akármilyen legyen is a hadsereg újjászervezése, a porosz burzsoáziának tudnia kellett, hogy *ő* nem akadályozhatja meg. Egyetlen helyes hadműveleti terve tehát csak abban állhatott, hogy az elkerülhetetlen újjászervezés engedélyezése fejében önmagának a lehető legtöbb politikai engedményt alkudja ki. De a porosz burzsoáziának, amely még ki sem heverte a manteuffeli rezsim rúgásait, egyik napról a másikra megnőttek a szarvai. Hirtelenében önmagát tartotta a döntő hatalomnak az államban; elvetette a hadsereg újjászervezését. Ezzel az álom megint véget ért. Jött Bismarck, s kioktatta őket arra, hogy papíralkotmányuk és kamarai szavazatuk pusztán üres szalmacséplés, hogy Poroszországban a király kormányoz és a kamarák csak arra valók, hogy igent mondjanak. A hadsereg újjászervezését az alkotmány ellenére végrehajtották és a képviselőkkel megint à la Manteuffel* bántak. A burzsoázia, rövid látszatellenállás után — s ebbe inkább maga fáradt bele, semmint ellenfele, Bismarck — a dán háborúban[287] találta meg a szégyenlős kibékülési kísérletek első ürügyét; Sadowa[288] után pedig már egyáltalán nem feszélyezte magát és lelkesen omlott Bismarck lábai elé s most már csak az ő kíséretében szerepelt; a francia háború[289] után lelkesedése nem ismert többé határt, ettől fogva testestül-lelkestül Bismarcké volt, formálisan feloldódott benne.

Ámde van a világon valami, amit Hegel fedezett fel és a „történelem iróniájának" nevezett. A történelemnek ez az iróniája Bismarcknál nagyobb embereket is megtréfált, s a porosz állam és Bismarck is áldozatául esett. Attól a pillanattól, amikor a porosz politika rég óhajtott céljait sorra elérték, inogni kezdtek a porosz állam alapzatai. A régi Poroszország lényegében a junkerságon nyugszik, főként belőle egészülnek ki a tisztek és hivatalnokok sorai. A junkerság teljes virágzásában csak a hat keleti tartományban létezik és létezéséhez, a junkerok többnyire szűkös földbirtoka folytán, bizonyos mérvű feudális előjogokra van szüksége; ezek nélkül a legtöbb junker hamarosan egyszerű földbirtokossá süllyedne. Amíg a junkerséggal csak két nyu-

* — Manteuffel módján — *Szerk.*

gati tartomány állt szemben, nem fenyegette veszély. De már az 1866-os annektálások[290] hatalmas arányban megerősítették a polgári és a paraszti elemet az államban. Nem puszta legitimista fecsegés, hanem sokkal inkább a junkerség saját veszélyeztetett pozíciójának helyes tudata volt az, ami a Stahl—Gerlach-párt[291] ellenállását ezzel az annexióval szemben kiváltotta. A kisállamok beiktatása az Északnémet Szövetségbe,[292] a döntő államfunkciók átruházása erre a Szövetségre, a porosz Felsőház ezzel kapcsolatos mediatizálása*, a déli államok végleges csatlakozása — mindez a junkerség számára, amely most már csak elenyésző kisebbséget képezett a birodalomban, megannyi kemény csapás volt. De ez még nem elég. Minden kormányzat, a legzsarnokibb is, kénytelen úgy kormányozni, hogy tekintettel van a fennálló viszonyokra, különben a nyakát töri. Poroszország maga alá rendelhette Kis-Németországot[293], de nem erőltethette rá huszonöt millió nyugat-elbai németre a maga junkerségát. Ellenkezőleg: a junkerség, amely a régi Poroszország számára szükséglet volt, a „birodalom" számára kerékkötővé lett. Ahogyan Bismarck kénytelen volt az iparszabadságot, az egyes államok közötti szabad költözködést és más polgári reformokat — persze bürokratikusan megcsonkított formában — korábbi nézetei ellenére végrehajtani, úgy a történelem iróniája őt, a par excellence** junkert végül is arra ítélte, hogy a járási szabályzattal aláássa a junkerságot.

Ez a járási szabályzat a legsiralmasabb törvények egyike, amelyet valaha is létrehívtak. Tartalma két szóban foglalható össze. Elveszi az *egyes* junkertól a feudális előjog alapján őt megillető hatalmat, hogy — a járási önkormányzat látszatával — visszaadja azt a junker*osztálynak*. Továbbra is, a nagyobb és nagy földbirtok fog uralkodni a keleti tartományok mezőgazdasági kerületeiben; sőt, újabb hatalomnövekedéshez jut olyan jogkörök ráruházása folytán, amelyek eddig az államot illették meg. De az egyes junker elveszti kivételes helyzetét, amelyet feudális úrként élvezett. Egyszerű modern földbirtokossá süllyed — s ezzel megszűnik junker volta. De ezzel a régi Poroszország alapzata is alá van ásva, s ezért a Felsőháznak a maga szempontjából teljesen igaza volt a járási szabályzattal szemben kifejtett ellenállásában. A járási szabályzat esetén nincs junkerség és junkerség nélkül nincs többé sajátlagos Poroszország.

A porosz burzsoázia ebben a kérdésben méltó maradt önmagához. Először azt hangoztatták, hogy a járási szabályzat csupán részletfizetés az ön-

* — szuverenitásától való megfosztása; függővé tétele — *Szerk.*
** — kiváltképpeni; sajátképpeni — *Szerk.*

kormányzatra, el kell fogadni, mert ez idő szerint semmi jobbat nem lehet elérni, ez kompromisszum a kormányzattal, de most már egy hüvelyknyit sem szabad többé engedni. A Felsőház elveti a járási szabályzatot. A kormány, jóllehet a kompromisszum által már kötve van a Képviselőházzal szemben, újabb engedményeket kíván tőle. A Ház elég bátor ahhoz, hogy minden további nélkül hozzájáruljon; ennek fejében a burzsoáknak megígérnek egy pairsschubot[294] és kilátásba helyezik a Felsőház megreformálását. A pairsschub — huszonöt tábornok és hivatalnok kinevezése — bekövetkezik, a Felsőház elfogadja. A kompromisszum meg van mentve, de — a Felsőház megreformálását félreteszik. Éppen vigasztalódni kezdenek azzal, hogy a járási szabályzat mégiscsak hatalmas előrelépés — ekkor érkezik meg a kormányválság híre. Roon, Selchow, Itzenplitz le akarnak köszönni, a liberálisok győzelme az egész vonalon, elkerülhetetlenné válik egy liberális? — nem, az éppen nem, hanem egy — *egységes* kormány! A mi burzsoáink olyan szerények! Sőt, még sokkal kevesebbel is beérik. Bismarck feladja a miniszterelnökséget, Roon, a járási szabályzat ellenfele kerül a helyére, még egy másik tábornok lép be a kormányba, Selchow és Itzenplitz marad, az egységes kormány kevésbé egységes, mint valaha, a benne levő feudális elemek erősítést kaptak, s a burzsoá nyugodtan issza tovább a korsó sörét abban a büszke tudatban, hogy végül mégiscsak Bismarck a lelke az egésznek.

Ez a példa pontosan jellemzi a porosz burzsoázia állásfoglalását. A burzsoák saját érdemüknek tudják be, hogy Bismarckot Poroszország általa előidézett történelmi helyzete és az utóbbi húsz év ipari haladása rákényszeríti, hogy megtegye azt, aminek a keresztülviteléhez ők maguk 1848-tól 1850-ig túl gyávák voltak. Még annyi bátorságuk sincs, hogy Bismarckjukat arra kényszerítsék, hajtsa végre ezeket a kis reformokat egyszerűen, nyílt polgári módon, rendőrállami torzítás nélkül; hangosan felujjongnak, hogy Bismarck kénytelen az ő saját 1846-os követeléseiket[295] — kiherélni. Mégpedig, jól jegyezzük meg, csakis gazdasági követeléseiket — olyan dolgokat, melyeknek végrehajtását ezer Bismarck sem tudná megakadályozni, még ha akarná sem. *Politikai* követelésekről, a politikai hatalomnak a burzsoáziára való átruházásáról, hát erről már legfeljebb a tisztesség kedvéért esik szó. A porosz burzsoázia nem *akarja* a politikai uralmat; megérése előtt rothadtan — akár a hivatalos Oroszország már Voltaire idején —, anélkül, hogy valaha uralkodott volna, máris eljutott az elfajulásnak ugyanarra a fokára, amelyet a francia burzsoázia nyolcvanéves harcok és hosszú uralkodás után ért el. Panem et circenses, kenyeret és cirkuszi játékokat, ezt kívánta a lezüllött római plebs a császáraitól; panem et circenses, szédelgő profitot és brutális

fényűzést kíván a maga császáraitól nem a porosz nép, hanem a porosz burzsoázia. A római plebejusokat császáraikkal együtt elsöpörték a germán barbárok; a porosz burzsoák mögött fenyegetően emelkednek fel a német munkások.

Die „Krisis" in Preussen

A megírás ideje: 1873 január eleje

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1873 január 15. (5.) sz.

Eredeti nyelve: német

[Karl Marx]

[Válasz a brit föderális tanács állítólagos többségének újabb körlevelére[296]]

A brit föderális tanács úgynevezett többségének újabb körlevele állítólag válasz a brit föderális tanács és a manchesteri külföldi szekció két körlevelére.* A valóságban nem cáfolja meg e körlevelek egyetlen pontját sem. Csupán megpróbál személyes fecsegéssel, rágalmazással és hazugságokkal port hinteni olvasói szemébe, arra számítva, hogy a nemrég megalakult szekciók nem ismerhetik az Internacionálé történetét.

Igen jellemző, hogy a körlevelet aláíró hat végrehajtó bizottsági tag közül kettő, Jung és Pape urak már nem tarthatnak igényt locus standi-re** a brit föderális tanácsban. Küldöttek voltak, az előbbi Middlesbrough, az utóbbi Nottingham küldötte, s e szekciók közül az egyik visszavonta a meghatalmazást, a másik pedig egyhangúlag elvetette a körlevelet. Csak néhány példát hozunk fel arra az arcátlanságra, mely a szóbanforgó dokumentum állításait jellemzi.

Az úgynevezett hivatalos jelentésekkel kapcsolatban azt állítja, hogy „nem adták meg a hágai küldöttek jegyzékét, noha a körlevelek simán »64«-ről beszélnek".

Az itt említett jelentés csupán *a kongresszuson elfogadott határozatok*[297] hivatalos kiadása, s ebben a küldöttek jegyzékét, amelyet már Hágában kinyomtak, majd a kontinensen megjelenő legtöbb lapban, mind az Internacionálé lapjaiban, mind a polgári sajtóban újból közöltek, nem lett volna helyénvaló felvenni. Azonkívül a jelentés minden egyes szavazással kapcsolatban megadja a szavazatok számát, s ahol név szerint szavaztak, a neveket is.

„Határozatokat elhallgattak vagy meghamisítottak — például a Főtanácsnak fizetendő járulékra vonatkozó határozatot, melynek értelmében

* *V. ö. 186–195. old. — Szerk.*

** — jogos helyre — *Szerk.*

évi 1 shillingre emelkedne a Szövetség minden tagjának járuléka, beleértve a trade unionokét is."

A hivatalos jelentés a 2. pontban „A Főtanácshoz befizetendő tagdíjak" cím alatt leszögezi: Tekintve, hogy egyesek a járulék felemelését, mások a csökkentését kérték, a kongresszus 17 szavazattal 12 ellenében, 8 tartózkodással megmaradt az 1 penny mellett.* Mi van itt elhallgatva?

Ami a határozatok „meghamisítását" illeti, mutassanak a jelentésben egyetlen olyan határozatot, amely nem egyezik pontosan a jegyzőkönyvvel.

Hogy másrészt e körlevél szerzői mire képesek a „hamisítás" terén, kitűnik abból, amit a politikai tevékenységről szóló kongresszusi határozatokkal kapcsolatban állítanak. Először is az a mondat, hogy „a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége", az Internacionálé alapító üzenetéből (1864) került be a londoni konferencia IX. határozatába, ők mégis azt állítják, hogy a hágai kongresszus találta ki.

Másodszor, a körlevél szerzői azt állítják, hibás a francia „*doit* servir"-t az angolban „*ought* to serve"**-re fordítani. Ha hiba történt volna, úgy ezt a régi Főtanács követte volna el a konferencián hozott határozatok eredeti francia szövegének hivatalos angol fordításában. De *nincs* szó hibáról. Mivel a körlevél szerzői, úgy látszik, hadilábon állnak az angollal és a franciával, azt ajánljuk, vegyék elő bármelyik közismert szótárt, például Boyer angol—francia szótárát, Párizs, Bandry, 1854. Abban az *ought* alatt ez áll: „ought to be so — cela doit être ainsi"***.

John Hales körlevele — hogy megcáfolja azt a megállapítást, amely szerint a hágai határozatokat Franciaországban, Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Portugáliában, Amerikában, Dániában, Lengyelországban és Svájcban teljes mértékben jóváhagyták — a felsorolt országokban működő titkárok címét kéri. Ami Németországot illeti, csak a „Volksstaat"-ot és egy fél tucat más munkáslapot kell megnéznie; Ausztriát és Magyarországot illetően elég megnézni a „Volkswillé"-t, Portugáliát illetően a „Pensamento Social"-t, Dániát illetően a „Socialisten"-t, Spanyolországra nézve az „Emancipación"-t, Hollandiára nézve a „De Werkman"-t, Olaszországra vonatkozóan a „Plebé"-t, Svájcra vonatkozóan pedig az „Egalité"-t és a „Tagwacht"-ot.[298] Amerikában, az egyetlen ott létező munkásföderáció az elmúlt évben ugyanazokat a személyeket jelölte a föderális tanácsába, akikből most a Főtanács áll. Ami Lengyelországot és

* *V. ö. 140. old. — Szerk.*

** — „*kellene* szolgálnia" — *Szerk.*

*** — „így kellene lenni" — *Szerk.*

Franciaországot illeti, az ügyeikkel megbízott titkárok címét nyilván nem fogják John Hales és társai diszkréciójára bízni.

A szakadár mozgalom „spontán" jellege tekintetében a tény egyszerűen az, hogy az Internacionálé hágai kongresszusával szemben múlt szeptemberben megtartott saint-imier-i kongresszus[235] hivatalos határozatot fogadott el, amelynek értelmében a mozgalom mindenütt megszervezendő, mégpedig úgy, hogy „haladéktalanul megegyezésre kell jutni minden olyan szekcióval és föderációval", amely az elszakadás mellett van, s így el kell érni, hogy a szakadár „internacionális kongresszust legkésőbb hat hónapon belül" megtarthassák.

A megírás ideje: 1873 január közepe

A megjelenés helye: „The International Herald", 1873 január 25. (43.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

A politikai közömbösség[299]

„A munkásosztálynak nem szabad politikai párttá szerveződnie, semmi szín alatt nem szabad politikai akciót folytatnia, mivel az állam elleni harc az állam elismerését jelenti, ez pedig ellentétben áll az örök elvekkel. A munkásoknak nem szabad sztrájkolniok, mivel a munkabér növelésére vagy csökkentésének megakadályozására tett erőfeszítések a *bérmunka rendszerének* elismerését jelentik, ez pedig ellentétben áll a munkásosztály felszabadításának örök elveivel!

Ha a munkásoknak a polgári állam ellen vívott politikai harcban csak engedményeket sikerül kicsikarniok, akkor kompromisszumokat kötnek, ez pedig ellentétben áll az örök elvekkel. Ezért elvetendő minden olyan békés mozgalom, amilyet helytelenül az angol és amerikai munkások szervezni szoktak. A munkások ne tegyenek erőfeszítéseket azért, hogy törvényes határt szabjanak a munkanapnak, mert ez annyit jelent, hogy kompromisszumra lépnek a munkáltatókkal, akik ez esetben 14 vagy 16 óra helyett már csak 10 vagy 12 órán át zsákmányolhatják ki őket. Azon se fáradozzanak, hogy elérjék a tíz éven aluli leánygyermekek gyári alkalmazásának törvényes betiltását, mert ezzel nem szüntetik meg a tíz éven aluli fiúgyermekek kizsákmányolását; így csupán újabb kompromisszumot kötnek, amivel vétenek az örök elvek tisztasága ellen!

Még kevésbé szabad a munkásoknak arra törekedniök, hogy — mint az amerikai köztársaságban — az állam, amelynek *költségvetése* a munkásosztályt terheli, köteles legyen a munkásgyermekeknek elemi oktatást adni; mert az elemi oktatás nem teljes oktatás. Jobb, ha a munkások és a munkásnők nem tudnak olvasni, írni, számolni, mint ha állami iskolai tanító oktatja őket erre. Sokkal jobb, ha a tudatlanság és a napi 16 órás munka eltompítja a munkásosztályt, mint ha megsértjük az örök elveket!

Ha a munkásosztály politikai harca erőszakos formákat ölt, ha a munkások a burzsoá osztály diktatúráját saját forradalmi diktatúrájukkal

helyettesítik, az elvsértés szörnyű bűnét követik el; mert, hogy kielégítsék mindennapi nyomorúságos, profán szükségleteiket, hogy megtörjék a burzsoá osztály ellenállását, forradalmi és átmeneti formát adnak az államnak, ahelyett hogy letennék a fegyvert és megszüntetnék az államot. A munkásoknak nem szabad minden szakmában külön egyesületet alakítaniok, mert ezzel megörökítik a társadalmi munkamegosztást, úgy, ahogyan az a polgári társadalomban fennáll; ez a munkamegosztás pedig, amely elválasztja a munkásokat, jelenlegi szolgaságuk igazi alapja.

Egyszóval, a munkások tegyék ölbe a kezüket és ne vesztegessék idejüket politikai és gazdasági mozgalmakra. Ezek a mozgalmak csak közvetlen eredményeket hozhatnak nekik. Igazán vallásos emberek módjára, megvetve a napi szükségleteket, tele hittel ezt kell kiáltaniok: »Feszítsék keresztre osztályunkat, pusztuljon el fajunk, de az örök elvek maradjanak szeplőtlenek!« Mint jámbor keresztényeknek, hinniök kell a pap szavában, meg kell vetniök az evilági javakat és csak a Paradicsom elnyerésére szabad gondolniok. A Paradicsom szó helyett olvassatok *társadalmi likvidálást*, amely eljön egy napon, a világ valamelyik zugában, nem tudni hogyan, és kinek a műve lesz — és az ámítás így is azonos mindenben és mindenképpen.

A munkásosztály tehát, e híres társadalmi likvidálásra várva, viselkedjék illedelmesen, mint jól legeltetett birkanyáj; hagyja nyugton a kormányt, félje a rendőrséget, tisztelje a törvényeket és zúgolódás nélkül szolgáltassa az ágyútölteléket.

A mindennapi gyakorlati életben a munkások legyenek az állam legengedelmesebb szolgái; bensőjükben azonban tiltakozzanak erélyesen az állam létezése ellen, és tanúsítsák iránta mélységes elméleti megvetésüket az állam megszüntetéséről szóló irodalmi értekezések vásárlásával és olvasásával; de őrizkedjenek attól, hogy a tőkés rendszerrel szemben másfajta ellenállást fejtsenek ki, mint szavalást a jövő társadalmáról, amelyben ez a gyűlöletes rendszer nem létezik többé!"

Senki sem tagadhatja, hogy ha a politikai közömbösség apostolai ilyen világosan fejeznék ki magukat, a munkásosztály a pokolba küldené őket, és sértve érezné magát e polgári doktrinérek és levitézlett nemesek részéről, akik annyira ostobák vagy annyira naivak, hogy eltiltják a harc minden reális eszközétől azért, mert minden harci fegyvert a jelenlegi társadalomból kell meríteni és mert e harc szükségszerű feltételei sajnos nem alkalmazkodnak azokhoz az idealista elképzelésekhez, amelyeket a *társadalomtudománynak* ezek a doktorai *Szabadság, Autonómia, Anarchia* néven istenséggé emeltek. De a munkásosztály mozgalma manapság olyan erős, hogy

ezek a filantróp szektások a gazdasági harcra vonatkozóan már nem merik elismételni azokat a *nagy igazságokat*, amelyeket a politikai harcra vonatkozóan szüntelenül hirdettek. Túlságosan gyávák ahhoz, hogy ezeket az igazságokat a sztrájkokra, az egyesülésekre, az egyes szakmai szervezetekre, a női és a gyermekmunkát szabályozó, a munkaidőt korlátozó törvényekre stb. stb. is alkalmazzák.

Most igyekezzünk szemügyre venni, vajon joggal hivatkozhatnak-e a nemes hagyományokra, a tisztességre, a jóhiszeműségre és az örök elvekre.

Az első szocialisták (Fourier, Owen, Saint-Simon stb.), mivel akkoriban a társadalmi feltételek még nem voltak eléggé fejlettek ahhoz, hogy a munkásosztály harcos osztállyá alakulhasson, szükségképpen arra szorítkoztak, hogy a jövő *mintatársadalmáról* álmodozzanak, és elítélték mindama kísérleteket — így a sztrájkokat, az egyesüléseket, a politikai mozgalmakat —, amelyeket a munkások sorsuk némi megjavítása végett kezdeményeztek. De ha nem is szabad megtagadnunk a szocializmusnak ezeket a pátriárkáit, mint ahogyan a vegyészeknek sem szabad megtagadniok őseiket, az alkimistákat, azt el kell kerülnünk, hogy tévedéseikbe visszaessünk, mert ezek részünkről megbocsáthatatlanok lennének.

Mindamellett később — 1839-ben —, amikor a munkásosztály politikai és gazdasági harca Angliában már nagyon határozott jelleget öltött, Bray — Owen egyik tanítványa és egyike azoknak, akik jóval Proudhon előtt felfedezték a *mutualizmust*[300] — könyvet adott ki: *„Labour's Wrongs and Labour's Remedy"* (*A munka bajai és a munka gyógyszere*).

Az egyik fejezetben, mely arról szól, hogy hatástalan *minden gyógyszer, amelyet a jelenlegi harccal kívánnak elérni*, Bray keserűen bírálja az angol munkások minden, akár politikai, akár gazdasági mozgalmát; elítéli a politikai mozgalmat, a sztrájkokat, a munkaórák korlátozását, a nők és a leánygyermekek gyári munkájának szabályozását, mert mindez — szerinte — ahelyett, hogy kivezetne a társadalom jelenlegi állapotából, inkább hozzáláncol bennünket, és csak tovább élezi az ellentéteket.

Most pedig eljutottunk a társadalomtudomány e doktorainak orákulumához, Proudhonhoz. A mester elég bátor volt ahhoz, hogy határozottan állást foglaljon minden gazdasági mozgalom (egyesülések, sztrájkok stb.) ellen, mivel ellentétben állnak *mutualizmusának* megváltó elméleteivel, de írásai és személyes részvétele folytán előmozdította a munkásosztály politikai mozgalmát; ezzel szemben tanítványai nem mernek nyíltan állást foglalni a mozgalom ellen. Már 1847-ben, amikor a mester nagy műve, „A gazdasági ellentmondások"[259], megjelent, megcáfoltam a munkásmozgalom elleni

szofizmáit.* Mindamellett 1864-ben az Ollivier-törvény után, amely a francia munkásoknak, ha mégoly korlátozott formában is, megadta az egyesülés jogát, Proudhon „A munkásosztály politikai cselekvőképessége" című — néhány nappal halála után megjelent — könyvében ismét visszatért erre a témára.

A mester támadásai annyira megfeleltek a burzsoák ízlésének, hogy a „Times" a londoni szabók 1866-os nagy sztrájkja alkalmából abban a megtiszteltetésben részesítette Proudhont, hogy fordításban közölje, és a sztrájkolókat Proudhon saját szavaival ítélte el. Íme valamelyes ízelítő.

A rive-de-gier-i bányászok sztrájkba léptek; katonák siettek oda, hogy észre térítsék őket. „A hatalom", kiált fel Proudhon, „mely a rive-de-gier-i bányászokra lövetett, igen szerencsétlen helyzetben volt. De úgy cselekedett, mint az antik Brutus, aki atyai szeretete és consuli kötelessége között volt kénytelen választani; fel kellett áldoznia fiait, hogy megmentse a köztársaságot. Brutus nem habozott, és az utókor nem meri elítélni őt."** Proletáremlékezet szerint még nem akadt burzsoá, aki habozott munkásait feláldozni, hogy saját érdekeit megmentse. Micsoda Brutusok a burzsoák!

„Nos, nem: nincs jogotok az egyesülésre, ahogyan nincs jogotok a csalásra és a lopásra, ahogyan nincs jogotok a vérfertőzésre és a házasságtörésre."*** De meg kell mondani: kétségtelenül van jogotok az *ostobaságra*.

Melyek hát azok az örök elvek, melyek nevében a mester abrakadabra átkait mennydörgi?

Az első örök elv: „A munkabér nagysága határozza meg az áruk árát."

Még akiknek fogalmuk sincs politikai gazdaságtanról, és nem tudják, hogy Ricardo, a nagy polgári közgazdász, „A politikai gazdaságtan alapelvei" című, 1817-ben megjelent könyvében ezt a hagyományos tévedést egyszer s mindenkorra megcáfolta, azok is ismerik azt a figyelemreméltó tényt, hogy az angol ipar jóval alacsonyabb áron adhatja el termékeit bármely más nemzet iparánál, noha a bérek Angliában viszonylag magasabbak, mint bármely európai országban.

A második örök elv: „Az a törvény, amely engedélyezi az egyesüléseket, szerfölött jogellenes, gazdaságellenes, ellentétben áll minden társadalom-

* Lásd brosúrámat: „*Misère de la philosophie*. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon" (Párizs 1847. — A. Frank kiadás), II. fejezet, 5. §. Les grèves et les coalitions des ouvriers.[301] — *Marx jegyzete.*

** Proudhon, P.—J. „De la capacité politique des classes ouvrières". Lacroix és társa, Párizs 1868. 327. old. — *Marx jegyzete.*

*** Id. mű, 333. old. — *Marx jegyzete.*

mal és renddel." Egyszóval „ellentétben áll a szabad konkurrencia gazdasági *jogával*". Ha a mester egy kicsit kevésbé lett volna *soviniszta*, feltette volna magának a kérdést, mi a magyarázata annak, hogy Angliában negyven évvel ezelőtt a *szabad konkurrencia gazdasági jogaival* ennyire ellentétben álló törvényt bocsátottak ki, s hogyan lehetséges az, hogy abban a mértékben, amelyben az ipar és vele együtt a *szabad konkurrencia* fejlődik, ez a törvény — mely annyira ellentétben áll *minden társadalommal és renddel* — szükségszerűségként mindinkább rákényszeríti magát ezekre a polgári államokra is. Akkor talán felfedezte volna, hogy ez a jog (nagy J betűvel) csak a *közgazdasági kézikönyvekben* létezik, melyeket a polgári politikai gazdaságtan tudatlan szerzetesei[302] szerkesztettek, és amelyekben ilyen gyöngyszemek találhatók: „*A tulajdon a munka gyümölcse...*" — hogy a *mások munkájáé*, azt elfelejtették hozzátenni.

A harmadik örök elv: „Így, azzal az ürüggyel, hogy a munkásosztályt felemelik az úgynevezett társadalmi alsóbbrendűségből, mindenekelőtt vádolniok kell majd az állampolgárok egy egész osztályát, az urak, vállalkozók, munkáltatók és burzsoák osztályát; a dolgozó demokráciát a középosztály e méltatlan szövetségeseinek megvetésére és gyűlöletére fogják sarkallni; a törvényes elnyomással szemben előnyben fogják részesíteni a kereskedelmi és ipari háborút, az államrendőrséggel szemben az osztályok antagonizmusát."*

A mester, megakadályozandó, hogy a munkásosztály felemelkedjék úgynevezett *társadalmi alsóbbrendűségéből*, elítéli az egyesüléseket, melyek a munkásosztályt antagonisztikus osztállyá szervezik a *munkáltatók, vállalkozók, burzsoák* tiszteletreméltó *kategóriájával* szemben, mely, akárcsak Proudhon, bizonyára előnyben részesíti az *államrendőrséget az osztályok antagonizmusával szemben*. Hogy semmiféle kellemetlenséget ne okozzanak ennek a tiszteletreméltó osztálynak, a jó Proudhon a munkásoknak (a *mutualista rendszer* eljöveteléig) „a szabadságot, vagyis a konkurrenciát" ajánlja, amely „súlyos hátrányai ellenére a mi egyetlen biztosítékunk".**

A mester a gazdasági közömbösséget prédikálta, hogy *megvédje a szabadságot, vagyis a polgári konkurrenciát*, a mi egyetlen biztosítékunkat; a tanítványok a politikai közömbösséget prédikálják, hogy megvédjék a polgári szabadságot, az ő egyetlen biztosítékukat. Az első keresztényeknek, akik szintén teljes politikai közömbösséget prédikáltak, egy császár támogatására volt szükségük ahhoz, hogy elnyomottakból elnyomókká

* Id. mű, 337–338. old. — *Marx jegyzete.*
** Id. mű, 334. old. — *Marx jegyzete.*

váljanak, a politikai közömbösség modern apostolai viszont nem hiszik, hogy örök elveik a polgári társadalom világi élvezeteitől és mulandó kiváltságaitól való tartózkodást kívánnak meg tőlük. Mégis el kell ismernünk, hogy a keresztény mártírokhoz méltó sztoicizmussal viselik el azt a 14 vagy 16 óra munkát, amely a gyárak munkásaira nehezedik!

Karl Marx

London, 1873 január

L'Indifferenza in materia politica
A megírás ideje: 1872 vége—1873 január eleje
A megjelenés helye: „Almanacco Repubblicano per l'anno 1874"
Eredeti nyelve: olasz

Friedrich Engels

A tekintélyről[303]

Egy idő óta egyes szocialisták valóságos keresztes hadjáratot indítottak azellen, amit ők *tekintélyi elvnek* neveznek. Elég azt mondani nekik, hogy ez vagy az a cselekedet *tekintélyen alapuló*, s már elítélik. Ezzel a sommás eljárási móddal annyira visszaélnek, hogy az ügyet kissé közelebbről szemügyre kell vennünk. Tekintély a szónak abban az értelmében, ahogy itt használják, azt jelenti: idegen akaratot kényszerítenek a mi akaratunkra; a tekintély tehát a másik oldalon alárendeltséget tételez fel. Mármost mivel ez a két szó rosszul cseng, és az a viszony, amelyet kifejeznek, az alárendelt félnek kellemetlen, felmerül az a kérdés, vajon van-e *mód* arra, hogy ezt mellőzzük, vajon — a jelenlegi társadalmi viszonyok között — teremthetünk-e olyan más társadalmi állapotot, amelyben nem lenne többé célja ennek a tekintélynek, s amelyben ez ennek következtében eltűnne. Ha megvizsgáljuk a mai polgári társadalom alapjául szolgáló gazdasági, ipari és mezőgazdasági viszonyokat, azt látjuk, hogy ezek abban az irányban fejlődnek, amelynek megfelelően egyének elszigetelt tevékenysége helyébe mindinkább együttes tevékenységük lép. Az elszigetelt termelők kisüzemeit a modern ipar váltotta fel, nagy gyárakkal és üzemekkel, amelyekben munkások százai bonyolult, gőz által hajtott gépeket kezelnek; a nagy országutakon közlekedő szekereket és kocsikat kiszorították a vasúti kocsik, a kis evezős gályákat és vitorlásokat pedig gőzhajók váltották fel. Fokozatosan a mezőgazdaság maga is a gép és a gőz uralma alá kerül, s a gépek lassan, kérlelhetetlenül kiszorítják a kisparasztokat, helyükbe nagytőkések lépnek, akik bérmunkásokkal hatalmas területeket műveltetnek meg. Az egyes egyének független tevékenységét mindenütt kiszorítja az együttes tevékenység, az egymástól függő eljárások szövődménye. Ám aki együttes tevékenységről beszél, szervezetről beszél; mármost lehetséges-e szervezet tekintély nélkül?

Tegyük fel, hogy egy szociális forradalom letaszítja trónjáról a tőkéseket, akiknek tekintélye ma a javak termelését és forgalmát irányítja. Tegyük fel — hogy teljesen a tekintélyellenesek álláspontjára helyezkedjünk —, hogy

a föld és a munkaeszközök a velük dolgozó munkások közös tulajdonává lettek. Vajon akkor a tekintély eltűnik-e, vagy pedig csak a formája változik meg? Vizsgáljuk meg.

Vegyünk példának egy pamutfonodát. A gyapotnak, hogy fonallá változzék, legalább hat egymásután következő műveleten kell átmennie, s ezek jórészt különböző termekben folynak. Továbbá a gépek működéséhez szükség van egy mérnökre, aki a gőzgépre felügyel, gépészekre a mindennapi javítások elvégzéséhez és sok segédmunkásra, akik a termékeket egyik helyiségből a másikba szállítják stb. Mindezeknek a munkásoknak, férfiaknak, nőknek és gyermekeknek abban az órában kell megkezdeniök és befejezniök munkájukat, amelyet a gőz tekintélye határoz meg, a gőz pedig fütyül az egyének autonómiájára. Tehát mindenekelőtt szükség van arra, hogy a munkások a munka idejében megegyezzenek; és mihelyt ez az idő le van rögzítve, kivétel nélkül mindenkinek ehhez kell igazodnia. Azután, minden teremben és minden percben részletkérdések merülnek fel a termelés módja, az anyagelosztás stb. körül; ezeket azonnal meg kell oldani, különben az egész termelés hirtelen leállhat; akár a minden egyes munkaág vezetésével megbízott személy döntése oldja meg a kérdést, akár, ha ez lehetséges, egy többségi határozat, az egyén ennek mindig kénytelen akaratát alárendelnie; azaz a kérdéseket tekintélyi alapon oldják meg. Egy nagy gyár önműködő mechanizmusa sokkal zsarnokibb, mint a munkásokat foglalkoztató kistőkések valaha is voltak. Legalábbis ami a munkaidőt illeti, e gyárak kapujára fel lehet írni: *Kik ide beléptek, hagyjatok fel minden önrendelkezéssel!*[304] Az ember a tudomány és a leleményesség segítségével uralma alá vetette a természeti erőket, de ezek bosszút állnak rajta azzal, hogy az őket kiaknázó embert a minden társadalmi szervezettől független, igazi zsarnokságnak vetik alá. Aki el akarja törölni a tekintélyt a nagyiparban, az magát a nagyipart akarja eltörölni; meg akarja semmisíteni a gőzzel működő fonodát, hogy a rokkához térjenek vissza.

Vegyük egy másik példaként a vasutat. Itt is föltétlenül szükség van számtalan ember együttműködésére; olyan együttműködésre, amelynek pontosan meghatározott időpontokban kell végbemennie, nehogy szerencsétlenség történjék. A munka alapfeltétele itt is egy uralkodó akarat, amely minden alárendelt kérdést félretol, akár egyetlen megbízott képviseli ezt az akaratot, akár egy bizottság, melyet felhatalmaztak arra, hogy az érdekeltek többségének döntését végrehajtsa. Mind az egyik, mind a másik esetben határozottan kifejezett tekintéllyel van dolgunk. De menjünk tovább: mi történnék már az első induló vonattal, ha el akarnák törölni a vasúti alkalmazottak tekintélyét az utas urak fölött?

De sehol sem oly nyilvánvaló a tekintélynek, mégpedig a parancsoló tekintélynek szükségessége, mint a nyílt tengeren úszó hajón. A veszély pillanatában ott mindenkinek az élete attól függ, hogy alávetik-e magukat azonnal és föltétlenül egyetlen egyén akaratának.

Amikor efféle érveket szegeztem szembe a legdühösebb tekintélyellenesekkel, csak ezt tudták válaszolni: „Ó, ez igaz, de itt nem tekintélyről van szó, amellyel a meghatalmazottakat felruházzuk, *hanem megbízásról*!" Ezek az urak azt hiszik, hogy megváltoztattak valamit azzal, ha a nevét megváltoztatták. Így űznek gúnyt a világgal ezek a mélyenszántó gondolkodók.

Láttuk tehát, hogy egyrészt bizonyos tekintély, bárhonnan ered is, másrészt bizonyos alárendeltség olyasmi, amit minden társadalmi szervezettől függetlenül ránk kényszerítenek azok az anyagi feltételek, amelyek között termelünk és a termékeket forgalomba hozzuk.

S ezenkívül láttuk, hogy a termelés és a forgalom anyagi feltételeit a nagyipar és a mezőgazdasági nagyüzem elkerülhetetlenül egyre szaporítja, s így e tekintély hatóköre is egyre inkább kiterjed. Képtelenség tehát a tekintély elvét föltétlenül rossznak, az autonómia elvét föltétlenül jónak nyilvánítani. Tekintély és autonómia viszonylagos dolgok, s hatókörük a társadalmi fejlődés különböző fázisában változik. Ha az autonomisták arra a kijelentésre szorítkoznak, hogy a jövő társadalmi szervezete a tekintélyt azok közé a határok közé fogja szorítani, amelyeket a termelési feltételek elkerülhetetlenné tesznek, akkor egyetértésre juthatnánk; de ők vakok minden olyan ténnyel szemben, amely a dolgot szükségessé teszi, és a szó ellen kelnek ki.

Miért nem szorítkoznak a tekintélyellenesek arra, hogy a politikai tekintély, az állam ellen mennydörögjenek? Minden szocialista egyetért abban, hogy a politikai állam és vele a politikai tekintély a legközelebbi szociális forradalom folytán el fog tűnni, azaz a közfunkciók elvesztik politikai jellegüket és a társadalom igazi érdekein őrködő egyszerű igazgatási funkciókká változnak. Ámde a tekintélyellenesek azt követelik, hogy egy csapással töröljék el a tekintélyi elven alapuló politikai államot, még mielőtt megszüntetnék azokat a társadalmi feltételeket, amelyek létrehozták. Azt követelik, hogy a szociális forradalom első lépése a tekintély eltörlése legyen. Hát sohasem láttak ezek az urak forradalmat? A forradalom minden bizonnyal a leginkább tekintélyen alapuló dolog a világon; olyan cselekedet, amellyel a lakosság egyik része puskák, szuronyok és ágyúk — tehát igen tekintélyt parancsoló eszközök — segítségével rákényszeríti akaratát a másik részre; s a győztes pártnak — ha nem akarja,

hogy küzdelme hiábavalónak bizonyuljon — uralmát annak a félelemnek a segítségével kell fenntartania, amelyet fegyverei a reakciósokban keltenek. Tartott volna-e a Párizsi Kommün egyetlen napig is, ha nem használta volna fel a burzsoákkal szemben a felfegyverzett nép tekintélyét! Nem inkább azt vethetjük-e a szemére, hogy nem eléggé használta fel ezt a tekintélyt?

Tehát vagy, vagy: a tekintélyellenesek vagy nem tudják, mit beszélnek, s ebben az esetben csak zavart keltenek; vagy tudják, s ebben az esetben árulói a proletariátus mozgalmának. Mindkét esetben a reakciónak tesznek szolgálatot.

Federico Engels

Dell'Autorità'

A megírás ideje: 1872 október—1873 március között

A megjelenés helye: „Almanacco Repubblicano per l'anno 1874"

Eredeti nyelve: olasz

Friedrich Engels

[Az Internacionálé tevékenysége a kontinensen]

I

A kontinensről az alábbi tájékoztatást kaptuk:

Az Internacionálé olaszországi sajtóorgánuma, a „Plebe" arról tudósította olvasóit, hogy az olasz kormány, mely a szakadár szekciókra ügyet sem vet, az új Főtanácsot elismerő és a hágai határozatokat[150] jóváhagyó lodi szekció ellen kíméletlen üldöző hadjáratot indított. A szekciót feloszlatta és letartóztatási parancsot bocsátott ki a bizottság valamennyi tagja ellen, akik közül hármat tényleg börtönbe vetettek, míg a többi hatnak sikerült elmenekülni. A letartóztatottak között van Bignami, a „Plebe" szerkesztője. Ezért a „Plebé"-nek azt a számát, amely a Főtanács üzenetét tartalmazta (megjelent az „International Herald" 34. számában)[305], el is kobozták, a szakadárok legdühödtebb kiáltványai pedig továbbra is szabadon terjeszthetők. A foglyokat hazaárulás vádjával akarják elítélni.

Madridi lapunk, az „Emancipación" megállapítja, hogy a spanyol föderális tanács szakadár tevékenységével szemben napról napra nő az ellenállás. Mihelyt ez a tanács kongresszust hívott egybe december 26-ra Córdobába[234] a hágai határozatok elfogadása vagy elutasítása céljából, az új madridi föderáció nyomban kijelentette, hogy a föderális tanács ezzel az eljárással önmaga rekesztette ki magát az Internacionáléból. Az új madridi föderáció egyszersmind felhívta valamennyi szekciót és helyi föderációt, hogy ne küldjenek delegátusokat a szakadár kongresszusra, hanem válasszanak új ideiglenes föderális tanácsot[306]. Ezt a javaslatot elfogadta a léridai, toledói, zaragozai, vitoriai, Alcalá de Henares-i helyi föderáció, a cádizi új föderáció, valamint több jelentős szekció, így Valencia, Denia, Pont de Vilumara és más helységek szekciója is. Ezenkívül a graciai (Barcelona egyik gyárnegyede) föderáció elfogadta a hágai határozatokat és megrótta a spanyol küldötteknek a hágai kongresszuson tanúsított magatartását[237], a granadai föderáció viszont elhatározta, hogy küld

egy delegátust a córdobai szakadár kongresszusra, de a szakadároknak egy állhatatos ellenfelét választotta ki erre a célra[307]. A spanyol föderális tanács Córdobában kétségkívül a maga külön útján fog haladni, de ez csak kiélezi majd a válságot.

Egy portugáliai levélből kiderült, hogy ott az Internacionálé által szervezett munkásmozgalom rendkívül nagy méreteket ölt. Csupán Lisszabonban és a környékén több mint 15 000 munkás szerveződött szakszervezetekbe, s a szervezet már Oportóra és észak felé is kiterjedt. Mindezeket a szakszervezeteket az Internacionálé alakította meg, s azok továbbra is közvetlen befolyása alatt állnak. Az Internacionálét azonban az ország törvényei megakadályozzák abban, hogy teljesen szabadon szervezkedjék. Az Internacionálé újsága, a „Pensamento Social" most saját erejéből tartja fenn magát. Hozzátehetjük, hogy Portugáliában nincsenek szakadárok. A hágai határozatokat egyhangúlag jóváhagyták, sőt lelkesedéssel fogadták. A „Pensamento" 25. számának egyik cikke a hágai kongresszust az Internacionálé megalapítása óta tartott legjelentősebb kongresszusnak minősíti és e kongresszus határozatait a Szövetség fejlődésének egyik hatalmas lépéseként üdvözli.[308]

A fönti közleményekből látható, hogy a brit föderális tanács egykori többsége szó szerint utánozta a spanyol szakadár tanács eljárását. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy itt és Spanyolországban egyazon terv szerint cselekedtek és cselekvésüket a háttérből ugyanazok a személyek irányították. Sajnos, Spanyolországban az Internacionálé igazi tagjai közül sokat elsodort a legutóbbi felkelés, ami a szakadárokat pillanatnyi előnyhöz juttatta.[309]

II

A spanyol föderális tanács levele felhívta figyelmünket arra a tényre, hogy Spanyolországban most a mozdonyvezetők és a fűtők sztrájkolnak, a vasúttársaságok pedig Angliában, Belgiumban és más országokban igyekeznek embereket toborozni, hogy ezáltal meghiúsítsák a helyzetük megjavítására törekedő munkásaik próbálkozásait.[310] A brit tanács kijelölt egy bizottságot arra a feladatra, hogy az ügyről közleményt fogalmazzon és küldjön be az újságoknak. A bizottság teljesítette ezt a feladatot, amit bizonyít a közlemény megjelenése a rákövetkező szombaton kiadott újságokban. További lépéseket is teszünk annak érdekében, hogy az angol mozdonyvezetők és fűtők tudomást szerezzenek a spanyol sztrájkról.

III

Érdekes híreink vannak a kontinensről.

A Németországból érkezett jelentés nagy győzelemről számol be. Bebel német parlamenti képviselőt, az Internacionálé tagját, akit egy beszédében foglalt „sértések" miatt az egyik szász bíróság kilenchónapi börtönbüntetésre és a parlamenti választásból eredő összes jogainak elvesztésére ítélt, a minap, január 20-án, 10 470 szavazattal 4420 szavazat ellenében, amely a kormány jelöltjére esett, újra megválasztották. Most harmadszor választották meg Bebelt kerületében, és ezúttal 2500 szavazattal többet kapott, mint bármely előző választáson. Így Bismarcknak megint szembe kell majd néznie azzal az egyetlen emberrel, aki a mostani parlamentben nyíltan szembe mer vele szállni szavazóinak osztálya érdekében, az egyetlen emberrel, akitől valóban fél. Mindent elkövettek, hogy megakadályozzák Bebel újraválasztását: megfélemlítést, választógyűlések rendőrségi feloszlatását stb.; az ellenjelölt úgyszólván a legtisztességesebb ember volt, akit fel tudtak hajtani, de mindezen erőfeszítések ellenére Glauchau és környéke munkásai minden négy szavazat közül majdnem hármat Bebelre adtak le, anélkül, hogy egy Samuel Morley fizette volna a költségeket.*

További részletek érkeztek a spanyolországi szakadár kongresszusról. Úgy látszik, ez minden vonatkozásban kisebbségi kongresszus volt. A 101 helyi föderációból, amelyek 398 szekciót számlálnak, csupán 41 helyi föderáció, illetve 57 szekció képviseltette magát, úgyhogy az e kongresszuson hozott határozatokat olyan küldöttek szavazták meg, akik a spanyolországi szekcióknak egyhatodát sem képviselték. A felsorolt adatok, amelyek a szakadárok „La Federación" című lapjából valók, nem vitathatók. Meglepetésszerűen cselekedni és kisebbségi határozattal cselekedeteiket szentesíteni — ez a szakadárok politikája mindenütt, újabb bizonyítéka annak, hogy mindenütt ugyanolyan titkos utasítások szerint járnak el.

Franciaországban, úgyszólván valamennyi nagy városban, az Internacionálé állítólagos tagjainak számos letartóztatása történt. Természetesen lehetetlen megállapítani, vajon az Internacionálé igazi tagjairól van-e szó, de ha ezt sikerülne is megtudni, a letartóztatottak érdekében nem lehetne nyilvánosságra hozni, mert Franciaországban jelenleg büntetendő az Internacionáléhoz való tartozás. Csak annyit tudunk, hogy Franciaországban az ottani néhány szakadárt felmentették minden büntetés alól. Sőt, olyan kitűnő viszonyban vannak Thiers úr kormányával, hogy például

* *V. ö. 470. old. — Szerk.*

Béziers-ben egy rendőrfelügyelő, bizonyos Bousquet képviseli őket, akinek a becsületességéért a szakadár párt evangéliuma, a „Bulletin Jurassien" nemrég a legnagyobb lelkesedéssel kezeskedett.

IV

Portugáliából közlik, hogy a portugál föderáció, mihelyt értesült arról, hogy az úgynevezett spanyol kongresszus Córdobában az elszakadás mellett foglalt állást, nyomban az (Internacionáléhoz tartozó) új madridi föderációhoz fordult és kijelentette, hogy Portugália a szakadárokkal szemben egy emberként a Szövetség oldalán áll; hogy bizonyos oldalról megpróbálták a titkos Alliance[2] térhódítását soraikban lehetővé tenni és maga Bakunyin írt egyik emberüknek, hogy e titkos társaság támogatására rávegye őket; ők azonban egyhangúlag elhatározták, hogy az Alliance akcióival kapcsolatban Bakunyinnak kimondott rosszallásukat fejezik ki. Az új madridi föderációnak szóló fenti levelet, melyet a szekciók küldöttei megbízásából és nevében França titkár fogalmazott és írt alá, a madridi „Emancipación" február 1-i száma közölte. A portugál föderáció most több mint 15 000 tagot számlál; csupán Lisszabonban szakmák szerint megoszló 48 szekciója van, amelyek mindegyike szakmai szervezetet alkot. Ennyit a szakadároknak ahhoz az állításához, hogy valamennyi szervezett föderáció az ő oldalukon áll.

A megírás ideje: 1873 január—február közepe
A megjelenés helye: „The International Herald",
1873 január 11., február 1., 8. és 15. (41., 44., 45. és 46.) sz.
Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

Feljegyzések a Főtanács számára[311]

1. „International Herald" és „Emancipación" — rendszeresen küldtük — remélhetőleg megérkeztek.

2. A Hales-banda január 26-án valóban megtartotta kongresszusát, teljes 10 fő, még csak meg sem merik mondani, hogy állítólag mely szekciókat képviselnek. Nyomorúságos felsülés. Természetesen elhatározták, hogy nem ismerik el sem a hágai határozatokat[150], sem a Főtanácsot. Jelentés — első fele — a február 1-i „Eastern Post"-ban[312], a mai nem hozza a folytatást! A föderális tanács hivatalosan megküldi majd a dolgokat. Ezek az emberek szinte minden hívüket elvesztették, kivéve Hales személyes uszályát a londoni East Endben. A Hales-féle első körlevél egyik aláírója, Bennett, visszatért a mi embereinkhez, szekciójának (Halifax) azzal a szigorú utasításával, hogy hozzájuk és a lawful* Szövetséghez igazodjon. Csak erős eating of humble pie** után fogadták vissza. (Lásd a mai „International Herald"-ot.)

3. *Lodiban* a „Plebe" derekasan viselkedik, habár nem szakított nyíltan a többiekkel, amit egyelőre nem is tudna megtenni. De ezek maguk élezik ki a dolgot. Olasz kongresszust hívnak össze március 15-re, de csak azokat a szekciókat akarják befogadni, amelyek a rimini határozatokat elismerték vagy záros határidőn belül elismerik![313] Ez az autonómia és a szabad föderáció! Az Internacionálé szervezeti szabályzatát lehet lábbal tiporni, de a rimini határozatok szentek és sérthetetlenek.

Nagyon sajnáljuk, hogy a Főtanács ahelyett, hogy egyszerűen megállapította volna a tényt, miszerint a juraiak *kiléptek*, mert a hágai határozatokat elvetik és különszövetséget alapítanak, pusztán felfüggesztette őket.[314] Elő-

---

* — törvényes, jogszerű, jogos — *Szerk.*

** — visszavonás, megalázkodás, megbánás — *Szerk.*

ször is mindig előfordulhat, hogy konferencia összehívását kívánják. Másodszor az ügy most egészen más formában kerül a kongresszus elé, küldötteiket ideiglenesen, amíg mandátumukról nem történik szavazás, be kell fogadni. Harmadszor, a Főtanácsnak a belgákkal és a spanyolokkal szemben ugyanúgy kell eljárnia, dettó a Hales-bandával szemben is, s ezek a sorozatos felfüggesztések sokkal rosszabb benyomást keltenek, mintha a Főtanács még néhány hetet vár, amíg tudomására jutnak a belga és a spanyol kongresszus eredményei, s akkor egyetlenegy proklamációban, az alaki okokkal együtt egyszerűen kifejtette volna, hogy nem lehet egyidejűleg az Internacionálén belül és kívül lenni, nem lehet a hozzá tartozást állítani és egyúttal törvényeit érvénytelennek nyilvánítani, majd pedig purement et simplement* megállapította volna, hogy önmagukat az Internacionálén kívül helyezték.

5. Remélem, hogy a szóbanforgó határozatot onnan elküldték Sonvillierbe és Genfbe, mivel én semmi efféle utasítást nem kaptam. Ami Serraillier-t illeti, ő ebben a pillanatban, amikor csak úgy záporoznak a letartóztatások és minden levelezés megszakadt Franciaországgal, semmit sem küldhet oda.

6. Meghatalmazottatok, *Larroque*, maga jött el ide a meghatalmazásáért — mint menekült. Innen San Sebastianba ment, ahonnan újra megindítja a szervezést.

7. *Portugáliában* minden jól megy, mint a ma küldött „Emancipación" mutatja. Magánleveleink is vannak onnan, embereink óriási erőfeszítéssel dolgoznak a szakszervezetek fejlesztésén.

8. Lodiban már csak Bignami ül. A hamburgi pártbizottság 20 tallért és Oberwinder Bécsből 50 forintot küldött oda, aminek meglett a hatása.

9. Cuno sakkhúzását, hogy Capestrónak álcázza magát, a brüsszeli „L'Internationale" már felfedte.[315]

10. Ha a Főtanács nem kapja máris a szakadár-lapokat, akkor elő kell fizetni rájuk valamely ismeretlen név alatt. Mi itt a legnagyobb fáradsággal és kerülőutakon szerzünk magunknak mindegyikből *egy* példányt és azt sem mindig — a „Bulletin Jurassien"-ből eddig az utolsó 3 szám hiányzik, mi tehát a legjobb akarat mellett sem tudjuk megszerezni őket. Egyébként csak az „Internationale"-ról (Brüsszel), a „Bull. de la Féd. Jurass."-ról (Sonvillier) és a „Federación"-ról (Barcelona) van szó.

11. A bélyegekről[316] beszéltem Le Moussuval, aki gondoskodni fog róluk éppúgy, mint a múlt évben. De nevetséges, hogy ez nem történhetett meg New Yorkban.

---

* — világosan és egyszerűen — *Szerk.*

12. Mi van MacDonnellal? Réges-rég ott kell lennie. Itt se híre, se hamva.

Postazárás – Szívélyes üdvözlettel

F. Engels

London, 1873* február 8.

Notizen für den Generalrat

A megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962.

Eredeti nyelve: német

* *A kéziratban tévesen*: 1872 – *Szerk.*

Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1873 április 15.

Polgártársak!

Megkaptam március 21-én kelt levelüket a Lodiban beváltandó 8 font sterling 6 pennyről szóló váltóval együtt. Egyidejűleg levelet kaptam Bignamitól. Azt írja, ismét bujkál, nehogy büntetésének letöltése végett börtönbe hurcolják; büntetését inkább később akarja leülni, amikor jobb egészségi állapotban lesz. A pénz tehát nem érkezhetett volna megfelelőbb időpontban. Átváltattam 200 frank *francia* bankjegyre, és azonnal elküldtem neki.

Le Moussu vállalta a bélyegek[316] beszerzését, s én többször emlékeztettem erre, de tudomásom szerint még nem nagyon jutottak előre.

Az „Arbeiterzeitung"[317] rendszeresen megérkezik.

A szervezeti szabályzat angol és francia nyelvű kiadásának nyomási költségei külön-külön 15 font sterlinget tettek ki. A német nyelvű kiadás sokkal olcsóbb volt, mert a szabályzat először a „Volksstaat"-ban jelent meg nyomtatásban, s a szedésért nem számítottak fel semmit, csak a papírért, a nyomásért és a kötésért.[64] Ez természetesen most nem ismételhető meg.

Az Alliance-ra vonatkozó jelentést* most fogalmazzuk, Lafargue és én naponta dolgozunk rajta, nem vesztegetjük az időt. A dokumentumok karácsony utánig Lucainnél voltak Brüsszelben, s még most is van nála néhány.

A német nyelvű szervezeti szabályzat még itt van, több száz példányban, ezek a tanács** rendelkezésére állnak. Angol nyelvű nincs. A francia nyelvűeket mind elküldtük Franciaországba, de nem érkeztek meg oda. Talán visszaszerezhetünk néhány példányt. Megpróbáljuk.

* *V. ö. 311–445. old. – Szerk.*

** – brit föderális tanács – *Szerk.*

Mihelyt elkészül az „Alliance" fogalmazványa, hozzáfogunk a kongresszusi jegyzőkönyvekhez.

A madridi „Emancipación" haldoklik, ha ugyan máris nem halott. Küldtünk nekik 15 font sterlinget, de mivel alig fizetett valaki a kapott példányokért, úgy látszik, lehetetlen a lap fenntartása. Mesával levelezek egy másik lap kiadása ügyében, de még nem tudom, mi lesz az eredmény.

A lisszaboni „Pensamento Social", amely kitűnő lap, és legutóbbi számában igen jó választ közölt az alcoyi spanyol föderális bizottság levelére az Alliance-kérdésről,[318] ugyancsak kénytelen lesz rövid időre felfüggeszteni kiadását, de újra meg fog jelenni.

Az „International Herald", mint bizonyára látták, szintén a végét járja. Megpróbálhatjuk a legközelebbi angol kongresszusig (pünkösd hetében) életben tartani, azután talán elindíthatunk majd valami mást. A „Herald" nem sokat ér azonkívül, hogy a brit föderális tanács hírközlő lapja, de, mint ilyen, pillanatnyilag szinte nélkülözhetetlen.

A francia lapokból bizonyára értesültek róla, hogy Walter (Heddeghem) közönséges rendőrkémnek bizonyult. Azt mondják, bonapartista besúgó volt. Swarm (Dentraygues) sem viselkedett sokkal jobban Toulouse-ban,* de mivel nem olvastam a részletes jelentést, nem mondhatok semmi biztosat; mindenesetre nem volt besúgó, de úgy látszik, gyenge és állhatatlan.

Testvéri üdvözlettel

F. Engels

Eddig nem kaptam pénzt a Főtanács részére. Olaszországból sincs hírem, kivéve, hogy időnként, úgy látszik, a „Plebe" megjelenése is szünetel. Az Alliance híveinek letartóztatása Bolognában és Mirandolában nem fog soká tartani, hamarosan szabadlábra kerülnek; ha egyszer-másszor tévedésből letartóztatnak közülük néhányat, sohasem éri őket nagyobb baj.

To the General Council, I. W. M. A.

Az első megjelenés helye: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" (némileg rövidítve), Stuttgart 1906.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 306–307. old. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

[A „Neuer Sozialdemokrat" cikkeihez (Részlet az A. Hepnernek írt levélből)[319]]

További tájékoztatásukra a „Neuer" hírhedt cikkével kapcsolatban felhívjuk a figyelmüket — részben ismételten — a következőkre: a) Képtelenség, hogy Bakunyin ellenzi a konspirációkat, amikor ő szőtt egy általános konspirációt — az Alliance-ot[2] — az Internacionálén belül, persze nem a kormányzat, hanem maga az Internacionálé ellen. b) Az Internacionálé Franciaországban a Dufaure-féle törvény[12] után egyáltalában nem létezhet *másképp*, mint „titkosan"; a titkos propagandatársaság és a konspiráció azonban két különböző dolog. c) A hágai kongresszus[150] olyan erélyesen foglalt állást a blanquistákkal szemben, akik az Internacionálét konspirációk hordozójává akarták tenni, hogy ezek elfordultak az Internacionálétól és nyilvánosan ellene nyilatkoztak, mert szerintük hiányzik belőle a „forradalmi erély". d) Heddeghemet (Walter), a hágai vörös hajú, hallgatag, hosszú férfiút (egy alacsony, gyászruhás, Mária Magdaléna-arcú állítólagos „feleség" kísérte Hágában), aki most mint régi rendőrügynök lelepleződött, Serraillier csak akkor javasolta befogadásra szekciójával együtt a régi Főtanácsnak, miután Heddeghem a blanquista *Ranvier-ra*, a Főtanács tagjára hivatkozott, s ez őt *teljesen megbízhatónak* ismerte el. e) Heddeghem, csakúgy mint Dentraygues, szekciójának szabályszerű mandátumával jelentkezett, tehát a kongresszuson *muszáj* volt befogadni őket, hacsak nem emel valaki vádat ellenük, ami eszébe sem jutott a kisebbségből senkinek. f) A „Neuer" semmivel sem mutatkozhat inkább rendőri sajtóorgánumnak, mint azzal, ha megismétli a rendőrségiektől és a bonapartistáktól, így például Vogttól és társaitól származó jelszót, mely szerint Marx „nemzetközi összeesküvőfőnökként" akar fellépni és már „egy tucat kommunista-pere volt", holott éppen a hágai kongresszus — melynek többségét Marxszal azonosítják — a blanquisták elleni állásfoglalásával az ellenkezőjét bizonyította, az 1852-es *egyetlen* kommunista-perről szóló rendőrhazugságot pedig réges-rég felfedte Marx „Leleplezések a kölni

kommunista-perről" című írása.[126] g) Ha most egyszer valakit a „Neuer Sozialdemokrat"-tól fogságra ítélnek, tudni lehet, mihez tartsuk magunkat, miután a „Neuer" maga figyelmeztetett arra a manőverre, hogy a rendőrség egyúttal a maga embereit is elítélteti, de nekik a börtönben kényelmesebb életet biztosít. *„Tartsák a munkások mindig nyitva a szemüket!"*

Egyébként Dentraygues nem volt kém, hanem egy züllött egyén, aki csak a cachot-ban* lett denunciánssá és aztán hamarosan egészen a rendőrség szolgálatába szegődött. Ezzel szemben Heddeghem már Bonaparte alatt mouchard** volt, őt *csakis* a blanquistáknak köszönhetjük. Viszont Bakunyin, a „régi nagy szabadságharcos" híveinek sorában mindig voltak mouchard-ok — például Albert Richard, aki 1868 óta, az Alliance megalapítása óta Bakunyin franciaországi jobb keze volt. S mivel a juraiak azt állítják, hogy nekik *is* vannak titkos szekcióik Franciaországban (a perek*** az ellenkezőjét bizonyítják), hol van hát akkor a „Neuer" által mesterségesen kiagyalt különbség?

Ami pedig a 45. számban megjelent cikket illeti,[320] az abban foglalt állításokkal szemben egyet-mást még el kell mondani. A hágai kongresszus ellen a következők nyilatkoztak: 1. Az úgynevezett olasz föderáció, amely *sohasem* tartozott az Internacionáléhoz, mert az általános szervezeti szabályzatot° nem akarja elismerni, s ezért, amíg a feltételeket nem teljesíti, nem is tartozhat az Internacionáléhoz. — Ellenben számos valódi olasz szekció elismerte a szervezeti szabályzatot és szabályszerű kapcsolatban áll a Főtanáccsal. 2. A jurai föderáció, 150 fő, holott magában a francia Svájcban 4—5000 fő a létszám; fel is függesztették emiatt. 3. A belgák. 4. A spanyolok egy része, míg egy másik részük megalakította Valenciában a föderális tanácsot, amely a New York-i Főtanáccsal[311] szabályszerű kapcsolatban áll. 5. Angliában teljes 10 fő, akik mögött egyetlenegy valódi szekció sem áll, míg a számos szekcióra támaszkodó angol föderális tanács (s szekciói közül soknak 500 és még több tagja van, és e szekciók hétről hétre gyarapodnak is) a befogadás alapfeltételévé teszi a hágai határozatok elismerését. Hogy 6., Franciaországban, *„amennyiben ott még létezik szervezet"*, — az Hága és a Főtanács mellett állt, ezt *éppen* ama perek bizonyítják, melyek a 49. számban megjelent cikk ürügyéül szolgálnak. A *„Kommün menekültjei"* sem mint ilyenek, sem pedig „többségükben" sohasem kerültek abba a helyzetbe, hogy „eré-

* — zárkában — *Szerk.*
** — besúgó; spicli — *Szerk.*
*** *V. ö. 306—309. old.* — *Szerk.*
° *V. ö. 17. köt. 406—423. old.* — *Szerk.*

lyesen szembeforduljanak, hogy stb.", mert ez a frakció sohasem létezett. A blanquisták, mindössze öt fő, köztük négy Kommün-tag, azon okból fordultak el, mert az Internacionálé nem akart összeesküvésük *eszközéül* szolgálni. Ezenkívül *abszolúte semmi* sem történt, ami erre a hazugságra csak a legtávolabbi indítékot adhatta volna.

A megírás ideje: 1873 április vége

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1873 május 7. (37.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Az Internacionálé és a „Neuer"[319]

London, 1873 május 2.

A „Neuer" 49. számában az Internacionálé legutóbbi franciaországi pereiről egy hazug cikk található, amely szerzőjének nyilván egy extra-douceurt* fog hozni a csúszó-mászó-alapból[321], olyan vastagon színezi ki a hazugságokat. A toulouse-i perrel[322] kapcsolatban a „Neuer" a brüsszeli „Internationale" egyik cikkére hivatkozik; magát e cikket pedig a „Liberté"-ből kölcsönözték[323] és egy francia menekülttől, Jules Guesde úrtól származik, aki Genfbe való megérkezése óta az ottani emigráció többi „nagyjaival" együtt erősen fújja a bakunyinista vésztrombitát és a sonvillier-i Jura-kongresszuson (1871 november) szintén aláírta a jurai föderáció ismert körlevelét,[1] amellyel Bakunyin úr titkos Alliance-a[2] hadat üzent a nyilvános Internacionálénak. Hogy milyen szerepet játszott Guesde úr a francia Internacionálében, azt mindjárt meglátjuk. Dentraygues urat, aki ebben a perben vádlott társait az Internacionálé tagjaiként denunciálta, Guesde úr Marx teljhatalmú megbízottjának nevezi és Marxnak, valamint a Főtanácsnak és a „felülről lefelé autoritárius szervezetnek" akarja bűnül felróni ezt az árulást és a bekövetkezett elítéltetéseket.

Ime a tények.

Dentraygues úr, rajzoló a pézenas-i (Hérault département) vasúti irodában, 1871 december 24-én azzal a bejelentéssel fordult a Főtanácshoz, hogy egy radikális-demokrata bizottság, amely hét szakszervezetet képvisel, s amelynek ő az elnöke, kéri felvételét az Internacionáléba. Január 4-én a Franciaország ügyeivel megbízott titkár írt Pézenas-ba Calas-nak (most egy évre ítélték el), akit a csatlakozott béziers-i (Hérault) szociáldemokrata bizottság tanúsítványa teljesen igazolt, — e bizottságnak a tagjait szintén elítélték és ezenfelül különböző, Londonban tartózkodó Kommün-

* — különjutalmat — *Szerk.*

tagok megbízhatónak ismerték őket. Január 14-én Calas kiállította Dentraygues-nek a megbízhatósági tanúsítványt, azt mondta, megegyezett vele, hogy „egymás kezére fogunk dolgozni". Márciusban Dentraygues átköltözött Toulouse-ba; tehát ott letartóztatásáig teljes kilenc hónapig tevékenykedett, s a toulouse-i internacionalisták korántsem panaszkodtak rá, sőt, folyvást összhangban éltek vele, s ezt azzal igazolták, hogy augusztus 18-án mind a négy — nagy létszámú — szekcióban *egyhangúlag* megválasztották küldöttüknek a hágai kongresszusra.[150] A négy mandátumon, amelyeket csak a bizottsági tagok és a csoportok vezetői írtak alá, összesen 67 aláírás szerepel. Ha tehát a Főtanács ezt az embert kinevezte megbízottjának Toulouse és környéke számára, ezzel csakis maguknak az ottani tagoknak a kívánságát fejezte ki.

Ezekután térjünk rá Guesde úrra.

1872 augusztus 18-án a montpellier-i szekció kijelentette a Főtanácsnak, hogy Paul Brousse úr, Guesde úr tudósítója és barátja, szakadást próbál előidézni az ottani szekcióban; azt kívánja, hogy a tagok ne fizessék ki a megállapított hozzájárulásokat a toulouse-i küldött útiköltségének fedezésére, egyáltalában ne tegyenek semmit, amíg a hágai kongresszus nem döntött. Brousse urat ezért kizárták a szekcióból; a szekció kéri, hogy a Főtanács zárja ki az Internacionáléból. A levelet Calas és három más tag írta alá. A Főtanács tudta, hogy Brousse úr ott a jurai föderáció szakadárjainak érdekében intrikál, de fölöslegesnek tartotta, hogy e fiatalembernek — orvostanhallgató volt — további fontosságot tulajdonítson, és futni hagyta. Guesde úr, aki akkor Rómában volt, október elején egy tudósítást írt a „Liberté"-nek,[324] amelyben a montpellier-i szekció teljesen magától értetődő eljárását mint „tekintélyelvűt" bevádolja; de míg barátját, Brousse-t csak kezdőbetűvel jelzi, a „montpellier-i Calas" nevet *teljes egészében kinyomatja*. A francia rendőrség nem mondatta ezt kétszer magának. Egy levelet, amelyet abban az időben a Főtanács titkára Calas-nak küldött, sikerült azonnal elfogni a postán; e levélben sok szó esett Dentraygues-ról; nyomban letartóztatták Dentraygues-ot és csakhamar Calas-t is.

Ki volt hát a denunciáns, Dentraygues vagy Guesde?

Ha pedig Guesde úr továbbá azt meséli, hogy a Főtanács által kiküldött missi dominici*, a kívülről érkező küldöttek jövés-menése vezeti legbiztosabban az Internacionálé nyomára a francia rendőrséget, amely jól ismeri ezeknek az embereknek a személyleírását, akkor elfelejti:

1. hogy a Főtanács három franciaországi megbízottja nem kívülről oda-

* — meghatalmazottak, megbízottak — *Szerk.*

utazott világboldogító egyén volt, hanem mindhárman állandóan megbízatásuk helyén laktak és maguknak a szekcióknak a bizalma jelölte ki őket;

2. hogy az egyedüli „kívülről érkező" internacionalista küldötteket, akik Dél-Franciaországban tavaly ősszel és télen szerepeltek, nem a Főtanács küldte ki, hanem a jurai föderáció szakadárjai menesztették oda. Ezek az urak röviddel a letartóztatások előtt tényleg olyan hangosan jártatták a szájukat Toulouse nyilvános kávéházaiban stb., hogy a rendőrség felfigyelt Szövetségünkre, csakhogy, mint mindenütt és mindig, a valódi internacionalistákat el is fogták, míg az anarchista szájhősök a magas rendőrség különleges oltalmának örvendenek.

Ha Dentraygues úr személyes indokokból és gyöngeségből egynémely dolgot el is árult, elegendő tény szól amellett, hogy elítéltetéséig nem volt rendőrkém. Az alliance-ista uraknak, akik egyesületük megalapítói között találhatják Albert Richard mostani bonapartista ügynököt Lyonból, semmi körülmények között sincs okuk arra, hogy másokra követ dobjanak, s még sokkal kevésbé van oka a „Neuer"-nek, amelynek rendőri múltja és jelene a német munkásmozgalom legnagyobb szégyenfoltja.

Ami a párizsi pert illeti[325], most már biztos, hogy Heddeghem rendőrkém volt. Ez az ember, akit szekciója Párizsban titkárnak jelölt ki, *Ranvier* Kommün- és Főtanács-tagra hivatkozott. Ranvier ragyogó tanúsítványt állított ki neki megbízhatóságáról és tevékenységéről; s ennek alapján nyert befogadást Heddeghem. A Főtanács tehát itt is éppúgy, mint az első esetben, szem előtt tartotta az összes rendelkezésére álló óvatossági intézkedéseket.

Vadonatúj állítás, hogy Bakunyint Hágában azért zárták ki, mert ő „a titkos összeesküvések káros gyakorlatának kiküszöbölését" akarja. A hágai kongresszusnak az Alliance-szal foglalkozó bizottsága, miután kézhez kapta e bakunyinista titkos összeesküvésnek a szervezeti szabályzatát, ezzel az összeesküvéssel kapcsolatban, mely nem a kormányzatok, hanem az Internacionálé ellen irányul, egészen más következtetésre jutott.

Éppígy új az az állítás, hogy Marx a „híveinek több mint egy tucat kommunista-perét élte meg". A történelem csak azt az egy kommunista-pert ismeri, amely 1852-ben Kölnben folyt le[126]; de a „Neuer"-t nem azért fizetik, hogy az igazat mondja. Mindenesetre emlékezetünkben fogjuk tartani zárófigyelmeztetését: „A rendőrhatalom manővere: ott, ahol iránypert[326] hív életre, formálisan a maga titkos ügynökeit is elítéli, nekik azonban később a börtönben kényelmes életet biztosít."

Ez a Schweitzer úr „életéből" merített passzus mindenképp megérdemli, hogy megszívleljék.

„Tartsák hát a munkások mindig nyitva a szemüket", ha a „Neuer" urait véletlenül egyszer „formálisan elítélnék"!

Die Internationale und „Neuer"

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1873 május 10. (38.) sz.

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának

122, Regent's Park Road, N. W.
London, 1873 június 14.

Polgártársak!

Még tartozom a válasszal április 11-én és május 14-én kelt levelükre.[327] Mint már közöltem, a Lodi részére küldött pénz (200 frank) teljes összegét április 10-én továbbítottam Bignaminak.* A nyugta birtokomban van. Körülbelül 10 nappal ezelőtt ismét megjelent a „Plebe" és benne az Önök üzenete a spanyolokhoz, valamint igen szembetűnő helyen a nyilatkozat, melyben Önök nyilvánosságra hozzák, hogy a szakadárok önmagukat zárták ki Szövetségünkből.[328]

A szóbanforgó dokumentumokat elküldtük a spanyol föderális tanácsnak.

A szervezeti szabályzat módosításait tartalmazó példányom, amelyet az előző Főtanács részére készítettem, eltűnt, de ígértek nekem egy másikat, amelyet vétele után rögtön továbbítani fogunk.

Minthogy a „Plebe" újra él, első tudósításomban az olasz emigrációról és a gázgyári munkások sztrájkjáról stb. fogok e lapnak beszámolni. Eddig nem tehettem semmit, mivel egyetlen levelezőtársam, Bignami, nem volt elérhető, és nem adott meg más címet.

Le Moussu-t emlékeztettük a bélyegekre.[316]

A 4 font sterling 3 penny a kezünkben van, azonnal elküldjük, mihelyt sikerül biztos párizsi címet találni.

Testvéri üdvözlettel

F. Engels

International Workingmen's Association
to the General Council

A megjelenés helye: Marx–Engels Werke, 18. köt. Berlin 1962.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 301. old. – Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség

Az Internacionálé hágai kongresszusának utasítására közzétett jelentés és dokumentumok[329]

L'Alliance de la Démocratie Socialiste
et l'Association Internationale des Travailleurs

A megírás ideje: 1873 április–július

A megjelenés helye: London–Hamburg 1873

Eredeti nyelve: francia

Ein Complot

gegen

die Internationale Arbeiter-Association.

Im Auftrage des Haager Congresses verfaßter Bericht
über das Treiben Bakunin's und der Allianz
der socialistischen Demokratie

Deutsche Ausgabe von „L'alliance de la démocratie socialiste et l'association internationale des travailleurs."

Uebersetzt von S. Kokosky.

Braunschweig.
Druck und Verlag von W. Bracke jr.
1874.

„A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" német kiadásának címlapja.
Németül „Összeesküvés a Nemzetközi Munkásszövetség ellen" címmel jelent meg

L'ALLIANCE

DE LA

DÉMOCRATIE SOCIALISTE

ET

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS.

RAPPORT ET DOCUMENTS PUBLIÉS PAR ORDRE DU CONGRÈS INTERNATIONAL DE LA HAYE.

LONDRES:
A. DARSON, SUCCESSEUR DE FOUCAULT,
46B, RATHBONE PLACE, OXFORD ST.

HAMBOURG:
EN VENTE CHEZ OTTO MEISSNER.

1873.

„A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" francia kiadásának címlapja

I

Bevezetés

A Nemzetközi Munkásszövetség, amikor maga elé tűzte, hogy a világ proletariátusának szétforgácsolt erőit egyetlen tömbbe fogja össze, és így a munkásokat egyesítő érdekközösség eleven képviselőjévé váljék, szükségszerűen kaput nyitott bármely árnyalatú szocialisták számára. A Szövetség megalapítói és mindkét világ munkásszervezeteinek képviselői, akik a nemzetközi kongresszusokon szentesítették a Szövetség általános szervezeti szabályzatát, megfeledkeztek arról, hogy a Szövetség tág programja lehetővé fogja tenni, hogy deklasszált elemek* becsúszhassanak és a Szövetség keretében olyan titkos szervezeteket alakítsanak, amelyek erőfeszítéseiket az Internacionálé ellen irányítják, ahelyett hogy a burzsoázia és a fennálló kormányok ellen fordulnának. Ez történt a *Szocialista Demokrácia Egyesülése* esetében.

A hágai kongresszuson a Főtanács vizsgálatot kért e titkos szervezet ügyében. A kongresszus erre a feladatra kijelölt egy öttagú bizottságot (Cuno, Lucain, Splingard, Vichard és Walter polgártársakat, utóbbi leköszönt), amely a szeptember 7-i ülésén terjesztette elő jelentését. A kongresszus határozatba hozta:

1. Mihail Bakunyin kizárását az Internacionáléból az Alliance megalapítása és személyes vétség elkövetése miatt;**
2. James Guillaume-nak mint az Alliance tagjának kizárását;**
3. Az Alliance-ra vonatkozó dokumentumok közzétételét.**

Az Alliance ügyeivel foglalkozó vizsgáló bizottság, minthogy tagjai szétszéledtek különböző országokba, képtelen volt közzétenni a beszámolójuk

* Deklasszáltaknak, déclassés-nak nevezik franciául azokat a vagyonos osztályokból származó embereket, akiket osztályuk kitaszított, vagy akik kiváltak belőle anélkül, hogy ezáltal proletárokká lettek volna; például iparlovagok, ripacsok, szerencsejátékosok, a legtöbb professzionista irodalmár és politikus stb. A proletariátusnak is megvannak a maga deklasszáltjai; ők alkotják a lumpenproletariátust. — *Az 1874-es német kiadás jegyzete.*

** *V. ö. 144—145. old. — Szerk.*

alapjául szolgáló dokumentumokat, ezért Vichard polgártárs, a bizottság egyetlen Londonban élő tagja átadta e dokumentumokat a jegyzőkönyvi bizottságnak[221], s ez most, a saját felelősségére, kinyomatja őket az itt következő beszámolóban.

Az Alliance iratcsomója olyan terjedelmes volt, hogy a kongresszus tartama alatt ülésező bizottságnak csak arra volt ideje, hogy a gyakorlati következtetéshez szükséges legfontosabb dokumentumokról vegyen tudomást; így az orosz ügydarabok többsége nem is kerülhetett elébe; s a kongresszusnak benyújtott beszámoló, mely a kérdésnek csak egy részét öleli fel, ma már nem lenne kielégítő. Hogy az olvasó megérthesse e dokumentumok értelmét és fontosságát, kénytelenek voltunk az Alliance történetét összeállítani.

Az általunk közzétett ügydarabok többféle kategóriába tartoznak. Egyesek külön-külön már nyilvánosságra kerültek, többségükben franciául, de az Alliance szellemének helyes felfogása végett egybe kell vetni őket más ügydarabokkal, mert, ilymódon szembeállítva egymással, új megvilágításban jelennek meg. Ezek sorába tartozik a nyilvános Alliance programja. Más ügydarabok az Internacionálé dokumentumai közé tartoznak és itt vannak először kinyomtatva; megint mások a titkos Alliance spanyol ágazatával kapcsolatosak, melynek létezését 1871 tavaszán fedték fel nyilvánosan az Alliance tagjai. Aki figyelemmel kísérte e korszak spanyol mozgalmát, csupán pontosabb útbaigazításokat talál bennük a többé vagy kevésbé ismeretessé vált tényekre vonatkozólag. E dokumentumok fontossága nem abból ered, hogy most kerülnek első ízben nyilvánosságra, hanem abból, hogy első ízben vannak egybevetve olyan módon, amely a mögöttük rejlő közös titkos tevékenységet leleplezi, főképpen pedig abból, hogy összehasonlítjuk őket az ügydarabok két következő kategóriájával. Az első e kategóriák közül orosz nyelven közzétett dokumentumokból áll, amelyek felfedik az Alliance igazi programját és tevékenységének módját. Ezek a dokumentumok az orosz nyelv oltalma alatt eddig Nyugaton ismeretlenek maradtak, amely körülmény lehetővé tette szerzőinek, hogy képzeletüknek és nyelvezetüknek szabad folyást engedjenek. Az általunk adott hű fordítás módot ad az olvasónak arra, hogy felmérje az Alliance vezéreinek intellektuális, morális, politikai és közgazdaságtani értékét.

Az utolsó kategória egyetlen darabból áll: az Alliance titkos szervezeti szabályzatából; ez az egyetlen terjedelmesebb dokumentum, amely ebben a beszámolóban kerül először a nyilvánosság elé. Feltehető talán a kérdés, szabad-e forradalmároknak közzétenniök egy titkos társaság, egy állítólagos összeesküvés szervezeti szabályzatát. Először is ez a titkos szervezeti

szabályzat kimondottan szerepel ama dokumentumok sorában, amelyeknek közzétételét az Alliance ügyeivel foglalkozó bizottság a hágai kongresszuson követelte, s egyetlen küldött sem, még a bizottság kisebbségben maradt tagja sem szavazott ellene. Ezt a közzétételt tehát határozottan elrendelte a kongresszus, amelynek utasításait végre kell hajtanunk; de ami a lényeget illeti, el kell mondani a következőket:

Olyan társaságról van szó, amely a legszélsőségesebb anarchizmus álarcában nem a fennálló kormányzatok ellen irányítja csapásait, hanem azok ellen a forradalmárok ellen, akik nem fogadják el sem ortodoxiáját, sem irányítását. Ez a társaság, melyet egy burzsoá kongresszus[26] kisebbsége alapított, belopakodik a munkásosztály nemzetközi szervezetének soraiba, előbb megpróbálja a vezetést magához ragadni, majd a szervezet felbomlasztására törekszik, amikor látja, hogy terve csődöt mondott. Szövetségünk tág programját, nagy törekvéseit arcátlanul igyekszik szektás programjával és korlátolt eszméivel helyettesíteni; megszervezi az Internacionálé nyilvános szekcióin belül a maga kis titkos szekcióit, amelyek, egyazon jelszónak engedelmeskedve, előre összehangolt tevékenységükkel jó néhány esetben az illető szekciókban uralkodó szerephez jutnak. Ez a társaság nyilvánosan, újságjaiban támadja mindazokat, akik nem hajlandók alávetni magukat akaratának; saját szavai szerint nyílt háborút provokál sorainkban. Hogy céljait elérje, semmilyen eszköztől, semmiféle becstelenségtől nem riad vissza; a hazugság, a rágalom, a megfélemlítés, a fondorlat egyaránt megfelel neki. Végül, Oroszországban, teljes egészében az Internacionálé helyébe férkőzik és annak nevében követ el közjogi bűncselekményeket, szélhámosságokat és gyilkosságot, amelyért a kormányzati és a burzsoá sajtó Szövetségünket tette felelőssé. És az Internacionálé hallgasson mindezekről a tényekről, mert a társaság, amely ebben bűnös, az titkos társaság! Az Internacionálé előtt fekszik e társaságnak — halálos ellenségének — szervezeti szabályzata; az a szervezeti szabályzat, amelyben nyíltan a modern Jézus-társaságnak proklamálja magát és kinyilatkoztatja, hogy joga és kötelessége alkalmazni a jezsuita tevékenység minden eszközét. Ez a szervezeti szabályzat egy csapásra megmagyarázza azokat a sorozatos ellenséges cselekedeteket, amelyeknek az Internacionálé erről az oldalról ki volt téve; de az Internacionálé ne használja fel ezt a szervezeti szabályzatot, mert ezzel egy titkos társaságot denunciálna!

Ily intrikák ellen csak egyetlen eszköz van, de az megsemmisítő hatású. Ez az eszköz a legteljesebb nyilvánosság. Leleplezni az Alliance üzelmeit összefüggésükben, ez hatástalanná teheti őket. Hallgatásunkkal pártolni ezeket az üzelmeket nemcsak naivitás lenne, amelyet legelőbb is az Alli-

ance vezetői gúnyolnának ki, hanem gyávaság is. Sőt mi több, árulás lenne azokkal a spanyol internacionalistákkal szemben, akik a titkos Alliance tagjaiként nem haboztak felfedni annak létezését és tevékenységének módját, mihelyt a titkos társaság vezetői nyíltan ellenséges magatartást tanúsítottak az Internacionáléval szemben. Egyébként mindazt, amit a titkos szervezeti szabályzat tartalmaz, már tartalmazzák, és még hangsúlyozottabb formában, azok a dokumentumok, amelyeket Bakunyin és Nyecsajev maguk tettek közzé orosz nyelven. A szervezeti szabályzat ennek csupán a *megerősítése*.

Hadd kiáltozzanak hát az Alliance főkolomposai denunciálásról. Mi igenis denunciáljuk őket, hogy részesülhessenek a munkások megvetésében és azon kormányzatok jóindulatában, melyeknek olyan kitűnő szolgálatot tettek a proletármozgalom bomlasztásával. A zürichi „Tagwacht" Bakunyinnak adott válaszában nagyon is jogosan mondotta: „Ha Ön nem felbérelt ügynök, annyi bizonyos, hogy egy felbérelt ügynöknek sem sikerült volna több kárt okoznia, mint Önnek."[330]

II

A titkos Alliance

A Szocialista Demokrácia Egyesülése teljességgel burzsoá eredetű. Nem az Internacionáléból sarjadt, hanem egy halva született polgári republikánus társaságból, a Béke- és Szabadságligából[24]. Az Internacionálé már erősen meg volt alapozva, amikor Mihail Bakunyin fejébe vette, hogy a proletariátus felszabadítójának szerepét fogja játszani. Az Internacionáléban csak olyan működési terület nyílhatott számára, mely az összes tagokkal közös. Hogy itt valamire vigye, ahhoz előbb kitartó és odaadó munkával kellett volna érdemeket szereznie; azt hitte, hogy jobb esélyre és könnyebb útra talál a Liga burzsoáinak oldalán.

1867 szeptemberében megválasztatta tehát magát a Békeliga állandó bizottságának tagjává, s szerepét komolyan vette; sőt, mondhatni, ő és Barni, aki ma versailles-i képviselő, volt e bizottság lelke. Bakunyin, a Liga teoretikusának szerepét vállalva, „Föderalizmus, szocializmus és antiteologizmus" címmel egy művet is kezdett a Liga védőszárnyai alatt közzétenni.* Csakhamar azonban meggyőződött arról, hogy a Liga továbbra is jelentéktelen társaság marad, és hogy a liberálisok, akikből összetevődött, a társaság kongresszusaiban csak eszközt látnak nagyhangú szónoklatokkal összekapcsolt kéjutazásra, míg az Internacionálé, éppen ellenkezőleg, napról napra nő. Ekkor Bakunyinnak az a gondolata támadt, hogy beojtja a Ligát az Internacionáléba. E terv gyakorlati megvalósítása céljából 1868 júliusában Elpigyin ajánlásával felvétette magát a genfi központi szekcióba**; másrészt elfogadtatott a Liga bizottságával egy olyan javaslatot, hogy a brüsszeli nemzetközi kongresszustól[25] a két társaság véd- és dacszövetségének megkötését kérjék; és hogy a Liga kongresszusa szentesítse ezt a buzgó kezdeményezést, megszerkesztett, majd a bizottság

* Az *izmusoknak* ez a bibliája kézirat híján a harmadik ívnél félbeszakadt.[331] — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

** Az Internacionálé szekciója. — *Szerk.*

által elismertetett és a Liga „urainak" elküldetett egy bizalmas körlevelet.[332] Ebben nyíltan bevallja, hogy a Liga nem egyéb tehetetlen mókázásnál, és csak akkor tehet szert jelentőségre, ha az elnyomók egyesülésével szembehelyezi „a népek egyesülését, a dolgozók egyesülését ... csak akkor vihetjük valamire, ha a dolgozók millióinak őszinte és komoly képviselőivé akarunk lenni". A szent Liga gondviselésszerű küldetése, hogy önmaga által kijelölt burzsoá parlamenttel ajándékozza meg a munkásosztályt, avégett hogy utóbbi a maga politikai irányításának gondját rábízza. „Hogy üdvös és valóságos hatalommá váljunk", mondja befejezésül a körlevél, „Ligánknak azokat a nagy gazdasági és szociális érdekeket és elveket kell *tiszta politikai formában kifejeznie*, amelyeket ma Európa és Amerika nagy Nemzetközi Munkásszövetsége győzedelmesen kifejt és terjeszt."

A brüsszeli kongresszus bátorkodott elvetni a Liga ajánlatát. Nagy volt Bakunyin csalódása és dühe. Egyfelől az Internacionálé kicsúszott oltalmazó kezei közül. Másfelől a Liga elnöke, Gustav Vogt professzor élesen megleckéztette: „Vagy nem voltál biztos", írta Bakunyinnak, „felhívásunk eredményességében, s akkor kompromittáltad Ligánkat; vagy pedig tudtad, hogy milyen meglepetést tartogatnak nekünk internacionalista barátaid, s akkor csúnyán becsaptál minket. Kérdezlek, mit fogunk mondani kongresszusunkon..." Bakunyin levélben válaszolt, amelyet mindenkinek felolvastak, aki csak hallani akarta: „Nem láthattam előre", írta, „hogy az Internacionálé kongresszusa éppoly durva, mint fennhéjázó sértéssel fog válaszolni nekünk, de ez egy bizonyos német klikknek köszönhető, amely utálja az oroszokat" (hallgatóságának élőszóval megmagyarázta, hogy a Marx-klikkről van szó). „Azt kérded tőlem, hogy mit fogunk tenni? Kérem a megtiszteltetést, hogy erre a durva sértésre kongresszusunk szószékéről a bizottság nevében én válaszolhassak."

Ám ahelyett, hogy megtartotta volna szavát, Bakunyin köpenyeget forgatott. A Liga berni kongresszusának valamiféle fantasztikus szocializmus programját javasolta, melyben az osztályok és az egyének egyenlővé tételét követelte, hogy felülmúlja a Liga hölgyeit, akik csak a nemek egyenlővé tételét követelték. Újból vereséget szenvedvén, elenyésző kisebbséggel együtt kivonult a kongresszusból, s elutazott Genfbe.*

A Bakunyin által megálmodott, burzsoák és munkások közötti egyesülés

* A szakadárok között ezeket a neveket találhatjuk: Albert Richard Lyonból, jelenleg a bonapartista rendőrség ügynöke, Gambuzzi, nápolyi ügyvéd (lásd az Olaszországról szóló fejezetet), Zsukovszkij, a nyilvános Alliance későbbi titkára és bizonyos Büttner, genfi bádogos, aki most az ultrareakciós párthoz tartozik. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

nem korlátozódott egy nyilvános egyesülésre. A Szocialista Demokrácia Egyesülésének titkos szervezeti szabályzata* (lásd 1. sz. igazoló okmány) utalásokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy Bakunyin már a Liga keretében lefektette egy olyan titkos társaság alapjait, amely vezető szerepet játszana ebben az egyesületben. Nemcsak az irányító csoportok nevei azonosak a Ligáéival (állandó központi bizottság, központi iroda, nemzeti bizottságok), hanem a titkos szervezeti szabályzat azt is kijelenti, hogy „az Alliance alapító tagjai zömükben" „a berni kongresszus egykori tagjai".** Ahhoz, hogy Bakunyin az Internacionálé vezéreként ismertesse el magát, egy másik hadsereg vezéreként kellett bemutatkoznia, amelynek az ő személye iránti föltétlen odaadását egy titkos szervezet biztosítja. Arra számított, hogy ha az Internacionálébe már nyíltan beleplántálta társaságát, akkor ágazatait kiterjeszti az összes szekciókba és ilymódon megkaparintja bennük az abszolút irányítást. E célból alapította meg Genfben a Szocialista Demokrácia (nyilvános) Egyesülését. Látszatra ez csak olyan nyilvános társaság volt, amelynek, noha teljesen beolvadt az Internacionálébe, mégis külön nemzetközi szervezete, központi bizottsága, nemzeti irodái, Szövetségünktől független szekciói lesznek; a mi évenkénti kongresszusunk mellett pedig az Alliance nyilvánosan megtartja a maga kongresszusát. De ez a nyilvános Alliance egy másikat rejtegetett, amelyet viszont a nemzetközi testvéreknek, a diktátor Bakunyin cent-gardes-jának*** még titkosabb Alliance-a dirigált.

A nemzetközi testvérek egyesülése szervezetének titkos szervezeti szabályzata kimondja, hogy ebben a szervezetben „három fokozat" van. „I. *A nemzetközi testvérek*; II. *a nemzeti testvérek*; III. a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének* [Alliance] félig titkos és félig nyilvános szervezete."°

I. A nemzetközi testvérek, akiknek száma „százra" van korlátozva, alkotják a bíbornoki testületet. Alá vannak rendelve egy központi bizottságnak, valamint végrehajtó iroda meg felügyelő bizottság gyanánt megszervezett nemzeti bizottságoknak. Maguk e bizottságok az „alkotmányozó gyűlésnek", vagyis a nemzetközi testvérek legalább kétharmadából álló közgyűlésnek felelősek. Ezeknek az alliance-ista testvéreknek „nincs más hazájuk, mint az egyetemes forradalom, nincs számukra más idegen ország

* *V. ö. 428 441. old. — Szerk.*

** *V. ö. 433. old. — Szerk.*

*** III. Napóleon testőrsége (száz gárdista). — *Szerk.*

° *V. ö. 428–429. old. — Szerk.*

és más ellenség, mint a reakció. Elvetnek minden egyezkedésre és engedményekre hajló politikát és reakciósnak tekintenek minden olyan politikai mozgalmat, amelynek azonnali és közvetlen célja nem az ő elveik diadala." De minthogy ez a cikkely ad calendas graecas* halogatja a századok politikai tevékenységét, és minthogy ezek az engesztelhetetlenek nem szándékoznak lemondani a közfunkciókhoz fűződő előnyökről, a 8. cikkely kimondja: „Egyik testvér sem fogad el közhivatalt annak a bizottságnak a hozzájárulása nélkül, amelyhez tartozik." Meg fogjuk látni, amikor majd Spanyolországról és Olaszországról szólunk, hogy az Alliance főnökei mennyire igyekeztek ezt a cikkelyt a gyakorlatban alkalmazni. A nemzetközi testvérek „olyan testvérek ... akik közül mindegyiknek szentnek kell lennie valamennyi többi számára, szentebbnek, mint a vér szerinti testvér; minden testvér segítséget és védelmet kap valamennyi többitől, egészen a *lehetőség kimerüléséig.*" A Nyecsajev-ügy[32] fel fogja fedni előttünk, hogy mi is a lehetőségeknek ez a titokzatos kimerülése. — „Az összes nemzetközi testvérek ismerik egymást. *Sohasem lehet közöttük politikai titok.* Egyikük sem tartozhat semmiféle titkos társasághoz a maga bizottságának pozitív hozzájárulása nélkül, és szükség esetén, ha utóbbi megköveteli, a központi bizottság hozzájárulása nélkül. És ilyen titkos társaságnak csak azzal a feltétellel lehet tagja, hogy felfedi fenti bizottságok előtt mindazokat a titkokat, amelyek őket akár közvetlenül, akár közvetve érdekelhetik." A Piétrik és a Stieberek csak alantas és elesett embereket alkalmaznak spiclinek; az Alliance, amikor beküldi kétszínű testvéreit a titkos társaságokba, hogy azok titkait elárulják, a kémkedést éppen azokra az emberekre kényszeríti rá, akik terve szerint az „egyetemes forradalom" irányítására hivatottak. — Egyébként ez a szélkakas forradalmár az alantasságot groteszkséggel tetőzi be. „Nemzetközi testvérré csak az lehet, aki őszintén elfogadja az egész programot, minden elméleti és gyakorlati következményével együtt, és akiben az intelligenciával, az eréllyel, a tisztességgel" (!) „és a diszkrécióval még a forradalmi szenvedély is párosul, — akiben maga a *sátán lakozik.*"

II. A nemzeti testvéreket minden országban nemzeti szövetségként szervezik meg a nemzetközi testvérek, mégpedig ugyanazon terv alapján, de a nemzeti testvéreknek semmiképp nem szabad gyanítaniok egy nemzetközi szervezetnek még a létezését sem.

III. A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése titkos szervezetének, melynek tagjai mindenünnen toborzódnak, a törvényhozó szerve

* — a görög calendae-ig (a hónap első napjának neve a római naptárban) azaz sohanapjáig (ti. a görög naptárban nem volt ilyen elnevezés) — *Szerk.*

az *állandó központi bizottság*; ez, valahányszor összeül, az Alliance titkos közgyűlésének kereszteli el magát. Ezt az összejövetelt egyszer egy évben tartják, az Internacionálé kongresszusa idején, vagy pedig, rendkívüli esetben, amikor az összejövetelt a központi iroda, illetve a genfi központi szekció hívja össze.

A *genfi központi szekció* „az állandó központi bizottság állandó delegációja" és „az Alliance végrehajtó tanácsa". *Központi irodára* és *felügyelő bizottságra* oszlik. A 3—7 tagból álló központi iroda az Alliance igazi végrehajtó hatalma: „utasításokat a genfi központi szekciótól kap, és továbbítja a maga közleményeit, *hogy ne mondjuk titkos parancsait*, az összes nemzeti bizottságokhoz, amelyektől legalább havonta egyszer titkos beszámolókat kap". Ez a központi iroda módot talált arra, hogy egyszerre legyen hús és hal, titkos és nyilvános; mert mint része a „titkos központi szekciónak, a központi iroda titkos szervezet lesz; . . . mint a nyilvános Alliance végrehajtó hatalma — nyilvános szervezet". Látjuk tehát, hogy Bakunyin már „drága Alliance-ának" létezése előtt megszervezte annak egész titkos és nyilvános irányítását, és hogy a tagok, akik bárminő választásban részt vettek, csak egy általa rendezett komédia bábjai voltak. Különben nem is restelli ezt megmondani, mint mindjárt látni fogjuk. — A genfi központi szekció, melynek feladata a központi irodának utasításokat adni, puszta komédia-szekció volt, mert döntései, még ha többséggel fogadták is el őket, csak akkor kötelezők az iroda számára, ha az iroda „tagjainak többsége nem akar fellebbezni a közgyűléshez, amelyet az iroda három héten belül köteles összehívni. Az így összehívott közgyűlés csak akkor szabályszerű, ha jelen van összes tagjainak kétharmada." Látjuk, hogy a központi iroda mindenféle alkotmányos garanciával vette körül magát, hogy biztosítsa függetlenségét.

Naivan azt lehetne hinni, hogy ezt az autonóm központi irodát legalább a genfi központi szekció választotta meg szabadon. Szó sincs róla; az ideiglenes központi irodát „úgy mutatták be a genfi kezdeményező csoportnak, hogy azt ideiglenesen választották az Alliance összes alapító tagjai, akik — zömükben a berni kongresszus egykori tagjai — visszatértek hazájukba" (Bakunyin kivételével), „*miután átruházták felhatalmazásukat B.* polgártársra*". Az Alliance alapító tagjai tehát a Békeliga egynéhány szakadár burzsoájával azonosak.

Így tehát az állandó központi bizottság, mely az egész Alliance alkot-

* *Bakunyin. — Szerk.*

mányozó és törvényhozó hatalmát bitorolja, önmagát nevezte ki. Ennek az állandó központi bizottságnak az állandó végrehajtó delegációja, a genfi központi szekció nem e bizottságtól kapta kinevezését, hanem önmagát nevezte ki. E genfi központi szekció a központi végrehajtó irodáját nem maga választotta meg, hanem bizonyos egyének egy csoportja erőltette rá, akik valamennyien „átruházták felhatalmazásukat B. polgártársra".

Tehát „B. polgártárs" az Alliance sarkpontja. Hogy ezt a funkcióját megőrizze, az Alliance titkos szervezeti szabályzata szóról szóra ezt mondja: „külsőleg kormányzata olyan lesz, mint egy föderatív köztársaságban az elnökségé", — elnökség, melynek elnöke, az állandó „B. polgártárs" már eleve létezett.

Mivelhogy az Alliance nemzetközi társaság, minden országban lesz egy nemzeti bizottság, amelyet „az állandó központi bizottságnak egyazon nemzethez tartozó összes tagjai" alkotnak. Három tag már elegendő egy nemzeti bizottság megalapításához. A hierarchikus menet szabályszerűségének biztosítására „a nemzeti bizottságok szolgálnak *egyedüli* közvetítőként a központi iroda és országuk összes helyi csoportjai között". A nemzeti bizottságok „biztosítják az Alliance megszervezését országukban olymódon, hogy *mindig* az állandó központi bizottság tagjai *uralkodjanak* benne és ők képviseljék a kongresszusokon". Ime ez az, amit az Alliance nyelvén alulról felfelé menő szervezésnek hívnak. Ezeknek a helyi csoportoknak nem lesz más joguk, mint az, hogy beküldjék programjukat és ügyviteli szabályzatukat a nemzeti bizottságoknak, amelyek „a központi iroda elé terjesztik jóváhagyásra, e jóváhagyás nélkül semmilyen helyi csoport sem tartozhat az Alliance-hoz". Ha egyszer ezt a titkos, zsarnoki és hierarchikus szervezetet sikerül az Internacionáléba beoltani, akkor tökéletesítéséhez csak ez utóbbinak a felbomlasztása hiányoznék. Ehhez elegendő, ha szekcióit anarchikussá és autonómmá teszik, s központi szerveit egyszerű levélszekrénnyé, „levelező- és statisztikai irodává" változtatják, mint ezt később csakugyan megkísérelték.

Az állandó „B. polgártárs" forradalmi múltja nem volt elég dicsőséges, hogy azt remélhesse, örökössé teheti a titkos Alliance-ban — s még kevésbé a nyilvános Alliance-ban — annak a diktatúrának a folytonosságát, melyet magának lefoglalt. Demokratikus porhintés mögé kellett hát rejteni. A titkos szervezeti szabályzat ezért előírja, hogy az ideiglenes központi iroda (*olvasd*: az állandó polgártárs) az Alliance első nyilvános közgyűléséig fog működni, amely kijelöli az új állandó központi iroda tagjait. De „mivel a központi irodának múlhatatlanul mindig csakis az állandó központi bizottság tagjaiból kell állnia, ez utóbbi a nemzeti bizottságain keresztül

gondoskodni fog az összes helyi csoportok olyan szervezéséről és *irányításáról*, hogy ezek *küldöttként* a közgyűlésre *csakis az állandó központi bizottság tagjait delegálják*, vagy ezek hiányában olyan embereket, akik illetékes nemzeti bizottságuk *vezetőségének föltétlen hívei*, hogy ilymódon az állandó központi bizottság *mindig kézben tartsa a gyeplőt* az Alliance egész szervezetében". Ezeket az utasításokat nem bonapartista miniszter vagy prefektus adta ki a választások előestéjén, hanem a tekintélyellenesség megtestesült képviselője, a roppant anarchista, az alulról fölfelé való szervezés apostola, a szekciók autonómiájának és az autonóm csoportok szabad föderációjának Bayard-ja, Szent Mihály Bakunyin adta ki, hogy megvédelmezze a maga állandóságát.

Most, hogy a „B. polgártárs" diktatúrájának megörökítésére hivatott titkos szervezetet megvizsgáltuk, térjünk rá programjára. „A nemzetközi testvérek egyesülése az egyidejű társadalmi, filozófiai, gazdasági és politikai egyetemes forradalmat akarja avégett, hogy a dolgok jelenlegi rendjéből — a tulajdonon, a kizsákmányoláson, a tekintélyelven, akár vallási, akár metafizikai és burzsoá-doktrinér, vagy éppen jakobinus-forradalmi tekintélyelven alapuló rendből — előbb egész Európában, majd a világ többi részén kő kövön ne maradjon; azzal a jelszóval, hogy béke a munkásoknak, szabadság minden elnyomottnak, és halál az elnyomókra, kizsákmányolókra és mindenfajta gyámkodókra, — le akarunk rombolni minden államot és minden egyházat, összes vallási, politikai, jogi, pénzügyi, rendőri, egyetemi, gazdasági és társadalmi intézményeikkel és törvényeikkel együtt azért, hogy mindezeknek a becsapott, szolgaságba döntött, meggyötört, kizsákmányolt szegény emberi lényeknek a milliói, megszabadulva összes hivatalos és félhivatalos, kollektív és egyéni főnökeiktől és jótevőiktől, végre teljes szabadságban fellélegezzenek."

Ime, a forradalmi forradalmiság! Ennek a zagyva célnak az elérésére az első feltétel, hogy ne a fennálló kormányzatok ellen harcoljanak a vulgáris forradalmárok szokásos eszközeivel, hanem ellenkezőleg, hangzatos és nagyképű frázisokkal támadják „az állam intézményét és annak következményét, s egyszersmind alapját, a magántulajdont". Így hát nem a bonapartista, a porosz vagy az orosz államot kell megdönteni, hanem az elvont államot, az államot mint olyat, azt az államot, amely sehol sem létezik. Ámde ha a nemzetközi testvérek e fellegekben lakozó állam elleni dühödt harcukban el tudják kerülni a bunkókat, a fogházat és a golyókat, melyeket a valóságos államok a vulgáris forradalmároknak tartogatnak, egyben fönntartották maguknak azt a jogot — s ezt, mint láttuk, csupán pápai engedélyhez kötötték —, hogy ti. e valóságos burzsoá államok nyújtotta összes elő-

nyökből hasznot húzzanak. Fanelli olasz képviselő, Soriano a szavojai Amadeo-kormány hivatalnoka, és talán még Albert Richard és Gaspard Blanc bonapartista rendőrügynökök is azt mutatják, hogy pápájuk mennyire előzékeny ebben a vonatkozásban... Ugyszintén a rendőrség is alig-alig törődik B. polgártársnak az állam elvont eszméje ellen irányuló „Alliance-ával, illetve, hogy őszinte szóval éljünk, összeesküvésével".

A forradalom első aktusa tehát az állam megszüntetésének elrendelése legyen, miként Bakunyin tette szeptember 28-án Lyonban,[43] jóllehet az állam ilyen megszüntetése szükségszerűen tekintélyelvű aktus. Államon ő minden politikai, forradalmi vagy reakciós hatalmat ért, „mert nekünk mindegy, hogy ezt a tekintélyt egyháznak, monarchiának, alkotmányos államnak, polgári köztársaságnak vagy éppen forradalmi diktatúrának hívják-e. Egyaránt gyűlöljük és elvetjük valamennyit — mint a kizsákmányolás és a zsarnokság elkerülhetetlen forrásait." És kijelenti, hogy mindazok a forradalmárok, akik a forradalom másnapján „a forradalmi állam felépítését" akarják, jóval veszélyesebbek, mint az összes létező kormányzatok, s hogy „mi, a nemzetközi testvérek, természetes ellenségei vagyunk ezeknek a forradalmároknak", mert a forradalom dezorganizálása a nemzetközi testvérek fő kötelessége.

Az állam azonnali megszüntetéséről és az anarchia megvalósításáról szóló hetvenkedő kinyilatkoztatásokra a válasz megtalálható már az előző Főtanácsnak „*Az állítólagos szakadások az Internacionáléban*" című, bizalmas körlevelében, 1872 március, 37. old.*:

„Az anarchia — íme, ez a nagy harci ménje mesterüknek, Bakunyinnak, aki a szocialista rendszerekből csak a címkéket vette át. Minden szocialista ezt érti anarchián: mihelyt a proletármozgalom elérte célját, az osztályok megszüntetését, eltűnik az államhatalom, amely arra szolgál, hogy a nagy többséget, a termelőket, a csekély számú kisebbség, a kizsákmányolók igájában tartsa, és a kormányzási funkciók egyszerű igazgatási funkciókká alakulnak át. Az Alliance fordítva fogja fel a dolgot. Azt hirdeti, hogy a proletárok sorainak anarchiája a legcsalhatatlanabb eszköz a kizsákmányolók kezében összpontosult óriási társadalmi és politikai hatalom szétzúzására. Ezzel az ürüggyel éppen akkor, amikor a régi világ az Internacionálé megsemmisítésére törekszik, azt követeli tőle, hogy szervezetét anarchiával cserélje fel."

De kövessük az anarchista evangéliumot egészen a konzekvenciáiáig; tételezzük fel, hogy az államot rendeletileg megszüntették. A 6. cikkely

* *V. ö. 43. old. — Szerk.*

szerint* ennek az aktusnak a konzekvenciái a következők lesznek: államcsőd, a magánadósságok állami beavatkozással történő behajtásának eltörlése, minden adó- és minden illetékfizetés eltörlése, a hadsereg, a bíróság, a hivatalnokság, a rendőrség és a papok (!) feloszlatása; a hivatalos igazságszolgáltatás megszüntetése — minden tulajdonjogi okirat és az egész jogi és polgári irkafirka autodaféjának kíséretében —, minden termelőtőke és munkaeszköz elkobzása a munkás-szövetkezetek javára és e szövetkezetek egyesülése, amely „a kommünt alkotja". A tulajdontól ilymódon megfosztott egyéneket ez a kommün látja el a legszükségesebbel, szabadon rájuk hagyva, hogy saját munkájukkal többet is keressenek.

A lyoni eset bebizonyította, hogy az állam megszüntetésének puszta elrendelése korántsem elegendő mindezen szép ígéretek beteljesítéséhez. Ellenkezőleg, két századnyi burzsoá nemzetőrség elegendő volt ahhoz, hogy ez a ragyogó álom rombadőljön és Bakunyin sürgősen visszakozzék Genfbe, a csodatevő dekrétummal zsebében. S mivel cimboráiról sem tehetett fel korlátlan ostobaságot, szükségesnek látta, hogy valamiféle szervezeti tervet adjon nekik dekrétuma gyakorlati kivitelezésének biztosítására. Íme a terv:

„A kommün megszervezésére szolgál az állandóan működő barikádok föderációja, valamint a forradalmi kommün tanácsának intézménye, egy delegáció révén, amely barikádonként egy vagy két, utcánként vagy kerületenként egy-egy — kötött mandátummal felruházott, mindenkor felelős és mindenkor visszahívható küldöttből áll" (fura barikádok ezek az Alliance-barikádok, ahol mandátumokat szerkesztenek ahelyett, hogy verekednének). „Az így megszervezett *kommünális tanács* saját kebeléből a kommün forradalmi igazgatásának mindegyik ága számára külön-külön *végrehajtó bizottságot* választhat." A felkelt és kommünné megszervezett főváros akkor deklarálja az ország többi kommünjének, hogy lemond a kormányzásukra való minden igényről; felszólítja őket, hogy szervezzék át magukat forradalmian, majd pedig menesszék kötött mandátummal ellátott és visszahívható, felelős küldötteiket egy megállapított gyülekezési helyre, hogy ott megalkossák a felkelt egyesülések, kommünök és tartományok föderációját és olyan forradalmi *erőt* szervezzenek meg, amely győzedelmeskedni tud a reakció fölött. Ez a szervezet nem korlátozódik majd a felkelt ország kommünjeire; más tartományok vagy országok is részesei lehetnek, míg „a reakció pártjára álló tartományok, községek, egyesülések és egyének *ki lesznek zárva belőle*". A határok megszüntetése tehát itt párosul

* *V. ö. 439—440. old. — Szerk.*

a legjobb indulatú elnézéssel a reakciós tartományok iránt, amelyek nem fognak késlekedni a polgárháború újrakezdésével.

E barikád-tribunok anarchikus szervezetében van tehát először is kommünális tanács, vannak végrehajtó bizottságok, melyeknek ahhoz, hogy bármit is végrehajthassanak, valamiféle hatalommal kell felruházva lenniök és karhatalmi támogatást kell kapniok; van továbbá egy egész föderális *parlament*, melynek fő célja lesz e *karhatalom* megszervezése. E parlamentnek éppúgy, mint a kommünális tanácsnak át kell ruháznia a *végrehajtó hatalmat* egy vagy több *bizottságra*, melyeket maga ez a tény autoritárius jelleggel ruház fel, s ez a jellege a harc szükségletei folytán egyre nyomatékosabbá fog válni. Szépecskén helyre vannak tehát állítva a „tekintélyelvű állam" összes elemei; és hogy ezt a gépezetet „alulról fölfelé megszervezett forradalmi kommünnek" hívjuk, édes mindegy. A név mit sem változtat a dolgon; alulról fölfelé szervezett intézmények minden polgári köztársaságban vannak; a kötött mandátumok pedig éppenséggel a középkorból keletkeződnek. Egyébként ezt maga Bakunyin is elismeri, amikor (8. cikkely*) szervezetét az „új forradalmi államnak" minősíti.

A forradalom e tervének gyakorlati értékéről — miszerint a forradalomban vitatkoznak ahelyett, hogy harcolnának — egy szót sem érdemes szólnunk.

Most pedig meg fogjuk ragadni az Alliance valamennyi dupla és tripla fenekű szelencéjének titkát. Az ortodox program követésének és az anarchia helyes magatartásának biztosítása végett „szükség van arra, hogy a népi anarchia közepette, mely a forradalomnak magát az életét és minden energiáját fogja alkotni, *a forradalmi gondolat és cselekvés egysége valamilyen szervben testesüljön meg. Ez a szerv a nemzetközi testvérek titkos és egyetemes egyesülése lesz.*"

„Ez az egyesülés abból a meggyőződésből indul ki, hogy a forradalmakat sohasem az egyének viszik véghez, sem pedig a titkos társaságok. Mintegy önmaguktól mennek végbe, a dolgok ereje, az események és tények folyama idézi őket elő. Sokáig érlelődnek a néptömegek ösztönös tudatának mélyében, majd kirobbannak ... Mindaz, amit egy jól megszervezett titkos társaság megtehet, az először is a forradalom megszületésének elősegítése azzal, hogy terjeszti a tömegek között a tömegek ösztöneinek megfelelő eszméket és megszervezi, nem a forradalom hadseregét — a hadseregnek" (az ágyútölteléknek) „mindig a népből kell állnia —, hanem bizonyos

* *V. ö. 440. old. — Szerk.*

forradalmi vezérkart, amely odaadó, erélyes, okos egyénekből és főként a népnek olyan őszinte és sem becsvágyó, sem hiú barátaiból áll, akik képesek közvetítőül szolgálni az" (általuk monopolizált) „forradalmi eszme és a népi ösztönök között."

„Ezeknek az egyéneknek a száma tehát ne legyen roppant nagy. *Száz, komolyan és erősen szövetkezett forradalmár* a nemzetközi szervezethez egész Európában *elegendő*. Két-háromszáz forradalmár elegendő lesz a legnagyobb ország megszervezésére."*

Így tehát minden megváltozik. Az anarchia, a „szabadjára engedett népélet", a „rossz szenvedélyek" meg a többi már nem elegendők. A forradalom sikerének biztosításához *a gondolat és a cselekvés egysége* kell. Az internacionalisták ezt az egységet propagandával, vitával és a proletariátus nyilvános organizációjával igyekeznek megteremteni, – Bakunyinnak csak egy száz emberből álló titkos szervezet kell, a *forradalmi eszme* kiváltságos képviselői, a forradalom rendelkezési állományban levő vezérkara, amely önmagát nevezte ki és amelynek parancsnoka az állandó „B. polgártárs". A gondolat és a cselekvés egysége semmi mást nem jelent, mint ortodoxiát és vak engedelmességet. *Perinde ac cadaver.*[333] A Jézus-társaság kellős közepébe pottyantunk.

Aki azt mondja, hogy a száz nemzetközi testvérnek „közvetítőül kell szolgálnia a forradalmi eszme és a népi ösztönök között", az áthághatatlan szakadékot támaszt az alliance-ista forradalmi eszme és a proletár tömegek közé; az kinyilvánítja, hogy ezt a száztagú gárdát lehetetlen máshonnan toborozni, mint a kiváltságos osztályok köréből.

* *V. ö. 440–441. old. – Szerk.*

III

Az Alliance Svájcban

Az Alliance, akárcsak Falstaff, tudja, hogy a nyugalom és az óvatosság „a vitézség jobbik része"[334]. Ezért a nemzetközi testvéreket a „testükben lakozó sátán" semmiképp sem akadályozza meg abban, hogy, miközben az elvont állam intézménye ellen tiltakoznak, alázattal meg ne hajoljanak a meglevő államok hatalma előtt; viszont csapásaikat kizárólag az Internacionálé ellen irányítja. A nemzetközi testvérek előbb uralkodni akartak az Internacionálé fölött; miután ez nem sikerült, felbomlasztására törekedtek. Most meg fogjuk mutatni tevékenységüket a különböző országokban.

A nemzetközi testvérek csak rendelkezési állományban levő vezérkart alkottak; hadseregre volt szükségük. Azt hitték, hogy az Internacionálé evégre alakult és jött a világra. Hogy az Internacionálé hadseregének parancsnokságát átvehessék, a nyilvános Alliance-ot be kellett oda csempészniök. Mivel féltek, hogy ennek méltóságát csorbítaná, ha befogadását a Főtanácstól kérné, melynek hatalmát ezáltal elismerte volna, e célból több ízben és hasztalanul a belga, valamint a párizsi föderális tanácshoz fordultak. Ezek az ismételt visszautasítások az Alliance-ot arra kényszerítették, hogy 1868 december 15-én a Főtanácstól kérje felvételét. Elküldte szervezeti szabályzatát és programját, s ezek nyíltan kifejezték szándékát (2. sz. igazoló okmány*). Az Alliance, jóllehet kijelentette, hogy „teljesen feloldódott az Internacionáléban", igényt formált arra, hogy annak keretében egy második nemzetközi testületet alakítson. Eszerint az Internacionálénak a kongresszusokon megválasztott Főtanácsán kívül lesz egy másik központi szerv, az Alliance központi bizottsága, mely Genfben székel és önmagát nevezi ki; az Internacionálé helyi csoportjai mellett ott lesznek az Alliance helyi csoportjai, amelyek az Internacionálé nemzeti irodáin kívül működő nemzeti irodáik útján „az Alliance központi irodájától kérik majd

* *V. ö. 441–443. old. – Szerk.*

felvételüket a Nemzetközi Munkásszövetségbe".* Vagyis az Alliance központi irodája illetéktelenül magának követelte az Internacionáléba való felvétel jogát. Az Internacionálé kongresszusai mellett megtartandók az Alliance kongresszusai, mert „az évi munkáskongresszusokon a Szocialista Demokrácia Egyesülésének küldöttsége" igényt támaszt arra, hogy „nyilvános üléseit külön helyen" tartsa.

December 22-én a Főtanács (*„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"* című körlevelében a 7. oldalon** közzétett levélben) kijelentette, hogy ezek az igények kiáltó ellentétben vannak az Internacionálé szervezeti szabályzatával és kereken visszautasította az Alliance csatlakozását. Néhány hónappal később az Alliance újból a Főtanácshoz fordult és megkérdezte tőle, hogy elveit elismeri-e vagy sem. Igenlő esetben az Alliance késznek nyilatkozik arra, hogy az Internacionálé egyszerű szekcióivá alakul át. A Főtanács 1869 március 9-én (lásd *„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban*, 8. old.***) azt válaszolta, hogy túllépné hatáskörét, ha az Alliance programjának tudományos értékéről nyilatkozna, és hogy az esetben, ha az Alliance az „osztályok egyenlővé tételét" az „osztályok megszüntetésével" helyettesítené, akkor nem lenne akadálya annak, hogy az Alliance szekcióit Internacionálé-szekciókká változtassák. A Főtanács hozzáfűzte: „Ha majd véglegesen elhatározták *az Alliance feloszlatását és szekcióinak az Internacionáléba való belépését*, szabályzatunk értelmében szükségessé válik, hogy *értesítsék a Főtanácsot minden új szekció székhelyéről és számbeli erejéről.*"

1869 június 22-én az Alliance genfi szekciója befejezett tényként jelezte a Főtanácsnak a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesületének feloszlását, amelynek összes szekcióit felhívták, hogy „alakuljanak át Internacionálé-szekciókká". E határozott nyilatkozat után, és megtévesztve a program néhány aláírása által, amelyek feltételezni engedték, hogy a genfi szekciót a francia-svájci föderális bizottság elismerte, a Főtanács az Alliance-ot felvette az Internacionáléba. Tegyük hozzá, hogy az Alliance az elfogadott feltételek közül egyet sem teljesített soha. Éppen ellenkezőleg: a nyilvános Alliance mögé rejtett titkos szervezet ettől a pillanattól lázas tevékenységbe fogott. A genfi Internacionálé-szekció mögött ott volt a titkos Alliance központi irodája; a nápolyi, a barcelonai, a lyoni, a jurai

* *V. ö. 443. old. – Szerk.*
** *V. ö. 9–11. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 11–12. old. – Szerk.*

Internacionálé-szekciók mögött ott voltak az Alliance titkos szekciói. Bakunyin azt remélte, hogy erre a szabadkőművességre támaszkodva, amelynek létezését még csak nem is gyanították sem az internacionalisták tömegei, sem ügyviteli központjaik, az 1869 szeptemberi bázeli kongresszuson[7] megkaparinthatja magának az Internacionálé irányítását. Ezen a kongresszuson a titkos Alliance-ot az általa alkalmazott tisztességtelen eszközök révén legalább tíz küldött képviselte, közöttük a hírhedt Albert Richard és maga Bakunyin. Az Alliance számos kitöltetlen mandátumot is hozott magával, de ezeket, megbízható emberek híján, nem tudta felhasználni, jóllehet bázeli internacionalistáknak is felajánlotta. Mindazonáltal ez a számbeli erő még arra sem volt elegendő, hogy szentesíttesse a kongresszussal az örökösödési jog eltörlését, ezt az ósdi saint-simonista rögeszmét, amelyet Bakunyin a szocializmus gyakorlati kiindulópontjává akart tenni;[31] még kevésbé sikerült a kongresszusra ráerőltetni a Főtanács áthelyezését Londonból Genfbe, amiről Bakunyin álmodozott.

Közben nyílt háború dúlt Genfben a genfi internacionalisták által szinte egyöntetűen támogatott francia-svájci föderális bizottság és az Alliance között. Az Alliance szövetségesei voltak ebben a háborúban a James Guillaume által szerkesztett locle-i „Progrès", és a genfi „Egalité", amelyet, jóllehet a francia-svájci föderális bizottság hivatalos sajtóorgánuma volt, egy többségében alliance-ista bizottság szerkesztett, s amely minden alkalmat megragadott a francia-svájci föderális bizottság elleni támadásra. Nem tévesztve szem elől a nagy célt, a Főtanács székhelyének áthelyezését Genfbe, az „Egalité" szerkesztősége hadjáratot indított a Főtanács ellen és felhívta a párizsi „Travail"-t, hogy ebben támogassa őt. A Főtanács az 1870 január 1-i körlevelében[35] kijelentette, hogy nem tartozik újságokkal polémiát folytatni. Közben a francia-svájci föderális bizottság már eltávolította az Alliance embereit az „Egalité" szerkesztőségéből.

Ebben az időszakban a szekta még nem öltötte fel tekintélyellenes álarcát. Mivel azt hitte, hogy hatalmába kerítheti a Főtanácsot, elsőnek követelte és szerkesztette meg a bázeli kongresszuson azokat az ügyviteli határozatokat, amelyek a Főtanácsnak „tekintélyelvű felhatalmazásokat" (pouvoirs autoritaires) adtak, s amelyeket két évvel később olyan hevesen támadott. Semmi sem szemlélteti jobban, hogy e szektának milyen elképzelései voltak akkor a Főtanács tekintélyi szerepéről, mint a James Guillaume által szerkesztett locle-i „Progrès"-ból (1869 december 4-i sz.) itt következő passzus, amely a „*Sozialdemokrat*"[335] és a „*Volksstaat*" közötti nézeteltérés alkalmából jelent meg:

„Úgy véljük, hogy Szövetségünk Főtanácsának *kötelessége* lenne *közbelépni*, vizsgálatot indítani arra nézve, ami Németországban történik, *dönteni* Schweitzer és Liebknecht között, s *ezzel megszüntetni azt a bizonytalanságot*, amelybe a különös helyzet következtében jutottunk."

Hinnők-e, hogy ez ugyanaz a Guillaume, aki 1871 november 12-én, a sonvillier-i körlevélben, ugyanennek a hajdan túl kevéssé tekintélyelvű Főtanácsnak azt vetette szemére, hogy „be akarta vezetni az Internacionáléban a *tekintély elvét*"?

Az Alliance újságjai sohasem szorítkoztak a speciális program terjesztésére, amiben senki sem látott volna rosszindulatot; ámde konokul igyekeztek az Alliance programja és az Internacionálé programja között egy eleve kiszámított zűrzavart teremteni és fenntartani. Ez mindenütt megismétlődött, ahol az Alliance újsággal rendelkezett vagy más újságban közreműködött: Spanyolországban, Svájcban, Olaszországban; de csak az orosz közleményekben jutott ez a rendszer igazi tökélyre.

A szekta a nagy hőstettét a francia-svájci föderáció la-chaux-de-fonds-i kongresszusán (1870 április 4.) vitte véghez. Arról volt szó, hogy a genfi szekciókat rákényszerítse a genfi nyilvános Alliance-nak a föderáció részeként való elismerésére, s a föderális bizottságot és annak sajtószervét áthelyeztesse egy jurai helységbe, ahol a titkos Alliance volt az úr.

A kongresszus megnyitásakor az „Alliance szekciójának" két küldötte kérte befogadását. A genfi küldöttek azt javasolták, hogy ezt a kérdést a kongresszus végére tűzzék ki és vitassák meg haladéktalanul a programot, amely fontosabb kérdés. Kijelentették, hogy kötött mandátumuk előírja nekik, hogy inkább vonuljanak ki, semmint befogadják ezt a szekciót csoportjukba, „tekintettel az Alliance embereinek intrikáira és hatalmaskodó törekvéseire, s mert az Alliance befogadásának a megszavazása a francia-svájci föderáció szakadásának megszavazása lenne". De az Alliance nem akarta ezt az alkalmat elszalasztani. A közeli Jurában működő kis szekciói lehetővé tették, hogy gyenge fiktív többséget szerezzen, mivel Genf és az Internacionálé nagy központjai csak igen gyöngén voltak képviselve. Guillaume és Schwitzguébel szorgalmazására az Alliance szekcióját egy vagy két szavazatnyi vitatott többséggel befogadták. A genfi küldöttek az összes szekcióktól, amelyeket sürgönyileg tüstént megkérdeztek, azt az utasítást kapták, hogy vonuljanak ki a kongresszusról. A la-chaux-de-fonds-i internacionalisták a genfieket támogatták, így az alliance-istáknak kellett elhagyniok a kongresszusi helyiséget, amely az ottani szekciók tulajdona volt. Jóllehet az alliance-isták saját sajtóorgánumuk szerint

(lásd az 1870 május 7-i „Solidarité"-t) mindössze tizenöt szekciót képviseltek, míg egyedül Genfnek harminc szekciója volt, bitorolták maguknak a francia-svájci kongresszus címet, kijelöltek egy új francia-svájci föderális bizottságot, amelyben ott tündökölt Chevalley és Cognon*, Guillaume „Solidarité"-ját pedig a francia-svájci föderáció sajtóorgánumának rangjára emelték. Ennek a fiatal tanítónak az volt a speciális küldetése, hogy rágalmazza a genfi „gyár"[39] munkásait, ezeket a gyűlöletes „burzsoákat", hogy támadja az „Egalité"-t, a francia-svájci föderáció újságját és abszolút politikai tartózkodást prédikáljon. Ez utóbbi tárgyról a legjellegzetesebb cikkeket Marseille-ben Bastelica és Lyonban az Alliance két oszlopa, Albert Richard és Gaspard Blanc írták.

A la-chaux-de-fonds-i kongresszus pillanatnyi és fiktív többsége egyébként a francia-svájci föderáció szervezeti szabályzatának kirívó megsértésével járt el, jóllehet azt állította, hogy e föderációt képviseli; és meg kell jegyezni, hogy az Alliance főnökeinek fontos részük volt e szervezeti szabályzat kidolgozásában.[336] Az 53. és 55. cikkely szerint a kongresszus minden fontos döntését ahhoz, hogy törvényerőre emelkedjék, a föderált szekciók kétharmadának kell szentesítenie. Nos, az Alliance ellen nyilatkozó genfi és la-chaux-de-fonds-i szekciók egymagukban több mint kétharmadát tették ki az összlétszámnak. A genfi internacionalisták, Bakunyinnak és barátainak ellenzése dacára, két nagy közgyűlésen szinte egyhangúlag jóváhagyták küldötteik fellépését, akik általános taps közepette azt javasolták az Alliance-nak, hogy maradjon magának és vonja vissza igényét a francia-svájci föderációba való belépésre; ezen az áron megtörténhet a kibékülés. Később az Alliance néhány kiábrándult tagja az Alliance feloszlatását ajánlotta, de ennek Bakunyin és hívei teljes erővel ellenszegültek. Az Alliance fenntartotta azt az igényét, hogy mindazonáltal a francia-svájci föderációhoz tartozzék, melynek ekkor rá kellett szánnia magát arra, hogy kizárja Bakunyint és a többi főkolompost.

Így hát két francia-svájci föderális bizottság volt, az egyik Genfben, a másik La-Chaux-de-Fonds-ban. A szekciók óriási többsége hű maradt az elsőhöz, míg a másikat mindössze tizenöt szekció követte, s ezek is, mint később látni fogjuk, nagyrészt sorra megszűntek.

Alig fejeződött be a francia-svájci kongresszus, az új la-chaux-de-fonds-i

---

* Két hónappal később ugyanennek a bizottságnak a sajtóorgánuma, a „Solidarité", július 7-i számában ezt a két egyént *tolvajként* denunciálta. Valóban próbáját adták az anarchikus forradalmiságnak, amikor meglopták a la-chaux-de-fonds-i szabók szövetkezeti egyesülését. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

bizottság a Főtanács közbelépésétk érte egy levélben, melyet F. Robert titkár és Henri Chevalley elnök (lásd a 336. oldalon szereplő jegyzetet) írt alá. Mindkét fél igazoló okmányainak megvizsgálása után a Főtanács 1870 június 28-án úgy döntött, hogy a genfi bizottságot meghagyja régi funkcióiban, a la-chaux-de-fonds-i új föderális bizottságot pedig felszólítja, hogy helyi nevet vegyen fel.[40] Ez a döntés csalódást okozott a la-chaux-de-fonds-i bizottságnak, amely ezért a Főtanácsot tekintélyelvűséggel vádolta, elfeledkezve arról, hogy ő kérte közbelépését. A zavar, melyet ez a bizottság a francia-svájci föderális bizottság nevének makacs bitorlásával a svájci föderációban keltett, arra kötelezte a Főtanácsot, hogy a la-chaux-de-fonds-i bizottsággal minden kapcsolatot megszakítson.

1870 szeptember 4-én Párizsban proklamálták a köztársaságot. Az Alliance azt hitte, ütött az óra, hogy „a forradalmi hidrát Svájcban szabadjára engedjék" (Guillaume-féle stílus). A „Solidarité" kiáltványt bocsátott ki, melyben svájci szabadcsapatok alakítását követelte a poroszok elleni harcra. E kiáltvány azonban, ha hihetünk a pedagógus Guillaume-nak, nehogy „bármi módon *névtelen*" legyen, „nem volt aláírva". Sajnos, az Alliance minden harci lángolása elpárolgott a lap és a kiáltvány lefoglalása után. De én, kiáltott fel a forrófejű Guillaume, aki égett a vágytól, hogy „bőrét kockáztassa", „én, én a posztomon maradtam ... az újság nyomdájában" („Jurai Bulletin", 1872 június 15.).

Kirobbant a lyoni forradalmi mozgalom. Bakunyin odarohan, hogy csatlakozzék hadnagyához, Albert Richard-hoz és őrmestereihez, Bastelicához és Gaspard Blanc-hoz. Szeptember 28-án, megérkeztének napján, a nép birtokba vette a városházát. Bakunyin ott berendezkedett: ekkor érkezett el a válságos, az annyi év óta várt pillanat, amikor Bakunyin végrehajthatta a legforradalmibb aktust, amilyet a világ valaha is látott — dekretálta az *állam eltörlését*. De az állam, két burzsoá nemzetőrszázad formájában és képében, belépett az egyik kapun, amelyet elfelejtettek őrizni, kisöpörte a termet és Bakunyint arra késztette, hogy gyorsan visszafusson Genfbe.

Ugyanabban a pillanatban, amikor a harcias Guillaume „a maga posztján" védelmezte a szeptemberi köztársaságot, hűséges Achatese[103], Robin, elfutott e köztársaság elől és Londonba menekült. Francia tagjainak távollétére való tekintettel a Főtanács kooptálta, jóllehet tudta, hogy Robin az Alliance egyik legbőszebb párthíve, sőt szerzője a Főtanácsot támadó „Egalité"-cikkeknek, s nem éppen bátor viselkedését is jelentették a bresti szekciók a Főtanácsnak. Robin a Főtanács tagjaként szakadatlanul a la-chaux-de-fonds-i bizottság félhivatalos megbízott felelőse gyanánt működött. 1871 március 14-én az Internacionálé zártkörű konferenciájának összehívását

javasolta a svájci viszály rendezésére. A Főtanács, mely előre látta a Párizsban készülődő nagy eseményeket, kereken elutasította javaslatát. Robin több ízben újra visszatért erre, sőt még azt is javasolta a Főtanácsnak, hogy hozzon végleges döntést a viszályra vonatkozóan. Július 25-én a Főtanács úgy döntött, hogy ez az ügy egyike lesz azoknak a kérdéseknek, melyeket az 1871 szeptemberében összehívandó konferencia elé terjesztenek.

Augusztus 10-én az Alliance, amely nem óhajtotta, hogy ügyködéseit egy konferencia firtassa, kijelentette, hogy ugyanazon hónap 6-a óta fel van oszlatva. De néhány francia menekülttel megerősödve hamarosan ismét megjelent más neveken, mint „szocialista ateisták szekciója" és „forradalmi szocialista propaganda és akció szekciója". A Főtanács — a bázeli kongresszus V. határozatának[45] megfelelően és a francia-svájci föderális bizottsággal egyetértésben — visszautasította ezeknek a szekcióknak — az intrikák új tűzfészkeinek — felvételi kérelmét.

A londoni konferencia[6] (1871 szeptember) a jurai disszidensekkel szemben megerősítette a Főtanács 1870 június 28-i döntését.

Miután a „Solidarité" megszűnt, az Alliance új hívei megalapították a „Révolution sociale"-t, amelynek munkatársai közé tartozott Madame André Léo, aki a Békeliga lausanne-i kongresszusán, amikor Ferré a börtönben várta a satoryi végső út óráját, kijelentette, hogy „Raoul Rigault és Ferré a Kommün két baljós figurája, akik addig" (a túszok kivégzéséig) „szüntelenül, és mindig hiába, véres rendszabályokat követeltek".[52]

Ez az újság első számától kezdve azon buzgólkodott, hogy a „Figaro", a „Gaulois", a „Paris-Journal" és más szennylapok színvonalára kerüljön, amelyeknek a Főtanács elleni gyalázatos rágalmait megismételte. Alkalmasnak tartotta a pillanatot arra, hogy felszítsa magában az Internacionáléban a nemzeti gyűlölet parazsát. Szerinte a Főtanács német bizottság, melyet egy bismarcki agy dirigál.

A konferencia a svájci nézeteltérésről, a munkásosztály politikai tevékenységéről és Nyecsajev nyilvános dezavuálásáról hozott három határozatával szíven találta az Alliance-ot.[337] E határozatok közül az első kimondott roszszallással sújtotta a la-chaux-de-fonds-i ál-francia-svájci bizottságot és helyben hagyta a Főtanács tevékenységét. Azt tanácsolta a jurai szekcióknak, hogy csatlakozzanak a francia-svájci föderációhoz, s arra az esetre, ha ez az egyesülés nem jöhetne létre, úgy döntött, hogy a hegyvidéki szekcióknak a jurai föderáció nevet kell felvenniök. Kijelentette, hogy amennyiben bizottságuk folytatni fogja a sajtóhadjáratot a burzsoá közönség színe előtt, a Főtanács dezavuálni fogja ezeket az újságokat. — A második, a munkásosztály politikai tevékenységéről szóló határozat véget vetett annak a zűrzavarnak,

amelyet Bakunyin az Internacionálében kelteni akart, amikor betoldotta programjába az abszolút politikai tartózkodás elvét. — A harmadik, a Nyecsajevről szóló határozat közvetlenül fenyegette Bakunyint. Látni fogjuk később, amikor Oroszországról szólunk, mennyire érdekelve volt Bakunyin személyesen abban, hogy Nyugat-Európa előtt az Alliance aljasságait rejtegesse.

Az Alliance ebben, joggal, hadüzenetet látott és nyomban megindította a maga hadjáratát. Az ál-francia-svájci bizottságot támogató jurai szekciók 1871 november 12-én kongresszusra gyűltek össze Sonvillier-ben.* Tizenhat küldött volt ott, akik azt állították, hogy kilenc szekciót képviselnek. A föderális bizottság beszámolója szerint a courtelaryi szekció, amelyet két küldött képviselt, „felfüggesztette tevékenységét"; a locle-i központi szekció „végül is feloszlott", de pillanatnyilag újjáalakult, hogy két küldöttet menesszen a tizenhatok kongresszusára; Courtelary vésnökeinek és gillosálóinak szekciója (két küldött) az Internacionálén kívüli „ellenállási társasággá alakult"; a la-chaux-de-fonds-i propagandaszekció (egy küldött) „válságos helyzetben van, és pozíciója korántsem javul, sőt, inkább rosszabbodik". A neuchâteli központi szekciónak (két küldött, egyikük Guillaume) „jelentékenyen meg kellett szenvednie az eseményeket, s néhány tagjának odaadása nélkül bukása biztos lett volna". A Courtelary kerületben a sonvillier-i és a saint-imier-i társadalmi tanulmányi kör (négy küldött) a beszámoló szerint a courtelaryi központi szekció feloszlása következtében alakult meg; így hát ennek a kerületnek az egynéhány tagja háromszor képviselteti magát, hat küldöttel! A moutier-i szekció (egy küldött) úgy látszik csakis a bizottságából áll. Tizenhat küldöttből tehát tizennégyen halott vagy haldokló szekciókat képviseltek. De ahhoz, hogy megítélhessük, mennyire leromlott ez a föderáció az anarchia prédikálása következtében, még egy kicsit alaposabban kell elolvasni ezt a beszámolót. Huszonkét szekcióból mindössze kilenc volt képviselve a kongresszuson; hét szekció sohasem válaszolt a bizottság semmilyen közleményére, négy pedig teljesen halottnak nyilváníttatott. Íme, ez az a föderáció, amely hivatottnak tartotta magát arra, hogy tetőtől talpig felforgassa az Internacionálé szervezetét!

Mindamellett a sonvillier-i kongresszus azzal kezdte, hogy meghajolt a londoni konferencia előtt, mely a jurai föderáció nevet erőltette rá; de ugyanakkor, hogy tanújelét adja az anarchizmusnak, feloszlatottnak nyilvánította az egész francia-svájci föderációt. (Ez ugyanis visszaadta a juraiaknak autonómiájukat, amennyiben kiűzte őket a maga szekcióiból.) Majd a

* *V. ö. 38–41. old. — Szerk.*

kongresszus kibocsátotta nagyhangú körlevelét,[66] melynek fő célja az volt, hogy a londoni konferencia legalitása ellen tiltakozzon és rövid határidőn belül összehívandó általános kongresszushoz apelláljon.

A körlevél megvádolja az Internacionálét, hogy eltért attól a szellemtől, amely eredetileg áthatotta, s amely éppen „a tekintély elleni hatalmas tiltakozást" képviselte. A brüsszeli kongresszusig minden a legjobban ment az elképzelhető társaságok e legjobbikában; Bázelban azonban a küldöttek elvesztették a fejüket és áldozatul esve egy „vak bizalomnak", „az általános szervezeti szabályzat szellemét és betűjét támadták", amely pedig oly világosan proklamálta minden szekció és minden szekció-csoport autonómiáját. Tehát az Internacionálé a tekintélyt írta zászlajára, a jurai föderáció pedig, az Alliance-nak ez a bábja, a szekciók autonómiáját. Láttuk már, hogy az Alliance hogyan szándékszik megvalósítani ezt az autonómiát.

A bázeli kongresszus bűneit még felülmúlták a londoni konferenciáéi, amelynek határozatai „arra irányulnak, hogy az Internacionálét, autonóm szekciók szabad föderációját fegyelmezett és teljes mértékben egy Főtanácsnak alárendelt szekciók hierarchikus és tekintélyuralmi szervezetévé tegyék, s ez a Főtanács tetszése szerint elutasíthatja a szekciók csatlakozását vagy felfüggesztheti tevékenységüket". Azok az alliance-isták tehát, akik ezt a körlevelet szerkesztették, megfeledkeztek arról, hogy titkos ügyviteli szabályzatuk éppen avégett készült, hogy konszolidáljon egy „hierarchikus és tekintélyuralmi szervezetet", melynek koronája az állandó „B. polgártárs" személye, s hogy abban utasításokat adnak a szekciók „fegyelmezésére" és teljesen ugyanennek a „polgártársnak" nemcsak a „kezébe", hanem „az *erős* kezébe" helyezik a gyeplőt.

Ha a londoni konferencia bűnei halálosak, a bűnök bűnét, a szentlélek elleni bűnt a Főtanács követte el. „Néhány olyan személyiség" található benne, akik „mandátumukat" (mint a Főtanács tagjai) „személyes tulajdonnak tekintik, és akik Londont Szövetségünk elmozdíthatatlan fővárosának vélték . . . Egyes emberek odáig mentek . . . hogy külön programjukat, személyes doktrínájukat az Internacionáléban akarták uralkodóvá tenni . . . hivatalos elméletként, mely egyedül élvez polgárjogot a Szövetségben . . . így alakult ki apránként egy olyan ortodoxia, amelynek székhelye London volt, s amelynek képviselői a Főtanács tagjai voltak." Végül, az Internacionálé egységét „a centralizáció és a diktatúra" révén akarták megalapozni. — Ugyanebben a körlevélben az Alliance igényt tart arra, hogy „az Internacionáléban uralkodóvá tegye a maga külön programját", miközben kijelenti, hogy ez „hatalmas tiltakozás a tekintély ellen" és kinyilatkoztatja, hogy a munkások felszabadításának maguk a munkások által, „minden vezető tekin-

tély mellőzésével" kell történnie, „még ha ezt a tekintélyt a munkások választották és hagyták is jóvá". Látni fogjuk, hogy az Alliance mindenütt, ahol befolyása volt, azt tette, amivel hamisan a Főtanácsot vádolja, hogy a maga nevetséges látszatelméletét akarta előírni „hivatalos elméletként, mely egyedül élvez polgárjogot a Szövetségben".* — S mindez csak az Alliance nyilvános és látható tevékenységére vonatkozik; ami titkos tevékenységét illeti, a titkos szervezeti szabályzat „szelleme és betűje" már felvilágosított bennünket az „ortodoxiának", a „személyes doktrínának", a „centralizációnak" és a „diktatúrának" arról a fokáról, mely az „autonóm csoportok" e „szabad föderációjában" uralkodik. Nagyon is megértjük, hogy az Alliance meg akarta akadályozni a munkásosztályt abban, hogy közös vezetésre tegyen szert, minthogy a bakunyinista gondviselés — a maga *Alliance-ának* mint a forradalom vezérkarának megalkotásával — már gondoskodott volt erről.

A Főtanács, amely nagyon is távol állott attól, hogy bármily ortodoxiát akarjon az Internacionáléra ráerőltetni, azt javasolta a londoni konferenciának, hogy szüntessék meg bizonyos szekciók szektás elnevezését, s ezt a javaslatot egyhangúlag elfogadták.**

Egyébként alább idézzük, hogyan nyilatkozott a Főtanács a szektákról bizalmas körlevelében (*„Állítólagos szakadások"*, 24. old.***).

„A proletariátusnak a burzsoázia ellen vívott harcában az első szakaszt a szektamozgalom jellemzi. Ennek van létjogosultsága olyan korszakban,

---

* Mazzini például az egész Internacionálét tette felelőssé Bakunyin pápa groteszk zagyvaságaiért. A Főtanács kötelességének tartotta, hogy az olasz újságokban nyilvánosan kijelentse, miszerint „mindenkor szembeszállt az olyan ismételt kísérletekkel, hogy az Internacionálé átfogó programját (amely lehetővé tette Bakunyin híveinek befogadását az Internacionáléba) Bakunyin szűk és szektás programjával helyettesítsék, amelynek elfogadása egy csapásra kizárná az Internacionálé tagságának óriási többségét".[338] Jules Favre körlevelében Sacazenak Szövetségünkre vonatkozó beszámolójában,[71] a reakciós szónoklatokban, amelyek a spanyol cortesben az Internacionáléról folytatott viták során elhangzottak[339], szóval az Internacionálé ellen intézett minden nyilvános támadásban hemzsegnek a bakunyinista táborból származó ultraanarchista frázisidézetek. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

** A konferencia II. határozata, 2. cikkely: — „Minden helyi szekció, csoport és ezek minden bizottsága ezentúl egyszerűen és kizárólag a Nemzetközi Munkásszövetség szekciója csoportja és bizottsága megjelölést használja, hozzáfűzve az illető helység nevét, és ilyenként alakuljon meg." 3. cikkely: — „Következésképpen ezentúl nincsen megengedve, hogy szekciók vagy csoportok szektanevekkel jelöljék meg magukat, pl. pozitivistáknak, mutualistáknak, kollektivistáknak, kommunistáknak stb. nevezzék magukat, vagy hogy olyan elnevezésekkel: mint »propagandaszekció« stb., különtestületeket alakítsanak, amelyek speciális, a Szövetség közös céljaitól eltérő küldetéseket tulajdonítanak maguknak."[340] — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

*** *V. ö. 29—30. old. — Szerk.*

amikor a proletariátus még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy osztályként cselekedjék. Egyes gondolkodók bírálják a társadalmi ellentéteket és fantasztikus megoldásokat javasolnak, s a munkások tömegének nem kell mást tennie, mint ezeket a terveket elfogadni, terjeszteni és a gyakorlatba átültetni. Az e kezdeményezők által alakított szekták természetüknél fogva tartózkodnak és idegenkednek minden valódi cselekvéstől, a politikától, a sztrájkoktól, az egyesülésektől, egyszóval minden közös megmozdulástól. A proletariátus tömege mindig közömbösen vagy éppenséggel ellenségesen fogadja propagandájukat. A párizsi és lyoni munkások éppolyan kevéssé akartak tudni a saint-simonistákról, a fourier-istákról és az ikaristákról, mint az angol chartisták és trade-unionisták az owenistákról.[70] A szekták eredetileg előrelendítői a mozgalomnak, de mihelyt az túlhaladta őket, akadályává lesznek; ekkor reakcióssá válnak; bizonyságok erre a franciaországi és az angliai szekták, újabban pedig a németországi lassalleánusok, akik miután éveken át gátolták a proletariátus szervezkedését, végül a rendőrség puszta eszközeivé váltak. Egyszóval a szekták a proletármozgalom gyermekkorát jelentik, ahogyan az asztrológia és az alkímia a tudomány gyermekkorát. Ahhoz, hogy az Internacionálé megalakulhasson, a proletariátusnak ezen a szakaszon túl kellett jutnia.

A szekták fantasztikus szervezeteivel szemben az Internacionálé minden ország proletárosztályának reális és harcos szervezete, azoké a proletároké, akik szövetkeztek egymással közös harcukban a tőkések, a földtulajdonosok és ezeknek az államban szervezett osztályhatalma ellen. Ezért az Internacionálé szervezeti szabályzata csak egyszerű »munkás«-társaságokat ismer, amelyek mindannyian ugyanazt a célt követik és ugyanazt a programot fogadják el, ez pedig arra szorítkozik, hogy a proletármozgalom fő vonásait jelölje meg, és ezek elméleti kimunkálását a gyakorlati harc szükségleteiből adódó ösztönzésre s a szekciókban folytatott eszmecserékre bízza, megkülönböztetés nélkül minden szocialista meggyőződésnek teret engedve sajtóorgánumaikban és kongresszusaikon."

Az Alliance nem akarta, hogy az Internacionálé harcos társaság legyen; a körlevél azt kívánta, hogy a jövendő társadalom hű képmása legyen; „gondoskodnunk kell tehát arról, hogy ez a szervezet, amennyire csak lehetséges, megközelítse eszményünket... Az Internacionálé, a jövendő emberi társadalom csírája, köteles arra, hogy már most hű képmása legyen a szabadságot és a föderalizmust illető elveinknek és kitaszítson kebeléből minden olyan elvet, amely tekintélyuralomra, diktatúrára irányul."[66] A jurai föderáció — ha sikerült volna a terve, hogy az Internacionálét egy még nem létező társadalom hű képmásává változtassa és minden eszközt megtiltson neki

az egységes tevékenységre azzal a rejtett céllal, hogy alárendelje az Alliance és annak állandó diktátora, „B. polgártárs" „tekintélyének és diktatúrájának" — az európai rendőrség óhajait teljesítette volna, amely nem is kívánt mást, mint hogy az Internacionálé letűnését lássa.

Az Alliance emberei, hogy bebizonyítsák a Békeliga-beli régi kollégáiknak és a radikális burzsoáziának, hogy az általuk megindított kampány az Internacionálé ellen és nem a burzsoázia ellen irányul, elküldték körlevelüket az összes radikális újságoknak. Gambetta úr „République française"-a sietett elismerni szolgálataikat egy cikkben, mely tele volt a juraiak bátorításával és a londoni konferencia elleni támadásokkal.[341] A „Bulletin Jurassien" boldog volt, hogy a burzsoá sajtóban ilyen támaszra lelt és a 3. számában *in extenso** újranyomatta ezt a cikket, amivel tanúsította, hogy az ultraforradalmár alliance-istákat és a versailles-i gambettistákat milyen rendkívül szívélyes egyetértés fűzi egymáshoz. Hogy jobban terjeszthessék a burzsoázia körében a kellemes hírt, hogy az Internacionálében szakadás van keletkezőben, a sonvillier-i körlevelet Franciaország több városában az utcán árusították, Montpellier-ben például egy vasárnapon. Tudvalevő, hogy Franciaországban nyomtatványok utcai árusításához rendőrségi engedély kell.**

Ezt a körlevelet kötegszámra küldözgették mindenfelé, ahol az Alliance barátokat vagy a Főtanáccsal elégedetlen embereket vélt toborozhatni. Az eredmény szinte nulla volt. A spanyol alliance-isták a körlevélben kívánt kongresszus összehívása ellen nyilatkoztak és még dorgálásban is merészkedtek részesíteni a pápát.[342] Olaszországban egyetlen személy, Terzaghi, nyilatkozott — pillanatnyilag — a kongresszus mellett. Belgiumban, ahol nem voltak ismert alliance-isták, de az egész Internacionálémozgalom a politikai tartózkodásról, az autonómiáról, a szabadságról, a föderációról, a decentralizálásról és a lokálpatriotizmusról hangoztatott burzsoá frázisok zavarában vergődött, a körlevél bizonyos erkölcsi sikert aratott. A belga föderális tanács — jóllehet tartózkodott attól, hogy csatlakozzék egy rendkívüli általános kongresszus követeléséhez, ami különben is képtelenség lett volna, minthogy a konferencián Belgiumot hat küldött képviselte — készített egy szervezeti szabályzat-tervezetet, amely a Főtanácsot egyszerűen eltörölte. Amikor a belga kongresszuson erről a javaslatról vitáztak, Lodelinsart küldötte megjegyezte, hogy a munkások számára a

---

* — *egész terjedelmében — Szerk.*

** Toulouse-i-per[322], lásd „La Réforme" (Toulouse), 1873 március 18. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

legjobb kritérium munkáltatóik érzelme. Pusztán abból az örömből, melyet a munkáltatókban a Főtanács eltörlésének gondolata keltett, már láthattuk, hogy nem is lehetne „nagyobb hibát elkövetni, mint a Főtanács eltörlésének meghirdetését". A javaslatot el is vetették. Svájcban a francia-svájci föderáció erélyesen tiltakozott,[343] de mindenütt másutt csak a megvetés hallgatása volt a válasz a körlevélre.

A Főtanács a sonvillier-i körlevélre és az Alliance folytonos manővereire „*Az állítólagos szakadások az Internacionáléban*" című, 1872 március 5-én kelt bizalmas körlevelével válaszolt. Ennek a körlevélnek nagy részét fentebb összegeztük. A hágai kongresszus érdeme szerint bánt el ezekkel az intrikákkal és intrikusokkal.

Persze, ezeknek az embereknek, akik amilyen kicsinyek, olyan nagy lármát csapnak, tagadhatatlan sikerük volt. Az egész liberális és rendőri sajtó nyíltan pártjukat fogta; a Főtanács elleni személyi rágalmaikat és az Internacionálé elleni erőtlen rohamaikat támogatták minden ország állítólagos reformátorai, – Angliában a burzsoá republikánusok, akiknek cselszövéseit a Főtanács meghiúsította; Olaszországban a Stefanoni zászlaja alá tartozó dogmatikus szabadgondolkodók, akik javaslatot tettek a Racionalisták Egyetemes Társaságának megalapítására,[80] Rómával mint obligát székhellyel, „tekintélyelvű" és „hierarchikus" szervezettel, ateista szerzetesek és apácák kolostoraival stb., olyan szervezeti szabályzattal, mely a kongresszusi teremben elhelyezendő márvány mellszobrot irányoz elő minden burzsoának, aki tízezer frankot adományoz; végül segítették őket Németországban a bismarcki szocialisták, akik rendőri újságjukon, a „*Neuer Sozialdemokrat*"-on kívül a porosz-német császárság fehérzubbonyosainak[82] szerepét játsszák.

Miután a „Révolution sociale" megszűnt, az Alliance-ot a sajtóban a „Bulletin Jurassien" képviselte, mely azzal az ürüggyel, hogy támogatja az autonóm szekciókat a Főtanács tekintélyelvűségével és a londoni konferencia túlkapásaival szemben, az Internacionálé bomlasztásán munkálkodott. 1872 március 20-i számában őszintén bevallotta, hogy „Internacionálén nem bizonyos szervezetet ért, amely ma a proletariátus egy részét felöleli. A szervezetek másodlagos és átmeneti dolgok... Az Internacionálé, általánosabban szólva, a kizsákmányoltak közötti szolidaritás érzése, mely a modern világban uralkodik." A puszta „szolidaritásérzésre" redukált Internacionálé még platonikusabb lenne, mint a keresztényi szeretet. A „Bulletin" által alkalmazott tisztes módszerek szemléltetésére idézzük Tokarzewicznek, a Zürichben megjelenő lengyel „Wolność" főszerkesztőjének leveléből a következő passzust: „A »Bulletin Jurassien«

13. száma közli *a programját a zürichi lengyel szocialista társaságnak*, amely három nap múlva megjelenteti »Wolność« című lapját. Felhatalmazzuk Önt, hogy három nappal e levél vétele után közölje az Internacionálé Főtanácsával, hogy ez a program *hamis.*"[344]

E „Bulletin" június 15-i száma tartalmazza az alliance-isták (Bakunyin, Malon, Claris, Guillaume stb.) válaszait a Főtanács bizalmas körlevelére. Ezek a válaszok nem válaszolnak egyetlen vádra sem, amelyet a Főtanács az Alliance és főnökei ellen emelt. A pápa, érveinek végére érve, úgy vélte, lezárhatja a vitát azzal, hogy a körlevelet „szemétrakásnak" nevezi. „Egyébként", mondja, „mindig fenntartottam magamnak, hogy összes rágalmazóimat egy becsületbíróság elé idézzem, amelyet a legközelebbi kongresszus kétségkívül nem fog tőlem megtagadni. *És amennyiben ez a bíróság egy pártatlan és komoly ítélet minden szavatosságát* NYÚJTJA **NEKEM,** kifejthetem neki mind a politikai, mind a személyi tényeket, az összes szükséges részletekkel együtt, anélkül hogy félnem kellene indiszkrét híresztelés kellemetlenségeitől és veszélyeitől." Természetesen B. polgártárs magát áldozta — mint rendesen: nem jelent meg Hágában.

Közeledett a kongresszus és az Alliance tudta, hogy e kongresszus előtt kell nyilvánosságra kerülnie a Nyecsajev-ügyről szóló beszámolónak, amelynek megszerkesztésével a konferencia Utyin polgártársat bízta meg. Az Alliance-nak nagyon fontos volt, hogy ez a beszámoló ne kerüljön nyilvánosságra a kongresszus előtt, nehogy annak tagjai teljes tájékoztatást kaphassanak erről az ügyről. Utyin polgártárs Zürichbe ment, hogy feladatát elvégezze. Alighogy letelepedett, gyilkossági kísérletet követtek el ellene, amit habozás nélkül az Alliance számlájára írunk. Zürichben Utyinnak nem volt más ellensége, mint a Bakunyin „erős kezében" tartott néhány szláv alliance-ista. Egyébként csapda és gyilkosság szervezése egyike azoknak a harci módszereknek, melyeket ez a társaság elismer és alkalmaz; látni fogjuk más példákon Spanyolországban és Oroszországban. Nyolc, szláv nyelven beszélő egyén megleste Utyint egy magányos helyen egy csatorna mellett; amikor közelükbe került, hátulról megtámadták, nagy kövekkel fejbeverték, egyik szemén veszélyesen megsebesítették, s miután összeverték, megölték volna és a csatornába dobták volna, ha nem érkezik oda négy német diák. Láttukra a merénylők elmenekültek. Ez a gyilkossági kísérlet nem akadályozta meg Utyin polgártársat abban, hogy munkáját befejezze és a kongresszusnak elküldje.

IV

Az Alliance Spanyolországban

A *Békeliga* Bernben megtartott kongresszusa[26] után, 1869 szeptemberében, Fanelli, az Alliance egyik megalapítója és az olasz parlament tagja, Madridba ment. Bakunyin ellátta ajánlásokkal Garridóhoz, a cortes képviselőjéhez, aki összehozta őt republikánus elemekkel, mind burzsoákkal, mind munkásokkal. Nem sokkal később, ugyanez év novemberében, Genfből Alliance-tagsági igazolványokat küldtek Moragónak, Córdova y Lópeznak (republikánus, képviselőjelölt, a „Combate" című burzsoá újság[345] szerkesztője) és Rubau Donadeunak (balszerencsés barcelonai jelölt, egy álszocialista párt megalapítója). E tagsági igazolványok beküldésének híre zavart keltett a fiatal madridi internacionalista szekcióban; Jalvo elnök visszavonult, mert nem akart olyan egyesüléshez tartozni, amely megtűr kebelében egy burzsoákból álló titkos társaságot és attól vezetteti magát.

Már a bázeli kongresszuson két alliance-ista képviselte a spanyol Internacionálét, Farga Pellicer és Sentiñon, ez utóbbi mint „Alliance-küldött" szerepel a küldöttek hivatalos listáján. A spanyol Internacionálé barcelonai kongresszusa után (1870 június)[213] az Alliance gyökeret vert Palmában, Valenciában, Málagában és Cádizban. 1871-ben szekciók alakultak Sevillában és Córdobában. 1871 elején Morago és Viñas, az Alliance barcelonai küldöttei, javasolták a föderális tanács tagjainak (Francisco Mora, Angel Mora, Anselmo Lorenzo, Borrell stb.), ... hogy alapítsanak egy Alliance-szekciót Madridban; ám ezek ellenezték, mondván, hogy az Alliance veszélyes társaság, ha titkos; s szükségtelen, ha nyilvános. E név puszta említése másodízben is elegendő volt ahhoz, hogy az egyenetlenség csíráját hintse el a föderális tanácsban; olyannyira, hogy Borrell e prófétai szavakat mondta: „mától minden bizalom meghalt közöttünk". De miután a föderális tanács tagjai a kormánytól üldöztetve kénytelenek voltak emigrálni Portugáliába, ahol Moragónak sikerült meggyőznie őket e titkos egyesülés hasznosságáról, kezdeményezésükre ott megalakult a madridi

alliance-ista szekció. Lisszabonban az Internacionálé néhány portugál tagját Morago bevitte az Alliance-ba. De mert úgy vélte, hogy ezek az új tagok nem nyújtanak neki kielégítő biztosítékokat, tudtukon kívül megalapított egy másik alliance-ista csoportot, a szabadkőművesek soraiból toborzott legrosszabb burzsoá- és munkáselemekből. Ez az új csoport, melyhez egy Bonança nevű kiugrott pap is tartozott, igyekezett az Internacionálét tíz-tíz tagból álló szekciók formájában megszervezni, s ezeket a szekciókat Péniche gróf terveinek megfelelően irányítani; e politikai intrikusnak sikerült is belesodornia őket egy felkelési kalandba, amelynek egyetlen célja az ő hatalomra juttatása volt. A portugáliai és spanyolországi alliance-ista intrikák láttán a portugál internacionalisták visszahúzódtak ettől a titkos társaságtól és a hágai kongresszuson a közös ügy érdekében követelték e társaság kirekesztését az Internacionáléból.

A spanyol Internacionálé valenciai konferenciáján (1871 szeptember)[211] az alliance-isták küldöttei, akik — mint mindig — Internacionálé-küldöttek is voltak, teljesen kialakították titkos társaságuk szervezetét az Ibériai-félszigeten. Mivel a többség azt hitte, hogy az Alliance programja azonos az Internacionálé programjával, hogy a titkos szervezet mindenütt létezik, és abba belépni majdnem kötelesség, és hogy az Alliance az Internacionálét nem alávetni, hanem továbbfejleszteni igyekszik, ezért úgy döntöttek, hogy a föderális tanács összes tagjait fel kell venni. Morago, aki addig nem mert visszatérni Spanyolországba, mihelyt tudomást szerzett erről, nagy sietve Madridba ment és megvádolta Morát, hogy „alá akarta rendelni az Alliance-ot az Internacionálénak", ami ellenkezik az Alliance céljával. És hogy ennek a véleményének súlyt adjon, elolvastatta Mesával — a következő év januárjában — Bakunyin levelét, amelyben az egy machiavellista tervet fejtett ki a munkásosztály feletti uralomról. Ez a terv a következő volt: „Az Alliance-nak látszólag az Internacionálén belül, de valójában tőle bizonyos távolságban kell léteznie, hogy jobban megfigyelhesse és irányíthassa. Ezért azoknak a tagoknak, akik az Internacionálé-szekciók tanácsaihoz és bizottságaihoz tartoznak, *mindenkor kisebbségben kell lenniök az Alliance-szekciókban.*" (José Mesának 1872 szeptember 1-én a hágai kongresszushoz intézett nyilatkozata.[346]) Az Alliance egyik összejövetelén Morago azzal vádolta Mesát, hogy elárulta Bakunyin társaságát a föderális tanács összes tagjainak felvétele által, ami többséget szerzett nekik az alliance-ista szekcióban és ténylegesen uralomra juttatta az Internacionálét az Alliance fölött. Ennek az uralomnak a megelőzése céljából írják elő a titkos utasítások, hogy csak egy vagy két alliance-istának kell beférkőznie az Internacionálé tanácsaiba vagy bizottságaiba, s vezetnie őket az Alliance-

szekció irányításával és támogatásával, amely szekcióban előre meghozták az Internacionálé által elfogadandó összes határozatokat. – Ettől a pillanattól Morago hadat üzent a föderális tanácsnak és, mint Portugáliában, új alliance-ista szekciót alapított, mely titokban maradt az alliance-isták szemében gyanús tagok előtt. A Spanyolország különböző pontjain működő beavatottak segédkeztek neki, és a föderális tanácsot alliance-ista kötelességeinek elhanyagolásával kezdték vádolni; ezt bizonyítja a valenciai Alliance-szekció egyik körlevele (1872 január 30.), Damon aláírásával (ez Montoro alliance-ista álneve).[347]

Amikor a sonvillier-i körlevél megérkezett, a spanyol Alliance nagyon is óvakodott a Jura mellett állást foglalni. Még a barcelonai anyaszekció is igen élesen és teljesen eretnek módon kezeli az 1871 november 14-i hivatalos levelében Mihail pápát, akit azzal gyanúsít, hogy személyes vetélytársa Karl Marxnak.*

A föderális tanács csatlakozott ehhez a levélhez, ami mutatja, hogy a svájci központnak mily csekély befolyása volt akkor Spanyolországban. De hamarosan észre lehetett venni, hogy a malaszt hatni kezd a csökönyös szívekre. Az Internacionáléhoz tartozó madridi föderáció egyik összejövetelén (1872 január 7.), ahol megvitatták a sonvillier-i körlevelet, a Morago irányította új csoport megakadályozta a francia-svájci föderáció ellenkörlevelének felolvasását és elfojtotta a vitát. Február 24-én Rafar (Rafael Farga alliance-ista fedőneve) ezt írta a madridi alliance-ista szekciónak: „Meg kell semmisíteni a Főtanács reakciós befolyását és tekintélyelvű irányzatait." De csupán Palmában (Mallorca sziget) tudta az Alliance kicsikarni az internacionalistáktól, hogy nyilvánosan csatlakozzanak a jurai

* Ezt a levelet, amelyet Alerini az Alliance „barcelonai csoportja nevében" „kedves Bastelicámhoz és kedves barátainkhoz" intézett, másolatban megküldték a spanyol Alliance összes szekcióinak. Idézzük a levél néhány passzusát:

„A jelenlegi Főtanács nem tarthatja magát a jövő évi kongresszuson túl, és gyászos tevékenysége csak ideiglenes lehet . . . Nyilvános szakítás viszont ügyünkre olyan csapást mérne, amelyből nehezen tudna kilábalni, ha egyáltalában kibírná. Semmiképp sem bátoríthatjuk tehát az Önök *szeparatista irányzatait* . . . Néhányunkban az a gondolat merült fel, hogy az elvi kérdésen kívül nincsenek-e mindebben vagy emellett *személyi kérdések, például rivalitás Mihail barátunk és Karl Marx között, a régi A. tagjai és a Főtanács között* . . . Fájdalommal láttuk a »Révolution sociale«-ban a Főtanács és a Karl Marx elleni támadásokat . . . Ha ismerni fogjuk, hogyan vélekednek azok a barátaink a Pireneusi-félszigeten, akiknek *befolyásuk van a helyi tanácsokban*, akkor módosíthatjuk magatartásunkat az általános döntés szerint, amelyhez minden pontban alkalmazkodni fogunk stb. stb."

A régi A. – a Főtanács által csírájában elfojtott nyilvános Alliance. Ezeket a passzusokat a levélnek Alerini kéziratos példányából idéztük. – *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

körlevélhez. Látható, hogy az egyházi fegyelem kezdte megtörni a pápa csalhatatlanságával szembeni utolsó ellenállást.

Mindeme földalatti munka láttán a spanyol föderális tanács megértette, hogy az Alliance-tól sürgősen meg kell szabadulnia. A kormányzat üldözései ürügyet szolgáltattak neki erre. Az Internacionálé esetleges feloszlatására való tekintettel javasolta, hogy alakítsák meg az „Internacionálé védelmezői" titkos csoportjait, amelyekben az Alliance szekciói észrevétlenül feloldódnának. Sok új tag bekapcsolása folytán az Alliance szekcióinak jellege elkerülhetetlenül módosulna, s mihelyt az üldözés megszűnne, ezekkel a csoportokkal együtt az Alliance szekciói is végleg eltűnnének. De az Alliance, minthogy sejtette ezt a rejtett célt, meghiúsította a tervet, jóllehet, ha a kormányzat végrehajtja fenyegetéseit, a javasolt szervezet híján az Internacionálé spanyolországi létezése veszélyeztetve lenne. Az Alliance ezzel szemben a következő javaslatot tette: „Ha törvényen kívül helyeznek minket, hasznos lenne az Internacionálénak olyan külső formát adni, amelyet a *kormány engedélyezhetne*, a helyi tanácsok pedig, mintegy titkos magvakká válva, az Alliance befolyása alatt teljesen forradalmi irányba terelnék a szekciókat." (A sevillai Alliance-szekció 1871 október 25-i körlevele.[348]) Gyáva a tettben, vakmerő a frázisban — jellemző az egész Alliance-ra, Spanyolországban, akárcsak másutt.

A londoni konferenciának a munkásosztály politikájára vonatkozó határozata rákényszerítette az Alliance-ot, hogy nyíltan lépjen fel az Internacionálé ellen, és alkalmat adott a föderális tanácsnak arra, hogy az internacionalisták nagy többségével fennálló teljes egyetértését megállapítsa. Sőt, azt a gondolatot ébresztette benne, hogy Spanyolországban egy nagy munkáspártot kellene alakítani. E célból először is teljesen el kellett szakítani a munkásosztályt az összes burzsoá pártoktól, főként a republikánus párttól, amely a munkások között toborozta szavazóinak és harcosainak zömét. A föderális tanács azt javasolta, tartózkodjanak akár monarchikus, akár republikánus képviselők választásától. Hogy megszabadítsák a népet a republikánusok álszocialista frazeológiája által keltett illúzióktól, az „Emancipación" szerkesztői, akik egyúttal a föderális tanács tagjai voltak, levelet írtak Madridba a föderalista republikánus párt kongresszusra egybegyűlt képviselőihez; ebben a levélben gyakorlati intézkedéseket kértek a párt képviselőitől és felszólították őket, hogy nyilatkozzanak az Internacionálé programjáról.[349] Ez súlyos csapást mért a republikánus pártra; az Alliance magára vállalta, hogy mérsékli e csapást, mert az Alliance, épp ellenkezőleg, a republikánusokkal állt szövetségben.[350] Madridban újságot alapított „El Condenado"[351] címmel, amely programjára tűzte az Alliance három sarkala-

tos erényét: *Ateizmus, Anarchia, Kollektivizmus*, de amely azt prédikálta a munkásoknak, hogy ne kérjék a munkaórák csökkentését. Morago „testvéren" kívül ebbe a lapba írt Estévanez is, a republikánus párt háromtagú igazgató bizottságának egyik tagja, aki legutóbb Madrid kormányzója és hadügyminiszter volt. Malagában Pino, az ál-Internacionálé föderális bizottságának tagja, Madridban Felipe Martin, jelenleg az Alliance ügynöke, tevékenykedtek a republikánus párt választási korteseiként. És hogy a spanyol cortesnek is legyen egy Fanellija, az Alliance jelölni szándékozott Moragót.

Az Alliance-nak már két megbocsáthatatlan panasza volt a föderális tanács ellen: 1. hogy tartózkodó álláspontot foglalt el a jurai kérdésben és 2. hogy megtámadta az Alliance integritását. Amikor aztán a föderális tanács a republikánus párttal szemben olyan magatartást tanúsított, amely meghiúsítással fenyegette az Alliance összes terveit, az utóbbi elhatározta, hogy megbuktatja a föderális tanácsot. A levelet, melyet ez a tanács a republikánus kongresszushoz intézett, az Alliance hadüzenetnek fogta fel. Az „Igualdad"[352], a republikánus párt legbefolyásosabb sajtóorgánuma, hevesen megtámadta az „Emancipación" szerkesztőit, és azzal vádolta őket, hogy eladták magukat Sagastának. A „Condenado" bátorította ezt a gyalázatosságot konok hallgatásával. Az Alliance még többet is tett a republikánus pártért. A szóbanforgó levél miatt az Internacionálé madridi föderációjából, ahol túlsúlyban volt, kizáratta az „Emancipación" szerkesztőit.

A kormányzati üldözések ellenére a föderális tanács hathavi ügyvezetése alatt, a valenciai konferencia óta, felemelte a helyi föderációk számát 13-ról 70-re; 100 más helységben előkészítette a helyi föderációkat, megszervezett nyolc szakmát nemzeti ellenállási társasággá; ezenkívül védőszárnyai alatt megalakulóban volt a katalán gyári munkások nagy szövetsége. E teljesítmények révén akkora erkölcsi befolyást élveztek a tanács tagjai, hogy Bakunyin szükségét érezte visszavezetni őket az üdv útjára egy hosszú atyai feddéssel, amelyet Morához, a tanács főtitkárához intézett 1872 április 5-i kelettel (lásd a 3. sz. igazoló okmányt*). A zaragozai kongresszus (1872 április 4—11.)[96], a legalább tizenkét küldöttel képviselt Alliance erőfeszítése ellenére, hatálytalanította a kizárást, s a kizártak közül kettőt jelölt az új föderális tanácsba, noha mindketten ismételten kijelentették, hogy nem hajlandók semmilyen jelölést elfogadni.

A zaragozai kongresszuson, mint mindig, egyidejűleg az Alliance titkos tanácskozásait is megtartották. A föderális tanács tagjai ott az Alliance feloszlatását javasolták. A javaslatot, hogy ne legyenek kénytelenek visszauta-

* *V. ö. 443–445. old. – Szerk.*

sítani, megkerülték. Két hónappal később, június 2-án, ugyanezek a polgártársak mint a spanyol Alliance vezetői az Alliance madridi szekciója nevében körlevelet küldtek a többi szekciónak, s ebben megújították javaslatukat a következő indokolással: „Az Alliance letért arról az útról, melyet nézetünk szerint itt követnie kellett volna; meghamisította azt a gondolatot, mely életre hívta. Ahelyett, hogy integráns része volna nagy Szövetségünknek, ahelyett, hogy mint tevékeny elem ösztönzéseket adna az Internacionálé különböző szerveinek, segítené őket és előmozdítaná fejlődésüket, az Alliance teljesen elkülönült a Szövetség többi részétől és odáig ment, hogy különálló, mondhatni felsőbb és uralkodásra törekvő szervezet lett belőle; ezáltal meghonosította körünkben a bizalmatlanságot, az egyenetlenséget és a szétházást... Zaragozában nem megoldásokat és eszméket képviselt, hanem ellenkezőleg csak béklyókat jelentett és akadályozta a kongresszus fontos munkálatait." A spanyol Alliance összes szekciói közül egyedül a cádizi választolt, egyben bejelentette feloszlatását.* — Az Alliance már másnap újból kizáratta az Internacionálé madridi föderációjából a június 2-i körlevél aláíróit. Ürügyül használta az „Emancipación" július 1-i számának egyik cikkét, amely vizsgálatot kért „a miniszterek, tábornokok, bírák, közhivatalnokok, polgármesterek stb. vagyonának forrásáról ... úgyszintén mindazon politikusokéról, akik nem viselnek közhivatali tisztségeket, de ott élnek a kormányok árnyékában, támaszt nyújtanak nekik a cortesben és fedezik igazságtalanságaikat hamis ellenzéki álarcban ... és akinek a javait a forradalom másnapján első lépésben el kell kobozni." Az Alliance, amely ebben egyenes támadást látott a republikánus párti barátai ellen, az „Emancipación" szerkesztőit a proletariátus ügyének elárulásával vádolta meg, azon a címen, hogy az állami tolvajok javainak elkobzására vonatkozó követelésben benne foglaltatik a magántulajdon elismerése. Mi sem mutatja jobban az Alliance forradalmi sarlatánsága mögött megbúvó reakciós szellemet, amelyet ez a társaság szeretne beoltani a munkásosztályba. És mi sem bizonyítja jobban az alliance-isták rosszhiszeműségét, mint hogy a magántulajdon védelmezői gyanánt zárják ki azokat az embereket, akiket pedig kommunista eszméik miatt átkoztak ki.

Ez az újabb kizárás megsértette az érvényben levő ügyviteli szabályzatot, mely előírja olyan becsületbíróság megalakítását, ahol a hét bíró közül kettőt a vádlott jelöl ki, s az ítélet ellen még fellebbezhet a szekció taggyűléséhez. Mindezek helyett az Alliance, hogy ne legyen feszélyezve autonómiájában, a kizárási határozatot ugyanazon az ülésen hozta, amelyen a vádat emelte.

* *Az 1874-es német kiadásban ez utóbbi mondat hiányzik. — Szerk.*

A szekciót alkotó 130 tag közül csak 15 cimbora gyűlt össze. A kizártak a föderális tanácshoz fellebbeztek.

Ezt a tanácsot az Alliance mesterkedéseinek jóvoltából áthelyezték volt Valenciába. — A régi föderális tanácsnak a zaragozai kongresszuson újraválasztott két tagja közül Mora nem fogadta el megválasztását, Lorenzo pedig kevéssel utóbb leköszönt. Ettől a pillanattól a föderális tanács szívvel-lélekkel az Alliance szolgálatába állt. Ezért a kizártak fellebbezésére illetéktelenségi nyilatkozattal válaszolt, jóllehet a spanyol föderáció ügyviteli szabályzatának 7. cikkelye értelmében köteles felfüggeszteni — a következő kongresszushoz való fellebbezés jogának fenntartása mellett — minden helyi föderációt, amely megsérti a szabályzatot. A kizártak ekkor „új föderációt"[184] alakítottak és kérték elismerésüket a föderális tanácstól, amit azonban a tanács a szekciók autonómiájára hivatkozva kereken megtagadott. Az új madridi föderáció ekkor a Főtanácshoz fordult, amely az általános ügyviteli szabályzat II, 7. és IV, 4. cikkelyének megfelelően befogadta.[353] A hágai általános kongresszus jóváhagyta ezt a határozatot és *egyhangúlag* befogadta az új madridi föderáció küldöttét*.

Az Alliance megértette ennek az első rebellis megmozdulásnak teljes jelentőségét; megértette, hogy ha ezt nem fojtják el csírájában, akkor az eddig oly engedelmes spanyol Internacionálé kisiklik kezei közül. Ezért az Alliance bevetette minden tisztességes és tisztességtelen eszközét. Kezdte a rágalmazással. Az újságokban kiszerkesztették és a szekciók termeiben kiplakátozták, „árulók" megjelöléssel, a kizártak listáját: Angel és Francisco Mora, José Mesa, Victor Pagés, Iglesias, Sáenz, Calleja, Pauly és Lafargue nevét. Morát, aki otthagyta munkáját, hogy betölthesse főtitkári hivatását, és hosszú hónapokig, amikor pénz híján nem kaphatott fizetést, fivére támogatásából élt, azzal vádolták, hogy az Internacionálé terhére tartotta fenn magát. Mesáról, aki megélhetésének fedezése végett divatlapot szerkeszt és egy képeslap számára cikket fordított, azt mondták, hogy eladta magát a burzsoáziának. Lafargue-ot az a halálos bűn terhelte, hogy egy gargantuai ebéddel az új alliance-ista föderális tanács két tagjának, Martineznek és Montorónak gyenge testét Szent Antal kísértéseinek tette ki,[354] mintha lelkiismeretüket bendőjükben hordoznák. Itt csak a nyilvános és kinyomtatott rágalmakról beszélünk. Miután ezek a lépések nem hozták meg óhajtott gyümölcsüket, a megfélemlítéshez folyamodtak. Valenciában Morát leshelyre csalták, ahol a föderális tanács tagjai furkósbottal kezükben várták. A helyi föderáció tagjai húzták ki a bajból, ők ismerték ezeknek az uraknak a

* P. Lafargue. — *Szerk.*

módszereit, s azt állítják, hogy ugyanilyen csattanós érvek voltak azok, melyek miatt Lorenzo leköszönt. Madridban hasonló merényletet követtek el nem sokkal később Iglesias ellen.* Az alliance-ista kongregáció indexre tette az „Emancipación"-t s a hivők kárhozatát hívta ki ellene; Cádizban, hogy üdvös félelembe ejtsék a bűnözők lelkét, kijelentették, hogy az „Emancipación" minden árusítóját kizárják mint árulót az Internacionáléból. Az alliance-ista anarchia inkvizitori gyakorlatban valósul meg.

Az Alliance most szokása szerint azon fáradozott, hogy a hágai kongresszuson a spanyol Internacionálé egész képviselete a maga tagjaiból álljon. Evégett a föderális tanács a szekciókhoz bizalmas körlevelet juttatott el, amelynek létezését gondosan titkolta az új madridi föderáció előtt. Javasolta, hogy a kongresszusra kollektív képviseletet küldjenek, amelyet az összes internacionalisták szavazata választ meg, és hogy fejenként 25 centime összegű általános hozzájárulást szedjenek be a költségek fedezésére. Mivel kevés volt az idő arra, hogy a helyi föderációk a jelölésekre nézve megegyezhessenek, világos volt, mint a tény be is bizonyította, hogy az Alliance hivatalos jelöltjeit fogják megválasztani és az Internacionálé költségén a kongresszusra kiküldeni. Ez a körlevél azonban mégis eljutott az új madridi föderációhoz, amely elküldte a Főtanácsnak, ez pedig, tudván, hogy a föderális tanács az Alliance-nak alá van rendelve, látta, hogy a cselekvés pillanata elérkezett, és a következő levelet intézte a spanyol föderális tanácshoz:

„Polgártársak! A kezünkben levő bizonyítékok szerint az Internacionálé kebelében, s különösen Spanyolországban, egy »Alliance de la Démocratie Socialiste« nevű titkos társaság működik. Ennek a társaságnak, melynek Svájcban van a központja, az a sajátos rendeltetése, hogy külön törekvéseinek megfelelően irányítsa nagy Szövetségünket és azt az internacionalisták óriási többsége számára ismeretlen célok felé terelje. Ezenkívül a sevillai »La Razon« révén tudjuk, hogy tanácsotoknak legalább három tagja az Alliance-hoz tartozik...

Ha e társaság jellege és szervezete ellenkezett szervezeti szabályzatunk szellemével és betűjével már akkor is, amikor még nyilvánosan és bevallottan működött, úgy az, hogy megszegve adott szavát, titokban tevékenykedik az Internacionálén belül, valóságos árulás Szövetségünkkel szemben. Az Internacionálé csak egyfajta tagokat ismer, mindenkire egyformán vonatkozó jogokkal és kötelességekkel; az Alliance viszont két osztályba: az avatottak és az avatatlanok osztályába sorolja tagjait; az utóbbiaknak azt a sorsot szánja, hogy az előbbiek vezessék őket egy olyan szervezet útján,

* *Az 1874-es német kiadásban Iglesias neve hiányzik. — Szerk.*

melynek amazok még a létezéséről sem tudnak. Az Internacionálé megköveteli tagjaitól, hogy *az igazságot, az igazságosságot és az erkölcsöt* vallják magatartásuk alapjának; az Alliance azt parancsolja híveinek, hogy a titkos szervezet létezését, szavaik és tetteik indítóokait, sőt célját illetően megtévesszék az avatatlan internacionalistákat."*

A Főtanács ezenkívül kért a föderális tanácstól az Alliance-ra vonatkozó vizsgálathoz bizonyos anyagokat, melyeket a hágai kongresszusnak előterjeszteni szándékozott, továbbá magyarázatot kért arra, mi módon egyezteti össze az Internacionálé iránti kötelességeit azzal, hogy állományához legalább három közismert Alliance-tag tartozik.

A föderális tanács kitérő választ adott levelében, az Alliance létezését azonban e levélben elismerte.

Mivel az említett mesterkedések nem látszottak elegendőnek a választás sikerének biztosításához, az Alliance odáig ment, hogy a szerveiben hivatalosan jelölte Fargát, Alerinit, Sorianót, Marselaut, Mendezt, Moragót. A szavazatok eredménye ez volt: Marselau 3568, Morago 3442, Mendez 2850, Soriano 2751. A többi jelölt közül Lostau 2430 szavazatot kapott négy katalán városban, amelyek nyilvánvalóan még nem voltak elég jól megfegyelmezve; Fuster 1053 szavazatot kapott a katalóniai Sansban. A többi jelölt közül egyik sem kapott 250 szavazatnál többet. Farga és Alerini megválasztásának biztosítására a föderális tanács Barcelona városának, ahol az Alliance túlsúlyban volt, azt a kiváltságot adta, hogy maga jelölje ki küldötteit, akik természetesen Alerini és Farga voltak. — Ugyanez a hivatalos körlevél megállapítja, hogy a négy katalán város, amely Lostaut és Fustert jelölte, és így elvetette az Alliance hivatalos jelöltjeit, 2654 reált (663 frank, 50 centime) fizetett a küldöttek útiköltségére, míg Spanyolország más városai, ahol a munkások még nem szoktak hozzá, hogy saját ügyeiket maguk vezessék, s így az Alliance el tudta fogadtatni a maga jelöltjeit, összesen csak 2799 reált (699 frank, 75 centime) fizettek. Az új madridi föderációnak igaza volt, amikor azt mondta, hogy az internacionalisták pénzén az Alliance delegátusait küldik Hágába. Mellesleg az alliance-ista föderális tanács nem fizette meg teljesen a Főtanácsnak küldendő hozzájárulásokat.

Az Alliance-ot mindez még nem elégítette ki. Küldöttei számára szükséges volt egy alliance-ista kötött mandátumra, s ezt a következő módon csikarta ki. Július 7-i körlevelével a föderális tanács felhatalmazást kért és kapott arra, hogy a helyi föderációk kötött mandátumait egy kollektív mandátumban foglalja össze. Ez a manőver, egy bonapartista népszavazásnál[191]

* *V. ö. 112–113. old. — Szerk.*

is rosszabb cselfogás, lehetővé tette, hogy az Alliance megszerkessze küldöttsége mandátumát, azt a mandátumot, melyet rá akart kényszeríteni a kongresszusra azáltal, hogy megtiltotta küldötteinek a szavazásokban való részvételt, ha a kongresszus nem változtatja meg nyomban a szavazásnak az Internacionálé általános ügyviteli szabályzatában előírt módját. Hogy ez csak misztifikáció volt, bizonyítja az a körülmény, hogy a saint-imier-i kongresszuson[235] a spanyol küldöttek, mandátumuk ellenére, részt vettek a szavazáson, amely föderációk szerint történt, olyan szavazási módszer szerint, amelyet Castelar annyira dicsér és a Békeliga is gyakorol.*

* *Sentiñon*, barcelonai orvosdoktor, Bakunyin személyes barátja és a spanyol Alliance egyik megalapítója, jóval a hágai kongresszus előtt azt tanácsolta az internacionalistáknak, hogy ne fizessék hozzájárulásaikat a Főtanácsnak, mert az ezeket fegyvervásárlásra fordítja; igyekezett megakadályozni a spanyol Internacionálét abban, hogy magáénak vallja a legyőzött Kommün ügyét; amikor sajtóvétség miatt börtönbe vetették, egy kiáltványt bocsátott ki, melyben bátran megtagadta az akkor üldözött Internacionálét; amikor emiatt az egész barcelonai munkásosztály cserbenhagyta, mégis az Alliance egyik titkos főnöke maradt; látható ez abból, hogy Montoro, az Alliance tagja, 1871 augusztus 14-i levelében, három hónappal a Kommün bukása után, egy alliance-ista megbízottat Sentiñonhoz utasított, arra hivatkozva, hogy nevezett felvilágosítást tud adni az ő [Montoro] jelleméről és Alliance-tagságáról.

Viñas, orvostanhallgató, akit Sentiñon az 1872 január 26-i levelében mint „a barcelonai Internacionálé lelkét" ajánlotta Liebknechtnek, az Internacionálé üldöztetése idején, jóllehet a rendőrség nem tartotta érdemesnek bebörtönözni, visszahúzódott a Szövetségtől, nehogy családja érdekeit veszélyeztesse.

Farga-Pellicert, aki szintén az Alliance egyik feje volt, Sentiñonnak már említett levele azzal vádolja, hogy az üldöztetés idején kereket oldott és cikkeiért a jogi felelősséget másokra hárította. Az alliance-isták nyúlbátorsága mindig és mindenütt merészen bizonygatja tekintélyellenes autonómiáját. A burzsoá állam tekintélye elleni tiltakozásuk a megfutás.

Soriano, egy másik vezető ... okkult tudományok professzora, akkor húzódott vissza az Internacionálétól, amikor a legerősebb volt az üldözés. A zaragozai kongresszuson balsikerű merészséggel ellenezte a kongresszusnak Lafargue és más küldöttek által kívánt nyilvános megtartását, mert nem tartotta okosnak, hogy provokálják a kormánytekintély haragját. Újabban, Amadeo alatt, Soriano kormánytisztséget vállalt.

Morago, boltos és kocsmatöltelék, felesége és tanoncai munkája révén tartja fenn autonómiáját mint hivatásos játékos. Amikor a föderális tanács emigrált Lisszabonba, cserbenhagyta tanácstagi posztját és javasolta, hogy dobják az Internacionálé iratait a tengerbe; amikor Sagasta törvényen kívül helyezte az Internacionálét, a madridi helyi tanács tagjaként ismét cserbenhagyta posztját és a vihar elől az Alliance kikötőjébe menekült. Krisztus híján az Alliance bőven rendelkezik Szent Péterekkel[355].

Clemente Bovét mint a katalán gyári munkások szövetségének (las tres clases de vapor[356]) elnökét leváltották és kizárták túlságosan autonóm pénztárműveletei miatt.

Dionisio Garcia Fraile – akit „kedves kollégánknak" nevez a „Federación" c. alliance-ista sajtóorgánum 1872 július 28-i száma, melyben egy hosszú levelet tett közzé, teletűzdelve támadásokkal az új madridi föderáció ellen – a San Sebastian-i rendőrség szolgálatában állt és meglopta az internacionalisták pénztárát. – *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

V

Az Alliance Olaszországban

Olaszországban az Alliance megelőzte az Internacionálét. Mihail pápa ott időzött és számos kapcsolatot szerzett a burzsoázia fiatal radikális elemei körében. Az olasz Internacionálé első szekcióját, a nápolyit, megalapításától kezdve ezek a burzsoá és alliance-ista elemek irányították. Az Alliance egyik alapítója, Gambuzzi ügyvéd* beültette az elnökségbe a maga „mintamunkását", Caporussót. A bázeli kongresszuson Bakunyin, kart karba öltve hűséges Caporussójával, a nápolyi internacionalistákat képviselte, míg Fanelli**, az Alliance Antonellije, az Internacionálén kívül alakult munkásszövetségek küldötte, rosszulléte miatt elakadt útközben.

Derék Caporussónkat a Szentatya meghitt barátsága valósággal megszédítette. Amikor Nápolyba visszatért, a többi alliance-ista fölött állónak érezte magát; a gazda szerepét játszotta szekciójában. „Bázeli utazása tetőtől talpig megváltoztatta Caporussót... A kongresszusról idegenszerű

* „Caporusso egyik legbuzgóbb pártolója Carlo Gambuzzi ügyvéd volt, aki azt hitte, hogy megtalálta benne az Internacionálé-szekció elnökének típusát. Gambuzzi volt az, aki megszerezte neki a szükséges anyagi eszközöket, hogy elmehessen a bázeli kongresszusra. És amikor a szekció közgyűlésén elhatározták Caporusso kizárását, Gambuzzi élénken ellenezte, hogy ezt a tényt közzétegyék a »Bulletin«-ben, és rábeszélte barátait is, ne szorgalmazzák azt sem, hogy a »Bulletin« közölje a másik szégyenteljes tényt: 300 frank elsikkasztását." (Cafiero 1871 július 12-i levele.[357]) — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

** Fanelli régóta bent van az olasz parlamentben. Gambuzzi, akit meginterpelláltak e tárgyban, kijelentette, hogy képviselőnek lenni kitűnő dolog; ez sérthetetlenséget biztosít a rendőrséggel szemben és lehetővé teszi az ingyen utazást az összes olasz vasutakon. Az Alliance megtilt a munkásoknak minden politikai tevékenységet, mert azt követelni valamely államtól, hogy szabályozza a nők és gyermekek munkaidejét, egyértelmű az állam elismerésével és a rossz elve előtti meghajlással; de az Alliance burzsoá főnökeinek főpapi diszpenzációjuk van, amely megengedi nekik, hogy a parlamentben üljenek és élvezzék a burzsoá állam nyújtotta kiváltságokat. Fanelli ateista és anarchikus tevékenysége az olasz parlamentben eddig arra szorítkozott, hogy elmondott egy dagályos dicsőítő beszédet a tekintélyelvű Mazziniről, a „Dio e popolo" [„Isten és a nép"] jelszó hirdetőjéről. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

és Szövetségünk elveivel szöges ellentétben álló eszmékkel és törekvésekkel jött vissza. Előbb félhalkan, majd nyíltan, parancsoló hangon olyan felhatalmazásokról beszélt, amelyekkel nem rendelkezett és nem rendelkezhetett; kijelentette, hogy a Főtanács csakis benne bízik, és hogy felhatalmazást kapott arra, miszerint a szekciót, ha az nem hallgat rá, feloszlassa és egy másikat alapítson." (A nápolyi szekció hivatalos jelentése a Főtanácsnak, 1871 július, szerkesztette és aláírta Carmelo Palladino, allianceista ügyvéd.) Caporusso felhatalmazásai az Alliance központi bizottságától eredhettek, mert az Internacionálé ilyeneket sohasem osztogatott. A jó Caporusso, aki az Internacionáléban csak személyes hasznának forrását látta, kinevezte egykori jezsuita és kiugrott pap vejét az „Internacionálé professzorának, és a szegény munkásokat rákényszerítette, hogy lenyeljék az expap tirádáit a tulajdon tiszteletéről és a burzsoá közgazdaságtan egyéb ostobaságairól" (Cafiero levele)*, minekutána megvásároltatta magát a tőkésekkel, akiket nyugtalanított a nápolyi Internacionálé előretörése. Az ő parancsaikra reménytelen sztrájkba hajszolta a nápolyi szűcsmunkásokat. Amikor három más tagtárssal együtt börtönbe került, lefoglalta azt a 300 frankos összeget, melyet a szekció a négy fogoly támogatására küldött. E hőstettek alapján kizárták a szekcióból, mely továbbra is létezett, amíg az erőszak fel nem oszlatta (1871 augusztus 20.). De az Alliance, miután a rendőrség csapásaitól megmenekült, ezt arra használta fel, hogy elfoglalja az Internacionálé helyét. A fent idézett hivatalos jelentés beküldésekor, 1871 november 13-án, Carmelo Palladino ugyanazokkal a kifejezésekkel és ugyanazokkal az érvekkel tiltakozott a londoni konferencia ellen, amelyek az előző napról kelt sonvillier-i körlevélben is megtalálhatók.

1871 novemberében Milánóban megalakult egy vegyes elemekből álló szekció.[359] Akadtak benne munkások, főként Cuno által bevitt gépgyári munkások, továbbá az Alliance kizárólagos befolyása alatt álló diákok, kisebb lapok újságírói és kisfizetésű alkalmazottak. Cunót totális germán származása miatt kizárták misztériumaikból; ámde megbizonyosodott

* Ezt az egyént, miután Nápolyban elutasították, Caporusso két évvel később szemérmetlenül a Főtanács nyakába akarta varrni a következő ajánlással: „Az Internacionálé elnök-polgártársának — A munka és a tőke nagy kérdése, amelyet a bázeli munkáskongresszus tárgyalt, és amely ma minden osztály elméit foglalkoztatja, most megoldódott. Az, aki a szociális kérdés súlyos problémájának tanulmányozásával foglalkozott, az én vőm, a lányomnak a férje; ő megvizsgálta a bázeli kongresszus határozatait, és igénybe véve a tudomány segítségét, megtalálta a nehéz csomó nyitját ahhoz, hogy a munkáscsalád tökéletes egyensúlyba kerüljön a burzsoáziával, mindegyik a maga jogában" stb. (aláírás: Stefano Caporusso).[358] — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

arról, hogy ezek a polgárifjak, miután elzarándokoltak Locarnóba, az alliance-ista Rómába, a titkos társaság szekciójává szerveződtek. Kevéssel utóbb (1872 februárjában) Cunót az olasz rendőrség letartóztatta és kiutasította; ezen égi segítség jóvoltából az Alliance szabad mezőnyre lelt és lassacskán megrendszabályozta az Internacionálé milánói szekcióját.

1871 október 8-án megalakult Torinóban a *Munkásföderáció*;[75] kérte a Főtanácstól felvételét az Internacionáléba. Titkára, Carlo Terzaghi, szó szerint ezt írta: „Attendiamo i vostri ordini", várjuk az Önök *rendelkezéseit*. Annak bizonyságául, hogy Olaszországban az Internacionálénak első moccanásától kezdve az Alliance bürokratikus szűrőjén kellett áthaladnia, Terzaghi jelzi, hogy „Bakunyin közvetítésével a Főtanács levelet fog kapni a ravennai Munkásszövetségtől, amely Internacionálé-szekciónak nyilvánítja magát".

December 4-én Carlo Terzaghi bejelenti a Főtanácsnak, hogy a *Munkásszövetség*, minthogy a többség mazzinista volt, kettéoszlott, s a kisebbség a *Proletár Felszabadítása* néven szekcióvá alakult.[75] Felhasználja az alkalmat arra, hogy pénzt kérjen a Főtanácstól újságja, a „Proletario" részére. A Főtanácsnak nem volt feladata, hogy gondja legyen a sajtó szükségleteire; létezett azonban Londonban egy bizottság, mely azzal foglalkozott, hogy összegyűjtsön némi pénzt az internacionalista sajtó támogatására. A bizottság éppen el akart küldeni 150 frank segélyt, amikor a „Gazzettino Rosa" jelezte, hogy a torinoi szekció nyíltan állást foglalt a Jura mellett és elhatározta, hogy küldöttet meneszt a jurai föderáció által összehívott egyetemes kongresszusra. Két hónappal később Terzaghi azzal dicsekedett Regisnek, hogy ezt a határozatot az után fogadtatta el, hogy Locarnóban személyesen kapott utasításokat Bakunyintól. Az Internacionáléval szemben tanúsított ilyen ellenséges magatartás láttán a bizottság nem küldte el a pénzt.

Jóllehet Torinóban Terzaghi volt az Alliance jobb keze, az igazi pápai legátus tisztét ott egy bizonyos Jacobi, állítólagos lengyel orvos töltötte be. Ez az alliance-ista doktor, hogy megmagyarázza a Főtanács állítólagos pángermanizmusával szemben táplált gyűlöletét, azzal vádolta a Főtanácsot, hogy „nemtörődőm és tunya volt a francia–porosz háborúban; neki kell tulajdonítani a Kommün bukását, mivel nem tudta felhasználni mérhetetlen hatalmát a párizsi mozgalom támogatására; germán tendenciái pedig szembeszökők, ha meggondoljuk, hogy Párizs falai alatt a német hadseregben 40 000 internacionalista volt" (!), „a Főtanács pedig nem tudott vagy nem akart élni befolyásával, hogy megakadályozza a háború folytatását" (!! — Regis jelentése a Főtanácsnak, 1872 március 1.[360]).

A Főtanácsot, melyet a sajtóbizottsággal összetévesztett, megvádolta azzal is, hogy „a kormányzatok korrupt és korrumpáló elméletét követi", amikor megtagadja a 150 frankot az alliance-ista Terzaghitól. Bizonyságul, hogy ez a panasz az Alliance szíve mélyéből fakadt, Guillaume kötelességének tartotta a hágai kongresszuson megismételni.

Terzaghi, miközben újságjában a közönség előtt az Alliance tekintélyellenes nagydobját verte, suba alatt azt írta a Főtanácsnak, hogy tekintélyi alapon utasítsa vissza a torinoi *Munkásföderáció* tagdíjait, és arra kérte, hogy szabályszerűen közösítse ki Beghèlli újságírót, aki nem is volt tagja az Internacionálénak. Ugyanez a Terzaghi, „a torinoi rendőrfőnök cimborája (amicone), aki őt vermuttal kínálta, ha találkozott vele" (a torinoi föderális tanács hivatalos jelentése, 1872 április 5.), egy nyilvános gyűlésen denunciálta a menekült Regis jelenlétét, akit a Főtanács küldött Torinóba. Az elhangzott utalások alapján a rendőrség nyomban Regis sarkába szegődött, és csak a szekció segítségének köszönhető, hogy Regisnek sikerült átlépnie a határt.

Lássuk most, hogyan fejezte be Terzaghi alliance-ista küldetését Torinóban. Miután súlyos vádakat emeltek ellene, „azzal fenyegetőzött, hogy elégeti a szekció könyveit, ha nem választják meg újra titkárnak, ha megpróbálják kivonni magukat az ő akarata, az ő tekintélye alól, vagy ha megrovással sújtják. Mindezekben az esetekben azzal fog bosszút állni, hogy rendőrügynök (questurino) lesz" (a torinoi föderális tanács fent idézett jelentése). Terzaghinak jó oka volt arra, hogy megfélemlítse a szekciót. Pénztárnoki és titkári minőségében alliance-ista pénztári sikkasztásaival már túl messzire ment. A föderális tanács határozott tilalma ellenére 90 franknyi kártérítést utalt ki magának; mint kifizetett összegeket könyvelte el a pénztárból eltűnt kifizetetlen összegeket; az önmaga által kimutatott egyenleg szerinti 56 frank összegű pénztárkészlet nem volt megtalálható, s ő vonakodott megtéríteni éppúgy, mint a Főtanácstól kapott 200 tagsági bélyeget. A közgyűlés egyhangúlag elkergette (scacciò) (fent idézett jelentés). Az Alliance, amely mindig tiszteletben tartja a szekciók autonómiáját, úgy szentesítette ezt a kizárási határozatot, hogy azonnal kineveztette Terzaghit a firenzei szekció tiszteletbeli tagjává, majd később ugyanezen szekciónak a rimini konferenciára[189] küldendő delegátusává.

Néhány nappal később, március 10-i levelében, Terzaghi a Főtanácsnak a következő módon magyarázza meg kizárását: ő mint ennek a csőcselékből és spiclikből (canaglia e mardoccheria) álló szekciónak tagja és titkára leköszönt, mert az „kormányügynökökből és mazzinistákból tevődött össze", és mert őt megrovással próbálták sújtani, mégpedig „tudják

Önök, miért? mert a tőke elleni háborút hirdettem!" (amit a szekció pénztárán gyakorolt). A levéllel azt akarta bizonyítani, hogy a Főtanácsot nagyon is megtévesztették e derék Terzaghi jellemét illetően, holott ő egyebet sem kívánt, mint szerényen szolgálni a Főtanácsot. Hát nem „jelentette-e ki mindenkor, hogy annak, aki internacionalista akar lenni, meg kell fizetnie a Főtanácsnak járó tagdíjat", — ellentétben az Alliance titkos parancsaival. „Ha csatlakoztunk a jurai kongresszushoz, ez nem azért történt, hogy Önöknek hadat üzenjünk, kedves barátaim, hanem az árral úsztunk; az volt a célunk, hogy békejelszót vigyünk a konfliktusba. Ami a szekciók központosítását illeti, azt nagyon hasznosnak tartom — de anélkül, hogy bizonyos mérvű saját autonómiájuktól megfosszuk őket." — „Remélem, hogy a nagy Tanács vissza fogja utasítani a mazzinista Munkásföderáció csatlakozását; legyenek egészen biztosak abban, hogy senki sem fogja merni Önöket tekintélyelvűséggel megvádolni, én erről teljes felelősségemmel biztosíthatom Önöket... Ha lehetne, szeretném megkapni Karl Marx pontos életrajzát; Olaszországban nem rendelkezünk hiteles életrajzzal és én szeretnék elsőnek ebben a megtiszteltetésben részesülni." És mit jelentenek mindezek a hízelkedések? „Nem az én kedvemért, hanem az ügy kedvéért, és hogy ne foglalja el helyemet számos ellenségem, hogy megmutassuk nekik az Internacionálé szilárdságát, nyomatékosan kérem Önöket, ha még van rá idő, engedélyezzék nekem a nagy Tanács által elrendelt 150 frank segélyt."

Úgy látszik Terzaghi, aki biztosnak hitte, hogy továbbra se érheti büntetés, újabb túlkapásokkal annyira lehetetlenné tette magát Firenzében, hogy még a Fascio Operaio* is kénytelen volt megtagadni. Reméljük, hogy a jurai bizottság jobban tudja értékelni szolgálatait.

Ha az Alliance Terzaghiban találta meg igazi képviselőjét, igazi talaját a Romagnában találta meg. Megalakította ott állítólagos internacionalista szekcióinak csoportját, melyeknek legfőbb magatartási szabályuk az volt, hogy ne vessék alá magukat az általános szervezeti szabályzatnak, hogy ne adják tudtul megalakulásukat és ne fizessenek tagdíjat a Főtanácsnak. Igazi autonóm szekciók voltak ezek. Felvették a *Fascio Operaio* nevet és különböző munkásszövetségek központjául szolgáltak. Első kongresszusuk, amelyet Bolognában, 1872 március 17-én tartottak, felvetette a következő kérdést: „Általános érdekből és ahhoz, hogy biztosítsuk a Fascio Operaio teljes autonómiáját, alá kell-e rendelnünk magunkat a londoni vagy a jurai főbizottság irányításának, vagy pedig függetleneknek kell-e maradnunk,

* — Munkásszövetség — *Szerk.*

egyszersmind kapcsolatot tartva fenn e két bizottsággal?" A kérdésre ezzel a határozattal válaszoltak: „A kongresszus mind a londoni, mind a jurai főbizottságot csupán egyszerű levelező- és statisztikai irodának ismeri el, s megbízza Bologna kerületi képviseletét, hogy mindkettővel lépjen érintkezésbe és számoljon be erről a szekcióknak." A Fascio Operaio nagy baklövést követett el, amikor felfedte az avatatlanok előtt az Alliance titkos központjának rejtélyes létezését. A jurai bizottság indíttatva látta magát, hogy nyilvánosan tagadja titkos létezését. – Ami a Főtanácsot illeti, a bolognai képviselet soha nem adott neki életjelt.

Mihelyt az Alliance tudomást szerzett a hágai kongresszus összehívásáról, előtérbe tolta Fascio Operaióját, amely autonóm tekintélyelvűségének vagy tekintélyelvű autonómiájának nevében lefoglalta magának az olasz föderáció címet és augusztus 5-re konferenciát hívott össze Riminibe. Az ott képviselt 21 szekcióból egyetlenegy, a nápolyi volt az, amely az Internacionáléhoz tartozott, míg az Internacionálé valóban aktív szekciói közül egyiknek sem, még a milánóinak sem volt ott képviselője. Ez a konferencia a következő határozatában[361] felfedte az Alliance haditervét:

„Tekintettel arra, hogy a londoni konferencia (1871 szeptember) a IX. határozatával[19] az egész Nemzetközi Munkásszövetségre egy tekintélyelvű doktrínát próbált rákényszeríteni, amely a *német kommunista párt* doktrínája;

hogy ennek a tettnek mozgatója és támogatója a Főtanács;

hogy a *tekintélyelvű kommunisták* doktrínája az olasz proletariátus forradalmi érzelmeinek tagadása;

hogy a Főtanács a legméltatlanabb eszközökkel, a rágalommal és a megtévesztéssel élt, csakis avégett, hogy az egész Nemzetközi Szövetséget a maga sajátlagos *tekintélyelvű kommunista* doktrínájának egységére redukálja;

hogy a Főtanács betetőzte méltatlan eljárását London, 1872 március 5-ről kelt bizalmas körlevelével, amelyben – folytatva a rágalmazás és megtévesztés művét – elárulja egész tekintélyszomját, főként a két következő figyelemreméltó passzusban:

Nehéz lenne utasításokat »minden más szabadon elismert tekintély híján« »erkölcsi« tekintély nélkül végrehajtani (bizalmas körlevél, 27. old.).*

*»A Főtanácsnak az a szándéka, hogy a következő kongresszuson vizsgálatot kér e titkos szervezet ellen és azok ellen, akik ezt bizonyos országokban, például Spanyolországban kezdeményezik« (31. old.**).*

* *V. ö. 32. old. – Szerk.*
** *V. ö. 37. old. – Szerk.*

Tekintettel továbbá arra, hogy a Főtanács reakciós szelleme a belgákban, franciákban, spanyolokban, szlávokban, olaszokban és Svájc egy részében forradalmi felháborodást keltett, s kihívta a Főtanács megszüntetésére és az általános szervezeti szabályzat reformjára irányuló javaslatot;

hogy a Főtanács nem ok nélkül hívta össze Hágába, a föntebbi forradalmi országoktól legtávolabb eső helyre az általános kongresszust;

mindezen okokból,

a konferencia ünnepélyesen kijelenti a világ munkásai előtt, hogy e pillanattól fogva a Nemzetközi Munkásszövetség olasz föderációja megszakít minden szolidaritást a londoni Főtanáccsal, egyúttal hangsúlyozza a gazdasági szolidaritást az összes munkásokkal és javasolja valamennyi szekciónak, amely nem osztja a Főtanács tekintélyelveit, hogy képviselőiket 1872 szeptember 2-án ne Hágába, hanem Neuchâtelba (Svájc) küldjék, hogy ott ugyanezen a napon megnyissák az általános tekintélyellenes kongresszust.

Rimini, 1872 augusztus 6

A konferencia nevében

Carlo Cafiero elnök, *Andrea Costa* titkár."

Az a kísérlet, hogy a Főtanácsot a Fascio Operaióval helyettesítsék, tökéletesen meghiúsult. Még a spanyol föderális tanács, az Alliance puszta fiókintézete, sem merte a rimini határozatot a spanyol internacionalisták szavazatának alávetni. Az Alliance erre visszavonta ballépését, és miközben összehívta ugyan a maga tekintélyellenes kongresszusát Saint-Imier-ben, elment a hágai kongresszusra.

Olaszország csakis különleges kegy folytán vált az ígéret földjévé az Alliance számára. Mihail pápa felfedi előttünk ezt a misztériumot Morához írt levelében (3. sz. igazoló okmány*): „Olaszországban megvan az, ami más országokban hiányzik: a tüzes, erélyes, *helyét nem találó, pálya és cél nélküli* (*tout-à-fait déplacée, sans carrière, sans issue*) fiatalság, s ez, burzsoá származása ellenére, koránt sincs erkölcsileg és intellektuálisan annyira kimerülve, mint más országok burzsoá fiatalsága. Ma fejvesztetten (à tête perdue) veti bele magát a forradalmi szocializmusba, elfogadva *a mi egész programunkat*, az Alliance programját; Mazzini, *zseniális*" (*sic***) „és hatalmas ellenlábasunk, halott, a mazzinista párt teljesen

* *V. ö. 444–445. old. – Szerk.*

** *– így – Szerk.*

felbomlott; Garibaldit pedig mind jobban és jobban magával sodorja ez a fiatalság, amely az ő nevével ajkán mérhetetlenül messzebbre megy, illetve fut, mint ő."* — A Szentatyának igaza van. Olaszországban az Alliance nem „munkások kötege" [„fascio operaio"], hanem deklasszáltak bandája**. Az összes olasz állítólagos Internacionálé-szekciókat ügy nélküli ügyvédek, páciens és tudomány nélküli orvosok, biliárdtanhallgatók, vigécek és más kereskedelmi alkalmazottak, főleg pedig a zugsajtó többékevésbé kétes hírű újságírói vezetik. Olaszország az egyetlen ország, ahol az Internacionálé-sajtó — illetve, amelyik magát ennek nevezi — a „Figaró"-hoz hasonló jelleget öltött. Ha csak egy pillantást vetünk a szóbanforgó állítólagos szekciók titkárainak az írására, máris megállapíthatjuk, hogy az a kereskedelemben használatos írás, illetve olyan emberektől származik, akik jártasak a tollforgatásban. S így, a szekciók összes hivatalos posztjainak elfoglalásával, sikerült az Alliance-nak az olasz munkásokat rákényszeríteni arra, hogy amikor érintkezésbe akarnak lépni egymással vagy az Internacionálé más szervezeteivel, ezt olymódon tegyék, hogy minden keresztülmenjen az alliance-ista deklasszáltak kezén, akik az Internacionálében „pályát" és „célt" találtak.

* Maga Garibaldi viszont ezt írja: Kedves Cresció – hálás köszönet a küldött „Avvenire Sociale"-ért, amelyet érdeklődéssel fogok elolvasni. Ti harcolni akartok újságtokban a hazugság és a rabszolgaság ellen; ez igen szép program. De én azt hiszem, hogy az Internacionálénak a tekintélyelv elleni küzdelme egyike ama hibáinak, melyek gátolják haladásában. A Párizsi Kommün azért bukott meg, mert Párizsban nem volt tekintély, hanem csak anarchia. Spanyolország és Franciaország ugyanabban a bajban szenvednek. Jó szerencsét kívánok az „Avvenire"-nek és maradok az Ön G. Garibaldija.[362] — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

** *Az 1874-es német kiadásban betoldva:* — a burzsoázia söpredéke — *Szerk.*

VI

Az Alliance Franciaországban

Az Alliance-nak Franciaországban kevesebb, de igen buzgó tagja volt. Lyonban az Alliance-ot Albert Richard és Gaspard Blanc, Marseille-ben Bastelica vezette, mindhárman tevékenyen közreműködtek a Guillaume által irányított újságokban. Nekik köszönhető, hogy az Alliance-nak 1870 szeptemberében sikerült a lyoni mozgalmat dezorganizálnia; e mozgalomnak az ő számukra csak annyiban volt jelentősége, amennyiben lehetőséget nyújtott arra, hogy Bakunyin kibocsássa örökké emlékezetes dekrétumát az állam eltörléséről.* — Az Alliance tevékenységét a lyoni felkelés kudarca után találóan jellemzi Bastelica egyik (Marseille, 1870 december 13-i keletű) levelének következő passzusa: „Valóságos erőnk óriási a munkások között; de szekciónkat nem szerveztük újjá a legutóbbi üldöztetések óta. Nem merjük megtenni, mert attól félünk, hogy *a vezetők (initiateurs) távollétében elemei korrumpálódhatnak*. Tartogatjuk erőinket." Az a tény, hogy Bastelicát akkoriban behívták egy menetezredbe és minden pillanatban eltávolíthatták Marseille-ből, elegendő ok volt tehát neki, hogy gátolja az Internacionálé újjászervezését, annyira nélkülözhetetlennek tartotta annak autonómiájához az alliance-ista vezetők jelenlétét. — A legnyilvánvalóbb eredmény, melyet az Alliance elért, az volt, hogy a lyoni és a marseille-i munkások szemében lejáratta az Internacionálét, amelyet — mint mindenütt és mindenkor — állítólag ő képviselt.

Hogy Richardnak és Blanc-nak mi lett a vége, ismeretes. 1870 őszén megjelentek Londonban és bonapartista restauráció érdekében próbáltak segítőket toborozni a francia menekültek között. 1872 januárjában közzétettek egy brosúrát: *Albert Richard* és *Gaspard Blanc*, **„L'Empire et la France nouvelle.** *Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française*" (*A császárság és az új Franciaország. A nép és az ifjúság felhívása a francia lelkiismerethez*), *Brüsszel, 1872.***

* *V. ö. 337. old. — Szerk.*

** *V. ö. 41—42. old. — Szerk.*

Az Alliance sarlatánjainak szokásos szerénységével így dicsérik fel önmagukat: „Mi, akik a francia proletariátus nagy hadseregét alakítottuk . . . mi, az Internacionálé legbefolyásosabb vezetői Franciaországban . . . minket, szerencsére, nem lőttek agyon, s mi itt vagyunk, hogy kitűzzük velük szemben (*a becsvágyó parlamentáriusokkal, a jóllakott republikánusokkal, a mindenfajta állítólagos demokratákkal szemben*) azt a zászlót, melynek árnyékában küzdünk, és hogy a csodálkozó Európának mindenfajta ránk váró rágalom, fenyegetés, támadás ellenére odavessük azt a kiáltást, mely lelkiismeretünk mélyéből fakad, és nemsokára minden francia szívében visszhangozni fog: —

Éljen a császár!"

Nem kutatjuk, hogy ez a két alliance-ista, akiket „eszméik normális fejlődése" császárpártivá tett, valójában egyszerű „söpredék"-e, mint őket régi barátjuk, Guillaume nevezte Hágában, vagy pedig az alliance-ista pápától kapták-e azt a sajátlagos küldetést, hogy a bonapartista ügynökök sorába lépjenek. Az orosz Alliance dokumentumai, amelyek a titkos szervezeti szabályzat alapján fel fogják fedni e rejtélyes társaság rejtélyeinek rejtélyét, s amelyekből a továbbiakban kivonatokat adunk, kifejezetten azt mondják, hogy a nemzetközi testvéreknek mindenhová be kell hatolniok, sőt, arra is kaphatnak parancsot, hogy a rendőrség szolgálatába álljanak. Egyébként e két testvér tisztelete parasztcsászárjuk iránt nem múlja felül azt, amit Bakunyin tanúsított a maga parasztcárja iránt 1862-ben.

Franciaország ama városaiban, melyekbe az alliance-isták nem hatoltak be, az Internacionálé rohamosan fejlődött a Kommün bukása óta. A hágai kongresszuson a franciaországi ügyekkel megbízott titkár* bejelenthette, hogy az Internacionálét több mint harminc megyében sikerült megszervezni. A két legfőbb franciaországi alliance-ista felelős megbízott, Benoît Malon és Jules Guesde (utóbbinak aláírása szerepel a sonvillier-i körlevélen), ismerték Szövetségünk e rohamos fejlődését, s megpróbálták szervezeteinket az Alliance javára bomlasztani. Mivel leveleiknek nem volt meg a várt hatásuk, megbízottakat küldtek ki, többek között egy Mecsnyikov nevű oroszt; de erőfeszítéseik eredménytelennek bizonyultak. Ugyanezek a személyek, akik szemérmetlenül megvádolták a Főtanácsot, hogy akadályozza a munkásokat abban, hogy „minden országban szabadon, spontánul, a maguk szellemében, sajátos szokásaik szerint szervezkedjenek"

* A. Serraillier. — *Szerk.*

(Guesde levele, 1872 szeptember 22.)[363], — mihelyt a munkások szabadon, spontánul stb., de a Főtanáccsal teljes összhangban szervezkedtek, azt mondták nekik, hogy a Főtanács németjei elnyomják őket, s hogy az ő tekintélyellenes ortodox egyházukon kívül nincs üdvösség. A francia munkások, akik csak a versailles-iak elnyomását érezték, elküldték ezeket a leveleket a Főtanácsnak azzal a kérdéssel, hogy mindez mit jelentsen.

Az Alliance e franciaországi tevékenysége a legjobb bizonyíték arra, hogy az Alliance, mihelyt elveszti reményét, hogy uralkodjék az Internacionálé fölött, harcot indít ellene. Minden szekciót, amely nem fogadta el uralmát, ellenségnek tekintett, még nagyobb ellenségnek, mint a burzsoáziát. *Aki nincs velünk, az ellenünk van*, ez az a szabály, melyet nyíltan bevall orosz kiáltványaiban. Az általános mozgalom sikere az Alliance számára balszerencse, ha ez a mozgalom nem vetette alá magát az Alliance szekta igájának. Amikor a francia munkásosztálynak mindenekelőtt valamiféle szervezetre van szüksége, akkor az Alliance hadat üzen az Internacionálénak, amivel Thiers-nek és a parlagi nemesek gyűlésének[364] nyújt segítséget.

Most lássuk, kik voltak az Alliance ügynökei a versailles-iak javára folytatott kampányban.

Montpellier-ben Guesde bizalmasa egy Paul Brousse nevű orvostanhallgató volt,* aki alliance-ista propagandát igyekezett folytatni az egész Hérault megyében, ahol Guesde a „Droits de l' Homme"-ot[366] szerkesztette. Kevéssel a hágai kongresszus előtt, amikor a dél-franciaországi internacionalisták megállapodtak abban, hogy pénzt adnak össze egy közös küldöttnek a kongresszusra való menesztéséhez, Brousse megpróbálta rábírni a montpellier-i szekciót, hogy ne fizesse meg a rá eső hozzájárulást és ne nyilatkozzék, amíg a kongresszus nem döntötte el a függő ügyeket. A dél-franciaországi bizottság, a montpellier-i szekció, úgy határozott, hogy kéri a kongresszustól Brousse-nak az Internacionáléból való kizárását, amiért „illojálisan cselekedett, szakadást próbált előidézni az ottani szekcióban". Barátja, Guesde, egy december havi tudósításban, melyet Rómából küldött a brüsszeli „Liberté"-nek,[324] denunciálta ezt a Brousse elleni tekintélyelvű merényletet, s bujtogatóként, rövidítés nélkül, megadta a montpellier-i Calas teljes nevét, míg Brousse nevét csak kezdőbetűvel jelezte. A rendőrség éberen reagált erre a denunciálásra, megfigyeltette Calas-t és közvetlenül ez után elfogta a postán Serraillier-nek Calas-hoz

* Most Alerinivel együtt a barcelonai „Solidarité révolutionnaire"[365] szerkesztője. — *Az 1874-es német kiadás jegyzete.*

írt levelét, amelyben sok szó esett a toulouse-i Dentraygues-ról. December 24-én Dentraygues-et letartóztatták.

Az Alliance legaktívabb segítői voltak: Gondrès Narbonne-ban, akit rendőrspiclinek tartottak; Bacave, aki Narbonne-ban és Perpignanban rendőrügynöki mesterséget űzött; De Saint-Martin ügyvéd, Malon tudósítója. 1866-ban De Saint-Martin úr kérelmezte, hogy beléphessen a császári ház és a szépművészetek minisztériumába. Amikor 1869-ben sajtóvétség miatt 800 frank bírságra ítélték, a republikánusok összeadták a pénzt, hogy megfizessék bírságát; Saint-Martin azonban ahelyett, hogy a kiegyenlítésre használta volna fel a pénzt, egy kis párizsi kirándulást fizetett önmagának a munkások költségére, akik, hogy elkerüljék a botrányt, kénytelenek voltak a gyűjtést megismételni. Az 1871 májusi események másnapján ugyanez a Saint-Martin egy alprefektusi állást kérelmezett a versailles-i kormánytól.

Az Alliance egy másik ügynöke: 1871 novemberében Calas ezt írta Serraillier-nek: „Számíthat arra, hogy a béziers-i szocialista bizottság elnöke... Abel Bousquet polgártárs teljes odaadással viseltetik a szociális ügy iránt." Két nappal később, november 13-án, Serraillier a következő nyilatkozatot kapta: „Abban a meggyőződésben ... hogy Calas polgártársnak, közös barátunknak jóhiszeműségével visszaéltek, ez a polgártárs bizalmat kölcsönzött a béziers-i választási bizottság elnökének, Bousquet úrnak, aki semmiképp sem méltó erre, mivel nevezett Bousquet a béziers-i központi rendőrbiztos titkára ... egyetértésben Calas polgártárssal, aki felismerte a tévedést, melynek áldozatul esett, felkérjük Serraillier polgártársat, hogy tekintse meg nem történtnek a levelet, melyet hozzá Calas polgártárs legutóbb intézett, ezenkívül pedig felszólítjuk, hogy amennyiben lehetséges, töröltesse az Internacionáléból Bousquet urat. A Szocialista Demokrácia béziers-i és pézénas-i küldöttsége nevében" (itt következnek az aláírások). Serraillier felhasználta ezt a nyilatkozatot arra, hogy a toulouse-i „Emancipation"-ban (1871 december 19.) ezt a Bousquet urat mint rendőrügynököt denunciálja. — Egy Narbonne-ból 1872 július 24-ről kelt levél azt mondja, hogy Bousquet úr „halmozza funkcióit mint rendőrségi főbrigadéros és mint utazó a genfi szakadárok megbízásából". Természetes tehát, hogy a „Bulletin Jurassien" 1872 november 10-i száma[238] védelmébe veszi Bousquet-t.

VII

Az Alliance a hágai kongresszus óta

Tudvalevő, hogy a hágai kongresszus utolsó ülésén a kisebbség tizennégy küldötte tiltakozó nyilatkozatot nyújtott be az elfogadott határozatok ellen. Ez a kisebbség a következő küldöttekből állt: négy spanyol, öt belga, két jurai, két holland és egy amerikai.

A juraiak és a spanyolok, miután Brüsszelben megegyeztek a belgákkal az új Főtanács elleni közös akció alapelveiben, elmentek a svájci Saint-Imier-be, hogy ott megtartsák azt a tekintélyellenes kongresszust,[235] melyet az Alliance a rimini cinkostársai által hívatott össze.

Ezt a kongresszust megelőzte a jurai föderáció kongresszusa, amely elvetette a hágai határozatokat és nevezetesen a Bakunyin és Guillaume kizárására vonatkozó határozatot; emiatt a Főtanács felfüggesztette ezt a föderációt.

A tekintélyellenes kongresszuson az Alliance teljes számban részt vett. A spanyolokon és a juraiakon kívül Olaszországot hat küldött képviselte, köztük Costa, Cafiero, Fanelli és maga Bakunyin; két küldött azt állította, hogy „több franciaországi szekciót" képvisel, egy pedig azt, hogy két amerikai szekciót; összesen tizenöt Alliance-tag volt jelen. Ez a kongresszus végre „a pártatlan és komoly döntés minden biztosítékát" nyújtotta Bakunyinnak; persze a legnagyobb egyetértés uralkodott ott. Ezek az emberek, akiknek legalább a fele nem tartozott az Internacionáléhoz, feltolták magukat legfelsőbb bíróságnak, amely hivatva van arra, hogy végső fokon döntsön Szövetségünk egyik általános kongresszusának aktusairól. Kijelentették, hogy teljességgel elvetik a hágai kongresszus határozatait, semmiképpen sem ismerik el a kongresszuson megválasztott új Főtanács jogkörét. Végül, föderációik nevében és bármiféle ez irányú mandátum nélkül, véd- és dacszövetséget kötöttek — „barátsági, szolidaritási és kölcsönös védelmi paktumot" — a Főtanács ellen és mindazok ellen, akik elismerik a hágai határozatokat; a politikai tevékenységtől tartózkodó anarchizmusukat az alábbi — a Párizsi Kommün nyílt elítélésével egyértelmű — határozatban definiálták:

„A kongresszus kijelenti: 1. hogy a proletariátus fő feladata minden politikai

hatalom lerombolása; 2. hogy egy *úgynevezett ideiglenes és forradalmi politikai hatalom minden szervezete, amely e rombolás előidézésére létesülne, nem lehet más, mint egy megtévesztéssel több*, és éppoly veszélyes lenne a proletariátusra nézve, mint *minden* manapság létező kormányzat." Végül elhatározták, hogy a többi autonomista föderációt az új *paktumhoz* való csatlakozásra hívják fel és hat hónapon belül egy második tekintélyellenes kongresszust tartanak.

Az Internacionálé szakadását tehát proklamálták. E pillanattól fogva a jurai bizottság nyíltan kézbe vette a szakadárok ügyeinek irányítását. Az Internacionálénak az a része, mely e bizottságot követte, tulajdonképpen a helyreállított régi nyilvános Alliance volt, amely álarcul és eszközül szolgált a titkos Alliance-nak.

A spanyol Alliance négy Haimon-fia[367] Spanyolországba visszatérve közzétett egy kiáltványt, tele a hágai kongresszus elleni rágalmakkal és a saint-imier-i kongresszusról zengett dicséretekkel. A föderális tanács pártfogásába vette ezt az iromány t és a svájci központ rendeletére összehívta Córdobába 1872 december 25-re a regionális kongresszust[234], amely csak 1873 áprilisában lett volna esedékes. A svájci központ, a maga részéről, sietett mindenki szeme láttára kimutatni, milyen alárendelt helyzetet foglal el a spanyol föderális tanács hozzá képest: a jurai bizottság a spanyol föderális tanács feje fölött küldte el az összes spanyolországi helyi föderációknak a saint-imier-i határozatokat.

A córdobai kongresszuson 101 föderációból (a föderális tanács által megadott hivatalos szám) csupán 36 volt képviselve; ez tehát olyan kisebbségi kongresszus volt, amilyenre aligha akad példa. Az újonnan alakult föderációkat számos küldött képviselte; Alcoy hatan, holott ez a föderáció azelőtt sohasem volt képviselve a regionális kongresszusokon; a hágai kongresszus időszakában még nem is létezett, mert egyetlen szavazatot, egyetlen fillért sem juttatott a spanyol küldöttségnek. Jelentős és aktív föderációk, mint Gracia (500 tag), Badalona (500 tag), Sabadell (125), Sans (1061) távollétükkel tűntek ki. A negyvennyolc küldött listáján az Alliance tizennégy közismert tagja található, akik közül tízen olyan föderációkat képviseltek, amelyeknek nem voltak tagjai, és amelyek őket alkalmasint nem is ismerték. Biztos lévén a maga gyártotta többségben, az Alliance teljesen szabad folyást engedett elképzeléseinek. A regionális föderáció Valenciában kidolgozott és Zaragozában szentesített szervezeti szabályzatát[211] felborították, a spanyol föderációt megfosztották vezetőségétől és föderális tanácsát puszta levelező- és statisztikai bizottsággal helyettesítették, melyre még csak azt sem bízták rá, hogy befizesse a Főtanácsnak

a spanyol tagsági díjakat; végül szakítottak az Internacionáléval azáltal, hogy elvetették a hágai határozatokat és magukévá tették a saint-imier-i paktumot; odáig vitték az anarchiát, hogy a következő általános kongresszust már előre elutasították és helyébe új, *tekintélyellenes* kongresszust tűztek ki *„arra az esetre, ha az a hágai kongresszus megtagadásával nem állítaná helyre az Internacionálé méltóságát és függetlenségét"*. — Hágában az Alliance a spanyol kötött mandátummal azt a szavazási módot akarta kikényszeríteni, amely neki pillanatnyilag a legjobban megfelelt; Córdobában odáig megy, hogy megszabja, kilenc hónappal előre, a következő általános kongresszuson hozandó határozatokat. Valljuk be, hogy a szekciók és föderációk autonómiáját messzebbre már nem lehetne kiterjeszteni.

A hágai kongresszus azzal, hogy kizárta az Internacionáléból az Alliance-ot és annak főnökeit, új erőt kölcsönzött az Alliance-ellenes mozgalomnak Spanyolországban. Az új madridi föderációt az általa indított kampányban támogatta a zaragozai, vitoriai, Alcalá de Henares-i, graciai, léridai, deniai, Pont de Vilumara-i, toledoi, valenciai föderáció, a cádizi új föderáció stb. A föderális tanácsnak a córdobai kongresszust összehívó körlevele azt követelte, hogy a kongresszus a hágai általános kongresszus határozatai fölött bíráskodjon. Ez kirívó megsértése volt nemcsak az általános szervezeti szabályzatnak, hanem még a spanyol regionális szervezeti szabályzatnak is,[368] amely a 13. cikkelyében kijelenti: „A föderális tanács végrehajtja és végrehajtatja a regionális és a *nemzetközi* kongresszusok határozatait." Az új madridi föderáció válaszul a többi helyi föderációnak körlevelet küldött, melyben kijelentette, hogy ezzel a ténnyel a föderális tanács az Internacionálén kívül helyezte magát, s felkérte a helyi föderációkat, váltsák le ezt a föderális tanácsot, s állítsanak helyébe új ideiglenes tanácsot azzal a küldetéssel, hogy szigorúan tartsa be a szervezeti szabályzatot és ne engedelmeskedjék passzívan az Alliance rendelkezéseinek. Ezt a javaslatot elfogadták; Valencia székhellyel új föderális tanácsot jelöltek ki. Első körlevelében (1873 február 2.) ez a tanács „a nemzetközi és regionális kongresszusokon kidolgozott és jóváhagyott Internacionálé-szabályzatok hűséges őrének" vallja magát, és erélyesen tiltakozik azok ellen, akik „az anarchiát akarják elhinteni az Internacionálé soraiban, anarchiát a forradalom előtt, leszerelést a győzelem előtt! Minő öröm a burzsoázia számára!"[369]

A spanyolokkal egyidejűleg a belgák is megtartották kongresszusukat és ugyancsak elvetették a hágai határozatokat. A Főtanács nekik is és a spanyol szakadároknak is az 1873 január 26-i határozattal* válaszolt, amely

* *V. ö. 634–635. old. — Szerk.*

leszögezi, hogy „a kongresszusi határozatokat el nem ismerő, vagy pedig a szervezeti és ügyviteli szabályzatban lefektetett kötelességeket tudatosan elmulasztó társaságok vagy személyek kirekesztik önmagukat a Nemzetközi Munkásszövetségből és többé nem tagjai annak". Május 30-án a Főtanács ezt a nyilatkozatot kiegészítette a következő határozattal:*

„Tekintettel arra, hogy a belga föderáció 1872 december 25-én és 26-án Brüsszelben tartott kongresszusa határozatot hozott, hogy az 5. általános kongresszus[150] határozatait semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja;

hogy a spanyol föderáció egyik részének 1872 december 25-től 1873 január 2-ig Córdobában tartott kongresszusa határozatot hozott, hogy az 5. általános kongresszus határozatait nem ismeri el és egy Internacionálé-ellenes gyűlés[235] határozatait fogadja el;

hogy 1873 január 26-án egy Londonban tartott gyűlés[242] határozatot hozott, hogy az 5. általános kongresszus határozatait elveti;

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a szervezeti és ügyviteli szabályzatnak megfelelően és az 1873 január 26-i határozatával összhangban kijelenti, hogy:

a fent említett kongresszusokon és gyűléseken — Brüsszelben, Córdobában, illetve Londonban — megjelent vagy az ott hozott határozatokat elismerő összes nemzeti vagy helyi föderációk, szekciók és egyének *kirekesztették önmagukat a Nemzetközi Munkásszövetségből, és többé nem tartoznak hozzá.*"

Egyúttal a Főtanács újból kijelentette, „hogy *olasz regionális* Internacionálé-föderáció nem létezik, minthogy az e címet felvett szervezetek egyike sem tett a legkevésbé sem eleget azoknak a feltételeknek, melyeket a szervezeti és az ügyviteli szabályzat szerint a felvétel és elismerés előtt teljesíteni kell; mindazonáltal léteznek Olaszország különböző részeiben szabályszerű szekciók, amelyek kapcsolatban vannak a Főtanáccsal".**

A juraiak a maguk részéről újabb kongresszust tartottak április 27-én és 28-án, Neuchâtelban, Tíz svájci szekció és egy állítólagos elzászi szekció nevében tizenkilenc küldött jelent meg ott; két svájci szekció és egy franciaországi szekció nem képviseltette magát. A jurai föderációnak tehát állítólag tizenkét szekciója van Svájcban. De a moutier-i küldött kijelentette, miszerint csak azért jött, hogy az Internacionáléval való megbékélés érdekében szóljon, és kötött mandátuma értelmében nem vesz részt a kongresszus munkálataiban. A saint-imier-i kongresszus óta Moutier valóban elkülönült

* *V. ö. 636. old. — Szerk.*
** *V. ö. 637. old. — Szerk.*

a jurai föderációtól. Marad *tizenegy* szekció. Az a tény, hogy a bizottság beszámolója gondosan tartózkodik a belső helyzetükre és erőikre való legcsekélyebb utalástól, arra a feltételezésre jogosít fel minket, hogy most sincs több életereje, mint a sonvillier-i kongresszus időszakában volt. Kárpótlásunkra a beszámoló csatarendbe állítja a juraiak külső erőit, a szövetségeseket, akikre az Alliance a hágai kongresszus óta szert tett. E beszámoló szerint sikerült megnyernie az Internacionálé majdnem valamennyi föderációját.

„Olaszország" — De láttuk, hogy olasz föderáció nincsen.

„Spanyolország" — Jóllehet a spanyol internacionalisták többsége átment a szakadárok táborába, az imént láttuk, hogy a spanyol föderáció még mindig létezik és szabályszerű kapcsolatot tart fenn a Főtanáccsal.

„Franciaország — az, ami ott komolyan szervezett erőt képvisel" —, azaz a „franciaországi szekció" mentegetődzött a neuchâteli kongresszuson, amiért nem küldött delegátust. Minden bizonnyal őrizkedni fogunk attól, hogy felfedjük a juraiaknak, mi az, ami még „komolyan szervezett" erőt képvisel Franciaországban, dacára a legutóbbi üldöztetéseknek, amelyek kellőképpen megmutatták, melyik oldalon van a komoly szervezet, és amelyek a kevés alliance-istát Franciaországban is, mint mindig, gondosan megkímélték.

„Belgium teljes egészében" — engedi magát félrevezetni az Alliance-tól, melynek elveiben korántsem osztozik.

„Hollandia, egy szekció kivételével" — azaz *két* holland szekció csatlakozott, de nem a saint-imier-i paktumhoz, hanem a hágai kisebbség antiszeparatista nyilatkozatához.

„Anglia, néhány szakadár kivételével"! — A szakadárok, azaz az angol Internacionálé roppant többsége, megtartották kongresszusukat június 1-én és 2-án Manchesterben, ahol huszonhárom szekciót képviselő huszonhat küldött volt jelen;[370] a juraiak „Angliájának" viszont nincsenek szekciói, és nincs föderális tanácsa, még kevésbé kongresszusa.

„Amerika, néhány szakadár kivételével"! — Az Internacionálé amerikai föderációja létezik és szabályszerűen működik, a Főtanáccsal teljes összhangban; van föderális tanácsa és vannak kongresszusai. A jurai bizottság „Amerikája" nem más, mint azok a szabadszerelemben, papírpénzben, közfunkciókban és közéleti korrupciókban spekuláló burzsoák, akiket oly jól képviselt a hágai kongresszuson West úr, hogy maguk a jurai küldöttek sem mertek mellette szólni vagy szavazni.

„A szlávok", — azaz a „zürichi szláv szekció", amely mint mindig, az egész népfaj nevében szerepel. Az Internacionálé lengyel, orosz, ausztriai és magyarországi szláv tagjai, akik a szakadárok kifejezett ellenségei, számba sem jönnek.

Íme, erre redukálódnak az Alliance szövetségesei. Ha a tizenegy jurai szekció létezése nem reálisabb, mint e szövetségesek zöme, akkor bizottságuknak jó oka volt, hogy hallgasson róluk.

Ebben az alliance-ista csatarendben Svájc a távollétével tündököl. E távollétnek igen alapos okai voltak. Egy hónappal később, június 1-én és 2-án általános svájci munkáskongresszust tartottak Oltenban az ellenállás* és a sztrájkok megszervezésére.[371] Öt jurai prédikálta itt a szekciók abszolút autonómiájának evangéliumát; elfecsérelték a kongresszus idejének több mint a felét. Végül mégis rá kellett térni a szavazásra; az eredmény az lett, hogy nyolcvan küldöttből hetvenöt az öt jurai ellen szavazott, akiknek nem maradt más hátra, mint elhagyni a termet.

Ámde úgy látszik, hogy az Alliance a maga titkos tanácskozásain nem osztja azokat az illúziókat, amelyeket valóságos erőire nézve a közönségbe be akar oltani. Ugyanazon a neuchâteli kongresszuson a következő határozatot fogadtatta el: „Tekintettel arra, hogy az általános szervezeti szabályzat értelmében az Internacionálé általános kongresszusa minden évben jogosan egybegyűlik anélkül, hogy ehhez a Főtanácstól kiinduló egybehívásra szükség volna, a jurai föderáció javasolja az Internacionálé összes föderációinak, hogy hétfőn, szeptember 1-én, Svájc egyik városában, gyűljenek egybe általános kongresszusra." És annak megakadályozására, hogy ez a kongresszus „a gyászos hágai tévedéseket" kövesse, azt kívánják, hogy az alliance-ista küldöttek és szövetségeseik gyűljenek egybe augusztus 28-tól és tartsanak tekintélyellenes kongresszust. Az e javaslat fölötti vitákból „nyilvánvaló, hogy az Internacionálé általános kongresszusának csakis azt a kongresszust fogjuk tekinteni, melyet közvetlenül maguk a föderációk hívnak össze, nem pedig azt, *amelyet a New York-i állítólagos Főtanács összehívni próbálna*".

Íme, a szakadás tehát a végső következményeihez jutott el. Az internacionalisták arra a kongresszusra fognak elmenni, amelynek összehívására — egy tetszés szerinti svájci városban — az előző kongresszus adott megbízatást a Főtanácsnak. Az alliance-isták és félrevezetett uszályuk a föderációk autonómiája alapján önmaguk által összehívott kongresszusra fognak elmenni. Szerencsés utazást kívánunk nekik!

* *Az 1874-es német kiadásban*: a tőkével szembeni ellenállás — *Szerk.*

VIII

Az Alliance Oroszországban

1. A Nyecsajev-per

Az Alliance oroszországi tevékenységét a „Nyecsajev-ügy" néven ismeretes, 1871 júliusában a szentpétervári törvényszék előtt lejátszódott politikai per leplezte le előttünk. Első ízben fordult elő, hogy Oroszországban egy politikai per tárgyalásait esküdtek előtt és nyilvánosan folytatták le. Valamennyi vádlott, szám szerint több mint nyolcvan férfi és nő, néhány kivétellel a tanulóifjúsághoz tartozott. A szentpétervári erőd zárkáiban 1870 novemberétől 1871 júliusáig előzetes letartóztatást szenvedtek el, aminek következtében ketten közülük meghaltak és néhányan megőrültek. Csak azért vezették elő őket, hogy meghallják elítéltetésüket a szibériai bányákba, kényszermunkára, börtönre – tizenöt, tizenkettő, tíz, hét és két évre; és azokat, akiket a nyilvános bíróság felmentett, „közigazgatási úton" száműzték.

A bűnük az volt, hogy egy titkos társasághoz tartoztak, amely bitorolta a Nemzetközi Munkásszövetség nevét; a nemzetközi forradalmi bizottság egy kiküldötte szervezte be őket, akinek az Internacionálé állítólagos bélyegzőjével ellátott megbízólevelei voltak. Ez az egyén szélhámosságokra bírta rá őket és többeket közülük arra kényszerített, hogy segítsenek neki egy gyilkosság elkövetésében; a gyilkosság vezette a rendőrséget a titkos társaság nyomára; de a kiküldött, mint ez lenni szokott, meglépett. A rendőrség a nyomozásban olyan éleslátást tanúsított, hogy részletes feljelentésre lehetne gyanakodni. Ebben az egész ügyben a kiküldött szerepe a leggyanúsabb. Ez a kiküldött Nyecsajev volt, egy következő szövegű igazolvány birtokosa:

„Ezen igazolvány birtokosa az Egyetemes Forradalmi Alliance orosz ágazatának megbízott képviselője. – 2771. sz."

Az igazolványon 1. a következő francia nyelvű bélyegző van: „Alliance révolutionnaire européenne. Comité général"*; 2. kelet: 1869 május 12.; 3. aláírás: Mihail *Bakunyin*.**

---

* – „Európai Forradalmi Egyesülés [Alliance]. Főbizottság" – *Szerk.*

** Szentpétervári Újság[372], 1871. évi 180., 181., 187. stb. sz. – *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

1861-ben a diákok azokra a pénzügyi rendszabályokra, melyekkel szegény fiatalembereket a felsőfokú oktatásból kirekeszteni akartak, valamint azokra a fegyelmi intézkedésekre, melyekkel a rendőrség a diákokat tetszőleges fenyítésének vethette alá, erélyes és egyhangú tiltakozásokkal feleltek; ezek a tiltakozások a diákgyűlésekről kiáradtak az utcára és impozáns tüntetésekké nőttek. A szentpétervári egyetemet akkor bizonyos időre bezárták; a diákokat bebörtönözték vagy számkivetésbe küldték. A kormányzatnak ez a magatartása a fiatalságot titkos társaságokba hajszolta, amelyeknek természetesen az lett végül is a sorsuk, hogy híveik nagy száma börtönbe, számkivetésbe és Szibériába került. Mások, hogy a szegény diákok a tanulmányaik folytatásához szükséges anyagi eszközökhöz hozzájuthassanak, segélypénztárakat alapítottak. A legkomolyabbak közülük elhatározták, hogy többé nem adnak a kormányzatnak semmiféle ürügyet e segélypénztárak betiltására, s ezért a kölcsönös segélyt olymódon szervezték meg, hogy a pénztárak kis egyesülések keretében működjenek. Ezek a segélyegyesületek alkalmat nyújtottak egyúttal politikai és társadalmi kérdések megvitatására. A szocialista eszmék annyira behatoltak az orosz iskoláknak nagy többségben parasztok és más szegény emberek fiaiból álló fiatalsága közé, hogy ezek a fiatalok már a szocializmus azonnali megvalósításáról álmodoztak. Az iskolákban ez a mozgalom napról napra általánosabb lett és a szegény, plebejus származású, iskolázott, és szocialista eszméktől áthatott fiatalság egész nemzedékét dobta be az orosz társadalomba. E mozgalom elméleti lelke a ma Szibériában sínylődö Csernisevszkij volt.[373] Ekkor történt, hogy Nyecsajev, az Internacionálé presztízsét és az ifjúság lelkesedését kihasználva, a diákokat arról próbálta meggyőzni, hogy e pillanat többé nem jelentéktelen apróságok intézésére való, mert létezik egy hatalmas, az Internacionáléhoz csatlakozott titkos társaság, amely az egyetemes forradalom szításával foglalkozik és kész az azonnali cselekvésre Oroszországban. Sikerült neki néhány fiatalembert félrevezetnie és olyan bűntettek elkövetésébe belesodornia, melyeket a rendőrség ürügyül használhatott fel ennek az egész — a hivatalos Oroszország számára annyira veszélyes — iskolai mozgalomnak a legázolására.

1869 márciusában Genfbe érkezett egy fiatal orosz, aki azon a címen, hogy a szentpétervári diákok küldötte, bizalmas kapcsolatba igyekezett kerülni minden orosz emigránssal. Különböző neveken mutatkozott be. Néhány emigráns határozottan tudta, hogy nem küldtek semmilyen megbízottat Pétervárról; mások, miután beszélgettek az állítólagos küldöttel, kémnek tartották. Végül felfedte igazi nevét: Nyecsajev. Elmondta, hogy megszökött a szentpétervári erődből, ahol mint a főváros iskoláiban 1869 januárjában kitört zavargások egyik fő szervezője volt bebörtönözve. Az emigránsok kö-

zül többen, akik hosszú ideig senyvedtek ebben a börtönben, tapasztalatból tudták, hogy onnan lehetetlen megszökni; tudták tehát, hogy ezen a ponton Nyecsajev hazudott; másrészt, minthogy a hozzájuk eljutott és az üldözött diákok nevét tartalmazó újságok és levelek nem tettek említést a nevezett Nyecsajevről, állítólagos forradalmi ténykedését mesének tartották. De Bakunyin nagy hangon Nyecsajev védelmére kelt; mindenütt kijelentette, hogy ő „az Oroszországban létező és működő nagy titkos szervezet rendkívüli küldötte". Az emigránsok kérve kérték Bakunyint, hogy azon ismerősei nevét, akiket ez az egyén bajba keverhetne, ne szolgáltassa ki neki. Bakunyin megígérte, s a per okmányai meg fogják mutatni, hogyan tartotta meg a szavát.

Egy találkozón, amelyet Nyecsajev az egyik emigránstól kért, kénytelen volt bevallani, hogy nem küldötte semmiféle titkos szervezetnek, de vannak neki, mondta, olyan bajtársai és ismerősei, akiket meg akar szervezni – majd hozzáfűzte, hogy meg kellene nyerni a régi emigránsokat, hogy nevükkel az ifjúságra hatni és nyomdájukat és pénzüket felhasználni lehessen. Nem sokkal ezután jelent meg a Nyecsajev és Bakunyin által a diákokhoz intézett „Néhány szó" című írás.[374] Nyecsajev ebben megismétli a szökéséről szóló mesét és felhívja az ifjúságot, szentelje magát a forradalmi harcnak; Bakunyin a diákzavargásokban felfedezi „az államromboló szellemet ... amely a népélet mélységeiből fakad";* üdvözli „ifjú testvéreit forradalmi törekvéseikben ... közeledik tehát az az idő, mikor a minden oroszok cárjának gyalázatos uralma véget ér!" Anarchizmusa ürügyül szolgál arra, hogy belerúgjon a haldokló oroszlánba — a lengyelekbe, megvádolva őket, hogy „csak a történelmi államuk helyreállításáért munkálkodnak" (!!) — „tehát népüknek újabb szolgaságba döntéséről álmodoznak", s ha sikerük lenne, „éppúgy ellenségeinkké válnának, mint ahogy népük elnyomói lennének. Mi harcolnánk ellenük a társadalmi forradalomnak és az egész világ szabadságának nevében." Mint látjuk, Bakunyin egyetért a cárral abban, hogy mindenáron meg kell akadályozni a lengyeleket, hogy a maguk ügyeit saját belátásuk szerint rendezzék. A hivatalos orosz sajtó minden lengyel felkeléskor azzal vádolta a fellázadt lengyeleket, hogy „a maguk népének elnyomói". Megható az összhang a harmadik ügyosztály szervei** és az anarchizmus locarnoi főpapjai között!

---

* Meg kell jegyezni, hogy e „Néhány szó" c. írást éppen az üldöztetések és ítélethozatalok pillanatában tették közzé, amikor az ifjúság minden tőle telhetőt megtett, hogy enyhébb színben tüntesse fel ezt a mozgalmat, amelynek eltúlzása a rendőrségnek állt minden szempontból érdekében. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

** Az orosz cári kancellária harmadik ügyosztálya az oroszországi politikai titkosrendőrség központi irodája. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

Az orosz nép, folytatja Bakunyin, jelenleg hasonló körülmények között leledzik, mint amelyek Alekszej cár, Nagy Péter atyja idején felkelésre késztették. Akkor a kozák haramiavezér, Sztyenyka Razin állt a nép élére és mutatta neki a „szabadulás" „útját". Ma a nép ahhoz, hogy felkeljen, csak egy új Sztyenyka Razinra vár; de ezúttal őt „a deklasszált fiatalemberek légiója fogja helyettesíteni, azok, akik máris a nép életét élik... Sztyenyka Razin áll a háta mögött, de nem egyéni, hanem kollektív" (!), „s éppen ezáltal legyőzhetetlen héroszként. Ilyen hős lesz ez az egész csodálatos ifjúság, amely fölött már ott lebeg szelleme."

Az ifjúságnak, hogy e kollektív Sztyenyka Razin szerepét jól betöltse, tudatlansággal kell készülnie rá: „Így hát hagyjátok el a legsürgősebben ezt a pusztulásra ítélt világot. Hagyjátok el egyetemeit, akadémiáit és iskoláit, menjetek a nép közé", hogy „a nép önfelszabadításának bábái, a népi erők és erőfeszítések egybekovácsolói" legyetek. „Ne törődjetek e pillanatban a tudománnyal, amelynek nevében meg akarnak titeket kötözni és erőtlenné tenni... Ez a legjobbak hite Nyugaton... Az európai és amerikai munkások világa testvéri szövetségbe szólít titeket."

A titkos szervezeti szabályzatban a harmadfokú Alliance* azt mondja, hogy „ennek a szervezetnek az elveit ... még világosabban kifejti majd az orosz Szocialista Demokrácia programja".** Itt eme ígéret megvalósításának a kezdetével állunk szemben. A szokásos anarchista szólamokon és a soviniszta lengyelgyűlöleten kívül, amelyet B. polgártárs sohasem tudott titkolni, itt látjuk első ízben, hogy az orosz haramiát mint az igazi forradalmár típusát magasztalja, hogy az orosz ifjúságnak a tudatlanság kultuszát prédikálja azzal az ürüggyel, hogy a jelenlegi tudomány csak hivatalos tudomány (elképzelhetünk-e hivatalos matematikát, fizikát, kémiát?), s hogy ez a Nyugat legjobbjainak véleménye. Végül brosúráját azzal a koholmánnyal fejezi be, hogy közvetítésével az Internacionálé szövetséget ajánl ennek az ifjúságnak, melyet ő még a tudatlan szerzetesek[302] *tudományától* is eltilt.

Ez az evangéliumi „Szó" nagy szerepet játszott a Nyecsajev-összeesküvésben. Felavatás előtt titokzatosan felolvasták minden új hívőnek.

Egyidejűleg e „Néhány szó"-val (1869) a következő névtelen orosz kiadványokat terjesztették: 1. „A forradalmi kérdés formulája"; 2. „A forradalom alapelvei"; 3. „A »Népbíróság« (Narodnaja Raszprava) Társasága kiadványai", 1. sz., 1869 nyara, Moszkva.[375] — Mindezeket az

* *V. ö. 323. old. — Szerk.*
** *V. ö. 435. old. — Szerk.*

írásokat Genfben nyomtatták, amit bizonyít a nyomdai betűk azonossága az egyéb genfi orosz kiadványok betűivel — ez a tény egyébként köztudomású az egész orosz emigráció körében —, ám ennek ellenére rányomták az első oldalra: „Imprimé en Russie — Gedruckt in Russland"*, mert az orosz diákokban azt a benyomást akarták kelteni, hogy a titkos társaság magában Oroszországban nagy agitációs eszközökkel rendelkezik.

A „*Forradalmi kérdés formulája*" mindjárt az elején elárulja szerzőit. Ezek ugyanazok a szólamok, ugyanazok a kifejezések, amelyeket Bakunyin és Nyecsajev a „Néhány szó"-ban használnak. „Meg kell semmisíteni nemcsak az államot, hanem az állam- és kabinetforradalmárokat is. Ami minket illet, mi minden bizonnyal a nép mellett vagyunk." Az anarchista asszimiláció törvénye folytán Bakunyin asszimilálódik a tanulóifjúsághoz: „Maga a kormány mutatja meg az utat, amelyen *nekünk* járnunk kell, hogy elérjük a *mi* célunkat, vagyis a nép célját. Elkerget *minket* az egyetemekről, az akadémiákról, az iskolákból. Megköszönjük neki, hogy ezáltal ilyen dicső és erős terepre helyezett minket. Most szilárd talaj van a lábunk alatt, most cselekedhetünk. És mit fogunk cselekedni? Tanítani a népet? Ez ostobaság lenne. Maga a nép nálunknál is jobban tudja, hogy mi kell neki", — hasonlítsuk ezt össze a titkos szervezeti szabályzattal, amely a tömegeknek a „népi ösztönöket", a beavatottaknak pedig „a forradalmi eszmét" tulajdonítja. „Nekünk nem tanítani kell a népet, hanem fellázítani." Mindmáig „a nép mindig eredménytelenül lázadt fel, mert részlegesen lázadt . . . mi rendkívül fontos segítséget nyújthatunk nekik, mi megadhatjuk azt, ami mindig hiányzott neki, ami a fő oka volt minden vereségének: a saját erőinek összefogása révén mindenütt jelenlevő mozgalom egységét." Látjuk, hogy az Alliance doktrínája — anarchia alulról és fegyelem felülről — itt teljes tisztaságában jelenik meg. Először is zendülés révén „felszabadítása annak, amit ma rossz szenvedélyeknek neveznek", azután viszont „szükséges, hogy a forradalom életét és minden energiáját alkotó népi anarchia közepette legyen egy szerv, mely a forradalmi eszme és cselekvés egységét kifejezésre juttatja". Ez a szerv az egyetemes „Alliance" orosz szekciója, a *Népbíróság Társasága* lesz.

De Bakunyin nem éri be az ifjúsággal. Alliance-a orosz szekciójának zászlaja alá hívja az összes haramiákat. „A haramiaság az orosz népélet egyik legtiszteletreméltóbb formája. A haramia népi hős, a nép védelmezője, bosszúállója, az államnak és az állam által létesített minden társadalmi és polgári rendnek engesztelhetetlen ellensége, ő az, aki élethalálharcot vív

* — „Nyomatott Oroszországban" — *Szerk.*

az egész hivatalnoki, nemesi, kincstári és papi civilizáció ellen... Aki nem érti meg a haramiaságot, semmit sem fog megérteni az orosz népi történelemből. Akinek ez nem rokonszenves, nem rokonszenvezhet az orosz nép életével és nincsen szíve, hogy átérezze a nép évszázados és mérhetetlen szenvedéseit; az ellenségnek, az állam híveinek táborába tartozik ... a nép életrevalósága, szenvedélye és ereje csak a haramiaságban mutatkozik meg igazán... Az oroszországi haramia az igazi és egyetlen forradalmár — forradalmár minden frázis nélkül, könyvszagú szónoklás nélkül, fáradhatatlan, engesztelhetetlen és rendíthetetlenül aktív forradalmár, népi és társadalmi forradalmár, nem pedig politikai vagy osztályforradalmár... Az erdőkben, városokban és falvakban, szerte egész Oroszországban szétszórtan bolyongó, valamint a birodalom számtalan börtönében fogva tartott haramiák egy és oszthatatlan, szorosan egybeforrott világot alkotnak, az orosz forradalom világát. Ebben, csakis ebben létezik hosszú idő óta az igazi forradalmi összeesküvés. Aki Oroszországban komoly összeesküvésben akar részt venni, aki népi forradalmat akar, annak ebbe a világba kell elmennie... Követve azt az utat, amelyet most a kormány mutatott nekünk, amikor elkergetett minket az akadémiákról, az egyetemekről és az iskolákból, vessük magunkat, testvérek, együttesen a nép közé, a népi mozgalomba, a haramiák és a parasztok lázadásába, és egymással hű és szoros barátságot tartva kovácsoljuk a muzsikoknak (parasztoknak) ezeket a szétszórt felkeléseit egy tömbbe és *gyúrjuk* át megfontolt, de könyörtelen népi forradalommá."*

A második röplapban — „A forradalom alapelvei"-ben — megtalálható a titkos szervezeti szabályzat ama utasításának kifejtése, mely szerint úgy kell cselekedni, hogy „kő kövön ... ne maradjon". Mindent szét kell romboln i, „tökéletes amorfizmust" (formátlanságot) kell előidézni, mert ha „egyetlen régi forma" megmaradna, az olyan „csírává" válna, amelyből az összes többi régi társadalmi forma újjászületne. A röplap megvádolja a politikai forradalmárokat, akik nem veszik komolyan ezt az amorfizmust, s becsapják a népet. Megvádolja őket, hogy „új akasztófákat és új vérpado-

* Olvasói megtévesztésére Bakunyin összekeveri a XVII. és XVIII. századi népfelkelések vezéreit a mai orosz haramiákkal és rablókkal. Ami ez utóbbiakat illeti, Flerovszkij „A munkásosztály helyzete Oroszországban"[376] c. könyvének elolvasása még a legromantikusabb lelkekben is eloszlatná e szegény ördögökről táplált illúziókat, akikből Bakunyin az orosz forradalom szent falanxát akarja képezni. Az egyetlen haramiaság, amely még nagyban folyik Oroszországban — persze a kormányszférát nem számítva — a lótolvajlás, melyet kereskedelmi vállalkozássá emeltek a tőkések, akiknek a „frázis nélküli forradalmárok" csak eszközei és áldozatai. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

kat" emeltek, „ahol kivégezték a tömegmészárlás elől megmenekült forradalmi testvéreket . . . ez ideig a népek még nem láttak igazi forradalmat . . . az igazi forradalomhoz nem a tömeg élén álló és neki parancsoló egyének kellenek, hanem olyan emberek, akik láthatatlanul el vannak rejtve a tömegben, ők maguk láthatatlanul egybekapcsolják az egyik tömeget a másikkal, s így láthatatlanul egy és ugyanazt az irányítást, egy és ugyanazt a szellemet és jelleget adják a mozgalomnak. Csak ez az értelme az előkészítő titkos szervezetnek, és csakis ezért van rá szükség." Itt elárulják tehát a közönségnek és az orosz rendőrségnek a *nemzetközi testvérek* létezését, amelyet olyan gondosan rejtegettek a Nyugat előtt. Majd a röplap a rendszeres gyilkolást hirdeti és kijelenti, hogy a gyakorlati forradalmi mű emberei számára minden okoskodás a jövőről „bűn, mert akadályozza a *tiszta rombolást* és gátolja a forradalom menetét. Csak azokban bízunk, akik tényekkel nyilvánítják a forradalom iránti odaadásukat, akik nem félnek sem a kínzásoktól, sem a börtöntől, mert mi tagadunk minden olyan szót, amelyet nem követ nyomban a tett. Nincs többé szükségünk a cél nélküli propagandára, mely nem határozza meg a forradalom céljainak megvalósításához a helyet és az időt. Sőt, az ilyen propaganda még zavar is minket és minden erőnkkel azon leszünk, hogy akadályozzuk. . . Mindazokat a fecsegőket, akik nem akarják ezt megérteni, erőszakkal fogjuk elhallgattatni." . . . E fenyegetések azoknak az orosz emigránsoknak szóltak, akik nem hajoltak meg Bakunyin pápasága előtt és akiket ő doktrinéreknek tekintett.

„Minden kapcsolatot megszakítunk azokkal a politikai emigránsokkal, akik nem akarnak visszatérni hazájukba, hogy soraikhoz csatlakozzanak, és amennyiben soraink még titkosak lesznek, szakítunk mindazokkal, akik nem akarnak közreműködni abban, hogy nyilvánosan megjelenhessenek az orosz élet színpadán. *Kivételt teszünk azokkal az emigránsokkal, akik már az európai forradalom munkásainak bizonyultak.* Ismételt felhívást nem bocsátunk ki többé. . . Akinek füle és szeme van, hallani és látni fogja a tett embereit, s ha nem lép soraikba, nem a mi hibánk lesz, ha elvész; mint ahogy nem a mi hibánk, ha mindazokat, akik a kulisszák mögé rejtőznek, az őket rejtegető kulisszákkal együtt hidegen, kérlelhetetlenül megsemmisítik."

Bakunyin itt egészen világosan beszél. Az orosz rendőrspiclik módjára, akik az emigránsoknak útleveleket és pénzt ajánlottak fel, hogy Oroszországba menjenek összeesküvést szőni, úgy ő is azt követeli tőlük — halálbüntetés terhe mellett —, hogy térjenek vissza Oroszországba titkos társaságának ügynökeiként, viszont pápai diszpenzációt állít ki sajátmagának,

hogy nyugodtan Svájcban maradhasson mint az „európai forradalom munkása", és olyan kiáltványokon munkálkodhasson, amelyekkel kompromittálja a rendőrség börtöneiben fogva tartott szerencsétlen diákokat.

„Mi, akik nem fogadunk el semmilyen más tevékenységet, mint a rombolását, elismerjük, hogy a formák, amelyek között ez a tevékenység megnyilvánul, rendkívül változatosak lehetnek: méreg, tőr, hurok stb. A forradalom mindent egyaránt szentesít. Nyitva hát a tér! . . . Minden egészséges és fiatal koponya lásson hozzá nyomban tűzzel és vassal a rossz szétrombolásának szent munkájához, az orosz föld megtisztításához és felvilágosításához, testvéri egyesülésben azokkal, akik ugyanezt fogják cselekedni egész Európában."

Tegyük hozzá, hogy az elmaradhatatlan haramia ebben a fennkölt proklamációban Karl Moor melodrámai alakjában szerepel (Schiller drámájából, a „Haramiák"-ból), és hogy a „Népbíróság" 2. számában,[375] amikor e röplap egy passzusát idézik, a röplapot kifejezetten *„Bakunyin proklamációjának"* nevezik.

„A »Népbíróság« Társasága* kiadványainak" 1. száma azzal kezdi, hogy meghirdeti az orosz nép bizonyos és közeli általános felkelését. „Mi, vagyis a népi ifjúság ama része, mely eljutott bizonyos fejlődési fokra, mi vagyunk kötelesek utat törni a népi ifjúságnak, vagyis elhárítani a haladását gátló akadályokat és előkészíteni az összes kedvező feltételeket... Tekintettel a felkelés bizonyságára és közelségére, szükségesnek tartjuk, hogy elszakíthatatlan egységgé forrasszuk össze a szétszórt forradalmi erőfeszítéseket egész Oroszországban. Ezért határoztuk el, hogy a *forradalmi központ nevében* röplapokat bocsátunk ki, amelyekből Oroszország bármely zugában mindazok, akik velünk egy nézetet vallanak, a forradalom szent ügyének előttünk ismeretlen munkásai is mindig látni fogják, mit akarunk és merre tartunk."

Majd kijelenti a röplap: „A gondolat csak annyiban becses számunkra, amennyiben az *egyetemes és radikális pándestrukció* nagy művét szolgálja. Akinek könyvből kell tanulnia a forradalmat, az mindig forradalmi semmirekellő lesz... Nem hiszünk többé a szavaknak. A szónak csak akkor van értelme számunkra, ha nyomban tett követi; de korántsem tett mindaz, amit ma tettnek neveznek. Például titkos társaságok szerény és túlságosan óvatos szervezése gyakorlati külső megnyilvánulások nélkül, a mi szemünk-

* Bakunyin és Nyecsajev mindig „Justice populaire"-t („Népigazságszolgáltatás"-t) fordítanak, de az orosz „raszprava" szó nem igazságszolgáltatást, hanem bíróságot, bírósági ítéletet, ítéletvégrehajtást, sőt még inkább megtorlást, bosszúállást jelent. — *Marx jegyzete.*

ben nem egyéb nevetséges és ellenszenves játszadozásnál. Külső megnyilvánulásnak pedig csak a cselekvések olyan sorozatát nevezzük, amely kifejezetten szétrombol valamit, olyan személyt, dolgot, viszonyt, amely a népi felszabadulást gátolja... Életünket nem kímélve, semmilyen fenyegetéstől, nehézségtől, veszélytől stb. vissza nem riadva, vakmerő, sőt, arcátlan kísérletek sorozatával be kell törnünk a nép életébe, sugalmaznunk kell neki, hogy higgyen bennünk és önmagában, higgyen a saját erejében, fel kell ráznunk, tömörítenünk és saját ügyének diadala felé kell sodornunk a népet."

De a „Népbíróság" forradalmi frázisai egy csapásra a „Nép Ügye" — egy Genfben kiadott, az Internacionálé programját és szervezetét védelmező orosz újság — elleni támadássá változnak.[377] Mint látjuk, igen fontos volt Bakunyinnak az Internacionálé nevében folytatott oroszországi alliance-ista propagandája számára, hogy elhallgattassák azt az újságot, amely csalását leleplezte. „Ha ez az újság ilymódon folytatja, hamarosan kimondjuk és ki is mutatjuk, hogyan érzünk iránta... Meg vagyunk győződve arról, hogy az ügy minden igaz embere most félretesz minden elméletet, s még inkább a doktrinérséget. Az olyan írások terjesztését, amelyek, mégha őszinték is, de ellentétben állnak meggyőződésünkkel, *a kezünkben levő különböző gyakorlati eszközökkel meg tudjuk akadályozni.*" Miután ilymódon megfenyegette veszélyes riválisát, a „Népbíróság" így folytatja: „Az utóbbi időben külföldön megjelent röplapok közül javasoljuk, úgyszólván föltétlenül, *Bakunyin felhívását a deklasszált tanulóifjúsághoz*... Bakunyinnak igaza van, amikor azt tanácsolja nektek, hogy hagyjátok el az akadémiákat, az egyetemeket és az iskolákat és menjetek a nép közé." Amint látjuk, Bakunyin sohasem mulasztja el az alkalmat arra, hogy önmagát tömjéneztesse.

A második cikknek a címe: „A *tett* fogalmának előző és mostani szemlélete". Az imént láttuk, hogyan fenyegette Bakunyin és Nyecsajev a külföldi orosz internacionalista lapot; e cikkben látni fogjuk, hogyan acsarkodnak Csernisevszkij ellen, aki Oroszországban a legtöbbet tette annak a tanulóifjúságnak a szocialista mozgalomba való bevonásáért, melynek képviselőiként ők feltüntetik magukat. „Természetesen a parasztok sohasem foglalkoztak a jövendő társadalmi rend formáinak kiagyalásával; mindazonáltal, az összes akadályok kiküszöbölése után (vagyis a pándestruktív forradalom után, amely az első tennivaló, és ennélfogva a legfontosabb dolog számunkra) értelmesebben és jobban fogják tudni elrendezni életüket, mint ahogy ez azoknak a doktrinér szocialistáknak az elméletei és tervei szerint történhetne, akik erőnek erejével oktatni, sőt, ami még

rosszabb, vezetni akarják a népet. A civilizáció szemüvegétől el nem rontott nép szemében ezeknek a hivatlan tanítóknak a törekvései nagyon is világosak. Ezek az emberek a tudomány, a művészet stb. örvén *zsíros kis állást* akarnak előkészíteni maguknak és felebarátaiknak. A népen azonban az sem segítene, ha ezek a törekvések őszinték és naivak lennének, ha a modern civilizációval átitatott társadalmi rend szükségszerű termékei lennének. A kozák közösségben, melyet Asztrahányban Sztyenyka Razin eltávozása után Vaszilij Usz szervezett, a társadalmi egyenlőség eszményi célja összehasonlíthatatlanul jobban valósult meg, mint Fourier falansztereiben, Cabet, Louis Blanc és más tudós" (!) „szocialisták intézményeiben, jobban, mint a Csernisevszkij által kigondolt társulásokban." Következik egy egész oldalnyi kirohanás Csernisevszkij és társai ellen.

A *zsíros kis állást*, amelyet Csernisevszkij magának előkészített, az orosz kormányzat megadta neki a szibériai börtönben, míg Bakunyin, az európai forradalom munkásának minőségében ettől a veszélytől mentesen, arra szorítkozott, hogy *kívülről* nyilvánuljon meg. S Bakunyin és Nyecsajev urak éppen akkor támadták Csernisevszkijt, amikor a kormány szigorúan megtiltotta még a nevének említését is a sajtóban.

A mi „amorf" forradalmáraink így folytatják: „Vállaljuk ennek a rothadt társadalmi épületnek a ledöntését . . . mi a népből jövünk, a jelenlegi rend karmaitól szétmarcangolt irhánkkal, gyűlölettől vezéreltetve minden iránt, ami nem népi, s nem ismerjük az erkölcsi kötelezettségek vagy a tisztesség fogalmát ez iránt a világ iránt, melyet gyűlölünk és melytől csak rosszat várunk. Nekünk csak egyetlenegy változhatatlan és negatív programunk van: a kérlelhetetlen rombolásé. Mi kereken lemondunk a jövendő életfeltételek kidolgozásáról, mert ez a feladat nem egyeztethető össze tevékenységünkkel, s ezért hasztalannak tartunk minden tisztán elméleti fejmunkát. . . Mi kizárólag a fennálló társadalmi rend lerombolását vállaljuk magunkra."

Ez a két kívülről megnyilvánuló férfiú azt sugalmazza, hogy a cár ellen 1866-ban elkövetett gyilkossági kísérlet az ő titkos társaságuk pándestruktív „cselekvéssorozatához" tartozott. „Karakozov volt az, aki megkezdte a mi szent művünket 1866 április 4-én. Azóta ébredezik az ifjúságban forradalmi erőinek tudata. Ez példa volt, ez tett volt! Nincs olyan propaganda, mely e tett jelentőségével felérhet." Aztán hosszú listát állítanak fel azokról az „alakokról", akiket a bizottság azonnali halálra szánt. Többnek „kitépik a nyelvét" . . . de „a *cárhoz nem nyúlunk*. . . őt fenntartjuk a nép, a parasztok ítélete számára; ez a jog az egész népé . . . éljen hát hóhérunk, amíg a népi vihar ki nem tör. . ."

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy ezek az orosz pamfletok, a titkos szervezeti szabályzat és Bakunyinnak 1869 óta franciául közölt írásai nem egyazon forrásból fakadnak. Az írásoknak ez a három kategóriája, éppen ellenkezőleg, kölcsönösen kiegészíti egymást. Bizonyos mértékben megfelelnek a híres-neves pándestruktív szervezet három beavatási fokának. B. polgártárs francia brosúrái a vulgáris alliance-istáknak íródtak, akiknek kímélik előítéleteiket. Csak a teljesen tiszta anarchiáról beszélnek nekik, a tekintélyellenességről, az autonóm csoportok szabad föderációjáról és más, éppily jámbor dolgokról: egyszerű zagyvaságokról. A titkos szervezeti szabályzat a Nyugat nemzetközi testvéreinek van szánva; itt az anarchia „a népélet ... a rossz szenvedélyek ... teljes szabadjára engedésévé" válik, de ennek az anarchiának a kebelében titkos irányító elem van — ugyanezek a testvérek; csupán néhány homályos utalást kapnak a Loyolától lopott alliance-ista erkölcsről; annak szükségességét, hogy ne hagyjanak kőt kövön, éppen csak megemlítik nekik, mert ezek filiszteri előítéleteken nevelkedett nyugatiak, és némi kíméletre szorulnak. Azt mondják nekik, hogy az igazságot, amely az igazi anarchiára még fel nem készült szemeknek túlságosan káprázta tó, teljes egészében az orosz szekció programjában fogják előttük felfedni. Csakis a született anarchistákhoz, a kiválasztott néphez, a maga ifjúságához, szent Oroszország ifjúságához mer a próféta nyíltan szólni. Ott az anarchia az egyetemes pándestrukció; a forradalom előbb egyéni, majd kollektív gyilkosságok sorozata; az egyetlen cselekvési szabály a hatványozott jezsuita erkölcs; a forradalmár típusa a haramia. Ott az ifjúságot föltétlenül eltiltják a gondolattól és a tudománytól mint olyan világi elfoglaltságtól, amely arra csábíthatná, hogy kételkedjék a pándestruktív ortodoxiában. Azokat, akik makacsul kitartanának az elméleti eretnekségek mellett, vagy pedig vulgáris kritikával illetnék az egyetemes amorfizmus dogmáit, azokat a szent inkvizícióval fenyegetik. Az orosz ifjúság előtt a pápának már nem kell feszélyeznie magát, sem a lényegben, sem a formában. Nem tesz már lakatot a nyelvére. Az eszmék abszolút hiánya olyannyira dagályos zagyvaságban fejeződik ki, hogy groteszk voltának enyhítése nélkül lehetetlen franciául visszaadni. Nyelve még csak nem is az orosz, hanem a tatár, mint ezt egy orosz kijelentette. Ezek a sorvadt agyú emberkék borzongató szólamokkal fújják fel magukat, hogy saját szemükben forradalmár óriásoknak látsszanak. Ez a béka és az ökör története.[378]

Micsoda rettenetes forradalmárok! Meg akarnak semmisíteni és amorffá akarnak zúzni mindent, „abszolúte mindent", proskripciós listákat állítanak össze kiszemelt áldozataikról, akiknek tőrt, mérget, kötelet és revolvergolyót szánnak, sőt többeknek „kitépik majd a nyelvét", de meghajolnak

a cár fönsége előtt. Csakugyan, a cár, a hivatalnokság, a nemesség, a burzsoázia békén alhatik. Az Alliance nem a kialakult államok ellen harcol, azok ellen a forradalmárok ellen harcol, akik nem akarnak lealacsonyodni az ő tragikomédiájának statisztáivá. Béke a palotáknak, háború a kunyhóknak![379] Csernisevszkijt megrágalmazzák, „A Nép Ügye" szerkesztőit figyelmeztetik, hogy „a kezükben levő különböző gyakorlati eszközökkel" el fogják őket hallgattatni. Az Alliance lemészárlással fenyegeti mindazokat a forradalmárokat, akik nem tartanak vele. S ez az egyetlen része ennek a pándestruktív programnak, melynek végrehajtása megkezdődött. Most el fogjuk mondani az első ilyenfajta hőstettüket.

1869 áprilisában Bakunyin és Nyecsajev hozzákezdtek az oroszországi forradalom talajának előkészítéséhez. Leveleket, kiáltványokat és táviratokat küldtek Genfből Szentpétervárra, Kievbe és más városokba. Tudták azonban, hogy Oroszországba nem lehet leveleket, kiáltványokat és főként táviratokat küldeni anélkül, hogy a „harmadik ügyosztály" (a titkosrendőrség) ne vegyen róluk tudomást. Mindennek nem lehetett más célja, mint emberek kompromittálása. Ezek az emberek, akik nem kockáztattak semmit a maguk áldott Genf városában, gyáva mesterkedéseikkel számos személy letartóztatását okozták Oroszországban. Pedig figyelmeztették őket az általuk előidézett veszélyre. Kezünkben vannak a bizonyítékok, hogy egy oroszországi levélnek a következő passzusát közölték Bakunyinnal: „Az isten szerelmére, üzenjék meg Bakunyinnak, ha valami is szent előtte a forradalomban, hagyjon fel esztelen kiáltványai küldésével, amelyek üldöztetésekre, letartóztatásokra vezetnek több városban és minden komoly munkát megbénítanak." Bakunyin azt válaszolta, hogy ez nem igaz, és hogy Nyecsajev elment Amerikába. De, ahogy később látni fogjuk, Bakunyin titkos kódexe előírja, hogy „a különböző árnyalatú becsvágyókat és liberálisokat ... kompromittálni kell ... olymódon, hogy visszavonulásuk lehetetlenné váljék, s aztán fel kell őket használni". (Forradalmi katekizmus, 19. §*.)

Íme egy példa. 1869 április 7-én Nyecsajev azt írta Tomilova asszonynak, egy ezredes feleségének — a férj azóta belehalt bánatába az asszony letartóztatása miatt —, „hogy rengeteg tennivaló van Genfben" és sürgette őt, hogy küldjön oda egy komoly embert, akivel tárgyalhat. „Az ügy, amelyben meg kell egyeznünk, nemcsak a *mi tevékenységünket* érinti, hanem

---

* *V. ö. 405. old. — Szerk.*

egész Európáét. Itt a dolog forrásban van. Olyan levest főznek, amilyet egész Európa nem lesz képes kikanalazni. Siessen hát." Következik a genfi cím. Ez a levél nem érkezett meg a címzetthez; a titkosrendőrség a postán elfogta, s ezért tartóztatták le Tomilova asszonyt, aki csak a vizsgálat alatt szerzett tudomást a levélről (beszámoló a Nyecsajev-perről, Szentpétervári Újság, 1871., 187. sz.*).

Felhozunk még egy tényt, hogy kimutassuk, milyen elővigyázatossággal szervezte meg összeesküvését Bakunyin. Mavrickij, a kievi akadémia hallgatója, nevére címezve, felhívásokat kapott Genfből. Nyomban beszolgáltatta őket a kormányzatnak, amely sürgősen Genfbe küldött egy bizalmi embert, vagyis egy rendőrspiclit. Bakunyin és Nyecsajev szoros kapcsolatba léptek ezzel a dél-oroszországi küldöttel, szállították neki a felhívásokat és olyan személyeknek a címét, akiket Nyecsajev — úgymond — ismer Oroszországban, majd adtak neki egy levelet, amely nem lehetett más, mint megbízó- és ajánlólevél. („Szentpétervári Újság", 187. sz.)

1869 szeptember 3-án (új időszámítás szerint szeptember 15-én) Nyecsajev a genfi egyetemes forradalmi bizottság kiküldött megbízottjaként jelentkezett Moszkvában Uszpenszkijnál — egy fiatalembernél, akit külföldre távozása előtt ismert — és bemutatta neki a fentebb említett megbízólevelet. Közölte vele, hogy hasonló megbízólevelekkel fognak jönni az európai bizottság kiküldöttei Moszkvába, s ami őt illeti, neki az a küldetése, hogy „titkos társaságot szervezzen a tanulóifjúság körében . . ., népi felkelés szítására Oroszországban". Uszpenszkij ajánlására Nyecsajev, hogy biztos szállásra találjon, a mezőgazdasági akadémiára ment, amely a várostól elég távol esett, s érintkezésbe lépett Ivanovval, aki közismerten az ifjúság és a nép ügye iránt odaadóan lelkesedő diákok közé tartozott. Ekkortól a mezőgazdasági akadémia lett Nyecsajev tevékenységének központja. Először hamis néven mutatkozott be, elmondta, hogy sokat utazott Oroszországban, hogy a nép mindenütt kész a felkelésre, s ezt régóta meg is kezdte volna, ha a forradalmárok nem tanácsolják neki, hogy legyen türelemmel, míg teljesen kész nem lesz az ő nagy és hatalmas szervezetük, amely egyesíteni fogja Oroszország összes forradalmi erőit. Szorgalmazta Ivanovnál és más diákoknál, hogy lépjenek be ebbe a titkos társaságba, amelynek mindenható bizottsága nevében történik minden, de a bizottság összetételét és székhelyét titokban kell tartani a tagok előtt. Ez a bizottság

* Mindazok a Nyecsajev-perrel összefüggő tények, amelyeket idézünk, a „Szentpétervári Újság"-nak a perre vonatkozó közleményeiből származnak. Megadjuk az újságnak azokat a számait, melyekből idézünk. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

és ez a szervezet alkotja az *Egyetemes Unió, a forradalmi Alliance, a Nemzetközi Munkásszövetség* orosz ágazatát!*

Nyecsajev a föntebb említett „Néhány szó" című írás terjesztésével kezdte, hogy bizonyítsa a diákoknak, milyen nagy szerepet játszik Európában Bakunyin, a híres 1848-as forradalmár, a szibériai menekült, aki főmegbízottja a munkások ügyeinek, aki az Egyetemes Szövetség Főbizottságának megbízóleveleit aláírja, s hogy ez a hérosz tanulmányaik feladását tanácsolja nekik stb. Hogy a sírig tartó önfeláldozás hatásos példáját szemléltesse, felolvasta nekik Ogarjovnak, Bakunyin barátjának és Herzen „Kolokol"-ja[22] szerkesztőjének egyik költeményét, amelynek címe: *„A diák"*, s amelyet „ifjú barátjának, Nyecsajevnak" dedikált a költő.[380] Ez a vers Nyecsajevot mint a diák eszményi típusát ábrázolta, mint „a gyermekkora óta fáradhatatlan harcost"; Ogarjov eldalolta benne, hogy a tudomány eleven munkája hogyan tette elviselhetővé Nyecsajevnak ifjú évei kínszenvedéseit, hogy a nép iránti odaadása hogyan fokozódott, hogy a cár bosszúja, a bojárok rémítése által üldöztetve hogyan szentelte magát a nomád életnek (szkitanyije, kóborlás); hogyan ment zarándokútra, hogy napkeltétől napnyugtáig kiáltsa a parasztoknak: gyülekezzetek, keljetek fel bátran stb. stb.; hogyan fejezte be életét kényszermunkával a szibériai hómezőkön; hogyan maradt ez az ifjú, aki nem volt képmutató, egész életében hű a harchoz; s hogy utolsó leheletéig ezt ismételte: Az egész népnek meg kell hódítania földjét és szabadságát! — Ezt az alliance-ista költeményt 1869 tavaszán nyomatták ki, amikor Nyecsajev Genfben szórakozott. Kötegszámra szállították Oroszországba, más proklamációkkal együtt. Úgy látszik, hogy már e költemény lemásolásának ténye azzal a tulajdonsággal bírt, hogy az új hívőket áldozatkészségre ihlesse, mert Nyecsajev a bizottság utasítására minden újonnan felavatott taggal lemásoltatta és továbbadatta (több vádlott tanúvallomása).

Úgy látszik, a zene az egyetlen, amely elkerülheti azt az amorfizmust, amelyre az egyetemes pándestrukció az összes művészeteket és az összes tudományokat ítélni fogja. Nyecsajev, a bizottság nevében, elrendelte a

* Meg kell jegyeznünk, hogy az orosz nyelvben a szövetség, unió, egyesülés (obscsesztvo, szojuz, tovariscsesztvo) szók többé-kevésbé rokonértelmű szavak, s ezeket gyakran megkülönböztetés nélkül használják. Ugyanígy az Internacionálé szót többnyire az egyetemes (vszemirnij) szóval fordítják. Az orosz sajtóban a „Nemzetközi Szövetség"-et tehát gyakran olyan szavakkal fordítják, amelyeket franciául éppúgy az „Egyetemes Alliance" szavakkal is lehetne visszaadni. A kifejezéseknek ezt az összekeveredését kihasználva sikerült Bakunyinnak és Nyecsajevnak Szövetségünk nevével visszaélve majd száz fiatalembert romlásba döntenie. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

propaganda támogatását *forradalmi zenével*, s igyekezett dallamot találni a költészet e remekművéhez, hogy az ifjúság elénekelhesse. („Szentpétervári Újság", 190. sz.)

A haláláról terjesztett misztikus legenda ellenére célozgatott arra is, hogy Nyecsajev talán még életben van, sőt, a titoktartás pecsétjével azt is mesélte, hogy Nyecsajev mint munkás az Urálban tartózkodik és ott munkásszövetségeket alakított. („Szentpétervári Újság", 202. sz.) Ezt a kinyilatkoztatást főképp a „semmirekellők" — vagyis azok előtt hangoztatta, akik munkásszövetségek alapítására gondoltak —, avégett, hogy bámulatot keltsen bennük e mesébe illő hérosz iránt. Végül, amikor a szentpétervári erődből történt képzelt szökéséről és a szibériai poétikus haláláról szóló legendák kellőképpen előkészítették az elméket, s amikor azt hitte, hogy a felavatottak a hittant eléggé megemésztették, végrehajtotta evangéliumi feltámadását s kijelentette, hogy ő az, Nyecsajev személyesen! De ezúttal többé nem a hajdani Nyecsajev volt, akit a tanúk és a vádlottak vallomásai szerint a szentpétervári diákok nevetségessé tettek és megvetettek; ez a Nyecsajev már az egyetemes forradalmi bizottság teljhatalmú küldötte volt. Átváltozásának csodáját Bakunyin művelte. Nyecsajev eleget tett az általa propagált szervezet szabályzatában követelt összes feltételeknek; „kitüntette magát akcióival, melyeket a bizottság ismer és méltányol"; Brüsszelben megszervezte és irányította az internacionalisták egyik jelentős sztrájkját; a belga bizottság delegálta a genfi Internacionáléhoz, ahol találkozott Bakunyinnal, s minthogy — saját kifejezése szerint — „nem szeretett megpihenni babérjain", visszatért Oroszországba, hogy megkezdje „a forradalmi akciót". Bizonygatta azt is, hogy vele együtt tizenhat orosz menekültből álló egész vezérkar jött Oroszországba.*

Úgy látszik, Uszpenszkijt, Ivanovot és négy vagy hat más fiatalembert kivéve nem is tudott Moszkvában mást mindezekkel a bűvészkedésekkel megejteni. A felavatottak közül négyen utasítást kaptak új hívek toborzására s arra, hogy köröket és kis szekciókat szervezzenek. A szervezési terv megtalálható a per dokumentumai között; majdnem minden pontjában azonos a titkos Alliance-éval. A „szervezet általános ügyviteli szabályzatát" a törvényszék ülésén felolvasták és a főbb beavatottak közül egyik sem tagadta annak hiteles voltát; egyébként a Bakunyin és Nyecsajev által szerkesztett „Népbíróság" 2. száma elismerte a következő cikkelyek hitelességét:

„A szervezet az egyén iránti *bizalmon* alapul. — Egyik tag sem tudja,

* Az orosz menekültek közül senki sem tért vissza Oroszországba, s egész Európában alig lehetett volna tizenhat orosz politikai menekültet felhajtani. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

hogy melyik fokozathoz tartozik, azaz hogy milyen távol vagy közel van a központhoz. – *A bizottság utasításainak feltétlen engedelmességgel, minden ellenvetés nélkül kell eleget tenni.* – Lemondás minden tulajdonról a bizottság javára, amely rendelkezhet fölötte. – Minden tag, aki ügyünknek bizonyos számú új hivőt toboroz, s tényekkel bizonyítja erőinek és képességeinek fokát, tudomást szerezhet ezekről az előírásokról, és később, többkevesebb teljességgel a társaság szervezeti szabályzatáról is. Az erőknek és képességeknek a fokát a bizottság dönti el."

Hogy megtévessze a moszkvai tagokat, Nyecsajev azt mondta nekik, hogy Szentpétervárott a szervezet már óriási, holott valójában ott egyetlen kör vagy szekció sem létezett. Egy feledékeny pillanatában így kiáltott fel az egyik felavatott előtt: „Pétervárott hűtlenek voltak hozzám nők módjára és elárultak rabszolgák módjára." Pétervárott, éppen ellenkezőleg, azt mondotta, hogy Moszkvában bámulatosan halad a szervezés.

Mivel Moszkvában azt kívánták, mutasson nekik egy bizottsági tagot, Nyecsajev egy fiatal pétervári tisztet, aki érdeklődött a diákmozgalom iránt, meghívott, hogy menjen vele Moszkvába és nézze meg a köreit. A fiatalember beleegyezett és Nyecsajev útközben felszentelte „a Nemzetközi Szövetség genfi bizottságának rendkívüli küldöttévé"; – „önt nem fogadhatják be", mondta neki, „a mi összejöveteleinken, minthogy nem tag, ám itt van egy megbízólevél, amely igazolja, hogy ön a Nemzetközi Szövetség tagja, s mint ilyent, be fogják fogadni." A megbízólevél francia bélyegzővel volt ellátva, mely így szólt: „E levél birtokosa a Nemzetközi Szövetség megbízott képviselője." A többi vádlott vallomása szerint Nyecsajev elhitette velük, hogy ez az ismeretlen „a genfi forradalmi bizottság igazi ügynöke". („Szentpétervári Újság", 225. és 226. sz.)

Dolgov, Ivanov barátja, tanúsítja, hogy „Nyecsajev – a titkos társaságról szólva, melyet abból a célból szerveztek, hogy támogassa a népet felkelés esetén és olymódon irányítsa a lázadást, hogy az sikeresnek bizonyuljon – a Nemzetközi Szövetségről is beszélt, s azt mondta, hogy Bakunyin az összekötő kapcsolat köztük és az Internacionálé között" (198. sz.). – Ripman igazolja, hogy „Nyecsajev, aki el akarta őt téríteni a szövetkezetek létesítésének eszméjétől, azt mondta neki, hogy Európában fennáll a Nemzetközi Munkásszövetség, s hogy az Internacionálé céljának eléréséhez elegendő belépni ebbe a társaságba, amelynek egyik szekciója már létezik Moszkvában" (198. sz.). A későbbiekben látjuk a tanúvallomásokból, hogy Nyecsajev az Internacionálét titkos társaságnak, a maga társaságát pedig az Internacionálé egyik ágazatának tüntette fel. Ezért biztosította az avatottakat arról is, hogy az ő moszkvai szekciójuk az Internacionáléhoz hasonlóan

nagyarányú sztrájkokkal és egyesületekkel fog színre lépni. Amikor Ripman vádlott kérte tőle a társaság programját, Nyecsajev felolvasott neki a társaság céljairól néhány passzust egy francia röplapból; a vádlott úgy értette, hogy ez a röplap az Internacionálé programja és hozzáfűzte: „minthogy sokat beszéltek erről a társaságról a sajtóban, nem láttam semmi különösebben büntetendőt Nyecsajev javaslatában". Az egyik fővádlott, Kuznyecov, azt mondja, hogy Nyecsajev felolvasta a Nemzetközi Szövetség programját (181. sz.); a fivére azt vallja, „látta, hogy másoltak fivérénél egy francia röplapot, amely egy társaság programja vagy szervezeti szabályzata lehetett" (202. sz.). — Klimin vádlott kijelenti, hogy neki felolvasták „a Nemzetközi Szövetség programját, Bakunyinnak néhány sornyi utóiratával együtt . . . de amennyire emlékszem, ez a program nagyon általánosan volt megfogalmazva, úgy hogy a cél elérésének eszközeiről nem beszélt, általánosságban beszélt az egyenlőségről" (199. sz.). Gavrisev vádlott magyarázata szerint a „francia röplap, amennyire értelme felfogható volt, a szocializmus ama képviselőinek elveit fejtette ki, akik Genfben kongresszust tartottak". Végül Szvjatszkij vádlott vallomása teljes fényt derít arra, mi is volt ez a rejtélyes francia röplap: a házkutatáskor találtak nála egy franciául írt röplapot, ezzel a címmel: „A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja"; „sokat beszéltek az újságokban a *Nemzetközi Szövetségről*", jelentette ki Szvjatszkij, „s érdekelt engem *annak* programja, kizárólag elméleti célból." („Szentpétervári Újság", 230. sz.) Ezek a vallomások azt bizonyítják, hogy az Alliance titkos programját adták oda kéziratban az Internacionálé programjaként. Hogy az egyetemes forradalmi bizottság — e bizottság kiküldöttének mondta magát Nyecsajev — és az Alliance központi irodája (B. polgártárs) egy és ugyanaz, ez bebizonyosodott Uszpenszkij fővádlott vallomása alapján, aki kijelentette, hogy a kör összejöveteleinek valamennyi jegyzőkönyvét összegyűjtötte, „avégett, hogy jelentést küldjön Bakunyinnak Genfbe". Prizsov, az egyik fővádlott vallomása szerint Nyecsajev utasítást adott neki, hogy utazzon Genfbe, s vigyen jelentést Bakunyinnak.

Hely hiányában nem soroljuk fel Bakunyin ügynökének a perben kiderült összes hazugságait, ostobaságait, szélhámosságait és erőszakoskodásait. Csak a legszembeszökőbb vonásokat emeljük ki.

Ebben a szervezetben minden rejtély volt. Dolgov azt mondja, „hogy mielőtt belépett a társaságba, meg akarta ismerni annak szervezetét és eszközeit; Nyecsajev azt válaszolta neki, hogy ez titok és majd később megtudja". („Szentpétervári Újság", 198. sz.) — Amikor a tagok kérdéseket mertek feltenni, Nyecsajev elhallgattatta őket, mondván, hogy a szervezeti sza-

bályzat szerint senki sem tudhat semmit, mielőtt valamely akcióval nem tüntette ki magát (199. sz.). — „Mihelyt beleegyeztünk abba, hogy a társaság tagjai legyünk", jelenti ki az egyik vádlott, „Nyecsajev elkezdett terrorizálni minket a szerinte létező és bennünket irányító bizottság hatalmával és erejével; azt mondta, hogy a bizottságnak megvan a maga rendőrsége, s ha valaki nem tartaná meg szavát vagy ellenszegülne azok parancsának, akik *magasabban állnak* a mi körünknél, a bizottság bosszút fog érte állni." A vádlott megvallja, „hogy amikor észrevette Nyecsajev szélhámosságait, közölte vele, hogy szándékában áll teljesen visszavonulni ettől az ügytől, s hogy egészsége helyreállítása végett a Kaukázusba akar menni. Nyecsajev kijelentette neki, hogy ezt nem teheti meg, s hogy a bizottság halállal büntetheti, ha el merné hagyni a társaságot; ugyanakkor megparancsolta neki, hogy menjen el egy összejövetelre, ott beszéljen a titkos társaságról hívek toborzása végett és olvassa fel a Nyecsajev haláláról szóló költeményt. Amikor a vádlott megtagadta az engedelmességet, Nyecsajev megfenyegette: Ön nem azért van itt, hogy vitatkozzon, kiáltott fel, Ön ellenvetés nélkül engedelmeskedni tartozik a bizottság parancsainak" (198. sz.). — Ha ez csak elszigetelt eset lett volna, még kétségbe vonhatnók; de több vádlott, akik nem érintkezhettek egymással, pontosan ugyanezt tanúsítja. — Egy másik kijelenti, hogy a kör tagjai, amikor észrevették, hogy becsapták őket, ki akartak lépni a társaságból, de nem merték megtenni a bizottság bosszújától való félelmükben (198. sz.).

Az egyik tanú, a vád alatt álló barátainak egyikéről szólva, ezt mondja: Florinszkij vádlott már nem tudta, hogyan szabaduljon meg Nyecsajevtól, aki nem hagyta dolgozni; a tanú tanácsolta barátjának, hogy hagyja el Moszkvát és húzódjon vissza Pétervárra, de Florinszkij azt válaszolta neki, hogy Nyecsajev éppúgy meg fogja őt találni Pétervárott, mint Moszkvában; hogy Nyecsajev számos fiatalember meggyőződését erőszakosan, megfélemlítéssel befolyásolta, s úgy látszott, Florinszkij attól félt, hogy Nyecsajev denunciálni fogja. „Azt mondták, s magam is hallottam, vallotta Lihutyin, hogy Nyecsajev külföldről igen éles hangú leveleket küldött ismerőseinek, hogy kompromittálja és letartóztattassa őket. Az ilyen viselkedés jellemének egyik vonása volt" (186. sz.). — Jenyiserlov még azt is kijelenti, hogy ő Nyecsajevot a kormányzat ügynökének kezdte tekinteni.

Az egyik kis körnek az ülésén, egy Klimin nevű tag, válaszolva annak az ismeretlennek, aki a bizottság kiküldötte gyanánt vett részt az ülésen, s aki elégedetlenségét fejezte ki a kör magatartása miatt, azt mondta, „hogy ők is elégedetlenek; kezdetben azt mondták az újoncoknak, hogy minden szekció többé vagy kevésbé függetlenül cselekedhet anélkül, hogy tagjaitól

passzív engedelmességet követelnének; de később egészen másként történt és a bizottság úgyszólván rabszolgákként kezeli őket" (199. sz.). — Nyecsajev „Egyetemes Forradalmi Alliance, Orosz szekció. Hivatalos bélyegző" szöveggel lepecsételt papírdarabkákon osztogatta parancsait, s ezeket így fogalmazta meg: „A bizottság megparancsolja önnek...", hogy ezt meg azt hajtsa végre, menjen ide meg oda stb.

Egy kiábrándult fiatal tiszt el akarja hagyni a társaságot. Nyecsajev látszólag beleegyezik, de megváltást követel. Egy 6000 rubeles (körülbelül 20 000 frank) váltót kell szereznie Kolacsevszkij aláírásával. Kolacsevszkij – úgyszintén két nővére — 1866-ban, Karakozov merénylete idején hosszabb ideig le volt tartóztatva. Az itt tárgyalt esemény idején egyik nővére másodízben ült politikai vétség miatt börtönben. Az egész család a legszigorúbb rendőri megfigyelés alatt állt és Kolacsevszkij minden pillanatban várhatta letartóztatását. Nyecsajev kihasználta ezt a helyzetet; utasítására a föntebb említett fiatal tiszt hamis ürüggyel meghívta magához Kolacsevszkijt, s beszélgetésük során proklamációkat adott neki, melyeket az kíváncsiságból elfogadott. Alighogy Kolacsevszkij az utcára lépett, megszólítja egy tiszt, megparancsolja, hogy kövesse, kijelenti, hogy ő a harmadik ügyosztály (titkosrendőrség) alkalmazottja, s tudja, hogy Kolacsevszkij birtokában lázító felhívások vannak. Márpedig ez egymagában több mint elegendő arra, hogy valakit évekre előzetes letartóztatásba vessenek és kényszermunkára küldjenek, ha olyan balszerencsés, hogy politikai ügyben már kompromittálva volt. A harmadik ügyosztály úgynevezett ügynöke felszólítja Kolacsevszkijt, szálljon be a kocsiba és ott felajánlja neki, hogy váltsa meg magát egy 6000 rubeles váltó azonnali aláírásával. Minthogy választania kellett a tiszt ajánlata és a szibériai száműzetés kilátása között, Kolacsevszkij aláírta a váltót. Másnap egy másik fiatalember, Nyegreszkul, aki értesült erről az ügyről, gyanakodott, hogy Nyecsajevnak része volt benne; nyomban megkereste a harmadik ügyosztály állítólagos ügynökét és számonkérte tőle csalását. Az mindent tagadott; a váltót eldugták és nem is került elő csak később, a házkutatások alkalmával. Az összeesküvés felfedezése miatt Nyecsajevnak szöknie kellett, s nem állt módjában a váltó behajtása. — Nyegreszkul régóta ismerte Nyecsajevot. Genfben áldozatul esett egyik szélhámosságának. Majd Bakunyin próbálta Nyegreszkult beszervezni, akitől később 100 rubelt zsaroltak ki (230. sz.). Végül Nyecsajevnak sikerült Nyegreszkult, aki pedig ki nem állhatta és minden aljasságra képesnek tartotta, úgy kompromittálni, hogy letartóztatták. Nyegreszkul a börtönben meghalt.

Láttuk, hogy Ivanov az elsők közé tartozott, akiket Nyecsajev toborzott. A moszkvai mezőgazdasági akadémia egyik legkedveltebb és legbefolyáso-

sabb hallgatója volt. Önfeláldozóan fáradozott diáktársai sorsának megjavításán, segélypénztárakat és olyan étkezdéket szervezett, amelyekben ingyen adtak élelmet szegény diákoknak, s amelyek ürügyül szolgáltak összejövetelekre, ahol megvitatták a társadalmi kérdéseket. Minden szabad idejét az akadémia környékén lakó parasztgyermekek tanításának szentelte. Diáktársai tanúsítják, hogy mindezt szenvedéllyel tette, utolsó garasát is odaadta és gyakran a meleg ételről is lemondott.

Ivanovot megdöbbentette Nyecsajev és Bakunyin terrorista felhívásainak badarsága. Nem tudta megérteni, hogy a bizottság miért rendelte el a „Néhány szó"-nak, Ogarjov „Halotti ének"-ének, a „Népbíróság"-nak, végül pedig Bakunyin „Felhívás az orosz nemességhez" című, teljességgel arisztokratikus proklamációjának terjesztését.* Kezdte türelmét veszteni és kérdezősködni kezdett, hogy hol is van a bizottság, mit is csinál, miféle is ez a bizottság, amely folyvást igazat ad Nyecsajevnak, a többi tagot pedig elmarasztalja. Kijelentette, hogy látni szeretne valakit ebből a bizottságból; megszerezte rá a jogot, minthogy maga Nyecsajev emelte őt olyan fokra, amely a titkos Alliance nemzeti bizottságaihoz tartozó tagokénak felel meg. Ekkor evickélt ki Nyecsajev a bajból olymódon, hogy eljátszatta a föntebb leírt komédiát a genfi Internacionálé állítólagos megbízottjával.

Egy napon Nyecsajev elrendelte, hogy a diákok kölcsönös segélypénztárának szánt pénzt szolgáltassák ki a bizottságnak. Ivanov tiltakozott, amiből veszekedés támadt. Más bajtársak rábírták, hogy vesse alá magát a bizottság döntésének, minthogy elfogadták a szervezeti szabályzatot, amely megköve-

---

* Szemelvények Bakunyinnak „Felhívás az orosz nemességhez" c. proklamációjából: „Miféle kiváltságokat kaptunk azért, hogy a XIX. század első évtizedeiben mi voltunk az alapjáig annyiszor megrendült trón támaszai; hogy 1848-ban, az egész Európára rászabadult népőrület viharai idején fennkölt tetteinkkel megóvtuk az orosz birodalmat a szocialista utópiáktól, amelyek elárasztással fenyegették? . . . Mit juttattak nekünk azért, hogy megmentettük a birodalmat a feldarabolástól, elfojtottuk Lengyelországban a tűzvész lángjait, amelyek egész Oroszországot pusztulással fenyegették; hogy mind ez ideig erőink kímélése nélkül és párját ritkító bátorsággal azon munkálkodtunk, hogy megsemmisítsük a forradalmi elemeket Oroszországban? — Hát nem közülünk származott-e Mihail Muravjov, ez a vitéz férfiú, akit maga II. Sándor, még elmegyengesége ellenére is, a haza megmentőjének nevezett? — Mit adtak nekünk mindezért? Mindezekért a felbecsülhetetlen szolgálatokért kifosztottak minket mindabból, amivel bírtunk . . . Mostani felhívásunk *az orosz nemesség* régóta *készenlétben álló és megszervezett nagy többségének* a kiáltványa . . . Érezzük erőnket jogunk tudatában, s merészen arcába dobjuk a kesztyűt a zsarnoknak, a német kishercegnek, Szaltikov-Romanov II. Sándornak, és nemes lovagi küzdelemre hívjuk ki, *amelynek 1870-ben kell elkezdődnie* Rurik leszármazottai és a független orosz nemesség között."

„Muravjov, ez a vitéz férfiú", senki más, mint Lengyelország hóhéra. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

teli ezt az engedelmességet. Ivanov engedett a rábeszélésnek és kénytelen-kelletlen teljesítette a parancsot. E pillanattól Nyecsajev azon mesterkedett, hogy megszabaduljon ettől az embertől, akiről valószínűleg úgy vélekedett, hogy mint doktrinér forradalmárt el kellene tenni láb alól. Elméleti beszélgetésekbe elegyedett Uszpenszkijjal azoknak a hűtlen tagoknak a megbüntetéséről, elpusztításáról, akik ellenszegülésükkel bajba keverhetik és romlásba dönthetik az egész óriási titkos szervezetet.

Az a mód, ahogyan Nyecsajev a titkos társaságát vezette, alkalmas volt arra, hogy kétségeket támasszon a szervezet komolyságát illetően. A szekcióknak rendszeresen meg kellett tartaniok üléseiket avégett, hogy megvizsgálják az összes hallgatók akadémiai névsorait és megjelöljék azokat a diákokat, akiket a beszervezésre alkalmasnak ítélnek, s hogy felkutassák a pénzszerzés módjait. Az egyik mód a gyűjtőív volt olyan „diákok számára, akik szenvedtek", vagyis akiket közigazgatásilag száműztek; ezeknek az íveknek a hozadéka egyenesen a bizottságnak — Nyecsajevnak — a zsebébe vándorolt. Be kellett szerezni mindenfajta öltözéket, amelyeket biztos helyen őriztek, és amelyek Nyecsajevnak, szökésekor, álöltözetként szolgáltak. De a fő foglalatosság a „Halotti ének"-nek és a fent idézett proklamációknak a lemásolásából állott. Az összeesküvőknek a lehető legpontosabban le kellett írniok mindazt, ami összejöveteleiken elhangzott, s Nyecsajev megfenyegette őket a bizottsággal, amelynek mindenütt megvannak a besúgói, ha valamit eltitkolni merészelnének. Mindegyiküknek írásbeli beszámolót kellett vinnie a maga csoportjába mindarról, amit az összejövetelek közötti időben csinált, s mindezekből a beszámolókból összefoglaló jelentést kellett készíteni, hogy elküldjék Bakunyinnak.

Mindez a gyermeteg és inkvizítori gyakorlat arra indította Ivanovot, hogy még a bizottság létezésében és e szervezet annyira magasztalt hatalmában is kételkedjék; kezdte sejteni, hogy mindez csak az emberek képtelen kihasználására és gigászi hazugságokra szorítkozik, s bizalmas barátainak megvallotta, hogy ha az ügy továbbra sem fog előrehaladni és ha csupán ezekkel a sületlenségekkel fogják őket foglalkoztatni, akkor szakít Nyecsajevval és ő maga hoz létre egy komoly szervezetet.

Ekkor Nyecsajev erélyes lépésre szánta el magát; utasítást adott, hogy függesszék ki proklamációit a diákok étkezdéiben. Ivanov látta, hogy e proklamációk kiragasztása az étkezdék bezárására, az összejövetelek betiltására és a legjobb hallgatók szétszórására fog vezetni. Ezért ellene szegült az utasításnak. (S valóban ez történt: a diákok étkezdéjét bezárták, és a kezelésével megbízott valamennyi ifjút száműzték.) Emiatt viszályra került sor, Nyecsajev a maga sztereotip szólamát ismételgette: „Ez a bizottság parancsa!"

Ivanov kétségbeesése tetőfokra hág. 1869 november 20-án felkeresi a szekció egyik tagját, Prizsovot, és kijelenti neki, hogy kilép ebből a társaságból; Prizsov közli ezt a nyilatkozatot Uszpenszkijjal, aki viszont sürgősen továbbadja Nyecsajevnak, s néhány óra múlva ez a három személy összeül Kuznyecovnál, ahol Nyikolajev is lakott. Itt Nyecsajev kijelenti, hogy meg kell büntetni Ivanovot, amiért fellázadt a bizottság parancsai ellen és meg kell szabadulni tőle, nehogy még többet árthasson. Amikor úgy látszik, hogy Kuznyecov, Ivanov kebelbarátja, nem érti meg Nyecsajev szándékát, utóbbi kijelenti, hogy meg kell ölni Ivanovot. Prizsov, Kuznyecovhoz fordulva, felkiált: Nyecsajev bolond, meg akarja ölni Ivanovot, meg kell ebben akadályozni. Nyecsajev a szokásos szólammal vetett véget habozásuknak: „Ti is fel akartok lázadni a bizottság parancsai ellen? Ha másként nem lehet megölni, hát jó, akkor bemegyek ma éjjel Nyikolajevval a szobájába és megfojtjuk." Majd azt javasolta, hogy el kell csalni Ivanovot éjjel az akadémia parkjában levő grottába, azzal az ürüggyel, hogy kiástak egy régóta eldugott nyomdát, és ott kell meggyilkolni.

Így maga Nyecsajev elismerte ebben a döntő pillanatban Ivanov hűségét. Biztos volt abban, hogy Ivanov, kilépési szándéka ellenére, el fog jönni, hogy segítsen kiásni a nyomdát; hogy nem képes árulásra, mert ha az lett volna a szándéka, megtette volna kilépési nyilatkozata előtt, vagy nyomban utána. Ha Ivanov denuncialni akarta volna őt a rendőrségnek, akkor alkalma kínálkozott őket tettenéréskor elfogatni. Éppen ellenkezőleg; Ivanov boldog volt, hogy végre pozitív bizonyítékot találhat e szervezet létezésére, kézzelfogható jelet arra, hogy a szervezet rendelkezik valamiféle cselekvési eszközökkel, még ha ezek csak nyomdai betűk is. Megfeledkezve mindazokról a fenyegetésekről, amelyeket Nyecsajev a hűtlenekkel szemben annyiszor hangoztatott, sietve otthagyta barátját, akivel éppen teázott —, s akinél Nyecsajev parancsára Nyikolajev őt felkereste —, és eleget tett a hívásnak.

Az éj homályában Ivanov gyanútlanul közeledik a grottához. Hirtelen egy kiáltás hangzik fel; valaki ráugrik hátulról. Szörnyű küzdelem bontakozik ki, nem hallani mást, mint Nyecsajev üvöltéseit és áldozatának nyögéseit, akit kezével fojtogat; majd egy lövés következik és Ivanov holtan terül el. Nyecsajev revolvergolyója a fején találta. „Gyorsan, köteleket, köveket", kiáltja Nyecsajev, miközben átkutatja a holttest zsebeit, hogy kiszedje belőlük az iratokat és a pénzt. Aztán bedobják egy tóba.

Kuznyecovhoz visszatérve a gyilkosok hozzáláttak bűncselekményük nyomainak eltüntetéséhez. Nyecsajev véres ingét elégették. A bűntársak komorak és levertek voltak. Hirtelen egy második revolverlövés dördül el és a golyó Prizsov füle mellett süvít el. Nyecsajev azzal mentegetődzik, hogy

„meg akarta mutatni Nyikolajevnak, hogyan működik a revolver". A tanúk egyhangúlag azt vallják, hogy ez újabb merénylet volt. Nyecsajev meg akarta ölni Prizsovot, mert az délelőtt tiltakozni merészelt Ivanov meggyilkolása ellen.

Tüstént utána Nyecsajev sürgősen elhagyja Moszkvát, hogy Kuznyecovval együtt Pétervárra menjen, miután a moszkvai teendőket Uszpenszkijra bízta. Pétervárott úgy tesz, mintha még mindig a szervezetével foglalkozna; ámde Kuznyecov elképedve látja, hogy itt még kevésbé van szervezet, mint Moszkvában. Ekkor bátorkodik megkérdezni Nyecsajevot: „Hol van hát a bizottság? Netán te lennél az, véletlenül?" — Nyecsajev még tagad és biztosítja őt, hogy a bizottság létezik. Visszatér Moszkvába és bevallja Nyikolajevnak, hogy miután Uszpenszkijt már letartóztatták, hamarosan az összes többit is le fogják tartóztatni, s hogy ő „nem is tudja már, mit tegyen". Ekkor Nyikolajev, a leghívebb híve, rászánja magát, hogy megkérdezze tőle, létezik-e a valóságban az a híres bizottság, vagy pedig egyedül Nyecsajev annak megtestesítője. — „Anélkül, hogy erre a kérdésre határozott választ adott volna, azt mondta nekem, hogy amikor ilyen ügybe kell embereket bevonni, akkor minden eszköz megengedett, s hogy ezt a szabályt fogadják el külföldön is, ezt a szabályt *követi Bakunyin* éppúgy, mint mások, és ha ilyen emberek alávetik magukat ennek a szabálynak, akkor egészen természetes, hogy ő, Nyecsajev ugyanilyen módon jár el" (181. sz.). Majd utasítja Nyikolajevot, menjen Prizsovval Tulába, s egy munkástól, aki Nyikolajevnak régi barátja volt, csikarjon ki csellel egy útlevelet. Később ő maga is Tulába megy, ahol megkéri Alekszandrovszkaját, hogy kísérje el Genfbe; erre neki okvetlenül szüksége van.

Alekszandrovszkaja az 1861-es és 1862-es zavargások idején bajba keveredett; még börtönbe is vetették, ahol erősen kifogásolható magatartást tanúsított. Egy őszinteségi rohamában megírta vallomását a bíráinak, s ez a vallomás sok személyt kompromittált. Azóta egy vidéki városban volt internálva, rendőri felügyelet alatt. Alekszandrovszkaja félt, hogy nem kaphat útlevelet, ezért Nyecsajev, nem tudni hogyan, szerzett neki. Elgondolkoztató, hogy Nyecsajev miért keresett kíséretül egy olyan asszonyt, akinek a társasága egymagában elegendő lett volna ahhoz, hogy a határon letartóztassák. Mindazonáltal, Alekszandrovszkaja oldalán, épen és egészségesen megérkezett Genfbe; és míg szerencsétlen áldozatait zárkába vetették, ő és Bakunyin hozzáláttak a „Népbíróság" második számának gyártásához. Bakunyin, aki felettébb büszke volt arra, hogy a „Journal de Genève" megemlítette a Nyecsajev-féle összeesküvést és annak irányítását neki tulajdonította, megfeledkezett arról, hogy az ő „Népbíróság"-át állítólag Moszkvában adják

ki, s beleiktatott egy egész oldalt a „Journal de Genève" cikkéből, franciául. Mihelyt az újság teljesen elkészült, Alekszandrovszkaját megbízták, hogy egyéb proklamációkkal együtt juttassa el Oroszországba. A határon a harmadik ügyosztály egyik ügynöke, aki várta Alekszandrovszkaját, elvette tőle paksamétáját. Letartóztatása után az asszony átadott neki egy listát olyanoknak a nevével, akiket csakis Bakunyin ismerhetett. — A Nyecsajev-ügy egyik vádlottja és Nyecsajev egyik legbizalmasabb embere azt vallotta a törvényszék előtt, hogy „azelőtt tisztességes embernek tartotta Bakunyint, és nem tudja megérteni, hogy ő meg a többiek hogyan tehették ki ilyen aljas módon ezt az asszonyt a letartóztatásnak".

Ha Bakunyin fel is mentette magát az alól, hogy Oroszországba menjen és személyesen irányítsa a nagy forradalmat, amelynek küszöbönálló kitörését jövendölte, Európában úgy dolgoztatott, mintha „testében sátán" lakoznék. A locle-i „Progrès", az Alliance svájci sajtóorgánuma, hosszú szemelvényeket közölt a „Népbíróság"-ból. Guillaume felmagasztalta benne a nagy orosz szocialisták nagy sikereit és kijelentette, hogy a politikától való tartózkodás bakunyini programja azonos a nagy orosz szocialistákéval.* A la-chaux-de-fonds-i kongresszuson, amikor Utyin megpróbálta leleplezni Nyecsajev gyalázatos cselekményeit, Guillaume a szavába vágott, mondván, hogy ezekről az emberekről beszélni kémkedéssel egyértelmű. Ami Bakunyint illeti, ő olyanformán írt a „Marseillaise"-be, mint aki éppen „hosszú útról tért vissza, távoli országokból, ahová nem jutnak el a szabad újságok"[382], hogy így elhitesse, miszerint Oroszországban olyan forradalmi fordulat következett be, hogy jelenléte ott szükségessé vált.

Most elérkezünk az orosz Alliance tragikomédiájának kibogozásához. Herzen 1859-ben egy fiatal orosztól 25 000 frank összegű hagyatékot kapott oroszországi forradalmi propaganda céljaira.[383] Ezt az összeget Herzen nem akarta senkinek sem átadni, Bakunyinnak mégis sikerült őt behálóznia és megszereznie tőle az összeget azon a címen, hogy Nyecsajev egy nagy és hatalmas titkos társaság képviselője. Nyecsajev tehát úgy hitte, joga van követelni osztályrészét; de a két nemzetközi testvér, akiknek egyetértését Ivanov meggyilkolása nem tudta megbontani, e pénzkérdésben viszálykodni kezdtek. Bakunyin megtagadta Nyecsajev kérését. Nyecsajev elhagyta Gen-

* 1868-ban, alig két évvel a la-chaux-de-fonds-i kongresszus előtt, ahol az alliance-isták a politikai tartózkodásra vonatkozó doktrínájukat jóváhagyatták, Bakunyin — a francia munkások politikai tartózkodását kifogásolva — Chassin „Démocratie"-jában ezt írta: „A politikai tartózkodás ostobaság, amit gazfickók találtak ki tökfilkók becsapására."[381] — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

fet és 1870 tavaszán Londonban egy orosz újságot adott ki, a „Kommuna" (Obscsina)[384] címmel, s ebben nyilvánosan követelte Bakunyintól annak a tőkének a maradékát, melyet az azóta elhunyt Herzentől kapott. Láthatjuk ebből, hogy a nemzetközi testvérek „sohasem támadják egymást, s nem teregetik ki *viszályaikat* a nyilvánosság előtt".

A „Népbíróság" második számának első cikke ismét egy gyászéneket tartalmaz költői prózában erről a mindig halott és mindig élő hősről: Nyecsajevről. Ezúttal a hőst a zsandárok fojtották meg, akik Szibériába kísérték. Tambovban tartóztatták le, amikor munkásnak álcázva ivott egy kocsmában. Ez a letartóztatás — írja a cikk — rendkívüli izgalmat keltett kormánykörökben. Nem is beszéltek másról, csak az „álruhába öltözött Nyecsajevről ... besúgásokról ... titkos társaságokról ... bakunyinistákról ... forradalomról". Nyecsajev halála alkalmával Perm kormányzója táviratot küld Pétervárra; ezt a táviratot szó szerint idézik. Egy másik távirat, amelyet ugyancsak szó szerint idéznek, a harmadik ügyosztálynak szólt, és a „Népbíróság" tudja, hogy „a rendőrfőnök, miután e táviratot megkapta, felugrott székéről és egész este gonosz mosoly ült arcán". Így halt meg Nyecsajev másodízben.

Bevallják Ivanov meggyilkolását, ami, úgymond, „a társaság bosszúja egy tagja ellen, amiért kötelezettségét nem teljesítette. Az ügy igazi munkásainak szigorú logikája nem torpanhat meg olyan tett előtt, amely sikerre viszi az ügyet, és annál kevésbé olyan tettek előtt, amelyek megmenthetik az ügyet és elháríthatják annak vesztét." Az „ügy sikere", Bakunyin szerint, nyolcvan fiatalember letartóztatása volt.

A második cikk, amelynek címe: „Aki nincs velünk, az ellenünk van", a politikai gyilkosság dicsőítését tartalmazza. Bár Ivanovot nem nevezik meg, az ő sorsát helyezik kilátásba mindazoknak a forradalmároknak, akik nem követik az Alliance-ot: „Elérkezett a válságos pillanat ... a két tábor között megkezdődtek a hadműveletek ... semlegesség nem lehetséges többé: középütt nem lehet maradni, hiszen aki két egymásra tüzelő ellenséges hadsereg között akarna maradni, akkor, amikor tüzet nyitnak egymásra, az céltalanul vállalja a halált, el kell esnie az egyik és a másik fél kartácsaitól, a védekezés lehetősége nélkül. Vagy a harmadik ügyosztály korbácsütéseit és kínzásait kell elszenvednie, vagy a mi revolvergolyóinktól elesnie." Következnek a látszólag ironikus köszönetnyilvánítások az orosz kormányzat címére, amiért „segített kibontakoztatni és gyors ütemben előmozdítani művünket, amely rohamléptekkel közeledik annyira áhított

vége felé". Abban az órában, amikor e két hős megköszöni a kormányzatnak, hogy sietteti „az annyira áhított véget", az úgynevezett titkos szervezet összes tagjai le voltak tartóztatva. — Majd a cikk újabb felhívást intéz. Az ő „karjuk tárva van minden friss és becsületes erő előtt", de figyelmeztetik ezeket az erőket, hogy ha egyszer magába zárta őket ez az ölelés, akkor a társaság minden követelésének alá kell vetniök magukat; „akkor a társaságból való minden kilépés, minden visszavonulás, amelyet bizonyos elveknek az igazságába és igazságosságába vetett hit hiányában tudatosan elkövetnek, az élők névsorából való törlésre vezet". S a mi két hősünk gúnyolódik a letartóztatottakon; ezek csak kis liberálisok; a szervezet igazi tagjait a titkos társaság védelmezi és nem hagyja őket elfogni.

A harmadik cikk címe: „*A jövendő társadalmi rendjének alapelvei*". Ez a cikk azt bizonygatja, hogyha a közönséges halandókat minden gondolatért, mely a jövendő társadalmi szervezetét érinti, úgy büntetik, mintha bűnt követnének el, ez csak azért van, mert a vezetők már mindent elrendeztek.

„A jelenlegi társadalmi rend megszűnése és az élet megújhodása új elvek segítségével csakis úgy érhető el, ha *a társadalmi lét minden eszköze a* **mi bizottságunk** *kezében összpontosul és a fizikai munka mindenki számára kötelezővé tétetik.*

A jelenlegi intézmények megdöntése után a bizottság nyomban mindent közös tulajdonnak fog nyilvánítani; elrendeli munkástársaságok (artelek) létesítését, s ugyanakkor közzétesz szakértők által készített statisztikai táblázatokat, amelyek megjelölik, hogy az adott helyen mely iparágak a legszükségesebbek, és melyek ütközhetnek akadályokba.

Bizonyos határidő elteltével, mely alatt a forradalmi változás és a nyomában járó elkerülhetetlen zűrzavar lezajlik, mindenkinek be kell lépnie saját választása szerint valamelyik artelbe... Mindazok, akik kellő ok nélkül elkülönülnek vagy nem csatlakoznak egy munkáscsoporthoz sem, nem formálhatnak jogot arra, hogy a közös étkezdéket, a közös hálótermeket vagy bármely más olyan épületet használjanak, mely a munkástestvérek különböző szükségleteinek kielégítésére szolgál, vagy az a rendeltetése, hogy a létesített munkástársaságok különböző ágazatai számára fenntartott késztermékeket, nyersanyagokat, élelmiszereket, illetve szerszámokat ott tárolják; egyszóval, aki kellő ok nélkül nem fog csatlakozni az artelhoz, létfenntartási eszközök nélkül marad. Az érintkezés minden útja, minden eszköze elzárul előtte; más kiútja nem marad, mint a munka vagy a halál."

Minden artel választ egy becsüst (ocenscsik), akinek feladata a munka menetének szabályozása, valamint a könyvvitel a termelésről, a fogyasztás-

ról és minden munkás termelékenységéről, s aki közvetítőként szolgál az artel és az illető helység közös irodája között. Az iroda, mely a helység arteljainak megválasztott tagjaiból áll, intézi a cserét ezek között az artelek között, kezeli az összes szociális létesítményeket (hálótermek, étkezők, iskolák, kórházak ügyeit) és irányítja az összes közmunkákat: „Az összes közmunkák az iroda ügyvezetése alá tartoznak, míg mindazokat az egyéni munkákat, amelyekhez mesterség és jártasság kell, az artelek külön teljesítik." Majd következik egy hosszú szabályzat a nevelésről, a munkaidőről, a gyermekek szoptatásáról, a feltalálók munka alóli felmentéséről stb.

„Ha mindenkinek a tevékenysége teljesen nyilvános és közismert lesz, ezzel nyomtalanul eltűnik, mindörökre elenyészik minden becsvágy, ahogy azt ma értik, és minden hazugság... Akkor mindenki arra törekszik majd, hogy a közösségnek a lehető legtöbbet termeljen, és a lehető legkevesebbet fogyasszon, s az akkori munkás minden büszkesége, minden becsvágya társadalmi hasznosságának tudatában fog rejleni."

Minő szép mintája a kaszárnya-kommunizmusnak! Megvan itt minden, vannak közös étkezdék és hálótermek, becsüsök és irodák, amelyek szabályozzák a nevelést, a termelést, a fogyasztást, egyszóval az egész társadalmi tevékenységet, s mindezek betetőzéséül a *mi* névtelen és ismeretlen *bizottságunk* mint legfelsőbb irányítás. Ez aztán igazán a színtiszta tekintélyellenesség.

Hogy a gyakorlati szervezetnek ezt az abszurd tervét elméleti alapnak a látszatával támasszák alá, e cikknek magához a címéhez a következő kis megjegyzést biggyesztették: „Azok, akik a *mi* fő téziseink teljes elméleti fejlődését megismerni óhajtják, megtalálják az *általunk* közzétett »*Kommunista Párt kiáltványa*« című írásban." — Valóban, a „Kommunista Párt kiáltványa" 1847-es (német) kiadásának orosz fordítását, egyfrankos áron, minden számában hirdeti az 1870-es „Kolokol"[385], közvetlenül mellette pedig Bakunyin *felhívását „Az orosz hadsereg tisztjeihez" és a „Népbíróság"* két számát. Ugyanaz a Bakunyin, aki visszaélt a Kommunista Kiáltvánnyal, hogy tatár képzelgéseinek Oroszországban hitelt szerezzen, a nyugati Alliance által ugyanazt ultraeretnek írásnak kiáltatta ki, amely a német tekintélyelvű kommunizmus vészes doktrínáit hirdeti (lásd a rimini konferencia határozatát, Guillaume hágai beszédét, a „Bulletin Jurassien" 10., 11. számát, a barcelonai „Federación"-t stb.).

Most, hogy a közönséges halandó is ismeri azt a szerepet, melyre a „mi bizottságunk" hivatott, könnyen meg fogja érteni az állammal és a munkáserők mindennemű centralizációjával szemben viseltetett szatócsgyűlöletet. Csakugyan, ha a munkásosztálynak megvannak a maga képvise-

leti szervei, a „mi bizottságunk" inkognitójában forradalmasdizó Bakunyin és Nyecsajev urak nem válhatnak a társadalmi gazdagság letéteményeseivé, sem nem arathatják le annak a fennkölt becsvágynak gyümölcseit, melyet oly hévvel sugalmaznak — másoknak: sokat dolgozni, keveset fogyasztani!

2. *A Forradalmi katekizmus*[386]

Nyecsajev nagy gonddal őrzött egy „Forradalmi katekizmus"-nak nevezett rejtjeles könyvecskét; azt állította, hogy e könyv birtoklása a Nemzetközi Szövetség minden kiküldöttének vagy ügynökének jellemző kiváltsága. Az összes vallomások, valamint az ügyvédek által szolgáltatott nyilvánvaló bizonyítékok szerint ezt a katekizmust Bakunyin írta, aki soha nem is merte tagadni az apaságot. Egyébként e műnek mind a formája, mind a tartalma világosan mutatja, hogy ugyanabból a forrásból származik, mint a titkos szervezeti szabályzat, a „Néhány szó", a proklamációk és a „Népbíróság", amelyekről már szóltunk. Ez csak azok kiegészítője. Ezek a pándestruktív anarchisták, akik mindent amorffá akarnak zúzni avégett, hogy megteremtsék az anarchiát az erkölcsben, a végletekig hajtják a burzsoá erkölcstelenséget. Már értékelhettük néhány példán ezt az allianceista erkölcsöt, amelynek teljességgel keresztény eredetű dogmáit először a XVII. században Escobar[387] és követői dolgozták ki a legapróbb részletekig. Csakhogy az Alliance a nevetségességig eltúlozza a kifejezéseket és a jezsuiták római katolikus apostoli szentegyházát a maga főanarchista és pándestruktív „szent forradalmi művével" helyettesíti. A Forradalmi katekizmus ennek az ezúttal rendszeresen és fátyolozatlanul kifejtett erkölcsnek a hivatalos kódexa. *In extenso** közöljük, úgy, ahogy azt a törvényszék 1871 július 8-i ülésén felolvasták.

„A forradalmár kötelességei önmaga iránt

1. § — A forradalmár avatott ember. Nincsenek sem személyes érdekei, sem ügyei, sem érzelmei, sem kötelékei, nincs tulajdona, de még neve sincsen. Mindent elnyel benne egyetlen kizárólagos érdek, egyetlen gondolat, egyetlen szenvedély: a forradalom.

2. § — Lényének mélyében, nemcsak szavakban, hanem tettekben is,

* — *egész terjedelmében — Szerk.*

megszakított minden kapcsolatot a polgári renddel és az egész polgárosult világgal, e világ általánosan elismert törvényeivel, szokásaival, erkölcsével és hagyományaival. Kérlelhetetlen ellensége e világnak, és csakis azért él benne továbbra is, hogy annál biztosabban szétrombolja.

3. § — A forradalmár megvet minden doktrinérséget és lemond e világ tudományáról, melyet a jövendő nemzedékeknek enged át. Csak egyetlen tudományt ismer: a rombolást. Ezért, és csakis ezért, tanulmányozza a mechanikát, a fizikát, a kémiát és esetleg az orvostant. Ugyanebből a célból éjjel-nappal tanulmányozza az élő tudományt — az embereket, a jellemeket, a nézeteket, a jelenlegi társadalmi rend összes feltételeit minden lehetséges területen. A cél ugyanaz marad, a leggyorsabb és legbiztosabb szétrombolása ennek az ocsmány (poganij) világnak.

4. § — Megveti a közvéleményt. Megveti és gyűlöli a jelenlegi társadalmi erkölcs minden ösztönzését és megnyilvánulását. Számára minden erkölcsös, ami kedvez a forradalom diadalának, minden erkölcstelen és bűnös, ami azt akadályozza.

5. § — A forradalmár avatott ember*, nem ismer könyörületet általában az állammal szemben, sem pedig a társadalom egész civilizált osztályával szemben, s nem szabad könyörületet várnia önmaga számára sem. Közte és a társadalom között élethalálharc folyik, nyíltan vagy rejtetten, de mindenkor szakadatlanul és engesztelhetetlenül. Hozzá kell szoknia a kínzás elviseléséhez.

6. § — Szigorú lévén önmagához, szigorúnak kell lennie másokkal szemben is. A forradalmi ügy egyedüli és hideg szenvedélyének minden gyöngédségérzést, a rokonság, a barátság, a szerelem, a hála ellágyító érzéseit el kell fojtania benne. Csak egyetlen gyönyör, egyetlen vigasz, egyetlen jutalom és egyetlen elégtétel létezik számára: a forradalom sikere. Éjjel és nappal egyetlenegy gondolata, egyetlenegy célja legyen, — a kérlelhetetlen rombolás. Hidegen és szakadatlanul követve ezt a célt, késznek kell lennie arra, hogy önnön életét feláldozza és kioltsa önnön kezével mindazoknak az életét, akik gátolják e cél elérésében.

7. § — Az igazi forradalmár természete kizár minden romantikát, minden érzékenységet, minden lelkesedést és minden elragadtatást; még a személyes gyűlöletet és bosszút is kizárja. A forradalmi szenvedélynek, amely benne mindennapos és mindenperces szokássá lett, hideg számítással kell párosulnia. Mindig és mindenütt engedelmeskednie kell, ámde nem személyes hajlamainak, hanem annak, amit a forradalom általános érdeke előír neki.

---

* *Az 1874-es német kiadásban betoldva*: (aki többé már nem önmagáé) — *Szerk.*

A forradalmár kötelességei forradalmártársai iránt

8. § — A forradalmár csak olyan ember iránt érezhet barátságot és gyengédséget, aki cselekedetekkel bebizonyította, hogy ugyancsak a forradalom ügyvivője. Az ilyen bajtárs iránti barátságnak, odaadásnak és más kötelezettségeknek a fokát csakis a pándestruktív (vszerazrusityelnoj) forradalom gyakorlati művében szolgáltatott hasznosságának foka szabja meg.

9. § — Fölösleges szólni a forradalmárok közötti szolidaritásról; ebben rejlik a forradalmi mű egész ereje. A forradalmi felismerés és szenvedély azonos fokán álló forradalmártársaknak lehetőleg közösen kell megtárgyalniok minden fontos ügyet és egyhangú döntést kell hozniok. Az ilymódon eldöntött ügy végrehajtásában mindenki lehetőleg csak önmagára számítson. Sorozatos romboló cselekmények végrehajtásában mindenki egyedül cselekedjék, és csak akkor kérjen segítséget és tanácsot bajtársaitól, ha ez telengedhetelen a sikerhez.

10. § — Minden bajtársnak legyen a keze alatt több másod- és harmadrendű forradalmár, vagyis olyanok, akik még nincsenek teljesen beavatva. Úgy kell tekinteni őket, mint az általános forradalmi tőkének a rendelkezésére bízott részét. Gazdaságosan kell bánnia a maga tőkerészével, igyekezve a lehető legnagyobb profitot húzni belőle. Sajátmagát is olyan tőkének tekintse, amely arra rendeltetett, hogy a forradalmi mű diadala érdekében felhasználja, de ezzel a tőkével nem rendelkezhetik egyedül, a teljesen beavatott összes bajtársak hozzájárulása nélkül.

11. § — Amikor egyik bajtárs veszélyben van, annak eldöntésére, hogy meg kell-e menteni vagy sem, a forradalmár semmiféle személyes érzelmet nem vehet számba, egyes-egyedül a forradalmi ügy érdekét kell szem előtt tartania. Következésképpen mérlegelnie kell egyfelől a bajtársa által szolgáltatott hasznosság fokát, másfelől a megmentéséhez szükséges forradalmi erők mennyiségét, hogy lássa, melyik nyom súlyosabban a latban, s hogy ennek megfelelően cselekedjék.

A forradalmár kötelességei a társadalom iránt

12. § — Új tag, miután már kiállta a próbát, nem szavakban, hanem cselekedetben, csakis egyhangúlag vehető fel a szövetségbe.

13. § — A forradalmár az állam világába, az osztályok világába, az úgynevezett civilizált világba csakis azzal lép be és úgy él benne, hogy

hisz annak közeli és teljes megsemmisítésében. Nem forradalmár ő, ha ebben a világban bármihez is ragaszkodik. *Nem hátrálhat meg semmilyen, ehhez a világhoz tartozó pozíció, kötelék vagy ember megsemmisítése elől.* Mindent és mindenkit egyformán kell gyűlölnie. Ha ebben a világban rokoni, baráti vagy szerelmi kapcsolatai vannak, annál rosszabb neki; *nem forradalmár ő, ha e kapcsolatok megkötik a kezét.*

14. § – A kérlelhetetlen rombolás kedvéért a forradalmárnak lehet, sőt gyakran kell is a társadalomban élnie, egészen másnak tettetve magát, mint ami. A forradalmárnak mindenüvé be kell jutnia, minden osztályba, a legmagasabbakba csakúgy, mint a középosztályokba, a kereskedő boltjába, a templomba, az arisztokrata kastélyába, a hivatalnoki, a katonai és az irodalmi világba, a *harmadik ügyosztályba*" (titkosrendőrség), „sőt, még a császári palotába is.

15. § – Ez az egész ocsmány társadalom több kategóriára oszlik; az első kategória azokból áll, akik azonnali halálra vannak ítélve. A bajtársak állítsanak fel listákat ezekről az elítéltekről, viszonylagos kártékonyságuk sorrendjében, figyelembe véve a forradalmi mű sikerét olymódon, hogy az első számúak elintézésére a többiek előtt kerüljön sor.

16. § – E listák felállításakor, e kategóriák megállapításakor semmiképp sem szabad valakinek az egyéni elvetemültségét alapul venni, sőt még a gyűlöletet sem, melyet a szervezet tagjaiban vagy a népben kelt. Ez az elvetemültség és ez a gyűlölet bizonyos fokig még hasznos is lehet, amennyiben a népet zendülésre ingerelheti. Csak a haszon mérvét kell figyelembe venni, amely bizonyos személy halálából a forradalmi műre nézve származhat. Így elsősorban a forradalmi szervezet számára legveszélyesebb embereket kell megsemmisíteni és azokat, akiknek erőszakos és hirtelen halála a legjobban megfélemlítheti a kormányzatot és megrendítheti hatalmát azzal, hogy megfosztja erélyes és eszes ügyvivőitől.

17. § – A második kategóriát azokból kell összeállítani, akiknek az élete ideiglenesen" (!) „megkímélendő avégett, hogy egy sereg szörnyű cselekedettel elkerülhetetlen lázadásba sodorják a népet.

18. § – A harmadik kategóriába tartozik számos magas pozíciójú barom, vagyis azok az egyének, akik sem szellemüknél, sem erélyüknél fogva nem figyelemreméltók, de akik helyzetüknél fogva vagyonnal, összeköttetéssel, befolyással, hatalommal rendelkeznek. Mindent el kell követnünk, hogy ezeket az embereket minél jobban kihasználjuk, behálózzuk, tévútra vezessük, s *szennyes titkaikat kicsikarva*, rabszolgáinkká tegyük őket. Ilymódon vagyonuk, hatalmuk, összeköttetésük és befolyásuk kimeríthetetlen kincs és értékes segítség lesz a különféle vállalkozásokban.

19. § — A negyedik kategória az állam szolgálatában álló különféle becsvágyókból és különböző árnyalatú liberálisokból tevődik össze. Velük a saját programjuk alapján lehet konspirálni, miközben úgy teszünk, mintha vakon követnénk őket. Ezeket kézben kell tartani, *megkaparintani titkaikat, kompromittálni őket* olymódon, hogy visszavonulásuk lehetetlenné váljék, fel kell őket használni arra, hogy nyugtalanságot keltsenek az államban.

20. § — Az ötödik kategória doktrinérekből, összeesküvőkből, forradalmárokból áll, — mindazokból, akik gyűléseken és papíron fecsegnek. Szüntelenül bele kell hajszolni és bele kell sodorni őket gyakorlati és veszedelmes akciókba, amelyek eredményeképp többségük el fog tűnni, de egynéhányukból igazi forradalmár lesz.

21. § — A hatodik kategória nagyon fontos; ezek a nők, akiket három osztályba kell sorolni: az egyikbe a jelentéktelen, szellem és szív nélküli nőket, akiket ugyanúgy kell felhasználni, mint a harmadik és negyedik kategóriához tartozó férfiakat; a másodikba a szenvedélyes, odaadó és tehetséges nőket, akik azonban még nem tartoznak hozzánk, mert nem jutottak még el a gyakorlati és frázis nélküli forradalmi felismerésig; úgy kell bánni velük, mint az ötödik kategóriához tartozó férfiakkal; végül azok a nők következnek, akik egészen hozzánk tartoznak, vagyis teljesen be vannak avatva és egészében elfogadták programunkat. A legdrágább kincsünknek kell tekintenünk őket, akiknek a segítsége nélkül semmit sem tehetünk.

A szövetség kötelességei a nép irányában

22. § — A szövetségnek nincs más célja, mint a nép, azaz a verejtékező nép (csernorabocsij ljud) teljes felszabadítása és boldogsága. De mivel meg vagyunk győződve arról, hogy ezt a felszabadítást és ezt a boldogságot csakis mindent szétromboló népi forradalommal lehet elérni, *a szövetség minden eszközét és minden erejét latba fogja vetni azért, hogy növelje és fokozza a bajokat és csapásokat, amelyek* végül felőrlik a nép türelmét és a népet tömeges felkelésre ingerlik.

23. § — Népi forradalmon egyesületünk nem a nyugati klasszikus minta szerint szabályozott mozgalmat érti, amely mindenkor meghátrál a tulajdon és az úgynevezett civilizáció és erkölcs hagyományos társadalmi rendje előtt, s mindmostanáig arra szorítkozott, hogy kimondta valamely politikai forma érvénytelenítését azért, hogy egy másikkal helyettesítse és egy úgynevezett forradalmi államot teremtsen. A népet megváltó egyetlen forradalom az, amely tetőtől talpig szétrombol minden államiságot és megdönti Oroszország minden állami hagyományát, rendjét és osztályát.

24. § — Evégett egyesületünknek nem szándéka bármiféle felülről jövő szervezetet rákényszeríteni a népre. A jövendő szervezet kétségtelenül a népi mozgalomból és életből fog fakadni, de ez a jövendő nemzedékek dolga. A mi dolgunk a borzalmas, totális, könyörtelen és egyetemes rombolás.

25. § — Ezért, amikor közeledünk a néphez, mindenekelőtt a népéletnek azokkal az elemeivel kell egyesülnünk, akik a moszkvai állam megalapítása óta, nemcsak szavakban, hanem tetteikben is szüntelenül tiltakoztak mindaz ellen, ami közvetlenül vagy közvetve az államhoz kapcsolódik, a nemesség ellen, a bürokrácia ellen, a papok ellen, a kereskedő* világ ellen és a kis kalmárok, a nép kizsákmányolói** ellen. Egyesülnünk kell azoknak a haramiáknak a kalandorvilágával, akik Oroszország igazi és egyedüli forradalmárai.

26. § — Összpontosítani ezt a világot egyetlen pándestruktív és legyőzhetetlen erővé, ebben áll a mi egész szervezetünk, egész konspirációnk, ez a mi feladatunk."

Egy ilyen mestermű megbírálása csak gyengítené annak komikumát. S ezzel túlságosan is komolyan vennők ezt az amorf világrombolót, akinek sikerült egyetlen személlyé összegyúrnia Rudolfot, Monte-Cristót, Moor Károlyt és Macaire Róbertet.[388] Mi csak arra fogunk szorítkozni, hogy néhány utalással megállapítsuk, miszerint a katekizmusnak ugyanaz a szelleme, sőt még kifejezései is — az erőltetett túlzásokat leszámítva — ugyanazok, mint amelyekkel a titkos szervezeti szabályzatban és az orosz Alliance más termékeiben találkozunk.

A beavatásnak az Alliance titkos szervezeti szabályzatában megjelölt három fokozata megismétlődik a Katekizmus 10. §-ában, amely „második és harmadik fokozatú forradalmárokról" szól, „...akik még nincsenek teljesen beavatva". — A nemzetközi testvéreknek szabályzatuk 6. cikkelyében meghatározott kötelességei ugyanazok, amelyeket a Katekizmus 1. és 13. §-a követel. — A feltételek, amelyek között a testvérek állami tisztségeket elfogadhatnak, s amelyeket a szabályzat 8. cikkelye határoz meg, „még pontosabban ki vannak fejtve" a Katekizmus 14. §-ában, ahol sejtetik a testvérekkel, hogy parancsra esetleg a rendőrséghez is beléphetnek. — A testvéreknek adott tanács (szabályzat 9. cikkelye), mely előírja az ügyek közös megtárgyalását, ismétlődik a Katekizmus 9. §-ában. — A nemzetközi testvérek programjának 2., 3. és 6. cikkelye pontosan ugyanolyan jelleget tulajdonít a forradalomnak, mint a Katekizmus 22. és 23. §-a. — A program 4. cikkelyének

* *Bakunyin eredeti orosz szövegében*: a céhes — *Szerk.*

** *Az eredeti orosz szövegben*: a kulák népnyúzók — *Szerk.*

jakobinusaiból a Katekizmus 20. §-ában „ötödik kategóriába tartozó emberek" alosztálya lesz, akik mindkét iratban halálra vannak kárhoztatva. – A program 5. és 8. cikkelyében az igazán anarchikus forradalom menetéről hangoztatott eszmék ugyanazok, mint a Katekizmus 24. §-ában.

A tudomány elítélése, amit a Katekizmus 3. §-a tartalmaz, megtalálható az összes orosz kiadványokban. A haramiának mint a forradalmár típusának eszményítését, ami a „Néhány szó"-ban csak csírájában van meg, teljes egészében bevallja és hirdeti valamennyi többi írás. A Katekizmus 20. §-ának „ötödik kategóriáját" a „Forradalmi kérdés formulájá"-ban „állam- és kabinetforradalmároknak" nevezik. Ott, éppúgy, mint a 25., 26. §-ban, kijelentik, hogy a forradalmár fő feladata a haramiasághoz való csatlakozás. De csak „A forradalom alapelveiben" és a „Népbíróságban" kezdik prédikálni a Katekizmus 6., 8. és 26. §-ában megparancsolt pándestrukciót és a 13., 15., 16. és 17. §-ban foglalt rendszeres gyilkosságot.

3. Bakunyin felhívása az orosz hadsereg tisztjeihez

Ámde Bakunyin, úgy látszik, fontosnak tartotta, hogy az állítólagos Nyecsajev-féle összeesküvésben való részességéhez kétely se férjen. Közzétett egy felhívást: „Az orosz hadsereg tisztjeihez", „Genf, 1872 január" dátummal és Mihail Bakunyin aláírással. Ezt a felhívást, „ára egy frank", Bakunyin műveként hirdeti az 1870-es „Kolokol"[385] minden száma. Néhány szemelvényt közlünk belőle.

A felhívás mindenekelőtt meghirdeti, akárcsak Nyecsajev Oroszországban, hogy „közeledik az utolsó csata órája a Romanov–Holstein–Gottorp dinasztia és az orosz nép között, a tatár-német iga és a nagy szláv szabadság csatája. Küszöbünkön a tavasz, s a tavasz első napjaiban megindul az ütközet . . . a forradalmi erő készen áll és diadalát biztosítja a tömegek mélységes és általános elégedetlensége, amely e pillanatban egész Oroszországban uralkodik." Létezik egy szervezet e küszöbönálló forradalom irányítására, mert „egy titkos szervezet olyan, akár egy hadseregnek a vezérkara, s ez a hadsereg az egész nép".

„Az »ifjú orosz testvérekhez« intézett felhívásomban azt mondtam, hogy az a Sztyenyka Razin, aki a népi tömegek élére fog állni az összorosz birodalom oly nyilvánvalóan közeli lerombolásában, nem egyéni hérosz lesz többé, hanem kollektív Sztyenyka Razin. Minden ember, aki nem ostoba, megértheti, hogy egy már e pillanatban létező és működő titkos szervezetről beszéltem. Ez a szervezet erős, mert ereje fegyelmében, tagjainak szenve-

délyes odaadásában és áldozatkészségében rejlik, valamint a passzív engedelmességben, mellyel a tagok a mindentudó és senki által sem ismert *egyetlen bizottság* minden rendelkezését végrehajtják.

E bizottság tagjai teljességgel feláldozzák önmagukat, s ez ad jogot nekik arra, hogy a szervezet valamennyi tagjától föltétlen lemondást követeljenek. Olyan mértékig lemondtak mindarról, ami a hiú, becsvágyó és hatalomsóvár emberek vágyainak tárgyát képezi, hogy miután egyszer s mindenkorra lemondtak az egyéni birtoklásról, minden nyilvános vagy hivatalos hatalomról, egyáltalában minden társadalmi elismerésről, örökös ismeretlenségre ítélték magukat, s míg a mű dicsőségét, külső fényét és hírnevét másoknak engedik át, önmaguknak — mindenkor kollektívan — csak e mű lényegét tartják meg.

Mint a jezsuiták, de nem a leigázás, hanem a népi felszabadítás céljából, mindnyájan még a saját akaratukról is lemondtak. A bizottságban, csakúgy mint az egész szervezetben, nem az egyén gondolkodik, akar és cselekszik, hanem a közösség. Hogy az ember lemondjon az életéről, a gondolkodásáról és az akaratáról, ezt sokan lehetetlennek, sőt felháborítónak tarthatják. Valóban nehéz megvalósítani, de elengedhetetlen. Különösen nehéznek láthatják az újoncok, azok, akik nemrég léptek be a szervezetbe, továbbá azok, akik még nem szoktak le a fecsegő és hiábavaló szájhősködésről, azok, akik megbecsülésre, személyes méltóságra és jogokra pályáznak, általában azok, akiket megtévesztenek egy feltételezett emberiesség nyomorúságos agyrémei, amelyek mögül kikandikál az orosz társadalom általános szervilitása a legrútabb és legaljasabb valóság iránt. Ezt a lemondást kínosnak tarthatják azok, akik a nagy műben önszeretetük kielégítését keresik, alkalmat a fráziscséplésre, s akik nem magáért a műért szeretik a művet, hanem saját személyük drámai pózáért.

Minden új tag szabadon lép be szervezetünkbe, azzal a tudattal, hogyha egyszer belépett, egészen a szervezeté és nem a magáé többé. *A szervezetbe való belépés szabad, de a kilépés onnan lehetetlen*, mert minden kilépő tag kétségtelenül a szervezetnek magát a létét veszélyeztetné, ez pedig nem függhet egy vagy több egyén könnyelműségétől, szeszélyétől, kisebb vagy nagyobb diszkréciójától, becsületességétől és erejétől... S ezért, aki belép a szervezetbe, annak előre tudnia kell, hogy teljes egészében kiszolgáltatja magát neki, mindazzal együtt, amije van: erejét, anyagi eszközeit, tudását és az életét, *visszavonhatatlanul*... Ezt világosan és pontosan kifejti közzétett programja, amely kötelező a bizottság összes tagjai számára éppúgy, mint azoknak a tagoknak a számára, akik nem tartoznak a bizottsághoz... Ha a tagot valóban lelkesíti ez a" (forradalmi) „szenvedély, mindazt, amit a szer-

vezet követel tőle, könnyűnek fogja találni; köztudomású, hogy a szenvedély nem ismer nehézséget, nem ismer lehetetlent, s minél nagyobbak az akadályok, annál erősebben megfeszíti akaratát, erejét és képességét a szenvedélytől fűtött ember. Akiben ez a szenvedély uralkodik, abban a kicsiny személyes szenvedélyek már nem is találnak helyet, már nem is kell feláldoznia őket, mert nem léteznek többé benne. A szövetség komoly tagja már elfojtotta magában a kíváncsiság minden érzését és kérlelhetetlenül üldözi ezt a hibát mindenki másban. Noha minden bizalomra méltónak tartja magát, éppen azért, mert méltó erre, vagyis mert komoly ember, nem igyekszik, sőt nem is kíván többet tudni, mint ami ahhoz kell, hogy a lehető legjobban betöltse a rábízott küldetést. Csak a számára kijelölt személyekkel beszélget az ügyekről, s csak olyat mond, ami a kapott parancsok szerint elő van írva, és egyáltalában szigorúan és feltétel nélkül aláveti magát azoknak a parancsoknak és rendelkezéseknek, amelyeket *felülről* kap, anélkül, hogy valaha is kérdezősködne, sőt, anélkül, hogy csak kívánná is megtudni, a szervezetnek melyik fokán áll; óhajtja persze, hogy a lehető legtöbb tennivalót bízzák rá, de mégis türelemmel vár a pillanatra, amikor rábíznak valamit.

Az ily merev és ily föltétlen fegyelem meglephet, sőt megsérthet egy újoncot; nem lepi meg és nem sérti meg a komoly tagot, az igazán erős és okos embert, aki ellenkezőleg, kedvét leli benne, mert az ilyen fegyelem megvédi biztonságát, feltéve, hogy a népi diadal ama mindent elsöprő szenvedélyének hatása alatt áll, amelyről fentebb szóltam. A komoly tag megérti, hogy éppen az ilyen fegyelem minden tag viszonylagos személytelenségének nélkülözhetetlen záloga, *sine qua non** feltétele a közös győzelemnek; hogy csakis ez a fegyelem képes igazi szervezetet formálni és kollektív forradalmi hatalmat teremteni, amely, a nép elemi erejű hatalmára támaszkodva, képes lesz legyőzni az állam szervezetének rettenetes erejét.

Egyesek megkérdhetik: hogyan vethetjük alá magunkat egy számunkra ismeretlen bizottság *diktatórikus* irányításának? De ti ismeritek a bizottságot: először is a közzétett, annyira világosan és pontosan megszerkesztett programja révén, amelyet még részletesebben is kifejtenek minden tagnak, aki belép a szervezetbe. Másodszor, a bizottság ajánlólevele az a vak bizalom, amellyel iránta olyan személyek viseltetnek, akiket ismertek és tiszteltek s amely bizalom arra indít benneteket, hogy éppen ebbe a szervezetbe lépjetek be és nem valamely másikba. A szervezet aktív tagjai a bizottságot még jobban megismerik fáradhatatlan, elszánt, mindenüvé kiterjedő tevé-

* — *elengedhetetlen — Szerk.*

kenységéből, mely a szervezet programjával és céljával mindig összhangban áll. És mindenki szívesen aláveti magát a *tekintélyének*, mert mind jobban és jobban meggyőződik, éppen a gyakorlatból, egyfelől a bizottság igazán bámulatos előrelátásáról, éberségéről, bölcs erélyéről és a célszerű intézkedések hozatalában tanúsított ügyességéről, másfelől pedig az ilyen fegyelem szükségességéről és üdvös hatásáról.

Megkérdhetik tőlem: ha a bizottság személyi összetétele kifürkészhetetlen rejtély marad mindenki számára, hogy tudtál róla tudomást szerezni és valóságos értékéről meggyőződni? — Őszintén fogok válaszolni erre a kérdésre. Nem ismerem e bizottság egyetlen tagját sem, nem tudom, hány tagja van és azt sem, hogy hol tartózkodik. Csak azt tudom, hogy nem külföldön van, hanem magában Oroszországban, ahogy ennek lennie kell; mert egy orosz forradalmi bizottság, mely külföldön székel, olyan képtelenség, melynek eszméje csak azoknak az értelmetlenül fecsegőknek és ostobán becsvágyóknak a fejében születhetik meg, akik az emigrációhoz tartoznak és hiú tétlenségüket és gonosz intrikáikat a »Népügy« hangzatos neve mögé rejtik.*

A dekabristák nemesi összeesküvése" (1825) „után az első komoly szervezési kísérletet Isutyin és társai tették.[389] A jelenlegi szervezet a forradalmi erők első igazán sikerült szervezete egész Oroszországban. Hasznot húzott minden előkészületből, minden tapasztalatból; semmiféle reakció nem fogja felbomlásra kényszeríteni; túléli az összes kormányzatokat, s nem szűnik meg működni, míg egész programja nem válik az oroszok mindennapi életévé és az egész világ életévé.

Körülbelül egy évvel ezelőtt a bizottság, mely hasznosnak vélte, hogy engem létezéséről értesítsen, elküldte nekem programját az oroszországi forradalmi akció általános tervének kifejtésével együtt. Miután mindkettővel teljesen egyetértettem, s mivel megbizonyosodtam arról, hogy a vállalkozás éppúgy, mint annak kezdeményezői valóban komolyak, azt tettem, amit nézetem szerint minden becsületes menekültnek tennie kell: feltétel nélkül alárendeltem magamat a bizottság — mint az oroszországi forradalom egyetlen képviselője és irányítója — tekintélyének. Ha ma hozzátok fordulok, csakis a bizottság parancsainak engedelmeskedem. Semmi mást nem mondhatok nektek. Még egy szót fűzök hozzá e tárgyhoz. Kellőképpen ismerem a szervezet tervét, s ennek alapján meg vagyok győződve arról, hogy semmi-

* Az olvasó emlékezni fog arra, hogy „A Nép Ügye" volt a címe egy orosz Internacionálélapnak,[377] melyet Genfben néhány fiatal orosz adott ki, akik pontosan tudták, hogy mit tartsanak az állítólagos bizottságról és Bakunyin szervezetéről. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

féle erő nem képes többé ezt a szervezetet megsemmisíteni. De még ha a néppárt a legközelebbi csatában újabb vereséget szenvedne is — amitől senki sem fél közülünk, mi mindnyájan hiszünk a nép közeli diadalában —, de még ha csalódnánk is reményünkben, a szervezet a legszörnyűbb megtorlások közepette, a legvadabb reakció közepette ép és sértetlen marad...

A program alapja a legszélesebb, a leghumánusabb; minden emberi lény teljes szabadsága és teljes egyenlősége, a közös tulajdon és a közös munka alapján, ami egyformán kötelező mindenki számára, kivéve persze azokat, akik inkább hajlandók munka nélkül éhenhalni.

Ez a jelenlegi programja a világ munkásságának, s ez a program teljesen megfelel népünk évszázados követeléseinek és ösztönеinek... Amikor ezt a programot az alsó néprétegek* elé terjesztették, szervezetünk tagjai nem győztek csodálkozni azon, hogy az alsó néprétegek milyen gyorsan és milyen átfogóan megértették és milyen hévvel fogadták el. A program tehát kész és megváltozhatatlan. Aki mellette van, velünk tart. Aki ellenünk van, az a nép ellenfeleinek, a cári zsandároknak, a cári hóhéroknak a barátja, a mi ellenségünk...

Mondottam nektek, hogy szervezetünk felépítése milyen erős, most pedig hozzáteszem, hogy annyira mélyen gyökeret vert a népben, hogy még ha vereséget szenvednénk is, szervezetünket a reakció képtelen lesz szétverni...

A lakáj-sajtó, a harmadik ügyosztály parancsainak engedelmeskedve, erőnek erejével meg akarja győzni a közönséget arról, hogy a kormányzatnak sikerült az összeesküvést magánál a gyökerénél megfognia. Semmit sem fogott meg. A bizottság és a szervezet érintetlen és mindig is az marad; a kormányzat majd hamarosan meggyőződik erről, mert a népi kirobbanás közel van. Annyira közel, hogy most mindenkinek el kell határoznia, a mi barátunk, a nép barátja akar-e lenni, vagy pedig ellenségünk és a nép ellensége. Minden barátunknak, bármily helyzetben vagy pozícióban vannak, soraink nyitva állanak. De hogyan lehet minket megtalálni? — kérdezitek majd. Az a szervezet, *amely titeket mindenfelől körülvesz*, amelynek köztetek *számos* híve van, maga fogja megtalálni azokat, akik őszinte vággyal és szilárd akarattal keresik, hogy a nép ügyét szolgálják. Aki nincs velünk, ellenünk van. Válasszatok."

Ebben a nevével jelzett brosúrában Bakunyin úgy tesz, mintha nem ismerné annak a bizottságnak a helyét és összetételét, melynek nevében szól és melynek nevében Nyecsajev cselekedett Oroszországban. Holott az egyetlen felhatalmazást, mellyel Nyecsajev rendelkezett, hogy e bizottság nevé-

* *Az eredeti orosz szöveg ben*: csernorabocsij ljud (verejtékező nép) — *Szerk.*

ben cselekedjék, Mihail Bakunyin írta alá, és az egyetlen ember, aki jelentéseket kapott a szekciók tevékenységéről, megint csak Mihail Bakunyin volt. Amikor tehát Mihail Bakunyin passzív engedelmességet fogad a bizottságnak, magának Mihail Bakunyinnak esküszik engedelmességet.

Fölöslegesnek tartjuk hangsúlyozni nemcsak az irányzatnak, hanem még a kifejezéseknek is teljes azonosságát e Bakunyin által aláírt mű és más, névtelen orosz dokumentumok között. Csupán azt a módot akarjuk kiemelni, ahogyan Bakunyin itt a Katekizmus erkölcsét alkalmazza. Előbb azzal kezdi, hogy az orosz tiszteknek prédikálja ezt az erkölcsöt, kijelenti nekik, hogy ő és a többi avatottak kötelességet teljesítettek és egyben hézagot töltöttek ki, amikor a forradalom jezsuitáiként megalakultak, s hogy a bizottsággal szemben nincsen több személyes akaratuk, mint a Jézus Társasága híres „tetemének"[333]. S hogy Ivanov meggyilkolása ne rettentse el őket, igyekszik megértetni velük, hogy szükségszerű mindazon tagok meggyilkolása, akik ki akarnak lépni a titkos társaságból. Majd ugyanezt az erkölcsöt olvasóival szemben alkalmazza, amidőn arcátlanul hazudik nekik. Bakunyin tudta, hogy a kormányzat letartóztatta Oroszországban nemcsak az összes felavatottakat, hanem még tízszer annyi személyt is, akiket Nyecsajev kompromittált, mivel beletartoztak a Katekizmus hírhedt „ötödik kategóriájába"; tudta, hogy Oroszországban még csak árnyéka sincs többé semmilyen szervezetnek, hogy bizottsága ott éppúgy nem létezik, mint ahogy soha nem is létezett, kivéve Nyecsajevot, aki pedig akkor vele volt Genfben; tudta azt is, hogy ez a brosúra egyetlen hívet sem fog toborozni Oroszországban, és csak ürügyül szolgálhat a kormányzatnak újabb üldözésekre. Ennek ellenére közhírré teszi, hogy a kormányzat semmit sem talált meg, hogy a bizottság továbbra is Oroszországban székel, ott mindenüvé kiterjedő fáradhatatlan, elszánt tevékenységet fejt ki, bámulatos előrelátást, éberséget, bölcs erélyt, meghökkentő ügyességet tanúsít (amit a perben tett tanúvallomások bizonyítanak). Kijelenti, hogy az ő titkos szervezete, az egyetlen komoly szervezet, amely Oroszországban 1825 óta létrejött, még mindig érintetlen és behatolt az alsó néprétegekbe, amelyek hévvel fogadták el a programot. Bizonygatja, hogy szervezete körülveszi a tiszteket, s hogy küszöbön áll a forradalom, mely néhány hónapon belül, 1870 tavaszán ki fog törni. Mihail Bakunyin csakis azért intézi az oroszokhoz ezeket a hazugságokat és nagyzolásokat, hogy szert tegyen „saját személye drámai pózának" élvezetére nemzetközi áltestvérei és a maga tükre előtt, azt állítva, hogy „lemondott a saját életéről, a saját gondolkodásáról, a saját akaratáról", hogy ő felette áll azok „fecsegő és hiábavaló szájhősködésének, akik megbecsülésre, személyes méltóságra és jogokra pályáznak".

Ugyanez a férfiú, aki 1870-ben az oroszoknak vak, passzív engedelmességet prédikál a fölülről és egy névtelen, ismeretlen bizottságtól jövő parancsokkal szemben; aki kijelenti, hogy a jezsuita fegyelem *sine qua non* feltétele a diadalnak, hogy egyedül ez képes legyőzni az állam rettentő centralizmusát, nem az orosz államét, hanem minden államét; aki a legprimitívebb kommunizmusnál is tekintélyelvűbb kommunizmust proklamál, — ugyanez a férfiú 1871-ben egy szakadár és bomlasztó mozgalmat szít az Internacionálé kebelén belül azzal az ürüggyel, hogy a német kommunisták tekintélyelvűsége és centralizmusa ellen harcol, hogy megalapozza a szekciók autonómiáját, autonóm csoportok szabad föderációját és az Internacionálét olyanná teszi, amilyennek lennie kellene: a jövendő társadalom képmásává. Ha a jövendő társadalma az Alliance orosz szekciójának mintáját utánozná, akkor az jóval fölülmúlná a Bakunyinnak annyira drága jezsuita tisztelendő atyák paraguayi államát.[390]

IX

Befejezés

Az Internacionálé a legteljesebb szabadságot biztosította a munkásosztály mozgalmainak és törekvéseinek a különböző országokban, egyszersmind sikerült az egész munkásosztályt egyetlen kötelékben egyesítenie, az uralkodó osztályokkal és kormányaikkal pedig első ízben éreztetnie a proletariátus nemzetközi hatalmát. Az uralkodó osztályok és a kormányok ezt a tényt azzal ismerték el, hogy támadásaikat egész Szövetségünk végrehajtó szerve, a Főtanács ellen összpontosították. Ezek a támadások a Kommün bukása óta mindinkább fokozódtak. És íme, az alliance-isták éppen ezt az időpontot szemelték ki arra, hogy a maguk részéről nyíltan hadat üzenjenek a Főtanácsnak! A Főtanács befolyása, amely hatalmas fegyver az Internacionálé kezében, szerintük az Internacionálé ellen szegezett fegyver csupán. Olyan harcnak a díja, amely nem a proletariátus ellenségei ellen irányult, hanem magát az Internacionálét vette célba. Mint ők mondták, a Főtanács uralmi törekvései győzedelmeskedtek a szekciók és a nemzeti föderációk autonómiája fölött. Így nem maradt más hátra, mint lefejezni az Internacionálét az autonómia megmentése végett.

S valóban, az Alliance emberei tudták, hogy ha ezt a döntő pillanatot nem ragadják meg, lemondhatnak a proletármozgalom titkos irányításáról, amelyről a Bakunyin-féle száz nemzetközi testvér* álmodott. Szidalmaik minden ország rendőri sajtójában helyeslő visszhangra leltek.

Az autonómiáról és a szabad föderációról szóló hangzatos frázisaik és általában a Főtanács ellen irányuló csatakiáltásaik tehát csak mesterkedések voltak, hogy leplezzék igazi céljukat: azt, hogy bomlasszák és éppen ezáltal az Alliance titkos hierarchikus önkényuralma alá hajtsák az Internacionálét.

A szekciók autonómiája, autonóm csoportok szabad föderációja, tekintélyellenesség, anarchia – mindezek a szólamok jól illenek a „deklasszáltak", a „pálya és cél nélküliek" társaságához, amely azért sző összeesküvést

---

* *V. ö. 323–324. old.* – *Szerk.*

az Internacionáléban, hogy azt burkolt diktatúrának vesse alá és rákényszerítse Bakunyin úr programját!

E program, ha lehántjuk róla a melodramatikus sallangokat, a következő:

1. Mindazokat az ocsmányságokat, amelyek közepette a felsőbb társadalmi rétegekből lesüllyedt deklasszáltak élete végzetszerűen zajlik, megannyi ultraforradalmi erénynek nyilvánítják.

2. Alapelvvé teszi a munkások maroknyi, jól kiválogatott kisebbségének behálózását; ennek azzal hizelegnek, hogy rejtelmes avatással elválasztják a tömegektől, részt vehet a titkos kormány cselszövényeiben és csalásaiban és azt prédikálják neki, hogy fenekestül felforgatja a régi társadalmat, ha szabadjára engedi a maga „rossz szenvedélyeit".

3. Legfőbb propagandaeszközük abban rejlik, hogy a fiatalságot elcsábítják koholmányokkal — a titkos társaság méreteiről és hatalmáról terjesztett hazugságokkal, olyan jóslatokkal, amelyek szerint a társaság által előkészített forradalom küszöbön áll stb. —, továbbá abban, hogy a vagyonos osztályok leghaladóbb képviselőit nyilvánosan kompromittálják és ennek alapján pénzügyileg kiszipolyozzák.

4. A munkások gazdasági és politikai felszabadító harcát a fegyháztöltelékeknek, a forradalom e legfőbb megtestesítőjének pándestruktív cselekedetei helyettesítik. Egyszóval a züllött csavargókat, akiket a „nyugati klasszikus minta szerinti forradalmakban" maguk a munkások tartottak féken, engedjük szabadjára és ezáltal ingyen bocsássuk a reakciósok rendelkezésére a provokátorok jól fegyelmezett bandáját.

Nehéz eldönteni, hogy az Alliance elméleti zagyvaságaiban és gyakorlati próbálkozásaiban a groteszk vagy a gyalázatos elem van-e túlsúlyban. Mégis sikerült az Internacionálén belül alattomban harcot előidéznie, amely két éven át gátolta Szövetségünk tevékenységét és a szekciók és a föderációk egy részének elszakadásával végződött. A hágai kongresszusnak az Alliance ellen hozott határozatait tehát szigorúan a kötelesség diktálta; a kongresszus nem tűrhette, hogy az Internacionálé, a proletariátusnak e nagy alkotása, a kizsákmányoló osztályok söpredékének csapdájába kerüljön. Ami azokat illeti, akik a Főtanácsot meg akarják fosztani hatáskörétől, melynek híján az Internacionálé csupán kusza, szétforgácsolt, és — hogy az Alliance nyelvezetét használjuk — „amorf" tömeggé válna, ezeket csak árulóknak vagy rászedetteknek tekinthetjük.

London, 1873 július 21.

A bizottság

E. Dupont, F. Engels, Frankel Leó, A. Le Moussu, Karl Marx, Aug. Serraillier

X

Függelék „Az Alliance Oroszországban"-hoz

1. Bakunyin hedzsrája[391]

Bakunyint 1857-ben Szibériába küldték, nem kényszermunkára, mint elbeszélései el akarták hitetni, hanem egyszerű száműzetésbe. Szibéria kormányzója ebben az időszakban Muravjov-Amurszkij gróf volt, Muravjovnak, Lengyelország hóhérának rokona és Bakunyinnak atyafia. Bakunyin e rokonság és a kormányzatnak tett szolgálatai folytán a száműzetésben kivételes helyzetet és kedvezményeket élvezett.

Ebben az időben Petrasevszkij, az 1849-es összeesküvés feje és szervezője is Szibériában volt.[392] Bakunyin nyíltan ellenséges magatartást tanúsított vele szemben és minden úton-módon ártani próbált neki, amit a szibériai alkirállyal fennálló rokonsága révén könnyen meg is tehetett. Petrasevszkij elleni fellépése újabb jogcímeket adott Bakunyinnak kormánykedvezményekre. A két száműzött közötti hadakozásnak egy homályos ügy vetett véget, amely nagy visszhangot keltett Szibériában és Oroszországban. Egy magas rangú hivatalnok, aki a liberalizmussal kacérkodott, magatartásával gáncsoskodásra adott alkalmat, ennek folyományaként az alkirály környezetében vihar tört ki, amely halálos párbajhoz vezetett. Ez az egész ügy személyes intrikákkal és csaló mesterkedésekkel szövődött össze, olyannyira, hogy az egész népesség felháborodott és a párbaj áldozatának, Petrasevszkij egyik fiatal barátjának meggyilkolásával vádolta a legmagasabb rangú hivatalnokokat. Az izgalom olyan méreteket öltött, hogy a kormányzat népfelkeléstől tartott. Bakunyin pártját fogta a magas rangú hivatalnokoknak, Muravjovot is beleértve. Felhasználta befolyását arra, hogy Petrasevszkijt egy távolabbi helyre száműzzék, üldözőit pedig megvédelmezte egy hosszú tudósításban, amelyet tanú címen írt alá, s ezt elküldte Herzennek. Herzen, amikor közzétette a „Kolokol"-ban, törölte belőle a Petrasevszkij ellen összes támadásokat; de a kéziratmásolat, melyet e tudósításról készítettek

amikor Szentpéterváron keresztülment, közkézen forgott és ismertté tette az eredeti szöveget.

A szibériai kereskedők, akik általában liberálisabbak, mint az oroszországiak, egyetemet akartak alapítani avégett, hogy ne kelljen többé gyermekeiket a távoli Oroszország iskoláiba küldeniök, s hogy egy intellektuális központot teremtsenek. Ehhez cári engedélyre volt szükségük. Muravjov, Bakunyin tanácsára és biztatására, ellenezte ezt a tervet. Bakunyin tudománygyűlölete régi keletű, és ez a tény Szibériában is közismert volt. Amikor több ízben kérdőre vonták ebben a tárgyban, Bakunyin nem tagadhatta le, de mindig azzal magyarázta viselkedését, hogy *szökését előkészítve* iparkodott kiérdemelni rokonának, a kormányzónak a kegyeit.

Bakunyin nemcsak élt és visszaélt a kormánykedvezményekkel, hanem némi pénzjuttatás fejében még a tőkésekre, a vállalkozókra és az adóbérlőkre is árasztott belőlük. Bakunyin proklamációi, amelyeket Nyecsajev áldozatainál lefoglaltak, s amelyeket a kormányzat 1869-ben és 1870-ben közzétett, proskripciós listákat tartalmaztak, s ezeken a hírhedt Katkov, a „Moszkvai Újság"[393] főszerkesztője is szerepelt. Katkov azzal bosszulta meg magát, hogy lapjában a következő leleplezést hozta nyilvánosságra: Bakunyin Szibériából visszatérve Londonból írt neki, s a régi barátság címén kérte, előlegezzen neki néhány ezer rubelt; ezek a levelek neki — Katkovnak birtokában vannak. — Bakunyin bevallja, hogy szibériai tartózkodása idején évjáradékot kapott egy állami pálinkabérlőtől, aki azért fizetett neki, hogy közbenjárásával biztosítsa magának a kormányzó kegyeit. Ez a jogtalan jövedelem (amelyet szökése óta már nem vett fel) nyomta lelkiismeretét, szerette volna a kicsalt pénzt a bérlőnek visszaküldeni; s előleget kért barátjától, Katkovtól e cselekedet elvégzésére. Kérését Katkov elutasította.

Akkoriban, amikor Bakunyin ezt a kérelmet intézte régi barátjához, Katkovhoz, az már régóta a harmadik ügyosztály szolgálatában tüntette ki magát, s lapját rendelkezésre bocsátotta az orosz forradalmárok és főképp Csernisevszkij denunciálására, úgyszintén a lengyel forradalom ellen. Így hát Bakunyin 1862-ben pénzt kért olyan embertől, akiről tudta, hogy besúgó és az orosz kormányzat zsoldjában álló irodalmi bandita. Ezt a súlyos vádat Bakunyin sohasem merte cáfolni.

Pénzzel ellátva — most tudjuk, milyen eszközzel szerezte — és a kormányzó magas támogatását élvezve, Bakunyin az elképzelhető legkönnyebb módon hajthatta végre szökését. Nemcsak útlevelet állíttatott ki magának saját nevére, hogy Szibériában utazgasson, hanem még hivatalos kiküldetést is kapott, hogy az országot egészen a legkeletibb határokig megtekintse. S mihelyt elérte Nyikolajevszk kikötőjét, nehézség nélkül átment Japánba,

ahol nyugodtan hajóra szállhatott Amerika felé és onnan 1861 végén Londonba érkezhetett. Így teljesedett be új Mohamedünk csodálatos hedzsrája.

2. Bakunyin pánszláv kiáltványa

1861 március 3-án II. Sándor, az egész liberális Európa nagy tetszésnyilvánítása közepette, kinyilatkoztatta a jobbágyfelszabadítást. Csernisevszkij és a forradalmi párt erőfeszítései, hogy a közösségi földtulajdon megmaradjon, célt értek ugyan, de oly kevéssé kielégítő módon, hogy Csernisevszkij még a felszabadítási nyilatkozat előtt szomorúan bevallotta: „ha tudtam volna", mondta, „hogy az általam felvetett kérdésnek efféle megoldása lesz, jobban szerettem volna vereséget szenvedni, mint ilyen győzelmet aratni. Szívesebben vettem volna, ha úgy cselekszenek, ahogy szándékukban volt, tekintet nélkül a mi követeléseinkre." Valóban, a felszabadítási aktus csupán szemfényvesztés volt. A föld nagy részét elvették valódi birtokosaiktól, s kihirdették a paraszti földmegváltás rendszerét. Ebből a rosszindulatú cári aktusból Csernisevszkij és pártja új és megcáfolhatatlan érvet merítettek a cári reformok ellen. A Herzen zászlaja köré sorakozó liberalizmus pedig torkaszakadtából üvöltötte: Győztél, Galileai! Galileai, az ő ajkukon, II. Sándort akarta jelenteni. — Ez a liberális párt, melynek fő orgánuma Herzen „Kolokol"-ja volt, ettől a pillanattól fogva nem tett mást, mint dicséretét zengte a felszabadító cárnak, és hogy eltérítse a közfigyelmet azokról a panaszokról és követelésekről, melyeket ez a népellenes aktus kiváltott, felkérte a cárt, hogy folytassa felszabadító művét és kezdjen keresztes hadjáratot az elnyomott szláv népek felszabadításáért, a pánszlávizmus megvalósításáért.

1861 nyarán Csernisevszkij a „Kortárs" (Szovremennyik)[394] című szemlében leleplezte a pánszlávisták mesterkedéseit, és elmondta a szláv népeknek az igazat az oroszországi ügyek állapotáról, valamint hamis barátaik, a pánszlávisták érdekfűtötte obskurantizmusáról*. Ekkor a Szibériából visszatért Bakunyin elérkezettnek látta a pillanatot, hogy előtérbe lépjen. Megírta egy hosszú kiáltvány első részét, amely az 1862 február 15-i „Kolokol" mellékleteként jelent meg „Orosz, lengyel és valamennyi szláv barátainkhoz" címmel. A második rész sohasem látott napvilágot.

A kiáltvány a következő nyilatkozattal kezdődik: „Megőriztem a mindent legyőző gondolat vakmerőségét, s szívemben, akaratomban és

* — sötét reakciósságáról — *Szerk.*

szenvedélyemben hű maradtam barátainkhoz, a nagy közös ügyhöz, önmagamhoz... Most megjelenek előttetek, régi kipróbált barátaim, s előttetek, fiatal barátaim, akiket ugyanaz a gondolat, ugyanaz az akarat éltet, mint minket: kérlek benneteket, fogadjatok be újból körötökbe; engedtessék meg nekem, hogy köztetek és veletek együtt életem egész hátralevő részét az orosz szabadságért, a lengyel szabadságért, az összes szlávok szabadságáért és függetlenségéért folyó harcnak áldozzam."

Amikor Bakunyin ezt az alázatos kérelmet intézi régi és új barátaihoz, azért teszi, mert „nem jó az embernek idegen országban működni. Tapasztaltam ezt a forradalmi években: sem Franciaországban, sem Németországban nem tudtam gyökeret verni. S így, megőrizve az egész világ haladó mozgalma iránt minden régi forró rokonszenvemet, — avégett, hogy ne tékozoljam el hiábavalóan hátralevő életemet, mostantól kezdve közvetlen tevékenységemnek Oroszországra, Lengyelországra, a szlávokra kell szorítkoznia. Ez a három különvált világ az én szerelmemben és az én hitemben elválaszthatatlan."

1862-ben, tehát tizenegy évvel ezelőtt, 51 éves korában Bakunyin, a nagy anarchista, az állam kultuszát és a pánszláv hazafiasságot vallotta. „A nagyorosz nép mind ez ideig, mondhatjuk kizárólag, az állam külső életének élt. Bármily nyomasztó volt is belső helyzete, bármily nyomorba és rabszolgaságba süllyedt is, mindig szívén feküdt Oroszország egysége, nagysága és ereje, s ezekért az elvekért minden áldozatra kész volt. Így formálódott ki a nagyorosz népben az állami gondolat és a frázis nélküli, tényleges hazafiság. Így történt, hogy az összes szláv nemzetiségek közül a nagyorosz nép őrizte meg épségét, egyedül ő maradt fenn és éreztette erejét Európával... Ne féljetek, hogy elveszti jogos befolyását és azt a politikai erőt, amelyre állami integritásának megőrzéséért vértanúi önfeláldozással vívott háromévszázados harcokban tett szert... Küldjük hát vissza a tatárokat Ázsiába, a németeket Németországba, és legyünk szabad nép, pusztán orosz nép..."

Hogy nagyobb tekintélyt kölcsönözzön e pánszláv propagandának, amely a tatárok és a németek elleni keresztes hadjáratra lyukad ki, Bakunyin Miklós cárhoz utasítja olvasóit:

„Azt mondják, hogy nem sokkal halála előtt maga Miklós cár, amikor arra készült, hogy háborút üzenjen Ausztriának, az összes ausztriai és törökországi szlávokat, magyarokat, olaszokat fel akarta szólítani általános felkelésre. Kihívta maga ellen a keleti háborút, s hogy védekezzen, zsarnok uralkodóból forradalmár uralkodóvá akart átváltozni. Azt mondják, hogy a szlávokhoz, köztük a lengyelekhez intézett felhívását már alá is írta.

Lengyelország iránti minden gyűlölete ellenére megértette, hogy nélküle szláv felkelés lehetetlen ... olymértékben legyőzte önmagát, hogy kész volt elismerni Lengyelország független létezését, de ... csakis a Visztulán túl."

Ugyanaz a férfiú, aki 1868 óta az internacionalizmust lovagolja meg, 1862-ben a faji háborút hirdette az orosz kormányzat érdekében. A pánszlávizmus a szentpétervári kabinet találmánya, s nincsen más célja, mint Oroszország európai határainak kiterjesztése nyugatra és délre. Minthogy azonban nem merik kijelenteni az ausztriai, poroszországi és törökországi szlávoknak, hogy sorsuk a nagyorosz birodalomba való beolvadás, olyan hatalomként tüntetik fel nekik Oroszországot, amely az idegen járomtól majd megszabadítja és egy nagy, szabad föderációban egyesíti őket. Ilymódon a pánszlávizmus különböző árnyalatokban jelenhet meg, Miklós pánszlávizmusától kezdve egészen Bakunyin pánszlávizmusáig, de valamennyi azonos célra irányul, s lényegében valamennyi benső összhangban van egymással, mint az imént idézett passzus bizonyítja. A kiáltvány, amelyre most rátérünk, e tekintetben a legcsekélyebb kétséget is eloszlatja.

3. Bakunyin és a cár

Láttuk, hogy Oroszországban a jobbágyfelszabadításkor ellentét robbant ki a liberális párt és a forradalmi párt között. Csernisevszkij, a forradalmi párt vezetője köré egész csapat sereglett újságírókból, tiszteknek egy népes csoportjából és tanulóifjúságból. A liberális pártot Herzen, néhány pánszlávista, számos békés reformer és II. Sándor hódolói képviselték. A kormány támogatta a liberális pártot. 1861 márciusában az orosz egyetemi ifjúság erélyesen megnyilatkozott Lengyelország felszabadítása mellett; 1861 őszén megpróbált ellenállni annak az államcsínynek, amely fegyelmi és kincstári rendelkezésekkel meg akarta fosztani a szegénysorsú diákokat (az egész létszámnak több mint kétharmadát) attól a lehetőségtől, hogy felsőfokú oktatásban részesüljenek. A kormányzat zendülésnek minősítette tiltakozásaikat, s Pétervárott, Moszkvában, Kazanyban fiatalemberek százait vetették börtönbe; kiűzték, vagy háromhavi letartóztatás után kizárták őket az egyetemekről. S mivel attól féltek, hogy ezek a fiatalemberek elmérgesítik a parasztok elégedetlenségét, az államtanács határozata eltiltotta a volt diákokat minden falusi közhivatali állástól. De az üldözések ezzel nem értek véget. Száműznek olyan professzorokat, mint Pavlov; bezárják az egyetemekről kizárt diákok által szervezett nyilvános tan-

folyamokat; újabb üldözésekbe kezdenek a legcsekélyebb ürügyekkel; a „tanulóifjúság pénztárát", alighogy engedélyezik, hirtelen betiltják; újságokat szüntetnek be. Mindez betetőzi a radikális párt elégedetlenségét és forrongását, és arra kényszeríti a pártot, hogy földalatti sajtót létesítsen. Ekkor jelenik meg e pártnak „Az ifjú Oroszország" című kiáltványa, Robert Owennak egy jelmondatával.[395] Ez a kiáltvány tisztán és világosan kifejtette az ország belső helyzetét, a különböző pártok, és a sajtó állapotát, s a kommunizmust hirdetve levonta azt a következtetést, hogy szociális forradalomra van szükség. Felhívta a tisztességes embereket arra, hogy csoportosuljanak a radikális zászló köré.

Alighogy ezt a kiáltványt a földalatti sajtó kibocsátotta, a véletlenek végzetes találkozása folytán (hacsak nem a rendőrség keze volt benne) számos tűzvész lobbant fel Szentpétervárott. A kormányzat és a reakciós sajtó örömmel ragadta meg az alkalmat arra, hogy a fiatalságot és a radikális pártot vádolja meg a gyújtogatással. A börtönök újból megtelnek és a Szibériába vezető utakon újból az áldozatok tömegei vándorolnak a száműzetésbe. Csernisevszkijt letartóztatják és a szentpétervári erődbe vetik, ahonnan két gyötrelmes hosszú év után Szibériába küldik kényszermunkára.

Herzen és Gromeka (ez utóbbi később az egyik lengyel tartomány kormányzójaként részt vett Lengyelország leigázásában) már e katasztrófa előtt dühödten támadták — az egyik Londonban, a másik Oroszországban — a radikális pártot és megrágalmazták Csernisevszkijt azzal a megjegyzéssel, hogy pályafutása talán rendjellel fog végződni. Csernisevszkij egy lehető legmérsékeltebb cikkben felhívta Herzent, gondolkozzék annak az új útnak a következményein, melyre a „Kolokol" az orosz forradalmi párt elleni nyílt gyűlölködésével rálép.[396] Herzen hangzatosan kijelentette, hogy hajlandó mindazok jelenlétében, akiket ő a nemzetközi demokráciának nevez, Mazzini, Victor Hugo, Ledru-Rollin, Louis Blanc stb. jelenlétében elmondani a nevezetes pohárköszöntőt a nagy felszabadító cár egészségére, és, tette hozzá, bármit mondanak is a pétervári forradalmi *Dánielek*, ellenükre és kiáltozásaik ellenére tudom, hogy e pohárköszöntő kedvező visszhangra fog találni a Téli Palotában (a cári rezidenciában). A forradalmi Dánielek Csernisevszkij és barátai voltak.

Bakunyin felülmúlta Herzent. Amikor a forradalmi párt teljesen szétzilálódott, Csernisevszkij pedig fogságban volt, Bakunyin akkor tette közzé, ötvenegy éves korában, a parasztcárhoz szóló hírhedt brosúráját: „*Romanov, Pugacsov vagy Pesztyel? A nép ügye.*" Írta Mihail Bakunyin, 1862.

„Többen találgatják még, hogy lesz-e forradalom Oroszországban. A forradalom fokozatosan halad, uralkodik mindenütt, mindenben és minden

elmében. A kormányzat keze még sikeresebben viszi előre, mint saját híveinek működése. Nem fog megnyugodni és nem fog megállani mindaddig, amíg újjá nem szüli az orosz világot, amíg nem emel és nem teremt új szláv világot.

A dinasztia a maga vesztén munkálkodik. Nem a felébredt népi élet ösztönzésében, hanem annak elfojtásában keresi üdvét. Ez az élet, ha megértenék, a cári házat a hatalomnak és a dicsőségnek eleddig ismeretlen magaslatára emelné... De sajnos! Ritkán kínált fel a sors a cári háznak ilyen nagyszabású, ilyen áldásos szerepet. II. Sándor oly könnyen lehetne a nép bálványa, az első parasztcár*, akit nem a félelem, hanem népének szeretete, szabadsága, jóléte tenne hatalmassá. Erre a népre támaszkodva, az egész szláv világ megváltója és ura lehetett volna...

Ehhez csak nagyorosz szív, nagylelkűségben és igazságosságban erős orosz szív kellett volna. Az egész élő orosz szláv jelen elébe ment, tárt karokkal, készen arra, hogy történelmi nagyságának piedesztálul szolgáljon."

Majd Bakunyin Nagy Péter államának, e *német* államnak a megszüntetését és az „új Oroszország" megalapítását követeli. II. Sándor hivatott e feladatra. „Indulása csodálatos volt; kinyilatkoztatta a nép szabadságát, a szabadságot és az új életet ezeréves rabszolgaság után; úgy látszott, meg akarja szervezni a paraszti Oroszországot" (zemszkuju Rossziju), „hiszen Péter államában szabad nép elképzelhetetlen. 1861 február 19-én II. Sándor — a parasztfelszabadításról kiadott ukáz minden hibája, minden torz ellentmondása ellenére — a legnagyobb, a legszeretettebb, a leghatalmasabb cár volt, aki valaha is uralkodott Oroszországban." — Csakhogy „a szabadság ellenkezik II. Sándor minden ösztönével", mert ő német, és „egy német sohasem fogja megérteni, sohasem fogja szeretni a paraszti Oroszországot ... ő csak arra gondolt, hogyan szilárdítsa meg Péter államának épületét ... gyászos és lehetetlen dologra vállalkozva, a saját vesztén és házának vesztén munkálkodik, s kész arra, hogy Oroszországot véres forradalomba taszítsa."

A felszabadítási ukáz minden ellentmondása, minden parasztmészárlás, a diákzendülések, egyszóval az egész terror Bakunyin szerint „teljességgel megmagyarázható azzal, hogy a cárból hiányzik az orosz szellem, a népszerető szív, s hogy esztelenül, bármi áron meg akarja őrizni Péter államát ... pedig hát ő az, egyedül ő, aki véghez tudná vinni Oroszországban a

* A parasztcár (zemszkij car) címet, amellyel II. Sándort megajándékozzák, Bakunyin és a „Kolokol" találták ki. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

legnagyobb és legjótékonyabb forradalmat, egyetlen csepp vér kiontása nélkül. Még most is megteheti; ha elvesztettük reményünket a békés kimenetelben, ez nem azért van, mintha túl késő lenne, hanem azért, mert végül elvesztettük reményünket abban, hogy II. Sándor képes megérteni, mi az egyetlen mód önmaga és Oroszország megmentésére. Az ezeréves szunnyadásból felébredt nép mozgalmát megállítani lehetetlenség. De ha a cár szilárdan és merészen a mozgalom élére állna, akkor hatalma, Oroszország javára és dicsőségére, mérhetetlen lenne." Evégett csak földet, szabadságot és *self-government-et** kellene adnia a parasztoknak. „Ne féljetek, hogy a területi *self-government* megbontja a tartományok közötti egységet, hogy megtöri az orosz föld egységét; a tartományok önkormányzata csak közigazgatási lenne, belső törvényhozási, jogi, nem pedig politikai. És nincs egy ország sem, talán Franciaország kivételével, ahol a népben az állam egységének, összhangjának, sértetlenségének eszméje és a nemzeti nagyság szelleme olyan erősen élne, mint Oroszországban."

Ez idő tájt Oroszországban nemzetgyűlés** összehívását követelték. Egyesek a pénzügyi nehézségek megoldása miatt kívánták, mások azért, hogy véget vessenek a monarchiának. Bakunyin azért akarta, hogy kifejezésre jusson Oroszország egysége és megszilárduljon a cár hatalma és nagysága. „Oroszország egységének, amely eddig csak a cár személyében talált kifejezésre, most más képviseletre: nemzetgyűlésre van szüksége... A kérdés nem az, hogy lesz-e forradalom vagy sem, hanem az, hogy békés avagy véres kimenetelű lesz-e. Békés és jótékony lesz, ha a cár a népi mozgalom élére állva, a nemzetgyűléssel együtt, nagyvonalúan és határozottan vállalkozik Oroszországnak a szabadság szellemében való átalakítására; de ha a cár visszafelé akar menni vagy megáll a félrendszabályoknál, akkor rettenetes lesz a forradalom. Akkor könyörtelen öldöklés jellegét fogja ölteni az általános népi felkelés következtében... II. Sándor még megmentheti Oroszországot a végső romlástól, a vérontástól."

Így hát 1862-ben Bakunyin a forradalmat Oroszország végső romlásának tartotta és könyörgött a cárnak, hogy mentse meg tőle az országot. Számos orosz forradalmár a nemzetgyűlés összehívásától a cári ház bukását remélte; de Bakunyin egykettőre véget vet reményeiknek és kijelenti nekik, hogy „a nemzetgyűlés ellenük és a cár mellett lesz. S ha a nemzetgyűlés szembeszegülne a cárral? — De vajon lehetséges-e ez? Hiszen a nép küldi oda

---

* — *önkormányzatot — Szerk.*

** *Az eredeti orosz szövegben Bakunyin itt és a továbbiakban is* a vszenarodnij zemszkij szobor (össznépi zemsztvo-gyűlés; össznépi rendi gyűlés) *kifejezést használja. — Szerk.*

képviselőit, s a nép még mindig határtalanul hisz a cárban, és mindent tőle vár. Honnan eredne hát a szembenállás? ... Nem kétséges, ha a cár most" (1862 februárjában) „összehívná a nemzetgyűlést, első ízben vennék őt körül hozzá valóban hű emberek. Ha az anarchia* még néhány évig tart, a nép hangulata megváltozhat. A mi korszakunkban gyorsan zajlik az élet. De jelenleg a nép a cár mellett és a nemesség ellen van, a hivatalnokok, s mindazok ellen, akik német öltönyt" (azaz európai öltönyt) „viselnek. A hivatalos Oroszország e táborában mindenkit a nép ellenségének tekint, *mindenkit, kivéve a cárt.* Ki kezdene hát a népnek a cár ellen beszélni? S még ha valaki kezdene is, vajon a nép hinne-e neki? *Hát nem a cár szabadította-e fel a parasztokat a nemesek akarata ellenére, a hivatalnokok általános óhaja ellenére?*

Képviselői révén az orosz nép első ízben fog találkozni szemtől szembe a *maga* cárjával. Döntő pillanat, szerfölött válságos pillanat! Tetszenek-e majd egymásnak? Ettől a találkozástól függ a cár és Oroszország egész jövője. A népi küldöttek bizalma és hódolata a cár iránt nem ismer majd határt. A cár pedig, rájuk támaszkodva, ugyanilyen hittel és szeretettel közeledve feléjük, trónját még soha el nem ért magasságra és szilárdságra emeli. De mi történik, ha a felszabadító cár, a népi** cár helyett a küldöttek egy pétervári császárt találnak benne, porosz egyenruhában, egy szűkkeblű németet? Mi történik, ha a várt szabadság helyett a cár nem ad nekik semmit, vagy majdnem semmit... Akkor jaj a cárizmusnak! Akkor vége, legalábbis a pétervári német, a Holstein-Gottorp-féle császárságnak.

Ha e végzetes pillanatban, amikor az élet vagy a halál, a béke vagy a vérontás kérdése dől el egész Oroszország számára, ha most a nemzetgyűlés előtt a népi cár, a *jó cár, az igazságos cár* jelenne meg, aki szereti Oroszországot és hajlandó a népakarat szerint kormányozni, mit meg nem tehetne akkor az ilyen néppel! Ki merészelne felkelni ellene? A béke és a bizalom mintegy csoda által helyreállna, pénz is akadna, s minden elrendeződnék egyszerűen, természetesen, senki számára sem sértően, mindenki számára kielégítően. *Az ilyen cár vezetésével* a nemzetgyűlés új Oroszországot teremtene. Semmilyen rosszindulatú szándék, semmilyen ellenséges erő nem tudna harcolni a cár és a nép egyesült hatalma ellen... Remélhető-e, hogy ilyen szövetség létrejön? Egyenesen megmondjuk, hogy nem."

Mindennek ellenére Bakunyin mégsem mond le arról a reményről, hogy cárját magával ragadja. Hogy döntésre bírja, megfenyegeti a forradalmi

---

* *Bakunyin eredeti orosz szövegében*: bezurjagyica (zűrzavar) — *Szerk.*

** *Az orosz eredetiben*: zemszkij — *Szerk.*

ifjúsággal, amely, ha a cár nem siet, véghez fogja vinni művét és megtalálja útját a néphez. „És miért nincs ez az ifjúság Ön mellett, hanem Ön ellen? Ez nagy szerencsétlenség az Ön számára ... neki, az ifjúságnak mindenekelőtt a szabadság és az igazság kell. De miért fordult el a cártól, miért nyilatkozott ellene, az ellen, aki elsőnek adott szabadságot a népnek?... Nem csábította-e el az *elvont forradalmi eszmény* és e *hangzatos szó*: *köztársaság*? Talán részben így van, de ez csak másodlagos és igen felszínes ok. Haladó ifjúságunk zöme nagyon jól megérti, hogy a *nyugati absztrakciók*, sem a konzervatív, sem a burzsoá liberális, *sőt még* a demokrata absztrakciók *sem alkalmazhatók az orosz mozgalomra* ... az orosz nép nem halad elvont elvek szerint ... a nyugati eszmények idegenek tőle, s a konzervatív, liberális vagy akár forradalmi doktrinérség hasztalanul kísérelné meg, hogy a maga irányzatának vesse alá ... az orosz népnek saját eszményei vannak... új elveket fog bevezetni a történelembe, egy másik civilizációt fog megteremteni, s *új hitet*, új jogot és új életet.

A nép e nagy, komoly, sőt rettentő alakjának színe előtt senki sem mer ostobaságokat elkövetni. Az ifjúság el fogja ejteni a hívatlan iskolamester nevetséges és ellenszenves szerepét... Mit taníthatnánk mi a népnek? Ha a természettudományokat és a matematikát figyelmen kívül hagyjuk, egész bölcsességünk végszava a nyugati tanok úgynevezett abszolút igazságainak tagadása lesz, a Nyugat teljes tagadása."

Ezután Bakunyin az „Ifjú Oroszország" alapítóit halmozza el szemrehányásokkal; azzal vádolja őket, hogy doktrinérek, hogy a nép mestereiként lépnek fel, hogy kompromittálták az ügyet, hogy mit sem értő gyermekek, s hogy eszméiket abból a néhány nyugati könyvből merítették, amelyet olvastak. – A kormányzat, amely akkoriban ugyanezt az ifjúságot mint gyújtogatókat börtönbe csukta, ugyanezekkel a szemrehányásokkal illette őket. És, hogy a cárját megnyugtassa, Bakunyin kijelenti, hogy „a nép nem áll e forradalmi párt mellett... Ifjúságunk óriási többsége a néppárthoz tartozik, ahhoz a párthoz, amely egyetlen céljául a nép ügyének győzelmét tűzte ki; e pártnak nincsenek előítéletei, sem a cár mellett, sem a cár ellen, s ha maga a cár, miután megkezdte a nagy művet, nem árulja el később a népet, e párt sohasem fordult volna el tőle, és még most sem késő; ez az ifjúság még most is örömmel követné a cárt, ha a cár maga a nép élén haladna. Az ifjúságot a *Nyugat semmiféle forradalmi előítélete* sem állíthatná meg. Ideje, hogy a németek Németországba távozzanak. Ha a cár megértette volna, hogy ezentúl nem egy erőszakolt központosítás fejének, hanem *szabad népek szabad föderációja* fejének kell lennie, szilárd és újjászületett erőre támaszkodva, szövetségben Lengyelországgal és Ukrajnával, felbontva az összes, gyűlölt

német szövetségeket, merészen felemelve a pánszláv zászlót, akkor *a szláv világ megváltója* lehetne belőle.

Igen, valóban, a németek elleni háború jó és főképp szükséges a szláv ügy számára; mindenesetre jobb, mint megfojtani a lengyeleket a németek kedvéért. Síkraszállni azért, hogy felszabadítsuk a szlávokat a török és német iga alól, a felszabadított orosz nép számára szükségszerűség és szent kötelesség lesz."

Bakunyin ugyanebben a brosúrában felhívja a forradalmi pártot, tömörüljön a nép ügyének zászlaja alá. Íme néhány hitcikkely a nép ügyének cári szájíz szerinti programjából: „1. cikkely: Mi" (Bakunyin és társai) „népi *self-government*-et akarunk a községben, a kerületben, a tartományban* és végül az államban, a cárral vagy a cár nélkül, mindegy, majd ahogy a nép akarja. — 2. cikkely: ... Hajlandók és kötelesek vagyunk segíteni Lengyelországot, Litvániát, Ukrajnát minden erőszak és minden külső ellenség ellen, különösen pedig a németek ellen. — 4. cikkely: Lengyelországgal, Litvániával és Ukrajnával együtt segítő kezet akarunk nyújtani összes szláv testvéreinknek, akik most a porosz királyság, az osztrák és a török császárság igája alatt nyögnek, s fogadjuk, hogy addig nem tesszük vissza hüvelyébe kardunkat, amíg egy szláv is német, török, vagy bármily más rabságban senyved." — A 6. cikkely szövetséget ír elő Oroszországgal, Magyarországgal, Romániával és Görögországgal; az orosz kormány akkoriban éppen ezeket a szövetségeket kereste. — „7. cikkely: Törekedni fogunk valamennyi szláv törzzsel együtt az ősi szláv álom megvalósítására, a nagy és szabad pánszláv föderáció megalapítására ... avégett, hogy csak egyetlen és oszthatatlan pánszláv hatalom létezzen.

Íme, ez a szláv ügy nagyvonalú programja, íme az orosz népi ügy elengedhetetlen végszava. Egész életünket ennek az ügynek szenteltük.

És most merre és kivel tartsunk? Megmondtuk, hogy merre akarunk tartani: megmondtuk, hogy kivel fogunk tartani, senki mással, mint a néppel. Hátra van még az a kérdés, hogy kit kövessünk. Romanovot, Pugacsovot, vagy egy új Pesztyelt, ha akad ilyen?**

Mondjuk meg az igazat: *Legszívesebben Romanovot követnők,* ha Romanov pétervári császárból át tudna és át akarna változni parasztcárrá. Azért

---

* *Bakunyin eredeti orosz szövegében*: az obscsinában, a járásban, a kerületben, a területen (oblaszty) — *Szerk.*

** Romanov a cár családneve; Pugacsov a nagy kozákfelkelés vezére volt II. Katalin uralkodása idején; Pesztyel az I. Miklós elleni 1825-ös összeesküvés vezetője volt, felakasztották. — *Az 1873-as kiadás jegyzete.*

állnánk szívesen zászlaja alá, mert az orosz nép még elismeri, és mert a már megteremtett hatalma tettre készen áll, s legyőzhetetlen erővé válna, ha népi felszentelést adna neki. Azért is követnők, mert *egyedül ő* képes végrehajtani a nagy békés forradalmat egyetlen csepp orosz vagy szláv vér kiontása nélkül. A véres forradalmak az emberi ostobaság következtében néha szükségessé válnak; mindamellett nagy bajt és nagy szerencsétlenséget jelentenek, nemcsak az áldozataik miatt, hanem ama cél tisztasága és teljessége miatt is, melynek érdekében végbemennek. Láttuk ezt a francia forradalom példáján.

Így Romanovot illető álláspontunk világos. *Nem vagyunk ellenségei*, de nem vagyunk barátai sem. Mi az orosz népi ügynek, a szláv ügynek a barátai vagyunk. Ha a cár ennek az ügynek az élén áll, követni fogjuk; de ha szembefordul vele, ellenségei leszünk. Ezért az egész kérdés abban áll, mi akar lenni a cár: orosz cár, a parasztok cárja, Romanov, vagy pedig Holstein-Gottorp pétervári császár? Oroszországnak, a szlávoknak akar-e szolgálni, vagy pedig a németeknek? Ez a kérdés hamarosan eldől, s akkor tudni fogjuk, mit kell tennünk."

Sajnos, a cár nem tartotta időszerűnek a nemzetgyűlés összehívását, amelynek képviselőjelöltségére Bakunyin ezzel a brosúrával már pályázott. Kárba vesztek a választási kiáltványra fordított erőfeszítései és Romanov előtti térdhajlásai. Naiv bizalmában méltatlanul megcsalatva, nem maradt számára más hátra, mint fejvesztetten belevetnie magát a pándestruktív anarchiába.

A parasztcár előtt leboruló mester e tákolmánya után tanítványai és barátai, Albert Richard és Gaspard Blanc is joggal kiálthatták teli torokból: Éljen III. Napóleon, a parasztcsászár!

XI

Igazoló okmányok

1. Az Alliance titkos szervezeti szabályzata

E szervezeti szabályzatnak az a példánya, mely birtokunkban van, részben Bakunyin keze írása. Nemcsak az avatottainak adott belőle másolatokat, hanem még sok mindenkinek, akit a maga tündöklő programjának kinyilatkoztatásával megszédíteni remélt. A szerző hiúsága felülkerekedett a misztifikátor sötét tartózkodásán. –

A NEMZETKÖZI TESTVÉREK EGYESÜLÉSÉNEK SZERVEZETE

Három fokozat:

I. *Nemzetközi testvérek.*

II. *A nemzeti testvérek.*

III. A *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének* [Alliance] félig titkos, félig nyilvános szervezete.

I. A nemzetközi testvérek szabályzata

1. A nemzetközi testvéreknek nincs más hazájuk, mint az egyetemes forradalom, nincs számukra más idegen ország és más ellenség, mint a reakció.

2. Elvetnek minden egyezkedésre és engedményekre hajló politikát és reakciósnak tekintenek minden olyan politikai mozgalmat, amelynek azonnali és közvetlen célja nem az ő elveik diadala.

3. Testvérek ők – sohasem támadják egymást, s nem teregetik ki viszályaikat sem a nyilvánosság, sem a törvényszékek előtt. A döntőbíróság, amelyet a két fél a testvérek közül választ, – ez az egyetlen igazságszolgáltatásuk.

4. Mindegyiküknek szentnek kell lennie valamennyi többi számára, szentebbnek, mint a vér szerinti testvér. Minden testvér segítséget és védelmet kap valamennyi többitől, egészen a lehetőség kimerüléséig.

5. Nemzetközi testvérré csak az lehet, aki őszintén elfogadja az egész programot, minden elméleti és gyakorlati következményével együtt, s akiben az intelligenciával, az eréllyel, a tisztességgel és a diszkrécióval még a *forradalmi szenvedély* is párosul, — akiben maga a sátán lakozik. Mi nem kényszerítünk senkire sem feladatokat, sem áldozatokat. De akiben megvan ez a szenvedély, sok mindent megtesz, s még csak nem is gondol arra, hogy áldozatot hoz.

6. Ne legyen a testvér számára komolyabb és szentebb ügy, érdek és kötelesség, mint a forradalomnak és a forradalmat szolgáló titkos szervezetünknek a szolgálata.

7. A testvérnek mindenkor joga van visszautasítani annak a feladatnak a teljesítését, mellyel a központi bizottság vagy a nemzeti bizottsága megbízza, — ámde sok egymásra következő visszautasítás esetén lelkiismeretlen vagy lusta embernek bizonyulna, akit nemzeti bizottsága felfüggeszthet, és ez utóbbi előterjesztésére a központi bizottság, az alkotmányozó összejövetel végleges döntéséig, ideiglenesen törölhet a tagok sorából.

8. Egyik testvér sem fogad el közhivatalt annak a bizottságnak a hozzájárulása nélkül, amelyhez tartozik. — Egyik sem vehet részt olyan akciókban vagy megnyilvánulásokban, amelyek ellentétesek a bizottsága által meghatározott magatartási irányvonallal, vagy akárcsak idegenek tőle, s nem tehet olyan lépéseket, amelyeket bizottságával előzőleg nem tanácskozott meg. Valahányszor két vagy több testvér összejön, minden fontos közügyben tanácskoznak egymással. —

9. Az összes nemzetközi testvérek ismerik egymást. *Sohasem lehet közöttük politikai titok.* Egyikük sem tartozhat semmiféle titkos társasághoz a maga bizottságának pozitív hozzájárulása nélkül, és szükség esetén, ha utóbbi megköveteli, a központi bizottság hozzájárulása nélkül. És ilyen titkos társaságnak csak azzal a feltétellel lehet tagja, hogy felfedi fenti bizottságok előtt mindazokat a titkokat, amelyek őket akár közvetlenül, akár közvetve érdekelhetik.

10. A nemzetközi testvérek szervezete a következőképpen tagozódik: A. *A főbizottság* vagy *az alkotmányozó összejövetel.* B. *A központi bizottság.* C. *A nemzeti bizottságok.*

A. *A főbizottság*

Ez a nemzetközi testvérek összességének vagy legalábbis kétharmadának gyűlése, amely szabályszerűen vagy megállapított időközönként ül össze, vagy mint rendkívüli tanácskozást, a központi bizottság többsége hívja össze. Ez a legfelsőbb alkotmányozó és végrehajtó hatalma egész szervezetünknek, amelynek programját, ügyviteli szabályzatát és alapvető szervezeti szabályzatát módosíthatja.

B. *A központi bizottság*

Összetétele: a) a *központi iroda* és b) a *központi felügyelő bizottság.* Utóbbinak tagjai mindazok a nemzetközi testvérek, akik nem tagjai az irodának, de olyan közel tartózkodnak, hogy két nap alatt össze lehet hívni őket, s természetesen mindazok a testvérek, akik az adott helyen átutazóban vannak. Egyebekben kölcsönös kapcsolataikra nézve a Szocialista Demokrácia Egyesülésének szabályzata (lásd 2–4. cikkely) mérvadó.

C. *A nemzeti bizottságok*

Minden nemzeti bizottság mindazokból a nemzetközi testvérekből áll (nemzetiségükre való tekintet nélkül), akik a nemzeti szervezet központjában vagy annak szomszédságában tartózkodnak. Minden nemzeti bizottság ugyancsak a) *nemzeti végrehajtó irodára* és b) *nemzeti felügyelő bizottságra* tagozódik. Ez utóbbi magában foglalja valamennyi jelenlevő nemzetközi testvért, akik nem tartoznak az irodához. A kölcsönös kapcsolatok ugyanazok, mint a Szocialista Demokrácia Egyesülésében.

11. Új testvér felvételéhez a nemzeti bizottság összes jelenlevő tagjainak (legalább háromnak) *egyhangú* határozata és a *központi bizottság* kétharmados többségének *jóváhagyása* kell. Összes tagjainak egyhangú határozatával a *központi bizottság* maga is felvehet új testvért.

12. Minden nemzeti bizottságnak legalább hetenként egyszer össze kell ülnie, hogy ellenőrizze és aktivizálja irodájának szervező, propaganda- és ügyviteli munkáját. — A nemzeti bizottság mint a hozzá tartozó tagok magatartásának természetes bírája dönt mindabban, ami akár forradalmi méltóságukat, akár az egyesülettel való kapcsolatukat illeti. Ítéleteit jóváhagyásra be kell mutatnia a központi bizottságnak. Irányítja összes tagjainak tevé-

kenységét és nyilvános fellépéseit. Vagy irodájának közvetítésével, vagy egy általa kijelölt testvér közvetítésével rendszeres levelezést tart fenn a *központi irodával*, s köteles legalább kéthetenként egyszer írni neki.

13. *A nemzeti bizottság* megszervezi országa nemzeti testvéreinek titkos *egyesülését.*

II. A nemzeti testvérek

14. A nemzeti testvéreket minden országban úgy kell megszervezni, hogy sohase vonhassák ki magukat a nemzetközi testvérek általános szervezetének és nevezetesen a *főbizottságnak* és a *központi bizottságnak* irányítása alól. Programjaik és szabályzataik csak akkor léphetnek véglegesen hatályba, amikor a *központi bizottság* szentesítette őket.

15. Minden nemzeti bizottságnak jogában áll, ha célszerűnek tartja, két kategóriát létesíteni: a) olyan nemzeti testvérek kategóriáját, akik ismerik egymást az egész országban, és b) olyan testvérek kategóriáját, akik csak kis csoportok keretei között ismerik egymást. — A nemzeti testvéreknek egyik esetben sem szabad még csak gyanítaniok sem, hogy létezik egy nemzetközi szervezet.

16. Egészben vagy részben nemzetközi testvérekből vagy első kategóriájú nemzeti testvérekből álló *vidéki központok* létesítendők egy-egy ország minden főbb pontján, azzal a feladattal, hogy a lehető legmélyebben és legszélesebben terjesszék ki a titkos szervezetet és elveinek propagandáját, mégpedig úgy, hogy a tevékenység ne csak a városokra szorítkozzék, hanem igyekezni kell a falvakban és a parasztok között is propagandát kifejteni.

17. A nemzeti bizottságok a lehető leggyorsabban törekedjenek előteremteni azokat az anyagi eszközöket, melyekre nemcsak saját szervezetük eredményes tevékenységéhez, hanem az egész egyesület általános költségeinek fedezéséhez is szükség van. Egy részét — a felét? — tehát elküldik majd a központi irodának.

18. A nemzeti irodáknak igen aktívaknak kell lenniök, szem előtt tartva, hogy az elvek, a programok és a szabályzatok csak annyiban érnek valamit, amennyiben a megvalósításukra vállalkozó emberekben maga a sátán lakozik.

A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének titkos szervezete

1. Az Alliance *állandó központi bizottsága* az *állandó nemzeti bizottságok* és a *genfi központi szekció* összes tagjaiból áll.

Mindezek a tagok, teljes létszámban egybegyűlve, alkotják az Alliance *titkos közgyűlését*, amely az Alliance alkotmányozó és legfelsőbb hatalma, s amely legalább évenként egyszer fog egybegyűlni a munkáskongresszuson, az Alliance különféle nemzeti csoportjai küldötteinek minőségében; ezt a gyűlést ezenkívül mind a *központi iroda*, mind a *genfi központi szekció* bármikor összehívhatja.

2. A genfi központi szekció az állandó központi bizottság állandó delegációja. A *központi iroda* összes tagjaiból és a *felügyelő bizottság* mindazon tagjaiból áll, akik kötelezően mindig tagjai az állandó központi bizottságnak is. — A *központi szekció* lesz az Alliance *legfelsőbb végrehajtó tanácsa* a csakis a közgyűlés által meghatározható és módosítható alkotmány és irányvonal határai között. A központi szekció egyszerű szótöbbséggel dönt minden gyakorlati (de nem alkotmányozási és általános politikai) kérdésben, s az így hozott határozatai *kötelezők* a *központi iroda* számára, hacsak az iroda tagjainak többsége nem akar fellebbezni a *közgyűléshez*, amelyet az iroda ebben az esetben három héten belül köteles összehívni. — Az így összehívott *közgyűlés* csak akkor szabályszerű, ha jelen van összes tagjainak kétharmada.

3. A *központi iroda* — a végrehajtó hatalom szerve — 3–5, vagy akár 7 tagból áll, akik egyszersmind kötelezően tagjai az *állandó központi bizottságnak*. A *központi iroda* — mint a titkos *központi szekciót* alkotó két rész egyike — titkos szervezet. Mint ilyen, utasításokat a *központi szekciótól* kap, és továbbítja a maga közleményeit, hogy ne mondjuk titkos parancsait, az összes *nemzeti bizottságokhoz*, amelyektől legalább havonta egyszer titkos beszámolókat kap. Mint a nyilvános Alliance *végrehajtó hatalma* — nyilvános szervezet. Mint ilyen, az országtól és a körülményektől függően, többé vagy kevésbé titkos, illetve nyilvános kapcsolatokat tart fenn valamennyi *nemzeti irodával*, amelyektől ugyancsak havonta egyszer kap beszámolót. Külsőleg kormányzata olyan lesz, mint egy föderatív köztársaságban az elnökségé. A *központi iroda*, mely az Alliance-nak mind titkos, mind nyilvános végrehajtó hatalma, aktivizálja az egyesület titkos és nyilvános propagandáját és minden országban, minden lehető eszközzel előmozdítja az egyesület fejlődését. Kezeli az anyagi eszközöknek azt a részét, melyet a nyilvános szabályzat b) cikkelye szerint az általános költségekre vala-

mennyi országból küldenek neki. Lapot és brosúrákat ad ki, s elküldi utazó ügynökeit Alliance-csoportok megalakítására olyan országokba, ahol ilyenek még nincsenek. Minden intézkedésnél, melyet az Alliance érdekében tennie kell, köteles elfogadni a *titkos központi szekció* többségének döntéseit, — egyébként az iroda összes tagjai egyben a központi szekciónak is tagjai. A *központi iroda*, mint egyidejűleg nyilvános és titkos szervezet, minthogy teljes egészében az *állandó központi bizottság* tagjaiból áll, mindenkor e *bizottság* közvetlen képviselője lesz. Az *ideiglenes központi irodát* jelenleg úgy kell bemutatni a *genfi kezdeményező csoportnak*, hogy azt ideiglenesen választották *az Alliance összes alapító tagjai*, akik — zömükben a berni kongresszus egykori tagjai — visszatértek hazájukba, miután átruházták felhatalmazásukat *B.** polgártársra. — Ez az iroda az első nyilvános közgyűlésig fog működni, amelynek a nyilvános szabályzat 7. cikkelye szerint a legközelebbi munkáskongresszuson kell összeülnie a Nemzetközi Munkásszövetség ágazataként. Magától értetődik, hogy az új *központi iroda* tagjait ez a gyűlés fogja kijelölni. De mivel múlhatatlanul szükséges, hogy a *központi iroda* mindig csakis az *állandó központi bizottság* tagjaiból álljon, ez utóbbi a nemzeti bizottságain keresztül gondoskodni fog az összes helyi csoportok olyan szervezéséről és irányításáról, hogy ezek küldöttként a közgyűlésre csakis az állandó központi bizottság tagjait delegálják, vagy ezek hiányában olyan embereket, akik illetékes nemzeti bizottságuk vezetőségének föltétlen hívei, hogy ilymódon az állandó központi bizottság mindig kézben tartsa a gyeplőt az Alliance egész szervezetében.

4. A *felügyelő bizottság* gyakorolja az ellenőrzést a központi iroda egész tevékenysége fölött. — Az állandó központi bizottságnak mindazon tagjaiból áll, akik a *központi iroda* székhelyén, vagy szomszédságában laknak, — úgyszintén mindazon tagokból, akik ideiglenesen vagy átutazóban vannak jelen, — az iroda kötelékébe tartozó tagok kivételével. A felügyelő bizottság két tagjának kívánságára e bizottság összes tagjai kötelesek egybegyűlni három napon belül, a központi iroda tagjaival együtt, hogy megalakítsák a *legfelsőbb végrehajtó tanács központi szekciójának gyűlését*, amelynek jogait a 2. cikkely határozza meg.

5. A *nemzeti bizottságokat* az állandó központi bizottságnak egyazon nemzethez tartozó összes tagjai alkotják. — Mihelyt az állandó központi bizottságnak egyazon nemzethez tartozó három tagja van, az iroda, illetve szükség esetén a központi szekció felhívja őket, hogy alakuljanak meg országuk nemzeti bizottságaként. Minden nemzeti bizottság kijelölhet

* *Bakunyin. — Szerk.*

országából új központi bizottsági tagot, de csakis az összes tagok egyhangú határozata alapján. Mihelyt valamelyik nemzeti bizottság új tagot jelölt ki, nyomban tudtára kell adnia a központi irodának, mely az új tagot bejegyzi és ezáltal felruházza az állandó központi bizottság tagjának minden jogával. — A genfi *központi szekciónak* szintén joga van összes tagjai egyhangú határozata alapján új tagokat kijelölni.

Minden *nemzeti bizottság* speciális feladata, hogy országában az Alliance nyilvános és titkos nemzeti csoportját megalapítsa és szervezze. Ő lesz e csoport legfőbb feje és ügyintézője a *nemzeti irodája* révén, melyet létrehozni tartozik olymódon, hogy az teljes egészében az állandó központi bizottság tagjaiból álljon. A *nemzeti bizottságok* irodájukkal ugyanolyan kapcsolatban állnak, ugyanolyan jogokat és felhatalmazásokat élveznek, mint a *központi szekció* a *központi irodával* kapcsolatban. — A *nemzeti bizottságok*, amelyeket a hozzájuk tartozó *irodák* és *felügyelő bizottságok* egyesülése alkot, nem ismernek el más felsőbbséget, mint a *központi irodát*, s egyedüli közvetítőként szolgálnak ez utóbbi és országuk összes *helyi csoportjai* között, mind a propagandában, mind az ügyintézésben, mind pedig a tagdíjak kivetésében és felhasználásában. A *nemzeti bizottságok*, a hozzájuk tartozó irodák közvetítésével, biztosítják az Alliance megszervezését országukban olymódon, hogy mindig az állandó központi bizottság tagjai uralkodjanak benne és ők képviseljék a kongresszusokon.

Mihelyt a nemzeti irodák megszerveztek egy-egy helyi csoportot, kötelesek e csoport szervezeti szabályzatát és programját a központi iroda elé terjeszteni jóváhagyásra — e jóváhagyás nélkül semmilyen helyi csoport sem tartozhat az Alliance-hoz.

A Nemzetközi Szocialista Egyesülés programja

1. A Nemzetközi Egyesülés [Alliance] avégett jött létre, hogy szolgálja, szervezze és meggyorsítsa az egyetemes forradalmat a programunkban meghirdetett elvek alapján.

2. Ezeknek az elveknek megfelelően a forradalom célja nem lehet más, mint: a) Európa összes vallási, monarchikus, arisztokratikus és burzsoá uralmainak és hatalmainak lerombolása. Következésképp az összes jelenleg létező államok megsemmisítése, valamennyi politikai, jogi, hivatali és pénzügyi intézményükkel együtt. b) A kollektív tulajdonból, az egyenlőségből és az igazságosságból kiinduló új társadalom felépítése a szabadon társult munka egyedüli alapján.

3. A forradalom, ahogy mi felfogjuk, illetve inkább, ahogy a dolgok ereje ma szükségszerűen felveti, lényegileg nemzetközi, vagyis egyetemes jellegű. Tekintettel az összes kiváltságos érdekek és összes reakciós hatalmak fenyegető európai koalíciójára, amely egy szerfölött ügyes szervezet nyújtotta minden szörnyű eszközzel rendelkezik, tekintettel a mély szakadásra, amely ma a burzsoázia és a munkások között mindenütt uralkodik, — semmiféle nemzeti forradalom nem sikerülhet, ha nem terjed ki azonnal az összes többi nemzetre is; de nem léphetné át soha egy ország határait sem és nem válhatna egyetemessé soha, ha nem hordozná önmagában ennek az egyetemességnek minden elemét, azaz, ha nem lenne őszintén szocialista, államromboló és az egyenlőség és az igazságosság révén szabadságteremtő forradalom, mert mostantól nem egyesítheti, villanyozhatja és emelheti fel a század nagy, egyetlen igazi erejét — a munkásokat — semmi más, csak a munka teljes felszabadítása mindazoknak az intézményeknek a romjain, melyek az öröklődő földtulajdont és a tőkét védelmezik.

4. Mivel a következő forradalom csak egyetemes lehet, egyetemesnek kell lennie az Alliance-nak, illetve — mondjuk ki nyíltan — az összeesküvésnek is, amely a forradalom előkészítésére, megszervezésére és meggyorsítására hivatott.

5. Az Alliance kettős célt követ: a) Törekszik elterjeszteni minden ország néptömegei között az igaz eszméket a politikáról, a társadalomgazdaságtanról és minden filozófiai kérdésről. Tevékeny propagandát folytat újságok, brosúrák és könyvek segítségével, valamint nyilvános egyesületek alapításával. b) Igyekezni fog magához vonzani minden értelmes, erélyes, megbízható, jó szándékú embert, eszméink őszinte híveit avégett, hogy egész Európában és lehetőség szerint Amerikában is az odaadó és éppen az egyesülés révén még erősebbé váló forradalmárok láthatatlan hálózatát építse ki.

A NEMZETKÖZI TESTVÉREK FORRADALMI SZERVEZETÉNEK PROGRAMJA ÉS CÉLJA

1. E szervezet ugyanazokon az elveken alapszik, mint a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja. Ezeket az elveket még világosabban kifejti az *orosz Szocialista Demokrácia* programjának a nőkérdéssel, a család vallási és jogi helyzetével és az állammal foglalkozó része.

A központi iroda egyébként fenntartja magának a jogot, hogy az elvekre vonatkozóan hamarosan teljesebb elméleti és gyakorlati kifejtést adjon.

2. A nemzetközi testvérek egyesülése az egyidejű társadalmi, filozófiai, gazdasági és politikai egyetemes forradalmat akarja avégett, hogy a dolgok jelenlegi rendjéből — a tulajdonon, a kizsákmányoláson, a leigázáson és a tekintélyelven, akár vallási, akár metafizikai és burzsoá-doktrinér, vagy éppen jakobinus-forradalmi tekintélyelven alapuló rendből — előbb egész Európában, majd a világ többi részén kő kövön ne maradjon; azzal a jelszóval, hogy béke a munkásoknak, szabadság minden elnyomottnak, és halál az elnyomókra, kizsákmányolókra és mindenfajta gyámkodókra, — le akarunk rombolni minden államot és minden egyházat, összes vallási, politikai, jogi, pénzügyi, rendőri, egyetemi, gazdasági és társadalmi intézményeikkel és törvényeikkel együtt azért, hogy mindezeknek a becsapott, szolgaságba döntött, meggyötört, kizsákmányolt szegény emberi lényeknek a milliói, megszabadulva összes hivatalos és félhivatalos, kollektív és egyéni főnökeiktől és jótevőiktől, végre teljes szabadságban fellélegezzenek.

3. Abban a meggyőződésben, hogy az egyéni és a társadalmi baj nem annyira az egyes egyénekben, hanem inkább a dolgok szervezetében és a társadalmi viszonyokban gyökerezik, humánusak leszünk mind az igazságosság érzésétől indíttatva, mind pedig számításból, s könyörület nélkül megsemmisítjük ezeket a viszonyokat és magukat a dolgokat, hogy a forradalom bárminő veszélyeztetése nélkül megkíméljük az embereket. Tagadjuk a társadalom *szabad akaratát* és állítólagos jogát a büntetésre. Az igazságosság önmagában, a leghumánusabb, a legtágabb értelmében véve is, csak úgyszólván negatív és átmeneti eszme; felveti a szociális problémákat, de nem mérlegeli őket, csupán jelzi az emberi felszabadulás egyetlen lehetséges útját, mégpedig: a társadalom humanizálását a szabadság és egyenlőség útján; pozitív megoldást csak a társadalom egyre ésszerűbb megszervezése adhat. Ez az annyira óhajtott megoldás, mindnyájunk közös eszménye nem egyéb, mint minden ember szabadsága, erkölcsössége, értelme és jóléte az összesség szolidaritása révén, egyszóval az emberi testvériesség.

Minden emberi egyén akaratlan terméke annak a természeti és társadalmi környezetnek, amelyben született, fejlődött és amelynek továbbra is hatása alatt áll. Minden emberi erkölcstelenség három fontos oka: az egyenlőtlenség — mind a politikai, a gazdasági és a társadalmi egyenlőtlenség; a tudatlanság, mint ennek természetes folyománya; valamint szükségszerű következményük — a *rabszolgaság.*

Mivel mindig és mindenütt a társadalom szervezete az egyetlen oka az emberek által elkövetett vétkeknek, a társadalom részéről képmutatás vagy nyilvánvaló abszurdum a vétkesek megbüntetése, hiszen minden büntetés feltételezi a bűnösséget, márpedig sohasem azok a bűnösök, akik a vétket

elkövették. A bűnösségnek és a büntetésnek az elmélete a teológiából származik, azaz az abszurdnak és a vallási képmutatásnak a házasságából.

A társadalomnak jelenlegi átmeneti állapotában egyetlen elismerhető joga az a természetes jog, hogy önvédelemből megölje az önmaga által kitermelt bűnözőket; nem pedig az, hogy ítélkezzék fölöttük és elítélje őket. Ez a jog még csak nem is a szó szoros értelmében vett jog; inkább természeti tény, amely lesújtó, de elkerülhetetlen, a jelenlegi társadalom tehetetlenségének és butaságának jegye és terméke; s minél kevésbé fog ehhez folyamodni, annál közelebb lesz igazi felszabadulásához. A forradalmároknak, elnyomottaknak, a jelenlegi társadalmi szervezet szenvedő áldozatainak, akiknek szíve természetesen telve van gyűlölettel és bosszúval, tudniok kell, hogy a királyok, az elnyomók, a mindenfajta kizsákmányolók csakúgy vétkesek, mint a néptömegből származó bűnözők. Gonosztevők, de nem vétkesek, hiszen ők is, mint a közönséges bűnözők, akaratlan termékei a társadalom jelenlegi szervezetének. Nincs mit csodálkozni azon, ha az első pillanatban a felkelt nép sokakat közülük meg fog ölni — ez elkerülhetetlen szerencsétlenség lesz talán, de éppoly futólagos, mint a vihar okozta pusztítások.

De ez a természeti tény nem lesz erkölcsös, sőt még hasznos sem. E tekintetben a történelem tele van tanulságos példákkal: — az 1793-as szörnyű guillotine, amelyet nem lehet sem lustasággal, sem lassúsággal vádolni, nem tudta megsemmisíteni a nemesi osztályt Franciaországban. Ami az arisztokráciát, ha nem is semmisítette meg teljesen, de legalább mélyen megrázta, az nem a guillotine volt, hanem a nemesi földek elkobzása és kiárusítása. És általában elmondható, hogy a politikai mészárlások sohasem sújtottak halálra pártokat; különösen tehetetlennek mutatkoztak a kiváltságos osztályokkal szemben, mert ezek hatalma nem annyira az emberekben, mint inkább abban a helyzetben gyökerezik, amelybe a kiváltságos embereket a dolgok rendje juttatta, vagyis az *állam intézményében* és ennek természetes következményében s egyszersmind alapjában, a *magántulajdonban*.

Tehát ahhoz, hogy radikális forradalmat vigyünk véghez, a viszonyokat és a dolgokat kell megtámadni, a tulajdont és az államot kell megsemmisíteni; akkor nem lesz szükség arra, hogy embereket semmisítsünk meg és önmagunkat a biztos és elkerülhetetlen visszahatásnak tegyük ki, amely minden társadalomban mindig csak az emberek lemészárlására vezetett és fog vezetni.

De ahhoz, hogy jogunk legyen a forradalom veszélyeztetése nélkül humánusan bánni az emberekkel, könyörtelenül kell elbánnunk a viszonyokkal és

a dolgokkal; mindent meg kell semmisíteni, s főként és mindenekelőtt a tulajdont és elkerülhetetlen folyományát — az *államot*. Ez a forradalom egész titka.

Nem csoda, ha a jakobinusok és a blanquisták, akik inkább szükségszerűségből, semmint meggyőződésből lettek szocialisták, s akik számára a szocializmus a forradalom eszköze, nem célja, mert hiszen ők a diktatúrát akarják, vagyis az állam központosítását, az állam pedig logikus és elkerülhetetlen szükségszerűséggel elvezeti őket a tulajdon helyreállításához, — egészen természetes, mondjuk mi, hogy nem akarván radikális forradalmat véghez vinni a dolgok ellen, az emberek elleni véres forradalomról álmodnak. — De ennek a véres forradalomnak, amely egy erősen központosított forradalmi állam struktúráján alapul, elkerülhetetlen következménye — mint később tüzetesebben ki fogjuk mutatni — a katonai diktatúrának, a hatalom új birtokosának megjelenése lesz. Így hát a jakobinusok, illetve a blanquisták diadala a forradalom halála lenne.

4. Természetes ellenségei vagyunk ezeknek a forradalmároknak — a forradalom jövendő diktátorainak, törvényhozóinak és gyámjainak —, akik még a jelenlegi monarchikus, arisztokratikus és burzsoá államok lerombolása előtt máris az éppoly központosított és a ma létező államoknál még zsarnokibb új forradalmi államok megteremtéséről álmodoznak, — akik annyira hozzá vannak szokva valamilyen tekintély által fölülről létrehozott rendhez és annyira irtóznak attól, ami nekik rendetlenségnek tűnik, s ami valójában nem más, mint a nép életének őszinte és természetes megnyilvánulása, hogy még mielőtt a forradalom előidézne ilyen dicső és üdvös rendetlenséget, máris annak bevégzéséről és elfojtásáról álmodnak valamiféle hatalom tevékenysége révén, amelynek csak a neve lesz forradalom, de amely ténylegesen csupán új reakciónak bizonyul, hiszen a dekrétumokkal kormányzott néptömegeket újból engedelmességre, mozdulatlanságra, halálra, azaz rabszolgaságra és kizsákmányolásra kárhoztatja egy új, álforradalmi arisztokrácia részéről.

5. Mi a forradalmon mindannak szabadjára bocsátását értjük, amit ma rossz szenvedélyeknek neveznek, s mindannak lerombolását, amit ugyanezen a nyelven „közrendnek" neveznek.

Mi nem félünk az anarchiától, hanem felidézzük, abban a meggyőződésben, hogy ebből az anarchiából, vagyis a szabadjára bocsátott népélet teljes megnyilvánulásából kell fakadnia a szabadságnak, az egyenlőségnek, az igazságosságnak, az új rendnek, s még a forradalom erejének is a reakcióval szemben. Ez az új élet — a népi forradalom — kétségtelenül hamarosan meg fog szerveződni, de forradalmi szervezetét alulról fölfelé és a perifériá-

tól a központ felé teremti meg, — a szabadság elvének megfelelően, nem pedig fölülről lefelé, nem a központból a periféria felé, mindennemű tekintély módjára, — mert nekünk mindegy, hogy ezt a tekintélyt egyháznak, monarchiának, alkotmányos államnak, polgári köztársaságnak, vagy éppen forradalmi diktatúrának hívják-e. Egyaránt gyűlöljük és elvetjük valamennyit — mint a kizsákmányolás és a zsarnokság elkerülhetetlen forrásait.

6. A forradalomnak, ahogyan mi értelmezzük, az első naptól gyökeresen és teljesen le kell rombolnia az államot és az állam minden intézményét. E lerombolás természetes és szükségszerű következményei: a) államcsőd; b) magánadósságok állami beavatkozással történő behajtásának eltörlése, rábízva minden adósra, hogy megfizesse az adósságait, ha akarja; c) minden adó, akár egyenes, akár közvetett adó eltörlése és minden illetékkirovás megszüntetése; d) a hadsereg, a bíróság, a hivatalnokság, a rendőrség és a papok feloszlatása; e) a hivatalos igazságszolgáltatás megszüntetése, s eltörlése mindannak, amit jogászi nyelven jognak és joggyakorlatnak hívnak. Következésképp minden tulajdonjogi okiratnak, az összes örökösödési, adásvételi, adományozási és bírósági iratoknak, egyszóval az egész jogi és polgári irkafirkának a hatálytalanítása és autodaféja (elégetése). Mindenütt és minden dologban a forradalmi tett az állam által teremtett és szavatolt jog helyett; f) minden termelő tőke és munkaeszköz elkobzása a munkásszövetkezetek javára, amelyek kollektívan tartoznak ezeket üzembe helyezni; g) az egyház és az állam minden vagyonának, valamint az egyének nemesfémeinek elkobzása az összes munkásszövetkezetek föderatív egyesülése javára, amely egyesülés a kommünt alkotja.

A javak elkobzása fejében a kommün ellátja a legszükségesebbel a tulajdontól ilymódon megfosztott egyéneket, akik később saját munkájukkal többet is kereshetnek, ha akarnak és tudnak. — h) A kommün megszervezésére szolgál az állandóan működő barikádok föderációja, valamint a forradalmi kommün tanácsának intézménye, egy delegáció révén, amely barikádonként egy vagy két, utcánként vagy kerületenként egy-egy — kötött mandátummal felruházott, mindenkor felelős és mindenkor visszahívható küldöttből áll. Az így megszervezett kommünális tanács saját kebeléből a kommün forradalmi igazgatásának mindegyik ága számára külön-külön végrehajtó bizottságot választhat. — i) A felkelt és kommünné megszervezett főváros deklarálja, hogy — miután szétzúzta a tekintélyelvű és gyámkodó államot, amihez joga volt, hiszen az állam a fővárost is éppúgy leigázta, mint a többi helységeket — lemond arról a jogáról, helyesebben minden olyan igényéről, hogy a tartományokat kormányozza és alárendelje. k) Felhívás minden tartomány-

hoz, kommünhöz és egyesüléshez, hogy valamennyien kövessék a főváros példáját és legelőbb is *szervezzék át* magukat forradalmian, majd pedig menesszék egy megállapított gyülekezési helyre küldötteiket, akik szintén mind kötött, felelős és visszavonható mandátummal vannak felruházva, hogy megalkossák az ugyanezen elvek nevében felkelt egyesülések, kommünök és tartományok föderációját és olyan forradalmi erőt szervezzenek meg, mely győzedelmeskedni tud a reakció fölött. Propagandisták — nem hivatalos, valamiféle vállbojtos forradalmi biztosok, hanem forradalmi propagandisták kiküldése minden tartományba és kommünbe, főként a parasztokhoz, akiket nem tudnak forradalmasítani sem elvek, sem bármiféle diktatúrának a dekrétumai, hanem csakis maga a forradalmi tény, vagyis azok a következmények, melyeket a hivatalos jogi államélet teljes megszűnése múlhatatlanul előidéz minden kommünben. A nemzeti állam megszüntetése még abban az értelemben is, hogy ugyanezen elvek nevében felkelt bármely külföldi ország, tartomány, kommün, egyesülés, sőt egyén is tagja lesz a forradalmi föderációnak, tekintet nélkül az államok jelenlegi határaira és különböző politikai vagy nemzetiségi rendszerhez való tartozásukra; viszont saját országunkban, a reakció pártjára álló tartományok, községek, egyesülések és egyének ki lesznek zárva belőle. Tehát maga az a tény, hogy a forradalom a felkelt országok kölcsönös védelme céljából terjeszkedik és szerveződik, győzelemre fogja vinni a határok megszüntetésén és az államok romjain alapuló forradalom egyetemességét.

7. Ma már nem lehetséges győzelmes politikai vagy nemzeti forradalom, ha a politikai forradalom nem változik át szociális forradalommá és a nemzeti forradalom, éppen radikális szocialista jellege és államrombolása folytán, nem válik egyetemes forradalommá.

8. Mivel a forradalmat mindenütt a népnek kell véghezvinnie, s a legfelsőbb irányításnak mindig a mezőgazdasági és ipari szövetkezetek szabad föderációjába szervezett nép kezében kell lennie, az új forradalmi állam, mely alulról fölfelé, forradalmi delegációk közvetítésével lesz megszervezve a régi határokra és nemzeti különbségekre való tekintet nélkül és felöleli az egyazon elvek nevében felkelt összes országokat, — ez az új forradalmi állam célul a közintézmények igazgatását, nem pedig a népek kormányzását tűzi ki. *Új hazát* fog teremteni, *az egyetemes forradalom egyesülését* az összes reakciós erők egyesülése ellen.

9. Ez a szervezet kizárja a diktatúrának és a gyámkodó kormányhatalomnak minden eszméjét. De éppen e forradalmi egyesülés létesítéséhez és a forradalomnak a reakció fölötti győzelméhez szükség van arra, hogy a népi anarchia közepette, mely a forradalomnak magát az életét és minden ener-

giáját fogja alkotni, *a forradalmi gondolat és cselekvés egysége valamilyen szervben testesüljön meg.* Ez a szerv a *nemzetközi testvérek titkos és egyetemes egyesülése lesz.*

10. Ez az egyesülés abból a meggyőződésből indul ki, hogy a forradalmakat sohasem az egyének viszik véghez, sem pedig a titkos társaságok. Mintegy önmaguktól mennek végbe, a dolgok ereje, az események és tények folyama idézi őket elő. Sokáig érlelődnek a néptömegek ösztönös tudatának mélyében, majd kirobbannak, gyakran látszólag jelentéktelen okok következtében. Mindaz, amit egy jól megszervezett titkos társaság megtehet, az először is a forradalom megszületésének elősegítése azzal, hogy terjeszti a tömegek között a tömegek ösztöneinek megfelelő eszméket és megszervezi, nem a forradalom hadseregét — a hadseregnek mindig a népből kell állnia —, hanem bizonyos forradalmi vezérkart, amely odaadó, erélyes, okos egyénekből és főként a népnek olyan őszinte és sem becsvágyó, sem hiú barátaiból áll, akik képesek közvetítőül szolgálni a forradalmi eszme és a népi ösztönök között.

11. Ezeknek az egyéneknek a száma tehát ne legyen roppant nagy. Száz, komolyan és erősen szövetkezett forradalmár a nemzetközi szervezethez egész Európában elegendő. Két-háromszáz forradalmár elegendő lesz a legnagyobb ország megszervezésére.

2. A nyilvános Alliance programja és szervezeti szabályzata

A Béke- és Szabadságliga szocialista kisebbsége (!)— *miután* kivált ebből a Ligából azért, mert a berni kongresszus többsége határozatilag minden munkásszövetség alapvető elve: az *osztályok és egyének gazdasági és társadalmi egyenlősége* ellen nyilatkozott — e kiválás folytán csatlakozott a genfi[28], a lausanne-i[29] és a brüsszeli *munkáskongresszusokon* kinyilatkoztatott elvekhez. E kisebbség különböző nemzetiségű tagjai közül többen javasolták, hogy szervezzük meg a *szocialista demokrácia* új *nemzetközi egyesülését*, amely, noha teljesen feloldódik a nagy *Nemzetközi Munkásszövetségben*, mégis *speciális küldetésként* vállalja, hogy a politikai és filozófiai kérdéseket a földön élő minden emberi lény egyetemes és valóságos egyenlőségének nagy elve alapján tanulmányozza.

Meggyőződvén a magunk részéről az ilyen vállalkozás *hasznosságáról*, amely Európa és Amerika őszinte szocialista demokratáinak *eszközt fog adni ahhoz, hogy szót értsenek egymással és eszméiket megszilárdítsák* függetlenül annak az álszocializmusnak minden nyomásától, amelyet a bur-

zsoá demokrácia ma hasznosnak tart fitogtatni, kötelességünknek véltük, hogy e barátainkkal egyetértésben magunkra vállaljuk ennek az új szervezetnek a kezdeményezését.

Következésképp megalakítottuk a *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének* központi szekcióját, melynek *programját* és *szervezeti szabályzatát* jelenleg közzétesszük.

A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülésének programja

1. Az *Alliance* ateistának nyilvánítja magát; arra törekszik, hogy a vallási kultuszok megszűnjenek, s a hit helyébe a tudomány, az isteni igazságosság helyébe az emberi igazságosság lépjen.

2. Mindenekelőtt az *osztályok* és mindkét nembeli egyének *politikai, gazdasági és társadalmi egyenlővé tételét* akarja, kezdve az *örökösödési jog megszüntetésén* avégett, hogy a jövőben a javakat mindenki a termelő munkájának megfelelően élvezze, és hogy a legutóbbi brüsszeli munkáskongresszuson hozott határozatnak megfelelően a föld, a munkaeszközök, valamint minden más tőke az egész társadalom közös tulajdonává váljon, s csak a munkások, azaz a mezőgazdasági és ipari szövetkezetek használhassák.

3. Az Alliance a mindkét nembeli összes gyermekek számára, születésüktől kezdve, egyenlő feltételeket akar elérni fejlődésükhöz, azaz eltartásukhoz, nevelésükhöz, oktatásukhoz — a tudományos, ipari és művészeti oktatás minden fokán —, abban a meggyőződésben, hogy ez a kezdetben csupán gazdasági és szociális egyenlőség a továbbiakban az egyének mind nagyobb természetes egyenlőségére vezet, s eltüntet mindennemű mesterséges egyenlőtlenséget, amely egy éppoly hamis, mint igazságtalan társadalmi szervezet történelmi terméke.

4. Az Alliance minden zsarnokság ellensége lévén, *nem ismer el más politikai formát, mint a köztársaságit*, s föltétlenül elvet minden egyezséget a reakcióval, visszautasít minden olyan politikai tevékenységet is, amelynek azonnali és közvetlen célja nem a munkások ügyének diadala a tőke fölött.

5. Az Alliance azt vallja, hogy az összes jelenleg létező politikai és tekintélyuralmi államoknak, amelyek *egyre inkább az* országuk közintézményeinek *egyszerű igazgatásával kapcsolatos funkciókra szorítkoznak*, el kell tűnniök a szabad — mezőgazdasági és ipari — szövetkezetek egyetemes uniójában.

6. Mivel a szociális kérdés végleges és valóságos megoldása csak a világ munkásainak nemzetközi, illetve egyetemes szolidaritása alapján található

meg, az *Alliance* visszautasít minden politikát, amely az úgynevezett hazafiságon vagy a nemzetek vetélkedésén alapul.

7. Az Alliance az összes helyi egyesülések szabadságon alapuló egyetemes egyesülésére törekszik.

Szervezeti szabályzat

1. A *Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése* a *Nemzetközi Munkásszövetség* egyik *ágazataként* alakul meg, s annak összes általános szabályzatait elfogadja.

2. Az *Alliance alapító tagjai* ideiglenesen egy *központi irodát* szerveznek Genfben.

3. Az egyazon országhoz tartozó alapító tagok alkotják országuk *nemzeti irodáját.*

4. A nemzeti irodáknak az a feladatuk, hogy létrehozzák minden helységben a *Szocialista Demokrácia Egyesülésének helyi csoportjait,* amelyek nemzeti irodáik útján az *Alliance* központi irodájától kérik majd felvételüket a *Nemzetközi Munkásszövetségbe.*

5. Valamennyi helyi csoport megalakítja a maga irodáját a *Nemzetközi Munkásszövetség* helyi szekcióiban meghonosodott szokás szerint.

6. Az *Alliance* összes tagjai kötelezik magukat, hogy havi *tíz centime* tagdíjat fizetnek, melynek felét minden nemzeti csoport visszatartja saját szükségleteinek fedezésére, a másik felét pedig befizeti a központi iroda pénztárába az általános szükségletekre.

Azokban az országokban, amelyekben ezt az összeget túl magasnak találják, ott a nemzeti irodák a központi iroda beleegyezésével csökkenthetik a tagdíjat.

7. Az évi munkáskongresszusokon a *Szocialista Demokrácia Egyesülésének küldöttsége,* mint a *Nemzetközi Munkásszövetség* ágazata, nyilvános üléseit külön helyen tartja.

3. Bakunyin (franciául írt) levele Francisco Morának Madridba

„Locarno, 1872 április 5.

Kedves alliance-istám és bajtársam. — Miután barcelonai barátaink felszólítottak, hogy írjak Önnek, annál szívesebben teszek eleget a felhívásnak, mert értesültem, hogy én, éppúgy mint barátaim is, a jurai föderációhoz tartozó

szövetségeseink, céltáblái vagyunk a londoni Főtanács rágalmainak Spanyolországban csakúgy, mint a többi országban. Valóban igen szomorú dolog, hogy e szörnyű válság idején, amikor jó néhány évtizedre eldől az egész európai proletariátus sorsa, s amikor a proletariátus, az emberiség és az igazságosság minden barátjának testvérileg kellene összefogni és frontot alkotni a közös ellenség, a kiválasztottaknak államba szervezett világa ellen, – valóban igen szomorú, hogy olyan emberek, akik máskülönben nagy szolgálatokat tettek az Internacionálénak a múltban, ma valamiféle tekintélyelvű rossz szenvedélytől hajtva, egészen a hazugságig alacsonyodnak le és elhintik a viszály magvát ahelyett, hogy mindenütt megteremtenék azt a szabad összefogást, amely egyedül képes erőt létrehozni.

Hogy helyes fogalmat adjak Önnek törekvéseinkről, csupán egy dolgot kell mondanom. A mi programunk az Önöké, ugyanaz, amit Önök a múlt évi kongresszusukon meghirdettek, s ha Önök e programhoz hívek maradnak, akkor velünk vannak, ama egyszerű oknál fogva, hogy mi Önökkel vagyunk. Utáljuk a diktatúrának, a kormányzati szellemnek [gouvernementalisme] és a tekintélynek az elvét, ahogy Önök is utálják; meg vagyunk győződve arról, hogy minden politikai hatalom a lezüllés elkerülhetetlen forrása azok számára, akik kormányoznak és a szolgaság okozója azok számára, akiket kormányoznak. – Az állam uralmat jelent, az emberi természet pedig úgy van alkotva, hogy minden uralom kizsákmányolásra vezet. Mi, akik mindenképpen az állam ellenségei vagyunk, annak minden megnyilvánulásában, mi ilyet az Internacionálében sem óhajtunk eltűrni. A londoni konferenciát és az általa megszavazott határozatokat becsvágyó intrikának és államcsínynek tekintjük, s ezért tiltakoztunk és tiltakozni fogunk a végsőkig. Nem érintem a személyi kérdéseket, sajnos ezek túlságosan is megtöltik majd a következő általános kongresszust, ha ez a kongresszus összeül, amit a magam részéről erősen kétlek, mert ha a dolgok így haladnak tovább, nemsokára egyetlen pontja sem lesz az európai kontinensnek, ahol a proletariátus küldöttei szabad vitára egybegyűlhetnek. Most minden szem Spanyolországra szegeződik és az Önök kongresszusának kimenetelére. Milyen eredményre fog vezetni? Ez a levél a kongresszus után érkezik meg Önhöz, ha ugyan megérkezik. Vajon a forradalom, vagy pedig a reakció kellős közepette találja-e Önt? Összes olaszországi, franciaországi és svájci barátaink kínos szorongással várnak híreket az Önök országából.

Bizonyára tudja, hogy Olaszországban az utóbbi időben az Internacionálé *és a mi drága Alliance-unk* igen nagy fejlődésnek indult. Mind a falusi, mind a városi népesség helyzete teljesen forradalmi, azaz gazdaságilag kétségbeejtő, s a tömegek kezdenek nagyon komoly módon szervezkedni, érde-

keik kezdenek eszmékké válni. — Ami Olaszországban mostanáig hiányzott, nem az ösztönösség volt, hanem éppen a szervezet és az eszme. Egyik is, másik is kialakul olyannyira, hogy Olaszország, Spanyolország után, Spanyolországgal együtt, talán a legforradalmibb ország ebben az órában. Olaszországban megvan az, ami más országokban hiányzik: a tüzes, erélyes, *helyét nem találó, pálya és cél nélküli* fiatalság, s ez, burzsoá származása ellenére, koránt sincs erkölcsileg és intellektuálisan annyira kimerülve, mint más országok burzsoá fiatalsága. Ma fejvesztetten veti bele magát a forradalmi szocializmusba, elfogadva a mi *egész programunkat, az Alliance programját*. Mazzini, zseniális és hatalmas ellenlábasunk, halott, a mazzinista párt teljesen felbomlott; Garibaldit pedig mind jobban és jobban magával sodorja ez a fiatalság, amely az ő nevével ajkán mérhetetlenül meszszebbre megy, illetve fut, mint ő. Küldtem barcelonai barátainknak egy olasz címet; nemsokára többet is küldök nekik. Helyes, sőt szükséges, hogy spanyolországi *alliance-istáink* közvetlen kapcsolatba lépjenek az olaszországiakkal. Megkapja Ön az olasz szocialista újságokat? Különösen ajánlom Önnek: az »Eguaglianzá«-t (Girgenti, Szicília), a »Campaná«-t (Nápoly), a »Fascio Operaió«-t (Bologna) s a milánói »Gazzettino Rosá«-t, de főként »Il Martelló«-t, mely utóbbit sajnos betiltották és összes szerkesztőit bebörtönözték.

Svájcban két alliance-istánkat ajánlom figyelmébe: James Guillaume-ot (Svájc, Neuchâtel, 5, Rue de la Place d'Armes) — és *Adhémar Schwitzguébel* vésnököt (a jurai föderáció bizottságának tagja és megbízott titkára), Svájc, Berni Jura, Sonvillier, Adhémar Schwitzguébel vésnök úrnak." (Következik Bakunyin címe.)

„Egyesülés (Alliance) és testvériség

M. Bakunyin

Szíveskedjék átadni üdvözletemet Morago *testvérnek*, s kérje meg, hogy küldje nekem a lapját.

Kapja Ön a jurai föderáció »Bulletin«-jét?

Kérem, égesse el ezt a levelet, minthogy neveket tartalmaz."

A hágai kongresszus kizárta Bakunyint az Internacionáléból, nemcsak az Alliance megalapítása, hanem személyes vétség elkövetése miatt is.[217] A hiteles dokumentum, amely ezt alátámasztja, kezünkben van, de politikai okok arra késztetnek, hogy közlésétől tartózkodjunk.

Friedrich Engels

Az Internacionáléról

A „Volksstaat" hosszabb ideje nem hozott semmi mást a Nemzetközi Munkásszövetség ügyeinek állásáról, csak a New York-i Főtanács[311] hivatalos közleményeit. Éppen úgy járt el, mint valamennyi többi Internacionálé-lap és mint a Szövetség tagjainak zöme is. Míg a hágai kisebbségnek[150] a bakunyinista titkos Alliance[2] által irányított sajtóorgánumai eget-földet megmozgattak, hogy az Internacionálé valódi többségének képviselőiként tüntessék fel magukat, s hogy a kongresszus többségét, a régi Főtanácsot és különösen Marxot minden hangnemben szidalmazzák, rágalmazzák és hogy minden nemzet félreismert lángelméit maguk köré gyűjtsék, addig a megtámadottak beérték annyival, hogy egyszer s mindenkorra lerögzítették a tényállást a hágai kongresszussal kapcsolatban, és csakis a legnagyobb és leggyalázatosabb rágalmakkal szegezték szembe magukat a tényeket. Egyebekben a munkások józan eszére és a Főtanács tevékenységére hagyatkoztak, hiszen ez a Főtanács teljesen rátermettnek bizonyult posztjára.

Az itt következők be fogják bizonyítani, hogy ez a minden további megállapodás nélkül mindenhol magától értetődően betartott cselekvési mód meghozta gyümölcseit.

Angliában a legutóbbi Főtanács néhány angol tagja, akiknek Marx Hágában — ügyiratszerű bizonyítékok és saját bevallásuk alapján, s anélkül, hogy egy szóval is ellenkezni mertek volna — arcukba vágta a korrupció vádját, tavaly decemberben szakadást idéztek elő a brit föderális tanácsban.* Kiléptek és külön kongresszust hívtak össze, amely teljes *tizenegy* főből állt, akikről még azt sem lehetett megmondani, hogy képviselnek-e szekciókat és milyeneket. E tizenegyek felháborodással nyilatkoztak a hágai határozatok ellen és felsorakoztak a szakadárok zászlaja alá; élükön két külföldi, *Eccarius* és *Jung*. Ettől fogva két föderális tanács állt fenn, de azzal a különbséggel, hogy az egyik, az internacionalista mögött ott volt szinte

* *V. ö. 625., 186–195. old. — Szerk.*

minden szekció, míg a másik, a szakadár, senkit sem képviselt, csak saját tagjait. A szakadár tanács ezt a komédiát több hónapon át játszotta, végül azonban elszenderedett. Az angol munkásokkal, akiket ötvenéves mozgalom iskolázott, ilyen tréfákat nem is lehet űzni. Ezzel szemben június 1-én és 2-án összeült Manchesterben a brit Internacionálé-kongresszus, s ez határozottan korszakalkotó volt az angol munkásmozgalomban.[370] Huszonhat küldött jelent meg, akik néhány kisebb helységen kívül az angol ipar legfőbb központjait képviselték. A föderális tanács beszámolója abban különbözött minden korábbi efféle dokumentumtól, hogy — az ősi törvényességnek ebben az országában — jogot formált arra, hogy a munkásosztály a követeléseit *erőszakkal érvényesíthesse.*

A kongresszus jóváhagyta a beszámolót és határozatba hozta: a brit Internacionálé zászlaja a vörös zászló; a munkásosztály igényli, hogy nemcsak minden földtulajdont, hanem egyáltalában minden munkaeszközt is visszaadjanak a dolgozó népnek; bevezető intézkedésként a nyolcórás normál-munkanapot követeli; üdvözli a spanyol munkásokat a köztársaság létrejötte és tíz munkásnak a cortesbe való beválasztása alkalmából; az angol kormányt felszólítja, hogy a még fogva tartott ír fénieket[202] azonnal bocsássa szabadon. — Aki ismeri az angol munkásmozgalom történetét, belátja, hogy angol munkáskongresszus még soha nem tűzött ki ilyen messzemenő követeléseket. És persze ezzel a kongresszussal és a szeparatista, önjelölt föderális tanács siralmas végével eldőlt az angol Internacionálé helyzete.

Svájcban sem járnak jobban a szakadárok. Tudjuk, hogy elejétől fogva a jurai föderáció volt a lelke minden szakadár tevékenységnek az Internacionáléban. Küldöttei már a hágai kongresszuson kijelentették, hogy ők képviselik az Internacionálé igazi többségét, s ezt a következő kongresszuson be fogják bizonyítani. De az idő a legjobb tanácsadó, olyan embereknek is, akik nagy hangon beszélnek. Április 27-én és 28-án tartotta kongresszusát a jurai föderáció Neuchâtelban. A tárgyalásokból kiderül, hogy a föderáció *tizenegy* svájci szekciót számlál, amelyekből *kilenc* volt képviselve. Hogy ez a tizenegy szekció hogyan áll, milyen erősek stb., erről a bizottság jelentése egy szót sem szól; ellenben kijelenti, hogy úgyszólván az egész Internacionálé csatlakozott az ő különszövetségi játékukhoz. Eszerint tehát ez a roppant többség megjelenik majd a következő általános kongresszuson és felborítja a hágai határozatokat? Nem, ezt éppen nem. Ellenkezőleg, ugyanez a bizottság a következő javaslatot teszi (ezek az „autonóm" küldöttek pedig természetesen azonnal elfogadják): Avégett, hogy az új kongresszus ne kerüljön megint a hágai kongresszus

veszélyes útvesztőibe, a különszövetségi föderációk tartsanak egy saját kongresszust valamely svájci városban és semmilyen kongresszust ne ismerjenek el, amelyet netán a New York-i Főtanács összehívna.

A hágai kongresszus egyenesen megbízta a Főtanácsot, hogy határozza meg azt a svájci várost, ahol a következő kongresszust meg kell tartani.* A jurai föderáció határozata tehát semmi egyebet nem jelent, mint nagyhangú szólamok mögé rejtett újabb meghátrálást.

Csakugyan, ideje is volt, hogy ezek az urak biztosítsák visszavonulásukat. Június 1-én és 2-án — végzetes napok a különszövetségieknek — ült össze a svájci munkáskongresszus Oltenban.[371] Nyolcvan küldöttből *összesen öt* volt jurai. A kongresszus javasolta, hogy létesítsenek központosított svájci munkásszövetséget.

Az öt jurai ezzel szemben klauzulákkal mesterségesen teletűzdelt föderatív rendszert javasolt, amely az egész szervezetet hatástalanná tette volna. Minthogy reménytelen kisebbségben voltak, azon fáradoztak, hogy — mint Hágában — időfecsérléssel a többieket akadályozzák. A kongresszus az egész vasárnapot elvesztegette ennek az úgynevezett „elvi kérdésnek" a vitájával. Végül a többség kénytelen volt — éppúgy, mint Hágában — e távbeszélők száját betömni, hogy a munkáját végezhesse. Hétfőn egyszerűen elhatározták egy központosított szövetség alapítását, mire az öt prédikátor, egy semmitmondó nyilatkozat felolvasása után, elhagyta a termet és hazament. És ezek az emberek, akik saját országukban ily tökéletes nullák, fogadkoznak évek óta, hogy az ő hivatásuk az Internacionálé újjászervezése!

De a baj sohasem jár egyedül. Olaszországban, ahol pillanatnyilag a különszövetségi anarchisták a hangadók, egyikük — Crescio — Piacenzából elküldte új lapját, az „Avvenire Socialét"-t (Szociális Jövő) Garibaldinak, akire ezek az urak folyvást mint közülük valóra tartanak számot. A lapban hemzsegnek a dühös kirohanások az ellen, amit ők „a tekintélyelvnek" neveznek, s ami nézetük szerint minden baj gyökere. A küldeményre Garibaldi ezt válaszolta:

„Kedves Crescio! Hálás köszönet stb. Ti harcolni akartok újságtokban a hazugság és a rabszolgaság ellen, ez igen szép program. De én azt hiszem, hogy az Internacionálénak a tekintélyelv elleni küzdelme egyike ama hibáinak, melyek gátolják továbbhaladásában. *A Párizsi Kommün azért bukott meg, mert Párizsban nem volt tekintély, hanem csak anarchia.*"[362]

Az öreg szabadságharcos, aki az egyetlen 1860-as évben többet tett,

* *V. ö. 147. old. – Szerk.*

mint amennyit az összes anarchisták valaha életükben tenni próbálnak, annál is inkább meg tudja becsülni a fegyelem értékét, mert hadseregét mindig magának kellett fegyelmeznie, s ezt nem a hivatalos katonák módjára sulykolással, állandó főbelövési fenyegetéssel tette, hanem szemközt az ellenséggel.

Sajnos, még nem értünk a végére a különszövetségieket ért kudarcok felsorolásának. Már csak egyvalami hiányzott nekik, s az is megesett velük. A „Neuer"[81], melynek rendőrszimata már hosszabb ideje felfedezte, hogy az Internacionálé ez ősbomlasztóiból bizonyos édes illat árad, most egészen az ő oldalukra áll. A 68. számában úgy véli, hogy az a szervezeti szabályzat, melynek tervezetét az Internacionáléból ténylegesen kivált belgák készítettek, teljesen megfelel nézeteinek, s kilátásba helyezi, hogy csatlakozik a különszövetségiekhez. Ezzel minden vágyunk teljesül. Ha Hasselmann és Hasenclever a különszövetségi kongresszuson megjelenik, akkor e különszövetség megkapja a maga igazi jellegét. Jobbról Bakunyin, balról Hasenclever és középütt a szerencsétlen belgák, akiket saját proudhonista frázisaik segítségével orruknál fogva vezetnek!

Aus der Internationalen

A megírás ideje: 1873 június 19–20.

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1873 július 2. (53.) sz.

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

A bakunyinisták munkában

Emlékirat az 1873. évi spanyolországi felkelésről[397]

I

A Mihail Bakunyin titkos Alliance-áról éppen most kiadott hágai bizottsági jelentés*[398] feltárta a munkásvilág előtt azokat a titkos üzelmeket, gaztetteket és üres fráziscséplést, amelyekkel az Alliance a proletármozgalmat néhány félreismert zseni felfuvalkodott becsvágyának és önző céljainak a szolgálatába akarta állítani. Időközben ezek az akarnokok Spanyolországban módot adtak rá, hogy gyakorlati forradalmi tevékenységüket is megismerjük. Lássuk hát, hogyan váltják valóra ultraforradalmi frázisaikat az anarchiáról és önrendelkezésről, minden tekintély, különösen az állami tekintély eltörléséről, a munkások azonnali és teljes felszabadításáról. Erre most végre lehetőségünk nyílik, mivel a spanyolországi eseményekről beszámoló újsághíreken kívül rendelkezésünkre áll az Internacionálé új madridi föderációjának a genfi kongresszushoz megküldött jelentése is.

Ismeretes, hogy Spanyolországban az Internacionálé kettészakadásakor a titkos Alliance tagjai kerekedtek felül; a spanyol munkások túlnyomó többsége őket követte. S amikor 1873 februárjában a köztársaság kikiáltására került sor, a spanyol alliance-isták igen kényes helyzetbe jutottak. Spanyolország iparilag annyira elmaradott ország, hogy ott a munkásosztály *azonnali* teljes felszabadításáról még csak szó sem lehetett. Amíg erre sor kerülhet, Spanyolországnak még a fejlődés különböző fokozatain kell átmennie és egész sor akadályt kell az útból eltávolítania. A köztársaság alkalmat nyújtott rá, hogy a lehető legrövidebb idő alatt végigjárják a fokozatokat, és mielőbb elhárítsák az akadályokat. Ezt az alkalmat

* „L'Alliance de la Démocratie Socialiste" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése), London 1873. Németül: „Ein Komplott gegen die Internationale" (Összeesküvés ez Internacionálé ellen), „Vorwärts" könyvkereskedés. — *Engels jegyzete.*

azonban csak a spanyol munkásosztály tevékeny *politikai* beavatkozásával lehetett kiaknázni. A munkások tömege érezte ezt; mindenütt arra törekedett, hogy részt vegyen az eseményekben, hogy megragadja a cselekvéshez kínálkozó alkalmat, ahelyett, hogy — mint eddig — a vagyonos osztályoknak szabad teret engedne a tevékenységhez és intrikához. A kormány kiírta az alkotmányozó cortes-választásokat; milyen álláspontra helyezkedjen az Internacionálé? A bakunyinisták vezetői a legnagyobb zavarban voltak. A további politikai tétlenség napról napra nevetségesebbnek és lehetetlenebbnek mutatkozott; a munkások kívánsága az volt, hogy „tetteket lássanak". Másfelől az alliance-isták évek óta azt prédikálták, hogy nem szabad részt venni semmiféle olyan forradalomban, amelynek nem a munkásosztály azonnali teljes felszabadítása a célja, hogy mindennemű politikai cselekvés az államnak, ennek a gonosztól való elvnek az elismerését foglalja magában, s hogy éppen ezért bármiféle választásokon részt venni főbenjáró bűn. Miképpen húzták ki magukat ebből a csávából — erről tájékoztat az említett madridi jelentés:

„Ugyanazok az emberek, akik elvetették a munkásosztály politikai magatartásával foglalkozó hágai határozatot és lábbal tiporták a Szövetség szervezeti szabályzatát, s ezáltal Spanyolországban viszályt, harcot és zűrzavart vittek az Internacionálé soraiba; ugyanazok az emberek, akik annyira arcátlanok voltak, hogy a munkások előtt becsvágyó pozíciókhajhászoknak tüntettek fel bennünket, akik a munkásosztály uralomra juttatása ürügyén önmaguknak akarják megszerezni az uralmat; ugyanazok az emberek, akik autonóm, anarchista forradalmároknak stb. nevezik magukat — ez alkalommal buzgón belevetették magukat a politikába, mégpedig a legrosszabb fajtájú politikába, a burzsoá politikába. Nem azon munkálkodtak, hogy a munkásosztálynak megszerezzék a politikai hatalmat — sőt, ettől a gondolattól viszolyognak —, hanem azon, hogy a burzsoáziának kalandorokból, törtetőkből és pozícióhajhászokból álló és magát intranzigens (hajlíthatatlan) republikánusnak nevező töredékét[399] segítse kormányra.

Barcelona, Alcoy és más helységek munkásai már az alkotmányozó gyűlés általános választásainak előestéjén tudni kívánták, milyen politikát kell követniök a munkásoknak a parlamenti harcban, és minden más harcban is. Evégett két nagyarányú gyűlést rendeztek, az egyiket Barcelonában, a másikat Alcoyban; az alliance-isták mindkettőn erőnek erejével ellenezték az Internacionálé" (a sajátjuk, nota bene*) „követendő

* — jól jegyezd meg — *Szerk.*

politikai magatartásának meghatározását. Olyan értelmű határozatot hoztak, hogy az *Internacionálénak mint Szövetségnek egyáltalán nem kell semmiféle politikai tevékenységet kifejtenie, az Internacionálé tagjai azonban külön-külön, belátásuk szerint cselekedhetnek és bármely nekik tetsző párthoz csatlakozhatnak*, hírhedt önrendelkezésüknél fogva! S mi volt a következménye az ilyen idétlen tanításnak a gyakorlatban? Az, hogy az Internacionálé tagjainak nagy tömege, az anarchistákat is beleértve, részt vett a választásokon, de program nélkül, zászló nélkül, saját jelöltek nélkül, s így elősegítették a csaknem kizárólag burzsoá republikánus jelöltek megválasztását. Csak két vagy három munkás került be a képviselőházba — olyan emberek, akik semmit sem képviselnek, akik egyetlenegyszer sem emelték fel szavukat osztályuk érdekeinek védelmében és akik a legnagyobb lelki nyugalommal megszavazzák a többség minden reakciós javaslatát."

Ez a „politikától való tartózkodás" bakunyinista elvének eredménye. Nyugodt időkben, amikor a proletariátus már eleve tudja, miszerint a legjobb esetben is csak néhány képviselőt juttathat be a parlamentbe és semmi lehetősége sincs parlamenti többség megszerzésére — ilyenkor hellyel-közzel esetleg sikerül elhitetni a munkásokkal, hogy nagy forradalmi tett, ha az ember a választáskor otthon marad és egyáltalában a helyett az állam helyett, amelyben él és amely elnyomja, azt az általánosságban vett államot támadja, amely sehol sem létezik és így nem is védekezhet. Csakugyan nagyszerű mód ez a forradalmároskodásra olyan emberek számára, akiknek könnyen inába száll a bátorságuk; s hogy az Alliance spanyol vezetői mennyire ehhez az emberfajtához tartoznak, ezt az Alliance-szal foglalkozó, bevezetőben idézett írás részletesen kimutatja.

Mihelyt azonban az események előtérbe tolják a proletariátust, a tartózkodás nyilvánvaló badarsággá, a munkásosztály tevékeny beavatkozása pedig elkerülhetetlen szükségszerűséggé válik. S ez történt Spanyolországban is. Amadeo lemondása megfosztotta a radikális monarchistákat[400] a hatalomtól és attól a lehetőségtől, hogy egyhamar ismét hatalomra jussanak; az alfonzistáknak[401] egyelőre még kevesebb esélyük volt; a karlisták[402], mint csaknem mindig, a választási harccal szemben előnyben részesítették a polgárháborút. Ezek a pártok spanyol szokás szerint tartózkodtak a választásoktól; csak a két szárnyra szakadt föderalista republikánusok és a munkástömegek vettek részt a választásokon. Mivel az Internacionálé nevének még óriási varázsa volt a spanyol munkások körében, és mert az Internacionálé spanyol ágának kitűnő szervezete legalább gyakorlatilag

még fennállott – bizonyosra lehetett venni, hogy a katalóniai gyárvidéken, Valenciában, az andalúziai városokban stb. minden jelölt, akit az Internacionálé állít és akit támogatásban részesít, fényes győzelmet arat és hogy a cortesbe biztosan bejut egy olyan kisebbség, amely elég erős, hogy a republikánusok két szárnya között minden szavazásnál döntő tényező legyen. Ezt a munkások érezték, s érezték, hogy most elérkezett az ideje akkor még hatalmas szervezetük mozgósításának. De a bakunyinista iskolát kijárt vezető urak oly sokáig hirdették a feltétlen tartózkodás evangéliumát, hogy nem változtathattak hirtelen irányt, így agyalták ki azt a szánalmas megoldást, amely szerint az Internacionálé mint egész, tartózkodjék, tagjai pedig egyenként, *belátásuk szerint* szavazzanak. Ennek a politikai csődbejelentésnek az lett a következménye, hogy a munkások, mint hasonló esetekben mindig, a legradikálisabbaknak mutatkozó emberekre szavaztak – az intranzigensekre, s ilymódon többé-kevésbé felelősséget éreztek választottjaik további tevékenységéért, amelybe maguk is belebonyolódtak.

II

Az alliance-isták semmiképpen sem maradhattak továbbra is abban a nevetséges helyzetben, amelybe ravasz választási politikájuk juttatta őket, különben vége szakadt volna a spanyol Internacionálé fölötti addigi uralmuknak. Legalább a látszat kedvéért cselekedniök kellett. Amitől megmenekülésüket várták, az *az általános sztrájk* volt.

Az általános sztrájk a bakunyinista programban az a rugó, amely a szociális forradalmat megindítja. Egy szép hajnalon egy ország vagy akár az egész világ valamennyi üzemének valamennyi munkása abbahagyja a munkát és legfeljebb négy hét alatt rákényszeríti a vagyonos osztályokat, hogy vagy beadják a derekukat, vagy lecsapjanak a munkásokra, ami azután feljogosítja a munkásokat arra, hogy védekezzenek és az alkalmat felhasználva az egész régi társadalmat halomra döntsék. Ez a javaslat korántsem új; a francia és nyomukban a belga szocialisták 1848 óta sokat lovagoltak ezen a parádés ménen, amely egyébként eredetileg angol fajta. Amikor az angol munkások körében a chartizmus[70] az 1837-es válságot követően megint gyors és heves fejlődésnek indult, már 1839-ben hirdették a „szent hónap"-ot, az országos méretű munkabeszüntetést (lásd Engels, „Lage der arbeitenden Klasse", második kiadás, 234. old.[403]), s ez olyan visszhangra talált, hogy Észak-Anglia gyári munkásai 1842 júliusában kísérletet tettek ennek megvalósítására. — Az Alliance 1873 szeptember 1-i

genfi kongresszusán[404] is nagy szerepet játszott az általános sztrájk, de mindenki elismerte, hogy ehhez a munkásosztály teljes szervezettsége és teli pénztár szükséges. S éppen itt a bökkenő. Egyfelől a kormányok — különösen ha politikai tartózkodással felbátorítják őket — sohasem fogják eltűrni, hogy a munkásoknak akár a szervezete, akár a pénztára valaha is idáig jusson; másfelől pedig a politikai események és az uralkodó osztályoknak a túlkapásai jóval előbb meghozzák majd a munkások felszabadulását, mintsem a proletariátus eljutna odáig, hogy megteremtse magának ezt az ideális szervezetet és ezt a kolosszális tartalékalapot. Ha viszont ezt sikerülne megteremtenie, célja eléréséhez nem volna már szüksége az általános sztrájk kerülőútjára.

Aki csak valamennyire is ismeri az Alliance titkos mechanizmusát, az előtt nem lehet kétséges, hogy e bevált eszköz alkalmazásának a javaslata a svájci központtól ered. Elég ehhez annyi, hogy a spanyol vezetők ebben kivezető utat láttak, amely lehetőséget nyújt számukra, hogy valamit tegyenek, anélkül, hogy éppenséggel „politikussá" válnának; s örömmel vállalkoztak erre. Mindenütt hirdették az általános sztrájk csodatevő hatását, s készültek arra, hogy Barcelonában vagy Alcoyban megkezdjék a sztrájkot.

Közben a politikai viszonyok mindinkább válsághoz közeledtek. A föderalista republikánusok régi nagyzolói, Castelar és társai, megrémültek a fejükre nőtt mozgalomtól; kénytelenek voltak a hatalmat Pí y Margallnak átengedni, aki megkísérelt kompromisszumra jutni az intranzigensekkel. A hivatalos republikánusok között Pí volt az egyetlen szocialista, az egyetlen, aki belátta, hogy a köztársaságnak a munkásokra kell támaszkodnia. Hamarosan elő is terjesztett egy programot szociális jellegű és haladéktalanul keresztülvihető intézkedésekre, s ez közvetlenül előnyt jelentett volna a munkásoknak, sőt következményeivel további lépésekre serkentve legalábbis megindította volna a szociális forradalmat. Csakhogy az Internacionálé bakunyinista tagjai, akik kötelesek még a legforradalmibb intézkedéseket is visszautasítani, mihelyt azok az „államtól" erednek, inkább az intranzigensek legfékeveszettebb szélhámosait támogatták, mintsem egy minisztert. Pínek az intranzigensekkel folytatott tárgyalásai elhúzódtak; az intranzigensek türelmetlenkedtek; a legforróbb fejűek közülük Andalúziában hozzáfogtak a kantonális felkelés megszervezéséhez. Most már az Alliance vezetőinek is síkra kellett szállniok, hacsak nem akartak az intranzigens burzsoázia uszályában maradni. Elrendelték tehát az általános sztrájkot.

Barcelonában ekkor többek között egy ilyen falragasz jelent meg:

„Munkások! Általános sztrájkot rendezünk, hogy kifejezésre juttassuk, milyen mélységes undorral tölt el bennünket, hogy a kormány a hadsereget dolgozó testvéreink leverésére veti be, a karlisták elleni háborút viszont elhanyagolja" stb.

Barcelonában, Spanyolország legnagyobb gyárvárosában, amely a történelem során több barikádharcnak volt színhelye, mint a világ bármely *más* városa, a munkásokat tehát arra szólították fel, hogy a fegyveres kormányhatalom ellen ne a rendelkezésükre álló fegyverrel harcoljanak, hanem általános munkabeszüntetéssel, amely közvetlenül csak az egyes burzsoákat érinti, de nem érinti közös képviselőjüket, az államhatalmat! A barcelonai munkások a tétlen békeidőkben még csak meghallgatták az Alerinihez, Farga Pellicerhez és Viñashoz hasonló jámbor emberek erőszakot hirdető frázisait; de amikor elérkezett a cselekvés ideje, amikor Alerini, Farga Pellicer és Viñas előbb kiadták hírhedt választási programjukat, majd egyre csitítgatták a kedélyeket és végül fegyverbe szólítás helyett meghirdették az általános sztrájkot — a munkások egyenest megvetették őket. A leggyengébb intranzigens még mindig több energiáról tett tanúságot, mint a legerősebb alliance-ista. Az Alliance és a tőle orránál fogva vezetett Internacionálé-szekció elvesztette minden befolyását, s amikor ezek az urak a kormány megbénítása ürügyén meghirdették az általános sztrájkot, a munkások egyszerűen kinevették őket. Annyit azonban még sikerült a hamis Internacionálénak elérnie tevékenységével, hogy Barcelonát visszatartsa a kantonális felkelésben való részvételtől, márpedig Barcelona volt az egyetlen város, amely csatlakozásával szilárd támaszt nyújthatott a mozgalomban mindenütt erősen képviselt munkáselemnek, és azt a reményt ébreszthette benne, hogy végül is sikerül hatalmába kerítenie az egész mozgalmat. Emellett Barcelona csatlakozásával szinte bizonyos lett volna a győzelem. De Barcelona a kisujját sem mozdította; a barcelonai munkások, miután az intranzigenseken átláttak, az alliance-isták pedig becsapták őket, tétlenek maradtak és ezzel biztosították a madridi kormány végső győzelmét. Ez azonban nem tartotta vissza Alerini és Brousse alliance-istákat (közelebbit róluk lásd az Alliance-ról szóló jelentésben*), hogy lapjukban, a „Solidarité révolutionnaire"-ben ilyen kijelentéseket ne tegyenek:

„A forradalmi mozgalom futótűzként terjed az egész félszigeten... Barcelonában *még nem történt semmi, de nyilvános helyen permanens a forradalom*!"

* *V. ö. 311—445. old.* — *Szerk.*

Csakhogy ez az Alliance forradalma volt, amely csinnadrattából áll és éppen ezért „permanensen" egy „helyen" topog.

Ugyanakkor Alcoyban is napirendre tűzték az általános sztrájkot. Alcoy újabb keletű, ma mintegy 30 000 lakosú gyárváros, ahol az Internacionálé, bakunyinista formájában, csak egy évvel ezelőtt bukkant fel és igen gyorsan terjedt. A szocializmust a mozgalomtól eddig egészen távol álló munkások minden formájában szívesen fogadták, egészen úgy, ahogy ez Németországban itt-ott, elmaradott helyeken előfordul, ahol az Általános Német Munkásegylet[81] hirtelen sok pillanatnyi követőre tesz szert. Éppen ezért Alcoyt választották a bakunyinista spanyol föderális bizottság székhelyéül, s éppen ezt a föderális bizottságot látjuk majd itt munkában.

Július 7-én egy munkásgyűlés határozatilag meghirdeti az általános sztrájkot és másnap küldöttséget meneszt az alcaldéhoz (polgármesterhez) azzal a követeléssel, hogy 24 órán belül hívja össze a gyárosokat és közölje velük a munkások követeléseit. Az alcalde — Albors nevű burzsoá republikánus — hitegeti a munkásokat, csapatokat rendel Alicantéból és azt tanácsolja a gyárosoknak, hogy ne engedjenek, hanem barikádozzák el magukat házaikban. Ő maga, mondotta, a helyén marad. Miután értekezett a gyárosokkal — itt az Alliance föderális bizottságának 1873 július 14-én kelt hivatalos jelentését[405] követjük —, kezdetben semlegességet ígér a munkásoknak, majd kiáltványt tesz közzé, amelyben „sértegeti és rágalmazza a munkásokat, a gyárosok pártját fogja, így semmissé teszi a sztrájkolók jogait és szabadságát, s harcra provokálja őket". Hogy egy polgármester jámbor óhajai miképpen tehetik semmissé a sztrájkolók jogait és szabadságát, az mindenesetre tisztázatlan marad. Elég ehhez annyi, hogy az Alliance vezette munkások egy bizottsága közölte a városi tanáccsal, hogy ha a sztrájkban nem szándékszik megtartani az ígért semlegességet, az összetűzés elkerülése végett inkább mondjon le. A bizottságot elutasították, s amikor ez elhagyta a városházát, a rendőrök tüzet nyitottak a téren békésen és fegyvertelenül várakozó népre. Így kezdődött a harc az Alliance jelentése szerint. A nép fegyverkezett és megindult a küzdelem, amely állítólag „húsz óra hosszat" tartott. Az egyik oldalon álltak a munkások, akiket a „Solidarité révolutionnaire" 5000 főre becsült, a másikon 32 csendőr a városházán és néhány fegyveres ember a piactér négy-öt házában; ezeket a házakat a nép jó porosz módra felgyújtotta. Végül a csendőröknek kifogyott a lőszerük és kénytelenek voltak kapitulálni.

„Kevesebb áldozatot kellene siratni", mondja a föderális bizottság jelentése, „ha Albors alcalde nem csapja be a népet azzal, hogy meg-

adást színlel és aztán gyáván legyilkoltatja azokat, akik szavában bízva behatoltak a városházára; s ezt az alcaldét sem ölte volna meg a joggal felháborodott lakosság, ha revolverével közvetlen közelről nem lő azokra, akik le akarták tartóztatni."

S milyen áldozatai voltak e harcnak?

„Ha a halottak és sebesültek számát" (a nép oldalán) „nem is ismerjük pontosan, annyit mégis megállapíthatunk, hogy *legalább tízre* rúgott. A kihívó félnek legalább *tizenöt* halottja és sebesültje volt."

Ez volt az Alliance első utcai ütközete. Húsz órán át harcolnak 5000 emberrel 32 csendőr és néhány fegyveres burzsoá ellen, legyőzik őket, miután azoknak kifogyott a lőszerük, és összesen *tíz embert* vesztenek. Az Alliance, úgy látszik, jól a fejébe veri avatottjainak Falstaff mondását: „A vitézség legfőbb kelléke az óvatosság."[406]

Magától értetődik, hogy a burzsoá lapok összes rémhírei — céltalanul felperzselt gyárakról, tömegével lemészárolt csendőrökről, petróleummal leöntött és meggyújtott emberekről — puszta kitalálások. A győzedelmes munkások, még ha alliance-isták vezetik is őket, akiknek „Törj-zúzz!" a jelszavuk, mindig túlságosan is nagylelkűek legyőzött ellenfeleik iránt, s ezek reájuk fogják ennélfogva mindazokat a gaztetteket, amelyeket győzelem esetén *ők* sohasem mulasztanak el véghezvinni.

A győzelmet tehát kivívták.

„Alcoyban", ujjong a Solidarité révolutionnaire, „a barátaink, mintegy ötezren, a helyzet uraivá váltak."

És hogyan használták ki az „urak" ezt a „helyzetet"?

Efelől teljes bizonytalanságban hagy bennünket az Alliance jelentése és az Alliance folyóirata; a közönséges újsághírekre vagyunk utalva. Megtudjuk belőlük, hogy Alcoyban nyomban „közjóléti bizottságot", vagyis forradalmi kormányt alakítottak. Igaz ugyan, hogy az Alliance a svájci Saint-Imier-ben rendezett kongresszusán 1872 szeptember 15-én[235] olyan értelmű határozatot hozott, hogy „minden politikai, úgynevezett ideiglenes vagy forradalmi hatalom szervezése csak újabb csalás lehet és ugyanolyan veszélyes lenne a proletariátusra nézve, mint bármelyik most fennálló kormány". Az Alcoyban székelő spanyol föderális bizottság tagjai is elkövettek mindent, hogy a spanyol Internacionálé kongresszusa magáévá tegye ezt a határozatot. S mégis arról értesülünk, hogy Severino Albarracin, e bizottság tagja, és egyes hírek szerint Francisco Tomás, e szerv titkára is tagja volt

ennek az ideiglenes és forradalmi kormányzó hatalomnak, Alcoy közjóléti bizottságának!

S mit tett ez a közjóléti bizottság? Milyen intézkedéseket hozott „a munkások azonnali teljes felszabadítása" érdekében? Minden férfinak megtiltotta a város elhagyását, a nőknek ugyan engedélyezte, feltéve, hogy van ... *passzusuk*. A tekintély ellenzői újra bevezették a passzusokat! Egyébként teljes tanácstalanság, tétlenség és tehetetlenség.

Közben Alicante felől közeledett csapataival Velarde tábornok. A kormánynak minden oka megvolt, hogy a tartományok helyi felkeléseit csendben elfojtsa. S Alcoyban a „helyzet urainak" ugyancsak okuk volt rá, hogy igyekezzenek kijutni abból a helyzetből, amellyel nem tudtak mit kezdeni. Cervera képviselőnek, aki a közvetítő szerepét játszotta, tehát könnyű dolga volt. A közjóléti bizottság lemondott, a csapatok július 12-én ellenállás nélkül bevonultak, s a közjóléti bizottság ennek fejében csak egyetlen ígéretet kapott — az általános amnesztia ígéretét. Az alliance-ista „helyzet urai" ismét szerencsésen kiszabadultak a csávából. S ezzel véget is ért az alcoyi kaland.

A Cádiz közelében fekvő Sanlúcar de Barramedában — mint az Alliance jelentése elmondja —

> „az alcalde bezáratja az Internacionálé helyiségét és fenyegetéseivel, a polgárok személyi jogainak szüntelen támadásával kihívja a munkások haragját. Egy bizottság követeli a minisztertől a jog elismerését és az önkényesen bezárt helyiség újbóli megnyitását. Pí úr elvben hozzájárul ehhez ... valójában azonban nem teljesíti a kérést; a munkások látják, hogy a kormány tervszerűen üldözi Szövetségüket, leváltják a helyi hatóságokat és másokat neveznek ki helyettük, akik ismét megnyitják a Szövetség helyiségét."

„Sanlúcarban ... a nép a helyzet ura!" — ujjong a „Solidarité révolutionnaire". Az alliance-isták, akik itt is — anarchista alapelveikkel szöges ellentétben — forradalmi kormányt alakítottak, nem tudtak mit kezdeni hatalmukkal. Üres szócsatákra és papiroshatározatokra vesztegették az időt, s amikor Pavía tábornok elfoglalta Sevillát és Cádizt, augusztus 5-én Soria dandárának néhány századát Sanlúcarba küldte és ... nem találkozott ellenállással.

Ilyen hőstetteket vitt véghez az Alliance ott, ahol semmiféle konkurrenciába nem ütközött.

III

Közvetlenül az alcoyi utcai harcok után felkeltek az andalúziai intranzigensek. Pí y Margall volt még hatalmon és szüntelen tárgyalásokat folytatott ennek a pártnak a vezetőivel egy részvételükkel alakítandó kormány ügyében; miért indultak hát rohamra, még mielőtt a tárgyalások meghiúsultak? E sietség oka mindeddig nem derült ki, annyi azonban bizonyos, hogy az intranzigens urak mindenekelőtt a föderális köztársaság mielőbbi gyakorlati megvalósítását viselték szívükön, hogy így a hatalom és az egyes kantonokban alakítandó sok új kormányposzt az ő kezükbe kerüljön. A madridi cortes túlságosan sokáig halogatta Spanyolország feldarabolását, maguknak kellett hát hozzálátniok és mindenütt kikiáltani a szuverén kantonokat. A (bakunyinista) Internacionálé a választások óta erősen belekeveredett az intranzigensek ügyleteibe, s magatartásából számítani lehetett közreműködésére; hiszen épp a napokban vette erőszakkal birtokba Alcoyt, tehát nyíltan harcban állt a kormánnyal! Emellett a bakunyinisták évek óta prédikálták, hogy minden felülről lefelé végrehajtott forradalmi akció kártékony, hogy mindent alulról felfelé kell megszervezni és végrehajtani. S most alkalom nyílt rá, hogy az önrendelkezés híres elvét, legalább az egyes városokat illetően, alulról felfelé érvényesítsék. Nem is történhetett másképp: a bakunyinista munkások lépre mentek és az intranzigenseknek kikaparták a gesztenyét a tűzből, hogy később ezektől a szövetségeseiktől, mint mindig, rúgások és puskagolyók alakjában kapják meg jutalmukat.

Mi volt hát a bakunyinista internacionalisták álláspontja ebben az egész mozgalomban? Segítséget nyújtottak ahhoz, hogy ez a mozgalom a föderális szétforgácsoltság jellegét öltse, vagyis anarchista eszményüket a lehetőséghez mérten megvalósították. Ugyanazok a bakunyinisták, akik Cordobában néhány hónappal azelőtt forradalmi kormányok létesítését a munkások elárulásának és becsapásának minősítették, most ott ültek Andalúzia valamennyi forradalmi városi kormányában — de mindenütt kisebbségben, úgyhogy az intranzigensek azt tehettek, amit akartak. Míg az utóbbiak kezükben tartották a politikai és katonai vezetést, a munkásokat hangzatos szólamokkal fizették ki, vagy pedig állítólagos szociális reformhatározatokkal, amelyek nemcsak kezdetlegesek és értelmetlenek voltak, hanem méghozzá csak papíron léteztek. Mihelyt a bakunyinista vezetők valódi engedményeket követeltek, kereken elutasították őket. A mozgalom intranzigens vezetőinek nem volt fontosabb dolguk, minthogy az angol újságtudósítók előtt minden kapcsolatot tagadjanak ezekkel az úgynevezett internacionalistákkal és kijelentsék, hogy értük semmiféle felelősséget sem vállalnak, s

vezetőiket éppúgy, mint a Párizsi Kommün összes ott élő menekültjeit, a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt tartják. Végül, mint látni fogjuk, Sevillában a kormánycsapatok elleni harc idején az intranzigensek bakunyinista szövetségeseikre is lőttek.

Így történhetett, hogy néhány nap alatt egész Andalúzia a felfegyverzett intranzigensek kezére került. Sevilla, Málaga, Granada, Cádiz stb. szinte minden ellenállás nélkül az ölükbe hullott. Mindegyik város szuverén kantonnak nyilvánította magát, és forradalmi kormányzó bizottságot (juntát) iktatott be. Murcia, Cartagena, Valencia követte a példát. Salamancában is hasonló, de békésebb természetű kísérletet tettek. A felkelők birtokába jutott tehát Spanyolország legtöbb nagyvárosa, kivéve a fővárost, Madridot — a merőben luxusvárost, amely szinte sohasem játszik döntő szerepet — és Barcelonát. Ha Barcelona megmozdul, csaknem bizonyos, hogy a végső siker nem marad el, és a mozgalom munkáselemei is hatalmas támaszra találtak volna. Láttuk azonban, hogy az intranzigensek Barcelonában elég tehetetlenek voltak, a bakunyinista Internacionálé emberei pedig, akkor még erejük teljében, az általános sztrájkot használták fel ürügyül a *csitítgatásra*. Barcelona tehát ezúttal nem állt őrhelyén.

Mindezek ellenére a felkelésnek, ha esztelenül indították is meg, még mindig nagy esélyei lettek volna a sikerre, ha csak némi értelemmel vezetik, akár csak a spanyol katonai lázadások mintájára is, amikor egy-egy város helyőrsége felkel, a másik város felé vonul, magával ragadja annak már előre megdolgozott helyőrségét és lavinaszerűen egyre dagadva hömpölyög a főváros felé, amíg egy szerencsés ütközet vagy az ellenük küldött csapatok átállása el nem dönti a győzelmet. Ez a módszer ezúttal különösen alkalmas lett volna. A felkelők mindenütt már hosszabb ideje önkéntes zászlóaljakba szerveződtek, amelyekben a fegyelem gyalázatos volt ugyan, de bizonyára nem gyalázatosabb, mint a zömében már felbomlott régi spanyol hadsereg maradványainál. A kormány megbízható csapatait egyedül a csendőrök (guardias civiles) alkották, ezek pedig az egész országban szétszórva működtek. Mindenekelőtt a csendőrök összevonását kellett megakadályozni, s ezt csak támadó fellépéssel, nyílt mezőre kimerészkedve lehetett volna megoldani, ami nem járt volna sok veszéllyel, hiszen a kormány az önkéntesek fegyelmezetlen csapataival csak ugyanolyan fegyelmezetlen csapatokat tudott szembeállítani. S a győzelem kivívásának ez volt az egyetlen módja.

De nem ez történt. Az intranzigensek és bakunyinista uszályuk föderalizmusa éppen abban nyilvánult meg, hogy minden város saját szakállára cselekedett, nem a többi várossal való együttműködést, hanem az elkülönülést

nyilvánította a legfontosabbnak, s ezzel teljesen lehetetlenné tette az általános támadást. Ami a német paraszthábor úban és az 1849 májusi német felkelésekben elkerülhetetlen baj volt — nevezetesen a forradalmi erők szétforgácsoltsága és elszigeteltsége, amely lehetővé tette, hogy ugyanazok a kormánycsapatok az egyik felkelést a másik után leverjék[407], — azt itt a legnagyobb forradalmi bölcsesség elvévé nyilvánították. Bakunyin megkapta ezt az elégtételt. Már 1870 szeptemberében („Lettres à un Français") kijelentette, hogy a poroszokat forradalmi harccal csak úgy lehet kiűzni Franciaországból, ha véget vetnek minden centralizált vezetésnek és minden egyes városra, minden egyes falura, minden községre rábízzák, hogy saját felelősségére folytassa a háborút. Ha az egységesen vezetett porosz haddal így a forradalmi szenvedélyek szabadjára engedését állítják szembe — mondotta —, a győzelem biztosítva van. A francia népnek végre megint önmagára hagyott együttes eszével szemben Moltke egyéni esze persze szükségszerűen eltörpülne. A franciák ezt akkor nem akarták belátni; de Spanyolországban Bakunyin fényes diadalt aratott, amint ezt már láttuk és még látni fogjuk.

Időközben ez a minden ürügy nélkül hamarjában kirobbantott felkelés lehetetlenné tette Pí y Margallnak, hogy tovább tárgyaljon az intranzigensekkel. Le kellett mondania; helyette Castelar típusú tiszta republikánusok vették kezükbe a kormányrudat, leplezetlen burzsoák, akiknek első célja volt, hogy a munkásmozgalomnak, amelyet ezelőtt felhasználtak, de amely most útjukban állt, kitekerjék a nyakát. Összevontak egy hadosztályt Pavía tábornok parancsnoksága alatt Andalúzia ellen, egy másikat Campos parancsnoksága alatt Valencia és Cartagena ellen. E hadosztályok magvát az egész országból összegyűjtött csendőrök alkották, csupa régi katona, akiknek a fegyelme még nem rendült meg. Akárcsak a versailles-i hadseregnek Párizs elleni támadásainál, a csendőröknek itt is az a feladat jutott, hogy a demoralizált sorcsapatoknak szilárd támaszt adjanak és mindenütt a támadó oszlopok élén álljanak; a feladatot mindkét esetben erejükhöz mérten teljesítették is. Rajtuk kívül a hadosztályok néhány összeolvasztott sorezredet is kaptak, s mindegyiküknek a létszáma mintegy 3000 főre rúgott. Ez volt minden, amit a kormány a felkelőkkel szembeállíthatott.

Pavía tábornok július 20-a táján indult meg. Július 24-én a csendőröknek és a sorcsapatoknak Ripoll parancsnoksága alatt álló egysége elfoglalta Córdobát. 29-én Pavía megtámadta az elbarikádozott Sevillát, s 30-án vagy 31-én — a táviratok alapján sokszor nem állapítható meg pontosan a dátum — a város a kezébe került. Pavía hátrahagyott egy gyors osztagot a környék fékentartására, majd Cádiz ellen vonult, ahol a védők csak a város bejáratát védték, azt is csak gyengén, s augusztus 4-én ellenállás nélkül letették a

fegyvert. A következő napokban Pavía ugyancsak ellenállás nélkül lefegyverezte Sanlúcar de Barramedát, San Roquét, Tarifát, Algecirast és még sok kisebb várost, amelyek mind szuverén kantonoknak kiáltották ki magukat. Ezzel egyidejűleg hadoszlopokat küldött Málaga ellen, amely augusztus 3-án kapitulált, s Granada ellen, amely 8-án ellenállás nélkül megadta magát, úgyhogy augusztus 10-re, alig két hét alatt és szinte harc nélkül egész Andalúziát sikerült leigáznia.

Július 26-án Martinez Campos megindította a támadást Valencia ellen. Itt a felkelést a munkások kezdeményezték. Az Internacionálé spanyol szekciójának szakadásakor Valenciában a valódi Internacionálé hívei voltak többségben, s ide helyezték át az új spanyol föderális tanács székhelyét. Nem sokkal a köztársaság kikiáltása után, amikor már látszott, hogy forradalmi harcokra kerül majd sor, bakunyinista valenciai munkások, akik nem bíztak a barcelonai vezetőknek ultraforradalmi frázisok mögé rejtett csitítgató politikájában, felajánlották a valódi Internacionálé híveinek, hogy az összes helyi mozgalmakban együttműködnek velük. Amikor kibontakozott a kantonális mozgalom, a két csoport az intranzigenseket felhasználva nyomban megindította a felkelést és előzte a kormánycsapatokat. Hogy a valenciai juntának milyen volt az összetétele, azt nem sikerült megtudni; az angol újságtudósítók jelentéseiből azonban kitűnik, hogy ebben a juntában, akárcsak a valenciai önkéntesek között, a munkások voltak döntő többségben. Ugyanezek a tudósítók olyan tisztelettel beszéltek a valenciai felkelőkről, amilyenre a többi, főképpen intranzigensekből álló felkelőket korántsem méltatták; magasztalták vasfegyelmüket, a városban uralkodó rendet, és tartós ellenállást, szívós harcot jövendöltek. És nem tévedtek. Valencia nyílt város, és mégis július 26-tól augusztus 8-ig tartotta magát Campos hadosztályának támadásaival szemben, tehát hosszabb ideig, mint egész Andalúzia együttvéve.

Murcia tartományban az azonos nevű fővárost ellenállás nélkül elfoglalták; Valencia eleste után Campos Cartagenát támadta meg, Spanyolország egyik legerősebb várát, amelyet a szárazföld felől összefüggő fal és az uralkodó magaslatokon elhelyezett előretolt erődök védtek. A 3000 főnyi kormánycsapatok, mindennemű ostromlöveg nélkül, könnyű tábori ágyúikkal természetesen tehetetlenek voltak az erődök nehéztüzérségével szemben és a szárazföld felőli körülzárásra kellett szorítkozniok; ez azonban nem sokat ért, amíg a cartagenaiak a kikötőben zsákmányolt hadiflottájukkal uralkodtak a tengeren. A felkelőknek, akik a valenciai és andalúziai harcok idején csupán önmagukkal voltak elfoglalva, csak a többi felkelés leverése után jutott eszükbe a külvilág, akkor, amikor elfogyott a pénzük és az élelmiszerük.

Csak ekkor tettek kísérletet arra, hogy előnyomuljanak Madrid felé, amely legalább 60 német mérföldnyire volt tőlük, vagyis több mint kétszer olyan messzire, mint például Valencia és Granada! Az expedíció Cartagena közelében siralmas kudarcot vallott; a körülzárás útját állta minden további szárazföldi kitörésnek, ezért a flottával kíséreltek meg kitöréseket. S micsoda kitöréseket! Arról szó sem lehetett, hogy a cartagenai hadihajók ismét fellázítsák az alighogy levert tengerparti városokat. A cartagenai szuverén kanton flottája tehát arra szorítkozott, hogy a többi — a cartagenai elmélet szerint ugyancsak szuverén — tengerparti várost Valenciától Málagáig ágyúi tüzével fenyegesse és szükség esetén ágyúzza is, ha nem szállítják fedélzetükre a kívánt élelmiszert és kemény tallérokban fizetendő hadisarcot. Amíg ezek a városok mint szuverén kantonok fegyverben álltak a kormánnyal szemben, Cartagenában „mindenki önmagáért" volt az elv. Mihelyt ezek a városok vereséget szenvedtek, az elv így módosult: „mindenki Cartagenáért". Így értelmezték a cartagenai intranzigensek és bakunyinista szekértolóik a szuverén kantonok föderalizmusát.

A szabadságharcosok sorainak erősítése céljából a cartagenai kormány szabadon bocsátotta a városi fegyházban fogva tartott mintegy 1800 kényszermunkást — Spanyolország legelvetemültebb rablóit és gyilkosait. Hogy ezt a forradalmi intézkedést a bakunyinisták sugallták, ehhez az Allianceról szóló jelentés* leleplezései után már nem fér kétség. A jelentés kimutatta, hogy Bakunyin rajong „minden rossz szenvedély szabadjára engedéséért" és hogy az orosz haramiát minden igaz forradalmár mintaképének tekinti. Ami az oroszt megilleti, az a spanyolnak is jár. Amikor tehát a cartagenai kormány szabadjára engedte a lakat alatt tartott 1800 gégemetsző „rossz szenvedélyeit" és ezzel betetőzte csapatainak demoralizálódását, teljesen Bakunyin szellemében járt el. S amikor a spanyol kormány saját erődítményeinek rommá lövése helyett a védők belső felbomlásától várta Cartagena kapitulálását, tökéletesen helyes politikát követett.

IV

Hallgassuk most meg az új madridi föderáció[184] jelentését erről az egész mozgalomról:

„Valenciában augusztus második vasárnapján kongresszusnak kellett volna összeülnie, többek között avégett is, hogy meghatározza, milyen

**V. ö. 311—445. old. — Szerk.*

álláspontra helyezkedjen az Internacionálé spanyol föderációja a Spanyolországban február 11-től, a köztársaság kikiáltásának napjától végbement fontos politikai eseményeket illetően. Ám az esztelen" (descabellada, *szó szerint*: szétzilált) „kantonális felkelés, amely oly siralmas kudarcba fulladt és amelyben az Internacionálé tagjai csaknem valamennyi felkelt tartományban oly buzgón részt vettek, nemcsak a föderális tanács tevékenységét bénította meg, szétszórva tagjainak többségét, hanem a helyi föderációkat is csaknem teljesen felbomlasztotta és ami a legrosszabb, tagjaira mindazt a gyűlöletet és mindazt az üldöztetést felidézte, amely minden hitványul megindított és kudarcba fulladt népfelkelés nyomában jár...

Amikor kirobbant a kantonális felkelés, amikor megalakultak a junták, vagyis a kantonok kormányai, azok az emberek" (a bakunyinisták) „akik oly hevesen szónokoltak a politikai hatalom ellen és bennünket tekintélyuralommal vádoltak – sietve beléptek ezekbe a kormányokba. Jelentős városokban, Sevillában, Cádizban, Sanlúcar de Barramedában, Granadában és Valenciában az Internacionálé sok olyan tagja, aki tekintélyellenesnek nevezte magát, ott ült a kantonális juntában, anélkül, hogy a tartomány vagy a kanton önrendelkezésén kívül bármilyen más programja lett volna. Ez hivatalosan beigazolódott a junták által közzétett kiáltványok és más dokumentumok alapján, amelyeken az Internacionálé közismert ilyenfajta tagjainak a neve szerepel.

Ez a kiáltó ellentmondás, az elmélet és a gyakorlat, a propaganda és a tett közötti ellentmondás nem lenne nagy baj, ha ebből bármilyen előnye származhatna Szövetségünknek, vagy bármilyen módon előmozdíthatná erőink jobb megszervezését, fő célunk elérését: a munkásosztály felszabadítását. Éppen az ellenkezője történt, s ez nem is lehetett másként. Hiányzott az alapfeltétel, a spanyol proletariátus tevékeny együttműködése, amelyet az Internacionálé nevében cselekedve oly könnyen el lehetett volna érni. Hiányzott az összhang a helyi föderációk között; a mozgalom az egyéni vagy helyi kezdeményezésre volt bízva mindennemű irányítás nélkül (kivéve azt, *amelyet a titkos Alliance netán rákényszeríthetett volna, s ez az Alliance szégyenszemre még mindig uralkodik a spanyol Internacionálén*), mindennemű program nélkül, természetes ellenségeinkét, a polgári republikánusokét leszámítva. S így a kantonális mozgalom a leggyalázatosabb módon, szinte ellenállás nélkül vereséget szenvedett, bukásában magával rántva az Internacionálé spanyolországi presztízsét és szervezetét. Nincsen olyan túlkapás, bűntett, erőszakoskodás, amelyet a republikánusok ma ne próbálnának az internacionalistáknak a nyakába varrni.

Értesüléseink szerint Sevillában még az is előfordult, hogy a harc idején az intranzigensek a szövetségeseikre, az Internacionálé" (bakunyinista) „tagjaira lőttek. A reakció, ostobaságainkat ügyesen kihasználva, ellenünk uszítja a republikánusokat és rágalmaz bennünket a nagy, közömbös tömeg előtt; amit Sagasta idejében nem tudott elérni, az úgy látszik most sikerül: sikerül a spanyol munkások nagy tömege előtt lejáratnia az Internacionálé nevét.

Barcelonában számos munkásszekció elszakadt az Internacionálétól, erélyesen tiltakozva a »Federación«" (a bakunyinisták vezető lapja) „emberei és megmagyarázhatatlan magatartásuk ellen. Jérezben, Puerto de Santa Mariában és másutt a föderációk úgy határoztak, hogy feloszlanak. Lojában (Granada tartomány) az ott lakó néhány internacionalistát elűzte a lakosság. Madridban, ahol még a legnagyobb a szabadság, a legkisebb életjelét sem látjuk a régi" (bakunyinista) „föderációnak, míg a mi föderációnk tétlenségre és hallgatásra kényszerül, ha nem akarja mások tűnét a vállára venni. Az északi városokban a napról napra elkeseredettebbé váló karlista háború gátol meg minden tevékenységet a mi részünkről. Végül Valenciában, ahol a kormány tizenöt napi harc után győzött, az internacionalistáknak, ha el nem menekültek, bujkálniok kell, és a föderális tanács teljesen feloszlott."

Ennyit mond a madridi jelentés. Láthatjuk, hogy ez teljesen megegyezik a történtek fenti ismertetésével.

Mi hát a konklúziója egész vizsgálatunknak?

1. Mihelyt a bakunyinisták komoly forradalmi helyzettel kerültek szembe, kénytelenek voltak sutba dobni egész eddigi programjukat. Először a politikai tartózkodás és különösen a választásoktól való tartózkodás kötelességének tanát áldozták fel. Azután az anarchia, az állam megszüntetése került sorra; ahelyett, hogy megszüntették volna az államot, inkább számos új, kis állam létrehozásával próbálkoztak. Azután elejtették azt az alapelvet, hogy a munkásoknak nem szabad részt venniök olyan forradalomban, amelynek célja nem a proletariátus azonnali teljes felszabadítása, és részt vettek egy bevallottan kizárólag polgári mozgalomban. Végül arcul csapták azt az alighogy meghirdetett hittételüket, hogy forradalmi kormány alakítása csak újabb csalás és árulás a munkásosztály ellen; teljes lelkinyugalommal szerepet vállaltak az egyes városok kormányzó bizottságaiban, méghozzá szinte mindenütt tehetetlen kisebbségként, amelyet a burzsoák leszavaztak és politikailag kiaknáztak.

2. Az eddig prédikált elveknek a megtagadása azonban a leggyávább, leg-

hazugabb módon és rossz lelkiismerettel történt, úgyhogy maguk a bakunyinisták is, és a vezetésük alatt álló tömegek is minden néven nevezendő program nélkül léptek be a mozgalomba, vagyis egyáltalán nem tudták, mit akarnak. Mi volt ennek a természetes következménye? Az, hogy a bakunyinisták megakadályoztak minden mozgalmat, mint Barcelonában, vagy szórványos, tervszerűtlen és ostoba felkelésekbe sodródtak bele, mint Alcoyban és Sanlúcar de Barramedában; vagy pedig a felkelés vezetése az intranzigens burzsoák kezébe került, mint a legtöbb felkelés esetében történt. A bakunyinisták ultraforradalmi kiabálásából tehát, mihelyt tettekre került a sor, vagy csitítgatás vagy eleve kilátástalan felkelés lett, vagy csatlakozás egy polgári párthoz, amely politikailag gyalázatosan kihasználta a munkásokat és tetejében még beléjük is rúgott.

3. Az anarchiát, a független csoportok szabad föderációját s efféléket hirdető úgynevezett nagy elvekből nem maradt meg egyéb, mint a forradalmi harci eszközök mértéktelen és értelmetlen szétforgácsolása, ami lehetővé tette a kormánynak, hogy maroknyi csapatokkal ellenállás nélkül sorra leigázza a városokat.

4. A nóta vége nemcsak az lett, hogy az intranzigensek bukása magával rántotta a jól szervezett és nagy taglétszámú spanyol Internacionálét — a hamisat és az igazit egyaránt —, s ténylegesen feloszlását idézte elő, hanem az is, hogy rovására írják azt a töméntelen koholt kilengést, amely nélkül a világ nyárspolgárai munkásfelkelést elképzelni sem tudnak, és ennek következtében a spanyol proletariátus internacionalista újjászervezése talán évekre lehetetlenné vált.

5. Egyszóval — a bakunyinisták Spanyolországban felülmúlhatatlan példáját szolgáltatták annak, hogy forradalmat hogyan *nem* szabad csinálni.

Die Bakunisten an der Arbeit

A megírás ideje: 1873 szeptember–október

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1873 október 31., november 2. és 5. (105., 106. és 107.) sz.

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

Az angol választások

London, 1874 február 22.

Túl vagyunk hát az angol parlamenti választásokon is. A zseniális Gladstone, aki 66-os többséggel nem volt képes kormányozni, hirtelen feloszlatta a parlamentet, 8—14 napon belül megtartotta a választásokat, és az eredmény több mint 50-es többség volt — *ellene.*[408] Ez a parlament — a második, amelyet az 1867-es Reform Bill alapján, és az első, amelyet titkos szavazással választottak[409] — *erős konzervatív többséget eredményezett.* Mégpedig kiváltképp a nagy iparvárosok és gyári kerületek, ahol a munkások most abszolút többségben vannak, küldték a konzervatívokat a parlamentbe. Hogyan történhetett ez meg?

Ez az eredmény mindenekelőtt a Gladstone által megkísérelt választási államcsínynek köszönhető. A választások oly gyorsan követték a parlament feloszlatását, hogy néhány városnak alig 5, a legtöbbnek alig 8, az ír, a skót és a falusi választókörzeteknek legfeljebb 14 napjuk volt a feleszmélésre. Gladstone be akarta ugratni a választókat, de Angliában valahogy nem szeretik az államcsínyeket, és a beugratások itt az ellen sülnek el, aki megpróbálkozik velük. A következmény az volt, hogy a közönyösök és ingadozók nagyszámú egész tömege Gladstone ellen szavazott.

Azután meg Gladstone olyan módon kormányzott, amely John Bull[410] öröklött szokásait egyenesen arcul csapta. Márpedig John Bull elég korlátolt ahhoz, hogy kormányában ne urát és parancsolóját lássa, hanem szolgáját, méghozzá az egyetlen olyan szolgát, akit minden felmondás nélkül azonnal elbocsáthat. Ha mármost a mindenkori uralkodó párt meg is engedi kormányának, éspedig igen praktikus okokból, hogy adócsökkentések és más pénzügyi intézkedések alkalmával olykor nagy színpadias meglepetéssel álljon elő, igazi törvényhozási intézkedések alkalmával csak kivételesen engedélyez ilyesmit. De Gladstone-nál ezek a törvényhozói színpadi fogások szabállyá váltak. Legtöbb nagy intézkedése saját pártját éppúgy meglepte, mint ellenfeleit; a liberálisokra az ilyen intézkedéseket

valósággal rákényszerítette, hiszen ha ők ezeket nem szavazzák meg, azonnal az ellenpártot juttatják hatalomra. És ha sok kényszerintézkedésének, például az ír egyházi törvénynek és az ír földtörvénynek a tartalma[411] — minden szánalmassága ellenére — számos régi, liberális-konzervatív whiget[412] megborzasztott, az egész pártot megborzasztotta a módszer, amellyel rájuk kényszerítette őket. De Gladstone-nak ez még nem volt elég. A rangvásárlás eltörlését a hadseregben úgy vitte keresztül, hogy teljesen szükségtelenül a parlament helyett a Korona hatalmához folyamodott[413] és ezáltal megsértette saját pártját. Ráadásul sok középszerű törtetővel vette körül magát, akiknek mindegyike csak abban volt tehetséges, hogy szükségtelenül meggyűlöltesse magát. Ilyen név szerint Bruce, a belügyminiszter és Ayrton, a londoni helyi közigazgatás tulajdonképpeni főnöke. Bruce munkásküldöttségek durva és arcátlan kezelésével tűnt ki, Ayrton teljesen porosz módon próbálta kormányozni Londont, például el akarta törölni népgyűlések parkokban tartásának jogát — és mivel itt az ilyesmit már nem tűrik, hiszen az írek is, a parkrendelet ellenére, rögtön nagy tömeggyűlést tartottak a Hyde Parkban* Ayrton úr orra előtt, így kísérleteinek következménye a kormány kis vereségeinek sora és növekvő népszerűtlensége volt.

Végül pedig a titkos szavazás egész tömeg — egyébként politikailag közönyös — munkást abba a helyzetbe hozott, hogy büntetlenül szavazhatott kizsákmányolói és a liberális párt ellen, amelyben joggal a nagy iparbárók pártját látja. Ez még ott is helytálló, ahol a nagy iparbárók többsége a divatot követte és átállt a konzervatívokhoz. A liberális párt Angliában egyáltalán semmit sem képvisel, ha nem a nagyipart képviseli a nagybirtokkal és a nagybankokkal szemben.

Már a megelőző parlament is, általános értelmi színvonalát tekintve, a középszerűnél alacsonyabb szinten állt. Lényegében egyrészt vidéki nemesekből és nagybirtokosok fiaiból tevődött össze, másrészt bankárokból, vasútigazgatókból, sörfőzőkből, gyárosokból és egyéb gazdag felkapaszkodottakból; köztük néhány államférfi, jogász, professzor. Ez utóbbiakból, akik az „értelmiséget" képviselték, ezúttal meglehetősen sokan kibuktak, úgyhogy az új parlament még az előbbinél is kizárólagosabban a nagybirtok és a pénzeszsák képviselete. Ezzel szemben az előbbi parlamenthez viszonyítva két új elem képviseletével tűnik ki: két munkás** és körülbelül ötven ír home-ruler*** foglal helyet benne.

---

* *V. ö. 177–179. old. — Szerk.*

** Alexander Macdonald és Thomas Burt. — *Szerk.*

*** — az önkormányzat híve (gladstone írországi önkormányzati politikájának híve) — *Szerk.*

Ami a munkásokat illeti, először is meg kell állapítani, hogy a chartista párt[70] ötvenes évekbeli letűnése óta Angliában nem létezik többé külön politikai munkáspárt. Ez érthető egy olyan országban, ahol a munkásosztály, inkább mint másutt, részt kapott a nagyipar roppant kiterjesztésének előnyeiből, ahogy a világpiacon uralkodó Angliában ez nem is lehetett másképp; méghozzá egy olyan országban, ahol az uralkodó osztályok feladatukul tűzik ki, hogy — egyéb engedmények mellett — a chartista program, a Népcharta egyik pontját a másik után megvalósítsák. A charta hat pontjából kettő törvénnyé vált: a titkos szavazás és a választhatósági cenzus eltörlése; a harmadikat, az általános választójogot legalábbis megközelítőleg bevezették; teljesen megvalósítatlan a három utolsó: az évenkénti új választás, a képviselők napidíja és a legfontosabb: a népesség szerinti egyenlő választókörzetek. — A munkások, amennyiben külön szervezetek keretében részt vesznek az általános politikában, újabban majdnem kizárólag csak a „nagy liberális párt" szélső balszárnyaként lépnek fel, és ebben a szerepükben a nagy liberális párt természetszerűen minden választáskor becsapta őket. Ekkor hirtelen jött a Reform Bill és egy csapásra megváltoztatta a munkások politikai helyzetét. Minden nagy városban belőlük kerül ki most a választók többsége, s Angliában a kormány és a képviselőjelöltek egyaránt megszokták, hogy a választóknak udvaroljanak. Ettől kezdve a trade unionok és a politikai munkásegyesületek elnökei és titkárai, valamint más ismert munkásszónokok, akikről fel lehetett tételezni, hogy befolyással vannak osztályukra, egyszerre fontos emberekké váltak; parlamenti képviselők, lordok és más előkelő söpredék látogatta meg őket, hirtelen résztvevő érdeklődés támadt a munkásosztály kívánságai és szükségletei iránt, megbeszéltek ezekkel a „munkásvezérekkel" olyan kérdéseket, amelyeken korábban előkelően mosolyogtak vagy amelyeknek már a puszta felvetését elátkozták; most adakoztak is munkáscélokra rendezett gyűléseken. A „munkásvezérekben" ekkor egészen természetszerűen felmerült az a gondolat, hogy beválasztassák magukat a parlamentbe; előkelő barátaik általánosságban örömmel ráálltak erre, persze csak azért, hogy az egyes esetekben lehetőség szerint mindig meghiúsítsák munkások megválasztását. S ilymódon a dolog nem jutott tovább.

Senki sem veszi rossznéven a „munkásvezérektől", hogy szívesen bekerültek volna a parlamentbe. Ehhez a legrövidebb út az lett volna, hogy rögtön hozzáfogjanak egy meghatározott programmal bíró erős munkáspárt újraalakításához — a Népcharta a legjobb politikai programot kínálta nekik, amit csak kívánhattak. De a chartista név — éppen mert ez kifejezetten proletár párt volt — a burzsoák fülében rosszul csengett, és a

„munkásvezérek" ahelyett, hogy a chartisták dicsőséges hagyományaihoz kapcsolódtak volna, inkább előkelő barátaikkal tanácskoztak, és „tiszteletreméltóan" — ez Angliában annyit jelent, hogy *polgárian* — igyekeztek fellépni. Ha a régi választójog bizonyos fokig kényszerítette is a munkásokat arra, hogy a radikális burzsoázia uszályaként szerepeljenek, felelőtlenség volt ezt a szerepet továbbjátszatni velük, amióta a Reform Bill megnyitotta a parlament kapuit legalább hatvan munkásjelöltnek.

És ez volt a fordulópont. A „munkásvezérek", hogy bejussanak a parlamentbe, elsősorban a burzsoázia szavazataira és pénzére pályáztak, és csak másodsorban maguknak a munkásoknak a szavazataira. Így azonban nem voltak többé munkásjelöltek, hanem burzsoá jelöltekké változtak át. Nem egy újonnan alakítandó munkáspárt felé fordultak, hanem a polgári „nagy liberális párt" felé. Egymás között választási kölcsönös biztosító társaságot alapítottak, a Labour Representation League-et,[414] amely igen szerény pénzeszközeihez főként polgári forrásokból jutott hozzá. De ez nem minden. A radikális burzsoák elég értelmesek ahhoz, hogy belássák, mind elkerülhetetlenebbé válik munkásoknak a parlamentbe való beválasztása; érdekükben áll tehát, hogy az esélyes munkásjelölteket megtartsák irányításuk alatt, és éppen ezáltal valóságos megválasztásuk időpontját a lehető legmesszebbre kitolják. E célra ott van nekik *Samuel Morley* úr, egy londoni milliomos, akinek meg se kottyan, ha pár ezer fontot elköl, egyrészt, hogy vezénylő tábornokot játsszon ebben az álmunkásvezérkarban, másrészt, hogy ezek a tömegek előtt a munkások barátjának kürtöljék ki — hálából azért, hogy becsapja a munkásokat. Mármost amikor körülbelül egy évvel ezelőtt a parlament feloszlatása mind valószínűbbé vált, Morley a London Tavernben maga köré gyűjtötte híveit; valamennyien megjelentek, a Potterek, Howellek, Odgerek, Halesek, Mottersheadek, Cremerek, Eccariusok és a többiek; olyan emberek társasága, akik a megelőző parlamenti választásokon mindnyájan a burzsoázia zsoldjában agitátori szolgálatokat teljesítettek a „nagy liberális pártnak", vagy legalábbis ajánlkoztak erre. Ez a társaság Morley elnökletével egy „munkásprogramot" szerkesztett, amelyet minden burzsoá aláírhatott, és amelynek egy hatalmas mozgalom alapjául kellett szolgálnia avégett, hogy a munkásokat politikailag még szorosabban a burzsoáziához láncolják és — ahogy az urak elképzelték — az „alapítókat" bevigyék a parlamentbe. Emellett ezeknek az alapítóknak a sóvár képzelete előtt ott táncolt Morley számos ötfontos bankjegye is, amely az agitációnál szükségszerűen nekik jutna. De az egész mozgalom kútba esett, még mielőtt komolyan megkezdődött volna. Morley úr becsukta páncélszekrényét, és az alapítók ismét eltűntek.

Négy héttel ezelőtt Gladstone hirtelen feloszlatta a parlamentet. A nélkülözhetetlen munkásvezérek fellélegeztek: vagy megválasztatják magukat, vagy megint a „nagy liberális párt" jól fizetett utazóprédikátorai lesznek. De nem: a választás időpontja olyan közeli, hogy mindkét esélytől elestek. Néhányan felléptek ugyan jelöltekként, de mivel Angliában minden jelöltnek ahhoz, hogy szavazásra bocsássák, 200 font sterlinget (1240 tallért) letétbe kell helyeznie a választási költségekhez való hozzájárulásként, és a munkások szinte sehol sem voltak erre a célra megszervezve, csak olyanok tudtak közülük komolyan pályázni, akiknek ezt az összeget a burzsoázia rendelkezésre bocsátotta, tehát akik a *burzsoázia felsőbbségi engedélyével* léptek fel. Ezzel azonban a burzsoázia megtette a kötelességét és magán a választáson ezután valamennyiüket dicsőségesen megbuktatta.

Csak két munkás került be, mindketten szénbányászok. Ez a szakma igen erősen meg van szervezve három nagy trade unionban, jelentős eszközökkel rendelkezik, egyes körzetekben övé a választók vitathatatlan többsége és a Reform Bill óta tervszerűen törekedett közvetlen parlamenti képviseletre. A három trade union titkárait jelölték: az egyik — Halliday — Walesben nem járt sikerrel, a másik kettőt megválasztották: *Macdonald Staffordban* és *Burt Morpethben* jutott mandátumhoz. Burt a kerületén kívül kevéssé ismert; Macdonald azonban a legutóbbi bányatörvény[415] tárgyalásakor, amelyen szakmája képviselőjeként részt vett, elárulta megbízóit: helyeselt egy kiegészítő cikkelyt, amely olyannyira a tőkések érdekét szolgálta, hogy még a kormányzat sem merte a tervezetbe bevenni.

Mindenesetre azonban megtört a jég, és Európa legelőkelőbb vitaklubjában, azok között az emberek között, akik magukat Európa első gentlemanjeinek mondják, ott ül két munkás.

Mellettük legalább ötven ír home-ruler foglal helyet. Amikor az 1867-es féni felkelést leverték,[202] és a féniek (ír köztársaság pártiak) katonai vezetőit egymás után vagy elfogták, vagy Amerikába űzték, a féni összeesküvés maradványai elvesztették csaknem minden jelentőségüket. Erőszakos felkelés hosszú évekre — legalábbis addig, ameddig Anglia nem keveredik ismét súlyos külpolitikai bonyodalmakba — teljesen kilátástalanná vált. Tehát csak a törvényes mozgalom lehetősége maradt, és ennek a home rule („otthoni uralom") zászlaja alatt kezdtek neki. Meghatározott követelésük az volt, hogy a londoni birodalmi parlament a törvényhozást minden tisztán ír kérdésben egy külön dublini ír parlamentnek engedje át; hogy mit kell érteni tisztán ír kérdéseken, arról egyelőre bölcsen hallgattak. Ez a mozgalom, amelyet az angol sajtó kezdetben kigúnyolt, olyan hatalomra tett szert, hogy a legkülönbözőbb pártállású ír parlamenti képviselőknek,

a konzervatívoknak csakúgy, mint a liberálisoknak, a protestánsoknak csakúgy, mint a katolikusoknak — a mozgalom vezetője, Butt maga is protestáns — (sőt egy született angolnak is, aki Galwayt képviseli) csatlakozniok kellett hozzá. O'Connell óta, akinek repeal-mozgalma[416] körülbelül a chartista mozgalommal egyidejűleg, az 1848-as események következtében, az általános reakcióban összeomlott — ő maga már 1847-ben meghalt —, első ízben lép fel megint egy összeforrott ír párt a parlamentben, mégpedig olyan körülmények között, amelyek aligha engedik meg az O'Connell-féle állandó kompromisszumot a liberálisokkal és azt az azóta divatba jött szokást, hogy a tagok egyenként adják el magukat egy liberális kormánynak.

Ezzel tehát az angol politikai fejlődés mindkét mozgatóereje bejutott a parlamentbe: egyrészt a munkások, másrészt összetartó nemzeti pártként az írek. És bár ebben a parlamentben aligha fognak nagy szerepet játszani — a munkások biztosan nem —, mégis az 1874-es választásokkal az angol politikai fejlődés okvetlenül új szakaszba lépett.

Die englischen Wahlen

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1874 március 4. (26.) sz.

Eredeti nyelve: német

[Friedrich Engels]

A birodalmi katonai törvény[417]

I

Igazán nevetséges az az álláspont, amelyet a nemzeti liberálisok és haladópártiak[418] a Reichstagban a katonai törvény 1. cikkelyével kapcsolatban elfoglalnak: „A hadsereg békelétszáma altisztekben és legénységben *más törvényes rendelkezés kiadásáig* 401 659 fő."[419] Ez a cikkely — kiáltják — elfogadhatatlan, megfosztja a Reichstagot költségvetési jogától, a katonai költségvetés jóváhagyását üres komédiává teszi!

Nagyon helyes, uraim! S éppen *mert* így van, *mert* a cikkely elfogadhatatlan, lényegében el fogják fogadni. Minek is teketóriáznak annyit, hiszen feltételezik Önökről, hogy megismétlik azt a térdre borulást, amelyet már annyiszor oly kecsesen véghezvittek?

Az egész siránkozás alapja a porosz hadsereg átszervezése. Ez idézte elő a hírhedt konfliktust.[420] A konfliktus tartama alatt a liberális ellenzék mindvégig Manteuffel elvét követte: „Aki erős, az bátran visszavonul."[421] A dán háború[287] után jelentősen fokozódott a bátorság a visszavonulásban. Amikor pedig 1866-ban Bismarck győzelmesen tért vissza Sadowából[288] és addigi jogellenes kiadásaira még indemnitást* is indítványozott, a visszavonulás már nem ismert határt. A katonai költségvetést nyomban jóváhagyták, s amit Poroszországban egyszer jóváhagytak, azt a porosz alkotmány szerint mindenkorra jóváhagyták, mert „a fennálló" (egyszer jóváhagyott) „adók folytatólagosan szedetnek"![422]

Jött az Északnémet Reichstag, amely a szövetségi alkotmányt tárgyalta.[423] Sok szó esett költségvetési jogról, a kormány előterjesztését kellő pénzügyi ellenőrzés hiányában elfogadhatatlannak nyilvánították, csűrtek-csavartak, s végül beleharaptak a savanyú almába és a porosz alkotmánynak a katonai költségvetésre vonatkozó rendelkezéseit minden lényeges pontban

* — felelősségre vonás alóli mentesítést — *Szerk.*

kiterjesztették az Északnémet Szövetségre. Ezzel a hadsereg békelétszámát máris 200 000 főről 300 000 főre emelték.

Aztán jött a dicső 1870-es háború és vele a „német birodalom". Ismét alkotmányozó (!) Reichstag és új birodalmi alkotmány.[424] Ismét sok bizakodó beszéd, számtalan fenntartás a költségvetési jogot illetően. S mit határoztak az urak?

A birodalmi alkotmány 60. cikkelye így hangzik: „A német hadsereg békelétszáma 1871 december 31-ig az 1867. évi népesség egy százalékának felel meg és az egyes szövetségi államok között a népesség arányában oszlik meg. *A továbbiakban a hadsereg békelétszáma birodalmi törvényhozás útján nyer megállapítást.*"

Az 1867. évi népesség egy százaléka 401 000 fő. Ezt a létszámot később a Reichstag döntésével 1874 december 31-ig meghosszabbították.

62. cikkely: „Az egész német hadsereg és a hozzá tartozó intézmények kiadásainak fedezésére 1871 december 31-ig annyiszor 225 tallér bocsátandó évente a császár rendelkezésére, amennyi a 60. cikkely szerint a hadsereg békelétszáma. *1871 december 31-e után a szövetség egyes államainak ezeket az összegeket tovább kell fizetniök a birodalmi pénztárba. Kiszámításukra a 60. cikkelyben ideiglenesen megállapított békelétszám marad érvényben addig, amíg ezt birodalmi törvény nem módosítja.*"

Ez volt nemzeti liberálisaink harmadik térdre borulása a katonai költségvetés sérthetetlensége előtt. S amikor Bismarck most előáll és azt követeli, hogy a kellemes ideiglenes állapotot még kellemesebb végleges állapottá változtassák, az urak annak a költségvetési jognak a megsértéséről kiabálnak, amelyet ők maguk háromszor egymás után feláldoztak!

Nemzeti liberális urak! Folytassanak „gyakorlati politikát"! Számoljanak „a kor követelményeivel"! Vágják sutba az „elérhetetlen eszményeket" és ügyködjenek bátran tovább „az adott tények talaján"! Önök nemcsak á-t mondottak, mondtak már b-t és c-t, mondjanak hát nyugodtan d-t is! Nem segít itt semmiféle csűrés-csavarás, ismét bele kell menniök a hírhedt „kompromisszumba", amellyel a kormány megkap mindent, amit akar, Önök pedig örülhetnek, ha rúgások nélkül megúszák a dolgot. Hagyják csak meg a költségvetési jogot a materializmusba süllyedt angoloknak, lezüllött franciáknak, az elmaradott osztrákoknak és olaszoknak, ne kövessenek „idegen példaképeket", vigyenek véghez „igazi német művet"! *Ha* ellenben mindenképpen költségvetési jogot akarnak, erre csak egy mód van: válasszanak legközelebb csak szociáldemokratákat!

II

Hogy a nemzeti liberálisok ostobák — a pöttöm Laskerek[147] nagy okossága dacára —, ezt már régen tudjuk és ők maguk is tudják. De hogy olyan ostobák, amilyeneknek Moltke tartja őket, ezt mégsem hittük volna. A nagy szófukar egy teljes óra hosszat beszélt a Reichstagban és mégis a nagy szófukar maradt: ugyanis hallgatóinak szinte mit sem árult el abból, amit ő maga gondol. Csak két dologban mondta ki kereken a véleményét: először abban, hogy a végzetes 1. cikkely föltétlenül szükséges, és másodszor a következő híres mondatban: „Amit egy fél év alatt fegyverrel kivívtunk, azt egy fél évszázadon át fegyverrel kell védelmeznünk, hogy ismét el ne ragadják tőlünk. Szerencsés háborúink óta mindenütt jobban tisztelnek, de sehol sem szeretnek."[425]

Habemus confitentem reum. Lám, vallomásra késztettük a bűnöst.[426] Amikor Poroszország, Sedan után,[427] előállt annexiós követeléseivel, arról volt szó, hogy az új határt kizárólag a stratégiai szükségesség szabja meg, csak azt vesszük el, amire föltétlenül szükségünk van biztonságunkhoz; ezeken az új határokon belül aztán erődítéseink befejeztével nyugodtan szembenézhetünk bármilyen támadással. – És tisztán stratégiai szempontból nézve csakugyan így is van.

A megerődített Rajna-vonalnak a maga három nagy központjával — Kölnnel, Koblenzcel, Mainzcal — csak két fogyatékossága volt: egyrészt Strasbourg-on át meg lehetett kerülni, és másrészt hiányzott a megerősített pontok előretolt vonala, amely az egész állásnak mélységet adna. Elzász-Lotaringia annektálása kiküszöbölte mind a két fogyatékosságot; Strasbourg és Metz alkotja most az első vonalat, Köln, Koblenz és Mainz a másodikat; csupa elsőrendű erődítmény, amelyeknek messze előretolt erődjeik vannak és alkalmasak arra, hogy ellenálljanak a modern huzagolt csövű ágyúk tüzének; emellett olyan távolságra fekszenek egymástól, amely korunk óriási seregeinek szabad mozgása szempontjából a legmegfelelőbb, és a védelem számára a terep rendkívül kedvező. Amíg Belgium semlegességét tiszteletben tartják, egy francia támadás könnyűszerrel a Metz és a Vogézek közötti keskeny földsávra korlátozható; ha úgy tetszik, mindjárt az elején vissza is lehet vonulni a Rajna mögé, rákényszerítve a franciákat arra, hogy az első döntő ütközet előtt Metz, Strasbourg, Koblenz és Mainz elleni csapatkikülönítéssel gyengítsék erőiket. Olyan állás ez, amelynek erejét tekintve nincs párja egész Európában; a velencei erődnégyszög[428] játékszer volt ehhez a szinte bevehetetlen álláshoz viszonyítva.

S éppen ennek a szinte bevehetetlen állásnak a meghódítása kényszeríti

rá Németországot — Moltke szerint —, hogy vívmányát egy fél évszázadon át fegyverrel védelmezze! A legerősebb állás sem védi meg önmagát, védeni kell; a védelem katonákat igényel; minél erősebb tehát az állás, annál több katonára van szükség, és így tovább örökös hibás körben. Ehhez hozzájárul még az is, hogy a visszaszerzett elzász-lotaringiai „elvesztett testvértörzs" éppenséggel hallani sem akar Germania-anyáról, és hogy a franciák minden körülmények között kénytelenek az első kínálkozó alkalommal megkísérelni az elzásziaknak és lotaringiaiaknak a germán ölelésből való kiszabadítását. Az erős állást tehát ellensúlyozza az, hogy Németország rákényszerítette a franciákat Németország bármely támadójának támogatására. Más szavakkal: az erős állás *magában hordozza a német birodalom elleni európai koalíció csíráját*. S ezen a tényen mit sem változtat semmiféle hármas vagy kettes császári látogatás és pohárköszöntő, amint ezt éppen Moltke és Bismarck tudja a legjobban, s amint ezt Moltke tapintatosan kifejezésre is juttatja ebben a melankolikus mondatban: „Szerencsés háborúink óta mindenütt jobban tisztelnek, de sehol sem szeretnek bennünket."

Ennyit arról, ami Moltke szavaiban *valóság*. Beszéljünk most arról, ami bennük *költészet*.[429]

Nem térünk ki arra a szentimentális sóhajtozásra, amellyel a nagy hadvezér kifejezi abbeli bánatát, hogy a katonaságnak a nép érdekében sajnálatos módon ilyen óriási összegeket kell felemésztenie, s amelyben bizonyos fokig afféle porosz Cincinnatus szerepében tetszeleg, akinek leghőbb vágya, hogy vezértábornagyból földtúró paraszttá léptessék elő. Még kevésbé szándékszunk kitérni arra a már nem új elméletre, amely szerint a nemzetnek az iskolamester rossz nevelést adott és ezért minden németet három évre magasabb iskolára kell küldeni, ahol az altiszt a professzor. Mi itt nem nemzeti liberálisokhoz szólunk, akikhez a szegény Moltkénak szólnia kellett. Nyomban rátérhetünk azokra az otromba katonai dajkamesékre, amelyeket — a nagy vezérkar általános derültsége közepette — próbált elhitetni ámuló hallgatóival.

Ismét arról van szó, hogy a nagyarányú német fegyverkezést a franciák állítólag még nagyobb arányú fegyverkezésével akarják igazolni. És Moltke most elárulja a Reichstagnak, hogy a francia kormánynak már ma jogában áll a tényleges hadsereg számára 1 millió 200 000 főt és a területi hadsereg számára több mint 1 millió főt fegyverbe szólítani. Hogy ezeket „akárcsak részben is" bevonultathassák, a franciák állítólag növelték káderalakulataik számát. Ezek szerint jelenleg 152 gyalogosezredük (a háború előtti 116-tal szemben), 9 új vadászzászlóaljuk, 14 új lovasezredük, és 323 ütegük van

a régebbi 164-gyel szemben. És „ezt a növelést még nem zárták le". A békelétszám 40 000 fővel több, mint 1871-ben, és 471 170 főben állapították meg. 8 hadtest helyett — amellyel a franciák a háború idején ellenünk indultak — Franciaország a jövőben 18 hadtestet állít és egy tizenkilencediket Algéria számára. A nemzetgyűlés valósággal rákényszeríti a kormányra a pénzt a fegyverkezéshez; a községek gyakorlótereket és tiszti kaszinókat ajándékoznak, saját eszközeikből laktanyákat építenek, olyan szinte erőszakos hazafiságról tesznek tanúbizonyságot, amilyenről Németországban csak ábrándozhatunk — egyszóval minden előkészület megtörténik a nagy revánsháborúra.

Ha a francia kormány mindazt megtette volna, amit Moltke neki tulajdonít, csak a kötelességét teljesíti. Az 1870-eshez hasonló vereségek után a kormány legelső teendője a nemzet védelmi képességének olyan mértékű fejlesztése, hogy ilyen balszerencse meg ne ismétlődhessen. A poroszokkal 1806-ban ugyanez esett meg; egész régimódi hadseregüket ingyen és bérmentve franciaországi hadifogságba szállították. A háború után a porosz kormány mindent latba vetett, hogy az egész népet harcképessé tegye; az emberek csak hathónapi kiképzést kaptak, s bár Moltke viszolyog a milíciától, Blücher tanúsága szerint ez a „tenyeres-talpas Landwehr"[430] — ahogy ő mondotta — az első ütközet után éppen olyan jól bevált, mint a sorzászlóaljak. S ha a francia kormány ugyanezt tenné, ha minden erejéből azon volna, hogy öt-hat év alatt harcképessé tegye az egész nemzetet, csak a kötelességét teljesítené. Ám az ellenkezője történik. Eltekintve az újonnan alakított zászlóaljaktól, lovasszázadoktól és ütegektől, amelyek egyelőre csak a német *sor*-szervezet létszámát érik el, minden egyéb *csak papíron van meg*, s Franciaország ma katonailag gyengébb, mint valaha.

„Franciaországban", mondja Moltke, „pontosan lemásolták minden katonai intézményünket... Bevezették az általános hadkötelezettséget és ezt húszéves hadkötelezettségre alapozták, míg nálunk ez csak tizenkét évre szól." Ha valóban így is volna, vajon mi a különbség a 20 és a 12 év között? Hol akad olyan német, akit 12 évi Landwehr-kötelezettség után csakugyan felmentettek volna? Nem azt mondják-e mindenütt: A 12 év csak akkor lép érvénybe, ha elegendő emberünk lesz, addig 14, 15, 16 évig kell a Landwehrben maradnotok? S vajon miért ásták elő a rég elfelejtett Landsturmot,[431] ha nem azért, hogy minden német, aki egyszer mundért viselt, élete végéig katonaköteles maradjon?

Csakhogy az általános hadkötelezettségnek Franciaországban egy egészen különleges oldala is van. Franciaországban ugyanis nincsenek meg a porosz félfeudális keleti tartományok, amelyek a porosz állam és az új

német birodalom tulajdonképpeni alapját alkotják — olyan tartományok, amelyeknek az újoncai feltétlenül engedelmeskednek és később, a Landwehr tagjaiként, sem lesznek sokkal okosabbak. Már az általános hadkötelezettségnek a nyugati tartományokra való kiterjesztése megmutatta 1849-ben, hogy ugyanaz nem válik be mindenütt ugyanúgy;[432] egész Németországra való mostani kiterjesztése legkésőbb Moltke kedvelt tizenkét esztendejének leteltével — ha ez a szatócsbolt egyáltalában eltart annyi ideig — eredményezni fogja azokat a fegyverforgató embereket, akik minden Moltkénak és Bismarcknak elveszik a kenyerét. — Franciaországban tehát még az az alapzat sincs meg, amelyen az általános hadkötelezettség engedelmes katonákat szolgáltathat a reakciónak. Franciaországban a porosz altiszt már a nagy forradalom előtt idejétmúlt figura volt. Saint-Germain hadügyminiszter 1776-ban bevezette a porosz botbüntetést; a megbotozott katonák agyonlőtték magukat, s a botbüntetést még ugyanabban az évben el kellett törölni. Ha Franciaországban csakugyan bevezetnék az általános hadkötelezettséget, ha a népesség tömegét valóban kiképeznék a fegyverforgatásra, mi lenne akkor Thiers-ből és Mac-Mahonból? Márpedig Thiers és Mac-Mahon — ha valóban nem is zsenik — mégsem olyan kisiskolások, amilyeneknek Moltke feltünteti őket. Igaz — papíron bevezették az általános hadkötelezettséget, a valóságban azonban a legmakacsabbul ragaszkodtak az *ötéves* csapatszolgálati időhöz.[433] Köztudomású azonban, hogy már a porosz hároméves szolgálati idő sem egyeztethető össze az általános hadkötelezettséggel: Németország így legalább 600 000 főnyi békelétszámhoz jut, vagy módot kell adni arra, hogy emberek sorshúzás alapján mentesüljenek, amint az meg is történik. Milyen békelétszámot jelentene az ötéves szolgálati idő általános hadkötelezettség esetén Franciaországban? Majdnem egymillió főt; de még Moltke költött tételei sem foghatják rá a franciákra ennek még a felét sem.

Ugyanazon a napon, amelyen Moltke annyira bámulatba ejtette hallgatóságát, a „Kölnische Zeitung"[434] közzétett egy „katonai értesülést" a francia hadseregről. Ezeket a katonai értesüléseket a „Köln. Z." igen megbízható félhivatalos forrásból szerzi, s az illető katonai „kanász" nyilván alaposan megkapja majd a magáét az éppen legrosszabbkor elkövetett baklövéséért. Ez az ember ugyanis valóban az igazat mondja. Megállapítása szerint a legfrissebb hivatalos francia adatok bizonyítják, hogy „Franciaország a legnagyobb erőfeszítésekkel is aligha tudja majd teljesíteni az új honvédelmi törvényben kitűzött katonai feladatot". Szerinte „a hadsereg idei létszámát 442 014 főben szabták meg". Ebből levonandó mindenekelőtt a köztársasági csendőrgárda 27 500 fővel; „a hadsereg tényle-

ges létszáma azonban az egyes fegyvernemek szerint közölt költségvetési adatok alapján tulajdonképpen csak 389 965 fő". Ebből le kell még számítani „a *toborzott* csapatokat (az idegen ezredet, a bennszülött algériai csapattesteket), az igazgatási csapattesteket és az altisztek és *továbbszolgálók* kádereit, amelyek létszáma régebbi megbízható francia adatok szerint összesen 120 000 főt számlált. Még ha ezeknek a tényleges állományát csak 80 000 főnek vesszük is, a besorozás szempontjából a hadsereg tényleges létszáma csak 309 000 fő, s ez *az első kontingens öt évfolyamából és a második* (tartalék) *kontingens egy évfolyamából tevődik össze.* A második kontingensnek ez az egy évfolyama 30 000 főt ölel fel, s eszerint az *első kontingens minden szolgáló évfolyama, valamint évi újoncállítása 55 800 főnek felelne meg.* Ehhez hozzájön a második kontingens 30 000 embere, úgyhogy *a francia hadsereg évi újoncozása még mindig legfeljebb csak 99 714 fő lenne.*"

Tehát: a franciák évente mintegy 60 000 főt hívnak be ötéves szolgálatra, ami 20 év alatt 1 millió 200 000 fő, és ha a kieséseket — a porosz Landwehrnél ténylegesen megállapított mértékben — leszámítjuk, legfeljebb 800 000 fő. Továbbá 30 000 embert hívnak be egyévi szolgálatra — ezek Moltke szerint alkalmatlan milicisták —, ami 20 év alatt 600 000 fő, a kiesések leszámításával pedig legfeljebb 400 000 fő. Ha tehát a franciák a Moltke által annyira dicsőített hazafiságot 20 éven át zavartalanul űzik, akkor végül a Moltke szerinti 2 millió 200 000 fő helyett legfeljebb 800 000 kiképzett katonát és 400 000 milicistát állíthatnak szembe a németekkel, míg Moltke már most bőven másfél millió teljesen kiképzett német katonát mozgósíthat. Ezért fogadták hát Moltkénak a Reichstagban megcsodált beszédét a nagy vezérkarban akkora derültséggel.

Meg kell hagyni, hogy Moltke, amíg olyan együgyű ellenfelekkel volt dolga, mint Benedek és Louis-Napoléon, egészen *becsületes* hadviselésre törekedett. Kínos pontossággal és lelkiismeretességgel követte az I. Napóleon által felfedezett stratégiai szabályokat. Egyetlen ellenség sem vetheti szemére, hogy valaha is rajtaütéshez, lesállásból való támadáshoz vagy másmilyen vulgáris hadicselhez folyamodott volna. Ennélfogva kétségek merülhettek fel, vajon Moltke csakugyan zseni-e. Ezek a kétségek eloszlottak, amióta Moltkénak egyenrangú ellenfelek — a Reichstagban ülő zsenik — ellen kell harcolnia. Velük szemben bebizonyította, hogy ellenfeleit rá is tudja szedni, ha szükséges. Tehát már nem kétséges: Moltke zseni.

De vajon mi valójában Moltke véleménye a francia fegyverkezésről? Erre vonatkozólag is van néhány jelzésünk. — Moltke és Bismarck előtt nem volt titok, hogy amint az 1866. évi győzelmek nyomán a francia hivatalos világ-

ban szükségszerűen követelték a revánsot Sadowáért, az 1870. évi sikerek nyomán a hivatalos Oroszország is ugyanolyan szükségszerűen keresi majd a „revánsot Sedanért". Poroszország, amely eddig Oroszország engedelmes szolgája volt, egyszerre csak Európa első katonai hatalmának bizonyult; az európai helyzetben végbement ilyen hatalmas, Oroszország szempontjából kedvezőtlen eltolódás az orosz politikát ért vereséggel volt egyértelmű; a revánskövetelés elég hangosan hangzott fel Oroszországban. Berlinben úgy találták, hogy ilyen körülmények között jobb, ha minél előbb és minél gyorsabban elintézik ezt a dolgot, s nem hagynak az oroszoknak időt a fegyverkezésre. Hogy porosz részről akkoriban mi történt az Oroszország elleni háború előkészítése céljából, erre esetleg más alkalommal visszatérünk majd; elegendő annyi: 1872 nyarára nagyjából elkészültek, nevezetesen a haditervvel, amely ezúttal nem irányzott elő „halálos döfést". Ekkor Sándor orosz cár meghívás nélkül látogatóba érkezett Berlinbe a császárhoz és „mértékadó helyen" bizonyos okmányokat terjesztett elő, amelyek keresztülhúzták a szép tervet. Az elsősorban Törökország ellen irányuló, felújított Szent Szövetség[435] átmenetileg háttérbe szorította a végül mégiscsak elkerülhetetlen orosz háborút.

Ez a kis terv természetesen azzal is számolt, hogy Franciaország esetleg szövetségre lép Oroszországgal Poroszország ellen. Ebben az esetben Franciaországgal szemben védelemben maradtak volna. S hány embert tartottak elegendőnek ahhoz, hogy Franciaország minden támadását visszaverjék?

Egy kétszázötvenezer főnyi hadsereget!

Das Reichs-Militärgesetz

A megírás ideje: 1874 február vége—március eleje

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1874 március 8., 11. (28., 29.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Moltke, a hallgatag vezérkari okvetetlenkedő és legutóbbi lipcsei tudósítója[436]

London, [1874] március 13.

Valamelyik lipcsei hájas nyárspolgár túlfűtött hazafiságát, úgy látszik, kellemetlenül megbirizgálta az a tény, hogy a franciák Metznél[437] nem vesztettek lövegeket, sőt zsákmányoltak a németektől. Ágyúlázában felvilágosítást kér Moltkétól, az ismert félistentől, aki a „Leipziger Tageblatt"-ban[438] fel is tálalja egyik mulatságos kinyilatkoztatását, amely szerint egyes francia tábornokok a Bazaine-perben[439] zavaros dolgokat fecsegtek ugyan a kölcsönös ágyúzsákmányolásról, de mégis meg kell vallani, hogy míg a németek augusztus 16-án csak egyetlen ágyút zsákmányoltak a franciáktól, a franciák 18-án két német löveget hurcoltak el. Ezzel eleget is mondott. Csakhogy a hallgatag Moltkénak muszáj még egy előadást is tartania, ezt nem lehet elkerülni. Így tehát azt meséli a tátott szájjal hallgató fajankóknak, hogy a „modern taktika" szerint a tüzérségnek az első sorokban kell harcolnia; *ezért* vesztették el a németek a két ágyút. Szavaiból azt lehetett érteni, hogy ha a franciák kellőképpen alkalmazzák az ő „modern taktikáját", valószínűleg sokkal több ágyút vesztenek és kiérdemelték volna dicséretét; azt mondja ugyanis, hogy az osztrákok, akiknél a tüzérség a legelőretoltabb állásokból támogatta a gyalogságot, a „legbecsületesebb módon" szabadultak meg 160 ágyútól. Az osztrák tüzérség, amint ezt maga is kinyilatkoztatja, azért manőverezett így, mert az osztrák gyalogsági fegyver hatása elmaradt a porosz mögött. Minthogy azonban a francia Chassepot fölényben van a porosz gyútűs puskával szemben, a *német* tüzérségnek volt oka, hogy a szükségből törvényt csináljon, éppúgy, mint az osztráknak Königgrätznél[288] — de a *francia* tüzérségnek nem volt oka rá, hogy hagyja magát *értelmetlenül* szétlőni a csőkonstrukció és mozgékonyság tekintetében fölötte álló ellenséges tüzérségtől. Moltkét mindenesetre igen kellemetlenül érinti, hogy a németek három

nap alatt, augusztus 14-én, 16-án és 18-án 40 000 embert vesztettek halottakban és sebesültekben, jóllehet a francia tüzérséget számára oly érthetetlen módon vezették, s így még ma is azt mondja: „továbbra is nyitott kérdés marad, vajon az a tény, hogy a franciák egyetlen ágyút sem vagy csak egy ágyút vesztettek, ilyen körülmények között a francia tüzérség különös ügyességét vagy harci kitartását bizonyítja-e".

De ne higgyük — mint Moltke szófukar levele alapján hihetnők —, hogy a francia tüzérség ezekben a napokban nem harcolt kellő eréllyel, sokszor még a német tüzérséghez képest is. „Nem felel meg teljesen a tényeknek", Moltke választékos szavaival élve, az az állítás, amelyet minden kertelés nélkül kimond, nevezetesen, hogy a francia tüzérség „többnyire hamar félreállított ellenfél volt". Aki erről részleteket kíván megtudni, olvassa el Hoffbauernek, az 1. keletporosz tábori tüzérezred századosának és ütegparancsnokának, az egyesített tüzérségi és hadmérnöki iskola tanárának könyvét: „Die deutsche Artillerie in den Schlachten bei Metz." Berlin 1872. Mittler és fia kiadása. Tehát félhivatalos könyv! Moltke tudja, hogy aki olyan ostoba kérdéseket tesz fel, mint lipcsei nyárspolgárunk, az ilyen könyveket nem olvas vagy nem ért meg, s úgy gondolja, hogy akik ezeket hozzáértéssel olvassák, „befogják majd a szájukat".

Moltkénak a tüzérség „új" alkalmazásáról szóló fejtegetései annyit sem érnek, mint a papír, amelyre íródtak. Nemcsak tüzérekben és lovakban, hanem lőszerben is olyan mérhetetlenül nagy fogyás mutatkozik ennél a módszernél, hogy a legrövidebb időn belül sem az embereket, sem a lovakat, sem a lövedékeket nem lehet pótolni. Azonkívül a Moltke-féle „új taktika" alkalmazásával a német tüzérség a tudomány iránti buzgóságból, sokkal gyakrabban mintsem kívánatos, saját honfitársait lövi halomra. Ez történt 1870 augusztus 14-én, 16-án, 18-án. Sőt az „új taktika" olyan tudományosan szított tüzérségi lövöldöző kedvet keltett, hogy az ellenparancsok, a kérések, hogy állítsák le a német csapatokat sújtó tüzet, szükségképpen hazaáruló esztelenségnek tűntek. (Lásd Hoffbauer.)

Egyébként a német tüzérség által azokban a napokban alkalmazott eljárás — mint Hoffbauer százados, az *első* osztályú vaskereszt lovagja és fölötteseinek odaadó hódolója, maga is írja — „rögtönzött" volt. Moltke sietve kijelenti, hogy ez az eljárás eleget tesz „a modern taktika követelményeinek", amely „azt kívánja, hogy a tüzérségnek nem szabad visszariadnia a harcoló csapatok legelső vonalába való besorolástól" (Moltke stílusa) „vagy attól, hogy ellenséges támadás elhárítása végett az utolsó pillanatig kitartson és a többi fegyvernemet fedezze".

Ilyen követelményeket azonban már jóval Moltke előtt is támasztottak

a tüzérséggel szemben. A tüzérség „modern taktikájára" vonatkozóan semmi sem bizonyos. 1815 előtt semmi érdemlegeset nem írtak róla, 1815 óta pedig a porosz tüzérség sokat henyélt, tisztjei pedig főképp civakodással töltötték az időt. 1866 óta a poroszok *úgy hitték*, hogy kibérelték maguknak az ágyútudományt, mert véletlenül jobb ágyújuk volt, mint némely szomszédnak. A francia háborúban tüzérségükkel csak tapogatóztak valamilyen harcászat felé, amelynek — mint a legegyszerűbb ember előtt is nyilvánvaló — a löveg minden számottevő tökéletesedése nyomán változnia kell.

Csupán humanitásból történik, hogy Moltkénak és csatlósainak az éppoly együgyű, mint öregesen fontoskodó kinyilatkoztatásait, amelyeket könyvekben, újságokban, beszédekben és levelekben napvilágra mernek tárni, nevetségessé tesszük és kipellengérezzük.

Der schweigende Stabsschreier Moltke
und sein jüngster Leipziger Korrespondent

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1874 március 25. (35.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

[„A német parasztháború" 1870-es kiadásához írt előzetes megjegyzés kiegészítése[440]]

A fenti sorokat* több mint négy évvel ezelőtt írtam. Érvényességüket máig is megtartották. Ami Sadowa után és Németország felosztása után helyes volt, az Sedan után és a porosz nemzet szent német birodalmának felállítása után is beigazolódik.[441] Az úgynevezett nagypolitika „világrengető" politikai színjátékai ilyen kevéssé képesek változtatni a történelmi mozgás irányán.

Arra viszont képesek ezek a politikai színjátékok, hogy meggyorsítsák ennek a mozgásnak a sebességét. És ebben a vonatkozásban a fent említett „világrengető események" szerzőinek olyan önkéntelen sikereik voltak, amelyek nekik maguknak bizonyára egy cseppet sem kívánatosak, de amelyekkel kénytelen-kelletlen számolniok kell.

Már az 1866-os háború is alapjaiban rendítette meg a régi Poroszországot. Már 1848 után is fáradságba került a nyugati tartományok — mind polgári, mind proletár — lázadó ipari elemeit ismét a régi fegyelem alá hajtani; de sikerült, és újból a keleti tartományok junkerainak meg a hadseregnek az érdeke vált uralkodóvá az államban. 1866-ban csaknem egész Északnyugat-Németország porosszá lett. Eltekintve attól a jóvátehetetlen erkölcsi kártól, amelyet az isten kegyelméből való porosz korona azáltal szenvedett, hogy három másik isten kegyelméből való koronát elnyelt,[442] a monarchia súlypontja most jelentős mértékben nyugatra tolódott. Az ötmillió főnyi Rajna-vidéki és vesztfáliai népesség előbb négymillió közvetlenül annektált, majd hatmillió közvetve, az Északnémet Szövetség által annektált némettel erősödött meg. És 1870-ben ehhez még nyolcmillió délnyugati német járult, úgyhogy most az „új birodalomban" a 14 $^1/_2$ millió óporosszal (a 6 kelet-elbai tartomány lakosai, köztük ráadásul 2

* Előzetes megjegyzés [„A német parasztháború" második, 1870-es kiadásához], lásd 16. köt. 381–388. old. — *Szerk.*

millió lengyel) immár mintegy 25 milliónyi olyan népesség állt szemben, mely régen kinőtt az óporosz junkerfeudalizmusból. Így a porosz államépület egész alapzata éppen a porosz hadsereg győzelmei nyomán eltolódott; a junkeruralom még a kormány számára is egyre inkább elviselhetetlenebbé vált. De ugyanakkor a rohamos gyorsaságú ipari fejlődés következtében a junkerok és a burzsoák közti harcot háttérbe szorította a burzsoák és a munkások közti harc, úgyhogy belül is a régi állam társadalmi alapzatai teljes átalakuláson mentek át. Az 1840 óta lassan elrothadó monarchia alapfeltétele a nemesség és a burzsoázia közötti harc volt, amelyben a monarchia egyensúlyba került; attól a pillanattól kezdve, amikor már nem az volt a feladat, hogy a nemességet védje a burzsoázia előnyomulásával szemben, hanem az, hogy valamennyi birtokos osztályt védje a munkásosztály előnyomulásával szemben, a régi abszolút monarchiának teljesen át kellett alakulnia a külön e célra kidolgozott államformává: a *bonapartista monarchiává*. Poroszországnak ezt az áttérését a bonapartizmusra más helyen már kifejtettem („A lakáskérdéshez", II. füzet. 26. és köv. old.*). Ott nem kellett hangsúlyoznom, de itt igen lényeges az, hogy ez az áttérés volt a *legnagyobb haladás*, amelyet Poroszország 1848 óta tett; olyannyira el volt maradva ez az ország a modern fejlődés mögött. Hiszen még mindig félfeudális állam volt, a bonapartizmus pedig mindenesetre modern államforma, amelynek előfeltétele a feudalizmus megszüntetése. Poroszországnak tehát el kell magát szánnia nagyszámú feudális maradványának eltakarítására és a junkerságnak mint olyannak feláldozására. Ez természetesen a legenyhébb formában és a közkedvelt dallamra történik: Mindig csak lassan előre![443] Így például a sokat magasztalt járási szabályzatban.[278] Ez megszünteti az egyes junker feudális kiváltságait a maga birtokán, de csak azért, hogy azokat ismét helyreállítsa a nagybirtokosok összességének az egész járásra vonatkozó előjogaiként. A lényeg megmarad, csak éppen feudális nyelvjárásról polgárira fordítják le. Az óporosz junkert kényszerből valami angol squire-félévé változtatják át, és nem is kell ezellen annyira berzenkednie, hiszen az egyik éppoly buta, mint a másik.

Így hát Poroszországnak az a furcsa sors jut osztályrészül, hogy polgári forradalmát, amelyet 1808–1813-ban kezdett el és 1848-ban egy darabkával továbbvitt, e század végén a bonapartizmus kellemes formájában fejezi be. És ha minden jól megy, ha a világ szép csendben marad, és mi valamennyien elég öregek leszünk, talán 1900-ra megérjük, hogy a

* *V. ö. 243–245. old. – Szerk.*

porosz kormány valóban minden feudális intézményt megszüntet, hogy Poroszország végre elérkezik arra a pontra, ahol Franciaország 1792-ben állott.

A feudalizmus megszüntetése, pozitíve kifejezve, polgári állapotok megteremtését jelenti. Amilyen mértékben eltűnnek a nemesi kiváltságok, olyan mértékben polgáriasodik a törvényhozás. És itt bukkanunk rá a német burzsoázia és a kormány viszonyának döntő pontjára. Láttuk, hogy a kormány *kénytelen* ezeket a lassú és kicsinyes reformokat bevezetni. De a burzsoáziával szemben minden ilyen kis koncessziót úgy tüntet fel, mint a burzsoáknak hozott *áldozatot*, a Koronától kínnal-keservvel kicsikart engedményt, amiért viszont ők, a burzsoák is kötelesek a kormánynak valami engedményt tenni. És a burzsoák, jóllehet meglehetősen tisztában vannak a tényállással, belemennek ebbe a szemfényvesztésbe. Ebből keletkezett azután az a hallgatólagos megállapodás, amely ki nem mondott alapja Berlinben valamennyi Reichstag- és kamarai vitának: egyfelől a kormány csigatempóban reformálja a törvényeket a burzsoázia érdekében, kiküszöböli az ipar feudális akadályait és azokat is, amelyek a kisállamosdiból keletkeztek; egységes pénz-, mérték- és súlyrendszert, ipargazdaságot stb. teremt, a szabad költözéssel Németország munkaerejét a tőke korlátlan rendelkezésére bocsátja, kedvez a kereskedésnek és a szédelgésnek; másfelől a burzsoázia átenged a kormánynak minden tényleges politikai hatalmat, megszavaz adót, kölcsönt és katonát, és segítséget nyújt minden új reformtörvény olyan megszövegezéséhez, hogy kellemetlen egyénekkel szemben a régi rendőrhatalom teljes egészében érvényben maradjon. A burzsoázia a maga apránkénti társadalmi emancipációját saját politikai hatalmáról való azonnali lemondással vádolja meg. A fő indítóok, amely a burzsoázia számára ilyen szerződést elfogadhatóvá tesz, természetesen nem a kormánytól, hanem a proletariátustól való félelem.

De bármily siralmasan lép is fel burzsoáziánk politikai téren, tagadhatatlan, hogy ipari és kereskedelmi vonatkozásban végre teljesíti kötelességét. Az iparnak és a kereskedelemnek az a fellendülése, amelyre a második kiadás bevezetésében utaltam,* azóta még sokkal nagyobb energiával bontakozott ki. Az, ami e tekintetben a rajna-vesztfáliai iparvidéken 1869 óta történt, németországi viszonylatban szinte hihetetlen, és az angol gyári kerületek század eleji fellendülésére emlékeztet. És Szászországban és Felső-Sziléziában, Berlinben, Hannoverban és a tengerparti városokban nyilván ugyanez történik. Végre van világkereskedelmünk, valóban nagy

* *V. ö. 16. köt. 381–388. old. – Szerk.*

iparunk, valóban modern burzsoáziánk; ezzel szemben volt egy valódi krachunk[444] és kialakult egy valódi, erős proletariátusunk is.

A jövő történetírója számára Németország 1869 és 1874 közti történetéből a spicherni, mars-la-tour-i és sedani csatazaj[445] s az ezzel kapcsolatos dolgok sokkal kisebb jelentőségűek lesznek, mint a német proletariátus igénytelen, csendes, de folyvást továbbhaladó fejlődése. A német munkások mindjárt 1870-ben nehéz próbatétel elé kerültek: ez a bonapartista háborús provokáció volt és annak természetes kihatása, az általános nemzeti lelkesedés Németországban. A német szocialista munkások egy pillanatra sem hagyták magukat megtéveszteni. A nemzeti sovinizmus egyetlen rezdülése sem mutatkozott náluk. A legeszeveszettebb győzelmi mámor közepette megőrizték hidegvérüket, követelték az „annexiók nélküli méltányos békét a francia köztársasággal"[446], és még az ostromállapot sem tudta őket elhallgattatni. Nem hatott rájuk sem harci dicsőség, sem fecsegés német „birodalmi nagyságról"; egyetlen céljuk az egész európai proletariátus felszabadítása maradt. Bízvást mondhatjuk: ilyen nehéz, ilyen ragyogóan kiállott próba elé eddig még egyetlen más ország munkásai sem kerültek.

A háborús ostromállapotra a béke hűtlenségi, felség- és hivatalnoksértési pörei, az egyre fokozódó rendőri zaklatások következtek. A „Volksstaat"-nak rendszerint három-négy szerkesztője ült egyidejűleg börtönben, s más lapokéit ennek megfelelő arányban sújtotta börtönbüntetés. Minden valamelyest ismert pártszónok évenként legalább egyszer bíróság elé került, ahol szinte rendszeresen elítélték. A kiutasítás, elkobzás, gyűlésfeloszlatás hullott, mint a jégeső. De mindez hasztalan. Minden letartóztatott vagy kiutasított egyén helyébe nyomban egy másik lépett; minden feloszlatott gyűlés helyett két másikat hívtak össze, s a rendőri önkényt kitartással és a törvények pontos megtartásával sorra mindenütt kifárasztották. Minden üldözés a kitűzött cél ellenkezőjét érte el; nemhogy megtörte vagy akár csak meghajlította volna a munkáspártot, csak egyre újabb híveket szerzett neki és megszilárdította szervezetét. A hatóságokkal csakúgy, mint az egyes burzsoákkal folytatott harcukban a munkások mindenütt megmutatták szellemi és erkölcsi fölényüket, és kivált az úgynevezett „munkaadókkal" való konfliktusaikban bebizonyították, hogy most ők, a munkások a műveltek, és a tőkések a faragatlan tuskók. S amellett a harcot többnyire bizonyos humorral folytatják, ékes bizonyságául annak, mennyire biztosak a maguk dolgában és mennyire tudatában vannak fölényüknek. Az így folytatott harcnak – történelmileg előkészített talajon – nagy eredményekkel kell járnia. A januári választások sikerei[447] eddig példátlanok

a modern munkásmozgalom történetében, és teljes joggal keltettek csodálkozást egész Európában.

A német munkásoknak két lényeges előnyük van a többi európai ország munkásaival szemben. Az első az, hogy Európa legelméletibb népéhez tartoznak, és megőrizték azt az elméleti érzéket, amelyet Németország úgynevezett „művelt" elemei teljesen elveszítettek. Ha nem előzte volna meg a német filozófia, főként Hegel filozófiája, akkor a német tudományos szocializmus — az egyetlen tudományos szocializmus, amely valaha létezett — sohasem jött volna létre. Ha a munkásoknak nem volna elméleti érzékük, ez a tudományos szocializmus sohasem vált volna annyira vérükké, mint ahogyan ez bekövetkezett. És hogy ez milyen mérhetetlen előny, azt mutatja egyrészt az a minden elmélettel szemben megnyilvánuló közöny, amely egyik legfőbb oka annak, hogy az angol munkásmozgalom, az egyes szakmák kitűnő szervezettsége ellenére is, oly lassan jut előbbre, másrészt pedig az a visszásság és zűrzavar, amit a proudhonizmus, eredeti alakjában franciák és belgák között, s Bakunyin által még jobban eltorzított formájában spanyolok és olaszok között művelt.

A második előny az, hogy a németek időrendben csaknem utolsókként jelentek meg a munkásmozgalomban. Ahogyan a német elméleti szocializmus sohasem felejti el, hogy Saint-Simon, Fourier és Owen vállán áll, három olyan férfiúén, akik minden fantaszta és utópista eszméik ellenére is minden idők legjelentékenyebb elméi közé tartoznak, s zseniálisan előre megsejtettek számtalan olyan dolgot, amelynek helyességét mi most tudományosan bizonyítjuk be — úgy a német gyakorlati munkásmozgalomnak sem szabad soha elfelejtenie, hogy az angol és a francia mozgalom vállain fejlődött, s módjában állott azoknak drágán megvásárolt tapasztalatait egyszerűen felhasználni, azoknak akkoriban többnyire elkerülhetetlen hibáit pedig most elkerülni. Hol tartanánk most az angol trade unionoknak, a francia munkások politikai harcainak példamutatása nélkül, a nélkül az óriási lökés nélkül, amelyet nevezetesen a Párizsi Kommün adott?

El kell ismerni, hogy a német munkások ritka hozzáértéssel aknázták ki helyzetük előnyeit. Amióta munkásmozgalom van, első ízben folyik a harc annak mindhárom irányában — az elméleti, a politikai és a gyakorlati-gazdasági (ellenállás a tőkésekkel szemben) irányban — összehangoltan, összefüggően és tervszerűen. Éppen ebben az úgyszólván koncentrikus támadásban rejlik a német mozgalom ereje és legyőzhetetlensége.

Egyrészt ezen előnyös helyzetük következtében, másrészt az angol mozgalom szigeti sajátosságai és a francia mozgalom erőszakos elnyomása következtében a német munkások pillanatnyilag a proletárharc élére kerül-

tek. Hogy az események meddig hagyják őket ezen a díszhelyen, nem lehet előre megmondani. De amíg ezt elfoglalják, remélhetőleg úgy fogják betölteni, ahogyan illik. Ehhez kettőzött erőfeszítésre van szükség a harc és az agitáció minden területén. Kiváltképpen a vezérek kötelessége, hogy egyre világosabban lássanak minden elméleti kérdésben, egyre jobban felszabadítsák magukat a hagyományos, a régi világnézethez tartozó frázisok hatása alól, és mindig szem előtt tartsák, hogy a szocializmus, amióta tudománnyá lett, megköveteli, hogy tudományként is űzzék, azaz hogy tanulmányozzák. Nagy fontossága lesz annak, hogy az így szerzett, egyre tisztultabb belátást a munkástömegek között fokozott buzgalommal terjesszék, és mind a párt, mind a szakszervezetek organizációját egyre szorosabbra fűzzék. Habár a januárban leadott szocialista szavazatok már egész szép hadsereget képviselnek, még korántsem jelentik a német munkásosztály többségét; és bármily biztatók is a falusi népesség között kifejtett propaganda sikerei, éppen itt még végtelenül sok a tennivaló. Tehát ne lankadjunk a harcban, az egyik várost, egyik választókerületet a másik után ragadjuk ki az ellenség kezéből; de mindenekelőtt őrizzük meg az igazi nemzetközi szellemet, amely nem engedi, hogy a hazafias sovinizmus lábra kapjon, és amely a proletármozgalom minden új lépését örömmel üdvözli, bármely nemzettől induljon is ki. Ha a német munkások továbbra is így haladnak, akkor, ha nem is fognak éppen a mozgalom élén menetelni — egyáltalán nem érdeke ennek a mozgalomnak, hogy egy bizonyos nemzet munkásai meneteljenek az élén —, de bizonyára megtisztelő helyet fognak elfoglalni a harcvonalban; és felkészülve fognak ott állni, ha akár váratlanul súlyos megpróbáltatások, akár nagy események fokozott bátorságot, fokozott elszántságot és tetterőt követelnek tőlük.

London, 1874 július 1. *Friedrich Engels*

A megjelenés helye: „A német parasztháború",
harmadik kiadás, Lipcse 1875
Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

Emigráns-irodalom[448]

Flüchtlingsliteratur

A megírás ideje: 1874 május–1875 április

Az első megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1874 június 17., 26., október 6., 8., 1875 március 28., április 2., 16., 18., 21. (69., 73., 117., 118., 36., 37., 43., 44., 45.) sz.

Eredeti nyelve: német

I

Egy lengyel proklamáció[449]

Amikor az orosz cár megérkezett Londonba, ott már az egész rendőrség mozgósítva volt. Úgy hírlett, hogy a lengyelek agyon akarják lőni, meg is találták az új Berezowskit, akinek jobb a fegyvere, mint az egykori párizsinak. Az ismert lengyelek házát polgári ruhás rendőrökkel őriztették, sőt elhozatták Párizsból azt a rendőrbiztost, aki ott a császárság idején a lengyelekre felügyelt. A rendőri intézkedéseket a cár útvonalán lakásából a Cityig valósággal stratégiai alapelvek szerint rendezték el — és mindez a fáradság hiábavaló volt! Semmilyen Berezowski nem mutatkozott, semmilyen pisztolylövés nem dörrent, s a cár — aki nem kevésbé reszketett, mint a leánya — megúszta az ijedséggel. Egészen hiábavaló azonban mégsem volt a fáradság, mert a cár minden érte tevékenykedő rendőrfelügyelőnek öt, és minden felügyelőnek két font sterling (egyenként 33, illetve 14 tallér*) borravalót fizettetett.

A lengyelek közben egész más dolgokra gondoltak, mint a nemes Sándor meggyilkolása. „A Lengyel Nép" elnevezésű társaság kibocsátotta „A lengyel politikai menekültek üzenete az angol néphez" című felhívását,[450] amelyet W. Wróblewski tábornok mint elnök, J. Kryński mint titkár írt alá. Ezt az üzenetet Londonban a cár ott-tartózkodása alatt tömegesen terjesztették. Közzétételét, a „Reynolds's Newspaper"[451] kivételével, a londoni sajtó egyhangúlag megtagadta: nem szabad megsérteni „Anglia vendégét"!

Az üzenet azzal kezdődik, hogy figyelmezteti az angolokat, a cár nem megtiszteli, hanem megsérti őket, mert abban a pillanatban látogat el Angliába, amikor Közép-Ázsiában mindent előkészít az indiai angol uralom megdöntésére; és ha Anglia ahelyett, hogy a cárnak, az általa elnyomott népek eme állítólagos atyjának csábítgatásaira fülelne, kevésbé lenne közömbös a lengyelek függetlenségi törekvéseivel szemben, akkor Anglia,

* *Az 1894-es kiadásban*: (egyenként 100, illetve 40 márka) — *Szerk.*

csakúgy mint Nyugat-Európa többi része, nyugodtan beszüntethetné kolosszális fegyverkezését. És ez így is van. Az egész európai militarizmus háttere az orosz militarizmus. Az orosz hadsereg, mely az 1859-es háború idején Franciaország oldalán, 1866-ban és 1870-ben Poroszország oldalán állt tartalékban, lehetővé tette a mindenkori fő katonai hatalomnak, hogy ellenfeleit egyenként leverje.[452] Poroszország mint Európa fő katonai hatalma egyenesen Oroszország teremtménye, még ha azóta kényelmetlenül fejére nőtt is védőszentjének.

Az üzenet így folytatódik:

„Lengyelország, földrajzi helyzeténél fogva és mert minden pillanatban kész az emberiség ügyéért kiállni, folyvást a jog, a civilizáció és a társadalmi fejlődés fő előharcosa volt és lesz egész Északkelet-Európában. Ezt Lengyelország megdönthetetlenül bebizonyította azzal, hogy évszázadokon át szembeszállt egyfelől a keleti barbárok betöréseivel, másfelől pedig az akkor szinte az egész Nyugatot elnyomó inkvizícióval. Miként eshetett meg, hogy Nyugat-Európa népei éppen az újabb idők legdöntőbb korszakában zavartalanul szentelhették magukat társadalmi életerőik fejlődésének? Azért, és csakis azért, mert Európa keleti határszélein a lengyel katona őrt állt, mindig éberen, mindig lövésre készen, mindig hajlandóan arra, hogy egészségét, javait, életét kockára tegye. A lengyel fegyverek oltalmának köszönheti Európa azt a lehetőséget, hogy a XVI. században újjáébredt élete művészetben és tudományban továbbfejlődhetett, hogy kereskedelem, ipar és gazdagság a mai bámulatos szintjét elérhette. Mi lett volna például a Nyugat számára kétszáz éves munkával megszerzett civilizáció hagyatékából, ha Lengyelország, noha a maga hátát is mongol hordák fenyegették, nem nyújt segítséget Közép-Európának a törökök ellen és a ragyogó győzelemmel Bécs falai alatt nem töri meg az ozmánok hatalmát?"

A továbbiakban az üzenet kifejti, hogy lényegében még ma is Lengyelország ellenállása akadályozza meg Oroszországot abban, hogy erőit a Nyugat ellen fordítsa, sőt még arra is képes volt, hogy Oroszország legveszedelmesebb szövetségeseit, pánszláv ügynökeit lefegyverezze. A leghíresebb orosz történész, Pogogyin, azt mondja az orosz kormányzat parancsára és költségére kinyomtatott egyik írásában, hogy Lengyelországnak, mely eddig ék volt Oroszország testében, Oroszország jobb kezévé kell válnia azáltal, hogy egy orosz fejedelem alatt mint kicsiny, gyenge királyságot helyreállítják, — ezzel lehet a legjobban megfogni a törökországi és ausztriai szlávokat:

„Ezt egy kiáltványban fogjuk meghirdetni, Anglia és Franciaország ajkába harap majd, Ausztriának pedig halálos döfés lesz ez... Minden lengyel, még a legengesztelhetetlenebb is, nyakunkba fog borulni; az ausztriai és a poroszországi lengyelek megint csatlakoznak testvéreikhez. Ausztria most elnyomja az összes szláv törzseket, a csehek, horvátok, magyarok" (!), „le egészen a törökországi szlávokig, sóvárogva várják majd a pillanatot, hogy éppoly szabadon fellélegezhessenek, mint akkor a lengyelek. Százmilliós nemzetséggé leszünk egy jogar alatt, s akkor, Európa népei, ti, jöjjetek és próbáljátok ki rajtunk erőtöket!"

Ehhez a szép tervhez, sajnos, csak a fődolog hiányzott: Lengyelország beleegyezése. Ámde „Lengyelország — a világ tudja ezt — mindezekre a csábításokra így válaszolt: Ha egyáltalában élni fogok, nem akarok és nem tudok élni egy idegen cár világhódító terveinek eszközeként, hanem szabad népként Európa szabad népei között."

Az üzenet aztán tovább fejtegeti, hogyan igazolta Lengyelország ezt a rendíthetetlen elhatározását. Fennállásának válságos pillanatában, a francia forradalom kitörésekor, Lengyelországot már megcsonkították az első felosztással és négy állam között osztották szét.[453] Mégis megvolt a bátorsága, hogy az 1791 május 3-i alkotmánnyal kitűzze a francia forradalom lobogóját a Visztulánál, — olyan tett ez, amellyel messze kimagaslott összes szomszédai fölött. A régi lengyel rezsim ezzel megsemmisült; néhány évtizednyi nyugodt, kívülről nem zavart fejlődés esetén Lengyelország a leghaladóbb és leghatalmasabb ország lett volna a Rajnától keletre. De a felosztó hatalmaknak nem felelhetett meg, hogy Lengyelország megint felemelkedjék, s még kevésbé, hogy Északkelet-Európában polgárjogot szerezzen a forradalomnak s ezáltal emelkedjék fel. Sorsa meg volt pecsételve: az oroszok keresztülvitték Lengyelországban azt, amit poroszok, osztrákok és a birodalmi csapatok hasztalan kíséreltek meg Franciaországban.

„Kościuszko egyidejűleg harcolt Lengyelország függetlenségéért és az egyenlőség elvéért. És világszerte ismert, hogy Lengyelország, nemzeti önállósága megszűnésének pillanatától fogva, s ennek ellenére, hazaszeretetével, csakúgy mint az emberiség ügyéért küzdő összes népek iránti szolidaritásával élharcosa volt a — bárhol is — megsértett jognak, ott küzdött minden csatatéren azokkal, akik a zsarnokság ellen harcoltak. Saját balsorsa által meg nem törve, az európai kormányzatok vaksága és rosszakarata által meg nem tántorítva, Lengyelország egyetlen pillanatra sem hanyagolta el azokat a kötelességeket, melyeket reá sajátmaga, a történelem és a jövő gondja rótt."

De egyúttal azokat az elveket is kifejtette, amelyek szerint ezt a jövőt, az új lengyel köztársaságot, meg kell szervezni, s amelyek az 1836-os, 1845-ös és 1863-as kiáltványokban le vannak fektetve.[454]

„E kiáltványok közül az első Lengyelország rendíthetetlen nemzeti jogával együtt a *parasztok egyenjogúságát* is proklamálja. Az 1845-ös kiáltvány, amelyet lengyel földön, az akkor még szabadváros Krakkóban hirdettek meg, s amelyet Lengyelország minden részének képviselői hagytak jóvá, nemcsak ezt az egyenjogúságot mondja ki, hanem ama tételt is, hogy *a parasztok váljanak tulajdonosává a földnek*, amelyet évszázadok óta megművelnek. — A moszkovita prédarészben* a földbirtokosok, akik fenti kiáltványokra mint a lengyel nemzeti jog alapzataira támaszkodtak, jóval a cári jobbágyfelszabadítás, az úgynevezett felszabadítási proklamáció előtt elhatározták, hogy ezt a lelkiismeretüket terhelő belső ügyet önként és a parasztokkal egyetértésben rendezik (1859–63). A lengyel földkérdést elvben megoldotta az 1791 május 3-i alkotmány; s ha a lengyel paraszt mégis elnyomatásban maradt, ez csupán a cár zsarnokságának és *machiavellizmusának* bűne volt, annak következménye, hogy uralmát a cár a földbirtokosok és a parasztok közti ellenségeskedésre alapozta. És ezt a határozatot jóval az 1861 február 18-i cári proklamáció előtt hozták; s ez a proklamáció, melyet egész Európa megtapsolt, s mely állítólag helyreállítja a parasztok egyenjogúságát, csak takarója volt a cár mindig visszatérő próbálkozásának, hogy idegen javakat eltulajdonítson. A lengyel paraszti népesség elnyomatásban maradt, mint azelőtt, de — *a cár lett a föld tulajdonosa!* És büntetésül a véres tiltakozásért, amellyel Lengyelország 1863-ban elnyomói alattomos barbársága ellen felkelt, ennek az országnak egy sereg olyan brutális bántalmazást kellett elszenvednie, melyektől még a letűnt századok zsarnokságainak is borzadniok kellene."

„És mégis, sem a cár kegyetlen igája, jóllehet most egy teljes évszázada nehezedik rá, sem Európa közömbössége nem volt képes Lengyelországot megölni. Éltünk és élni fogunk, saját akaratunknál, saját erőnknél és saját társadalmi és politikai fejlődésünknél fogva, amely minket magasan elnyomóink fölé helyez; hiszen az ő létezésük alapzata elejétől mindvégig a brutális erőszak, a börtön és a bitófa, külügyi tevékenységük lényeges rugói pedig a földalatti mesterkedések, az áruló rajtaütések és végül az erőszakos hódítás."

* *Az eredeti angol szövegben*: Lengyelországnak abban a részében, amelyet Oroszország betörő gyanánt annektált — *Szerk.*

Tegyük félre most ezt a fenti szemelvényekkel elegendően jellemzett üzenetet, hogy néhány megjegyzést fűzzünk hozzá arról, milyen fontos a lengyel kérdés a német munkás számára.

Bármennyire fejlődött is Oroszország Nagy Péter óta, bármennyire megnőtt is befolyása Európában (amihez a poroszországi II. Frigyes, noha pontosan tudta, hányadán áll, nem csekély részben járult hozzá), lényegében mégis éppoly Európán kívüli hatalom maradt, mint például Törökország, egészen addig a pillanatig, amíg Lengyelországot hatalmába nem kerítette. 1772-ben volt Lengyelország első felosztása; 1779-ben Oroszország a tescheni békében már írásban lefektetett jogot kért* arra, hogy beavatkozzon a német ügyekbe.[455] Ez tanulságul szolgálhatott volna a német fejedelmeknek; ennek ellenére II. Frigyes Vilmos — ez az egyetlen Hohenzollern, aki valaha is komolyan szembeszállt az orosz politikával — és II. Ferenc beleegyeztek Lengyelország teljes megsemmisítésébe. Ráadásul a napóleoni háborúk után Oroszország elvette a korábbi porosz- és osztrák-lengyel tartományok oroszlánrészét és most már leplezetlenül Európa döntőbírájaként lépett fel, amely szerepét 1853-ig szakadatlanul betöltötte. Poroszország valósággal büszke volt arra, hogy Oroszország előtt térden csúszhat; Ausztria kelletlenül követte, de a döntő pillanatban mindig engedékeny volt, félve a forradalomtól, amely ellen mégiscsak a cár az utolsó hátvéd. Így lett Oroszország az európai reakció fellegvára anélkül, hogy emellett megtagadta volna magától azt az élvezetet, hogy Ausztriában és Törökországban pánszláv bújtogatásokkal további hódításokat készítsen elő. A forradalmi évek alatt az a tény, hogy a magyarokat Oroszország leverte, éppoly döntő volt Kelet- és Közép-Európa számára, mint a párizsi júniusi csata a Nyugat számára; s amikor Miklós császár nem sokkal ezután törvényt ült Poroszország királya és Ausztria császára fölött Varsóban, akkor Oroszország uralmával együtt a reakció Európa fölötti uralma is meg volt pecsételve. A krími háború megszabadította a Nyugatot és Ausztriát a cár arcátlanságától; Poroszország és a német kisállamok viszont készségesen csúsztak térden előtte; de már 1859-ben megfenyítette az osztrákokat engedetlenségükért, amennyiben gondoskodott arról, hogy német vazallusai ne álljanak Ausztria mellé, 1866-ban pedig Poroszország betetőzte Ausztria megfenyítését.[456] Már fentebb láttuk, hogy az egész európai militarizmus ürügyéül és hátvédjéül az orosz hadsereg szolgál. Louis-Napoléonnak a krími háború csak azért szolgált ürügyül ahhoz, hogy az akkoriban meglehetősen legyengült francia hadsereget Európa

* *Az 1894-es kiadásban betoldva*: és kapott — *Szerk.*

legerősebb hadseregévé tegye, mert 1853-ban Miklós a maga – persze nagyrészt csak papiroson létező – egymillió katonájában bizakodva, kihívta a Nyugatot. Poroszország csak azért tudta Franciaországot legyőzni és a porosz-német katonai monarchiát betetőzni, mert 1870-ben az orosz hadsereg megakadályozta Ausztriát, hogy Franciaország mellé álljon. Mindezekben a politikai történelmi drámákban ott látjuk a háttérben az orosz hadsereget. És jóllehet – hacsak Oroszország belső fejlődése nem terelődik hamarosan forradalmi mederbe – Németország Franciaország fölötti győzelme éppoly biztosan elő fogja idézni az Oroszország és Németország közötti háborút, ahogy Poroszország Ausztria fölötti sadowai győzelme[288] maga után vonta a német–francia háborút*, – egy belső mozgalommal szemben az orosz hadsereg mégis mindig a poroszok szolgálatára fog állni. A hivatalos Oroszország mind a mai napig fellegvára és oltalma az egész európai reakciónak, hadserege pedig tartaléka valamennyi egyéb hadseregnek, amely az európai munkásosztály féken tartásáról gondoskodik.

Elsősorban azonban éppen a német munkásokat fenyegeti az elnyomás e nagy tartalékseregének betörése, mégpedig az úgynevezett német birodalomban éppúgy, mint Ausztriában. Ameddig az osztrák és a német burzsoázia és kormányzat mögött az oroszok állnak, az egész német munkásmozgalom lendülete megtörik. Nekünk tehát mindenkinél inkább érdekünk, hogy az orosz reakciót és az orosz hadsereget lerázzuk a nyakunkról.

És ebben a munkánkban csak egyetlen megbízható, egyúttal minden körülmények között megbízható szövetségestársunk van: *a lengyel nép.*

Történelmi fejlődése és jelenlegi helyzete Lengyelországot még Franciaországnál is inkább az elé a választás elé állítja, hogy vagy forradalmi lesz, vagy el kell pusztulnia. És ezzel elesik a dőre fecsegés a lengyel mozgalom lényegileg arisztokratikus jellegéről. Akadnak a lengyel emigrációban elegen, akiknek arisztokratikus sóvárgásaik vannak; de mihelyt maga Lengyelország lép be a mozgalomba, az ízig-vérig forradalmi mozgalom lesz, ahogyan 1846-ban és 1863-ban láttuk. Ezek a mozgalmak nemcsak nemzetiek voltak, hanem egyúttal közvetlenül a parasztok felszabadítására és a földtulajdonnak a parasztokra való átruházására irányultak. 1871-ben a franciaországi lengyel emigráció zöme a Kommün szolgálatába állott; vajon arisztokraták tette volt ez? Nem azt bizonyította-e, hogy ezek a lengyelek

* Ezt már a „Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról" (kelt 1870 szeptember 9-én) is kimondta.[457] – *Engels jegyzete.*

teljesen a modern mozgalom magaslatán álltak? Amióta Bismarck bevezette a kultúrharcot Posenban*, s azzal az ürüggyel, hogy ilymódon borsot tör a pápa orra alá, üldözi a lengyel iskolakönyveket, elnyomja a lengyel nyelvet[458] és mindent elkövet, hogy a lengyeleket Oroszország karjába kergesse, — mi történik azóta? A lengyel arisztokrácia mind jobban és jobban felzárkózik Oroszország mellé, hogy uralma alatt legalább újra összehozza Lengyelországot; a forradalmi tömegek pedig azzal válaszolnak, hogy a német munkáspártnak kínálják fel szövetségüket és az Internacionálé soraiban küzdenek.

Azt, hogy Lengyelországot nem lehet megölni, ez az ország megmutatta 1863-ban és megmutatja most is nap mint nap. Igénye arra, hogy az európai népek családjában önálló léte legyen, elvitathatatlan. De restaurációja különösen két nép számára szükséges: a németek és maguk az oroszok számára.

Az a nép, amely más népeket elnyom, nem szabadíthatja fel önmagát. Az a hatalom, amelyre más népek elnyomásához szüksége van, végül mindig saját népe ellen fordul. Ameddig Lengyelországban orosz katonák állomásoznak, addig az orosz nép sem politikailag, sem társadalmilag nem szabadíthatja fel magát. Az orosz fejlődés jelenlegi állapotában azonban kétségtelen, hogy azon a napon, amikor Oroszország elveszti Lengyelországot, magában Oroszországban elég hatalmassá válik a mozgalom a dolgok fennálló rendjének megdöntésére. Lengyelország függetlensége és az oroszországi forradalom kölcsönösen feltételezik egymást. Márpedig Lengyelország függetlensége és az oroszországi forradalom — amely a határtalan társadalmi, politikai és pénzügyi zilálság, valamint az egész hivatalos Oroszországot átható korrupció folytán sokkal közelebb van, mint a felszín mutatja — a német munkások számára azt jelenti, hogy a német burzsoázia és kormányok, egyszóval a németországi reakció csak saját erőire lesz utalva — ezekkel az erőkkel pedig idővel majd csak meg tudunk birkózni.

* *Az 1894-es kiadásban*: Lengyelországban — *Szerk.*

II

A Kommün blanquista menekültjeinek programja[459]

Minden meghiúsult forradalom vagy ellenforradalom után lázas tevékenység bontakozik ki a külföldre kijutott menekültek körében. A különféle pártárnyalatok csoportosulnak, kölcsönösen egymás szemére vetik, hogy a szekér kátyúba került, árulással és minden lehető egyéb halálos bűnnel vádolják egymást. Közben élénk kapcsolatban maradnak hazájukkal, szerveznek, konspirálnak, röplapokat és újságokat nyomtatnak és megesküsznek rá, hogy huszonnégy órán belül a harc megint újrakezdődik, hogy a győzelem biztos, s erre való tekintettel már fel is osztják egymás közt a kormányhivatalokat. Természetesen egyik csalódás a másik után éri őket, és mivel ezeket nem az elkerülhetetlen történelmi viszonyoknak tulajdonítják, amelyeket nem akarnak megérteni, hanem egyesek véletlen hibáinak róják fel, így halmozódnak a kölcsönös vádaskodások és az egész általános botránnyal ér véget. Ez a története minden emigrációnak, az 1792-es royalista menekültektől kezdve mind a mai napig; és akinek a menekültek közül esze és belátása van, visszavonul a meddő veszekedéstől, mihelyt ezt tisztességgel megteheti, és valami jobb foglalatosságot űz.

A Kommün utáni francia emigráció sem menekült meg ettől az elkerülhetetlen sorstól. Az európai rágalomhadjárat miatt, amely egyaránt támadta valamennyiüket, Londonban pedig különösen a közös központ miatt, amelyre az Internacionálé Főtanácsában leltek, egy ideig kénytelenek voltak belső viszályaikat legalább a világ előtt elfojtani; az utóbbi két évben azonban már nem tudták az egyre gyorsuló felbomlási folyamatot eltitkolni. Mindenfelé kitört a nyílt viszály. Svájcban az emigráció egyik része, lényegében *Malon* befolyására, aki maga is a titkos Alliance[2] egyik megalapítója volt, a bakunyinistákhoz csatlakozott. Aztán Londonban az úgynevezett blanquisták kiváltak az Internacionáléból és a Forradalmi Kommün címmel külön csoportot alakítottak. Emellett később sok más csoport keletkezett, melyek azonban a folytonos átalakulás és átcsoportosulás állapotában vannak, és kiáltványaik sem nyújtottak semmi érdekeset, míg a blanquisták

éppen az imént hozták az egész világ tudomására programjukat az „Aux Communeux" című proklamációjukban.[460]

Ezeket a blanquistákat nem azért hívják így, mintha netán Blanqui által alapított csoportról volna szó — e program 33 aláírója közül bizonyára csak néhányan beszéltek valaha is Blanquival —, hanem mert az ő szellemében és az ő hagyományai szerint akarnak tevékenykedni. Blanqui lényegében politikai forradalmár, azonban csak érzelmében, csak a nép szenvedéseivel való rokonszenvében szocialista, de sem szocialista elmélete, sem pedig határozott gyakorlati javaslatai nincsenek a szociális bajok orvoslására. Politikai tevékenységében lényegileg a „tett embere" volt, aki hitt abban, hogy egy kicsiny jól szervezett kisebbség, amely a kellő pillanatban forradalmi rajtaütést kísérel meg, néhány első siker révén képes magával ragadni a néptömeget és ilymódon győztes forradalmat végbevinni. Lajos Fülöp alatt természetesen csak titkos társaság formájában szervezhette meg ezt a törzsgárdát, s akkor megesett az, ami összeesküvések esetén rendszerint történik: az emberek, akik torkig voltak az üres ígéretekkel, az örökös hitegetéssel, hogy most már hamarosan megindul a roham, végül is teljesen elvesztették türelmüket, rebellisek lettek, s így csak egy választás maradt: vagy hagyják szétesni az összeesküvést, vagy minden külső indíték nélkül nekivágnak. Neki is vágtak (1839 május 12.), s egy szempillantás alatt végük volt.[461] Egyébként ez a blanquista összeesküvés volt az egyetlen, melyben a rendőrség sohasem tudta megvetni a lábát; mintegy derült égből érte a csapás. — Abból, hogy Blanqui felfogása szerint minden forradalom egy kicsiny forradalmi kisebbség rajtaütése, természetszerűen következik a diktatúra szükségessége a siker után: magától értetődően nem az egész forradalmi osztálynak, a proletariátusnak a diktatúrája, hanem azoké a keveseké, akik a rajtaütést véghezvitték, s akik maguk is eleve már egyvalakinek vagy néhány személynek a diktatúrája alatt vannak megszervezve.

Blanqui persze az előző nemzedék forradalmára. A forradalmi események menetéről alkotott ilyen elképzelések legalábbis a német munkáspárt számára régóta elavultak és Franciaországban is csak a kevésbé érett vagy türelmetlenebb munkásoknál találhatnak még visszhangra. Látni is fogjuk, hogy ezeket az elképzeléseket a szóbanforgó program bizonyos megszorításoknak vetette alá. De londoni blanquistáink is alapelvként fogadják el, hogy forradalmak egyáltalában nem maguktól jönnek létre, hanem létre kell őket hozni, hogy egy viszonylag csekély kisebbségnek és egy előre felvázolt terv szerint kell létrehoznia őket; és végül, hogy mindenkor „hamarosan megindul a roham". Ilyen alapelvekkel természetesen menthetetlenül ki vannak szolgáltatva az emigráció valamennyi önámításának, és egyik osto-

baságból a másikba kell belerohanniok. Mindenekelőtt Blanquit, a „tett emberét" akarják megjátszani. De a jó szándék itt keveset ér; hiszen Blanqui forradalmi ösztöne, gyors elhatározottsága nincs meg mindenkiben, és Hamlet bármennyit beszél is erélyről, mindig Hamlet marad. Sőt, ha mármost a mi harminchárom férfiúnk, a tett emberei, azon a területen, amit ők tettnek neveznek, egyáltalában semmi tennivalót nem találnak, akkor a mi harminchárom Brutusunk inkább komikus mint tragikus ellentmondásba kerül önmagával, olyan ellentmondásba, amelynek tragikumát korántsem emeli a magukra öltött sötét külső, mintha mindmegannyi „Dámon, tógája alatt tőrrel"[462] lenne, ami mellékesen eszükbe sem jut. Mit tehetnek? Előkészítik a legközelebbi „rohamot" azzal, hogy proskripciós lajstromokat állítanak össze a jövendő számára, hogy azoknak az embereknek a sora, akik a Kommünben részt vettek, megtisztítottá (épuré) váljon, amiért is a többi menekült a *tisztáknak* (les purs) hívja őket. Hogy önmagukat is ezzel a címmel illetik-e, arról nincs tudomásom, némelyikükre eléggé rosszul illenék. Üléseik zártak és határozataik titokban tartandók, de ez korántsem akadályozza meg, hogy tartalmuktól másnap reggel az egész francia negyed ne visszhangozzék. És miként a tett ily komoly embereivel ott, ahol nincs mit tenni, mindig megesik: ők is előbb személyes, majd irodalmi viszályba bocsátkoztak egy méltó ellenféllel, a párizsi zugsajtó egyik leghírhedtebb emberével, bizonyos Vermersch-sel, aki a Kommün alatt a „Père Duchêne"-t, az Hébert-féle 1793-as lap[463] siralmas karikatúráját adta ki. E nemes férfiú azzal válaszol erkölcsi felháborodásukra, hogy egy pamfletban valamennyiüket „csirkefogóknak vagy csirkefogók cinkosainak" nyilvánítja és trágár szidalmak ritka özönével árasztja el őket:

„Jedes Wort
Ist ein Nachttopf, und kein leerer."*

És harminchárom Brutusunk szükségesnek tartja, hogy ilyen ellenféllel a közönség előtt dulakodjon!

Ha valami, akkor az az egy biztos, hogy a párizsi proletariátusnak a kimerítő háború után, Párizs kiéheztetése után és főként az 1871-es májusi napok szörnyű érvágása után hosszabb ideig nyugalomra van szüksége, hogy megint erőt gyűjtsön, minden elsietett felkelési kísérlet pedig csak újabb, talán még szörnyűbb vereséggel járhat. Blanquistáink más nézeten vannak. A versailles-i monarchista többség széthullása nekik „Versailles

* — „Minden szó
Egy éjjeliedény, s nem is üres."[464] — *Szerk.*

bukását, a Kommün revánsát" jelzi. „Mert elérkezünk ama nagy történelmi pillanatok egyikéhez, ama nagy válságok egyikéhez, amikor a nép, miközben látszólag nyomorúságában elmerül és sírba dől, új erővel ismét megindul forradalmi útján és előretör."

Tehát ismét megindul a roham, éspedig mihamarabb. E remény, hogy a „Kommün revánsa" nyomban bekövetkezik, nem pusztán a menekültek illúziója, hanem szükségszerű hitcikkelye azoknak, akik erővel a fejükbe vették, hogy a „tett embereit" játsszák olyan időben, amikor az ő céljaik, a forradalmi roham értelmében, egyáltalán semmi tennivaló sincsen. Mindegy. Mivel szerintük megindul a roham, hát úgy képzelik, hogy „elérkezett a pillanat, amikor az emigrációban mindenkinek, akiben még élet van, nyilatkoznia kell". És a harminchármak ezennel kinyilatkoztatják nekünk, hogy ők 1. ateisták, 2. kommunisták, 3. forradalmárok.

Blanquistáink — s ez közös vonás bennük a bakunyinistákkal — a legmeszszebbmenőbb, legszélsőségesebb irányzatot akarják képviselni. Ezért, mellesleg megjegyezve, noha céljaikban szembenállnak amazokkal, az eszközöket illetően mégis gyakran velük együtt haladnak. Arról van tehát szó, hogy ateizmus tekintetében mindenki másnál radikálisabbak legyenek. Ateistának lenni manapság, szerencsére, nem nagy mesterség többé. Az ateizmus meglehetősen magától értetődő az európai munkáspártokban, jóllehet bizonyos országokban elég gyakran olyan természetű lehet, mint ama spanyol bakunyinistáé, aki így nyilatkozott: Istenben hinni, az ellenkezik minden szocializmussal, de a Szűz Máriában, az valami egészen más, benne egy rendes szocialistának természetesen hinnie kell. Sőt, a német szociáldemokrata munkásokról* azt mondhatjuk, hogy köztük az ateizmus már elavult; ez a merőben negatív szó rájuk már nem alkalmazható, mert ők többé nem elméleti, hanem már csak gyakorlati ellentétben állnak az istenhittel: *Istennel egyszerűen végeztek*, a való világban élnek és gondolkodnak, s ennélfogva materialisták. Nyilván hasonló az eset Franciaországban is. De ha nem, mi sem volna egyszerűbb, mint gondoskodni arról, hogy a múlt századi pompás francia materialista irodalmat a munkások között tömegesen terjesszék, azt az irodalmat, amely a francia szellemnek formában és tartalomban eddigi csúcsteljesítménye, s amely — figyelembe véve a tudomány akkori állását — tartalmilag még ma is végtelenül magasan áll, formailag pedig azóta nem érték el többé újra. De blanquistáinknak ez nem felelhet meg. Hogy bebizonyítsák, miszerint ők a legradikálisabbak, Istent, mint 1793-ban, dekrétummal törlik el:

---

* *Az 1894-es kiadásban*: munkások többségéről — *Szerk.*

„A Kommün szabadítsa meg az emberiséget mindörökre a hajdani nyomorúság e kísértetétől" (Istentől), „a jelenlegi nyomorúságának ez okától" (a nemlétező Isten mint ok!). — „A Kommünben nincsen hely a pap számára; minden vallásos megnyilvánulást, minden vallási szervezetet be kell tiltani."

És ezt a követelést, hogy az embereket változtassák par ordre du mufti* ateistákká, aláírta a Kommün két tagja, akiknek pedig igazán elég alkalmuk volt tapasztalni, hogy először is rengeteg mindent lehet papiroson elrendelni anélkül, hogy az végrehajtásra is kerüljön, másodszor pedig, hogy az üldözés a nem kívánatos meggyőződések előmozdításának legjobb eszköze! Annyi bizonyos: az egyetlen szolgálat, amelyet manapság Istennek még tenni lehet, az, ha az ateizmust kényszerű hitcikkellyé nyilvánítják és a Bismarck-féle egyházellenes kultúrharc-törvényeket letromfolják azzal, hogy betiltják a vallást egyáltalában.

A program második pontja a kommunizmus. Itt már sokkal otthonosabban érezzük magunkat, mert a hajó neve, melyen vitorlázunk: „A Kommunista Párt kiáltványa", amely 1848 februárjában jelent meg. Az Internacionáléból kilépett öt blanquista már 1872 őszén olyan szocialista programot vallott, amely minden lényeges pontjában a jelenlegi német kommunizmus programja volt, s kilépésüket csupán azzal indokolták, hogy az Internacionálé vonakodott ennek az ötnek a módjára forradalmasdit játszani.[273] Most a harminchármak tanácsa magáévá teszi ezt a programot, egész materialista történelemszemléletével együtt, habár annak blanquista franciára való átültetése egynémely kívánni valót hagy is hátra, amennyiben nem ragaszkodtak eléggé szó szerint a „Kiáltvány"-hoz, mint például a következő mondatban:

„A szolgaság összes formáinak végső kifejeződéseként a burzsoázia a munka kizsákmányolását megfosztotta misztikus fátylaitól, amelyek azt korábban leplezték: kormányzatok, vallások, család, törvények, múlt és jelen intézmények végre úgy jelentek meg ebben a tőkések és bérmunkások egyszerű ellentétére redukált társadalomban, mint az elnyomás eszközei, amelyek segítségével a burzsoázia a maga uralmát fenntartja — a proletariátust pedig féken tartja."

Hasonlítsuk össze ezzel a „Kommunista Kiáltvány"-t, I. fejezet:

„Szóval a burzsoázia a vallási és politikai illúziókkal kendőzött kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányo-

* — a mufti parancsára (felsőbb parancsra) — *Szerk.*

lást állította. Megfosztotta dicsfényüktől az összes eleddig tisztelt és jámbor félelemmel szemlélt tevékenységeket. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét. Leszaggatta a családi viszonyról meghatóan szentimentális fátylát és e viszonyt puszta pénzviszonnyá változtatta" stb.[465]

Mihelyt azonban az elmélettől leszállunk a gyakorlathoz, megmutatkozik a harminchármak különlegessége:

„Kommunisták vagyunk, mert célunkhoz akarunk érni anélkül, hogy közbenső állomásokon elidőznénk, kompromisszumoknál, amelyek csak elnapolják a győzelmet és meghosszabbítják a rabszolgaságot."

A német kommunisták azért kommunisták, mert minden közbenső állomáson és kompromisszumon keresztül – amelyeket nem az ő akaratuk, hanem a történelmi fejlődés idéz elő – világosan látják* a végcélt: az osztályok megszüntetését, olyan társadalom létrehozását, amelyben nem létezik többé a földnek és a termelési eszközöknek a magántulajdona. A harminchármak azért kommunisták, mert elképzelésük szerint, mihelyt *bennük* meglesz a jóakarat a közbenső állomások és kompromisszumok átugrására, a dolog már el is van intézve, és ha – hiszen ez már biztos – ezekben a napokban „megindul a roham", s ha ők a kormányrúdhoz jutnak, holnapután meg is lesz „a kommunizmus bevezetése". Ha ez azonnal nem lehetséges, akkor tehát ők nem is kommunisták. Gyermeteg naivság a türelmetlenséget elméletileg meggyőző oknak feltüntetni!

Végül pedig e harminchármak „forradalmárok". Mármost ebben a szakmában, ami a dagályosra dagasztott szavakat illeti, a bakunyinisták köztudomásúan már minden emberileg lehetségest megtettek; blanquistáinknak mindamellett kötelességük, hogy őket még felül is múlják. És hogyan? Tudvalevő, hogy az egész szocialista proletariátus, Lisszabontól és New Yorktól Pestig és Belgrádig, nyomban en bloc** felelősséget vállalt a Párizsi Kommün cselekedeteiért. Blanquistáinknak ez nem elég:

„Ami minket illet, mi igényt tartunk arra, hogy részt vállaljunk a felelősségből ama kivégzésekért, melyek" (a Kommün idején) „a nép ellenségeit sújtották" (következik az agyonlőttek felsorolása), „mi igényt tartunk arra, hogy részt vállaljunk a felelősségből ama gyújtogatásokért,

* *Az 1894-es kiadásban betoldva*: és követik – *Szerk.*

** – egész tömegében; mindenestül; teljes egészében – *Szerk.*

melyek a monarchista vagy polgári elnyomás eszközeit pusztították vagy a harcolókat oltalmazták."

Minden forradalomban elkerülhetetlenül egy csomó ostobaság történik, akárcsak bármely más időben, s ha végre megint elég nyugalomban van részünk, hogy bírálatra képesek legyünk, akkor szükségszerűen ilyen következtetésre jutunk: Sok mindent megtettünk, amit jobb lett volna mellőzni, és sok mindent mellőztünk, amit jobb lett volna megtenni, s ezért csúszott félre a dolog. De a bírálatnak miféle hiányára vall, ha a Kommünt egyenesen szentté avatják, csalhatatlannak nyilvánítják, ha azt állítják, hogy minden házzal, amely leégett, minden tússzal, akit agyonlőttek, teljesen és hajszálpontossággal igazságosan bántak el? Nem azt állítják-e ezzel, hogy május hetében a nép éppen azokat az embereket lőtte agyon, és nem többet, akiket agyon kellett lőni, éppen azokat az épületeket gyújtotta fel, és nem többet, amelyeket fel kellett gyújtani? Nem ugyanazt jelenti-e ez, mintha az első francia forradalomról azt mondanók: minden egyes lefejezettel igazságosan bántak, előbb azokkal, akiket Robespierre fejeztetett le, aztán pedig magával Robespierre-rel? Ilyen gyermetegségekre vezet az, ha alapjában véve egész jóindulatú emberek szabad folyást engednek ama törekvésüknek, hogy hajmeresztőnek tűnjenek.

Ennyi elég. Minden emigrációs balgaság és komikumba átcsapó kísérlet ellenére, hogy a Károly (vagy Edouard?*) fiút félelmetessé tegyék,[466] egy lényeges előmenetel ebben a programban nem ismerhető félre. Ez az első kiáltvány, amelyben *francia munkások a mostani német kommunizmust vallják*. Méghozzá annak az irányzatnak a munkásai, akik a franciákat a forradalom kiválasztott népének, Párizst a forradalmi Jeruzsálemnek tartják. Hogy idáig eljutottak, vitathatatlanul *Vaillant* érdeme, aki szintén az aláírók között szerepel, és aki tudvalevően alaposan ismeri a német nyelvet és a német szocialista irodalmat. A német szocialista munkások azonban, akik 1870-ben bebizonyították, hogy teljesen mentesek minden nemzeti sovinizmustól, mindenképpen jó jelnek tekinthetik, hogy francia munkások helyes elméleti alapelveket fogadnak el, mégha ezek az elvek Németországból jönnek is.

* *Az 1894-es kiadásban hiányzik*: (vagy Edouard?) — *Szerk.*

III[467]

Londonban megjelenik egy orosz nyelvű szemle, rendszertelen időközönként, ezzel a címmel: „Vperjod" (Előre).[468] Szerkesztője, egy személy szerint fölötte tiszteletreméltó orosz tudós*, akit megneveznünk tiltja az orosz emigráns-irodalomban uralkodó szigorú illem. Tudniillik még azok az oroszok is, akik valósággal emberevő forradalmároknak adják ki magukat, akik a forradalom elárulásának nyilvánítják bárminek a respektálását, polémiájukban olyan lelkiismeretességgel respektálják a névtelenség látszatát, amilyenhez fogható csak az angol burzsoá sajtóban található; még akkor is respektálják, amikor, mint itt, ez nevetségessé válik, mert az egész orosz emigráció és az orosz kormányzat pontosan tudja, ki ez a férfiú. Eszünkbe sem juthat, hogy egy ily jól rejtegetett titkot minden ok nélkül kifecsegjünk; de mivel mégis nevet kell adni a gyereknek, az „Előre" szerkesztője remélhetőleg megbocsátja nekünk, ha őt ebben a cikkben a rövidség végett a kedvelt orosz *Péter* névvel illetjük.

Péter barátunk, filozófiáját tekintve eklektikus, aki valamennyi különféle rendszerből és elméletből kikeresi a legjobbat: Vizsgáljatok meg mindent, s a legjobbat tartsátok meg! Ő tudja, hogy mindennek megvan a jó és a rossz oldala és csak az a fontos, hogy az ember mindenből a jó oldalt sajátítsa el anélkül, hogy a rosszat szintén magára vállalná. Miután pedig minden dolognak, minden személynek, minden elméletnek megvan ez a két oldala, egy jó és egy rossz, így e tekintetben minden dolog, minden személy, minden elmélet körülbelül éppoly jó és éppoly rossz, mint a másik, ebből az álláspontból kiindulva tehát dőreség volna az egyik vagy a másik mellett vagy ellen buzgólkodni. Ebből a szemszögből a forradalmárok és szocialisták egymás közötti harcai és viszályai merő ostobaságnak látszanak, amelyek semmi másra nem szolgálnak, mint ellenfeleik örömére. És mi sem érthetőbb, mint hogy olyan férfiú, akinek ez a nézete, megkísérli egy kalap alá hozni mindezeket a kölcsönösen egymás ellen küzdő feleket és komolyan arra unszolja őket, hogy ne nyújtsák többé a reakciónak ezt

* P. L. Lavrov. — *Szerk.*

a botrányos színjátékot, hanem kizárólag a közös ellenfelet támadják. S ez annál természetesebb, ha az illető éppen most jött Oroszországból, ahol a munkásmozgalom tudvalevően olyan óriási fejlődést ért el.

Az „Előre" tele is van hát intelmekkel, hogy minden szocialista tartson össze, vagy legalábbis kerüljön minden *nyilvános* széthúzást. Amikor a bakunyinisták hamis látszatokkal, csalással és hazugsággal uralmuk alá próbálták hajtani az Internacionálét, s e kísérleteik a Szövetségben az ismert szakadást idézték elő, akkor megint az „Előre" volt az, mely az egységre intett. Ezt az egységet természetesen csak azáltal lehetett volna elérni, ha mindenben nyomban teljesítjük a bakunyinisták akaratát és gúzsba kötve kiszolgáltatjuk az Internacionálét az ő titkos összeesküvésüknek. Nem voltunk annyira lelkiismeretlenek, hogy ezt megtegyük, felvettük a kesztyűt; a hágai kongresszus[150] döntött, kidobta a bakunyinistákat és határozatot hozott az e kizárást igazoló ügyiratok közzétételére.

Nagy volt a jajveszékelés az „Előre" szerkesztőségében amiatt, hogy a drága „egység" kedvéért nem áldoztuk fel az egész munkásmozgalmat. De még nagyobb volt a megrökönyödés, amikor a kompromittáló bakunyinista ügyiratok a bizottsági jelentésben (lásd: „Összeesküvés az Internacionálé ellen", német kiadás, Braunschweig, Bracke[329]) valóban megjelentek. Halljuk magát az „Előré"-t:

> „Ez az írásmű ... magán viseli az epés polémia jellegét olyan személyek ellen, akik a föderalisták legelső soraiban állnak ... tartalmuk tele van magánjellegű tényekkel, amelyeket csakis mendemondából lehetett összeszedni, s amelyeknek szavahihetőségét ennélfogva a szerzők nem tarthatták vitathatatlannak."[469]

És az „Előre", hogy azoknak, akik a hágai kongresszus határozatát végrehajtották, bebizonyítsa, mily roppant bűnt követtek el, a „Neue Freie Pressé"-nek[470] bizonyos Karl Thalertól származó tárcájára utal, amely, „mivel a burzsoá táborból származik, különös figyelmet érdemel, mert a legvilágosabban bizonyítja, mennyire jelentősek lehetnek a munkásság közös ellenségei számára, a burzsoázia és a kormányzatok számára azok a pamfletok, melyekben a munkásosztály soraiban való hatalomért küzdők egymást kölcsönösen vádolják".

Jegyezzük meg elöljáróban, hogy itt a bakunyinistákra egyszerűen mint *„föderalistákra"* hivatkoznak, ellentétben az állítólagos *centralistákkal*, mintha a szerző elhinné ezt a nem létező, a bakunyinisták által kitalált ellentétet. De ki fog tűnni, hogy ez valójában nem így van. Másodszor, jegyezzük meg, hogy egy ilyen megvásárolt burzsoá lapnak, mint a bécsi

„Neue Freie Pressé"-nek a megrendelésre írt tárcájából vonja le azt a következtetést, hogy a *valódi* forradalmároknak nem szabad fényt deríteniök a csupán *állítólagos* forradalmárokra, mert ezek a kölcsönös vádaskodások mulattatják a burzsoáziát és a kormányzatokat. Azt hiszem, a „Neue Fr. Presse" és mind az egész sajtócsürhe tízezer tárcát írhatna anélkül, hogy ez a német munkáspárt magatartására a legcsekélyebb befolyást gyakorolná. Minden harc magában foglal olyan pillanatokat, amikor nem lehet az ellenféltől bizonyos elégtételt megtagadni, hacsak nem akarunk önmagunknak pozitív kárt okozni. Mi már szerencsésen ott tartunk, hogy nem sajnáljuk az ellenféltől ezt a magánélvezetet, ha valódi sikereket vásárolhatunk meg vele.

A fő vád azonban az, hogy a jelentés tele van magánjellegű tényekkel, melyek hitelességét a szerzők nem tarthatták vitathatatlannak, mert csak mendemondából lehetett összeszedni e tényeket. Hogy Péter barátunk honnan tudja, hogy egy olyan társaság, mint az Internacionálé, melynek szabályszerű szervei vannak az egész civilizált világban, efféle tényeket csak mendemondából szedhet össze, arról nem esik szó. Állítása mindenesetre fölöttébb meggondolatlan. A kérdéses tényeket autentikus igazoló okmányok hitelesítik, az érintettek pedig nagyon is óvakodtak vitatni őket.

De Péter barátunknak az a véleménye, hogy magánjellegű tények csakúgy, mint magánlevelek szentek és politikai vitákban nem hozhatók nyilvánosságra. Ha ezt feltétlenül érvényesíteni akarnók, ezzel megtiltanánk minden történetírást. XV. Lajos viszonya Du Barryval vagy Pompadourral magánügy volt, de enélkül a francia forradalom egész előtörténete érthetetlen. Vagy, hogy közelebb lépjünk a jelenhez: ha bizonyos ártatlan Izabellát olyan férfihoz adnak feleségül, aki szakértők (például Ulrich ülnök) megállapítása szerint ki nem állhatja a nőket és ezért kizárólag férfiakba szerelmes, — ha ez az Izabella elhanyagoltságában onnan veszi a férfiakat, ahol találja őket, akkor ez merő magánügy. De ha a nevezett ártatlan Izabella Spanyolország királynője és az általa kegyelt fiatalemberek egyike egy Serrano nevű ifjú tiszt; ha ez a Serrano, jutalmul a négyszemközt véghezvitt hőstetteiért tábornaggyá és miniszterelnökké lép elő, akit aztán egy másik kiszorít és megbuktat, mire ő hűtlen galambocskáját más sorstársak segítségével kikergeti az országból, mindenféle kaland után végül maga lesz Spanyolország diktátora és olyan nagy emberré emelkedik, hogy Bismarck mindent elkövet azért, hogy a nagyhatalmak mégiscsak elismerjék, — akkor Izabella és Serrano magántörténete a spanyol történelem egy darabjává lesz, és aki a modern spanyol történelemről akarna írni és ezt a darabkáját az olvasó előtt tudatosan eltitkolná, az éppenséggel törté-

nelmet hamisítana. És ha leírjuk egy olyan banda történetét, amilyen az Alliance, melyben a becsapottak mellett nagy tömegű csaló, kalandor, csirkefogó, rendőrkém, szédelgő és gyáva fickó található, netán hamisítsuk meg e történetet azzal, hogy ezeknek az uraknak az egyes gazemberségeit „magánjellegű tényekként" tudatosan eltitkoljuk? Péter barátunk felháborodhat ezen, de számíthat rá, hogy mi ezekkel a „magánjellegű tényekkel" még korántsem végeztünk. Az anyag napról napra jobban halmozódik.

Ha azonban az „Előre" a jelentést lényegében magánjellegű tényekből összeállított tákolmánynak tünteti fel, akkor nehezen megnevezhető cselekményt követ el. Az a férfiú, aki ilyesmit leírhatott, vagy egyáltalában nem olvasta a kérdéses írást; vagy túlságosan korlátolt vagy túlságosan elfogult volt ahhoz, hogy megértse; vagy pedig leírt valamit, amiről tudnia kellett, hogy nem helytálló. Az „Összeesküvés az Internacionálé ellen" című írást senki sem olvashatja el anélkül, hogy meg ne győződjék róla, miszerint a benne elhintett magánjellegű tények annak leglényegtelenebb részei – illusztrációk az ott előforduló jellemek közelebbi meghatározására –, s valamennyit törölni lehetne anélkül, hogy ezt az írás fő célja megsínylené. Egy titkos társaság szervezete, melynek egyetlen célja az európai munkásmozgalmat alávetni néhány kalandor rejtett diktatúrájának; az ebből a célból, főleg Nyecsajev által Oroszországban, elkövetett gyalázatosságok, – e kérdések körül forog a könyv, s azt állítani, hogy pusztán magánügyek körül forog, az, enyhén szólva, felelőtlenség.

Persze egynémely orosz számára áldatlan lehetett a tény, hogy az orosz mozgalom mocskos oldala – és ez az oldal kétségtelenül igen mocskos – ily hirtelen kíméletlenséggel feltárult Nyugat-Európa előtt. De ki tehet erről? Ki más, mint maguk azok az oroszok, akik ezt a mocskos oldalt képviselik, akik nem elégedve meg saját honfitársaik becsapásával, meg merték kísérelni, hogy az egész európai munkásmozgalmat személyes céljaik szolgálatába állítsák? Ha Bakunyin és társai hőstetteiket Oroszországra korlátozták volna, Nyugat-Európában aligha érte volna meg bárkinek is a fáradságot, hogy őket külön célba vegye. Maguk az oroszok gondoskodtak volna erről. De mihelyt ezek az urak, akik a nyugat-európai munkásmozgalom feltételeinek és fejlődésmenetének még az alapelemeit sem értik, diktátort akarnak nálunk játszani, akkor nem ismerünk tréfát: akkor bizony rájuk pirítunk.

Egyébként az orosz mozgalom nyugodtan elviselheti az efféle leleplezéseket. Az az ország, mely két olyan nagy írót adott a világnak, mint Dobroljubov és Csernisevszkij – két szocialista Lessinget –, nem megy azért tönkre, mert egy olyan szédelgőt is nemzett, mint Bakunyin meg

néhány éretlen diákocska, akik nagy szavakkal békamódra felfújják magukat és végül felfalják egymást. S a fiatalabb oroszok között is ismerünk kiváló elméleti és gyakorlati tehetséggel és nagy energiával megáldott embereket, akik nyelvismereteiknél fogva a különféle országok mozgalmának bensőséges ismeretében felülmúlják a franciákat és az angolokat, világias jártasságban pedig a németeket. Azok az oroszok, akik megértik a munkásmozgalmat és részt vesznek benne, csak nekik tett szolgálatnak tekinthetik, hogy megszabadítottuk őket a bakunyinista gazságokért való közös felelősségtől. Ámde mindez nem akadályozza meg az „Előré"-t abban, hogy beszámolóját e szavakkal ne zárja:

„Nem tudjuk, hogy ennek a brosúrának a szerzői miként vélekednek az általa elért eredményekről. Olvasóink többsége valószínűleg osztozna abban a nyomasztó érzésben, amellyel mi olvastuk, és amellyel, krónikási kötelességünket teljesítve, e szomorú jelenségeket feljegyeztük hasábjainkon."

Péter barátunk e nyomasztó érzésével zárul elbeszélésünk első fejezete. A második fejezet az „Előre" ugyanazon kötetének következő mondatával kezdődik:

„Olvasóinkat még egy másik hasonló természetű hírrel örvendeztetjük meg. Velünk, sorainkban van az ismert író, Pjotr Nyikityics Tkacsov is; négyévi letartóztatás után sikerült neki arról a helyről, ahová száműzték, s ahol tétlenségre volt kárhoztatva, kiszabadulnia és sorainkat erősítenie."

Hogy Tkacsov, ez az ismert író, kicsoda, megtudjuk „A forradalmi propaganda feladatai Oroszországban" című orosz brosúrából,[471] amelyet ő maga tett közzé 1874 áprilisában, s amely őt ritka éretlenségű zöld gimnazistaként, úgyszólván az orosz forradalmi ifjúság Karlchen Missnickjeként[472] jellemzi. Elbeszéli nekünk, hogy sokfelől felszólították, vegyen részt az „Előre" munkájában; ő tudta, hogy a szerkesztő reakciós, mégis kötelességének tartotta, hogy szárnyai alá vegye az „Előré"-t, amely, megjegyzendő, nem is kívánkozott ő utána. Alighogy megérkezik, csodálkozására azt látja, hogy a szerkesztő, Péter barátunk, a cikkek elfogadásáról vagy elvetéséről a végleges döntést magának sajátítja ki. *Ily* nem-demokratikus eljárás természetesen felháborítja; terjedelmes írásművet készít, amelyben önmaga és az összes többi munkatárs számára (akik, megjegyzendő, ezt nem is kívánták) „az igazságosság nevében, pusztán elméleti megfontolások alapján ... igényt tart a jogok és a kötelezettségek egyen-

lőségére" (a főszerkesztővel) „mindazzal kapcsolatban, ami a kiadás irodalmi és gazdasági oldalát illeti".

Itt mindjárt megmutatkozik az az éretlenség, mely az orosz emigránsmozgalomban nem uralkodik ugyan, de azért többé vagy kevésbé megtűrik benne. Egy orosz tudós, akinek a maga országában jelentős híre van, elmenekül onnan és megszerzi az anyagi eszközöket ahhoz, hogy külföldön politikai folyóiratot alapítson. Alighogy idáig jutott, megérkezik, hívatlanul, egy tetszés szerinti, többé-kevésbé lelkes ifjú és felkínálja együttműködését, azzal a több mint gyermekes feltétellel, hogy minden irodalmi és pénzkérdésben egyformán döntő szava legyen az újság alapítójával. Németországban csupán kinevették volna. De az oroszok nem ilyen gorombák. Péter barátunk fáradságot nem kímélve igyekszik őt, szintén „az igazságosság nevében és pusztán elméleti megfontolások alapján" meggyőzni arról, hogy nincs igaza, természetesen hasztalanul. A megsértett Tkacsov Akhilleuszként vonul vissza sátrába[473] és onnan lövi ki brosúráját Péter barátunk ellen, akit „filiszterfilozófusnak" nevez.

Az igazi forradalom lényegéről unos-untig ismételgetett bakunyinista szólamok nyomasztó halmazával vádolja Péter barátunkat azért, mert arra törekszik, hogy a népet *előkészítse* a forradalomra és „szükségleteinek világos megértését és tudatát" ébressze fel benne. De ez vétek, s aki ezt akarja, nem forradalmár, hanem a békés haladás embere, azaz reakciós, a „német ízlés szerinti vértelen forradalom" barátja. Az igazi forradalmár „tudja, hogy a nép mindig készen áll a forradalomra"; aki ebben nem hisz, az nem hisz a népben, márpedig a népben való hit „alkotja a mi erőnket". Aki ezt nem látja be, annak a szerző idézi Nyecsajev, „modern ifjúságunk" e „tipikus képviselője" egyik kijelentését. Péter barátunk azt mondja, hogy várnunk kell, amíg a nép készen áll a forradalomra – „de mi nem tudunk és nem akarunk várni", az igazi forradalmár abban különbözik a filiszterfilozófustól, hogy „jogot formál arra, hogy a népet bármikor forradalomra hívja fel". És így tovább.

Nálunk, az európai Nyugaton, mindezeket a gyerekességeket egyszerűen ezzel a válasszal vernék vissza: Ha népetek bármikor készen áll a forradalomra, ha jogot formáltok arra, hogy bármikor forradalomra hívjátok fel, és ha egyáltalán nem tudtok várni, akkor minek untattok még minket fecsegéstekkel, mi az istennyilának nem vágtok hát neki?

De ilyen egyszerűen nem megy a dolog oroszainknál. Péter barátunk úgy véli, hogy Tkacsov úr gyermeteg, unalmas, ellentmondásos, bűvös körben forgó szemlélődései egy Venus-barlang csábító vonzerejét gyakorol-

hatják az orosz fiatalságra, s e fiatalság hűséges Eckartjaként hatvan sűrűn nyomott oldalból álló figyelmeztető intelmet bocsát ki ellene.[474] Itt kifejti saját nézeteit a forradalom lényegéről, teljes komolysággal megvizsgálja, hogy a nép készen áll-e a forradalomra vagy sem, hogy van-e vagy sem, és milyen feltételek között van joguk a forradalmároknak ahhoz, hogy a népet forradalomra felhívják, s más efféle szőrszálhasogatásokkal foglalkozik, amelyeknek ilyen általánosságban körülbelül annyi az értékük, mint a skolasztikusok Szűz Máriáról folytatott vizsgálódásainak. „A forradalom" eközben maga is valamifajta Szűz Máriává lesz, az elmélet hitté, a mozgalmi tevékenység vallásgyakorlattá, az egész tárgyalás pedig nem a puszta földön, hanem az általános szólamok levegőégében folyik.

De közben Péter barátunk tragikus ellentmondásba kerül önmagával. Ő, az egység prédikátora, minden polémiának, a forradalmi párton belüli minden, „egymást kölcsönösen vádoló pamfletnak" ellenfele, természetesen nem teljesítheti Eckart-kötelességét anélkül, hogy maga is polémiát ne kezdjen, nem válaszolhat ellenfele vádjaira anélkül, hogy maga is ne vádolja őt. Hogy milyen „nyomasztó érzéssel" megy végbe ez a „szomorú jelenség", azt Péter barátunk maga fogja nekünk elmondani:

Írása a következőképp kezdődik:

„Két rossz közül a kisebbiket kell választani.

Nagyon jól tudom, hogy ez az egész emigráns-irodalom, mely egymást kölcsönösen vádoló brosúrákból áll; arról folyó vitákból, hogy ki valódi barátja a népnek és ki nem, hogy ki őszinte és ki nem, s nevezetesen, hogy ki a valódi képviselője az orosz ifjúságnak, az igazi forradalmi pártnak, – hogy ez az egész irodalom, mely az orosz emigráció személyes szennyesét teregeti ki, éppoly ellenszenves az olvasóknak, amily jelentéktelen a forradalmi harc szempontjából, és csak ellenségeinket örvendeztetheti meg ... tudom ezt, s mégis úgy vélem, hogy nekem meg *kell* írnom e sorokat, saját kezűleg még egy darabbal kell szaporítanom e siralmas írások tömegét, untatva az olvasókat, megörvendeztetve ellenségeinket ... szükséges, mert két rossz közül a kisebbiket kell választani."

Kitűnő. De miért van az, hogy Péter barátunknak, aki az „Előré"-ben annyi igazán keresztényi türelmet tanúsít és kíván meg tőlünk az általunk leleplezett szédelgők iránt — olyan szédelgők iránt, akiket, mint ki fog derülni, éppoly pontosan ismer, mint mi —, miért nem maradt neki jelentésünk szerzői számára még csak az a kicsiny türelme sem, hogy elgondolkodjék, vajon nem kellett-e a jelentés szerzőinek is — két rossz közül a kisebbiket választaniok? Miért kell előbb a saját körmére égnie a tűznek, míg arra a

belátásra jut, hogy lehetnek annál nagyobb bajok is, mint némi éles polémia olyan emberekkel szemben, akik állítólagos forradalmi tevékenység leple alatt az egész európai munkásmozgalom meghamisítására és megsemmisítésére törekedtek?

De legyünk elnézők Péter barátunkkal, a sors elég keményen bánt vele. Alighogy teljes bűntudattal meg kellett tennie azt, amit nekünk a szemünkre vet, a Nemezis[475] még tovább hajszolja és arra kényszeríti, hogy Karl Thaler úrnak új anyagot adjon a „Neue Fr. Presse" esetleges tárcáihoz.

„Avagy", kérdezi a folyvást rohamra kész Tkacsovot, „elvégezte-e már az agitációtok a feladatát? A szervezetetek netán készen áll-e? Készen? Valóban készen? S nem a »tipikus« forradalmárok hírhedt titkos bizottságával van-e itt dolgunk, olyan bizottsággal, mely két emberből áll és dekrétumokat küldözget? Ifjúságunknak már oly sokat hazudoztak, oly sokszor léprecsalták, bizalmával oly gyalázatosan visszaéltek, hogy egy csapásra nem fog hitelt adni a forradalmi szervezet készenállásának."

Hogy ezt a „két embert" Bakunyinnak és Nyecsajevnak hívják, azt persze az orosz olvasó számára nem kell hozzátenni. Továbbá:

„De vannak emberek, akik kijelentik, hogy a nép barátai, a szociális forradalom hívei, és akik egyúttal beviszik tevékenységükbe azt a hazudozást és őszintétlenséget, melyet fentebb a régi társadalom felböfögésének jellemeztem... Ezek az emberek kihasználták az új társadalmi rend híveinek a régi társadalom igazságtalanságával szembeni elkeseredését és felállították ezt az elvet: a harcban minden eszköz használható. Az ilyen *használható* eszközökhöz számították munkatársaik becsapását, a nép becsapását, noha kijelentették, hogy a népet szolgálják. Készek voltak bárkinek és mindenkinek hazudni, csak azért, hogy egy eléggé erős pártot szervezzenek, mintha létre lehetne hozni egy erős szociális forradalmi pártot tagjainak őszinte szolidaritása nélkül! Készek voltak felszítani a népben a haramiaszellem és a munka nélküli élvezet régi szenvedélyeit... Készek voltak barátaikat és elvtársaikat kizsákmányolni, hogy terveik eszközévé tegyék őket; készek voltak szavakban a személyeknek és szekcióknak teljes függetlenségét és autonómiáját védelmezni, míg egyidejűleg a leghatározottabb titkos diktatúrát szervezték és híveiket teljesen birkaszerű, gondolattalan engedelmességre idomították, mintha a szociális forradalmat véghezvihetné kizsákmányolók és kizsákmányoltak egyesülése, olyan emberek csoportja, akiknek cselekedetei minden lépésüknél arcul csapják mindazt, amit szavaik prédikálnak!"

Hihetetlen, de igaz: ezeket a sorokat, melyek úgy hasonlítanak az „Összeesküvés az Internacionálé ellen" kivonatára, mint egyik tojás a másikra, ugyanaz a férfiú írta, aki néhány hónappal előbb azt az írást – az ugyanezen emberek ellen a fenti sorokkal teljesen megegyező támadásai miatt – a közös üggyel szemben elkövetett bűntettnek tüntette fel. Nos, meg lehetünk elégedve.

S ha most visszapillantunk Tkacsov úrra, a maga nagy igényeivel és tökéletesen semmis teljesítményeivel, valamint arra a kis balszerencsére, amely Péter barátunkkal ez alkalommal megesett, akkor rajtunk lenne a sor, hogy ezt mondjuk:

„Nem tudjuk, hogy a szerzők miként vélekednek az elért eredményekről. Olvasóink többsége valószínűleg osztozni fog abban a »felvidító« érzésben, amellyel mi olvastuk és amellyel, krónikási kötelességünket teljesítve, e »sajátságos« jelenségeket feljegyeztük hasábjainkon."

De félre a tréfával. Az eddigi orosz mozgalomban számos meghökkentő jelenség azzal magyarázható, hogy hosszú ideig minden orosz írás hétpecséttel lezárt könyv volt a Nyugat számára, s így Bakunyin és társai a Nyugat előtt könnyen leplezhették az oroszok körében régóta ismert üzelmeiket. Buzgón terjesztették azt a tételt, hogy az orosz mozgalomnak még a szennyes oldalait is — éppen a mozgalom érdekében — el kell titkolni a Nyugat előtt; aki Európa többi részének Oroszországról elmond valamit, ami kellemetlen ízű, az áruló. Ennek most befellegzett. Az orosz nyelv, mely — mint a legerőteljesebb és leggazdagabb élő nyelvek egyike — mind önmagáért, mind az általa feltáruló irodalom kedvéért busásan megjutalmazza a tanulmányozására fordított fáradságot, legalábbis a német szociáldemokraták körében ma már nem olyan ismeretlen. Az oroszoknak bele kell törődniök az elkerülhetetlen nemzetközi sorsba, hogy mozgalmuk ezután Európa többi részének szeme előtt és ellenőrzése alatt folyik. Senkinek sem kellett jobban bűnhődnie a korábbi elzárkózottságért, mint nekik maguknak. E nélkül az elzárkózottság nélkül sohasem lehetett volna őket évekig oly gyalázatosan szédíteni, ahogyan ezt Bakunyin és társai tették. Akik a Nyugat bírálatából, a különböző nyugat-európai mozgalmaknak az oroszra gyakorolt nemzetközi kölcsönhatásából, és fordítva, az orosz mozgalomnak az összeurópai mozgalommal végre megvalósuló egybeolvadásából a legtöbb hasznot fogják húzni, azok maguk az oroszok.

IV[476]

A „Volksstaat" olvasói szerencsétlenül jártak. Egyesek közülük talán még emlékeznek arra, hogy az „Emigráns-irodalomról" szóló legutóbbi cikkemben (117. és 118. sz.*) az „Előre" orosz folyóiratnak néhány passzusát, valamint szerkesztőjének egyik brosúráját[474] tárgyaltam. Közben egészen mellékesen megemlítettem bizonyos Pjotr Tkacsov urat, aki nevezett szerkesztő ellen egy kis írást adott ki,[471] és akivel éppen csak annyira foglalkoztam, amennyire múlhatatlanul szükséges volt. Halhatatlan művének formája és tartalma alapján én őt „ritka éretlenségű zöld gimnazistaként, úgyszólván az orosz forradalmi ifjúság Karlchen Missnickjeként" jellemeztem,** és sajnáltam az „Előre" szerkesztőjét, amiért szükségesnek tartja, hogy ilyen ellenféllel verekedjen. Mily hamar kellett tapasztalnom, hogy a Károly fiú kezd számomra is félelmetessé válni és engem is rákényszerít, hogy vitába bonyolódjam vele. Kibocsát egy írást: *„Offener Brief an Herrn Friedrich Engels" von Peter Tkatschow*, Zürich, „Tagwacht" nyomda, 1874. Hogy ebben mindenféle apróságot varr a nyakamba, melyekről Tkacsov úrnak tudnia kell, hogy én azokat sohasem állítottam, közömbös volna számomra; de mivel a német munkásoknak egészen hamisan ábrázolja az oroszországi dolgok állását, avégett, hogy a bakunyinisták oroszországi tevékenységét igazolja, ez szükségessé teszi a választ.

Tkacsov úr a „nyílt levelében" teljességgel az orosz forradalmi ifjúság képviselőjeként lép fel. Én, mondja Tkacsov, „tanácsokat osztogattam ... orosz forradalmároknak ... buzdítottam őket, hogy velem" (!) „szövetségre lépjenek"; egyúttal „az orosz forradalmi párt külföldi képviselőit", törekvéseiket és irodalmukat „a legkedvezőtlenebb színben ecseteltem a német munkásság előtt"; majd azt mondja: *„Ön irántunk, oroszok* iránt a legmélyebb megvetésének ad kifejezést, mert *mi* olyan »buták« és »éretlenek«" stb.,... „»zöld gimnazisták« vagyunk (ahogyan Ön *minket* nevezni

* *V. ö. 507–515. old. – Szerk.*
** *V. ö. 511. old. – Szerk.*

szíveskedik)" – végül pedig következik az elengedhetetlen tromf: „Azzal, hogy Ön *minket* gúnyol, jó szolgálatot tett közös ellenségünknek, az orosz államnak." Vele szemben, magával Tkacsov úrral szemben, „minden lehető szidalmazásban gyakoroltam" magam.

Nos, Pjotr Nyikityics Tkacsovnál senki sem tudja jobban, hogy mindebből egyetlen szó sem igaz. Először is az illető cikkben Tkacsov úr kijelentéseiért senki mást sem tettem felelőssé, csak Tkacsov urat. Soha nem jutott eszembe, hogy őt az orosz forradalmárok képviselőjének tekintsem. Ha ő kinevezi magát ennek, s a zöld gimnazistát és egyéb kellemetességeket a saját vállára amazokéra tolja, akkor ez ellen határozottan tiltakoznom kell. Az orosz forradalmi ifjúság között, természetesen, mint mindenütt, igen különböző erkölcsi és intellektuális kaliberű emberek akadnak. De átlagban, ha beszámítjuk is az időbeli különbséget és a lényegesen eltérő környezetet, bizonyára még mindig sokkal magasabban állnak, mint a mi német tanulóifjúságunk – akár a legjobb korszakában, a harmincas évek elején – valaha is állott. Önmagán kívül senki sem jogosítja fel Tkacsov urat arra, hogy e fiatalemberek összessége nevében beszéljen. Sőt, jóllehet ezúttal hamisítatlan bakunyinistaként bontakozik ki, egyelőre mégis kételkedem, hogy joga van-e ama néhány orosz bakunyinista képviselőjeként viselkednie, akiket így jellemeztem: „néhány éretlen diákocska, akik nagy szavakkal békamódra felfújják magukat és végül felfalják egymást".* De még ebben az esetben is, írása csak új kiadása lenne a londoni Tooley Street három szabójáról szóló régi történetnek, akik ilyen proklamációt bocsátottak ki: „Mi, Anglia népe kijelentjük" stb.** Mindenekelőtt leszögezendő tehát, hogy az „orosz forradalmárok" most is, mint eddig, szóba sem kerülnek, s hogy Tkacsov „mi"-jét mindenütt „én"-nel kell behelyettesítenünk.

Állítólag „tanácsokat" osztogattam neki! Egy árva szót sem tudok erről. *Csapásokat* [*Schläge*], Pjotr Nyikityics, alkalmilag osztogathattam néhányat, de *tanácsokat* [*Ratschläge*]? Kérem ennek szíves kimutatását.

Állítólag őt, vagy a vele egyívásúakat arra buzdítottam, mégpedig a legutóbbi cikkem végén, hogy szövetségre lépjenek velem. Tíz márka Bismarck-féle birodalmi ércpénzt fizetek Tkacsov úrnak, ha ezt bebizonyítja.

---

* *V. ö. 511. old. – Szerk.*

** Fogadni merek, hogy Tkacsov úr azt mondja majd, a fenti anekdotával árulást követtem el a proletariátus ellen, mert a szabókat mint olyanokat „nevetséges színben tüntetem fel". – *Engels jegyzete.*

Állítólag azt mondtam, hogy Tkacsov „buta", s ő ezt a szót idézőjelbe teszi. Nem akarom ugyan tagadni, hogy tehetségének fényét — amennyiben erről egyáltalán szó lehet — mindkét írásműben alaposan véka alá rejtette, de azért mindenki meggyőződhet róla, hogy cikkemben a „buta" szó *egyetlenegyszer sem fordul elő*. De ahol másképp nem megy, ott a bakunyinista urak hamis idézetekkel segítenek magukon.

Továbbá állítólag „gúnyolódtam" rajta, és őt „nevetséges színben" tüntettem fel. Hogy brosúráját komolyan vegyem, arra persze Tkacsov úr sohasem fog engem kényszeríthetni. Nekünk németeknek erősen az a hírünk, hogy unalmasak vagyunk és ezt bizonyára elég sokszor derekasan ki is érdemeltük. De ez mégsem rója ránk azt a kötelességet, hogy minden körülmények között éppoly unalmasak és ünnepélyesek legyünk, mint a bakunyinisták. A német munkásmozgalom a rendőrséggel, államügyészekkel és börtönőrökkel folytatott csatározások révén sajátságosan humorisztikus jelleget öltött; miért is tagadnám ezt? Tkacsov úrnak teljes jogában áll engem olyan durván kigúnyolni és olyan nevetséges színben feltüntetni, ahogy csak erejéből telik, ámde anélkül, hogy valótlanságokat költene rólam.

És most jön a párját ritkító vád: azzal, hogy Tkacsov urat az őt és műveit megillető színben tüntetem fel, „jó szolgálatot tettem közös ellenségünknek, az orosz államnak"! Éppúgy egy másik helyen: azzal, hogy őt úgy ecsetelem, ahogy tettem, megsértem „a Nemzetközi Munkásszövetség programjának alapelveit"! Íme, a hamisítatlan bakunyinista. Ezek az urak, igazi forradalmárokként, mindent megengednek maguknak velünk szemben, különösen a sötétben; de ha *velük* nem a legnagyobb tisztelettel bánunk, ha az *ő* üzelmeiket napvilágra hozzuk, ha *őket* és csengő frázisaikat bíráljuk, akkor az orosz cárnak szolgálunk és az Internacionálé alapelveit sértjük meg. A dolog éppen fordítva van. Aki az orosz kormányzatnak szolgálatot tett, az senki más, mint Tkacsov úr. Ha lenne az orosz rendőrségben némi elmeél, akkor ennek az úrnak a brosúráját tömegesen terjesztené Oroszországban. Egyrészt aligha találna jobb eszközt arra, hogy minden értelmes ember szemében lejárassa az orosz forradalmárokat, akiknek képviselőjeként tünteti fel magát a szerző. Másrészt mindig lehetséges, hogy néhány derék, de tapasztalatlan fiatalembert ez meggondolatlanságokra csábítana, és így önmagukat ejtetnék tőrbe.

De, mondja Tkacsov úr, én vele szemben „minden lehető szidalmazásban gyakoroltam" magam. Mármost bizonyos fajta szitok, az úgynevezett invektíva, a leghatásosabb retorikai formák közé tartozik, amelyet, ha szükség van rá, minden nagy szónok alkalmaz, és amelyben a legerőtelje-

sebb angol politikai író, William Cobbett, olyan mesteri készségre tett szert, hogy még ma is bámulják és el nem ért mintaképnek tekintik. Tkacsov úr brosúrája is alapos „szidalmakat" tartalmaz. Ha tehát szidalmaztam *volna*, ezzel önmagában véve még korántsem követtem volna el helytelenséget. De mivel Tkacsov úrral szemben egyáltalában nem folyamodtam a retorikához, s mivel őt egyáltalában nem vettem komolyan, így egyáltalában nem is szidalmaz*hattam* őt. Lássuk, mit mondtam róla.

„Ritka éretlenségű zöld gimnazistának" neveztem őt. Éretlenség vonatkozhat jellemre, értelemre és ismeretekre. Ami a jellem éretlenségét illeti, Tkacsov úr saját elbeszélése nyomán a következőket beszéltem el: „Egy orosz tudós, akinek a maga országában jelentős híre van, elmenekül onnan és megszerzi az anyagi eszközöket ahhoz, hogy külföldön politikai folyóiratot alapítson. Alighogy idáig jutott, megérkezik, hívatlanul, egy tetszés szerinti, többé-kevésbé lelkes ifjú és felkínálja együttműködését, azzal a több mint gyermekes feltétellel, hogy minden irodalmi és pénzkérdésben egyformán döntő szava legyen az újság alapítójával. Németországban csupán kinevették volna."* A jellem éretlenségére ezután nem kell további bizonyítékot felhoznom. Az értelem éretlenségét kellően bizonyítják a lejjebb következő további idézetek Tkacsov úr brosúrájából. Ami az ismereteket illeti, az „Előre" és Tkacsov úr közötti vita nagyrészt a következő körül forog: az „Előre" szerkesztője azt kívánja, hogy az orosz forradalmi ifjúság tanuljon valamit, komoly és alapos ismeretekkel gyarapodjon, szabályos módszerekkel tegyen szert kritikai gondolkodóerőre, orcája verejtékével dolgozzon önfejlesztésén és önművelésén. Az ilyen tanácsokat Tkacsov úr iszonyattal utasítja vissza:

„Kénytelen vagyok mindig újra meg újra kifejezést adni a mélységes felháborodás érzésének, melyet ezek bennem mindenkor keltettek... Tanuljatok! Képezzétek magatokat! Ó, Istenem, és ezt egy *eleven* ember mondhatja *eleven* embereknek! Várni! Tanulmányozni és művelődni! De van-e hát jogunk várni?" (tudniillik a forradalommal). „Van-e jogunk időt pazarolni a művelődésre?" (14. old.). „Ismeretek bizonyára szükséges előfeltételei a békés haladásnak, de korántsem szükségesek a forradalomhoz" (17. old.).[471]

Ha tehát Tkacsov úr már a tanulmányokra való puszta felszólításkor ily mélységesen felháborodik, ha minden ismeretet fölöslegesnek nyilvánít a forradalmár számára, ha ráadásul egész írásművében éppenséggel

* *V. ö. 512. old. – Szerk.*

a legcsekélyebb nyomát sem árulja el az ismereteknek, akkor ezzel önmagának állít ki éretlenségi bizonyítványt, amit én csak megállapítottam. De valaki, aki ezt a bizonyítványt önmagának kiállítja, a mi fogalmaink szerint *legfeljebb* gimnazisták műveltségi fokán állhat. Amikor őt ebbe a lehető legmagasabb fokba soroltam, akkor tehát szidalmazás helyett, talán még túl sok tisztelettel adóztam is neki.

Továbbá azt mondtam, hogy Tkacsov úr szemléletei gyermetegek (bizonyítékul szolgáljanak e cikk idézetei), unalmasak (ezt jószerivel maga a szerző sem fogja tagadni), ellentmondásosak (miként az „Előre" szerkesztője bebizonyította neki) és bűvös körben forognak (ami szintén helytálló). Aztán a nagy igényeiről szólok (amit az ő szavai nyomán beszélek el) és a tökéletesen semmis teljesítményeiről (amit a jelen cikk több mint kellőképp bebizonyít). Hol vannak hát a szidalmazások? Hogy őt Karlchen Missnickkel, Németország legkedveltebb gimnazistájával és az egyik legnépszerűbb német íróval hasonlítottam össze, ez bizonyára nem szidalmazás. De megálljunk csak! Nem szóltam-e meg azzal, hogy azt mondtam róla: Akhilleuszként visszavonult sátrába és onnan lőtte ki brosúráját az „Előre" ellen? Valószínű, hogy itt van a kutya eltemetve. Olyan embernél, akit a tanulmányozás puszta említése már felbőszít, aki Heine e szavait:

„Und seine ganze Ignoranz
Hat er sich selbst erworben"*

merészen mottójául veheti, annál esetleg feltételezhető, hogy itt találkozik első ízben Akhilleusz nevével. És mivel Akhilleuszt „sátorral" és „kilövéssel" hozom összefüggésbe, Tkacsov úr azt képzelheti, hogy ez az Akhilleusz orosz altiszt vagy török basibozuk**, és ezért illetlenség őt Akhilleusznak szidalmazni. Biztosíthatom azonban Tkacsov urat, hogy az az Akhilleusz, akiről én beszélek, a görög monda legnagyobb hőse volt, és hogy a sátrába való visszavonulása szolgáltatta az anyagot minden idők legnagyszerűbb hőskölteményéhez, az Iliászhoz, amit még Bakunyin úr is igazolni fog neki. Ha azonban e feltevésem helytálló, akkor persze kénytelen lennék kijelenteni, hogy Tkacsov úr *nem* gimnazista.

Továbbá kijelenti Tkacsov úr:

„De mindamellett bátorkodtam kimondani azt a meggyőződésemet, hogy a szociális forradalom könnyen életre hívható. »Ha ilyen könnyű

* — „És egész tudatlanságát
Maga szerezte be magának"[477] — *Szerk.*

** — irreguláris katona; szabadcsapat tagja — *Szerk.*

életre hívni«, jegyzi meg Ön, »miért nem teszik meg, ahelyett, hogy beszélnének róla« — Ön előtt ez nevetséges, gyermekes magatartásnak tűnik... Én és elvbarátaim meg vagyunk győződve, hogy a szociális forradalom megvalósíthatósága nem okoz nehézséget Oroszországban, hogy általános forradalmi tiltakozásra az orosz népet minden pillanatban rá lehet bírni. Bár ez a meggyőződés bizonyos gyakorlati tevékenységre kötelez minket, de legkevésbé sem szól az irodalmi propaganda hasznossága és szükségessége ellen. Nem elég, hogy *mi* meg vagyunk győződve erről, azt akarjuk, hogy mások is osztozzanak e meggyőződésünkben. Minél több elvbarátunk van, annál erősebbnek fogjuk magunkat érezni, annál könnyebb lesz nekünk a feladat gyakorlati megoldása."[478]

Ez már mégiscsak több a soknál. Ez oly tetszetősen, oly értelmesen, oly pallérozottan, oly meggyőzően hangzik. Ez egészen úgy hangzik, mintha Tkacsov úr a brosúráját[471] csak azért írta volna, hogy bebizonyítsa az irodalmi propaganda hasznát, és én, türelmetlen zöldfülű, azt válaszoltam volna neki: Pokolba az irodalmi propagandával, most arról van szó, hogy nekivágjunk! — Nos hogy áll ez a valóságban?

Tkacsov úr mindjárt azzal kezdi brosúráját, hogy bizalmatlanságot szavaz az újság-propagandának (és talán mégiscsak ez a leghatékonyabb irodalmi propaganda), amennyiben azt mondja, nem szabad „túl sok forradalmi erőt ráfordítani", mert „célszerűtlen alkalmazás esetén hasonlíthatatlanul több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz célszerű alkalmazás esetén". Ennyire rajong Tkacsovunk az irodalmi propagandáért általában. Különösen viszont, ha ilyen propagandát akarunk kifejteni, ha elvbarátokat akarunk toborozni, akkor nem segít a puszta szavalat, hanem érvelni kell, a dolgot tehát elméletileg, azaz végső fokon tudományosan kell kezelni. E pontról azt mondja Tkacsov úr az „Előre" szerkesztőjének:

„Az Ön filozófiai harca, az a merőben teátrális, tudományos propaganda, melynek az Ön újsága szenteli magát... a forradalmi párt érdekei szempontjából nemcsak haszontalan, hanem még káros is."

Láthatjuk, minél jobban vizsgáljuk Tkacsov úr nézeteit az irodalmi propagandáról, annál inkább megrekedünk, annál kevésbé tudjuk meg, hogy mit akar. Hát mit is akar tulajdonképpen? Hallgassuk meg tovább:

„Vajon tényleg nem érti meg Ön, hogy a forradalmár bármikor jogot formál és kell is jogot formálnia arra, hogy a népet felkelésre hívja fel; hogy abban különbözik a filiszterfilozófustól, hogy nem várja, amíg a történelmi események lefolyása jelzi a pillanatot, hanem maga választja

meg ezt a pillanatot; hogy tudja, a nép mindig készen áll a forradalomra" (10. old.) „... Aki nem hisz abban, hogy a forradalom lehetséges a jelenben, az nem hisz a népben, nem hisz a nép forradalomra való készségében" (11. old.) „... Ez az, amiért mi nem várhatunk, amiért mi azt állítjuk, hogy Oroszországban sürgős szükség van a forradalomra, és szükség van rá nevezetesen a *jelenben*; mi nem tűrünk semmi halogatást és semmi késlekedést. Most, vagy nagyon sokára, talán *soha*!" (16. old.) „... Minden nép, amely az önkénynek van kiszolgáltatva, és amelyet a kizsákmányolók kizsigerelnek ... minden ilyen nép (és ebben a helyzetben vannak az *összes* népek) társadalmi környezetének sajátos feltételeinél fogva – forradalmár; mindig meg *tudja*, mindig meg *akarja* csinálni a forradalmat; mindig készen áll a forradalomra" (17. old.) „... De mi nem tudunk és nem akarunk várni" (34. old.) „... Most nincs idő hosszadalmas intézkedésekre és örökös készülődésekre – mindenki szedje a cókmókját és sürgősen keljen útra. Hogy mi a teendő, ez a kérdés többé nem foglalkoztathat minket. Ez régóta eldőlt. Forradalmat kell csinálni. — Hogyan? Ki-ki úgy, ahogyan teheti és tudja" (39. old.).

Ez épp elég világosnak látszott számomra. Kértem tehát Karlchen Missnicket: Ha mármost egyáltalán nem lehetséges másként, ha a nép készen áll a forradalomra és te úgyszintén, ha ezért semmiképp nem akarsz és nem tudsz tovább várni és jogod sincs a várakozásra, ha jogot formálsz arra, hogy te válasszad meg a nekirohanás pillanatát, és ha végül arról van szó: most vagy soha! — akkor, legdrágább Karlchen, tedd, amit nem mulaszthatsz el, csináld meg a forradalmat még ma és verd szét az orosz államot ezer darabbá, különben a végén még nagyobb szerencsétlenséget művelsz!

És mit tesz Karlchen Missnick? Nekivág? Megsemmisíti-e az orosz államot? Felszabadítja-e az orosz népet, „ezt a szerencsétlen, vérző népet, amely töviskoronával a fején oda van szögezve a szolgaság keresztjére", felszabadítja-e ezt a népet, amelynek szenvedései miatt nem tud tovább várni?

Eszébe sem jut. Karlchen Missnick a sértett ártatlanság könnyeivel orcáján odaáll a német munkások elé és ezt mondja: Nézzétek, ez az elvetemült Engels milyen híremet költi: hogy én az azonnali nekirohanásról beszéltem; pedig korántsem erről van szó, hanem arról, hogy *irodalmi propagandát* csináljunk, s ez az Engels, aki maga sem csinál mást, csak irodalmi propagandát, nem átallja azt a látszatot kelteni, mintha nem értené meg „az irodalmi propaganda hasznát".

Várni! Irodalmi propagandát csinálni! De van-e hát jogunk várni, van-e jogunk időt pazarolni az irodalmi propagandára? Hiszen minden pillanat, minden óra, amellyel a forradalom elodázódik, ezer áldozatába kerül a népnek (14. old.)! Most nincs idő irodalmi propagandára, a forradalmat most kell megcsinálni, vagy talán soha – mi nem tűrünk semmi halogatást és semmi késlekedést. És akkor irodalmi propagandát csináljunk! Ó, Istenem, és ezt egy eleven ember mondhatja eleven embereknek, s ezt az embert Pjotr Tkacsovnak hívják!

Nem volt-e igazam, amikor ezeket a most oly hitványul letagadott nekirohanási hetvenkedéseket „gyerekesnek" neveztem? Olyannyira gyerekesnek, hogy azt kellene hinnünk, a szerző e tekintetben itt már minden lehetőt megtett. De nem, másutt még felülmúlta önmagát. Az „Előre" szerkesztője közöl egy passzust Tkacsov úrnak az orosz parasztokhoz intézett proklamációjából. Tkacsov úr ebben a következőképp írja le a véghezvitt szociális forradalom utáni állapotot:

„És akkor a muzsikocska dalolva, énekelve, vidám életet kezdene ... nem rézgarasokkal, nem, aranydukátokkal lenne tele a zsebe. Mindenféle marhája lenne és baromfija az udvarán, amennyit csak akar. Asztalán mindenféle hús lenne, hozzá ünnepi kalács, hozzá édes borok és reggeltől estelig nem szednék le az asztalt. És enne és inna, amennyi bendőjébe fér, de dolgozni csak annyit dolgozna, amennyire kedve tartja. És senki sem lenne, aki őt bármire is kényszeríteni merné: eredj, egyél! – eredj, feküdj a kemencére!"[479]

És ez az ember, aki képes volt elkövetni ezt a proklamációt, még nehéztel, amikor arra szorítkozom, hogy őt ritka éretlenségű gimnazistának nevezzem!

Továbbá a következőket mondja Tkacsov úr:

„Miért veti szemünkre a konspirációkat? Ha lemondanánk a konspiratív, titkos, földalatti tevékenységről, akkor egyáltalában minden forradalmi tevékenységről le kellene mondanunk. Ön azonban amiatt is ostoroz bennünket, hogy itt, az európai Nyugaton ... sem akarunk engedni konspiratív szokásainkból, és ezzel a nagy nemzetközi munkásmozgalmat ... zavarjuk."[478]

Először is nem igaz, hogy az orosz forradalmároknak nincs más eszközük, csak a puszta összeesküvés. Hiszen Tkacsov úr épp az imént hangsúlyozta a külföldről Oroszországba behatoló irodalmi propaganda fontos-

ságát! S belföldön sem zárulhat el soha teljesen a szóbeli propaganda útja még a nép körében sem, különösen a városokban, bármit is találna mondani erről Tkacsov úr a maga érdekében. A legjobb bizonyíték erre az, hogy Oroszországban a legutóbbi tömeges letartóztatásoknál nem a műveltek vagy a diákok, hanem a munkások voltak többségben.

Másodszor, vállalkozom arra, hogy a Holdba repülök még mielőtt Tkacsov úr Oroszországot felszabadítaná, ha kimutatja nekem, hogy politikai pályafutásom során valahol és valaha is úgy nyilatkoztam volna, hogy összeesküvések egyáltalában és minden körülmények között elvetendők. Vállalkozom arra, hogy egy emléket hozok neki a Holdról, mihelyt kimutatja nekem, hogy cikkeimben más összeesküvésekről van szó, mint arról, melyet az Alliance az Internacionálé ellen szőtt. Igen, ha az orosz bakunyinista urak csakugyan és komolyan az orosz kormányzat ellen konspirálnának! Ha ők, ahelyett, hogy az összeesküvőtársak ellen szőnének csaláson és hazugságon alapuló szédelgő-összeesküvéseket, mint Nyecsajev, aki Tkacsov szerint „jelenlegi ifjúságunk tipikus képviselője"[471]; ha ahelyett, hogy az európai munkásmozgalom ellen szőnének összeesküvéseket, mint a szerencsésen leleplezett és ezzel megsemmisített Alliance; ha ők, a „tett emberei" (gyejatyeli), miként hencegve nevezik magukat, végre egyszer olyan tettet vinnének véghez, amely bebizonyítaná, hogy valóban van szervezetük és valami mással is foglalkoznak, mint azzal, hogy próbálnak egy tucatnyi emberből kört képezni! Ehelyett kikürtölik az egész világnak: Konspirálunk, konspirálunk! éppúgy, mint az operai összeesküvők, akik négyszólamú kórusban üvöltik: Szépen, csendben, hogy semmit ne halljon![480] És az egész lódítás, szerteágazó összeesküvések hangoztatása csak takaróul szolgál, amely mögött semmi más nem rejlik, mint forradalmi tétlenség a kormányzatokkal szemben és becsvágyó klikkezések a forradalmi párton belül.

És éppen mert mi az „Összeesküvés az Internacionálé ellen" című írásunkban ezt az egész szédelgést kíméletlenül lelepleztük, ezért vannak ezek az urak annyira felháborodva. Eljárásunk „tapintatlan" volt. Amikor Bakunyin urat lelepleztük, akkor „forradalmi korszakunk egyik legnagyobb és legönfeláldozóbb képviselőjét próbáltuk bemocskolni", „szennyel boritani".[478] A szenny, mely ebből az alkalomból napvilágra került, a legutolsó parányig Bakunyin úr saját gyártmánya volt, és még korántsem a legrosszabbik. Az említett írás még mindig túlságosan tisztának ábrázolta őt. Mi *csak idéztük* a „Forradalmi katekizmus"[386] 18. §-át, amely előírja, milyen magatartást kell tanúsítani az orosz arisztokráciával és burzsoáziával szemben, hogyan kell „szennyes titkaikat kicsikarva, rabszolgáinkká tenni

őket olymódon, hogy vagyonuk stb. kimeríthetetlen kincs és értékes segítség legyen a különféle vállalkozásokban".* Eddig még nem mondtuk el, hogyan ültették át ezt a paragrafust a gyakorlatba. Ennek elbeszélése azonban igen hosszúra nyúlna, de a maga idején el fogjuk beszélni.

Kiderül tehát, hogy mindazok a szemrehányások, melyeket nekem Tkacsov úr tett — a sértett ártatlanságnak azzal az erényes ábrázatával, ami oly jól illik minden bakunyinistának —, olyan állításokon alapulnak, melyekről nemcsak tudta, hogy hamisak voltak, hanem még ő maga találta ki, füllentette és hazudozta is össze őket. S ezzel „Nyílt levelének" személyes részétől búcsút veszünk.

* *V. ö. 404. old. – Szerk.*

V

Az oroszországi társadalmi viszonyokról[481]

Ami a tárgyi részt illeti, Tkacsov úr elmondja a német munkásoknak, hogy én Oroszországról még csak „kevés ismerettel" sem rendelkezem,[482] hanem teljesen „tudatlan" vagyok, s ezért indíttatva érzi magát arra, hogy nekik a való tényállást és nevezetesen azokat az okokat kifejtse, amelyek következtében éppen most játszi könnyedséggel lehet szociális forradalmat csinálni Oroszországban, sokkal könnyebben, mint Nyugat-Európában.

„Nálunk nincs városi proletariátus, ez csakugyan igaz; de viszont burzsoáziánk sincs ... munkásainknak csupán a *politikai hatalommal* kell megküzdeniök — a *tőke hatalma* nálunk még csak csírájában van meg. És Ön, Uram, jól tudja, hogy a harc az előbbi ellen sokkal könnyebb, mint az utóbbi ellen."

Az az átalakulás, amelyre a modern szocializmus törekszik, röviden kifejezve: a proletariátus győzelme a burzsoázián és a társadalom újjászervezése minden osztálykülönbség megsemmisítésével. Ehhez nem csupán proletariátus kell, amely ezt az átalakulást véghezviszi, hanem burzsoázia is, amelynek kezében a társadalmi termelőerők annyira kifejlődtek, hogy az osztálykülönbségek végleges megsemmisítését lehetővé teszik. A vadak és félvadak között gyakran szintén nincs osztálykülönbség, és minden nép átment ilyen állapoton. Ezt az állapotot visszaállítani már csak azért sem juthat eszünkbe, mert abból, a társadalmi termelőerők fejlődése során, az osztálykülönbségek szükségszerűen létrejönnek. Csak a társadalmi termelőerők fejlettségének bizonyos, a mi korunk viszonyaihoz képest is nagyon magas fokán válik lehetségessé a termelés olyan növelése, hogy az osztálykülönbségek eltörlése igazi és maradandó haladás lehet anélkül, hogy veszteglést vagy éppen visszaesést idézne elő a társadalmi termelési módban. Ezt a fejlettségi fokot pedig a termelőerők csak a burzsoázia kezében

érték el. A burzsoázia azért ebből a szempontból is éppoly szükséges előfeltétele a szocialista forradalomnak, mint maga a proletariátus. Az az ember tehát, aki képes azt állítani, hogy ezt a forradalmat azért könnyebb végrehajtani valamely országban, mert *bár* ott nincs proletariátus, *de* burzsoázia sincs, ezzel csak azt bizonyítja, hogy a szocializmusnak még az ábécéjét sem tanulta meg.

Az orosz munkásoknak — és ezek a munkások, mint Tkacsov úr maga mondja, „földművesek, s mint ilyenek, nem proletárok, hanem *tulajdonosok*" — tehát könnyebb a dolguk, mert nem a tőke hatalmával, hanem „csupán a politikai hatalommal kell megküzdeniök", az orosz állammal. S ez az állam „csak a távolból tűnik hatalomnak . . . nincsenek gyökerei a nép gazdasági életében; nem valamelyik osztály érdekeit testesíti meg. . . . Önöknél az állam nem látszólagos hatalom. Mindkét lábával a tőkére támaszkodik; határozott gazdasági érdekeket testesít meg magában" (!!) „. . .Nálunk ez a dolog éppen fordítva áll — a mi társadalmi formánk az államnak köszönheti létét, az úgyszólván a levegőben lebegő államnak, amelynek semmi közössége nincs a fennálló társadalmi renddel, s amelynek gyökerei a múltban vannak, nem pedig a jelenben."

Ne akadjunk fenn azon a zavaros elképzelésen, mintha a gazdasági érdekeknek azért volna szükségük a maguk teremtette államra, hogy *testet* öltsenek, vagy azon a merész állításon, hogy az orosz társadalmi forma (amelyhez persze a parasztok földközösségi tulajdona is hozzátartozik) létét az államnak köszönheti, vagy azon az ellentmondáson, hogy ugyanennek az államnak „semmi közössége nincs" a fennálló társadalmi renddel, amely pedig állítólag legsajátabb teremtménye. Vegyük inkább rögtön szemügyre ezt a „levegőben lebegő államot", amely nem képviseli egyetlen egy osztály érdekeit sem.

Európai Oroszországban a parasztok birtokában van 105 millió gyeszjatyina föld, a nemesekében (itt röviden így nevezem a nagybirtokosokat) 100 millió gyeszjatyina, ennek mintegy a fele 15 000 nemesre esik, akiknek így fejenként átlag 3300 gyeszjatyina földjük van. A paraszti föld tehát csak alig nagyobb, mint a nemesi föld. A nemeseknek, mint látható, a legcsekélyebb érdeke sem fűződik az orosz állam fennállásához, amely megvédelmezi a fél országra kiterjedő birtokukat. Továbbá: a parasztok a maguk feléért évi 195 millió rubel földadót fizetnek, a nemesek — 13 milliót! A nemesek birtokai átlagban kétszerte termékenyebbek, mint a parasztokéi, mert a robot megváltásával kapcsolatos viták során az állam nemcsak a legtöbb, hanem a legjobb földet is elvette a parasztoktól s a nemességnek ítélte oda, a parasztok viszont ezért a legrosszabb földért a

legjobb föld árát voltak kénytelenek fizetni a nemességnek.* S az orosz nemességnek nem fűződik semmi érdeke az orosz állam fennállásához!

A parasztok zömét a megváltás fölöttébb nyomorúságos, teljesen tarthatatlan helyzetbe juttatta. Nemcsak hogy elvették tőlük földjük legnagyobb és legjobb részét, úgyhogy a birodalom termékeny vidékein a paraszti föld — az orosz földművelési viszonyokat tekintve — túl kicsi ahhoz, hogy abból megélhessenek. Nemcsak hogy ezért a földért túl magas árat számítottak fel nekik, amelyet az állam előlegezett, s amelyet most kamatostul fokozatosan törleszteniök kell az államnak. Nemcsak hogy a földadónak majdnem az egész terhét rájuk hárították, míg a nemesség majdnem teljesen mentes az adó alól — úgyhogy egyedül a földadó felemészti, sőt túlhaladja a paraszti föld földjáradékának egész értékét, és minden további fizetés, amelyet a parasztnak le kell rónia, s amelyről mindjárt beszélünk, egyenes levonás jövedelmének abból a részéből, amely a munkabért képviseli. Nem, ez még nem minden. A földadóhoz, az állami előleg kamatjához és törlesztéséhez a helyi közigazgatás újonnan történt bevezetése óta még a kormányzósági és kerületi adók is járulnak. Ennek a „reformnak" a legjellegzetesebb következménye a parasztok újabb adómegterhelése volt. Az állam egészében megtartotta bevételeit, a kiadások nagy részét azonban áthárította a kormányzóságokra és kerületekre, amelyek ezért új adókat vetettek ki; Oroszországban pedig szabály, hogy a felsőbb rendek majdnem teljesen mentesek az adó alól, s a paraszt fizet csaknem mindent.

Az ilyen helyzet szinte egyenest az uzsorások számára teremtődött, s mivel az oroszoknak csaknem példa nélkül álló tehetségük van az alacsonyabb fokú kereskedelemre, kedvező üzleti helyzetek kiaknázására és az ettől elválaszthatatlan csalásra — hiszen már I. Péter megmondta, hogy egy orosz kifog három zsidón —, így az uzsorásért soha nem kell a szomszédba menni. Mikor közeledik az adók esedékességének ideje, megjelenik az uzsorás, a kulák — gyakran ugyanabból a községből való gazdag paraszt — és felajánlja készpénzét. A parasztnak mindenképpen szüksége van a pénzre és kénytelen az uzsorás feltételeit zúgolódás nélkül elfogadni. Ezzel csak még jobban belekerül a kutyaszorítóba, egyre több készpénzre van szüksége. Aratáskor jön a gabonakereskedő; a parasztot pénzszüksége arra kényszeríti, hogy elkótyavetyélje a maga és családja élelmezésére szükséges gabonának egy részét. A gabonakereskedő álhíreket terjeszt az árak lenyomására, alacsony

* Lengyelország kivételével, ahol is a kormány a vele szembenálló nemességet tönkretenni, a parasztokat viszont megnyerni akarta. (*Megjegyzés a „Volksstaat"-ban; az 1875-ös és az 1894-es kiadásban nem szerepel.*) — *Szerk.*

árat fizet, s gyakran részben ezt is mindenféle túl drágán számított árucikkekben fizeti; hiszen a truck-rendszer[483] is igen fejlett Oroszországban. Oroszország nagy gabonakivitele, mint látható, egyenesen a parasztnépesség éhezésén alapul. — A parasztok kizsákmányolásának egy másik fajtája az, hogy egy spekuláns uradalmi földet bérel a kormánytól több évre, s addig, amíg ez a föld trágyázás nélkül jó termést hoz, maga művelteti meg; akkor azután parcellákra osztja és a kiszipolyozott földet magas járadékért bérbe adja a földszűkében szenvedő szomszédos parasztoknak. Ahogy föntebb az angol truck-rendszer, itt hajszálra az ír middleman* áll előttünk. Szóval nincs ország, ahol — a polgári társadalom minden ősi kezdetlegessége mellett — a tőkés élősdiség annyira fejlett, ahol annyira átszőtte és behálózta az egész országot, a nép egész tömegét, mint éppen Oroszországban. És mindezeket a parasztszipolyozókat semmilyen érdek sem fűzné az orosz állam fennállásához, amelynek törvényei és törvényszékei védik az ő ügyes és profithozó mesterkedéseiket?

Pétervár, Moszkva, Ogyessza nagyburzsoáziája, amely az utóbbi tíz évben, főleg a vasutak révén, hallatlan gyorsasággal kifejlődött, s a csalárd spekuláció közelmúlt éveiben a csődhullámból szintén vidoran kivette részét, a gabona-, kender-, len- és faggyúexportőrök, akiknek egész üzlete a parasztok nyomorúságára épül, az egész orosz nagyipar, amely csupán az államtól számára engedélyezett védővám segítségével tartja fenn magát — a népességnek mindezek a jelentős és gyorsan növekvő elemei egyáltalán nem volnának érdekeltek az orosz állam fennállásában? Nem is beszélve a hivatalnokok megszámlálhatatlan seregéről, amely elárasztja és kifosztja Oroszországot és ott valóságos osztályt alkot. És ha Tkacsov úr most arról biztosít bennünket, hogy az orosz államnak „nincsenek gyökerei a nép gazdasági életében, nem valamelyik osztály érdekeit testesíti meg", a „levegőben lebeg", akkor úgy tűnik nekünk, mintha nem az orosz állam lebegne a levegőben, hanem inkább Tkacsov úr.

Hogy az orosz parasztok helyzete a jobbágyfelszabadítás óta elviselhetetlen lett, hogy ez a helyzet hosszabb ideig nem tartható fenn, s hogy már emiatt is forradalom közeleg Oroszországban, az kétségtelen. Kérdés csak, az, mi lehet, mi lesz e forradalom eredménye? Tkacsov úr azt mondja, hogy a forradalom szociális lesz. Ez merő szószaporítás. Minden igazi forradalom szociális, mert új osztályt emel uralomra és lehetővé teszi számára, hogy a társadalmat a saját képmására formálja át. De Tkacsov úr azt akarja mon-

* — közvetítő (nagybérlő, aki kis parcellákban újból bérbe adja bérelt földjét) — *Szerk.*

dani, hogy ez a forradalom szocialista lesz, hogy azt a társadalmi formát, amelyre a nyugat-európai szocializmus törekszik, fogja megvalósítani Oroszországban, még mielőtt mi Nyugaton elérkezünk ehhez — éspedig olyan társadalmi állapotok mellett, amelyekben mind a proletariátus, mind a burzsoázia még csak szórványosan és alacsony fejlettségi fokon fordul elő. S ez szerinte lehetséges, mert az oroszok a szocializmusnak úgyszólván kiválasztott népe és artyellal és földközösségi tulajdonnal rendelkezik.

Az artyel, amelyet Tkacsov úr csak mellékesen említ, amelyre azonban itt kitérünk, mert már Herzen idejében is titokzatos szerepet játszott nem egy orosznál, az artyel a szövetkezésnek Oroszországban igen elterjedt fajtája, a szabad kooperáció legegyszerűbb formája, amint az vadásznépeknél vadászaton szokásos. A szó és tartalma nem szláv, hanem tatár eredetű. Mindkettő megtalálható egyrészt a kirgizeknél, jakutoknál stb., másrészt a lappoknál, szamojédoknál és más finn népeknél.* Ezért fejlődött ki az artyel eredetileg Oroszország északi és keleti részén, ott, ahol az oroszok a finnekkel és tatárokkal érintkeztek, nem pedig délnyugaton. A zord éghajlat különféle ipari tevékenységet tesz szükségessé, s a városi fejlődés és tőke hiányát a lehetőségekhez képest a kooperáció e formájával pótolják. — Az artyel egyik legjellegzetesebb vonása — a tagok kölcsönös felelősségvállalása egymásért kívülállókkal szemben — eredetileg vérrokonsági köteléken alapul, mint a régi németeknél a „Gewere", a vérbosszú stb. — Egyébként Oroszországban az artyel szót nemcsak mindenféle közösségi tevékenységre, hanem közösségi intézményekre is használják. Még a *tőzsde* is artyel.** — A munkásartyelokban mindig egy vezetőt (sztaroszta, legidősebb) választanak, aki a pénztáros, könyvelő stb., ha szükséges, az üzletvezető teendőit végzi és külön fizetést kap. Ilyen artyelok létesülnek:

1. átmeneti vállalkozásokra, amelyeknek befejezése után feloszlanak;
2. egyazon foglalkozás tagjai, pl. teherhordók stb. részére;
3. sajátosan ipari, folyamatos vállalkozásokra.

Az artyelt szerződéssel alakítják meg, amelyet minden tag aláír. Ha mármost ezek a tagok nem tudják összehozni a szükséges tőkét, ami nagyon gyakran megesik, pl. sajtüzemeknél és halásztársaságoknál (hálókra, csónakokra stb.), az artyel az uzsorás karmaiba kerül, aki magas kamatért előlegezi a hiányzó összeget s ettől kezdve a munka hozadékának legnagyobb részét bezsebeli. De még gyalázatosabban kizsákmányolják azokat az artyelokat,

* Az artyelről lásd többek közt: „Szbornyik matyerialov ob artyeljah v Rossziji" (Anyaggyűjtemény az oroszországi artyelokról), Szentpétervár 1873. I. rész. — *Engels jegyzete.*

** *Az 1894-es kiadásban ez utóbbi mondat hiányzik. — Szerk.*

amelyek egészükben egy vállalkozó szolgálatába szegődnek bérmunkás személyzetként. Maguk irányítják ipari tevékenységüket, és ezzel megtakarítják a tőkésnek a felügyelet költségeit. A tőkés kunyhókat ad bérbe a tagoknak lakásul, élelmet előlegez nekik, amivel kapcsolatban megint a leggyalázatosabb truck-rendszer alakul ki. Ez a helyzet áll fenn Arhangelszk kormányzóság favágóinál és kátrányégetőinél, számos foglalkozásnál Szibériában stb. (v. ö. Flerovszkij: „Polozsenyije rabocsevo klassza v Rossziji" (A munkásosztály helyzete Oroszországban), Pétervár 1869.)[376]. Itt tehát az artyel arra szolgál, hogy a tőkésnek a bérmunkások kizsákmányolását lényegesen *megkönnyítse*. Másrészt vannak olyan artyelok is, amelyek viszont maguk is foglalkoztatnak bérmunkásokat, akik *nem* tagjai a szövetkezetnek.

Láthatjuk, hogy az artyel spontán módon létrejött és ezért még igen fejletlen kooperatív szövetkezet, s mint ilyen semmiképpen sem csakis orosz vagy akár szláv jelenség. Ilyen szövetkezetek mindenütt alakulnak, ahol erre szükség mutatkozik. Így Svájcban tehenészeknél, Angliában halászok között, s itt méghozzá igen különfélék. A sziléziai (német, nem lengyel) földmunkások, akik a negyvenes években jó néhány német vasútvonalat építettek, szabályszerű artyelokba voltak szervezve. E formának nagyobb elterjedtsége Oroszországban mindenesetre azt bizonyítja, hogy az orosz népben erős szövetkezeti hajlam él, de még korántsem bizonyítja, hogy ennek a hajlamnak a segítségével ez a nép minden további nélkül át tud ugrani az artyelből a szocialista társadalmi rendbe. Ehhez mindenekelőtt az kell, hogy az artyel maga fejlődőképes legyen, levesse azt a spontán alakját, amelyben, mint láttuk, inkább a tőkének, semmint a munkásoknak hasznos és *legalább* a nyugat-európai kooperatív szövetkezetek szintjére emelkedjék. De ha ezúttal hihetünk Tkacsov úrnak (ami az előzmények után mindenesetre fölöttébb kockázatos), a helyzet egyáltalán nem így áll. Ellenkezőleg, az álláspontjára igen jellemző büszkeséggel Tkacsov arról biztosít bennünket, hogy „ami a rövid idő óta Oroszországba mesterségesen átplántált német" (!) „minta szerinti kooperatív és hitelszövetkezeteket illeti, ezek munkásaink többségénél teljes közönyre találtak és csaknem mindenütt kudarcba fulladtak". A modern kooperatív szövetkezet legalább bebizonyította, hogy saját számlára előnyösen tud nagyipart folytatni (a lancashire-i fonodák és szövőüzemek). Az artyel eddig nemcsak hogy képtelen erre, hanem ellenkezőleg — a nagyipar szükségszerűen tönkreteszi, ha nem fejlődik tovább.

Az orosz parasztok földközösségi tulajdonát 1845-ben fedezte fel Haxthausen porosz kormánytanácsos és úgy kürtölte világgá, mint valami egészen csodálatos dolgot, holott Haxthausen a maga vesztfáliai honában még

éppen elég maradványát találhatta volna meg ennek a földközösségi tulajdonnak, amelyet mint állami tisztviselőnek még kötelessége is volt pontosan ismerni. Herzen, aki maga orosz földbirtokos volt, csak Haxthausentól tudta meg, hogy parasztjai közösen birtokolják a földet, s ezt arra használta fel, hogy az orosz parasztokat a szocializmus igazi hordozóinak, született kommunistáknak tüntesse fel a vénülő, rothadt Nyugat-Európa munkásaival szemben, akiknek a szocializmust még mesterségesen kell magukra kényszeríteniök. Herzenről ez a felismerés Bakunyinra szállt, Bakunyinról pedig Tkacsov úrra. Hallgassuk meg őt:

„A mi népünk ... nagy többségében ... át van itatva a közösségi tulajdon elveivel. Ez a nép, ha szabad így kifejeznem, ösztönösen, hagyományosan kommunista. A kollektív tulajdon eszméje oly mélyen belegyökerezett az orosz nép egész világszemléletébe" (mindjárt látni fogjuk, milyen tág az orosz paraszt világa), „hogy most, amikor a kormány kezdi megérteni, hogy ez az eszme nem fér össze egy »jól berendezett« társadalom elveivel, és ezeknek az elveknek nevében az egyéni tulajdon eszméjét akarja beleverni a nép tudatába és életébe, ezt a szándékát csak a szuronyok és a kancsuka segítségével tudja elérni. Ebből világos, hogy népünk, tudatlansága ellenére, sokkal közelebb áll a szocializmushoz, mint Nyugat-Európa népei, noha ezek műveltebbek."

A valóságban a földközösségi földtulajdon olyan intézmény, amely fejlődésük alacsony fokán az összes indogermán népeknél megtalálható Indiától Írországig, sőt még az indiai befolyás alatt fejlődő malájoknál is, pl. Jávában. Még 1608-ban is Írország újonnan meghódított északi részén a föld jog szerint fennálló közösségi tulajdona ürügyül szolgált az angoloknak arra, hogy a földet gazdátlannak nyilvánítsák és mint ilyet a Korona javára elkobozzák. Indiában mindmáig egész sora van meg a közösségi tulajdon formáinak. Németországban általános volt; az itt-ott még előforduló földközösségi földek ennek a maradványai, és különösen a hegyvidéken még gyakran találjuk meg kétségtelen nyomait, a földközösségi föld időnkénti felosztását stb. Pontosabb bizonyítékok és részletek az ónémet közösségi tulajdonról *Maurer* különböző írásaiban olvashatók, amelyek ebben a vonatkozásban klasszikusak. Nyugat-Európában, ideértve Lengyelországot és Kis-Oroszországot is, ez a közösségi tulajdon a társadalmi fejlődés bizonyos fokán a mezőgazdasági termelés béklyójává, kerékkötőjévé vált, s egyre inkább kiküszöbölték. Nagy-Oroszországban (azaz a tulajdonképpeni Oroszországban) viszont máig fennmaradt és már ezzel is bizonyítja, hogy a mezőgazdasági termelés és az ennek megfelelő falusi társadalmi állapotok itt még

igen fejletlenek, amint ez valóban így is van. Az orosz paraszt csak községében tesz-vesz; az egész kívülálló világ csak annyiban létezik számára, amennyiben kihat erre az ő községére. Annyira ez a helyzet, hogy oroszul ugyanaz a szó — „mir" — egyrészt azt jelenti „a világ", másrészt pedig azt, hogy „parasztközség". „Vesz mir" — „az egész világ" — a parasztok számára a község tagjainak gyülekezetét jelenti. Ha tehát Tkacsov úr az orosz paraszt „*világ*nézetéről" beszél, nyilván helytelenül fordította le az orosz „mir"-t. Az egyes községeknek ilyen teljes elszigeteltsége egymástól, amely az egész országban bár egyforma, de korántsem közös érdekeket hoz létre, a tősgyökeres alapzata a *keleti zsarnokságnak*; és ez a társadalomforma, Indiától Oroszországig, ahol túlsúlyban volt, mindig kitermelte ezt a zsarnokságot, mindig kiegészítését találta meg benne. Sem az orosz állam általában, hanem még sajátlagos formája, a cári zsarnokság sem lebeg a levegőben, sőt, szükségszerű és logikus terméke az orosz társadalmi viszonyoknak, amelyekkel Tkacsov úr szerint „semmi közössége nincs"! — Oroszország *polgári* irányban végbemenő továbbfejlődése a földközösségi tulajdont itt is egyre inkább megsemmisítené, anélkül, hogy az orosz kormánynak „szuronyokkal és kancsukával" közbe kellene lépnie. Annál is inkább, mert a közösségi földet Oroszországban a parasztok nem közösen művelik, hogy csak a terméket osszák fel, mint ez India egyes vidékein még szokásos; ellenkezőleg, a földet időről időre felosztják az egyes családfők között és mindenki a maga számára műveli meg a részét. Ezért a község tagjai közt jólét tekintetében igen nagy különbségek lehetségesek, s valóban vannak is. Csaknem mindenütt akad köztük néhány gazdag paraszt — itt-ott milliomosok —, akik az uzsorás szerepét töltik be és a parasztok zömét kiszipolyozzák. Senki sem tudja ezt jobban, mint Tkacsov úr. Miközben a német munkásoknak bebeszéli, hogy az orosz parasztokból, ezekből az ösztönös, hagyományos kommunistákból csak kancsukával és szuronnyal lehet kiverni a „kollektív tulajdon eszméjét", orosz brosúrájában, 15. old., elmondja, hogy a „parasztok között kialakult az *uzsorásoknak* (kulákoknak), paraszti és nemesi földek *felvásárlóinak és bérlőinek* osztálya — egy parasztarisztokrácia".[471]

Ezek éppen a vérszopók azon fajtái, akiket föntebb közelebbről vázoltunk.

Ami a legsúlyosabb csapást mérte a földközösségi tulajdonra, az ismét a robot megváltása volt. A föld legnagyobb és legjobb részét a nemesnek juttatták; a parasztoknak alig maradt annyi, sőt gyakran annyi sem, amennyi a megélhetéshez elég. Emellett az erdőket a nemeseknek ítélték oda; a fát tüzeléshez, építkezéshez és feldolgozásra a paraszt azelőtt szabadon hozhatta onnan, most vásárolnia kell. Így most a parasztnak nincs egyebe, mint a háza és a puszta földje, a megműveléséhez szükséges eszközök nélkül, s

átlagban a földje nem elég ahhoz, hogy őt és családját egyik terméstől a másikig eltartsa. Ilyen viszonyok között, s az adó és az uzsora nyomása alatt, a közösségi földtulajdon nem jótét többé, hanem béklyóvá válik. A parasztok gyakran megszöknek, családostul vagy anélkül, otthagyják földjüket, hogy mint vándormunkások keressék kenyerüket.*

Láthatjuk, hogy az oroszországi földközösségi tulajdon rég túljutott már virágkorán és minden jel szerint felbomlása felé halad. Mégis tagadhatatlanul fennáll a lehetősége annak, hogy ezt a társadalomformát egy magasabbra vezessék át, ha fennmarad addig, amíg a körülmények erre megérnek, és ha fejlődőképesnek bizonyul olymódon, hogy a parasztok a földet többé nem külön-külön, hanem közösen művelik meg;** így lehetséges ebbe a magasabb formába átvinni anélkül, hogy az orosz parasztoknak a közbenső fokon, a polgári parcellatulajdon fokán keresztül kellene menniök. Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha még a földközösségi tulajdon teljes széthullása előtt győztes proletárforradalom megy végbe Nyugat-Európában és az orosz paraszt számára megteremti a magasabb formába való átvezetésnek az előfeltételeit, nevezetesen az anyagi előfeltételeket, amelyekre szüksége van már csak ahhoz is, hogy az ezzel szükségszerűen egybekötött átalakítást egész földművelési rendszerében végrehajthassa. Merő lódítás tehát, amikor Tkacsov úr azt mondja, hogy az orosz parasztok, noha „tulajdonosok", a „szocializmushoz közelebb" állnak, mint Nyugat-Európa tulajdonnal nem rendelkező munkásai. Épp ellenkezőleg. Ha valami is megmentheti még az orosz földközösségi tulajdont és alkalmat nyújthat neki, hogy új, valóban életképes formává alakuljon át, akkor ez a nyugat-európai proletárforradalom.

Ugyanezzel a könnyedséggel, mint a gazdasági forradalmat, intézi el Tkacsov úr a politikai forradalmat is. Az orosz nép, meséli, „szüntelenül tiltakozik" a rabszolgaság ellen, „vallásos szekták ... adómegtagadás ... haramiabandák" (a német munkások gratulálnak majd maguknak, hogy eszerint Sintérjankó*** a német szociáldemokrácia atyja) „... gyújtogatások

* A parasztok helyzetéről v. ö. többek között a mezőgazdasági termelés kormánybizottságának hivatalos jelentését (1873), továbbá Szkalgyin: „V zaholusztye i v sztolice" (Az isten háta mögött és a fővárosban), Pétervár 1870; az utóbbi írás szerzője liberális konzervatív. — *Engels jegyzete.*

** Lengyelországban, különösen Grodno kormányzóságban, ahol a nemesség az 1863-as felkelés következtében nagyrészt tönkrement, a parasztok most gyakorta vásárolnak vagy bérbe vesznek nemesi birtokokat és azokat felosztatlanul, *közös számlára* művelik meg. S ezeknek a parasztoknak már évszázadok óta nincs földközösségi tulajdonuk, s ezek nem nagyoroszok, hanem lengyelek, litvánok és fehéroroszok. — *Engels jegyzete.*

*** Johann Bückler. — *Szerk.*

... felkelések formájában ... és ezért az orosz népet ösztönös forradalmárnak nevezhetjük". S így Tkacsov meg van győződve arról, hogy „csupán a felgyülemlett elkeseredés és elégedetlenség érzését, amely ... állandóan forr népünk keblében, kell több helyen egyszerre felébreszteni". Akkor „a forradalmi erők egyesülése *már önmagától* létrejön, és a harc ... okvetlenül a nép ügyének javára dől el. A gyakorlati szükségesség, az önfenntartás ösztöne" akkor teljesen önmagától megteremti a „tiltakozó községek közötti szilárd és elszakíthatatlan szövetséget".

Könnyebben és kellemesebben igazán nem lehet forradalmat elképzelni. Három-négy helyen egyszerre nekivágnak és az „ösztönös forradalmár", „a gyakorlati szükségesség", az „önfenntartás ösztöne" minden mást „már önmagától" elvégez. Merőben érthetetlen, hogy ha ez ilyen könnyű, miért nem csinálták meg már régen a forradalmat, miért nem szabadították fel a népet és változtatták Oroszországot szocialista mintaországgá.

A valóságban a helyzet egészen más. Az orosz nép, ez az ösztönös forradalmár véghezvitt ugyan számtalan elszigetelt parasztfelkelést a *nemesség* és egyes hivatalnokok ellen, de a *cár ellen soha*, kivéve mikor *egy álcár* állt az élére és követelte a trónt. Az utolsó nagy parasztfelkelés II. Katalin alatt csak úgy vált lehetővé, hogy Jemeljan Pugacsov a cárnő férjének, III. Péternek adta ki magát, azzal a híreszteléssel, hogy felesége nem gyilkolta meg, hanem csak detronizálta és börtönbe dugta, most azonban megszökött. A cár viszont földi isten a paraszt számára: Bog viszok, car daljok – Isten magasan, a cár meg messze van, így kiált a bajban. Kétségtelen, hogy a parasztnépesség zöme, főleg a robot megváltása óta, olyan helyzetbe került, amely egyre inkább rákényszeríti a kormány és a cár elleni harcra is; de az „ösztönös forradalmárról" szóló mesét próbálja Tkacsov úr másutt elsütni.

És aztán, még *ha* az orosz parasztok zöme valóban olyan ösztönös forradalmár volna is, még *ha* elképzeljük is, hogy forradalmakat lehet megrendelésre csinálni, ahogyan egy vég virágos kartont vagy egy teáskannát csinálnak – még akkor is, kérdem, megengedhető-e, hogy valaki, aki már elmúlt tizenkét éves, ilyen gyermetegnél is gyermetegebb módon képzelje el egy forradalom menetét, mint ahogy itt történik? És most gondoljuk még meg, hogy ezt az után írták, miután e bakunyinista recept szerint készült első forradalom – az 1873-as spanyol forradalom – oly fényes kudarcba fulladt. Ott is több helyen egyszerre vágtak neki. Ott is arra számítottak, hogy a gyakorlati szükségesség, az önfenntartási ösztön már önmagától szilárd és elszakíthatatlan szövetséget hoz létre a tiltakozó községek között. És mi történt? Minden község, minden város csak magát védte, kölcsönös támogatásról szó sem volt, s Pavía két hét alatt mindössze 3000 emberrel

leigázta egyik várost a másik után és véget vetett az egész anarchista dicsőségnek (v. ö. „A bakunyinisták munkában" című írásomat*, amelyben ezt részletesen tárgyalom).

Kétségtelen, hogy Oroszország forradalom előestéjén áll. Pénzügyei végsőkig ziláltak. Az adóprés felmondta a szolgálatot, a régi államadósságok kamatait új kölcsönökből fizetik, és minden új kölcsön egyre nagyobb nehézségekbe ütközik; már csak vasútépítés ürügyén lehet pénzt előteremteni! A közigazgatás ősidők óta velejéig korrupt; a hivatalnokok nem annyira a fizetésükből, mint inkább lopásból, megvesztegetésből és zsarolásból élnek. Az egész mezőgazdasági termelést — s Oroszországban kimagaslóan ez a leglényegesebb — az 1861-es megváltás tökéletesen szétzilálta; a nagybirtoknak nincs elegendő munkaereje, a parasztoknak nincs elegendő földjük, nyomják őket az adók, kiszipolyozzák az uzsorások; a mezőgazdasági termelés évről évre csökken. Az egészet nagy fáradsággal és külsőlegesen tartja össze egy olyan keleti zsarnokság, melynek önkényéről nekünk Nyugaton még elképzelésünk sem lehet; olyan zsarnokság, amely nemcsak hogy napról napra kiáltó ellentmondásba kerül a felvilágosult osztályok s nevezetesen a gyorsan növekvő fővárosi burzsoázia nézeteivel, hanem amely jelenlegi hordozójának uralma alatt önmagával is meghasonlott, amely ma engedményt tesz a liberalizmusnak, hogy holnap megrettenve ismét visszavonja, s ezzel maga rendíti meg egyre inkább minden hitelét. Emellett a nemzetnek a fővárosban összpontosult felvilágosultabb rétegei között erősbödik az a felismerés, hogy a jelenlegi helyzet tarthatatlan, hogy az átalakulás küszöbön áll, s az az illúzió, hogy ezt az átalakulást nyugodt alkotmányos mederbe terelhetik. Itt együtt van a forradalom minden feltétele, olyan forradalomé, amelyet a főváros felsőbb osztályainak, talán éppen magának a kormánynak kell elindítania, a parasztoknak kell folytatniok és gyorsan túlhajtaniok első, alkotmányos szakaszán; olyan forradalomé, mely már csak azért is fölöttébb fontos lesz egész Európa számára, mert az összeurópai reakció utolsó, eddig sértetlen tartalékát egy csapásra megsemmisíti. Ez a forradalom biztosan közeledik. Csak két esemény késleltetheti hosszabb ideig: egy sikeres háború Törökország vagy Ausztria ellen, amihez pénz és biztos szövetségesek kellenek, vagy pedig — egy elhamarkodott felkelési kísérlet, amely a birtokos osztályokat ismét a kormány karjaiba kergeti.

F. Engels

* *V. ö. 450–466. old. — Szerk.*

Karl Marx

Utószó
[a „Leleplezések a kölni kommunista-perről" 1875-ös kiadásához[484]]

A „Leleplezések a kölni kommunista-perről", melynek újbóli közzétételét a „Volksstaat" időszerűnek tartotta, eredetileg Bostonban (Massachusetts) és Bázelban jelent meg. Utóbbi kiadás példányainak legnagyobb részét a német határon elkobozták. Az írás néhány héttel a per lezárása után látott napvilágot. Akkor mindenekelőtt arról volt szó, hogy ne veszítsünk időt, és emiatt néhány tévedést a részletekben nem tudtunk elkerülni. Így pl. a kölni esküdtek neveinek közlésében. Így állítólag nem M. Hess, hanem egy bizonyos Levy tekintendő a „Vörös Katekizmus" szerzőjének.[485] Így W. Hirsch az „Önvallomásai"-ban[486] azt állítja, hogy Chervalnak a párizsi börtönből való szökését Greif, a francia rendőrség és Cherval maga agyalta ki, azért, hogy ez utóbbit a bírósági tárgyalások idején Londonban spicliként felhasználhassák. Ez valószínű is, minthogy Crämer (ez Cherval valódi neve) a Poroszországban elkövetett váltóhamisítás és az ebből eredő kiadatási veszély folytán ezen a lehetőségen kapva kapott. Én az esetet Chervalnak egy barátom előtt tett „önvallomásai" alapján írtam le. Hirsch nyilatkozata még rikítóbb fényt vet Stieber hamis esküjére, a londoni és párizsi porosz követség fondorlataira, Hinckeldey szemérmetlen beavatkozásaira.

Amikor a „Volksstaat" megkezdte hasábjain a röpirat közlését, egy pillanatig ingadoztam, nem lenne-e illő a VI. fejezetet (A Willich—Schapper-frakció) kihagyni. Alaposabb megfontolás után azonban a szöveg bármilyen megcsonkítása történelmi dokumentum meghamisításának tűnt.

Egy forradalom erőszakos leverése a szereplők, kivált a hazai színtérről száműzetésbe vetett szereplők fejében olyan megrázkódtatást hagy hátra, amely még kitűnő embereket is hosszabb vagy rövidebb időre úgyszólván beszámíthatatlanná tesz. Nem tudnak a történelem menetébe beletörődni, nem akarják belátni, hogy a mozgalom formája megváltozott. Ebből adódik

aztán az összeesküvősdi, a forradalmasdi, mely egyaránt kompromittálja őket magukat, valamint az ügyet, amelynek szolgálatában állnak; innen erednek Schapper és Willich balfogásai is. Willich megmutatta az észak-amerikai polgárháborúban, hogy több mint fantaszta, és Schapper, aki egész életében a munkásmozgalom előharcosa volt, pillanatnyi eltévelyedését a kölni per befejezése után csakhamar felismerte és beismerte. Sok évvel később, halálos ágyán, egy nappal halála előtt, még maró gúnnyal beszélt nekem az „emigrációs kergeség" egykori idejéről. — Másrészt azok a körülmények, amelyek között a „Leleplezések" íródtak, megmagyarázzák a közös ellenség önkéntelen szekértolói ellen intézett támadás keserűségét. A válság pillanataiban a fejetlenség pártellenes bűntetté lesz, mely nyilvános bűnhődést követel.

„A politikai rendőrség egész exisztenciája függ ennek a pernek a kimenetelétől!" Ezekkel a szavakkal, melyeket Hinckeldey a kölni bírósági tárgyalások alatt írt a londoni követségnek (lásd „Vogt úr" című írásomat, 27. old.[487]), elárulta a kommunista-per titkát. „A politikai rendőrség egész exisztenciája" — ez nemcsak az e szakkörben közvetlenül foglalkoztatott személyzet létét és tevékenységét jelenti. Jelenti azt is, hogy az egész kormánygépezet — beleértve a bíróságokat (lásd a porosz bírósági tisztviselők 1851 május 7-i fegyelmi törvényét[488]) és a sajtót (lásd csúszó-mászó-alap[321]) — ennek az intézménynek alá van rendelve, mint ahogyan Velencében az egész államiság az állami inkvizíciónak volt alárendelve. A poroszországi forradalmi vihar alatt megbénult politikai rendőrség átalakítást igényelt, melyhez a követendő minta a második francia császárság volt és maradt.

Az 1848-as forradalom bukása után a német munkásmozgalom már csak elméleti, és ráadásul szűk körökbe szorított propaganda formájában létezett, melynek gyakorlati veszélytelenségében a porosz kormány egy pillanatra sem kételkedett. A kormány a kommunista-hajszákat csupán a liberális burzsoázia elleni reakciós keresztes hadjárat bevezetéséül szánta, a burzsoázia pedig a munkásképviselők elítélésével és Hinckeldey—Stieber felmentésével maga acélozta e reakció fő fegyverét, a politikai rendőrséget. Így érdemelte ki Stieber a kölni esküdtek előtt lovagi sarkantyúit. Akkor Stieber egy alárendelt rendőrségi egyén neve volt, aki vad hajszát folytatott fizetés- és pozícióemelkedésért; ma Stieber a politikai rendőrségnek az új szent porosz-német birodalomban gyakorolt korlátlan uralmát jelenti. Így tulajdonképpen jogi személlyé változott abban a képletes értelemben, amelyben pl. a Reichstag jogi lény. És ez alkalommal a politikai rendőrség nem a munkásra üt, hogy a burzsoát találja. Fordítva. Éppen a német liberális burzsoázia diktátorának minőségében véli Bismarck elég erősnek ma-

gát ahhoz, hogy a munkáspártot a világból kiirthassa [ausstiebern]. Stieber nagyságának növekedésén lemérheti tehát a német proletariátus a mozgalom haladását, melyet ő maga a kölni kommunista-per óta megtett.

A pápa csalhatatlansága gyerekjáték a politikai rendőrség csalhatatlanságához képest. Miután ez a rendőrség Poroszországban hosszú évtizedeken át forrófejű ifjakat tett hűvösre a német egység, német birodalom, német császárság iránti rajongásuk miatt, manapság még tarfejű véneket is lecsuk, akik nem hajlandók ezen isteni adományok iránt rajongani. Ma éppoly hiába vesződik a *birodalom ellenségeinek* kiirtásával, mint annak idején a *birodalom barátaiéval*. Mily csattanós bizonyíték arra, hogy ez a politikai rendőrség nincs hivatva történelemformálásra, még ha ez a történelem csak fülemülefüttyért való pereskedés is!

A kölni kommunista-per maga is megbélyegzi az államhatalomnak a társadalmi fejlődés elleni harcában tanúsított tehetetlenségét. A porosz kir. ügyész végezetül azzal indokolta a vádlottak bűnösségét, hogy azok a *„Kommunista Kiáltvány"* államellenes elveit titokban terjesztették. És ennek ellenére húsz évvel később Németországban nem a nyílt utcán hirdetik-e ugyanezeket az elveket? Nem hangzanak-e el még a Reichstag szónoki emelvényéről is ezek az elvek? Nem tettek-e a *Nemzetközi Munkásszövetség programjá*-nak formájában minden hatósági körözőlevéllel dacolva világkörüli utat? A társadalom már nem találja meg egyensúlyát mindaddig, míg nem a munka Napja körül kering.

A „Leleplezések" így végződik: *„Jéna!* ... Ez az utolsó szó az olyan kormány számára, melynek fennállásához ilyen eszközökre, és az olyan társadalom számára, melynek védelméhez ilyen kormányra van szüksége. A kölni kommunista-per utolsó szava ez — **Jéna**!" Sikerült jóslat, kuncog büszkén utalva Poroszország legfrissebb fegyverténye re és a Mauser-fegyverre az első jött-ment Treitschke. Nekem elég annyit felidézni, hogy nemcsak egy *belső Düppel* létezik, hanem egy *belső Jéna* is.[489]

London, 1875 január 8.

Karl Marx

Nachwort

Az első megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1875 január 27. (10.) sz.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx és Friedrich Engels

Lengyelországért[490]

Londonban az idén is emlékünnepet rendeztek az 1863 január 22-i lengyel felkelés évfordulóján. Az ünnepélyen nagy számban vettek részt német elvtársaink, akik közül többen rövid beszédet tartottak, így Engels és Marx is.

„Azokról az okokról szóltak itt", mondta Engels, „amelyek minden ország forradalmárjait arra indítják, hogy Lengyelország ügyével rokonszenvezzenek és érte síkraszálljanak. Csak egyetlen dolog említéséről feledkeztek meg, mégpedig arról, hogy Lengyelország olyan politikai helyzetbe került, amely keresztül-kasul forradalmi, amely Lengyelországnak nem enged más választást, mint hogy forradalmi útra térjen, vagy letűnjék. Ez megmutatkozott már az első felosztás után, amelyet a lengyel nemesség arra irányuló erőfeszítései idéztek elő, hogy fenntartson egy olyan alkotmányt és olyan kiváltságokat, amelyek elvesztették létjogosultságukat és kárára voltak az országnak és a közrendnek, ahelyett hogy a nyugalmat fenntartották és a haladást biztosították volna. A nemesség egy része már az első felosztás után felismerte a hibát és arra a meggyőződésre jutott, hogy Lengyelországot csak forradalom útján lehet talpraállítani; — tíz évvel később pedig láttuk, amint Lengyelország Amerikában harcolt a szabadságért. Az 1789-es francia forradalom Lengyelországban azonnal visszhangra talált. Az 1791-es alkotmány az emberi jogokkal a forradalom zászlajává lett a Visztula partjain és Lengyelországot a forradalmi Franciaország előőrsévé tette olyan pillanatban, amikor az a három hatalom, amely már egyszer megrabolta Lengyelországot, egyesült, hogy Párizsba meneteljen és megfojtsa a forradalmat. Tűrhették-e, hogy a forradalom befészkelje magát a koalíció központjába? Semmiképpen sem. Ismét rávetették magukat Lengyelországra, ezúttal azzal a szándékkal, hogy nemzeti lététől teljesen megfosszák. A forradalom zászlajának kibontása volt az egyik fő indítóok Lengyelország leigázására. Az az ország, amelyet forradalmisága miatt feldaraboltak és töröltek a népek lajstromáról, boldogulását csak a forradalomban keresheti. Ezért bukkanunk minden forradalmi harcban lengyelekre. 1863-ban Lengyelország ezt megértette és a felkelés során, melynek évfordulóját ma ünnepeljük, a legradikálisabb forradalmi programot hirdette meg, amelyet Kelet-

Európában valaha is kitűztek. Nevetséges volna, ha egy lengyel arisztokrata párt fennállása miatt a lengyel forradalmárokat arisztokratáknak tartanók, akik az 1772-es arisztokrata Lengyelországot akarják újra felépíteni. Az 1772-es Lengyelország örökre elveszett. Nincs az a hatalom, amely sírjából feltámaszthatná. Az új Lengyelország, amelyet a forradalom fog talpára állítani, társadalmi és politikai tekintetben éppoly alapvetően különbözik majd az 1772-es Lengyelországtól, amilyen alapvetően különbözik az új társadalom, amely felé tartunk, a mai társadalomtól.

Még egy szót! Nem lehet egy népet büntetlenül leigázni. Az a három hatalom, amely Lengyelországot meggyilkolta, súlyosan bűnhődik. Vessünk egy pillantást saját hazámra: Porosz-Németországra. A nemzeti egyesítés cégére alatt lengyeleket, dánokat és franciákat csatoltunk magunkhoz — és *háromszoros Velencére* tettünk szert[491]; mindenütt ellenségeink vannak, adósságokat és adókat vettünk a nyakunkba, hogy katonák megszámlálhatatlan tömegeit fenntarthassuk, akiknek egyben a német munkások elnyomására kell szolgálniok. Ausztria, még a hivatalos Ausztria is, nagyon jól tudja, milyen súllyal nehezedik rá az a darabka Lengyelország. A krími háború[114] idején Ausztria kész volt Oroszország ellen vonulni azzal a feltétellel, hogy Orosz-Lengyelországot megszállják és felszabadítják. Ez azonban nem illett bele Louis-Napoléon tervébe, és Palmerstonéba még kevésbé. Ami pedig Oroszországot illeti, ezt látjuk: 1861-ben robbant ki a diákok első jelentékeny megmozdulása, amely annál veszélyesebb volt, mivel a jobbágyparasztság felszabadítása a népet mindenütt nagy izgalomban tartotta; és mit tett az orosz kormány, amely jól látta a veszélyt? — *Előidézte Lengyelországban az 1863-as felkelést; bizonyított* tény ugyanis, hogy ez a felkelés az ő műve volt. A diákok mozgalma és a nép nagy izgalma egyszeriben véget ért és átadta helyét az orosz sovinizmusnak, mely rázúdult Lengyelországra, mihelyt a lengyelországi orosz uralom fennmaradása forgott kockán. Az első jelentős oroszországi mozgalom így feneklett meg a Lengyelország ellen vívott baljós küzdelem miatt. Valóban igaz, hogy Lengyelország helyreállítása a forradalmi Oroszország érdekében áll, és örömmel hallom ma este, hogy ez a vélemény egyezik az orosz forradalmárok meggyőződéseivel" (akik a gyűlésen ebben az értelemben nyilatkoztak[492]).

Marx nagyjából ezeket mondta: Az európai munkáspárt a leghatározottabban érdekének vallja Lengyelország felszabadítását, és a Nemzetközi Munkásszövetség eredeti programja Lengyelország helyreállítását a munkáspolitika egyik céljaként tűzi ki.* Milyen okok indítják a munkáspártot

* *V. ö. 16. köt. 10–11. old. — Szerk.*

arra, hogy Lengyelország sorsa iránt ilyen különleges együttérzést tanúsítson?

Mindenekelőtt természetesen a rokonszenv egy leigázott nép iránt, amely az elnyomói ellen folytatott szakadatlan hősies küzdelmével bebizonyította történelmi jogát a nemzeti önállóságra és önrendelkezésre. Semmiféle ellentmondás nincs abban, hogy a *nemzetközi* munkáspárt a lengyel nemzet helyreállítására törekszik. Ellenkezőleg: csak majd ha Lengyelország visszaszerezte függetlenségét, majd ha mint önálló nép újból rendelkezhet önmaga fölött, csak akkor indulhat meg ismét belső fejlődése és csak akkor működhet közre önállóan Európa társadalmi átformálásában. Egy életképes nép, amíg külső hódító bilincsbe veri, minden erejét, minden igyekezetét és energiáját szükségképpen a külső ellenség ellen fordítja; addig tehát belső élete meg van bénítva, addig képtelen a társadalmi felszabadításért munkálkodni. Írország, a mongol uralom alatti Oroszország stb. e tétel csattanós bizonyítékait szolgáltatják.

Egy másik oka annak a rokonszenvnek, amellyel a munkáspárt Lengyelország újjáéledése iránt viseltetik, az ország sajátos földrajzi, katonai és történelmi helyzetében rejlik. Lengyelország felosztása az az enyv, amely a három nagy katonai zsarnokságot: Oroszországot, Poroszországot és Ausztriát összeköti. Csak Lengyelország helyreállítása tépheti szét ezt a köteléket és háríthatja el ezzel a legnagyobb akadályt, mely az európai népek társadalmi felszabadításának útjában áll.

A munkásosztály Lengyelország iránti rokonszenvének főoka mégis a következő: Lengyelország nemcsak az egyetlen szláv néptörzs, hanem az egyetlen európai nép is, amely a *forradalom kozmopolita katonájaként* harcolt és harcol. Lengyelország vérét hullatta az amerikai függetlenségi háborúban; légiói harcoltak az első francia köztársaság zászlaja alatt; 1830-as forradalmával Lengyelország megakadályozta Franciaország elözönlését, amelyet Lengyelország felosztói akkoriban egymás közt elhatároztak; 1846-ban Krakkóban elsőnek tűzte ki Európában a társadalmi forradalom zászlaját; 1848-ban kimagasló részt vállal a magyarországi, németországi és itáliai forradalmi harcokban; végül 1871-ben a Párizsi Kommünnek a legjobb tábornokokat és a leghősiesebb katonákat adja.

Azokban a rövid pillanatokban, amikor Európában a néptömegek szabadon mozoghattak, emlékeztek arra, hogy mivel tartoznak Lengyelországnak. A berlini 1848-as győzelmes márciusi forradalom után a nép első tette a lengyel foglyoknak, Mieroslawskinak és sorstársainak kiszabadítása és Lengyelország helyreállításának proklamálása volt; Párizsban, 1848 májusában Blanqui a munkások élén felvonult a reakciós nemzetgyűlés

ellen, hogy kikényszerítse fegyveres beavatkozását L.ngyelország mellett; végül 1871-ben, amikor a párizsi munkások kormányra jutottak, azzal nyilvánították tiszteletüket Lengyelország iránt, hogy fiaira bízták haderőik katonai vezetését.

E pillanatban sem téveszti meg a német munkáspártot a legkisebb mértékben sem a lengyel képviselők reakciós fellépése a német birodalmi gyűlésben; a párt tudja, hogy ezek az urak nem Lengyelországért, hanem magánérdekeikért cselekszenek; tudja, hogy a lengyel parasztnak, munkásnak, egyszóval minden lengyelnek, akit rendi érdekek nem vakítanak el, meg kell értenie, hogy *Lengyelországnak Európában csak egy szövetségese van és lehet: a munkáspárt.*[493] — *Éljen Lengyelország!*

Für Polen

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1875 március 24. (34.) sz.
Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

Félhivatalos kardcsörtetés[494]

A német birodalom csúszó-mászó sajtója[321] ismét parancsot kapott a harci kürtök megszólaltatására. Az istentagadó, elfajzott Franciaország semmiképpen sem akarja békén hagyni az istenfélő, s a tőzsdeszédelgés, a cégalapítások és a krach[444] égisze alatt oly pompásan felvirágzó Németországot. Franciaország roppant méretekben fegyverkezik, s az a lázas sietség, amellyel e fegyverkezés folyik, a legjobb bizonyíték, hogy lehetőleg már jövőre neki szándékszik esni az ártatlan, békeszerető bismarcki birodalomnak, amely tudvalevően soha semmi vizet sem zavart, amely folyvást leszerel és amelyről csak a birodalomellenes sajtó terjeszt olyan rágalmakat, miszerint éppen az imént egy Landsturm-törvénnyel kétmillió polgárt tett tartalékos katonává.[495]

A csúszó-mászó lapok nehéz helyzetben vannak. Míg a külügyminisztérium szolgálatában a birodalmat hallatlanul szelíd báránykának kell feltüntetniök, a hadügyminisztérium azt tekinti érdekének, ha megértetik a német burzsoával, hogy súlyos adóösszegeiért történik is valami, hogy az előirányzott fegyverkezés csakugyan folyik, hogy az erődök épülnek, hogy előkészítik a kádereket és mozgósítási terveket a sok „szabadságolt" bevonultatásához, hogy napról napra fokozódik a hadsereg ütőereje. S mivel az erre vonatkozó közlések hitelesek és ráadásul szakértőktől erednek, teljes mértékben módunkban áll megítélni a sajtókuvikok háborús vijjogását.

Az új francia kádertörvény[496] szolgáltatja az ürügyet az egész lármához. Hasonlítsuk hát össze az ilymódon Franciaországban — egyelőre még csak papíron — létrehozott intézményeket a Németországban ténylegesen fennállókkal, s a rövidség kedvéért vegyük figyelembe elsősorban a döntő fegyvernemet, a gyalogságot.

Egészében véve kitűnik, hogy az új francia törvény a porosznak egy jóval rosszabb kiadása.

A francia sorgyalogság eszerint 144 sorezredből, 4 zuáv-* és 3 turco-**

* — francia gyarmati könnyűgyalogos — *Szerk.*

** — francia gyarmati (algériai) bennszülött lövész — *Szerk.*

ezredből, egyenként 4 zászlóaljjal, 30 vadászzászlóaljból, 4 idegen és 5 büntető zászlóaljból áll, összesen 643 zászlóaljból; ezzel szemben a német sorhadsereg kétségtelenül csak 468 zászlóaljjal rendelkezik. A francia sorhadseregnek ez a fölénye azonban puszta látszat.

Először is, a francia zászlóalj négy századból áll ugyan, mint a porosz, de minden századnak csak négy tisztje van öt helyett, s a négy közül is egy tartalékos tiszt, bár ilyen kategória Franciaországban *egyelőre nem is létezik*. Franciaországban eddig 35—40 főre jutott egy tiszt, ami az elavult és körülményes francia gyakorlószabályzat mellett szükséges is, míg Poroszországban egy tiszt 50 emberrel is egészen jól boldogul. De ez egyszersmind a maximum, s a nemzetgyűlésnek e törvényt tárgyaló bizottságában meg is egyeztek abban, hogy egy századba *legföljebb* 200 embert lehet majd beállítani. A francia század tehát létszámát tekintve 25 százalékkal kisebb a porosznál — s mivel a tartalékos tiszt egyelőre nem létezik és még hosszú évekig nem is fog létezni —, szervezetét tekintve is messze elmarad mögötte. Miután pedig a század most — a hátultöltő puska révén — a harc taktikai egységévé vált és a századoszlopok harca, valamint a századra támaszkodó csatárharc *erős* századokat követel meg, a nemzetgyűlés ezzel a lehető legtöbbet ártott a francia hadseregnek.

A francia sorgyalogság hadi létszáma tehát

606 sorzászlóalj, egyenként 800 fővel	484 800 fő
zuávok, turcók, idegenlégió, büntető zászlóaljak	46 000 fő
összesen	530 800 fő,

amiből azonban legalább 40 000 fő Algériára jut, s ezek csak akkor vethetők be, ha új alakulatok leválthatják. Marad tehát a háború megindításához 490 800 főnyi gyalogság. A német gyalogság 468 zászlóaljának egyenként 1050 fő a hadi létszáma, ami hivatalos adatok szerint összesen 490 480 fő, vagyis csaknem pontosan annyi, mint a francia sorgyalogság.

Eddig tehát Németországnak kedvez az egyenlő létszám, a jobb és erősebb szervezet. Most pedig térjünk át a különbségre.

Franciaország oldalán a fenti 643 gyenge zászlóalj alkotja az egész gyalogságot, amely egy háborús szervezethez egyáltalán felhajtható. Igaz, hogy a sorcsapatok és a vadászok 318 pótkeret-százada összesen állítólag 249 480 fölös tartalékost foglal magában (beleértve századonként 50, illetve 40 tisztet és altisztet), de ebből eddig csak a legénység van meg, mégpedig legnagyobb részük teljesen kiképzetlenül, s a kiképzettek többségükben

csak hathónapos szolgálatot teljesítettek. A tiszteknek és altiszteknek legföljebb *egynegyede* áll rendelkezésre. Mire ez a 318 pótkeret-század 318 menetkész zászlóaljjá válik, esetleg az egész hadjárat eldől már, s ami ebből tűzvonalba kerül, minőségét tekintve bizonyára nem szárnyalja majd túl az 1870-es garde mobile-t[497]. Marad még a területi hadsereg, amely a 30 és 40 év közötti korban levő férfiakat öleli fel, s amelyet 144 ezredbe egyenként 3 zászlóaljjal, tehát 432 zászlóaljba kellene szervezni. Mindez csak papíron van meg. Hogy egy ilyen intézményt valóban létrehozhassanak, ahhoz 10 000 tiszt és 20 000 altiszt kellene, de ezekből eddig szinte szó szerint egyetlenegy sincs meg. S honnan vennék ezeket a tiszteket? Csaknem két nemzedékbe tellett, amíg Poroszországban az egyéves önkéntesekből használható tartalékos és Landwehr-tisztek[430] lettek; még a negyvenes években is csaknem valamennyi ezredben fölösleges rossznak tekintették és ennek megfelelően kezelték őket. S Franciaországban, ahol az ilyen intézmény a forradalmi egyenlőség minden hagyománya ellen vét, ahol az egyéves önkénteseket a tisztek lenézik, a katonák pedig gyűlölik, végképp nincs mit kezdeni velük. Csakhogy más forrás nincs, amelyből tartalékos tiszteket lehetne szerezni.

Ami az altiszteket és közkatonákat illeti, az 1866-os sadowai győztesek[288], mint ismeretes, azzal kérkedtek, hogy a Landwehr-rendszer hosszú fennállása Poroszországnak húszévi előnyt biztosít minden más olyan országgal szemben, amely ezt a rendszert átveszi; Poroszországot csak akkor érik utol, ha a legidősebb évfolyamok is katonaviselt emberekből állnak majd. Ezt most, úgy látszik, elfelejtették, akár csak azt is, hogy Franciaországban az évi kontingensnek csak a fele teljesít valóban szolgálatot, a másik felét pedig hathónapi szolgálat után (ami a mai pedáns gyakorlószabályzatok mellett semmiképpen sem elegendő) elbocsátják, hogy Franciaországban a tartalék és a Landwehr, Poroszországhoz viszonyítva, zömében újoncokból áll. S ilyen körülmények között úgy tesznek, mintha tartanának a mostani francia területi hadseregtől, amely ugyanolyan kiképzetlen ágyútöltelékből áll, amilyen 1870-ben és 1871-ben a Loire-nál és Le Mans-nál feleakkora létszámú, de fegyelmezett német osztagokkal szemben nem tudott helytállni![498]

De még ez sem minden. Poroszországban keserű tapasztalatok után végre megtanulták a mozgósítást. Tizenegy nap alatt az egész hadsereg harcra kész, a gyalogság már jóval előbb. Ehhez az szükséges, hogy minden a legegyszerűbben legyen elrendezve, s hogy nevezetesen minden egyes szabadságolt katona már előre be legyen osztva ahhoz a csapattesthez, amelyhez be kell vonulnia. Ennek az az alapja, hogy minden ezrednek

megvan a maga állandó újoncozási körzete, s hogy a megfelelő Landwehr-ezred is elsősorban innen egészíti ki állományát. Az új francia törvény viszont az újoncokat és tartalékosokat ahhoz az ezredhez osztja be, amely a mozgósításkor éppen a körzetben tartózkodik. Ezt egy Napóleon óta meggyökeresedett hagyomány kedvéért tették, amely szerint az egyes ezredek váltakozva Franciaország valamennyi részében teljesítenek helyőrségi szolgálatot és lehetőleg egész Franciaországból szerzik újoncaikat. Ha az utóbbiról le is kellett mondaniok, annál makacsabbul ragaszkodtak az előbbihez és ezzel lehetetlenné tették az ezredparancsnokság és a Landwehr körzeti parancsnokság ama állandó szerves kapcsolatát, amely Poroszországban a gyors mozgósítást biztosítja. Ha ez az értelmetlen módosítás, amely a speciális fegyvernemeknél szükségképpen még sokkal több zavart kelt, mint a gyalogságnál, ez utóbbinál *csak* három nappal hosszabbítja is meg a mozgósítást — aktív ellenség esetében éppen ez az egész hadjárat legfontosabb három napja.

Mit jelent hát az egész hatalmas francia fegyverkezés? A némettel létszámban egyenlő, de rosszabbul szervezett sorgyalogságot — amelynek *ráadásul, hogy elérje hadi létszámát, számos, csak hathónapi szolgálati* időt letöltött embert kell bevonnia; olyan első tartalékot, amelyben a csak hat hónapot szolgált emberek vannak többségben, s amelynek legföljebb a negyedéhez állnak rendelkezésre tisztek és altisztek; olyan második tartalékot, amely zömben katonai szolgálatot nem teljesített emberekből áll és semmiféle tisztekkel nem rendelkezik, s mindkét tartalék számára magától értetődően teljesen hiányoznak a szilárd káderek. Emellett bizonyosra vehető, hogy a tisztekben mutatkozó hiány a mostani intézmények útján *sohasem* pótolható, úgyhogy háború esetén a két tartalék nem lesz képes nagyobb teljesítményekre, mint az 1870 őszén és telén sebtében megalakított zászlóaljak.

S most nézzük a bárányszelíd német birodalmat, amelynek állítólag nincsenek fogai, még kevésbé vicsorgatja ezeket. Hogy sorgyalogsága 468 zászlóaljból áll és hogy hadi létszáma 490 480 fő, erre már utaltunk. Ehhez azonban hozzászámítandók még a következő új alakulatok:

1872 elejétől minden zászlóaljhoz 36 újoncal többet állítottak be, ami évente kereken 17 000 fő. Továbbá kétévi szolgálat után az embereknek teljes egynegyedét elbocsátják, de helyettük ugyanannyi újoncot hívnak be, ami kereken 28 000 fő. Évente tehát összesen 45 000 fővel többet vonultatnak be és képeznek ki, mint ezelőtt; ez 1875 végéig, három év alatt 135 000 fő, amihez még 12 000 egyéves önkéntes (évente 4000) veendő hozzá; összesen tehát 147 000 fő, s ez éppen elegendő, hogy a 148 ezred

mindegyikében egy negyedik zászlóaljat alakítsanak. Ugyancsak 1872 eleje óta valamennyi sorezrednél már „szervezetileg előkészítették" az e célt szolgáló fölös tartalékszázadokat, vagyis már kijelölték az ezekbe a zászlóaljakba kerülő sor- és tartalékos tiszteket és altiszteket. A negyedik zászlóaljak tehát legföljebb két-három nappal az első három után menetkészen állhatnak és a hadsereget 148, egyenként 1050 főből álló zászlóaljjal = 155 400 fővel erősíthetik. Ezek a számok azonban még korántsem fejezik ki azt az erőbeli gyarapodást, amelyhez a hadra kelt sereg így jut. Aki 1866-ban látta a porosz negyedik zászlóaljakat, tudja, hogy ezek többségükben erős, jó testalkatú, 24—27 éves emberekből állva, a hadsereg magvát alkotják.

A negyedik zászlóaljak alakítása mellett a tartalékzászlóaljak — szám szerint 148, a vadászok tartalékszázadairól már nem is beszélve — szervezése tovább halad a maga útján. Állományuk létszám feletti kiszolgált tartalékosokból és a póttartalék katonai szolgálatot még nem teljesített embereiből tevődik össze.[499] Létszámukat 1871-ben hivatalosan 188 690 főben jelölték meg. Ez azonban úgy értendő, hogy a már békeidőben kijelölt tiszti és altiszti káderek ennyi embert tudnak kiképezni, mert a póttartalék, amelynek első osztályába most évente mintegy 45 000 embert állítanak be, hét évfolyamból már egymaga is a fenti számnál jóval több embert ad. A tartalékzászlóaljak alkotják ugyanis azokat a tartályokat, amelyekből a harcok és még inkább a fáradalmak folytán meggyengült tábori zászlóaljak megkapják a szükséges erősítéseket többé vagy kevésbé kiképzett emberekből; a tartalékzászlóaljak pedig a póttartalékból egészülnek ki ismét.

A sorcsapatokkal és a tartalékkal egyidőben mozgósítják a Landwehrt is. A Landwehr ugyancsak már békeidőben kijelölt káderei 287 zászlóaljat ölelnek fel (s ezt a számot 301-re kívánják emelni). A két legutóbbi háborúban a Landwehr-zászlóaljakat csak 800 főnyi létszámra töltötték fel; ha csak ezt a kis létszámot vesszük alapul, a német birodalomnak Landwehr-gyalogságból 229 600 főnyi szervezett csapat áll rendelkezésére, s emellett évről évre több létszámfölötti is marad későbbi felhasználásra.

De ez sem volt elég, ezért újra életre hívták még a Landsturmot is. Félhivatalos adatok szerint 1874 végéig a német gyalogság hadierejét máris növelték 234 Landsturm-zászlóaljjal (egyenként 800 fő = 187 200 fő), nem számítva a vadász-századokat; ez csak annyit jelenthet, hogy e zászlóaljak számára a káderekre legalábbis szűkösen kijelölték. Ezzel azonban még korántsem merült ki a Landsturm, hiszen Voigt-Rhetznek a Reichstagban tett diadalmas kijelentése szerint ez „a népesség öt százalékát, vagyis kétmillió embert" ölel fel.[500]

Mit mutat hát a számla?

Franciaországnak sorgyalogságból, az Algériában szolgálatot teljesítő csapatokat is beleszámítva, 530 800 embere van, s ez az egész szervezett gyalogsága. De számítsuk ehhez hozzá az egész első tartalékot is, amennyire ez *valamilyen* látszatszervezettel rendelkezik – ez 254 600 fő (288 pótkeret-zászlóalj egyenként 800 fővel, 30 vadász pótkeret-zászlóalj egyenként 540 fővel és 8000 létszámfölötti a büntetőalakulatoknál), vagyis együttvéve 785 400 gyalogos.

A német birodalom rendelkezésére álló sorgyalogság tizenegy nappal a mozgósítási parancs kiadása után	490 480 fő
két-három nappal később további 148 zászlóalj	155 400 fő
további tizennégy nap után 287 Landwehr-zászlóalj à 800 fő	229 600 fő
és még tizennégy nappal később 234 Landsturm-zászlóalj à 800 fő	187 200 fő
összes gyalogsága	1 062 680 fő,

amelyet már békeidőben teljesen megszerveztek és előre elláttak minden szükségessel, a háta mögött pedig ott áll 148 tartalékzászlóalj 188 690 főnyi létszámmal (lásd fent) a hadjárat folytán keletkező hézagok betöltésére. Ez összesen tehát 1 251 370 főnyi szervezett gyalogos tömeg.

Úgy vélik talán, hogy túlozunk? Korántsem. Még így is elmaradunk a valóság mögött, mivel elhanyagolunk különféle kisebb tényezőket, amelyekből azonban együttvéve elég tekintélyes szám kerekedik ki. Íme a bizonyíték.

A „Kölnische Zeitung" 1874 december 27-i számában megjelent egy „katonai közlemény", amely a hadügyminisztériumtól származik, s amelyből kiderül, hogy 1873 végén a német hadsereg hadi létszáma 1 361 400 fő,

ebből gyalogság	994 900 fő
1874-ben hozzájöttek a negyedik zászlóaljak	155 400 fő
és 234 Landsturm-zászlóalj	187 200 fő
teljes gyalogság	1 337 500 fő,

tehát csaknem 100 000 fővel meghaladja a mi becslésünket. Ugyanez a cikk az összes fegyvernemek teljes hadi létszámát 1 723 148 főben jelöli meg, amelyből 39 948 tiszt; a franciák ezzel szemben legföljebb 950 000 főnyi előre megszervezett csapattal rendelkeznek, s ebből 785 000 fő a gyalogság!

A csapatok minősége — mindkét nemzetnél egyenlő átlagos katonai képességeket feltételezve — a francia hadseregben a háború óta bizonyára nem javult. A kormány mindent elkövetett, hogy a csapatokat demoralizálja — nevezetesen barakktáborokban helyezte el őket, ahol a katonák télen nem tudtak sem gyakorlatozni, sem bármi mással foglalkozni, s szinte kizárólag abszintivással tölthették idejüket. Hiány mutatkozik altisztekben, a századok gyengék, a lovasezredeknek koránt sincs elegendő lovuk. Január 14-én erre a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" is rámutatott; akkor még békét prédikált!

Az új katonai törvényhozás azonban a francia hadügyminiszter rendelkezésére bocsát 704 714 főnyi sorkatonát, 510 294 főnyi tartalékot, 582 523 főnyi területi hadsereget és ennek 625 633 főnyi tartalékát, összesen 2 423 164 főt, s ez a szám szükség esetén 2 millió 600 000 főre emelhető! Igaz — Lewal tábornok a vonatkozó okmányok gondos tanulmányozása alapján kijelenti, hogy ezt a számot 2 millió 377 000 főre kell leszállítani. De még így is elegendő, hogy a legjobb hadügyminisztert is megőrjítse. Mi a csudát kezdjen ezzel a csaknem kétharmad részben kiképzetlen embertömeggel? Honnan vegye a tiszteket és altiszteket, akik nélkül nem tud kiképezni, hát még szervezni?

Németországban egészen más a helyzet. A hadi létszámot már a birodalmi katonai törvény indokolásában is 1 millió 500 000 főnek veszik. Ehhez azonban hozzájön éppen e törvény alapján a póttartalék öt évfolyama — hiszen hadkötelességét 27 évről a betöltött 31 évre emelték —, évente 45 000 fő, tehát mintegy 200 000 fő. A hadi létszámon fölül legalább 200 000 létszámfölötti már azelőtt is a nyilvántartásban szerepelt. S ezt gyarapítja még a Landsturm kerek kétmillió fővel; úgyhogy a német hadügyminiszternek 3 millió 900 000, ha ugyan nem *négymillió* fő áll a rendelkezésére, emellett a hadsereg az idézett félhivatalos forrás szerint, „még 1 millió 800 000 főnek és *ennél többnek* a behívása esetén is — a tartalékhadseregbe bevonultatott újoncokat kivéve — csupa kiszolgált és katonailag teljesen kiképzett katonából áll majd, ami Franciaországban, a területi tartalékot is beleértve, *csak húsz év múlva* érhető el".

Mint látjuk, nem Franciaország, hanem a porosz nemzet német birodalma a militarizmus igazi képviselője. Négymillió katona, a népesség

tíz százaléka! Csak rajta. Mi nem bánjuk, ha ezt a rendszert a végsőkig viszik. Nem kívülről, egy másik győzelmes katonaállam révén, hanem csak belülről, saját szükségszerű következményei folytán omolhat össze végérvényesen ez a rendszer. S minél inkább túlhajtják, annál inkább össze kell omlania. Négymillió katona! A szociáldemokrácia is hálás lesz Bismarcknak, ha a létszámot öt- vagy hatmillióra emeli és aztán minél előbb még a lányokat is bevonultatja.

F. E.

Offiziöses Kriegsgeheul

A megírás ideje: 1875 április

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1875 április 23. (46.) sz.

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

[Előzetes megjegyzés „Az oroszországi társadalmi viszonyokról" c. brosúrához[481]]

Az itt következő sorok* egy polémia alkalmából íródtak, amelybe bizonyos Pjotr Nyikityics Tkacsov úrral bonyolódtam. Az „Előre"[468] című Londonban megjelenő orosz folyóiratról szóló cikkemben („Volksstaat", 1874. 117. és 118. sz.**) alkalmam volt ennek az úrnak a nevét egészen mellékesen említenem, ámde olymódon, hogy ezzel felkeltettem becses ellenségeskedését irántam. Tkacsov úr haladéktalanul kibocsátott egy „Nyílt levelet Friedrich Engels úrnak", Zürich 1874,[478] amelyben mindenféle különös dolgokat fog rám, majd pedig, kirívó tudatlanságommal szemben, közli saját véleményét a dolgok állapotáról és egy szociális forradalom kilátásairól Oroszországban. A tákolmány formája és tartalma egyaránt a szokásos bakunyinista bélyeget viselte magán. Mivel német nyelven jelent meg, úgy véltem, érdemes a „Volksstaat"-ban válaszolni rá (lásd „Emigráns-irodalom", IV. és V. fej., „Volksstaat", 1875. 36. és az utána következő számok***). Válaszom első része túlnyomóan az irodalmi harc bakunyinista módját ecsetelte, mely egyszerűen abban áll, hogy az ellenfélnek rengeteg kifejezett hazugságot varrnak a nyakába. A „Volksstaat"-ban történt közléssel ennek a túlnyomóan személyes résznek kellően eleget tettem. Ezért itt ezt mellőzöm, és a kiadóvállalat által óhajtott különlenyomatban csak a második részt hagyom meg, amely főként az oroszországi társadalmi viszonyokkal foglalkozik, ahogyan azok 1861 óta, az úgynevezett parasztfelszabadítás óta alakultak.

Az oroszországi fejlemények rendkívül fontosak a német munkásosztály számára. A fennálló orosz birodalom alkotja az utolsó nagy hátvédjét

---

* *V. ö. 526–536. old. – Szerk.*
** *V. ö. 507–515. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 516–536. old. – Szerk.*

minden nyugat-európai reakciónak. Ez 1848-ban és 1849-ben kirívóan megmutatkozott. Németország 1848-ban elmulasztotta Lengyelországot felkelésbe és az orosz cárt háborúba sodorni (ahogy ezt a „Neue Rheinische Zeitung" kezdettől fogva kívánta), ezért ugyanez a cár* 1849-ben leverhette a Bécs kapujáig előrenyomuló magyar forradalmat, 1850-ben Ausztria, Poroszország és a német kisállamok felett törvényt ülhetett Varsóban[456] és visszaállíthatta a régi szövetségi gyűlést. S még néhány nappal ezelőtt – 1875 május elején – az orosz cár** éppúgy fogadta berlini vazallusainak hódolatát, mint huszonöt évvel ezelőtt és bebizonyította, hogy ő még ma is Európa döntőbírája. Egy forradalom sem győzhet végérvényesen Nyugat-Európában, amíg mellette fennáll a jelenlegi orosz állam. De Németország a legközelebbi szomszédja, Németországot éri tehát az orosz reakciós hadseregek első ütése. Az orosz cári állam megdöntése, az orosz birodalom nyomásának megszűnése tehát egyik fő feltétele a német proletariátus végérvényes győzelmének.

A cári állam megdöntését azonban korántsem kell kívülről előidézni, jóllehet egy külső háború nagyon meggyorsíthatná. Magán az orosz birodalmon belül is akadnak elemek, amelyek erőteljesen munkálkodnak összeomlásán.

Először is a *lengyelek*. Százéves elnyomás folytán abba a helyzetbe kerültek, hogy kénytelenek vagy forradalmi útra térni, a Nyugat minden igazi forradalmi felkelését mint Lengyelország felszabadítására vezető első lépést támogatni, vagy el kell pusztulniok. És éppen most vannak abban a helyzetben, hogy nyugat-európai szövetségeseiket csakis a proletariátus táborában kereshetik. Száz év óta folytonosan elárulták őket a Nyugat összes polgári pártjai. Németországban a burzsoázia egyáltalán csak 1848 óta számít, azóta pedig állandóan lengyelellenes volt. Franciaországban Napóleon 1812-ben elárulta Lengyelországot és ennek az árulásnak következtében elvesztette hadjáratát, koronáját és birodalmát; az ő példáját követte 1830-ban és 1846-ban a polgárkirályság, 1848-ban a polgári köztársaság, a krími háborúban[114] és 1863-ban a második császárság. Egyik éppoly galádul elárulta Lengyelországot, mint a másik. És még ma is a cár talpát nyalják Franciaország radikális polgári republikánusai, hogy Lengyelország újabb elárulásával kialkudjanak egy reváns-szövetséget Poroszország ellen csakúgy, ahogy a német birodalmi burzsoák ugyanezt a cárt mint az európai békének, azaz a német-porosz annexió fennmaradásá-

* I. Miklós. – *Szerk.*
** II. Sándor. – *Szerk.*

nak védnökét istenítik. Sehol másutt, csupán a forradalmi munkásoknál találnak a lengyelek őszinte és fenntartás nélküli támaszra, mert mindkettőjüknek azonos érdeke a közös ellenség megdöntése, és mert Lengyelország felszabadítása azonos értelmű ennek az ellenségnek a megdöntésével.

De a lengyelek ténykedése területileg korlátozott. Lengyelországra, Litvániára és Kis-Oroszországra szorítkozik; az orosz birodalom tulajdonképpeni magva, Nagy-Oroszország úgyszólván elzárul tevékenységük elől. A negyvenmillió nagyorosz túl nagy nép, fejlődésük pedig nagyon is sajátságos volt, semhogy kívülről lehetne valamely mozgalmat rájuk erőltetni. De erre nincs is szükség. Kétségtelen, hogy az orosz nép tömege, a parasztok, évszázadok óta valamiféle történelemnélküli elposványosodásban fásultan éldegéltek nemzedékről nemzedékre; és ezt a sivár állapotot nem szakította meg egyéb, mint itt-ott meddő felkelések, melyekre a nemesség és a kormányzat újabb elnyomással felelt. Ennek a történelemnélküliségnek maga az orosz kormányzat vetett véget (1861) a jobbágyság tovább nem halogatható eltörlésével és a robotszolgáltatások megváltásával, — azzal az intézkedéssel, melyet olyan túlságos fifikával alkalmaztak, hogy biztos romlásba dönti majd mind a parasztok, mind a nemesek többségét. Tehát maguk azok az állapotok, amelyekbe a paraszt most került, hajtják őt a mozgalomba; ez a mozgalom persze még csak a kezdet kezdetén van, de a parasztok tömegének napról napra rosszabbodó gazdasági helyzete feltartóztathatatlanul továbbhajtja. A parasztok morajló elégedetlensége máris olyan tény, amellyel mind a kormányzatnak, mind pedig az összes elégedetlen és ellenzéki pártoknak számolniok kell.

Ebből az következik, hogy ha a következőkben Oroszországról lesz szó, ezen nem az egész orosz birodalom értendő, hanem kizárólag Nagy-Oroszország, vagyis az a terület, melynek nyugati határán a pszkovi és szmolenszki, déli határán pedig a kurszki és a voronyezsi kormányzóság fekszik.

A megírás ideje: 1875 május
Az első megjelenés helye: F. Engels „Soziales aus Russland", Lipcse 1875.
Eredeti nyelve: német

Karl Marx és Friedrich Engels

A kézirati hagyatékból

Friedrich Engels

[Különfélék Németországról[501]]

I. Bevezetés. 1500–1789

1. Németország egyre szétforgácsoltabb és központja gyengült a XV. sz. végén, amikor Franciaország és Anglia már többé vagy kevésbé központosult és kialakult a nemzet. Ez Németországban lehetetlen, mert 1. a feudalizmus később fejlődött ki, mint a hódításokat átélt országokban; 2. Németországnak francia és szláv alkotó részei voltak és Itáliát a magáénak, Rómát pedig központnak tekintette — nem volt tehát *nemzeti* komplexum; 3. mert, és ez a fődolog, az egyes tartományok és tartománycsoportok még teljesen elszigeteltek egymástól, nincs érintkezés stb. (lásd parasztháború). A Hanza, a rajnai városszövetség és a sváb városszövetség természetes, de elkülönült csoportokat képviseltek.

Ad I., 1. Spanyolország, Franciaország, Anglia összeforrása konstituált nemzeti államokká a XV. sz. végén. E konszolidáció korszakalkotóvá tette a XV. századot (Spanyolország — a katalóniai és a kasztíliai nemzetiségek egyesülése, Portugália, az ibériai Hollandia, hajózásával különleges létjogosultságot szerzett, Franciaország — a királyi ház dinasztikus hatalmával, amely lassanként elnyelte a nemzetet. Anglia — {Anglia csak az után, hogy kénytelen volt feladni — a németek római hadjárataihoz hasonló — Don Quijote-i hódító terveit Franciaországban, amelyeken elvérzett volna, mint Németország a sajátjain} a rózsaháborúk folytán, melyek megsemmisítették a főnemességet). Németország a gazdasági összetartozás hiánya ellenére, és már korábban is központosodott volna (pl. az Ottók alatt), ha 1. a római császári méltóság a világuralmi igénnyel együtt nem zárja ki egy nemzeti állam létesítését és nem tékozolja el az erőket az itáliai hódító hadjáratokban (utóhatás Ausztriában egészen 1866-ig!), miközben a német érdekeket mindig elárulták és 2. a ...* a választócsászárság, mely

* *Olvashatatlan szó a kéziratban. — Szerk.*

sohasem hagyta, hogy a nemzet feloldódjon a császári ház hatalmában, hanem folyvást — s különösen a döntő XV. században — cserélgette a dinasztiákat, mihelyt házuk hatalma túlságosan megnőtt a fejedelmek számára. — Franciaországban és Spanyolországban is megvolt a gazdasági szétforgácsoltság, erőszakkal győzték le.

A középkorban a császár és a pápa közötti „kultúrharc" szétforgácsolta Németországot és Itáliát (ahol a pápa a nemzeti egység gátja és egyúttal gyakran látszólagos képviselője, ámde úgy, hogy pl. Dante az idegen császárban látta Itália megmentőjét), 1500-ban pedig a pápának mint közbülső fejedelemnek hatalmi körzete már keresztbe feküdt Itálián, és így materiálisan lehetetlenné tette az egységet.

2. A kereskedelem természetszerű fejlődése, a szlávok germanizálása, a francia tartományok és Itália elvesztése nyomán Németország mégiscsak összeforrott volna, mert a világkereskedelem útja Németországon keresztül vezetett, ha ekkor nem lép közbe két döntő esemény:

a) A német polgárság megcsinálta a maga forradalmát — amely, korszerűen, vallási formában jelent meg —, a reformációt. De milyen hitványul! Birodalmi lovagság és parasztok nélkül nem vihető keresztül; de mind a három rendet ellentmondásos érdekek akadályozzák: a lovagok gyakran a városok fosztogatói (lásd Mangold von Eberstein) és a parasztok elnyomói, a városok pedig éppúgy parasztnyúzók (ulmi tanács és parasztok!); birodalmi lovagok kelnek fel elsőként, de polgároktól cserbenhagyva elbuknak; felkelnek a parasztok, s a polgárok *egyenesen harcolnak* ellenük. Egyúttal a polgári-vallási forradalom annyira kiherélt, hogy megfelelhet a *fejedelmeknek*, és a vezetés az ő kezükbe megy át. — A XVI. századi német forradalom sajátlagos teológiai-elméleti jellege. Túlnyomó érdeklődés a nem evilági dolgok iránt. Elvonatkozás a nyomorúságos valóságtól — a németek későbbi elméleti fölényének bázisa Leibniztől Hegelig.

b) A világkereskedelem útja elkerüli Németországot és Németország elszigetelt zugba szorul, ezáltal a polgárok hatalma megtörik, a reformációé dettó.

c) Eredmény, hogy ...* cuius regio, eius religio**, és hogy Németország ténylegesen széthullik egy túlnyomóan protestáns Északra, egy túlnyomóan katolikus, de erősen kevert Délnyugatra és egy kizárólag katolikus Délkeletre. Már ebben benne vannak az 1740—1870 közötti fejlődés hiányosságai (Poroszország, Északnak és Délnek kettészakadása,

* *Olvashatatlan szó a kéziratban. — Szerk.*

** — akié az ország, azé a vallás — *Szerk.*

végül Kis-Németország és Ausztria). Franciaországban ellentétes folyamat. A hugenották elnyomása (lásd „Különfélék", 2. old.*).

3. Az immár iparilag passzivitásra és hanyatlásra kárhoztatott Németország szükségszerűen jobban ki volt téve a politikai konjunktúrák befolyásának, mint az iparilag aktív és haladó országok. (Ez általánosítva kifejtendő.) A két pártra szakadás napirendre tűzte a polgárháborút; a háborúk felsorolása 1648-ig — a polgárháború. A franciák kihasználják az alkalmat, szövetségbe vonják és *megfizetik a protestáns fejedelmeket* és német zsoldoscsapatokat. A folyamatot betetőzi a harmincéves háború. Harmincéves háború — írek Németországban, németek Írországban, 1693-ban és 1806-ban. A pusztulás ecsetelése. Következmény: gazdaságilag, társadalmilag, politikailag — veszteségek Franciaország javára; Svédország és Dánia befészkelődése Németországba; a jótálló hatalmak beavatkozási joga; a központi hatalom teljes összeomlása; a német fejedelmek joga a császár elleni lázadásra, polgárháborúra és országárulásra — *Európa szavatolásával.*

4. 1648–1789.

a) Politikai állapot. A német fejedelmek kiaknázzák a vesztfáliai békét, amennyiben versengve adják el magukat a külföldnek, s a külföld — Franciaország meg a fejedelmek is — kiaknázza Németország gyengeségét arra, hogy fokozatosan Németország összes francia birtokait elsajátítsa és Elzász határait kikerekítse. Franciaország történelmi joga és a teutonok lármája a „rablás" miatt. A nyelvhatár változatlansága (lásd Menke) kb. anno 1000 óta, kivéve a Vogézektől balra levő kerületeket. Ez az ami általános. A különös: egy versengő hatalom felemelkedése Ausztriával és az északi császársággal szemben: Poroszország. Észak és Dél különválása kezd realizálódni. A porosz történelem bírálata. II. Frigyes. — Oroszország felemelkedése és II. Frigyes alárendelése az orosz politikának — Poroszország előretörése folytán a polgárháborúk most konkurrenciaháborúk Ausztria és Poroszország között.

b) *Gazdasági helyzet.* Mindamellett Németország *lassan felépül a harmincéves háború következményeiből* és a polgárság újra felkapaszkodik. Ez az új felemelkedés ilyen viszonyok között csak *infámis* erények birtokában lehetséges. Mindemellett a gazdasági haladást csak politikai beavatkozás teszi lehetővé, — a fejedelmek aljassága és a nekik külföldről fizetett pénz. Ez bizonyítja, milyen mélyre süllyedt Németország gazdaságilag. Ez az idő a forrása a patriarchális rezsimnek. 1648 után az állam valóban hivatot[t]

* *V. ö. 562. old. — Szerk.*

szociális funkciókra és a pénzínség által rá is kényszerül; ahol nem gyakorolta, pangás (a vesztfáliai püspökségek). A lealacsonyodásnak minő foka! És mily nyomorúságos államsegély! A világpiacot illetően merőben passzív; csak *semlegesként* lehet valamit keresni a nagy világháborúkban (amerikai és forradalmi háború 1801-ig). Viszont a rablóállamokkal szemben tehetetlen. (A francia forradalom jóvoltából ez az európai szégyenállapot kiküszöbölve.)

c) Irodalom és nyelv teljesen lezüllve; a teológia megcsontosodott dogmatika; más tudományokban Németország lezüllve, de mégis vannak fénysugarak; J[akob] Böhme (megint az eljövendő filozófusok előjele), Kepler, Leibniz — megint csak elvonatkozás a fennállótól, a valóságostól. *Bach.*

d) Németország állapota 1789-ben. a) Mezőgazdaság — paraszti viszonyok. Jobbágyság, botozások, úrbérek. b) Ipar — merő éhenkórászat, lényegében kézi munka, Angliában viszont már a nagyipar kezdete, s a német ipar, még mielőtt teljesen kifejlődött, halálra kárhoztatva. c) Kereskedelem — passzív. d) A polgár társadalmi helyzete a nemességgel és a kormányzattal szemben. e) A fejlődés politikai gátja: szétforgácsoltság. Ábrázolás Menke nyomán. Vámok, a folyamhajózás akadályozása. Free trade* a belső határok között, a szétdaraboltság kényszere alatt; a vámok többnyire városi fogyasztási illetékek.

Ezek a fejedelmek, akik gyámoltalanok a jóra, még ha felvilágosultak is — mint Schubart oltalmazói és Károly Ágost —, valamennyien inkább örömmel be is léptek a Rajnai Szövetségbe, semhogy egy háborút végigvívjanak. Próbája az 1806-os invázió, amikor a torkukat szorongatták. És amellett ennek az 1000 fejedelemnek mindegyike abszolút uralkodó, nyers, műveletlen semmirekellő, akiktől együttműködés sohasem várható, ám szeszélyek mindenkor tömegével (Schlözer). Katonák árusítása az amerikai háborúban. — De legnagyobb gaztettük *puszta létezésük* volt. És emellett a keleti határnál északon Poroszország, délen Ausztria — sóváran nyújtogatva kezüket új területek felé — az egyedüli kettő, amelyek még megmenthették volna a helyzetet, ha kettőjük közül csak egyik lett volna a porondon, de amelyeknek szükségszerű konkurrenciája így minden kiutat lehetetlenné tett. Merő zsákutca, segítség csak kívülről jöhetett — a francia forradalom meghozta. Csak két életjel: a harcra termettség, az irodalom meg a filozófia és a lelkiismeretes objektív tudományos vizsgálódás, mialatt Franciaországban már a XVIII. sz. óta túlnyomóan politikai írások, jóllehet

* — szabadkereskedelem — *Szerk.*

elsőrendűek, — Németországban mindez menekülés a valóságtól az eszmei régiókba. „*Az* Ember" és a nyelv fejlődése; 1700 — barbárság, 1750 — Lessing és Kant, hamarosan Goethe, Schiller, Wieland, Herder; Händel, Gluck, Mozart.

1789–1815

1. A német enklavék* Elzász-Lotaringiában stb. — már félig francia felségjog alatt — csatlakoztak a francia forradalomhoz; ezért ürügy a háborúra. Poroszország és Ausztria *most hirtelen egyetértenek*. Valmy. A vonaltaktika leverése tömegtüzérséggel. Fleurus és Jemappes. Az osztrák kordontaktika veresége? A Rajna balpartjának meghódítása. A parasztok és a szabadelvű városok ujjongása, ezt még egyes zsarolások és még Napóleon véradói sem tudják megfojtani. Amiens-i béke** és birodalmi küldöttség. Fő következmény — a birodalom felbomlása. Rajnai Szövetség. A kisállamokat Napóleon elsöpri, sajnos korántsem eléggé. Napóleon mindig forradalmár a fejedelmekkel szemben. Messzebb is ment volna, ha a kisfejedelmek nem alázzák meg magukat oly mélyen előtte. Hibát követett el Napóleon, hogy 1806-ban Poroszországot nem semmisítette meg egészen. Németország gazdasági helyzete a kontinentális zárlat idején. — A kívülről jövő legnagyobb megaláztatás egybeesik az irodalom és filozófia fénykorával és a zene csúcspontjával Beethovenben.

[A második kéziratból]

Különfélék Németországról 1789–1873

... *porosz hadsereg*: ősidőktől éhenkórász. Höpfner 1788–1806. ...*** hanyatlás III. Frigyes Vilmos alatt. Sikkasztások (1. és 9. gárda-tüzérszázad köpenyei 1842). Régi limlom a hadszertárban. III. Frigyes Vilmos is békés amiatt, hogy minden háború esetén össze kell hívnia a *rendeket*. 1. fordulópont 1848 – Waldersee és a gyútűs puska. 2. fordulópont – az

* – beékelt területek – *Szerk.*
** 1802-ben. – *Szerk.*
*** *Olvashatatlan szó a kéziratban.* – *Szerk.*

1852-es mozgósítás*; és végül az itáliai háború, hadseregátszervezés, a rutin sutba dobása. 1864 óta nagy önkritika és merőben tárgyilagos eljárás. Ennek ellenére a porosz hadseregszervezet jellegének teljes félreismerése. Tragikomikus konfliktus: az államnak politikai háborúkat *kell* viselnie távoli érdekekért, amelyek sohasem keltenek nemzeti lelkesedést, és ehhez olyan hadseregre van szüksége, amely csak a nemzeti védelemre és az abból közvetlenül adódó támadásra alkalmas (1814 és 1870). Ebben a konfliktusban a porosz állam és a porosz hadsereg tönkremegy — valószínűleg egy Oroszország elleni háborúban, amely 4 évig eltarthat és ahol mit sem lehet szerezni, csak betegségeket és szétlőtt csontokat...

Német kereskedelmi kolóniák külföldön már 1789 előtt, de csak 1814 óta jelentékenyek és csak 1848 óta mozdítják elő valóban Németország bevonását a világkereskedelembe, azóta viszont roppant hatékonyak. Fokozatos gyarapodás. A kereskedő kolóniák jellege 1848-ig — többnyire műveletlenek és szégyenlik nemzetiségüket. (Manchester-kolónia, angolul 10 német dialektusban.) Hiányzó védelem. (Weerth mexikói története és tapasztalatai a dél-amerikai német diplomatákkal egyáltalában.) A német mint kereskedelmi világnyelv a kolóniák révén és Kelet-Európában a zsidók révén (részletek ezekről) és Skandináviában „Hamburger-posten" révén. Hogy a kereskedelemben a német — a latin nyelvű Európán és persze a Levantén kívül — elterjedtebb, mint a francia, az olasz, a spanyol, a portugál, egyszóval elterjedtebb, mint valamennyi nyelv az angolon kívül. Most gyorsan előretörnek a német kolóniák — v.ö. az angolok félelmét magában Londonban...

A *hugenottaháborúk* alatt a nemzetet képviselő királyság tekintélye már oly nagy, hogy *csak* a királynak van törvényes és a közvélemény által megengedett joga külföldi szövetségekre és segédcsapatokra. Mindenki más, aki ilyen lépéseket tesz, rebellisnek és árulónak számít. Ez soha nem világosabb, mint III. Henrik halálakor, amikor IV. Henrik pusztán a királyi név súlyával képessé lesz a végső győzelem kivívására.

A franciaországi protestantizmus végső elnyomása nem balszerencse Franciaország számára — teste** Bayle, Voltaire és Diderot. Hasonlóképp ez az elfojtás Németországban sem lett volna szerencsétlenség Németország számára, *de* annál inkább *a világ számára*. Rákényszerítette volna Németországra a latin nyelvű országok katolikus fejlődési *formáját*,

* *Valószínűleg elírás; nyilvánvalóan a porosz hadsereg 1850-es „nagy mozgósításáról" van szó. — Szerk.*

** — tanú rá — *Szerk.*

és mivel az angol fejlődési forma is félig-meddig katolikus és középkori volt (egyetemek stb. college-ok, public schoolok*, csupa protestáns kolostor), ha az egész protestáns német oktatási forma (nevelés otthon vagy magánházakban, kinnlakó és kollégiumot maguk választó diákok) elesik, az európai szellemi fejlődés végtelenül egyhangúvá vált volna. Franciaország és Anglia az előítéleteket a *lényeg*, Németország a *forma*, a *sablonok* tekintetében robbantotta szét. Részben innen is ered a formátlansága mindannak, ami német, s ami eddig még nagy hátrányokkal járt, akár a kisállamosdi, de a nemzet fejlődőképességének roppant nyeresége és csak a jövőben érleli meg gyümölcseit, ennek az önmagában egyoldalú állapotnak a leküzdése után.

Azután: *a német protestantizmus a kereszténység egyetlen modern formája, amely kritikára érdemes.* A katolicizmus már a XVIII. században *kritika alatti*, a *polémia* tárgya (milyen szamarak tehát az ókatolikusok!); az angol [protestantizmus] x szektára hullott szét, teológiai fejlődés nélkül, vagy olyan fejlődéssel, amelynek minden foka szektaként rögzítődött. Egyedül a német rendelkezik teológiával és ezáltal kritikai tárggyal — történelmi, filológiai és filozófiai kritika tárgyával. *Ezt Németország szolgáltatta*, ez a német protestantizmus nélkül lehetetlen, márpedig abszolút szükséges. Olyan vallás, mint a kereszténység, nem semmisíthető meg *csakis* gúnnyal és szidalmazással, *tudományosan* is *le kell küzdeni*, azaz *történelmileg megmagyarázni*, és ezt még a természettudomány sem viszi véghez.

Hollandia és Belgium – melyeket Németországtól a Rajna és az Északi-tenger közötti lápok, délen az Ardennek és a Venn hegység választanak el — Németországgal szemben azt a szerepet játsszák, mint Fönícia Palesztinával szemben, és Németországban ugyanaz a jajveszékelés is mindennapos, mint a régi prófétáknál.

Flandria a verduni felosztástól 1500 utánig Franciaország része — innen a francia nyelv meghonosodása; fokozta ezt a középkori flamand kereskedelem, amikor a kalmárok bizonyára nem flamandul beszéltek az olasz stb. kalmárokkal. És most a germánrajongók a flamand nyelv visszaállítását kívánják, amelyet maguk a hollandok sem ismernek el teljes értékűnek; a papok flamand mozgalma! It is time**, hogy a flamandoknak végre egy nyelvük legyen kettő helyett, és ez csak a francia lehet.

Amerika felfedezése után Németország mezőgazdasága, ipara és kereskedelme örökös türelmes kísérletezés — mezőgazdaság: lásd Langethal

* — kollégiumok; zártkörű bentlakásos középiskolák — *Szerk.*
** — Itt az ideje — *Szerk.*

sok félresikerült próbálkozását; ipar: mindig és mindenütt olyasmi, amit alighogy berendezkednek rá, a világpiac ismét kiszorít — nagybani példa a vászon, kicsiben pl. a wuppertali ipar 1820—1860; kereskedelem: dettó. Ez csak most került normális mederbe.

Még 1848-ban is Németország fő kiviteli cikke — *emberek*. 1. a közönséges emigráció; 2. a prostitúció: Kelet-Poroszországban valóságos intézmények, magasabb és alacsonyabb rangúak, amelyekben lányokat mindenféle fajta és fit for anything* kéjnőkké képeztek ki — a matrózbordélyok ringyóitól kezdve a „művelt" gavallér-szeretőkig —, és amelyekből mindenféle hamis ürüggyel külföldre küldték őket, ahol a legtöbben csak ekkor értesültek sorsukról. Sokan a jól elhelyezettek közül beletörődtek, és a maquerellenek** netán még gyengéd köszönőleveleket is írtak, melyekben bordélyházi helyzetüket mindig elhallgatták, s nevelőnőkként, társalkodónőkként, ill. ragyogó házasságban élő asszonyokként szerepeltek. Bergenroth úgy vélte, hogy mindez nem történhetett meg anélkül, hogy a hatóságok — for a consideration?*** — szemet ne hunyjanak, a törvényszéki vizsgálatoknál is mindig nagyon nehéz volt valami kézzelfogható adathoz jutni. Pétervártól és Stockholmtól Antwerpenig az egész Keleti- és Északi-tenger partját keletporosz nőkkel látták el; 3. a hessen-nassaui Vogelsberg országúti vándormadarai, akik Angliában mint broomgirlök° jártak vásárról vásárra, az idősebbek kintornával is, de különösen azok, akiket mint hurdy-gurdy-kat°° behajóztak Amerikába és ott a prostitúció legmélyebb rétegébe süllyesztettek; 4. a Hanzának és a rajnai gyárvárosoknak, később pedig Szászországnak és Berlinnek is a fiatal kereskedői és 5. már akkor kezdődően, később erősen kifejlődve, a vegyészek (giesseni Liebig-iskola) — a prostituáltakon kívül Hessen nagyhercegség fő exportja; Hollandiába vándorlók Vesztfáliából — most a holland munkások gyakoriak a vesztfáliai kerületekben.

A megírás ideje: 1873 vége—1874 eleje
Eredeti nyelve: német

* — mindenre alkalmas — *Szerk.*
** — kerítőnőnek — *Szerk.*
*** — ellenszolgáltatásért? — *Szerk.*
° — seprűárus éneklő lányok — *Szerk.*
°° New York-i lokálok táncosnői. — *Szerk.*

Karl Marx

[Bakunyin „Államiság és anarchia" c. könyvének konspektusa[502]]

A megírás ideje: 1874 vége–1875 eleje
Eredeti nyelve: német

Bakunyin: ⟨Államiság és anarchia⟩

⟨Bevezetés, I. rész, 1873⟩

(E cím után az 1. oldalon:
Harc {Борьба} a Nemzetközi Munkásszövetségben.)

⟨*Előszó*⟩

⟨Olaszországban éppúgy, mint Oroszországban, meglehetősen jelentős számú ilyen fiatalember akadt, összehasonlíthatatlanul több, mint bármely más országban⟩ (7. old.).

⟨Igen, talán sehol sem olyan közeli a szociális forradalom, mint Olaszországban⟩ (8. old.).

⟨Olaszországban túlsúlyban van az a kolduszegény proletariátus, amelyről Marx és Engels úr, s nyomukban a németországi szociáldemokraták egész iskolája a legmélyebb megvetéssel nyilatkozik, mégpedig teljesen alaptalanul, mert benne és *csakis benne*, s korántsem a munkástömeg fent említett polgári rétegében *foglaltatik a jövendő szociális forradalom egész értelme és egész ereje*⟩ (8. old.).

Viszont a németeknél: ott a kormányzat egyfelől a jó stb. hadseregre támaszkodik, másfelől pedig ⟨az *alattvalói patriotizmusra*, a határtalan nemzeti becsvágyra és a hatalomnak ama régi, történelmi, éppoly határtalan kiszolgálására és istenként való tiszteletére, amivel mind a mai napig kitűnik a német nemesség, a német polgárság⟩ (burzsoázia), ⟨a német *bürokrácia*, a német egyház, a *német* tudósok egész céhe, és ezeknek egyesült hatása alatt nemritkán, sajna! *maga a német nép is*⟩ (11. old.).

⟨Amint kitűnik, Poroszország felfalta Németországot. Ez azt jelenti, hogy ameddig Németország állam marad⟩, addig minden látszatliberális, alkotmányos, demokrata ⟨*sőt még szociáldemokrata forma*⟩ *ellenére is*, ⟨*szükségszerűen minden lehető zsarnokság elsőrendű és legfőbb képviselője és állandó forrása lesz Európában*⟩ (11. old.).

A *XVI. század* közepétől *1815-ig* minden reakciós mozgalom fő forrása Ausztria (id est* mint Németország képviselője), 1815-től 1848-ig Ausztria és Poroszország között [megosztva], előbbinek a túlsúlyával (Metternich) (12. old.);

---

* — azaz — *Szerk.*

〈1815 óta csatlakozott a merőben német reakció e Szent Szövetségéhez[435], sokkal inkább vadászként, semmint üzletemberként, a mi tatár-német, összorosz-cári kancsukánk〉 (13. old.).

A németek, hogy elhárítsák magukról a felelősséget, igyekeznek önmagukat és másokat meggyőzni arról, hogy Oroszország volt a Szent Szövetség főkolomposa. „Ellentétben a német szociáldemokratákkal, akiknek programja első célként a pángermán birodalom megalapítását tűzi ki, az orosz szociális forradalmárok mindenekelőtt a mi" (orosz) „birodalmunk teljes feloszlatására törekszenek" stb. (13. old.).

Az igazság kedvéért, *〈nem abból az óhajból, hogy a pétervári kabinet politikáját védelmezze〉* (13. old.), B.* a következőt válaszolja a németeknek. (E nagy ember, nem szólva arról, hogy Poroszország az oroszok segítségével jött létre I. Péter óta, átugorja a Katalin alatti szövetséget és a forradalom óta Lajos Fülöpig *bezárólag* Franciaországra gyakorolt orosz befolyást) (dettó az oroszoknak a XVIII. sz. eleje óta Európa leigázása végett Angliával együtt űzött csalafintaságait). Ő I. Sándorral és Miklóssal kezdi, s tevékenységüket a következőképp írja le:

〈Sándor ide-oda rohangált, sokat buzgólkodott és hangoskodott; Miklós komor ábrázatot vágott és fenyegetődzött. *De ezzel minden be is volt fejezve. Semmit sem tettek... nem is tehettek, mert barátaik, az osztrák és a porosz németek, nem engedték őket cselekedni; nekik csak a madárijesztő megtisztelő szerepe jutott〉 (a megfélemlítés), 〈cselekedni csupán Ausztria, Poroszország* és〉 „végül mindkettő vezetésével és engedelmével — a francia Bourbonok cselekedtek Spanyolország ellen" (13., 14. old.).

Oroszország csak egyszer lépte át határait, 1849-ben, hogy Ausztriát megmentse a magyar forradalomtól. Ezenkívül ebben az évszázadban kétszer fojtotta el a lengyel forradalmat Poroszország segítségével, amely ebben éppoly érdekelt, mint ő maga. Természetesen: *〈Népi Oroszország elképzelhetetlen a lengyel függetlenség és szabadság nélkül〉* (14. old.).

Oroszországnak sem intelligenciájánál, sem hatalmánál, sem pedig gazdagságánál fogva nincs olyan túlsúlya Európában, hogy hangja képes lenne 〈kérdések eldöntésére〉 (14. old.).

Oroszország csak akkor tehet valamit, ha erre valamelyik nyugati hatalom felhívja. (Így II. Frigyes hívta fel Katalint Lengyelország felosztására és majdnem Svédországéra is.)

Az európai forradalmi mozgalom vonatkozásában Oroszország — a porosz kormányférfiak kezében — a madárijesztő szerepét és nemritkán a spanyolfalét is játszotta, amely mögé igen ügyesen elrejtették saját hódító és reakciós vállalko-

* Bakunyin. — *Szerk.*

zásaikat. A legutóbbi győzelmeik óta többé nincs szükségük rá és már nem is csinálják (16. old.).

Most az európai reakció látható feje és székhelye Berlin, Bismarckkal (16. old.). Reakció (római katolikus) Rómában, Versailles-ban, részben Bécsben és Brüsszelben; kancsuka-reakció Oroszországban; de eleven, ⟨okos⟩, valóban ⟨erős⟩ reakció Berlinben összpontosul és az új német birodalomból terjed ki Európa minden részére stb. (16. old.).

⟨*A munkásszövetségek, csoportok, községek, járások és végül a területek és népek föderális szervezete alulról felfelé, az igazi és nem fiktív szabadságnak ez az egyedüli* feltétele éppoly ellentétben áll azok lényegével,* mint ahogy semmifajta gazdasági autonómia nem egyeztethető velük össze⟩ (17. old.). A *képviseleti demokráciának* (*представительная демократия*) viszont két dologra van szüksége a sikerhez: ⟨állami centralizációra és a népfelség tényleges alárendelésére egy értelmiségi kisebbségnek, mely a népet kormányozza, állítólag képviseli és múlhatatlanul kizsákmányolja⟩ (17. old.).

⟨*Tatár-német uralmunk* lényege⟩ (14. old.).

Az új német császárság harcias: hódítania kell vagy meg kell hódíttatnia (17., 18. old.); ⟨magában hordozza azt az elháríthatatlan törekvését, hogy világbirodalommá legyen⟩ (18. old.). A hegemónia csak szerény megnyilvánulása ennek a törekvésnek; feltétele a környező birodalmak gyöngesége és a lehető legtöbbjük alárendelése. Ezt a szerepet játszotta a legutóbbi francia császárság, most a német és: ⟨*a német állam, meggyőződésünk szerint, az egyetlen igazi állam Európában*⟩ (19. old.).

⟨*Állam*⟩ (*Государство*) (empire, royaume**); ⟨*uralkodó*⟩ (*государь*) (souverain, monarque, empereur, roi***); ⟨uralkodni⟩ (государствовать) (régner, dominer°); ⟨uralkodó⟩ (государь) (souverain, empereur, monarque, roi). A németben viszont *Reich*°° eredetileg semmi más, mint bizonyos határokkal körülzárt földdarab (nagy vagy kicsi), arról a néptörzsről stb., azokról az emberekről elnevezve, akiké. Így a Regen vidékén Felső-Pfalzban Viechtachig a *Viechtreich*; Aachnerreich; Vrankryk (Németalföldön), Reich von Nimwegen, Reich von Megen; a trarbachi kerület a Moselnél még ma is Gröverreich, a Mosel másik vidéke: Westrich.

---

* *Az eredeti orosz szövegben*: a korszerű tőkés termelésnek és a bankspekulációnak lényegével, — *Szerk.*

** — császárság, királyság — *Szerk.*

*** — egyeduralkodó, uralkodó, császár, király — *Szerk.*

° — kormányozni, uralom alatt tartani — *Szerk.*

°° — *birodalom* — *Szerk.*

Franciaország ⟨*állami pályafutása*⟩ véget ért; aki csak valamennyire is ismeri a franciák jellemét, az éppúgy tudja, mint mi (Bak[unyin]), hogy ha Franciaország sokáig a ⟨*vezető hatalom*⟩ lehetett, a másodrendű, sőt, még a másokkal egyenértékű helyzet is lehetetlen számára. Új háborúra fog készülődni, bosszúra, az elvesztett первенство (vezető szerep) helyreállítására (19. old.). „De el fogja-e érni? Biztos, hogy nem. A legutóbbi események bebizonyították, hogy a *hazafiság*, e legmagasabb állami erény (*эта высшая государственная добродетель*) Franciaországban nem létezik többé" (19. old.). A felsőbb osztályok hazafisága már csak hiúság, amelyet azonban feláldoznak reális érdekeiknek, mint a legutóbbi háború megmutatta. Éppily kevés hazafiságot tanúsított a francia falusi népesség. A paraszt megszűnt hazafinak lenni, amióta tulajdonossá vált. Csak Elzászban és Lotaringiában, a németek csúfjára, mutatkozott francia hazafiság. Hazafiság már csak a *városi proletariátusban* található. Ezért főleg ellenük fordul a vagyonos osztályok gyűlölete. De ők nem a tulajdonképpeni értelemben hazafiak, mert ők szocialisták (testvériség minden más ország munkásai iránt). Nem a német nép, hanem a germán katonai zsarnokság ellen fegyverkeztek (20—22. old.). A háború csak négy évvel az I. genfi kongresszus[28] után kezdődött, és a nemzetközi propaganda új, hazafiságellenes világnézetet ébresztett, ⟨*különösen*⟩ a ⟨*latin törzshöz tartozó*⟩ munkások körében (22. old.). Ez megmutatkozott *1868-ban* a *bécsi* gyűlésen is, „válaszul számos politikai és hazafias ⟨javaslatra⟩", amelyet az ifjúgermán burzsoá demokraták tettek. A munkások azt válaszolták nekik, hogy ők a munkásokat kizsákmányolják, mindenben megcsalják és elnyomják, és hogy a munkásoknak minden ország munkásai a testvérei... Egyetlen hazájuk a munkások nemzetközi tábora; egyetlen ellenségük a kizsákmányolók nemzetközi világa (22., 23. old.). Bizonyságul táviratot küldtek „a párizsi testvérekhez mint ⟨az egyetemes munkásfelszabadítás⟩ úttörőihez" (23. old.). Ez a válasz sok szóbeszédre adott okot Németországban; megijesztette az összes polgári demokratákat, Johann Jacobyt is, és „megbántotta nemcsak hazafias érzéseiket, hanem Lassalle és Marx iskolájának állambirodalmi hitét (государственную веру) is. Valószínűleg utóbbinak a tanácsára utazott Liebknecht úr, most a németországi szociáldemokraták egyik feje, de akkor még a polgári demokrata párt (a néhai Néppárt) tagja, Lipcséből nyomban Bécsbe, hogy tárgyalásokat (переговоры) folytasson a bécsi munkásokkal a *politikai tapintatlanságról*, mely ürügyet adott e botrányra. El kell ismerni, olyan sikeresen működött, hogy néhány hónappal később, éspedig 1868 augusztusában, a német munkások nürnbergi kongresszusán az osztrák proletariátus összes elöljárói, minden tiltakozás nélkül, aláírták a Szociáldemokrata Párt szűk hazafias programját" (23., 24. old.). Ez megmutatta, milyen „mélységesen különbözik e párt többé vagy kevésbé tudósokból és burzsoákból álló elöljáróinak politikai irányzata a *germán vagy legalábbis az osztrák proletariátus* saját forradalmi ösztönétől". De ez az ösztön keveset fejlődött Németországban és Ausztriában 1868 óta, ellenben remekül fejlődött Belgiumban, Olaszországban, Spanyolországban és kivált Franciaországban (24. old.). A francia munkások tudatában vannak, hogy szociális forradalmárokként az egész világért dolgoznak (25. old.) „és inkább

a világért, mint önmagukért" (25. old.). Ez az álom (эта мечта) „a francia proletariátus természetévé lett és kiűzte képzeletéből és szívéből a birodalmi hazafiság utolsó maradványait" (26. old.). A francia proletariátus, amikor fegyverbe hívta a tömegeket, meg volt győződve arról, hogy éppen annyira harcol a német proletariátus szabadságáért és jogáért, mint a sajátjáért (26. old.). „Nem a nagyságért és a dicsőségért harcoltak, hanem azért, hogy legyőzzék a gyűlölt ⟨katonai erőt⟩, mely a burzsoázia kezében az ő elnyomásuk eszköze. Gyűlölték a német hadsereget, nem azért, mert német, hanem azért, mert hadsereg" (26. old.). A Párizsi Kommün felkelése a versailles-i nemzetgyűlés ellen *és a haza megmentője — Thiers — ellen* ... teljességgel felfedi azt az egyetlen szenvedélyt, amely ma a francia proletariátust mozgatja, hiszen számára már csak stb. a szociális forradalmi háború létezik (27. old.). Szociális forradalmár szenvedélyükben *„meghirdették a francia birodalom végleges feloszlatását, Franciaország birodalmi egységének felbomlasztását,* mert az *összeférhetetlen a francia kommünök (közösségek) autonómiájával.* Politikai hazájukat, melynek a németek csak a határait és az erejét (силу) csökkentették, ők egészen akarták убить (megölni, agyonverni), és ennek az áruló végcélnak mintegy a manifesztációjaként porba döntötték a Vendôme-oszlopot, a francia dicsőség e nagyra becsült emlékművét"[503] (27. old.).

⟨Így tehát egyfelől az állam, másfelől a szociális forradalom⟩ (29. old.). Ez a harc Franciaországban a legelszántabb; már a parasztok között is, legalábbis Dél-Franciaországban (30. old.). „És ez az ellenséges ellentét a két, most kibékíthetetlen világ között, képezi a *második* okot, amiért Franciaországnak lehetetlen magát újból vezető, uralkodó ⟨állammá⟩ tennie" (30. old.). A versailles-iak, a tőzsde, a burzsoázia stb. elvesztették a fejüket, amikor Thiers meghirdette a porosz csapatok kivonását (31. old.). ⟨Ami azt jelenti, hogy a francia burzsoázia furcsa hazafisága a haza szégyenteljes leigázásában keresi üdvét⟩ (31. old.).

„A rokonszenv, melyet a francia munkások manapság oly láthatóan nyilvánítanak a spanyol forradalom iránt, *különösen Dél-Franciaországban,* ahol láthatóan megmutatkozott a proletariátus törekvése a spanyol proletariátussal való testvéri egyesülésre, *sőt még arra is, hogy vele* a felszabadult munkára és a kollektív tulajdonra támaszkodó ⟨*népi*⟩ *föderációt alakítson*", —

Народ, nép, nemzet (*natio** {nasci**}, valami, ami megszületett, megszületés) —

„minden nemzeti különbözőség és birodalmi határ ellenére, — ezek a rokonszenvek és törekvések, mondom, azt bizonyítják, hogy különösen a francia proletariátus számára, csakúgy mint a kiváltságos osztályok számára is, a birodalmi hazafiság ideje elmúlt" (32. old.).

⟨Hogyan is harcoljon egy ilyen öreg, gyógyíthatatlanul beteg állam⟩ (mint Franciaország) ⟨a fiatal és eddig még egészséges német állam ellen⟩ (33. old.).

---

* — *születés; nemzetség; nép* — *Szerk.*

** — megszületni — *Szerk.*

Semmiféle birodalmi forma, még a szociáldemokrata köztársaság sem képes megadni a népnek, amire szüksége van, „azaz saját érdekeinek szabad (вольный – szabad, de féktelen is) megszervezését alulról felfelé (снизу вверх), minden beavatkozás, gyámkodás, felülről jövő kényszer nélkül, mert minden ilyen birodalmi uralom (государство), még a legrepublikánusabb és a legdemokratikusabb is, még az *úgynevezett Volksstaat** (*мнимо-народное государство*) is, ⟨*amelyet Marx úr gondolt ki*⟩, nem képvisel ⟨lényegénél fogva⟩ semmi mást, mint a tömegek kormányzását felülről lefelé az értelmiségi és éppen ezért kiváltságos kisebbség révén, mintha ez jobban megértené a nép valódi érdekeit, mint maga a nép" (34., 35. old.). Mivel tehát a vagyonos osztályok nem képesek a népi szenvedélyeknek és a népi törekvéseknek eleget tenni, „csak egy eszközük marad, a birodalmi erőszak (государственное насилие), egy szóval ⟨*állam*⟩, mert ⟨*állam*⟩ nevezetesen ⟨*erőszakot*⟩ is jelent (violence, véhémence, *force***), ⟨*uralmat az erőszak* – ha lehet, álcázottan, de szélsőséges esetben kíméletlenül erőszak – révén⟩ stb." (35. old.).

Gambetta ezen nem segíthet; az elkeseredett harc burzsoázia és proletariátus között (Franciaországban) „megköveteli az összes kormányzati (birodalmi) eszközök és erők felhasználását, úgyhogy a francia birodalomnak sem eszközei, sem erői nem maradnak arra, hogy fenntartsa saját külső túlsúlyát az európai birodalmak között. ⟨Hogyan is mérkőzhetne meg Bismarck császárságával!⟩ (37. old.). Franciaország kénytelen alárendelnie magát a felsőbb vezetésnek, a német birodalom baráti-gyámkodó befolyásának, éppen úgy, ahogyan az olasz birodalom alávetette magát a francia birodalom politikájának (37., 38. old.).

Anglia: befolyása nagyon csökkent. Jellemző a következő mondat:

⟨Még harminc évvel ezelőtt nem viselte volna el olyan nyugodtan *a Rajna tartományok német meghódítását*, sem a fekete-tengeri orosz hegemónia helyreállítását, sem pedig az oroszok hivai hadjáratát⟩[504] (39. old.). Ennek az engedékenységnek stb. oka a munkásvilág harca a kizsákmányoló, politikailag uralkodó burzsoávilággal (39. old.). Ott közeledik a szociális forradalom stb. (uo.).

Spanyolország és Olaszország szóba sem jöhetnek: sohasem válnak fenyegető és erős birodalmakká, nem az anyagi eszközök híján, hanem mert a ⟨népi szellem⟩ egészen más célok felé tereli őket (39. old.). Ebből az alkalomból: Spanyolország újra felébred a Napóleon elleni népi háborúban, amely maguktól a primitív tömegektől indult ki. Németországban semmi efféle 1812-ben és 1813-ban. Napóleon oroszországi balszerencséjéig meg sem moccannak. Kivétel csak Tirol (40., 41. old.).

Közbevetőleg:

---

* – *népállam* – *Szerk.*

** – erőszak, hevesség, *erő* – *Szerk.*

⟨Láttuk, hogy a tulajdon bírása elegendő volt ahhoz, hogy megmételyezze a francia parasztságot és kioltsa belőle a hazafiság utolsó szikráját⟩ (42. old.). Németországban (1812–13) a filozófusok és költők által felizgatott fiatal polgárok, vagy helyesebben hű alattvalók (верноподданные), felfegyverkeztek a német birodalom védelmére és helyreállítására, mert éppen abban az időben ébredezett Németországban a pángermán birodalom eszméje. Időközben a spanyol nép egy emberként (поголовно) felkelt, hogy megoltalmazza (отстоять) a kegyetlen és hatalmas elnyomóval szemben a ⟨szülőföld⟩ szabadságát és a ⟨népélet⟩ önállóságát (43. old.). Utána Spanyolországban hiábavaló kísérletezés mindenféle – zsarnoki, alkotmányos, konzervatív köztársasági stb. – kormányformával; sőt, svájci mintájú kispolgári föderatív köztársasággal is (43. old.).

„Spanyolországot nem tréfából kerítette hatalmába (szállta meg) a forradalmi szocializmus sátánja. Az andalúziai és az estremaduriai parasztok, senkit sem kérdezve és semmilyen parancsra nem várva, elfoglalták a volt földbirtokosok földjeit. Katalónia, s különösen Barcelona, hangosan meghirdeti függetlenségét, autonómiáját. A madridi nép proklamálja a föderális köztársaságot és nem engedi alávetni a forradalmat egy alkotmányozó gyűlés majdani parancsainak. Még a karlisták[402] kezén levő északon is nyilvánvaló szociális forradalom megy végbe: meghirdetik a fuerókat (фуэросы)[505], a kerületek és községek függetlenségét, elégetve minden bírósági és polgári ügyiratot; a hadsereg egész Spanyolországban fraternizál a néppel és elkergeti tisztjeit. Megkezdődött az általános, közületi és magáncsőd – az első feltétele a társadalmi-gazdasági forradalomnak" (44. old.). „Nincsenek pénzügyek többé, nincs hadsereg, nincs bíróság, nincs rendőrség; nincsenek kormányerők, nincs ⟨*állam*⟩, marad a hatalmas, friss (свежий) nép, amelyet most már csak a szociális forradalmi szenvedély éltet. Az Internacionálénak és a Szociális Forradalmárok Egyesülésének kollektív vezetésével a nép összpontosítja és szervezi erejét stb." (44. old.).

Az olasz népben már csupán az abszolút autonómia hagyománya maradt fenn elevenen, nemcsak az (область) (tartomány, terület, kerület) autonómiája, hanem a községek (общины) autonómiája is. Ehhez az ⟨egyetlen politikai fogalomhoz⟩, mely sajátságosan létezik ⟨a népben⟩, hozzájárul a történelmi-etnográfiai ⟨különfélesége⟩ a ⟨területeknek⟩, amelyek olyan különféle dialektusokat beszélnek, hogy egy область (en passant*, ez szintén jelent hatalmat, erőt is) emberei nehezen és néha egyáltalában nem értik más ⟨területek⟩ embereit; de ⟨társadalmilag⟩ Olaszország nem megosztott. Ellenkezőleg, megvan ⟨a közös olasz jellem és típus⟩, miáltal az olaszok minden más törzs, még déli törzsek embereitől is megkülönböztethetők (45. old.). A legújabb olasz ⟨állam⟩ feloszlatásának kétségtelen eredménye a ⟨szabad társadalmi egyesülés⟩ lesz (46. old.). Mindez csakis a ⟨népi tömegekre⟩ vonatkozik.

Viszont az olasz burzsoázia ⟨legfelsőbb rétegeiben⟩, éppúgy mint más országokban is, ⟨az állami egységgel létrejött és most mind jobban és jobban fejlődik

* – mellesleg – *Szerk.*

a népi munka kiváltságos kizsákmányolói *osztályának szociális egysége*. Ezt az osztályt most Olaszországban e közös névvel jelzik: consorteria: az egész〉 hivatalos világ, – a hivatalnoki és katonai, a rendőri és bírósági; nagy földtulajdonosok, gyárosok, kereskedők és bankárok; az egész hivatalos és félhivatalos prókátorság és literátorság, az egész parlament (46. old.).

De még a legborzasztóbb *nyomorúság* (inség), még ha a 〈sok milliónyi〉 proletariátust sújtja is, még nem elegendő záloga (залог) a forradalomnak... Ha az embert (a csordát) *kétségbeesésbe* kergetik, akkor fellázadása már sokkal valószínűbb... Kétségbeesésében még a német sem okoskodik többé; ámde roppant sok kell hozzá, hogy kétségbeesésbe kergessék... De 〈nyomorúság〉 és 〈kétségbeesés〉 csak személyes, legfeljebb helyi *〈lázadásokra〉* vezethet, nem elegendő azonban arra, hogy 〈egész néptömegeket〉 áthasson. Ehhez *〈általános népi eszmény〉* kell, amely történelmileg 〈mindig〉 a 〈népi ösztön mélységéből〉 tör fel, továbbá a maga igazába vetett hit (вера) kell hozzá, 〈ebbe az igazába vetett mondhatni vallásos hit〉.

Ez, szegénységgel és kétségbeeséssel együtt, megadja a szociális forradalom helyes receptjét (47., 48. old.).

„Éppen ilyen helyzetben van most az olasz nép" (48. old.).

Éppen az *Internacionálé* (vagyis Alliance, csak az utóbbi két év óta {1872 és 1873} jelentősen hatékony Olaszországban) segítette bábaként ennek az eszménynek a megszületését.

〈Ez mutatta meg neki a megvalósítandó célt és egyúttal feltárta előtte a népi erő megszervezésének útjait és módjait〉 (48. old.).

„Figyelemreméltó, hogy Olaszországban csakúgy, mint Spanyolországban határozottan nem kedvezett a szerencse (siker) 〈Marx államkommunista programjának〉, hanem ellenkezőleg, széleskörűen és szenvedélyesen elfogadták a *világhíres* (пресловутый) Alliance-nak,[2] vagyis *〈a Szociális Forradalmárok Egyesülésének〉 a programját*, mely kíméletlen harcot üzent minden 〈uralomnak, kormánygyámkodásnak, felsőbbségnek és tekintélynek〉" (49. old.). „Ilyen feltételekkel a nép felszabadíthatja magát, 〈a legmesszebbmenő szabadságon〉 megalapozhatja az összességnek és minden egyénnek a maga saját külön életét, korántsem fenyegetve azonban bármely más nép szabadságát" (49. old.).

Tehát mivel Olaszország és Spanyolország az alliance-ista programot vallják, náluk közeli a szociális forradalom, de részükről semmi *hódítási szándéktól* nem kell félni (49. old.).

Viszont a *kis államoknak – Svájcnak, Belgiumnak, Hollandiának, Dániának, Svédországnak – 〈mégpedig ugyanazon indokokból〉*, (tehát mert elfogadták az Alliance programját!)

„főként azonban", mert „politikai jelentéktelenségük" folytán senkit sem fenyegetnek (49. old.), sok okuk van arra, hogy „féljenek az új germán birodalom részéről fenyegető leigázástól" (50. old.).

Ausztria halálosan beteg. Két birodalomra oszlik, *magyar-szlávra* és *német-szlávra* (50. old.). Utóbbiban a németek akarnak uralkodni. „A németek, ⟨államimádók⟩ és bürokraták úgyszólván természettől fogva, igényeiket egyfelől történelmi jogukra alapítják, azaz a hódítás és ⟨régi birtoklás⟩ jogára, másfelől kultúrájuk állítólagos felsőbbségére" (52. old.). Az utóbbi években a németek kénytelenek a magyarok önálló ⟨létezését⟩ elismerni. ⟨Valamennyi törzs közül⟩, amelyek benépesítik az osztrák birodalmat, a németek után a magyarok ⟨a leginkább államalkotó nép⟩ (52. old.), hangoztatják, hogy történelmi joguk van uralkodni valamennyi többi törzs fölött, amelyek velük együtt a magyar királyságot lakják, jóllehet ők maguk nem sokkal többet tesznek ki, mint $^1/_3$-ot (uo.) (tudniillik 5 500 000 magyar, 5 000 000 szláv, 2 700 000 román, 1 800 000 zsidó és német, mintegy 500 000 más ⟨törzs⟩, összesen 15 500 000) (uo.). Így a magyar–osztrák császárság két része: Lajtán inneni, szláv-német rész 20 500 000 (7 200 000 német és héber, 11 500 000 szláv, körülbelül 1 800 000 olasz és egyéb ⟨törzsek⟩); a magyar-szláv-román-német rész (53. old.).

Magyarországon a „népesség többsége a magyaroknak van alávetve, nem szereti őket, kényszerűen viseli igájukat, ezért szakadatlan a harc" (53. old.). A magyarok félnek a románok és a szlávok felkelésétől; ezért vannak titkos szövetségben *Bismarckkal*, aki „előre látva az elkerülhetetlen háborút a pusztulásra kárhoztatott osztrák birodalom ellen, a magyarokkal ⟨kacérkodik⟩" (54. old.).

A *Lajtán inneni* birodalomban sem jobb a helyzet, ott a németek akarnak uralkodni a szláv többség fölött. „A németek gyűlölik a szlávokat, ahogyan az úr rendszerint gyűlöli rabszolgáit" (54. old.), félnek felszabadulásuktól stb. „Mint minden nép, mely idegen földet hódít és idegen népet igáz le, a németek is fölötte ⟨igazságtalanul⟩ *gyűlölik és egyszersmind megvetik a szlávokat*" (uo.). A porosz németek főként azt vetik az osztrák kormányzat szemére, hogy képtelen a szlávokat elnémetesíteni. „Ez, az ő meggyőződésük szerint, és ténylegesen is, a legnagyobb bűncselekmény az általános német hazafias érdekekkel szemben, a *pángermanizmussal* szemben" (55. old.) (Bakunyinnál nagy betűkkel nyomtatva). E pángermanizmussal ellentétként az ausztriai szlávok, a lengyelek kivételével, a *pánszlávizmust* szögezték szembe, amely éppolyan „visszataszító bolondság", „szabadságellenes, népgyilkos eszmény" (55. old.).

Ehhez jegyzet, melyben B. úr azzal fenyegetőzik, hogy e kérdést terjedelmesebben fogja megtárgyalni; itt csak felszólítja az orosz forradalmi ifjúságot, munkálkodjon ellene; elismeri, hogy orosz ügynökök ilyen értelemben tevékenykednek az ausztriai szlávok között, elhitetve velük, hogy a cár országukat *fel akarja szabadítani a német iga* alól és „ez ugyanakkor történik, amikor a pétervári kabinet ⟨nyilvánvaló módon⟩ eladja és

elárulja Bismarcknak egész Csehországot és Morvaországot, jutalmul a Keleten megígért segítségért".

Honnan ered mármost az, hogy az osztrák-szláv országokban művelt stb. embereknek egész osztálya van, akik vagy a felszabadítást várják orosz részről, vagy éppenséggel a *„szláv nagyhatalom megalapítását az orosz cár uralma alatt"*? (57. old.).

Ez csak azt mutatja, „milyen fokban sikerült ennek az átkozott, lényegében ⟨*polgári*⟩ és ezért ⟨államisági⟩ német civilizációnak még a szláv hazafiak lelkébe is behatolnia ..., akik maguk is teljesen németek maradtak, noha kitűzött céljuk németellenes; a szlávokat német utakon-módokon akarják, vélik felszabadítani a német iga alól. Német nevelésük folytán nem értik meg, hogy a felszabadításnak más eszköze is van, mint szláv államoknak vagy egyetlenegy nagyhatalmú szláv birodalomnak a megalakítása. Így egy merőben német cél felé törekszenek, mert ⟨a legújabb állam⟩ centralisztikus, bürokratikus, rendőri-katonai, mint pl. az új német vagy az ⟨összorosz⟩ birodalom, tehát tisztán német ⟨teremtmény⟩; Oroszországban régebben tatár elemmel volt keverve, ⟨de egy kis tatár szívességért most valóban Németország sem megy a szomszédba⟩" (57. old.).

„Egész természeténél és egész lényénél fogva a szláv törzs határozottan nem politikus, azaz nem ⟨államalkotó⟩. Hiába emlegetik (поминают) a csehek a maguk nagymorva birodalmát, a szerbek pedig Dušan birodalmát. Mindez múló jelenség, vagy régi mese. Igazában önmagától még egyetlen szláv törzs sem alapított ⟨államot⟩" (57. old.).

A *lengyel monarchia-köztársaság*: a germanizmus és a latinizmus kettős befolyására alapították, miután a szláv népet (холоп – jobbágy, szolga) teljesen elnyomta a slachta*, amely sok lengyel történész, pl. ⟨*Mickiewicz*⟩ véleménye szerint nem szláv eredetű (58. old.).

A *cseh birodalom*: a német birodalom mintájára és módjára tákolták össze, nyílt német befolyás alatt, ezért is képezte hamarosan a német birodalom szerves részét.

Orosz birodalom: tatár kancsuka, bizánci áldás (благословение) és német hivatalnoki-katonai és rendőri felvilágosítás (58. old.).

„Így hát kétségtelen, hogy a szlávok saját kezdeményezésből sohasem alapítottak ⟨államot⟩ ... mert sohasem voltak hódító törzsek. Csak hódító népek alapítanak ⟨államot⟩ és alapítják múlhatatlanul a maguk hasznára, a leigázott népek kárára."

A szlávok teljesen békés, földművelő törzsek voltak; elkülönülten és függetlenül éltek közösségeikben, patriarchális módon a ⟨vének⟩ által igazgatva (управлять: *kormányozni* is), a ⟨választási elv⟩, a földközösségi tulajdon alapján, nemesség nélkül, külön papi kaszt nélkül, valamennyien egyenlők egymással, „patriarchális

* – lengyel nemesség – *Szerk.*

s ezért tökéletlen módon megvalósították az emberi testvériség eszméjét". A közösségek között semmiféle politikai kapcsolat; csak védelmi kapcsolat idegen betöréskor; semmiféle szláv ⟨állam⟩; viszont társadalmi kapcsolat, testvéri minden szláv törzs között, a legnagyobb mértékben vendégszerető (58., 59. old.). „Ilyen szervezet mellett védtelenek harcias törzsek betörésével és támadásaival, különösen a németekével szemben, akik mindenüvé igyekeztek kiterjeszteni uralmukat" (59. old.). „A szlávokat részben kiirtották, nagyrészt elnyomták törökök, tatárok, magyarok és főként németek" (59. old.). „A X. század második felével kezdődik rabszolgaságuk gyötrelmes, de egyúttal hősies története" (59. old.).

„*Lengyelország szerencsétlenségére* az ország vezető pártjai (руководящие партии), melyek eddig még túlnyomóan a slachtához tartoznak, még nem mondtak le ⟨állami⟩ programjukról és ahelyett, hogy ⟨hazájuk⟩ felszabadulását és ⟨megújulását⟩ a szociális forradalomban keresték volna, ezt — a régi előítéletek rabjaként — hol valamiféle Napóleon pártfogásában, hol a jezsuitákkal és az osztrák feudálisokkal való szövetségben keresték" (61. old.).

Századunkban újjáéledtek a nyugati és a déli szlávok is; az előbbiek központja Csehország, az utóbbiaké Szerbia (61., 62. old.).

Az ⟨állam⟩ végső kifejeződése a *pángermán birodalom*: „napjai meg vannak számlálva és bukásától várják az összes népek végleges felszabadulásukat... Irigylik-e a szlávok a németeket azért, hogy Európa összes többi népeinek gyűlöletét kiérdemelték?" (63. old.).

Anglia e kávéházi politikus férfiú számára nem létezik; Anglia, a polgári társadalom igazi csúcsa Európában.

Vagy semmilyen szláv ⟨állam⟩, vagy pedig egy nagy és mindent elnyelő pánszláv ⟨szentpétervári kancsukabirodalom⟩ (64., 65. old.).

A pángermán centralizációval szemben *pánszláv föderáció* az Egyesült Államok módjára szintén lehetetlen (66. old.). Föderáció Észak-Amerikában csak azért lehetséges, mert az amerikai kontinensen, a nagy köztársaság szomszédságában nincs nagy hatalmú ⟨állam⟩, olyanféle, mint Oroszország, Germánia vagy Franciaország. Így ahhoz, hogy ⟨állami⟩ *vagy* politikai téren a diadalmas pángermanizmus ellen hatni lehessen, csak egy eszköz marad — *pánszláv* ⟨állam⟩ megalapítása. Általános szláv rabszolgaság ⟨az összorosz kancsuka⟩ alatt (67. old.). De ez is lehetetlen. Mennyiségileg Európában csaknem háromszor annyi a szláv, mint a német. A pánszláv birodalom hatalomban és valódi ⟨állami-katonai erőben⟩ mégsem tudna soha megmérkőzni a pángermán birodalommal. Miért? „Mert a német vérben, a német ösztönben, a német hagyományban benne van az ⟨állami⟩ rendnek és ⟨állami⟩ fegyelemnek a szenvedélye"; a szlávoknál az ellenkezője; „azért, hogy fegyelmezzék, bot alatt kell tartani őket, míg minden német rábeszélésre (с убеждением) önként megenné a botot. Szabadsága éppen abban áll, hogy ⟨idomítva van⟩ és ⟨szívesen meghajol⟩ minden felsőbbség előtt. Ráadásul a német komoly és dolgos nép, tanult, takarékos, ⟨rendelet tisztelő,

számot adó és számot vető), ami nem akadályozza abban, hogy ha szükséges és főként, ha a felsőbbség úgy akarja, kiválóan ne verekedjen. Megmutatták ezt a legutóbbi háborúkban. Ráadásul katonai és közigazgatási szervezetük a tökély lehető legmagasabb fokán áll, amelyet soha más nép elérni nem fog. Elképzelhető-e hát, hogy mérkőzni lehet velük ⟨az államiság⟩ tekintetében?" (68., 69. old.). „A németek életüket és szabadságukat az ⟨államban⟩ keresik: a szlávoknak ⟨az állam⟩ – a sír. Felszabadulásukat ⟨az államon⟩ kívül keresik, nemcsak a német ⟨állam⟩ elleni harcban, hanem minden ⟨állam⟩ elleni ⟨össznépi lázadásban⟩, a szociális forradalomban" (69. old.). „De az ⟨államok⟩ nem dőlnek meg maguktól; csak az össznépi és össztörzsi, nemzetközi szociális forradalom döntheti meg őket" (69. old.). Államellenes természetük, mely eddig a szlávok gyöngesége volt, most megfordítva, erősségük a jelenlegi népmozgalom számára (69. old.). Közeledik az ideje ⟨a tanulatlan munkás[чернорабочие]tömegek⟩ teljes felszabadításának és „szabad társadalmi megszervezésüknek ⟨alulról felfelé⟩, mindenféle правительственный (irányító, kormányzati) beavatkozás nélkül, *szabad gazdasági*, народные (népi, nyilvános) союзи (szövetkezések, egyesülések, koalíciók, szövetségek) révén, ⟨tekintet nélkül⟩ valamennyi régi állami határra és valamennyi nemzeti különbözőségre, egyedül az általános emberi és minden sokrétűségében teljesen szolidáris termelőmunka alapján" (70. old.).

„A nemzetiség nem általános emberi elv, hanem történelmi, helyi tény, amely, mint minden ⟨valóságos⟩ és ártalmatlan tény, kétségtelenül jogot formálhat általános ⟨elismerésre⟩. Minden népnek, sőt még minden ⟨kis népcsoportnak⟩ is megvan a maga saját jellege, a maga modora, éppen (именно) ebben rejlik nemzetiségének lényege, a nemzetiség egész történelmi életéből, minden életfeltételéből adódó eredmény lényege. Minden nép, éppúgy, mint minden személy, ⟨önkéntelenül⟩ az, ami, és kétségtelen joga van arra, hogy önmaga legyen. Ebből fakad minden úgynevezett ⟨nemzeti jog⟩" (70. old.).

De ebből nem következik, hogy az egyik a maga nemzetiségét, a másik a maga egyéniségét mint ⟨külön⟩ elvet állítsa fel stb. „Minél kevesebbet gondolnak önmagukra, és minél jobban ⟨áthatja⟩ őket az általános emberi ⟨tartalom⟩, annál jobban feléled és annál több értelmet nyer az egyiknek a nemzetisége, a másiknak az egyénisége" (71. old.). Így a szlávok is csak akkor nyerik el ⟨törvényes helyüket⟩ a történelemben és a népek szabad testvériségében, ha másokkal együtt áthatják őket a világérdekek (71. old.).

„Németországban a reformáció nagyon gyorsan levetette ⟨lázadás⟩ jellegét, mely a német temperamentumnak nem felel meg és felvette ⟨a békés állam⟩-reform alakját, mely hamarosan a ⟨legszabályszerűbb⟩, szisztematikus, tudós ⟨állam⟩-zsarnokság alapjául szolgált. Franciaországban, hosszú és véres harc után, amely nem kis mértékben szolgálta a szabad gondolat kifejlődését ebben az országban, a győzedelmes katolicizmus leverte (a reformtörekvéseket). Ezek Hollandiában, Angliában és utána az Amerikai Egyesült Államokban új civilizációt hoztak létre, amely *lényegénél fogva ⟨állam⟩-ellenes*, de *⟨polgári-gazdasági⟩* és liberális" (72. old.).

Ez a passzus nagyon jellemző Bakunyinra; a tulajdonképpeni tőkésállam az ő szemében antigouvernemental*; másodszor, a fejlődés különbözősége egyfelől Németországban, másfelől Hollandiában és Angliában szerinte nem a megváltozott világkereskedelemből következik, hanem stb.

A vallási reformáció (az is szép, hogy a reneszánszt pusztán sub specie vallás** szemléli)

„a civilizált emberiség körében két fő irányzatot *szült*: *a gazdasági és liberális-*⟨*polgárit*⟩ – különösen Anglia, majd Amerika –, meg a zsarnoki-⟨*államit*⟩, mely lényegénél fogva szintén ⟨*polgári*⟩" –

ezt a szót: *polgári*, éppúgy használja a kapitalizmusra, mint Németország középkori nyárspolgáraira –

„és *protestáns*, habár keverve nemesi katolikus elemekkel, akik egyébként teljesen alávetették magukat az ⟨államnak⟩. Az irányzat legfőbb képviselői voltak *Franciaország* és – kezdetben az osztrák, majd a porosz – *Németország*" (73. old.).

„A francia forradalom új, általános emberi érdeket alapozott meg, a legteljesebb emberi szabadság eszményét, de *kizárólag politikai téren*; ellentmondás, a politikai szabadság kivihetetlen; szabadság az ⟨államban⟩ hazugság. Két fő irányzatot szült. A proletariátus szisztematikus kizsákmányolása és a kisebbség meggazdagodása. A népnek erre a kizsákmányolására akarja az egyik párt a demokratikus köztársaságot alapítani, a másik, következetesebben, a monarchikus, azaz őszinte ⟨állam⟩-zsarnokságot" (73. old.).

Mindezekkel a törekvésekkel szemben új irányzat, amely „közvetlenül elvezet" Bakunyinhoz (74. old).

„A szláv proletariátusnak tehát egész tömegében be kell lépnie a Nemzetközi Munkásszövetségbe" (75. old.). „Már alkalmunk volt megemlíteni a bécsi munkások nemzetközi testvériségének 1868-as nagyszerű megnyilvánulását" (76. old.) a pángermán program ellen.*** De az osztrák munkások nem tették meg a szükséges további lépéseket, „mert megállította (visszatartotta) őket az első lépésnél ama germán-hazafias propaganda, melyet Liebknecht úr és más, vele együtt, valószínűleg 1868 júliusában Bécsbe érkező szociáldemokraták fejtettek ki, éppen abból a célból, hogy az osztrák munkások igazi szociális ösztönét a nemzetközi forradalom útjáról letérítsék (tévútra vezessék) és ráterelejék a politikai agitációra egy olyan ⟨állam⟩ alapítása érdekében, amelyet ők [úgy hívnak:] народное (*népállam*), s amely természetesen pángermán, – szóval hogy Bismarck gróf hazafias eszményének megvalósítására szolgáló, csak szociáldemokratikus talajon folytatott ún. legális ⟨népi agitáció⟩ útjára tereljék" (76. old.).

* – kormányzásellenes, kormányzatellenes – *Szerk.*

** – a vallás jegyében, nézőpontjából – *Szerk.*

*** *V. ö. 570. old.* – *Szerk.*

„A szlávok számára ez azt jelentené, hogy önként a német iga alá vetik magukat és ez ⟨ellenszenves⟩ minden szláv szívnek (77. old.). Ennélfogva mi nem fogjuk rábeszélni a szláv testvéreket, hogy a német munkások szociáldemokrata pártjának soraiba lépjenek, amelyet diktátori hatalommal vezetnek Marx és Engels urak és nyomukban Bebel, Liebknecht urak és egynéhány irodalmár héber; ellenkezőleg, nekünk minden erőnket arra kell fordítanunk, hogy a szláv proletariátust eltérítsük az öngyilkos ⟨szövetkezéstől⟩ ezzel a párttal, amely korántsem ⟨népi⟩, hanem irányzatában, céljaiban, eszközeiben tisztán ⟨*polgári*⟩, és ezenfelül kizárólagosan német, azaz ⟨szlávgyilkos⟩" (77. old.).

A szláv proletariátusnak nemcsak hogy nem kell szövetkeznie ezzel a párttal, hanem távol is kell tartania magát tőle, viszont annál szorosabban kell csatlakoznia a Nemzetközi Munkásszövetséghez. „A német Szociáldemokrata Párt egyáltalán nem tévesztendő össze az Internacionáléval (77. old.). Az előbbinek a politikai-hazafias programja szinte semmiben sem közös az utóbbinak a programjával, hanem teljesen ellentétes vele. Ezt a hágai kongresszuson[150] a marxisták megpróbálták rákényszeríteni az egész Internacionáléra. E kísérlet azonban általános hangos tiltakozást váltott ki Olaszországban, Spanyolországban, Svájc egyik részében, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Angliában, sőt részben az Egyesült Államokban is, úgyhogy az egész világ tisztán láthatta, hogy a németeken kívül senki sem akarja a német programot" (78. old.).

„A szláv proletariátusnak tömegesen be kell lépnie az Internacionáléba, szekciókat, és ha szükséges, ⟨*egy össz-szláv föderációt*⟩ is kell alapítania" (78. old.).

Szerbia, ⟨*Szerb Fejedelemség*⟩: A szerbek a törökök alóli felszabadulás után ⟨államot⟩ alapítottak, melynek igája nehezebb, mint a törökéké (79. old.). Kiszolgáltatva a hivatalnoki ⟨fosztogatásnak⟩ és zsarnokságnak (uo.). A török Szerbiában nincsen nemesség, nincsenek nagyon nagy földbirtokosok, sem gyárosok, sem különösebben gazdag kereskedők; új hivatalnoki arisztokrácia alakult ki, mely többnyire kormányköltségen nevelkedett Odesszában, Moszkvában, Pétervárott, Bécsben, Németországban, Svájcban, Párizsban (79. old.).

A bolgárok mit sem akarnak tudni a szerb ⟨dušani cárságról⟩; éppúgy a ⟨horvátok⟩, a ⟨montenegróiak⟩ és a boszniai szerbek sem. Mindezen országok megmentésének és egyesítésének csak egy útja van — a szociális forradalom, de semmiképp ⟨állami *háború*⟩, amely csak arra vezethet, hogy Oroszország vagy Ausztria vagy mindkettő leigázza őket (86. old.).

Csehországban szerencsére még nincs helyreállítva Vencel birodalma és koronája; a bécsi felsőbbség egyszerűen tartományként kezeli, még csak Galícia kiváltságait sem kapja, és Csehországban mégis annyi a politikai párt, mint a kedves* szláv ⟨államokban⟩. „Igen, a politizálgatásnak és az ⟨államiságnak⟩ ez az átkos német szelleme annyira behatolt a cseh fiatalság művelődésébe, hogy komoly veszélynek van kitéve, miszerint végül is ⟨elveszti népe megértésének⟩ lehetőségét" (86. old.). „Minden osztrák városban, ahol a szláv népesség a német-

* *Az eredeti orosz szövegben*: mint akármelyik szláv államban — *Szerk.*

tel keveredik, a szláv munkások vesznek részt legerélyesebben a proletariátus minden közös megnyilvánulásában. De e városokban szinte semmilyen más munkásszövetség nem létezik azokon kívül, melyek elismerték a németországi szociáldemokrácia programját, úgyhogy a szláv munkásokat, akiket magával ragadott szociális forradalmi ösztönük, valójában olyan párt verbuválja, melynek közvetlen és fennhangon kimondott célja — egy pángermán ⟨államnak⟩, azaz egy óriási német ⟨börtönnek⟩ a megalapítása" (88. old.).

El kell fogadniok a B[akunyin] által vezetett Internacionálé programját (89. old.) (speciális verbuváló irodaként javasolva {89. old., jegyzet} a jurai föderációhoz* tartozó zürichi *szláv szekció*).

Ausztria (befejezés). A birodalom már csak Poroszország és Oroszország számító türelme folytán létezik; ezek még nem akarnak hozzálátni felosztásához, mert mindkettő a kedvező alkalomban reménykedik, hogy a nagyobbik darabot vehesse magának.

Oroszország: „Csak egy olyan alkotmány van, mely hasznos a népnek — az (orosz) birodalom feloszlatása" (96. old.).

Megvan-e a katonai ereje ahhoz, hogy megbirkózzék az új német birodalommal? Ez jelenleg az egyetlen politikai kérdés Oroszországban (uo.). „Ezt a kérdést ... múlhatatlan szükségszerűséggel felveti Németország új helyzete, amely hirtelen (за одну ночь) ⟨óriási és mindenható állammá növekedett⟩. De az egész történelem bizonyítja és az ésszerű logika igazolja, hogy két egyformán erős ⟨állam⟩ nem állhat fenn egyidejűleg egymás mellett. Egyiknek le kell igáznia a másikat" (97. old.). Németországnak szüksége van erre. „Hosszú, hosszú politikai megaláztatás után hirtelen a leghatalmasabb birodalommá lett az európai kontinensen. Tűrheti-e, hogy mellette, úgyszólván az orra előtt, egy tőle teljesen független hatalom legyen, amelyet még nem győzött le, s amely merészeli magát összemérni vele; és méghozzá az orosz hatalom, ⟨a leggyűlöltebb⟩!" (97. old.)

„Azt hisszük, kevés az olyan orosz, aki ne tudná, milyen mértékben gyűlölik Oroszországot a németek, az összes németek, de főként a német burzsoák és az ő befolyásukra, sajnos!, maga a német nép is" (97. old.). Ez a gyűlölet egyik legerősebb német nemzeti szenvedély (98. old.).

Eleinte — a német civilizáció becsületes gyűlölete a tatár barbárság iránt (98. old.). A húszas években a politikai liberalizmus tiltakozása a politikai zsarnoksággal szemben (uo.). A Szent Szövetség egész felelősségét Oroszországra hárították (uo.). A harmincas évek elején rokonszenv a lengyelekkel, gyűlölet az oroszok mint a lengyel felkelés elnyomói iránt (uo.). Megint elfelejtették, hogy Poroszország segédkezett Lengyelország elnyomásában: Poroszország segített, mert lengyel győzelem esetén egész Porosz-Lengyelország felkelt volna, ami „gyökerében elfojtotta volna a porosz monarchia ⟨létrejött hatalmát⟩" (uo.).

A harmincas évek második felében — az oroszgyűlöletre újabb ok, amely e

* *V. ö. 38–41., 161–163. old. – Szerk.*

gyűlöletnek politikai-nemzeti jelleget kölcsönzött – felvetődött a szláv kérdés: Ausztriában és Törökországban szláv párt alakult, Oroszországtól remélve és várva segítséget. A dekabristák[389] (Pesztyel, Muravjov-Aposztol stb.) törekvése pánszláv republikánus föderációra. Miklós átvette ezt az eszmét, de az ő vasjogara alatti pánszláv, egységes és autokratikus ⟨állam⟩ formájában. A harmincas és negyvenes évek elején Pétervárról és Moszkvából orosz ügynökök utaztak szláv területekre, egyesek hivatalosan, mások önként és fizetség nélkül; utóbbiak a szlávbarátok moszkvai társaságához tartoztak. A déli és nyugati szlávok között terjedt a pánszláv propaganda. Sok brosúra, részben németül írott, részben németre fordított füzet. A pángermán közönség félelme. *Csehország – orosz!* – Elrontotta étvágyukat és álmukat (99. old.). Ettől kezdve óriási gyűlölet Oroszország iránt; az oroszok viszont nem szeretik a németeket. Lehetnek-e ilyen feltételek között szomszéd államok az ⟨összorosz⟩ és a pángermán birodalom? (100. old.). De a béke megőrzésére mindkettőjüknek volt és még most is van okuk. *Először*: *Lengyelország* (uo.). Ausztria nincs a felosztás mellett stb. Számára Lengyelország védelem Oroszországgal és Poroszországgal szemben. *Másodszor: Ausztria*, amelyet ők fel akarnak osztani. Ausztria felosztása egyenetlenséget fog szítani köztük, de addig semmi (100–102. old.). *Harmadszor*: a mindenki által gyűlölt *új német birodalomnak* Oroszországon kívül nincs szövetségese, talán az *Egyesült Államok*. Még sok a tennivalója, hogy a pángermán birodalom eszméjét realizálja; a franciáktól elvenni egész Lotaringiát, felfalni Belgiumot, Hollandiát, Svájcot, Dániát, a Skandináv-félszigetet; az orosz keleti-tengeri tartományokat, hogy egyedül rendelkezhessen a Balti-tengeren. Meghagyja Magyarországot a magyaroknak, Galíciát az osztrák Bukovinával az oroszoknak, fenntartja magának egész Ausztriát (bezárólag) Triesztig és Csehországig, amelyet az orosz kabinet sem szándékszik elvitatni tőle... „Mi" (B[akunyin]) *„biztosan tudjuk, hogy az osztrák birodalom többé vagy kevésbé távoli felosztásának számlájára régóta folynak titkos tárgyalások a pétervári és a germán udvar között"*, miközben persze kölcsönösen igyekeznek egymást rászedni. Porosz-germán birodalom elszigetelten nem képes e nagy terveket keresztülvinni; *„ezért ⟨sürgető kényszerűség⟩ a szövetség Oroszországgal, és még sokáig az marad"*... Ugyanez az eset *Oroszországot* illetően. *„Hódítás minden irányban és mindenáron, ez az orosz birodalom normális életfeltétele."* De most melyik irányban? Nyugatra vagy Keletre? A nyugati út a *pánszláv* út és a *szövetkezés Franciaországgal, Poroszország és Ausztria egyesült haderői* ellen, s *Anglia és az Egyesült Államok* valószínű semlegessége. A másik (keleti) út *Indiába, Perzsiába, Konstantinápolyba* vezet. Ott az ellenség Ausztria, Anglia, valószínűleg Franciaország is; a szövetséges *Germánia és az Egyesült Államok* (102–104. old.).

Az *első út (a pánszláv út, a német birodalom ellen)*. Franciaország segítsége mit sem ér; egysége mindörökre elszakadt stb.; ez az út forradalmi; a népek lázadásához vezet, kivált a szláv népekéhez a törvényes, osztrák és porosz-germán, ⟨uraik⟩ ellen. Miklós elvetette ezt az utat ösztönösen, elvből stb. (!). De ezenfelül ⟨tudatában kell lenni annak, hogy az összorosz államiság számára Lengyelország fel-

szabadítása határozottan lehetetlenség⟩. Egész évszázadokon át harc ⟨az állam⟩ kétféle formája, ⟨a lengyel nemesi függetlenség⟩ és a cári kancsuka között. Gyakran közelinek látszott a lengyelek győzelme. De mihelyt a nép felkelt – 1612-ben Moszkvában, majd a kisorosz és litván ⟨jobbágyság⟩ felkelése Bogdan ⟨Hmelnyickij⟩ alatt –, minden elmúlt. *„Az orosz kancsuka a nép jóvoltából győzött."*

E vallomás a 110. oldalon.

A lengyel slachta-⟨állam⟩ romjain alapult az ⟨összorosz⟩ kancsukabirodalom. *„Fosszátok meg ezektől az alapzatoktól*, ama tartományoktól, melyek 1772-ig bekerültek a lengyel ⟨államnak⟩ az ⟨állagába⟩, és az összorosz birodalom eltűnik" (110. old.). Ezek a leggazdagabb, legtermékenyebb, legnépesebb tartományok; leválásukkal az orosz birodalom gazdagsága és hatalma a felével csökkenne. E veszteséget követi a ⟨Baltikum⟩ elvesztése, és feltéve, hogy a lengyel birodalom valóban új életre kel, Oroszországtól elszakítja egész Kis-Oroszországot, amely vagy lengyel tartománnyá vagy független ⟨állammá⟩ lesz. Ilymódon Oroszország elvesztené fekete-tengeri határát is, minden oldalról elvágnák Európától és Ázsiába űznék. Egyesek azt hiszik, hogy az orosz birodalom legalább Litvániát Lengyelországnak adhatja. ⟨Nem⟩. ⟨Moszkva⟩ és Lengyelország szomszédsága a lengyel hazafiságot a balti tartományok és Ukrajna leigázására késztetné. Elegendő csak a mostani Lengyel Királyságot felszabadítani, s Varsó máris egyesül Vilnával, Grodnóval, ⟨Minszkkel⟩, Kievvel, nem is szólva Podoliáról és Volhíniáról. A lengyelek oly nyughatatlan nép, hogy a legkisebb szabad helyet sem lehet nekik hagyni; az rögtön állandó konspiráció központjává lesz. 1841-ben maradt egy szabad város, Krakkó, s Krakkó az általános forradalmi ellenállás központjává lett. Az orosz birodalom csak azzal a *feltétellel* hosszabbíthatja meg létezését, ha *Lengyelországot a Muravjov-féle* rendszerrel ⟨gúzsba köti⟩* ... Az orosz népnek semmi közössége nincs az orosz birodalommal, érdekeik ellentétesek.

Ebből az alkalomból B[akunyin] a következő, a maga saját rendszere szerint ostoba tételt állítja fel: „Mihelyt az orosz birodalom feloszlik és a nagyorosz, kisorosz és a többi nép megteremti szabadságát, nekik nem lesznek *⟨félelmetesek⟩* a lengyel ⟨államisági⟩ hazafiak becsvágyó szándékai" (comment donc!**). „Ezek csak a birodalom számára lehetnek halálosak" (111. old.). Ezért a cár Lengyelország legkisebb darabjáról sem fog önként lemondani. „És a lengyelek felszabadítása nélkül felhívhatja-e a szlávokat ⟨lázadásra⟩?" (104–111. old.).

És Miklós idején a pánszláv út még több haszonnal kecsegtetett, mint most. Akkor még számítani lehetett a magyarok és az olaszok felkelésére Ausztria ellen. Most Olaszország valószínűleg semleges, mivel Ausztria most (ilyen esetben)

* M. Ny. Muravjov gróf. – *Szerk.*

** – de mennyire! hát hogyne! – *Szerk.*

önként odaadná neki azt a kevés olasz területet, amije még maradt. A magyarok, tekintettel a szlávokhoz való saját ⟨állami*⟩ viszonyukra, szenvedélyesen a németek oldalára állnának Oroszország ellen. Az orosz császár csak az ausztriai szlávok több-kevesebb közreműködésére számíthatna; ha a *törökországiakat* is fel akarná lázítani, akkor új ellensége lenne: *Anglia*. De az osztrák birodalomban csak 17 millió a szláv; ebből leszámítandó 5 millió *galíciai*, mert Galíciában a lengyelek megbénítanák a ruténokat[506], marad *12 millió*, s ebből még levonandók az osztrák hadseregbe toborzottak, akik mindenféle sereg módjára azok ellen verekednének, akik ellen a felsőbbség kirendeli őket.

Ez a 12 millió (akik *B[akunyinnál] valamennyien férfiak és felnőttek*) nincs egyesülve egy vagy néhány helyen; szét vannak szórva az osztrák birodalom egész térségében, nagyon különböző nyelvjárásokon beszélnek, elvegyültek németekkel, magyarokkal, olaszokkal, román népcsoportokkal.

„Ez bőven elég ahhoz, hogy állandó félelemben tartsa az osztrák felsőbbséget és általában a németeket, de nagyon kevés ahhoz, hogy az orosz seregeknek komoly segítséget nyújtson a porosz Németország és Ausztria egyesült erőivel szemben." Az orosz kormányzat ezt tudja, és nem is gondol arra, hogy Ausztria ellen pánszláv háborút viseljen, amely szükségszerűen egész Németország elleni háborúba csapna át. Mindamellett ügynökei révén tényleges pánszláv propagandát folytat az osztrák területeken. Hasznára van, hogy ilyen vak stb. hívei legyenek valamennyi osztrák tartományban. *„Ez bénítja, akadályozza, nyugtalanítja az osztrák kormányzatot és erősíti Oroszország befolyását nemcsak Ausztriára, hanem egész Németországra.* A cári Oroszország a magyarok és a németek ellen uszítja az ausztriai szlávokat, abban a tudatban, hogy végül is ki fogja őket szolgáltatni a németeknek és a magyaroknak" (112., 113. old.).

A nyugati, pánszláv úton Oroszországnak harcolnia kell minden némettel — porosszal és osztrákkal —, a magyarokkal és a lengyelekkel. Képes-e Oroszország *támadó háborúban* (amelyet a szlávok látszólagos felszabadításáért viselnie kellene) akárcsak a *porosz Németországgal* is elbánni? Az orosz nemzet nem lesz érdekelve a háborúban; mint ahogy a népek egyáltalában nincsenek érdekelve a merőben politikai kormányzati háborúkban; kivétel a legújabb történelemben csak *I. Napóleon*, de ő a forradalom folytatójának számított; tulajdonképpeni kivétel csak a *legutóbbi porosz háború a második császárság ellen*. A pángermán érdek akkor felülkerekedett minden más érdeken, különbség nélkül az összes németek elméjében és szívében, s ez alkotja pillanatnyilag Németország sajátlagos erejét... Az oroszok nem tanúsítottak érdeklődést kormányzatuk iránt még a *krími háborúban*[114] sem, amely *„nem hódító, hanem védelmi háború"* volt.

Így a 117. oldalon; viszont a III. Napóleon elleni háború nyilvánvalóan puszta *támadó háború*?

* *Az eredeti orosz szövegben*: uralmi — *Szerk.*

Az orosz paraszt még csak nem is tudja, hogy ő szláv... a szláv népek számára háború valamennyi ⟨állam⟩ ellen, eleinte szövetségben a latin népekkel, amelyeket a német hódító politika éppúgy fenyeget, mint a szlávokat... A németekkel csupán akkor, mihelyt ők is ⟨államellenesek⟩... De addig szükségszerű a szlávok szövetsége a latin népekkel a német hódító politikusok ellen... „Étrange* hivatása a német törzsnek! Felizgatva (felkeltve) önmaguk ellen az általános aggodalmat és az általános gyűlöletet, egyesítik a népeket"... „Ebben az értelemben az orosz nép is teljesen szláv nép." De ez az ellenségeskedés nem visz olyan messzire, hogy saját elhatározásából háborút viseljen ellenük; csak akkor fog megmutatkozni, ha a németek maguk bevonulnak Oroszországba és eszükbe jut, hogy ott rendelkezzenek, — de a németek elleni támadó háború esetén nem lenne részvétel... Elegendők-e azonban a kormányzati, pénzügyi és katonai eszközök Németország ellen?... A feltételezett esetben (orosz támadás) a németeknek odahaza kell verekedniök és ⟨ez alkalommal⟩ valóban Németország minden osztályának és egész népességének ⟨általános⟩ felkelése (114—120. old.).

Az orosz tiszt jobb ember, mint a német... a civilizált vadállat... A németek, főleg a tisztek és a hivatalnokok, egyesítik a műveltséget barbársággal, a tanultságot szolgalelkűséggel... De *reguláris hadsereg* számára nincs tökéletesebb, mint a német tiszt — az egész élete: engedelmeskedni és parancsolni... Dettó a német katona, természeténél és idomítottságánál fogva példaszerű a reguláris hadsereg számára... Betörik előbb a testét és ezzel a lelkét is a katonáknak... Fegyelem stb. ... A német tisztikar előnye más népekével szemben: az ismeretek, a harcászat elméleti és gyakorlati tudománya, az izzó és egészen pedáns odaadás a harci mesterség iránt, a pontosság, rendesség, ⟨önuralom⟩, nyakas kitartás (терпение) és hozzá viszonylagos becsületesség (честность). A német hadsereg szervezete és felszerelése valóságos és nem csupán papíron létező, mint III. Napóleonnál, és mint ahogy nálunk lesz. Ehhez járul az igazgatási, a polgári és különösen a katonai ellenőrzés, úgyhogy lehetetlen a tartós csalás. „Nálunk ellenben *alulról felfelé* és *felülről lefelé* egyik kéz mossa a másikat, ennélfogva az igazság kiderítése szinte lehetetlenség" (121=128. old.) (utóbbi mondat 128. old.). Állítson bár Oroszország egymillió katonát, a felének belföldön kell maradnia a szeretett nép felügyeletére. Milyen sok kell csak Ukrajna, Litvánia, Lengyelország számára (128. old.).

Németországnak valóságos ⟨milliós⟩ hadserege lesz, szervezetében, ⟨beidomításában⟩, szellemében, tudományában, felszerelésében a világ legelső hadserege. És mögötte az egész felfegyverzett nép, „amely valószínűleg nem kelt volna fel a franciák ellen, ha a legutóbbi háborúban nem a porosz Fritz, hanem III. Napóleon győzött volna, de amely egy orosz ⟨betörés⟩ ellen egy emberként fog felkelni"... De hol lesz az orosz millió? Papiroson... Hol lesznek a tisztek és a felszerelés?... Pénz nincs... A németek a franciáktól kapott 5 milliárdból legalább 2 milliárdot hadi fegyverkezésre fordítanak... „Igen, jelenleg egész Német-

* — különös, furcsa, idegenszerű — *Szerk.*

országból minden oldalt fenyegető tüskés fegyvertár lett." Ha beteszitek a lábatokat Németországba, máris a fejetekre ütnek, s a támadó háborútok nyomban átváltozik védelmi háborúvá; a német hadsereg átlépi az összorosz birodalom határait. Akkor bekövetkezik az orosz nép általános felkelése? *„Igen, ha a németek orosz ⟨területekre⟩ lépnek, pl. egyenesen Moszkva felé menetelnek*; de ha ezt az ostobaságot nem követik el, hanem északra, Pétervár felé menetelnek, a balti tartományokon keresztül, ott nemcsak a polgárság, a protestáns lelkipásztorok és a zsidók, elégedetlen bárók és azok gyermekei, a diákok között, hanem a mi számtalan keleti-tengeri tábornokunk, tisztünk, Pétervárott hemzsegő és szétszórtan egész Oroszországban jelenlevő magasabb és alacsonyabb rangú hivatalnokunk között is sok barátot találnak, sőt mi több, fellázítják az orosz birodalom ellen Lengyelországot és Kis-Oroszországot" (128–131. old.).

A lengyeleknek nincsen veszélyesebb vagy rosszakaratúbb ellensége, mint Bismarck. „Úgy látszik, élete feladatául tűzte ki, hogy őket a föld színéről letörölje (стереть). És mindez nem gátolja abban, hogy a lengyeleket lázadásra hívja fel Oroszország ellen, ha Németország érdekei ezt kívánják. És annak ellenére, hogy a lengyelek gyűlölik őt és Poroszországot, hogy ne mondjuk *egész Németországot, – amit a lengyelek ⟨nem akarnak beismerni, jóllehet lelkük mélyén nem kevésbé él ugyanaz a történelmi gyűlölet a németek iránt, mint valamennyi többi szláv népben⟩* ... a lengyelek Bismarck felhívására kétségtelenül fel fognak kelni" (133. old.).

„Nagy létszámú és komoly politikai párt Németországban és magában Poroszországban nagyon régóta létezik, sőt három párt is, liberális-haladó, tisztán demokrata és szociáldemokrata; együttesen kétségtelenül többséget alkotnak a német és a porosz parlamentben, és még sokkal határozottabban magában a társadalomban, olyan pártok, amelyek – minthogy előre látják és részben kívánják s mintegy előidézik Németország háborúját Oroszország ellen – megértették, hogy Lengyelország felkelése és helyreállítása *⟨bizonyos határok között⟩* ennek a háborúnak szükségszerű feltétele lesz" (133. old.). Sem Bismarck, sem e pártok bármelyike nem akarja visszaadni Lengyelországnak a porosz részről leszakított területeket; sem Königsberget, sem Danzigot, sőt Nyugat-Poroszország legkisebb darabját sem; a Poseni Hercegségből is csak nagyon keveset. De odaadják nekik egész Galíciát, ⟨Lvovval⟩ és Krakkóval együtt, mert mindez most *osztrák*, valamint annyi orosz területet, amennyit a lengyelek el tudnak venni. Ezenfelül pénzt, fegyvert és hadisegélyt, magától értetődik, lengyel kölcsön formájában, német kezességgel. A lengyelek örömmel fogják megragadni ... Kevés kivétellel a lengyelek nem foglalkoznak a *szláv* kérdéssel; számukra ⟨sokkal érthetőbbek és közelibbek a magyarok⟩ ... A lengyeleknél számos párt van; a háttérben mindig a lengyel ⟨állam⟩ helyreállítása az 1772-es határokkal. A pártok közötti különbség csak annyi, hogy egyik vagy másik utat tartják az egyetlen helyes útnak e cél elérésére ... Bismarck meg fogja kívánni tőlük, hogy szabályszerűen lemondjanak az ólengyel földek legnagyobb részéről, amelyek most poroszok ... Igaz, étrange Pologne, helyreállítva Bismarck gróf oltalma alatt. De jobb a ⟨furcsa⟩ Lengyelország, mint a semmilyen; azonkívül a lengyelek azt gondolják, hogy később

Bismarck oltalmától is megszabadulhatnak... Lengyelország feltámad; Litvánia dettó, és egy kevés vihar, s Kis-Oroszország is felkel... A lengyel hazafiak gyász-szocialisták és odahaza nem fognak szociális forradalmi propagandával foglalkozni; még ha akarnának is, Bismarck nem engedné ⟨túl közel vannak Németországhoz⟩... de Oroszországban és Oroszország ellen lehet. A németeknek és a lengyeleknek hasznos az oroszországi paraszt-⟨lázadás⟩, és ez nem nehéz nekik; hiszen annyi lengyel és német van szétszórva Oroszországban; csupa szövetségese Bismarcknak és Lengyelországnak: „Képzeljétek el helyzetünket: a mi seregeink véres fejjel menekülnek; nyomukban menetelnek a németek Pétervár felé, délen és nyugaton pedig ⟨Szmolenszk⟩ és Kis-Oroszország felé menetelnek a lengyelek – és egyidejűleg, felizgatva a külső és belső propaganda által, győzelmes általános parasztfelkelés Oroszországban, Kis-Oroszországban" (*ez a mondat*: 138. old.)... Így a német ⟨állam⟩ az oroszt teljesen elvágná Európától.

„Mi, magától értetődően, az" (orosz) „birodalomról beszélünk, s *nem az orosz népről*, mely, amikor *neki szüksége lesz rá*, találni fog, illetve ⟨*tör magának*⟩ (пробиться: keresztültörni, áthatolni, percer, se faire jour) всюду дорогу (mindenütt, mindenhol, utat)" (*ez a mondat*: 138., 139. old.). Amennyiben tehát az orosz nép mint *egész cselekszik* és utat *tör* magának, nehogy elvágják Európától, ezek az anarchisták *politikai háborút* viselnek. És mit akar Bak[unyin]? A németek és a lengyelek szétrombolják az *orosz birodalmat*, de egyúttal *győzelmes általános parasztfelkelést* idéznek elő Oroszországban. Bismarck és a lengyelek semmilyen módon sem fogják ezeket a parasztokat megakadályozni abban, hogy „anarchikusnak" bizonyuljanak. Ellenkezőleg: hatékonyabb propagandát csinálnak közöttük, mint a „világhíres" Alliance; a latin és a szláv testvérek pedig majd csak akkor fognak tüzet, amikor ez az anarchikus állapot elég nagy méretekben már létrejött. Hogy ez olyan háború következménye-e, amelyet Oroszország kezd Németország ellen, vagy vice versa*, mit sem változtathat a dolgon. Mellesleg, mivel *Szerbiában* Bak[unyin] szerint a népen kívül más nem létezik, mint *„hivatalnokosztály"*, vajon miben álljon majd a szerb szociális forradalom, azon kívül, hogy eltávolítják a hivatalnokosztályt, amely ott egyedül alkotja az ⟨államot⟩? (138., 139. old.).

Tehát az összorosz birodalom számára most elzárult az út Európába; kapuinak kulcsát Bismarck gróf őrzi, aki a világért sem fogja átnyújtani Gorcsakov grófnak. De ha az *északnyugati* út elzárult, megmarad a *déli* és a *délkeleti*, *Buhara*, *Perzsia*, *Afganisztán*, *Kelet-India*, végül *Konstantinápoly*. Orosz politikusok már régen felvetették a kérdést, nem helyezendő-e át a birodalom fővárosa és súlypontja Pétervárról Konstantinápolyba. Ámbár ezek a telhetetlen hazafiak mindkettőt

* – megfordítva – *Szerk.*

akarnák, a Balti-tengert is, Konstantinápolyt is. De megszokják, hogy ezt fel kell adniok; nevezetesen felnyitották a szemüket az utóbbi évek eseményei; tudniillik *„Schleswig-Holsteinnak és Hannovernak egyesülése a porosz királysággal, amely ezáltal északi-tengeri hatalommá vált"* (139. old.).

„Mindenki előtt ismert az a sarktétel, hogy egyetlen ⟨állam⟩ sem kerülhet az elsők sorába, ha nincsenek kiterjedt tengeri határai, amelyek közvetlen összeköttetést biztosítanak neki az egész világgal és lehetővé teszik közvetlen részvételét a világmozgalomban, az anyagi, társadalmi, erkölcsi-politikai (*политическим-нравственном*) világmozgalomban ... enélkül hamarosan pangás áll be... Kína ... *Sokféle feltétele* van *annak, hogy* egy állammá konszolidált (замкнутый) *nép* részt vehessen a világmozgalomban; ma hozzátartozik (принадлежит) ehhez ⟨természetes ész és született erély⟩, műveltség, a produktív munka képessége ⟨és a *legtágabb belső szabadság*, bármily lehetetlen is ez egyébként a tömegek számára az államban⟩. De e feltételekhez múlhatatlanul hozzátartozik a tengerhajózás, a tengeri kereskedelem is, mert a tengeri összeköttetés a viszonylagos olcsósága, gyorsasága folytán és – abban az értelemben, hogy a tenger senkié – a szabadsága folytán is felülmúl minden egyebet... beleértve a vasutakat. Meglehet, hogy a *léghajózás* minden vonatkozásban még alkalmasabbnak fog bizonyulni és különösen fontossá válik azáltal, hogy végül *nivellálja* (*уравняет*) *valamennyi ország fejlődésének* és *életének feltételeit.*"

Ez a fő dolog Bak[unyinnál] – *nivellálni*, pl. egész Európát a szlovák egérfogó-árusok színvonalára. „... Egyelőre a tengerhajózás marad a *fő eszköze* a népek jólétének (nagy előrehaladásának, ⟨a népek boldogulásának⟩)." Ez az egyetlen pont, ahol Bak[unyin] úr a *gazdasági* feltételekről szól, és belátja, hogy ezek az ⟨államtól⟩ független feltételeket és népek közti különbözőségeket teremtenek...

Ha nem lesznek többé államok (государства), és az összes államok romjain felemelkedik a „teljesen szabadon és önmagát alulról felfelé megszervező szabad testvéri szövetsége a szabad termelő-egyesüléseknek, közösségeknek és ⟨területi⟩ föderációknak, amelyek, mert szabadok, különbség nélkül felölelik minden nyelv és nemzetiség embereit, akkor mindenkinek egyformán nyitva lesz az út a tengerhez: a partmenti lakosoknak közvetlenül és a tengertől távol lakóknak a vasutak közvetítésével, amelyek teljesen mentesültek minden ⟨állami⟩ попечение (gondozás, gondoskodás, kezelés) alól, a ⟨behajtásoktól⟩ (»l'action de prendre«), vámoktól, korlátozásoktól, zaklatásoktól, tilalmaktól, engedélyezésektől és beavatkozásoktól. *De a tengerparti lakosoknak még akkor is rengeteg természetes előnyük lesz, nemcsak anyagi, hanem szellemi-erkölcsi tekintetben is.* A közvetett* érintkezés a világpiaccal és egyáltalában az élet világmozgalmával rendkívüli módon fejleszti az amúgy sem nivellált viszonyokat; mindezzel együtt, a belterületi lakosok, akik

* *Az eredeti orosz szövegben*: közvetlen – *Szerk.*

ezektől az előnyöktől meg vannak fosztva, *renyhébben és lassabban* fognak *élni és fejlődni, mint a part mentiek*. Íme, *ezért lesz olyan fontos a léghajózás* ... de addig ... a *part menti lakosok minden vonatkozásban élenjárók lesznek és az emberiségnek sajátos arisztokráciáját alkotják*."

A Bretagne, példának okából!

És a síkföldnek meg a hegyvidéknek, a folyamterületeknek, éghajlatnak, talajnak, szénnek, vasnak, *a megszerzett termelőerőknek* — anyagiaknak és szellemieknek —, a nyelvnek, irodalomnak, technikai képességeknek stb. stb. különbözősége; Fourier itt hősiesebben lát hozzá a nivelláláshoz (139–142. old.).

Ebből az alkalomból Bakunyin felfedezi, hogy Németország (nem lévén tengere) *kereskedelmi vonatkozásokban alatta áll Hollandiának* és *iparilag Belgiumnak* (143. old.).

Poroszország — most a megtestesülése, feje és keze Németországnak — erősen a *Keleti- és Északi-tengerre* alapozódott (támaszkodott) (145. old.). Hamburg, Bréma, Lübeck, Mecklenburg, Oldenburg, Schleswig-Holstein, — egész Poroszország a francia pénzen két nagy flottát épít, egyet a Keleti-tengernél, a másikat az Északi-tengernél, és e két flotta — egy hajózható csatorna segítségével, amelyet most ásnak a két tenger egyesítésére —, nemsokára már csak egyet képez. Hamarosan sokkal erősebb lesz, mint az orosz balti flotta. Akkor elviszi az ördög Rigát, Revalt, Finnországot, Pétervárt, Kronstadtot. Elviszi Pétervár egész jelentőségét. *Gorcsakovnak* gondolnia kellett erre azon a napon, amikor a szövetséges Poroszország büntetlenül és mintegy a mi beleegyezésünkkel kifosztotta szövetségestársunkat, Dániát.

Lengyel felkelés, Bak[unyin] ⟨úr⟩!

„Gorcsakovnak meg kellett értenie, hogy attól a naptól, amikor Poroszország immár egész Németországra támaszkodott és felbonthatatlan egységben az utóbbival a legerősebb kontinentális hatalmat alkotta; egyszóval, attól az időtől, amikor az új német birodalom, porosz jogar alatt, elfoglalta a Keleti-tengeren az összes szomszédos hatalmakat annyira fenyegető jelenlegi pozícióját, akkor véget ért a pétervári Oroszország főhatósága a Keleti-tengeren, megsemmisült Péter nagy politikai alkotása és vele együtt megsemmisült az összorosz ⟨állam⟩ hatalma is, *„ha kárpótlásul a szabad tengeri út elvesztéséért"*

— de mely határig szabad?, s'il vous plaît?* Az angolokkal szemben egészen a kronstadti sáncokig „szabad" —

* — kérem? — *Szerk.*

„északon nem nyílik meg új út délnek" (145–147. old.). A bejáratok még Dánia kezén; de az előbb önként föderáltÁniát majd egészen elnyeli a pángermán birodalom. Ezért a Keleti-tenger nemsokára egész kizárólagosan német tenger lesz, miáltal Pétervár politikai jelentősége elvész. Gorcsakovnak ezt tudnia kellett, amikor beleegyezett Dánia feldarabolásába és Schleswig-Holsteinnak Poroszországgal való egyesítésébe. Vagy elárulta Oroszországot, vagy pedig Bismarck határozottan kötelezettséget vállalt vele szemben, hogy Oroszországgal együttműködik új hatalom megalapításában délkeleten.

Bakunyin biztosra veszi, hogy *véd- és dacszövetség jött létre Poroszország és Oroszország között a párizsi béke*[114] *után* vagy legalábbis az *1863-as lengyel felkelés idején.*

Innen a gondtalanság, amellyel Bismarck háborút kezdett Ausztriával és Németország legnagyobb részével, megkockáztatva a francia beavatkozás veszélyét, sőt a még döntőbb háborút Franciaország ellen. Oroszország legkisebb demonstrációja a határon megakadályozta volna ebben a háborúban, de kivált a legutóbbiban a porosz hadsereg további győztes hadmozdulatait. A legutóbbi háborúban egész Németországból, főképp Németország északi részéből, kivonták a csapatokat; Ausztria csakis Oroszország fenyegetésére maradt nyugton; Olaszország és Anglia csakis azért nem avatkozott be, mert Oroszország nem akarta. Ha Oroszország nem mutatkozott volna oly határozottan Poroszország szövetségesének, a németek sohasem veszik be Párizst. De Bismarck nyilvánvalóan meg volt győződve, hogy Oroszország nem fogja elárulni. Min alapult ez a meggyőződés? Bismarck tudja, hogy az orosz és a porosz érdekek, a lengyel kérdés kivételével, teljesen ellentétesek. Háború kettőjük között elkerülhetetlen. De lehetnek okok a halogatásra, amikor mindegyik reméli, hogy a válság napjáig a kényszerű szövetséget jobban kiaknázhatja. A német birodalom még koránt sincs megszilárdulva, sem belsőleg, sem kifelé. Belsőleg még kis fejedelmek tömege. Kívül Ausztria és Franciaország. Belső szükségszerűségnek engedelmeskedve, új vállalkozásokat, új háborúkat tervezget. A középkori birodalom helyreállítása az eredeti határokkal, támaszkodva a hazafias pángermanizmusra, amely az egész német társadalmat lelkesíti; egész Ausztria egyesítése, Magyarország kivételével, ámde Triesszttel és Csehországgal, az egész német Svájccal, Belgium egy részével, egész Hollandiával és Dániával, ami tengeri hatalmának megalapításához szükséges: olyan tervek ezek, amelyek ellene uszítják Nyugat- és Dél-Európa jelentékeny részét, és amelyeknek megvalósítása ezért Oroszország hozzájárulása nélkül lehetetlen. Ezért az újnémet birodalomnak az orosz szövetségre még szüksége van (148–151. old.).

Az összorosz birodalom viszont nem nélkülözheti a porosz-germán szövetséget. Délkeleti irányban kell mennie, – a Balti-tenger helyett a Fekete-tengerhez; máskülönben el van vágva Európától; és ehhez szükség van *Konstantinápolyra*; különben mindig elvághatják előle a Földközi-tenger bejáratát, amint ez a krími háború idején is megtörtént. A nagy cél tehát Konstantinápoly. Ellentétben egész

Dél-Európa érdekeivel, Franciaországot is beleértve, ellentétben az angol érdekekkel, sőt még Németországéival is, mert Oroszország korlátlan uralma a Fekete-tengeren az egész dunai ⟨partvidéket⟩ közvetlenül Oroszországtól tenné függővé. Poroszország mégis határozottan megígérte Oroszországnak, hogy segít neki délkeleti politikájában; éppoly biztos az is, hogy majd az első alkalmat felhasználja fogadalma megszegésére. De ilyen szerződésszegés most nem várható, kezdetben inkább annak teljesítése. Poroszország segített Oroszországnak a párizsi béke feltételeinek megsemmisítésében; éppúgy támogatni fogja *Hiva* vonatkozásában. Ráadásul a németeknek hasznos, hogy Oroszország minél inkább kelet felé távolodjon. Mi a célja az orosz háborúnak Hiva ellen? ... India? Eszébe sem jut. *Kína* sokkal könnyebb lenne; az orosz kormányzat tervez is valami effélét. „Nyíltan arra törekszik, hogy Mongóliát és Mandzsúriát elvegye tőle"; egy szép napon azt fogjuk hallani, hogy az orosz hadsereg győzött Kína *nyugati határán* (!) ... A kínaiak szűknek érzik országukat, túlságosan népesnek; emiatt sokan kivándorolnak Ausztráliába, Kaliforniába; más tömegek megindulhatnak Észak és Északnyugat felé. És aztán egy szempillantás alatt Szibéria, a Tatár tengerszorostól az Urál hegységig és a Káspi-tengerig húzódó egész térség nem lesz többé orosz. Ezen az óriási térségen – 12 200 000 négyzetkilométer, több mint hússzor nagyobb Franciaországnál (528 600 négyzetkilométer) – most csak 6 millió lakos, ebből csak about* 2 600 000 orosz, a többi mind bennszülött, tatár vagy finn fajta, és a hadsereg nagysága egészen jelentéktelen ... A kínaiak majd még túljutnak az Urálon, egészen a Volgáig ... A népességszaporodás szinte lehetetlenné teszi a kínaiaknak hosszasabb létezésüket Kína határain belül. Kína belsejében erélyes, harcias emberek vannak, akik folytonos polgárháborúban nőttek fel, melyben tíz- és százezrek pusztulnak el egyszerre ... Az utóbbi időben megismerkedtek az európai fegyverekkel és fegyelemmel, egyszóval Európa ⟨állami⟩ civilizációjával. Emellett nagy barbárság; semmiféle szabadságszerető vagy humánus ösztön. Most bandákba tömörülnek számos amerikai és európai katonai kalandor befolyása alatt, akik a legutóbbi francia–angol háború (1860) óta megtalálták az utat Kínába; ez nagy veszély Kelet felől ... Ezzel a veszéllyel játszadozik a mi orosz kormányzatunk, együgyűen, mint a gyermek ... Határokat akar bővíteni; és Oroszország eddig a pillanatig nem képes, és sohasem is lesz képes az újonnan megszerzett Amur-vidéket benépesíteni, ahol 2 100 000 [négyzet-]kilométeren – Franciaországnál csaknem négyszer nagyobb területen – hadsereggel és flottával együtt csak 65 000 ember él; emellett a nyomorúság, amely az orosz népet általános ⟨lázadásra⟩ hajtja ... Az orosz kormányzat reméli, hogy hatalmát az egész ázsiai Keletre kiterjesztheti. Teljesen hátat kellene fordítania Európának, amit Bismarck is akarna, az egész hadsereget Szibériába és Közép-Ázsiába kellene irányítania, hogy Tamerlánként meghódítsa a Keletet; de Tamerlánt követte a népe, az orosz kormányzatot nem ... Ami Indiát illeti, azt Anglia ellenére nem vehetik hatalmukba az oroszok ... „De ha Indiát nem tudjuk meghódítani, fel-

* – mintegy – *Szerk.*

oszlathatjuk vagy legalábbis erősen megingathatjuk ott az angol uralmat, ellene bennszülött ⟨lázadásokat⟩ szíthatunk, segíthetünk nekik, sőt támogathatjuk őket, ha kell, katonai beavatkozással is." Szörnyű sok emberünkbe és pénzünkbe fog kerülni... Minek? ... „Hogy az angolokat minden haszon nélkül nyugtalanítsuk? ⟨Nem⟩, hanem azért, mert az angolok akadályoznak minket. Hol akadályoznak? *Konstantinápolyban.* Ameddig az angolok fenntartják hatalmukat, soha és semmi áron nem fognak hozzájárulni ahhoz, hogy Konstantinápoly a mi kezünkben új fővárosa legyen nemcsak az összorosz, hanem a szláv és a keleti birodalomnak is. Ezért visel az orosz kormány háborút Hivában; emiatt törekszik régóta arra, hogy megközelítse Indiát. Keresi azt a pontot, ahol Angliának árthat, s mert mást nem talál, Indiában fenyegeti. Ilymódon igyekszik Angliát azzal a gondolattal kibékíteni, hogy Konstantinápolynak orosz várossá kell lennie"... A balti-tengeri főhatalom visszavonhatatlanul elveszett... A szuronyra és kancsukára épült orosz birodalom, amelyet az összes népi tömegek gyűlölnek, beleértve a szlávokat, a demoralizált, dezorganizált stb. nagyorosz népen kezdve ... nem tud harcolni az újonnan keletkezett német birodalom ellen. Tehát „le kell mondani a Balti-tengerről és ki kell várni azt a pillanatot, amikor az egész balti ⟨terület⟩ német tartománnyá vált. *Ezt megakadályozni csak ⟨népi forradalom⟩ tudja.* De ilyen forradalom az ⟨állam⟩ halála, és nem benne fogja kormányzatunk a menekvését keresni" (*ez utóbbi mondat*: 160. old.). Nincs más menekvése, csak a Németországgal való szövetség. Ha a Keleti-tengerről lemond, a Fekete-tengernél kell kárpótlást keresnie, még politikai léte számára is, s ezt csak német segítséggel teheti. „A németek megígérték ezt a segítséget. Meg vagyunk győződve arról, hogy Bism[arck] és Gorcs[akov] szabályszerű szerződést kötöttek. Persze a németek nem is gondolnak teljesítésére. Nem szolgáltathatják ki Oroszország kényére a Duna-torkolatot és a maguk dunai kereskedelmét; nagy pánszláv birodalom létesítése Európa déli részén öngyilkosság lenne a pángermán birodalom részéről. De irányítani és hajtani az orosz seregeket Közép-Ázsiába, Hivába azzal az ürüggyel, hogy ez a legegyenesebb út Konstantinápolyba, ez más dolog. Bismarck rászedte Gorcsakovot és II. Sándort, mint egykor III. Napóleont. De megtörtént, nincs mit változtatni rajta. Az orosz gyenge erőknek (дряблым силам) lehetetlen megdönteniök az új germán birodalmat; ezt csakis a forradalom tudja megtenni, és ameddig ez nem győzedelmeskedik Oroszországban vagy Európában, addig az ⟨államias⟩ Németország fog győzni és mindenkit legyűrni, s az orosz kormányzat éppúgy, mint valamennyi kontinentális kormányzat is Európában, most már csak az ő engedelmével és ⟨kegyéből⟩ fog fennállani"... „A németek, jobban mint valaha, urainkká lettek, s nemhiába ünnepelték az oroszországi németek oly izzón és lármásan a germán hadak győzelmeit Franciaország fölött; nemhiába fogadták a pétervári németek oly diadallal az új pángermán császárt." „Jelenleg az egész európai kontinensen csak egy igazán önálló ⟨állam⟩ maradt – ez pedig Németország... A *fő ok* a *⟨közéleti, társadalmisági ösztön⟩*, amely a német nép legjellegzetesebb vonása. Egyrészt az erősebbnek való vak engedelmesség ösztöne, másrészt a gyengébb kíméletlen elnyomásának ösztöne" (151–163. old.).

Következik most már Németország legújabbkori (különösen az 1815 utáni) történetének áttekintése, hogy bebizonyítsa a németek *szolgalelkűségét* és elnyomó hajlamát...

Utóbbitól különösen a szlávok szenvednek, hiszen *„történelmi rendeltetésük"* [a németeké?], saját felfogásuk szerint, legalábbis Északon és Keleten, a szláv törzsek kiirtása, rabságba döntése és „erőszakos elnémetesítése". Ez hosszú és ⟨bús⟩ történet, amelynek emlékét minden szláv szív mélyen megőrzi, s amely kétségtelenül visszhangozni fog a németek elleni utolsó elkerülhetetlen harcban, hacsak a szociális forradalom előzőleg nem szelídíti meg őket" (164. old.).

Ezután következik a német hazafiság története 1815 óta. (*Anyaga Müller professzornak az 1816-tól 1866-ig terjedő történelmi művéből.*)

„A porosz királyság politikai fennállásának (1807) megkímélése csak I. Sándor kéréseinek köszönhető" (168–169. old.).

Fichte beszédei a német nemzethez: ⟨De a mai németek, hazafias filozófusuk igényeinek minden szörnyűségét megőrizve, a humanizmusáról lemondtak... Hozzájuk közelebb áll Bismarck herceg vagy Marx úr hazafisága⟩ (171. old.).

Miután Napóleon Oroszországból megfutamodott (mondja B.), „III. Frigyes Vilmos a ⟨meghatottság és a hála⟩ könnyeivel ölelte meg Berlinben megszabadítóját, a minden oroszok cárját" (uo.).

„Ezért Ausztriának nem maradt más hátra, mint hogy ne fojtsa meg Németországot", azáltal, hogy minden birtokával belép a Német Szövetségbe[290], ahogyan eredetileg akarta, „de egyúttal Poroszországnak se engedje meg, hogy a Német Szövetség élére álljon. Ezt a politikát követve számíthatott Franciaország és Oroszország tényleges segítségére. *Oroszország politikája a legutóbbi időig*, azaz a krími háborúig, főként abban állt, hogy Ausztria és Poroszország kölcsönös vetélkedését következetesen fenntartsa olymódon, hogy kettejük közül egyik se kerekedjen a másik fölé, valamint abban, hogy egyidejűleg bizalmatlanságot és félelmet keltsen Németország kis- és középfejedelemségeiben és megvédje őket Ausztriával és Poroszországgal szemben" (183. old.). Poroszország befolyása főleg morális, sokat várnak tőle (1815 után). Ezért Metternichnek fontos, hogy Poroszország ne adjon semmiféle (megígért) alkotmányt, hanem Ausztriával együtt a reakció élére álljon. „Ezekben a törekvésekben a legforróbb ⟨támogatásra⟩ talált a Bourbonok által igazgatott Franciaországban és az ⟨Arakcsejev⟩ által igazgatott Sándor császárban" (184. old.).

„A németeknek nincs szükségük szabadságra. Az élet számukra egyszerűen elképzelhetetlen felsőbbség nélkül, azaz legfelsőbb akarat, legfelsőbb gondolat és ⟨őket hajtó⟩ vaskéz nélkül. Minél erősebb ez a kéz, annál büszkébbek és annál kellemesebb nekik az élet" (192. old.).

1830–1840. A franciák vak utánzása. „A németek már nem falják fel a gallokat,

ellenben minden gyűlöletükkel Oroszország ellen fordulnak" (198. old.). „Minden a lengyel forradalom kimenetelétől függött. Ha az győzedelmeskedik, a porosz monarchia elszakítva (elválasztva) északkeleti támaszától és rákényszerülve", hogy feladja, ha nem is valamennyi, de jelentékeny részét lengyel birtokainak, „rákényszerült volna arra, hogy új támaszpontot keressen magában Németországban, és mert ezt akkor nem tudta volna ... hódítás útján ... tehát liberális reformok útján kereste volna" (199. old.). A lengyelek veresége után III. Frigyes Vilmos, aki olyan jelentős szolgálatokat tett vejének, Miklós cárnak, „ledobta az álarcot" és hevesebben üldözte a pángermán hazafiakat, mint azelőtt (200. old.).

„Abban a meggyőződésben, hogy a népi tömegek a történelem által többé vagy kevésbé kifejlesztett *ösztöneikben*, mindennapi szükségleteikben és tudatos vagy tudattalan törekvéseikben hordozzák normális jövőbeli szervezetük minden elemét, mi ezt az eszményképet" (társadalmi szervezetet) „magában a népben keressük, és mivel minden ⟨állami⟩ hatalomnak, minden felsőbbségnek, amely lényegénél és helyzeténél fogva a népen kívül, a nép fölött áll, múlhatatlanul arra kell törekednie, hogy a népet tőle idegen rendszereknek és céloknak rendelje alá, ezért kijelentjük, hogy ellenségei vagyunk minden felsőbbségi, ⟨állami⟩ hatalomnak, ellenségei az ⟨állami⟩ szervezetnek általában, s hisszük, hogy a nép csak akkor lehet boldog, szabad, ha önmagát ⟨alulról felfelé⟩ megszervezve az önálló és teljesen szabad egyesülések (соединения) útján és ⟨mellőzve⟩ minden hivatalos gyámkodást, ⟨de nem mellőzve személyeknek és pártoknak különböző és egyúttal szabad befolyását, maga alakítja életét⟩" (213. old.). Ez a „meggyőződése a szociális forradalmároknak, és ezért neveznek minket anarchistáknak" (213. old.). „A minden rendű és rangú idealisták, metafizikusok, pozitivisták, a tudománynak az élettel szembeni elsőbbségét védelmezők, a doktrinér forradalmárok, mindmegannyian, egyforma buzgalommal (жаром), habár különböző érvekkel oltalmazzák (отстаивают) az ⟨állam⟩ és az ⟨állami⟩ hatalom eszméjét, mert ebben látják, a maguk módján *igen logikusan*, a társadalom egyedüli megmentését. *Igen logikusan*, mert alapul véve azt a ⟨tételt⟩, hogy a *gondolat előtte jár az életnek, az elvont elmélet a társadalmi gyakorlatnak*, és ezért a *szociológiai tudománynak kell a társadalmi fordulatok és átalakítások kiindulópontjává lennie*, szükségszerűen arra a végkövetkeztetésre jutnak, hogy mivel a gondolat, az elmélet, a tudomány, legalábbis a mi korunkban, mindenütt csak kevesek számára hozzáférhető, ezért e keveseknek kell a társadalmi életet vezetniök, és nemcsak életre kelteniök, hanem irányítaniok is kell minden népi mozgalmat, s hogy a forradalom másnapján új társadalmi szervezet alapítandó, de nem népi szervezetek, közösségek, ⟨járások, területek alulról felfelé⟩ való szabad egyesülése útján, a népi szükségleteknek és ösztönöknek megfelelően, hanem csakis e tanult kisebbség diktatórikus — jóllehet ⟨általános akarattal⟩ megválasztott — hatalma útján" (214. old.).

Ezért a „doktrinér forradalmárok" sohasem az ⟨államnak⟩, hanem csak a fennálló kormányoknak az ellenségei, amelyek helyét ők akarják elfoglalni diktátorok gyanánt (215. old.).

„És ez annyira igaz, hogy mostanában, amikor egész Európában a reakció győz, amikor az összes kormányzatok stb. Bismarck gróf vezetésével elkeseredett harcra készülődnek a szociális forradalom ellen; jelenleg, amikor, úgy hinnők, minden őszinte forradalmárnak egyesülnie kellene, hogy a nemzetközi reakció elkeseredett támadásával szemben ellenállást fejtsenek ki, — ellenkezőleg, azt látjuk, hogy a doktrinér forradalmárok, *Marx* úr vezetésével mindenütt az ⟨államiság⟩ és ⟨az államimádók⟩ oldalára állnak a ⟨*népi forradalommal*⟩ szemben" (216. old.). „Franciaországban az ⟨államisági⟩ republikánus-reakciós Gambetta oldalán álltak a forradalmi *Ligue du Midivel*[507] szemben, pedig csakis ez menthette volna meg Franciaországot mind a német leigázástól, mind a klerikálisok, legitimisták, bonapartisták, orleanisták még sokkal veszélyesebb és most győztes koalíciójától; *Spanyolországban nyíltan Castelarnak, Pí y Margallnak és a madridi alkotmányozó gyűlésnek az oldalára álltak*; végül Németországban és *Németország* körül — *Ausztriában, Svájcban, Hollandiában, Dániában* — Bismarck grófnak szolgálnak, akire, *saját beismerésük szerint, mint nagyon hasznos forradalmi ⟨államférfiúra⟩ tekintenek*, segítséget nyújtva neki mindeme országok pángermanizálásában" (216., 217. old.).

(Feuerbach még metafizikus volt: „át kellett engednie a helyet ⟨törvényes⟩ utódainak, a materialisták vagy realisták iskolája elöljáróinak, akiknek nagy része egyébként, pl. *Büchner, Marx* urak és mások", még nem szabadultak meg „az elvont metafizikai gondolat túlsúlyától.") (207. old.).

„De a szocializmus fő propagandistája Németországban, eleinte titokban, majd pedig nemsokára nyilvánosan, *Karl Marx* volt. Marx úr túl fontos szerepet játszott és játszik a német proletariátus szocialista mozgalmában, semhogy elmehetnénk e figyelemreméltó személyiség mellett anélkül, hogy megpróbálnók néhány igaz vonással jellemezni. Származása szerint Marx úr héber. Egyesíti magában, mondhatni, ennek a tehetséges törzsnek minden tulajdonságát és minden hiányosságát. Ideges (нервный), mint egyesek mondják, egészen a gyávaságig, ám rendkívül becsvágyó és hiú, veszekedős, türelmetlen és oly abszolút, miként Jehova, elődeinek úristene és, miként ő, az eszelősségig bosszúvágyó. Nincs az a hazugság, rágalom, amelyet ne lenne képes kitalálni bárki ellen, akit az a balszerencse ért, hogy felkeltette féltékenységét, illetve, ami egész ugyanaz, gyűlöletét. És nem hátrál meg mégoly ⟨aljas⟩ intrika elől sem, ha véleménye szerint — amely egyébként többnyire téves — ez az intrika a pozíciójának, a befolyásának vagy a hatalmának erősítésére szolgálhat. Ebben a vonatkozásban tökéletesen politikus ⟨ember⟩. Ezek a negatív tulajdonságai. De nagyon sok a pozitív tulajdonsága is. Nagyon ⟨okos⟩ és rendkívül sokoldalúan ⟨képzett⟩. Mint a filozófia doktora Kölnben már 1840 táján mondhatni a lelke és a központja volt a vezető hegeliánusok egyik igen jelentős körének, s velük egy ellenzéki folyóirat kiadásába kezdett, melyet a kormány rendeletileg nemsokára betiltott. Ehhez a körhöz tartozott a két Bauer testvér, Bruno és Edgar Bauer, Marx, Stirner, majd pedig Berlinben az első német nihilista kör, amely cinikus következetességében messze túlszárnyalta Oroszország legbuzgóbb nihilistáit. 1843-ban vagy 1844-ben Marx átköltözött

Párizsba. Itt találkozott *össze először* francia és német kommunisták társaságával meg honfitársával, a német héber Moritz* Hess úrral, aki már őelőtte tanult közgazdász és szocialista volt s abban az időben jelentős befolyást gyakorolt Marx úr tudományos fejlődésére. Ritkán lehet olyan embert találni, aki annyit ⟨tudott⟩ és olvasott és ⟨*olyan okosan*⟩ olvasott, mint Marx úr. Foglalatosságának kizárólagos tárgya már akkoriban is a közgazdasági tudomány volt. Különös buzgalommal tanulmányozta az angol közgazdászokat, akik mindenki mást felülmúlnak az ⟨ismeretek⟩ pozitivitásában és a gyakorlati gondolkodásmódban, amelyet az angol gazdasági tények, a szigorú kritika és a következtetések becsületes merészsége fejlesztettek ki. De mindehhez Marx úr még két új elemet tett hozzá. Az egyik a legelvontabb, ⟨a legkülönösebb körmönfont⟩ dialektika, amelyre a hegeli iskolában tett szert, s amelyet nemritkán ⟨a rakoncátlanságig, a zabolátlanságig visz⟩, a másik a kommunista irányzat álláspontja. Marx úr, magától értetődik, elolvasta az összes francia szocialistákat, St. Simontól Proudhonig bezárólag, s ez utóbbit, mint ismeretes, gyűlöli, és kétségtelen, hogy a Proudhon ellen irányult kíméletlen bírálatában sok az igazság: Proudhon, minden törekvése ellenére, hogy a valóság talaján álljon, idealista és metafizikus marad. Álláspontja — a jog elvont eszméje; a jogról áttér a gazdasági tényre, de Marx úr, vele ellentétben, kimondta és bebizonyította azt a kétségbevonhatatlan igazságot, amelyet alátámaszt az emberi társadalom, a népek és az államok egész elmúlt és jelenlegi története, hogy a gazdasági tény mindenhol előtte járt és előtte jár a törvénykezési és politikai jognak. Éppen ennek az igazságnak a ⟨kifejtésében⟩ és kimutatásában rejlik Marx úr egyik legnagyobb tudományos érdeme. De ami mindenekelőtt figyelemreméltó, s amit Marx úr sohasem vallott be, az az, hogy politikai vonatkozásban Marx úr közvetlen tanítványa Louis Blanc úrnak. Marx úr összehasonlíthatatlanul ⟨okosabb⟩ és összehasonlíthatatlanul képzettebb, mint ez a ⟨sikertelen kis⟩ forradalmár és államférfi: de mint német, ⟨tiszteletreméltó nagysága⟩ ellenére, tanonckodott a törpényi franciánál. Egyébként e furcsaság magyarázata egyszerű: a szónokias francia — mint burzsoá politikus és Robespierre kinyilvánított híve — és a tudós német — háromszoros minőségében, mint hegeliánus, héber és német — mindketten nekikeseredett ⟨államimádók⟩ és mindketten ⟨állami⟩ kommunizmust prédikálnak, csupán azzal a különbséggel, hogy egyikük érvek helyett beéri szónokias beszédekkel, a másik pedig, ahogy egy tudós és painstaking** némethez illik, ugyanezt az elvet, amely neki éppoly kedves, a hegeli dialektika minden műfogásával és a maga sokoldalú ismereteinek minden gazdagságával támasztja alá. 1845 táján Marx úr a német kommunisták élén állt, majd pedig rendíthetetlen (неизменный) barátjával, *Engels úrral* együtt — aki éppoly ⟨okos⟩, noha kevésbé tudós, de viszont sokkal gyakorlatiasabb, mint ő, és a politikai rágalmazásban, hazugságban és intrikában nála nem kevésbé tehetséges — megalapította a német kommunisták, illetve ⟨állam⟩-szocialisták titkos társaságát. Amikor 1846-ban mindkettőjüket

---

* *Az eredeti orosz szövegben helyesen így*: Moses — *Szerk.*

** — gondos, alapos, pedáns — *Szerk.*

elkergették Párizsból, központi bizottságukat – amelynek magától értetődően ő volt a feje, Engels úrral együtt – áthelyezték Brüsszelbe, ahol 1848-ig maradt. Egyébként eddig az évig propagandájuk, jóllehet nem kis mértékben terjesztették egész Németországban, titkos maradt ⟨és ezért nem is került napvilágra⟩" (221–225. old.).

Abban az időben (1848-as forradalom) Németország városi proletariátusa, legalábbis annak roppant többsége, még nincs Marx propagandájának befolyása alatt és nincs benne kommunista pártjának szervezetében. Ez főként Porosz Rajna tartomány ipari városaiban, különösen Kölnben van elterjedve; akadnak ágazatai Berlinben, Boroszlóban és ⟨végül⟩ Bécsben, de ezek nagyon gyengék. Persze élnek a német proletariátusban ösztönös szocialista törekvések, de 1848–49-ben nem jelentkezik semmiféle tudatos követelés a társadalmi átalakításért, noha a „Kommunista Kiáltvány" már 1848 márciusában megjelent. Szinte nyomot sem hagyott a német népben. A városi forradalmi proletariátus még a politikai radikálisok pártja, vagy legfeljebb a demokrácia közvetlen befolyása alatt állt (230. old.). Akkor még volt Németországban egy olyan elem, amely ma többé nem létezik ott, forradalmi, vagy legalábbis forradalmasodni kész parasztság ... akkor mindenre kész volt, még az ⟨általános lázadásra⟩ is. 1848-ban, miként 1830-ban, semmitől sem féltek inkább a német liberálisok és radikálisok, mint az ilyen ⟨lázadástól⟩; ezt Marx iskolájának szocialistái sem szeretik. Mindenki tudja, hogy Ferd[inand] Lassalle – saját beismerése szerint közvetlen tanítványa a németországi kommunista párt e legfelsőbb vezetőjének, ami azonban nem gátolta a tanítót abban, hogy Lassalle halála után ne nyilvánítsa ki féltékeny és irígy (kaján: завистливый) elégedetlenségét a tanítóját gyakorlati vonatkozásban messze maga mögött hagyó ragyogó tanítvánnyal szemben; mindenki tudja ... hogy Lassalle több ízben kifejtette azt a gondolatot, hogy a XVI. századi parasztfelkelés veresége és a bürokratikus ⟨állam⟩ rákövetkező megerősödése és virágzása Németországban igazi győzelem volt a forradalom számára. Németország kommunista vagy szocialista demokratáinak a parasztság, minden parasztság, reakció; és az ⟨állam⟩, minden ⟨állam⟩, még a Bismarck-féle is, forradalom. Nehogy valaki azt higgye, hogy mi rágalmazzuk őket. Annak bizonyítékául, hogy ők csakugyan így gondolkodnak, rá fogunk mutatni beszédeikre, brosúráikra, újságírói statement-jeikre* és *végül leveleikre*, – mindez a maga idején будет представлено (tudomására fog jutni) az orosz közönségnek. Egyébiránt a marxisták nem is képesek másként gondolkodni: ⟨államimádók⟩ lévén mindenáron, el kell átkozniok minden népi forradalmat, különösen pedig a parasztit, amely természeténél fogva anarchikus, s közvetlenül az ⟨állam⟩ megsemmisítésére irányul. Mindent elnyelő pángermanisták lévén, már csak azért is el kell vetniök a parasztforradalmat, mert az sajátlagosan szláv forradalom (230–232. old.).

„A német munkások nemcsak 1848-ban, hanem most is, vakon alávetik magu-

* – nyilatkozataikra – *Szerk.*

kat vezetőiknek, míg vezetőik, a *szociáldemokrata német* párt szervezői, nem a szabadsághoz, s nem is a nemzetközi testvériséghez vezetik őket, hanem éppenséggel a pángermán ⟨állam⟩ járma alá" (254. old.).

Bakunyin elbeszéli, hogy *IV. Frigyes Vilmos* mennyire félt Miklóstól (válasz a lengyel küldöttségnek, 1848 március, és *Olmütz*, 1850 november (254–257. old.).

1849–1858: A Német Szövetséget a többi nagyhatalom már figyelembe sem veszi. „*Poroszország, inkább mint valaha, Oroszország rabszolgája lett*... A pétervári udvar érdekei iránti odaadás oly messzemenő volt, hogy elbocsátották a porosz hadügyminisztert és az angol udvarhoz akkreditált porosz követet – a király barátját –, mindkettőt azért, mert kifejezésre juttatták rokonszenvüket a nyugati hatalmak irányában." Miklós dühöngött Schwarzenberg és Ausztria hálátlansága miatt. Ausztria, keleti érdekei révén, természetes ellensége Oroszországnak, ellene nyíltan Anglia és Franciaország oldalára állt. „Poroszország, egész Németország nagy felháborodására, ⟨mindvégig hű⟩ maradt" (259. old.). „Manteuffel miniszterelnökké lett 1850 novemberében, hogy aláírja az olmützi konferencia Poroszországra nézve rendkívül megalázó összes feltételeit, s végül Poroszországot és egész Németországot alávesse Ausztria hegemóniájának. Ez volt Miklós kívánsága ... ezek voltak a törekvései a porosz junkerok, illetve nemesség legnagyobb részének is, akik hallani sem akartak Poroszországnak Németországgal való egybeolvasztásáról és az osztrák" (?) „és az összorosz császár iránt nagyobb odaadással viseltettek, mint saját királyuk iránt" (261. old.).

Ebben az időben (1866 körül) alakult meg az úgynevezett *Néppárt*: központja Stuttgartban. Egyik csoportja szövetséget akart a republikánus Svájccal, ezek voltak a *Ligue de la Paix et de la Liberté*[24] fő megalapítói (271. old.).

„A német munkások főként politikai pártját Lassalle alakította meg, hierarchikus alapon szervezte meg, szigorú fegyelemnek és a maga diktatúrájának vetette alá, egyszóval azt tette, amit Marx úr a rákövetkező három évben az Internacionáléban tenni akart. Marx próbálkozása csődöt mondott, de Lassalle-ének teljes sikere volt" (275. old.).

„*A nép-⟨állam⟩ első tette*" (Lassalle szerint) „az lesz, hogy korlátlan hitelt nyit a munkások termelési és fogyasztási szövetkezeteinek, amelyeknek csak akkor áll majd módjukban a polgári tőkével harcolni, és azt nem sok idő múltán legyőzni és elnyelni. Amikor az elnyelés folyamata befejeződött, akkor kezdődik a társadalom radikális átalakításának időszaka. Így szól Lassalle programja, így szól a szociáldemokrata párté is. Tulajdonképp e program nem Lassalle-é, hanem Marxé, aki ezt teljesen ⟨kinyilatkoztatta⟩ a »Kommunista Párt kiáltványá«-ban, amelyet ő és Engels 1848-ban tettek közzé. ⟨Világos utalás⟩ található erre még a »*Nemzetközi Munkásszövetség*« első manifesztumában is, amelyet Marx 1864-ben írt, e szavakban: »a munkásosztály nagy kötelessége« stb.*, illetve, ahogyan a »*Kommu-*

* *V. ö. 16. köt. 10. old. – Szerk.*

nista Kiáltvány« mondja: »a forradalom első lépése« stb. és végezve ezzel: minden termelési eszköz koncentrálása »az ⟨állam⟩ kezében«, azaz az ⟨uralkodó osztállyá szervezett⟩ proletariátus kezében" (275., 276. old.).[508] „De nem ⟨világos⟩-e, hogy Lassalle programja semmiben sem különbözik Marxétól, akit tanítójául elismert. A Schulze-Delitzsch elleni brosúrában Lassalle ... miután kifejtette alapfogalmait a legújabb társadalom szociális-politikai fejlődéséről, egyenesen megmondja, hogy maguk ezek az eszmék – sőt a terminológia is – nem az övéi, hanem Marx úréi... Annál ⟨furcsábbnak⟩ tűnik Marx úr tiltakozása, amelyet *Lassalle halála után* nyomatott ki a »Tőké«-ről szóló írásának előszavában. Marx keserűen panaszkodik, hogy Lassalle őt meglopta, amikor eszméit magáévá tette. E tiltakozás igen ⟨furcsa⟩ egy kommunistától, aki a kollektív tulajdont prédikálja és nem érti meg, hogy az eszme, ha már kimondták, megszűnik egy személy tulajdona lenni. Más dolog az, ha Lassalle kimásolt volna ⟨egy, vagy egynéhány oldalt⟩ ..." (276. old.). „Ellentétben tanítójával, Marxszal, aki erős az elméletben, a színfalak mögötti vagy a földalatti intrikában, de viszont minden jelentőségét és erejét elveszti a nyilvánosság színpadán, Lassalle természeténél fogva a gyakorlati téren folyó nyílt harcra született" (277. old.). „Az egész liberális és demokrata burzsoázia mélységesen gyűlölte; az ⟨elvbarátok⟩, szocialisták, marxisták és maga Marx a nem-jóakaratú irígység (зависть) minden erejét összpontosították ellene. Igen, éppoly mélységesen gyűlölték, mint a burzsoázia; amíg élt, nem merték kinyilatkoztatni gyűlöletüket, mert túlságosan erős ellenfél lett volna számukra" (277., 278. old.).

„Már többször kinyilatkoztattuk, hogy mélységesen idegenkedünk Lassalle és Marx elméletétől, mivel a munkásoknak, habár nem mint végső eszményt, de legalábbis mint legközelebbi főcélt – a *népállam* (народное государство) *megalapítását* ajánlja, amely, az ő kifejezésük szerint éppen »az *⟨uralkodó osztállyá szervezett⟩* proletariátus« lesz. Felmerül a kérdés, ha a proletariátus lesz az uralkodó osztály, akkor ki fölött fog uralkodni? Ez azt jelenti (ezen az értendő: значит), hogy maradni fog még egy másik proletariátus, amely alárendeltje lesz ennek az új uralomnak, ennek az új államnak (государству)."

Ezen az értendő, hogy amíg a többi osztály, különösképp a tőkésosztály még létezik, amíg a proletariátus harcol vele (hiszen kormányzati hatalmával még nem tűntek el ellenségei és a társadalom régi szervezete), addig *erőszakos*, ennélfogva kormányzati eszközöket kell alkalmaznia; addig maga is még osztály, s még nem tűntek el a gazdasági feltételek, melyeken az osztályharc és az osztályok létezése alapul, és ezeket erőszakosan kell eltakarítani az útból vagy átalakítani, átalakulási folyamatukat pedig erőszakkal kell meggyorsítani.

„Pl. a крестьянская чернь, a közönséges parasztnép, a parasztplebs, amely tudvalevően [nem örvend] a marxisták jóakaratának, és a kultúra legalacsonyabb fokán áll, valószínűleg a városi és gyári proletariátus kormányzása alá kerül."

Azaz, ahol a paraszt tömegesen magántulajdonosként létezik, sőt többé vagy kevésbé tekintélyes többséget alkot, mint a nyugat-európai kontinens valamennyi államában, ahol a paraszt nem tűnt el és nem pótolták mezőgazdasági napszámosokkal, mint Angliában, a következő esetek lehetségesek: vagy megakadályoz, meghiúsít a paraszt minden munkásforradalmat, ahogyan eddig Franciaországban tette; vagy pedig a proletariátusnak (mert a vagyonos paraszt nem tartozik a proletariátushoz, és még ott is, ahol helyzete szerint odatartozik, azt hiszi, hogy nem tartozik hozzá) mint kormányzatnak olyan rendszabályokhoz kell folyamodnia, amelyek a paraszttal helyzetének közvetlen megjavulását éreztetik, amelyek tehát megnyerik a forradalomnak; ámde olyan rendszabályokhoz, amelyek csírájukban megkönnyítik az átmenetet a földmagántulajdonból a kollektív tulajdonba, úgyhogy a paraszt gazdaságilag magától odajusson; de nem szabad a parasztot fejbe vágniok pl. az örökösödési jog megszüntetésének vagy a tulajdon megszüntetésének proklamálásával; utóbbi csak ott lehetséges, ahol a tőkés bérlő kiszorította a parasztokat és a tényleges földművelő éppúgy proletár, bérmunkás, mint a városi munkás, tehát pontosan azonosak vele nem a közvetett, hanem a *közvetlen* érdekei; ám még ennél is kevésbé szabad megerősíteni a parcellatulajdont a parcella megnagyobbításával, azzal, hogy a nagyobb birtokokat egyszerűen átadják a parasztoknak, mint a Bakunyin-féle forradalmi hadjáratban.

„Vagy pedig, ha ezt a kérdést nemzeti szempontból tekintjük, akkor feltételezzük, hogy a németeknél a szlávok ugyanebből az okból a győztes német proletariátustól ugyanolyan rabszolgai módon függenek majd, ahogyan ez utóbbi függ a maga burzsoáziájától" (278. old.).

Iskolás szamárság! A radikális szociális forradalom a gazdasági fejlődés bizonyos történelmi feltételeihez kapcsolódik; e feltételek az ilyen forradalom előfeltételei. Tehát csak ott van rá lehetőség, ahol a tőkés termelés mellett az ipari proletariátus legalábbis jelentékeny helyet foglal el a nép tömegében. És hogy valamiféle esélye legyen a győzelemre, módjában kell állnia, hogy mutatis mutandis*, legalább annyit megtegyen közvetlenül a parasztokért, amennyit a francia burzsoázia a maga forradalmában az akkori francia parasztokért megtett. Szép kis eszme, hogy a munka uralma magában foglalja a falusi munka elnyomását! De itt bukkan elő Bak[unyin] úr legbensőbb gondolata. Abszolúte semmit sem ért meg a szociális forra-

* — megváltoztatva a megváltoztatandókat, a megfelelő változtatásokkal — *Szerk.*

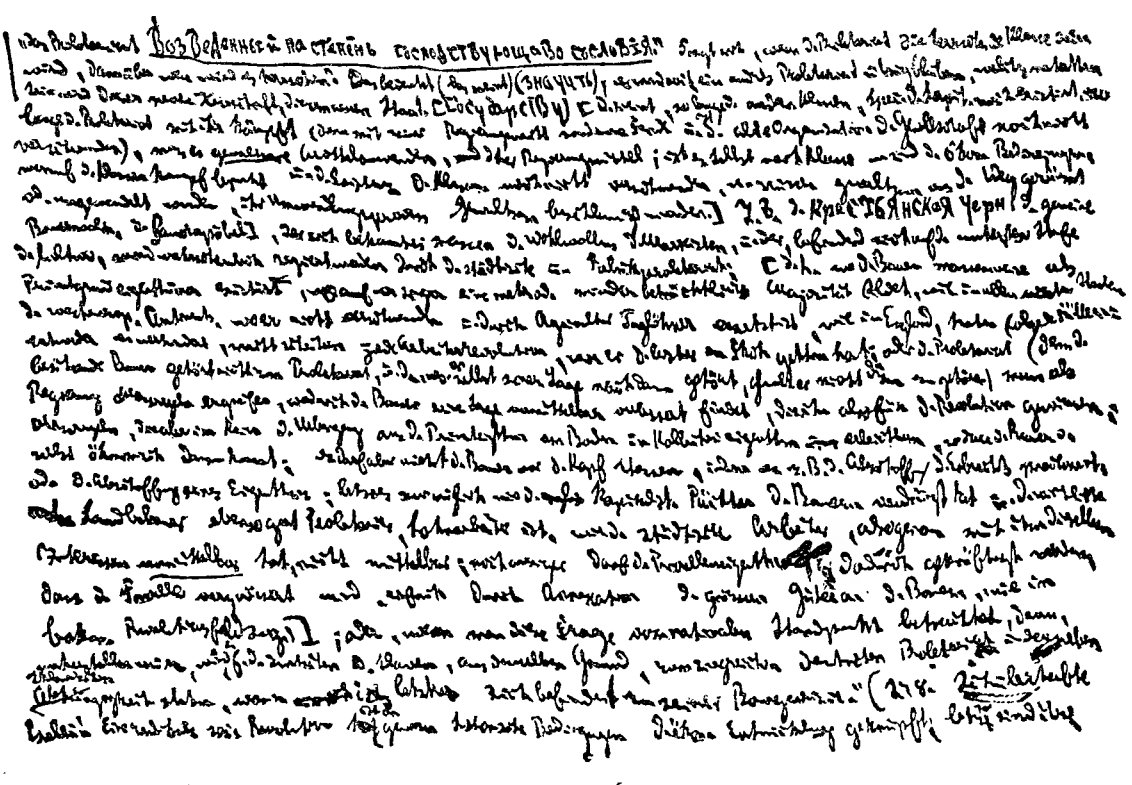

Marx konspektusának egyik oldala (Bakunyin „Államiság és anarchia" c. könyvéről)

dalomból, csakis annak politikai frázisait; a gazdasági feltételei nem léteznek számára. Miután mármost minden eddigi gazdasági forma, akár fejlett, akár fejletlen, magában foglalja a munkás szolgaságát (akár bérmunkásként, parasztként stb.), ezért azt hiszi, hogy *radikális forradalom* mindezekben a formákban egyaránt lehetséges! Sőt, mi több! Azt akarja, hogy a tőkés termelés gazdasági bázisán alapuló európai szociális forradalom az orosz vagy a szláv földműves- és pásztornépek színvonalán menjen végbe, ezt a színvonalat ne múlja felül, noha belátja, hogy a *tengerhajózás* különbséget tesz a testvérek között, ámde csakis a *tengerhajózás*, mert ez az összes politikusok által is ismert különbség! Az *akarat*, nem pedig a gazdasági feltételek az alapja az ő szociális forradalmának.

„Ha van állam (государство), akkor elkerülhetetlen az uralom (господство), következésképp a ⟨rabszolgaság⟩ is: uralom rejtett* vagy álcázott rabszolgaság nélkül elképzelhetetlen, — ezért vagyunk mi ellenségei az ⟨államnak⟩" (278. old.).

„Mit jelent az ⟨uralkodó osztállyá szervezett⟩ proletariátus?"

Azt jelenti, hogy a proletariátus erőben és szervezettségben eléggé gyarapodott ahhoz, hogy a gazdaságilag kiváltságos osztályok ellen folytatott egyes harcok helyett általános kényszereszközöket alkalmazzon az ellenük való harcban; de csak olyan gazdasági eszközöket alkalmazhat, amelyek a maga saját salariat** jellegét, ezért sajátmagát mint osztályt is megszüntetik; ezért teljes győzelmével vége lesz uralmának, mivel osztályjellege is megszűnt.

„Netán az egész proletariátus áll majd a kormányzat élén?"

Vajon egy szakszervezetben pl. az egész szervezet alkotja-e annak végrehajtó bizottságát? Meg fog-e szűnni a gyárban a munka minden megosztása, és meg fognak-e szűnni az ebből fakadó különféle funkciók? És a Bakunyin-féle ⟨alulról felfelé⟩ szerveződésnél mindenki ⟨felül⟩ lesz? Hiszen akkor nincsen ⟨alul⟩. Vajon a közösség összes tagjai fogják-e egyúttal az область (terület) közösségi ügyeit intézni? Akkor nincs különbség közösség és ⟨terület⟩ között.

„A németek körülbelül 40 milliót számlálnak. Netán pl. mind a 40 millió a kormányzat tagja lesz?"

---

* *Az eredeti orosz szövegben*: nyílt — *Szerk.*

** — bérmunkás — *Szerk.*

Certainly!* Mivel az ügy a közösség önkormányzatával kezdődik.

„Az egész nép kormányozni fog és nem lesznek kormányzottak."

Ha egy ember uralkodik magán, ezen elv szerint nem uralkodik magán; hiszen ő mégiscsak önmaga és senki más.

„Akkor nem lesz kormányzat, nem lesz állam, de ha lesz állam, akkor lesznek, akik kormányoznak és lesznek rabszolgák is" (279. old.).

Ez csupán ennyit jelent: ha az osztályuralom eltűnt és a jelenlegi politikai értelemben nem lesz állam.

„Ez a dilemma a marxisták elméletében egyszerűen oldódik meg. Népkormányzaton ők" (azaz Bak[unyin]) „azt értik, hogy a népet egy kisszámú, a nép által kiválasztott (megválasztott) elöljáró kormányozza."

Asine!** Ez demokrata zöldség, politikai fecsegés! A választás – politikai forma, a legkisebb orosz faluközösségben és artyelban is. A választás jellege nem ettől az elnevezéstől függ, hanem a választók gazdasági alapzatától, gazdasági összefüggéseitől; és mihelyt a funkciók már nem politikai jellegűek, 1. nem létezik többé kormányzati funkció; 2. az általános funkciók elosztása olyan ügyletté lett, amely nem szül uralmat; 3. a választásban nincs semmi mai politikai jellegű elem.

„Az egész nép általános választójoga" –

olyasvalami, mint az egész nép, a mai értelemben fantazmagória –

„népképviselőknek és ⟨az állam kormányzóinak⟩ megválasztására – ez a marxisták utolsó szava éppúgy, mint a demokratikus iskoláé is, – hazugság, mely mögött a *kormányzó kisebbség* zsarnoksága rejlik, ami annál veszélyesebb, minthogy az úgynevezett népakarat kifejeződéseként jelenik meg".

Kollektív tulajdon esetén eltűnik az úgynevezett népakarat, hogy helyet adjon a szövetkezet valódi akaratának.

„Így az eredmény: a néptömeg nagy többségének irányítása kiváltságos kisebbség által. De ez a kisebbség, mondják a marxisták",

hol?

„munkásokból fog állni. Igen, engedelmükkel, volt munkásokból, akik azonban, mihelyt a nép képviselőivé vagy kormányzóivá váltak, *már nem munkások többé*" –

* – Bizonyára! – *Szerk.*
** – Szamár! – *Szerk.*

éppúgy nem áll, mint az, hogy ma egy gyáros már nem tőkés többé, ha községi tanácsos lett —

„és az ⟨államiság⟩ magaslatáról fognak letekinteni a közönséges munkásvilág egészére; nem a népet fogják többé képviselni, hanem önmagukat és a maguk ⟨igényeit⟩ a nép kormányzására. Aki ebben kételkedni tud, egyáltalán nem ismeri az emberek természetét" (279. old.).

Ha Bakunyin úr legalább egy munkás-szövetkezeti gyár vezetőjének helyzetét ismerné, pokolba küldené álmait az uralkodásról. Azon kellett volna gondolkodnia, milyen formát ölthetnek az igazgatási funkciók e munkásállam — nevezze így, ha akarja — alapzatán?

(279. old.) „E kiválasztottak azonban izzó meggyőződésű és ennélfogva tanult szocialisták lesznek. A »*tanult szocializmus*«" —

mi sohasem használtuk —,

„*tudományos szocializmus*" —

ezt használtuk, de csak ellentétben az utopikus szocializmussal, amely új agyrémeket akar a nép nyakába varrni ahelyett, hogy tudományát a nép által létrehozott szociális mozgalom megismerésére korlátozná; lásd Proudhon elleni írásomat[509] —

— kifejezés, „amelyet a lassalleánusok és a marxisták szakadatlanul alkalmaznak műveikben és beszédeikben, önmagában mutatja, hogy az ún. népállam nem lesz egyéb, mint a néptömegek fölöttébb zsarnoki irányítása igazi vagy állítólagos tudósok új és nagyon csekély számú arisztokráciája által. A nép nem tudósokból áll, ami azt jelenti, hogy teljes egészében felszabadítják a kormányzás gondja alól, hogy teljes egészében bezárják a kormányzott istállóba. Szép kis felszabadítás!" (279., 280. old.).

„A marxisták érzik ezt" (!) „az ellentmondást és felismerve, hogy a tudósok kormányzata" (quelle rêverie!*) „a világ legnyomasztóbb, leggyűlöletesebb, legmegvetendőbb kormányzata, minden demokratikus forma ellenére tényleges diktatúra lesz, azzal a gondolattal vígasztalódnak, hogy e diktatúra csak átmeneti és rövid lesz."

Non, mon cher!** a munkásoknak a régi világ ellenük harcoló rétegei fölötti *osztályuralma* csak addig állhat fenn, amíg az osztálylétezés gazdasági alapja nincs megsemmisítve.

„Ők azt mondják, hogy egyetlen gondjuk és céljuk *lesz a népet műveltté tenni és*

* — micsoda fantaziálás! — *Szerk.*

** — Nem, kedvesem! — *Szerk.*

felemelni" (kocsmapolitikusok!) „mind gazdaságilag, mind politikailag olyan fokra, hogy hamarosan mindenfajta kormányzat szükségtelenné válik és az állam, mely elveszíti egész politikai jellegét, azaz ⟨uralkodó⟩ jellegét, önmagától átalakul gazdasági érdekek és közösségek szabad szervezetévé. Ez nyilvánvaló ellentmondás. Ha az ő államuk valóban népi lesz, minek megsemmisíteni, s ha a nép valódi felszabadításához szükség van megsemmisítésére, akkor hogyan merik népinek nevezni?" (280. old.).

Eltekintve attól, hogy a Liebknecht-féle *népállamon* nyargal, amely hülyeség, a „Kommunista Kiáltvány" stb. ellen irányul, ami csak annyit jelent: mivel a proletariátus a régi társadalom megdöntésére vívott harc időszakában még a régi társadalom bázisán cselekszik és ezért még többé vagy kevésbé a régi társadalomhoz tartozó politikai formák között is mozog, — a proletariátus ebben a harci időszakban még nem érte el végleges konstitúcióját, s olyan eszközöket alkalmaz felszabadulására, amelyek a felszabadulás után elesnek; ebből B[akunyin] úr azt a következtetést vonja le, hogy a proletariátus inkább semmit se tegyen ... várja ki az *általános likvidálás* — az utolsó ítélet — *napját*.

„*A mi polémiánk által*" (mely természetesen az én Proudhon elleni írásom és a „Kommunista Kiáltvány" előtt megjelent, sőt, már St. Simon előtt is), „melyet ellenük folytattunk" (szép kis *ὕστερον πρότερον**), „*mi* rávezettük őket arra a *beismerésre*, hogy a szabadság, vagyis az anarchia" (Bak[unyin] úr csak a proudhoni és a stirneri anarchiát ültette át vad tatár nyelvre), „azaz a dolgozó tömegek szabad megszervezése alulról felfelé" (badarság!) „a végcélja a társadalmi fejlődésnek, és hogy minden ⟨állam⟩, a népállamot sem kivéve, olyan járom, mely egyfelől zsarnokságot, másfelől rabszolgaságot szül" (280. old.).

„Ők azt mondják, hogy az ilyen uralmi járom, a diktatúra, szükséges átmeneti eszköz a legteljesebb népfelszabadításnak: az anarchiának, vagyis a szabadságnak eléréséhez — ez a cél; az uralom, vagyis a diktatúra — az eszköz. Így a néptömegek felszabadításához először le kell őket igázni. Ezen az ellentmondáson alapszik a mi polémiánk. Ők bizonykodnak, hogy csakis a diktatúra, végsőül a sajátjuk, alapozhatja meg a népszabadságot; mi azt feleljük, semmiféle diktatúrának nem lehet más célja, csakis ⟨önmaga megörökítése⟩, és hogy ⟨a népben, mely eltűri, csupán rabszolgaságot képes szülni és tenyészteni; a szabadság csak szabadság által⟩" (az állandó citoyen B.** szabadsága által) „⟨teremthető meg⟩, azaz ⟨össznépi lázadással⟩ és a tömegek szabad megszervezésével alulról fölfelé" (281. old.).

„Míg az államellenes szocialisták vagy anarchisták politikai-szociális elmélete ⟨tántoríthatatlanul⟩ és közvetlenül a legteljesebb szakításra vezet minden kor-

* — hüszteron próteron; a későbbi jelenségnek a megelőző elé helyezésével elkövetett logikai hiba vagy stilisztikai fogás — *Szerk.*

** — B[akunyin] polgártárs (*v. ö. 326. old.*) — *Szerk.*

mányzattal, mindenfajta polgári politikával, s nem hagy más kiutat a szociális forradalmon kívül",

nem hagy meg a szociális forradalomból semmit, csak a *frázist*,

„az ellentétes elmélet, az államkommunisták és a tudományos tekintély elmélete a politikai taktika ürügyén éppoly ⟨tántoríthatatlanul⟩ bevonja és bebonyolítja híveit szakadatlan ⟨alkudozásokba⟩ a kormányzatokkal és a különféle polgári politikai pártokkal; azaz egyenesen a reakció felé taszítja őket" (281. old.).

„Legjobb bizonyíték *Lassalle*. Ki ne tudna az ő Bismarckkal fennállt kapcsolatairól és tárgyalásairól? A liberálisok és a demokraták ... ezt felhasználták arra, hogy őt megvesztegethetőséggel vádolják. Ugyanezt, jóllehet nem annyira nyíltan, ⟨suttogták⟩ egymás között Marx úr különböző* hívei Németországban" (282. old.).

Lassalle az egyszerű munkások tömegével szemben inkább olyan magatartást tanúsított, mint orvos a beteggel, semmint testvér a testvérrel szemben... A világért sem árulta volna el a népet (uo.). Lassalle nyíltan hadakozott a liberálisokkal, a demokratákkal, gyűlölte, megvetette őket. Bismarck ugyanezt az álláspontot foglalta el velük szemben. Ez volt a közeledés első pontja kettejük között; „e ⟨közeledés⟩ legfőbb alapja pedig benne foglaltatott Lassalle politikai-szociális programjában, a kommunista elméletben, melyet Marx úr alkotott meg" (283. old.).

„E program fő pontja: a proletariátus (állítólagos) felszabadítása ⟨csakis egy állam⟩ révén... Két eszköz ... a proletariátusnak forradalmat kell csinálnia azért, hogy maga alá rendelje az államot – hősies eszköz ... Marx úr elmélete szerint" ...aztán a népnek át kell adnia minden hatalmat az ő és a barátai kezébe ... „ők megalapítanak egyetlenegy állami bankot, összpontosítva kezükben minden kereskedelmi-ipari, mezőgazdasági, sőt tudományos termelést, a nép tömegét pedig két hadseregre osztják: iparira és földművelőre, állami mérnökök közvetlen parancsnoksága alatt, akik egy új, kiváltságos tudományos-politikai rendet alkotnak" (283., 284. old.).

De forradalmat csinálni, ebben maguk a németek sem hisznek. – „Az kellene, hogy egy másik nép kezdje el, vagy valamiféle külső ⟨erő⟩ ragadja magával vagy ⟨taszítsa⟩ őket." Következésképp más eszköz keresendő az állam birtokba vételére. Meg kell nyerni olyan emberek rokonszenvét, akik az állam élén állnak vagy állhatnak. Lassalle idején, mint most is, az állam élén Bismarck állt... Lassalle főképp gyakorlati ösztönnel és ⟨értelemmel⟩ volt megáldva, ami nincs meg Marx úrban és követőiben. Mint minden teoretikus, Marx a gyakorlatban változhatatlan és ⟨javíthatatlan⟩ álmodozó. Megmutatta ezt szerencsétlen hadjáratával a Nemzetközi Szövetségben, melynek az volt a célja, hogy az ő diktatúráját hozza létre az Internacionálében, az Internacionálé révén pedig Európa és Amerika proletariátusának egész forradalmi mozgalma fölött. Vagy őrültnek vagy szerfelett elvont

* *Az eredeti orosz szövegben*: személyes – *Szerk.*

tudósnak kell lennie annak, aki ilyen célt tűz maga elé. Marx úr ebben az évben legteljesebb és megérdemelt vereséget szenvedett, de ez aligha „szabadítja meg (избавит) becsvágyó álmodozásától" (284., 285. old.). „Ez az álmodozás, úgyszintén az az óhaj, hogy tisztelőket és híveket nyerjen a burzsoázia körében, indította és indítja Marxot arra, hogy a proletariátust állandóan tárgyalásokba sodorja a polgári (burzsoá) radikálisokkal. Gambetta és Castelar — ezek az ő ⟨igazi⟩ eszményképei" (284., 285. old.). „Amikor a radikális burzsoáziával ilyen alkudozásokra (к сделкам) törekszik, amelyek az utóbbi években erősebben nyilvánultak meg Marxnál, ezekben kétféle álom van: először, hogy a radikális burzsoáziának, ha uralomra kerül, lehetősége lesz arra, hogy ezt a proletariátus hasznára ⟨akarja⟩ fordítani, és másodszor, hogy e burzsoázia képes lesz megállni a helyét a reakcióval szemben, melynek gyökere benne magában rejlik" (285. old.).

Lassalle mint gyakorlati ember megértette ezt (hogy a radikális burzsoázia sem nem akarja, sem nem tudja a népet felszabadítani, hanem csak kizsákmányolni akarja); ráadásul gyűlölte a német burzsoáziát; Lassalle túlságosan is jól ismerte honfitársait, semhogy tőlük forradalmi kezdeményezést várjon. Számára csak Bismarck maradt hátra. „Azt a pontot, ahol összefoghatnak, maga a marxi elmélet adta meg neki: egységes, erőszakosan központosított állam. Lassalle akarta ezt, Bismarck pedig megcsinálta. Hogy is ne fogtak volna össze?" Bismarck a burzsoák ellensége (!). Jelenlegi működése megmutatja, hogy nem fanatikus és nem rabja a nemesi-feudális pártnak... „Főcélja, éppúgy mint Lassalle-é és Marxé is, — az állam. És ezért mutatkozott Lassalle összehasonlíthatatlanul logikusabbnak és gyakorlatiasabbnak Marxnál, aki elismeri Bismarckot forradalmárnak, ⟨persze, a maga módján⟩, és Bismarck megdöntéséről álmodik, valószínűleg azért, mert az államban az első helyet foglalja el, amely, Marx úr véleménye szerint, neki jár." Lassalle-ban nem volt ekkora önszeretet, ezért nem átallotta Bismarckkal szövetségre lépni. „Teljes összhangban azzal a politikai programmal, melyet Marx és Engels urak a »Kommunista Kiáltvány«-ban kifejtettek, Lassalle csak egyet kíván Bismarcktól: kormányhitel megnyitását a munkás termelő-társulások számára." És egyúttal... „összhangban a programmal, békés, törvényes agitációba kezdett a munkások között a választójog bevezetése érdekében" (288—289. old.).

Lassalle halála után a *munkás művelődési egyletek* és a Lassalle-féle *Általános Német Munkásegylet*[81] mellett „Marx úr barátainak és híveinek közvetlen befolyására harmadik párt alakult — a *német munkások szociáldemokrata pártja*. Élén Bebel, полуработник (félig munkás) és Liebknecht, egészen tudós* és ügynöke Marx úrnak" (289. old.).

Már szóltunk Liebknecht 1868-as bécsi tevékenykedéséről.** Ennek eredménye a *nürnbergi kongresszus* (1868 augusztus), ahol végül megszervezték a szociáldemokrata pártot. *„Marx közvetlen vezetése alatt cselekvő"* megalapítóinak határozata (szándéka) szerint e pártnak a Nemzetközi Munkástársaság pángermán szekciójá-

* *Az eredeti orosz szövegben*: прямой ученик (közvetlen tanítványa) — *Szerk.*

** *V. ö. 579. old.* — *Szerk.*

vá kellett volna válnia." De a német és különösen a porosz törvények ellenkeznek az ilyen egyesüléssel. Ezért csak mellékesen érintve: „A német munkások szociáldemokrata pártja kapcsolatban áll a Nemzetközi Munkásszövetséggel, amennyire ezt a német törvények megengedik." *„Kétségtelen, hogy ezt az új pártot azzal a titkos reménnyel és hátsó gondolattal alapították meg Németországban,* hogy általa bevigyék az Internacionáléba Marx egész programját, melyet az első genfi kongresszus (1866) elhárított." „Marx programját megtették a szociáldemokrata párt programjává", a „politikai hatalom" ⟨meghódítását⟩ „legközelebbi és legközvetlenebb célul" tűzték ki eme figyelemreméltó szólam hozzáfűzésével: „A politikai jogok (általános választójog, sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési szabadság stb.) meghódítása mint nélkülözhetetlen előzetes (предварительный) feltétele a munkások gazdasági felszabadításának." „Ennek a szólamnak ez a jelentősége: a munkásoknak, mielőtt hozzálátnak a szociális forradalomhoz, véghez kell vinniök a politikai forradalmat, vagy, ami jobban megfelel a németek természetének, meg kell hódítaniok, vagy, még pontosabban, meg kell szerezniök a politikai jogot békés agitációval. De mert *minden,* a *szociális* mozgalom *előtti,* vagy ami *egészen* ugyanaz, rajta *kívüli* politikai mozgalom csakis burzsoá mozgalom lehet, ebből következik, hogy e program a német munkásoknak azt javasolja, *mindenekelőtt polgári érdekeket és célokat tegyenek magukévá és a politikai mozgalmat a radikális burzsoázia hasznára vigyék véghez,* mely aztán hálából a népet nem szabadítja fel, hanem új hatalomnak, új kizsákmányolásnak veti alá" (289–291. old.).

„E program alapján teljesedett be a német és az osztrák munkások megható kibékülése a Néppárt burzsoá radikálisaival." „A nürnbergi kongresszus" alapján „mentek el az ebből a célból a kongresszus által kijelölt küldöttek *Stuttgartba,* ahol a megtévesztett munkások elöljárói és a polgári radikális párt főkolomposai meg is kötötték egymással a szabályszerű véd- és dacszövetséget. E szövetség következtében jelentek meg ezek is, amazok is, *együttesen* a *Ligue de la Paix et de la Liberté szeptemberben megnyílt* második kongresszusán *Bernben.* Ámde nagyon figyelemreméltó tény: szakadás történt ott a burzsoá szocialisták és radikálisok tábora és az *Alliance* pártjához tartozó szociális forradalmárok között" (291., 292. old.). „Ebben a tekintetben (hogy szocialistáknak és népbarátnak nevezve magukat ellenzik a népi szocializmust) Marx iskolája sok példát adott nekünk; és a német diktátor oly vendégszerető azzal a múlhatatlan feltétellel, hogy meghajolnak előtte, úgyhogy manapság zászlaja alá rejt igen nagyszámú, tetőtől talpig polgári szocialistát és demokratát; odamenekülhetne hát a Ligue de la Paix et de la Liberté is zászlaja alá, hacsak hajlandó lenne őt az első férfiúnak (человек) elismerni. Ha a burzsoá kongresszus így jár el, akkor az alliance-isták helyzete hasonlíthatatlanul nehezebb lett volna; akkor köztük és a Liga között ugyanaz a harc támadt volna, amely most közöttük és Marx között folyik. De a Liga butábbnak és egyúttal becsületesebbnek mutatkozott a marxistáknál; tagadta az *egyenlőséget*" (badarság!) „a gazdasági téren. Elszakadt a proletariátustól; meghalt; csak két bolyongó és keserűen panaszkodó árnyat hagyott hátra, Amand Goeggöt és Lemonier-t, a saint-simonista milliomost... E kongresszus másik ténye: a *Nürnbergből és Stuttgartból*

érkező küldöttek, azaz a munkások, akiket a német munkások új szociáldemokrata pártjának és a polgári sváb *Néppártnak a nürnbergi kongresszusa rendelt ki, a Liga többségével együtt egyhangúlag az egyenlőség ellen szavaztak*... Figyelemreméltó másik tény még, az *Internacionálé brüsszeli kongresszusa*,[25] mely néhány nappal a berni előtt zárult, ez utóbbival minden szolidaritást megtagadott, és az összes marxisták, akik részt vettek a brüsszeli kongresszuson, ebben az értelemben szóltak és szavaztak. Mi módon lehetséges akkor, hogy *más marxisták*, akik, éppúgy mint az előbbeniek, Marx *közvetlen befolyása alatt* cselekedtek, oly megható összhangban haladtak együtt a berni kongresszus többségével? Mindez a mai napig is megoldatlan rejtély. Ugyanez az ellentmondás mutatkozott az egész 1868-as év folyamán, sőt még 1869-ben is a »Volksstaat«-ban... Néha megjelentek benne nagyon erős cikkek a burzsoá Liga ellen; de ezekre félreismerhetetlen gyengédségi ⟨nyilatkozatok⟩, néha barátságos szemrehányások következtek. Ez a lap úgyszólván könyörgött a Ligának, hogy ⟨fékezze⟩ burzsoá ösztöneinek túlságosan heves megnyilvánulásait, amelyek a munkások előtt kompromittálják a Liga védelmezőit. Az efféle ingadozás Marx úr pártjában 1869 szeptemberéig tartott, azaz a bázeli kongresszusig." Ez a kongresszus korszakot alkot az Internacionálé fejlődésében" (293–296. old.).

Első ízben jelentek meg a németek nemzetközi kongresszuson, mégpedig inkább polgári-politikai, semmint népi-nemzeti* program alapján megszervezett pártként. Liebknecht vezetésével egy emberként szavaztak. Programja folytán persze első dolga volt a politikai kérdést minden más kérdés fölé helyezni. A németek határozott vereséget szenvedtek. A bázeli kongresszus megőrizte az internacionális program tisztaságát, nem hagyta, hogy a németek burzsoá politikájuk bevezetésével eltorzítsák; így támadt az Internacionáléban a szakadás, melynek oka a németek. Ők e mindenekelőtt internacionális társaságra erőszakkal rá akarták kényszeríteni a maguk szűk-polgári és nemzeti-politikai, kizárólagosan német, pángermán programját. „Fejükre ütöttek, és ezt a vereséget nem kevéssé hasznosította a szociális forradalmárok, az alliance-isták szövetsége. Innen a németek ádáz gyűlölete az Alliance iránt. 1869 vége és 1870 első fele tele volt a marxisták rosszindulatú civakodásával, s még rosszindulatúbb és nemritkán aljas rágalmakkal az Alliance emberei ellen" (296. old.).

III. Napóleon győzelmének nem lettek volna olyan hosszantartó rossz következményei, mint a németekének (297. old.).

Az összes németek, *kivétel nélkül*, örvendeztek a győzelemnek, habár tudták, hogy ez megpecsételi a katonai elem túlsúlyát, „nem ijedt meg egyetlenegy német sem, vagy alig egy-egy, valamennyien egyesültek az egyhangú diadalban". Szenvedélyük: uralkodás és rabszolgaság (298. old.). *„És a német munkások? Nos, a német munkások nem tettek semmit, egyetlen erélyes megnyilvánulása sem volt a rokonszenvnek, az együttérzésnek Franciaország munkásaival.* Néhány gyűlés, ahol néhány frázist mondtak, amelyekben a győztes nemzeti büszkeség úgyszólván el-

* *Az eredeti orosz szövegben*: népi-szociális — *Szerk.*

némult a nemzetközi szolidaritás megnyilvánulása előtt. De a frázisoknál tovább egyik sem ment, pedig Németországban, amelyből teljesen kivonták a katonaságot, akkor lehetett volna kezdeni és tenni valamit. Igaz, hogy a munkások többségét besorozták a hadseregbe, ahol kiválóan teljesítették a katona kötelességét, a felsőbbség parancsára öldököltek, sőt még fosztogattak is. Néhányan közülük, miután így hadi kötelességeiket teljesítették, egyidejűleg kesergő leveleket írtak a »Volksstaat«-ba és élénk színekkel ecsetelték a barbár bűnöket, amelyeket a német seregek Franciaországban véghezvittek" (298., 299. old.). Eközben néhány példája a bátrabb ellenzéknek: Jacoby, Liebknecht és Bebel tiltakozásai; ezek szórványos és tetejében nagyon ritka példák.

Nem felejthetjük el a *„Volksstaat"-ban 1870 szeptemberében* megjelent cikket, amelyben nyíltan kifejezésre jut a pángermán diadalujjongás. A következő szavakkal kezdődik: „Hála a német seregek által kivívott győzelmeknek, a történelmi kezdeményezés végleg átszállt Franciaországról Németországra: mi németek stb." (299. old.).

„Egyszóval a németeknél, mondhatni bármiféle kivétel nélkül, uralkodott és máig is uralkodik a hadi és a politikai nemzeti győzelem diadalmas érzése. Főképpen ezen alapszik a pángermán birodalomnak és nagy kancellárjának, Bismarck grófnak a hatalma" (299. old.).

„És tudjátok-e milyen törekvés uralkodik most minden német tudatában vagy ösztönében? Hogy a német birodalmat ⟨széltében-hosszában⟩ kiterjeszteni (распространить) kellene" (303. old.). Ez a szenvedély „irányítja most a szociáldemokrata párt minden tevékenységét is. És ne higgyétek, hogy Bismarck olyan heves ellensége ennek a pártnak, amilyennek tetteti magát (прикидывается). Túlságosan ⟨okos⟩, semhogy ne látná, hogy e párt neki úttörőként szolgál, amikor a német állameszmét terjeszti Ausztriában, Svédországban, Dániában, Belgiumban, Hollandiában és Svájcban. Ennek a germán eszmének a terjesztésében áll ma Marx úr fő törekvése, aki, mint már említettük, megpróbálta az Internacionáléban a maga előnyére *felújítani* (возобновить) Bismarck gróf tetteit és győzelmeit. Bismarck kezében tartja az összes pártokat és aligha fogja őket Marx úr kezébe adni" (304. old.).

„Ez a" (pángermán) „birodalom, nagy kancellárjának szavaival, életre-halálra hadat üzent a szociális forradalomnak. Bismarck gróf ezt a halálos ítéletet a mögötte álló és támaszául szolgáló 40 millió német nevében mondta ki. Marx is, aki vetélytársa és irigye, és mögötte Németország szociáldemokrata pártjának összes vezetői, a maguk részéről ugyanilyen elkeseredett háborút üzentek a szociális forradalomnak. Mindezt részletesen kifejtjük a következő részben" (307., 308. old.). „Mindeddig ez" (a szociális forradalom) „csak Európa déli részére összpontosította erőit: Olaszországra, Spanyolországra, Franciaországra; de hamarosan — reméljük — fel fognak kelni zászlaja alatt az északnyugati népek is: Belgium, Hollandia és főképp Anglia, és majd végül, az összes szláv törzsek is" (308. old.).

Függelék

Az orosz nép „eszményének fő vonásai": 1. „az általános népi meggyőződés, hogy a föld, az egész föld a népé, amely orcája verítékével öntözi[510] és saját keze munkájával megtermékenyíti; 2. hogy használatának joga nem a személyé, hanem az egész ⟨földközösségé, faluközösségé (общине, миру)⟩, amely a földet ⟨időlegesen⟩ elosztja a személyek között; szinte abszolút autonómia, a községi önkormányzat és ennek következtében a ⟨község⟩ határozottan ellenséges viszonya az állammal" (10. old.).

„A három árnyoldal: 1. a patriarchalizmus; 2. a személyt elnyeli a ⟨faluközösség⟩; 3. a hit a cárban. Hozzá lehetne tenni 4. a keresztény hitet, akár a hivatalos pravoszlávot, akár a szektáriusat" (10. old.); „de ennek Oroszországban nincs olyan jelentősége, mint Nyugat-Európában" (uo.).

A 2. és a 3. pont „természetes következményei" az 1. pontnak ⟨patriarchalizmus⟩. Atya, ⟨faluközösség⟩, cár (15. old.). „A ⟨község⟩* – az ő világa. Nem egyéb, mint családjának, nemzetségének természetes kibővülése. Ezért is uralkodik benne ugyanaz a patriarchális elv, ugyanaz az ocsmány zsarnokság és ugyanaz a közös megalázottság, és innen van a коренной (eredeti, tősgyökeres) igazságtalanság is és minden személyes jognak ugyanaz a radikális tagadása, mint magában a családban. A ⟨faluközösség⟩ határozata, bármit is tartalmazzon – törvény. ⟨»Ki merészel a faluközösséggel szembefordulni?«⟩ – kiált fel ujjongó ⟨csodálkozással⟩ az orosz muzsik... A ⟨faluközösségben⟩ szavazati joguk csak az ⟨öregeknek⟩, a családfőknek van... De az obscsina fölött, minden obscsina fölött a cár áll, a ⟨közös⟩ patriarcha és ősapa, egész Oroszország atyja. Ezért korlátlan a hatalma" (15. old.). „Minden obscsina ⟨zárt egészet⟩ alkot önmagában, minélfogva egyetlen obscsinának sincs – és nem is érzi szükségét, hogy legyen – bármiféle önálló szerves köteléke más obscsinákkal. Csak a ⟨cár atyuska⟩ révén, csak az ő legfelsőbb atyai hatalmában vannak egyesítve egymással" (15., 16. old.).

* *A „мир" szó jelentése az orosz nyelvben*: község, világ, béke. – *Szerk.*

MELLÉKLETEK

I

Feljegyzések és dokumentumok

1

Rendőrterror Írországban

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata[511]

Az angol és az ír munkások közti nemzeti ellentét Angliában eddig az egyik legfőbb akadály volt minden olyan mozgalom útján, amely a munkásosztály felszabadítására törekedett, s ennélfogva az osztályuralom egyik legfőbb támasza mind Angliában, mind Írországban. Az Internacionálé térhódítása Írországban, s ír szekciók megalakulása Angliában, azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy véget vet ennek a helyzetnek. Egészen természetes volt tehát, hogy a brit kormány – élve mindazzal a rendőri zaklatással, amelyet a kivételes törvények sora és az ottani úgyszólván állandó ostromállapot lehetővé tett – megpróbálja csírájában elfojtani az Internacionálé kiépítését Írországban. Hogy Írországot az úgynevezett szabad brit alkotmány értelmében valódi porosz módon kormányozzák, azt a következő tények tanúsítják:

Dublinben, a Nemzetközi Munkásszövetség ülésén egy rendőrőrmester és egy közrendőr, talpig egyenruhában, ott álltak a gyűlésterem ajtaja előtt. A terem tulajdonosa megkérdezte tőlük, vajon hivatalos minőségben vezényelték-e ki őket, mire az őrmester azt válaszolta, valóban így van, a Nemzetközi Munkásszövetségnek ugyanis félelmetes a híre.

Corkban ugyanezt a fogást alkalmazták. A helyi szekció titkárának kapujával szemben nappal a „Royal Irish Constabulary"* két rendőre, a sötétség beállta után négy embere teljesít szolgálatot, és feljegyzi mindenkinek a nevét, aki a titkárt felkeresi. Egy felügyelőhelyettes nemrég fölkeresett több személyt, akiknél a corki szekció egyes tagjai alkalmazva vannak, s e tagok címét követelte: a „Constabulary" sok személyt figyelmeztetett, hogy az esetben, ha beszélni látják őket a titkárral, megküldik a nevüket a „Castle"-nak[512] – rettegett név az írországi munkásosztály szemében.

Ugyanebben a városban egy beérkezett levél szerint „a hatóságok több rendkívüli ülést tartottak, rendőri megerősítést vettek igénybe, és húsvétvasárnap a rendőrök, fejenként tíz fontnyi tölténnyel felszerelve, mind fegyverben álltak. Arra számítottak, hogy gyűlésünk lesz a parkban; a hatóságok minden lehetőt megkísérelnek, hogy zendülést provokáljanak."

Ha a brit kormány így folytatja, biztos lehet benne, hogy a szabadelvűség álarcának

* – „Királyi Ír Rendőrség" – *Szerk.*

utolsó foszlányai is lehullnak róla. Az Internacionálé lapjai világszerte hétről hétre együtt említik majd Gladstone úr nevét Sagasta, Lanza, Bismarck és Thiers nevével.

A Főtanács megbízásából

R. Applegarth; M. Barry; M. J. Boon; F. Bradnick; G. H. Buttery; E. Delahaye; Eugène Dupont; W. Hales; G. Harris; Hurliman; Jules Johannard; C. Keen; Harriet Law; F. Lessner; Lochner; C. Longuet; C. Martin; Zévy Maurice; H. Mayo; G. Milner; Ch. Murray; Pfänder; J. Roach; Rühl; Sadler; Cowell Stepney; A. Taylor; W. Townshend; É. Vaillant; J. Weston; Yarrow

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Frankel Leó – Ausztria és Magyarország; *A. Herman* – Belgium; *Th. Mottershead* – Dánia; *A. Serraillier* – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Oroszország; *C. Rochat* – Hollandia; *J. P. MacDonnel* – Írország; *F. Engels* – Olaszország és Spanyolország; *Walery Wróblewski* – Lengyelország; *Hermann Jung* – Svájc; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok; *Le Moussu* – az Egyesült Államok francia körzetei;

J. Hales, főtitkár

2

[Feljegyzés Engelsnek az Internacionálé olaszországi és spanyolországi helyzetével foglalkozó felszólalásáról]

[A Főtanács 1872 március 12-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs kijelentette, hogy a múlt heti ülésről közzétett jelentés teljesen hibásan számolt be arról, amit ő Olaszországról mondott.[513] Miközben helyesbítette ezt a jelentést, egyúttal megragadta az alkalmat, hogy kiegészítse az Internacionálé olaszországi helyzetére vonatkozó megállapításait. Mostanáig minden beszámoló, amely akár a Főtanács levelezése, akár az olasz Internacionálé lapjai útján ebből az országból érkezett, úgy tüntette fel az olasz Internacionálét, mintha az egyhangúlag támogatná a politikai tevékenységtől való teljes tartózkodás elvét és elutasítaná a konferenciának e kérdésben hozott határozatát. De nem szabad elfelejteni, hogy mind a levelezés, mind a lapok eddig nem maguknak a munkásoknak, hanem polgári származású személyeknek, ügyvédeknek, orvosoknak, újságíróknak stb. a kezében voltak. A legnagyobb nehézséget a Főtanács számára valóban az jelentette, hogy közvetlen kapcsolatot létesítsen az olasz munkásokkal. Ez most egy-két helyen megtörtént, és kiderült, hogy ezek a munkások korántsem lelkesednek a politikamentességért, sőt ellenkezőleg, nagyon örültek, amikor hallották, hogy a Főtanács, mely az Internacionálé nagy többségének élén áll, egyáltalában nem híve e doktrínának. Így remélhető, hogy az olasz munkások ebben a kérdésben is csakhamar egyetértenek majd az Európa többi részében és az Egyesült Államokban élő munkásokkal. Spanyolországban az Internacionálé ugyanebben a helyzetben volt. A kormány megtagadta a tagoktól a nyilvános gyülekezés jogát, de egyébként nem avatkozott bele dolgaikba. A polgári republikánusok pedig sürgető ajánlatokat tettek nekik, hogy csatlakozzanak egy felkeléshez a kormány és az uralkodóház ellen. Az Internacionálé tagjai azonban eltökélték, hogy ha már harcolniok kell, saját programjukért harcolnak.

3

[Feljegyzés Engelsnek az Internacionálé spanyolországi helyzetével foglalkozó felszólalásáról][514]

[A Főtanács 1872 március 26-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs egy közleményt olvasott fel arról, hogy a spanyol föderális tanács közvetlenül hivatali megbízatásának lejárta előtt részletes jelentést küldött a Főtanácsnak az Internacionálé spanyolországi eredményeiről és jelenlegi helyzetéről. A Szövetség, amelyet 1869-ben ismertek meg ebben az országban, itt 1870 júniusában alakította meg szervezetét a Barcelonában tartott kongresszuson.[213] Akkor még gyenge volt, de a Párizsi Kommün forradalma és a meginduló kormányüldözések csakhamar megnövelték erejét; az 1871 szeptemberében megtartott valenciai konferencián[211] már tizenhárom helyi föderáció képviseltette magát, most pedig, a spanyol Internacionálé április 7-én Zaragozában összeülő kongresszusának[96] küszöbén a Szövetség több mint hetven szervezett helyi föderációt számlál. Ugyanakkor több mint száz helységben egy vagy több szekció még helyi szervezetének kiegészítésével van elfoglalva. Van nyolc foglalkozási ág, melynek Spanyolország minden részében és az Internacionálé kötelékében szakmai egyesülései vannak. Jelenleg tárgyalások folynak arról, hogy a gyári munkások nagy egyesülete, amely 40 000–50 000 tagot számlál, belép a Szövetségünkbe. A propaganda nagyon élénk, a föderális tanács manifesztumát országszerte olvassák; mióta a spanyol parlamentben vita folyt az Internacionáléról, a polgári sajtó a Szövetség minden kiadott dokumentumát közli, s ez jelentős segítség annak a hét vagy nyolc spanyol lapnak, amelyek az Internacionálét és elveit képviselik. Ezt érte el a spanyol kormány a Szövetségünk tagjai ellen indított hajszával, és most, amikor az üldözés és az obstrukció rendszeressé vált, a spanyol Internacionálé a kormánnyal dacolva Zaragozában második nyilvános kongresszusára készül.

A tagok nem igen tudják, hány bélyegre lesz szükség, mivel a tagsági díjat havonta fizetik. Attól félnek, nehéz lesz a bélyegeket elhelyezni; alkalmasabb lett volna nekik, ha havonta kiadott bélyegeket kapnak.

A föderális tanács mellékelve megküldte a különböző föderális tanácsokhoz intézett üzenetét, arra kérve őket és a Főtanácsot, hogy szolidaritásuk jeléül, amelyet a Szövetség kötelességükké tesz, a kongresszus megnyitására küldjenek táviratot.

4

[Feljegyzés Engelsnek a zaragozai kongresszusra vonatkozó felszólalásáról[515]]

[A Főtanács 1872 május 7-i ülésének jegyzőkönyvéből]

A spanyol internacionalisták zaragozai kongresszusa[96], amely április elején zajlott le, jegyzőkönyveit azonban csak most tették közzé, annak a kicsiny, de aktív frakciónak teljes vereségével végződött, amely Bakunyin vezetésével az elmúlt négy évben megállás nélkül szította az egyenetlenséget Szövetségünk soraiban. Ez a frakció, amely a Szocialista Demokrácia Egyesülése [Alliance][2] nevű nemzetközi társaságban tömörült, a Nemzetközi Munkásszövetségbe való felvétele alkalmával ünnepélyesen megígérte, hogy feloszlatja különálló szervezetét és teljesen beolvad az Internacionálába. Az Alliance azonban, ünnepélyes ígérete ellenére, mint *titkos* társaság az Internacionálén belül továbbra is létezik; az első eset, hogy egy titkos társaság nem az uralkodó osztályok és azok kormányai ellen fordul, hanem éppen az ellen a proletárszervezet ellen, amelybe kijelentése szerint beolvadni akart. Spanyolországban e titkos társaságnak egy ideig sikerült az Internacionálét irányítania, de nem sokkal a valenciai konferencia (1871 szeptember)[211] előtt széthúzás támadt soraiban. Tagjai közül azokat, akik valóban jobban szívükön viselték az Internacionálé érdekét, mint egy kicsiny szektás klikkét, a szekta fanatikusai és intrikusai támadják, és a viszályt végül a zaragozai kongresszusnak kellett elsimítania. Itt az Alliance hűséges követői a szervezeti szabályzat módosítása céljából egy tervvel álltak elő, amely a spanyol föderális tanáccsal szemben pontosan ugyanazt az eljárást követte, mint a svájci Jurában működő szektás társaik körlevele[66] a Főtanáccsal szemben: mindkét tanácsot és tulajdonképpen valamennyi tanácsot meg akarták fosztani minden tényleges hatáskörüktől és puszta levelező- és statisztikai irodává akarták őket süllyeszteni; a szekcióknak és a helyi föderációknak joguk lenne olyan alapszabályokat elfogadni, amilyeneket jónak látnak, mindezt a föderális tanács ellenőrzése nélkül, úgy, hogy csak a legközelebbi kongresszus jóváhagyására lenne szükség. Be akarták vezetni valamennyi szekció autonómiáját, felruházva őket azzal a joggal, hogy tetszésük szerint cselekedhessenek, mellőzve minden szervezeti és ügyviteli szabályzatot; tulajdonképpen tervük szerint az egész Szövetség gyakorlatilag feloszlana, szervezete mint politikai párté teljesen megsemmisülne, tevékenysége megbénulna, s ezt olyan időpontban szorgalmazták, amikor az Internacionálé Spanyolországban a kormány elnyomása alatt sínylődött, gyűléseit a hatóságok betiltották, a szóbanforgó kongresszus nyil-

vános üléseit erőszakkal megakadályozták, és a karlista[402] agitátorok fegyverrel a kezükben csak ürügyre vártak, hogy az Internacionálét felhasználják egy zaragozai felkelésre, amely végső fokon az ő céljukat szolgálta volna! S mi több, olyan pillanatban tettek ilyen javaslatokat, amikor a valóban kiváló szervezet, amelyet a valenciai konferencia teremtett meg, a legmeglepőbb eredményeket hozta; amikor a hivatalosan megalakított helyi föderációk száma tizenötről ötvenötre emelkedett azon a tizenkilencen kívül, amelynek szervezése még nem fejeződött be teljesen, és azon a kilencvennégy helységen kívül, ahol már voltak szekciók, de teljesen megszervezett helyi föderációk még nem. Amikor a Valenciában elfogadott szervezeti szabályzat és a szabályzatot érvénybe léptető föderális tanács javára ilyen eredmények mutatkoztak, milyen esélyük lehetett az olyan rendszer szószólóinak, amely egy teljesen kaotikus állapot visszaállításával mindent semmivé tenne, ami eddig történt, s a Szövetség kapuit kitárná bármely kormány- vagy rendőrügynök vagy akárhány polgári áruló előtt? A kongresszus egyhangúlag kijelentette — csak két vagy három küldött tartózkodott a szavazástól —, hogy a Valenciában megszavazott szabályzat teljes érvényben marad. Ilyenformán tökéletesen kudarcot vallott az a kísérlet, hogy jobb megszervezés ürügyén Spanyolországban megsemmisítsék az Internacionálét. Ez az eredmény egész Szövetségünk szempontjából rendkívül fontos. Újabb bizonyítéka annak, hogy akár Spanyolországban, akár másutt, csak a munkásosztály erős, józan eszéhez kell fordulni, hogy leküzdjük az álújjászervezők és a hamis próféták fortélyait és szektás rögeszméit. Bakunyin és követői erődjüknek tekintették Spanyolországot, mert néhány éven át ők irányították a propagandát ebben az országban. De alig hogy a proletármozgalom egész Spanyolországban tért hódított, a spanyol munkások nem voltak többé hajlandók egy szekta korlátolt elveinek béklyóit eltűrni, s szervezetüket, amelyet ők maguk teremtettek és tökéletesítettek, feláldozni egy maroknyi intrikus egyéni céljainak, akik, miután ismételten meghiúsult az a próbálkozásuk, hogy saját eszközükké tegyék az Internacionálét, most mindent elkövetnek gyakorlati felbomlasztására. Ismeretes, hogy a svájci jurai föderáció — ez mindössze kilenc szekciót számlál, s a legtöbb a teljes felbomlás állapotában van — a múlt év decemberében rendkívüli általános kongresszus azonnali összehívását javasolta abból a célból, hogy az Internacionálét átszervezzék, általában ugyanazon elvek szerint, amelyeket most olyan hatásosan terjesztettek a zaragozai kongresszus elé. Az összes spanyolországi helyi föderációk közül csak egy, a palmai (Mallorca sziget), foglalt állást e rendkívüli kongresszus mellett. És most éppen ennek a palmai helyi föderációnak a küldötte Zaragozában kijelenti, hogy választóitól azt a határozott utasítást kapta, szavazzon az állítólagos átszervezés ellen és az érvényben levő szabályzat egyszerű fenntartása mellett! A zaragozai kongresszuson történt szavazás tehát, amikor jóváhagyja a spanyol föderális tanácsnak adott felhatalmazásokat, közvetve jóváhagyja azokat az analóg felhatalmazásokat, amelyeket a bázeli kongresszus[7] adott a Szövetség Főtanácsának, s amelyeket a juraiak körlevele nemrég elnyomó és diktatorikus jogkörnek minősített és megtámadott.

Olaszországban változatlan arcátlansággal folynak az arisztokráciának és a burzsoáziának azok a kísérletei, hogy a munkásosztály igazi képviselőinek tüntessék fel ma-

gukat. Április utolsó napjaiban egy úgynevezett munkáskongresszust tartottak Rómában, a város egyik legelőkelőbb színházában.[516] Az elnöki széket Teano herceg foglalta el. Hercegek, márkik, grófok és hasonló „főnemesek", továbbá bankárok, gyárosok, parlamenti képviselők és néhány kereskedő voltak a küldöttek. Mindössze nyolc igazi munkás volt jelen. Ez a kongresszust, amely a kormány védnöksége és különös oltalma alatt folyt le, nem gátolta abban, hogy az olasz munkások nevében szónokoljanak, egy sereg határozatot hozzanak, melyek szerint a munkások rendkívül elégedettek és hálásak „följebbvalóiknak" azért, amit kegyeskedtek értük tenni; s ha csupán valamivel több hitelt és több szövetkezeti társaságot kapnának, leghőbb vágyaik túlontúl teljesednének. Sajnálatos módon Róma igazi munkásai elhatározták, hogy összejönnek és megvitatják, vajon illetékes-e a szóbanforgó kongresszus arra, hogy az olasz munkásosztályt képviselje. Jóllehet a kormány megtagadta az engedélyt a gyűlésre hívó plakátok felragasztására, a munkások nagy számban jöttek össze és tiltakoztak az álkongresszus határozatai ellen, s kijelentették, csak maguk az olasz munkások illetékesek, a világ többi munkásaival együtt, az őket érintő szociális kérdések eldöntésére.

Engels polgártárs közli továbbá, hogy Milánóból az imént levelet kapott, amely az előző héten ismertetett ügyről pontosabb részleteket tartalmaz, s közli, hogy a szekció kénytelen volt lapjának kiadását néhány tag letartóztatása miatt beszüntetni. Engels polgártárs megvizsgálta a ferrarai szövetség szervezeti szabályzatát, és tekintettel a teljes egybehangzásról adott nyilatkozatra, amely a szervezeti szabályzattal együtt érkezett, javasolja a szabályzat jóváhagyását. A ferrarai szervezeti szabályzat világos és gyakorlatias szabályzat.

5

[Feljegyzés Marxnak a hágai kongresszus összehívására és a Főtanács felhatalmazásaira vonatkozó felszólalásáról[517]]

[A Főtanács 1872 június 11-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx polgártárs ezután azt mondta, hogy a legfőbb tárgy, amelyet majd a kongresszus elé terjesztenek, kétségtelenül a szervezeti kérdés lesz. A lezajlott harcok ezt eléggé megmutatták. E kérdés tárgyalásánál jó volna a témát szakaszokra osztani, amelyeknek egy része a Főtanácsra, egy másik része a föderális tanácsokra vonatkoznék. Bakunyin javaslata a Főtanácsot puszta statisztikai irodává süllyesztené, amely célra nem lenne érdemes Tanácsot fenntartani. Az újságok minden összegyűjthető tájékoztatást megadhatnának, és meg kell jegyeznünk, hogy eddig még nem gyűlt össze semmilyen statisztikai anyag, habár a Főtanács a szekciókat ismételten sürgette, hogy e tekintetben valamit okvetlenül tenni kell.

A belga föderális tanács javaslata logikus, mert a Főtanács megszüntetésére irányul, hiszen nem lenne már rá szükség. Azt állították, hogy a föderális tanácsok mindent el tudnak végezni, ami szükséges. Föderális tanácsokat, mondták, minden országban létesítettek vagy létesítenek és azok az ügyvitelt a saját kezükbe vehetik. A spanyolországi „Emancipación" e javaslatra vonatkozó bírálatában azt mondta, hogy ez a Szövetség halálát jelentené, s hogy a javaslat még csak nem is következetes, mert logikusan a föderális tanácsokat is meg kellene egyidejűleg szüntetni; mégsem fogja ellenezni, hogy a javaslatot mint alternatívát és mint kísérletet elfogadják, habár bizonyos abban, hogy ez csak a Főtanács újbóli megalakításának a szükségességét bizonyítaná. Ha a Főtanács hatalmának erősítésére irányuló politikát elvetnék, ő kész ebbe beleegyezni – de semmiképpen sem fogadná el Bakunyinnak azt a javaslatát, hogy a Főtanács maradjon meg és nulla legyen.

6

[Feljegyzés Marxnak Barry mandátumával kapcsolatos felszólalásáról[518]]

[A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 3-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx azt mondja, senkinek semmi köze ahhoz, hogy egy szekció kit választ meg; egyébként Barrynak becsületére válik, hogy nem tartozik az angol munkások úgynevezett vezéreihez, mert ezeket az embereket a burzsoázia és a kormány többé vagy kevésbé megvásárolta; Barryt csak azért támadják, mert Halesnek nem akar eszközül szolgálni.

7

[Feljegyzés Marxnak Zsukovszkij mandátumával kapcsolatos felszólalásáról[519]]

[A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 3-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx azt mondja, hogy az Alliance-ot[2] azért ismerték el, mert kezdetben nem tudtak titkos jellegéről; a Főtanács jól tudta, hogy az Alliance az 1871 augusztus 6-i hivatalos feloszlatási nyilatkozata[44] ellenére még fennáll, de a londoni konferencia[6] nem tehetett mást, mint hogy meghozza az ismert határozatokat*; Marx nem a titkos társaságok ellen, mint olyanok ellen beszél, hiszen maga is tartozott titkos társasághoz, hanem a Nemzetközi Munkásszövetséggel szemben ellenséges és számára káros titkos társaságok ellen emel szót. A francia-svájci föderális tanács hevesen tiltakozott a kérdéses szekció befogadása ellen, s ennek következtében a Főtanács e szekciót szabályzatszerűen visszautasította. Brüsszelben másként van. Az ottani francia szekció azt írta a Főtanácsnak, hogy a belga föderális tanács nézete szerint belépésük a belga szervezetbe a rendőrség kezére juttatná őket, ezért a Főtanács nem tehette meg, hogy ezt a szekciót ne ismerje el függetlennek, és ugyanígy kellett eljárnia a szintén Brüsszelben létező második francia szekcióval szemben is.

* *V. ö. 7. köt. 391–392. old. – Szerk.*

8

[Feljegyzés Marxnak West mandátumával kapcsolatos felszólalásáról[520]]

[A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 4-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx a bizottság nevében javasolta West mandátumának megsemmisítését, mert West 1. tagja a felfüggesztett 12. sz. szekciónak; 2. tagja volt a philadelphiai kongresszusnak és 3. tagja volt a prince-street-i tanácsnak. Ezenfelül West mandátumát Victoria Woodhull írta alá, aki már évek óta az Egyesült Államok elnöki tisztségére spekulál, elnöknője a spiritisztáknak, szabadszerelmet prédikál, banküzlettel rendelkezik stb. stb. A V. Woodhull által alapított 12. szekció kezdetben szinte csupa burzsoából állt, főként a nők választójogáért agitált, és ez a szekció bocsátotta ki az Egyesült Államok angolul beszélő polgáraihoz szóló hírhedt felhívást[160], amelyben mindenféle badarságot varrtak a Nemzetközi Munkásszövetség nyakába és amelynek alapján különböző hasonló szekciók alakultak az országban; a felhívásban többek között szó volt a személyes szabadságról, társadalmi szabadságról (szabadszerelemről), öltözködésről, női választójogról, egyetemes nyelvről stb. Október 28-án kijelentették, hogy a „munkásosztály felszabadítása önmaga által" csak annyit jelent, hogy a munkásosztály felszabadítását nem szabad a munkások akarata ellenére végrehajtani. A nőkérdést a munkáskérdés elébe helyezték és nem hajlandók elismerni, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség munkásszervezet. Az 1. szekció tiltakozott a 12. szekció eme eljárása ellen és azt kívánta, hogy minden szekció legalább kétharmad részben bérmunkásokból álljon, mert Amerikában eddig még minden munkásmozgalmat a burzsoázia kihasznált. A 12. szekció ezzel a gúnyos kérdéssel tiltakozott a kétharmadnyi bérmunkás ellen: vajon bűn-e az, ha valaki szabad és nem bérrabszolga? Aztán mindkét fél a Főtanácsot hívta fel döntésre, amely a döntést március 5-én és 12-én meghozta, azaz felfüggesztette a 12. szekciót. Ezeknél az okoknál fogva West nem fogadható be. A 12. szekció azonban, bár maga kérte a Főtanács döntését, a döntést nem fogadta el. West tagja volt a philadelphiai kongresszusnak és a prince-street-i tanácsnak is, amelyek megtagadták a Főtanács elismerését és a jurai föderációval álltak összeköttetésben, amely utóbbi – újságközlemény szerint – azt tanácsolta nekik, ne teljesítsék a Főtanácsnak a befizetéseket és ilymódon szorítsák sarokba.

9

[Feljegyzés Marxnak a Főtanács felhatalmazásaival kapcsolatban tartott felszólalásáról[517]]

[A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 6-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Mi ezeket a jogköröket nem magunknak, hanem a jövőbeli Főtanácsnak kérjük; inkább eltörölnénk a Főtanácsot, semhogy Brismée elgondolása szerint levélszekrényt csináljunk belőle; ez esetben még újságíróknak, azaz *nem munkásoknak* is kezükbe kerülhetne a Szövetség irányítása. Marx csodálkozik, hogy a jurai föderáció és az egyéb absztencionisták* hogyan támogathatják a 12. szekciót[85], hiszen ez a szekció a Nemzetközi Munkásszövetséget át akarta változtatni burzsoá politikát támogató eszközzé; ha egyesek hitetlenül mosolyognak rendőrségi szekciók létezésén, ám vegyék tudomásul, hogy alakítottak ilyeneket Franciaországban, Ausztriában és más országokban, és a Főtanácsot Ausztriából felkérték, hogy semmilyen szekciót ne ismerjen el, amelyet nem a Főtanács küldöttei szerveztek meg vagy nem az ottani szervezet alapított. Vésinier és társai, akiket nemrég kizártak a francia menekültek köréből, természetesen a jurai föderáció mellett vannak; a belga föderális tanácsot olyan súlyosan bepanaszolták a Főtanácsnál – mégpedig belga munkások, amiről megvannak a levelek – e föderális tanács vádaskodásai, önkényeskedései, nepotizmusa stb. miatt, mint egyetlen más föderális tanácsot sem. Olyan fickók, mint Vésinier, Landeck stb. szerintem előbb egy föderális tanácsot, majd utána föderációt és szekciókat alakítanak; Bismarck-féle ügynökök megtehetik ugyanezt; ezért kell, hogy a Főtanácsnak joga legyen valamely föderális tanács és valamely föderáció feloszlatására vagy felfüggesztésére; aztán lehet fellebbezni a szekciókhoz, ami néha igen helyénvalónak bizonyulhat, hogy a nép szava döntse el, vajon az illető föderális tanács még a népakarat kifejeződése-e; Ausztriában hangoskodók, szélsőséges klerikálisok, radikálisok és provokátorok szekciókat alakítanak, hogy a Nemzetközi Munkásszövetséget kompromittálják; Franciaországban egy rendőrbiztos alakított szekciót; mindazonáltal a szervezet ott a legjobb, ahol az Internacionálé be van tiltva, mert üldöztetések mindig ilyen eredménnyel járnak. A Főtanácsnak most is megvan a lehetősége egész föderáció felfüggesztésére olymódon, hogy egyik szekciót a másik

* – a politikai tevékenységtől való tartózkodás hívei – *Szerk.*

után felfüggeszti; valamely föderális tanács vagy valamely föderáció felfüggesztése esetén a Főtanács kiteszi magát annak, hogy közvetlenül utána rendreutasítják, megróják, s ezért az ilyen felfüggesztés jogát csak a legvégső esetben fogja gyakorolni; de felruházhatjuk a Főtanácsot akár egy néger fejedelem, akár az orosz cár jogkörével, hatalma mindazonáltal illuzórius, mihelyt a Főtanács már nem a Nemzetközi Munkásszövetség többségének kifejeződése; a Főtanácsnak nincsen hadserege, nincsen költségvetése, a Főtanács csak erkölcsi hatalom, és mindenkor tehetetlenné válik, ha nem kíséri az egész Szövetség jóváhagyása.

10

[Feljegyzés Engelsnek a Főtanács székhelyére vonatkozó felszólalásáról[517]]

[A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa 1872 szeptember 6-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels szót emel ama javaslata mellett, hogy a Főtanácsot helyezzék át New Yorkba. A Főtanács eddig mindig Londonban székelt, mert csakis ott adódott lehetőség nemzetköziségére és iratainak, valamint tagjainak biztonságára. De New Yorkban irataink éppoly biztonságban vannak, mint Londonban, míg a kontinensen sehol sincsenek biztonságban, még Brüsszelben és Genfben sem, mint ezt az ottani rendőrségi esetekből láttuk. Londonban a pártviszályok annyira elmérgesedtek, hogy át *kell* tenni a székhelyet. Azonkívül a Főtanács elleni vádak annyira hevessé és állandóvá váltak, hogy régebbi tagjainak többsége megelégelte ezt és elhatározta, hogy már nem vállal benne pozíciót. Biztosan állíthatja ezt Marxról és sajátmagáról; továbbá az eddigi Főtanácsban egyáltalán nem volt meg mindig az egyetértés, amit valamennyi tagja bizonyíthat. A Főtanács most nyolc év óta egy helyen székelt, és egyszer már változtatni kell, hogy a fenyegető megcsontosodást megelőzzük. Marx hasonló okokból már 1870-ben javasolta a Főtanács áthelyezését Brüsszelbe, de akkor az összes föderációk amellett nyilatkoztak, hogy továbbra is Londonban maradjon. Hová helyezzük át mármost a Főtanácsot? Talán Brüsszelbe? Maguk a belgák kijelentik, hogy ez nem lenne megfelelő, mert sem a személyek, sem az iratok biztonságát nem lehet szavatolni. Talán Genfbe? A genfiek határozottan tiltakoznak ellene, részben ugyanazon okoknál fogva, mint a belgák, s Utyin iratainak elkobzására hivatkoznak.[205] Ezért nem marad más hely, mint New York, ott irataink biztonságban vannak, ott erős, új szervezetünk van, ott pártunk oly hamisítatlanul nemzetközi, mint sehol másutt a világon. Nézzük csak meg a New York-i föderális tanácsot, amely írekből, franciákból, olaszokból, svédekből, németekből és hamarosan amerikaiakból is fog állni. Nem helytálló a kifogás, hogy New York túlságosan messze fekszik, mert ez bizonyos előnnyel fog járni az európai föderációk számára, amelyek féltékenyek a Főtanácsnak belügyeikbe való beavatkozására, hiszen éppen a térbeli távolság megnehezíti az ilyen beavatkozást és meg fogja akadályozni, hogy egyes föderációk túlságosan nagy befolyásra tegyenek szert a Főtanácsban; ámde ezenkívül a Főtanácsnak joga, sőt kötelessége, hogy bizonyos esetekben és bizonyos országokban teljhatalommal ruházza fel megbízottait Európában, amint ezt eddig is mindig megtette.

11

[A New York-i Főtanács meghatalmazása Karl Marxnak[521]]

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

Ezennel meghatalmazzuk és megbízzuk Karl Marxot (lakik: 1, Maitland Park Road, N. W., London, England), hogy a Nemzetközi Munkásszövetség volt Főtanácsának *mindennemű tulajdonát* átvegye és a Főtanács rendelkezésére megőrizze.

Megkérjük és felszólítjuk a Nemzetközi Munkásszövetség előző Főtanácsának valamennyi volt tagját és tisztségviselőjét Londonban vagy másutt, tartsa tiszteletben ezt a meghatalmazást és nevezett Karl Marxnak adjon át minden könyvet, iratot stb., vagyis mindazt, ami a régebben Londonban székelő Főtanács tulajdonában van, illetőleg volt.

A Főtanács megbízásából és nevében

F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1872 december 30.

12

[A New York-i Főtanács megbízólevele Friedrich Engels számára[521]]

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

Mandátum

Friedrich Engelst (lakik: 122, Regent's Park Road, London) kinevezzük a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa olaszországi ideiglenes képviselőjének. Felhatalmazzuk és megbízzuk, hogy a Főtanács nevében eljárjon az utasításoknak megfelelően, melyeket időről időre kapni fog.

A Főtanács megbízásából és nevében

F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1873 január 5.

13

Utasítás a Főtanács olaszországi képviselőjének, Friedrich Engelsnek, London[522]

1. A Főtanács olaszországi képviselője, az általános szervezeti és ügyviteli szabályzatnak és a Főtanács utasításainak megfelelően, minden erejével segíti az Internacionálé szervezését Olaszországban;

2. ügyel az olaszországi mozgalom munkásjellegére;

3. sürgősség esetén az olaszországi Szövetségünk szervezetével és ügyvitelével kapcsolatos vitás kérdésekben – a Főtanácshoz való fellebbezés fenntartásával – ideiglenes döntést hoz, amiről nyomban jelentést kell tennie a Főtanácsnak;

4. ugyanígy bármelyik tagot vagy szervezetet felfüggesztheti Olaszországban, amíg meg nem érkezik a Főtanács döntése. A Főtanáccsal haladéktalanul közölnie kell a foganatosított rendszabályokat, csatolva hozzájuk az igazoló okmányokat; de *nem* függesztheti fel a Főtanács által közvetlenül kinevezett meghatalmazottat anélkül, hogy e tárgyban ne kért és ne kapott volna külön utasításokat a Főtanácstól;

5. joga van határidős és ideiglenes mandátumokat adni Olaszországban egyes személyeknek, ám ezeknek a felhatalmazása sohasem haladhatja túl a Főtanács által közvetlenül kinevezett meghatalmazottakét, s magától értetődik, hogy minden mandátum és felhatalmazás alávetendő a Főtanács végleges jóváhagyásának, s bármely pillanatban megsemmisíthető és visszavonható;

6. ügyel a tagdíjak rendszeres beszedésére és a Főtanácshoz való továbbítására;

7. folyamatosan tájékoztatja a Főtanácsot az események rendszeres közlésével, havonta pedig részletes jelentést küld neki.

A Főtanács megbízásából és nevében
F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1873 január 5.

14

A Nemzetközi Munkásszövetség valamennyi tagjának[523]

A Főtanács 1873 január 26-i határozata

Tekintettel arra, hogy a szervezeti szabályzat 3. cikkelye szerint az általános „kongresszus a nyilvánosság elé tárja a munkásosztály közös törekvéseit, foganatosítja a Nemzetközi Szövetség eredményes munkájához szükséges intézkedéseket és kinevezi a Szövetség Főtanácsát"*;

hogy az ügyviteli szabályzat II. fejezetének 2. cikkelye szerint „a Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat"**;

hogy az ügyviteli szabályzat V. fejezetének 1. cikkelye szerint a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartozó társaságok külön szervezeti szabályzata „nem tartalmazhat semmi olyat, ami ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal"***;

tekintettel arra, hogy semmilyen társaság vagy személy nem tartozhat olyan szervezethez, amelynek törvényeit elveti, tehát nem létezhet egy és ugyanazon időben a szervezeten belül és rajta kívül;

hogy elszenvedett igazságtalanság vagy vélt sérelem esetén a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartozó minden társaságnak vagy személynek joga van a következő általános kongresszuson visszavonási javaslatot tenni;

továbbá tekintettel arra, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata szerint „nincs jog kötelesség nélkül és nincs kötelesség jog nélkül"° s a határozathozatal jogát gyakorló minden társaság vagy személy a hozott határozatok végrehajtására is köteles;

ezekből az okokból kifolyólag a Főtanács kijelenti:

„a kongresszusi határozatokat el nem ismerő, vagy pedig a szervezeti és ügyviteli

---

* *V. ö. 17. köt. 409. old. – Szerk.*
** *V. ö. uo. 412. old. – Szerk.*
*** *V. ö. uo. 415. old. – Szerk.*
° *V. ö. uo. 409. old. – Szerk.*

szabályzatban lefektetett kötelességeket tudatosan elmulasztó társaságok vagy személyek kirekesztik önmagukat a Nemzetközi Munkásszövetségből és többé nem tagjai annak".

A Főtanács

F. J. Bertrand; *Fr. Bolte*; *C. Carl*; *S. Dereure*; *Fornaccieri*; *S. Kavanagh*; *C. F. Laurel*; *E. Levièle*; *F. A. Sorge*; *C. Speyer*; *E. P. Saint-Clair*

F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1873 január 26.

15

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szövetség valamennyi tagjának[524]

Tekintettel arra, hogy a belga föderáció 1872 december 25-én és 26-án Brüsszelben tartott kongresszusa határozatot hozott, hogy az 5. általános kongresszus[150] határozatait elveti*:

tekintettel arra, hogy a spanyol föderáció egyik részének 1872 december 25-től 1873 január 2-ig Córdobában tartott kongresszusa határozatot hozott, hogy az 5. általános kongresszus határozatait elveti és egy Internacionálé-ellenes gyűlés[235] határozatait fogadja el;

tekintettel arra, hogy 1873 január 26-án egy Londonban tartott gyűlés határozatot hozott, hogy az 5., hágai általános kongresszus határozatait elveti;

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa, a szervezeti és az ügyviteli szabályzatot figyelembe véve és az 1873 január 26-i határozatával összhangban** kijelenti, hogy:

a fent említett kongresszusokon és gyűléseken – Brüsszelben, Córdobában és Londonban – megjelent vagy az ott hozott határozatokat elismerő összes nemzeti és helyi föderációk, szekciók és egyének *kirekesztették önmagukat a Nemzetközi Munkásszövetségből és többé nem tartoznak hozzá.*

A Főtanács

F. J. Bertrand; *F. Bolte*; *C. Carl*; *S. Kavanagh*; *S. Dereure*; *C. F. Laurel*; *F. A. Sorge*; *C. Speyer*

F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1873 május 30.

---

* *Az „Arbeiterzeitung"-ban*: semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja – *Szerk.*

** *V. ö. 634–635. old.* – *Szerk.*

16

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

[Nyilatkozat az Internacionálé olasz szekcióiról[524]]

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa ezennel tudtul adja, hogy olasz regionális Internacionálé-föderáció *nem létezik*, minthogy az e címet felvett szervezetek egyike sem tett a legkevésbé sem eleget azoknak a feltételeknek, melyeket a szervezeti és az ügyviteli szabályzat szerint a felvétel és elismerés előtt teljesíteni kell.

Mindazonáltal léteznek Olaszország különböző részeiben a Nemzetközi Munkásszövetségnek szabályszerű szekciói, amelyek kapcsolatban vannak a Főtanáccsal.

A Főtanács megbízásából és nevében

F. A. Sorge
főtitkár

New York, 1873 május 30.

17

A Nemzetközi Munkásszövetség 6. kongresszusának küldötteihez[525]

London, 1873 szeptember 3.

Polgártársak,

A New York-i Főtanács, amely teljes szabadságot akart adni a kongresszusnak arra, hogy a Főtanács 1872—73. évi igazgatását megítélje, úgy döntött, hogy a maga testületéből nem meneszt küldöttet, hanem egy európai meghatalmazottat választ és azt bízza meg, hogy a szervezeti szabályzat által előírt hivatalos és bizalmas beszámolókat előterjessze és a napirendre tűzött kérdésekre vonatkozó határozatokat benyújtsa a kongresszusnak. Miután a Főtanács által hozzám juttatott dokumentumokkal megismerkedtem, megbízását annál is inkább elfogadtam, mert teljes egészében helyeslem igazgatási ténykedését és nyilvános határozatait. Ámde különböző országokból az utolsó pillanatban kapott értesítések kötelességemmé tették, hogy ne vegyek részt a kongresszus munkálataiban. A kényes helyzet, melyben tagjaink az illető országokban vannak, tiltja, hogy részletezzem a körülményeket. Elég, ha annyit mondok, hogy Franciaországban — ahonnan a küldött-megbízólevelek nevemre szólnak — a helyzet olyan, hogy közvetlen küldöttségben nem reménykedhetünk; hogy spanyol tagjaink a jelenlegi válságban nem hagyhatják el országukat, mert a munkástömegek gyávaságnak tekintenék; hogy a spanyolországi események visszahatása súlyosbítja portugál barátaink terheit, s csak azt a választást engedi nekik, hogy közvetett küldöttséget menesszenek; végül pedig, hogy az internacionalisták elleni rendőrségi zaklatások Olaszországban, a meg-megújuló bebörtönzések Németországban, a koppenhágai központi szekció erőszakos feloszlatása, s az állandóan növekvő megtorlások, amelyekkel Ausztria—Magyarországon minden munkásmozgalom találkozik, megvalósíthatatlanná teszik az igazi nemzetközi munkásképviseletet. Egy ilyen körülmények között tartott kongresszusnak, amely körülmények a Szövetség számára még közvetlenül a Párizsi Kommün bukása utáni körülményeknél is sokkal súlyosabbak, már összetételénél fogva, csak többé-kevésbé helyi jellege lenne.

Másfelől az angol föderális tanács, amely politikailag úgyszólván a legjobb helyzetben van abban a tekintetben, hogy képviseltesse magát a genfi kongresszuson, már kijelölte küldötteit — Alfred Dayst, F. Lessnert, A. Serraillier-t —, amikor a franciaszájci föderális tanács által a titkárának megküldött dokumentumok ismeretében

érvénytelenítette határozatát és úgy döntött, hogy egyáltalában nem vesz részt a kongresszuson, s ennek okait nyilvánosan közzéteszi.

Még ha a fentebb kifejtett általános okok nem is tennék kötelességemmé, hogy tartózkodjam a genfi kongresszus tevékenységében való minden részvételtől, azok a tények, melyek az angol föderális tanács döntését indokolják, önmagukban elegendőek lennének ahhoz, hogy visszatartsanak a kongresszuson való megjelenéstől, a megbízólevelek ellenére, amelyeket Franciaországból, Amerikából, Portugáliából stb. kaptam.

Mellékelten továbbítom Önöknek a Főtanácstól kapott dokumentumokat.[526]

Testvéri üdvözlettel

A. Serraillier

II

Előszó a „Lakáskérdéshez”, Bevezető megjegyzés a „Bakunyinisták munkában” és Utószó az „Oroszországi társadalmi viszonyokról” c. írásokhoz

Friedrich Engels

Előszó
[a „Lakáskérdéshez" második kiadásához[249]]

Az itt következő munka újranyomása három cikknek, amelyeket 1872-ben írtam a lipcsei „Volksstaat"-ba. Éppen akkor zúdult a francia milliárdok esője Németországra[268]: államadósságokat fizettek ki, erődöket és kaszárnyákat építettek, a fegyverek és katonai felszerelések állományát felújították; a rendelkezésre álló tőke, akárcsak a forgalomban levő pénz mennyisége hirtelen hihetetlenül megszaporodott, s mindez éppen abban az időben, mikor Németország nemcsak mint „egységes birodalom", hanem mint nagy ipari ország is jelentkezett a világ színpadán. A milliárdok hatalmas lendületet adtak a fiatal nagyiparnak: főként ezek idézték elő a háború utáni virágzás rövid, ábrándokban gazdag korszakát, közvetlenül ezután pedig, 1873–74-ben a nagy krachot[444], mellyel Németország bizonyságot tett arról, hogy világpiacképes ipari állam.

Amikor egy régi kultúrállam ilyen átmenetet – méghozzá ily kedvező körülmények által meggyorsított átmenetet – hajt végre a manufaktúráról és a kisüzemről a nagyiparra, akkor jelentkezik leginkább a „lakásínség" is. Egyrészt hirtelen tömegestül vonnak falusi munkásokat az ipari központokká fejlődő nagy városokba; másrészt e régebbi városok építkezési rendszere már nem felel meg az új nagyipar és az annak megfelelő forgalom feltételeinek. Utcákat bővítenek és újakat törnek, vasutakat vezetnek át rajtuk. Ugyanabban a pillanatban, mikor seregestül özönlenek oda a munkások, tömegesen bontják le a munkáslakásokat. Innen a munkások és a munkásvevőkre ráutalt kiskereskedelem és kisipar hirtelen lakásínsége. Olyan városokban, amelyek eleve mint ipari központok jöttek létre, ez a lakásínség jóformán ismeretlen. Így Manchesterben, Leedsben, Bradfordban, Barmen-Elberfeldben. Viszont Londonban, Párizsban, Berlinben, Bécsben annak idején heveny formát öltött és többnyire krónikusan továbbra is fennáll.

Tehát éppen ez a heveny lakásínség, a Németországban végbemenő ipari forradalomnak ez a tünete, töltötte meg a sajtót akkoriban a „lakáskérdésről" szóló cikkekkel és adott alkalmat mindenféle szociális kuruzslásra. Egy ilyen cikksorozat a „Volksstaat"-ba is utat talált. A névtelen szerző, aki később a württembergi Dr. med. A. Mülberger úrként mutatkozott be, kedvezőnek látta az alkalmat arra, hogy a német munkásoknak ezzel a kérdéssel kapcsolatban a Proudhon-féle szociális ezerjófű csodatevő hatásait megvilágítsa. Amikor a szerkesztőségnek tudtára adtam, hogy csodálkozom e különös cikkek közlésén, felszólítottak, hogy válaszoljak rájuk, amit meg is

tettem. (Lásd az első szakaszt: „Hogyan oldja meg Proudhon a lakáskérdést."*) Ehhez a cikksorozatomhoz csakhamar egy másodikat is fűztem, amelyben Dr. Emil Sax egyik írása alapján vizsgáltam meg a kérdés filantropikus polgári felfogását. (Második szakasz: „Hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést."**) Hosszabb szünet után aztán Dr. Mülberger úr válasszal[527] tisztelte meg cikkeimet és ilymódon viszonválaszra kényszerített. (Harmadik szakasz: „Még egyszer Proudhonról és a lakáskérdésről."***) Ezzel aztán a polémia lezárult, s én sem foglalkoztam többé sajátlagosan ezzel a kérdéssel. Így jött létre ez a három cikksorozat, melyek különlenyomatként brosúra formában is megjelentek. Ha most új lenyomatra van szükség, ezt kétségtelenül újólag a német birodalmi kormány jóindulatú gondoskodásának köszönhetem, amely tilalmával, mint mindig, hatalmasan elősegítette írásom kelendőségét, s amelynek ezúton hálás köszönetet mondok.

Az új lenyomat szövegét átnéztem, egyes pótlásokat és megjegyzéseket iktattam be, és kiigazítottam egy kis közgazdasági tévedést az első szakaszban[258], mert ellenfelem, Dr. Mülberger sajnálatos módon nem lelte meg.

Ennek az átnézésnek a során eszmélek csak igazán rá, milyen óriási haladást tett a nemzetközi munkásmozgalom az utolsó tizennégy évben. Akkoriban még tény volt, hogy „a latin nyelvű országok munkásainak húsz év óta nem volt más szellemi táplálékuk, mint Proudhon művei"°, no meg a proudhonizmust még egyoldalúbbá fejlesztő Bakunyin, az „anarchizmus" atyja, akinek szemében Proudhon „mindannyiunk mestere", notre maître à nous tous volt. Ha a proudhonisták Franciaországban csak kis szektát alkottak is a munkások között, mégis ők voltak az egyetlenek, akik határozottan megfogalmazott programmal léptek fel és a Kommün alatt gazdasági téren átvehették a vezetést. Belgiumban a proudhonizmus vitatlanul uralkodott a vallon munkások között, Spanyol- és Olaszországban pedig csekély kivétellel minden, ami a munkásmozgalomban nem anarchista, az határozottan proudhonista volt. És ma? Franciaországban Proudhon a munkások között levitézlett és már csak radikális burzsoák és kispolgárok között vannak hívei, akik proudhonista létükre szintén „szocialistáknak" nevezik magukat, de akik ellen a szocialista munkások a leghevesebben hadakoznak. Belgiumban a flamandok kiszorították a vallonokat a mozgalom vezetéséből, szakítottak a proudhonizmussal és hatalmasan emelték a mozgalmat. Spanyolországban és Olaszországban a hetvenes évek anarchista áradata elvonult és magával sodorta a proudhonizmus maradványait; Olaszországban az új párt még a tisztulás és alakulás folyamatában van, viszont Spanyolországban a Nueva Federación Madrileña[184] nevű és az Internacionálé Főtanácsához hű kis mag erős párttá fejlődött, amely — mint magából a republikánus sajtóból is látható — a polgári republikánusoknak a munkásokra gyakorolt befolyását sokkal hathatósabban semmisíti meg, mint handabandázó anarchista elődei erre valaha is képesek voltak. Proudhon elfelejtett

* *V. ö. 201–219. old. — Szerk.*
** *V. ö. 220–249. old. — Szerk.*
*** *V. ö. 250–272. old. — Szerk.*
° *V. ö. 219. old. — Szerk.*

művei helyére a latin országok munkásainál a „Tőke", a „Kommunista Kiáltvány" és a marxi iskola több más munkája lépett, és Marx fő követelése, hogy az összes termelési eszközöket a politikai egyeduralomra felemelkedett proletariátus a társadalom nevében birtokba vegye, ma a latin országokban is az egész forradalmi munkásosztály követelése.

Ha tehát a proudhonizmus a latin országok munkásai körében is végleg kiszorult, ha ma már – tulajdonképpeni rendeltetésének megfelelően – francia, spanyol, olasz és belga polgári radikálisoknak szolgál polgári és kispolgári vágyaik kifejezéséül, miért térünk még mindig vissza rá? Miért hadakozunk e cikkek utánnyomásával újra egy már halott ellenfél ellen?

Először azért, mert ezek a cikkek nem szorítkoznak a Proudhon és német képviselője elleni puszta polémiára. A Marx és köztem fennálló munkamegosztás következtében rám hárult az a feladat, hogy nézeteinket az időszaki sajtóban, tehát nevezetesen az ellentétes nézetekkel való harcban képviseljem, s így Marxnak ideje maradjon nagy főműve kidolgozására. Ennek folytán abba a helyzetbe kerültem, hogy szemléleti módunkat többnyire polemikus formában, más szemléleti módokkal ellentétben fejtsem ki. Így itt is. Az I. és III. szakasz nemcsak a kérdés proudhoni felfogásának kritikáját tartalmazza, hanem saját felfogásunk kifejtését is.

Másodszor azonban Proudhon az európai munkásmozgalom történetében sokkal jelentősebb szerepet játszott, semhogy minden további nélkül feledésbe merülhetne. Elméletileg elintézve, gyakorlatilag félretolva, mégis megőrzi történelmi érdekességét. Aki valamennyire behatóan foglalkozik a modern szocializmussal, annak a mozgalom „túlhaladott álláspontjait" is meg kell ismernie. Marx műve, „A filozófia nyomorúsága"[250], több évvel az előtt jelent meg, hogy Proudhon megfogalmazta gyakorlati javaslatait a társadalom reformjáról; Marx ott csak a Proudhon-féle cserebankot fedezhette fel csírájában és csak azt bírálhatta meg. Művét tehát ebben az irányban kiegészíti az itt következő írás, sajnos, eléggé tökéletlenül. Marx mindezt sokkal jobban és csattanósabban intézte volna el.

S végül a burzsoá és kispolgári szocializmus Németországban mindmáig erősen képviselve van. Mégpedig egyrészt minden rendű és rangú katedraszocialista és emberbarát révén, akiknél az az óhaj, hogy a munkásokat lakásuk tulajdonosává változtassák, még mindig nagy szerepet játszik, akikkel szemben tehát munkám még mindig helyénvaló. Másrészt viszont magában a szociáldemokrata pártban, egészen a parlamenti frakcióig, szóhoz jut bizonyos kispolgári szocializmus. Éspedig olymódon, hogy a modern szocializmus alapvető nézeteit és az összes termelési eszközök társadalmi tulajdonná változtatásának követelését jogosnak ismerik el ugyan, de kijelentik, hogy ennek megvalósítása csak távoli, gyakorlatilag beláthatatlan időpontban lehetséges. Így azután a jelenben puszta társadalmi foltozómunkára lennénk utalva, és a körülmények szerint akár a legreakciósabb törekvésekkel is rokonszenvezhetünk, ha ezek állítólag „a dolgozó osztályok felemelését" célozzák. Az ilyen irányzat fennállása egészen elkerülhetetlen Németországban, a par excellence* nyárspolgári ország-

* – sajátképpeni; kiváltképpeni – *Szerk.*

ban olyan időben, amikor az ipari fejlődés ezt a régtől begyökeresedett nyárspolgárságot erőszakkal és tömegesen fosztja meg a talajától. S a mozgalom szempontjából egészen veszélytelen is, hála munkásaink csodálatosan egészséges ösztönének, amely éppen a szocialistaellenes törvény, rendőrség és bíróság elleni harc legutóbbi nyolc esztendejében oly ragyogóan megállotta a helyét. Mégis tisztában kell lennünk azzal, hogy van ilyen irányzat. És ha, mint az szükségszerű, sőt kívánatos is, ez az irányzat valamikor majd szilárdabb alakot és határozottabb körvonalakat ölt, programja megfogalmazásakor kénytelen lesz elődeihez visszanyúlni, és akkor majd Proudhont is bajosan mellőzheti.

A „lakáskérdés" nagypolgári és kispolgári megoldásának veleje egyaránt az, hogy a munkásnak tulajdonában legyen a lakása. Ez a pont azonban Németország ipari fejlődése következtében az utóbbi húsz évben egészen sajátos megvilágításba került. Egyetlen más országban sincs annyi bérmunkás, aki nemcsak lakásának, hanem hozzá még egy kertnek vagy egy darab földnek is tulajdonosa: mellettük még sokan vannak, akik házat és kertet vagy földet bérelnek és azt tényleges, meglehetősen biztosított birtokuknak tekinthetik. A falusi háziipar, amelyet kertészkedéssel vagy kis szántógazdasággal egybekötve űznek, széles alapzatául szolgál Németország fiatal nagyiparának; Nyugaton a munkások túlnyomórészt tulajdonosai, Keleten túlnyomórészt bérlői hajlékuknak. A háziiparnak ezzel a kert- és mezőgazdasággal, tehát biztosított lakással való összekapcsolódását nemcsak ott találjuk meg mindenütt, ahol a kézi szövés még harcol a mechanikai szövőszékkel: az Alsó-Rajnánál és Vesztfáliában, a szász Érchegységben és Sziléziában: megtaláljuk mindenütt, ahová a háziipar bármelyik fajtája mint falusi ipar befészkelődött, pl. a Türingiai erdőben és a Rhönvidéken. A dohánymonopólium-tárgyalások alkalmával kiderült, mily nagymértékben űzik falusi házimunkában már a szivarkészítést is; és ahol a kisparasztok között felüti fejét a szükség, mint néhány évvel ezelőtt az Eifelben,[528] a polgári sajtó nyomban alkalmatos háziipar bevezetését kiáltja ki az egyetlen segítőeszköznek. Csakugyan, a német parcellás parasztok fokozódó ínsége, valamint a német ipar általános helyzete a falusi háziipar egyre szélesebb körű kiterjesztését teszi szükségessé. Ez a jelenség sajátosan németországi. Hasonlót Franciaországban csak egészen kivételesen találunk, pl. a selyemtenyésztő vidékeken; Angliában, ahol nincsenek kisparasztok, a falusi háziipar a mezőgazdasági napszámosok feleségének és gyermekeinek munkáján nyugszik; csak Írországban látjuk a ruhakonfekciós háziipart, Németországhoz hasonlóan, valódi parasztcsaládok kezében. Oroszországról és az ipari világpiacon nem képviselt egyéb országokról itt természetesen nem beszélünk.

Ilymódon Németország széles területein ma olyan ipari állapotot találunk, amely első pillantásra a gépek bevezetése előtt általában uralkodó állapothoz hasonlít. De csak az első pillantásra. A régebbi idők kert- és földműveléssel egybekötött falusi háziipara, legalábbis az iparilag haladó országokban, a dolgozó osztály anyagilag tűrhető helyzetének és imitt-amott jólétének, de egyúttal szellemi és politikai jelentéktelenségének alapzata is volt. A kézi termék és költségei határozták meg a piaci árat, és a munkának a maihoz képest elenyészően csekély termelékenységénél fogva a felvevőpiacok rendszerint gyorsabban nőttek a kínálatnál. Így volt ez a múlt

század közepén Angliában és részben Franciaországban, főképp a textiliparban. Németországban, mely a harmincéves háború pusztításaiból abban az időben épp hogy csak magához tért és a legkedvezőtlenebb körülmények között tápászkodott fel újra, persze egészen másként festett a helyzet; az egyetlen háziipar, amely itt a világpiacra dolgozott, a vászonszövés, annyira szenvedett az adók és feudális terhek súlya alatt, hogy a szövő parasztot nem emelte a többi paraszt igen alacsony színvonala fölé. Mégis a falusi ipari munkásnak akkor valamelyest biztosított megélhetése volt.

A gépek meghonosítása következtében mindez megváltozott. Az árat most a gépi termék határozta meg, és a háziipari munkás bére ezzel az árral együtt esett. A munkás azonban kénytelen volt ezt elfogadni vagy más munkát keresni, azt pedig nem tehette anélkül, hogy proletárrá ne legyen, vagyis hogy házikóját, kis kertjét és földjét – akár az övé volt, akár bérelte – el ne hagyja. Erre pedig csak a legritkább esetben volt hajlandó. Így tehát a régi falusi kézi szövők kert- és földművelése okozta, hogy a kézi szövőszék harca a mechanikai szövőszék ellen mindenütt annyira elhúzódott és Németországban még ma sem ért véget. Ebben a harcban mutatkozott meg először, kivált Angliában, hogy ugyanaz a körülmény, amely régebben a munkás viszonylagos jólétét megalapozta – hogy birtokában volt termelési eszközeinek –, most akadály és szerencsétlenség lett számára. Az iparban a mechanikai szövőszék kiszorította a munkás kézi szövőszékét, a földművelés terén kisüzemével tette ugyanezt a nagyüzemi földművelés. De míg sokak egyesült munkája, meg a gépek és a tudomány alkalmazása a termelés mindkét területén társadalmi szabály lett, addig őt kis háza, kertje, földje és szövőszéke az egyéni termelés és a kézi munka elavult módszeréhez láncolta. A ház és kert birtoka most sokkal kevesebbet ért a teljes mozgásszabadságnál. Egyetlen gyári munkás sem cserélt volna a lassú, de biztos éhhalálra ítélt falusi kézi szövővel.

Németország későn jelent meg a világpiacon; nagyiparunk a negyvenes években keletkezett, első fellendülését az 1848-as forradalom révén kapta és csak akkor tudott egészen kibontakozni, amikor az 1866-os és 1870-es revolúciók legalább a legsúlyosabb politikai akadályokat eltakarították az útból. A világpiac azonban addigra nagyrészt foglalt volt már. A tömegcikkeket Anglia szállította, az ízléses fényűzési cikkeket Franciaország. Németország amazokat árban, emezeket minőségben nem tudta legyőzni. Egyelőre nem maradt más hátra, mint hogy az eddigi német termelés kerékvágásának megfelelően olyan cikkekkel furakodjék be a világpiacra, amelyek az angolok szemében túlságosan jelentéktelenek, a franciák szemében túlságosan silányak voltak. Persze, a csalás kedvelt német módja, hogy először jó mintát ad, aztán rossz árut szállít, hamarosan csúnyán megbosszulta magát a világpiacon és meglehetősen letűnt; másfelől a túltermelési verseny lassanként még a szolíd angolokat is a minőségrontás lejtőjére vitte és ilymódon kezére járt a németeknek, akik ezen a téren utolérhetetlenek. Szóval így végre oda jutottunk, hogy van nagyiparunk és szerepet játszunk a világpiacon. De *nagy*iparunk csaknem kizárólag a belső piacra dolgozik (kivéve a vasipart, amely jóval többet termel a belföldi szükségletnél), és tömeges kivitelünk tengernyi apró cikkből tevődik össze, amelyekhez a nagyipar legfeljebb a szük-

séges félgyártmányokat szállítja, mert egyébként nagyrészt a falusi háziipar készítményei.

És itt mutatkozik meg egész fényében, hogy milyen „áldás" a saját ház és föld a modern munkásnak. Sehol sem, talán még az ír háziipart sem kivéve, nem fizetnek olyan gyalázatosan alacsony béreket, mint a német háziiparban. A tőkésnek a konkurrencia folytán módjában áll, hogy azt, amit a család a saját kertecskéjéből és földecskéjéből verejtékes munkával előteremt, a munkaerő árából levonja; a munkások minden akkordbért kénytelenek elfogadni, mert különben semmit sem kapnak, és csupán földjük termékéből nem tudnak megélni; másrészt meg ez a gazdálkodás és földbirtok helyhez köti, megakadályozza őket abban, hogy más foglalkozás után nézzenek. És ez az ok tartja meg Németországot versenyképesnek a világpiacon az apró cikkek egész sorában. *A tőke egész profitját a normális munkabér lenyeséséből sajtolják ki és az egész értéktöbbletet odaajándékozhatják a vevőnek.* Ez a titka a legtöbb német kiviteli cikk bámulatos olcsóságának.

Ez az a körülmény, amely bármi másnál inkább az ipar egyéb területein is a nyugat-európai országok színvonala alatt tartja Németországban a munkabéreket és a munkások életszínvonalát. Az ilyen, hagyományosan mélyen a munkaerő értéke alatt tartott munkabérek ólomsúlya a városi, sőt a nagyvárosi munkások béreit is a munkaerő értéke alá nyomja, mégpedig annál inkább, mert a városokban is a rosszul fizetett háziipar lépett a régi kézműipar helyére és itt is lenyomja a bérek általános színvonalát.

Itt világosan láthatjuk; ami egy korábbi történelmi fokon a munkások viszonylagos jólétének alapja volt – a földművelés és ipar összekapcsolása, a ház, kert és föld birtoka, a biztosított lakás –, az ma, a nagyipar uralma alatt, nemcsak legsúlyosabb béklyója lett a munkásnak, hanem a legnagyobb szerencsétlenség az egész munkásosztály számára, alapja annak, hogy a munkabért példátlan mértékben normális színvonala alá nyomják, éspedig nemcsak egyes üzletágakban és vidékeken, hanem az ország egész területén. Nem csoda, hogy a nagy- és kispolgárság, amely ezeknek a munkabéreknek az abnormális lenyesegetéséből él és gazdagodik, rajong a falusi iparért, a háztulajdonos munkásért, és minden falusi baj egyetlen orvosságát új háziiparok meghonosításában látja!

Ez a kérdés egyik oldala; de van ennek visszája is. A háziipar széles alapzata lett a német kivitelnek és ezzel az egész nagyiparnak. Ilymódon Németország nagy területein terjedt el és napról napra jobban terjeszkedik. A kisparasztok tönkremenetele, amely elkerülhetetlen azóta, hogy megsemmisült saját használatára termelő ipari házimunkája az olcsó konfekciós és gépi termék által, s állatállománya, tehát trágyatermelése a falusi földközösségi szervezetnek, a közös „Mark"-nak és kötelező művelési rendjének a szétzúzása által – ez a tönkremenés erőszakkal rászorítja az uzsorásnak prédául esett kisparasztot a modern háziiparra. Mint Írországban a földbirtokos földjáradékát, Németországban a jelzáloguzsorás kamatát nem a föld hozadékából, hanem csak az iparűző parasztok munkabéréből lehet megfizetni. A háziipar kiterjedése azonban egyik parasztvidéket a másik után belerántja a jelenkor ipari fejlődésébe. A falusi kerületeknek ez a háziipar révén végbemenő forradalmasodása

Németország sokkal nagyobb részén terjeszti el az ipari forradalmat, mint ez Angliában és Franciaországban történik; éppen iparunk viszonylag alacsony foka teszi annál szükségesebbé szélességben való terjeszkedését. Ez magyarázza meg, miért terjedt el olyan hatalmasan a forradalmi munkásmozgalom Németországban, Angliával és Franciaországgal ellentétben, az ország legnagyobb részén, ahelyett hogy kizárólag a városi központokra szorítkoznék. Másfelől meg ez magyarázza a mozgalom nyugodt, biztos, feltartóztathatatlan haladását. Németországban magától értetődik, hogy győztes felkelés a fővárosban és a többi nagyvárosban csak akkor lesz lehetséges, ha a kis városok többsége és a falusi kerületek nagy része is megérett már a fordulatra. Némileg normális fejlődés mellett mi sohasem kerülhetünk abba a helyzetbe, hogy olyan munkásgyőzelmeket vívjunk ki, mint a párizsiak 1848-ban és 1871-ben, de éppen ezért abba sem, hogy a forradalmi fővárosra a reakciós vidék olyan vereséget mérjen, mint amilyent Párizs mindkét esetben elszenvedett. Franciaországban a mozgalom mindig a fővárosból indult ki, Németországban a nagyipar, a manufaktúra és a háziipar kerületeiből; a fővárost csak később hódította meg. Ezért a kezdeményező szerep talán a jövőben is a franciákra hárul; a döntés azonban csak Németországban vívható ki.

Igen ám, de ez a falusi háziipar és manufaktúra, amely olyan kiterjedt, hogy Németország döntő termelési ága lett, és amely egyben a német parasztságot mindjobban forradalmasítja, maga is csak előzetes foka egy további átalakulásnak. Mint már Marx kimutatta („Tőke", I., 3. kiad. 484–495. old.[529]), bizonyos fejlődési fokon ennek is eljön a végórája a gépi berendezés és a gyári üzem következtében. És ez a végóra, úgy látszik, már közel van. De a falusi háziipar és manufaktúra megsemmisülése a gépi berendezés és a gyári üzem következtében, ez Németországban több millió falusi termelő megélhetésének megsemmisülését, a német kisparasztság csaknem felének kisajátítását, nemcsak a háziiparnak gyári üzemmé, hanem a parasztgazdaságnak nagy, tőkés mezőgazdasággá és a kisbirtoknak földesúri nagybirtokká való átváltozását jelenti – ipari és mezőgazdasági forradalmat a tőke és a nagybirtok javára, a parasztok rovására. Ha Németországnak az lenne a sorsa, hogy ezt a változást is még a régi társadalmi feltételek mellett élje át, ez okvetlenül meghozza a fordulópontot. Ha addig semelyik más ország munkásosztálya nem ragadja magához a kezdeményezést, akkor Németország okvetlenül nekivág, és a „dicső hadsereg" parasztfiai is vitézül helyt fognak állni.

És így a polgári és kispolgári utópia, amely minden munkásnak saját házikót akar adni és ezzel félfeudális módon tőkéséhez akarja láncolni, már egészen más alakot ölt. Megvalósulása úgy megy végbe, hogy valamennyi kis falusi háztulajdonos ipari házimunkássá válik; hogy a régi elzártság és ezzel együtt a kisparasztok politikai jelentéktelensége is megszűnik, mert ezek is belesodródnak a „szociális forgatagba"; hogy az ipari forradalom kiterjed a vidékre, s ezzel a lakosság legstabilabb, legkonzervatívabb osztálya a forradalom melegágyává változik át, és hogy az egésznek betetőzéseként a háziipart űző parasztokat kisajátítják a gépek, amelyek erőszakkal belehajtják őket a felkelésbe.

Szívesen meghagyjuk a polgári-szocialista emberbarátokat eszményük magánélve-

zetében addig, amíg köztevékenységükkel mint tőkések, bár megfordított módon, továbbra is közreműködnek abban, hogy ez megvalósuljon a szociális forradalom hasznára és javára.

London, 1887 január 10.

Friedrich Engels

Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

Bevezető megjegyzés
[„A bakunyinisták munkában" 1894-es kiadásához[397]]

Az alábbi értekezés* könnyebb megértése végett néhány időrendi adat.

1873 február 9-én Amadeo király már torkig volt spanyol királyságával; Amadeo – az első sztrájkoló király – lemondott. 12-én kikiáltották a köztársaságot; nyomban utána a baszk tartományokban újabb karlista[402] felkelés tört ki.

Április 10-én alkotmányozó gyűlést választottak; ez június elején ült össze és június 8-án kikiáltotta a föderatív köztársaságot. 11-én Pí y Margall vezetésével új kormány alakult. Ugyanakkor bizottságot választottak az új alkotmány kidolgozására, de ebből kirekesztették a szélsőséges republikánusokat, az úgynevezett intranzigenseket[399]. Amikor végül is július 3-án kihirdették az új alkotmányt, az intranzigensek úgy találták, hogy ez nem ad elég lehetőséget Spanyolországnak „független kantonokra" való szétdarabolásához; az intranzigensek tehát nyomban felkeléseket szerveztek a tartományokban. Sevillában, Córdobában, Granadában, Malagában, Cádizban, Alcoyban, Murciában, Cartagenában, Valenciában stb. július 5 és 11 között mindenütt győztek és e városok mindegyikében független kantonkormányt alakítottak. Július 18-án Pí y Margall lemondott és a helyére Salmerón került, aki azonnal csapatokat küldött a felkelők ellen. A felkelők – gyenge ellenállás után – néhány nap alatt vereséget szenvedtek; július 26-án már Cádiz is elesett és ezzel egész Andalúziában helyreállt a kormány uralma, körülbelül ugyanebben az időben térdre kényszerült Murcia és Valencia is. Erőteljesebb harcokra csak Valenciában került sor.

Csupán Cartagena tartotta magát. Spanyolországnak ezt a legnagyobb hadikikötőjét, amely a flottával együtt a felkelők kezére került, a szárazföldön, a várfalon kívül, még 13 különálló erőd védte, s ezért nem lehetett olyan könnyen bevenni. S minthogy a kormány óvakodott attól, hogy saját flottatámaszpontját szétrombolja, a „cartagenai szuverén kanton" egészen 1874 január 11-ig fennmaradt, amikor végül is kapitulált, mert valóban már az égvilágon semmire sem volt jó.

Ebben az egész csúfos felkelésben bennünket csak a bakunyinista anarchisták még csúfosabb tettei érdekelnek; csak ezeket ábrázoljuk itt kissé részletesen, intő például kortársainknak.

Eredeti nyelve: német

* *V. ö. 450–466. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

Utószó (1894)
[„Az oroszországi társadalmi viszonyokról" c. íráshoz[481]]

Mindenekelőtt helyesbítenem kell azt, hogy P. Tkacsov úr, pontosan szólva, nem bakunyinista, azaz anarchista volt, hanem „blanquistának" mondta magát. Ez a tévedés természetszerűleg adódott, mivel nevezett úr, az akkori orosz menekültek szokása szerint, a Nyugattal szemben az egész orosz emigrációval szolidaritást vállalt és brosúrájában[478] csakugyan védelmébe vette Bakunyint és társait is támadásaimmal szemben, mintha ezek neki magának szóltak volna.

Az orosz kommunisztikus parasztközösségről való nézetek, amelyeket velem szemben képviselt, lényegében Herzenéi voltak. Ez a forradalmárrá felfújt pánszláv szépíró Haxthausen Oroszországra vonatkozó tanulmányaiból értesült arról, hogy birtokain a jobbágyparasztok nem ismerik a föld magántulajdonát, hanem a szántó- és legelőföldeket időről időre újra felosztják egymás között. Mint szépírónak nem kellett megtanulnia azt, ami hamarosan ez után általánosan ismertté lett, hogy a közösségi földtulajdon a németeknél, keltáknál, indiaiaknál, egyszóval az összes indogermán népeknél az ősidőkben uralkodó, Indiában még fennálló, Írországban és Skóciában csak nemrégiben erőszakkal elnyomott, sőt Németországban itt-ott ma is előforduló, éppen kihalóban levő tulajdonforma, amely bizonyos fejlődési fokon ténylegesen minden népnél közös. De ő, aki legfeljebb szavakban volt szocialista, pánszlávistaként ebben új ürügyet talált arra, hogy „szent" Oroszországát és annak küldetését – miszerint Oroszország hivatott a korhadt, kiélt Nyugatot, ha kell, fegyveres erővel is megfiatalítani és újjászülni – ugyanezen rothadt Nyugattal szemben még ragyogóbb fényben tüntesse fel. Aminek megvalósításán az elnyűtt franciák és angolok hasztalanul fáradoznak, az az oroszoknál otthon készen megvan.

„A paraszti földközösséget fenntartani és a személyi szabadságot megadni, a falusi és járási önkormányzatot a városokra és az egész államra kiterjeszteni, a nemzeti egység megőrzése mellett, – ebben áll Oroszország jövőjének egész kérdése, azaz ugyanannak a társadalmi antinómiának kérdése, melynek megoldása a Nyugat szellemeit foglalkoztatja és izgatja." (Herzen „Levelek Lintonhoz".)[530]

Politikai kérdés tehát akadhat Oroszországban; a „társadalmi kérdés" Oroszországban már meg van oldva.

Tkacsov, Herzen utánzója, éppúgy a könnyebbik végéről fogta meg a dolgot, mint ő. S ha 1875-ben nem is állíthatta többé, hogy a „társadalmi kérdés" Oroszországban

már megoldódott, szerinte az orosz parasztok mint született kommunisták mégis végtelenül közelebb állnak a szocializmushoz és ezenfelül végtelenül jobban érzik magukat, mint a szegény, istentől elhagyott nyugat-európai proletárok. S ha a francia republikánusok százéves forradalmi tevékenységüknél fogva népüket a politikailag kiválasztott népnek tartják, úgy néhány akkori orosz szocialista Oroszországot a társadalmilag kiválasztott népnek nyilvánította; eszerint a régi gazdasági világ újjászületése nem a nyugat-európai proletariátus harcaiból, hanem az orosz paraszt legbensőbb bensejéből fog fakadni. E gyermeteg felfogással fordult szembe az én támadásom.

De az orosz földközösséget figyelemre és elismerésre méltatták olyan emberek is, akik mérhetetlenül magasabban állnak a Herzeneknél és Tkacsovoknál. Ezek közt van Nyikolaj Csernisevszkij is, az a nagy gondolkodó, akinek Oroszország oly végtelenül sokat köszönhet, és akinek lassú meggyilkolása – évekig tartó száműzetésbe küldték a szibériai jakutok közé – örök szégyenfoltként tapadt a „felszabadító" II. Sándor nevéhez.

Csernisevszkij az orosz intellektuális határzárlat miatt nem ismerhette meg Marx műveit, s amikor a „Tőke" megjelent, már rég Közép-Viljujszkban ült a jakutok között. Egész szellemi fejlődésének abban a környezetben kellett végbemennie, amelyet ez az intellektuális határzárlat szabott meg. Amit az orosz cenzúra nem engedett be, az Oroszország számára alig vagy egyáltalában nem létezett. Ha akad nála néhány gyöngeség, a látókör néhány korlátja, csak azon csodálkozhatunk, hogy mindössze ennyi és nem több.

Csernisevszkij is úgy véli, hogy az orosz paraszti földközösség segítségével a fennálló társadalmi formából új fejlődési fokra lehet feljutni, mely magasabb rendű, mint az orosz földközösség, de magasabb rendű az osztályellentétekkel terhes nyugat-európai tőkés társadalomnál is. És hogy ez az eszköz Oroszországban megvan, míg a Nyugaton hiányzik, abban ő előnyt lát.

„Nyugat-Európában egy jobb társadalmi rend bevezetését fölöttébb megnehezíti az egyének jogainak határtalan kiterjesztése ... az emberek nem egykönnyen mondanak le még egy kis törtrészéről sem annak, aminek az élvezetéhez hozzászoktak; Nyugat-Európában az egyének már megszokták a személyi jogok korlátlanságát. A kölcsönös engedmények előnyére és elkerülhetetlen voltára csak keserű tapasztalatok és hosszas meggondolások tanítják meg az embert. Nyugaton a gazdasági viszonyok jobb rendszere áldozatokat kívánna és ezért nehezen megvalósítható. Ellenkezne az angol és a francia parasztok szokásaival." De: „Ami ott utópiának tűnik, az itt tényként létezik ... azok a szokások, melyeknek a népéletbe való bevezetését az angolok és a franciák mérhetetlenül nehéznek látják, az oroszoknál a népélet tényeként vannak meg ... A dolgoknak ez a rendje, amely felé a Nyugat egy hosszú és nehéz úton még csak törekszik, nálunk falusi életformánk hatalmas népszokásaként már megvan ... Láthatjuk, milyen szomorú következményekkel járt Nyugaton a közösségi földtulajdon megszűnése, s hogy milyen nehéz lesz a nyugati népeknek az elvesztettet ismét visszaállítani. Nagy hiba lenne, ha nem okulnánk a Nyugat példájából." (Tschernyschewskij, Werke. Genf. V. 16–19. old[531]; idézve Plehanov: „Nasi raznoglasija". Genf 1885.) És az uráli kozákokról, akiknél még a föld közös megművelése

és a terménynek az egyes családok közötti utólagos elosztása uralkodott, ezt mondja: „Ha ezek az uráliak a mostani berendezkedéseikkel fennmaradnak addig, amíg a gabonatermelés gépesítve nem lesz, akkor nagyon örülnek majd, hogy megtartották ezt a tulajdonrendszert, mert ez lehetővé teszi számukra olyan gépek alkalmazását is, amelyek óriási méretű gazdasági egységeket, több száz gyeszjatyinás gazdaságokat előfeltételeznek" (uo. 131. old.). – És itt nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az uráliak közös földművelése – amelyet katonai szempontok (hiszen itt kaszárnyakommunizmus is van) óvtak meg a pusztulástól – egészen egyedülálló Oroszországban, körülbelül úgy, mint nálunk a Mosel menti majorságok [Gehöferschaften], ahol időlegesen újrafelosztják a földet. S ha ők megmaradnak mostani rendszerüknél, amíg megérnek a gépesítésre, akkor sem nekik előnyös ez, hanem az orosz katonai kincstárnak, amelynek a szolgái.

Mindenesetre tény, hogy abban az időben, amikor Nyugat-Európában a tőkés társadalom bomlásnak indult és saját fejlődésének szükségszerű ellentmondásai pusztulással fenyegetik, ugyanebben az időben Oroszországban a megművelt földterületek összességének még körülbelül a fele a parasztközösségek köztulajdonában van. S ha Nyugaton annak, hogy az ellentmondásokat a társadalom újjászervezése segítségével megoldják, előfeltétele az összes termelési eszközöknek, tehát a földnek is társadalmi tulajdonba vétele, akkor hogyan viszonylik a Nyugatnak ehhez a még csak ezután megteremtendő köztulajdonához az Oroszországban már, vagy jobban mondva még fennálló köztulajdon? Nem szolgálhat-e kiindulópontul egy olyan nemzeti akcióhoz, amely az egész tőkés periódus átugrásával az orosz parasztkommunizmust nyomban átvezeti az összes termelési eszközök modern szocialista köztulajdonához, amennyiben a kapitalista korszak valamennyi technikai vívmányával gazdagítja? Vagy pedig, hogy azokkal a szavakkal éljünk, amelyekkel Marx a lejjebb idézendő levélben Csernisevszkij felfogását összefoglalja: „szét kell-e rombolnia Oroszországnak előbb a parasztkommunát, mint ezt a liberálisok kívánják, hogy aztán áttérjen a tőkés rendszerre, vagy ellenkezőleg, anélkül hogy e rendszer minden kínját végigszenvedné, learathatja-e összes gyümölcseit azzal, hogy saját, történelmileg adott előfeltételeit továbbfejleszti?"[532]

Már maga a kérdésfelvetés meghatározza azt az irányt, amelyben megoldása keresendő. Az orosz földközösség évszázadok óta áll már fenn anélkül, hogy belőle valaha is ösztönzés indult volna ki a köztulajdon magasabb formájának önmagából való kifejlesztésére; ugyanez volt a helyzet a német Mark-rendszer, a kelta klánok, az indiai és egyéb primitív-kommunisztikus berendezkedésű közösségek esetében. Az idők folyamán mindezek a közösségek egyre többet vesztettek kommunisztikus jellegükből a környező, illetve saját ölükből sarjadt és lassanként uralkodóvá váló árutermelésnek és az egyes családok és egyes személyek közötti cserének a befolyására, s fokozatosan egymástól független önálló földbirtokos közösségekké bomlottak. Ha tehát egyáltalán fel lehet vetni azt a kérdést, vajon az orosz földközösségre más és jobb sors vár-e, akkor ez nem rajta múlik, hanem csakis azon a körülményen, hogy egy európai országban viszonylagos életerőben fennmaradt mindmáig, amikor nemcsak az árutermelés egyáltalában, hanem még annak legmagasabb és végső formája is, a

tőkés termelés, Nyugat-Európában ellentmondásba került az önmaga szülte termelőerőkkel, amikor képtelennek bizonyul e termelőerők további irányítására, és amikor e belső ellentmondások és az ezeknek megfelelő osztálykonfliktusok következtében tönkremegy. Már ebből is következik, hogy az orosz földközösség ilyen esetleges átalakításának kezdeményezése nem indulhat ki belőle magából, hanem csakis a Nyugat ipari proletárjaitól. A nyugat-európai proletariátus győzelme a burzsoázia fölött, a tőkés termelésnek ezzel kapcsolatos felváltása a társadalmilag irányított termeléssel, ez a szükséges előfeltétele annak, hogy az orosz földközösség ugyanerre a fokra emelkedjék.

Csakugyan: soha és sehol nem fejlesztett ki a nemzetségi társadalomból átszármazott agrárkommunizmus önmagából semmi mást, mint saját felbomlását. Maga az orosz paraszti földközösség is 1861-ben* már viszonylag legyengült formája volt ennek a kommunizmusnak; az India egyes vidékein és a délszláv házközösségben (zádruga), mely az orosz földközösség valószínű szülőanyja, még fennállt a közös földművelés, de kénytelen volt helyet adni az egyes családok gazdálkodásának; a köztulajdon már csak a földnek a különböző helyeken igen különböző időközökben megismételt újrafelosztásában érvényesült. Csak annyi kell, hogy ezek az újrafelosztások elszunnyadjanak, vagy határozattal eltöröljék őket, és készen áll a parcellás parasztok faluja.

De az a puszta tény, hogy az orosz parasztközösség fennállásával egyidejűleg Nyugat-Európában a tőkés termelés közeledik ahhoz a ponthoz, amikor tönkremegy és maga is már egy új termelési formára utal, melyben a termelési eszközöket társadalmi tulajdonként tervszerűen fogják alkalmazni, – ez a puszta tény nem adhatja meg az orosz földközösségnek az erőt ahhoz, hogy ezt az új társadalmi formát önmagából kifejlessze. Hogyan is sajátíthatná el a tőkés társadalom óriási termelőerőit társadalmi tulajdonként és eszközként, még mielőtt maga a tőkés társadalom ezt a forradalmat véghezvitte volna; hogyan is mutathatná meg az orosz földközösség a világnak, miképp kell nagyipart űzni közösségi számlára, miután már elfelejtette a maga földjének közösségi számlára való megművelését?

Persze akadnak Oroszországban elegen, akik a nyugati tőkés társadalmat összes kibékíthetetlen ellentéteivel és konfliktusaival együtt pontosan ismerik és tisztában vannak a kiúttal is, mely ebből a látszólagos zsákutcából kivezet. De először is, az a néhány ezer ember, aki ezt megérti, nem él a földközösségben, annak a talán ötvenmilliónak pedig, akik Nagy-Oroszországban még közösségi földtulajdonban élnek, a leghalványabb sejtelmük sincs minderről. Ezek ama néhány ezerrel szemben legalább oly idegenül és értetlenül állnak szemben, mint az angol proletárok 1800–1840-ben azokkal a tervekkel szemben, amelyeket Robert Owen az ő megmentésükre kigondolt. És azoknak a munkásoknak a többsége, akiket Owen a New Lanark-i gyárában foglalkoztatott, ugyancsak olyanokból állt, akik egy széthulló kommunisztikus nemzetségi társadalom, a kelta-skót klán berendezkedései és szokásai között nőttek fel; de Owen egyetlen szóval sem számol be arról, hogy ezeknél jobb megértésre talált volna. Másodszor pedig, történelmi lehetetlenség, hogy egy alacsonyabb gazdasági fejlődési

* A jobbágyság eltörlésekor. – *Szerk.*

fok oldja meg azokat a talányokat és konfliktusokat, amelyek csak jóval magasabb fokon keletkeztek és keletkezhettek. A nemzetségi közösségnek az árutermelés és az egyes csere előtt keletkezett összes formáiban csak ez az egy közös a jövőbeli szocialista társadalommal: hogy bizonyos dolgok, termelési eszközök, bizonyos csoportoknak közös tulajdonában és közös használatában vannak. Ez az egy közösségi sajátosság nem teszi azonban képessé az alacsonyabb társadalmi formát arra, hogy a jövendő szocialista társadalmat, a kapitalizmusnak e legsajátabb és végső termékét, önmagából világra hozza. Minden adott gazdasági alakulatnak a saját, önmagából fakadó problémáit kell megoldania; egy másik, egy tőle vadidegen alakulat problémáinak megoldására törekedni abszolút értelmetlenség lenne. És ez nem kevésbé érvényes az orosz földközösségre, mint a délszláv zádrugára, az indiai nemzetségi háztartásra, illetve a vadság vagy a barbárság bármely más, a termelési eszközök köztulajdonán nyugvó társadalmi formájára.

Ezzel szemben nemcsak lehetséges, hanem bizonyos, hogy miután a nyugateurópai népeknél a proletariátus győzelmet aratott és a termelési eszközök köztulajdonba mentek át, azokban az országokban, amelyek csak épphogy eljutottak a tőkés termeléshez és még megmentettek nemzetségi berendezkedéseket, vagy maradványokat belőlük, a köztulajdon e maradványai és a megfelelő népszokások hatalmas eszközt adnak arra, hogy a szocialista társadalomhoz vezető fejlődési folyamatot jelentősen lerövidítsék, azoknak a szenvedéseknek és küzdelmeknek legnagyobb részét megtakarítsák, amelyeken mi Nyugat-Európában kénytelenek vagyunk keresztülvergődni. De ennek múlhatatlan feltétele a mostanáig tőkés Nyugat példája és aktív segítsége. Csak ha a tőkés gazdálkodást a maga hazájában és a maga virágzásának országaiban legyűrték, csak ha a visszamaradt országok ezen a példán látják, „hogyan kell csinálni", hogyan kell a modern ipari termelőerőket társadalmi tulajdonként az összesség szolgálatába állítani, csak akkor tudnak majd ehhez a lerövidített fejlődési folyamathoz hozzálátni. De akkor a siker is biztos lesz. És ez nemcsak Oroszországra érvényes, hanem minden kapitalizmus előtti fokon álló országra is. De Oroszországban lesz viszonylag a legkönnyebb, mert ott a honi népesség egy része máris elsajátította a kapitalista fejlődés intellektuális eredményeit, s ezáltal lehetővé válik, hogy forradalmi időben a társadalmi átalakulást ott a Nyugattal körülbelül egyidejűleg hajtsák végre.

Ezt már Marx és én kimondottuk 1882 január 21-én a „Kommunista Kiáltvány" Plehanov által készített orosz fordításának előszavában, ahol ez áll: „A gyorsan fejlődő kapitalista szédelgés és az éppen hogy kialakuló polgári földtulajdon mellett Oroszországban a földnek nagyobbik fele a parasztok közösségi tulajdonában van. Az a kérdés most, vajon az orosz földközösség, a föld eredeti közös tulajdonának e valóban már erősen felbomló formája átmehet-e közvetlenül a földtulajdon magasabb, kommunista formájába – vagy végig kell-e előbb mennie ugyanazon felbomlási folyamaton, amely a Nyugat történelmi fejlődését jellemzi? – Az egyetlen válasz, amely erre manapság lehetséges, a következő: ha az orosz forradalom jelt ad egy nyugati munkásforradalomra, úgy, hogy a kettő egymást kiegészíti, akkor az orosz földközösségi tulajdon kiindulópontja lehet egy kommunista fejlődésnek."[533]

De nem szabad elfelejteni, hogy az orosz földtulajdon itt említett erős felbomlása azóta jelentősen továbbhaladt. A krími háborúban[114] elszenvedett vereségek világossá tették Oroszország előtt a gyors ipari fejlődés nagy fontosságát. Elsősorban vasutakra volt szükség, és ezek belföldi nagyipar nélkül nagymértékben nem lehetségesek. Ennek előfeltétele volt az úgynevezett parasztfelszabadítás, mellyel beköszöntött Oroszország számára a kapitalista korszak, de ezzel együtt a közösségi földtulajdon gyors aláásása is. A parasztokra hárított megváltás összegei, a felemelt adók és a nekik juttatott föld kicsiny és silány volta mellett, múlhatatlanul az uzsorásoknak — többnyire a paraszti földközösség meggazdagodott tagjainak — karjába vetették őket. A vasutak sok addig félreeső vidéknek nyitottak felvevő piacot gabonájuk számára, de elvitték oda a nagyipar olcsó termékeit is és kiszorították velük azt a háziipart, amelylyel a parasztok addig hasonló gyártmányokat részben saját szükségletre, részben eladásra készítettek. A régtől megszokott kereseti viszonyok rendje felborult, bekövetkezett az a zilálság, mely mindenütt kísérője a naturális gazdálkodásból a pénzgazdálkodásra való átmenetnek, a földközösség tagjai között nagy vagyonkülönbségek támadtak — a szegényebbek adósrabszolgái lettek a gazdagoknak. Egyszóval, ugyanaz a folyamat kezdte itt az orosz földközösséget felbomlasztani, amely a Szolón előtti időben az athéni nemzetséget a pénzgazdálkodás betörésével felbomlasztotta*. Szolón a magántulajdonnak akkor még meglehetősen fiatal jogába való forradalmi beavatkozással fel tudta ugyan szabadítani az adósrabszolgákat, amennyiben az adósságokat egyszerűen érvénytelennek nyilvánította. De a régi athéni nemzetséget nem tudta újra életre hívni, és éppily kevéssé lesz a világ bármiféle hatalma képes arra, hogy visszaállítsa az orosz földközösséget, mihelyt annak bomlása egy bizonyos csúcspontot elért. És ráadásul az orosz kormányzat megtiltotta, hogy a föld újrafelosztását a közösségi tagok között gyakrabban, mint 12 évenként megismételjék, mert azt akarta, hogy a paraszt mind jobban és jobban elszokjon ettől és önmagát osztályrésze magántulajdonosának kezdje tekinteni.

Ebben az értelemben nyilatkozott Marx is már 1877-ben egy Oroszországba küldött levélben. Bizonyos Zsukovszkij úr, ugyanaz, aki most az Állami Bank pénztárnokaként aláírásával szentesíti az orosz hiteljegyeket, az „Európai Híradó"-ban (Vesztnyik Jevropi)[534], írt valamit Marxról, amire egy másik író** válaszolt a „Honi Feljegyzések"-ben (Otyecsesztvennije Zapiszki)[535]. Marx e cikk helyesbítésére levelet írt a „Feljegyzések" szerkesztőjének. Ez a levél, miután a francia eredetije másolatokban sokáig járt kézről kézre Oroszországban, orosz fordításban megjelent a „Népakarat Híradójá"-ban (Vesztnyik Narodnoj Voli)[536] 1886-ban Genfben, majd később magában Oroszországban is. Orosz körökben ez a levél, mint minden, ami Marxtól kiindult, nagy figyelemre és különféle értelmezésre talált; s ezért lényeges tartalmát itt közlöm.

Marx mindenekelőtt visszautasítja a „Feljegyzések"-ben neki tulajdonított néze-

* V. ö. Engels, „A család stb. eredete", 5. kiadás, Stuttgart 1892. 109–113. old.[533] — *Engels jegyzete.*

** Ny. K. Mihajlovszkij. — *Szerk.*

tet, azaz cáfolja, hogy ő az orosz liberálisok nézetét vallaná, amely szerint Oroszországnak nincs sürgősebb dolga, mint a parasztok köztulajdonát feloszlatni és fejest ugrani a kapitalizmusba. Herzenre vonatkozó rövid megjegyzése, mely a „Tőke" első kiadásának utószavában szerepel, semmit sem bizonyít. Ez a megjegyzés így hangzik: „Ha az európai kontinensen a tőkés termelés befolyása, amely az emberi fajt aláássa ... méreteiben vállvetve fejlődik, mint eddig, a nemzeti szoldateszka, az államadósságok, az adók, az elegáns hadviselés stb. konkurrenciájával, akkor végül elkerülhetetlenné válhatna Európa megfiatalítása a kancsukával és a kalmükvér kötelező átömlesztésével, amit a félig orosz és egészen moszkovita Herzen (mellesleg ez a szépíró az »orosz« kommunizmust nem Oroszországban fedezte fel, hanem Haxthausen porosz kormánytanácsos művében) olyan komolyan megjövendölt." („Tőke", I. első kiadás, 763. old.)[537] – Azután Marx így folytatja: Ez a passzus „semmi esetre sem ad kulcsot az én nézetemhez ama fáradozásokról, amelyeket" (a következők az eredetiben orosz nyelven vannak idézve) „»orosz férfiak folytatnak, hogy hazájuknak másmilyen fejlődési utat találjanak, mint amelyen Nyugat-Európa járt és még jár« stb. – A »Tőke« második német kiadásának utószavában egy »nagy orosz tudósról és kritikusról«" (Csernisevszkij) „szólok, azzal a nagy megbecsüléssel, amelyet megérdemel. Ő figyelemreméltó cikkekben foglalkozott azzal a kérdéssel, vajon Oroszországnak a tőkés rendszerre való áttérését azzal kell-e kezdenie – mint a liberális közgazdászok kívánják –, hogy előbb a falusi földközösséget szétrombolja, vagy ellenkezőleg, anélkül hogy ennek a rendszernek minden kínját végigszenvedné, learathatja összes gyümölcseit azzal, hogy a saját, történelmileg adott előfeltételeit továbbfejleszti. Ő ez utóbbi értelmében nyilatkozik.

Egyszóval, mivel nem szívesen hagynék nyitva »találós kérdéseket«, kertelés nélkül fogok beszélni. Hogy Oroszország gazdasági fejlődését teljes tárgyismerettel ítélhessem meg, megtanultam oroszul és aztán hosszú éveken át tanulmányoztam az idevágó hivatalos és egyéb kiadványokat. Erre az eredményre jutottam: *Ha Oroszország tovább halad azon az úton, amelyre 1861-ben lépett, akkor el fogja mulasztani a legszebb alkalmat, amelyet a történelem egy népnek valaha is nyújtott, hogy helyette végigszenvedje a tőkés rendszer összes végzetes viszontagságait.*"

Ezt követően Marx világosságot derít bírálójának néhány további félreértésére; a jelen kérdésünkre vonatkozó egyetlen passzus így hangzik:

„Mármost hogyan alkalmazhatta bírálóm Oroszországra ezt a történelmi vázlatot?" (Az eredeti felhalmozás ábrázolásának a „Tőké"-ben található vázlatát.) „Pusztán így: Ha Oroszország arra törekszik, hogy nyugat-európai mintára tőkés nemzetté váljon – és az utóbbi években nagy erőfeszítéseket tett ebben az irányban –, akkor nem fogja ezt elérni anélkül, hogy előzetesen parasztságának jó részét proletárokká ne változtatná; és aztán, ha már belesodródott a tőkés gazdálkodás örvényébe, ugyanúgy el kell majd e rendszer kérlelhetetlen törvényeit viselnie, mint más profán népeknek. Ez minden."[538]

Így írt Marx 1877-ben. Oroszországban akkor két kormány volt: a cáré és a terrorista összeesküvők titkos végrehajtó bizottságáé (iszpolnyityelnij komityet). E titkos mellékkormány hatalma napról napra nőtt. A cárizmus bukása küszöbönállónak

látszott; egy oroszországi forradalom okvetlenül megfosztaná az összeurópai reakciót legerősebb támaszától, nagy tartalékhadseregétől, és ezáltal a Nyugat politikai mozgalmának is új, hatalmas lökést adna és tetejébe mérhetetlenül kedvezőbb működési feltételeket teremtene számára. Nem csoda, hogy Marx ekkor azt tanácsolta az oroszoknak, ne siessenek annyira fejest ugrani a kapitalizmusba.

Az orosz forradalom nem következett be. A cárizmus úrrá lett a terrorizmus fölött, sőt ez utóbbi pillanatnyilag az összes vagyonos, „rendkedvelő" osztályokat megint a cárizmus karjaiba kergette. És a 17 év alatt, mely az idézett levél óta eltelt, Oroszországban a kapitalizmus fejlődése és a paraszti földközösség felbomlása is óriási mértékben előrehaladt. Hogyan áll hát a kérdés ma, 1894-ben?

Amikor a krími háború vereségei és Miklós cár öngyilkossága[588] után a régi cári zsarnokság változatlanul fennmaradt, csak egy út állt nyitva: a lehető leggyorsabb áttérés a kapitalista iparra. A hadsereg belepusztult a birodalom óriási méreteibe, a hadszíntérre való hosszú meneteléseken; a távolságokat át kellett hidalni stratégiai vasúthálózattal. De vasutak kapitalista iparral és a kezdetleges mezőgazdaság forradalmasításával járnak együtt. Egyfelől a legkiesőbb területek mezőgazdasági termékei is közvetlen kapcsolatba kerülnek a világpiaccal, másfelől egy kiterjedt vasútrendszert nem lehet megépíteni és üzemben tartani hazai ipar nélkül, amely sineket, mozdonyokat, vagonokat stb. szállít. De nem lehet a nagyipar *egyik* ágát bevezetni az egész rendszer számításbavétele nélkül; a viszonylag korszerű textilipar, amely Moszkva és Vlagyimir környékén, valamint a Keleti-tenger partjain már előbb is gyökeret vert, új lendületet vett. A vasutakat és a gyárakat a meglevő bankok bővítése és új bankok alapítása követte; a parasztok felszabadítása a jobbágysorból helyreállította a szabad költözködést, s várható volt, hogy önmagától hamarosan bekövetkezik e parasztok nagy részénél a földtulajdontól való megszabadulás is. Ezzel rövid idő alatt lerakták Oroszországban a kapitalista termelési mód összes alapjait. Ámde az orosz földközösségnek is megásták a sírját.

Hiábavaló ezen most siránkozni. Ha a krími háború után a cári zsarnokságot egy közvetlenül parlamentáris nemesi és hivatalnoki uralommal váltják fel, a folyamat talán valamennyire meglassult volna; ha a feltörekvő polgárság kerül a kormányrúdhoz, akkor bizonyára még meg is gyorsult volna. Ahogyan a dolgok álltak, nem volt más választás. A franciaországi második császárság mellett, az angliai kapitalista ipar ragyogó fellendülése mellett igazán nem lehetett Oroszországtól azt kívánni, hogy a paraszti földközösség alapján felülről lefelé államszocialista kísérletekbe vesse bele magát. Valaminek történnie kellett. Ami az adott körülmények között lehetséges volt, megtörtént, s mint az árutermelő országokban mindenütt és mindig, többnyire csak félig tudatosan vagy egészen gépiesen történt, s anélkül, hogy tudták volna, mit tettek.

Elérkezett mármost a felülről jövő forradalmak új ideje, amely Németországból indult ki, s vele együtt a szocializmus gyors növekedésének ideje az összes európai országokban. Oroszország részt vett az általános mozgalomban. Itt ez — mint magától értetődik — a cári zsarnokság megdöntésére, a nemzet intellektuális és politikai mozgásszabadságának meghódítására indított roham formáját vette fel. A hit a paraszti földközösség csodatevő erejében, amelyből a társadalmi újjászületés fakadhat

és fakadnia is kell – olyan hit ez, melyben, mint látjuk, Csernisevszkij nem volt egészen ártatlan –, e hit megtette a magáét a heroikus orosz előharcosok lelkesedésének és tetterejének fokozásában. Azokkal az emberekkel, akik szám szerint alig néhány százan, önfeláldozásukkal és hősiességükkel odáig juttatták az abszolút cárizmust, hogy már fontolgatnia kellett a kapituláció lehetőségét és feltételeit, – ezekkel az emberekkel nem pörlekedünk, amiért ők az orosz népüket a szociális forradalom kiválasztott népének tartották. De az illúziójukban azért nem kell osztoznunk. A kiválasztott népek ideje mindörökre elmúlt.

De e harc közben a kapitalizmus szaporán előrehaladt Oroszországban és mindinkább elérte azt, amit a terrorizmus nem tudott véghezvinni: a cárizmus kapitulációját.

A cárizmusnak pénz kellett. Nemcsak udvari fényűzésére, bürokráciájára, mindenekelőtt hadseregére és megvesztegetésen alapuló külpolitikájára, hanem kiváltképp nyomorúságos pénzügyi gazdálkodására és az annak megfelelő ostoba vasútpolitikájára is. A külföld nem akarta és nem tudta többé a cár minden deficitjét fedezni; a belföldnek kellett segítenie. A vasútrészvények egy részét magában az országban kellett elhelyezni, a kölcsönök egy részét szintúgy itt kellett előteremteni. Az orosz burzsoázia első győzelme a vasútkoncessziókban állt, amelyek biztosították a részvényeseknek az összes jövendő nyereségeket, de az államra hárították az összes jövendő veszteségeket. Aztán következtek a szubvenciók és prémiumok az ipari vállalkozásoknak, a védővámok a honi ipar javára, amelyek végül sok cikk behozatalát egyenesen lehetetlenné tették. Az orosz államnak, a maga határtalan eladósodásával és a maga szinte teljesen kimerült külföldi hitelével, közvetlen kincstári érdeke a honi ipar melegházi fejlesztése. Folytonosan aranyra van szüksége a külföldi adósságkamatok fizetésére. De Oroszországban nincs arany, ott csak papír van forgalomban. Egyrészt a vámoknak előírásszerűen aranyban való fizetése szolgáltatja, ami körülbelül 50%-kal meg is emeli ezeket a vámokat. De az arany legnagyobb részét az idegen iparcikkek behozatalát meghaladó orosz nyersanyagkivitel többletének kell szolgáltatnia; az e többlet fejében külföldre intézvényezett váltókat a kormányzat felvásárolja belföldön papírért és aranyat kap értük. Ha tehát a kormány a külföldnek fizetendő kamatokat nem új külföldi kölcsönökkel, hanem másképp akarja fedezni, akkor gondoskodnia kell arról, hogy az orosz ipar hamarosan olyannyira megerősödjön, hogy az egész belföldi szükségletet kielégítse. Innen az a követelmény, hogy Oroszország a külföldtől független, önellátó ipari országgá váljék, innen a kormány görcsös erőfeszítése, hogy Oroszország kapitalista fejlődését néhány év alatt csúcspontra vigyék. Mert ha ez nem történik meg, akkor nem marad más hátra, mint hozzányúlni az állami bankban és az államkincstárban felhalmozott érc-hadialaphoz, vagy pedig az államcsőd. És mindkét esetben befellegzett az orosz külpolitikának.

Az az egy világos: ilyen körülmények között az állam teljesen a fiatal orosz burzsoázia hatalmában van. Minden fontos gazdasági kérdésben engednie kell akaratának. De ha eközben a burzsoázia még elviseli a cárnak és hivatalnokainak zsarnoki önkényét, akkor csak azért, mert ez az önkény, melyet amúgy is enyhít a bürokrácia megvesztegethetősége, több biztosítékot nyújt neki, mint maguk a polgári-liberális értelemben történő változtatások, melyeknek a következményei, tekintettel Oroszország

belső helyzetére, beláthatatlanok. És így az ország átalakulása tőkés-ipari országgá, a parasztok nagy részének proletarizálódása és a régi kommunisztikus földközösség hanyatlása mind gyorsabb ütemben halad.

Vajon megmentődött-e ebből a földközösségből még annyi, hogy mint Marx és én még 1882-ben reméltük, adott esetben, összhangban egy nyugat-európai fordulattal, kommunista fejlődés kiindulópontjává válhat, erre a kérdésre nem merek válaszolni. De az biztos: első feltétele annak, hogy ebből a földközösségből valami még fennmaradjon, a cári zsarnokság megdöntése, a forradalom Oroszországban. Ez nemcsak a nemzet nagy tömegét, a parasztokat fogja falvaik elszigeteltségéből – amelyek az ő „mir"-jüket*, az ő „világukat" alkotják – kiszakítani és a nagy színtérre kivezetni, ahol megismerik a külvilágot és vele önmagukat, a saját helyzetüket és a jelenlegi ínségből való megmenekülésük módjait, hanem ez a Nyugat munkásmozgalmának is új lökést és új, jobb harci feltételeket fog adni, s ezzel meggyorsítja a modern ipari proletariátus győzelmét, amely nélkül a mai Oroszország sem a földközösségből, sem pedig a kapitalizmusból kiindulva nem juthat el a szocialista átalakuláshoz.

Eredeti nyelve: német

* *A mir (мир) kettős értelmű*: faluközösség és világ. – *Szerk.*

FÜGGELÉK

Jegyzetek

[1] A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsának bizalmas korlevelét *„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"* címmel Marx és Engels fogalmazta meg az 1872 január kozepétől március elejéig terjedő időkozben. Marx a Fótanács március 5-i ulésén ismertette a korlevél fő tételeit és rámutatott e dokumentum jelentóségére. A korlevél, amelyben Marx és Engels leleplezi a Bakunyin által vezetett Alliance-nak az Internacionálében folytatott aknamunkáját, egyúttal képet ad az Internacionálé alapelveinek történelmi fejlődéséről és politikájáról. A londoni konferencia (1871 szeptember) határozatilag kimondta, hogy a proletariátusnak onálló politikai pártra van szuksége. Ugyanakkor fellépett a szekták káros nézetei és tevékenysége ellen. Erre az anarchisták 1871 novemberében sonvillier-i kongresszusukon korlevelet bocsátottak ki (v. o. erről Engels· „A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé"; 17. kot 442–447. old.), amely a marxistákkal szembenálló kulonféle elemeknek – az Internacionálén belul és kívul – megadták a Főtanács elleni támadásra a jelet. Az anarchisták nyilt, de méginkább titkos tevékenysége veszélyeztette a nemzetkozi proletariátus legnagyobb vívmányát, az Internacionálét. (V. o. még 16. kot. 330–332. és 339–340. old.) A Főtanács osszes tagjai által aláírt bizalmas korlevél 1872 május végén jelent meg francia nyelven, brosúra formában, s az Internacionálé minden foderációjának megkuldték. – *I 173 306*

[2] A Szocialista Demokrácia Nemzetkozi Egyesüléséről (Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste) van szó, amelyet 1868 októberében M. Bakunyin alapított Genfben. Az Alliance történetére és tevékenységére nézve lásd 311–445 old. – *5 112 115 127 151 160 166 169 171 181 183 297 303 306 446 500 574 621 626*

[3] Válaszként azokra a rágalmakra, amelyekkel a polgári sajtó elárasztotta az Internacionálét a „Polgárháború Franciaországban" kiadásával kapcsolatban, Marx és Engels a Főtanács nevében levelekkel fordultak tobb angol laphoz, így a „Times"-hoz, a „Standard"-hez, a „Daily News"-hoz stb. (lásd 17. kot. 333–334 , 338–341., 343. old.). – *6*

[4] A Párizsi Kommun veresége után a Főtanács szervezte a versailles-i kormány uldozései elől Londonba menekult francia kommunárok támogatását, foglalkozott gyujtéssel és a segély elosztásával, s igyekezett munkát szerezni számukra. A Fótanács e tevékenységét Marx indította el. 1871 júliusban a Főtanács kulon Segélyezési Bizottságot alakított a kommunárok támogatására. Ebben a bizottságban Marx, Engels, Jung és a Fótanács más tagjai vettek részt. 1871 szept. 5-én Marx és Engels kilepett a bizottságból, mert a londoni konferencia előkészítése nagyon igénybe vette idejuket. A Főtanács azonban a kulonbizottságtól fuggetlenul továbbra is élénk figyelemmel kísérte a kommunárok támogatását. – *6*

[5] Az 50-es évek végétől kezdve az angol munkások egyik fő kovetelése a kilencórás munkanap bevezetése volt. 1871 májusában kezdődott el az epítomunkások és gépgyári munkások nagy sztrájkja Newcastle-ban, amelyet a nemrég alakult ún. Kilencórás Liga vezetett. A kuzdelem kulonosen éles volt, mert ezúttal először vettek részt a sztrájkban olyan munkások, akik nem voltak a trade unionokba beszervezve. A Liga elnoke, John Burnett

az Internacionálé Főtanácsához fordult azzal a kéréssel, hogy akadályozzák meg sztrájktörők behozatalát Angliába. A Főtanács ezzel kapcsolatban két tagját, Eccariust és Cohnt, a kontinensre küldte, hogy megmagyarázzák a munkásoknak a Newcastle-ban lejátszódó harc jelentőségét. Az Internacionálé Főtanácsának erélyes közbelépése folytán sikerült a sztrájktörők további beáramlását megakadályozni. 1871 októberében a newcastle-i sztrájk a munkások győzelmével végződött; náluk bevezették az 54 órás munkahetet. – *6*

[6] 1871 júl. 25-én a Főtanács elfogadta Engels javaslatát, hogy 1871 szeptemberében tartsanak Londonban zártkörű konferenciát az Internacionálé tagjai számára. Ettől az időtől fogva Marx és Engels óriási munkát végeztek a konferencia szervezési és elméleti előkészítése érdekében: összeállították a konferencia programját, megfogalmazták a határozatok szövegét, amelyeket a Főtanács megvitatott és a londoni konferencián előterjesztett. Ez a konferencia, amely 1871 szept. 17–23-ig tartott, fontos állomást jelentett az önálló proletár párt megteremtéséért folytatott harcban (lásd 17. köt.). – *6 51 107 126 172 187 338*

[7] Az Internacionálé negyedik kongresszusát 1869 szept. 6–11-ig tartották Bázelban. A kongresszus újra tárgyalta a földtulajdon kérdését, majd szótöbbséggel a föld magántulajdonának megszüntetése és társadalmi tulajdonba vétele mellett foglalt állást. Határozatot hozott továbbá a szakszervezetek nemzeti és nemzetközi összefogása, az Internacionálé szervezeti megerősítése és a Főtanács jogkörének bővítése ügyében. Itt került sor első ízben nyílt összecsapásra a marxi tudományos szocializmus hívei és a bakunyini anarchizmus képviselői között. Marx tevékenyen részt vett a kongresszus előkészítésében, de magán a kongresszuson nem volt jelen. – *6 119 194 334 610 622*

[8] Az Internacionálé Főtanácsának azt a határozatát, amely kimondja, hogy a kongresszust Párizs helyett Mainzban fogják megtartani, 1870 máj. 17-én hozták; júl. 12-én a Főtanács jóváhagyta a tervezett mainzi kongresszus programját is, melyet Marx szövegezett meg (16. köt. 422. old.). – *6*

[9] A Főtanács 1870 jún. 28-i ülésén Marx javasolta, hogy terjesszék a szekciók elé megvitatásra azt a kérdést, célszerű-e megváltoztatni a Főtanács székhelyét. Marx azzal indokolta javaslatát, hogy egy ország munkásait sem szabad kivételezett helyzetbe juttatni. A javaslatot többszöri megvitatás után elfogadták, mire Marx júl. 14-én megírta felhívását: „Bizalmas közlés valamennyi szekciónak" (16. köt. 421. old.). A szekciók a Főtanács székhelyének áthelyezése ellen voltak, szerintük az Internacionálé vezető szervének székhelyéül London a legalkalmasabb hely. – *7*

[10] Az Internacionálé eredetileg tervezett brüsszeli kongresszusa helyett 1865 szept. 25–29-én előkészítő konferenciát tartottak Londonban; a kongresszus elnapolására, valamint a konferencia összehívására vonatkozó határozatot Marx javasolta, mert az volt a véleménye, hogy az Internacionálé helyi szervezetei ideológiai és szervezeti szempontból még nem erősödtek meg eléggé. – *7*

[11] A francia külügyminiszter, J. Favre 1871 máj. 26-i körtáviratában utasította Franciaország külföldi diplomáciai képviselőit, hogy követeljék az európai kormányoktól a kommünárok mint közönséges bűnözők letartóztatását és kiadatását. – *7*

[12] A Dufaure-féle törvényjavaslat szerint, melyet a francia nemzetgyűlés egy különbizottsága dogozott ki, az Internacionáléhoz való tartozásért börtönbüntetés jár. A törvényt 1872 márc. 14-én elfogadták. – Parlagi nemesek gyűlése (Assemblée des ruraux) v. ö. 364. jegyz. (Németül írt cikkeiben Marx a „ruraux" kifejezést „Junker"-nek vagy „Krautjunker"-nek – kb. [porosz] vidéki nemes, kurtanemes, bugris – fordítja.) – *7 51 60 62 123 303*

[13] 1871 nyarán Bismarck és Beust osztrák–magyar kancellár lépéseket tettek a munkásmozgalom elleni közös harc kialakítása érdekében. 1871 jún. 7-én Bismarck a bécsi német követnek, von Schweinitznek táviratot küldött, amelyben utasította, hogy kezdeményezzen tárgyalásokat az osztrák kormánnyal a munkásszervezet elleni közös akciókról; jún. 17-én Bismarck memorandumot küldött Beustnak, melyben közölte, milyen rendszabályokat foganatosítottak Németországban és Franciaországban az Internacionálé ellen. A német és az osztrák császár találkozása alkalmával – augusztusban Bad Gasteinban és szeptemberben Salzburgban – megtárgyalták az Internacionálé elleni közös eljárás módját. Az olasz kormány csatlakozott e keresztes hadjárathoz; ezzel függött össze a nápolyi szekció szétrobbantása (1871 augusztus), s az Internacionálé tagjainak, többek közt Theodor Cunónak az üldözése (v. ö. 69–70. old.). – *7 69*

[14] V.ö. 13. jegyz.

[15] 1871 tavaszán és nyarán a spanyol kormány a munkásszervezetek és az Internacionálé szekciói ellen olyan hajszát indított, hogy a spanyol föderális tanács tagjai – Mora, Morago és Lorenzo – kénytelenek voltak Lisszabonba menekülni. – *7*

[16] Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1870 júliusában letartóztatták Oberwinder, A. Scheu, Most és Papst ismert osztrák szociáldemokratákat és hazaárulás címén elítélték őket; a munkásegyletek is üldözésnek voltak kitéve. Németországban 1870 szept. 9-én a porosz kormány katonai terveit támadó felhívás miatt letartóztatták és bíróság elé állították a német Szociáldemokrata Párt braunschweigi bizottságának tagjait: Brackét, Bonhorstot, Spiert, Kühnt és másokat. 1870 dec. 17-én letartóztatták Liebknechtet és Bebelt háborúellenes fellépésük miatt (v. ö. 198. jegyz.), s azon a címen, hogy „hazaárulásra készültek", 1872 márciusában kétévi várbörtönre ítélték őket. – *7*

[17] 1871 aug. 12-én a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai föderációjának központi bizottsága határozatot hozott arról, hogy nem küldenek delegátusokat a londoni konferenciára, viszont a rendelkezésükre álló eszközökkel segítik a Kommün menekültjeit. Megbíztak egy különbizottságot, hogy a londoni konferenciának készítsen jelentést, melyet aug. 20-án a központi bizottság tagjai egyhangúlag elfogadtak és elküldtek a Főtanácsnak. A memorandumban elemezték az amerikai munkások gazdasági és politikai helyzetét és azokat a nehézségeket, amelyekbe a központi bizottság tevékenysége ütközik. Ezt a dokumentumot Marx röviden ismertette a konferencia 1871 szept. 22-i ülésén. – *7*

[18] A londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) Marx javaslatára megbízta a Főtanácsot, hogy alakítson föderális tanácsot Angliában. Az Internacionálé megalakulása óta 1871 őszéig a Főtanács maga gyakorolta a megfelelő funkciókat. 1871 októberében az angol szekciók vezetőiből és az Internacionáléhoz csatlakozott trade unionok képviselőiből megalakították a brit föderális tanácsot. Vezetőségében az első perctől fogva fellépett egy reformista csoport, élén a Főtanács titkárával, Halesszel. Ez a csoport harcot indított a Főtanács ellen, s ebben a harcban Hales és hívei elsősorban a svájci anarchistákkal és az amerikai polgári reformista elemekkel szövetkeztek. A hágai kongresszus (v. ö. 150. jegyz.) után a brit föderális tanács reformista része nem ismerte el a kongresszus határozatait, s a bakunyinistákkal együtt rágalmazási kampányt indított a Főtanács és Marx ellen. A brit föderális tanács másik része (Vickery, Riley, Milner, Lessner és mások) aktívan támogatta Marxot és Engelst, s fellépett Hales és társai ellen. 1872 december elején a brit föderális tanács kettévált; az a része, amely hű maradt a hágai kongresszus határozataihoz, helyreállította a kapcsolatot a Főtanáccsal, amelynek székhelyét időközben New Yorkba helyezték át. A reformistáknak az a kísérlete, hogy a brit föderációt a maguk oldalára állítsák, ilyenformán kudarcot vallott. – A brit föderális tanács gyakorlatilag 1874 végéig állt fenn. Megszűnése azzal függött össze, hogy az Internacionálé egészében feloszlott,

s hogy az opportunizmus ebben az időben uralkodóvá vált az angol munkásmozgalomban. – *8*

[19] A londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) IX. határozata („A munkásosztály politikai akciója") kimondja, hogy a munkásosztálynak „a politikai párttá szerveződésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját – az osztályok megszüntetését" (lásd 17. köt. 388. old.). – *8 28 193 361*

[20] „The Times" – a legtekintélyesebb angol konzervatív irányú napilap; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel; 1788 óta jelenik meg „The Times" címmel. – *8*

[21] A londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) II. határozata: „A nemzeti tanácsok stb. elnevezései" (lásd 17. köt. 384–385. old.). – *8*

[22] „Kolokol" – orosz forradalmi demokrata lap; 1857-től 67-ig jelent meg orosz nyelven, A. I. Herzen és Ny. P. Ogarjov szerkesztésében, majd 1868-tól 1869-ig francia nyelven, orosz függelékkel; 1865-ig Londonban, utána Genfben adták ki. – *8 387*

[23] Bakunyin „Az orosz, a lengyel és az összes szláv barátokhoz" c. proklamációjáról van szó, mely 1862 febr. 15-én jelent meg a „Kolokol" 122–123. sz. mellékletében. – *8*

[24] A Nemzetközi Béke- és Szabadságligát (Ligue de la Paix et de la Liberté) 1867-ben alapították Genfben kispolgári és polgári republikánusok és liberálisok (Victor Hugo, Garibaldi stb.). E polgári pacifista szervezetnek egy időben a bakunyinisták is tagjai voltak. A Liga elképzelései szerint „Európai Egyesült Államok" létrehozásával kellene és lehetne véget vetni a háborúknak és biztosítani az európai békét. Az I. Internacionálé küzdött a Liga megtévesztő illúziói ellen, amelyekkel a munkásmozgalmat maga alá akarta rendelni és el akarta terelni az osztályharctól. – *8 321 598*

[25] Az Internacionálé harmadik kongresszusa Brüsszelben ülésezett 1868 szept. 6–13-ig. Marx közvetlenül részt vett a kongresszus előkészítésében, de a kongresszuson nem volt jelen. E kongresszuson csaknem 100 angol, francia, német, belga, svájci, olasz és spanyol küldött vett részt, határozatot hozott arról, hogy a vasutakat, a természeti kincseket, a bányákat, az erdőket és a szántóföldeket társadalmi tulajdonba kell venni. Ez a határozat arról tanúskodott, hogy a francia és belga proudhonisták nagy része áttért a kollektivizmusra, s hogy az Internacionáléban a proletárszocializmus győzelmet aratott a kispolgári reformizmus felett. – *8 55 61 321 610*

[26] Arról a határozatról van szó, amelyet 1868 szept. 23-án terjesztett elő Bakunyin a Béke- és Szabadságliga berni kongresszusán, a Liga programtervezetének megvitatása során. Javaslatának támogatására Bakunyin két beszédet is mondott, melyeket a „Kolokol" 1868 dec. 1-i, 14–15. száma közölt. – *9 319 346*

[27] Marx a Főtanács e körlevelét annak kapcsán írta, hogy a Főtanács megvitatta a bakunyinista Alliance (v. ö. 2. jegyz.) felvételét az Internacionáléba. 1868. nov. 29-én J. Ph. Becker, aki az Alliance ideiglenes bizottságához tartozott, de hamarosan szakított Bakunyinnal, megküldte a Főtanácsnak az Alliance programját és szabályzatát („Programme et Règlement de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste"). A Főtanács 1868 dec. 15-i ülésén felolvasták e két dokumentumot, melyeket Marx még aznap továbbított Engelshez, hogy mondjon véleményt róluk. Engels dec. 18-án eleget tett a kérésnek. Marx, figyelembe véve Engels megjegyzéseit, megírta az Alliance-nak küldendő válasz terve-

zetét. H. Jung a Főtanács dec. 22-i ülésén olvasta fel a tervezetet, a Főtanács néhány kisebb változtatással elfogadta. A körlevelet mint bizalmas közlést az Internacionálé összes szekcióinak elküldték (v. ö. 16. köt. 330–332. old.: „A Nemzetközi Munkásszovetség és a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése"). Első ízben az itt közölt „Állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. bizalmas körlevélben, 1872-ben jelent meg. – *9*

[28] 1866. szept. 3–8-ig ülésezett Genfben az Internacionálé első kongresszusa, 60 küldött részvételével, akik a Központi Tanácsot, az Internacionálé különböző szekcióit, valamint Anglia, Franciaország, Németország és Svájc munkástársaságait képviselték. Marx a „Tőke" sajtó alá rendezése miatt nem tudott részt venni a kongresszuson. A genfi kongresszus jóváhagyta a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti és ügyviteli szabályzatát, határozatokat hozott a munkanap korlátozásáról, a gyermek- és női munkáról, a szakszervezetekről stb. – *9 192 441 570*

[29] Az Internacionálé lausanne-i kongresszusa 1867 szept. 2–8-án ülésezett. Marx nem vehetett részt a tanácskozásokon, mert a „Tőke" első kötetének sajtó alá rendezésén dolgozott. A kongresszuson felolvasták a Főtanács és az egyes országok beszámolóit, amelyek arról tanúskodtak, hogy az Internacionálé megszilárdult az egyes országokban. A kongresszus a régi összetételben újraválasztotta a Főtanácsot. – *9 193 441*

[30] Az itt közölt körlevelet Marx a Főtanács megbízásából fogalmazta, válaszul az Alliance központi irodájának ismételt érdeklődésére az Internacionáléba való felvétele kérdésében. Az Alliance központi irodája kijelentette, hogy készek az Egyesülést feloszlatni, ha programját a Főtanács jóváhagyja és helyi szekcióit felveszi az Internacionáléba. A körlevelet, melyet Engelsszel való tanácskozás után Marx írt, 1869 márc. 9-i ülésén a Főtanács egyhangúlag elfogadta (lásd 16. kot. 339–340. old.). Első ízben „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. bizalmas körlevélben, 1872-ben jelent meg. – *11*

[31] A bázeli kongresszuson (v. ö. 7. jegyz.) az Alliance (v. ö. 2. jegyz.) központi szekciója, mely ténylegesen az Alliance vezetősége volt, követelte, hogy az örökösödési jog megszüntetésének kérdését vegyék fel a kongresszus napirendjére. Bakunyin ezáltal igyekezett elterelni a vitát az európai munkásosztály legsürgősebb elvi és taktikai kérdéseiről. Marx jelentést készített, amelyben kifejtette a Főtanács álláspontját az orokosödési joggal kapcsolatban (lásd 16. köt. 356–358. old.). E kérdés tárgyalásakor a kongresszus nem hozott határozatot, mert egyetlen javaslat sem kapta meg a szükséges abszolút szavazattobbséget. Bakunyinnak azonban nem sikerült az Internacionáléra rákényszeríteni a maga eszméit. – *12 334*

[32] Az ún. Nyecsajev-per, melyben titkos forradalmi tevékenységgel vádolt orosz diákok álltak a bíróság előtt, 1871 júliusában és augusztusában folyt le Szentpétervárott. (Kozelebbi erről a perről 374–401. old. található.) A per anyagát a „Szanktpetyerburgszkije Vedomosztyi" közölte. – A londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) megbízta Utyint, készítsen a Nyecsajev-perről rövid jelentést, amelyet megjelentetése előtt a Főtanács elé terjesztenek. A jelentés helyett Utyin 1872 augusztusának utolsó napjaiban Marxnak a hágai kongresszus számára a részletekre is kiterjedő bizalmas memorandumot kuldött Bakunyin és Nyecsajev káros tevékenységéről. – *13 324*

[33] „Le Progrès" – svájci francia újság; 1868 decemberétől 1870 áprilisáig jelent meg Le Locle-ban, Guillaume szerkesztésében; bakunyinista. – *13*

[34] „L'Egalité" – svájci francia hetilap; 1868 decemberétől 1872 decemberéig jelent meg Genfben; az Internacionálé francia-svájci föderációjának a lapja; később a bakunyinisták befolyása alá került; 1870-től a francia-svájci foderális tanács fellépésére a bakunyinisták kiváltak a szerkesztőségből; ettől kezdve a lap egyértelműen a Főtanács irányvonalát követte. – *13*

[35] Utalás a Főtanács 1870 jan. 1-i rendkívüli ülésén jóváhagyott körlevélre („A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Tanácshoz"; lásd 16. köt. 373–379. old.), melyet Marx szövegezett meg. – *13 334*

[36] „Le Travail" – francia hetilap: 1869 októberétől decemberéig jelent meg Párizsban; az Internacionálé párizsi szekcióinak sajtóorgánuma; legközvetlenebb munkatársai közé tartozott E. Varlin. – *14*

[37] Közjóléti Liga (La Ligue du bien public) – a francia feudális nemesség 1464-ben alakult szövetsége; harcolt XI. Lajos király központosító politikája ellen. A Liga tagjai Franciaország „közjólétének" harcosaiként léptek fel. – *14*

[38] „La Solidarité" – svájci francia hetilap, 1870 áprilisától szeptemberéig jelent meg Neuchâtelban és 1871 márciusától májusáig Genfben, J. Guillaume szerkesztésében; bakunyinista (tulajdonképpen a „Progrès" folytatása). – *15*

[39] Fabrik (La Fabrique, gyár) – így nevezték akkoriban Genfben és környékén az óra- és ékszerkészítést, mely kisebb-nagyobb műhelyekben folyt, de otthonmunkások útján is. – *15 336*

[40] A határozatot, melyet a Főtanács 1870 jún. 28-án Marx javaslatára elfogadott, lásd 16. köt. 418. old. – *15 337*

[41] V. ö. „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról", amelyet Marx fogalmazott, s a Főtanács 1870 szept. 9-én hagyott jóvá (17. köt. 243–251. old.). – *15*

[42] J. Guillaume és G. Blanc 1870 szept. 5-én (tehát a francia köztársaság kikiáltásának másnapján) Neuchâtelban kiáltványt adott ki „Az Internacionálé szekcióihoz", amelyben többek között úgy jellemzi a franciaországi polgári köztársaságot, mint az európai szabadság testet öltését, és azt javasolja az Internacionálé tagjainak, hogy alakítsanak önkéntes osztagokat a francia köztársaság védelmére. A kiáltvány a „Solidarité" 1870 szept. 5-i (22.) számának mellékleteként jelent meg. – *16*

[43] A lyoni felkelés 1870 szept. 4-én kezdődött el, a sedani vereség híre robbantotta ki. Bakunyin, aki szept. 15-én Lyonba érkezett, megpróbálta a mozgalom irányítását kezébe venni, s anarchista programját valóra váltani. Szept. 28-án az anarchisták rajtaütést kíséreltek meg, kísérletük azonban kudarcot vallott, mert Bakunyin és hívei nem álltak kapcsolatban a munkásokkal, sőt határozott akciótervük sem volt. – *16 328*

[44] Ny. Zsukovszkij, a genfi bakunyinista szekció (hivatalos nevén: „A Szocialista Demokrácia Egyesülése. Központi szekció") titkára 1871 aug. 10-én elküldte H. Junghoz, az Internacionálé Svájc ügyeivel megbízott titkárához a genfi szekció önfeloszlatásáról hozott 1871 aug. 6-i határozatot. – *16 626*

[45] Lásd: „Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869". – Az V. határozat az új szekciók felvételének, illetve elutasításának jogát a Főtanácsra ruházta. Ott, ahol föderális tanácsok voltak, a felvételt, ill. elutasítást az illetékes föderális tanács véleményének figyelembevételével kellett eldönteni. – *16 27 35 47 338*

[46] Bakunyin egyik híve, Robin, 1870 áprilisában felkérte a párizsi föderális tanácsot, hogy az anarchisták által a la-chaux-de-fonds-i kongresszuson megalakított föderális bizottságot ismerje el francia-svájci föderális bizottságnak és a „Marseillaise" c. lapban tegye közzé,

hogy csupán ennek a föderális bizottságnak a hívei tekinthetők az Internacionálé igazi tagjainak. A Főtanács ismertette a párizsi föderális tanács tagjaival a svájci szakadás jelentőségét, mire ez a tanács úgy határozott, hogy nincs joga beleavatkozni ebbe a dologba, melynek kivizsgálása a Főtanács hatáskörébe tartozik. – *17*

[47] Az 1871-es londoni konferencia XVII. határozatáról van szó („Szakadás Svájc francia nyelvterületén"). A konferencia határozatainak külön kiadása közli e határozat rövidített szövegét (lásd 17. köt. 391–392. old.). A teljes szöveg az „Egalité" 1871 okt. 21-i (20.) számában jelent meg („A Nemzetközi Munkásszövetség küldöttkonferenciájának határozatai a svájci viszályt illetően"; lásd 17. köt. 394–396. old.). – *17*

[48] Batignolles Párizs XVII. kerületének egyik negyede, 1860-ban csatolták Párizshoz. – *17*

[49] Változata XIV. Lajos emlékezetes mondásának (l'état c'est moi – az állam én vagyok). – *17*

[50] A forradalmi szocialista propaganda és akció szekciója 1871 szept. 6-án alakult meg az Alliance augusztusban feloszlott genfi szekciója helyett. Megalakításában részt vettek a genfi szekció volt tagjai (Zsukovszkij, Perron stb.) és néhány francia emigráns is, köztük J. Guesde és B. Malon. – *18*

[51] „La Révolution sociale" – svájci francia hetilap, 1871 októberétől 1872 januárjáig jelent meg Genfben; 1871 novemberétől a bakunyinista jurai föderáció hivatalos lapja. – *18*

[52] V. ö. André Léo: „La guerre sociale. Discours prononcé au Congrès de la Paix à Lausanne (1871)". – *18 338*

[53] „Le Figaro" – francia napilap, 1826-tól jelenik meg Párizsban; konzervatív, a 60-as években bonapartista. – „Le Gaulois" – francia napilap, 1867-től 1929-ig jelent meg Párizsban; a monarchista nagyburzsoázia és arisztokrácia lapja. – „Paris-Journal" – francia napilap, 1868-tól 1874-ig jelent meg H. de Pène szerkesztésében; előbb a császárságot, majd a Thiers-kormányt támogatta; reakciós uszító szellemű újság. – *18*

[54] Utalás a Főtanács 1868 júl. 7-én Marx javaslatára hozott határozatára („A Főtanács határozata Félix Pyat szereplésével kapcsolatban" – lásd 16. köt. 304. old.). F. Pyat francia kispolgári demokrata a párizsi proletariátus 1848 júniusi felkelésének évfordulója alkalmából 1868 jún. 29-én Londonban tartott gyűlésen III. Napóleon elleni terrorakciókat sürgetett. A „Cigale" c. brüsszeli lap a gyűlésről beszámolva az Internacionálé egyik vezetőjének nevezte Pyat-t. Ezt az állítást más lapok is megismételték. Minthogy ez ronthatta volna az Internacionálé hitelét a munkások körében, s jó ürügyet adhatott volna a francia kormánynak arra, hogy Franciaországban és Belgiumban üldözze az Internacionálé tagjait, a Főtanács Marx javaslatára elhatározta, hogy megtagadja a közösséget Pyat beszédével. A londoni francia szekció, melynek Pyat tagja volt, a határozat közzététele után kettészakadt. A proletár elemek (E. Dupont, H. Jung, P. Lafargue stb.) kiléptek a szekcióból, mert helytelenítették Pyat kalandor taktikáját. Pyat csoportja, melynek többé semmiféle kapcsolata nem volt az Internacionáléval, továbbra is annak nevében lépett fel és többször is támogatott olyan proletárellenes csoportosulásokat, amelyek harcoltak a Főtanács marxi vonala ellen. – *19*

[55] „La Marseillaise" – francia napilap, a baloldali republikánusok orgánuma; 1869 decemberétől 1870 szeptemberéig jelent meg Párizsban, Rochefort szerkesztésében; anyagokat közölt az Internacionálé tevékenységéről és a munkásmozgalomról. – „Le Réveil" –

francia baloldali republikánus újság, 1868 júliusától 1871 januárjáig jelent meg Párizsban, Delescluze szerkesztésében; 1869 májusáig hetilap, majd napilap; 1870 októberétől a nemzeti védelem kormánya ellen lépett fel. – *20*

[56] 1869-ben a Főtanács több ízben napirendjére tűzte a londoni francia kispolgári emigránsok F. Pyat köré tömörült csoportjától való hivatalos elhatárolódás kérdését (v. ö. 54. jegyz.). Ez a kérdés 1870 tavaszán még égetőbbé vált, mert Franciaországban ekkor készítették elő a harmadik pert az Internacionálé tagjai ellen, akiket III. Napóleon meggyilkolására szőtt összeesküvéssel vádoltak. A vád alátámasztására felhasználták az ún. londoni francia föderális szekció okmányait, különösen az 1868 okt. 20-i gyűlésen elfogadott felhívást, amely az Internacionálét azonosítja a Pyat vezette republikánus titkos társasággal, az ún. „Forradalmi Kommün"-nel. Ilyen körülmények között a Főtanács Marx javaslatára 1870 máj. 10-én határozatot hozott, miszerint az Internacionálénak semmi köze sincs a londoni francia föderális szekcióhoz (v. ö. 16. köt. 413. old.). A párizsi internacionalisták letartóztatásának valódi indítéka a párizsi föderális tanács 1870 ápr. 24-i kiáltványa volt, mely a küszöbönálló népszavazás jelentőségét megmagyarázta (v. ö. még 191., 192. jegyz.). – *20*

[57] A Főtanács 1871 okt. 7-én rendkívüli ülésen tárgyalta Durand kémtevékenységét. Durand-t, aki a francia rendőrség szolgálatában állt és az 1871-es francia szekció egyik vezetőjeként befurakodott az Internacionáléba, a rendőrség megbízta, hogy kémkedés céljából vegyen részt a londoni konferencián (v. ö. 6. jegyz.), sőt a Főtanácsba is igyekezzen bejutni. Mindez kiderült azokból a levelekből, amelyeket Durand rendőrtisztviselőkkel váltott, s amelyek a Főtanács kezébe kerültek. „A Főtanács határozata Durand kizárásáról" c. határozatot Engels fogalmazta és terjesztette a Főtanács elé (lásd 17. köt. 400. old.). – *20*

[58] „A Főtanács határozata a Section française de 1871 szervezeti szabályzatáról" c. határozatot Marx fogalmazta, s a Főtanács 1871 okt. 17-én egyhangúlag elfogadta. A határozat kimondja, hogy a szekció alapszabályai ellenkeznek az Internacionálé általános szervezeti szabályzatával, s így e szekció csak alapszabályainak megfelelő módosítása után vehető fel az Internacionáléba. E határozat szövege A. Serraillier kézírásában maradt fenn (lásd 17. köt. 402–405. old.). – *20*

[59] 1871 nov. 7-én tárgyalta a Főtanács az 1871-es francia szekciónak adandó választ. A szekció ugyanis 1871 okt. 31-i levelében közölte, hogy nem ért egyet a Főtanács 1871 okt. 17-i határozatával (v. ö. 58. jegyz.). A kérdést A. Serraillier ismertette; a Főtanács elé terjesztette a Marx által szövegezett határozati javaslatot, melyet a Főtanács egyhangúlag jóváhagyott (lásd 17. köt. 428–432. old.). Ez a határozat először (nem teljes egészében) „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. írásban jelent meg. – *21*

[60] „Déclaration de la Section française fédéraliste de 1871, siégeant à Londres". A brosúra címe fölé a szekció – noha a Főtanács nem engedélyezte felvételét a Nemzetközi Munkásszövetségbe – rányomatta a Szövetség nevét: Association Internationale des Travailleurs. – *23*

[61] Utalás a XIII. határozat („A konferencia különleges határozatai") 2. pontjára: „A konferencia kinyilvánítja, hogy a német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket" (lásd 17. köt. 390. old.). E határozat alapjául azok a következtetések szolgáltak, melyeket Marx az Internacionálé németországi és angliai helyzetéről tartott beszédében leszűrt. – *23*

[62] „Qui Vive!" – francia nyelvű napilap, 1871-ben jelent meg Londonban; az 1871-es francia szekció orgánuma. – *23*

[63] A. Serraillier 1871 nov. 11-én Vermerschhez, a „Qui Vive!" szerkesztőjéhez írt levele e lap 1871 nov. 16-i számában, valamint több más lapban is megjelent. – *23*

[64] A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzatának és ügyviteli szabályzatának hivatalos kiadását a Főtanács az 1871-es londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) megbízásából készítette elő. Az angol kiadás („General Rules and Administrative Regulations of the International Workingmen's Association. Official Edition, revised by the General Council") 1871 novemberének első felében jelent meg Londonban, a francia kiadás („Statuts Généraux et Règlements Administratifs de l'Association Internationale des Travailleurs. Édition officielle, révisée par le Conseil Général") 1871 decemberében ugyancsak Londonban. A német nyelvű hivatalos szöveg a „Volksstaat" 1872 febr. 10-i (12.) számában, valamint brosúrában („Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidiert durch den Generalrat") a „Volksstaat" lipcsei kiadójánál jelent meg. A magyar fordítást lásd 17. köt. 406–423. old. – *23 45 90 301*

[65] V. ö. a londoni konferencia XVII. határozatának („Szakadás Svájc francia nyelvterületén") 2. pontját (17. köt. 392. old.). – *24 91*

[66] „Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs". (V. ö. 1. jegyz.) – *25 37 340 342 621*

[67] A Malon, Lefrançais és Ostyn által előterjesztett határozati javaslatot, mely a Főtanács és a londoni konferencia határozatai ellen irányult és az Internacionálé dokumentumainak meghamisításán alapult, a genfi szekciók gyűlése elvetette, s olyan határozatot fogadott el, amely a londoni konferencia határozatait jóváhagyta és szolidaritását fejezte ki a Főtanács tevékenységével. Malon anarchista határozati javaslatának tervezetét a „Révolution sociale" 1871 dec. 7-i (7.) száma leközölte. – *26*

[68] „Journal de Genève" – svájci francia napilap, 1826-tól 1830-ig jelent meg Genfben; konzervatív. – *27*

[69] A londoni konferencia határozatainak 1871 november elején megjelent londoni angol nyelvű kiadásában „kizsákmányolóik" helyett: „a földtulajdonosok és tőkések". – *29*

[70] A saint-simonisták, fourieristák, ikaristák (Cabet „Voyage en Icarie" [Ikáriai utazás] c. utopikus regényéről elnevezve) francia utopikus szocialista irányzatok hívei, az owenisták az angol utopikus szocialista Owen követői. A chartisták az 1840-ben Manchesterben a szétszórt helyi egyesületek összefogásából alakult Nemzeti Charta Szövetségnek, a munkások első tömegpártjának hívei. A párt 1841–42-ben mintegy 40 000 tagot számlált. A mozgalom nevét adó okiratot, a Népchartát (People's Charter) még 1838-ban tették közzé mint a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot. Követelései: általános választójog (21 éven felüli férfiaknak); évenkénti parlamenti választások, titkos szavazás, a választókerületek kiegyenlítése, a képviselőjelöltek vagyoni cenzusának eltörlése, napidíj fizetése a képviselőknek. A chartisták 1848-as veresége után a mozgalom tevékenysége hanyatlott. 1855-ben, amikor a tömegek elégedetlensége fokozódott, a tudományos kommunizmus felé hajló vezetők ismét megkísérelték a chartista mozgalom újjászervezését. A mozgalom tevékenységében azonban mindvégig kifejeződött a tagság ideológiai és taktikai egységének hiánya, illetve a chartista vezetők többségének kispolgári ideológiája. Az 50-es évek végén a Charta Szövetség beszüntette tevékenységét. – *29 342 453 469*

[71] J. Favre francia külügyminiszternek 1871 jún. 6-án Franciaország külföldi diplomáciai képviselőihez intézett körirata az Internacionálé elleni közös harcra szólítja fel az európai kormányokat. A Főtanácsnak erre vonatkozó, Marx és Engels által szövegezett nyilatko-

zatát lásd 17. köt. 333–334. old. – Sacaze a szóbanforgó jelentést a Dufaure-féle törvényjavaslat (v. o. 12. jegyz.) felülvizsgáló bizottsága nevében 1872 febr. 5-én írta. – *30 341*

[72] Itt és alább Marx a genfi kongresszuson (v. ö. 28. jegyz.) elfogadott és Londonban angol nyelven közzétett szervezeti szabályzatot idézi („Rules of the International Workingmen's Association"). Ez valamelyest különbözik a francia nyelvű kiadás („Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements") szövegétől (v. ö. 16. kot. 482–483. old.). Az ideiglenes szervezeti szabályzatban (v. ö. 16. köt. 12–14. old.) a cikkelyek sorrendje eltérő: az 5. cikkely az ideiglenes szervezeti szabályzat 6. cikkelyének, a 6. cikkely a 7-nek felel meg. – *31*

[73] V. ö. 72. jegyz., valamint 16. köt. 484–485. old. – *32*

[74] Az általános szervezeti szabályzat 6. cikkelyét a genfi kongresszuson (v. ö. 28. jegyz.) fogadták el. Lásd „Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866". – *33*

[75] A Munkásföderáció (Federazione Operaia) 1871 őszén alakult meg Torinóban és a mazzinisták befolyása alatt állt. 1872 januárjában a proletár elemek kiléptek a Föderációból és megalakították a „Proletár Felszabadítása" elnevezésű társaságot (L'Emancipazione del Proletario), amely azután szekcióként csatlakozott az Internacionáléhoz. A társaság élén 1872 februárjáig C. Terzaghi titkosrendőr-ügynök állt. – *33 358*

[76] „Il Proletario" – olasz újság, 1871-ben jelent meg Torinóban heti két alkalommal, Terzaghi szerkesztésében; bakunyinista irányzatú. 1872-ig „Il Proletario Italiano" címmel jelent meg. – *33*

[77] „Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel". Megjelent a „Peuple Belge" c. brüsszeli lap mellékletében 1868 szept. 29-én. (V. ö. 25. jegyz.). – *34*

[78] Ez a Bakunyin tollából származó program „Programme et Règlement de l'Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste" címmel különkiadásként jelent meg 1868-ban Genfben francia és német nyelven. A program szövegét „A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" c. írás teljes egészében idézi (lásd 441–443. old.). – *36*

[79] Bakunyin „Az Internacionálé szervezete" c. írása az „Almanach du Peuple pour 1872" (Népi almanach 1872) c. anarchista évkönyvben jelent meg. – *37*

[80] 1871 novemberében Stefanoni, aki szolidaritást vállalt a bakunyinista „Alliance"-szal, tervezetet tett közzé a „Racionalisták Egyetemes Társasága" („Società Universale dei Razionalisti") néven megalakítandó egyesületre, amelynek, saját állítása szerint, „az Internacionálé céljait kellett megvalósítania, annak fogyatékosságai nélkül". A kizsákmányolás megszüntetésére a földesúri földek felvásárlását és mezőgazdasági mintatelepülések létesítését hirdette. Stefanoni programja nem talált támogatást az olasz munkások körében; az általa szervezett racionalisták társasága sem jutott el a tényleges megalakulásig (v. ö. 77–79. old. és 17. köt. 451–452. old.). – *40 344*

[81] „Neuer Sozialdemokrat" – német újság, 1871-től 1876-ig jelent meg Berlinben, hetenként háromszor; az 1863-ban Lipcsében megalakult lassalleánus Általános Német Munkásegylet lapja; állandóan támadta az Internacionálé marxista vezetését és a német Szociáldemokrata Munkáspártot; a Főtanács ellen a bakunyinistákat támogatta. – *40 449 608*

[82] Fehérzubbonyosoknak vagy fehéringeseknek (blouses blanches) nevezték azokat a bandákat, amelyeket a második császárság idején a párizsi rendőrfőnökség szervezett. E bandák tagjai, akik különféle lecsúszott elemekből kerultek ki, munkásoknak adták ki magukat, hogy a munkásmozgalomba befurakodva provokációkkal, összetűzésekkel ürugyet adjanak a munkásszervezetek uldozésére. – *40 344*

[83] Az Internacionálé belga foderációjának kongresszusa, amely 1871 dec. 24–25-én ulésezett, a sonvillier-i körlevél (v. o. 1. jegyz.) megvitatása során nem támogatta az Internacionálé általános kongresszusának azonnali összehívására vonatkozó kovetelést, hanem határozatilag megbízta a belga foderális tanácsot új szervezeti szabályzat kidolgozásával. Az anarchista szempontok alapján kidolgozott tervezet, melyet a belga foderáció 1872 júliusi kongresszusa megvitatott, felvetette a Főtanács feloszlatását. – *41*

[84] V. ö. „Annales de l'Assemblée nationale", Párizs 1872, VII. kót. – *43*

[85] 1870 decemberében New Yorkban tobb szekció képviselőiből megalakult az Internacionálé amerikai központi bizottsága egyéves meghatalmazással. Az 1871 júliusában csatlakozott 9. és 12. szekció V Woodhull és T. Claflin vezetésével szembefordult a „kulfoldi" (német, francia, ír) szekciókkal, kulonosen az F. A. Sorge-féle 1. (német) szekcióval; saját irányításuk alá akarták vonni az Internacionálé egész tevékenységét az Egyesult Államokban, s agitációjukban polgári reformokra szorítkoztak. 1871 szept. 27-én a 12. szekció a New York-i kozponti bizottság tudta nélkul a Főtanácshoz fordult és azt kívánta, ismerjék el az Internacionálé vezető szekciójának az Egyesult Államokban. A Főtanács 1871 nov. 5-i határozata (lásd 17. kot. 611. old.) nem adott helyt ennek a kívánságnak, a 12. szekció azonban folytatta támadásait a New York-i kozponti bizottság ellen, tomorítette maga korul az Internacionálé amerikai szervezeteinek kispolgári elemeit és szakadást idézett elő: 1871 decemberében két foderális tanács alakult az Egyesult Államokban. A Főtanács a proletár szárnyat támogatta és 1872 márciusában a 12. szekciót az Internacionálé legkozelebbi kongresszusáig kizárta az Internacionáléból. 1872 máj. 28-án a Főtanács az ideiglenes foderális tanácsot ismerte el egyetlen vezető szervként. Az észak-amerikai foderáció 1872 júliusi kongresszusa megválasztotta az állandó foderális tanácsot, melyben az ideiglenes foderális tanács majdnem minden tagja helyet kapott (v. o. még 88–93. old.). A Főtanács itt kozolt 1872 márc. 5-i és 12-i határozatai a „Volksstaat"-on kívul megjelentek az „Emancipación" 1872 ápr. 6-i (43.) és a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1872 máj. 4-i (103.) számában. – *45*

[86] „Woodhull & Claflin's Weekly" – amerikai angol nyelvű hetilap, 1870-től 1876-ig jelent meg New Yorkban; a feminista V. Woodhull és T. Claflin szerkesztésében; 1872-ig az Internacionálé amerikai 12 szekciójának lapja (v. o. 85. jegyz.). – *45*

[87] Valószínuleg Zurichben élő szerb és bolgár diákokról van szó, akik anarchista befolyás alatt szláv szovetség néven csoportot szerveztek. 1872 tavaszán megkísérelték a csoportot az Internacionále szekciójává átszervezni, s miután a Főtanács elutasította csatlakozási kérésuket, a nyár folyamán átálltak a jurai foderációhoz (programjukat Bakunyin írta meg), 1873 nyarán a csoport feloszlott. – *47*

[88] „La Liberté" – francia nyelvu belga lap, 1865-től 1873-ig jelent meg Brusszelben, 1872-től 1873-ig hetilapként; 1867-től az Internacionálé egyik belgiumi lapja. – *49*

[89] „Le Courrier de l'Europe" – francia nyelvu orleanista lap, 1840-től 1889-ig jelent meg Londonban. – „Die Zukunft" – német polgári demokrata napilap, a Néppárt lapja; 1867-ben Konigsbergben, 1868-tól 1871-ig Berlinben jelent meg, Marx levele, amelyben a „Paris-Journal" hamisítását leleplezte, tobbek kozott a „Zukunft" 1871 márc. 26-i (73.) számában is megjelent. – *49*

[90] Az újságcikket, amelyben Marx a „Paris-Journal"-ban megjelent levelet koholmánynak nyilvánítja, lásd 17. köt. 266., 269–272. old. A. Serraillier több újság szerkesztőségéhez intézett 1871 márc. 16-i levelével szintén leleplezte a hamisítást. – *49*

[91] A Főtanács 1872 febr. 20-i ülésén Jung javaslatára elhatározták, hogy a Párizsi Kommün első évfordulójára márc. 18-án Londonban tömeggyűlést rendeznek. A gyűlés előkészítésére különbizottságot választottak, melynek többek között Jung, Mac Donnel, Milner voltak a tagjai. A Főtanács márc. 12-i ülésén Marxot jelölték ki az ünnepség egyik szónokául. Jung felkérte Engelst, hogy dolgozzon ki határozattervezetet. A nyilvános gyűlést azonban nem sikerült megtartani, mert a terem tulajdonosa az utolsó pillanatban megtagadta a helyiség rendelkezésre bocsátását. Az évfordulót az Internacionálé tagjai és a volt kommünárok mégis megünnepelték a Kommünárok Társaságának szűk helyiségében. E gyűlésen Theisz, Camélinat és Milner javaslatára három rövid határozatot fogadtak el, melyek szövege szó szerint megegyezik Marx leányának, Jennynek francia nyelvű és Marx által javított kéziratával. A határozatok szövegét a szerző megjelölése nélkül több újság is közölte a gyűlésről szóló tudósításában, így az „Eastern Post" márc. 23-án, az „International Herald" márc. 30-án és a „Liberté" márc. 24-én. – *50*

[92] Az ún. Ferré szekció (Section Ferré; Th. Ferré ismert francia kommünár emlékére) az Internacionálé egyik első francia szekciója a Kommün leverése után. A szekció véglegesen 1872 áprilisában alakult meg, s elősegítette a Főtanács kapcsolatát az újjáéledő francia munkásszervezetekkel. Marx javaslatára 1872 júliusában felvették az Internacionáléba, miután szervezeti szabályzatát a Főtanács egy különbizottsága felülvizsgálta. – *51*

[93] „A föld államosítása" kéziratán Marx 1872 márciusától áprilisáig dolgozott. Akkoriban erről a kérdésről az Internacionálé manchesteri szekciójában vita folyt, s E. Dupont közölte márc. 3-i levelében Engelsszel, milyen zűrzavar uralkodik a szekció tagjainak fejében az agrárkérdést illetően. Öt pontban foglalta össze kérdéseit, s kérte Marxot és Engelst, juttassák el megjegyzéseiket mielőbb hozzá, hogy a szekció tervbe vett gyűlésén tartandó beszédében felhasználhassa válaszukat. Marxnak itt közölt kézirata nyilván e válasz fogalmazványa, mert tartalmilag majdnem szó szerint megegyezik annak a beszámolónak a szövegével, amelyet Dupont a szekció 1872 máj. 8-i ülésén felolvasott, s amely az „International Herald" 1872 jún. 15-i számában megjelent „A föld államosítása. A Nemzetközi Munkásszövetség manchesteri szekciójában felolvasott beszámoló" címmel, a szerző és a felolvasó megnevezése nélkül. – *53*

[94] „The International Herald" – angol hetilap, 1872 márciusától 1873 októberéig jelent meg Londonban, W. Riley szerkesztésében; 1872 májusától 1873 májusáig mint az Internacionálé brit föderális tanácsának hivatalos orgánuma teret adott azoknak a dokumentumoknak, melyek a tanácsból kivált reformisták elleni küzdelemben a Főtanács álláspontját képviselték. 1873 júniusától, miután Riley visszavonult a munkásmozgalomtól, megszakadt a kapcsolat az Internacionálé és a lap között. – *53*

[95] Idézet a földtulajdonról szóló beszámolóból, amelyet C. de Paepe az Internacionálé brüsszeli kongresszusának 1868 szept. 11-i ülésén tartott. – *55*

[96] Az itt közölt levelet, amelyet Engels a Főtanács megbízásából a spanyol föderális tanács kérésére írt (v. ö. 51. old.), 1872 ápr. 7-én felolvasták a zaragozai kongresszuson és több újság közölte, így az „Emancipación", a „Liberté" (1872 ápr. 28-i (17.) sz.) és a „Volksstaat" (1872 máj. 4-i (36.) sz.). Az Internacionálé spanyol föderációjának kongresszusát 1872 ápr. 4–11-ig tartották meg Zaragozában, 45 küldött részvételével, akik 31 helyi föderációt képviseltek. A kongresszus nyilvános üléseinek megtartását a kormány rendelkezésére a rendőrség megakadályozta. – *57 134 172 181 350 620 621*

[97] Marx ezt a nyilatkozatot, melyben válaszolt A. B. Cochrane alsóházi rágalmaira, felolvasta a Főtanács ápr. 16-i ulésén; az itt hozott határozat értelmében a nyilatkozatot roplap formájában kozzétették; megjelent továbbá az „Eastern Post" 1872 ápr. 20-i (186.), az „Emancipación" 1872 máj. 18-i (49.) és a „Pensamento Social" 1872 májusi (14.) számában. – *60*

[98] Cochrane ill. Fawcett beszéde, melyekből Marx e nyilatkozatban idéz, 1872 ápr. 12-én hangzott el az Alsóházban es szoveguket a „Times" 1872 ápr. 13-i száma kozolte. – *60*

[99] V. o. „A Nemzetkozi Munkásszovetség ideiglenes szervezeti szabályzata" (16 kot. 12–14. old.), melynek bevezetésében szovegezte meg Marx 1864-ben, az Internacionálé megalapításakor, a proletariátus első nemzetkozi tomegszervezetének alapvető programtételeit. A bevezetést változtatás nelkul felvettek az 1866-os genfi kongresszuson jóváhagyott általános szervezeti szabályzatba. Az ideiglenes szervezeti szabályzattal egyidóben írta Marx az alapító uzenetet (16. kot. 3–11. old.). A két dokumentum angolul egyutt jelent meg 1864-ben Londonban „Address and Provisional Rules of the Workingmen's International Association" címmel. – *61*

[100] Bakunyin brosúrája – „Risposta d'un Internazionale a Giuseppe Mazzini" – a „Gazzettino Rosa" 1871 aug. 16-i (227.) számának mellékleteként jelent meg. – *61*

[101] „Volksstimme" – osztrák munkáslap, 1869 áprilisától decemberéig havonta kétszer jelent meg Bécsben; a Szociáldemokrata Párt orgánuma; támogatta az Internacionálé Főtanácsát. – *61*

[102] Dogberry (a magyar fordításban Galagonya) – buzgó és korlátolt rendőr Shakespeare „Much Ado about Nothing" c. vígjátékában. – *62*

[103] Achates – Vergilius „Aeneis"-ének egyik alakja, Aeneas hú (fidus) kísérője; a hú és onfeláldozó barát mintaképe. – *62 337*

[104] Dante: „La Divina Commedia", Pokol, III. ének 51. sor. – *62*

[105] „Le Père Duchêne" – francia napilap, 1871 márc. 6-tól máj. 21-ig adta ki Párizsban Vermersch, a blanquista sajtó befolyása alatt állt. – *62*

[106] Grant amerikai republikánus elnok újraválasztásáért agitálva hívei azzal az ígérettel próbálták megnyerni a munkásokat, hogy Grant, ha ismét megválasztják, nagy horderejú intézkedéseket fog véghezvinni a munkások helyzetének megjavítása érdekében. Ezzel kapcsolatban 1871 dec. 13-án torvényjavaslatot terjesztettek be a képviselőházban egy országos munkaugyi statisztikai hivatal letesítésére, s a javaslatot a Nemzetkozi Munkásszovetség erre vonatkozó állítólagos kérésével indokolták. A képviseloház elfogadta a torvényjavaslatot, a szenátus azonban elvetette. – *64*

[107] Ezt a levelet, melynek fogalmazványa kéziratban fennmaradt, Engels a Ferrarai Munkások Egyesuletének válaszul írta arra a kozlésukre, hogy egyesuletet alakítottak, mely szekcióként az Internacionáléhoz kíván csatlakozni. A Főtanács Engels javaslatára máj. 7-én jóváhagyta az egyesulet csatlakozását. – *65*

[108] Ezzel a cikkel kezdte meg Engels rendszeres tevékenységét a „Plebe" c. olasz lapnál (v. o. 298. jegyz.), amelynek 1872 végéig munkatársa volt. Már korábban, 1871-ben kozolte a „Plebe" Engels leveleinek egyes passzusait, valamint Engels kérésére a Főtanács néhány dokumentumát. A lap szerkesztője, E. Bignami felkérte Engelst egy cikksorozatra, amelyet a lap „Londoni levelek" címmel adott kozre. Az első levélhez a szerkesztőség

ezt a megjegyzést fúzte: „E cím alatt olyan leveleket fogunk kozzétenni, amelyeket egy nagy tiszteletben álló polgártárs küld számunkra Londonból." Több éves megszakítás után Engels 1877-ben ismét közreműködott a „Plebé"-ben. A „Plebé"-ben megjelent Engels-cikkeket Gianni Bosio kiadta egy gyűjteményben: Karl Marx–Friedrich Engels. Scritti italiani (Olasz írások), Milánó–Róma 1955. – *67*

[109] A gazdasági válság nyomán fellépő nyomor és munkanélküliség hatására, a cséplőgépek alkalmazása elleni tiltakozásul 1830-ban és 1831 elején a dél- és délkelet-angliai grófságokban spontán agrárproletár-mozgalmak robbantak ki; a mezőgazdasági munkások és szegény bérlők felgyújtották a foldesurak és módosabb bérlők tanyáit, összetörték a cséplőgépeket. A cséphadaróról swingnek nevezett mozgalom elszigetelt kitöréseit a whig (v. ö. 412. jegyz.) Grey-kormány vérbe fojtotta. – *67*

[110] 1872 márciusának végén Warwick grófságban (Warwickshire) a mezőgazdasági munkások egyesületet alakítottak; ez élére állt egy sztrájknak, mely csakhamar átterjedt a közép- és kelet-angliai grófságokra is. A sztrájkot a városi munkások szakszervezetei támogatták. Az ő pénzügyi segítségük és az ipari fellendülés nyomán megnőtt munkaerőkereslet hozzájárult a mezőgazdasági munkások harcának sikeréhez. 1872 májusában J. Arch munkás elnöklete alatt megalakították a Nemzeti Földmunkásszövetséget, mely 1873 vége felé már 100 000 tagot számlált. A munkanap megrövidítéséért és a munkabérek emeléséért vívott harc számos grófságban a sztrájkolók győzelmével végződött. – *67*

[111] Utalás a válaszra, amelyet Bruce belügyminiszter a Felsőházban 1872 ápr. 12-én adott Cochrane-nak az Internacionálé ellen uszító beszédére. – *68*

[112] Engels olasz újságkozlemények és Th. Cuno ápr. 22-én érkezett levele alapján a Főtanács 1872 ápr. 23-i ülésén beszámolt Th. Cuno rendőrségi üldöztetéséről. Minthogy ebben Engels annak az egyezségnek a gyakorlati megnyilvánulását látta, amelyet az európai reakciós hatalmak az Internacionálé ellen kötöttek, az üldözési kampány okainak feltárását nagyon fontosnak tartotta. Beszámolóját a Főtanács üléséről kiadott jelentés keretében közölte 1872 ápr. 27-én az „Eastern Post", majd máj. 7-én a „Gazzettino Rosa" is. – *69*

[113] A Főtanács, 1872 máj. 14-i ülésén, foglalkozott az Angliában és Írországban létrejött ír szekciók és a brit föderális tanács kapcsolatával (v. ö. 18. jegyz.). Hales, valamint a Főtanács és a brit föderális tanács néhány angol tagja soviniszta nézeteket vallott, ellenezte, hogy önálló ír szervezet alakuljon az Internacionálé keretében, s hogy az Internacionálé síkraszálljon Írország függetlenségéért. Engels fellépett e soviniszta nézetek ellen, s a vitában a Főtanács tagjainak többsége Engels véleményét osztotta. Engels beszéde másolatban is fennmaradt, mert a sajtóban való megjelenésre szánta, továbbá a Főtanács jegyzőkönyvében (hiányosan). A beszéd azonban mégsem került a nyilvánosság elé, mert már a Főtanács következő ülésén határozatot hoztak, hogy az ír kérdésről folytatott vitáról nem számolnak be a sajtóban. Ezt azzal indokolták, hogy egyes nyilatkozatok, kivált Hales kijelentései, ártanának az Internacionálénak. A kötetünkben közölt szöveg a jegyzőkonyv szövegével egybevetett Engels-kézirat szövegén alapszik. – *71*

[114] A krími háború (1853–56) eredetileg Oroszország és Torokország között folyt. 1854-ben Nagy-Britannia és Franciaország is hadat üzent Oroszországnak. 1855-ben Szardínia csatlakozott Nagy-Britannia, Franciaország és Törökország koalíciójához. A háború Oroszország vereségével végződött, ami kifejezésre jutott az 1856 márc. 30-án megkötött párizsi békeszerződésben. – *71 541 553 584 590 657*

[115] 1842 márc. 8-án Manchesterben az ír repeal-szovetség (v. ö. 416. jegyz.) polgári nacionalista vezetői, akik ellenségesen álltak szemben az angol munkásmozgalommal, különosen

a chartistákkal (v. ö. 70. jegyz.), összetűzést provokáltak az írek és a chartisták között. Az összetűzés során az ír nacionalisták F. O'Connort és a chartisták egy csoportját kiűzték a Hall of Science-ból (tudomány csarnoka), ahol O'Connor előadást készült tartani. – *72*

[116] A Főtanács 1872 máj. 21-i ülésén elfogadott nyilatkozat indítéka a „Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des sociétés républicaines socialistes adhérentes" c. pamflet volt, mely Londonban francia, angol és német nyelven jelent meg. Az egyetemes föderális tanács 1872 elején alakult meg az 1871-es francia szekció (v. ö. 19–24. old.) maradványaiból, különféle polgári és kispolgári szervezetekből, a londoni Német Munkás Művelődési Egyletből kizárt lassalleánusok egy részéből és különféle más elemekből. Támadták a londoni konferencia határozatait, mindenekelőtt a munkásosztály politikai akciójáról és a szektásság elleni harcról hozott határozatokat. A hágai kongresszus, ahol a munkásosztály politikai akciójáról szóló határozatot beiktatták az általános szervezeti szabályzatba, s határozatot hoztak Bakunyin kizárásáról, kihúzta a talajt e különféle ellenséges elemek lába alól. 1872 szept. végén az egyetemes föderális tanács kongresszust hívott össze Londonba, mely az Internacionálé kongresszusának tüntette fel magát. További tevékenysége különféle klikkeknek a vezetésért folytatott küzdelmeiben merült ki. A Főtanács nyilatkozatát az Internacionálé majdnem minden lapja közölte: a „Volksstaat"-on kívül az „Eastern Post" 1872 máj. 26. (191.) sz., „International Herald" 1872 jún. 1. (9.) sz., „Liberté" jún. 2. (22.) sz., „Emancipación" jún. 8. (52.) sz., „Pensamento Social" jún. (16.) sz., „Égalité" jún. 23. (13.) sz. Az „Emancipación" szerkesztősége még a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Ez a fontos dokumentum, amely felfedi a polgári pártok cselszövéseit, fényt derít arra a törekvésükre, hogy az Internacionálé egységét megbontsák és tevékenységét megbénítsák. A burzsoázia minden országban, Angliában és Németországban, Belgiumban és Svájcban csakúgy, mint Amerikában és Olaszországban, igyekszik a munkásszolidaritás alapelveit eltorzítani, hogy bomlassza szervezetünket. Legyen ez számunkra tanulság." – *74*

[117] Az Általános Republikánus Ligát (Universal Republican League) 1871-ben alakították meg Angliában; vezetői közé tartozott Bradlaugh, Odger, Le Lubez, Vésinier. A Liga demokratikus követeléseket hangoztatott, föderatív világköztársaság megalapítására hívta fel az embereket, és a közjó elérésére a világ republikánusainak egyesülését hirdette. Igényt támasztott a nemzetközi munkásmozgalom irányítására és harcolt az Internacionálé Főtanácsa ellen. – *74*

[118] A Föld- és Munkaliga (Land and Labour League) 1869 októberében alakult meg Londonban, a Főtanács részvételével. A Liga végrehajtó bizottságában a Főtanácsnak több mint 10 tagja foglalt helyet. Programjában, amelyet Marx útmutatásai alapján Eccarius fogalmazott meg (v. ö. 16. köt. 526–529. old.), általános demokratikus követeléseken (a pénz- és adóügyek reformja, művelődésügyi reform stb.) kívül felvette a föld társadalmi tulajdonba vételének és a munkanap megrövidítésének követelését, valamint az általános választójogra és a mezőgazdasági kolóniák alakítására vonatkozó chartista követeléseket. Marx arra számított, hogy a Liga tevékenysége elősegíti majd az angol munkásosztály forradalmasítását, az angliai önálló proletár párt megalapítását. De már 1870 őszén megerősödött a Ligában a polgári elemek befolyása és a szervezet fokozatosan elszakadt az Internacionálétól. – *74*

[119] A londoni Német Munkás Művelődési Egyletet 1840 febr. 7-én alapította K. Schapper, J. Moll, H. Bauer, valamint az Igazak Szövetségének más tagjai. Az egyletben az Igazak Szövetségének, illetve a Kommunisták Szövetségének (v. ö. 152. jegyz.) tagjai vitték a vezető szerepet. 1847-ben, úgyszintén 1849 szeptemberétől Marx és Engels tevékenyen részt vettek az egylet munkájában. 1850 szept. 17-én Marx, Engels és több harcostársuk kilépett az egyletből, mert a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének Marx és Engels vezette többsége, valamint a szektás kalandor kisebbség (Willich–Schapper-frak-

ció) közötti harcban az egylet az utóbbiakat támogatta. Az 50-es évek végétől Marx és Engels ismét részt vettek az egylet tevékenységében. A Nemzetközi Munkásszövetség megalapításával az egylet az Internacionálé egyik londoni német szekciója lett: 1871 végén egy lassalleánus csoportot, mely rágalmazta a Főtanácsot, kizártak az egyletből. Az egylet 1918-ig állt fenn, akkor az angol kormány feloszlatta. – *74*

[120] A „Még egyszer Stefanoni és az Internacionálé" c. cikk válasz Stefanoninak a „Libero Pensiero" 1872 ápr. 18-i számában megjelent „Marx–Vogt–Herzen" c. cikkére. Engels már előzőleg leleplezte Stefanonit (v. ö. 17. köt. 451–452. old.). Stefanoni folytatódó támadása, a bakunyini Alliance-szal és a lassalleánusokkal fennálló kapcsolata végül is arra kényszerítette Marxot, hogy fellépjen Stefanoni ellen. Marx cikke megjelent a „Libero Pensiero" 1872 aug. 1-i számában is. – *77*

[121] „Il Gazzettino Rosa" – olasz napilap, 1867-től 1873-ig jelent meg Milánóban; 1871–72-ben kiállt a Párizsi Kommün és az Internacionálé mellett; 1872-ben bakunyinista befolyás alá került. – *77*

[122] „Il Libero Pensiero" – olasz újság, 1866-tól 1876-ig jelent meg Firenzében Stefanoni szerkesztésében; a polgári republikánusok és racionalisták lapja; valláskritikai, filozófiai és politikai kérdésekkel foglalkozott. – *77*

[123] Stefanoni a Racionalisták Egyetemes Társaságának (v. ö. 80. jegyz.) tervezett megalakításával kapcsolatban többek közt W. Liebknechthez fordult, aki – minthogy nem ismerte a javaslat mögött rejlő ellenséges szándékot, s mit sem tudott Stefanoni anarchista és lassalleánus kapcsolatairól – 1871 dec. 18-án üdvözlő sorokat intézett hozzá. Miután ezt a levelet 1872 jan. 18-án nyilvánosságra hozták, Engels febr. 15-én tájékoztatta Liebknechtet a valódi tényállásról, mire Liebknecht febr. 29-én tudtára adta Stefanoninak, hogy nem hajlandó vele együttműködni, s a német szociáldemokrácia nevében szolidaritását fejezte ki a Főtanáccsal. Liebknecht levelét Engels lefordította olaszra és Cafiero révén eljuttatta a „Gazzettino Rosá"-hoz, amely ápr. 20-án közölte. – *77*

[124] V. ö. „Vogt úr"; lásd 14. köt. 359–364. old. – *77*

[125] „Nationalzeitung" – német napilap, 1848 ápr. 1-től 1915-ig jelent meg e címmel Berlinben (1915-ben fuzionált az „8-Uhr-Abendblatt"-tal); az 50–60-as években liberális irányzatú, 1870–71-ben annexiópárti és a Kommün fegyveres leverését követeli. – *77*

[126] V. ö. 8. köt. 389–452. old. – *78 304 308*

[127] A második császárság bukása után a francia kormány megbízásából hivatalosan kiadott „Papiers et correspondance de la famille impériale" II. köt. 161. oldalán feljegyzés van arról, hogy 1859-ben 40 000 frankot fizettek ki Vogtnak. – *78*

[128] „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" – német napilap, 1848 jún. 1-től 1849 máj. 19-ig jelent meg Kölnben; az 1848-as német forradalomban a forradalmi demokrácia és a proletár követelések orgánuma, főszerkesztője Marx volt, szerkesztői Engelsen kívül Bürgers, Dronke, Weerth, F. Wolff, W. Wolff; 1848 októberében belépett a szerkesztőségbe Freiligrath is. (Részletesebben v. ö. 5. köt. 5. jegyz.) – Marxnak és Engelsnek a „Neue Rheinische Zeitung"-ban megjelent cikkeit lásd 5–6. köt. – *78*

[129] „New York Daily Tribune" – amerikai angol nyelvű polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az egyik legtekintélyesebb és legelterjedtebb amerikai újság volt. A 40–50-es években haladó, rabszolgaság-ellenes nézeteket képviselt. Munka-

társai között számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Marx munkássága a lapnál 1851 augusztusától 1862 márciusáig tartott; a Marx által bekuldott cikkek egy részét Engels írta. Marx munkatársi minősége az amerikai polgárháború kitörésekor megszunt; ebben dontő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség összetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó államokkal való kompromisszum felé. A későbbiekben a lap mindinkább jobbra tolódott. – *78*

[130] V. ö. többek közt „Mazzini és Napóleon"; lásd 9. köt. 485–486. old., 12. köt. 388–392. old. – *78*

[131] Az ún. itáliai háborút (1859 ápr. 29-től júl. 8-ig) Franciaország és a Szárd Királyság viselte Ausztria ellen. III. Napóleon, aki itáliai területeket akart szerezni és egy „lokalizált" háborúval remélte a bonapartista kormányzat belső helyzetét megszilárdítani, mint Itália „felszabadítója" indította meg a háborút. A háború forradalmasító következményeitől megrettenve néhány győzelem után békét kötött Ausztriával. (V. ö még 13. köt. 177–215., 223–227., 237–297., 305–459., 473–477., 553–589. old.) – *78*

[132] „Pensiero ed Azione" – az olasz polgári demokraták folyóirata, havonta kétszer jelent meg, 1858-tól 1859-ig Londonban, 1860-ban Luganóban ill. Genovában; szerkesztője Mazzini volt. Mazzini „A háború" c. kiáltványát, amely 1859 májusában jelent meg a „Pensiero ed Azione" 17. számában, Marx angolra fordította es elkuldte kozlésre a „New York Daily Tribune"-nak (lásd 13. köt. 368–369. old.). – *79*

[133] „Vogt úr"; lásd 14. köt. 613–615. old. – *79*

[134] 1864 szept. 28-án a St. Martin's Hallban (Long Acre, London) nagy nemzetközi munkásgyűlést tartottak. A gyülés határozatot hozott a Nemzetközi Munkásszovetség (I. Internacionálé) megalapításáról. (Részletesebben v. ö. 16. köt. 1. jegyz.). – *79*

[135] A „Szbornyik poszmertnih sztatyej Alekszandra Ivanovicsa Herzena" c. gyujteményes kotetről van szó; ebben a kotetben kerultek először nyilvánosságra az „Emlékezések és elmélkedések" c. mú egyes részletei, többek kozott a „Németek az emigrációban" c. fejezet is. – *79*

[136] A. Szerno-Szolovjovics „Nasi domasnyije gyela. Otvet g. Herzenu na sztatyu »Porjadok torzsesztvujet« (III. Kolokol 233. sz.)" c. konyvéről van szó; német fordításban a „Volksstaat"-ban jelent meg: A. Szerno-Szolovjovics „Hazai ugyeink. Válasz Herzen úrnak »A rend uralkodik!« c. cikkre (Kolokol, 233. sz.)", Lipcse 1871. – *79*

[137] A „Concordia" 1872 márc. 7-én névtelen cikket kozelt „Hogyan idéz Karl Marx" címmel. Később kiderult, hogy a szerző L. Brentano, a „német gyárosok szovetségének ez a Szent Gyorgye", ahogy Engels Brentanót nevezte. Marx a névtelen cikkíronak a „Volksstaat" 1872 jún. 1-i számában válaszolt. Erre a „Concordia" július 4-én megjelentette Brentano második névtelen cikkét, melyre Marx a „Volksstaat" aug. 7-i számában válaszolt (lásd 98–105. old.). Marx halála után Taylor angol kozgazdász 1883 novemberében megismételte Brentano állításait; Eleanor Marx a „To-Day" c. folyóirathoz intézett két levelében, Engels pedig a „Tőke" 4. német kiadásához 1890 júniusában írt előszavában (lásd 23. köt. 32–37. old.) és 1891-ben megjelentetett „In Sachen Brentano contra Marx wegen angeblicher Zitatsfalschung. Geschichtserzahlung und Dokumente" (A Brentano contra Marx állítólagos idézethamisítási ugyben. A kérdés tortenete és dokumentumok) c. brosúrájában (lásd 22. köt.) cáfolta meg a rágalmat. A fent említett két levelet, amelyet Marx ezzel a dologgal kapcsolatban a „Volksstaat" szerkesztőségének írt, Engels brosúrája a „dokumentumok" c. részben kozolte. – *80*

[138] „Der Volksstaat" – a Szociáldemokrata Munkáspárt (az eisenachi párt) lapja, 1869-től 1876-ig jelent meg Lipcsében (eleinte kétszer, majd háromszor hetenként). A lap a német munkásmozgalom forradalmi irányzatának nézeteit tükrözte. A rendőrség és a kormány folytonosan uldözte a lapot; a szerkesztőség összetétele a szerkesztők letartóztatása folytán gyakran változott, az általános vezetést azonban Liebknecht tartotta kézben. A lap általános jellegére Bebelnek is nagy befolyása volt, aki a „Volksstaat" kiadóvállalatát vezette. Marx és Engels a lapnak megalapítása óta munkatársai voltak. – *80*

[139] „Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage" – a német nagyiparosok és katedraszocialisták lapja, 1871-től 1876-ig jelent meg Berlinben. – *80*

[140] Gladstone-nak az a nyilatkozata, amelyet Marx idéz, 1863 ápr. 17-én jóformán minden londoni lap parlamenti tudósításában szerepelt (így a „Times"-ban, a „Morning Star"-ban, a „Daily Telegraph"-ban stb.). A parlamenti viták Hansard-féle félhivatalos kiadásából, melynek szövegét a szónokok maguk korrigálták, ez a kijelentés kimaradt. – *80*

[141] „The Fortnightly Review" – angol filozófiai, irodalmi és történelmi folyóirat, 1865-től 1934-ig jelent meg Londonban e címmel; polgári radikálisok egy csoportja alapította; később liberális irányvonalat követett. – *80*

[142] Idézet E. S. Beesly „Die Internationale Arbeiterassoziation" (A Nemzetközi Munkásszovetség) c. cikkéből, mely a „Fortnightly Review" 1870 nov. 1-i (47.) számában jelent meg. – *81 100*

[143] „The Theory of the Exchanges. The Bank Charter Act of 1844" névtelenül jelent meg. Szerzője H. Roy. – *81 98*

[144] V. ö. 23. köt. 609–610. old. – *81*

[145] „England and America. A Comparison of the Social and Political State of both Nations." Wakefield műve a szerző megjelolése nélkül jelent meg. – *82 101*

[146] Itália, Itália! V. o. Vergilius: „Aeneis", III. konyv 523–524. sor. – *82*

[147] A pöttöm Lasker találmánya contra Bebel – E. Lasker nemzeti liberális képviselő a Reichstag 1871 nov. 8-i ulésén Bebel ellen polemizálva kijelentette, hogy ha a német munkások netán kovetni akarnák a párizsi kommunárokat, „a becsuletes és vagyonos polgár furkósbottal ütné agyon őket". De e megfogalmazás kozzétételétől tartott, és a gyorsírói jegyzetben a „furkósbottal utné agyon őket" szavak helyett már ez állt: „saját erejével tartaná féken őket". Bebel leleplezte a hamisítást, és a kis termete miatt „pottom Laskernek" csúfolt képviselő nevetségessé vált. – *82 475*

[148] Schiller: Die Worte des Glaubens. – *83*

[149] A hágai kongresszus összehívását és főbb napirendi pontjait illetően 1872 jún. 11-én a Főtanács Marx javaslatára határozatokat hozott. Legkozelebbi ülésén, jún. 18-án különbizottságot (tagjai Engels, Vaillant, MacDonnel) nevezett ki a kongresszusról kiadandó hivatalos közlemény megszerkesztésére. Az Engels által szövegezett közleményt az „International Herald"-ban jelentették meg, majd a „Volksstaat" júl. 3-i (53.), az „Egalité" júl. 7-i (14.), a „Liberté" júl. 14-i (28.) és az „Emancipación" júl. 13-i (57.) száma is közölte. Fennmaradt még Engelsnek egy angol és egy francia nyelvú kézírásos fogalmazványa is. – *84*

[150] A hágai (5.) kongresszus 1872 szept. 2–7-ig ülésezett. A kongresszus fő feladata a londoni konferencián (v. o. 6. jegyz.) „a munkásosztály politikai tevékenységéről" és a szektás

szekciók ellen hozott határozatok megerősítése volt. Minthogy a bakunyinisták és a velük rokonszenvező kispolgári elemek a hágai kongresszus előtt – 1872 nyarán – fokozott támadásokat indítottak e határozatok és a Főtanács ellen, a kongresszus előkészítése szempontjából nagyon fontos volt, hogy leleplezzék ezt a bomlasztó tevékenységet. Marx és Engels nagy munkát fejtettek ki a hágai kongresszus előkészítése és a proletár forradalmi erők összefogása érdekében. Tevékenyen részt vettek a kongresszus elé terjesztendő javaslatok kidolgozásában és megvitatásában. Összetételében a hágai volt az Internacionálé legreprezentatívabb kongresszusa. 15 nemzeti szervezet képviseletében 65 küldött vett részt. A kongresszus határozatot hozott a szervezeti és ügyviteli szabályzat módosításáról, a munkásosztály politikai tevékenységére és a Főtanács jogkörének kibővítésére vonatkozó határozatoknak a szervezeti szabályzatba való beiktatásáról, az anarchista vezetők kizárásáról. A hágai kongresszus határozatai megteremtették az alapot a munkásosztály önálló politikai pártjainak későbbi megalakításához. – *84 116 117 154 166 169 173 181 183 186 191 294 298 303 307 371 446 508 580 636*

[151] „A Kommunista Párt kiáltványa" (lásd 4. köt. 437–470. old.), amelyet Marx és Engels a Kommunisták Szövetségének (v. ö. 152. jegyz.) programjaként fogalmazott meg, először 1848 februárjában jelent meg Londonban egy 23 oldalas brosúrában. 1848 márciusától júliusáig közölte a „Deutsche Londoner Zeitung", a német emigránsok demokratikus lapja. Még ugyanabban az évben sor került a német nyelvű szöveg újranyomattatására Londonban, egy 30 oldalas brosúra formájában, amelyben az első kiadás sajtóhibáit kiküszöbölték. Ezt a kiadást vette alapul Marx és Engels a későbbi kiadásokhoz. 1848-ban a „Kiáltvány"-t lefordították francia, lengyel, olasz, dán, flamand és svéd nyelvre. Az 1872-es német kiadást, amelyhez Marx és Engels előszót írt, s néhány kisebb korrekciót hajtott végre a szövegen, a „Volksstaat" szerkesztősége kezdeményezte. – *86*

[152] A Kommunisták Szövetsége, a proletariátus első nemzetközi kommunista szervezete az 1836-ban alapított Igazak Szövetsége újjászervezésének eredményeként alakult meg 1847 június elején Londonban, Marx és Engels vezetésével. A Szövetség szervezeti szabályzatát (lásd 4. köt. 527–531. old.) Marx és Engels részvételével dolgozták ki, ők írták a Szövetség programját, a „Kommunista Párt kiáltványá"-t is (v. ö. 151. jegyz.). A Szövetség tagjainak üldöztetése és letartóztatása következtében a Kommunisták Szövetsége 1851 májusában beszüntette tevékenységét Németországban. 1852 nov. 17-én, a kölni kommunista-per (v. ö. 8. köt. 389–452. old.) befejeződése után Marx javaslatára a Szövetség kimondta feloszlását. – A Kommunisták Szövetsége mint a proletár forradalmárok iskolája, mint a proletár párt csírája, előfutára volt a Nemzetközi Munkásszövetségnek. – *86*

[153] Az 1848 febr. 22–24-i párizsi forradalmi események megdöntötték Lajos Fülöp július[i] monarchiáját és létrehozták a második köztársaságot (1848–52). A februári forradalom hatása jelentősen hozzájárult a többi 1848-as forradalom kitöréséhez. – *86*

[154] „The Red Republican" – chartista hetilap, J. Harney adta ki 1850 júliusától novemberéig; e lap 21–24. számában (1850 nov.) jelent meg első ízben angolul a Kommunista Kiáltvány „Manifesto of the German Communist Party" címmel. – *86*

[155] A párizsi munkások 1848 júniusi nagy felkelése „az első nagy csata a proletariátus és a burzsoázia között" (Engels); Cavaignac hadügyminiszter véres kegyetlenséggel verte le; vérbe fojtása az 1848–49-es európai ellenforradalom kezdete. – *86 126 207*

[156] „Le Socialiste" – francia nyelvű hetilap, 1871-től 1873-ig jelent meg New Yorkban; az Internacionálé francia szekcióinak orgánuma; a polgári és kispolgári elemeket támogatta az Internacionálé észak-amerikai föderációjában. A hágai kongresszus (v. ö. 150. jegyz.) után megszakadt kapcsolata az Internacionáléval. – 1872 január–februárban közölte a lap a Kommunista Kiáltványt. – *86*

[157] „A Kommunista Párt kiáltványá"-nak első orosz nyelvű fordítása 1869-ben jelent meg Genfben. A fordítást Bakunyin végezte, aki több helyen önkényesen változtatott a szövegen. Az első kiadásnak ezeket a hibáit Plehanov hozta helyre az 1882-es genfi kiadásban. – *86*

[158] „Az Internacionálé Amerikában" c. cikkhez Engels felhasználta azokat az anyagokat, amelyeket Marx 1872 februárjától májusáig újságokból és az Internacionálé tagjainak leveleiből gyűjtött össze az Internacionálé észak-amerikai szekcióinak belső harcaira vonatkozóan. Továbbá felhasználta Engels azt a cikket is, mely „A burzsoázia és az Internacionálé az Amerikai Egyesült Államokban" címmel a madridi „Emancipación" 1872 jún. 22-i (54.) számában jelent meg. – *88*

[159] „La Emancipación" – spanyol hetilap, 1871-től 1873-ig jelent meg Madridban; az Internacionálé lapja; a bakunyinisták ellen foglalt állást; 1872-ben Lafargue is részt vett a lap szerkesztésében; a lap számos cikket közölt Marxtól és Engelstől, továbbá részleteket a „Filozófia nyomorúságá"-ból, a „Kommunista Párt kiáltványá"-ból és a „Tőké"-ből. – *88*

[160] A 12. szekció 1871 aug. 30-i kiáltványa a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1871 szept. 23-i (71.) számában jelent meg. – *89 627*

[161] Shakerek (rázkódók) – egy vallási szekta tagjai. A szektát, mely Krisztus második eljövetelét hirdette, a XVIII. század 30-as éveiben alapította Angliában John Wardley, aki eredetileg kvéker volt. A XVIII. század 70-es éveiben a szekta áttelepült az Egyesült Államokba, ahol a XIX. század közepén mintegy 6000 hívőt számlált. Azóta hívőinek száma erősen leapadt. – *90*

[162] A 12. szekció tiltakozása a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1871 nov. 25-i (80.) számában jelent meg. – *90*

[163] Az ideiglenes föderális tanács 1871 dec. 4-i körlevelét a „New Yorker Demokrat" dec. 9-én közölte. Marx előkészítette az észak-amerikai föderáció szakadásáról a Főtanács elé terjesztendő jelentést, s az általa összeállított dokumentumok közt szerepel a fenti körlevélnek a „New Yorker Demokrat" közleménye alapján készített kivonata. – *90*

[164] „The New York Herald" – amerikai angol nyelvű napilap, a köztársasági párt lapja, 1835-től 1924-ig jelent meg New Yorkban, majd egyesült a „New York Tribune"-nal („New York Herald Tribune"). – *92*

[165] A Demokrata Párt az Amerikai Egyesült Államok két kormányzópártjának egyike. Az 1790-es években alakult, célja a demokratikus köztársaságért folytatott harc volt. Megalapítója Th. Jefferson, eredeti neve Demokrata Köztársasági Párt, 1828 óta Demokrata Párt. Kezdetben az ültetvényeseket, a burzsoázia velük kapcsolatban álló csoportjait, a farmerek és a városi kispolgárság jelentős részét képviselte. Később szakított Jefferson demokratikus eszméivel és mindinkább a reakciós déli rabszolgatartó ültetvényesek pártja lett. – *92*

[166] Utalás a Főtanács 1872 máj. 28-i határozatára. A határozat szövege szerepel a dokumentumok között, melyeket Marx az észak-amerikai föderációban történt szakadásról összeállított (v. ö. 158. jegyz.). – *93*

[167] Engels levele vázlatban maradt fenn. Szövege, valamint Engels megjegyzése (érkezett júl. 16., válasz ment júl. 18.) a dolgozó osztályok felszabadulásáért küzdő párnai bizottságtól származó levél baloldali margóján szerepel. – *94*

[168] A Ruhr-vidéki bányászok sztrájkja 1872 jún. 13-án kezdődött, tobb mint 20 000 bányász vett részt benne, s tobb mint ot hétig tartó harc után a sztrájkolók vereségével végződott. – *95*

[169] „The Daily News" – angol napilap, e címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; a liberális ipari burzsoázia lapja. – *95*

[170] „The Economist" – angol gazdasági és politikai hetilap, 1843 óta jelenik meg Londonban; az ipari nagyburzsoázia lapja. – *97*

[171] „The Spectator" – angol liberális hetilap, 1828-tól jelenik meg Londonban. – *97*

[172] 1872 júl. 4-én megjelent a „Concordia" 27. számában Brentano második névtelen cikke (v. o. 137. jegyz.), melyet Hepner Engels útján elküldott Marxnak azzal a kéréssel, hogy mielőbb válaszoljon rá, tekintettel a katedraszocialisták elleni harc aktualitására. – *98*

[173] Adam Smith: „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations" III. kot. 136. old. – *98*

[174] Itt és az alábbiakban Marx a „Tőke" első kotetéből idéz (v. o. 23. kot. 609–610. old.). – *99*

[175] A „Tőke" első kotetének 105. sz. jegyzetében (lásd 23. kot. 610. old.) szereplő idézet Boileau nyolcadik szatírájából való („Satyre VIII. à M. Morel"). A „Theory of the Exchanges", H. Roy névtelenul megjelent írása nyomán tévesen Molière-nek tulajdonították. – *99*

[176] „Beesly úr és a Nemzetkozi Munkásszövetség" címmel a „Saturday Review" 1870 nov. 12-i (785.) száma aláírás nélküli cikket kozolt. – „The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art" – angol konzervatív hetilap, 1855-től 1938-ig jelent meg Londonban. – *100*

[177] Kékkonyveknek (Blue Books) nevezték kék borítólapjukról az angol parlamenti és kulugyminisztériumi diplomáciai dokumentum-kiadványokat. – *100*

[178] Ezeréves birodalom – misztikus vallási hiedelem, amely a Biblia kulonbozó helyeire hivatkozva (v. o. pl. János Jel. 20, 4.) azt hirdeti, hogy Jézus vissza fog térni és ezer évig uralkodni fog a foldon. Ez az „ezeréves birodalom" lesz az igazságosság, az általános egyenlőség és jólét megvalósulása. – *103*

[179] Huzavona-hivatal (Circumlocution-Office) – Dickens „Little Dorrit"-jában az angol kozhivatalokat és közigazgatást megtestesítő monumentális intézmény. – *104*

[180] „The Morning Star" – angol napilap, 1856-tól 1869-ig jelent meg Londonban; a szabadkereskedelmi mozgalom lapja. – *104*

[181] „The Morning Advertiser" – angol napilap; 1794-től 1914-ig jelent meg Londonban, a XIX. sz. 50–70-es éveiben a radikális burzsoázia lapja. – *104*

[182] Korlátolt alattvalói értelem – von Rochow Németország-szerte kozismertté lett mondása; Rochow porosz belugyminiszter 1838 jan. 15-én kiadott rendeletében ugyanis ez állt: „Nem illő, hogy az alattvaló az államfő cselekedeteit a maga korlátolt belátásának mércéjéhez szabja." – *105*

[183] A hágai kongresszus (v. ö. 150. jegyz.) előkészítése szempontjából a titkos Alliance leleplezésének nagy jelentősége volt (v. ö. 1. és 2. jegyz.). 1872 nyarán számos dokumentum gyűlt össze, amelyeket már „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" megjelenése után Lafargue, Mesa, Utyin stb. juttattak el Marxhoz és Engelshez, s amelyek bizonyították azt a tényt, hogy egy titkos bakunyinista társaság létezik az Internacionálé kebelén belül, főleg Spanyolországban. A végrehajtó bizottság (v. ö. 186. jegyz.) az 1872 júl. 5-i ülésén a Spanyolországból küldött dokumentumokat megvizsgálta és elhatározta, hogy felkéri a Főtanácsot, tegyen javaslatot a soron levő kongresszusnak Bakunyin és az Alliance más tagjainak kizárására. A Főtanács aug. 6-i ülésén Engels a Főtanács elé terjesztette a végrehajtó bizottság nevében írt és a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához intézett felhívás tervezetét, amely heves vitát váltott ki; a Főtanács több tagja ellenezte, hogy a felhívást az Alliance ügyeinek kivizsgálása előtt nyilvánosságra hozzák. A tervezet, melyet a Főtanács ülésén szótöbbséggel elfogadtak, Engels kézírásában maradt fenn francia és angol nyelven. – *106*

[184] Az új madridi föderációt (Nueva Federación Madrileña) 1872 júl. 8-án alakították meg az „Emancipación" c. lap szerkesztőségének tagjai, miután az anarchista többség kizárta őket a madridi föderációból. Kizárásuk indítéka az volt, hogy az Alliance titkos tevékenységére vonatkozó dokumentumokat hoztak nyilvánosságra a lapban. Az új madridi föderáció megalakításában és vezetésében Lafargue is részt vett. Miután a spanyol föderális tanács az új madridi föderáció felvételi kérelmét elutasította, ez utóbbi az Internacionálé Főtanácsához fordult, mely 1872 aug. 12-én elismerte az Internacionálé föderációjaként (v. ö. 115. old.). Az új madridi föderáció küzdött a spanyolországi anarchista befolyás ellen, propagálta a tudományos szocializmus elveit és harcolt az önálló spanyol proletár párt megteremtéséért. Az „Emancipación" munkatársaihoz tartozott Engels is. Az új madridi föderáció tagjai szervezték meg az 1879-ben alakult Spanyolországi Szocialista Munkáspártot. – *108 115 135 170 174 181 352 463 644*

[185] A spanyol szekcióhoz intézett levelet a végrehajtó bizottság (v. ö. 186. jegyz.) 1872 aug. 8-i ülésén hagyták jóvá. A fennmaradt kéziratból kitűnik, hogy az első bekezdést Marx írta. – *112*

[186] Végrehajtó bizottságnak nevezték 1872 júliusa óta a Főtanács állandó bizottságát. (Standing Committee) vagy Albizottságát (Subcommittee); ez abból a bizottságból fejlődött ki, amelyet 1864-ben az Internacionálé dokumentumainak megszövegezésével bíztak meg; megalakítását a szervezeti szabályzat nem írta elő, a Főtanács megbízásából működött és a Főtanács végrehajtó szerve volt. A folyó munkákat irányította és előkészítette a Főtanács üléseit. Tagjai voltak: az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok, a Főtanács főtitkára és a pénztárnok. A hágai kongresszus (v. ö. 150. jegyz.) előkészítése során a Főtanács minden szervezési ügyet a bizottságnak adott át, mely 1872 nyarán fontos szerepet töltött be. – *112 115 184*

[187] „La Razon" – spanyol hetilap, 1871-től 1872-ig jelent meg Sevillában; az anarchisták lapja. – *112*

[188] Ezt az üzenetet Engels a milánói, torinoi, ferrarai és római szekcióknak küldte meg, amelyeket a Főtanács hivatalosan elismert és amelyek állandó kapcsolatban voltak a Főtanáccsal. Az Internacionálé torinoi szekciójának hivatalos orgánuma, a „Popolino" c. hetilap (megjelent 1872 áprilisától októberéig) közzétette az üzenetet, melyhez a lap szerkesztősége a következő bevezető megjegyzést fűzte: „Most közöljük az alábbi levelet, előbb nem állt módunkban, mert az Emancipazione del proletario vezetőségének tagjai, akikhez e levelet intézték, a sztrájkok miatt letartóztatásban voltak, s csak az utóbbi napokban, szabadon bocsátásuk után, szerezhettek tudomást róla." Az üzenet megjelent

a „Plebe" aug. 28-i (95.) számában is, de hiányosan. Engels az olasz nyelvű fogalmazvány fennmaradt kéziratára rájegyezte: „Roma, Ferrara, Milánó, Torino". – *116*

[189] Az olasz anarchista csoportok, az Internacionálé olasz foderációja nevet bitorolva, 1872 aug. 4–6-ig konferenciát tartottak Riminiben. A konferencia, amelynek előkészítésében Bakunyin kozvetlenul részt vett, határozatot hozott egy osszolaszorszagi anarchista szervezet létrehozásáról és a Főtanáccsal való mindenfajta kapcsolat megszakításáról. – *116 136 158 163 359*

[190] A végrehajtó bizottság (v. o. 186. jegyz.) 1872 júl. 19-i ulésén megbízták Marxot, hogy készítse el a Főtanács beszámolóját az Internacionálé otodik, hágai kongresszusára. A hágai kongresszus szept. 5-i nyilvános ulésén Marx a Főtanács által jóváhagyott beszámolot német nyelven olvasta fel. Előtte rámutatott arra, hogy a beszámolo csak általános vonásokban vázolja az Internacionálé munkáját, mert a sajtóban való kozlésre szántak. Ezután a kongresszusi titkárok francia, angol és holland nyelven is felolvasták a beszámolot, melyet a kongresszus szavazás után egyhangúlag elfogadott, kivéve a spanyol kuldotteket, akik az Alliance (v. o. 2. jegyz.) tagjai voltak es tartózkodtak a szavazástól. A beszámoló az Internacionálé angol, német, belga, spanyol és svájci lapjaiban („Volksstaat" 1872 szept. 18-i 75. sz.; „Liberté" szept. 29-i 39. sz.; „Internationale" okt. 6-i 195. sz., „Emancipación" okt. 5-i 68. és 13-i 69. sz.; „International Herald" okt. 5-i 27., 12-i 28. és 19-i 29. sz.), valamint ropiratként kerult kiadásra. A „Volksstaat" szovegén alapuló fordításunkat a „Liberté" francia nyelvu és az „International Herald" angol nyelvu szovegének eltéréseivel lábjegyzetekben kiegészítettuk. – *119*

[191] 1870 ápr. 23-án a francia kormány népszavazást rendelt el, hivatalosan azért, hogy megtudja, mi a nemzet álláspontja a császársággal kapcsolatban. A kérdések úgy voltak megfogalmazva, hogy a III. Napóleon politikája ellemi szavazat egyúttal mindenféle demokratikus reformok elítélését is magában foglalja. A népszavazás 1870 máj. 8-án zajlott le. – *119 354*

[192] Az Internacionálé párizsi foderációja (sections parisiennes fédérées de l'Internationale) és a munkástársaságok párizsi foderális kamaraja (chambre fédérale des sociétes ouvrières) 1870 ápr. 24-én kiáltványt bocsátott ki, melyben leleplezte a demagóg népszavazási manővert, s felszólította a munkásokat, hogy tartózkodjanak a szavazastól. Ez a kiáltvány a „Marseillaise" 1870 ápr. 24-i (25.) számában jelent meg. – *119*

[193] Utalás a „Papiers et correspondance de la famille impériale" nyilvánosságra hozatalára. E két kotetes gyúitemény első kotete tartalmazza azokat a dokumentumokat, melyekben Ollivier miniszter elrendelt az Internacionálé tagjainak letartóztatását. – *119*

[194] Az Internacionálé párizsi szervezetének tagjai ellen folytatott harmadik perben, mely 1870 jún. 22-től júl. 8-ig tartott, 38 személy volt vád alá helyezve, koztuk Varlin (neki sikerult elrejtőzmie), Frankel, Johannard, Avrial, Chalain és más tekintélyes munkásmozgalmi vezetők. A vádlottakat két hónaptól egy évig terjedő bortonbuntetésre és pénzbuntetésre ítélték. – *120*

[195] A felhívást a „Réveil" kozolte 1870 júl. 12-i (409) számában és az Internacionálé 150 tagja írta alá. Ezen kívul még az Internacionálé tobb lapja is megjelentette. – *120*

[196] A Szocialdemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottsága 1870 szept. 5-én „A német munkasokhoz" címmel kiáltványt bocsátott ki, amelyet a „Volksstaat" 1870 szept. 11-i (73.) száma kozolt. De még a kiáltvány megjelenése előtt (szept. 9-en) letartóztatták az egész braunschweigi bizottságot. – *121*

[197] A Kassel melletti Wilhelmshohén, a porosz királyok egyik kéjlakában tartották fogva a poroszok 1870 szept. 5-től 1871 márc. 19-ig III. Napóleon császárt. – *121*

[198] Bebel és Liebknecht a Reichstag 1870 nov. 26-i ülésén a Franciaország elleni háborúhoz kért újabb hitelek megtagadását követelték, továbbá azonnali békekötést annektálások nélkül. Bebelt dec. 17-én, kevéssel utána pedig Liebknechtet is letartóztatták. (Az 1871 márciusában tartott általános választásokon Bebelt ennek ellenére ismét beválasztották a Reichstagba.) – *122*

[199] Mint Marx „A polgárháború Franciaországban" c. művében leleplezte (v. ö. 17. kot. 293. old.), Favre kozonséges hamisítások és csalások sorozatával szerezte a vagyonát. Favre korratait illetően v. o. 11. és 71. jegyz. – *122*

[200] Az Általános Munkásegyletről, a magyar munkásosztály első szocialista szervezetéről van szó, amely 1868 februárjában alakult meg; tevékenysége a fővárosra és tobb nagyobb ipari központra terjedt ki. Kezdetben lassalleánus szervezet volt, de 1870–71-ben az internacionalista irányzat kerekedett felul. Az Egylet vezette a munkások sztrájkharcait és szocialista propagandát folytatott. Vezetői (Farkas Károly, Ihrlinger Antal és mások) beléptek a Nemzetkozi Munkásszovetség magyar szekciójába, kapcsolatot tartottak fenn az osztrák és a német szociáldemokratákkal és kozvetlenul Marxszal. Az Egylet 1871 jún. 11-én tüntetéssel nyilvánította ki a Párizsi Kommünnel való szolidaritását. A kormány ekkor feloszlatta az Egyletet; vezetőit az osztrák munkásmozgalom Bécsből éppen akkor érkezett vezetőivel egyutt letartóztatta és hazaárulással vádolta. Az 1872 ápr. 23-tól máj. 1-ig tárgyalt hazaárulási perben a kozvélemény nyomására a vádlottakat egy kivételével felmentették. – *122*

[201] Az eisenachi kongresszus (1869 aug. 7–9.), melyen a Bebel és Liebknecht vezetése alatt álló Német Munkásegyletek Szovetségének képviselői és a lassalleánus Általános Német Munkásegylet baloldalához tartozó munkásmozgalmi vezetők vettek részt, megalapította a Német Szociáldemokrata Munkáspártot és új programot dolgozott ki, amely lényegében az Internacionálé elveire támaszkodott. – *123*

[202] Féniek – ír forradalmi szovetség, amely az 50-es évek végén az amerikai ír emigránsok korében keletkezett, később pedig magában Írországban is gyokeret vert titkos szervezetként. A fuggetlen ír koztársaságért harcolt. Az ír parasztság érdekeit képviselte, de tagjai főképpen a városi kispolgárság és a demokratikus értelmiség soraiból kerültek ki. Összeeskuvő taktikájuk és szektás, polgári-nacionalista hibáik elszigetelték őket az ír tömegektől. Az angol kormány a féniek 1867-es sikertelen felkelési kísérlete után sok száz írt bebortonzott és igen kegyetlenül bánt a foglyokkal. Marx és Engels sokszor rámutattak a féri mozgalom hibáira, de becsulték forradalmiságát és igyekeztek megértetni, hogy az írek ugye közos az angol munkásosztályéval. A Főtanács gyakran fellépett a féniek védelmében és nyilvánosan tiltakozott a velük szemben alkalmazott bánásmód ellen (v. o. 16. kot. 198–199., 312., 372., 389–394. old.). A szervezet a 70-es években beszuntette tevékenységét. – *124 179 447 471*

[203] „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" – német napilap, 1861-től 1918-ig jelent meg Berlinben; a XIX. sz. 60–80-as éveiben a Bismarck-kormány hivatalos lapja. – *124*

[204] 1871 aug. 14-i korrendeletével Lanza olasz külügyminiszter elrendelte az Internacionálé szervezeteinek feloszlatását. E rendelkezés értelmében aug. 20-án feloszlatták az Internacionálé egyetlen olaszországi nagy szekcióját, a nápolyit. – 1872 januárjában Sagasta spanyol belügyminiszter ugyancsak korrendeletet bocsátott ki az Internacionálé spanyolországi szervezeteinek a feloszlatására. E korrendeletek mintegy az olasz és a spanyol kormány válaszát jelentették J. Favre felhívására. – *125*

[205] 1872 januárjában házkutatást hajtottak végre Utyin lakásán és személyi iratait, valamint az Internacionálé okmányait is átvizsgálták. Ez ellen a genfi szekciók kantonális tanácsa erélyesen tiltakozott. Megbélyegezte ezt az eljárást „A Főtanács nyilatkozata a svájci hatóságok rendőri önkényéről" is, amelyet Marx és Engels írt (lásd 17. köt. 453–454. old.). – *125*

[206] 1872 szeptemberében a német, az osztrák–magyar és az orosz császár találkozott Berlinben és megkísérelte országaik reakciós szövetségének felújítását. Egyebek között a forradalmi mozgalom elleni közös harcról is tárgyaltak. – *126*

[207] A Szocialista Demokrácia Egyesüléséről készített jelentését Engels 1872 szept. 5-én terjesztette a hágai kongresszusnak az Egyesülés titkos tevékenységét vizsgáló kulonbizottsága elé, a jelentésben említett dokumentumokkal együtt. A jelentés kézzel írott fogalmazványa, valamint a mellékelt dokumentumok másolata fennmaradt. A dokumentumok folyószámai az Engels által készített másolaton megegyeznek a jelentésben szereplő számozással. – *127*

[208] Utalás az új madridi föderáció (v. ö. 184. jegyz.) nevében az Internacionálé spanyolországi föderációinak tagjaihoz intézett, V. Pagés által írt körlevélre, melyet az „Emancipación" 1872 aug. 10-i (61.) száma kozolt. – *128*

[209] Az 1872 jún. 2-i körlevelet az „Emancipación" szerkesztőségének tagjai írták, akik egyúttal az Alliance-nak is tagjai voltak: Mesa, Pagés, F. Mora, Iglesias stb. Ezt a korlevelet az „Emancipación" 1872 júl. 27-i (59.) száma közölte. – *128 173*

[210] „La Federación" – az Internacionálé barcelonai foderációjának hetilapja; 1869-től 1873-ig jelent meg; bakunyinista befolyás alatt állt. – *129*

[211] A spanyol föderáció valenciai konferenciája, mely 1871 szept. 9–17-ig illegálisan folyt le, végleges formába öntötte és jóváhagyta az 1870-es barcelonai kongresszuson (v. ö. 213. jegyz.) vázlatosan kidolgozott szervezeti szabályzatot: a spanyol foderáció szervezeti szabályzatát, valamint a helyi föderációk és az egyes szekciók szervezeti szabályzatának mintáját. Ezáltal a valenciai konferencia lerögzítette az Internacionálé spanyolországi szervezetének struktúráját. A konferencián jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint egy-egy helység azonos szakmájú munkásai szekcióba tömörülnek, a szekciók helyi foderációt alkotnak, mely kongresszusán megválasztja a helyi foderális tanácsot. A helyi föderációk együttesen a nemzeti föderációt alkotják, mely kongresszusán megválasztja a nemzeti föderális tanácsot. A valenciai konferencia a föderális tanács tagjainak számát az öt kerület ügyeivel megbízott öt titkárral növelte, továbbá határozatot hozott arról, hogy egyénileg is lehet közvetlenül csatlakozni a föderációhoz. – *134 171 347 369 620 621*

[212] Az „Emancipación" szerkesztőségének tagjai – F. Mora, Mesa, Iglesias, Pagés, Calleja és Pauly –, akiket 1872 márciusában az anarchista többség kizárt a madridi helyi föderációból, egyúttal a valenciai konferencián megválasztott spanyol föderális tanácsnak is tagjai voltak. A kizárás indokául az „Emancipación" szerkesztőségi tanácsának „A republikánus-föderalista párt Madridban egybegyűlt képviselőihez" címmel 1872 febr. 25-én megjelent nyílt levelét használták fel. – *134*

[213] A barcelonai kongresszus – az Internacionálé spanyol szekcióinak első országos kongresszusa – 1870 júniusában ült össze, 150 munkásegyesület képviseletében 90 küldött részvételével. A kongresszus megalakította az Internacionálé spanyol föderációját és megválasztotta föderális tanácsát. Üzenetet intéztek a Főtanácshoz, amelyben a foderáció elismerte az Internacionálé általános szervezeti szabályzatát. A kongresszuson általános vonásokban kidolgozták a spanyol föderáció, a helyi föderációk és szekciók szervezeti

szabályzatát (a végleges kidolgozásra 1871-ben, a valenciai konferencián került sor). A kongresszus azonban a spanyolországi titkos Alliance-hoz tartozó anarchisták befolyására olyan határozatot is hozott, amelyben a politikai harcban való részvétel ellen foglalt állást. – *134 171 346 620*

[214] „Asociación Internacional de los Trabajadores. Estracto de las actas del segundo congreso obrero de la Federación regional Española, celebrado en Zaragoza en los dias 4 al 11 de Abril de 1872, segun las actas y las notas tomadas por la comision nombrada al efecto en el mismo." E brosúrának a hágai kongresszus bizottsága elé terjesztett és Engels kézírásos megjegyzéseit tartalmazó példánya fennmaradt. – *134*

[215] A bázeli kongresszuson (1869-ben) és a francia-svájci foderáció la-chaux-de-fonds-i kongresszusán (1870 ápr. 4–6.) kicsiny vagy nem is létező szekciók delegátusainak kiküldésével próbáltak az anarchisták fiktív többségre szert tenni, hogy ilymódon az Internacionálé, illetve a francia-svájci foderáció vezetését magukhoz ragadhassák (v. ö. 12–15. old.). – *136*

[216] A hágai kongresszuson elfogadott határozatok hivatalos szövegét Marx és Engels, akik a határozatok sajtó alá rendezésére kijelolt bizottság tagjai voltak, szovegezték és szerkesztették meg. E határozatok alapjául nagyrészt Marx és Engels azon javaslatai szolgáltak, amelyeket a Főtanács a kongresszus napirendjét elókészítő tanácskozáson 1872 nyarán elfogadott. Ide tartoznak: a 7a cikkely, a szervezeti szabályzatra vonatkozó határozat, az ugyviteli szabályzatra vonatkozó határozatok, az amerikai 12. szekció kizárására vonatkozó határozat stb. A Főtanács székhelyére vonatkozó határozati javaslat is Marxtól és Engelstől származott, s a kongresszuson Engels indokolta meg (felszólalását lásd 630. old.). Az ellenállási társaságok nemzetkozi kapcsolataira vonatkozó határozatot Lafargue javaslatára fogadták el. A határozatok brosúra formájában Londonban jelentek meg 1872-ben, s megjelentek az „Emancipación" nov. 2-i (72.) és az „International Herald" dec. 14-i (37.) számában. Engelsnek a nyomtatásra előkészített határozatok teljes szovegét tartalmazó francia nyelvu kézirata fennmaradt. – *138*

[217] Azok kozott a dokumentumok kozott, amelyeket Marx és Engels a hágai kongresszus kulonbizottságának a titkos Alliance tevékenységének kivizsgálása ugyében beterjesztett, egy levél is volt, amelyet Nyecsajev írt 1870 februárjában Ljubavinnak. Nyecsajev ebben a levélben egy nem létező orosz forradalmi szervezet nevében megfenyegette Ljubavint, aki a „Tőke" első kotetének oroszországi kiadását készítette elő, hogy ne merészelje kovetelni Bakunyintól a „Tőke" fordításáért az orosz kiadó által előlegezett 300 rubel visszafizetését. Ljubavin ezt a levelet 1872 augusztusában Danyielszon kozvetítésével elküldte Marxnak. – *144 445*

[218] A holland foderális tanács meghívására a hágai kongresszus jóformán minden kuldottje a kongresszus befejezése után Amszterdamba utazott, hogy találkozzon az Internacionálé amszterdami szekciójával. Szept. 8-án egy gyulésen felszólalt Marx, Sorge, Lafargue és tobb más kuldott. Marx német és francia nyelven tartotta meg felszólalását, mely a holland, a belga, a francia és a német sajtóban tudósítóik feljegyzése alapján jelent meg. A beszédet a belga és a francia lapok kozolték a legpontosabban. A „Volksstaat" okt. 2-i (79.) száma Marx felszólalását a „Liberté" nyomán kozolte, néhány eltéréssel. Hepner 1872 szept. 26-i levelében azt írta Marxnak, hogy felszólalását a szerkesztőség nem kozolheti szó szerint, mert az a kitétel, hogy a hatalom erőszakos megdontése elkerülhetetlen, a német viszonyok kozott *ürugyet szolgáltatna* az újság azonnali perbe fogására. Az „Allgemeen Handelsblad" c. holland lap erősen lerovidítve kozolte Marx beszédét. – A tudósító tobbek kozt ezt írta „Marx polgártárs ezután a most lezajlott kongresszus eredményeit taglalta. Fontosnak minősíti őket. A kuszobonálló berlini konferencia, melynek nyomán a szónok véleménye szerint a proletariátus elleni általános támadás, a munkás-

osztály uldozése és elnyomása várható, okvetlenul megkoveteli a hatalom erős osszpontosítását a Fótanács kezében. Amíg az Internacionálé nem lép fel szilárdan osszetartó testuletként, amíg nem tudja a mozgalmat úgy centralizálni, hogy az mindenutt egyidejuleg induljon meg, addig fáradozásai aligha lesznek sikeresek. A szónok hivatkozik a Párizsi Kommun példájára. Miért szenvedett vereséget a Kommun? Mert elszigetelt volt és az is maradt. Ha a párizsi felkeléssel egyidejúleg forradalom tort volna ki Berlinben, Bécsben és más fővárosokban, tobb kilátás lett volna a sikerre." – *148*

[219] „Le Corsaire" – francia polgári republikánus napilap; 1871-ben alapították Párizsban. – *151*

[220] „Le Soir" – francia polgári napilap; 1867-ben alapították Párizsban; Thiers politikáját támogatta. – *151*

[221] A hágai kongresszuson (v. o. 150. jegyz.) Marxot és Engelst beválasztották a kongresszusi jegyzőkonyvek és határozatok szerkesztő bizottságába. A bizottság tagjai voltak még E. Dupont, Frankel Leó és A. Serraillier, később Le Moussu, a hágai kongresszus titkára is, aki a francia nyelvű dokumentumokat szerkesztette. A kongresszus után Marx és Engels előkészítették a dokumentumok kozzétételét. 1872 októberében brosúra formájában francia nyelven megjelent a kongresszus határozatainak hivatalos kiadása, majd dec. 14-én kozolte a határozatokat angolul az „International Herald". A kongresszusi jegyzőkonyvek kiadásával kapcsolatos munka nem készult el. – *153 318*

[222] A hágai kongresszus osszetételének ezek az adatai eltérnek a Sorge által vezetett jegyzőkonyv adataitól. Sorge a kovetkező adatokat adja meg: osszesen 65 kuldott volt jelen, ebből 18 francia, 15 német, 7 belga, 5 angol, 5 spanyol, 4 holland, 4 svájci, 2 osztrák, 1 dán, 1 magyar, 1 ír és 1 lengyel. A cikk egyes szavazási adatai is eltérnek „A hágai általános kongresszus határozatai" c. cikkben szereplő adatoktól (lásd 138–147. old.). – *154*

[223] „La Favilla" – olasz lap, 1866-tól 1894-ig jelent meg Mantovában, 1871-tól 1872-ig napilapként; eleinte polgári demokratikus irányzatú, majd a 70-es években az anarchisták befolyása alatt állt. Engels a „Favilla" 1872 szept. 3-i (184.) számában megjelent „Torinoi tudósítás" c. cikket idézi. – *158*

[224] Az „Emancipación" szerkesztősége Engels írását úgy akarta megjelentetni, hogy az Spanyolországban írott cikként hasson, s ezért aláírás nélkul kozolte. – *160*

[225] „Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs" – a svájci anarchisták orgánuma; 1872-tol 1878-ig jelent meg francia nyelven J. Guillaume szerkesztésében, eleinte havonta kétszer, 1873 júliusától hetenként. Engels a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 szept. 15–okt. 1-i (17–18.) számából idéz. – *160*

[226] A jurai foderáció kuldotteinek a hágai kongresszusra szóló mandátumát a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" aug. 15–szept. 1-i (15—16.) száma kozolte. – *162*

[227] Sauva ennek ellenére továbbra is részt vett kuldottként a hágai kongresszuson, mivel még két másik mandátuma is volt (a New York-i 29. és 42. szekciótól). – *162*

[228] V. o. „Liste nominale des délégués composant le 5-me Congrès universel, tenu à la Haye (Hollande), du 2 au 7 Septembre 1872". – *166*

[229] 1872 szept. 19-én a lisszaboni ontomunkások sztrájkot kezdeményeztek, amelyhez azután más iparágak munkásai is csatlakoztak. A sztrájkolók az Internacionálé portugál foderá-

ciójának támogatásával a munkanap megrovidítését kovetelték. Mivel a sztrájk sikerét Angliából hozatott sztrájktorók veszélyeztették, a lisszaboni foderális tanács Engels útján azzal a kéréssel fordult a brit foderális tanácshoz, hogy haladéktalanul tegyen lépéseket ezellen. A kérést a brit foderális tanács szept. 26-i ulésén felolvasták es az „International Herald" 1872 okt. 5-i (27.) számában kozzétették. – *168*

[230] Marx levelének kozlésekor a „Volksstaat" szerkesztősége ehhez a szóhoz a kovetkező lábjegyzetet adta: „E szó előtt sajnos figyelmetlenség folytán kimaradt két szó: »az Alliance«. E sajtóhiba folytán a mondat úgy hangzik, mintha Marx *Schwitzguébel* kizárását javasolta volna, ami természetesen nem felel meg a valóságnak." – *169*

[231] 1872 okt. 5-én Engels kozolte Sorgéval, a Főtanács titkárával New Yorkban, hogy jelentést szándékozik irni az Internacionálé helyzetéről Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban. 1872 nov. 2-án viszont kozolte, hogy egyelőre csak Spanyolországról kuld jelentést, Portugáliáról és Olaszországról majd később; nem lehet megállapitani, vajon ezeket a jelentéseket is elkuldte-e. – *171*

[232] Az alsó-lombardiai munkások es foldmuvesek egyesuletét (az Internacionálé szekciójaként) 1872 októberében alakitották meg Lodiban, Bignami kozvetlen befolyására, aki ezt okt. 28-án kozolte Engelsszel. Engels nov. 25-i levelében tudósította Sorgét, a Főtanács titkárát arról, hogy Lodiban szekció alakult, melynek szervezeti szabályzata megfelel az Internacionálé szervezeti szabályzatának. A rendőrség uldozése miatt azonban e szekció már 1873 elején beszuntette tevékenységét. – *176*

[233] 1872 nov. 24-én Amszterdamban az Internacionálé tobb hollandiai szekciója kongresszust tartott, amelyet a holland foderális tanács a hágai kongresszus határozatai ellen indított anarchista támadással kapcsolatban hívott ossze. A kongresszus a Fótanács támogatása mellett dontott. – *181 189 194*

[234] A córdobai kongresszuson, amely 1872 dec. 25–30-ig ulésezett, csak anarchisták jelentek meg. A kongresszus kimondotta, hogy megszakít mindenfajta kapcsolatot a Főtanáccsal és az Internacionáléval. – *181 294 369*

[235] 1872 szept. 15–16-án Saint-Imier-ben nemzetkozi kongresszusra gyultek ossze az Alliance titkos szervezeteinek képviselői. E kongresszus határozatai, amelyek kimondták, hogy nem fogadják el a hágai kongresszus határozatait és megszakítják a kapcsolatot a Főtanáccsal, ténylegesen az Internacionálé szakadását jelentették (v. o. „A Szocialista Demokrácia Egyesulése és a Nemzetkozi Munkásszovetség", 368–371. old.). – *181 283 355 368 371 457 636*

[236] Az új madridi foderációnak V. Pagés által aláirt 1872 nov. 1-i felhívását az „Emancipacion" nov. 9-i (73) száma kozolte. A felhívás leleplezte az alliance-ista spanyol foderális tanács bomlasztó mesterkedéseit. Tekintettel arra, hogy a foderalis tanács a spanyol foderáció szervezeti szabályzatának és a zaragozai kongresszus határozatának megsértésével a kitúzött időpont előtt osszehívta a cordobai kongresszust, majd onkényesen megváltoztatta annak napirendjét, felvetve a kérdést, hogy válasszanak a hágai kongresszus és a saint-imier-i anarchista kongresszus határozatai kozott, az új madridi foderácio azt javasolta, hogy válasszanak új foderális tanácsot, amely az Internacionálé szervezeti szabályzatával és kongresszusi határozataival osszhangban fog tevékenykedni. – *181*

[237] A graciai foderácio gyulése 1872 nov. 4–6-ig folyt le. Miután meghallgatták Alerminek, az Alliance egyik vezetőjének jelentését a hágai kongresszusról, elítélték a spanyol kuldotteknek a hágai kongresszuson tanusitott magatartását, majd elvetették az anarchisták javaslatát a saint-imier-i kongresszus határozatainak elfogadására, s szótobbséggel jóvá-

hagyták a hágai kongresszus határozatait. A valenciai föderáció 1872 nov. 9-én tartott gyűlése ugyancsak elutasította az alliance-istáknak azt a javaslatát, hogy a córdobai kongresszusra delegált küldöttek kötött mandátumába vegyék fel a saint-imier-i kongresszuson hozott határozatok jóváhagyásának követelését. – *182 294*

[238] A „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 nov. 10-i (20–21.) számában megjelent egy levél, melyben J. Montels tiltakozik Bousquet-nak az Internacionáléból való kizárása ellen. – *182 367*

[239] Miután a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 dec. 1-i (23.) számában megjelent a reformista Hales (v. ö. 18. jegyz.) nov. 6-i levele és az alliance-ista Schwitzguébel válasza, Marx dec. 21-én ezt írta Sorgénak: „Itt küldöm Neked azt az újságot, amelyben Engels és én megindítjuk a vitát Hales és társai ellen." Marxnak és Engelsnek az „International Herald" szerkesztőségéhez intézett levele megjelent az „Emancipación" dec. 28-i (80.) számában is, a következő szerkesztőségi bevezetéssel: „Közlünk itt egy levelet, melyet Marx és Engels – elvtársaink és barátaink – írtak az »International Herald« c. londoni újságnak, hogy tiltakozzanak John Hales úr hazug állításai ellen; ezeket az állításokat nálunk az Alliance sajtója, mely hazugságokat mindig készséggel támogat, óriási élvezettel visszhangozza." – *183*

[240] Hales a Főtanács titkáraként hatáskörét túllépte, s emiatt a Főtanács ülésein ismételten éles vitákra került sor. Az Internacionálé brit foderációjának 1872 júl. 21–22-i nottinghami kongresszusán határozatot akart elfogadtatni a brit föderális tanács „autonómiájáról". Továbbá támogatta azokat a reformista elemeket, akiket az Egyesült Államokban az Internacionáléból kizártak. Ezért a Főtanács 1872 júl. 23-án egyhangúlag úgy döntött, hogy Hales titkári megbízatását a vizsgálat befejezéséig felfüggeszti. A titkári teendőkkel ideiglenesen G. Milnert bízta meg. – *184*

[241] A manchesteri külföldi szekció az Internacionálé szekcióihoz tartozott és 1872 augusztusában alakult meg Manchesterben emigráns munkásokból, akik többnyire már az Internacionálé tagjai voltak. Ez a szekció fellépett a brit föderális tanács reformista csoportja ellen, támogatta Marxot és Engelst abban a törekvésükben, hogy a brit foderációt megerősítsék és a bomlasztó elemektől megtisztítsák. A szóbanforgó körlevelet Engels fogalmazta a manchesteri szekció kérésére, mely azt 1872 dec. 23-án röpirat formájában kiadta és az Internacionálé minden angliai tagjának elkuldte. Később az „Arbeiterzeitung" 1873 márc. 8-i és 15-i (5. és 6.) száma is közölte. – *186*

[242] 1872 dec. 10-én a brit föderális tanács kulönvált része körlevelet adott ki „To the branches, sections and members of the British Federation of the International Workingmen's Association" címmel. A szakadárok ebben felhívták az Internacionálé brit föderációjának szekcióit és tagjait, hogy ne fogadják el a hágai kongresszus határozatait és tartsanak rendkívüli kongresszust 1873 januárjában Londonban. – *186 371*

[243] A brit foderális tanács 1872 dec. 5-i üléséről van szó, amelyen napirendre került a foderális tanács Hales által betöltött főtitkári funkciójának eltörlése, továbbá az angliai ügyekkel megbízott titkár, a jegyzőkönyvért felelős titkár, a pénztárnok és más funkcionáriusok kinevezése. Marx híveinek ez a szándéka, hogy a brit föderális tanács irányításából a reformista vezetőket eltávolítsák, szolgált közvetlen indítékul a föderális tanácsban bekovetkezett szakadásra. – *186*

[244] A brit föderális tanács üzenete, melyet Marx szövegezett meg, valamint a manchesteri kulföldi szekció Engels által fogalmazott korlevele (v. o. 186–190. old.) válasz volt a reformistáknak a brit foderációban kifejtett szakadár tevékenységére. A brit föderális tanács dec. 23-i ülésén Mitchell, a tanács tagja olvasta fel az üzenetet, melyet a tanács egyhangúlag jóváhagyott és szétküldott a szekcióknak. – *191*

[245] A hágai kongresszus előkészítése során a Főtanács elhatározta, hogy először az általános szervezeti és ügyviteli szabályzat cikkelyeit tárgyalja meg. E vita folyamán Vaillant, akit Marx és Engels is támogatott, 1872 júl. 23-án javasolta, hogy az 1871. évi londoni konferenciának a munkásosztály politikai tevékenységéről hozott határozatát vegyék fel a szervezeti szabályzatba. A javaslatot egyhangúlag elfogadták. – *193*

[246] Az Internacionálé brit szekcióinak első kongresszusa, mely 1872 júl. 21–22-ig ülésezett Nottinghamben, egyhangúlag megszavazta a munkásosztály politikai akciójára vonatkozó határozatot, amely elismerte a politikai harc fontosságát a munkásosztály felszabadítása érdekében és ezzel kapcsolatban egy önálló munkáspárt megteremtésének szükségességét is. – *193*

[247] A határozat szövegét Engels javasolta és a Főtanács 1872 jún. 25-i ülésén fogadták el. – *194*

[248] Az ügyviteli szabályzat II. szakaszának 6. és 7. cikkelye (lásd 17. köt. 413. old.) az 1869-es bázeli ügyviteli határozatok (IV–VII. cikkely) szövegén alapszik. – *194*

[249] „A lakáskérdéshez" három szakaszból áll; mindhárom szakaszt Engels a lakáskérdés megoldásának polgári és kispolgári tervei ellen folytatott polémia során írta. Az első szakasz válasz a „Volksstaat" 1872 febr. 3., 7., 10., 14., 21. és márc. 6-i (10., 11., 12., 13., 15. és 19.) számaiban „A lakáskérdés" címmel névtelenül megjelent cikksorozatra, melyet a „Volksstaat" a „Volkswille" c. osztrák munkáslapból vett át. Csak később derült ki, hogy a cikksorozat szerzője a proudhonista Dr. A. Mülberger württembergi orvos. Kb. 1872 máj. 22-én írta meg Engels az első szakaszt, mely „Hogyan oldja meg Proudhon a lakáskérdést" címmel a „Volksstaat" 1872 jún. 26., 29. és júl. 3-i (51., 52. és 53.) számában jelent meg. Október folyamán írta meg Engels a második szakaszt: „Hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést". Ezt a szakaszt, melyben Engels a lakáskérdés megoldásának Dr. E. Sax „Die Wohnungszustände der arbeitenden Klassen und ihre Reform" c. írásában kifejtett polgári filantropikus módszereit bírálja, a „Volksstaat" 1872 dec. 25., 28-i, valamint 1873 jan. 4., 8-i (103., 104. és 2., 3.) száma közölte. A harmadik szakaszt, mely ismét válasz Dr. Mülbergernek, akinek a „Volksstaat"-ban módja volt Engels bírálatára válaszolni, Engels 1873 januárjában írta meg, s ez „Még egyszer Proudhonról és a lakáskérdésről" címmel a „Volksstaat" 1873 febr. 8., 12., 19. és 22-i (12., 13., 15. és 16.) számában jelent meg. Közvetlenül a „Volksstaat" közlése után Engels munkáját a „Volksstaat" kiadója Lipcsében egyes füzetek (különlenyomat) formájában is közzétette; két füzet („A lakáskérdéshez" és „A lakáskérdéshez. Második füzet: Hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést") 1872-ben, az utolsó („A lakáskérdéshez. Harmadik füzet: Még egyszer Proudhonról és a lakáskérdésről") 1873-ban jelent meg. A második szakaszt 1873-ban a „Volkswille" januári (3–9.) számai is közölték. 1887-ben a mű „A lakáskérdéshez" címmel (Második, átnézett kiadás, Hottingen–Zürich) újból megjelent; Engels először írt hozzá (lásd 643–650. old.). Fordításunk e kiadás szövegén alapszik, a „Volksstaat"-ban megjelent szövegtől való lényegesebb eltéréseket lábjegyzetben közöljük. – *197 257 270 643*

[250] Lásd 4. köt. 59–174. old. – *201 645*

[251] Lásd 23. köt. – *202*

[252] Engels itt és a továbbiakban „A lakáskérdés" címmel a „Volksstaat"-ban névtelenül megjelent cikksorozatból idéz (v. ö. 249. jegyz.). Az első rész végéig minden idézet, melynél forrásmegjelölés nem szerepel, ebből a cikksorozatból való. A kiemelések Engelstől származnak. – *203*

[253] V. ö. (Második fejezet, 38. jegyz.) 23. köt. 86. old. – *205*

[254] Lásd 2. kot. 211–473. old. – *207*

[255] A bibliai történet szerint a zsidók, Egyiptomból való kijoveteluk után, sivatagi vándorlásuk második hónapjában, lázongani kezdtek, s az éhség, a szenvedések miatt zúgolódtak Mózes és Áron ellen. Visszakívánták az egyiptomi szolgaságot, „mikor a fazék hús mellett ültek vala, és mikor elég kenyeret ettek vala" (Móz. II. 16, 2–3.). – *207*

[256] Az első cserebankot 1830-ban alapították Londonban, R. Owen részvételével. 1832-ben – szintén R. Owen részvételével – Anglia tobb városában alakultak National Equitable Labour Exchange Bazaars of Offices (Nemzeti igazságos munkacsere-áruházak vagy boltok). Forgalmi eszkozeik munkautalványok voltak (az ún. munkapénz), amelyek igazolták a szolgáltatott áru előállításához szukséges munkaidőt, és amelyekért megfelelő mennyiségú más árut lehetett kapni. Ez az utopikus kísérlet, pénznélküli árucsere tőkés viszonyok között, szukségképpen hamarosan megbukott. – 1849 elején Proudhon St. Denis-ben megnyitott egy ún. népbankot (Banque du Peuple). Ezt az angol cserebankokhoz hasonló elvek szerint szervezték meg, azonfelul kamatmentes hitel volt a feladata. Proudhon letartóztatása és az ellene indított bírói eljárás következtében a bank ápr. elején összeomlott, még mielőtt komolyan működni kezdett; voltaképpen csak papíron létezett. – *211*

[257] Lásd (Negyedik fejezet 2. ponttól ötödik fejezet 2. pontig) 23. köt. 149–175. old. – *216*

[258] A „Volksstaat" 1872 júl. 3-i (53.) számában ez a mondat így hangzik: „Fentebb már láttuk, hogy a bérlet ára, koznyelven lakbér, a kövekezőkből tevődik ossze: 1. egy rész foldjáradékból; 2. egy rész – nem kamatból – az építési tőke utáni profitból; 3. egy rész tatarozási, fenntartási és biztosítási koltségből. Egy rész tőkekamat csak akkor foglaltatik benne, ha a ház jelzálogkolcsönnel van megterhelve." Ennél a mondatnál a mű első szakaszának a „Volksstaat" kiadójánál 1872-ben megjelent külön lenyomatában a következő szerzői lábjegyzet szerepel: „*A kapitalista számára*, aki kész házat vásárol, a lakbérnek az a része, amely nem foldjáradékból és költségekből tevődik ossze, a tőkekamat formájában *jelenhet meg*. Ez azonban mit sem változtat a dolog lényegén, melynek szempontjából kozömbös, hogy egy bérház építője azt maga adja bérbe vagy ebből a célból eladja egy másik kapitalistának." – *217 644*

[259] P.-J. Proudhon: „Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère". Erre válaszolt Marx „A filozófia nyomorúsága" c. művében (lásd 4. köt. 59–174. old.). – *219 259 286*

[260] „The Illustrated London News" – angol képes hetilap, 1842 óta jelenik meg. – „Über Land und Meer" – német képes hetilap; 1858-tól 1923-ig jelent meg Stuttgartban. – „Die Gartenlaube" – német képes családi hetilap; 1853-tól 1903-ig jelent meg Lipcsében, majd 1903-tól 1943-ig Berlinben. – „Kladderadatsch" – német szatirikus hetilap; 1848-tól 1944-ig jelent meg Berlinben; D. Kalisch alapította. – Kutschke gyalogos – August Kutschke gyalogos álnéven adta ki népszerű hazafias dalait Gotthelf Hoffmann német költő, az 1870–71-es német–francia háború idején. – *221*

[261] V. o. 4. köt. 466. old. – *222*

[262] D. Hansemann-nak az első egyesult Landtag 1847 jún. 8-i ulésén mondott beszédéből (v. o. „Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847"). – *224*

[263] „Le Socialiste" – francia hetilap, J. Guesde alapította 1885-ben; 1902-ig a francia munkáspártnak, 1902-től a szocialista pártnak a lapja; a 80-as és 90-es években Engels,

Lafargue és Plehanov is munkatársai voltak. A guise-i kolóniáról írott cikkek a „Socialiste" 1886 júl. 3., 24-i (45. és 48.) számában jelentek meg. – *230*

[264] Harmony Hall – kommunista település; angol utopikus szocialisták alapították R. Owen irányításával 1839-ben a hampshire-i Queenwoodban; 1845-ig állt fenn. (V. o. még Engels: „Az újabban létrejött és még fennálló kommunista települések leírása"; lásd 2. kot. 499–502. old.) – *230*

[265] V.-A. Huber: „Soziale Fragen. IV. Die latente Assoziation". – *231*

[266] Lásd 2. kot. 375–376., 378–379. old. – *231*

[267] Lásd 2. kot. 378–379. old. – *233*

[268] Az 1871-es frankfurti békeszerződés szerint Franciaország 5 milliárd frank hadisarcot tartozott fizetni Németországnak. – *245 643*

[269] Utalás A. Wagner német kozgazdász nyilatkozataira, amelyek szerint a német–francia háború után, kivált a Franciaországra rótt 5 milliárd frank hadisarc eredményeként Németországban bekovetkezett gazdasági fellendulás lényeges javulást idézett elő a német dolgozó osztályok helyzetében. – *245*

[270] Utalás a német és az osztrák császár, valamint kancellárjaik 1871 augusztusában Bad Gasteinban, majd szeptemberben Salzburgban folytatott tárgyalásaira, amelyeken az Internacionálé ellen rendszabályokról is tanácskoztak (v. o. 13. jegyz.). Engels ezeket a konferenciákat Stieberről, a porosz politikai rendőrség főnökéről nevezi el, hogy hangsúlyozza reakciós jelleguket. – *245*

[271] Lásd 2. kot. 259. kk. old. – *246*

[272] Lásd 2. kot. 272. old. – *246*

[273] A hágai kongresszus (v. o. 150 jegyz.) után egy blanquista csoport – koztuk Arnould, Vaillant és Cournet – kivált az Internacionáléból, és kiadott egy brosúrát: „Internationale et révolution. À propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, exmembres du Conseil Général de l'Internationale". – *252 504*

[274] V. o. pl. Hegel: „Logik", I. konyv I. szakasz I. fej. – *252*

[275] Dr. Mulberger cikkei, amelyeket 1872 elején kozölt a „Volksstaat" (v. o 249. jegyz.), később brosúra formájában (kulonlenyomatban) is megjelentek. – *254 270*

[276] Lásd 4. kot 451., 462–463. old. – *255*

[277] Brasig bácsi F. Reuter német író „Ut mine Stromtid" c. regényének egyik főalakja. – *261*

[278] Az 1872 dec. 13-án életbe léptetett járási szabályzat Poroszországra, Brandenburgra, Pomerániára, Posenra, Sziléziára és Szászországra vonatkozott, s alapul szolgált a porosz kozigazgatási reformhoz. Eltorolte a foldbirtokosok rendőri hatalmának oroklődő jogait és a helyi onkormányzat bizonyos elemeit vezette be, mint pl. választható kozségi elöljárók stb. A reform célja az államapparátus megszilárdítása és a kozponti hatalom megerositese volt, de a junker foldbirtokosok gyakorlatilag megtartották hatalmukat a járásokban és a tartományokban, mivel a legtobb választható posztot ők maguk vagy megbízottaik toltották be. – *262 275 485*

[279] V. ö. Goethe: „Faust", I. rész, Boszorkánykonyha. – *266*

[280] Engels levelezett L. Pio dán szocialistával, az Internacionálé Dánia ügyeivel megbízott titkárával, s levélváltásukból kiderül, hogy a dán szocialisták az Internacionálé agrárkérdésre vonatkozó határozatainak propagálásában nagy sikereket értek el. 1872 áprilisában írt levelében Engels elismerően nyilatkozik a „Socialisten" c. koppenhágai lapban és az Internacionálé majd minden lapjában közölt cikkről, mely a mezőgazdaságnak szövetkezetek útján megvalósítandó szocialista átalakítását tárgyalja. Ebben a levélben Engels megjegyzi: „Ami a kisparasztoknak a proletármozgalomba való bevonását, ezt a fölöttébb fontos kérdést illeti, a dánok sajátos helyi viszonyaik és politikai intelligenciájuk folytán minden más nemzet előtt járnak." – *269*

[281] „A munkásosztály helyzete Angliában" előszavát lásd 2. köt. 220–222. old. – *269*

[282] Utalás az 1872 dec. 1-i körlevélre („A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa felhívása a Nemzetközi Munkásszövetség németországi föderációihoz, szekcióihoz, bizottságaihoz és tagjaihoz"), amely a „Volksstaat" 1872 dec. 25-i (103.) számában jelent meg. – *273*

[283] Az 1808 okt. 24-i és dec. 26-i porosz királyi rendeletek („Rendelkezés a céhkényszer és az árusítási monopólium megszüntetéséről"; „Üzletviteli instrukció az összes tartományok kormányzatai számára") deklarálták a kereskedelem és ipar szabadságát. A porosz kormány 1849 febr. 9-i két rendelete („Rendelkezés ipartanácsok létesítéséről és az általános ipari rendszabályzat különböző módosításairól"; „Rendelkezés iparbíróságok felállításáról") visszaállította Poroszországban a félfeudális ipari törvényhozást. – *276*

[284] Hinckeldeyt, a porosz belügyminisztérium rendőri ügyosztályának vezetőjét 1856-ban a reakciós Stahl–Gerlach párt (v. ö. 291. jegyz.) egyik hírhedt vezetője, Rochow-Plessow báró párbajban megölte. A párbajra az adott okot, hogy a rendőrség bezáratott egy játékbarlangot, amelyben a báró klikkje üzletileg érdekelve volt. – *276*

[285] Vilmos porosz herceg (1861-től király) 1858 októberében, régensherceggé történt beiktatásakor „liberális" politikai irányt hirdetett meg, leváltotta a Manteuffel-kormányt és mérsékelt liberálisokat nevezett ki a kormányba. A polgári sajtó ezt az irányzatot fellengzősen „új éraként" magasztalta. Valójában Vilmos politikája csupán a porosz monarchia és a junkerok hatalmi pozícióinak megszilárdítását szolgálta, ennek érdekében próbált megegyezni a gazdaságilag megerősödöttt burzsoázia vezetőivel. A burzsoázia, amikor a várt reformok közül semmi sem valósult meg, elutasította a katonai reformtervezetet. Az ebből keletkezett 1862-es alkotmány-konfliktus és Bismarck 1862 szeptemberi hatalomra jutása véget vetett az „új érának". – *276*

[286] Az ún. itáliai háború 1859 ápr. 29-től júl. 8-ig tartott. Bővebben lásd 131. jegyz. – *276*

[287] Dán háború – Poroszország és Ausztria 1864-es háborúja Dánia ellen, mely fontos szakasz volt a német egység porosz hegemónia alatt történő megvalósításában. Bismarck arra törekedett, hogy a dán uralom alatt álló, lényegében németlakta Schleswig és Holstein hercegségeket bekebelezze Poroszországba, megerősítse Poroszország befolyását Németországban, és féken tartsa a liberális burzsoá ellenzéket. A háborúban Ausztria is részt vett, mely szintén annektálni óhajtotta Schleswiget és Holsteint. A háború Dánia vereségével ért véget. Schleswig és Holstein Ausztria és Poroszország közös birtoka lett; 1866-ban, a porosz–osztrák háború után Poroszországhoz csatolták. – *277 473*

[288] A sadowai (königgrätzi) csatában győzte le 1866 júl. 3-án Poroszország az osztrák seregeket a porosz–osztrák háborúban. – *277 473 481 498 546*

[289] Az 1870–71-es porosz–francia háború végső állomása volt annak az útnak, amely dinasztikus háborúk és a Bismarck-féle „vér és vas"-politika segítségével Németország felülről való egyesítéséhez vezetett. – *277*

[290] Az 1866-os porosz–osztrák háborúban aratott győzelme után Poroszország annektálta a hannoveri királyságot, a hessen-kasseli választófejedelemséget, a nassaui nagyhercegséget, Majna-Frankfurt szabad várost, a schleswigi és holsteini hercegséget, Bajorország egyes részeit és Hessen-Darmstadtot. Továbbá kényszerítette Ausztriát, hogy járuljon hozzá a Német Szövetség felszámolásához és a Majnától északra fekvő német államok új formában és Ausztria részvétele nélkül történő egyesítéséhez. (A Német Szövetség, amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson elfogadott szövetségi szerződéssel, kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost ölelt fel; nem szüntette meg Németország feudális szétforgácsoltságát, s a közös központi szerveként létrehozott majna-frankfurti Szövetségi Gyűlés a német reakció fellegvára lett. Ausztria és Poroszország állandó harcot folytatott a Szövetségben a hegemóniáért.) Ezután Poroszország elérte egy szövetségi szerződés aláírását azzal a 17 északnémet kisállammal, amelyek az ő oldalán viseltek háborút, s amelyekhez valamivel később Szászország és néhány más német állam is csatlakozott. Így jött létre az Északnémet Szövetség (v. ö. 292. jegyz.). – *277 593*

[291] A Stahl–Gerlach-párt, illetve a „Kreuzzeitung" pártja (így nevezték a „Neue Preussische Zeitung"-ot, mert címlapján vaskereszt volt) az 1848–49-es forradalmi időszakban a kamarilla ellenforradalmi elemeiből és a feudális junkerokból alakult csoport; az arisztokrácia előjogainak védelmében és a régi abszolutista rendi viszonyok visszaállítása érdekében lépett fel. Szélsőjobboldali junker-pártként ellenezte Bismarck 1866-tól követett politikáját, mert abban a feudális kiváltságok veszélyeztetését látta. – *278*

[292] Az Északnémet Szövetség (Norddeutscher Bund) 1867-ben alakult meg Poroszországnak a porosz–osztrák háborúban aratott győzelme és a Német Szövetség (Deutscher Bund) (v. ö. 290. jegyz.) széthullása után; 19 német államot és 3 szabad birodalmi várost egyesített Poroszország vezetése alatt. 1870-ben bekerült a Szövetségbe Bajorország, Baden, Württemberg és Hessen-Darmstadt is. A Szövetség a német birodalom 1871-ben történt megalapításáig állt fenn. – *278*

[293] „Kis-Németország" – Németország Ausztria nélkül. Kisnémeteken annak az irányzatnak a képviselőit értették, amely a német államokat Poroszország hegemóniája alatt kívánta egyesíteni. – *278*

[294] „Pairsschub" – nagyszámú pair (főrendiházi tag) egyidejű kinevezése az angol Felsőházban, ami rendszerint azzal a céllal történik, hogy a kormány számára kedvező többséget érjenek el. Ezt a kifejezést más államok első kamaráira (Poroszországban a Felsőházra) is alkalmazták. – *279*

[295] A porosz burzsoázia politikai igényei 1845–46-ban megnövekedtek, 1845-ben minden Landtag – két kivétellel – új alkotmány bevezetését követelte. A burzsoázia követeléseit a legteljesebben Hansemann, a rajnai nagyburzsoázia képviselője, 1846-ban készített írásos jelentésében juttatta kifejezésre. A burzsoázia számára rendi képviseletet követelt, továbbá a Vámegylet (a Porosz–német Vámegylet 1834-ben alakult és porosz vezetés alatt álló német gazdaságpolitikai egyesülés volt a belső vámok kiküszöbölésére és a behozatali vámok közös szabályozására; Ausztria és néhány délnémet állam kívül maradt a Vámegyleten) megszilárdítását és kiterjesztését, az úriszék és még több más nemesi előjog eltörlését, sajtószabadságot, nyilvános bíráskodást, a bírák elmozdíthatatlanságát, esküdtbíróságokat stb. – *279*

[296] A válasz, melyet Marx a brit föderális tanács állítólagos többségének 1873 január elején kiadott második körlevelére („British Federation of the International Workingmen's Association. Address of the British Federal Council to the branches, sections...") írt, a brit tanács hivatalos közleményével együtt jelent meg az „International Herald" 1873 jan. 25-i (43.) számában. E közleményben a brit tanács kijelenti: „Minthogy a brit föderális tanács volt levelező titkárának és másoknak az aláírásával körlevél jelent meg, melyben e hó 25-re szabálytalanes kongresszust hívnak egybe, ezennel kijelentjük, hogy a javasolt kongresszus időpontja és célja illegális, s hogy a Szövetség tagjainak, akik e kongresszuson részt vesznek, valamint a szekcióknak, amelyek a részvételre tagjaikat felhatalmazzák, számítaniok kell arra, hogy Szövetségünk ki fogja őket zárni." – *281*

[297] A hágai kongresszus (v. ö. 150. jegyz.) határozatainak közzétételéről van szó; e határozatok az „International Herald" 1872 dec. 14-i (37.) számában jelentek meg. – *281*

[298] „Volkswille" – osztrák munkáslap, 1870-től 1874-ig jelent meg Bécsben. – „O Pensamento Social" – portugál szocialista hetilap, 1872-től 1873-ig jelent meg Lisszabonban; az Internacionálé szekcióinak orgánuma; Marx és Engels több írását közölte, így 1873 febr.–áprilisban a Kommunista Kiáltvány egy részét is. – „Socialisten" – dán munkáslap, 1871 júliustól 1874 májusig jelent meg Koppenhágában; 1872 áprilistól mint napilap. – „De Werkman" – holland hetilap, 1868-tól 1874-ig jelent meg Amszterdamban; 1869-től az Internacionálé amszterdami szekciójának orgánuma. – „La Plebe" – olasz lap, 1868-tól 1875-ig Lodiban, majd 1875-től 1883-ig Milánóban jelent meg, E. Bignami szerkesztésében; a 70-es évekig a polgári demokrata republikánusok politikájának szócsöve, majd 1871-től 1873-ig az Internacionálé olasz szekcióinak orgánumaként a Főtanács irányvonalát támogatta; Engelstől több cikket közölt. – „Die Tagwacht" – német nyelvű szociáldemokrata lap, 1869-től 1880-ig jelent meg Zürichben; 1869-től 1873-ig az Internacionálé svájci német szekcióinak, majd a Svájci Munkásegylet és a Svájci Szociáldemokrata Párt orgánuma. – *282*

[299] A „Politikai közömbösség" c. cikket E. Bignami felkérésére Marx az „Almanacco Repubblicano" c. gyűjteményes kötet számára írta, hogy az olasz munkásosztályra ható anarchista befolyás leküzdését elősegítse. Engels a „Plebe" részére írt cikkek egész sorát szentelte az anarchizmus bírálatának. Marx cikke, mely 1873 decemberében jelent meg az „Almanacco Repubblicanó"-ban, valamint Engelsnek „A tekintélyről" c. cikke (v. ö. 303. jegyz.) elméleti alapul szolgált a „Plebe" körül tömörült szocialisták csoportjának az anarchizmus ellen folytatott harcukban. – *284*

[300] Mutualistáknak nevezték magukat a 60-as években a proudhonisták, akik a szolgáltatások kölcsönös (mutuel) cseréjével, a pénz kikapcsolásával, úgynevezett munkapénzzel akarták átalakítani a társadalmat. – *286*

[301] V. ö. 4. köt. 167–174. old. – *287*

[302] Tudatlan barátok vagy keresztes szerzetesek (fratelli ignorantelli, frères ignorantins) – 1680-ban Reimsben alapított szerzetesrend, amely elsősorban a szegénysorsú gyermekek oktatásával foglalkozott; a rend iskoláiban elsősorban vallási nevelést nyújtottak, minden egyéb területen az oktatás nagyon hézagos és felületes volt. – *288 377*

[303] „A tekintélyről" c. cikket Engels E. Bignami megismételt kérésére írta az „Almanacco Repubblicano" számára (v. ö. 299. jegyz.). 1872 nov. 3-án kelt levelében Bignami jelezte a cikk kézhezvételét, de Bignami letartóztatása folytán a kézirat elveszett. Ezért Engels 1873 márciusában ismét elküldte a cikket, amely 1873 decemberében jelent meg a nevezett gyűjteményben. – *290*

[304] Engels itt Dante „La Divina Commediá"-jának egyik sorát, a Pokol kapujának feliratát variálja: „Kik ide beléptek, hagyjatok fel minden reménnyel." (Pokol, III. ének 9. sor.) – *291*

[305] A Főtanács 1872 okt. 20-án uzenetet intézett az Internacionálé foderációihoz, a csatlakozott társaságokhoz, szekciókhoz és az összes tagokhoz. Ez az uzenet, mely az „International Herald" 1872 nov. 23-i (34.) számában jelent meg, surgető feladatul tuzi ki a munkásosztály akcióegységét és az Internacionálé szervezeti megszilárdítását a hágai kongresszus határozatainak megfelelően. – *294*

[306] Arról az 1872 nov. 1-én kiadott korlevélről van szó, amelyet az új madridi foderáció (v. o. 184. jegyz.) intézett az Internacionálé spanyolországi foderációihoz, szekcióihoz és tagjaihoz, s amely az „Emancipación" 1872 nov. 9-i (73.) számában jelent meg. A lap kovetkező számai beszámolnak azokról a nyilatkozatokról, amelyekben a helyi foderációk és szekciók a korlevélben foglaltakkal kapcsolatban egyetértésuket fejezték ki. – *294*

[307] A granadai helyi foderációnak a córdobai kongresszusra kuldott delegátusa, M. Rodríguez, kotott mandátumot kapott, mely a hágai kongresszus határozatainak elfogadására kotelezte. Engels erről J. Mesa 1872 dec. 29-i leveléből értesult. – *295*

[308] Utalás „Az Internacionálé hágai kongresszusa" címmel a „Pensamento Social" 1872 okt. 6-i (25.) számában megjelent cikkre. – *295*

[309] Nyilván arról van szó, hogy a graciai és a cádizi foderáció tagjai részt vettek a republikánus foderalisták 1872 novemberében kitort andalúziai fegyveres felkelésében, az új madridi foderáció (v. o. 184. jegyz.) tagjai pedig az 1872 nov. végétől dec. elejéig tartó madridi fegyveres felkelésben. – *295*

[310] J. Mesa az 1873 jan. 18-i levelében felkérte Engelst, tájékoztassák az Internacionálé orgánumai révén Anglia és Belgium munkásait a spanyolországi sztrájkról, hogy az említett országok munkássága sztrájktorők Spanyolországba juttatását megakadályozza. – *295*

[311] A Főtanács székhelyét a hágai kongresszus egyik határozatának megfelelően (v. o. 146. old.) Londonból áthelyezték New Yorkba. – A feljegyzések, melyeket Engels a Főtanács számára 1873 febr. 8-i kelettel német nyelven írt, kéziratban fennmaradtak. Az a szoveg, amely a „Briefe und Auszuge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" c. konyvben (Stuttgart 1906) megjelent, a kézirat szovegétől némileg eltér. – *298 304 446*

[312] „The Eastern Post" – angol munkás hetilap, 1868-tól 1873-ig jelent meg Londonban; 1871 februárjától 1872 júniusáig az Internacionálé Főtanácsának a lapja. – *298*

[313] 1873 márc. 15–17-ig tartották Bolognában második kongresszusukat az olasz anarchisták, akik foderációjukat a riminí konferencián alakították meg (v o. 189. jegyz.). – *298*

[314] Engels arra a határozatra utal, amelyet 1873 jan. 5-én New Yorkban hozott a Főtanács a jurai foderációnak (v. o. 17. kot. 442–447. old.) a kovetkező kongresszus dontéséig elrendelt ideiglenes kizárásáról. – *298*

[315] A hágai kongresszus utan Th. Cuno, aki részt vett az anarchizmus ellení harcban, emigrált Amerikába. Ott 1873 jan. 10-én Capestro néven aláírta az Internacionálé 29. szekciójának az új madridi foderációhoz (v. o. 184. jegyz.) írt levelét. Az „Internationale" c. brusszeli lap 1873 febr. 2-i számában tudósította az olvasókat arról, hogy Capestro és Cuno egy

és ugyanaz a személy. – „L'Internationale" – hetilap, az Internacionálé belgiumi szekciójának lapja, 1869-től 1873-ig jelent meg Brusszelben; egyik fő munkatársa De Paepe volt; 1873-ban anarchista álláspontot képviselt. – *299*

316 A tagsági bélyegekről van szó, amelyeket az 1871-es londoni konferencia (v. ö. 6. jegyz.) határozata értelmében bocsátottak ki és a tagsági díj befizetésének igazolására a tagsági konyvbe beragasztottak. – *299 301 310*

317 „Arbeiterzeitung" – német nyelvu amerikai munkáshetilap, 1873-tól 1875-ig jelent meg New Yorkban; az Internacionálé amerikai 1. szekciójának a lapja; az Internacionálé dokumentumai és a Főtanács uléseiről szóló jelentéseken kívul kozolte Marx és Engels néhány írását is. 1874 őszéig F. A. Sorge befolyást gyakorolt a lap irányzatára. – *301*

318 Utalás a „Pensamento Social" szerkesztőségének a spanyol foderális bizottság hozzá intézett levelére kozolt válaszcikkére (1873 ápr. 5-i (54.) sz.). A spanyol foderális bizottság ebben az időben a spanyol anarchista szekciók vezető szerve volt. – *302*

319 A „Neuer Sozialdemokrat" 1873 ápr. 27-i (49.) számában az Internacionáléról megjelent rágalmazó cikkel kapcsolatban a „Volksstaat" szerkesztőjének írt levelét Engels nem szánta nyilvánosság elé, a szerkesztőség az itt kozolt részletet megis megjelentette a „Volksstaat" máj. 7-i (37.) számában, a szerző nevenek megjelolése nélkul. Azt a cikket, amelyet „Az Internacionálé és a »Neuer«" címmel 1873 máj. 2-án a „Volksstaat" számára kozlés céljából írt Engels (lásd 306–309. old.), a lap máj. 10-i (38.) számában jelent meg. – *303 306*

320 Utalás azokra a megjegyzésekre, amelyek a „Neuer Sozialdemokrat" 1873 ápr. 18-(45.) számában jelentek meg a „Nemzetkozi Munkásszovetség" c. rovatban. – *304*

321 Csúszó-mászó-alapnak (*Reptilienfonds*) nevezték az egykori hannoveri királyi ház elkobzott vagyonából képzett alapot, melyet a porosz kormány „kulonos feladatok" pénzelésére használt fel. Bismarck ezekkel az osszegekkel korrumpálta a polgári sajtót. A kifejezés a korrupt félhivatalos kormánysajtó megjelolésére akkor honosodott meg, amikor Bismarck a porosz tartományi gyulésben 1869 januárjában tartott beszédében „csúszo-mászóknak" nevezte a megvásárolható ugynokoket. – *306 538 544*

322 Az Internacionálé dél-franciaországi szekcióinak tagjai ellen indított toulouse-i perben (1873 márc. 10–26) a Dufaure-féle torvény alapján (v. ö. 12. jegyz.) a vádlottakat borton- és pénzbuntetésre ítélték. – *306 343*

323 A toulouse-i perről írott cikk a brusszeli „Internationale" 1873 ápr. 21-i (223.) és a „Liberté" ápr. 13-i (15.) számában jelent meg. – *306*

324 A tudósítás a „Liberté" 1872 okt. 20-i (42.) számában jelent meg. – *307 366*

325 Az Internacionálé francia szekciói ellen indított párizsi per – éppúgy, mint a toulouse-i – 1873 márciusában folyt le. – *308*

326 Irányper; tendenciaper (Tendenzprozess) – így nevezték Németországban a haladó elemek ellen konstruált pereket. – *308*

327 Az említett leveleket Engels Sorgétól kapta. – *310*

328 Utalás a Főtanács 1873 jan. 26-i határozatára (lásd 634–635. old.), amely a „Plebe" 1873 jun. 1-i (14.) számában jelent meg. A Fotanácsnak a spanyol munkásokhoz intézett uzenete a „Plebe" máj. 26-i (13.) számában jelent meg. – *310*

[329] Az Alliance (v. o. 2. jegyz) uzelmeire vonatkozó jelentést Marx és Engels írta, Lafargue kozremukodésével, francia nyelven 1873 áprilisa es juliusa kozott. Ez a jelentés gazdag tényanyagra támaszkodva (ezt az anyagot a hágai kongresszuson (v. o. 150 jegyz.) nem lehetett teljes terjedelmében megvizsgálni és egy resze akkor még nem is állt rendelkezésre) leleplezte azokat a titkos mesterkedéseket, amelyekkel a bakunyinisták hatalmukba akarták keríteni az egész Internacionálét. A tények alapjául a titkos Alliance tevékenységének kivizsgálására a hágai kongresszus által kijelolt bizottsághoz beterjesztett dokumentumok szolgáltak E dokumentumok egy részét Lafargue, Mesa stb. kuldték Spanyolországból, J. Ph. Becker Svájcból, Danyielszon és Ljubavin Oroszországból. Utyinnak az 1871-es londoni konferencia megbízásából írt részletes jelentését (v. o. 32. jegyz) Marx és Engels a VIII. fejezetben – „Az Alliance Oroszországban" – használták fel. A dokumentumok egy része a hágai kongresszus után jutott el Marxhoz és Engelshez Az Alliance programdokumentumainak egy részet a XI. fejezetben kozlik, ebből ismételten idéznek a szovegben A Marx és Engels által osszeállított dokumentumjegyzék, melyet a munka során használtak, fennmaradt. Ebből kitúnik, hogy rendelkezésukre állt tobb orosz kiadványnak az Utyin által bekuldott francia fordítása. Ezert sok Bakunyin-idézet a francia fordítás alapján szerepel.

A jelentés először 1873 augusztusában francia nyelven, brosúra formájában jelent meg Londonban és Hamburgban ezzel a címmel· „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" (A Szocialista Demokrácia Egyesulése és a Nemzetkozi Munkásszovetség). Németul 1874-ben, Braunschweigban jelent meg „Ein Komplott gegen die Internationale Arbeiterassoziation. Im Auftrage des Haager Congresses verfasster Bericht uber das Treiben Bakunin's und der Alliance der sozialistischen Demokratie" (Összeeskuvés a Nemzetkozi Munkásszovetség ellen. A hágai kongresszus megbízásából készített jelentés Bakunyinnak és a Szocialista Demokrácia Egyesulésének uzelmeiről). Németre fordította S. Kokosky. A jelentést a New York-i „Arbeiterzeitung" is kozolte. Fordításunk a francia kiadás szovegén alapszik, a német kiadás fontosabb eltéréseit lábjegyzetben megadjuk. – *311 508*

[330] Idézet a „Még néhány adalék Bakunyinról" c. névtelen cikkből, mely a „Tagwacht" 1872 okt 5-i (40.) számában jelent meg. A cikk folytatásait a lap okt. 12-i (41.), 19-i (42.) és 26-i (43.) száma kozolte. – *320*

[331] Bakunyin „Fédéralisme, Socialisme et Antithéologisme. Proposition motivée au Comité Central de la Ligue de la Paix et de la Liberté" c. írása befejezetlen maradt Kulonlenyomatként 1867–68-ban Bernben jelent meg. – *321*

[332] A Béke- és Szabadságliga állandó kozponti bizottságának 1868 szept. 22-i bizalmas korleveléről van szó, amelyet G. Vogt, a bizottság irodájának elnoke írt alá. Marx és Engels az Elpigyinnek kuldott peldányból dolgozott. – *322*

[333] Perinde ac cadaver (mint a holttest) – a jezsuiták rendi szabályzata előírja, hogy a fiatalabbak feltétlen engedelmességgel („Kadavergehorsam") tartoznak az idősebbeknek a renden belul. – *331 412*

[334] V. o. Shakespeare: „King Henry IV", I. rész V. felv. 4. szín. – *332*

[335] „Der Sozialdemokrat" – német újság, 1864-tól 1871-ig jelent meg Berlinben ezen a címen, 1871-től 1876-ig „Neuer Sozialdemokrat" címmel (lásd 81. jegyz.); a lassalleánus Általános Német Munkásegylet lapja. – *334*

[336] „Statuts pour la Fédération des sections romandes adoptés par le congrès Romand, tenu à Genève au Cercle international des Quatre-Saisons, les 2, 3 et 4 janvier 1869 " A szervezeti szabályzat tervezetét Bakunyin reszvételével dolgozták ki – *336*

[337] A londoni konferenciának „Szakadás Svájc francia nyelvterületén" és „A munkásosztály politikai akciója" c. határozatairól, valamint arról a nyilatkozatról van szó, amelyet Marx írt a Főtanács megbízásából a Nyecsajev-összeesküvésben az Internacionálé nevével elkövetett visszaélésről (lásd 17. köt. 387–388., 391–392. és 401. old.). – *338*

[338] Mazzini Internacionálé-ellenes cikkeivel kapcsolatban Engels a Főtanács megbízásából 1871 dec. 6-án nyilatkozatot küldött több olasz lap szerkesztőségéhez. A nyilatkozatot számos lap közölte (lásd 17. köt. 439–440. old.). – *341*

[339] 1871 októberében Sagasta, a spanyol konzervatív polgári kormány belügyminisztere, az Internacionálé spanyol szekciójának törvényes betiltását indítványozta a cortesben. Indítványa a cortes képviselői kamarájában heves vitákat idézett elő, s e viták során a reakció szószólói különféle irományokat és rendőri hamisítványokat használtak fel az Internacionálé rágalmazására. A republikánusok balszárnyának képviselői, Castelar, Carrido, Salmerón stb. heves ellenállást fejtettek ki, leleplezték a rágalmakat és erélyesen tiltakoztak az indítványozott alkotmánysértő intézkedések ellen. Az indítványt ennek ellenére elfogadták és Sagasta 1872 januárjában körirattot tett közzé az Internacionálé spanyolországi betiltásáról. – *341*

[340] „Beschlüsse der Delegiertenkonferenz der Internationalen Arbeiterassoziation, abgehalten zu London vom 17 bis 23 September 1871". (Lásd 17. köt. 384–393. old.) – *341*

[341] „La République française" – francia napilap, 1871-ben alapította Párizsban L. Gambetta; polgári radikális. – Márc. 11-én az Internacionáléról e lapban névtelen cikk jelent meg, amelyet azután a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 márc. 15-i (3.) száma is leközölt. – *343*

[342] Utalás arra a levélre, amelyet az alliance-ista Alerini írt Bastelicának 1871 nov. 14-én (lásd 348–349. old.) és amelyet a barcelonai szekció tudomásulvétel céljából az Internacionálé összes spanyolországi szekcióinak elküldött. E levél egy másolatát Engels az Alliance-ra vonatkozó más dokumentumokkal együtt beterjesztette a hágai kongresszuson. – *343*

[343] 1871 dec. 2-án az Internacionálé szekciói Genfben gyűlést tartottak, ahol határozatot hoztak a sonvillier-i anarchista kongresszus döntései ellen; 1871 dec. 20-án a francia-svájci föderális bizottság „A francia-svájci föderális bizottság válasza a sonvillier-i kongresszus 16 résztvevőjének körlevelére" címmel nyilatkozatot adott ki, melyet az „Égalité" dec. 24-i (24.) száma közölt. Ezzel kapcsolatban a lap maga is tiltakozását fejezte ki. – *344*

[344] Tokarzewicz 1872 aug. 2-i, Wróblewskihoz írt levele, amelyet Wróblewski Engels rendelkezésére bocsátott. A zürichi lengyel szocialista-forradalmi társaság szóbanforgó programja, melyet Bakunyin fogalmazott, a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" 1872 júl. 27-i (13.) számának mellékleteként jelent meg. A lengyel szociáldemokrata szövetség, amely a bakunyinisták befolyására jött létre, kezdetben elfogadta ezt a programot, de hamarosan elvetette, amiben nagy része volt a szocialista Tokarzewicznak. A „Wolność" c. lap tervezett kiadása nem indult meg. – *345*

[345] „El Combate" – spanyol napilap, Madridban jelent meg; polgári republikánus; a föderalisták orgánuma. – *346*

[346] Ezt a nyilatkozatot, mely tényekkel bizonyította a titkos Alliance spanyolországi létezését, Mesa küldte el Engelsnek, aki átadta az Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak. – *347*

[347] Arról a kéziratban terjesztett bizalmas korlevélről van szó, amelyet a valenciai szekció kuldott az Internacionále spanyolországi szekciónak Ebben azt javasolják, hogy forradalom esetén a teljes decentralizációért es egy „anarchista kommun" megalakításáért kell harcolni. – *348*

[348] A sevillai Alliance-szekció korlevelét, melyet Marselau szovegezett meg, 1871 okt 25-én bekuldték az Internacionálé madridi szekciójának – *349*

[349] Az „Emancipación" szerkesztőbizottsága „a foderalista republikánus párt Madridban egybegyult képviselőihoz" 1872 febr 25-én nyílt levelet intézett, mely az „Emancipación" 1872 márc. 3-i (38) számában jelent meg. Az Internacionálé madridi tanácsának anarchista tagjai felszólították a szerkesztőbizottságot, vonja vissza ezt a levelet. Mesa, a lap szerkesztője és a spanyol foderális tanacs titkára az anarchisták felszólítását kategorikusan visszautasította. Márc 9-én Mesa a tanács tobbi tagjával egyetértésben még egy hasonló tartalmú levelet írt, de ezúttal a foderális tanács nevében. – *349*

[350] 1872 márc. 7-én az anarchista madridi tanács levelet intézett a foderalista republikánus párt képviselőinek gyuléséhez Ebben a levélben elhatárolták magukat az „Emancipación" szerkesztőbizottságának levelétől (v. o. 349. jegyz.), s kijelentették, hogy az „ellentmond az Internacionálé alapelveinek". – *349*

[351] „El Condenado" – spanyol hetilap, 1872-tol 1874-ig jelent meg Madridban T. Morago szerkesztésében; anarchista. – *349*

[352] „La Igualdad" – spanyol napilap, 1868-ban alapították Madridban, radikális polgári lap, tobb utopikus szocialista és republikánus munkatársa volt, 1868–69-ben a madridi munkások egy csoportja is tamogatta a lapot – *350*

[353] Az ugyviteli szabályzat II. szakaszának 7. cikkelye szerint egyazon nemzeti csoporthoz tartozó egyesuletek vagy szekciók vagy kulonbozó nemzetiségi csoportok kozott felmerult nezetelteresek esetén a dontés joga a Fótanácsé A IV. szakasz 4. cikkelye szerint minden foderacio elutasíthatja egyesuletek vagy szekciok felvetelét vagy kizárhatja oket kebelébol. Nincs azonban felhatalmazása arra, hogy megfossza őket Internacionálé-jelleguktól (lásd 17. kot. 413 és 414 old) – *352*

[354] Gargantua, Rabelais szatirikus regényének óriás-király hóse, roppant lakomákat rendezett – Szent Antal (i sz 250–356), a szerzetesség megalapítoja, az egyiptomi sivatagban remeteskedett. A legenda szerint a Sátán tobbszor megkísértette, hol csábító szépségu nok, hol válogatott ínyencsegek képeinek a felidézésevel – *352*

[355] V. o Máté 26, 33–34 és 69–74. – *355*

[356] Union de las tres clases de vapor (A gyári munkások három kategóriájának szovetsége) az elsó szakszervezetek egyike Katalóniában. Textilgyárak szovóit, fonóit és napszámosait tomorítette Kollektív tagja volt az Internacionálénak – *355*

[357] Az idezett 1871 jul. 12–16-i levelet az Internacionálé nápolyi szekciójának helyzetéról Engelsnek írta Cafiero. – *356*

[358] Caporusso 1872 jan. 21-i levele Odgerhoz. – *357*

[359] Az Internacionále milánói szekciójat Th Cuno alakította meg, akit ebben Engels a tanácsaival támogatott. 1872 decembereben Cuno befolyására a kolcsonos erkolcsi segítseg és felvilágosítas celjara alakult mazzinista munkásszovetségból a tagság egy resz-

kilépett és megalakította a „Proletár Felszabadítása" elnevezésu munkáskort, amely 1872 január 7-én az Internacionálé szekciójává nyilvánította magát. E szekció szervezeti szabályzata megfelelt az Internacionálé általános szervezeti szabályzatának, amiről Engels jelentést tett a Főtanácsnak. A Főtanács ezután felvette az új szekciót az Internacionálé kotelékébe. Cuno szembeszállt az anarchista tagok bujtogatásával és elérte, hogy a szekció nem támogatta a Főtanács elleni támadásaikat. – *357*

[360] Regis, aki a Főtanács megbízásából utazott Olaszországba, jelentését Engelsnek írt levél formájában tette meg. 1872 februárjának második felében tíz napig tartózkodott Milánóban és Torinóban, ahol megismerkedett a szekciók helyzetével és propagálta az Internacionálé határozatait. Az Engelstől kapott instrukciók alapján megmagyarázta a szekcióknak, hogy az anarchista nézetek milyen alapvető ellentétben állnak az Internacionálé elveivel és feladataival. – *358*

[361] A határozat szó szerinti szövege a „Bulletin de la Fédération Jurassienne"-ben jelent meg 1872 aug. 15-től szept. 1-ig, a 15–16. számban. – *361*

[362] A Garibaldi-idézet forráshelyét nem sikerült kikutatni. Az idézett passzus tartalmával egyező angol nyelvű szovegrész szerepel az „Eastern Post" 1873 júl. 13-i számában; a lap szerkesztőségének birtokában volt egy másolat Garibaldinak Crescióhoz írott leveléről. – *363 448*

[363] Ezt a levelet, melyet J. Guesde 1872 szept. 22-én a montpellier-i szekciók tagjaihoz írt, nov. 20-án beküldték a Főtanácsnak. – *366*

[364] Parlagi nemesek gyűlése (Assemblée des ruraux) – az 1871 februárjában Bordeaux-ban összeult francia nemzetgyűlés gúnyneve; nagyrészt monarchistákból, földbirtokosokból, hivatalnokokból, járadékosokból stb. állt, akiket a vidéki kerületekben választottak meg. – *366*

[365] „Solidarité révolutionnaire" – francia nyelvű hetilap, 1873 júniusától szeptemberéig jelent meg Barcelonában; a Franciaországban és a Kommün emigránsai között folytatott anarchista propaganda orgánuma volt. – *366*

[366] „Les Droits de l'Homme" – francia napilap, 1870-től 1871-ig jelent meg Montpellier-ben J. Guesde szerkesztésében; baloldali republikánus. – *366*

[367] A Haimon-fiak – Haimon (Aymon) dordogne-i grófnak, Nagy Károly sógorának fiai: Adelhart (Alard), Ritsart (Richard), Witsart (Guichard) és Reinolt (Renaut) de Montalban (Montauban) – egy régi francia monda hősei. A népszerű mondát tobbek között Németországban is feldolgozták, népkönyv formájában. – *369*

[368] „Asociación Internacional de los Trabajadores. Organización de las secciones obreras de la Federación regional Española, adoptada por el congreso obrero de Barcelona en Junio de 1870 . . . " – *370*

[369] A spanyol föderális tanács 1873 febr. 2-i körlevelét az „Emancipación" 1873 febr. 8-i (85.) száma közölte. – *370*

[370] 1873 jún. 1–2-án tartotta Manchesterben második kongresszusát az Internacionálé brit foderációja. A kongresszus többek között határozatot hozott a brit föderáció ügyviteli szabályzatáról, a propagandáról, egy nemzetkozi szakszervezet megteremtésének szukségességéről, s a voros zászlót a brit foderáció lobogójának nyilvánította. Különösen nagy jelentőségű a politikai tevékenységről hozott határozat, amelyben a kongresszus az Internacionálé brit tagjait önálló politikai munkáspárt létesítésére hívta fel. – *372 447*

[371] A svájci munkásegyesületek, szakmai, szövetkezeti és egyéb szervezetek 1873 jún. 1–2-án Oltenban tartott kongresszusát az Internacionálé szekcióinak kezdeményezésére hívták össze. Ezen a kongresszuson alakult meg a Svájci Munkásszövetség, amely 1880-ig állt fenn és az Internacionálé elvei alapján egyesítette a különféle munkásszervezeteket. A kongresszus előkészítette a talajt a Svájci Szociáldemokrata Párt megteremtéséhez. – *373 448*

[372] „Szanktpetyerburgszkije Vedomosztyi" – orosz napilap, a kormány hivatalos orgánuma; e címmel 1728-tól 1914-ig jelent meg, 1914-től 1917-ig „Petrogradszkije Vedomosztyi" volt a címe. – *374*

[373] Csernisevszkijt 1862 júliusában letartóztatták és 1864-ig a Péter-Pál-erődben tartották fogva, majd hétévi kényszermunkára és életfogytiglani szibériai száműzetésre ítélték. – *375*

[374] Utalás Bakunyin „Nyeszkolko szlov k molodim bratyam v Rosszii" c. röpiratára, amely 1869 májusában jelent meg Genfben, valamint Nyecsajev „Sztugyentam Unyiverszityeta, Akagyemii i Tyehnologicseszkovo insztyituta v Petyerburge" c. röpiratára, amely ugyancsak Genfben jelent meg 1869-ben. – *376*

[375] „A forradalmi kérdés formulája" és „A forradalom alapelvei" c. röpiratokat Bakunyin írta és 1869 nyarán jelentek meg orosz nyelven „Posztanovka revoljucionnovo voprosza" és „Nacsala revoljucii" címmel. „A »Népbíróság« Társasága kiadványai"-nak orosz címe: „Izdanyija obscsesztva »Narodnoj raszpravi«". Az 1. sz. (Moszkva, 1869 nyarán) és a 2. sz. (Szentpétervár, 1870 telén) egyaránt Genfben jelent meg. – *377 381*

[376] Flerovszkij műve 1869-ben jelent meg. Marx nem sokkal a megjelenés után olvasta és a genfi orosz szekció bizottságának tagjaihoz írott levelében (1870 márc. 24.) nagyon elismerően nyilatkozott e műről (lásd 16. köt. 395–396. old.). Valamivel később Engels is elolvasta Flerovszkij könyvét. – *379 531*

[377] „Narodnoje Gyelo" – orosz nyelvű folyóirat (1870 áprilisától újság), amelyet 1868-tól 1870-ig adtak ki Genfben orosz forradalmi emigránsok. Az első számot Bakunyin készítette elő; 1868 októberében azonban a szerkesztőség, amelybe többek között Utyin is belépett, szakított Bakunyinnal és fellépett a bakunyinista nézetek ellen; a lap 1870 áprilisától kezdve az Internacionálé orosz szekciójának orgánuma volt, Marx és a Főtanács vonalát képviselte; közölte az Internacionálé dokumentumait. – *382 410*

[378] A béka és az ökör közismert története többek között Phaedrus meséiben („Fabulae Aesopianae", I. könyv, 24. mese) is megtalálható. A béka megirigyelte az ökör nagy termetét és maga is hasonló nagy állattá szeretett volna válni. Egyre nagyobbra fújta fel magát, miközben folyton kérdezgette, hogy megközelíti-e már az ökör nagyságát, míg végül szétpukkadt. – *384*

[379] A forradalmi hadsereg jakobinus jelszavának („Háború a palotáknak, béke a kunyhóknak!") változata; a jelszó szerzőjének Chamfort-t tartják. – *385*

[380] Ny. Ogarjov „A diák" c. versét eredetileg az ő és Herzen közös barátjának, az 1866-ban elhunyt Sz. I. Asztrakov emlékének ajánlotta. Miután Bakunyin a vers kéziratát megkapta Ogarjovtól, azt írta neki, hogy „az ügy szempontjából hasznos lenne", ha a verset Nyecsajevnak ajánlaná. A költemény végül is ezzel az ajánlással jelent meg 1869-ben Genfben röplap formájában, s Nyecsajev Ogarjovtól kapott meghatalmazás gyanánt használta fel. – *387*

[381] „La Démocratie" – francia hetilap, 1868-tól 1870-ig jelent meg Párizsban; polgári demokratikus. Chassin, a „Démocratie" szerkesztője a lap megjelenése előtt különlenyomatokat adott ki, melyekben a lap jövőbeni munkatársai kifejtették nézeteiket. Bakunyin szintén nyilatkozott a lap programjáról Chassinhoz írott 1868 áprilisi levelében, mely a 6-i (kelet nélküli) különlenyomatként jelent meg; ebből való az idézet. – *397*

[382] Idézet Bakunyin „Herzen" c. cikkéből, amely a „Marseillaise" 1870 márc. 2-i (72.) számában jelent meg. – *397*

[383] Ezt a pénzt Herzen 1858-ban P. A. Bahmetyev orosz földbirtokostól kapta propagandacélokra (ún. Bahmetyev-alap). Bakunyin és Ogarjov nyomására Herzen 1859-ben beleegyezett, hogy két részre ossza ezt az alapot; az egyik részt azután Ogarjov átadta Nyecsajevnak. Herzen halála után, 1870-ben, Nyecsajev Ogarjov révén az alap másik felét is megkapta. – *397*

[384] „Obscsina" – orosz nyelvű lap, 1870 szeptemberében jelent meg Londonban az első szám, Nyecsajev és Szerebrennyikov szerkesztésében; a második számot, mely 1871-ben jelent meg, maguk a kiadók megsemmisítették. – *398*

[385] „Kolokol, Organ russzkovo oszvobozsgyenyija, osznovannij A. I. Gerzenom" – ezzel a címmel adott ki Nyecsajev és Szerebrennyikov 1870 tavaszán Genfben egy orosz nyelvű lapot, melyből csak néhány szám jelent meg. – *400 407*

[386] A „Forradalmi katekizmus"-t Bakunyin 1869 nyarán írta, rejtjelezte és néhány példányban kinyomatta. Egy példányt 1869-ben a P. G. Uszpenszkij lakásán tartott házkutatás alkalmával megtaláltak. E példány szövegét a Nyecsajev-perről szóló tudósításokban a „Pravityelsztvennij Vesztnyik" c. lap 1871. évi 162. száma közölte. Marx és Engels is ezt a szöveget idézi. – *401 524*

[387] Escobar y Mendoza spanyol jezsuita azt hirdette, hogy a jó szándék önmagában véve szentesíti az erkölcs és a törvény szempontjából elítélendő cselekedeteket (a cél szentesíti az eszközt). – *401*

[388] Rudolph von Gerolstein E. Sue „Les mystères de Paris", Monte-Cristo A. Dumas (D. père) „Le comte de Monte-Cristo" c. regényének főszereplője, Karl Moor Schiller „Die Räuber", Robert Macaire pedig F. Lemaître „Robert Macaire" c. drámájának főszereplője. – *406*

[389] 1825 decemberében (innen a mozgalom neve: dekabristák) orosz nemesi forradalmárok fegyveres felkelést robbantottak ki a cári önkényuralom ellen. A dekabristák javarészt katonatisztek voltak, akik részt vettek a napóleoni háborúkban és megismerték a felvilágosodás ideológiáját, valamint koruk haladó orosz és nyugat-európai politikai irodalmát. Forradalmi ideológiájuk nem volt egységes; lényegében a jobbágyrendszer és az önkényuralom megdöntésére törekedtek. A népi tömegekkel nem volt kapcsolatuk és ezért vereséget szenvedtek, a dekabristák azonban ennek ellenére nagy hatással voltak az oroszországi haladó mozgalomra és a szellemi élet további fejlődésére. – Ny. A. Isutyin 1863-ban Moszkvában forradalmi diákkört szervezett (isutyinisták). 1866-ban a II. Sándor cár elleni sikertelen merénylettel kapcsolatban halálra ítélték, 1866 okt. 4-én vérpadra vitték, de nem végezték ki, büntetését életfogytiglani kényszermunkára változtatták. Az isutyinisták köre ezután megszűnt. – *410 582*

[390] Utalás a teokratikus jezsuita államra, amely a XVI. sz. elejétől a XVII. sz. közepéig állt fenn kb. a mai Paraguay területén. – *413*

[391] Hedzsra – Mohamed menekülése Mekkából Medinába, ahol az első muzulmán gyülekezet megalakult; a muzulmán időszámítás kezdete (i. sz. 622). – *416*

[392] Oroszországban M. V. Petrasevszkij körül 1845-ben fiatalok kis csoportja alakult ki, többnyire polgári demokrata nézeteket valló kisnemesekből és raznocsinyecekből, de voltak köztük olyan fiatalok is, akik az utopista szocializmus eszméivel rokonszenveztek. Gyűléseiken társadalmi és politikai kérdéseket vitattak meg, terveket kovácsoltak egy aktív forradalmi szervezet megalakítására. Idáig azonban nem jutottak el: 1849 áprilisában a Petrasevszkij-kör tagjait letartóztatták és száműzték. – *416*

[393] „Moszkovszkije Vedomosztyi" – orosz újság, 1756-tól 1917-ig jelent meg, 1859-től napilapként; különösen a XIX. sz. második felétől határozottan reakciós irányzatú, az államhivatalnokok és a földbirtokosok felső rétegének a lapja. – *417*

[394] „Szovremennyik" – orosz irodalmi és társadalompolitikai folyóirat, Puskin alapította, 1836-tól 1866-ig jelent meg Pétervárott, 1843-tól havonta; 1847-től Nyekraszov és Panajev szerkesztette, munkatársai közé tartozott Belinszkij, Dobroljubov és Csernisevszkij is; a 60-as években az orosz forradalmi demokraták orgánuma. 1866-ban, a II. Sándor cár elleni merénylet után a cári hatóságok betiltották. – *418*

[395] A „Molodaja Rosszija" c. forradalmi proklamációt P. G. Zaicsnyevszkij orosz forradalmár írta és 1862 májusában nyomtatták ki. A proklamáció az orosz forradalmi demokraták legbaloldalibb és legforradalmibb szárnyának nézeteit tükrözte. Mottóját Herzen „Robert Owen" c. cikkéből vették. – *421*

[396] Arról a konfliktusról van szó, amelybe Herzen Csernisevszkijjel és Dobroljubovval került, amikor a jobbágyság eltörlésének megítélésében a liberálisok álláspontja felé hajlott. A forradalmi demokraták a „Szovremennyik" hasábjain, valamint a „Kolokol"-nak írt levelekben élesen bírálták Herzen ingadozó magatartását. Később Herzen szakított a liberalizmussal és teljesen a forradalmi demokrácia oldalára állt. – *421*

[397] „A bakunyinisták munkában" c. cikksorozatot Engels közvetlenül a Spanyolországban 1873 nyarán lejátszódott események után írta, amelyek az 1868-tól 1874-ig tartó, ötödik spanyol polgári forradalom csúcspontját alkották. A tényeket Engels a sajtóból, valamint az Internacionálé spanyol szekcióinak különböző irataiból, elsősorban abból a jelentésből merítette, amelyet az új madridi föderáció (v. ö. 184. jegyz.) terjesztett elő az Internacionálé 1873 szept. 8-tól 13-ig ülésező genfi kongresszusán (v. ö. 526. jegyz.). A „Volksstaat" közlése után Engels írása hamarosan külön is megjelent „A bakunyinisták munkában. Emlékirat az 1873. évi spanyolországi felkelésről" címmel. Megjelent továbbá 1894-ben „Internationales aus dem »Volksstaat« (1871–75)" [Nemzetközi vonatkozású cikkek a „Volksstaat"-ból (1871–75)] c. gyűjteményben („Vorwärts" kiadó, Berlin). Ebben a kiadásban Engels kisebb szerkesztőségi javításokat végzett a cikksorozaton és rövid bevezető megjegyzést írt hozzá (lád 651. old.). Kiadásunk az 1894-ben megjelent szövegen alapul. A lényegesebb szövegeltéréseket lábjegyzetben közöljük, illetve jegyzeteinkben utalunk rájuk. – *450 651*

[398] A „Volksstaat"-ban hozzáfűzve: (lásd a „Cagliostro Bakunyin" c. cikket a „Volksstaat" 87. és következő számaiban). A „Volksstaat" 1873 szept. 19-i, 21-i, 24-i és 26-i 87., 88., 89. és 90. számában megjelent „Cagliostro Bakunyin" c. cikksorozatában Engels röviden ismerteti német nyelven az „Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" c. munka (lásd 311–445. old.) tartalmát. Az alapul vett 1894-es kiadásban Engels a fenti zárójeles megjegyzés helyett lábjegyzetben az „Alliance de la Démocratie Socialiste" teljes német fordításának „Ein Komplott gegen die Inter-

nationale Arbeiterassoziation" címmel Braunschweigban megjelent 1874-es kiadására utalt (v. o 329. jegyz.). – *450*

[399] Intranzigenseknek, hajlíthatatlanoknak nevezték magukat a XIX. sz. spanyol polgári republikánusai, akik autonóm helyi koztársaságok foderációját tuzték ki celul – *451 651*

[400] Az alkotmányos monarchistákról van szó, akik Amadeo királyt, az európai nagyhatalmak kegyeltjét támogatták trónra lépésében. – *452*

[401] Alfonzistáknak nevezték azt a csoportot, amely a spanyol nagybirtok, főpapság és nagyburzsoázia reakciós koreivel állt kapcsolatban és támogatta a Bourbon-dinasztiá ból származó trónkovetelőt, aki azután 1874-ben XII. Alfonz néven a spanyol trónra lépett. – *452*

[402] A karlisták – reakciós, klerikális-abszolutista csoportosulás, amely Don Carlos spanyol trónkovetelőt, VII. Ferdinánd occsét támogatta Izabella ellenében. A karlisták 1833–40-ben a katonaságra, a katolikus papságra és egyes vidékek elmaradt parasztságára támaszkodva polgárháborút robbantottak ki. Ez a háború a feudális-katolikus és a polgári liberális elemek koztí harccá fejlődott, és az 1834–43-as harmadik polgári forradalomhoz vezetett. 1872–76-ban, amikor a karlisták Don Carlos utódját trónra ultették, ismét polgárháborúra kerult sor, amelyben szintén megverték őket – *452 573 622 651*

[403] A „Volksstaat"-ban „(l. Engels, „Lage der arbeitenden Klasse", 279. old.)" áll (lásd Engels, „Lage der arbeitenden Klasse", második kiadás, 234. old.)" helyett. A „Volksstaat"-ban megadott 279. oldalszám „A munkásosztály helyzete Angliában" első német kiadására vonatkozik. A fent említett szovegrészt magyarul lásd e sorozatunkban: 2. kot. 416. old. – *453*

[404] Utalás az anarchisták 1873 szept. 1–6. kozott Genfben tartott kongresszusára. – *454*

[405] A spanyolországi anarchista szervezeteket a córdobai kongresszus (v o. 234. jegyz.) után vezető foderális bizottság jelentését a „L'Internationale" 1873 aug. 24-i száma kozolte. – *456*

[406] V. o. Shakespeare: „King Henry IV", I. rész V. felv. 4. szín. – *457*

[407] V. o. Engels „A német parasztháború" és „A német birodalmi alkotmány-hadjárat" (lásd 7. kot.). – *461*

[408] Gladstone arra számított, hogy az Alsóházban megbízható liberális tobbséget tud biztosítani, ezért 1874 febr. 17-en bejelentette kabinetje lemondását, feloszlatta a parlamentet és új választásokat írt ki. Az eredmény 350 konzervatív, 244 liberális es 58 ír képviselő volt. Febr. 21-én Disraelivel az élén konzervatív kormány alakult. – *467*

[409] Az 1867-es Reform Bill (választójogi reform, illetve torvény) választójogot adott a kispolgárságnak és a munkásosztály legfelső rétegének is. A titkos szavazásról szóló torvényt (Ballot Act) 1872 júl. 18-án fogadta el a parlament. – *467*

[410] John Bull (Bika János) koltott személy, az angolok gúnyneve, az angol jellem megszemélyesítője. Arbuthnot pamfletja (1712) nyomán terjedt el a kozhasználatban. – *467*

[411] Az ír egyházra vonatkozó torvényjavaslatot Gladstone nyújtotta be a parlamentnek és 1869 júliusában emelték torvényerőre. E torvény értelmeben az írországi anglikán egyházat elválasztották az államtól, s jogait a katolikus és a presbiteriánus egyház jogaival egyenlősítették. Viszont továbbra is a legnagyobb foldbirtokos maradt és kizsákmányolta

az ír parasztokat. Az ír földtörvényt (Land Bill) az angol parlament 1870 első felében vitatta meg és még ez év augusztusában elfogadták. Az angol kormány nevében Gladstone terjesztette be a törvényjavaslatot, amelyet állítólag az írországi bérlők megsegítésére szántak; a javaslat azonban a különféle korlátozások és fenntartások következtében lényegében érintetlenül hagyta az angol földtulajdonosok írországi nagybirtokának alapjait. A landlordoknak továbbra is lehetőségük volt arra, hogy emeljék a járadékot és elűzzék a bérlőket, csupán némi kártérítésre kötelezték őket a bérlőkkel szemben az időközben végzett talajjavítási munkákért, és be kellett tartaniok bizonyos jogi eljárást. A landlordok azonban minden módon szabotálták a földtörvényt. A törvény elősegítette a nagybérletek kifejlődését és koncentrációját Írországban és az ír kisbérlők tönkretételét. – *468*

412 A whigek és a toryk az angol uralkodó osztály két nagy pártja. A tory eredetileg a II. Jakab trónra juttatását pártoló ír katolikusok gúnyneve; whignek nevezték ellenfeleiket. A továbbiakban a torykból lett a földtulajdonosi és pénzarisztokrácia pártja, a whigekből a városi ipari tőkések pártja. (Az 1830-as évektől kezdve hivatalos nevük: Konzervatív Párt és Liberális Párt.) – *468*

413 A katonatiszti kinevezési okmányok adásvétele Angliában a XVII. sz. végén jött szokásba. Ez a hivatalosan elismert rendszer biztosította az angol arisztokrácia hadseregbeli monopóliumát. A hadsereg újjászervezéséről kibocsátott 1871-es törvény egyik cikkelye megtiltotta a tiszti pátensek árusítását. Mivel ez a rendelkezés a parlamentben ellenállásba ütközött, Gladstone királyi utasítást eszközölt ki, amely a rangvásárlás eltörlését elrendelte. – *468*

414 A Labour Representation League (Munkásképviseleti Liga) 1869-ben alakult meg, főként a trade unionok vezetőiből. Célkitűzése az volt, hogy biztosítsa „munkások" beválasztását az Alsóházba. Ennek érdekében nem restelltek a Liberális Párttal szövetkezni. A 80-as években a Liga beszüntette tevékenységét. – *470*

415 Az 1872-es bányatörvényről van szó (The Mines Regulation Act). – *471*

416 Repeal – az angol–ír unió eltörléséért indított mozgalom. Az unió eltörlésének követelése a 20-as évektől kezdve a legnépszerűbb követelés lett Írországban. A nemzeti mozgalom élén álló ír liberálisok (O'Connell stb.) az unió eltörléséért folytatott agitációban csak eszközt láttak arra, hogy az angol kormánytól kisebb engedményeket kapjanak az ír burzsoázia számára. O'Connell 1835-ben a whigek (v. ö. 412. jegyz.) vezetőivel megkötötte a Lichfield–House-szerződést; ebben az ír vagyonos osztályoknak juttatott néhány kedvezmény fejében kötelezte magát arra, hogy a parlamentben támogatja a whigeket és elősegíti az írországi tömegmozgalom korlátozását. O'Connell és hívei a szerződésnek megfelelően beszüntették az unió eltörléséért folytatott agitációjukat. A tömegmozgalom nyomására 1840-ben az ír liberálisok kénytelenek voltak megalakítani a repeal-szövetséget (Repeal Association), de ezt az angol uralkodó osztályokkal való kompromisszum útjára igyekeztek terelni. A szövetség a 40-es évek végén feloszlott. – *472*

417 A „Birodalmi katonai törvény" c. cikkét Engels a „Volksstaat" számára írta azzal a vitával kapcsolatban, mely a békelétszámnak a „birodalmi katonai törvény" tervezetében előirányzott emeléséről a Reichstagban folyt. Ebben a törvényben, amely a porosz katonai rendszert egész Németországra kiterjesztette, a német militarizmus növekedése és a német uralkodó körök agresszív törekvései jutottak kifejezésre. – *473*

418 A Nemzeti Liberális Párt 1866 őszén, a haladópártban bekövetkezett szakadás után alakult. A nemzeti liberálisok a burzsoázia anyagi érdekeinek kedvéért feladták a politikai uralomra irányuló követeléseiket, és Bismarcknak behódolva fő céljuknak a német államok

porosz vezetés alatt történő egyesítését tekintették. Németország egyesítése után a Nemzeti Liberális Párt végképp a nagyburzsoázia és az iparmágnások pártja lett. Lemondott még azokról a liberális követelésekről is, amelyeket régebben támasztott, mint pl. a költségvetési jog védelmének az 1866-os programban hangsúlyozott követeléséről. – Az 1861 júniusában megalakított haladópárt képviselőiről van szó. Ez a párt követelte programjában Németország egyesítését porosz vezetés alatt, egy össznémet parlament egybehívását, valamint egy erős liberális kormány megalakítását, mely a képviselőháznak tartozik felelősséggel. 1866-ban a haladópárt jobbszárnya különvált Nemzeti Liberális Párt néven (l. fentebb), megmaradt része Németország 1871-ben történt egyesítése után ellenzéki pártnak vallotta magát. Csak papíron volt azonban ellenzéki, mert a gyakorlatban olyannyira félt a népi forradalomtól, hogy nem támogatta az alapvető demokratikus követeléseket (általános választójog, egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság). – *473*

[419] Az idézet a „birodalmi katonai törvény" tervezetéből való, melynek első vitája 1874 febr. 16-án folyt le a német Reichstagban. A törvényt végső szövegezésében a „Reichs-Gesetzblatt" 1874 máj. 9-i (15.) száma közölte. – *473*

[420] Az ún. porosz alkotmánykonfliktus 1861-ben tört ki I. Vilmos porosz király és a porosz Landtag között. A parlament polgári-liberális többsége ugyanis leszavazta a hadsereg újjászervezésére vonatkozó javaslatot. A király feloszlatta a kamarát, de az új választások után sem sikerült a parlamenttel a javaslatot elfogadtatni. Az 1862-ben kinevezett miniszterelnök, Bismarck, a parlamentet ismét feloszlatta és a katonai reformot önhatalmúlag megvalósította. Az alkotmánykonfliktus, mely a 60-as évek nemzeti-forradalmi válságának egyik megnyilvánulása volt, csak 1866-ban dőlt el, amikor is Poroszország győzelmet aratott Ausztria fölött és a német burzsoázia behódolt Bismarcknak. – *473*

[421] Az idézet Manteuffel 1850 dec. 3-i beszédéből való, amelyet a porosz Landtag második kamarájában mondott el az Ausztriával kötött olmützi egyezménnyel kapcsolatban. (Megjelent: „Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch die Allerhöchste Verordnung vom 2 November 1850 einberufenen Kammer", 1. köt. Berlin 1851.) Az egyezmény értelmében Poroszország egyelőre kénytelen volt lemondani a németországi vezető szerepre támasztott igényéről. – *473*

[422] Idézet az 1850 jan. 31-i „Verfassungs-Urkunde für den Preussischen Staat" 109. cikkelyéből. – *473*

[423] Az Északnémet Reichstag, mely 1867 febr. 24-től ápr. 17-ig ülésezett, hozzájárult az Északnémet Szövetség (v. ö. 292. jegyz.) megalakításához és elfogadta annak alkotmányát. – *473*

[424] A Reichstag, melynek ülésszakát 1871 márc. 21-én nyitották meg, ápr. 16-án elfogadta a „német birodalom alkotmányát". – *474*

[425] Itt és a továbbiakban Moltkének 1874 febr. 16-án a Reichstagban tartott beszédéből idéz Engels. (Megjelent: „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages", 1. köt. Berlin 1874.) – *475*

[426] V. ö. Cicero „Oratio pro Q. Ligario". – *475*

[427] A sedani csata (1870 szept. 1–2-án) a porosz–francia háború (1870–71) egyik legdöntőbb csatája volt és a poroszok győzelmével végződött. III. Napóleon is fogságba esett. A sedani összeomlás megadta a császárságnak a kegyelemdöfést; 1870 szept. 4-én kikiáltották a köztársaságot Franciaországban. – A háború jellegének megváltozásáról

és a proletariátus ezzel kapcsolatos új feladatairól v. ö. az Internacionálé Főtanácsának második üzenetét (lásd 17. köt. 243–251. old.). – *475*

[428] A velencei vagy itáliai erődnégyszög eredetileg négy észak-itáliai erőd: Peschiera, Mantova, Verona és Legnago alkotta erős katonai állás. Az 1848–49-es harcokban az erődnégyszög Radetzky osztrák csapatainak legfontosabb hadműveleti bázisa volt a piemonti csapatok ellen. – *475*

[429] Szójáték Goethe híres önéletrajzi művének a címével: „Dichtung und Wahrheit" (Költészet és valóság). – *476*

[430] Landwehr – eredetileg általános felfegyverzés. Az állandó hadsereg bevezetésével előbb elvesztette jelentőségét, de a napóleoni háborúk idején kifejlesztették a Landwehr-rendszert a katonailag kiképzett hadkötelesek idősebb évfolyamainak hadi szolgálatba való bevonására. A porosz Landwehr-rendszert Scharnhorst 1813 márc. 17-i tervezete szerint építették ki. Két korosztályra oszlott: 26–32 és 32–39 évesek; az utóbbiakat háború esetén helyőrségi és megszálló csapatoknak szánták. A porosz törvények szerint a Landwehrt csak háborúban lehetett behívni. – *477 546*

[431] Landsturm (népfelkelés) – tartaléksereg, melyet az 1813–14-es poroszországi katonai behívás hozott létre. Az Északnémet Szövetség (v. ö. 292. jegyz.) 1867-es törvénye értelmében a Landsturm azokat a 17–42 éves katonaköteleseket ölelte fel, akik sem a hadseregben, sem a tengerészetnél nem teljesítettek szolgálatot. A Landsturm a törvény értelmében csak akkor hívható be, ha ellenséges betörés fenyegeti a szövetségi területet. – *477*

[432] A porosz kormány 1849 májusában a Landwehr tartalékosait akarta bevetni Dél- és Nyugat-Németországban a birodalmi alkotmány bevezetését követelő felkelés leverésére. Hivatkozással az 1814 szept. 3-i és az 1815 nov. 21-i törvényekre, melyek szerint a Landwehr csak kívülről fenyegető betörés esetén hívható fegyverbe, a Porosz Rajna-tartományban és Vesztfáliában a tartalékosok vonakodtak eleget tenni a behívóparancsnak, sőt sok esetben zárt sorokban és fegyveresen a felkelt nép mellé álltak. – *478*

[433] 1872 júl. 27-én Franciaországban a hadsereg feltöltésére törvényt hoztak, mely bevezette az általános hadkötelezettséget ötéves csapatszolgálati idővel. A törvény gyakorlati végrehajtása azonban számos kivételre, a behívás alóli mentesítésre adott alkalmat. – *478*

[434] „Kölnische Zeitung" – német napilap, 1802-től 1945-ig jelent meg Kölnben; a 30-as években és a 40-es évek elején a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; 1842 -43-ban dühödt ellenfele volt a „Rheinische Zeitung"-nak, 1848–49-ben pedig a „Neue Rheinische Zeitung"-nak; a forradalom után a rajnai porosz burzsoázia megalkuvó politikájának képviselője. A porosz–francia háború idején soviniszta és annexiópárti, majd a Kommün fegyveres leverését követelte. – *478*

[435] Szent Szövetség – eredetileg az ellenforradalmi hatalmak 1815-ben létesített egyesülésének elnevezése. I. Sándor cár kezdeményezésére alakították az I. Napóleon fölött győztes hatalmakból; a szövetség magvát Oroszország, Ausztria és Poroszország képezte. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. – *480 568*

[436] A „Moltke, a hallgatag vezérkari okvetetlenkedő és legutóbbi lipcsei tudósítója" c. cikket a „Volksstaat" aláírás nélkül hozta a „Politikai Szemle" c. rovatban. – *481*

[437] Már a porosz–francia háború (1870–71) legelején körülzárták Metz várában Bazaine francia marsall hadseregét. A vár védői 1870 okt. 27-én megadták magukat. – *481*

[438] „Leipziger Tageblatt und Anzeiger" – német napilap, 1807-ben alapították; a XIX. sz. második felében a nagyburzsoázia lapja. – *481*

[439] Bazaine francia marsallt, aki Metz várát 1870 okt. 27-én feladta, hazaárulás vádjával hadbíróság elé állították. A per tárgyalása 1873 okt. 6-tól dec. 10-ig folyt le Párizsban. – *481*

[440] Az 1850-ben írt „Német parasztháború" második, 1870-es kiadásához fűzott előzetes megjegyzést Engels a harmadik, 1875-ös kiadás sajtó alá rendezésekor az itt közölt passzusokkal kiegészítette. – *484*

[441] A sadowai (königgrätzi) csata (v. ö. 288. jegyz.) a porosz–osztrák, Sedan (v. o. 427. jegyz.) a francia–porosz háború döntő csatája. A porosz–francia háborúban aratott porosz győzelmek következtében négy délnémet állam (Baden, Hessen, Bajorország és Württemberg) csatlakozott az Északnémet Szövetséghez (v. o. 292. jegyz.). 1870 novemberében ezzel kapcsolatban megfelelő szerződéses megállapodásokat kötöttek. A délnémet államok csatlakozása után a Szövetség hivatalos okiratain Német Szövetségnek nevezte magát (1870 nov. 15-től). 1870 dec. 9-én a Reichstag határozata értelmében német birodalomra változtatták az elnevezést. A német birodalom hivatalos proklamálása a császár megkoronázása alkalmával, 1871 jan. 18-án történt meg Versailles-ban. – *484*

[442] A hannoveri királyságról, a hessen-kasseli választófejedelemségről és a nassaui nagyhercegségről van szó, amelyeket Poroszország a porosz–osztrák háborúban aratott győzelme után 1866-ban annektált (v. ö. még 290. jegyz.). – *484*

[443] „Mindig csak lassan előre!" – Az 1813-ban keletkezett „Die Krahwinkler Landwehr" c. német dal refrénje. – *485*

[444] Az 1873-as krachhal befejeződött Németországban az ún. alapítóévek (Gründerjahre) periódusa, a fékevesztett spekulációnak és tőzsdei manipulációknak az 1870–71-es porosz–francia háború után kezdődött időszaka. – *487 544 643*

[445] A spicherni (Lotaringia) csatában (forbachi csata) 1870 aug. 6-án, Mars-la-Tour-ban (Vionville) 1870 aug. 16-án és Sedannál 1870 szept. 1-én verték meg a németek III. Napóleon seregeit. – *487*

[446] Ez a jelszó a német csapatoknak III. Napóleon felett aratott győzelme után 1870 szept. 21-től kezdve jelent meg a „Volksstaat"-ban. – *487*

[447] Az 1874 jan. 10-i Reichstag-választásokon a szociáldemokraták több mint 350 000 szavazatot (az összes szavazatok 6%-át) kaptak és 9 képviselőt küldhettek a parlamentbe, köztük Bebelt és Liebknechtet, akik a választás időpontjában még várfogságban voltak. – *487*

[448] Az „Emigráns-irodalom" c. cikksorozatban (I–V. cikk) Engels az európai demokratikus és munkásmozgalmak új irányzatait elemezte; a cikkeket 1874–75-ben tobbszöri megszakítással a „Volksstaat" számára írta, s a lap mindenkor kozvetlenul megírásuk után közölte őket. Az I., II. és V. cikk újra megjelent az „Internationales aus dem »Volksstaat« (1871–75)" [Nemzetközi vonatkozású cikkek a „Volksstaat"-ból (1871–75)] c. gyűjteményben („Vorwarts" kiadó, Berlin 1894). Az V. cikk „Soziales aus Russland" (Az oroszországi társadalmi viszonyokról) címmel megjelent kulon brosúrában (Lipcse 1875). Kiadásunk a „Volksstaat" szövegén alapszik. A későbbi kiadások lényegesebb eltéréseit lábjegyzetben közoljük, ill. szerkesztőségi jegyzeteinkben utalunk rájuk. – *491*

[449] Az „Emigráns-irodalom" c. cikksorozat I. cikkét Engels az 1874 május–június közötti időszakban írta; az alcímmel (Egy lengyel proklamáció) 1894-ben az „Internationales

aus dem »Volksstaat« (1871–75)" [Nemzetközi vonatkozású cikkek a „Volksstaat"-ból (1871–75)] c. gyűjteményben egészítette ki. – *493*

[450] „Address of the Polish refugees to the English people", London 1874 máj. 3. – *493*

[451] „Reynolds's Newspaper" – angol radikális hetilap, 1850-ben alapította Reynolds; Londonban jelenik meg; az 50-es évek elején a chartistákat támogatta. – *493*

[452] 1859 – itáliai háború (v. ö. 131. jegyz.); 1866 – porosz–osztrák háború (v. ö. 290. jegyz.); 1870 – porosz–francia háború (v. ö. 427. jegyz.). – *494*

[453] Lengyelországot 1772-ben, 1792–93-ban és 1794–95-ben Oroszország, Poroszország és Ausztria osztotta fel egymás között. Oroszország litván, belorusz és ukrán területeket kapott, Poroszország annektálta a tengerparti részt, Nagy-Lengyelországot, Mazovia egy részét Varsóval stb., Ausztria pedig Nyugat-Ukrajnát és Kis-Lengyelország egy részét. E három felosztás után Lengyelország független állami léte megszűnt. 1814–15-ben a bécsi kongresszus határozatai megerősítették Lengyelország felosztottságát. – *495*

[454] A Lengyel Demokrata Társaság (Towarzystwo Demokratyczne Polskie) 1836 dec. 4-én nyilvánosságra hozott kiáltványa „népforradalomra" hívta fel a tömegeket, harcra a jobbágyság és a rendi különbségek megszüntetéséért, a kártalanítás nélküli földosztásért. Az 1845 végén megszövegezett és a krakkói forradalmi kormány által 1846 febr. 22-én kibocsátott kiáltvány szintén a jobbágyság eltörlését és a földosztást követelte. 1863 jan. 22-én a lengyel központi nemzeti bizottság (Komitet Centralny) kiáltványt bocsátott ki, melyben fegyveres felkelésre szólította fel a népet. Ez a kiáltvány volt tulajdonképpen az 1863–64-es lengyel felkelés programja. – *496*

[455] A bajor trónöröklés miatt folytatott porosz–osztrák háború 1779-ben az ún. teschení békével ért véget. Oroszország, e szerződés kezdeményezője, eleinte közvetítőként lépett fel a hadviselő felek között, a szerződés megkötése után pedig Franciaországgal együtt a szerződés kezeseként szerepelt; s ilymódon jogot szerzett arra, hogy beavatkozzék a német államok ügyeibe. – *497*

[456] 1848 – a párizsi júniusi csata (v. ö. 155. jegyz.); 1849 – a magyar szabadságharc leverése az orosz cárizmus segítségével; 1850 – Varsóban a cár kezdeményezésére konferenciák folytak Oroszországban, Ausztria és Poroszország részvételével az Ausztria és Poroszország közti hatalmi vetélkedés tárgyában. I. Miklós cár döntőbíróként lépett fel és kényszerítette Poroszországot, mondjon le arról az igényéről, hogy a német államokat saját hegemóniája alatt egyesíti; 1853–56 – a krími háború (v. ö. 114. jegyz.); 1859 – itáliai háború (v. ö. 131. jegyz.); 1866 – porosz–osztrák háború (v. ö. 290. jegyz.). – *497 553*

[457] V. ö. „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról" (lásd 17. köt. 243–251. old.). Az üzenet szövegét Marx írta angolul; a német fordítás, melyet szintén Marx készített, a „Volksstaat" 1870 szept. 21-i (76.) számában „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa az összes európai és amerikai szekciókhoz" címmel jelent meg. – *498*

[458] Kultúrharc Posenban – Engels gúnyosan így nevezi a lengyel nép elporoszosítására irányuló törekvéseket. – „(. . .az a harc, amelyet Bismarck a múlt század 70-es éveiben a »Centrum-párt«, a német katolikusok pártja ellen folytatott a katolicizmus rendőri üldözése útján). Bismarck ezzel a harccal csak *megerősítette* a katolikusok harcos klerikalizmusát, csak ártott az igazi kultúra ügyének, mert a politikai megoszlás helyett a vallási megoszlást helyezte előtérbe, a munkásosztály és a demokrácia egyes rétegeinek figyelmét pedig

elterelte az osztályharc és a forradalmi harc legsürgősebb feladatairól a legfelületesebb, hazug polgári antiklerikalizmus irányába." (Lásd Lenin: A munkáspárt és a vallás; Lenin Összes Művei, 17. köt. 388. old.) – *499*

[459] Az „Emigráns-irodalom" c. cikksorozat II. cikkének az alcímet („A Kommün blanquista menekültjeinek programja") Engels 1894-ben az „Internationales aus dem »Volksstaat« (1871–75)" [Nemzetközi vonatkozású cikkek a „Volksstaat"-ból (1871–75)] c. gyűjteményben adta. – *500*

[460] Utalás arra a brosúrára, melyet francia blanquista emigránsok csoportja adott ki 1874 júniusában Londonban „Aux Communeux" címmel. – *501*

[461] Az 1839 máj. 12-i felkelést, melyben a forradalmi munkásoké volt a főszerep, az Évszakok Társasága nevű, A. Blanqui és A. Barbès vezette szocialista republikánus titkos társaság szervezte meg. A felkelés a szűk körre szorítkozó összeesküvő taktikára épült, a tömegekkel nem volt szervezeti kapcsolata, ezért könnyen le is verték. – *501*

[462] Schiller: „Die Bürgschaft". – *502*

[463] J. Hébert 1790-től 1794-ig Párizsban kiadott „Le Père Duchêne" címmel egy francia újságot, mely a városi félproletár tömegek hangulatát tükrözte a forradalom idején. – *502*

[464] Heine: „Romanzero. Drittes Buch. Hebräische Melodien. Disputation", 86. vers. – *502*

[465] V. ö. 4. köt. 444. old. – *505*

[466] V. ö. Schiller: „Don Carlos". I. felv. 6. szín; a zárójelbe tett célzás Edouard Vaillant-ra vonatkozik. – *506*

[467] Az „Emigráns-irodalom" III. cikkét Engels 1874 július végétől szeptemberig írta, mégpedig P. L. Lavrovnak az Internacionáléval foglalkozó cikkével kapcsolatban, mely a „Vperjod!" c. folyóiratban jelent meg. – *507*

[468] „Vperjod!" – orosz folyóirat, 1873-tól 1877-ig jelent meg Londonban és Zürichben szabálytalan időközökben, P. L. Lavrov szerkesztésében (összesen 5 kötete jelent meg); a forradalmi narodnyik mozgalom jobbszárnyának nézeteit képviselte, nagy figyelmet szentelt a nyugati munkásmozgalom ügyének és az Internacionálé tevékenységének. Ugyanezzel a címmel 1875–76-ban Londonban is megjelent egy hasonló irányzatú lap. – *507 552*

[469] Az idézetet lásd „Vperjod!", Zürich 1874, 2. köt. 2. évf. II. rész, 26. old. – *508*

[470] „Neue Freie Presse" – osztrák napilap; 1864-től 1939-ig jelent meg Bécsben; liberális irányzatú. K. Thales tárcája a lap 1873 okt. 14-i (3284.) és okt. 15-i (3285.) számában jelent meg. – *508*

[471] P. N. Tkacsov: „Zadacsi revoljucionnoj propagandi v Rosszii. Piszmo redaktoru zsurnala »Vperjod!«" c. brosúrája 1874 áprilisában jelent meg Londonban orosz nyelven. – *511 516 519 521 524 533*

[472] Karlchen Missnick (megközelítő fordításban: Vakarcs Karcsi) figuráját D. Kalisch (1820–1872) német humorista teremtette meg, a félművelt, elkényeztetett ifjú mintapéldánya. – *511*

[473] Akhilleusz, amikor visszaveszik szép rabnőjét, Brízéiszt, szörnyű haragra lobban és visszavonul a harctól (Homérosz: „Iliasz", I. ének). – *512*

[474] Venus-hegy – több hegyet tartanak nyilván Németországban e néven; a népmondák és költői művek, melyekben Venus nevéhez ősgermán mitológiai hagyományok fűződnek, különösen az Ufhausen és az Eisenach melletti Venus-hegyet említik; e hegyek barlangjaiban tartja udvarát Venus istenasszony. Időnként földi halandók (Tannhäuser) keresik fel udvarát, ahol örökös vigalomban és élvezetek közepette töltik idejüket. Ezekért az élvezetekért azonban lelkük üdvösségével kell fizetniök. Ezért a Venus-hegy bejáratánál a hűséges Eckart (a német hűség legendás mintaképe) áll őrt és figyelmezteti az arra tévedő halandókat a veszélyekre. – P. L. Lavrov polemikus írása, melyre Engels itt utal, „Russzkoj szocialno-revoljucionnoj mologyozsi..." címmel 1874-ben névtelenül jelent meg Londonban. Az idézeteket lásd e londoni kiadás 3., 17. és 44–45. oldalán. – *513 516*

[475] Nemezis a bosszúálló sors, a büntető igazság (a bosszúállás görög mitológiabeli istennőjének, Nemeszisznek a nevéből). – *514*

[476] Engels az „Emigráns-irodalom" IV. cikkét Marx tanácsára válaszként írta Tkacsov „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels" c. vitairatára, amely 1874-ben jelent meg Zürichben. Marx valószínűleg 1875 februárban vagy márciusban olvasta Tkacsov brosúráját, melyet átadott Engelsnek, s a borítóra ceruzával a következő megjegyzést írta: „Csapj le rá, de humorosan. Olyan ostoba írás, hogy Bakunyin *közreműködése* feltételezhető. Peter Tkacsov elsősorban azt akarja mondani az olvasóknak, hogy Te *őt* ellenfélként kezelted, s ezért mindenféle nem is szereplő vitapontokat talál ki." – *516*

[477] V. ö. Heine: „Kobes I". – *520*

[478] P. N. Tkacsov: „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels", Zürich 1874. – *521 523 524 552 652*

[479] Lásd P. L. Lavrov: „Russzkoj szocialno-revoljucionnoj mologyozsi...", 47. old. – *523*

[480] V. ö. Verdi–Piave: „Rigoletto", II. felv. – *524*

[481] Az „Emigráns-irodalom" V. cikke a „Volksstaat" közlése után hamarosan brosúraként is megjelent Lipcsében „Az oroszországi társadalmi viszonyokról" címmel, Engels 1875 májusában írt rövid előszavával (lásd 552–554. old.). 1894-ben újra megjelent a cikk (v. ö. 448. jegyz.) ugyanezzel a címmel, s ezúttal Engels utószóval (lásd 652–661. old.) is kiegészítette. – *526 552 652*

[482] P. N. Tkacsov „Offener Brief an Herrn Friedrich Engels", Zürich 1874. Valamennyi idézet e cikk végéig ebből a levélből való – ha csak a forrást külön nem jeloljük vagy a szövegből nem adódik. – *526*

[483] Truck-rendszer – a munkabérnek áruutalványokban való fizetése, melyek csak a munkáltató boltjaiban válthatók be. – *529*

[484] „Leleplezések a kölni kommunista-perről" c. pamfletját (lásd 8. köt. 389–452. old.) Marx 1852 október elejétől december végéig írta; 1853 januárjában Bázelben nyomtatták ki névtelen brosúra formájában, 2000 példányban; a badeni határon a rendőrség elkobozta a kiadásnak szinte valamennyi példányát. A „Leleplezések"-et megjelentette az Egyesült Államokban a „Neu-England-Zeitung" c. bostoni lap is, először folytatólagosan a lap hasábjain, majd 1853 április végén a lap kiadásában brosúra formában. 1874-ben a

„Volksstaat" 13 folytatásban, eredeti terjedelmében (1874 okt. 28-tól dec. 18-ig közölte). Ekkor szerepelt először a szerző neve, Marx, a pamfleton. Liebknecht felkérésére Marx 1875 jan. 8-án a „Leleplezések"-hez utószót (lásd 537–539. old.) írt, mely először a „Volksstaat" 1875 jan. 27-i (10.) számában, majd a „Leleplezések" 1875-ös lipcsei új kiadásában jelent meg. – A kölni kommunista-pert a porosz kormány rendezte meg. 1852 okt. 4-től nov. 12-ig folyt; bíróság elé állították és hazaárulással vádolták a Kommunisták Szövetségének 11 tagját. A vádirat alapjául a Kommunisták Szövetsége (v. ö. 152. jegyz.) központi vezetőségének üléseiről készült „eredeti jegyzőkönyv" szolgált, amelyet más hamisítványokkal együtt porosz rendőrügynökök tákoltak össze, továbbá okiratok, melyeket a rendőrség a Kommunisták Szövetségéből kizárt Willich–Schapper-frakciótól lopott. A hamisított okiratok és hamis tanúvallomások alapján hét vádlottat háromtól hat évig terjedő várfogságra ítéltek. – *537*

[485] Bizonyos dokumentumokból, melyeket Marx akkoriban nem ismerhetett, így például Hess 1850 júl. 21-én Weydemeyerhez írt saját leveléből kiderül, hogy mégis Hess volt az ún. „Vörös Katekizmus" szerzője. – *537*

[486] W. Hirsch „Die Opfer der Moucharderie. Rechtfertigungsschrift" c. cikkéről Marx „Hirsch önvallomásai" c. cikkében (lásd 9. köt. 36–39. old.), valamint „Vogt úr" c. írásának XII. fej. 4. szakaszában (lásd 14. köt. 598–605. old.) nyilatkozik. – *537*

[487] Lásd 14. köt. 366. old. – *538*

[488] „Gesetz, betreffend die Dienstvergehen der Richter und die unfreiwillige Versetzung derselben auf eine andere Stelle oder in den Ruhestand" (Törvény a bírók hivatali vétségeit és kényszerű áthelyezését vagy nyugállományba küldését illetően), kelt 1851 máj. 7. – *538*

[489] A Dánia elleni háborúban a porosz csapatok 1864 ápr. 18-án rohammal bevették a Düppel melletti dán erődítményeket, az ún. düppeli sáncokat. A „belső Düppel" kifejezést első ízben a bismarcki „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" 1864 szept. 30-i száma használta a „belső ellenség" megjelölésére; később állandó fogalommá vált. – Az 1806 okt. 14-i jénai vereség, melynek következtében Poroszország kénytelen volt kapitulálni a napóleoni Franciaország előtt, a Hohenzollern-monarchia társadalmi és politikai korhadtságának jelképe. – *539*

[490] A fenti beszédeket, amelyeket Marx és Engels 1875 jan. 23-án tartottak az 1863–64-es lengyel felkelés tizenkettedik évfordulóján megrendezett londoni ünnepségen, Engels rendezte sajtó alá a „Volksstaat" számára. Az ünnepségen W. Wróblewski elnökölt, beszédet tartottak Lengyelország, Oroszország, Németország, Franciaország és más országok forradalmi demokratikus emigrációjának leghaladóbb képviselői. Jelen volt a Párizsi Kommün több résztvevője, így Frankel Leó, Lissagaray és mások. Az ünnepség lefolyásáról tudósítást közölt a Zürichben megjelenő „Wici" c. lengyel folyóirat 1875 jan. 30-án, majd a Lvovban megjelenő liberális lengyel lap, a „Dziennik Polski". Febr. 15-én a „Vperjod!" c. orosz lap is közölt tudósítást, azzal a megjegyzéssel, hogy a Marx után szólásra emelkedett Engels angol nyelven tartotta meg beszédét. – *540*

[491] Az itáliai velencei terület, amely 1798-tól 1805-ig és 1814-től 1866-ig az osztrák birodalomhoz tartozott, kiindulópontja volt az osztrák uralom elleni olasz nemzeti felszabadító mozgalomnak. – *541*

[492] A „Vperjod!" c. orosz lap tudósításából kiderül, hogy az 1875 jan. 23-i ünnepségen V. Szmirnov, a lap szerkesztőségi titkára is beszédet mondott. Hangsúlyozta a lengyel és az orosz munkásosztály érdekeinek azonosságát és az orosz forradalmárok nevében kijelen-

tette, hogy „ha üt a lengyel népi forradalom órája, mindegyikük a lengyelek soraiban fog harcolni a lengyel nép társadalmi szabadságának kivívásáért". Később Szolovjov orosz emigráns emelkedett szólásra, aki rámutatott a lengyel pánok liberális pártja és a cári kormány közti esetleges megegyezés veszélyére. – *541*

[493] Fennmaradt V. Szmirnovnak 1875 februárjában Marxhoz írt levele, amelyben Szmirnov közli, hogy a „Vperjod!" c. lap számára tudósítást készít elő a jan. 23-i lengyel ünnepségről. Ezen az ünnepségen a következőket hallotta Marxtól: „Ezért propagálni kell a lengyel nép körében a Nemzetközi Munkásszövetség alapelveit." Mivel a lengyel lapok tudósításaiban ez a kijelentés nem szerepel, Szmirnov kéri Marxot, erősítse meg, hogy a fenti szavakat valóban kimondta beszédében. Marx válasza nem maradt fenn, de a „Vperjod!" tudósításában szerepel az említett mondat. – *543*

[494] A „Félhivatalos kardcsörtetés" c. cikket Engels 1875-ben írta, amikor a bismarcki Németország újabb támadással fenyegette Franciaországot. Az orosz diplomácia határozott közbelépése azonban ebben az időpontban megakadályozta az európai háború kitörését. A „Volksstaat" szerkesztősége, amely nagy jelentőséget tulajdonított a német militarizmust a proletár nemzetköziség álláspontjáról bíráló Engels-cikknek, azt javasolta, hogy a cikket különkiadásként is jelentessék meg. Erre azonban nem került sor. A cikk csak a „Volksstaat"-ban jelent meg. – *544*

[495] Utalás a „Gesetz über den Landsturm" c. törvényre, amely 1875 febr. 12-én lépett életbe és az 1867 nov. 9-i törvény továbbfejlesztése volt (v. ö. 431. jegyz.). Ez a törvény lehetővé tette, hogy szükség esetén a Landsturm keretében behívott tartalékosokkal töltsék fel a Landwehr (v. ö. 430. jegyz.) létszámát. – *544*

[496] 1875 márc. 12-én a francia nemzetgyűlés törvényjavaslatot fogadott el a hadsereg keret- és legénységi állományáról. E törvény értelmében az egyes ezredekben a zászlóaljak számát háromról négyre emelték fel; ily módon az egész haderő létszámát 144 000 fővel növelték. – *544*

[497] Garde mobile – egyes franciaországi fegyveres alakulatok elnevezése. Az 1868–71. években fennállott mobilgárdába a tényleges vagy katonai állományba nem tartozó, de fegyveres szolgálatra alkalmas 20–24 éves férfiak tartoztak, akiknek feladata háborúban a hátország védelme volt. – *546*

[498] Az ún. Loire-hadsereg, amelyet a francia kormány 1870 őszén hívott életre, lényegében újoncokból állt. – *546*

[499] Póttartaléknak nevezték a porosz hadseregben az 1874. máj. 2-i „birodalmi katonai törvény" (v. ö. 419. jegyz.) értelmében a tartaléknak a behívott korosztály azon egyéneiből álló részét, akik békeidőben a legkülönfélébb indokolással fel voltak mentve a reguláris katonai szolgálat alól. A póttartalék, melyben a részvétel ideje 12 évre terjedt, a hadsereg feltöltésére szolgált mozgósítás esetén. – *548*

[500] Az idézett kijelentést Voigts-Rhetz vezérőrnagy a Reichstagban tartott 1875 jan. 11-i beszédében tette. Lásd: „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages", 2. köt., Berlin 1875. – *548*

[501] Engels, aki 1873–74-ben különösen sokat foglalkozott a német történelem problémáival, Wilhelm Liebknechtnek 1874 jan. 27-i levelében ezt írta: „Akartam a »Volksstaat« számára valamit írni Németországról, de ezzel kapcsolatban olyan sok közgazdasági és statisztikai tanulmányba bonyolódtam, hogy talán egész brosúra, esetleg könyv is lesz belőle." Ezt a szándékát Engels nem valósította meg. A fennmaradt feljegyzések szerint az

lehetett a terve, hogy a német történelem menetét 1873-ig vázolja, s ezen belül részletesebben a francia forradalom óta eltelt időszakot tárgyalja. A középkor végétől 1789-ig terjedő időt egy átfogó bevezetés világította volna meg. Az 557–561. old. kéziratszövege ennek a bevezetésnek a tervezetét és az első fejezet (1789-től 1815-ig tartó időszak) kidolgozását tartalmazza. A második kéziratnak az 1789-től 1873-ig terjedő időre vonatkozó töredékes feljegyzéseiből kiadásunk azokat közli, amelyekben Engels a tervezett témákat már részletesebben vázolta. Mindkét kézirat sok rövidítést és jelet tartalmaz. Kiadásunkban csak az általánosan szokásos rövidítéseket tartottuk meg, a többieket,ha egyértelműeknek látszottak, hallgatólag kiegészítettük; a nem egyértelmű rövidítések kiegészítését csúcsos zárójelbe tettük. A jegyzetek jellegének megőrzése végett a mondatok kiegészítését mellőztük. Néhány fejezet és alfejezet számokkal, ill. betűkkel történt jelzését a jobb áttekinthetőség kedvéért némileg módosítottuk. – *557*

[502] Bakunyin „Államiság és anarchia" (Goszudarsztvennoszty i anarchija) c. könyvének konspektusához Marx rövid idővel a könyv megjelenése (1873) után hozzáfogott. Bakunyinnak ezt a könyvét hívei programjelentőségű műnek tekintették. Marx a könyv részletes ismertetéséhez kritikai és polemikus megjegyzéseken kívül a tudományos kommunizmus legfontosabb tételeire vonatkozó megállapításokat is fűzött (az államról, a proletárdiktatúráról, a munkás-paraszt szövetségről). A konspektus egy terjedelmes kéziratfüzetnek egyik része. A füzet, melynek Marx ezt a címet adta: „Russica II, 1875", néhány orosz szerző munkáinak konspektusait tartalmazza. A Bakunyin-könyv konspektusa 24 nagy formátumú oldalt tölt meg. A könyv tartalmát Marx részben orosz nyelvű szó szerinti idézetek, részben német nyelvű sűrített kifejtések formájában ismerteti, s ezt a tartalmi ismertetést szakítják meg Marx rövid megjegyzései vagy terjedelmesebb fejtegetései. Az oroszul idézett passzusokat, amennyiben Marx nem fűzött hozzájuk fordítást, oroszból szerkesztőségünk fordította le és fordításunkat csúcsos zárójellel jelöljük. – *565*

[503] A Vendôme-oszlopot zsákmányolt ágyúkból öntötték 1806–10-ben I. Napóleon 1805-ös győzelmei emlékére a párizsi Vendôme téren. III. Napóleon 1863-ban az I. Napóleont tábori egyenruhában ábrázoló szobrot kicseréltette egy teljes császári díszbe öltöztetett szoborra. 1871 ápr. 12-én a Párizsi Kommün határozatot hozott, hogy a Vendôme-oszlopot mint a sovinizmus szimbólumát le kell dönteni; a határozatot máj. 16-án végrehajtották. A Kommün leverése után a Vendôme-oszlopot helyreállították. – *571*

[504] A hivai kánságot (Közép-Ázsiában, az Amu-Darja alsó szakaszán) a cári csapatok 1873-ban megszállták és Oroszország vazallusává tették. – *572*

[505] Fuerók (fueros) – hagyományos jogok; tulajdonképpen okiratok, melyek a középkori Spanyolországban lerögzítették a városoknak és a községeknek adományozott önkormányzati, törvénykezési, adózási, hadviselési stb. jellegű különleges jogokat és kiváltságokat. A fuerók korlátozták ugyan a feudális önkényt, de a helyi partikularizmust is előmozdították. – *573*

[506] Ruténoknak nevezték a Galíciában, Kárpátalján és Bukovinában élő ukránokat. – *584*

[507] Ligue du Midi (Déli Liga) – Franciaország déli részén alakult 1870 szeptemberében, néhány nappal a köztársaság kikiáltása után, s rövid idő múlva felbomlott. – *595*

[508] V. ö. 4. köt. 459. old. – *599*

[509] V. ö. Marx „A filozófia nyomorúsága"; lásd 4. köt. 59–174. old. – *605*

[510] V. ö. Mózes I. 3, 19. – *612*

[511] Az Internacionálé 1872 ápr. 2-i ülésén MacDonnel, az Írország ügyeivel megbízott titkár beszámolt az ír szekciók rendőrségi üldözéséről. A Marx javaslatára választott bizottságot, amelynek ő maga, valamint MacDonnel és Milner is tagja volt, megbízták, hogy foglalkozzon ezzel a kérdéssel. Ápr. 9-én MacDonnel a bizottság nevében nyilatkozatot terjesztett a Főtanács elé az írországi rendőrterrorról. A nyilatkozat kozzétételének célszerűségéről folytatott vita után Engels javaslatára elhatározták, hogy 1000 példányban ropiratként kinyomtatják és Írországban terjesztení fogják. Szovege az „Emancipación"-ban is megjelent, szerkesztőségi bevezető cikkel, mely MacDonnel 1872 ápr. 2-i beszámolóját tartalmazta. A roplap eredeti nyelve angol. – *617*

[512] „Castle"-nak nevezték azt a dublini kastélyt, amelyet az angol hódítók a XIII. sz.-ban építettek az ír lakosság ellen folytatott harc egyik támaszpontjaként. Ez a kastély, az angol hatalom írországi képviselőinek rezidenciája, az ír nép szemében az angol elnyomást és kegyetlenséget testesítette meg. – *617*

[513] Engels a Főtanács 1872 márc. 12-i ülésén tiltakozott azellen, hogy Hales, aki a Főtanács üléseiről kiadott jelentéseket az ő titkári aláírásával ellátva az „Eastern Post"-ban kozzétette, saját szája ize szerint átszerkesztette a Főtanács tagjainak beszédeit. Főképp arról a beszédről van szó, amelyet Engels márc. 5-én tartott és amely 1872 márc. 9-én jelent meg az „Eastern Post"-ban. Engelsnek az olaszországi Internacionálé-szekciók helyzetére vonatkozó jelentése V. Regis 1872 márc 1-en Engelshez írt levelében kozolt tényeken alapult. A jegyzőkonyvi feljegyzés szovegének eredeti nyelve angol. – *619*

[514] Engels ismertette a Főtanács előtt azt a levelet, melyet a spanyol foderális tanács márc. 15-én a foderáció soron levó kongresszusának előkészítésével kapcsolatban írt Márc. 27-én Engels válaszolt erre a levélre (lásd 51–52. old.), s a levelben foglalt kérésre a Főtanács és a brit foderális tanács nevében udvozletet kuldott a kongresszusnak (lásd 57–59. old), továbbá a Ferré szekció (v. o. 92. jegyz) útján a francia szekciók udvozló uzenetének kuldését is megszervezte. A jegyzókonyvi feljegyzés szovegének eredeti nyelve angol. – *620*

[515] Engelsnek a spanyol Internacionálé-szekciók helyzetére vonatkozó május 7-i jelentése a Lafargue-tol kapott adatokon alapult. Lafargue akkoriban szívós harcot folytatott a spanyol foderációban érvenyesuló anarchista befolyás ellen. Engels 1872 máj. 22-én Liebknechthez írt leveleben azonban megjegyezte, hogy Lafargue kozlései, miszerint a spanyol foderációban az Alliance hívei folott nagy győzelmet arattak, „mindenesetre kissé túlzottak", ezert kerte Liebknechtet, hogy ezeket a kozleseket ne hozza nyilvánosságra. Kiadasunk az „Eastern Post" 1872 máj. 12-i (189) számában megjelent szovegen alapszik, az újságbol hiányzó utolsó bekezdest pedig a Főtanács jegyzőkonyvéből vettuk. A szoveg eredeti nyelve angol – *621*

[516] A munkásegyesuletek, lényegében kolcsonos segélyre alakult társaságok, melyek a liberális polgári korok (az ún. mérsékeltek) befolyása alatt álltak, 1872. ápr. 17-re kongresszust hívtak egybe Rómába. A szervezők – kormányhivatalnokok és liberális politikai funkcionáriusok – a kongresszust arra akartak felhasználni, hogy saját befolyásukat biztosítsák, és megakadályozzák az Internacionálé eszmeinek terjedését a munkások kozott. Egyes római munkásszervezetek, amelyek igazi munkáskongresszust akartak összehívni, tiltakoztak azellen, hogy a kongresszus résztvevói egész Olaszország munkásainak képviselőiként lepjenek fel Minthogy a rendőrség megakadályozta egy igazi munkáskongresszus összehívását, az említett munkásszervezetek 1872 ápr. 21-re tiltakozó nagygyulést szerveztek Ezen a gyulesen Lucciani Internacionále-tag javaslatára határozatot fogadtak el, melyben leszogezték tiltakozasukat a burzsoázia azon kísérlete ellen, hogy a munkásosztály nevében lepjen fel – *623*

[517] Marx és Engels felszólalásai, melyeket a hágai kongresszuson (v. o. 150. jegyz.) tartottak, a kongresszusi jegyzőkonyvekben maradtak fenn. E jegyzókonyveket F A. Sorge vezette német nyelven. A kongresszus befejezodése után az eredeti jegyzőkonyveket Sorge magával vitte New Yorkba. Október elején Marx és Engels kérésére másolatot kuldott a jegyzőkonyvek teljes szovegéről A másolatot Th. Cuno keszitette és o, valamint Sorge hitelesítette. E másolat fotokópiáját, mely azelott a német szocialdemokrácia levéltárában volt, jelenleg a Szovjetunió Kommunista Pártja Kozponti Bizottságának Marxizmus–Leninizmus Intézete őrzi. Egy másik, nem hitelesített másolatra leltek H. Schluter amerikai német szociáldemokrata emigráns hagyatékában. E másolat facsimileje es angol nyelvu fordítása megjelent a madisoni (USA) Wisconsin Egyetem által 1958-ban kiadott „Minutes of the Hague Congress of 1872" c. konyvben. Az eredeti jegyzokonyvek nincsenek meg. Kiadásunkban a Marx és Engels felszólalásairól készített feljegyzések szovegének fordítása a Cuno és Sorge által hitelesített német nyelvu jegyzokonyvi másolat szovegén alapszik. – *624 628 630*

[518] Marx a hágai kongresszuson (v. o. 150. jegyz.) felszólalt M Barry (a brit foderáció tagja) mandátumának elfogadása erdekében, mert a brit foderális tanács néhány képviselője – akik a reformista szárnyhoz tartoztak – kétségbevonták Barry mandátumának érvényességét azon a címen, hogy Barry nincs elismerve a munkások vezetőjének. A Barry mandátumával kapcsolatos vita objektíve azt a kuzdelmet tukrozi, amely az angol munkásmozgalomban a liberális trade-unionistak és a burzsoá befolyást ellenzó baloldali elemek kozott folyt Marx felszólalasa szeles korú felháborodást váltott ki a trade-unionista vezetok és a reformisták korében (v. o. még 517. jegyz) – *625*

[519] Marx fejtegetése a Zsukovszkij mandátumáról folyt vitával fugg ossze (Ny. Zsukovszkijt a forradalmi szocialista propaganda es akcio szekcioja delegálta, ezt a szekciót pedig nem vette fel az Internacionálé (lásd 142–143 old.) Marx beszedének utolsó része válasz volt Brismée belga kuldott felszólalására Brismée felszolalt azellen, hogy a francia emigránsok (főként Brusszelben) onálló szekciókat alakítottak, s ezek nem csatlakoztak a helyi foderációhoz (v. o. még 517. jegyz). – *626*

[520] Westnek a 12. szekciótól (v. o. 85. jegyz.) kapott mandátumával kapcsolatban Marx rámutatott arra, hogy az amerikai polgári és kispolgári reformerek visszaéltek az Internacionálé nevével, s szervezetét felhasználva saját céljaikat ohajtották megvalósítani és magukhoz akarták ragadni a munkásmozgalom vezetését. (Lásd 141–142. old.) (V. o. még 517. jegyz.) – *627*

[521] A New York-i Főtanács meghatalmazásának eredeti nyelve angol. Fordításunk az eredeti kézirat szovegén alapszik. – *631 632*

[522] A Főtanács utasításának eredeti nyelve francia, fordításunk az eredeti kézirat szovegén alapszik. – *633*

[523] A Főtanács 1873 jan. 26-i határozata, valamint a hozzá csatlakozo 1873 május 30-i ké határozat Marx és Engels javaslatain alapszik, amelyek a Főtanács tagjaihoz írott leveleikben, illetve Engelsnek a Főtanács számára készített hivatalos feljegyzéseiben (lásd 298–300. old.) foglaltatnak. E határozatok legfontosabb tetelei szó szerint megegyeznek Marx és Engels javaslataival Kiadásunk a „Volksstaat"-ban kozzetett nemet szovegen alapszik, tekintetbe véve a New York-i „Arbeiterzeitung"-ot, ahol ezek a határozatok először jelentek meg. A lényegesebb eltérésekre lábjegyzetben utalunk. A jan 26-i határozat megjelenésének helye: „Arbeiterzeitung" 1873 márc. 15-i (6.) sz ; „La Emancipación" 1873 márc. 22-i (90.) sz.; „Der Volksstaat" 1873 márc. 29-i (26.) sz.; „The International Herald" 1873 márc. 29-i (52.) sz. – *634*

[524] A Főtanács 1873 május 30-i két határozatának megjelenési helye: „Arbeiterzeitung" 1873 jún. 7-i (18.) sz.; „Der Volksstaat" 1873 jún. 25-i (51.) sz. (v. o. még 523. jegyz.). – *636 637*

[525] Az Internacionálé genfi kongresszusának kuldotteihez intézett levelet Marxszal és Serraillier-vel történt megbeszélés alapján Engels szovegezte meg 1873 szept. 3-án. Marx és Engels az Internacionálé helyi foderációinak és szekcióinak közlései alapján már augusztus végén látták, hogy az Internacionálé soron levő kongresszusa, amelyet a hágai kongresszus (v. o. 150. jegyz.) határozata értelmében Svájcban kellett volna megtartani, nem lenne nemzetkozi jellegű összejovetel. Ezért Marx és Engels azon a véleményen voltak, hogy a Főtanács képviselőinek jelenléte a soron levő kongresszuson nem lenne célszerű, s meggyőzték Hepnert és Serraillier-t arról, hogy a genfi utazást mondják le. Közlésunk Engels fennmaradt francia nyelvű eredeti kézíratának szovegén alapszik. – *638*

[526] A Főtanács beszámolójáról és más kongresszusi anyagokról van szó. A kongresszus napirendjén többek kozott a szervezeti szabályzat felulvizsgálásának, a szakszervezetek nemzetkozi egyesülésének, a munkásosztály politikai harcának stb. kérdései szerepeltek. A genfi kongresszust 1873 szept. 8-án nyitották meg. A küldottek kétharmad része svájci, főként genfi szekciókat képviselt. A kongresszuson, amelyen J. Ph. Becker elnökolt, felolvasták a Főtanács beszámolóját és a helyi jelentéseket. Ez volt az Internacionálé utolsó kongresszusa. – *639*

[527] Mulbergernek Engels cikkére adott válaszát a „Volksstaat" 1872 okt. 26-i száma kozolte „A lakáskérdéshez (Válasz Friedrich Engelsnek, írta A. Mulberger)" címmel. – *644*

[528] Az Eifelben (dombos táj, melyet nagy kiterjedésű tőzeges lápok és pusztaságok szakítanak meg) a talajviszonyok nem alkalmasak a foldmuvelésre. A földművelést kis, technikailag elmaradott parasztgazdaságokban folytatják. Időközonként, amikor rossz volt a termés, a kisparasztok ínséges helyzetbe kerültek. Engels megjegyzései az 1882-es esztendő eseményeire vonatkoznak, amikor az Eifel lakosságát a rossz termések és a terményárak esése következtében éhínség sújtotta. – *646*

[529] V. ö. 23. köt. 13. fej. 8. pont, 439–449. old. – *649*

[530] Herzennek William Lintonhoz, „The English Republic" (Az angol koztársaság) c. lap szerkesztőjéhez 1854 jan.–febr.-ban írt levelei először 1854-ben jelentek meg, angol nyelven. Engels a harmadik levélből idéz, Plehanov „Nasi raznoglaszija" c. művének 1885. évi genfi kiadásában (9. old.) szereplő idézet nyomán. Herzen Lintonhoz írt leveleinek teljes szovege oroszul Herzen osszegyűjtött műveiben jelent meg. – *652*

[531] Ny. G. Csernisevszkij: „Megjegyzések folyóiratokról" lásd „Csernisevszkij Összegyűjtött Művei", IV. köt. Moszkva 1948. 741–743. old.; az alábbi idézetet lásd 345. old. – *653*

[532] V. ö. Marxnak az „Otyecsesztvennije Zapiszki" szerkesztőségéhez 1877 novemberében francia nyelven írott levelét; lásd „Válogatott levelek", Budapest 1950. 369. skk. old. – *654 658*

[533] V. o. 4. kot. 566. old.; az „Internationales aus dem »Volksstaat« (1871–75)" [Nemzetkozi vonatkozású cikkek a „Volksstaat"-ból (1871–75)] (Berlin 1894) c. gyűjteményben ehhez a kovetkező lábjegyzetet adták: V. o. Engels: „A család, az állam és a magántulajdon eredete" (lásd „Válogatott Művek", II. köt. 240–243. old.). – *656 657*

[534] „Vesztnyik Jevropi" – havonta megjelenő orosz történelmi-politikai és irodalmi burzsoá liberális folyóirat, 1866-tól 1918-ig Pétervárott jelent meg. – *657*

[535] „Otyecsesztvennije Zapiszki" – orosz irodalmi-politikai folyóirat, 1820-tól 1884-ig jelent meg Pétervárott; a folyóirat szerkesztésében részt vettek Belinszkij, Herzen, Ogarjov, később pedig (1868-tól) Nyekraszov és Szaltikov-Scsedrin; ebben az időben a folyóirat maga köré csoportosította a forradalmi demokratikus értelmiséget. Nyekraszov halála után (1877) a lap a narodnyikok kezébe került. – *657*

[536] „Vesztnyik Narodnoj Voli" – orosz folyóirat a terrorista narodnyikok „Narodnaja Volja" (Népakarat) nevű titkos politikai szervezetének külföldi orgánuma; 1883-tól 1886-ig jelent meg Genfben; mindössze 5 száma látott napvilágot. – *657*

[537] Az idézett passzus a „Tőke" I. kötetének első kiadásában (Hamburg 1867) megjelent, de a következő német kiadásban Marx törölte, s így e passzus nem szerepel a mű egyetlen más kiadásában vagy fordításában sem. – *658*

[538] I. Miklós cár 1855 márc. 2-án a krími háború (v. ö. 114. jegyz.) Oroszországra nézve tragikus eseményeinek hatása alatt lelkiismeretfurdalástól gyötörve öngyilkosságot követett el. – *659*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1872 március–1875 április)

1872

március – augusztus Marx és Engels az Internacionálé hágai kongresszusának előkészítésével foglalkoznak; levelezést folytatnak az Internacionálé szekcióival és a munkásság egyes vezetőivel. Engels különös figyelmet szentel Spanyolországnak, amely a bakunyinisták titkos szervezete, a Szocialista Demokrácia Egyesülése elleni harc fő színtere; rendszeres levelezést folytat a Madridban tartózkodó P. Lafargue-gal, részletes tájékoztatást kap tőle a spanyol szekciók tevékenységéről és Lafargue útján irányítja a harcot a bakunyinisták ellen; rendszeresen tájékoztatja a Főtanácsot az Internacionálé spanyolországi helyzetéről. – Marx a „Tőke" első kötetének második német nyelvű kiadásán dolgozik; olvassa a korrektúrákat és az első kiadáshoz képest lényeges változtatásokat eszközöl. Ugyanakkor előkészíti a francia nyelvű kiadást is, ellenőrzi J. Roy fordítását; e munka során több tétel kifejtését egyszerűsíti és kibővíti.

március eleje – május vége Dupont, az Internacionálé manchesteri szekciójának vezetője felkéri Marxot, közölje nézeteit a föld államosítása kérdésében, melyről a szekcióban vitát rendeznek. Marx kéziratát Dupont a szekció május 8-i ülésén felolvasta, az „International Herald" pedig június 15-én Marx szerzőségének említése nélkül nyilvánosságra hozta.

március 5 Marx a Főtanács elé terjeszti Engelsszel közösen megírt körlevelét: „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"; a Főtanács egyhangúlag úgy határoz, hogy a körlevelet nyilvánosságra kell hozni. Marx beszámol az észak-amerikai föderációban bekövetkezett szakadásról; ugyanezen az ülésen elfogadják Marx erre vonatkozó határozatainak egy részét.

március 7 Engels a dániai föderális tanács egyik tagjához, L. Pióhoz írt levelében megvilágítja, miért folyik a harc az Internacionáléban a bakunyinistákkal; kéri, hogy az 1871-es londoni konferencia határozatait jóváhagyás végett terjesszék a föderális tanács elé.

március 10–19 Engels mint a Főtanács spanyol és portugál ügyekkel megbízott titkára kapcsolatot létesít az Internacionálé portugál föderációjával és a továbbiakban részletes tájékoztatást kap a portugál szekciók tevékenységéről.

március 12 Marx nyílt levelet ír a belga „Liberté"-nek azzal összefüggésben, hogy a volt kommünár, G. Lefrançais könyve: „Étude sur le mouvement communaliste à Paris, en 1871" (Tanulmányok az 1871-es párizsi kommunista mozgalomról) Marx és a Főtanács ellen irányuló hamisítást tartalmaz. A levelet a lap március 17-én közli. A Főtanács ülésén Marx javaslatára elfogadják az észak-

amerikai föderációban beállott szakadásra vonatkozó határozatok második részét: a New York-i 12. szekció kizárásának elrendelését. Március 15-én Marx elküldi Sorgénak New Yorkba a Főtanács határozatait, melyek a spanyol föderális tanács lapjában („La Emancipación") ápr. 6-án, a német Szociáldemokrata Párt orgánumában („Volksstaat") máj. 8-án nyomtatásban megjelentek. – Engels beszámol az Internacionálé spanyolországi és olaszországi helyzetéről; beszámolóját az „Eastern Post" márc. 17-én közölte.

március 13 A Párizsi Kommün évfordulójának megünneplésére alakított bizottság ülésén Marxot jelölik ki az ünnepély egyik szónokául. A nyilvános ünnepély elmaradt, mert a színhelyéül választott termet az utolsó pillanatban nem bocsátják rendelkezésükre, de szűkebb körben az Internacionálé tagjai és a volt kommünárok márc. 18-án mégis megünneplik az évfordulót.

március 13–18 Marx a Kommün évfordulójának megünneplésére elkészíti a határozati javaslatokat, amelyekben a Kommünt „a nagy szociális forradalom hajnalhasadásának" nevezi.

március második fele – május eleje J. P. MacDonnel, az írországi ügyekkel megbízott titkár tájékoztatja Engelst a Dublinben, Corkban, Bradfordban és más városokban megalakult ír szekciókról, valamint a corki sztrájkmozgalomról. – P. Lindau, a „Gegenwart" (Jelen) szerkesztője, ismételten felkéri Marxot, hogy működjék közre a folyóirat munkájában. Marx elutasító választ ad.

március 17 Engels levélben arra kéri Sorgét, küldje el neki a „Woodhull & Claflin's Weekly" és „Le Socialiste" c. lapoknak azokat a számait, amelyekben a „Kommunista Párt kiáltványá"-nak angol, illetve francia fordítása megjelent; megjegyzi, hogy e fordításokat rossz minőségük ellenére fel kell használni a bakunyinista és a proudhonista propaganda elleni harcban.

március 18 Marx a „Tőke" első kötete francia fordításának kiadójához, M. Lachâtre-hoz írt levelében helyesli azt a javaslatot, hogy a francia fordítást időközönként megjelenő részletekben adják ki, mivel a „Tőke" ebben a formában hozzáférhetőbb a munkások számára.

március 19 Marx a Főtanács ülésén beszámol az Internacionálé boroszlói tagjainak rendőri üldöztetéséről. Engels ismerteti a lisszaboni szekció egyik levelét, amely beszámol a szekció sikereiről és az Internacionálé elveit propagáló, „O Pensamento Social" c. lap kiadásáról.

március 26 Engels elnököl a Főtanács egyik ülésén, egyúttal ismerteti a spanyol föderális tanácsnak a Főtanácshoz beküldött jelentését az Internacionálé 1870 óta kifejtett spanyolországi tevékenységéről. A spanyol föderáció küszöbönálló áprilisi rendes kongresszusa alkalmából Engelst üdvözlő távirat szövegezésével bízzák meg. A táviratot az „Emancipación" április 13-i száma közli.

március 27 Oroszországban megjelenik 3000 példányban (ebből május 15-ig már 900 példány elkelt) a „Tőke" első kötetének orosz kiadása, mely e műnek egyáltalában az első fordítása. – Engels levelet ír a spanyol föderális tanácsnak, amelyben közli, hogy a zaragozai kongresszushoz üdvözletet küld a Főtanács, a brit föderális tanács, valamint az elesett kommünárról, Ferréről elnevezett francia szekció. Engels javasolja a föderális tanácsnak, hogy az 1871-es londoni konferencia határozatait jóváhagyás végett terjessze a kongresszus elé.

március 28 Liebknecht levélben tájékoztatja Marxot és Engelst a lipcsei hazaárulási perben március 26-án hozott ítéletről.

április–május Marx élénk figyelemmel kíséri az Internacionálé amerikai szekcióinak helyzetét; irányítja a proletár szárny harcát a polgári és kispolgári reformerek ellen, levelezést folytat Sorgéval, aki részletesen tájékoztatja. Marx a Főtanács ülésein megvilágítja az észak-amerikai föderációban folyó harc lényegét és leleplezi J. G. Eccarius, az amerikai ügyekkel megbízott titkár kétkulacsos magatartását, aki valójában támogatja a Főtanács által az Internacionáléból kizárt 12. New York-i szekciót.

április eleje Ny. F. Danyielszon, a „Tőke" első kötetének orosz fordítója, elküldi Marxnak az orosz kiadás egy példányát. Egyben tájékoztatja Marxot Csernisevszkij és G. A. Lopatyin (a Főtanács volt tagja) helyzetéről, akiknek sorsa iránt Marx melegen érdeklődik. – Marx az Internacionálé egyik tagjának, Ch. Rochat-nak, aki Belgiumba készül átköltözni, útmutatásokat ad a belga szekciókban végzendő munka szervezésére nézve; Marx később rendszeres levelezést folytat vele és részletes tájékoztatásokat kap tőle az Internacionálé belgiumi tevékenységéről. Engels olaszra fordít egy levelet, amelyet W. Liebknecht az ő tanácsára írt L. Stefanoni, az „Il Libero Pensiero" c. folyóirat szerkesztője ellen, aki rágalmakat terjesztett a Főtanácsról. A levél, melyet eljuttattak Carlo Cafieróhoz, a „Gazzettino Rosa" április 20-i számában megjelent.

április 2–április 9 Liebknecht márc. 19-i, 28-i és 30-i levele alapján Marx tájékoztatja a Főtanácsot a hazaárulással vádolt Liebknecht, Bebel és Hepner elleni lipcsei per kimeneteléről; részt vesz továbbá abban a vitában, mely MacDonnelnak az írországi szekciók üldöztetésére vonatkozó jelentéséről folyik. A Főtanács Marxot, MacDonnelt és Milnert bízza meg az írországi rendőrterror elleni manifesztum megszerkesztésével. A manifesztumot az április 9-i ülésen, amelyen betegsége miatt Marx nem vehet részt, MacDonnel olvassa fel, majd pedig a Főtanács röpiratként terjesztik. A Főtanács egyhangúlag elhatározza a „Polgárháború Franciaországban" francia fordításának kiadását. Engels a Főtanács megbízásából üdvözletet küld az Internacionálé spanyol föderációja zaragozai kongresszusának küldötteihez. – Engels javaslatára J. Rozwadowski lengyel forradalmárt a Főtanács tagjává választják. Ő képviseli Londonban a lengyel szekciót.

kb. április 10 Marx elküldi Meissnernek, hamburgi kiadójának a „Tőke" ellenőrzött 42 ívét, valamint a Meissner kérésére írt prospektust.

április 13 Marx „A filozófia nyomorúsága" c. írásának egy részét „Az osztályharc elmélete" címmel közli az „Emancipación".

április 13–16 Marx a Főtanács nevében nyilatkozatot ír Cochrane-Baillie, Eastwick és Fawcett parlamenti tagok részéről a Nemzetközi Munkásszövetséget ért támadásokkal kapcsolatban. A Főtanács a nyilatkozatot április 16-án egyhangúlag jóváhagyja; szövegét Angliában, Spanyolországban és Portugáliában az Internacionálé lapjai közlik, s röpirat formájában is megjelenik.

április közepe Marx arról értesül, hogy leveleit Franciaországban és Angliában cenzúrázzák.

április második fele–május Marx átnézi és korrigálja „A polgárháború Franciaországban" francia fordítását. A mű belgiumi kiadásának előkészítése ügyében levelezést folytat E. Glaser de Willebrord-ral, az Internacionálé belga tagjával. „A polgárháború Franciaországban" júniusban megjelenik Brüsszelben 2000 példányban.

április második fele–augusztus Engels tanulmányozza a titkos Alliance spanyolországi tevékenységére vonatkozó anyagot, amelyet Lafargue és J. Mesa, a spanyol föderális tanács egyik tagja, juttatott el hozzá.

április 16 Engels az Internacionáléhoz csatlakozott ferrarai munkásegyesületnek írt levelében ismerteti az egyesülettel az Internacionálé szervezeti elveit.

április 20 Engels cikket ír a „Plebé"-nek az angol mezőgazdasági munkások sztrájkjáról. Ezzel a cikkel (amely „Londoni levelek" címmel jelenik meg az április 24-i számban) kezdődik Engels állandó közreműködése a lapban.

április 23 Engels gratulál Liebknechtnek és Bebelnek a bíróság előtti bátor fellépésükhöz. – Engels beszámol a Főtanácsnak Cuno letartóztatásáról és kiutasításáról.

április vége Engels levelet ír Pió dán szocialistának, s ebben rámutat annak fontosságára, hogy a kisparasztságot és a földnélküli parasztságot bevonják a munkásmozgalomba.

április vége–május Marx ideje nagy részét a „Tőke" első kötete francia fordításának átdolgozására szenteli. Ugyanakkor foglalkozik a második német kiadás korrektúrájával is.

május első fele Engels egy munkát szándékozik írni a proudhonista eszméknek a német munkásosztály körében való propagálása ellen, evégből újra elolvassa Proudhon „Idée générale de la révolution au XIXe siècle etc." (A forradalom általános eszméje a XIX. században stb.) c. munkáját.

május 7 Marx betegsége miatt nem vesz részt a Főtanács ülésén, Engels beszámol a spanyol föderáció zaragozai kongresszusának eredményeiről; beszámolóját az „Eastern Post" május 12-i száma közli. Engels továbbá bejelenti, hogy a ferrarai munkásegyesület elfogadta az Internacionálé szervezeti szabályzatát. Engels javaslatára a Főtanács az egyesületet elismeri a Szövetség szekciójaként. – Engels elküldi Liebknechthez Lafargue-nak a bakunyinisták spanyolországi titkos üzelmeiről az „Emancipación"-ban megjelent cikkét a „Volksstaat"-ban való közlésre; egyben ajánlja, hogy Lafargue-nak a spanyol föderáció zaragozai kongresszusáról a „Liberté"-ben megjelent beszámolóit szintén tegyék közzé a „Volksstaat"-ban.

május 7–8 Engels levelet ír a Belgiumban tartózkodó Th. Cunónak a bakunyinisták spanyolországi és olaszországi intrikáiról és aktív propaganda kifejtését ajánlja a bakunyinisták ellen. Elküldi neki az Internacionálé néhány tagjának címét és anyagi segítséget nyújt neki.

május 11 A Főtanács ülésén éles vitára kerül sor Marx és Eccarius között; Marx hosszabb beszédben támadja Eccariust, amiért az szabotálja a Főtanácsnak az amerikai szekciók viszályára vonatkozó határozatait.

május 14 Engels részt vesz a Főtanács ülésén, amelyen az angliai ír szekciók és a brit föderális tanács közti viszonyt tárgyalják; Engels a proletár internacionalizmus elvei alapján támadja a tanács egyes angol tagjainak soviniszta nézeteit.

május közepe Marx levelet ír a „Volksstaat" szerkesztőjének azzal a névtelen cikkel kapcsolatban, amelyben L. Brentano polgári közgazdász Marxot a „Concordia" hasábjain Gladstone költségvetési beszédéből vett idézet meghamisításával vádolja. A levelet, amelyben Marx e rágalmat visszautasítja, a „Volksstaat" június 1-én közli.

1872 május második fele–1873 január Engels megírja „A lakáskérdéshez" c. tanulmányait.

május 17 és 20 Marx, aki tagja a Kommün emigránsaiból álló társadalomtudományi körnek, meghívást kap a kör egyik ülésére.

május 21 A Főtanács egyhangúlag jóváhagyja a Marx által előterjesztett nyilatkozatot a néhány héttel előbb megalakult Universal Federalist Council ellen, amely a Főtanács nevét bitorolja. A nyilatkozatot Angliában, Németországban, Belgiumban, Spanyolországban, Portugáliában és Svájcban az Internacionálé orgánumai a Főtanács nevében közlik. Ugyanezen az ülésen Marx részletesen beszámol az amerikai helyzetről és megindokolja azt a követelést, hogy a szekciók tagjainak kétharmada munkásokból álljon.

május 22–június 5 Az Internacionálé küszöbönálló kongresszusának előkészítésével összefüggésben Engels arra kéri Liebknechtet, hogy tisztázza a Szociáldemokrata Munkáspárt és a Főtanács szervezeti kapcsolatait és szavatolja a párt képviseletét a kongresszuson.

május 23 Marx nyílt levelet ír K. Vogtról, válaszul Stefanoninak a „Libero Pensiero" 1872 márc. 28-i számában megjelent cikkére. Marx levele a „Gazzettino Rosa" 1872 máj. 28-i számában jelenik meg.

május 27 Marx megbízásából Engels részletesen tájékoztatja Liebknechtet az Eccariusszal kapcsolatos konfliktusról. – Marx miután ellenőrizte a „Polgárháború Franciaországban" francia fordítását, beküldi az utolsó korrektúrákat Glaser de Willebrord-nak.

május 28 Marx megköszöni Ny. F. Danyielszonnak a „Tőke" első kötete orosz nyelvű kiadásából küldött példányt. Egyúttal adatokat kér Bakunyin oroszországi befolyásáról és az anarchista Nyecsajevvel fennálló kapcsolatairól. Közli vele továbbá, hogy a Főtanácsba való újraválasztását elhárítani szándékozik, mert idejét a „Tőke" következő köteteinek befejezésére akarja fordítani. – A Főtanács ülésén Marx javasolja, hogy a legközelebbi ülést kizárólag a következő kongresszus összehívásának szenteljék. Marx javaslatára, amelyet Engels támogat, a Főtanács elhatározza, hogy az Egyesült Államok ideiglenes föderális tanácsát az Internacionálé észak-amerikai föderációja egyedüli vezető szervének ismeri el.

május vége Genfben megjelenik 2000 példányban a Főtanács bizalmas körlevele, amelyet Marx és Engels írt „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" címmel. A körlevelet elküldik a Nemzetközi Munkásszövetség szekcióinak és föderációinak.

június–augusztus Marx a hágai kongresszus előkészítésével összefüggő széles körű tevékenységével egyidejűleg folytatja megfeszített munkáját a „Tőke" első kötetének francia kiadásán.

június 4 Marx a Főtanács ülésén támadja a belga föderális tanácsot, amely a londoni konferencia határozataival ellentétben a munkásosztály politikai tevékenysége ellen foglalt állást.

június 11 Marx javaslatára a Főtanács határozatot hoz arról, hogy a következő kongresszust Hollandiában tartsák meg. Marx az ülésen részletesen taglalja a szervezeti kérdést és erélyesen állást foglal a Főtanács felhatalmazásainak bármiféle korlátozása ellen. – Ugyanezen az ülésen a Főtanács Marx javaslatára határozatot hoz a la-chaux-de-fonds-i bakunyinista szekció tagdíjfizetéseinek visszautasítására.

június 18 A Főtanács egyhangúlag elhatározza, hogy az összes folyó ügyeket, valamint a kongresszus előkészítésének megszervezését az állandó bizottságra bízza rá, amely ettől fogva a „Főtanács végrehajtó bizottsága" elnevezést viseli. Engelst beválasztják abba a bizottságba, amelynek feladata a következő kongresszus helyére és napirendjére vonatkozó határozat előkészítése. Marx indítványára elhatározzák, hogy a kongresszust Hágába hívják egybe, s napirendre tűzik – legfontosabb pontként – a szervezeti szabályzat revízióját. Az Engels által megfogalmazott határozat az „International Herald" június 29-i számában és az Internacionálé más sajtóorgánumaiban is megjelenik.

június 21 Marx útmutatásokat kuld Sorgének a szept. 2-án megnyíló kongresszusra kuldendő delegációra nézve; kéri, hogy az észak-amerikai foderációt legalább 2–3 kuldott képviselje a hágai kongresszuson, ahol „az Internacionálé élete vagy halála dől el".

június 24 Marx és Engels előszót írnak a „Kommunista Párt kiáltványa" új német kiadásához. Az előszóban kiemelik, hogy a Párizsi Kommun tapasztalatai bebizonyították, miszerint a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira mukodésbe hozza, hanem ezt az államgépezetet szét kell zúznia.

június 25 A Főtanács ulésén, amelyen kizárólag a szervezeti szabályzat revíziójának a kérdését tárgyalják, Marx élénken részt vesz a vitában; tobbek kozott támogatja Frankel javaslatát, miszerint a Főtanácsot kotelezzék a Nemzetkozi Munkásszovetség elveinek védelmére, s ezzel kapcsolatban állást foglal amellett, hogy a Főtanácsot jogosítsák fel szekciók ideiglenes (a kovetkező kongresszusig tartó) kizárására.

június vége Marx befejezte a „Tőke" első kotetének revízióját a második német kiadás számára, s beküldi az utolsó íveket Meissnernek.

július–augusztus Marx tárgyalásokat folytat Nobre-Françával, a portugál foderális tanács titkárával a „Tőke" első kotetének portugál nyelvu kiadásáról, Engels útján elkuldi neki a „Tőke" első kotetét, s kéri, hogy gyújtson anyagot a portugáliai foldtulajdonra nézve.

július 2, 9, 16 Marx és Engels a Főtanácsban részt vesz a szervezeti és ugyviteli szabályzat egyes cikkelyeinek megvitatásában. Az ulés szótobbséggel elfogadja az Engels által javasolt cikkelyt a Főtanács felhatalmazásainak bővítéséről.

július 3 Marx – mint a Németország ugyeivel megbízott titkár – a „Volksstaat"-ban kozzéteszi a Főtanács határozatait a hágai kongresszus osszehívásáról és napirendjéről.

július 5 A végrehajtó bizottság ulésén Engels ismerteti a portugáliai foderális tanács szolidaritási nyilatkozatát. A végrehajtó bizottság megbízza Engelst, hogy intézzen kérdést a spanyol foderális tanácshoz az Alliance-hoz való viszonyára nézve. Marxot és Engelst megbízzák, hogy dolgozzák ki és terjesszék a Főtanács elé a végrehajtó bizottság javaslatát az Alliance kizárására vonatkozólag. – Engels levelet kap a torinoi szekciótól, amelyben a szekció tagjai kifejezik teljes szolidaritásukat a Fótanáccsal.

kb. július 9 Engels az amerikai lapokból Marx által készített kivonatok és az észak-amerikai foderáció tagjaitól kapott levelek alapján megírja a „Volksstaat" részére „Az Internacionálé Amerikában" c. cikket, amely július 17-én jelenik meg.

július 9–július 15 Marx és Engels Ramsgate-ben tartózkodnak üdülés céljából.

július 10 Engelst a londoni Német Munkás Művelődési Egylet delegálja a brit föderáció Nottinghamben megtartandó kongresszusára.

július közepe Megjelenik a „Tőke" első kötete második német kiadásának első része (5 nyomtatott ív).

július 18 Engels – mint az Olaszország ügyeivel megbízott titkár – E. Bignami, a „Plebe" szerkesztője útján elküldi az imolai munkásmozgalom négy résztvevőjének az Internacionáléba való felvételük jóváhagyását. A dolgozó osztályok felszabadulásáért küzdő pármai bizottsággal és a firenzei szekcióval közli az Internacionáléba való felvétel feltételeit.

július 19 A végrehajtó bizottság Marx javaslatára határozatot hoz, miszerint megvizsgálja Hales magatartását és indítványozni fogja a Főtanácsnak Hales felfüggesztését a vizsgálat befejezéséig. Egyidejűleg megbízza Marxot, hogy készítse elő a Főtanácsnak a hágai kongresszuson tartandó beszámolóját; Engelst a pénzügyi jelentés elkészítésével bízzák meg.

július 21 Marx felhívást intéz a Ruhr-vidéki sztrájkoló bányamunkásokhoz. Ebben rámutat arra, hogy Angliában szénhiány van, a szén ára erősen emelkedett, a bányászok tehát ne hagyják magukat megfélemlíteni a bányatulajdonosoknak angol szénimporttal való fenyegetőzéseitől. A felhívás a „Volksstaat" július 27-i számában jelenik meg.

július 21–22 Dupont, akit Engels javaslatára megbíztak azzal, hogy képviselje a Főtanácsot a brit föderáció nottinghami kongresszusán, részletes tájékoztatást küld Engelsnek a kongresszusról, amely a reformisták elleni harcban támogatta a Főtanácsot.

július 23 A Főtanács ülésén Marx és Engels támogatja Vaillant-nak azt a javaslatát, hogy az általános szervezeti szabályzat szövegébe iktassák be a londoni konferenciának a munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó határozatát; Marx javasolja továbbá a szervezeti szabályzat 9. cikkelyének kiegészítését azzal, hogy minden szekció legalább kétharmad részben bérmunkásokból álljon. A javaslatot elfogadják. Marx javaslatára ideiglenesen, a hágai kongresszusig, Eccarius ellenében Milnert választják meg az Amerika ügyeivel megbízott titkárrá.

július 24 A végrehajtó bizottság jóváhagyja a levelet, melyet Engels a valenciai spanyol föderális tanácsnak írt, hogy adatokat kérjen a titkos bakunyinista Alliance spanyolországi tevékenységéről.

július 27 Marx a végrehajtó bizottság ülésén beszámol a szervezeti szabályzattal foglalkozó bizottság nevében a franciaországi Ferré szekció és a svájci német szekció szervezeti szabályzatáról.

július 28 Válaszul Brentanónak a „Concordiá"-ban megjelent újabb névtelen cikkére Marx megírja ez ügyben második levelét, amely a „Volksstaat" augusztus 7-i számában jelenik meg.

július 29 Marx felkéri barátját, L. Kugelmannt, hogy a hágai kongresszus döntő fontosságára való tekintettel a Szociáldemokrata Munkáspárt képviseletében delegáltassa magát a kongresszusra.

július vége–augusztus első fele Marx és Engels támogatják Dupont kezdeményezését és segítségére vannak abban a torekvésében, hogy Manchesterben megszervezze az Internacionálé kulföldi szekcióját, amelynek feladata az emigrációban élő munkások egyesítése.

augusztus 4 A végrehajtó bizottság ulésén Marx beszámol az Internacionálé hollandiai, olaszországi és amerikai helyzetéről. Engels felolvassa Cuno, Mesa, J. Ph. Becker és a portugáliai föderális tanács leveleit, melyek a bakunyinisták elleni Belgiumban, Spanyolországban, Svájcban és Portugáliában folyó harcról számolnak be. A bizottság Engelst megbízza, hogy az új madridi foderáció július 22-i felhívását fordítsa le francia, német és angol nyelvre.

augusztus 4–6 Engels a végrehajtó bizottság megbízásából felhívást ír az Internacionálé valamennyi tagjához a bakunyinisták titkos szervezetének tevékenységéről. A felhívást a Főtanács augusztus 6-i ulésén élénk vita után 4 szótöbbséggel tudomásul veszik.

augusztus 8 A végrehajtó bizottság ulésén felolvassák azt a levéltervezetet, amelyet Marx és Engels írt az Internacionálé spanyol szekciójának a titkos Allıance spanyolországi aknamunkájáról. A levelet az „Emancipación" augusztus 17-én kozli.

kb. augusztus 15 Ny. F. Danyielszon elkuldi Marxnak Csernisevszkij „Piszma bez adresza" (Levelek cím nélkul) c. kéziratát, valamint a „Tőke" első kotete második nemet kiadásának egy részét.

augusztus 15 Engels a végrehajtó bizottság nevében kozli az új madridi foderációval, hogy elismerték az Internacionálé szekciójaként. A közlés az „Emancipación" augusztus 24-i számában jelenik meg. – Marx kéri Danyielszont, szerezze meg neki mielőbb azt a fenyegető levelet, melyet Ljubavin a „Tőke" Bakunyin által 1869-ben vállalt, de el nem készített orosz fordításával kapcsolatban kapott.

augusztus 15–december 12 Marx elolvassa Csernisevszkij „Piszma bez adresza" c. kéziratát, az első levelet lefordítja németre, a tobbiból részletes kivonatokat készít, s lépéseket tesz a kézirat kiadása ugyében.

augusztus második fele Marxot a lipcsei, Engelst pedig a boroszlói szekció választja meg kuldottjének a hágai kongresszusra.

augusztus 20 Marx és Engels, valamint a Főtanács más tagjai találkoznak Sorgéval, aki a kongresszusra jott el Európába; tájékoztatják őt a Főtanács ugyeiről és a kulonbozó országokban mukodő Internacionálé-szekciók helyzetéről.

kb. augusztus 22 O. Gnocchi-Viani, a római szekció titkára tájékoztatja Engelst a római munkásmozgalom állásáról és néhány címet ad meg neki, melyekre a szekciónak szóló leveleket kuldheti.

augusztus 23 Engels körlevelet ír az olaszországi szekciókhoz; ebben leleplezi, hogy az olaszországi anarchisták megkíserelték a rimini konferenciájukon (aug. 4–aug. 6.) az Internacionálé nevét a maguk számára kisajátítani. A korlevelet elkuldik a torinoi, a milánói, a római és a ferrarai szekciónak.

augusztus 24 Engels elutasítja Liebknechtnek azt a javaslatát, hogy jeloltként lépjen fel a Reichstag választásán. Ugyanakkor tájékoztatja Liebknechtet arról, hogyan készulődnek a bakunyinisták a hágai kongresszusra.

augusztus 27 Marx a Főtanács ulésén részt vesz a tagsági díjak kérdésének megvitatásában; bírálja az angol trade unionok tevékenységét es hangsúlyozza, hogy a szak-

szervezeteknek a tőke és a munka közt folyó harcban szervező központokként kell működniök. Javasolja, hogy a tagdíjak összegét csak a kongresszus állapítsa meg, de javaslatát egy szótöbbséggel elvetik.

kb. augusztus 28 Marx részletes ismertetést kap a Bakunyin által vállalt „Tőke"-fordítással kapcsolatos ügyről, s megkapja a Ljubavinhoz intézett 1870 márc. 3-i fenyegető levelet.

augusztus vége Marxot a Főtanács küldöttjévé választják a hágai kongresszusra. – Marx megírja a Főtanács beszámolóját az Internacionálé kongresszusára; a beszámolót a Főtanács utolsó ülésén egyhangúlag jóváhagyják. – A végrehajtó bizottság megbízásából Engels megírja a kongresszus elé terjesztendő jelentést az Alliance-ról; ezenkívül előkészíti a Főtanács pénzügyi jelentését.

augusztus vége–szeptember eleje Ny. Utyin, az Internacionálé orosz szekciójának tagja elküldi Marxnak a hágai kongresszusra írt jelentését az ún. Nyecsajev-perről, valamint Nyecsajev oroszországi tevékenységéről; Marx ezeket az anyagokat átadja az Alliance tevékenységét vizsgáló bizottságnak.

augusztus vége–október eleje Marx levelezést folytat La Cécilia olasz szocialistával, aki a „Tőke" első kötetét olasz nyelvre lefordítani szándékozik. A fordítás nem készült el, mivel a kiadó nem volt hajlandó szerződést kötni.

szeptember 1 Marx, felesége és Eleanor leánya kíséretében, Engelsszel együtt Hágába érkezik, hogy részt vegyen az Internacionálé 5. kongresszusán. – A kongresszusi küldöttek előzetes megbeszélésén Marx javaslatára határozatot hoznak, miszerint a mandátumvizsgáló bizottságot zárt ülésen válasszák meg.

szeptember 2 A hágai kongresszus reggeli ülésén Marxot 41 szavazattal (50 szavazatból) a héttagú mandátumvizsgáló bizottság tagjává választják. Délelőtt 10 órától este 8 óráig Marx a bizottság ülésén vesz részt. A kongresszus esti ülésén Marx beszámol a mandátumok vizsgálatánál követett eljárásról.

szeptember 2–7 A kongresszus folyamán Marx szorosabb baráti viszonyba kerül F. A. Sorgéval és Th. F. Cunóval; ismételten beszélget Dietzgennel, J. Ph. Beckerrel, Kugelmann-nal, Hepnerrel.

szeptember 3 A délelőtti ülésen Marx részt vesz az amerikai küldöttek meghatalmazásának megvitatásában. Marx javasolja az Alliance kizárását az Internacionáléból és különbizottság alakítását a vonatkozó dokumentumok átvizsgálására. Engels a kongresszus napirendjének megvitatásában vesz részt. Az esti ülésen Marx az angol küldöttek mandátumairól folyó vitában M. Barry, a Főtanács tagja mandátumának védelmében lép fel, s a vita során nyilvánosan azzal vádolja az angol szakszervezetek vezetőit, hogy a burzsoázia megvásárolta őket. A spanyol küldöttek egyúttal az Alliance tagjai, ezért mandátumaik megvitatása során Marx és Engels szóvá teszik a bakunyinistáknak az Internacionáléval szemben ellenséges tevékenységét. Marx bejelenti a kongresszusnak, hogy a Porto Maurizióban (Liguria) működő szekciótól, amely Marxot bízta meg képviseletével, üdvözlet érkezett.

szeptember 4 A kongresszus délelőtti ülésén Marx a mandátumvizsgáló bizottság nevében javasolja West, a New York-i 12. szekció küldöttje mandátumának megsemmisítését azzal az indokolással, hogy ez a szekció polgári reformista vezetés alatt áll és ellenzi az Internacionálé proletár jellegét. West mandátumát a kongresszus 49 szavazattal 9 tartózkodás mellett elutasította. Az esti ülésen, amikor az Alliance-küldötteknek a szavazási eljárás megváltoztatására vonat-

kozó javaslatát tárgyalják, Engels határozottan fellép azellen, hogy a szavazásnál tekintetbe vegyék a küldötteket delegáló szervezetek számbeli erejét.

szeptember 5 A délelőtti zárt ülésen Marx szept. 2-i indítványa alapján megválasztják az Alliance tevékenységét vizsgáló bizottságot. A kongresszus első nyilvános ülésén Marx német nyelven felolvassa a Főtanács általa megfogalmazott beszámolóját, melyet a kongresszus egyhangúlag jóváhagy. Az Internacionálé orgánumai a különböző országokban szeptember és október folyamán közlik a beszámolót.

szeptember 6 Marx és Engels a délelőtti ülésen részt vesznek a szervezeti szabályzat megvitatásában. Egyik felszólalásában Marx síkraszáll a Főtanács jogkörének kiterjesztéséért. Majd Vaillant felveti azt a Marx által előkészített javaslatot, hogy iktassák be a szervezeti szabályzatba a londoni konferenciának a munkásosztály politikai tevékenységére vonatkozó határozatát. A javaslat vitáját az esti ülés napirendjére tűzik. Engels javasolja, hogy a Főtanács székhelyét New Yorkba helyezzék át; indokai alapján a javaslatot a kongresszus hosszú vita után csekély szótöbbséggel elfogadja. Délután az Alliance tevékenységét vizsgáló bizottság ülésén Marx dokumentumokkal bizonyítja a bakunyinista titkos társaság fennállását, visszaéléseit és káros tevékenységét. Este Marx részt vesz a kongresszus nyilvános ülésén, melyen a munkásosztály politikai tevékenységének kérdését tárgyalják.

szeptember 7 A délelőtti ülésen a kongresszus megválasztja az új Főtanácsot. Ugyanezen az ülésen a kongresszus 27 szavazattal 4 ellenében (9 tartózkodással) megszavazza a munkásosztály politikai tevékenységéről szóló cikkelynek a szervezeti szabályzatba való beiktatását. Az esti ülésen Engels beszámol a Főtanács pénzügyi helyzetéről; beszámolóját egyhangúlag elfogadják. Marxot és Engelst beválasztják a kongresszusi jegyzőkönyvek megszerkesztésére és közzétételére alakított bizottságba. A kongresszus zárt ülésén Marx és Engels részt vesznek az Alliance tevékenységét vizsgáló bizottság jelentésének megvitatásában és mindketten Bakunyin és Guillaume anarchista vezetők kizárása mellett szavaznak.

szeptember 8 Marx és Engels a hágai kongresszus küldötteinek többségével részt vesznek az amszterdami szekció által rendezett munkásgyűlésen. Marx részben francia, részben holland nyelven beszédet tart a hágai kongresszus eredményeiről.

kb. szeptember 9–16 Marx és felesége, valamint Eleanor leánya és Engels Scheveningenben tartózkodnak; az ottani rendőrség szigorú megfigyelés alatt tartja Marxot.

kb. szeptember 10 Marx találkozik az Amerikába készülő Th. Cunóval és útmutatásokat ad neki ottani szekciók szervezésére vonatkozólag.

kb. szeptember 12 Engels visszatér Hollandiából Londonba; találkozik az Amerikába visszautazni készülő Sorgéval.

szeptember 12 Marx nyílt levelet ír a „Corsaire" szerkesztőjének és kijelenti, hogy a „Soir"-ban és a „Figaró"-ban megjelent interjúk, amelyeket állítólag vele készítettek a hágai kongresszusról, az első szótól az utolsóig koholmányok.

kb. szeptember 17 Marx visszatér Hollandiából Londonba. Megcáfolja a „Daily News" szept. 12-i közleményét, mely szerint ő és Engels New Yorkba szándékoznak költözni, hogy a Főtanács munkájában részt vehessenek.

szeptember 17 Megjelenik a „Tőke" első kötete francia nyelvű kiadásának első részlete, már az első napon 234 példány elkel.

szeptember második fele–december Marx és Engels leveleket írnak a különböző országok Internacionálé-tagjainak a hágai kongresszus jelentőségéről és kiemelik azokat a határozatokat, amelyek a munkásosztályt önálló politikai pártok alakítására szólítják fel.

szeptember 21 Engels elküldi Sorgénak a hágai kongresszus határozatainak szövegét, valamint az Internacionálé szervezeteivel folytatott levelezéshez szükséges címeket.

szeptember A londoni „Fédération"-ban Vésinier tollából cikksorozat jelenik meg Marx ellen.

szeptember vége–október közepe Marx és Engels sajtó alá rendezik a hágai kongresszus határozatait. Engels a portugáliai föderális tanácstól értesítést kap a lisszaboni sztrájkokról; azonnal a brit föderális tanácshoz és több angol szakszervezethez fordul, hogy akadályozzák meg sztrájktörőknek Angliából Lisszabonba való szállítását. – Marx elküldi az Internacionálé tagjainak és barátainak a „Tőke" első kötetének francia nyelven megjelent fejezeteit.

október Engels megírja „A tekintélyről" c. cikkét és elküldi E. Bignaminak.

október–november Engels irányítja a brit föderális tanács, valamint a manchesteri szekciók tagjainak harcát a hágai kongresszus határozataival szembeforduló brit tanács reformista vezetősége ellen.

1872 október–1873 augusztus Marx és Engels rendszeresen leveleznek Sorgéval, a New York-i Főtanács titkárával, tájékoztatják őt az Internacionálé föderációinak és szekcióinak tevékenységéről az európai országokban, segítséget nyújtanak a legfontosabb kérdések megoldásában; továbbra is leveleznek az Internacionálé spanyolországi, olaszországi, németországi stb. vezető tagjaival.

október 1 és 5 Engels két cikket küld E. Bignaminak a hágai kongresszus eredményeiről a „Plebe" számára.

október eleje Engels megírja az „Emancipación" számára „A kötött mandátumok a hágai kongresszuson" c. cikket, amelyben leleplezi az Alliance tagjainak a kongresszuson tanúsított dezorganizáló magatartását.

október 5 Engels találkozik MacDonnellal és De Morgannal, az Internacionálé ír vezető tagjaival és megvitatja velük az ír szekciók helyzetét; a hágai kongresszusról jelentést küld a New York-i 6. szekciónak, amely őt a kongresszusra delegálta.

október 10 Marx leánya, Jenny, házasságot köt Ch. Longuet-val.

október második fele Engels levelet kap Th. Cunótól, aki elküldi neki a hágai kongresszus üléseire vonatkozó jegyzőkönyvek másolatát.

október 20 Marx nyílt levelet ír a „Volksstaat"-nak; ebben cáfolja azt a téves közleményt, hogy ő javasolta Schwitzguébel kizárását az Internacionáléból.

október 26 Az „Emancipación" „Marx Tőkéje" címmel közli a „Tőke" első kötete első német kiadásának előszavát, valamint Marxnak Lachâtre-hoz intézett március 18-i levelét, továbbá hírt ad arról, hogy a „Tőke" első kötetének további részei francia nyelvű kiadásban fognak megjelenni.

október 31 Engels jelentést ír a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának a Szövetség spanyolországi helyzetéről és a jelentést november 2-án elküldi Sorgénak.

november–december Marx a „Tőke" első kötete francia fordításának korrektúráján dolgozik. Túlfeszített munkája nagyon kimeríti. – E. Bignami kérésére Marx megírja „A politikai közömbösség" c. cikket – a politikai harctól való tartózkodás anarchista elvének ragyogó cáfolatát, mely az „Almanacco Repubblicano per l'anno 1874" c. szocialista folyóiratban jelenik meg 1873 decemberében.

november 2 Engels tájékoztatja Sorgét az Internacionálé Lodiban és Aquilában megalakult új szekcióiról és címeket küld neki a Spanyolországgal, Olaszországgal és Portugáliával való levelezéshez.

november 3 és 17 A manchesteri külföldi szekció javasolja Engelsnek, hogy képviselje őt a brit föderális tanácsban.

november 7–13 Engels ír az Internacionálé Aquilában és Lodiban megalakult szekcióinak.

november 14 Engels cikket ír a „Plebe" számára az Internacionálé ír tagjainak a Hyde Parkban lezajlott tüntetéséről, amelyen a bebörtönzött ír forradalmárok (féniek) szabadon bocsátását követelték.

kb. november 15 Engels Bignamitól értesül arról, hogy a tervezett „Szocialista Könyvtár" sorozat szerzői listájára felvették. A terv nem valósult meg.

kb. november 15–18 Marx néhány napra Oxfordba utazik vejéhez, Ch. Longuet-hoz, aki segít neki a „Tőke" első kötete francia fordításának korrektúrájában.

kb. november 16 Engels a föderális tanácsoknak és szekcióknak elküldi a Főtanács körlevelét, amely közli, hogy a Főtanács New Yorkban megkezdte működését; megszerkeszti a körlevél angol példányát és közlés végett beküldi az „International Herald"-nak.

november 16 Sorgéhoz intézett levelében Engels indítványozza, hogy a Főtanács határozatban mondja ki, hogy a jurai föderáció önmagát zárta ki az Internacionáléból, amikor nem ismerte el a hágai kongresszus határozatait, az Internacionálé szervezeti és ügyviteli szabályzatát. Engels indítványát a Főtanács elfogadja; erre vonatkozó 1873 január 26-i határozata megjelenik az Internacionálé sajtójában.

november 25 Marx kéri Danyielszont, közöljön megbízható címet további levelezésük céljára.

december Marx és Engels a brit föderális tanács tagjaitól részletes tájékoztatást kap a tanácsban bekövetkezett szakadásról. – Marxot meglátogatják Londonban vejei, Lafargue és Longuet.

kb. december 5 Marx levelet kap B. Liebers holland szocialistától, aki beszámol az Internacionálé hollandiai föderációjának kongresszusáról, mely állást foglalt a hágai határozatok mellett és az anarchisták ellen.

december 7 Engels tájékoztatja Sorgét az Internacionálé hollandiai, spanyolországi, franciaországi és angliai helyzetéről.

december 11 Engels cikket ír a „Plebe" számára az Internacionálé egyes föderációinak helyzetéről. Cikke a december 14-i számban „Londoni levelek" szerkesztőségi címmel jelenik meg.

december 12 Ny. F. Danyielszon értesíti Marxot Lopatyin sikertelen menekülési kísérletéről; Marx közli Danyielszonnal, hogy szeretne közreműködni Lopatyin

kiszabadításában; kéri Danyielszont, küldjön neki recenziókat a „Tőke" első kötetének orosz kiadásáról, valamint adatokat Csernisevszkij életéről és tevékenységéről, minthogy szándékában áll írni róla a sajtóban. Egyúttal közli, hogy a „Tőké"-nek a földtulajdonnal foglalkozó részében az oroszországi agrárviszonyokkal részletesen akar foglalkozni.

december 14 Engels elküldi Sorgénak az „International Herald" dec. 14-i számát, mely a hágai kongresszus határozatait közli. Egyúttal megírja Engels, hogy Bignamit letartóztatták, s hogy a rendőrség elkobozta a „Plebe" azon számát, melyben a Főtanács közleményei megjelentek.

december 16–21 Th. Wegmann (Manchester) felszólítja Marxot és Engelst, hogy Hales, Jung, Mottershead és mások december 10-én kiadott szakadár körlevelére írjanak választ. Engels ide vonatkozó körlevele dec. 21-én röpiratként megjelenik.

december 20 A brit föderális tanács kisebbsége megbeszélést tart Marx lakásán a szakadárok körlevele ellen irányuló kiáltvány kidolgozása céljából. A hágai határozatokat védelmező és a föderális tanács kisebbségének december 23-i ülésén jóváhagyott kiáltvány december 31-én röpiratként megjelenik.

december 21 Marx tájékoztatja Sorgét a Nemzetközi Munkásszövetség angliai föderációjában zajló harcokról. – Az „International Herald" közli Marx és Engels levelét, mely leleplezi Halesnak a volt Főtanácsra és vezetőire szórt rágalmait.

december 30 A Főtanács megbízza Marxot a volt Főtanács levéltárának megőrzésével; ebben az archívumban vannak a Főtanács jegyzőkönyvei is.

1872 vége–1873 január Gambuzzi olasz alliance-ista felkeresi Marxot. – Marx megkísérli Urquhart segítségével Lopatyin kiszabadítását diplomáciai úton kieszközölni.

1873

január–február közepe Engels tudósításokat ír az Internacionálé tevékenységéről; irányítja a gyűjtést a „Plebe" Lodiban letartóztatott szerkesztőségi tagjainak családja számára, levelezést folytat ennek érdekében az Internacionálé spanyolországi és ausztriai szervezeteivel, valamint a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságával és a Főtanáccsal. Megszervezi a pénznek Angliába való átutalását. – Marx Meissnerrel tárgyal műveinek gyűjteményes kiadásáról.

január–május Engels irányítja a brit föderális tanács tagjainak tevékenységét, tájékoztatást kap tőlük az angliai szekciók helyzetéről és megismerteti velük az Internacionálé helyzetét az egyes országokban. Folytatja levelezését Mesával, elküldi neki a Főtanács dokumentumait, s az „Emancipación"-t anyagi támogatásban részesíti.

január eleje Engels cikket ír a poroszországi új közigazgatási reformra vonatkozó törvény megszavazása alkalmából, amely „A poroszországi »válság«" címmel a „Volksstaat" január 15-i számában jelenik meg.

január 2 Marx nyílt levelet ír a „Times" szerkesztőjének válaszként a lapban megjelent rágalmazó cikkre.

anuár 4 Engels levélben tájékoztatja Sorgét a brit föderális tanácsban beállott szakadás részleteiről, elküldi neki a tanácsnak a brit föderáció valamennyi tagjához intézett felhívását, egyúttal beszámol az Internacionálé belgiumi helyzetéről.

január 5 A Főtanács megerősíti Engels olaszországi meghatalmazását, felruházza azza a joggal, hogy vitás kérdésekben döntsön és az Internacionáléból egyes tagokat és szekciókat ideiglenesen, a Főtanács végleges döntéséig kizárjon. Az erre vonatkozó mandátumot és az Engelsnek adott utasítást a „Plebe" május 10-én közli.

január közepe Marx válaszol a brit föderális tanács szakadár reformistáinak újabb körlevelére, és leleplezi a hágai kongresszus határozatainak meghamisítására irányuló törekvéseiket. Marx válaszát az „International Herald" január 25-i száma közli.

kb. január 22 Engels hírt kap Németországból a bebörtönzött Bebel választási győzelméről és a „Volksstaat"-előfizetések számának emelkedéséről. – Marxot felkérik, működjön közre az Internacionálé New York-i „Arbeiterzeitung" c. német nyelvű lapjában; Marx megígéri, hogy amennyire ideje engedi, írni fog a lap számára.

kb. január 23 Engels levéllel fordul a brit föderális tanácshoz és segítségnyújtás megszervezését kéri a sztrájkoló genfi órások számára; a levelet a föderális tanács január 23-i ülésén felolvassák.

január 24 Marx megírja az utószót a „Tőke" első kötetének második német kiadásához, s beküldi Meissnernek.

január 26 A szakadárok londoni kongresszusán Jung hosszú beszédet mond Marx ellen.

február–március Marx és Engels Liebknechthez írt leveleikben bírálják a „Volksstaat"-ot az Internacionálé szakadárjai iránt tanúsított semleges magatartása, valamint a lassalleánusok iránti engedékenysége miatt. – Marx olvassa a Danyielszontól kapott orosz nyelvű könyveket (Szaltikov-Scsedrin szatírái, Ziber: Ricardo érték- és tőkeelmélete, A. A. Golovacsov: A reform tíz éve 1861–1871), és hozzáfog Szkrebickij „A parasztkérdés II. Sándor cár uralkodása idején" c. ötkötetes mű tanulmányozásához. – A „Tőke" második német kiadásának első 8 füzete megjelent.

február első fele De Morgan kérésére Engels lefordítja angolra Garibaldinak De Morganhoz írt egyik levelét a republikánusoknak a klerikalizmus és a monarchia ellen folytatott harcáról. A levelet az „International Herald" február 15-i száma közli.

február 12 Marx a Főtanács egyik tagjához, Fr. Boltéhoz írt levelében helyteleníti a jurai föderáció felfüggesztését; hangsúlyozza, hogy csak le kell szögezni az ilyen idegen, sőt ellenséges társaságok kilépését; a hágai kongresszus egyik nagy eredménye éppen az volt, hogy sikerült a „rothadt elemeket önmaguk kizárására, azaz kilépésre késztetni".

február 23–25 Mesához írt levelében Engels kifejti nézeteit a spanyolországi forradalom jellegéről, a proletariátus követendő taktikájáról és konkrét követeléseiről; a spanyol munkásosztály legfontosabb feladataként az önálló politikai párt megalakítását jelöli meg.

március Engels másodszor küldi el E. Bignaminak „A tekintélyről" c. cikkét, minthogy a cikk Bignami letartóztatása idején elveszett. 1873 decemberében megjelenik a cikk az „Almanacco Repubblicano per l'anno 1874"-ben.

március–április Marx levelezést folytat E. Bignamival a „Tőke" első kötetének olasz nyelvre való lefordítására és kiadására vonatkozólag; a kormány üldözései következtében a terv nem valósul meg.

március 1, 22 és április 12 Az „Emancipación"-ban megjelenik a „Tőke" első kötetéből „A pénz átváltozása tőkévé" c. fejezet.

március 11 Engels Liebknecht feleségéhez írt levelében érdeklődik Liebknecht és Bebel bebörtönzésének körülményei és helyzetük enyhítésének lehetőségei iránt.

március 20 Engels levélben indítványozza Sorgénak, hogy a Főtanács január 26-i határozatát, amely leszögezi mindazoknak a föderációknak az Internacionáléból való kilépését, amelyek a hágai kongresszus határozatait nem ismerik el, alkalmazzák Spanyolország, Belgium, Anglia megfelelő szervezeteivel és a jurai föderációval szemben. A Főtanács május 30-án meghozza ilyen értelmű határozatát és közzéteszi az Internacionálé sajtóorgánumaiban.

kb. március 20 Marx, leányával, Eleanorral, néhány napi pihenésre Brightonba utazik.

március 22 Marx tájékoztatást kér Ny. F. Danyielszontól B. Ny. Csicserinnek és J. D. Beljajevnek az oroszországi földközösség kialakulására vonatkozó polémiájáról.

március 24 Marx és Engels a brit föderális tanács meghívására részt vesz a Párizsi Kommün második évfordulóján tartott ünnepségen. A gyűlés, melyet az Internacionálé londoni tagjai és az emigráns kommünárok rendeztek, Marx „A polgárháború Franciaországban" c. munkájának egyes fejezeteiből összeállított deklarációt bocsát ki.

március vége Marx folytatja a munkát a „Tőke" első kötetének francia fordításán és a fordítás néhány kérdését megvitatja Lafargue-gal.

április Marx az oroszországi agrárviszonyokat tanulmányozza.

április–július Marx és Engels a hágai kongresszus megbízásából brosúrát írnak a bakunyinistáknak az Internacionálén belül folytatott titkos tevékenységéről. A brosúrát, amely augusztus végén jelenik meg „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) címmel, az Internacionálé valamennyi szervezetének és egyes tagjainak is elküldik. A német kiadás 1874-ben jelenik meg „Ein Komplott gegen die Internationale Arbeiterassoziation" (Összeesküvés a Nemzetközi Munkásszövetség ellen) címmel.

április 2 Ny. F. Danyielszon megküldi Marxnak Csernisevszkij rövid életrajzát és az oroszországi földtulajdonviszonyok történetének irodalmára vonatkozó bibliográfiai adatokat.

április 5 Marx beküldi a „Tőke" első kötete második német kiadásának utolsó korrektúra íveit Meissnernek.

április 12 május 24 Engels az „International Herald" szerkesztőségének felkérésére a különböző országok munkásmozgalmairól feljegyzéseket küld, amelyek tartalmát „A szakszervezeti mozgalom hírei" rovatban április 12-én, 26-án, május 3-án és 24-én közli a lap.

április második fele–május Engels folyamatosan részt vesz a brit föderáció Manchesterben összehívandó második kongresszusának előkészítésében. – Engels a hágai kongresszus jegyzőkönyveinek francia nyelvű kiadását készíti elő. A munka befejezetlen marad.

április 15 Engels tájékoztatja a Főtanácsot az Internacionálé sajtójának spanyolországi, portugáliai és angliai helyzetéről.

április vége Engels Hepnerhez írt levelében megcáfolja a lassalleánus „Neuer Sozialdemokrat"-ban az Internacionáléról megjelent cikkek rágalmait. A levél főbb részeit a „Volksstaat" május 7-i száma közli.

május–június Marxot a túlfeszített munka kimeríti, magas vérnyomásban és álmatlanságban szenved. Egészségi állapotának rohamos rosszabbodása ellenére folytatja munkáját a „Tőke" első kötetének francia fordításán. A szöveg egy részét valójában újra lefordítja.

május eleje Marx Dupont-nal és Serraillier-val megvitatja a brit föderáció jún. 1-én és 2-án Manchesterben tartandó második kongresszusának napirendjét.

május 2 Engels megírja a „Volksstaat" számára „Az Internacionálé és a »Neuer«" c. cikkét, amelyben a „Neuer Sozialdemokrat"-nak a Főtanács elleni rágalmazó vádjait cáfolja.

május 22–kb. június 3 Marx felkeresi Manchesterben orvosát, Dr. Gumpertet; találkozik barátaival, S. Moore-ral és K. Schorlemmerrel. Southportban meglátogatja E. Dronkét, a Kommunisták Szövetségének egykori tagját. – Az orvos eltiltja Marxot a megfeszített munkától, legfeljebb napi négy órai munkát engedélyez.

május vége Marx és Engels levélváltásukban megtárgyalják a franciaországi reakció erősödését és a bonapartista elemek fokozott tevékenységét. – Marx kérésére Ny. F. Danyielszon terjedelmes anyagot és bibliográfiai adatokat küld neki az oroszországi földközösségre vonatkozóan.

május 30 Marxhoz írt levelében Engels kifejti „A természet dialektikája" c. munkájának a tervét; hozzálát az anyag gyűjtéséhez és megírja számos, töredékben fennmaradt feljegyzését.

június eleje Hamburgban megjelenik a „Tőke" teljes első kötetének második német kiadása (kötetben).

kb. június 10 Marx levelet kap a Buenos Airesben élő Vilmarttól, aki beszámol az Internacionálé érdekében folytatott tevékenységéről.

június 10–14 A Főtanács május 23-i nyilatkozatát, amely megcáfolja az Internacionálé elleni anarchista rágalmakat, Engels a Főtanács megbízásából lefordítja angolra és franciára, s elküldi a brit, a spanyol és a portugál föderális tanácsnak, valamint a „Plebe" szerkesztőségének Olaszországba.

június 19–20 Engels megírja a „Volksstaat"-nak „Az Internacionáléról" c. cikkét, amelyben a különböző országokban működő szekciók helyzetét jellemzi.

június 20 Engels a maga és Marx nevében hosszabb levelet ír Bebelnek; vázolja a Szociáldemokrata Munkáspártnak a tömegek megnyerése érdekében követendő taktikáját, bírálja a párt egyes vezetőinek a lassalleánusokkal szemben tanúsított békülékeny magatartását és figyelmezteti Bebelt, hogy helytelen lenne az Általános Német Munkásegylettel való egyesülés kérdésében a

gyors sikert hajhászni; méltatja a hágai kongresszust, amely az Internacionálét megtisztította az anarchista szektásoktól.

július Marx az orvosok tilalma ellenére folytatja munkáját a British Museum olvasótermében. – Engels segítséget nyújtott Larocque-nak, az Internacionálé egyik francia tagjának, aki a franciaországi üldözések elől Spanyolországba menekült, hogy kapcsolatba kerülhessen az Internacionálé spanyolországi tagjaival. Larocque tájékoztatja Engelst a spanyolországi helyzetről és a bordeaux-i munkásmozgalom állásáról.

július–október Marx az oroszországi földközösség történetét tanulmányozza, olvassa a Danyielszontól kapott könyveket: V. J. Szergejevics, F. Szkalgyin, K. A. Nyevolin, N. Kalacsov stb. műveit.

július 25–26 Engels Sorgénak küldött táviratában és levelében kifejezi egyetértését azzal, hogy Serraillier képviselje a Főtanácsot az Internacionálé kuszobonálló genfi kongresszusán és kéri, hogy küldjenek Serraillier-nak előzetes tájékozódás céljából anyagot és útmutatásokat.

augusztus eleje–szeptember eleje Engels gyógykezelés céljából Ramsgate-ben tartózkodik, egy napra azonban Londonba utazik, hogy a „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) c. brosúra terjesztését megszervezze.

augusztus 12 Marx elküldi Ny. F. Danyielszonnak a „Tőke" első kötete második német kiadásának utolsó fuzetét.

augusztus vége Marx levelet kap Ny. F. Danyielszontól, aki sajnálkozását fejezi ki, amiért Csernisevszkijról nem tudott részletes életrajzi anyagot küldeni. Ugyanakkor közli, hogy Csernisevszkij barátai korainak tartják, hogy Marx most lépjen fel a sajtóban Csernisevszkij érdekében. – Marx és Engels a genfi kongresszus előrelátható kudarca (genfi helyi jellege stb.) miatt célszerűtlennek tartják a kongresszuson való részvételt; rábírják Serraillier-t és Hepnert, hogy maradjanak távol.

szeptember–október Engels elemzi az 1873. évi spanyolországi felkeléssel kapcsolatban a bakunyinisták anarchista elveinek és taktikájának csődjét. Erről szóló cikke „A bakunyinisták munkában" címmel a „Volksstaat"-ban és külön brosúraként jelenik meg.

szeptember első fele Marx betegsége nem javul, kénytelen munkaidejét korlátozni. – Engels röviden ismerteti a „Volksstaat" számára a „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) c. munkát. Az ismertetés „Caglıostro Bakunyin" címmel jelenik meg a lap szeptember 19-i, 21-i és 24-i számaiban.

szeptember 2 Megszületik Jenny és Charles Longuet első gyermeke.

szeptember 25–30 Marx a „Tőke" első kötetének második német kiadását elküldi Ch. Darwinnak és H. Spencernek. Mindketten udvarias levélben köszönik meg a küldeményt.

szeptember 27 Marx Sorgénak írt levelében elemzi az Internacionálében kialakult helyzetet és annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy az Internacionálé mint a munkásmozgalom szervezeti formája elavult; kéri Sorgét, hogy az Egyesult

Államok gazdasági válságára vonatkozóan küldjön neki amerikai újságcikkeket.

1873 október–1874 február Engels tanulmányt szándékozik írni Németország történetéről. Ezért behatóan tanulmányozza a német gazdaságtani és történeti irodalmat és feljegyzéseket készít. A mű nem készult el, de feljegyzései a kézirati hagyaték alapján „Különfélék Németországról" címmel szerepelnek Marx és Engels műveinek kiadásában. – Marx megismerkedik E. Avelinggel.

október 10 Marx 1000 tallért kap Meissnertől a „Tőke" I. második kiadásának honoráriuma fejében.

kb. október 28–november 20 Engels anyja halála miatt Engelskirchenben tartózkodik.

november Marx, majd Németországból visszatérve Engels is találkozik Londonban Utyinnal, aki újabb adatokat közöl velük Bakunyin tevékenységéről.

kb. november 15 Marx átadja a British Museum könyvtárának a „Tőke" I. francia kiadásának néhány füzetét.

november 24–december 15 Marx – leányával, Eleanorral – Harrogate-ban tartózkodik gyógykezelés céljából; egy napra Manchesterbe utazik, hogy tanácsot kérjen orvosától, Dr. Gumperttől, aki egy időre minden munkától eltiltja.

november 25–28 Engels találkozik Lopatyinnal, akinek sikerült megszöknie Szibériából és Párizson át Londonba jött, hogy Marxot meglátogassa, de már nem találta ott. Engels részletesen beszámol a találkozásról.

november vége Engels javításokat végez a „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs" (A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség) c. munka német fordításán.

november vége–december eleje Engels a „Tőke" első kötetének francia fordítását olvassa.

december eleje Marx C. De Paepe belga szocialista „Considérations et recherches sur le problème social au XIXe siècle" (Elmélkedések és vizsgálódások a XIX. század társadalmi problémájáról) c. munkáját olvassa és Engelsnek írt levelében kritikai megjegyzéseket fűz hozzá.

december 15–17 Marx Harrogate-ból ismét Manchesterbe utazik Dr. Gumperthez.

december 28 Kugelmann részletesen tájékoztatja Marxot arról a recenzióról, amely az „Im neuen Reich" c. folyóiratban jelent meg a „Tőké"-ről; ugyanakkor kozli azt az értesülését, hogy Marx, Németországba visszatérve, ha nem fejtene ki forradalmi tevékenységet, valószínűleg nem lenne kitéve rendőrségi zaklatásnak.

1874

január–kb. 1875 szeptember Marx és Engels útmutatásokat adnak Frankel Leónak a londoni Német Munkásegyletben folytatott tevékenységéhez, különös tekintettel a lassalleánusok elleni harcra.

1874–1875 eleje Engels „A természet dialektikája" c. munkáján dolgozik. – Marx Bakunyin „Államiság és anarchia" c. munkáját olvassa és kivonatolja; számos megjegyzést fűz főleg az államra, a proletárdiktatúrára és a parasztkérdésre vonatkozó részekhez.

január–április Marx tanulmányokat folytat és anyagot gyűjt a „Tőke" következő köteteihez; a földtulajdon kérdésével kapcsolatban az antik írókat és a legújabb kutatások eredményeit tanulmányozza.

január 27 Engels Liebknechthez írt levelében a német munkásság nagy sikereként értékeli az 1874 január 10-i birodalmi gyűlési választásokat, melyeken a munkásság önálló pártként vett részt.

január vége Engels pénzt adományoz a német Szociáldemokrata Munkáspárt választási pénzalapjára, amelyet a londoni Német Munkás Művelődési Egylet szervezett.

február–március eleje Marx az agrárkérdés tanulmányozása során növényfiziológiával és műtrágyaelmélettel foglalkozik; olvassa Liebig könyvét a talaj kimerüléséről, J. Au népesedési elméleteit és más szerzők agrokémiai tanulmányait.

február–április közepe Marx egészségi állapota ismét romlik, fejfájása és álmatlansága miatt időnként munkaképtelen.

február 21–22 Engels elemzi az angliai politikai erőviszonyokat, az angol munkásmozgalom opportunizmusának társadalmi gyökereit, erre vonatkozó cikke „Az angol választások" címmel a „Volksstaat" március 4-i számában vezércikként jelenik meg.

február vége–március eleje Engels megírja „A birodalmi katonai törvény" c. cikkét. A német militarizmus fejlődését adatokkal alátámasztó cikk két részletben jelenik meg a „Volksstaat" március 8-i és 11-i számában.

március közepe Marx és Engels rendszeresen találkoznak Lopatyinnal, aki átadja N. Ziber „Marx közgazdaságtani elmélete" c. cikkét, mely a „Znanyije" (Tudomány) c. orosz folyóirat 1874. évi 1. számában jelent meg.

kb. április 19–május 5 Marx gyógykezelés céljából Ramsgate-ben tartózkodik; Dr. Gumpert teljes kikapcsolódás és pihenés céljából karlsbadi kúrát javasol.

május 5–12 Több hónapon át tartó kényszerű megszakítás után Marx ismét dolgozik a „Tőke" első kötetének francia fordításán és a szöveg elkészített részét május 12-én Párizsba küldi.

1874 május közepe–1875 április közepe Engels az „Emigráns-irodalom" c. öt részből álló cikksorozatán dolgozik, amelyben az európai demokratikus és proletármozgalom fejlődésének új irányait vizsgálja.

május második fele–július közepe Marx a „Tőke" I. francia nyelvű kiadásának három utolsó részén dolgozik.

június Engels Brackéhoz írt levelében megjegyzéseket fűz a Szociáldemokrata Munkáspárt programjához, melynek revíziójával az 1873. évi pártkongresszuson e célból megválasztott bizottság foglalkozik.

június–július Marx és Engels Liebknechthez, W. Bloshoz és Hepnerhez intézett leveleikben felhívják a figyelmet arra a veszélyre, melyet E. Dühringnek a német

szociáldemokráciára gyakorolt befolyása jelenthet és élesen elítélik Dühring „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus" (A nemzetgazdaságtan és a szocializmus kritikai története) c. munkáját.

kb. június 15 Liebknecht tájékoztatja Engelst, milyen üldöztetéseket kell a „Volksstaat" szerkesztőinek a kormány részéről elszenvedniök.

június 24 Engels válaszol A. Wegmann-nak, az Internacionálé Rio de Janeiróba emigrált egyik német tagjának levelére és tájékoztatja őt az Internacionálé helyzetéről.

július 1 Engels „A német parasztháború" c. könyve harmadik kiadásának sajtó alá rendezése közben kiegészíti azokat az előzetes megjegyzéseket, amelyeket 1870-ben írt a második kiadáshoz. Megjegyzései a német munkásosztály és a német Szociáldemokrata Munkáspárt szerepéről és feladatairól elméleti és gyakorlati szempontból fontos megállapításokat tartalmaznak.

július második fele Marx üdülés céljából Ryde-ben tartózkodik; leánya, Laura néhány napra ideutazik hozzá.

kb. július 27 Marx unokája, Jenny Longuet kisfia, kolerinban (a kolera válfaja) meghal.

július 28 Liebknecht tájékoztatja Engelst a Szociáldemokrata Munkáspárt 1874 július 18-tól július 21-ig Koburgban megtartott pártkongresszusának eredményes munkájáról.

augusztus eleje Marx megkísérli az angol állampolgárság megszerzését és benyújtja erre vonatkozó kérelmét az angol belügyminisztériumhoz. A kérelmet a következő indokolással utasítják el: „Ez az ember nem volt lojális királya iránt" („This man was not loyal to his king").

augusztus 4 Marx levelet ír Sorgénak: panaszkodik, hogy rosszabbodó májbaja miatt képtelen a „Tőke" francia fordításának revízióját folytatni; vázolja a munkásmozgalom állását Európa különböző országaiban; felhívja Sorge figyelmét a „Volksstaat"-ban „időnként felmerülő féltudományos filiszterképzelgésekre".

augusztus 6–7 Marx meglátogatja leánya, Jenny kíséretében Engelst Eastbourne-ben.

augusztus közepe Engels levelet kap Sorgétól, aki közli, hogy kilépett a Főtanácsból.

augusztus 15 Az orvosok tanácsára Marx Londonból leánya, Eleanor kíséretében Karlsbadba utazik.

kb. augusztus 15–20 Engels helyesli W. Blos javaslatát, hogy alapítsanak Kölnben munkáspárti napilapot „Neue Rheinische Zeitung" címmel. A terv nem valósul meg.

augusztus 19–szeptember 21 Marx gyógykezelés céljából Karlsbadban tartózkodik (a Germania szállóban lakik); gyakran találkozik a Kugelmann-családdal.

szeptember 5 Engels visszatér Londonba Jersey szigetéről, ahol üdülés céljából tartózkodott.

szeptember 12–17 Sorgéhoz intézett levelében Engels méltatja az I. Internacionálé történelmi jelentőségét és kifejezést ad annak a meggyőződésének, hogy létre kell jönnie olyan internacionális kommunista proletárszervezetnek, amely a tudományos szocializmus elveire támaszkodik.

szeptember 22–október eleje Karlsbadból visszatérőben Marx Drezdában, Lipcsében, Berlinben és Hamburgban tartózkodik. Lipcsében találkozik Liebknechttel, a börtönből éppen kiszabadult Blosszal, valamint a lipcsei pártszervezet képviselőivel, akikkel megbeszélést folytat a párt helyzetéről és a lassalleánusok elleni harc szükségességéről.

október 3 Marx visszatér Londonba.

kb. október 20 A Párizsban tartózkodó Lopatyin kérésére Engels elküldi neki az „Emigráns-irodalom" harmadik (orosz tárgyú) cikkét, amelyet Lopatyin azonnal továbbít Pétervárra, forradalmár társainak.

október 20–30 Liebknecht és H. Ramm, a „Volksstaat" egyik vezető szerkesztője arról értesítik Marxot, hogy az Általános Német Munkásegylet felajánlotta egyesülését a Szociáldemokrata Munkáspárttal; Liebknecht megjegyzi, hogy ezt az ajánlatot fenntartással fogadták.

október 28–december 18 Marx „Leleplezések a kölni kommunista-perről" c. írását a „Volksstaat" első ízben hozza nyilvánosságra Németországban a szerző megjelölésével.

1874 vége Marx Csernisevszkij „Cavaignac" c. munkáját olvassa és újból tanulmányozza az 1874-ben Zürichben orosz nyelven megjelent „Levelek cím nélkül" c. művet, melynek kéziratát 1873-ban Lopatyintól betekintésre megkapta.

1875

január 8 Marx utószót ír a „Leleplezések a kölni kommunista-perről" c. írásának második kiadásához.

január 23 Marx és Engels beszédet tartanak (Lissagaray, Frankel stb. mellett) azon az emlékünnepélyen, amelyet az 1863–64. évi lengyel felkelés évfordulója alkalmából a londoni White Horse Tavern helyiségben Wróblewski rendezett; beszédeiket Engels feljegyzése alapján a „Volksstaat" március 24-i száma „Lengyelországért" címmel közli.

január vége Marx befejezi munkáját a „Tőke" I. francia fordításának utolsó három részén és a kéziratot elküldi Párizsba.

február eleje Marx az orosz emigránsok publikációit olvassa, amelyeket Lavrov juttatott el hozzá. „Az orosz sajtó szabadsága" címmel a „Vperjod"-ban megjelent cikkből kivonatot szándékozik írni a „Volksstaat" számára.

február–március eleje Marx olvasta Tkacsov „Nyílt levél Friedrich Engels úrnak" c. írását, melyben Tkacsov támadja Engelst az „Emigráns-irodalom"-ban róla elejtett megjegyzés miatt. Marx a brosúrát megjegyzésével együtt elküldi Engelsnek és azt tanácsolja, hogy Engels válaszoljon rá. Engels válaszul megírja az „Emigráns-irodalom" c. cikksorozat negyedik és ötödik részét. Ezekben a cikkekben Tkacsovval polemizálva behatóan taglalja az oroszországi társadalmi viszonyokat. Írásának ez a része, mely a narodnyik nézetek bírálata mellett a kérdésnek materialista történetfelfogáson alapuló kifejtését tartalmazza, 1875-ben különlenyomatként is megjelent Lipcsében „Az oroszországi társadalmi viszonyokról" címmel, Engelsnek e kiadáshoz írt előszavával.

február–április Engels élénk figyelemmel kíséri a francia–német kapcsolatok éleződését és a „Volksstaat"-ban közzétett „Félhivatalos kardcsörtetés" c. cikkében leleplezi Bismarck kormányzatának agresszív irányvonalát.

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

ABEELE, Henry van den – belga anarchista, kereskedő; 1872-ben küldött a Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusán, a Főtanács 1873 máj. 30-i határozata alapján kizárták. – *139 142 145–146*

Ackroyd *lásd* Akroyd

Address of the Polish refugees to the English people (A lengyel menekültek üzenete az angol néphez), London 1874. – *493 497* (450)

AKROYD (Ackroyd), Edward (XIX. sz.) – angol gyáros, liberális; a parlament tagja. – *233–234*

ALBARRACIN, Severino – spanyol tanító, anarchista; 1872–73 a spanyol föderális tanács tagja; 1873-ban az alcoyi felkelés egyik vezetője; a forradalom leverése után Svájcba emigrált. – *108 457*

ALEKSZANDROVSZKAJA, Varvara Vlagyimirovna (szül. kb. 1833) – a Nyecsajev-összeesküvés egyik résztvevője; 1871-ben szibériai száműzetésre ítélték. – *396–397*

ALEKSZEJ MIHAJLOVICS (1629–1676) – orosz cár 1645–1676. – *377*

ALERINI, Charles (szül. kb. 1842) – francia anarchista, korzikai származású; a Nemzetközi Munkásszövetség marseille-i szekciójának tagja, a marseille-i Kommün (1871 ápr.) egyik szervezője; a Kommün leverése után Olaszországba, majd Spanyolországba emigrált, ahol az anarchizmust terjesztette; a barcelonai „Solidarité révolutionnaire" szerkesztője; 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; 1873-ban kizárták a Szövetségből. – *140–146 348 354 366 455* (237 342)

Allgemeine Statuten und Verwaltungs-Verordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation. Amtliche deutsche Ausgabe, revidiert durch den Generalrat (A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti és ügyviteli szabályzata. A Főtanács által átnézett hivatalos német kiadás), Lipcse [1871]. – *21–22 45–48 65–66 71 84–85 90 94 109–110 112–113 116 131 154–155 186–187 192–194 301 304 634* (64)

Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste. Programme et Règlement (A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése. Program és Szervezeti Szabályzat), Genf 1868. – *9 11–12 36–37 106 332 441–443* (27 78)

»*Almanach du Peuple pour 1872*« (Népi Almanach 1872), Genf. – *37* (79)

Általános szervezeti és ügyviteli szabályzat *lásd* Allgemeine Statuten stb.

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx az általa használt kiadást megjelöli vagy az kétséget kizáróan megállapítható.

AMADEO, I. (1845–1890) – II. Viktor Emánuel fia, Spanyolország királya 1870–1873. – *328 355 452 651* (400)

Annales de l'Assemblée nationale (A Nemzetgyűlés Évkönyvei), Párizs 1872. – *43* (84)

ANTONELLI, Giacomo (1806–1876) – olasz bíboros, IX. Pius pápa legbensőbb bizalmasa és tanácsadója, 1850–1870 valójában ő irányította a Vatikánt. – *356*

APPLEGARTH, Robert (1833–1925) – angol ács, trade-unionista, az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének főtitkára, a Trade-Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council) és az Internacionálé Főtanácsának tagja (1865, 1868–72), 1869-ben küldött a bázeli kongresszuson; a Reformliga egyik vezetője; 1871-ben megtagadta a Főtanács „A polgárháború Franciaországban" c. üzenetének aláírását; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *44 64 76 618*

ARAKCSEJEV, Alekszej Andrejevics (1769–1834) – orosz államférfi, I. Sándor cár bizalmasa, hadügyminiszter (1808), a katonai kolóniák vezetője (1817–25). – *593*

»*Arbeiterzeitung*« (Munkásújság), New York. – *301 636* (317 523)

ARNAUD, Antoine (1831–1885) – francia forradalmár, blanquista, a nemzetőrség központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek a tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába, 1871–72 a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának tagja, 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; amikor a kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *44 64 76 138–142 146*

Asociación Internacional de los Trabajadores. Estracto de las actas del segundo congreso obrero de la Federación regional Española, celebrado en Zaragoza en los dias 4 al 11 de Abril de 1872, segun las actas y las notas tomadas por la comision nombrada al efecto en el mismo (Kivonat a spanyol regionális föderáció 1872 április 4–11-én Zaragozában tartott második munkáskongresszusa dokumentumaiból; az e kongresszuson megválasztott bizottság dokumentumai és feljegyzései alapján). – *134* (214)

Asociación Internacional de los Trabajadores. Organización de las secciones obreras de la Federación regional Española, adoptada por el congreso obrero de Barcelona en Junio de 1870, y reformada por la conferencia regional de Valencia celebrada en Setiembre de 1871 (Nemzetközi Munkásszövetség. A spanyol regionális föderáció munkásszekcióinak szervezeti szabályzata, melyet az 1870 júniusában tartott barcelonai munkáskongresszus fogadott el és az 1871 szeptemberében tartott valenciai konferencia reformált). – *370* (368)

Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869 (Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1869 szeptemberében Bázelban tartott IV. nemzetközi kongresszus jegyzőkönyve), Brüsszel 1869. – *16–19 27 34–35 47 338* (45)

Association Internationale des Travailleurs. Déclaration de la Section française fédéraliste de 1871, siégeant à Londres (Nemzetközi Munkásszövetség. A Londonban székelő 1871-es francia föderális szekció deklarációja), London 1871. – *23–24* (60)

Association Internationale des Travailleurs. Résolutions du Congrès général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872 (Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai), London 1872. – *138–147 154–157 166–167 181 188–190* (222 235)

Association Internationale des Travailleurs. Statuts et règlements (Nemzetközi Munkásszövetség. Szervezeti és ügyviteli szabályzat), London 1866. – *31–32* (72 73)

»*Aux Communeux*« (A kommünárokhoz), London 1874. – *501 504–506* (460)

AVRIAL, Augustin (1840–1904) – francia baloldali proudhonista; gépgyári munkás, a gépgyári munkások szakszervezetének megalapítója; a Nemzetközi Munkásszövetség

párizsi szekciói föderális tanácsának tagja; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába, ahol egy ideig tagja volt az 1871-es francia szekciónak. – *24* (194)

»*L'Avvenire Sociale*« (A Szociális Jövő), Piacenza. – *363 448*

AYRTON, Acton Smea (1816–1886) – angol politikus, liberális, a parlament tagja (1857–74), a közmunkatanács vezetője (1869–73). – *468*

B

BACAVE – francia rendőrügynök, beférkőzött a Nemzetközi Munkásszövetség narbonne-i szekciójába, támogatta az anarchistákat; 1873-ban leleplezték. – *367*

BACH, Johann Sebastian (1685–1750) – német zeneszerző. – *560*

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, részt vett az 1848-as német forradalomban; később anarchista, harcolt a marxizmus és Marx politikai irányvonala ellen; 1872-ben kizárták az I. Internacionáléból. – *8–9 12–16 19 28 30 34 37 40 42–43 61 106–109 127 129–130 136–137 144–145 151 157 166 171 173 251 297 303–304 306 308 317 320–331 334–350 355–358 362 365 368 374–398 401 406–407 410–428 433 443–445 449–450 461–463 488 510 514–515 520 524 532 568 570 575 579–590 593 598 600 603–606 621–624 644 652* (1 2 26 27 31 43 46 78 79 87 100 116 157 377 380 382 383 476 502)

– *Народное дело, Романов, Пугачев, или Пестель?* (A nép ügye, Romanov, Pugacsov vagy Pesztyel?), London 1862. – *421–427*

– (Névtelenül:) *Fédéralisme, Socialisme et Antithéologisme. Proposition motivée au Comité Central de la Ligue de la Paix et de la Liberté* (Föderalizmus, szocializmus és antiteologizmus. A Béke- és Szabadságliga központi bizottságához beterjesztett megindokolt javaslat), Bern 1867–68. – *321* (331)

– *Начала революции* (A forradalom alapelvei), 1869. – *377–380 407* (375)

– *Несколько слов к молодым братьям в России* (Néhány szó oroszországi ifjú testvéreinkhez), Genf 1869. – *376–378 387 393 401 407* (374)

– *Постановка революционного вопроса* (A forradalmi kérdés formulája), 1869 május. – *377–378 407* (375)

– Lettres à un français sur la crise actuelle (Levelek egy franciához a jelenlegi válságról), Neuchâtel 1870. – *461*

– *Risposta d'un Internazionale a Giuseppe Mazzini* (Egy internacionalista válasza Giuseppe Mazzininak), Milánó 1871. – *61* (100)

– *Государственность и анархия* (Államiság és anarchia), Genf 1873. – *567–612* (502)

BANKS, Theodor – német festő; 1871-ben a Nemzetközi Munkásszövetség észak-amerikai szekciói központi bizottságának tagja; polgári radikális. – *92*

BARNI, Jules-Romain (1818–1878) – francia politikus, idealista filozófus, a Béke- és Szabadságliga egyik szervezője, 1872-től képviselőházi tag. – *321*

BARRY, Maltman (1842–1909) – angol újságíró, szocialista, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; 1872 a Főtanács tagja és 1872–73 a brit föderális tanács tagja; Marxot és Engelst támogatta a bakunyinisták és az angol tradeunionista vezetők elleni harcukban; az I. Internacionálé feloszlatása után Angliában részt vett a szocialista mozgalomban és egyidejűleg közreműködött a „Standard" c. konzervatív lapban; a 90-es években támogatta a konzervatívok ún. „szocialista szárnyát". – *64 140 142 146 618 625* (518)

BASTELICA, André (1845–1884) – francia nyomdász, részt vett a francia és a spanyol munkásmozgalomban, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, bakunyinista; 1870 okt.–

nov. részt vett a marseille-i forradalmi megmozdulásokban; 1871-ben a Főtanács tagja és küldött a londoni konferencián. – *15–16 20 25 336–337 348 364* (342)

BAUER, Bruno (1809–1882) – német ifjúhegeliánus filozófus, bibliakritikus; 1866 után nemzeti liberális. – *595*

BAUER, Edgar (1820–1886) – Bruno Bauer öccse, német ifjúhegeliánus filozófus és publicista. 1858–59-ben a londoni „Neue Zeit" szerkesztője; az 1861-es amnesztia után porosz állami tisztviselő. – *595*

BAYARD, Pierre du Terrail, seigneur de (kb. 1475–1524) – francia lovag, bátorsága és nemes viselkedése miatt a „félelem és gáncs nélküli" nevet kapta. – *327*

BAYLE, Pierre (1647–1706) – francia szkeptikus filozófus. – *562*

BAZAINE, François-Achille (1811–1888) – francia tábornok; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában, 1853–56 a krími háborúban; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; a porosz–francia háborúban a 3. hadtest parancsnoka. – *481* (437 439)

BEBEL, August (1840–1913) – német esztergályos, a német szociáldemokrácia egyik alapítója és vezetője; 1867-től Reichstag-képviselő. – *51 82 122 124 296 580 608 611* (16 147 198 201 447)

BECKER, Bernhard (1826–1882) – német publicista; 1864–65 az Általános Német Munkásegylet elnöke; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *138 140 146*

BECKER, Johann Philipp (1809–1886) – német kefekötő; az 1830–40-es németországi és svájci demokratikus mozgalmak és az 1848–49-es német forradalom aktív résztvevője; a 60-as években az I. Internacionálé egyik vezetője Svájcban, a „Vorbote" szerkesztője; az 1865-ös londoni konferencia és az Internacionálé valamennyi kongresszusának küldötte; Marx és Engels híve. – *77 138 140 142–146* (526)

BEESLY, Edward Spencer (1831–1915) – angol történész és politikus, polgári radikális, pozitivista, a londoni egyetem tanára; 1870–71 a francia köztársaság elismerését követelő mozgalom egyik vezetője; a sajtóban kiállt az I. Internacionálé és a Párizsi Kommün mellett. – *80–81 100–101*

BEETHOVEN, Ludwig van (1770–1827) – német zeneszerző. – *561*

BEGHÈLLI, Giuseppe (1847–1877) – olasz újságíró, polgári demokrata; részt vett Garibaldi hadjárataiban, több republikánus újság szerkesztője. – *359*

BENEDEK, Ludwig von (1804–1881) – osztrák tábornok; 1846-ban a galíciai parasztok felkelésének leverésében, 1848–49-ben az olaszországi és magyarországi forradalom leverésében vett részt; 1859-ben az itáliai háborúban hadtestparancsnok, 1860-ban az osztrák hadsereg vezérkari főnöke, Magyarország polgári és katonai kormányzója; az 1866-os porosz–osztrák háborúban az osztrák hadsereg parancsnoka. – *479*

BENNETT, George – 1872–73 tagja a brit föderális tanácsnak, a halifaxi szekció részéről. – *298*

BEREZOWSKI, Antoni (1847–kb. 1916) – lengyel forradalmár, részt vett az 1863–64-es felkelésben, majd ennek leverése után külföldre emigrált; 1867 júniusában Párizsban merényletet kísérelt meg II. Sándor orosz cár ellen, a francia esküdtbíróság húszévi kényszermunkára ítélte. – *493*

BERGENROTH, Gustav (1813–1869) – német történetíró; egy ideig alkalmazott a porosz igazságszolgáltatásban, ahonnan 1848-ban elbocsátották. – *564*

BERTRAND, F. I. – német szivarkészítő; az amerikai munkásmozgalom résztvevője; az Internacionálé 6. szekciójának levelező titkára New Yorkban; tagja az észak-amerikai

szekciók foderális tanácsának és az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének; az 1872-es hágai kongresszuson megválasztott Főtanács tagja. – *146 635–636*

BERVI, Vaszilij Vaszilievics (N. Flerovszkij) (1829–1918) – orosz kozgazdász és szociológus, felvilágosító és demokrata; narodnyik utopikus szocialista. – *379 531* (376)

– [Flerovszkij:] *Положение рабочего класса в России* (A munkásosztály helyzete Oroszországban). Szentpétervár 1869. – *379 531* (476)

Beschlusse der Delegiertenkonferenz der Internationalen Arbeiterassoziation, abgehalten zu London vom 17 bis 23 September 1871 (A Nemzetkozi Munkásszovetség 1871 szeptember 17–23-án Londonban tartott kuldottkonferenciájának határozatai). Kulonlenyomat a „Volksstaat"-ból. Lipcse [1871]. – *8 17 23–24 28–29 91 132–133 138 151 156 193 282 338 341 349 361* (19 21 47 61 65 69 116 150 245 316 337 340)

BEUST, Friedrich Ferdinand, Graf von (1809–1886) – szászországi és osztrák politikus, reakciós; a porosz hegemónia ellenfele; Ausztria–Magyarországon 1866–71 kulugyminiszter és 1867–71 kancellár, 1871–78 londoni, 1878–82 párizsi nagykovet. – *7 123–124* (13)

Biblia. – *103 207 355 612* (178 255 355 510)

BIEDERMANN, Karl (1812–1901) – német történész és publicista, mérsékelt liberális; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja (közép); később nemzeti liberális, 1863–79 a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" szerkesztője. – *170*

BIGNAMI, Enrico (1846–1921) – olasz újságíró; részt vett Garibaldi hadjárataiban, majd a demokratikus és munkásmozgalomban; az I. Internacionálé lodi szekciójának alapítója, 1868–82 a „Plebe" szerkesztője; fuggetlen olasz munkáspárt megteremtéséért harcolt; szemben állt az anarchistákkal. – *154 294 299 301 310* (108 232 298)

BISMARCK, Otto, Furst von (1815–1898) – német politikus, 1871–90 birodalmi kancellár. – *7 18 38 40 78 122 124–125 233 241 245 277–279 296 473–479 499 504 509 517 538 544 551 569 572 575–576 579 586–587 590–597 607–608 611 618 628* (13 285 287 289 291 321 418 420 458)

BLANC, Gaspard – francia bakunyinista, vasúti pályamester, 1870-ben részt vett a lyoni felkelésben; a Párizsi Kommun leverése után bonapartista. – *14–16 19 41–43 182 328 336–337 364–365 427* (42)

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja; 1848 augusztusában Angliába menekult, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. – *383 421 596*

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, titkos társaságok alapítója, 1848-ban a francia proletariátus egyik vezére, utopikus kommunista, életéből 36 évet bortonben toltott. – *501–502 542* (461)

BLIND, Karl (1826–1907) – német író és újságíró, kispolgári demokrata; részt vett az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalomban; az 50-es években a londoni német kispolgári emigráció egyik vezetője; később nemzeti liberális. – *79*

– (Névtelenul:) *Zur Warnung* (Figyelmeztetésul), London 1859. – *79*

BLÜCHER, Gebhard Leberecht, Furst von (1742–1819) – porosz hadvezér. – *477*

BOLTE, Friedrich – amerikai német szocialista; 1872-ben a Nemzetkozi Munkásszovetség észak-amerikai foderális tanácsának titkára, az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének tagja; 1872–74 a Főtanács tagja; 1874-ben kizárták a Főtanácsból – *146 635–636*

BONANÇA – portugál anarchista; hivatása gyakorlásától eltiltott pap. – *347*

Bonaparte, Louis *lásd* Napóleon, III.

BOON, Martin James – angol gépész, a chartista O'Brien híve; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; a Föld- és Munkaliga (Land and Labour League) titkára; 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *44 64 76 618*

BORRELL, Enrico – spanyol anarchista; szabó; a Nemzetközi Munkásszövetség első szekcióinak megalapítói közé tartozik Spanyolországban; 1870–71 a spanyol föderális tanács tagja. – *346*

BOURBONOK – francia uralkodóház 1589–1792, 1814–1815 és 1815–1830; Spanyolországban 1701–1808, 1814–1868 és 1874–1931, Nápoly–Szicíliában 1735–1860, Parmában 1748–1859. – *568 593* (401)

BOUSQUET, Abel – francia anarchista; a rendőrség alkalmazásában állt, ezért kizárták az Internacionálé szekciójából. – *144 182 297 367* (238)

BOVÉ, Clemente – spanyol szövőmunkás; anarchista; a katalán gyári munkások szakszervezetének elnöke. – *355*

BÖHME, Jakob (1575–1624) – német cipész, misztikus filozófus, felvetette a világ dialektikus fejlődésének gondolatát. – *560*

BRACKE, Wilhelm (1842–1880) – német szociáldemokrata, az eisenachiak egyik vezetője; 1877–79 Reichstag-képviselő. – *508*

BRADNICK, Frederick – angol munkásmozgalmi vezető; 1870–72 a Főtanács tagja; 1871-ben küldött a londoni konferencián; a hágai kongresszus után a brit föderális tanács reformista szárnyához csatlakozott és szembefordult a kongresszus határozataival; 1873 máj. 30-án kizárták a Nemzetközi Munkásszövetségből. – *44 64 76 187 193 618*

BRAY, John Francis (1809–1895) – angol-amerikai közgazdász; Owen követője, chartista. – *286*

– *Labour's Wrongs and Labour's Remedy; or the Age of Might and the Age of Right* (A munka bajai és a munka gyógyszere; vagy a hatalom kora és a jog kora), Leeds 1839. – *286*

BRENTANO, Lujo (Ludwig Joseph) (1844–1931) – német közgazdász, katedraszocialista, polgári reformista; 1872-ben részt vett a szociálpolitikai egyesület alapításában. – *80 98* (137 172)

BRIGHT, John (1811–1889) – angol gyáros és politikus, szabadkereskedő; a Gabona-törvény-ellenes Liga egyik vezetője, több ízben miniszter; a 60-as évektől a liberális párt baloldalának vezetője. – *63*

BRISMÉE, Désiré (1823–1888) – belga nyomdász, proudhonista, később bakunyinista; 1865-ben az Internacionálé belga szekciójának egyik megalapítója; 1869-től a belga föderális tanács tagja; 1868-ban a brüsszeli kongresszus küldötte, 1869-ben a bázeli kongresszus alelnöke, 1872-ben a hágai kongresszus küldötte; később a Belga Munkáspárt vezetőségének tagja. – *139–146 628* (519)

British Federation of the International Workingmen's Association. Address of the British Federal Council to the branches, sections, affiliated societies, and members of the Federation (A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderációja. A brit föderális tanács üzenete a föderáció ágazataihoz, szekcióihoz, csatlakozott társaságokhoz, s tagjaihoz). [London 1873.] – *281–283* (296)

BRIX, Harold Frederik Valdemar (1841–1881) – dán újságíró, az Internacionálé koppenhágai szekcióinak egyik megalapítója, a „Socialisten" szerkesztője; 1876-ban a Dán Szociáldemokrata Párt egyik szervezője és vezetője. – *124*

BROUSSE, Paul-Louis-Marie (1854–1912) – francia orvos; kispolgári szocialista, részt vett a Párizsi Kommünben, a Kommün leverése után emigrációban élt; csatlakozott az anarchistákhoz; 1879-ben belépett a francia munkáspártba; a posszibilistáknak (a francia

munkásmozgalom egyik opportunista irányzatának) egyik vezetője és ideológusa. – *307 366 455*

BRUCE, Henry Austin, (1873-tól) Lord Aberdare (1815–1895) – angol liberális politikus, 1868–73 belügyminiszter. – *468* (111)

BRUTUS, Lucius Junius (megh. i. e. kb. 509) – a hagyomány szerint a római köztársaság megalapítója, consul; kivégeztette saját fiait, mert összeesküvést szőttek a köztársaság ellen. – *287*

BRUTUS, Marcus Junius (i. e. kb. 85–42) – római államférfi, a Julius Caesar elleni összeeskuvés egyik kezdeményezője. – *502*

„*Bulletin de la Fédération Jurassienne de l'Association Internationale des Travailleurs*" (A Nemzetkozi Munkásszovetség jurai föderációjának kozlönye), Sonvillier. – *160–162 170 182–185 297–299 337 343–345 356 367 400 445* (225 226 238 239 341 344 361)

BURT, Thomas (1837–1922) – angol bányász, trade-unionista; a northumberlandi bányász-szövetség titkára; 1874–1918 a parlament tagja. – *468 471*

BUTT, Isaac (1813–1879) – ír ügyvéd és politikus, liberális, a parlament tagja; a 60-as években kiállt a bebörtönzött féniek mellett; a 70-es években az ír önkormányzatért küzdő (Home Rule) mozgalom egyik szervezője. – *472*

BUTTERY, G. H. – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 a Főtanács tagja. – *44 64 76 618*

BÜCHNER, Georg (1813–1837) – német forradalmi demokrata újságíró, költő; a „Hessischer Landbote" c. lap kiadója, a „Béke a kunyhóknak, háború a palotáknak" röpirat szerzője; 1834-ben a rendőrségi üldozés miatt el kellett hagynia Németországot. – *595*

BÜCKLER, Johann (Schinderhannes = Sintérjankó) (1777–1803) – rheinhesseni haramiavezér. – *534*

BÜTTNER, Hugo – svájci bádogos; a Béke- és Szabadságliga, valamint a Szocialista Demokrácia Egyesülése (Alliance) tagja. – *322*

C

CABET, Etienne (1788–1856) – francia jogász és publicista, utopikus kommunista; a „Voyage en Icarie" (Ikáriai utazás) c. utopikus regény szerzője. – *383* (70)

CAFIERO, Carlo (1846–1892) – részt vett az olasz munkásmozgalomban; a Nemzetkozi Munkásszövetség tagja; 1872-től az olasz anarchista szervezetek egyik vezetője, majd a 70-es évek végén elfordul az anarchizmustól; 1879-ben rövid olasz nyelvű ismertetést tett közzé Marx „Tőké"-jének első kötetéről. – *158 163 166 356–357 362 368* (123)

CAGLIOSTRO, Alessandro, „gróf", igazi neve Giuseppe Balsamo (1743–1795) – olasz kalandor és „aranycsináló". – *13*

CALAS – francia kárpitos; az Internacionálé montpellier-i szekciójának titkára; 1873-ban elfogták és egyévi börtönre ítélték. – *306–307 366–367*

CALLEJA, Inocente – spanyol ékszerész; 1871–72 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchista befolyás ellen. – *352*

CAMÉLINAT, Zéphirin (1840–1932) – francia bronzöntő; az I. Internacionálé párizsi szekcióinak egyik vezetője; részt vett a Párizsi Kommünben, melynek veresége után Angliába emigrált; az amnesztia után a franciaországi szocialista mozgalom aktív résztvevője, 1920-tól a Francia Kommunista Párt tagja. – *24* (91)

»*Campana*« (Harang), Nápoly. – *445*

Campos *lásd* Martínez de Campos

CAPORUSSO, Stefano – olasz szabó; anarchista; az Internacionálé nápolyi szekciójának egyik alapítója és elnoke, 1869-ben kuldott a bázeli kongresszuson; 1870-ben kizárták a szekcióból sikkasztás miatt. – *356–357*

CARL, Conrad (megh 1890) – német szabó; az 50-es években az Egyesult Államokba emigrált és ott részt vett a munkásmozgalomban; tagja az Internacionálé észak-amerikai foderációja kozponti bizottságának es az „Arbeiterzeitung" szerkesztőségének; az 1872-es hágai kongresszuson megválasztott Fotanács tagja, 1874-ben kizárták a Főtanácsbol bomlaszto tevekenysege miatt. – *146 635–636*

CASTELAR Y RIPOLL, Emilio (1832–1899) – spanyol politikus, történész és író, a jobboldali republikánusok vezetoje; 1873 szeptembertől 1874 januárig a monarchia visszaállításának utat nyitó kormány feje – *355 454 461 595 608*

CERVERA, Rafael (1828–1908) – spanyol politikus, republikánus és foderalista; 1873-ban az alkotmányozó cortes tagja. – *458*

CHALAIN, Louis-Denis (szul. 1845) – francia vasesztergályos; a Párizsi Kommun tagja; a Kommun leverese után emigrált Angliába, ahol egy ideig tagja volt az 1871-es francia szekciónak, amely a Fotanács ellen fordult; később az anarchistákhoz csatlakozott – *24*

CHASSIN, Charles-Louis (1831–1901) – francia publicista és tortenész; polgári republikánus; a Beke- és Szabadságliga tagja, 1868–70 a „Démocratie" c lap alapítoja és szerkesztője. – *397* (381)

CHAUTARD – francia kém, beférkózott a munkásszervezetekbe; a londoni 1871-es francia szekcio tagja, de leleplezik és kizárják a szekcióból. – *20*

CHERVAL, Julien (Joseph Cramer) – porosz rendőrugynok, beférkozott a Kommunisták Szovetségébe, majd a szakadás után a Willich–Schapper-frakcióban mukodott; az ún. német–francia osszeeskuvési ugy egyik vádlottja, a rendőrség segítségével megszokott a bortonbol, ezután Svájcban Nugent néven dolgozott; majd Angliába ment. – *77 537*

CHEVALLEY, Henri – svájci szabo; anarchista. – *15 336–337*

CICERO, Marcus Tullius (i. e 106–43) – római ugyvéd, szónok és államférfi; eklektikus filozófus.

– *Oratio pro Q. Ligario* (Beszéd Q Ligarius mellett). – *475* (426)

CINCINNATUS, Lucius Quinctius (i. e. 519–438) – római hadvezér; 460-ban consul; a hagyomány szerint az eke szarvától hívták el dictatornak (458), s a győzelem után visszatért kis foldjére. – *476*

Circulaire à toutes les féderations de l'Association Internationale des Travailleurs (Korlevél a Nemzetkozi Munkásszovetseg minden foderációjához), Sonvillier 1871. – *25–27 30–31 36–37 173 306 339–340 342–344 621–622* (1 66 83)

CLAFLIN, Tennessee Celeste (1845–1923) – amerikai polgári feminista; megkísérelte az Internacionálé amerikai szervezeteit a maga érdekében felhasználni; nővérével, Victoria Woodhull-lal kozosen adta ki a „Woodhull & Claflin's Weekly" c. lapot. – *88–89* (85 86)

CLARIS, A. – francia publicista; anarchista; részt vett a Párizsi Kommunben, majd annak leverése után emigrált Svájcba, ahol az anarchista „Forradalmi Szocialista Propaganda és Akcio Szekciojá"-hoz tartozott; 1871–72 a „Revolution sociale" c. lap főszerkesztője. – *345*

COBBETT, William (kb. 1762–1835) – angol politikus és publicista; kezdetben konzervatív, majd a chartistak elofutára az általános valasztójogért és a dolgozók helyzetének megjavításáért vivott harcban. – *519*

COCHRANE-BAILLIE, Alexander Dundas Ross Wishart (1816–1890) – angol politikus és irodalmár, konzervatív; a parlament tagja. – *60–64 68* (97 98 111)

COENEN, Philippe – belga cipész, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, a „Werker" c. antwerpeni lap szerkesztőségi titkára; a hágai kongresszuson a bakunyinistákat támogatta, később a belga szocialista párt egyik alapítója. – *139–146*

COGNON, Émile – francia vésnök; anarchista; Svájcban élt; a francia-svájci föderális tanács tagja, 1870-ben kizárták az Internacionáléból. – *336*

»*El Combate*« (A Harc), Madrid. – *346* (345)

»*Concordia. Zeitschrift für die Arbeiterfrage*« (Egyetértés. A munkáskérdéssel foglalkozó folyóirat), Berlin. – *80–81 98–105* (137 139 172)

»*El Condenado*« (A Kivetett), Madrid. – *349–350* (351)

Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1866 szeptember 3-tól 8-ig Genfben tartott munkáskongresszusa), Genf 1866. – *23 32–33* (74)

Conseil fédéraliste universel de l'Association Internationale des Travailleurs et des sociétés républicaines socialistes adhérentes (A Nemzetközi Munkásszövetségnek és a hozzá tartozó republikánus szocialista társaságoknak egyetemes föderális tanácsa), London 1872. – *74–76* (116)

»*La Constitution*« (Az Alkotmány), Párizs. – *23*

CÓRDOVA Y LÓPEZ, Francisco – spanyol újságíró; polgári republikánus, 1868-tól tagja a Szocialista Demokrácia Egyesülése (Alliance) madridi szervezetének. – *346*

»*Le Corsaire*« (A Kalóz), Párizs. – *151* (219)

COSTA, Andrea (1851–1910) – a 70-es években az olasz anarchista szervezetek egyik vezetője, majd elfordul az anarchizmustól és egy önálló politikai munkáspárt megteremtéséért küzd, 1892-től tagja az olasz szocialista pártnak, melynek reformista szárnyához csatlakozott, 1882-től parlamenti képviselő. – *362 368*

COURNET, Frédéric-Etienne (1839–1885) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába, 1871 72 a Főtanács tagja; 1872-ben, amikor a hágai kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett az Internacionáléból; a 80-as években a franciaországi blanquista szervezet egyik vezetője. – *44 64 76 114 138–142 146* (273)

»*Le Courrier de l'Europe*« (Európai Kurír), London. – *49* (89)

CREMER, William Randall (1838–1908) – angol trade-unionista, részt vett a pacifista mozgalmakban, reformista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének egyik alapítója és vezetője, tagja a Trade-Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council), a Lengyelország függetlenségéért küzdő brit nemzeti ligának és a Föld- és Munkaligának (Land and Labour League); részt vett az Internacionálé alapító gyülésén; a Központi Tanács tagja és 1864–66 főtitkára, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; ellenezte a forradalmi taktikát, a választójogi reformért vívott harc idején lepaktált a burzsoáziával; később a liberális párt tagja lett; 1885–95, 1900–08 parlamenti képviselő. – *470*

CRESCIO – olasz újságíró, az „Avvenire Soziale" szerkesztője. – *363 448* (362)

CUNO, Theodor Friedrich (1847–1934) – a német és a nemzetközi munkásmozgalom aktív résztvevője, szocialista; harcolt az olasz anarchisták ellen; megszervezte az Internacionálé milánói szekcióját; az 1872-es hágai kongresszuson Marx oldalán állt; később emigrált Amerikába, ahol részt vett az Internacionálé tevékenységében; a „New Yorker Volkszeitung" munkatársa. – *69 139–146 299 317 357–358* (13 14 112 315 359 517)

CYRILLE, Victor – francia kereskedelmi alkalmazott; anarchista; részt vett a Párizsi Kommünben; a Kommün leverése után emigrációban élt Olaszországban, Svájcban és Belgiumban; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán; később rendőrügynök lett. – *140 145–146*

CSERNISEVSZKIJ, Nyikolaj Gavrilovics (1828–1889) – orosz forradalmi demokrata, író és kritikus; az orosz szociáldemokrácia egyik legjelentősebb előfutára. – *375 382–385 417–421 510 653–654 658 660* (373 396 531)

D

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *95–97 153 232* (169)

DANTE ALIGHIERI (1265–1321) – olasz költő. – *62 558* (104)
– *La Divina Commedia* (Az isteni színjáték). – *62 291* (104 304)

DARBOY, Georges (1813–1871) – francia katolikus pap, 1863–71 Párizs érseke. – *61–62 68*

DAVE, Victor (1845–1922) – holland újságíró; anarchista; a Szocialista Demokrácia Egyesülése (Alliance) titkos szervezetének egyik vezetője; a Nemzetközi Munkásszövetség belga föderális tanácsának tagja; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; 1873-ban részt vett a spanyolországi forradalmi eseményekben; az első világháború idején pacifista. – *139–146*

DAVID, Edouard – francia származású, részt vett az amerikai munkásmozgalomban; 1872-ben, az Internacionálé hágai kongresszusán beválasztották a Főtanácsba, megbízatását nem fogadta el. – *146*

DAYS, Alfred – a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; részt vett a brit föderáció manchesteri kongresszusán. – *638*

DELAHAYE, Pierre-Louis (szül. 1820) – francia műszerész, 1864-től a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; 1871-ben kommünár, a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1871–72 a Főtanács tagja. – *44 64 76 618*

»*La Démocratie*« (A Demokrácia), Párizs. – *397* (381)

DENTRAYGUES, Émile (Swarm) (szül. kb. 1837) – francia vasúti alkalmazott; az Internacionálé toulouse-i szekciójának tagja; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; a toulouse-i perben árulónak bizonyult. – *139–142 145–146 302–308 367*

DEREURE, Simon (1838–1900) – francia cipész; blanquista; részt vett a francia és a nemzetközi munkásmozgalomban; tagja az Internacionálé párizsi szekciójának és a „Marseillaise" szerkesztőségének; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált az Egyesült Államokba; 1872-ben a hágai kongresszuson a Főtanács tagjává választják; 1882-től a francia munkáspárt tagja. – *138–146 635–636*

DE WOLFERS – 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *64*

DICKENS, Charles (Boz) (1812–1870) – angol regényíró.
– *Little Dorrit* (Kis Dorrit). – *104* (179)

DIDEROT, Denis (1713–1784) – a francia felvilágosodás legkiemelkedőbb filozófusa, az enciklopedisták vezetője, harcos materialista és ateista. – *562*

DIETZGEN, Josef (1828–1888) – német timármunkás, szocialista; a Kommunisták Szövetségének tagja; autodidakta filozófus, aki önállóan eljutott a dialektikus materializmus alapvető felismeréséhez; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *142*

DOBROLJUBOV, Nyikolaj Alekszandrovics (1836–1861) – orosz kritikus és publicista, a felvilágosodás híve, materialista, forradalmi demokrata. – *510* (396)

DOLGOV, Nyikolaj Sztyepanovics (szül. 1844) – orosz forradalmár; narodnyik; részt vett az 1869-es diákzavargásokban és a Nyecsajev-összeesküvésben, a 70-es években kapcsolatban állt a „Föld és Szabadság" nevű titkos forradalmi szervezettel. – *389–390*

DOLLFUS, Jean (1800–1887) – elzászi nagyiparos, polgári filantróp. Mulhouse polgármestere. – *212–213 264*

»*Les Droits de l'Homme*« (Az Emberi Jogok), Montpellier. – *366* (366)

DU BARRY, Marie-Jeanne, comtesse (1743–1793) – XV. Lajos francia király maîtresse-e. – *509*

DUCPÉTIAUX, Edouard (1804–1868) – belga publicista és közgazdász, a belga börtönök és jótékonysági intézmények főfelügyelője; szociálreformer. – *221*

DUFAURE, Jules-Armand-Stanislas (1798–1881) – francia jogász és politikus, orléanista; 1849 előtt és 1871 után több ízben miniszter, 1876, 1877–79 miniszterelnök. – *7 30 43 51 123–124 303* (12 71 322)

Dumont *lásd* Faillet

DUPONT, Anthime-J.-M. (szül. 1842) – francia banktisztviselő, blanquista, a Párizsi Kommün tagja. – *61*

DUPONT, Eugène (kb. 1831–1881) – francia hangszerkészítő; részt vett az 1848-as párizsi júniusi felkelésben; 1862-től Londonban élt, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1865–71 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson, 1867-ben a lausanne-i kongresszus alelnöke, küldött az 1868-as brüsszeli kongresszuson, az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; Marx irányvonalát képviselte; 1870-ben Manchesterben alapított Internacionálé-szekciót; 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja; 1874-ben az Egyesült Államokba költözött. – *44 54 61 64 76 138–147 156 167–168 195 415 618* (54 93 221)

DURAND, Gustave-Paul-Emile (szül. 1835) – francia aranyműves-munkás, rendőrbesúgó; a Kommün leverése után Londonban menekült kommünárként lépett fel; 1871-ben az „1871-es francia szekció" titkára; 1871-ben leleplezték és kizárták a Nemzetközi Munkásszövetségből. – *20 25* (57)

Dušan *lásd* István, VI.

DUVAL, Theodor – svájci asztalos; a Szocialista Demokrácia Egyesülése (Alliance) nyilvános szervezetének egyik alapító tagja; 1870-től elfordul a bakunyinistáktól; tagja az Internacionálé francia-svájci föderális tanácsának, 1872-ben küldött a hágai kongresszuson. – *138 140–146*

E

»*The Eastern Post*« (Keleti Posta), London. – *74–76 298* (312)

EASTWICK, Eduard Backhouse (1814–1883) – angol orientalista és diplomata; konzervatív; 1868–74 a parlament tagja. – *62*

EBERHARDT – belga szabó; anarchista; 1872-ben küldött a Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusán, 1873-ban kizárták a Szövetségből. – *139–142 146*

ECCARIUS, Johann Georg (1818–1889) – német szabó, publicista, londoni emigráns; az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik vezetője; részt vett az Internacionálé alapító gyülésén, 1864–72 a Főtanács tagja, 1867–71 főtitkára, 1870–72 Amerika ügyeivel megbízott

titkár, az Internacionálé minden konferenciájának és kongresszusának küldötte; később csatlakozott az angol trade unionok reformista szárnyához. – *44 64 76 138–142 446 470 618* (5)

»*The Economist*« (A Kozgazdász), London. – *97* (170)

»*L'Égalité*« (Az egyenlőség), Genf. – *13 17 26–27 41 125 282 334 336* (34)

»*Eguaglianza*« (Az egyenlőség), Girgenti. – *445*

ELPIGYIN, Mihail Konsztantyinovics (1835–1908) – orosz titkosrendőrségi ügynök; a 60-as években oroszországi forradalmi szervezetek, majd a svájci orosz forradalmi emigráció tagja. – *321*

»*La Emancipación*« (A Felszabadulás), Madrid. – *88 93 128–129 135–136 173–175 212–213 282 294 297–299 302 350–353 624* (159)

»*L'Emancipation*« (A Felszabadulás), Toulouse. – *23 367*

ENGELS, Friedrich (1820–1895). – *44 58–59 64–65 68 71–72 76 112–116 138 140 145–147 168 176 184–185 266 300 415 540 567 596–597 618*

– *Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen* (A munkásosztály helyzete Angliában. Személyes megfigyelések és hiteles forrásmunkák alapján), Lipcse 1845., II. kiad. Stuttgart 1892. – *207 231 233 246 269–270 453* (254 266 267 271 272 281 403)

– *Zur Wohnungsfrage* (A lakáskérdéshez), Lipcse 1872 [–73]; Hottingen–Zürich 1887. – *197 257 270 485 643–644* (249 258)

– *Die Bakunisten an der Arbeit.* Denkschrift über den Aufstand in Spanien im Sommer 1873 (A bakunyinisták munkában. Emlékirat az 1873. évi spanyolországi felkelésről), az „Internationales aus dem Volksstaat (1871–75)" c. brosúrában, Berlin 1894. – *536 651* (397)

Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847 (Az első egyesült Landtag Berlinben, 1847). Berlin 1847. – *224* (262)

ESCOBAR Y MENDOZA, Antonio (1589–1669) – spanyol jezsuita teológus és prédikátor. – *401* (387)

ESTÉVANEZ Y MURPHY, Nicolás (1838–1914) – spanyol író és politikus; republikánus; részt vett az 1868–74-es forradalomban, 1873-ban Madrid kormányzója; a forradalom leverése után Portugáliába, majd Franciaországba emigrál. – *350*

»*L'Europe*« (Európa). – *23*

F

FAILLET, Eugène-Louis (Dumont) (szül. 1840) – részt vett a francia munkásmozgalomban, 1871-ben kommunár; 1872-ben az Internacionálé párizsi és roueni szekcióinak küldötte a hágai kongresszuson; később a francia munkáspárt tagja. – *138 140–146*

FANELLI, Giuseppe (1826–1877) – olasz polgári demokrata; részt vett az 1848–49-es forradalomban és Garibaldi 1860-as hadjáratában; Mazzini híve, a 60-as évek közepétől Bakunyin benső barátja, az Alliance egyik vezetője; 1868-ban megalakítja Spanyolországban az Internacionálé első szekcióit és az Alliance csoportjait; 1869-ben küldött az Internacionálé bázeli kongresszusán; 1865-től az olasz parlament tagja. – *171 328 346 350 356 368*

FARGA PELLICER, Rafael (1840–1890) – spanyol nyomdász és újságíró; az Alliance egyik alapító tagja, részt vett az Internacionálé első spanyolországi szekcióinak megalakításában; a „Federación" szerkesztője; küldött a bázeli és a hágai kongresszuson; bomlasztó tevékenysége miatt kizárták az Internacionáléból. – *140–146 346 348 354–355 455*

FARKAS KÁROLY (1843–1907) – vasmunkás, a 60-as és 70-es években a magyar munkásmozgalom egyik vezetője, az Internacionálé magyarországi megbízottja, 1872-ben kuldott a hágai kongresszuson; a magyarországi első szocialista munkásszervezetek – Általános Munkásegylet (1868), Általános Munkás Betegsegelyzo és Rokkant Pénztar (1870), Magyarországi Általános Munkáspárt (1880), Magyarországi Szociáldemokrata Párt (1890) – alapító tagja, illetve egyik vezetője. – *138–146* (200)

»*Fascio Operaio*« (Munkásszovetség), Bologna. – *360–362 445*

FAUCHER, Julius (Jules) (1820–1878) – német publicista, vulgáris kozgazdász, ifjúhegeliánus, szabadkereskedő; 1850–61 emigráns Angliában, a „Morning Star" munkatársa; 1861-ben visszatért Németországba; később haladópárti. – *221*

»*La Favilla*« (A Szikra), Mantova. – *158* (223)

FAVRE, Jules-Gabriel-Claude (1809–1880) – francia ugyvéd és politikus; az 50-es évek végétől a burzsoá republikánus ellenzék egyik vezetője; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának kulugyminisztere; részt vett a Párizsi Kommun leverésében. – *7 30 78 122–124 341* (11 71 199 204)

– [*Korlevél a köztársaság diplomáciai képviselőihez*, 1871 jún. 6.,] „Le Temps", 1871 jún. 9. sz. – *30 341* (71 204)

FAWCETT, Henry (1833–1884) – angol kozgazdász és liberális politikus, J. St. Mill kovetője. – *62–64* (98)

»*La Federación*« (A Foderáció), Barcelona. – *129 135 136 163 296 299 355 400 465* (210)

FERDINÁND, II. (Bourbon Károly) (1810–1859) – Szicília és Nápoly királya 1830–1859; Messina 1848 szeptemberi ágyúzásáért a Bomba-király nevet kapta. – *177*

FERENC, II. (1768–1835) – német-római császár 1792–1806, I. Ferenc néven osztrák császár 1804–1835. – *497*

FERENC JÓZSEF, I. (1830–1916) – osztrák császár 1848–1916, magyar király 1848–1849 és 1849–1916 (1867-ig koronázatlanul). – *124 497* (206 270)

FERRÉ, Charles-Théophile (1845–1871) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommun kozbiztonsági bizottságának tagja, a Kommun helyettes államugvésze; a versailles-iak kivégezték. – *18 51 338* (92 514)

FEUERBACH, Ludwig (1804–1872) – német materialista filozófus. – *595*

FICHTE, Johann Gottlieb (1762–1814) – német idealista filozófus, Hegel előfutára; 1811–12 a berlini egyetem rektora, a napóleoni megszállás idején előadásokat tartott a német nemzeti érdekek védelmében (4 beszéd a német nemzethez). – *593*

»*Le Figaro*«, Párizs. – *18 151 338 363* (53)

Flerovszkij *lásd* Bervi

FLORINSZKIJ, Ivan Ivanovics (szul kb. 1845) – orosz diák; részt vett a Nyecsajev-osszeeskuvésben, 1871-ben hathavi bortonbuntetésre ítélték. – *391*

FLUSE, Pierre – belga takács; proudhonista a Nemzetkozi Munkásszovetség tagja; kuldott a brusszeli kongresszuson (1868), a londoni konferencián (1871), a hágai kongreszszuson (1872); Bakunyin híveit támogatta. – *139–142 145–146*

FORNACCIERI – az amerikai munkásmozgalom olasz származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Fótanács tagja – *146 635*

»*The Fortnightly Review*« (A Félhavi Szemle), London. – *80 81 100* (141)

FOURIER, François-Marie-Charles (1772–1837) – francia utopikus szocialista. *229 230 286 383 488 589*

França *lásd* Nobre-França

FRANKEL Leó (1844–1896) – magyar ötvösműves; a Párizsi Kommün munkaügyi minisztere; 1871–72 az I. Internacionálé Főtanácsának tagja, Marx irányvonalának követője; 1876-ban visszatért Budapestre, 1876–83 a Magyarországi Általános Munkáspárt egyik megszervezője és vezetője; 1883-ban elhagyta Magyarországot és részt vett a II. Internacionálé szervezésében és irányításában; 1889-ben Magyarországon részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezésében. – *44 64 76 114 138–147 167 415 618* (194 221 490)

FRIEDLÄNDER, Hugo – svájci szociáldemokrata; 1872-ben a zürichi szekció küldötte az I. Internacionálé hágai kongresszusán. – *138–142 145–146*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *276 497 559 568*

FRIGYES VILMOS, II. (1744–1797) – porosz király 1786–1797. – *497*

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *561 593–594*

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *275–276 497 598*

FUSTER, Louis – kádár; a Nemzetközi Munkásszövetség sans-i (Katalónia) szekciójának tagja. – *354*

G

GAMBETTA, Léon (1838–1882) – francia politikus, mérsékelt republikánus; 1870–71 a nemzeti védelem kormányában belügyminiszter; 1871-ben megindította a „République française" c. újságot; 1881–82 miniszterelnök és külügyminiszter. – *343 572 595 608* (341)

GAMBUZZI, Carlo (1837–1902) – olasz ügyvéd; a 60-as évek elején Mazzini híve, később anarchista, egyik vezetője az Alliance titkos szervezetének és más anarchista szervezeteknek Olaszországban. – *322 356*

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata; szabadságharcos hadvezér. – *363 445 448–449* (24 362)

GARRIDO Y TORTOSA, Fernando (1821–1883) – spanyol polgári republikánus; utopista szocialista; 1869–73 a cortes tagja. – *346*

»*Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt*« (A Lugas. Képes családi lap), Lipcse–Berlin. – *221* (260)

»*Le Gaulois*« (A Gall), Párizs. – *18 338* (53)

GAVRISEV, Georgij Jakovlevics (szül. kb. 1846) – orosz diák; részt vett a Nyecsajev-összeesküvésben; 1871-ben négyhavi börtönre ítélték. – *390*

»*Il Gazzettino Rosa*« (A Rózsaszín Kisújság), Milánó. – *77 358 445* (121)

GELEFF, Paul Johansen (1842–1928) – dán szocialista, 1871-ben egyik szervezője a Nemzetközi Munkásszövetség dániai szekcióinak; 1876-ban a Dán Szociáldemokrata Párt egyik alapítója és vezetője; 1877-ben Amerikába emigrált; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *124*

GERHARDT, Hendrik (kb. 1829–1886) – holland szabó; az Internacionálé holland föderális tanácsának tagja, 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; a bakunyinistákhoz csatlakozott. – *139–142 146*

GERLACH, Ernst Ludwig von (1795–1877) – porosz jogász, reakciós politikus; a „Neue Preussische Zeitung" egyik alapítója. – *278*

GLADSTONE, Robert (1811–1872) – W. E. Gladstone unokafivére, angol kereskedő, polgári filantróp. – *63*

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol politikus és író; tory, majd peelista, később a liberális párt vezetője; 1843–45 kereskedelemügyi, 1845–46 gyarmatügyi, 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter; 1868–74, 1880–85, 1886, 1892–94 miniszterelnök. – *80–82 98–105 125 167 177–178 467–468 471 618* (140 408 411)

– *Two Letters to the Earl of Aberdeen, on the State Prosecutions of the Neapolitan Government* (Két levél Aberdeen grófjának a nápolyi kormány politikai bűnvádi eljárásairól), London 1859. – *177*

GLUCK, Christoph Willibald (1714–1787) – német zeneszerző. – *561*

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749–1832) – német költő és tudós. – *266 561* (429) – *Faust*. – *266* (279)

GONDRÈS, Eugéne – francia rendőrügynök, beférkőzött az Internacionálé narbonne-i szekciójába, 1873-ban leleplezték. – *367*

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz politikus és diplomata; 1841–51 stuttgarti, 1851–54 frankfurti követ, 1854–56 bécsi nagykövet; 1856–82 külügyminiszter. – *587 589–590 592*

GRANT, James (1802–1879) – angol radikális újságíró és író, 1850–71 a „Morning Advertiser" szerkesztője. – *233*

GREG, Robert Hyde (1795–1875) – angol gyáros, szabadkereskedő, a manchesteri kereskedelmi kamara elnöke. – *233 235*

GREIF(F) – porosz rendőrtiszt, az 50-es évek elején a porosz rendőrség londoni ügynökségének egyik vezetője. – *537*

GROMEKA, Sztyepan Sztyepanovics (1823–1877) – orosz publicista; mérsékelt liberális; az 1863–64-es lengyelországi felkelés idején a lengyel parasztkérdésekkel foglalkozó bizottság elnöke, majd Siedlce kormányzója. – *421*

GROSSE, Eduard – német emigráns az Egyesült Államokban; lassalleánus, a Nemzetközi Munkásszövetség tagja. – *93*

GUESDE, Mathieu-Basile (Jules) (1845–1922) – francia szocialista; a 70-es évek elején az anarchistákhoz csatlakozik; 1879-ben a Francia Munkáspárt egyik alapítója és a marxizmus eszméinek hirdetője Franciaországban; huzamos ideig a francia szocialista mozgalom forradalmi szárnyának vezetője; az első világháború idején soviniszta, 1914–15 tárcanélküli miniszter a Viviani-kormányban. – *306–307 365–366* (50 263 366)

GUILLAUME, James (1844–1916) – svájci tanító, bakunyinista; a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, részt vett az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1869-es bázeli és az 1872-es hágai kongresszuson; a Szocialista Demokrácia Egyesülésének (Alliance) egyik szervezője, a „Progrès", a „Solidarité" és a „Bulletin de la Fédération Jurassienne" szerkesztője; a hágai kongresszuson bomlasztó tevékenysége miatt kizárták az Internacionáléból; az első világháború idején soviniszta. – *15–16 24 34 40 139–146 151 157 163 166 169–170 317 334–339 345 359 364–365 368 397 400 445* (33 38 42 225)

H

HALES, John (szül. 1839) – angol szövőmunkás, trade-unionista, 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és 1871 május–1872 júliusig titkára; tagja a Reformliga végrehajtó bizottságának és a Föld- és Munkaligának (Land and Labour Leauge); küldött az 1871-es

londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1872-től a brit foderális tanács reformista szárnyának élén áll, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *44 64 76 183–188 191–193 282–283 298–299 470 618* ([18 113 239 240 243 513])

HALES, William – angol munkasmozgalmi vezető, 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *44 64 76 618*

HALLIDAY, Thomas (szul. 1835) – az angol trade unionok egyik vezetője, a bányászok egyesult szovetségének titkára. – *471*

»*Hansard's Parliamentary Debates*« (Hansard Parlamenti Vitái), London. – *80–83 103–105* ([140])

HANSARD, Thomas Curson (1776–1883) – angol nyomdász és kiadó, parlamenti tudósítások megjelentetője; halála után a tudósítások kiadása továbbra is az ő neve alatt történt. – *80–83 103–105*

HANSEMANN, David Justus Ludwig (1790–1864) – nemet nagytőkés, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője; 1848 márc.–szept. porosz pénzugyminiszter. – *224* ([262])

HARCOURT, W. E. – bányász; Ausztrália kuldotte az Internacionálé hágai kongresszusán (1872). – *142 146*

HARDENBERG, Karl August, herceg (1750–1822) – 1804–06 és 1807 kulugyminiszter, 1810-tol porosz államminiszter, 1810–13-ban egy sor kovetkezetlen polgári reformot hajt vegre, a becsi kongresszus után a Szent Szovetség reakciós politikáját képviselte. – *276*

HARRIS, George – angol munkásmozgalmi vezető, a chartista O'Brien híve, 1869–72 az Internacionálé Fotanácsának tagja, 1870–71 pénzugyi titkára. – *618*

HASENCLEVER, Wilhelm (1837–1889) – német szociáldemokrata, lassalleánus; 1871–75 az Általános Nemet Munkásegylet elnoke, 1874–87 a Reichstag tagja. – *449*

HASSELMANN, Wilhelm (szul. 1844) – német szociáldemokrata, a lassalleánus Általános Német Munkásegylet egyik vezetője; 1871–75 a „Neuer Sozialdemokrat" szerkesztoje; 1875-től a Németországi Szocialista Munkáspárt tagja, 1878-ban az anarchista csoport egyik vezetője, 1880-ban anarchista nézetei miatt kizárták a pártból. – *449*

HAUSSMANN, Georges-Eugène, baron (1809–1891) – francia politikus, bonapartista; 1851-ben az államcsíny résztvevoje; 1853–1870 Szajna département prefektusa; Párizs átepítesének vezetője. – *202–203 246*

HAXTHAUSEN, August, Freiherr von (1792–1866) – porosz kormánytanácsos, kozgazdasági író, reakciós; elsonek írta le az oroszországi paraszti foldkozosséget (obscsinát). – *531–532 652 658*

– *Studien uber die innern Zustande, das Volksleben und insbesondere die landlichen Einrichtungen Russlands* (Tanulmányok Oroszország belső állapotairól és a nép életéről, kulonos tekintettel falusi intezményeire), 1–2. kot. Hannover 1847, 3. kot. Berlin 1852. – *531–532 652 658*

HÄNDEL, Georg Friedrich (1685–1759) – német zeneszerző, élete jó részében Angliában mukodott. – *561*

HEBERT, Jacques-René (1757–1794) – francia forradalmár, a jakobinus diktatúrát balról támado tulzok egyik vezetője. – *502* ([463])

Heddeghem *lasd* Van-Heddeghem

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – német objektív idealista filozofus. – *252 277 488 558 596*

– *Die Wissenschaft der Logik* (A logika tudománya) (1812–16); „Werke" („Művei"), III–V. köt., kiadta L. Henning, Berlin 1833–34. – *252* (274)

HEIM – 1872-ben az osztrák szekciók küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán. – *138–142 145–146*

HEINE, Heinrich (1797–1856) – német költő és író; 1843-tól Marx barátja. – *520*
– *Kobes I.* (I. Kóbi). – *520* (477)
– *Romanzero*. – *502* (464)

HENRIK, III. (1551–1589) – francia király 1574–1589. – *562*

HENRIK, IV. (1553–1610) – francia király 1589–1610. – *562*

HEPNER, Adolf (1846–1923) – német szociáldemokrata, a „Volksstaat" szerkesztője; 1872-ben az I. Internacionálé hágai kongresszusának küldötte; később az Egyesült Államokba emigrált, az első világháború idején soviniszta. – *138–142 145–146 303* (172 525)

HERDER, Johann Gottfried von (1744–1803) – német felvilágosító, tudós, író és esztéta. – *561*

HERMAN, Alfred – belga szobrász, munkásmozgalmi vezető; a Kommunisták Szövetségének, később a Nemzetközi Munkásszövetségnek és a Főtanácsnak a tagja, 1871–72 Belgium ügyeivel megbízott titkár; később a bakunyinisták mellé állt. – *44 64 76 139–142 145–146 618*

HERZEN, Alekszandr Alekszandrovics (1839–1906) – orosz fiziológus, Alekszandr Ivanovics Herzen fia. – *79*

HERZEN, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) – orosz forradalmi demokrata filozófus, publicista és író, emigráns; a „Kolokol" és a „Poljarnaja Zvjezda" szerkesztője és kiadója. – *8 79 387 397–398 416 418 420–421 530 532 652–653 658* (22 383 395 396)
– *Briefe an Linton* (Levelek Lintonhoz). – *652* (530)

HESS, Moses (1812–1875) – német publicista, a „Rheinische Zeitung" egyik alapítója és munkatársa; a 40-es évek közepén az „igazi szocializmus" egyik fő képviselője; később lassalleánus; részt vett az Internacionálé brüsszeli kongresszusán (1868) és bázeli kongresszusán (1869). – *537 596* (485)

HILLS, Edmund – 1872-ben az Internacionálé brit föderális tanácsának titkára; a szervezet reformista szárnya ellen fordult. – *195*

HINCKELDEY, Karl Ludwig Friedrich von (1805–1856) – porosz kormányhivatalnok, 1848-tól Berlin rendőrfőnöke; 1853-tól a belügyminisztérium rendőri ügyosztályának vezetője. – *276 537–538* (284)

HIRSCH, Wilhelm – német kereskedelmi alkalmazott; az 50-es évek elején porosz rendőrügynök Londonban. – *537*
– *Die Opfer der Moucharderie etc.* (A besúgás áldozatai stb.); „Belletristisches Journal und New Yorker Kriminalzeitung", 1853 ápr. 1., 8., 15., 22. sz. – *537* (486)

HMELNYICKIJ, Bogdan (1593–1657) – kozák hetman, a lengyel uralom elleni ukrán szabadságharc (1648–54) vezetője; 1654-ben egyesítette Oroszországgal az addig lengyel fennhatóság alatt állott Ukrajnát. – *583*

HOFFBAUER, Ernst (1836–1905) – porosz tüzértiszt, számos tüzérségi mű szerzője. – *482*
– *Die deutsche Artillerie in den Schlachten bei Metz mit Berücksichtigung der allgemeinen Verhältnisse in denselben unter Benutzung der officiellen Berichte der deutschen Artillerie . . .* (A német tüzérség a metzi csatákban, tekintetbe véve az általános viszonyokat e csatákban a német tüzérség hivatalos jelentéseinek felhasználásával), 1–2. köt. Berlin 1872. – *482*

HOFFMANN, Gotthelf (Füselier August Kutschke) (1844–1924) – német nacionalista katonadalok szerzője. – *221* (260)

HOLE, James – angol publicista, polgári filantróp. – *221*

HOMÉROSZ – legendás görög költő, akinek többek között az „Iliasz" és az „Odüsszeia" c. eposzokat tulajdonítják (keletkezési idejük i. e. kb. IX–VII. sz.). – Ἰλιάς (Iliasz). – *512 520* (473)

HOUT, van der – 1872-ben az amszterdami szekciók küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán. – *139–142 146*

HOWELL, George (1833–1910) – angol kőműves, egykori chartista, 1861–62 a Trade Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council) titkára; 1864-ben részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–69-ben a Főtanács tagja; részt vett az 1865-ös londoni konferencián; a Reformligának és az angol szakszervezeti szövetség parlamenti bizottságának titkára. – *470*

HÖPFNER, Eduard von (1797–1858) – porosz tábornok, több katonai mű szerzője. – *561*

HUBER, Victor-Aimé (1800–1869) – német publicista és irodalomtörténész, konzervatív. – *221 230–231*

– *Soziale Fragen. IV. Die latente Assoziation* (Szociális kérdések. IV. A rejtett társulás), Nordhausen 1866. – *231* (265)

HUGO, Victor (1802–1885) – francia romantikus író és költő. – *421* (24)

HURLIMAN – 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja a londoni svájci társaság képviseletében. – *44 64 76 618*

HURRY, F. – 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja; a szervezet reformista szárnya ellen fordult. – *195*

I

IGLESIAS POSSE, Pablo (1850–1925) – spanyol nyomdász; publicista; 1871–72 tagja az Internacionálé spanyol föderális tanácsának; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője; 1872–73 az új madridi föderáció tagja; az anarchista befolyás ellen harcolt; 1879-ben részt vett a spanyolországi Szocialista Munkáspárt alapításában; később e párt reformista szárnyának egyik vezetője. – *352–353* (209)

»*La Igualdad*« (Az Egyenlőség), Madrid. – *350* (352)

»*The Illustrated London News*« (Londoni Képes Újság). – *221* (260)

Inauguraladresse der Internationalen Arbeiterassoziation *lásd* Marx: Address and Provisional Rules . . .

»*L'Internationale*« (Az Internacionálé), Brüsszel. – *299 306* (315)

»*The International Herald*« (A Nemzetközi Hírnök), London. – *53–56 119 122 126 168 183 187–191 195 294 298 302* (94)

Internationale et révolution. À propos du congrès de la Haye par des réfugiés de la Commune, ex-membres du Conseil Général de l'Internationale (Az Internacionálé és a forradalom. A hágai kongresszussal kapcsolatban kiadták a Kommün menekültjei, az Internacionálé Főtanácsának extagjai), London 1872. – *252 504* (273)

ISTVÁN, VI., Dušan (kb. 1308–1355) – szerb király; 1321-től társrégens, 1331-től egyeduralkodó; uralkodása alatt Szerbia területe lényegesen megnövekedett; 1346-ban felvette a szerbek és görögök cárja címet. – *576 580*

ISUTYIN, Nyikolaj Andrejevics (1840–1879) – orosz forradalmár, narodnyik. Tuberkulózisban halt meg számkivetésben. – *410* (389)

ITZENPLITZ, Heinrich August Friedrich, Graf von (1799–1883) – porosz államférfi, 1862 dec.–1873 máj. kereskedelmi miniszter. – *279*

IVANOV, Ivan Ivanovics (megh. 1869) – orosz diák; részt vett a 60-as évek diákmozgalmában és a Nyecsajev-összeesküvésben; Nyecsajev megölte. – *386–389 392–398 412*

IZABELLA, II. (1830–1904) – spanyol királynő 1833–1868. – *509* (402)

Издания общества „Народной расправы" (A „Népbíróság" Társaság kiadványai), 1. szám, Moszkva 1869., 2. szám, Szentpétervár 1870. – *377 381–382 388–389 393 396–401 407* (375)

J

JACOBI (Jakobi), Pavel Ivanovics – orosz anarchista orvos; politikai emigráns, Bakunyin szoros baráti köréhez tartozott, a 70-es évek elején Oroszországban anarchista nézeteket terjesztett. – *358*

JACOBY, Johann (1805–1877) – königsbergi orvos, publicista és politikus, demokrata; 1848-ban az előparlament tagja, a porosz nemzetgyűlés baloldalának egyik vezetője; 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlés és a második kamara tagja (szélsőbaloldal); később szembeszáll Bismarck politikájával; 1872-től szociáldemokrata. – *570 611*

JALVO, Juan – spanyol anarchista; részt vett a bakunyinista Alliance spanyolországi csoportjainak megalakításában; a Nemzetközi Munkásszövetség madridi szekciójának elnöke. – *346*

JENYISERLOV, Georgij Petrovics (szül. kb. 1849) – orosz diák; részt vett az 1868–69-es diákmozgalmakban, a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban bíróság elé állították, bizonyítékok hiányában felmentették. – *391*

JOHANNARD, Jules (1843–1888) – francia litográfus, blanquista; 1868–69, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–69 Olaszország ügyeivel megbízott titkár, 1870-ben Saint-Denisben megalapítja az Internacionálé szekcióját; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, ennek leverése után emigrál Londonba; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *44 64 76 138–142 145–146 618* (194)

»*Journal de Genève*« (Genfi Újság). – *27 396–397* (68)

JUNG, Hermann (1830–1901) – svájci órás, részt vett a svájci munkásmozgalomban és az 1848–49-es németországi forradalomban, majd Londonba emigrált; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Svájc ügyeivel megbízott titkára, 1871–72 a Főtanács pénztárnoka, 1865-ben a londoni konferencia alelnöke, a genfi, a brüsszeli, a bázeli kongresszus és az 1871-es londoni konferencia elnöke; a brit föderális tanács tagja; az 1872-es hágai kongresszusig Marx híve, később csatlakozott a trade unionok reformista szárnyához; 1877 után visszavonult a munkásmozgalomtól. – *44 51 64 75–76 114 184–187 193 281 446 618* (4 27 44 54 91)

K

KANT, Immanuel (1724–1804) – német filozófus. – *561*

KARAKOZOV, Dmitrij Vlagyimirovics (1840–1866) – orosz forradalmár, narodnyik; az „Organizáció" titkos forradalmi társaság tagja, 1866 áprilisában merényletet kísérelt meg II. Sándor cár ellen, elfogták és felakasztották. – *383 392*

KÁROLY ÁGOST (1757–1828) – Szászország–Weimar–Eisenach fejedelme 1815–1828. – *560*

KATALIN, II. (Nagy) (1729–1796) – orosz cárnő 1762–1796. – *426 535 568*

KATKOV, Mihail Nyikiforovics (1818–1887) – orosz reakciós publicista; 1850–55 és 1863–87 a „Moszkovszkije Vedomosztyi" szerkesztője. – *417*

KAVANAGH, S. – az amerikai munkásmozgalom ír származású résztvevője; az Internacionálé 1872-es hágai kongresszusán megválasztott Főtanács tagja. – *146 635–636*

KEEN, Charles – angol chartista; 1872-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *64 618*

KEPLER, Johannes (1571–1630) – német csillagász, felfedezte a bolygók mozgástörvényeit. – *560*

»*Kladderadatsch*« (Durr-bele), Berlin. – *221* (260)

KLIMIN, Innokentyij Fjodorovics (szül. 1847) – orosz diák; a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban 1871-ben egyévi börtönre ítélték. – *390–391*

KOLACSEVSZKIJ, Andrej Nyikolajevics (1848–1888) – orosz nemes; 1866-tól titkos rendőri felügyelet alatt állt, a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban 1871-ben bíróság elé állították, bizonyítékok hiányában felmentették. – *392*

»*Колоколъ*« (Harang), London. – *8 387 416–421* (222326)

»*Колоколъ. Органъ русскаго освобожденія, основанный А. И. Герценомъ*« (Harang. Az orosz felszabadulás A. I. Herzen által alapított orgánuma), Genf. – *400 407* (385)

KÓSCIUSZKO, Tadeusz (1746–1817) – lengyel nemzeti hős, az 1794-es felkelés vezére. – *495*

»*Kölnische Zeitung*« (Kölni Újság). – *478 549–550* (434)

Die Krähwinkler Landwehr (A mucsai Landwehr). – *485* (443)

KRUPP, Alfred (1812–1887) – német nagyiparos, fegyver- és ágyúgyáros. – *97 234*

KRYNSKI, Jan (1811–1890) – lengyel forradalmár; Londonba emigrált; 1865–67 az Internacionálé Főtanácsának tagja, a „Lengyel Nép" (Lud Polski) elnevezésű forradalmi demokratikus szervezet titkára; 1875-ben a „Wici" c. lengyel szocialista folyóirat szerkesztője. – *493*

KUGELMANN, Ludwig (1830–1902) – német orvos; részt vett az 1848–49-es forradalomban, az I. Internacionálé tagja, küldött a lausanne-i kongresszuson (1867) és a hágai kongresszuson (1872); szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. – *138–142 145–146*

KUPPER, F. – 1872-ben az Internacionálé manchesteri külföldi szekciójának főtitkára és Németország ügyeivel megbízott titkára; Marxot és Engelst támogatta az angol reformisták elleni harcban. – *190*

KUZNYECOV, Alekszej Kirillovics (1845–1928) – orosz forradalmár, narodnyik; a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban 1871-ben tízévi kényszermunkára ítélték; később a szociálforradalmárokhoz csatlakozott és részt vett az 1905-ös csitai forradalomban. – *390 395–396*

L

LAFARGUE, Paul (1842–1911) – francia szocialista; az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1866–69 Spanyolország ügyeivel megbízott titkár; részt vett az Internacionálé franciaországi, spanyolországi és portugáliai szekcióinak megalapításában; 1872-ben küldött a

hágai kongresszuson; a francia munkáspárt egyik alapítója; Marx és Engels híve, 1868-tól Marx veje. – *134 138–146 154 169–170 173 301 352 355* (54 159 183 184 218 515)

LAJOS, XIV. (1638–1715) francia király 1643–1715. – *17* (49)

LAJOS, XV. (1710–1774) – francia király 1715–1774. – *509*

LAJOS FÜLÖP, I. (1773–1850) – orléans-i herceg; francia király 1830–1848. – *501 568* (153)

LANDECK, Bernard (szül. 1832) – francia ékszerész, tagja a Nemzetközi Munkásszövetségnek és az 1871-es francia szekciónak, mely a Főtanács ellen fordult. – *24 75 628*

LANGETHAL, Christian Eduard (1806–1878) – német botanikus és mezőgazdaságtörténész; a növénytenyésztést vizsgálta. – *563*

LANZA, Giovanni (1815–1882) – olasz államférfi; polgári liberális; 1858–59 pénzügyminiszter, 1864–65 belügyminiszter, 1869–73 miniszterelnök és belügyminiszter. – *125 618* (204)

LARROQUE (Larocque), Jean (Latraque) – részt vett a Párizsi Kommünben, a nemzeti gárda központi bizottságának tagja; a Nemzetközi Munkásszövetség bordeaux-*i* szekciójának egyik vezetője; 1873-ban bíróság elé állították, majd Spanyolországba menekült, ahonnan a Főtanács megbízásából továbbra is irányította a bordeaux-i szekciók tevékenységét. – *299*

LASKER, Eduard (1829–1884) – német politikus, a nemzeti liberális párt egyik alapítója, Bismarck politikájának támogatója. – *82 475* (147)

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) – német író és politikus, részt vett az 1848–49-es forradalomban; 1863-ban az Általános Német Munkásegylet megalapítója, támogatta Németország „felülről" való egyesítését; a német szociáldemokráciában az opportunista irányzat első képviselője. – *63 260–261 570 597–599 607–608*

– *Das System der erworbenen Rechte* (A szerzett jogok rendszere), 1–2. köt. Lipcse 1861. – *63 260–261*

LAUREL, C. F. – az amerikai munkásmozgalom svéd származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanács tagja. – *146 635–636*

LAVROV, Pjotr Lavrovics (1823–1900) – orosz publicista és szociológus, narodnyik; tagja a Nemzetközi Munkásszövetségnek; részt vett a Párizsi Kommünben; szerkesztője 1873–76 a „Vperjod!" c. folyóiratnak, 1875–76 a „Vperjod!" c. újságnak. – *507–515* (467 468 474)

– *Русской социально-революционной молодежи. По поводу брошюры: Задачи революционной пропаганды в России* (Az orosz szociális-forradalmár ifjúságnak. A „Forradalmi propaganda feladatai Oroszországban" brosúrával kapcsolatban), London 1874. – *512–516 523* (474 479)

LAW, Harriet (1832–1897) – angol publicista, az ateista mozgalom egyik vezetője, híres szónoknője; 1867–72 a Főtanács tagja, 1872-ben az Internacionálé manchesteri szekciójának tagja. – *44 64 76 618*

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) – francia ügyvéd, publicista, a kispolgári demokraták egyik vezetője; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belügyminisztere és a végrehajtó bizottság tagja; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); az 1849 jún. 13-i tüntetés után Angliába emigrált; 1870-ben visszatért, 1871-ben a nemzetgyűlés tagja; a német békeszerződés elleni tiltakozásul lemond. – *421*

LEFRANÇAIS, Gustave (1826–1901) – francia tanító; részt vett az 1848-as forradalomban, proudhonista; a 60-as évek vége óta az Internacionálé tagja; tagja a Párizsi Kommün-

nek, a Kommün leverése után emigrált Svájcba, ahol az anarchistákhoz csatlakozott. – *26–27 40 49* (67)

– *Étude sur le mouvement communaliste à Paris, en 1871* (Tanulmányok az 1871-es párizsi kommunista mozgalomról), Neuchâtel 1871. – *49*

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, Freiherr von (1646–1716) – német matematikus, objektív idealista filozófus. – *558 560*

»*Leipziger Tageblatt und Anzeiger*« (Lipcsei napilap és tudósító). – *481* (438)

LE MOUSSU, A. – francia vésnök, kommünár; a Kommün leverése után emigrált Londonba; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és az amerikai francia szekciók ügyeivel megbízott titkára, küldött a hágai kongresszuson (1872); Marx irányvonalát követte. – *44 64 76 114 138–142 145–147 299 301 310 415 618* (221)

LÉO, André (Champseix, Léodile) (1829–1900) – francia írónő; támogatta a Párizsi Kommünt, a Kommün leverése után emigrált Svájcba, Bakunyin köréhez tartozott. – *18 338* (52)

– *La guerre sociale. Discours prononcé au Congrès de la Paix à Lausanne 1871* (A szociális háború. Az 1871-es lausanne-i békekongresszuson tartott beszéd), Neuchâtel 1871. – *18 338* (52)

LESSING, Gotthold Ephraim (1729–1781) – német felvilágosító, költő, kritikus. – *510 561*

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban; a kölni kommunista-perben 3 évi várbörtönre ítélik; 1856-ban Londonba emigrál, részt vesz az Internacionálé minden kongresszusán és konferenciáján, tagja a Főtanácsnak, a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, a brit föderális tanácsnak, egyik alapítója az angol Független Munkáspártnak; Marx és Engels híve. – *44 64 76 140–142 146 177 195 618 638* (18)

LEVIÈLE, E. – az amerikai munkásmozgalom francia származású résztvevője; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanács tagja. – *146 635*

LEWAL, Jules-Louis (1823–1908) – francia tábornok, katonai teoretikus. – *550*

»*Il Libero Pensiero*« (A Szabad Gondolat), Firenze. – *77–78* (122)

»*La Liberté*« (A Szabadság), Brüsszel. – *49 119 122 126 306–307 366* (88 324)

LIEBIG, Justus, Freiherr von (1803–1873) – német kémikus, az agrokémia megalapítója. – *265 564*

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – német szocialista; a Kommunisták Szövetségének tagja és az 1848–49-es forradalom résztvevője, utána Svájcba, majd Londonba emigrált; 1862-ben visszatért Németországba; az I. Internacionálé tagja és a Német Szociáldemokrata Munkáspárt egyik megalapítója, a „Vorwärts" szerkesztője, később a II. Internacionálé egyik fő szervezője; Marx és Engels híve. – *51 77 122 124 335 355 570 579–580 606 608 610–611* (16 123 138 198 201 447 484 501 515)

LIHUTYIN, Ivan Nyikityics (szül. kb. 1848) – részt vett az 1869-es oroszországi diákmozgalmakban, Pétervárott titkos kört alakított, amely összeköttetésben állt a Nyecsajev-összeesküvéssel, 1871-ben egyévi és négyhónapi börtönbüntetésre ítélték. – *391*

LINTON, William James (1812–1898) – angol faszobrász, vésnök és író; részt vett a chartista mozgalomban, „The English Republic" címmel lapot alapított. – *652* (530)

Liste nominale des délégués composant le 5-me Congrès universel, tenu à la Haye (Hollande), du 2 au 7 Septembre 1872 (A hollandiai Hágában 1872 szeptember 2-től 7-ig megtartott 5. általános kongresszus küldötteinek névjegyzéke), Amszterdam 1872. – *166* (228)

LOCHNER, Georg (szül. kb. 1824) – német asztalos; a Kommunisták Szövetségének és a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának

tagja, kuldott az 1865-os és 1871-es londoni konferencián; Marx és Engels híve. – *44 64 76 618*

LONGUET, Charles (1839–1903) – francia újságíró, proudhonista; 1866–67 és 1871–72 az I. Internacionálé Főtanácsának tagja, 1866-ban Belgium ugyeivel megbízott titkára, 1867-ben kuldott a lausanne-i, 1868-ban a brusszeli kongresszuson, 1871-ben a londoni konferencián és 1872-ben a hágai kongresszuson; 1870–71 részt vett Párizs védelmében, a Párizsi Kommun tagja; a Kommun leverése után emigrált Angliába, később csatlakozott a posszibilistákhoz, a francia munkásmozgalom egyik opportunista irányzatához; 1872-től Marx veje. – *44 64 76 138–140 145–146 618*

LORENZO, Anselmo (1841–1915) – spanyol nyomdász; 1869-től a Nemzetkozi Munkásszovetség tagja, a spanyolországi szekciók egyik megszervezője, 1871-ben küldott a londoni konferencián, 1872-ben a spanyol foderális tanács titkára, fellepett a bakunyinisták ellen. – *108 133–135 172–173 184 346 352–353* ([13] [15])

LOSTAU, Baldomero (szul. kb. 1845) – spanyol gépész; részt vett az 1868–74-es forradalomban; a Nemzetkozi Munkásszovetség tagja; 1871-ben beválasztották a cortesba. – *354*

Louis Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

Louis-Napoléon *lásd* Napóleon, III.

LOYOLA, Ignác, Szent (Iñigo de Lopez Recaldo) (1491–1556) – spanyol pap, a jezsuita rend (Jézus Társasága) megalapítója; 1622-ben szentté avatták. – *384*

LUCAIN (igazi neve ismeretlen) – francia kuldott az Internacionálé hágai kongresszusán (1872); tagja volt az Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak. – *139–146 301 317*

LUCFART, Benjamin (1809–1897) – angol asztalos, trade-unionista; részt vett az Internacionálé alapító gyulésén; 1864–71 a Főtanács tagja; kuldott az 1868-as brusszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommunnel és „A polgárháború Franciaországban" c. uzenettel és kilépett a Főtanácsból. – *5*

LUDWIG – német szociáldemokrata; 1872-ben a mainzi szekció kuldotte az Internacionálé hágai kongresszusán. – *140 146*

M

MACDONALD, Alexander (1821–1881) – az angol trade unionok egyik reformista vezére, a bányász-szovetség titkára; 1874-től a parlament tagja, a liberális párt politikáját kovette. – *468 471*

MACDONNEL, J. P. (szul. kb. 1845) – ír munkásmozgalmi vezető; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Írország ugyeivel megbízott titkára, 1871-ben kuldott a londoni konferencián, 1872-ben a hágai kongresszuson, a brit foderális tanacs tagja, 1872-ben emigrált az Egyesult Államokba és az amerikai munkásmozgalomban tevékenykedett. – *44 64 76 114 139–142 145–146 167 177 300 618* ([91] [149] [511])

MACFARLANE, Helen – angol újságírónő, 1849–50 a chartista George Julian Harney által kiadott „The Democratic Review" és „The Red Republican" munkatársa, a „Kommunista Kiáltvány" első angol fordítója. – *86*

MACHIAVELLI, Niccolò (1469–1527) – olasz politikus, történész és szépíró; a feltorekvő olasz burzsoázia ideológusa, az abszolút monarchia elméletének megalapozója. – *347*

MAC-MAHON, Marie-Edmé-Patrice-Maurice, comte de, (1859-tól) duc de Magenta (1808–1893) – francia tábornok, majd tábornagy, bonapartista; részt vett az algériai, a krími és az itáliai háborúban, 1864–70 Algéria fókormányzoja; 1870-ben Sedannal 100 000

főnyi hadsereg élén kapitulált; 1871-ben a Kommünt vérbe fojtó versailles-i csapatok főparancsnoka; 1873–79 köztársasági elnök. – *478*

MALON, Benoît (1841–1893) – francia kispolgári szocialista; a Nemzetközi Munkásszövetség tagja; küldött az 1866-os genfi kongresszuson; az 1871-es versailles-i nemzetgyűlés tagja, majd lemondott mandátumáról; tagja a nemzetőrség központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; a Kommün leverése után emigrált Olaszországba, majd Svájcba, ahol az anarchistákhoz csatlakozott; később a posszibilisták (a francia munkásmozgalom egyik opportunista irányzata) egyik vezetője. – *17–18 24 26–27 38 40 144 157 345 365 367 500* (50 67)

– *La troisième défaite du prolétariat français* (A francia proletariátus harmadik veresége), Neuchâtel 1871. – *17*

MALOU, Jules-Edouard (1810–1886) – belga polgári politikus, katolikuspárti; 1844–47, 1870–78 pénzügyminiszter, 1871–78 miniszterelnök. – *7 124*

»*The Manchester Weekly Times*« (A manchesteri heti újság). – *247–248*

Manifest des Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei (A szociáldemokrata munkáspárt bizottságának kiáltványa); Der Volksstaat, 1870 szept. 11. sz. – *121* (196)

MANTEUFFEL, Otto Theodor, Freiherr von (1805–1882) – porosz reakciós politikus; 1848–50 belügyminiszter, 1850–58 miniszterelnök és külügyminiszter. – *275–277 473 598* (285 421)

MARCHAND, Louis – francia bakunyinista; a Párizsi Kommün megbízásából Bordeaux-ba ment, a Kommün leverése után emigrált Svájcba, ahol az emigránsok egyesületének titkára és a „Révolution sociale" munkatársa volt; a bordeaux-i szekció kívánságára kizárták az Internacionáléból. – *144*

MARGUERITE – francia forradalmár, blanquista; részt vett a Párizsi Kommünben, a Kommün leverése után emigrált Londonba; 1871–72 tagja az Internacionálé Főtanácsának. – *44 64*

»*La Marseillaise*« (A Marseillaise), Párizs. – *20 397* (55)

MARSELAU, Nicolá Alonso – spanyol anarchista; az Alliance spanyol szervezetének egyik vezetője, 1871–72 a „Razon" szerkesztője; küldött az Internacionálé hágai kongresszusán (1872); 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *139–146 354*

»*Il Martello*« (A Kalapács), Milánó. – *445*

MARTIN, Constant – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün résztvevője, a Kommün leverése után emigrált Londonba; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián. – *44 64 76 618*

MARTÍNEZ CAMPOS, Arsenio (1831–1900) – spanyol tábornok és reakciós politikus; 1873-ban leverte a kantonalista felkelést Katalóniában és Valenciában; 1874-ben Új-Kasztília főkapitánya és vezetője a monarchista puccsnak, mely XII. Alfonzot 1874 dec. 24-én hatalomra juttatta; 1881–83 hadügyminiszter. – *461–462*

MARTINEZ, Franco – spanyol kelmefestő, anarchista; 1872–73 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja. – *108 352*

MARX, Eleanor (1855–1898) – Marx legfiatalabb leánya; részt vett az angol és a nemzetközi munkásmozgalomban; 1884-től dr. E. Aveling felesége. – *213* (137)

MARX, Karl Heinrich (1818–1883). – *25 44 49 64 76–79 81–83 87 97–105 114 139–147 150 169 185 219 252 274 303 348 360 415 446 540 567 570 572 595–599 607–611 618 656–658*

– *Misère de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la misère de M. Proudhon* (A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiája"-ra), Párizs–Brüsszel 1847. – *201 219 287 605–606* (159 250 259 301 509)

– és Friedrich ENGELS (névtelenul:) *Manifest der Kommunistischen Partei* (A Kommunista Párt kiáltványa), London 1848. – *86–87 222 252 504–505 539 597–599 606 608* (151 261 465 508)
– és Friedrich ENGELS: *Das Kommunistische Manifest* (A Kommunista Kiáltvány), Új kiadás, a szerzők előszavával, Lipcse 1872. – *86–87 255* (151 276)
– és Friedrich ENGELS: *Манифест Коммунистической Партии* (A Kommunista Párt kiáltványa), Genf 1882. – *400 656* (157)
– *Enthüllungen uber den Kommunistenprozess zu Koln* (Leleplezések a kolni kommunista-perről), Bázel 1853. – *78 303–304 308 537–539* (126 484)
– *Herr Vogt* (Vogt úr), London 1860. – *77 79 538* (124 133 486 487)
– (Névtelenul:) *Address and Provisional Rules of the Workingmen's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London* (A londoni St. Martin's Hallban 1864 szeptember 28-án tartott nyilvános gyülésen megalakult Nemzetkozi Munkásszovetség alapító uzenete és ideiglenes szervezeti szabályzata), [London] 1864. – *28 60–61 80–83 98–102 193 598* (99)
– *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie* (A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata), I. kot. 1. konyv: „Der Produktionsprozess des Kapitals" (A tőke termelési folyamata), Hamburg 1867, III. kiad., Hamburg 1883. – *81–82 99–100 202 205 216 271* (28 29 137 144 159 174 175 217 251 253 257 259 537)
– (Névtelenul:) *Der Generalrat der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Sektionen in Europa und Amerika* (A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsa az osszes európai és amerikai szekciókhoz); „Volksstaat", Lipcse 1870 szept. 21 – *15 498* (41 457)
– *Der Burgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Separatabdruck aus dem Volksstaat* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetkozi Munkásszovetség Főtanácsának uzenete minden taghoz Európában és az Egyesult Államokban. Különlenyomat a „Volksstaat"-ból), Lipcse 1871. – *5–6 87 252* (427)
– és Friedrich ENGELS: *Les prétendues scissions dans l'Internationale.* Circulaire Privée du Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs (Az állítólagos szakadások az Internacionáléban. A Nemzetkozi Munkásszovetseg Főtanácsának korlevele), Genf 1872. – *1 106 112–113 127 132 135 184 328 333 341 344 361* (1 27 30 59 183)
– és Friedrich ENGELS: *L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs,* Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye (A Szocialista Demokrácia Egyesulése és a Nemzetkozi Munkásszovetség. A hágai nemzetkozi kongresszus rendelkezése alapján kozzétett jelentés és dokumentumok), London, Hamburg 1873. – *368–370 450* (235 329 398)
– és Friedrich ENGELS: *Ein Komplott gegen die Internationale Arbeiterassoziation.* Im Auftrage des Haager Congresses verfasster Bericht uber das Treiben Bakunin's und der Alliance der sozialistischen Demokratie. Deutsche Ausgabe von „L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs". Übersetzt von S. Kokosky (Összeeskuvés a Nemzetkozi Munkásszovetség ellen. A hágai kongresszus megbízásából készített jelentés Bakunyinnak és a Szocialista Demokrácia Egyesulésének uzelmeiről), Braunschweig 1874. – *450 508–510 515 524* (329 398)

MAURER, Georg Ludwig, Ritter von (1790–1872) – német történész és politikus, a németországi földmagántulajdon történelmi kialakulását vizsgálta. – *532*
– *Geschichte der Markenverfassung in Deutschland* (A Mark-berendezkedés története Németországban), Erlangen 1856. – *532*
– *Geschichte der Fronhofe, der Bauernhofe und der Hofverfassung in Deutschland* (A jobbágytelkek, a parasztttelkek és a telekberendezkedés története Németországban), Erlangen 1862–63. – *532*
– *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland* (A faluberendezkedés története Németországban), Erlangen 1865–66. – *532*

MAURICE ZÉVY – magyar szabó; 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1870–71 Magyarország ügyeivel megbízott titkára. – *44 64 618*

MAVRICKIJ, Vaszilij Abramovics (kb. 1850–1910) – orosz diák; a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban bíróság elé állították, de bizonyítékok hiányában felmentették; később pap és egyházi író. – *386*

MAYO, Henry – angol munkásmozgalmi vezető; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1872-től a brit föderális tanács tagja, ennek a reformista szárnyához csatlakozott, szembefordult az 1872-es hágai kongresszus határozataival, 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *44 64 76 187 193 618*

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokrata forradalmár; az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezetője; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia központi bizottságának egyik szervezője; 1864-ben az Internacionálé alapításakor megpróbálta azt befolyása alá vonni. – *61 78–79 341 356 362 421 445* (132 338)

– *La Guerra* (A háború); „Pensiero ed Azione", 1859 május. 17. sz. – *78–79* (132)

MECSNYIKOV, Lev Iljics (1838–1888) – orosz geográfus, szociológus és publicista; részt vett Garibaldi 1860-as hadjárataiban; a „Kolokol" és a „Szovremennyik" munkatársa; a 60-as évek második felében Bakunyin köréhez tartozott. – *365*

MENDEZ, Juan – spanyol földmunkás; anarchista. – *354*

MENKE, Heinrich Theodor von (1819–1892) – német geográfus; átdolgozta K. v. Spruner középkori és újabb kori történelmi atlaszát. – *559–560*

MESA Y LEOMPART, José (1840–1904) – spanyol nyomdász; az Internacionálé spanyolországi szekcióinak egyik szervezője; 1871–72 a spanyol föderális tanács tagja; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchizmus ellen; a marxizmus első spanyolországi propagandistái közé tartozott; 1879-ben a spanyol szocialista munkáspárt egyik alapító tagja; Marx és Engels több művét fordította spanyolra. – *173 175 302 347 352* (183 209 310)

METTERNICH-Winneburg, Klemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773–1859) – osztrák politikus és diplomata; 1809–21 külügyminiszter; 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik megszervezője. – *567 593*

MICKIEWICZ, Adam (1798–1855) – lengyel költő. – *576*

MIEROSLAWSKI (Mierosławski), Ludwik (1814–1878) – lengyel forradalmár, történész; az 1830–31-es és 1846-os lengyel felkelés résztvevője, az 1848-as poseni és az 1849-es szicíliai felkelés katonai vezetője; 1849-ben a badeni-pfalzi forradalmi hadsereg főparancsnoka, az 1863–64-es lengyel felkelés idején a lengyel nemzeti kormány diktátora, a felkelés leverése után emigrált Franciaországba. – *542*

Mihail pápa *lásd* Bakunyin

MIHAJLOVSZKIJ, Nyikolaj Konsztantyinovics (1842–1904) – orosz szociológus, publicista és irodalomkritikus, a liberális narodnyikok kiemelkedő ideológusa, a marxizmus ellenfele; az „Otyecsesztvennije Zapiszki" és a „Russzkoje Bogatsztvo" szerkesztője. – *657*

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *419–420 426 497–498 553 568 582–583 594 598 659* (456 538)

MILKE – német nyomdász; szociáldemokrata; 1872-ben a berlini szekció küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán. – *140 142 146*

MILL, John Stuart (1806–1873) – angol filozófus és közgazdász, szabadkereskedő, a klasszikus gazdaságtan epigonja; James Mill fia. – *63*

MILLOT, T. – francia könyvkötő, emigráns az Egyesült Államokban; tagja az Internacionálé észak-amerikai szekciói központi bizottságának; polgári radikális elveket képviselt. – *92*

MILNER, George – ír származású szabó, a Nemzeti Reformliga, a Föld- és Munkaliga (Land and Labour League) és 1868–72 a Főtanács tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián; 1872 őszétől a brit föderális tanács tagja. – *44 64 76 184 195 618* (*18 91 240*)

MITCHELL, J. – 1872–73 a brit föderális tanács tagja; a szervezet reformista szárnya ellen fordult. – *195* (*244*)

MOHAMED (Muhammad) Abu l-Kászim ibn Abdallah (kb. 570–632) – arab próféta, az iszlám megalapítója. – *416 418* (*391*)

MOLIÈRE (Jean-Baptiste Poquelin) (1622–1673) – francia vígjátékíró. – *99* (*175*)

MOLTKE, Helmuth Karl Bernhard, Graf von (1800–1891) – porosz katonatiszt, vezértábornagy, katonai szakértő és író, a porosz militarizmus és sovinizmus egyik ideológusa; 1857–71 a porosz és 1871–88 a császári vezérkar főnöke; a német–francia háborúban a német hadsereg tényleges főparancsnoka. – *122 461 475–483* (*425 436*)

MONTORO, Peregrin (Damon) – spanyol szövőmunkás, anarchista; 1872–73 tagja az Internacionálé spanyol föderális tanácsának. – *108 348 352 355*

MORA, Angel – spanyol ács; 1870–72 tagja a spanyol föderális tanácsnak; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja; küzdött az anarchista befolyás ellen; 1879-től tagja a spanyol szocialista munkáspártnak. – *346 352*

MORA, Francisco (1842–1924) – spanyol cipész, szocialista; az Internacionálé spanyolországi és portugáliai szekcióinak egyik szervezője; 1870–72 a spanyol föderális tanács tagja, 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchista befolyás ellen; 1879-ben a spanyol szocialista munkáspárt egyik megalapítója. – *134–135 173 346–347 350 352 443–445* (*209*)

MORAGO GONZÁLES, Tomás – spanyol vésnök, anarchista; az Alliance spanyolországi szervezetének egyik alapító tagja és vezetője, 1870–71 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja, küldött a hágai kongresszuson (1872); 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *134 140–146 169 172–173 346–350 354–355 445* (*13 15 351*)

MORLEY, Samuel (1809–1886) – angol gyáros és politikus, liberális; 1865, 1868–85 a parlament tagja. – *296 470*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *104–105* (*181*)

»*The Morning Star*« (A Hajnalcsillag), London. – *104* (*180*)

»*Московские Ведомости*« (Moszkvai Újság). – *417* (*393*)

MOTTERSHEAD, Thomas – angol szövőmunkás, 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1871–72 Dánia ügyeivel megbízott titkár, küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; a reformisták mellé állt; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *44 64 76 139–142 187 191–193 470 618*

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756–1791) – német zeneszerző. – *561*

MUNDELLA, Anthony John (1825–1897) – angol államférfi és gyáros; 1868 óta a parlament tagja, több ízben miniszter. – *83*

MURAVJOV, Mihail Nyikolajevics, gróf (1796–1866) – orosz államférfi; 1863-ban Lengyelország teljhatalmú főkormányzója; a felkelés kegyetlen leverése miatt „hóhér"-nak nevezték. – *393 416 583*

MURAVJOV-AMURSZKIJ, Nyikolaj Nyikolajevics, gróf (1809–1881) – orosz tábornok és politikus; 1847–61 Kelet-Szibéria főkormányzója. – *416–417*

MURAVJOV-APOSZTOL, Szergej Ivanovics (1796–1826) – orosz ezredes, a dekabristák egyik vezetője. – *582*

MURRAY, Charles – angol cipész, a trade unionok egyik vezetője; 1870–72 az Internacionálé Főtanácsának, 1872–73 a brit föderális tanácsnak tagja; Marx és Engels híve; a 80-as években a Hyndman által alapított Szociáldemokrata Föderáció tagja. – *44 64 76 177 195 618*

MÜLBERGER, Artur (1847–1907) – német orvos, kispolgári publicista, proudhonista. – *250–271 643–644* (249 275)

– *Die Wohnungsfrage. Eine soziale Skizze* (A lakáskérdés. Szociális karcolat). Különlenyomat a „Volksstaat"-ból, Lipcse 1872. – *254 257 263 266 270–271* (249 252 275 527)

MÜLLER, Wilhelm (1820–1892) – német történész. – *593*

– *Geschichte der Neuesten Zeit 1816–1866 mit besonderer Berücksichtigung Deutschlands* (A legújabb kor története, 1816–1866, különös tekintettel Németországra), Stuttgart 1867. – *593*

N

Nagy Péter *lásd* Péter, I.

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1796–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *222 479 547 553 561 572 577 584 593* (435 503)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *15 19 42 75 78 119–120 182 213 245 276 323 427 479 497 541 584–585 592 610* (54 56 131 191 197 427 446 503)

»*Народное Дело*« (A Nép Ügye), Genf. – *382 385 410* (377)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin. – *77* (125)

„Népbíróság" *lásd* Издания общества. . .

»*Neue Freie Presse*« (Új Szabad Sajtó), Bécs. – *508–509 514* (470)

»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Köln. – *78 553* (128)

»*Neuer Sozialdemokrat*« (Új Szociáldemokrata), Berlin. – *40 303–305 306–309 344 449* (81 319 320)

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *78* (129)

»*The New York Herald*« (New York-i Hírnök). – *92* (164)

»*New Yorker Demokrat*« (New York-i Demokrata). – *90–91* (163)

NOBRE-FRANÇA, José – az Internacionálé első szekcióinak egyik szervezője Lisszabonban; 1872–73-ban levélváltást folytatott Marxszal és Engelsszel. – *297*

»*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*« (Északnémet Általános Újság), Berlin. – *124–125 550* (203 489)

NYECSAJEV, Szergej Gennagyijevics (1847–1882) – orosz anarchista és összeesküvő; 1868–69-ben részt vett a pétervári diákmozgalmakban; 1869-ben Moszkvában megalapította a „Népbíróság" (Narodnaja raszprava) nevű titkos szervezetet, majd Svájcba emigrált; 1869–71-ben szoros kapcsolatban állt Bakunyinnal; 1872-ben a svájci hatóságok kiszolgáltatták a cári kormánynak, elítélték és a Péter-Pál-erődben halt meg. – *13 320 324 338 345 374–378 381–398 401 407 411–412 417 510 512 514* (32 217 337 380 383 384 385 386)

– *Студентам Университета, Академии и Технологического института в Петербурге* (A pétervári egyetem, akadémia és technológiai intézet diákjaihoz), Genf 1869. – *376* (374)

NYEGRESZKUL, Mihail Fjodorovics (kb. 1843–1871) – a 60-as évek orosz diákmozgalmainak résztvevője; 1869-ben a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban elítélték, 1870-ben betegsége miatt szabadlábra helyezték. – *392*

NYIKOLAJEV, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. kb. 1850) – a Nyecsajev-féle összeesküvő csoport egyik tagja volt, részt vett Ivanov meggyilkolásában; 1871-ben 7 évi és 4 hónapi börtönbüntetésre és szibériai száműzetésre ítélték. – *395–396*

O

OBERWINDER, Heinrich (1846–1914) – osztrák újságíró; a 60-as évek elején lassalleánus, később az eisenachiakhoz csatlakozott; 1869-ben küldött az Internacionálé bázeli kongresszusán; a „Volksstimme" és a „Volkswille" szerkesztője; a 70-es évek végén visszavonult a munkásmozgalomtól. – *299*

»*Община*« (Faluközösség), London. – *398* (384)

O'CONNELL, Daniel (1775–1847) – ír ügyvéd és politikus; az ír függetlenségi mozgalom jobbszárnyának vezetője. – *472* (416)

O'CONNOR, Feargus Edward (1794–1855) – angol munkásvezető; 1832–35 ír parlamenti képviselő, majd a chartisták balszárnyának egyik vezetője; a „Northern Star" alapítója és szerkesztője; 1848 után reformista. – *72* (115)

ODGER, George (1820–1877) – angol cipész, trade-unionista; egyik alapítója és 1862–72 titkára a Trade Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council); tagja a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Ligának, a Föld- és Munkaligának (Land and Labour League) és a Munkásképviseleti Ligának; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–71 a Főtanács tagja, 1864–67 a Tanács elnöke, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; az angol választójogi reformért folyó harc során kompromisszumra lépett a burzsoáziával; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és a Főtanács üzenetével, kilépett a Főtanácsból. – *5 11 470* (117)

OGARJOV, Nyikolaj Platonovics (1813–1877) – orosz költő és publicista; forradalmi demokrata; A. I. Herzen híve. – *387 393* (22 380 383)

OLLIVIER, Emile (1825–1913) – francia ügyvéd, író és politikus, mérsékelt republikánus; 1857-től a Törvényhozó Testület tagja, a 60-as évek végén bonapartista; 1870 jan.–aug. miniszterelnök; Liszt Ferenc veje. – *119–120 287* (193)

OTTÓK – szász hercegi családból származó német királyok, 919–1024, 962-től római császárok is (a Német Nemzet Szent Római Birodalmának császárai). – *557*

»*Отечественные Записки*« (Honi Feljegyzések), Szentpétervár. – *654 657–658* (532 535)

OWEN, Robert (1771–1858) – angol utopikus szocialista. – *229–230 286 421 488 655* (70 256 264)

P

PAGÈS, Victor (szül. kb. 1850) – spanyol cipész; 1871–72 a spanyol föderális tanács tagja; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője, 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchista befolyás ellen. – *173 352* (208 209 236)

PALLADINO, Carmelo (1842–1896) – olasz ügyvéd; részt vett több olasz anarchista szervezet megalakításában, a titkos Alliance egyik vezetője; az Internacionálé nápolyi szekciójának tagja. – *357*

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1809–28 hadügyi államtitkár, 1830–34, 1835–41 és 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. – *541*

PAPE, Fletcher – 1872-ben az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja; a tanács reformista szárnyához csatlakozott; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *281*

Papiers et correspondance de la famille impériale (A császári család iratai és levelezése), Párizs 1871. – *78 119* (127 193)

»*Paris-Journal*« (Párizsi Újság). – *18 49 338* (53)

PAULY, Hipolito – spanyol nyomdász; 1871–72 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője; 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchista befolyás ellen. – *173 352*

PAVÍA Y RODRÍGUEZ de Alburquerque, Manuel (1827–1895) – spanyol tábornok és politikus, az 1873–74-es felkelés leverője; 1880-tól szenátor. – *458 461–462 535*

PAVLOV, Platon Vasziljevics (1823–1895) – orosz történész; az első vasárnapi iskolák szervezője Kievben és Pétervárott; 1862-ben forradalmi szervezetekkel fennálló kapcsolata miatt kiutasították Pétervárról. – *420*

PÈNE, Henri de (1830–1888) – francia újságíró; legitimista, majd bonapartista; 1868–88 a „Paris-Journal" főszerkesztője. – *49* (53)

»*O Pensamento Social*« (A Szociális Gondolat), Lisszabon. – *282 295 302* (298 308 318)

»*Pensiero ed Azione*« (Gondolat és Cselekvés), London. – *79* (132)

»*Le Père Duchêne*« (Duchêne Apó), Párizs. – *62 502* (105 463)

PÉREIRE, Isaac (1806–1880) – francia bankár, bátyjával (Jacques Emile-lel) együtt kezdetben saint-simonista és a „Globe" szerkesztője, utóbb bonapartista, a Törvényhozó Testület tagja; 1852-ben a két testvér alapította a Crédit mobilier-t. – *244*

PERRON, Charles-Eugène (1837–1919) – svájci zománcfestő, később térképész; bakunyinista; küldött az Internacionálé 1867-es és 1868-as kongresszusán, az Alliance központi irodájának tagja; 1869-ben az „Egalité" szerkesztője és a „Solidarité" szerkesztőségének tagja, a jurai föderáció vezetője; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *128*

PESZTYEL, Pavel Ivanovics (1793–1826) – orosz forradalmi demokrata; a dekabrista mozgalom kiemelkedő vezetője, a Déli Társaság nevű titkos szervezet megalapítója, 1826-ban négy társával együtt felakasztották. – *421 426 582*

PÉTER, I. (Nagy) (1672–1725) – orosz cár 1682–1725. – *377 422 497 528 568*

PÉTER, III. (1728–1762) – orosz cár 1761–1762. – *535*

PETRASEVSZKIJ (Butasevics-Petrasevszkij), Mihail Vasziljevics (1821–1866) – orosz forradalmár; utopista szocialista; 1845-ben a haladó orosz ifjak pétervári körének szervezője, 1849-ben letartóztatták és élethossziglani kényszermunkára ítélték. – *416* (392)

»*Le Peuple Belge*« (A Belga Nép), Brüsszel. – *34* (77)

PFÄNDER, Karl (kb. 1818–1876) – német munkás, miniatúra-festő; az Igazak Szövetségének tagja, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik alapítója; a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének, majd 1864–67 és 1870–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels híve. – *44 64 76 618*

PHAEDRUS (i. e. 15–i. sz. kb. 50) – római meseíró; Aiszóposz állatmeséit ültette át latinra jambikus versformában; 93 meséje maradt fenn. – (378)
– *Fabulae Aesopianae* (Aiszóposz meséi). – *384* (378)

PIÉTRI, Joseph-Marie (1820–1902) – francia politikus, bonapartista; az államcsíny résztvevője; 1866–70 Párizs rendőrfőnöke. – *24 75 324*

PIHL, S. F. – 1872-ben a koppenhágai szekció küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán. – *139–146*

PINO, Miguel – spanyol gépész; anarchista; a bakunyinista Alliance malagai csoportjának megalapítója. – *350*

PIO, Louis Albert François (1841–1894) – 1871-ben az Internacionálé dán szekcióinak egyik szervezője; a „Socialisten" szerkesztője; 1876-ban a Dán Szociáldemokrata Párt egyik alapító tagja; 1877-ben emigrált Amerikába. – *124* (280)

PIUS, IX. (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *124 499 539*

PI Y MARGALL, Francisco (1824–1901) – spanyol ügyvéd, író és politikus; a baloldali föderalista republikánusok vezetője; utopista szocialista eszmék hatása alatt 1854–65 és 1868–74-ben részt vett a polgári forradalomban, 1873 február–június belügyminiszter, 1873 június–július a republikánus kormány ideiglenes elnöke. – *454 458–459 461 595 651*

»*La Plebe*« (A Köznép), Lodi. – *156 282 294 298 302 310* (298 328)

PLEHANOV, Georgij Valentyinovics (1856–1918) – orosz forradalmár; az első orosz marxista csoport, a „Munka Felszabadítása" megalapítója (1883), a marxizmus kiváló propagandistája és úttörője Oroszországban; az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusa után mensevik, az első világháború idején soviniszta. – *653 656* (157)

– *Наши разногласия* (Nézeteltéréseink), Genf 1885. – *652–654* (530)

POGOGYIN, Mihail Petrovics (1800–1875) – orosz történész, író és publicista. – *494*

– *Польский вопрос. Собрание рассуждений, записок и замечаний* (A lengyel kérdés. Fejtegetések, jegyzetek és észrevételek gyűjteménye), Moszkva 1867. – *494*

POMPADOUR, Jeanne-Antoinette Poisson, marquise de (1721–1764) – XV. Lajos francia király maîtresse-e. – *509*

POTTER, George (1832–1893) – angol ács; a trade unionok egyik reformista vezetője; a Trade Unionok Londoni Tanácsának (London Trades Council) tagja, az építőmunkások egyesült szövetségének egyik vezetője; alapítója és kiadója a „Bee-Hive"-nak, a trade unionok hetilapjának. – *470*

»*Правительственный Вестник*« (Kormányzati Híradó). – *401–407 524–525* (386)

PRIZSOV, Ivan Gavrilovics (1829–1885) – orosz publicista; részt vett a Nyecsajev-összeesküvésben, 1871-ben 12 évi kényszermunkára és élethossziglani szibériai száműzetésre ítélték. – *390 395–396*

»*Le Progrès*« (A Haladás), Le Locle. – *13–14 26 334 397* (33)

»*Le Progrès de Lyon*« (A lyoni Haladás). – *27*

»*Il Proletario*« (A Proletár), Torino. – *33 34 358* (76)

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, kispolgári szocialista; az anarchizmus egyik megalapítója. – *201 203–219 223 225 250–271 286–288 596 605–606 643–646* (256)

– *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère* (A gazdasági ellentmondások rendszere, vagy a nyomorúság filozófiája), Párizs 1846. – *219 259 286–287* (259)

– *De la justice dans la révolution et dans l'église* (Az igazságosságról a forradalomban és az egyházban), Párizs 1858. – *259*

– *De la capacité politique des classes ouvrières* (A munkásosztály politikai cselekvőképessége), Párizs 1868. – *287–288*

– *Idée générale de la révolution au XIXe siècle etc.* (A forradalom általános eszméje a XIX. században stb.); „Oeuvres complètes" („Összes Művei"), Párizs 1868. – *259 267–269*

– *La guerre et la paix etc.* (A háború és a béke stb.) Párizs 1869. – *260–261*

PUGACSOV, Jemeljan Ivanovics (kb. 1742–1775) – orosz népvezér, az 1773–75-ös paraszt- és kozákfelkelés vezetője. – *421 426 535*

PYAT, Félix (1810–1889) – francia publicista, drámaíró és politikus, kispolgári demokrata; részt vett az 1848-as forradalomban; 1849-ben Svájcba, majd Belgiumba és Angliába emigrált; az önálló munkásmozgalom ellenzője, rágalomhadjáratot folytatott Marx és az Internacionálé ellen és ehhez a londoni francia szekciót is felhasználta; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába. – *19* (54 56)

Q

»*Qui Vive*!«, (Vigyázz!) London. – *23* (62)

R

RABELAIS, François (1494–1553) – francia szatirikus író, humanista; pap és orvos. – (354)
– *Chronique inestimable de grand Gargantua, père de Pantagruel* (A nagy Gargantuának, Pantagruel apjának felbecsülhetetlen krónikája), 1532. – *352* (354)

»*Le Radical*« (A Radikális), Párizs. – *23*

RANVIER, Gabriel (1828–1879) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün, a hadügyi és a jóléti bizottság tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1871–72 a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson; amikor a kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *44 64 76 139–142 146 303 308*

RAZIN, Sztyepan Tyimofejevics (megh. 1671) – az 1666–71-es oroszországi paraszt- és kozákfelkelés vezetője. – *377 383 407*

»*La Razon*« (Az Értelem), Sevilla. – *112 135 353* (187)

»*The Red Republican*« (A Vörös Republikánus), London. – *86* (154)

»*La Réforme*« (A Reform), Toulouse. – *343*

REGIS, Vitale (Etienne PECHARD) – olasz forradalmár; a Nemzetközi Munkásszövetség londoni olasz szekciójának tagja; részt vett a Párizsi Kommünben; 1871–72 a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának tagja; 1873-ban részt vett a forradalmi eseményekben Spanyolországban. – *44 64 358–359* (360 513)

»*Reichs-Gesetzblatt*« (Birodalmi Törvénykönyv). – *473* (419)

»*La République française*« (A Francia Köztársaság), Párizs. – *343* (341)

RESCHAUER, Heinrich (szül. 1838) – osztrák polgári író és publicista, liberális. – *264*

REUTER, Fritz (1810–1874) – német író. – (277)
– *Ut mine Stromtid* (Vándoréveim). – *261* (277)

»*Le Réveil*« (Az Ébresztő), Párizs. – *20* (55)

»*La Révolution sociale*« (A Szociális Forradalom), Genf. – *18 41 42 43 338 344 348* (51)

»*Reynold's Newspaper*« (Reynolds Újsága), London. – *493* (451)

RICARDO, David (1772–1823) – angol klasszikus közgazdász. – *287*
– *On the Principles of Political Economy and Taxation* (A politikai gazdaság és az adózás alapelveiről), London 1817. – *287*

RICHARD, Albert (1846–1925) – francia újságíró, az I. Internacionálé lyoni szekciójának egyik vezetője, a bakunyinista titkos „Alliance" tagja; 1870-ben részt vett a lyoni felke-

lésben; a Párizsi Kommün leverése után bonapartista; a 80-as években az allemanistákhoz, a francia szocialista mozgalom egyik opportunista irányzatához csatlakozott. – *14–16 19 41–43 182 304 308 322 328 334 336–337 364–365 427*

– [és Gaspard Blanc]: *L'empire et la France nouvelle. Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience française* (A császárság és az új Franciaország. A nép és az ifjúság felhívása a francia lelkiismerethez), Brüsszel 1872. – *41–42 364–365*

RIGAULT, Raoul (1846–1871) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, a közbiztonsági bizottság elnöke, 1871 ápr. 26-tól a Kommün főállamügyésze; 1871 máj. 24-én a versailles-iak agyonlőtték. – *18 338*

RILEY, William Harrison (szül. 1835) – angol újságíró; republikánus, szocialista; az „International Herald" c. lap szerkesztője és kiadója; 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja; a tanács reformista szárnya ellen fordult. – *183 195* (18 94)

RIPMAN, Fjodor Fjodorovics (szül. kb. 1842) – orosz diák, a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban 1871-ben egyévi börtönbüntetésre ítélték. – *389–390*

ROACH, John – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, a brit föderális tanács ügyeivel megbízott titkár, a tanács reformista szárnyához csatlakozott; szembefordult a hágai kongresszus határozataival; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *44 64 76 140–142 146 187 192–193 618*

ROBERT, Fritz – svájci tanító; bakunyinista; küldött az Internacionálé brüsszeli (1868) és bázeli kongresszusán; tagja a „Solidarité" szerkesztőségének. – *15 34*

ROBERTS, Henry (megh. 1876) – angol építész, polgári filantróp; tanulmányozta a munkásosztály lakásviszonyait különböző országokban. – *221*

ROBESPIERRE, Maximilien-Marie-Isidore de (1758–1794) – a francia forradalom politikusa, a jakobinusok vezetője, 1793–94 a forradalmi kormány feje. – *506 596*

ROBIN, Paul (szül. 1837) – francia tanító, bakunyinista; 1869-től az Alliance egyik vezetője; 1870–71-ben az I. Internacionálé Főtanácsának tagja, 1869-ben küldött a bázeli kongresszuson és 1871-ben a londoni konferencián. – *16 24–25 337* (46)

ROCHAT, Charles – francia munkásmozgalmi vezető; a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi föderális tanácsának tagja, részt vett a Párizsi Kommünben, 1871–72 a Főtanács tagja és Hollandia ügyeivel megbízott titkár, 1871-ben küldött a londoni konferencián. – *44 64 76 618*

ROMANOVOK – orosz uralkodóház 1613–1762 (folytatása 1917-ig a Holstein-Gottorp-Romanov ház). – *407 424 426–427*

ROON, Albrecht Theodor Emil, Graf von (1803–1879) – porosz tábornok és politikus, 1873-tól vezértábornagy; 1859–73 hadügyminiszter, 1861–71 tengerészetügyi miniszter; átszervezte a porosz hadsereget; 1873-ban Poroszország miniszterelnöke. – *279*

ROSSELL, Vicente – spanyol szövőmunkás, anarchista; 1872–73 a spanyol föderális tanács tagja; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *108*

ROY, Henry – angol orvos és közgazdász. – *81* (143 175)

– (Névtelenül:) *The Theory of the Exchanges. The Bank Charter Act of 1844* (Az árfolyamok elmélete. Az 1844-es banktörvény), London 1864. – *81 98–100* (143 175)

ROZWADOWSKI, József (szül. 1846) – lengyel forradalmár, részt vett az 1863–64-es lengyel felkelésben; a Párizsi Kommün alatt Wróblewski tábornok vezérkari főnöke; a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1872-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *44 64 76*

RUBAU DONADEU, José – spanyol litográfus; anarchista; a bakunyinista Alliance spanyolországi szervezetének egyik alapítója és vezetője. – *346*

Rules of the International Workingmen's Association. Founded September 28th 1864 (A Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata. Alapíttatott 1864 szeptember 28.), London [1867]. – *22 31–32* (72 73)

RURIK (megh. 879) – a varégok (normannok) vezére; 862-ben meghódította Novgorodot. – *393*

RÜHL, J. – német munkás, 1870–72 az Internacionálé Főtanácsának és a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek tagja. – *44 64 76 618*

S

SACAZE, François (1808–1884) – francia bírósági tisztviselő; monarchista; 1871-től nemzetgyűlési képviselő. – *30 43 62 341* (71)

SADLER – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *44 64 76 618*

SÁENZ, Valentin – spanyol kereskedelmi alkalmazott; szocialista; 1871–72 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja; 1871–73 az „Emancipación" szerkesztője; 1872–73 az új madridi föderáció tagja; harcolt az anarchista befolyás ellen. – *352*

SAGASTA, Práxedes Mateo (1827–1903) – spanyol politikus, a liberális párt vezetője; 1871–72 belügyminiszter, 1874 külügyminiszter, 1881 és 1902 között több ízben miniszterelnök. – *125 172 350 355 465 618* (204 339)

SAINT-CLAIR, E. P. – az amerikai munkásmozgalom ír származású résztvevője; tagja az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) megválasztott Főtanácsnak. – *146 635*

SAINT-GERMAIN, Claude-Louis, comte de (1707–1778) – francia tábornok, 1775–77 hadügyminiszter. – *478*

SAINT-MARTIN, de – francia ügyvéd; Bakunyin híve. – *367*

SAINT-SIMON, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760–1825) – francia utopikus szocialista. – *286 488 596 606*

SALMERÓN Y ALONSO, Nicolás (1838–1908) – spanyol államférfi; 1873-ban az első spanyol köztársaság elnöke. – *651* (339)

SALT, Sir Titus (1803–1876) – angol gyáros. – *233*

SÁNDOR, I. (1777–1825) – orosz cár 1801–1825. – *568 593* (435)

SÁNDOR, II. (1818–1881) orosz cár 1855–1881. – *376 383–385 393 418–427 480 493 496 518 553 592 653* (206 389 394)

»*The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*« (Szombati politikai, irodalmi, tudományos és művészeti szemle), London. – *100* (176)

SAUVA, Arsène – francia szabó, szocialista; Cabet híve, az Egyesült Államokban létesített ikáriai kolóniák egyik vezetője; részt vett a Párizsi Kommünben, a Kommün leverése után emigrált az Egyesült Államokba; az Internacionálé hágai kongresszusán (1872) az anarchista kisebbséget támogatta; a 70-es években részt vett az amerikai szocialista mozgalomban. – *139–142 145–146 162* (227)

SAX, Emil (1845–1927) – osztrák polgári közgazdász. – *221–236 240–243 644*

– *Die Wohnungszustände der arbeitenden Klassen und ihre Reform* (A dolgozó osztályok lakásviszonyai és reformjuk), Bécs 1869. – *221–243 644* (249)

SCHAPPER, Karl (kb. 1812–1870) – német forradalmár, az Igazak Szövetsége és a Kommunisták Szövetsége vezető tagja; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" korrektora, 1849 febr.–máj. a kölni Munkásegylet elnöke; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Willichhel a Marx-ellenes frakció vezetője, majd szakított a frakciózással és újra csatlakozott Marxhoz; 1865-ben az I. Internacionálé Főtanácsának tagja. – *537–538* ([119])

SCHEU, Heinrich (1845–1926) – osztrák szociáldemokrata; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán; 1875-ben emigrált Angliába. – *140–142*

SCHILLER, Friedrich von (1759–1805) – német költő. – *561*
– *Die Bürgschaft* (A kezesség). – *502* ([462])
– *Don Carlos.* – *506* ([466])
– *Die Räuber* (A haramiák). – *381 406* ([148 388])
– *Die Worte des Glaubens* (A hit szavai). – *83* ([148])

Schinderhannes *lásd* Bückler

SCHLÖZER, August Ludwig von (1735–1809) – német történész és statisztikus. – *560*

SCHNEIDER, Eugène (1805–1875) – francia nagyiparos, a creusot-i vaskohóművek tulajdonosa. – *234*

SCHUBART, Johann Christian (1734–1787) – német agrártudós. – *560*

SCHULZE-Delitzsch, Franz Hermann (1808–1883) – német közgazdász és politikus, kispolgári demokrata; 1848-ban porosz nemzetgyűlési képviselő (balközép), 1849-ben a második kamara tagja, a forradalom után szövetkezeti rendszerével akarta ellensúlyozni a forradalmi munkásmozgalmat; a Nemzeti Egylet egyik alapítója, a 60-as években a haladópárt egyik vezetője. – *237 265 599*

SCHUMACHER, Georg (szül. 1844) – német tímár, majd vállalkozó; szociáldemokrata; 1872-ben a solingeni szekció küldötte az Internacionálé hágai kongresszusán; 1884–98 Reichstag-képviselő; a szociáldemokrácia opportunista szárnyához tartozott. – *140–142 146*

SCHWARZENBERG, Felix, Fürst zu (1800–1852) – osztrák politikus és diplomata, reakciós; az 1848 októberi bécsi felkelés leverése után miniszterelnök és külügyminiszter. – *598*

SCHWEITZER, Johann Baptist von (1834–1875) – német ügyvéd, publicista; 1865–71 az Általános Német Munkásegylet elnöke; a „Sozialdemokrat" kiadója és főszerkesztője; lassalleánus, Bismarck politikájának támogatója és képviselője a munkásmozgalomban; 1872-ben leleplezték a kormánnyal való kapcsolatait és kizárták az Általános Német Munkásegyletből. – *93 308 335*

SCHWITZGUÉBEL, Adhémar (1844–1895) – svájci vésnök, bakunyinista; a Nemzetközi Munkásszövetség tagja, a Szocialista Demokrácia Egyesülésének (Alliance) és a jurai föderációnak egyik vezetője; küldött a Nemzetközi Munkásszövetség 1872-es hágai kongresszusán; 1873-ban kizárták a Szövetségből. – *34 139–146 157–158 163 169–170 335 445* ([230 239])

SELCHOW – porosz államférfi, 1862 dec.–1873 jan. földművelésügyi miniszter. – *279*

SENTIÑON, Gaspard (megh. 1903) – spanyol orvos, anarchista; a bakunyinista Alliance spanyolországi szervezetének egyik alapítója és vezetője; küldött az Internacionálé bázeli kongresszusán (1869); 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *346 355*

SERRAILLIER, Auguste (szül. 1840) – francia kaptafakészítő; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; 1870-ben Belgium és 1871–72 Franciaország ügyeivel megbízott titkár; 1870 szept. a Főtanács megbízottjaként Párizsba utazott; a Párizsi Kommün tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1873-ban

tagja a brit foderális tanácsnak; Marx híve. – *23 44 49 64 76 114 139–147 156 167 299 303 365–367 415 618 638–639* (58 59 63 221 525)

SERRANO Y DOMÍNGUEZ, Francisco, conde de San Antonio, duque de la Torre (1810–1885) – spanyol tábornok és politikus, 1843-ban hadügyminiszter; az 1856-os, államcsíny résztvevője; 1862–63 külügyminiszter, 1868–69, 1871 és 1874 miniszterelnök, 1869–71 spanyol régens. – *509*

SEXTON, George – angol orvos, szocialista; 1872-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja; küldött a hágai kongresszusra (1872), a brit foderális tanácsban fellépett a reformista elemek ellen. – *76 140–142 146*

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő.
– *King Henry IV* (IV. Henrik). – *332 457* (334 406)
– *Much Ado about Nothing* (Sok hűhó semmiért). – *62* (102)

SHAW, Robert (megh. 1869) – angol festőmunkás; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–69 a Főtanács tagja, a trade unionokban propagálta az Internacionálé eszméit; 1867–68 a Tanács pénztárnoka, 1867–69 Amerika ügyeivel megbízott titkár; részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1868-as brüsszeli kongresszuson. – *11*

SMITH, Adam (1723–1790) – angol klasszikus közgazdász, filozófus – *98*
– *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Vizsgálódás a nemzetek gazdagságának természetéről és okairól), Dublin 1776. – *98* (173)

»*Le Socialiste*« (A Szocialista), New York. – *86* (156)

»*Le Socialiste*« (A Szocialista), Párizs. – *230* (263)

»*Socialisten*« (A Szocialista), Koppenhága. – *282* (298)

»*Le Soir*« (Az Est), Párizs. – *151* (220)

»*La Solidarité*« (A Szolidaritás), Neuchâtel. – *15–18 26 42 336–338* (38 42)

»*Solidarité révolutionnaire*« (Forradalmi Szolidaritás), Barcelona. – *366 455–458* (365)

SORGE, Friedrich Adolf (1828–1906) – német kommunista, részt vett az 1849-es badeni felkelésben, az Internacionálé tagja, az amerikai szekciók szervezője, 1872-ben küldött a hágai kongresszusra; a Főtanács New Yorkba való áthelyezése után 1872–74 annak főtitkára, Marx és Engels barátja és harcostársa. – *139–142 145–146 175 631–637* (218 222 231 232 239 517)

SORIA SANTA CRUZ, Federico (1815–1891) – spanyol tábornok, 1872-ben részt vett a karlisták elleni háborúban, 1873-ban Andalúziában leverte a kantonalisták felkelését; 1874–75 cádizi katonai kormányzó – *458*

»*Der Sozialdemokrat*« (A Szociáldemokrata), Berlin. – *334* (335)

»*The Spectator*« (A Szemlélő), London. – *97* (171)

SPEYER, Karl (szül. 1845) – német asztalos, a 60-as években a londoni Német Munkás Művelődési Egylet titkára; 1872-től az Internacionálé Főtanácsának tagja Londonban, majd Amerikában. – *146 635–636*

SPLINGARD, Roch – 1872-ben belga küldött az Internacionálé hágai kongresszusán; tagja a bakunyinista Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *140–146 317*

STAHL, Friedrich Julius (1802–1861) – német jogász és politikus, reakciós; a porosz konzervatív párt egyik alapítója; 1840-től a berlini egyetem professzora. – *278*

STEFANONI, Luigi (1842–1905) – olasz író és publicista, kispolgári demokrata, racionalista, részt vett Garibaldi hadjárataiban, a „Libero Pensiero" alapítója és szerkesztője, támogatta a bakunyinistákat – *40 77–79 344* (80 120 122 123)

STEIN, Heinrich Friedrich Karl, Reichsfreiherr vom und zum (1757–1831) – politikus, 1807–08 porosz főminiszter; számos mérsékelt polgári reformot valósított meg Poroszországban; a Napóleon elleni háború egyik vezéralakja. – *276*

Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch die Allerhöchste Verordnung vom 2 November 1850 einberufenen Kammern (Gyorsírói jelentések az 1850 november 2-i legfelsőbb rendeletre egybehívott kamarák tárgyalásairól), I. köt. Berlin 1851. – *473* (421)

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages. 2. Legislaturperiode (Gyorsírói jelentések a német birodalmi gyűlés tárgyalásairól. 2. törvényhozási periódus), I. köt. Berlin 1874; II. köt. Berlin 1875. – *475 548* (425 500)

STEPNEY, Cowell William Frederick (1820–1872) – angol munkásmozgalmi vezető; a Reformligának és 1866–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–70 a Tanács pénztárnoka, küldött az 1868-as brüsszeli, az 1869-es bázeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencián, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *44 64 76 618*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – német rendőrtanácsos; 1850–60 a porosz politikai rendőrség főnöke; a kölni kommunista-per egyik megszervezője és koronatanúja; a porosz–francia háborúban a katonai rendőrség és a kémiroda főnöke. – *78 124 245 334 537–539* (270)

STIRNER, Max (Johann Kaspar Schmidt) (1806–1856) – német idealista filozófus, a kispolgári individualizmus és anarchizmus ideológusa. – *595 606*

STROUSBERG (Stroussberg), Bethel Henry (1823–1884) – német vasúti vállalkozó, spekuláns, 1873-ban csődbe jutott. – *244*

STRUTT, Edward, Baron Belper (1801–1880) – angol liberális politikus, a parlament tagja; 1852–54 Lancaster kancellárja. – *233*

»*Санкт-Петербургские Ведомости*« (Szentpétervári Újság). – *374 385–392 396* (372)

Сборник материалов об артелях в России (Anyaggyűjtemény az oroszországi artyelokról), Szentpétervár 1873. – *530*

Сборник посмертных статей Александра Ивановича Герцена (Alekszandr Ivanovics Herzen posztumusz cikkeinek gyűjteménye), Genf 1870. – *79* (135)

SZERNO-SZOLOVJOVICS, Alekszandr Alekszandrovics (1838–1869) – orosz forradalmi demokrata; Csernisevszkij híve; a 60-as évek elején részt vett az oroszországi forradalmi mozgalomban, majd emigrált Genfbe; az Internacionálé tagja; részt vett a svájci munkásmozgalomban. – *79*

– *Наши домашние дела* (Hazai ügyeink), Vevey 1867. – *79* (136)

SZKALGYIN (Jelenyev, Fjodor Pavlovics) (1828–1902) – orosz író és publicista; a 60-as években polgári liberális; az „Otyecsesztvennije Zapiszki" munkatársa; később reakciós. – *534*

– *В захолустии и в столице* (Az isten háta mögött és a fővárosban), Szentpétervár 1870. – *534*

SZOLÓN (i. e. kb. 638–kb. 558) – athéni államférfi és költő; lefektette az athéni alkotmány alapjait. – *657*

»*Современник*« (Kortárs), Szentpétervár. – *418* (394 396)

SZVJATSZKIJ, Vlagyimir Ivanovics (szül. kb. 1847) – részt vett a Nyecsajev-összeesküvésben; a bíróság 1871-ben felmentette. – *390*

SWARM *lásd* Dentraygues

T

Die Tagwacht« (Napi Őrszem), Zürich. – *282 320* (298 380)

TAYLOR, Alfred – angol munkás; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának és 1872-ben a brit föderális tanácsnak tagja. – *44 64 76 618* (137)

TERZAGHI, Carlo (szül. kb. 1845) – olasz ügyvéd; a torinoi munkásföderáció titkára; 1872-ben rendőrügynök lett. – *34 158 343 358–360* (76)

THEISZ, Albert-Frédéric-Félix (1839–1880) – francia vésnök, proudhonista; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1872-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja és pénztárnoka. – *20 24* (91)

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia történész és politikus, orléanista; 1832, 1834 belügyminiszter, 1836, 1840 miniszterelnök; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1871–73 köztársasági elnök; a Párizsi Kommün vérbe fojtója. – *20 41–43 50 123 125 182 296 366 478 571 618* (220)

»*The Times*« (Az Idők), London. – *8 27 49 60 62 81–82 101–104 273 287* (20)

TKACSOV, Pjotr Nyikityics (1844–1885) – orosz publicista, narodnyik. – *511–535 552 652–653*

– *Offener Brief an Herrn Friedrich Engels. Verfasser der Artikel „Flüchtlings-Literatur" in Nr. 117 und 118 des „Volksstaat". Jg. 1874.* (Nyílt levél Friedrich Engels úrnak, a „Volksstaat" 1874. évf. 117. és 118. számában megjelent „Emigráns-irodalom" c. cikkek szerzőjének), Zürich 1874. – *516–521 523–527 531–535 552 652* (476 478 482)

– *Задачи революционной пропаганды в России. Письмо к редактору журнала „Вперед"* (A forradalmi propaganda feladatai Oroszországban. Levél a „Vperjod" c. újság szerkesztőjének), London 1874 április. – *511–512 516 518–524 533* (471)

TOKARZEWICZ, József (1841–1919) – lengyel író és publicista, forradalmár; 1863 óta emigráns Franciaországban és Svájcban; tagja az Internacionálé zürichi lengyel szekciójának; küzdött Bakunyin befolyása ellen. – *344* (344)

TOLAIN, Henri-Louis (1828–1897) – francia vésnök, jobboldali proudhonista; az Internacionálé párizsi szekciójának egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; 1871-ben nemzetgyűlési képviselő; a Párizsi Kommün idején átállt a versaillesiakhoz; 1871-ben kizárták az Internacionáléból. – *62*

TOMÁS, Francisco (kb. 1850–1903) – spanyol kőműves; 1872–73 az Internacionálé spanyol föderális tanácsának tagja; a spanyolországi anarchista szervezetek egyik vezetője; 1873-ban kizárták az Internacionáléból. – *108 457*

TOMILOVA, Jelizaveta Hrisztyianova (szül. kb. 1839) – a Nyecsajev-összeesküvéssel kapcsolatban bíróság elé állították és 1871-ben szabadlábra helyezték; a 80-as években tagja volt a narodovolecek szarátovi körének. – *385–386*

To the branches, sections and members of the British Federation of the International Workingmen's Association (A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderációjának ágazatainak, szekcióihoz és tagjaihoz), London 1872 dec. 10. – *186–189 281 371* (242)

TOWNSHEND, William – angol munkásmozgalmi vezető; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *44 64 76 618*

»*Le Travail*« (A Munka), Párizs. – *14 334* (36)

TREITSCHKE, Heinrich Gotthard von (1834–1896) – német történész, nemzeti liberális; porosz soviniszta, antiszemita, a munkásmozgalom áldz ellenfele. – *539*

Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel (A Nemzetközi Munkásszövetség harmadik kongresszusa. Hivatalos jegyzőkönyv), Brüsszel 1868. – *34* (77)

Troisième procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris (A Nemzetközi Munkásszövetség harmadik pöre Párizsban), Párizs 1870. – *24*

U

»*Über Land und Meer*«. *Allgemeine Illustrierte Zeitung* (Szárazföldön és tengeren. Általános képes újság), Stuttgart. – *221* (260)

USZ, Vaszilij – kozák atamán; a Sztyenyka Razin-féle paraszt- és kozákfelkelés egyik vezetője. – *383*

USZPENSZKIJ, Pjotr Gavrilovics (kb. 1847–1881) – részt vett a Nyecsajev-összeesküvésben és Ivanov meggyilkolásában, 1871-ben a bíróság 15 évi kényszermunkára és szibériai száműzetésre ítélte. – *386 388 390 394–396* (386)

UTYIN, Nyikolaj Iszaakovics (1845–1883) – orosz forradalmár, a diákmozgalmak résztvevője, a Föld és Szabadság (Zemlja i Volja) narodnyik szervezet tagja, 1863-ban emigrált Angliába, majd Svájcba, a Nemzetközi Munkásszövetség orosz szekciójának egyik megszervezője; 1868–70 a „Narodnoje Gyelo" szerkesztőségének tagja, 1870–71 az „Égalité" szerkesztője, harcolt a bakunyinisták ellen, küldött az 1871-es londoni konferencián; a 70-es évek közepén visszavonult a forradalmi mozgalomtól. – *23 125 345 397 630* (32 183 205)

V

VAILLANT, Edouard (1840–1915) – francia orvos, blanquista; a Párizsi Kommün kiemelkedő tagja, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián; amikor a hágai kongresszus a Főtanács székhelyét New Yorkba helyezte át, kilépett az Internacionáléból; a francia szocialista párt egyik alapítója; később reformista. – *44 64 76 139–142 146 506 618* (149 273 466)

VAN-HEDDEGHEM (Walter) – (szül. kb. 1847) – az Internacionálé párizsi szekcióinak tagja; küldött a hágai kongresszuson (1872), tagja a bakunyinista Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak; 1873-ban leleplezték mint rendőrügynököt. – *139–146 302–304 308 317*

VARLIN, Louis-Eugène (1839–1871) – francia könyvkötő, baloldali proudhonista; az Internacionálé franciaországi szekcióinak egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi és az 1869-es bázeli kongresszuson; tagja a nemzetőrség központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; 1871 máj. 28-án a versailles-iak agyonlőtték. – *24* (37 194)

VELARDE, José Maria – spanyol tábornok; 1873 április–szeptember Katalónia főkapitánya. – *458*

Verfassung des Deutschen Reichs (A Német Birodalom Alkotmánya); „Reichs-Gesetzblatt", 1871 évf. 16. sz. – *474* (424)

Verfassungsurkunde für den Preussischen Staat (A Porosz Állam Alkotmányokirata), 1850 jan. 31.; „Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten" („A porosz királyi államok törvénytára"), 1850. évf. III. sz. – *473* (422)

VERMERSCH, Eugène (1845–1878) – francia újságíró; részt vett a republikánus mozgalomban; a Párizsi Kommün idején kiadta a „Père Duchêne" c. lapot; a Kommün leverése után emigrált Angliába, ahol a „Qui Vive!" c. lapot adta ki, amelyben az Internacionálét és a Főtanácsot támadta. – *62 502* (63 105)

VÉSINIER, Pierre (1826–1902) – francia publicista, kispolgári szocialista; az Internacionálé londoni francia szekciójának egyik szervezője; 1865-ben részt vett a londoni konferencián; 1868-ban a brüsszeli kongresszuson a Főtanács megrágalmazása miatt kizárták az Internacionáléból; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün után emigrált Angliába; a „Fédération" kiadója, a Marx, Engels és a Főtanács ellen harcoló Föderalista Világtanács tagja. – *4 75 628* (117)

»*Вестник Европы*« (Európai Híradó), Szentpétervár. – *657* (534)

»*Вестник Народной Воли*« (A Népakarat Hírnöke), Genf. – *657* (536)

VICHARD, Paul – részt vett a francia munkásmozgalomban és a Párizsi Kommünben; a londoni francia szekció küldötte a hágai kongresszuson (1872); tagja a bakunyinista Alliance tevékenységét kivizsgáló bizottságnak. – *139–146 317–318*

VICKERY, Samuel – 1872–73 a brit föderális tanács titkára, harcolt ennek reformista szárnya ellen; 1873-ban a brit föderáció manchesteri kongresszusának elnöke. – *186 191 195* (18)

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – szavojai herceg; szardíniai király 1849–1861; olasz király 1861–1878. – *7*

VILMART, Raimond (Wilmot) – francia forradalmár; részt vett a Párizsi Kommünben; a bordeaux-i szekciók küldötte a hágai kongresszuson (1872); 1873-ban emigrált Buenos Airesbe, ahol az Internacionálé alapelveit propagálta. – *139–142 145–146*

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz herceg, régensherceg 1858–1861; porosz király 1861–1888; német császár 1871–1888. – *122 124 480* (206 270 285 395)

VIÑAS, Garcia José – spanyol orvosnövendék, anarchista; 1868-ban a bakunyinista Alliance spanyolországi csoportjának egyik szervezője; 1873-ban részt vett a forradalmi eseményekben. – *346 355 455*

VOGEL VON FALCKENSTEIN, Eduard (1897–1885) – német tábornok. – *121–122*

VOGT, Gustav (1829–1901) – svájci közgazdász és jogász, publicista és politikus, radikális; részt vett a Béke- és Szabadságliga megszervezésében; Karl Vogt testvére. – *8 322* (332)

VOGT, Karl (1817–1895) – német természettudós, vulgáris materialista, kispolgári demokrata; giesseni egyetemi tanár, 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben az ideiglenes birodalmi régenstanács tagja, majd Svájcba emigrált, Genfben egyetemi tanár; III. Napóleon titkos ügynöke. – *77–79 303*

– *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* (Tanulmányok Európa jelen helyzetéhez), Genf–Bern 1859. – *77–78*

– *Mein Prozess gegen die Allgemeine Zeitung* (Perem az „Allgemeine Zeitung" ellen), Genf 1859. – *77–79*

VOIGTS-RHETZ, Julius von (1822–1904) – porosz tábornok; részt vett a német–francia háborúban; 1873-tól az általános katonai ügyosztály igazgatója, később tüzérségi főfelügyelő. – *548* (500)

»*Der Volksstaat*« (A Népállam), Lipcse. – *80 91 95 97–102 149–150 169 201 204 206 208–210 217–218 226 228 233–234 241 250 255–256 259 268 273 282 301 334 446 487 516 528 537 552 572 610–611 643* (138 319 397 398 403 417 436 446 484 490 494 501 523)

»*Volksstimme*« (A Nép Hangja), Bécs. – *61* (101)

»*Volkswille*« (Népakarat), Bécs. – *282* (298)

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész; felvilágosító, deista filozófus. – *279 562*

»*Вперед!*« *Непериодическое обозрение* (Előre! Meghatározatlan időközökben megjelenő szemle), Zürich, London. – *507–525 552* (468 469 490 492 493)

W

WAGNER, Adolph (1835–1917) – német közgazdász; 1878-ban megalapította a keresztényszocialista pártot; Bismarck politikájának híve. – *245* (269)

WAKEFIELD, Edward Gibbon (1796–1862) – angol közgazdász és gyarmatpolitikus; A. Smith egyik kiadója. – *82 101* (145)

– (Névtelenül:) *England and America. A Comparison of the Social and Political State of both Nations* (Anglia és Amerika. A két nemzet társadalmi és politikai állapotának összehasonlítása), 1–2. köt. London 1833. – *82 101* (145)

WALDERSEE, Friedrich Gustav, Graf von (1795–1864) – porosz tábornok és katonai író; 1854–58 hadügyminiszter. – *561*

Walter *lásd* Van-Heddeghem

WARD, Osborne – részt vett az amerikai munkásmozgalomban; az Internacionálé brooklyni szekciójának tagja; polgári reformerek befolyása alatt állt; a hágai kongresszuson (1872) a Főtanács tagjává választották, de nem fogadta el a megbízatást. – *146*

WEERTH, Georg Ludwig (1822–1856) – német proletárköltő és publicista, a Kommunisták Szövetségének tagja, 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" tárcaszerkesztője; Marx és Engels barátja; a forradalom után kereskedelmi utazó. – *562* (128)

WEILER, G. A. – német emigráns; 1872–73 a brit föderális tanács tagja; Marx és Engels híve az angol reformisták elleni harcban; később a Hyndmann által alapított Szociáldemokrata Föderáció tagja. – *195*

»*De Werkman*« (A Munkás), Amszterdam. – *282* (298)

WEST, William – amerikai polgári radikális; az Internacionálé észak-amerikai föderációja központi bizottságának tagja; az Internacionáléból a hágai kongresszuson (1872) kizárt 12. szekció (New York) titkára. – *89–92 372 627* (520)

WESTON, John – angol ács, majd vállalkozó, owenista; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–72 a Főtanács tagja, 1865-ben küldött a londoni konferencián; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja, a Föld és Munkaliga (Land and Labour League) egyik vezetője, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *44 64 74 76 618*

WIELAND, Christoph Martin (1733–1813) – német költő, a felvilágosodás írója, fordító; 1772-től udvari tanácsos Weimarban. – *561*

WILLICH, August (1810–1878) – volt porosz hadnagy, politikai meggyőződése miatt nyugalomba vonult; a Kommunisták Szövetségének tagja; 1849-ben egy szabadcsapat parancsnoka a badeni-pfalzi felkelésben; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor Schapperral együtt a Marx-ellenes frakció vezetője; 1853-ban emigrált az Egyesült Államokba; az amerikai polgárháborúban az északiak egyik tábornoka. – *537–538*

Wilmot *lásd* Vilmart

»*Woodhull & Claflin's Weekly*« (Woodhull és Claflin hetilapja), New York. – *45–47 88–93* (86 160 182)

WOODHULL, Victoria (1838–1927) – amerikai polgári feminista; 1871–72 polgári és kispolgári elemekből álló Internacionálé-szekciók szervezésével megpróbálta az Internacionálé észak-amerikai föderációjának vezetését magához ragadni; a hágai kongresszuson kizárt 12. szekció vezetője. – *88–93 627* (85 86)

WRÓBLEWSKI, Walery (1836–1908) – lengyel forradalmár; az 1963–64-es lengyel felkelés résztvevője, majd Franciaországba menekül; a Kommün tábornoka, a Kommün veresége után Londonba emigrál; 1871–72 az I. Internacionálé Főtanácsának tagja és Lengyelország ügyeivel megbízott titkára; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson, harcolt a bakunyinisták ellen. – *44 64 76 114 139–142 145–146 156 167 493 618* (344 490)

WYSS, O. – az Internacionálé manchesteri külföldi szekciójának francia titkára; Marx és Engels híve az angol reformisták elleni harcban; később Amerikába emigrált. – *190*

Y

YARROW, F. J. – angol műbútorasztalos; a trade unionok képviselője; 1866–68 és 1872 az Internacionálé Főtanácsának tagja. – *44 64 618*

Z

»*Die Zukunft*« (A Jövő), Königsberg, Berlin. – *49* (89)

ZÜRCHER, P. – 1872-ben tagja az Internacionálé manchesteri külföldi szekciójának; a brit föderális tanácsban a reformista szárny ellen fordult. – *190*

ZSUKOVSZKIJ, Nyikolaj Ivanovics (1833–1895) – orosz anarchista; 1862-től emigráns Svájcban, a bakunyinista Alliance genfi szekciójának titkára, tiltakozásul Bakunyin kizárása miatt 1872-ben kilépett az Internacionáléból. – *17–18 144 322 657* (44 50 519)

Földrajzi nevek*

Barmen-Elberfeld	Wuppertal
Breslau, Boroszló	Wrocław
Danzig	Gdańsk
Düppel	Dybböl
Lötzen	Giżicko
Olmütz	Olomouc
Pétervár, Szentpétervár	Leningrád
Posen	Poznań
Reval	Tallinn
Sadowa, Sadova	Sadová

* A jegyzék felsorolja a szövegben előforduló földrajzi fogalmak közül azokat, amelyeknek neve különböző alakban vagy írásmóddal használatos, illetve közli nemzeti nyelvű változatukat vagy mai alakjukat.

Súlyok, mértékek és pénznemek

Súlyok

Angol kereskedelmi súlyegységek (avoirdupois-rendszer):

ton (*t*) = 20 hundredweight .... kb. 2000 vámfont	1016,05 kg

Mértékek

Hosszmértékek:

láb (*foot*) = 12 hüvelyk	30,48 cm
hüvelyk (*inch*)	2,54 "
mérföld (*Meile*) (német)	7420,44 m

Területmértékek:

gyeszjatyina	10 925 m²

*Pénznemek**

Angol:

font sterling (*pound sterling*, £) = 20 shilling	20,43 ℳ
shilling (*sh.*) = 12 penny	1,02 "
penny (*d.*) = 4 farthing	8,51 Pf
farthing (*f.*)	2,13 "

Amerikai (*Egy. Áll.*):

dollár (*dollar*, $) = 100 cent	4,20 ℳ

Francia:

frank (*franc*, *fr.*) = 20 sou = 100 centime	kb. 0,81 ℳ

* A márkára való átszámítás az 1871. évre vonatkozik; 1 márka (ℳ) = 100 pfennig (Pf) = 1/2790 kg színarany.

Német:

garas (*Groschen*) ..... 0,12 ℳ
tallér (porosz pénznem 1873-ig) ..... kb. 3 "

Olasz:

líra (*l.*) = 100 centesimi ..... 81,0 Pf.
centesimo ..... 0,8 Pf.

Orosz:

rubel (*rublj*) = 100 kopejka ..... 2,16 ℳ

Osztrák:

gulden ..... kb. 2,025 ℳ

Spanyol:

real ..... kb. 21 Pf.

Tartalom

Előszó a tizennyolcadik kötethez V

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Az állítólagos szakadások az Internacionáléban 1

I. 5
II. 8
III. 17
IV. 24
V. 36
VI. 38
VII. 41

Karl Marx: A Főtanács 1872 március 5-i és 12-i határozatai az Egyesült Államok föderációjában beállott szakadásról 45

I. A két föderális tanács 45
II. Az Egyesült Államok föderációjának általános kongresszusa 46
III. Szekciók 46

Karl Marx: A „Liberté" szerkesztőjének 49

Karl Marx: Az 1871 március 18-i Kommün évfordulójának megünneplésére tartott gyűlés határozatai 50

Friedrich Engels: A spanyol föderális tanácsnak 51

Karl Marx: A föld államosítása 53

Friedrich Engels: A zaragozai spanyol körzeti kongresszus küldötteihez 57

Friedrich Engels: A zaragozai kongresszushoz 59

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata Cochrane alsóházi szerepléséről 60

Friedrich Engels: A Ferrarai Munkások Egyesületének 65

Friedrich Engels: Londoni levelek. – I. Az angol mezőgazdasági munkások sztrájkja 67

Friedrich Engels: Theodor Cuno üldöztetéséről 69

Friedrich Engels: Az ír szekciók és a brit föderális tanács kapcsolatairól 71

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata 74

Karl Marx: Még egyszer Stefanoni és az Internacionálé 77

Karl Marx: Válasz Brentano első cikkére 80

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának határozatai a hágai kongresszus összehívásáról és napirendjéről . 84

I. 84

II. 84

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Előszó a „Kommunista Párt kiáltványa" 1872-es német kiadásához 86

Friedrich Engels: Az Internacionálé Amerikában 88

Friedrich Engels: A dolgozó osztályok felszabadulásáért küzdő pármai bizottságnak 94

Karl Marx: A Ruhr-vidéki sztrájkoló bányamunkásokhoz 95

Karl Marx: Válasz Brentano második cikkére 98

Friedrich Engels: A Főtanács a Nemzetközi Munkásszövetség minden tagjához 106

Karl Marx és *Friedrich Engels*: A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol szekcióihoz 112

Friedrich Engels: A Főtanács az új madridi föderációhoz 115

Friedrich Engels: A Főtanács üzenete a Nemzetközi Munkásszövetség olaszországi szekcióihoz a rimini konferenciára vonatkozóan .. 116

A Nemzetközi Munkásszövetség hágai kongresszusa. 1872 szeptember 2–7 117

Karl Marx: A londoni Főtanács hivatalos beszámolója a hágai nemzetközi kongresszus nyilvános ülésén 119

Friedrich Engels: A hágai kongresszuson a Főtanács nevében előterjesztett beszámoló a Szocialista Demokrácia Egyesüléséről 127

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Az 1872 szeptember 2-a és 7-e között megtartott hágai általános kongresszus határozatai 138

I. Határozat a szervezeti szabályzatról 138

II. Határozatok az ügyviteli szabályzatról 139

1. A Főtanács jogköre ... 139
2. A Főtanácshoz befizetendő tagdíjak ... 140
III. Határozat az ellenállási társaságok nemzetközi kapcsolatairól ... 141
IV. Határozat a szekciók részvételéről ... 141
V. A Főtanács elszámolásainak felülvizsgálata ... 143
VI. A Főtanács és a föderális tanácsok által adott felhatalmazások ... 144
VII. Határozatok az Alliance-ról ... 144
VIII. A jövendő Főtanács székhelye és összetétele ... 146
IX. A következő kongresszus színhelye ... 147
X. Bizottság a jegyzőkönyvek megszerkesztésére ... 147

Karl Marx: Beszéd a hágai kongresszusról ... 148

Karl Marx: A „Corsaire" szerkesztőjének ... 151

Karl Marx: A „Daily News" szerkesztőjének ... 153

Friedrich Engels: A hágai kongresszus ... 154

Friedrich Engels: A kötött mandátumok a hágai kongresszuson ... 160

Friedrich Engels: Londoni levelek. – II. Még egyszer a hágai kongresszusról ... 166

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség brit föderális tanácsának ... 168

Karl Marx: A „Volksstaat" szerkesztőségének ... 169

Friedrich Engels: Jelentés a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának a Szövetség helyzetéről Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban ... 171

Friedrich Engels: A lodi alsó-lombardiai munkások és földművesek egyesületének (az Internacionálé szekciója) ... 176

Friedrich Engels: Londoni levelek. – III. A Hyde Park-i nagygyűlés ... 177

Friedrich Engels: Londoni levelek. – IV. A Hyde Park-i nagygyűlés. – A spanyolországi helyzet ... 180

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Az „International Herald" szerkesztőjének ... 183

Friedrich Engels: A manchesteri külföldi szekció a brit föderáció valamennyi szekciójához és tagjához ... 186

Karl Marx: A brit föderális tanács üzenete a szekciókhoz, ágazatokhoz, a csatlakozott társaságokhoz és tagokhoz ... 191

Friedrich Engels: A lakáskérdéshez 197

Első szakasz: Hogyan oldja meg Proudhon a lakáskérdést 201
Második szakasz: Hogyan oldja meg a burzsoázia a lakáskérdést 220
I. 220
II. 232
III. 246

Harmadik szakasz: Még egyszer Proudhonról és a lakáskérdésről 250

I. 250
II. 255
III. 263
IV. 267

Karl Marx: A „Times" szerkesztőjének 273

Friedrich Engels: A poroszországi „válság" 275

Karl Marx: Válasz a brit föderális tanács állítólagos többségének újabb körlevelére 281

Karl Marx: A politikai közömbösség 284

Friedrich Engels: A tekintélyről 290

Friedrich Engels: Az Internacionálé tevékenysége a kontinensen 294

I. 294
II. 295
III. 296
IV. 297

Friedrich Engels: Feljegyzések a Főtanács számára 298

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának 301

Friedrich Engels: A „Neuer Sozialdemokrat" cikkeihez 303

Friedrich Engels: Az Internacionálé és a „Neuer" 306

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának 310

Karl Marx és *Friedrich Engels*: A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség. Az Internacionálé hágai kongresszusának utasítására közzétett jelentés és dokumentumok 311

I. Bevezetés 317
II. A titkos Alliance 321
III. Az Alliance Svájcban 332
IV. Az Alliance Spanyolországban 346

V. Az Alliance Olaszországban 356
VI. Az Alliance Franciaországban 364
VII. Az Alliance a hágai kongresszus óta 368
VIII. Az Alliance Orcszországban 374
1. A Nyecsajev-per 374
2. A Forradalmi katekizmus 401
3. Bakunyin felhívása az orosz hadsereg tisztjeihez 407
IX. Befejezés 414
X. Függelék „Az Alliance Oroszországban"-hoz 416
1. Bakunyin hedzsrája 416
2. Bakunyin pánszláv kiáltványa 418
3. Bakunyin és a cár 420
XI. Igazoló okmányok 428
1. Az Alliance titkos szervezeti szabályzata 428
2. A nyilvános Alliance programja és szervezeti szabályzata 441
3. Bakunyin (franciául írt) levele Francisco Morának Madridba 443

Friedrich Engels: Az Internacionáléról 446

Friedrich Engels: A bakunyinisták munkában. Emlékirat az 1873. évi spanyolországi felkelésről 450
I. 450
II. 453
III. 459
IV. 463

Friedrich Engels: Az angol választások 467

Friedrich Engels: A birodalmi katonai törvény 473
I. 473
II. 475

Friedrich Engels: Moltke, a hallgatag vezérkari okvetetlenkedő és legutóbbi lipcsei tudósítója 481

Friedrich Engels: „A német parasztháború" 1870-es kiadásához írt előzetes megjegyzés kiegészítése 484

Friedrich Engels: Emigráns-irodalom 491
I. Egy lengyel proklamáció 493
II. A Kommün blanquista menekültjeinek programja 500
III. 507
IV. 516
V. Az oroszországi társadalmi viszonyokról 526

Karl Marx: Utószó a „Leleplezések a kölni kommunista-perről" 1875-ös kiadásához 537

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Lengyelországért 540

Friedrich Engels: Félhivatalos kardcsörtetés 544

Friedrich Engels: Előzetes megjegyzés „Az oroszországi társadalmi viszonyokról" c. brosúrához 552

Karl Marx és *Friedrich Engels*: A kézirati hagyatékból 555

Friedrich Engels: Különfélék Németországról 557

Karl Marx: Bakunyin „Államiság és anarchia" c. könyvének konspektusa 565

Mellékletek

I. Feljegyzések és dokumentumok 615

1. Rendőrterror Írországban 617

2. Feljegyzés Engelsnek az Internacionálé olaszországi és spanyolországi helyzetével foglalkozó felszólalásáról 619

3. Feljegyzés Engelsnek az Internacionálé spanyolországi helyzetével foglalkozó felszólalásáról 620

4. Feljegyzés Engelsnek a zaragozai kongresszusra vonatkozó felszólalásáról ... 621

5. Feljegyzés Marxnak a hágai kongresszus összehívására és a Főtanács felhatalmazásaira vonatkozó felszólalásáról 624

6. Feljegyzés Marxnak Barry mandátumával kapcsolatos felszólalásáról 625

7. Feljegyzés Marxnak Zsukovszkij mandátumával kapcsolatos felszólalásáról .. 626

8. Feljegyzés Marxnak West mandátumával kapcsolatos felszólalásáról 627

9. Feljegyzés Marxnak a Főtanács felhatalmazásaival kapcsolatban tartott felszólalásáról 628

10. Feljegyzés Engelsnek a Főtanács székhelyére vonatkozó felszólalásáról 630

11. A New York-i Főtanács meghatalmazása Karl Marxnak 631

12. A New York-i Főtanács megbízólevele Friedrich Engels számára 632

13. Utasítás a Főtanács olaszországi képviselőjének, Friedrich Engelsnek, London 633

14. A Nemzetközi Munkásszövetség valamennyi tagjának 634

15. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szövetség valamennyi tagjának 636

16. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa 637

17. A Nemzetközi Munkásszövetség 6. kongresszusának küldötteihez 638

II. Előszó a „Lakáskérdéshez", Bevezető megjegyzés a „Bakunyinisták munkában" és Utószó az „Oroszországi társadalmi viszonyokról" c. írásokhoz 641

Friedrich Engels: Előszó a „Lakáskérdéshez" második kiadásához 643

Friedrich Engels: Bevezető megjegyzés „A bakunyinisták munkában" 1894-es kiadásához 651

Friedrich Engels: Utószó (1894) „Az oroszországi társadalmi viszonyokról" c. íráshoz 652

Függelék

Jegyzetek 665

Életrajzi adatok 724

Mutató 745

Földrajzi nevek 787

Súlyok, mértékek és pénznemek 788

Képmellékletek

„Az állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. brosúra címlapja 3

„A lakáskérdéshez" címlapja (1. füzet); ajánlással „Laura Lafarguenak a szerző" 199

„A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" német kiadásának címlapja. Németül „Összeesküvés a Nemzetközi Munkásszövetség ellen" címmel jelent meg 313

„A Szocialista Demokrácia Egyesülése és a Nemzetközi Munkásszövetség" francia kiadásának címlapja 315

Marx konspektusának egyik oldala (Bakunyin „Államiság és forradalom" c. könyvéről) 601

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

69/757. Franklin Nyomda, Budapest. Felelős: Vértes Ferenc igazgató.

HIBAIGAZÍTÓ

Oldal	Sor	*A szövegben*:	*Helyesen*:
229.	1.	értük-	értük-e
243.	11.	az államuk sem akarja.	azt államuk sem akarja.
426.	20.	ír elő Oroszországgal, Magyarországgal,	ír elő Magyarországgal,
486.	26.	lemodással vádolja meg.	lemondással váltja meg.